UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01743823 5

[redacted]

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/pandectaejustini05poth

# PANDECTÆ
## JUSTINIANEÆ.

### TOM. V.

LIBRI L. ULTIMIQUE SERIES, ET TABULÆ GENERALES.

# PANDECTÆ
# JUSTINIANEÆ,

## IN NOVUM ORDINEM DIGESTÆ,

## CUM LEGIBUS CODICIS, ET NOVELLIS,

QUÆ JUS PANDECTARUM CONFIRMANT, EXPLICANT AUT ABROGANT.

Præfixus est Index Titulorum et Divisionum omnium, quo totius Operis specimen quoddam et quasi materiarum Appendix exhibetur:

Subjecta quoque Tabula, qua nominatim Leges omnes cum suis Paragraphis et Versiculis ordini Digestorum restituuntur.

AUCTORE R. J. POTHIER.

TOMUS QUINTUS.

PARISIIS,

APUD FR. IGN. FOURNIER, BIBLIOPOLAM,

VIA DICTA MACON, N.° 10.

M. DCCC. XX.

*Cet Ouvrage se trouve aussi :*

A Turin, chez { Bocca, Libraire. / Pic, Libraire. }

A Leyde, chez les frères Murray, Libraires.

A Florence, chez G. Piatti, Libraire.

A Milan, chez P. Giegler, Libraire.

A Naples, chez Santorelli, Libraire.

A Rennes, chez Duchesne, Libraire.

A Lyon, chez Maire, Libraire.

A Toulouse, chez Vieusseux, Libraire.

A Grenoble, chez Falcon, Libraire.

K
C8226P3
t.5

LIBRARY
9 1968
TORONTO

# NOTITIA VARIORUM AUCTORUM

*Quos in illustrando hoc nostro* Pandectarum Justinianearum *Opere adhibuimus;*

*Et quorum nomina in eo passim (in* Notis *præcipue) laudantur.*

## A

ABBAS USPERGENSIS vulgo dictus; id est, CONRADUS ex nobili gente a Liechtenaw, abbas Monasterii Uspergensis, Ordinis Præmonstratensis, ad Mindulam in Augustana diœcesi (*Treves sur la Moselle*), Scripsit CHRONICON a Nino Assyrio ad tempora Frederici II. Imperatoris.

ACCURSIUS (*Franciscus-*) Florentinus: de cujus laude et scriptis, vide Præfationem nostram in Pandectas, *Pag. xcj.*

GLOSSIS ejus, ad omnes fere Juris partes Legesque singulas conscriptis, insertæ sunt non solum Glossæ filii ejus natu majoris *Francisci* æqualisque doctrinæ; sed et alterius quoque filii (*Cervoti-Accursii*), cujus ex ingenio hebeti ut traditur et exiguo sententiæ absurdæ et ineptæ non raro in iis Glossis deprehenduntur.

*ACTA LIPSIENSIA* (*Journaux de Leipsick*); id est ACTA ERUDITORUM ab anno 1682 hucusque singulis per annum mensibus publicata LIPSIÆ; in quibus (inter alia ex omni scientiarum genere) multæ passim *Juris* observationes utilissimæ, ex variis, Germanis præsertim, Doctoribus deprehenduntur.

ACRON vetus Horatii interpres, incertæ ætatis. Vixit sane post *Servium* infra, qui sæculo demum circiter quarto ipse floruit.

ÆNEAS-GAZÆUS, processione Sophista, ex Philosopho Platonico christianus, circa annum 487 scripsit Dialogum, THEOPHRASTUM dictum, *de Animarum immortalitate et corporum resurrectione*, qui primum ab Ambrosio Camaldulensi Latine versus prodiit *Basilæ* 1616 post deinde, Græce et Latine, sæpius editus.

AGGENUS-URBICUS antiquus scriptor *De Limitibus agrorum.* Hujus opus, una cum aliis ad eamdem materiam pertinentibus, nimirum *Siculi-Flacci*, *Julii-Frontini*, et *Hygini* (de quibus infra), publicatum est.

ALBERICUS *a Porta Ravennate*, Bulgari post Irnerium in schola Bononiensi discipulus; exeunte sæculo duodecimo.

ALCIATUS (*Andreas-*) Mediolanensis. Vide supradictam Præfationem nostram, *d. pag. xcj.*

ALDUS-MANUTIUS, et PAULUS-MANUTIUS filius; hic MANUTII simpliciter, ille ALDI nomine vulgo designatus; floruerunt eruditissimi scriptores simul et Typographi, cum altero *Aldo* Pauli filio, Venetiis et Romæ sæculo XVI. Hujus ALDI nepotis extant *Epistolarum ad Familiares* libri tres, et *Pauli* duodecim.

Divi AMBROSII Ecclesiæ Doctoris *Opera.*

AMMIANUS-MARCELLINUS, ortu Græcus ab Antiochia, Cæsaris Juliani Secretarius; Latine scripsit circa annum Chr. 380. *Rerum gestarum* libros complures. Verum ex ejus Historiis supersunt tantum libri decem et octo, a XIV ad XXXI; scilicet a Constantio et Gallo, ad Valentem usque et Gratianum.

ANIANUS, Alarico II. Wisigothorum Regi a Consiliis et Secretis, ipso jubente recognovit *Theodosianum Codicem* et publicavit anno Chr. 506, Aduris in Novempopulania (*Aire en Gascogne*); præfixa ipsius Alarici sanctione.

Verum non qualis ab ipso Theodosio editus fuerat, Codex ille tunc prodiit; sed interpolatus passim, et *Interpretationibus* auctus. Scilicet Alaricus excerpta quædam tum ex veterum Jurisconsultorum scriptis (Caii, Ulpiani, Pauli), tum ex Codicibus Gregoriano et Hermogeniano, pleraque vero ex Theodosiano, et ad Jus quod tum in usu erat detorta; conflari in unum Corpus jusserat per Gojaricum Comitem Palatii seu Cancellarium suum: cui *Corpori* robur et auctoritatem addidit, subscribente Aniano quasi manu Principis; ideoque hæc

Collectio BREVIARIUM ANIANI dicta est. Hæc eadem illa est, in Occidente, sæculis sequentibus, *Legis Romanæ* seu *Theodosianæ* nomine donata. Atque ex hoc Corpore supersunt, quæ hodie habemus truncata et lacera, fragmenta Gregoriani Codicis et Hermogeniani, duo libri Institutionum Caii, quinque Pauli Sententiarum, unde-triginta Tituli ex Ulpiano; et ipse qualis extabat adhuc sub finem sæculi XVI. *Codex Theodosianus.*

ANTONIUS-AUGUSTINUS, Hispanus genere, Tarraconensis Archiepiscopus ab anno 1574 ad 1586. et inter eruditiores sæculi sui viros merito numeratus: plura scripsit de Jure tam Civili quam Pontificio; inter quæ, *Emandationes et opiniones Juris Civilis;* et DE *Legibus, senatusconsultis*, etc.

APPIANUS, Alexandrinus, historicus Græcus; Trajani, Adriani, et Antonini temporibus; Romæ primum causarum patronus postea adlectus Procuratoribus Cæsaris: historiam Romanam scripserat libris XXIV ab Ænea ad Trajanum ipsum, historiam nempe gentium a Romanis devictarum. Supersunt ex ea, libri singulares *De bellis Lybico, Parthico, Hispanico, Illyrico*, etc., cum *Bellorum Civilium* libris quinque. Extat et Epitome *de Bellis gallicis.*

APULEIUS (*Lucius-*) Madaurensis in Africa; philosophus, licet ex Platonis schola, lasciviæ ingenii nimium indulgens: scripsit sub Divis Fratribus libro undecim, vulgo inscriptos *Metamorphosis* DE ASINO AUREO; *Græcanicam* (ut ipse ait) *fabulam*; ex earum nempe fabularum numero quas *Milesias* Capitolinus vocat, in quibus per jocosiores apologos philosophia moralis insinuari putatur. Opus illud nonnulla continet scitu digna de moribus Antiquorum.

ARGENTRÆUS (*Bertrandus-*) apud Aremoricos natus, et ibidem Redonum Prætor, quem vulgo *Seneschallum* vocant *Molinæo* (infra) coætaneus et æmulus; post scriptum in *Consuetudines Aremoricas* Commentarium scientia Juris laudatissimum, obiit anu. 1590 ætatis 71.

ARISTOPHANIS (unius ex primis apud Græcos Comœdiarum scriptoribus) Comœdiæ *De Nubibus, De Equitibus*, etc., et ad eas Scholastes.

ARISTOTELIS Græcorum Philosophorum principis, libri *de Republica.*

ARNOBIUS, Africanus, circa annum Chr. 297 in Numidia Rhetor, auditorem habuit *Lactantium* infra Imperante Diocletiano, ad fidem Christianam conversus, scripsit ADVERSUS GENTES libro septem; novissime editos ad calcem Operum D. Cypriani 1666.

ARRIANUS Nicomediensis, Epicteti discipulus; sub Trajano Imperii administer; tum deinde sub Hadriano et M. Antonino variis dignitatibus auctus ad Consulatum usque ob honorem litterarum. Scripsit ad Epicteti dissertationes (*Harangues*,) libros octo, et ad ejusdem sermones familiares, libros duodecim; cum ejus vita. Quidam tantum ex iis ad nos pervenerunt: cum octo libris Historiarum *de Expeditione Alexandri-Magni.*

Non confundendus ille cum altero ARRIANO, qui quorumdam Imperatorum Romanorum vitas scripsit.

ARTHURUS (vel ARTHUR-) DUCK, *de Usu et auctoritate Juris Civilis Romanorum per dominia Principum christianorum:* quo in Opusculo complexus est (anno 1648) omnem Romanæ Jurisprudentiæ Historiam, a primis ejus conditoribus, et varia ejusdem hucusque apud varias orbis gentes fata. Natione Anglus ille fuit, Doctor Legum Oxoniensis, et sub Carolo I. in Curia militari Regiarum causarum Promotor (*à la Cour du Connétable*), ut ipse de se testatur: lib. 2. cap. 8.

ASCONIUS-PÆDIANUS, Grammaticus insignis, et (Servio teste) coætaneus Virgilii. Supersunt ejus Commentarii ad quasdam orationes Ciceronis: ex quibus excerptæ adnotationes, passim ad ipsa Ciceronis Opera subjectæ sunt, præsertim in præclara illa Editione *Apud Westenios.*

*De ASSE ET PONDERIBUS liber*, seu DE PARTIBUS ASSIS; qui vulgo putatur esse *Volusii-Maciani* (de quo in Præfatione nostræ *Pag. xlvj.*) Jurisconsulti sub Antonio-Pio: alii vero scriptum illum asserunt demum post Theodosianum Codicem. Edictus est inter alia ad Jurisprudentiam ante-Justinianeam pertinentia, uno volumine comprehensa a Cujacio, *Aureliæ-Allobrogum* 1586.

ATHENÆI (quem Suidas ait fuisse Naucratiten et Marci temporibus floruisse) DEIPNOSOPHISTON, hoc est argute sciteque in convivio disserentium, Libri XV. Græce scripti; in Latinum sermonem versi a Jac. *Dalechampio* Cadomensi. In his quasi Eruditorum hominum cœna exhibetur: convivæ, seu *Deipnosophistæ*, eruditissimi quovis genere disciplinarum viri, qui inter cœnandum pulcherrima quæque de variis rebus disserunt. Hujus operis duo libri priores perierunt, eorumque epitome duntaxat superest: reliqui quales illos Athenæus scripsit ad nos pervenere.

*AUCTORES LINGUÆ LATINÆ* in unum redacti Corpus: scilicet VARRO *de Lingua Latina*, FESTI *fragmenta*, etc. item *Ex veteribus Grammaticis, qui de proprietate et differentiis scripserunt, excerpta*, etc. Cum Notis D. Gothofredi ad Varronem, Festum et Nonium; et variis lectionibus in Fulgentium et Isidorum. 1585.

Divi AUGUSTINI Ecclesiæ Docturis Opera, præsertim *De Civitate Dei.*

AURELIUS-VICTOR (*Sextus-*) genere, ut creditur, Africanus; cum Valentiniano I. Consul anno Chr. 369. Huic ascribendi sunt libelli notissimi, *Origo Romanæ gentis*, DE *Viris illustribus*, et DE *Cæsaribus.*

Alteri ejusdem nominis scriptori (qui JUNIOR dicitur), tribuenda historia DE *Vita et moribus Romanorum;* cujus extat excerpta EPITOME, ab Augusto ad Theodosium-Magnum.

AUSONIUS (*Decius-Magnus-*) Burdigalensis, ab Imperatore Valentiniano præceptor Gratiano filio suo datus, atque hinc ad Consularem provectus dignitatem ann. Chr. 379. Scripsit libros *Epigrammatum*. *Epistolarum*, aliosque varios eleganti

carmine; sed a christianis moribus ita degenere, ut in dubium veniat apud Eruditos num revera inter Poetas Christianos debeat numerari.

AZO ex *Irnerii* schola, Bononiensis; in cujus Civitatis Accademia Jus professus; præcipium auditorem, et successorem habuit *Accursium* (supra): scripsit SUMMAN seu Epitomen Legum, paris acuminis ac soliditatis. Obiit anno 1200.

## B

BACHOVIUS (*Reinhardus*) Coloniæ-Agrippinæ natus circa finem sæculi XVI. Heildebergæ Jus professus est ad annum usque 1622; quo, collapsa Heildebergensi Academia, ad varias orbis Germani partes profugus fuit. Verum restitutæ postea ab Electore Bavarico *Maximiliano* eidem suæ Academiæ, et ipse redditus est anno 1629 fideique catholicæ. Inter Juridica ejus opera, celebrantur imprimis *Notæ et Animadversiones ad disputationes Hieronymi* TREUTLERI (Jurisconsulti apud Silesios anno 1607 mox defuncti): opus quarto editum 3. Vol. in-4°. *Coloninæ* 1688. Animadvertit quoque ad opera *Ant. Fabri*, infra.

BAIF (*Lazarius-*) ex nobili apud Andes gente, in supremo Senatu Parisiensi Consil arius, dein Libellorum supplicum Magister sub Rege Francisco I. scripsit *de Re Vestiaria* Romanorum (in quorum Antiquitatibus indagandis fuit peritissimus) libellum, item *de Re Vascularia, et de Re navali*. Obiit. ann. 1546.

BALDUINUS (*Franciscus-*) Atrebas, in Gallia primum; deinde Heildebergæ, Juris professor; tum Parisiis, ubi apud Mathurinenses sepultus est ann. 1572 ætatis 53. Laudatur imprimis, hujus Opus cui nomen JUSTINIANUS; sive *De Jure novo Commentariorum libri quatuor*. In aliis quibusdam operibus sub nomine *Petri Atrebatii delituit*.

BALDUS, Perusinus; Bartholi (mox infra) discipulus; et in patria sua primum, deinde Ticini: Jus Civile professus; dum interim exercitationibus forensibus se dederet: scripsit in omnes fere Juris partes, etiam Pontificii et feudalis, Obiit anno Christi 1404.

BARO (*Eguinarius-*) Leonensis apud Aremoricos inferiores, Jus publice docuit Andegavi primum. tum Pictavi, deinde Biturigis ubi obiit ann. 1550. Scripsit varios Juris tractatus; præsertim in *Institutiones*, et ad titulum ff. *de Rebus criditis*.

BARTOLUS, novæ, post Irnerii et Accursii scholam, classis Jurisconsultorum princeps. Natus in Umbria, ex oppido quod (olim *Setinum*, nunc) *Saxoferratum* appellatur, ann. 1313. Pisis primum, deinde Perusii Jus docuit, imperante Carolo IV cui a Consiliis fuit. Obiit, ut creditur, anno ætatis 43 circiter, Christi 1355 (1).

(1) Ergo celebris illa Bartholi controversia circa legem 7. § fin. ff. *de Distract pig.* (an legendum esset *nullam esse venditionem*, an vero *nullam esse conventionem*) quam cum FRANCISCO, Accursii filio, habuisse ipse testatur ad l. 3. Cod. *de Cond. ob caus. dat.* n. 4. et cujus dirimendæ gratia Pisas inspectum miserunt Pandectarum Codicem; nequaquam intelligi potest de filio Accursii primi Glossatoris (de quo supra), anno 1229 jam defuncti; sed de filio alterius Accursii Antecessoris Reggiensis circa ann. 1273. Et ita recte Pancyrolus *de Claris Legum interpret.* lib. II. cap. 42.

*BASILICA;* seu Juris Græco-Romani libri LX. Græce et Latine. Editore ac interprete Car. Annibale *Fabroto*. De his Basilicis, eorum *Synopsi* et *Scholiis* vide Præfationem nostram, *Pag. lxxxix*.

BAUDOSÆ (*Petri ab Area*) Editio Pandectarum, Lugduni 1593.

BERTRANDUS (*Joannes-*) regnante Henrico III. Tolosani Senatus Princeps: scripsit non sine eruditione DE VITIS JURISPERITORUM; opus ab ejus filio *Francisco* Bertrand publicatum ann. 1618. Obierat *Joannes* die ipsa prima Novembr. 1594.

BIBACULUS vetus Poeta, in *Corpore Poetarum* infra.

*BIBLIA SACRA;* scilicet excerpta passim, tam ex veteri quam novo testamento.

BOEKELEN (seu *Christianus-Otho*-A BOEKELEN) Lubecensis; postquam in Helmstadiensi, et Argentoratensi Academiis inclaruisset, a Duce Saxoniæ - inferioris ad Consilium regiminis sui (Rutzeburgi) evocatus, ibi præmatura morte obiit anno 1676. Edidit quatuor opuscula; *De Diversis familiis veterum Jurisconsultorum*, quo potissimum in Præfatione nostra usi sumus; *De Orationibus Principium in Senatu Romano; De Exceptionibus tacitis in pactis publicis; De Æmulatione principum*.

BOETHIUS in *Topica Ciceronis:* idem ille opusculo *de Consolatione Philosophiæ*, quod in carcere scripsit, notissimus. Dicebatur *Anicius-Manlius-Torquatus-Severinus* BOECIUS vel BOETIUS, aut etiam BOETHIUS (sic enim varie scribitur); vir ex Consulari gente et ipse Consul anno Christi 510 deinde a Theodorico Gothorum rege, capite plexus. Philosophiæ Aristotelis addictus fuerat, et versatissimus in omnibus Græcorum disciplinis.

BRISSONIUS (*Barnabas-*) apud Pictavos inferiores natus Fontaniaci (*Fontenay-le-Comte*), Regii Consistorii sub Henrici III et IV. Consiliarius, in Supremo Senatu Pariensi Præses; et ob suspicionem concilii dedendæ Henrico IV. Urbis, a factione *Sexdecim* Conjuratorum laqueo suspensus. In variis ejus operibus, pene stupenda eruditio Antiquitatis. Sunt autem hæc fere.

DE FORMULIS *et solemnibus Populi Romani verbis* libri VIII. De VERBORUM *quæ ad jus pertinent* SIGNIFICATIONE libri XIX. ordine Alphabetico in

*Lexici* modum digesti. *Selectarum ex Jure Civili Antiquitatum* libri sex. Item, De *Ritu nuptiarum*, De *Regno Persarum*, etc.

BRONCHORST (*Everardus-*) Juris apud Batavos annis jam abhinc triginta-sex Professor anno 1624. Scripsit in Titulum Digestorum *de Diversis Regulis Juris antiqui* enarrationes breves et luculentas. Postremo editæ illæ Lugduni Batavorum. 1648.

BUDÆUS (*Guillelmus-*) Parisinus, Regiæ Bibliothecæ Præfectus a Francisco I. et Magister libellorum creatus. Scripsit (inter alia) Adnotationes in Pandectas, et libros de Asse seu de re nummaria eruditissimos. Obiit an. 1540 ætatis 70.

BYNKERSHOEK (*Cornelius-*) supremæ Curiæ Hagæ-Batavorum Præses. Extant ejus Observationum *Juris Romani libri quatuor; in quibus plurima Juris Civilis aliorumque Auctorum loca explicantur et emandantur:* scripti anno 1709 et tertio editi post mortem Auctoris, Lugduni-Batavorum 1749. Ejusdem dissertatio *de Rebus mancipi;* item *de Jure occidendi*, libri sex.

## C

CÆSARIS (*Caii-Julii-*) primi Romanorum Imperatoris Commentariorum *de Bello Gallico* libri VII. (Octavus scriptorem habuit A. Hirtium-Pansam, Cæsari coætaneum, sed ipsi supertitem); item *de Bello Civili* libri III.

CALEPINI (*Ambrosii-*) Bergomensis, ordinis D. Augustini. *Dictionarium Latinæ Linguæ*.

CALVINUS *alias* Kahl (*Joannes-*) Weteranus (quod oppidum est in Cliviensi Ducatu, hodie *Santen*) simul cum D. Gothofredo ordinarius Juris in Academia Heildebergensi professor, circa finem sæculi Decimi-sexti et septimi initium: ex omnibus quæ hucusque prodierant Juris Lexicis, Spiegelii, Oldendorpii, Hotomanni, pratei, Schardil, etc. maxime vero Barnabæ-Brissonii, collegit Lexicon juridicum *Juris Romani simul et Canonici, etc.* editum primo, Francofurti 1600, vivo auctore, deinde Genevæ et Lugduni.

CAPITOLINUS (*Julius-*) scriptor historicus de Vitis Imperatorum circa finem sæculi III et initium IV. Diocletiano dicavit *Antoninum-Pium*, *Marcum-Philosophum*, et *L. Verum;* Constantino, *Albinum, macrinum, Gordianos*, etc.

CATO (*M. Porcius-*) Priscus, Romæ Censor celeberrimus, et Consul ann. U. C. 559 ante Chr. 192. Cujus extat De Rustica liber unus; una cum libris *Calumellæ* et *Varronis* (infra) de re eadem, aliorumque ad id genus pertinentibus, Parisiis editus 1533.

CASAUBONUS (*Isaac-*) Genevæ natus ann. 1559. Græce linguæ apud Parisios Professor, et ibi ab Henrico IV. Bibliothecæ Regiæ præfectus; mira eruditione scripsit Commentarios in *Suetonium*, *Diogenem-Laertium*, *Theophrastum*, aliosque sive Græcos sive Latinos Auctores; Epistolas item, et Animadversiones in *Athenæum*, *Strabonem*, *Polybium*, etc. A. Jacobo I. Britanniarum Rege accitus in Angliam, ibi obiit anno 1614 ætatis 55.

CASSIODORUS (*Magnus-Aurelius-*) Patria Bruttius, stirpe Romanus ex Illustri et Senatoria familia; (sub initia Theodorici Regis, Siciliæ Præfectus, tum secretioribus Consiliis adhibitus, Præfectus Prætorio, ac demum solus Consul ann. 514. Scripsit inter cætera, *de Rebus gestis Gothorum* libros XII. quorum sola Epitome superest: item Chronicon ad Theodoricum Regem ab Adamo usque ad annum 519, *Summa incuria contextum*, inquit Vossius. Obiit in vita monastica, post annum 562. Extant et ejus *Variarum Epistolarum* libri XII.

CATULLUS (*Caius-Valerius-*) Veronensis, Ciceroni familiaris et Julio-Cæsari; versus conscripsit venustate et leporibus elegantes, sive Lyricos, sive Iambicos sive Epigrammata; plerumque tamen lasciviores. Extinctus creditur annum ætatis quum ageret circiter trigesimum.

CENSORINUS anno Ch. 238. Gordiani primo, scripsit libellum de Die natali pereruditum, et Chronologis Epocharum certitudine utilissimum. Hunc recensuit, Notisque perquam elegantibus illustravit Henricus Lindenbrogius: *Lugduni-Batav.* 1642.

Divi CHRYSOSTOMI (*Joannis-*) Ecclesiæ Doctoris *Opera*.

CICERONIS (M. Tullii-) *Opera*.

COLUMELLA (*L. Julius-Moderatus-*) patria Gaditanus, Claudii temporibus, scripsit Duodecim *De re Rustica* libros; quorum decimus *de Cultu hortorum*, versibus concinnatus est. Hos omnes Philippus-Beroaldus adnotationibus, illustravit.

CONNANUS (*Franciscus-*) Parisiensis, Regis Francisci I. Consiliarius, supplicumque libellorum in Regia magister (*Maître des Requêtes*), Juris auditor fuerat, Aureliæ sub Petro-Stella, et Avarici-Biturigum sub Alciato. Obiit anno 1551 ætatis 43. Reliquit Commentariorum Juris Civilis libros decem, Parisiis editos biennio post, an. 1553.

CONTIUS (*Antonius-*) Novioduni in Gallia natus sæculo XVI. Jus professus est in Bituricensi et Aurelianensi Academiis. Inter ejus opera laudantur in primis, *Lectionum subcesivarum Juris Civilis* libri duo, Commentarius in *Institutiones*, et *Ad Legem Juliam* Majestatis, *Disputationem Juris* liber unus. Defunctus Biturigis anno 1586. sepultus est in Ecclesia Divi Hippolyti; juxta corpus *Duareni* (infra), a quo vivens perpetuo dissenserat.

CORASIUS (*Joannes-*) Tolosanus, post peracta in Italia studia Juris, ipse Andegavis, Parisiis, Aureliæ, Jus publice docuit, tum denique Tolosæ

duobus Auditorum millibus; unde in ejusdem Parlamenti Curiam Senator adscriptus est, et a Rege Navarræ Cancellarius electus. Post publicata, anno primum 1535, iterum autem anno 1549, *Miscellanea;* edidit et varias *Interpretationes Juris.* Tumultuarie a plebe interfectus periit an. 1572. circa diem *San-Bartholomæi* famosissimam.

CORNUTUS, antiquus Persii interpres seu scholiastes, idem et insignis philosophus quo magistro Persius usus fuerat.

CUJACIUS (*Jacobus-*) Juris interpretum præstantissimus; Tolosæ natus, ubi primum Jus didicit ipse et docuit, deinde (post indignam in petitione Antecessuræ Tolosanæ repulsam) Cadurci, Biturigis, Valentiæ, Taurini-Augustæ; et iterum tandem Biturigis, ubi IV. Nonas Octobr. obiit. ann. 1590. ætatis 63.

Ejus opera omnia et in omnes Juris Civilis partes, novissime in Decem tomos distributa edidit Car. Annibal Fabrotus Antecessor Aquisextiensis, Parisiis 1658.

*CORPUS omnium veterum POETARUM Latinorum;* seu quæ ex iis extant Opera omnia sive Fragmenta. ab Andronico et Ennio ad usque Fortunatum et Sidonium Apollinarem. Edit. *Genevæ* in-4.° ann. 1611. tum deinde Londini, longe ornatius et auctius, 2. Vol. in-fol. ann. 1713 et 1721.

CYRILLUS, Græcus Jurisconsultus; unus ex illis qui Glossas seu Commentarios ad libros Basilicorum scripserunt. Unde passim, *Scholia* CYRILLITANA.

## D

DAVEZAN (*Joannes-*) Jurisconsultus Vasco, post auditos in Academia Tolosana Antecessores *Maranum* et *Joannem a Costa;* et ipse Aureliæ primo, deinde Parisiis Antecessor celeberrimus: scripsit inter alia, libros *de Contractibus et de Servitutibus:* Aureliæ editos 1644 et 1650.

DEMOSTHENIS, Oratorum Græcorum Principis, orationes *Contra Timocratem*, *Aristocratem*, etc.

DIO-CASSIUS, cognomento *Cocceianus*, Nicææ in Bithynia natus, Aproniano patre viro Consulari, et ipse bis Consul, iterum cum Alexandro Imperatore: Græce scripsit HISTORIÆ ROMANÆ ab U. C. ad Alexandrum-Severum libros 80, seu octo Decades. Ex quibus primi tringinta-quator perierunt; supersunt quadraginta-sex pesteriores partim mutili.

DIODORUS-SICULUS; Julii-Cæsaris et Augusti temporibus collegit *Bibliothecam historicam*, quadraginta libris Græce scriptis absolutam; ex quibus supersunt soli quindecim.

DIOGENES qui et LAERTIUS dictus, circa tempora Alexandri-Severi, Græce scripsit libros decem *de Vita et moribus philosophorum*, inter quos Epicuri sectam ipse professus creditur.

DIONYSIUS-HALICARNASSÆUS. Ex viginti *Antiquitatum Romanarum* libris quos regnante Augusto scripserat, supersunt tantum undecim priores.

DIOSCORIDES, Anazarbæ (quæ postea *Diocæsarea* dicta est) in Cilicia natus; medicus insignis, primo ut creditur Christi sæculo, scripsit de Materia medica, præsertimque de *Plantis*, libros septem.

DONATUS (*Ælius-*) Grammaticus unus ex Divi Hieronymi præceptoribus ann. 354. Hujus fragmenta quædam ex *Grammatica* ex Commentariis in Virgilium, passim excerpta sunt; extantque apud *Servium*, et inter *Auctores Linguæ Latinæ* supra. Commentarius autem ejus superest integer in Terentium.

DONELLUS (*Hugo-*) discipulus Duareni, et ab ipso in Præceptorum Collegium cooptatus, Jus professus est in Academia Bituricensi primum: deinde, quum ob Calvinianam hæresim solum vertere coactus esset, Heildelbergæ, tum denique Leydæ seu Lugduni-Batavorum. Vita functus anu. 1691. ætatis 64.

Scripsit COMMENTARIOS longiores ad quosdam Digestorum Titulos, scilicet DE *Rebus cred. de Jurejur. de In litem jur. de Cond. ex Lege*, *de Cond. tritic. de Eo quod certo loc.* DE *Præscriptis verbis et* DE *Verborum obligat.* item ad libros quosdam Codicis, etc.

DOSITHEUS *Grammaticus*, incertæ ætatis. Hunc conjicit J. Gothofredus, circa tempora Hadriani Imperatoris vixisse; quia in iis quæ de re Grammatica scripserat fragmentis, liber tertius (cujus quæ supersunt, extant in Collectione *Schultingii* infra) plurimas Hadriani sententias, et quidem fere unice complectitur.

DUARENUS (*Franciscus-*) Alciati discipulus, et triennio post ejus discessum, Juris in Academia Bituricensi Professor, à Margarita-Francica Duce Biturigum valde honoratus. Obiit anno 1559. ætatis 50. Hujus extant COMMENTARII in quamplurimos Digestorum et Codicis Titulos. Item DISPUTATIONUM ANNIVERSARIARUM libri duo; in quibus variæ Theses continentur ex medio Jure depromptæ, palamque ad oppugnationem et defensionem propositæ. Opus illud ideo *Anniversarias disputationes* inscriptum voluit; quia, ut ipse in Præfatione testatur, singulos hujusmodi libros annis singulis scholasticæ disputationis causa emittere sibi proposuerat.

DUYRSEMA, hujus-ce ætatis Juriscousultus, in *Actis Lipsiensibus* supra.

## E

*ECLOGA* seu SYNOPSIS *Basilicon*, incerti Auctoris. Hanc Tarenti repertam a Sambuco, Joannes-Leunclavius versione Latina et Notis illustratam edidit anno 1575.

ENNIUS (*Quintus-*) Rudiæ in Calabriæ oppido natus, *Antiqua Messapi ab origine Regis*. Ex Sardinia insula Romam deductus est a M. Catone Quæstore vel Censore, quem jam grandævum in Græcis litteris erudierat. Tum civitate donatus, habitavit in monte Aventino; parco admodum sumptu contentus et unius ancillæ ministerio; vini tamen (ut exprobrat Horatius) appetentior; periit articulari morbo quem ex nimio potu contraxerat, an. U. C. 585. ante Chr. 169. ætatis 70. Antiquissimus, fere poetarum apud Romanos fuisse creditur: scripsitque carmine, in sententiis vehementi et fide pleno, in verbis rudi: *Annalium* libros complures, *Bella* Populi Romani, *Comœdias, Tragœdias*, etc. Paucissima ex his omnibus ad nos fragmenta pervenere.

*EPITOME* Livii, librorum quadraginta supra centum: incerto auctore. Earum Epitomarum aliqua est ad historiam ubi Livius deficit illustrandam utilitas; passimque illæ in Editionibus Livii insertæ ad singulos libros reperiuntur.

EUNAPIUS Sophista paganus, Sardis in Lydia natus circa medium sæculi IV. scripsit circa ejusdem sæculi finem *de Vitis Philosophorum et Sophistarum;* inter quos, post Ædesium aliosque Jamblici discipulos, ultimum locum obtinet Chrysanthius ipsius Eunapii magister.

EUSEBIUS (*Pamphilus-*) Cæsariensis Episcopus anno circiter 315; Constantino Imperatori ob præcipuam inter sæculi sui viros eruditionis et eloquentiæ laudem gratiosissimus: præter alia plurima, scripsit *Historiæ Ecclesiasticæ* libros decem, quatuorque de *Constantini* vita, et *Chronicon* ad annum usque ejusdem Constantini vigesimum.

Fluit et alius Eusebius, qui sæculo III. *Historiam* Græce scripsit ab Augusto ad Carum et Carinum Imperatores.

EUTROPII *Historiæ Romanæ Breviarium;* libris decem, res ab Urbe condita ad annum ejusdem 1119. complectens, scilicet usque ad Joviani mortem, et initium Imperii Valentiani et Valentis anno Christi 366. quo tempore *Eutropius* ipse vixit, suamque Epitomen ordinavit Valenti Augusto dedicatam; ut sic Principem illum qui omnium litterarum ignarus ad Imperium pervenerat, ad superiorum ducum Principumque Romanorum res gestas percurrendas alliceret.

## F

FABER (*Petrus-*) ex Fabrorum gente apud Tolosates nobilissima (ex qua inter cæteros *Pybracius*) Præsesque in Curia Parlamenti Tolosani; unde vulgo dictus, *le Président Du Faur;* cujus passim laudantur libri Semestrium, id est variarum de Jure observationum quas per semestres vacationum tempus colligebat: scripsit quoque *de Regulis Juris.* Obiit anno ipso 1600. ætatis 60.

FABER (*Antonius* FAVRE) in suprema Sabaudiæ Curia Præses primarius; ubi obiit anno 1624. ætatis 67. scripsit *de Erroribus Pragmaticorum Chiliaden* seu Decades centum, Conjecturarum libros viginti, item *Rationalia in Pandectarum libros* circiter viginti priores, etc.

FACHINÆUS (*Andreas-*) Foroliviensis, celeberrimi Mercurialis Doctoris medici gener, Ingolstandii primum ann. 1595. deinde in Pisana Academia ann. 1601. Juris professor Ordinarius: scripsit Controversiarum juris libros XIII.

FARINACCIUS (*Prosper-*) Romæ Jurisconsultus celebris in rebus præsertim capitalibus, et Fisci Pontificii Procurator sub Clemente VIII. homo nequissimis moribus, sed doctrina eximia; cujus Operum extant duo supra viginti volumina in-fol. Inter quæ, *Praxis et Theoria Criminalis.* Obiit ann. 1618. ætatis 64.

*FASTI* Consulares. Hi passim reperiuntur ad calcem Corporis juris editi a *Contio.*

FERRETUS (*Dominicus - Æmilius-*) Italus, Pontifici Leoni X. a Secretis, tum Valentiæ in Gallia Juris professor; unde à Rege Francisco I. evocatus, adlectusque inter supremi senatus Parisiensis Consiliarios, et variis Legationibus decoratus. Verum publicis muneribus fatigatus, rursum se contulit ad docendum; et Avenione obiit anno (ut Thuanus computat) 1555. Scripsit *Notas* in Institutiones, *Prælectiones* in præcipuos Pandectarum et Codicis Titulos, *de Mora* librum singularem, varia *Responsa, Everriculum Bartholi*, etc.

FESTUS; id est, Sexti-Pompei-Festi *de Verborum significatione* ex libris viginti quæ ext ut fragmenta. Hoc opus integrum adhuc extabat Caroli-Magni temporibus. Qua ætate *Paulus* quidam *Diaconus* Ecclesiæ Neapolitanæ, id in Epitomen redegit, ipsi Imperatori Carolo dicatam.

Inde omnino neglectum et pene deperditum Festi opus; cujus tamen e clade superfuit codex seu liber unus, scilicet a littera M. ad litteram V: quem *Fulvius-Ursinus*, antiquitatis studio, ex Farnesiorum Bibliotheca repræsentavit: multilum uti erat ac lacerum, iisdem pagellis (numero 16.) iisdemque lineis; suppletis passim, ubi per conjecturam licuit, quæ excsæ erant vocibus aut etiam sententiis. Et ita fragmentum illud Festi exhibetur inter *Auctores Linguæ Latinæ* supra: cui statim subjectum est corpus aliud Fragmentorum ex *Festo* et supradicto *Paulo Diacono* in unum collectis per Antonium-Augustinum; in quo, ad marginem distinguuntur ea quæ Festi sunt ab iis quæ Paulo videntur deputanda.

FREHERUS (*Marquardus*) ex Advocato, Electoris Brandeburgici factus Consiliarius et in regiminis partem vocatus; litterarum æque ac Historiæ Jurisque scientia præcelluit. Scripsit *de Re monetaria, Chronologiam utriusque Imperii*, etc. defunctus ann. 1601. ætatis 60.

FLORUS (*Lucius-Annæus*, vulgo tamen *Julius-*) ex Senecarum et Lucanorum gente, extremis Trajani temporibus scripsit Historiæ Romanæ libros

quatuor. Huic etiam male vulgo tribuitur *Liviniana Epitome*, supra.

FORNERIUS (*Guillelmus-*) Aurelianensis Antecessor et Consiliarius: scripsit *Selectionum* libros tres *Aureliæ* 1572. et Commentarium in Tit. *de Verborum significatione* anno 1584. Edidit quoque Radulphus filius ejus *Rerum quotidianarum* libros sex, *Paris.* 1606.

FRONTINUS (*Julius-*) Libellum scripsit *de Agrorum qualitate et controversiis limitum*, Celso cuidam inscriptum. Hunc cum *Aggeni-Urbici* (supra Commentario, manuscriptos in Bibliotheca Monasterii sancti Bertini apud Audomarum inventos, Galantius et Turnebus in lucem ediderunt anno 1554.

FULGENTII-PLANTIADIS (quem sæculo VI. Episcopum Carthaginiensem fuisse fuerunt) libellus *de Prisco sermone*: inter *Auctores Linguæ Lat.* supra.

FULVIUS-URSINUS; Romanus, Ecclesiæ Lateranensis Canonicus; scriptor eruditione antiquitatis celeberrimus sæculo XVI. adnotavit in XII. Tabulas in Ciceronem, Varronem, Columellam, Festum Pompeium, etc. Tractavit quoque *de Familiis Romanorum* etc. Romæ extinctus 18. Junii 1600. anno ætatis 70.

## G

GELLIUS (*Aulus-*) qui et AGELLIUS passim dicitur, Grammaticus insignis sæculo II. circa annum Chr. 130. Athenis (ubi se e Latio contulerat) scriptæ sunt observationes illæ ad Jurisprudentiam æque et moralem philosophiam, Grammaticam, Historiamque antiquam pertinentes; quas congessit in Opusculo eximio NOCTES *seu Vigiliæ* ATTICÆ; quod sub Hadriano inchoatum, sub Antonino-Pio demum perfecit, libris viginti distinctum et variis per singulos Capitibus.

GENTILIS (*Albericus-*) natione Italus, Perusii Juris doctoratum adeptus, apud Britannos Religionis causa profugit circa finem sæculi decimi-sexti: ibique anno 1582. donatus Juris cathedra Londini obiit anno 1608. ætatis 58. Scripsit præsertim DE *Jure belli*, de *Legationibus*, DE *Juris interpretibus*, et ad Titulum DE *Verborum significatione* Commentarium, etc.

GENTILIS (*Scipio-*) Alberici frater; Leydæ Juris auditor sub Hugone-Donello, postea ipse Heldebergæ jurisprudentiam professus, et Nuremburgi consiliarius, vita cessit anno 1616.

Scripsit, DE *Jure publico Populi Romani*; DE *Conjurationibus* (et ad Legem Juliam Majestatis) libros duos; DE *Donationibus inter vir. et uxorem*; DE *Bonis maternis et secundis nuptiis*; DE *Jurisdictione* libros tres, *Parergorum Juris Civilis* duos, etc.

GIPHANIUS (*Obertus* vel *Hubertus-*) Burensis in Gueldria, inter Germanos Juris Doctores sub finem sæculi XVI. unus ex præcipuis: postquam in Ingolstadiensi Academia Jus Civile docuisset summa cum laude, ab Imperatore Rodulpho II. in Consilii Aulici Senatoribus adscriptus; obiit Pragæ, anno 1604. Reliquit Commentarios ad *Institutiones*, et ad Titulos quosdam *Digestorum* præsertimque *de Regulis Juris*, explanationem legum difficiliorum *Codicis*, librum *de Œconomia Juris Civilis*, etc. Idem ipse in Academia nostra Juris Aurelianensi, tot privilegiis Germanæ nationis auditoribus qui in eam olim confluebant indultis percelebri, fundavit in usum studiosæ juventutis Bibliothecam quæ hodieque GERMANICA dicitur.

GOEDDÆUS (*Joannes-*) Herbonii in Germania, deinde et Marpurgi cum Hermanno-Vulteio Juris professor; præter Tractatus DE *Stipulationibus*, DE *Mutuo*, etc. edidit doctissimos in Titulum ff. DE VERBORUM SIGNIFICATIONE commentarios, *Herbonæ-Nassoviorum* 160.. Obiit ann. 1633.

GOTHOFREDUS (*Dionysius-*) Parisiis ex honestissima familia ortus; ex præstantioribus sæculi sui Advocatis in Senatu Parisiensi, accitus in variis Germaniæ Universitatibus Antecessor. *Corpus Civile* integrum Notis breviter ita et elucubratissime scriptis ditavit. Anno 1622. ætatis 73. obiit Argentorati, heredem relinquens eruditionis suæ, imo longe præcellentis, *Jacobum* filium.

GOTHOFREDUS (*Jacobus-*) Dionisii filius, Genevæ primis Reipublicæ muneribus functus, Senatoris, Antecessoris, Jurisconsulti sua et multarum præcedentium ætate eximii, summa cum laude partes implevit brevi vitæ spatio; defunctus anno 1652. ætatis 56. Scripsit varia opuscula juridica; inter quæ, utilissimum ad Juris fontes reserandos et Jurisprudentiæ Romanæ historiam universam *Manuale Juris*. Scripsit et perpetuos ad *Leges XII. Tabularum*, et ad Titulum *de Regulis juris*, Commentarios, imprimis vero ad *Theodosianum Codicem*, non ex Breviario Aniani (supra) decurtatum, sed suæ integritati quantum fieri potuit restitutum. Hoc ultimum opus post mortem demum Auctoris prodiit, opera et studio Antonii-Marvilii Valentiæ Antecessoris; *Lugdini* 1665.

GOVEANUS (*Antonius-*) Cui, ut suo tempore Cujacius aiebat, *ex omnibus quotquot sunt aut fuere Justinianei Juris interpretibus, si quæramus quis unus excellat, palma deferenda est*; e Lusitania oriundus fuit. Parisios studiorum causa profectus, tanta postea cum laude Jus professus est Valentiæ, Tolosæ, Cadurci, Gratianopoli, ut a Serenissimo Sabaudiæ Duce inter libellorum supplicum Magistros cooptaretur. Inter alia scripsit VARIARUM LECTIONUM libros duos, et *de Jurisdictione* totidem; et *Animadversionum* quoque librum singularem; item Commentarios ad Tit. *de Vulg. et pup. subst.* ad *Legem Falcidiam*, etc. Annis nondum sexaginta natus, Turini obiit ann. 1565.

GRÆVIUS (*Henricus-*) e Saxonia, inter litterarum Jurisque Doctores sæculo XVI. Eruditissimus, recensuit et adnotavit in *Ciceronem* etc.

GRAVINA (*Janus-Vincentius-*) in Calabria natus ann. 1664. Romam deinde ad Jus docendum evocatus ab Innocentio XII. summo Pontifice; quod in Archi-Gymnasio SAPIENTIÆ professus et sub Clemente XI.º ad annum usque 1717, ineunte eodem anno correptus subito dolore viscerum obiit II. Nonas Januarii.

In unum volumen collecti sunt ejus ORIGINUM JURIS CIVILIS *libri tres*, cum aliis quibusdam opusculis juridicis et orationibus.

GREGORIUS TURONENSIS Episcopus, Avernus nobili origine, et ex illustrioribus sæculi VI. scriptoribus; inter alia multa, absolvit libris decem *Historiam Francorum* ita a primis Regni incunabulis enucleatam ut merito pater historiæ nostræ habeatur. Romæ, quo illum pietas ad invisenda Apostolorum limina duxerat, Gregorio-Magno Pontifici amicitia conjunctus; paulo post reditum migravit e vita 27. Novemb. anno. 595, ætatis 51. Episcopatus 22.

GRONOVIUS (*Joannes-Fredericus-*) Hamburgensis, in Lugdunensi Batavorum Academia Linguæ Græcæ et politiorum litterarum Professor; suis ad varios Latinos Auctores Notis et doctissimo *de Vetere pecunia* libro celeberrimus; floruit circa finem sæculi XVII. Adnotavit et ad *Grotium* (mox infra) De *Jure Belli.*

GROTIUS (*Hugo-*) apud Batavos natus anno 1583, in omni disciplinarum genere princeps floruit ad medium usque sæculi XVII. defunctus ann. 1645. Magni apud eruditos omnes pretii sunt opera fere omnia quæcumque conscripsit, sive de rebus sacris (heterodoxus licet) sive de politicis; DE *Jure Belli et pacis;* MARE *liberum;* HISTORIA *Gothorum, Vandalorum et Longobardorum*, etc.

GROTIUS (*Guillelmus-*) Hugonis frater, scripsit inter alia DE *Vitis Jurisconsultorum* Romanorum.

## H

*HALOANDRINA* EDITIO, seu *Gregorii*-HALOANDRI Germani e Saxonia jureconsulti, Corpus Juris Civilis, in quinque Vol. in-fol. distinctum et ab Alciato recognitum. *Basileæ* 1541.

HARMENOPULUS (*Constantinus-*) judex Thessalonicensis, Græce conscripsit circa annum 1150. PROCHEIRON seu *Manuale Juris* ex Basilicis, allegatisque novissimorum post Justinianum Imperatorum Novellis usque ad ipsum qui tunc Imperabat Manuelem-Commenum.

HEINECCIUS (*Joannes-Gotlandus-*) in Franequerana Frisiorum Academia Antecessor; deinde Aulæ Regiæ Prussiæ Consiliarius, et in Viadriana Academia (*de Francfort sur l'Oder*) Juris et morum Professor primus ordinarius, hoc sæculo. Ab eo prodiere:

ANTIQUITATUM ROMANARUM *Jurisprudentiam illustrantium syntagma, secundum ordinem Institutionum Justiniani digestum* (in quatuor libros): tertio editum vivo auctore, ann. 1726. quarto post ejus obitum, *Argentorati* 1734.

ELEMENTA JURIS CIVILIS, *secundum ordinem* INSTITUTIONUM primo, tum alia *Secundum ordinem* PANDECTARUM, adornata.

ELEMENTA quoque *Juris naturalis et Gentium.*

Item Varii Commentarii seu Tractatus *ad Leges Juliam et Papiam, ad Fragmenta Edicti Perpetui,* etc.

Item HISTORIA *Romani juris* TOPOGRAPHIA juris, *etc.*

HERACLITI (Ephesini Philosophi, annis ante Christum circiter 500.) Epistolæ duæ *ad Hermodorum.* Extant illæ inter Epistolas veterum Græcorum quas e bibliotheca Pithœi acceptas et a Cujacio Latine versas, edidit Caldoræus Typographus *Aureliæ-Allobrogum* 1606.

*AD HERENNIUM* RHETORICORUM libri quatuor, incerti auctoris; olim Ciceroni deputati, ideoque inter ejus opera vulgo editi.

HESYCHIUS Milevitanus; qui sub Anastasio, Justino, et Justiniano floruit; præter Romanam Historiam quæ *Omnigena* dicitur, scripsit et *de Viris illustribus.*

Divi HIERONIMI, Ecclesiæ Doctoris opera.

HOFFMANNUS (*Joannes-Guillelmus-*) hac ætate, Francofurti ad Viadrum Juris Doctor insignis; edidit anno 1732. *Ad Legem Juliam* DE ADULTERIIS COERCENDIS librum singularem, in quo multa Juris et veterum Auctorum loca explicantur ac illustrantur.

HOMERI Poetarum omnium apud Græcos principis et antiquissimi, *Odyssea*; et ad eam Scholiastes.

HORATII-FLACCI Carmina.

HOTOMANNUS vel potius HOTMANUS (*Franciscus*-HOTMAN) Parisinus, *Petri* Hotmani Senatoris Parisiensis filius, Cujacio, inter Jurisconsultos sæculi XVI. emulus; in Academia Aurelianensi Jus edoctus, in valentina primum Antecessoris munere functus est, deinde in Bituricensi. Ibi a san-Bartholomæana Calvinistarum strage per manus discipulorum servatus, relicta Gallia Genevam se contulit; ubi Jus Civile professus, et postea Basileæ, obiit ann 1590. Scripsit, varis tractatibus, ad omnes fere Juris partes; cum Commentario *Verborum Juris* per ordinem Alphabeticum disposito.

HUGONIS-A-PORTA Editio Pandectarum duplex; quarum posterior, quæ limatior est, prodiit *Lugduni* 1552.

HYGINUS ætate Trajani scripsit GROMATICA sive DE *Limitibus constituendis* Hunc quidam male cum *C. Julio-Hygino* Augusti liberto, cujus extant *Fabulæ* et *Actronomicon Poeticon*, confundere voluerunt.

## I

IRNERIUS, studiorum Juris in Occidente restaurator sæculo XII. Vide Præfationem nostram, *Pag. xc.* et *xcj*.

ISIDORI Archiepiscopi Hispalensis. (*Séville*) sæculo VII, ORIGINUM *sive* ETYMOLOGIARUM libri vigenti, ex antiquitate eruti. Huic operi quum immortuus esset Isidorus ann. Chr. 636. imperfectum complevit *Braulio* Cæsaraugustanus Episcopus quo rogante susceptum fuerat, et in libros 20. digessit. Inter *Auctores Linguæ Latinæ* supra.

## J

JAUCHIUS (*Siegmius-Richardus-*) hujusce ævi Jurisconsultus Misennensis (*Meissen*) in Germania: annum suæ ætatis agens 77, scripsit MEDITATIONES criticas de *Negationibus* quæ Pandectis Florentinis recte vel male adjectæ aut detractæ aut circumscriptæ sunt; item de adjiciendis quibusdam aut transferendis. In *Actis Lipsiensibus*, supra, *Februar.* 1729.

JANUS (seu *Joannes-*) A COSTA. Cadurci natus, Cujacii dum Tolosæ publice Jus doceret discipulus, deinde ipse Tolosanus Antecessor: scripsit *Commentarium* in Institutiones Justiniani, item varia ad nonnullos Juris articulos opuscula.

Van-IDSINGA Franekeræ Juris Professor hac ætate: edidit, anno 1738, VARIORUM JURIS CIVILIS librum singularem, vigenti Capitibus distinctum; quo leges quædam Regiæ et Decemvirales, tum Pandectarum et Codicis, illustrantur et explicantur.

JOANNES Cremonensis, Juris interpres passim in Glossis citatus; Bononiæ obiit ann. 1197.

JOSEPHI *Antiquitates Judaicæ*.

JULIUS-POLLUX, Naucratita seu Ægyptius, sæculo II. Grammaticus percelebris. Sub Imperatoribus Marco et Commodo, Rhetoricam Athenis professus est; et ipsi Commodo dicavit celeberrimum illud opus ONOMASTICON, seu Dictionarium Græcum et Latinum, in decem libros distributum.

*JURISCONSULTI* VETERIS *Fragmentum*, anonymi. pluribus (numero 17.) sententiis constans; quod quidam Ulpiani ex libro ejus REGULARUM, vel etiam Gaii esse volunt: desumptum ex *Dosithei* (supra) Græculi Magistri *Homiliis* et *Græcæ* Linguæ exercitationibus, in quibus *Fragmentum* illud inter alia quædam ex aliis Auctoribus inseruerat. Id olim quidem de latino in Græcum translatum; verum quale hodie extat de Græco in Latinum transfusum, Claudius Puteanus (*du Puy*) Senator Parisiensis primus eruit, Cujacio communicavit (ut testis ipse *Observ.* XVIII. 20), et tandem edidit Petrus Pithœus sub finem *Collationis Legum Mosaicarum*, ann. 1572. Extat ad ejusdem *Collationis* calcem, in Collectione *Schultingii* (infra) cum hoc Titulo: FRAGMENTUM REGULARUM EX VETERI JURISCONSULTO. Hujus excerpta quædam in Opere nostro, Tit. *de Statu homin.* N. 25 et 26. et alibi.

JUVENALIS (DECII-JUNII) *Satyræ* XVI. Floruit is sub Domitiano et Trajano; extinctus, ut creditur, ann. U. C. 872.

## K

KELLIEGHUSEN Hamburgensis, in Academia Franckerana Juris Doctor; qui anno 1741. publice propugnavit Theses brevi opusculo redactas, in quibus multa ingeniose admodum circa sensum variasque lectiones plurimarum legum, inter eas quæ vulgo difficillimæ habentur, adinvenit.

## L

LABITTI (*Jacobi-*) INDEX *Juris*; ad fragmenta veterum Jurisconsultorum, qua partim in ipsis legibus, partim in ipsarum legum inscriptionibus latent, eruenda; servata ubique temporum ratione, et revocatis ad suum quemque locum ac librum textibus Jurisconsultorum huc et illuc dispersis (in Triboniani opere) atque fugitivis.

LACTANTIUS (*Lucius - Cœlius - Firmianus-*) scriptor Ecclesiasticus, Nicomediæ Rhethor, et a Constantino-Magno præceptor Crispo-Cæsari filio datus. Celeberrima ejus opera sunt *Institutionum* libri septem in quibus diserte et eleganter agit de falsa religione Gentilium, ac de vero cultu; liber *De Ira Dei*, liber *De morte persecutorum*. etc.

LALANDA seu LALANDES (*Jacobus* - DE LALANDE) Aurelianos, Aurelianensis Antecessor simul et in Præsidiali confessu consiliarius Regius circa medium sæculi præcedentis. Multa Latine scripsit opuscula Juridica; et Gallice, laudatissimum in *Consuetudines* nostra *Aurelianenses* COMMENTARIUM, editum primo Aureliæ 1673.

LAMPRIDIUS (*Ælius-*) sub Diocletiano et Constantino-Magno, scripsit Imperatorum Romanorum vitas, *Commodi* scilicet, *Heliogobali*, *Alexandri-Severi*. Hunc doctissimus Salmasius suspicatus est eumdem esse ac *Spartianum* infra; ob dicendi genus persimile.

LE BRET (*Carolus-*) Parisiis, in Subsidiorum Curia primum, deinde in supremo Senatu, Advocatus Regius; tum Consistorianus Comes: circa finem sæculi XVI et sequentis initium. Singulari doctrinæ et judicii laude commendantur ejus scripta; inter quæ eminet liber ille cui Titulus, *Ordo perantiquus judiciorum* Romanorum, editus *Paris.* 1604. Extat in *Thesauro Antiquit. Roman.*

LEUNCLAVIUS (*Joannes-*) ex Westphalia oriundus, Græcæ linguæ et Orientalis historiæ æque peritus; edidit ac Latine vertit *Eglogam* seu Synopsin-Basilicon anno 1575. item Novellas plurimorum, orientis imperatorum *Pandectas*que *Turcicas*. Celeberrimum est ab ipso compositum aut compilatum Jus *Græco-Romanum*, ex variis Græcis auctoribus quos in Latinum convertit. Post diversa itinera quæ eruditionis causa in Oriente susceperat, imprimis vero apud Turcas ad Linguam eorum addiscendam; Viennæ in Germania absumptus est, anno ætatis fere 60. Chr. 1493.

LIPSIUS (*Justus-*) apud Brabantinos natus anno 1547. studio et eruditione Critices excelluit, Notis ad varios auctores Latinos in Commentarii formam conscriptis; plurimis quoque ad Historiam et Politicam pertinentibus. Annos natus 58. obiit Lovanii, ubi publice docuerat. Opera ejus 6 Vol. in-fol.

TITI-LIVII (Patavini) *Historiarum* quas sub Augusto ab Urbe condita scripsit, Decades quæ supersunt I. III. IV. cum Quintæ dimidia.

LOYSEAU (*Carolus-*) vera Juris Scientia inter omnes qui de Jure Gallicano scripserunt Auctores præstantissimus; apud Senonas primum Proprætoris munere functus, tum Dunensis Castri *Baillivus* (ut vocant; tandem ad senatum Parisiensem se recipit in Advocatorum numero, ubi clientes Consiliis suis adjuvaret. Natus anno 1566, defunctus est ann. 1627.

LUCANUS (*Marcus-Annæus-*) natione Hispanus, patria Cordubensis; Romæ, Auli-Persii condiscipulus, deinde Imperante Nerone Quæstor et Augur, eodemque jubente interfectus anno ætatis ut ferunt nondum trigesimo. Scripsit eleganti carmine *Belli civilis* Cæsarem inter et Pompeium, seu PHARSALIÆ libros X. opus præmaturo obitu imperfectum.

## M

MACROBIUS (*Aurelius-*) vir Consularis, Theodosii-Magni Cubicularius vergente sæculo IV. Multa ac varia eruditione commendantur ejus *Saturnalium* libri VII; et commentarius in *Somnium Scipionis* a Cicerone conscriptum.

* MANUTIUS. *Vide supra*, ALDUS.

MARCILIUS (*Theodorus-*) in Academia Parisiensi Regius Eloquentiæ Professor circa initium sæculi præcedentis; scripsit brevi opusculo *Legis XII. Tabularum interpretamentum.*

MARTIALIS (*M. Valerii-*) Celtiberi, et sub Vespasiano aliisque ad Trajanum Principibus ob carminum elegantiam variis dignitatibus aucti, *Epigrammaton* libri. XIV.

MASCOVIUS (*Gottfridus-*) Regis magnæ Britanniæ (Electoris Brunsvico-Luneburgici) consiliarius Aulicus, et in Academia Goettingensi Juris Professor: scripsit Adnotationes et recensiones ad Gravinam; in ejusdem Gravinæ Editione, Lipsiæ 1737.

MELA (*Pomponius-*) Hispanus, sub Claudio Imperatore floruit. Laudatur ejus opus Geographicum *de Situ Orbis*, in tres libros distributum; et novissime à Vossio et Gronovio Notis illustratum.

MENAGIUS (*Ægidius-*) Andegavensis; inter litteros qui sæculo XVI. floruere Parisiis et ad ipsum singulo quoq e Mercurii die conveniebant, celeberrimus; apud *Bolæum* tamen, Adrianum *Baillet*, aliosque non contemnendæ opinionis homines coævos, male audiens. Ex variis quos in omni fere eruditionis genere conscripsit libris, Jurisconsultus gratiosissimæ sunt *Amœnitates Juris Civilis* quadraginta capitibus absolutæ. Vixit ad annum usque 1692. ætatis 79.

MENANDER, apud Athenienses Poeta Comicus, annis ante Chr. 342. natus, discipulus Theophrasti.

MERCURIALIS (*Hieronymus-*) Foroliviensis in Italia (*Forli*), medicinam in Academiis Paduana, Bononiensi, et Pisana, publice docuit; a Maximiliano II. Imperatore, ob singularem doctrinam *Equitis* et *Comitis* titulis insignitus, et Christinæ a Lotharingia Ducissæ Florentinæ medicus ordinarius; præter illa quæ de medicina scripsit, edidit et *Variarum lectionum* libros in quibus circa alias quoque artes aut scientias plurima utilissima deprehenduntur. Privatus in patria obiit anno 1596. ætatis 66.

MERYLIUS (*Edmondus-*) Tricassinus, in Academia Bituricensi Antecessor inter Jurisconsultos sæculi XVII. insignior. Celebrantur ejus *Observationum* libri octo, *Varientium* ex Cujacio libri tres, et *De Quinquagenta Justiani decisionibus.*

MOLINÆUS (*Carolus*-DU MOULIN) fori Gallicani lumen; natus Lutetiæ-Parisiorum ann. 1500; in Academia Aurelianensi primum, deinde Pictaviensi, Juris scientiam edoctus; post editas in *Consuetudinem Parisiensem* elucubrationes suas, variis ab anno 1550. ad finem usque vitæ in Gallia et Germania agitatus fatis (dum novis semper Jurisprudentiam sive Civilem sive Ecclesiasticam ditaret operibus: in ipso tandem patriæ sinu, Parisiis obiit anno ætatis 66.

MURETUS (*Marcus-Antonius-Franciscus-*) Lemovicensis, sæculo XVI. Parisiis in Collegio *Cardinalitio* Litterarum Professor, cum Turnebo et Buchanano. Inde Italiam migrans, et Romæ Juris cathedram adeptus; ibi annum agens nondum sexagesimum, obiit 4. Junii 1585. Adnotavit in plurimos, sive Latinos sive Græcos, Auctores. Reliquit et *Variarum lectionum* libros XV; et Disputationes IV. in Titulos libri. I. Pandectarum *de Origine Juris*, *de Legibus*, *de Constitutionibus Principum*, *etc.* Novissime omnia ejus opera edita Veronæ, 1730. 5 Vol. in-8°.

## N

NONIUS-Marcellus, Tiburiensis, e schola Peripatheticorum, ætatis incertæ, antiquus Grammaticus. Scripsit opus de Proprietate sermonum distictum capitibus XIX. numerisque per singula quam plurimis; quorum quatuor priora Ordine Alphabetico disponuntur. Extat inter *Auctores Linguæ Lat.* supra.

NOODT (*Gerardus-*) Noviomagus; Lugduni-Batavoram (*Leyde*) Antecessor, et ejusdem Academiæ Rector ann. 1699.

Opera ejus in duos Tomos in fol. edita Lugduni-Batavorum 1724. scilicet *Probabilium Juris Civilis* libri IV. *Ad Legem Aquiliam* liber singularis; item Tractatus *de Fœnore et usuris*, aliique varii ad diversos Juris articulos. Idem edidit ann. 1716. Commentarium ad 27. priores libros Pandectarum.

## O

OISELIUS (*Jacobus-*) in *Caii* Institutiones, Lugduni-Batav. 1658.

Hos Commentarios cum junior scripserit, nonnulla in ipsis menda recte arguit doctissimus *Schultingius* infra.

OPPIANUS Anazarbensis in Cilicia, Grammaticæ simul et poeseos laude clarus sæculo II. Antonino-Caracallæ poemata de *Venatione* et de *Piscatione* dicavit; a quo, præmii vice, in singulos versus nummo aureo donatus est. Obiit anno ætatis 30. Quæ ex ejus operibus supersunt, edita cum Notis Conradi-Rittershusii *Lugduni-Batav.* 1597.

OTHO seu OTTO (*Everardus-*) hac ætate in Trajectensi Academia Juris Antecessor. Huic debetur Tomus quintus seu supplementum locupletissimæ illius collectionis apud Batavos conflari cœptæ anno hujus sæculi vigesimo quinto, sub Titulo Thesaurus Juris Romani; in qua scilicet varia et rariora aut etiam inedita hactenus meliorum Interpretum opuscula, diversa Juris Romani capita illustrantium, in unum corpus collecta sunt. Scripsit idem Otho de vita Papiniani; item Exercitationum Triadem *de Jurisprudentia symbolica*, id est de variis corporis signis in vario negotiorum genere adhiberi solitis; puta *Nutus* seu inclinatio capitis ad consensum *Auris* tactus ad testimonium, etc.

Fuit et alter OTTO (*Joannes*) sæculo præced. in Universitate Argentoratensi Juris Doctor, de quo extant Opuscula quædam; inter quæ, *Ad XII Tabulas*.

OVIDII-Nasonis (*Publii*) sub Augusto Cæsari notissimi carmina, *Fastorum*, *Tristium*, *Metamorphoseum*, etc.

## P

PACIUS (*Julius-*) a Beriga Jurisconsultus insignis, scripsit *Monspelii* Institutionum Imperialium Analysim doctisimam, item *Legum conciliatarum* decem *Centurias*.

PANCYLORUS (*Guido-*) Reggiensis, in Patavina Academia Juris Doctor et Legum interpres, anno 1591. defunctus.

Ob singularem eruditionem laudantur ejus libri de *Claris Legum Interpretibus*, libellus de *Magistratibus municipalibus et corporibus artificium*, item *Thesaurus variarum lectionum*; imprimis vero luculentissimo commentario per ipsum illustrata Notitia dignitatum *utriusque Imperii*, Orientis scilicet et Occiendentis ultra Arcadii honoriique tempora. Ex qua *Notitia* olim sub Theodosio-juniore conscripta circa annum Ch. 426. maximum Juris nostro lumen accedit; ad Dignitatum seu Magistratuum et officialium de quibus in toto libro primo Codicis et tribus posterioribus agitur, necnon ad Juris fiscalis et patrimonialis cognitionem.

*PANDECTÆ FLORENTINÆ*, ut vulgo dicuntur; id est, Digestorum seu Pandectarum libri quinquaginta ex Florentinis Pandectis repræsentati: Florentiæ, in Officina Laurentii-Torrentini, Ducalis Typographi: an. 1553. Cum summi Pontificis Julii III. Caroli V. Imperatoris, Henrici II. Gallorum Regis, Eduardi VI. Angliæ Regis, Cosmi Medicis Ducis Florent II. privilegio.

*PANDECTÆ NORICÆ*; seu prima Haloandri editio (*à Nuremberg*) 1531. quo anno Haloander ipse Venetiis obiit.

PARÆUS (*Philippus-*) ex *Davide Paræo* celeberrimo inter heterodoxos theologo natus in *Diœcesi* Wormensi, insignis Grammaticus, plurimumque in Germania Collegiorum Gymnasiarcha, floruit ineunte sæculo XVII. Magno, inter cætera ejus opera, in pretio habetur Lexicon *Criticum*, multo (ut ipse ait) labore congestum ex variis quæ ad Jurisprudentiam pertinent articulis.

*PARIATOR*; *seu* Collatio Mosaicarum et Romanarum legum, antiqui et incerti auctoris. Hanc male Cujacius aliique Licinnio-Rufino Jurisconsulto tribuunt, cum in ea Collatione quædam ex Hermogeniano Codice, imo et ex Theodosiano referantur. Christianum cum fuisse probabile est.

Hæc *Collatio* passim antea edita, novissime et multo luculentius prodiit in collectione *Schultingii* infra.

PAULUS-DIACONUS, Warnefridus nomine, genere Longobardus, qui seculis VIII. et IX. scripsit de *Historia Longobardorum* sex libros.

* De altero Paulo-Diacono, vide supra in Verb. *Festus*.

PEREZIUS ( *Antonius-* ) Hispanus, Lovanii primum Antecessor Regius anno 1614; quum deinde in Germania pro temporum circumstantiis præfectus esset exercitui ad Rhenum anno 1620; missis postea militibus, rursus ad docendum se contulit: sicque per triginta et amplius annos in Academia Lovaniensi Jus Civile magna cum fama professus, obiit circa annum 1645.

Scripsit in *Institutiones Imperiales*, in *Jus publicum*, in *Digestorum* libros viginti-quinque Maxime vero celebrantur ejus Commentarii in Justiniani *Codicem*.

PERSII ( *Auli-* ) SATIRÆ VI. Volaterras Etruriæ oppidum, patriam habuit. Persius ann. U. C. 795. Tiberii Imperatoris 22. Floruit sub Claudio potissimum Principe, extinctus nono Neronis anno; quum ageret ipse ætatis trigesimum.

PETITUS ( *Samuel-*PETIT ) in Calvinistarum conventu apud Nemausenses præco celeberrimus seculo XVII. eruditissimos ad *Leges Atticas* libros, tum etiam *Variarum lectionum* libros quatuor, *Miscellaneorum* novem, et *Observationum* tres reliquit.

PHÆDRI ( ex Thracia, Augusti liberti ) *fabularum Æsopicarum* libri quinque. Hos ignotos adhuc et quasi antiqua sepultos oblivione, primus e tenebris eruit et in lucem edidit. *F. Pithœus* infra.

*PHILOXENÆ GLOSSÆ*; seu PHILOXENI *Lexicon* Latino-Græcum vetus, nomine GLOSSARII inscriptum.

PIGHIUS ( *Stephanus-*VINAND ) natione Batavus, antiquitatis eruditione clarus circa medium sæculi XVI. et ob id *Carolo* Cliviensi Principi præceptor datus; tandem in Regularium Clericorum ordine consenuit, defunctus anno Chr. 1604. ætatis 84. Celebratur eximium ejus opus *Annalium Urbis Romæ*; necnon et Commentarii in *Fastos* Consulares, etc.

PINDARUS, Lyricorum Princeps.

PITHOEUS ( *Petrus-* ) Trecensis, Turnebi et Cujacii auditor; sub Regibus Henrico III et Henrico IV. eruditionis æque fama et fidei in Principes zelo clarissimus; tam multa scripsit ipse aut publicavit in omni genere scientiarum, ut VARRO GALLICUS non immerito dicatur. Obiit prima Novembr. 1596. anno ætatis 57.

Laudis participem et laborum habuerat, conjunctissimum fratrem, *Franciscum* PITHOU in Senatu Parisiensi Patronum, et *Petro* superstitem ad annum circiter 1621.

Utriusque nomen tanto apud eruditos omnes in prestio est, vis ut definiri queat uter alteri præstet.

PLATONIS ( sapientissimi illius apud Grœcos Philosophi ) opera, præsertim *de Legibus*.

PLAUTI ex Umbriâ, apud Romanos annis ante Christum circiter 184. poetæ facetissimi, COMOEDIÆ quæ supersunt viginti.

C. PLINIUS - SECUNDUS, Veronensis, sub Tito et Vespasiano in Hispaniâ Legatus et Procurator Cæsaris. Anno ætatis 56. Christi 79. ab U. C. 816. quum montem Vesuvium flammis ardere et nube sulpharis nunciatum ei esset, propius accedens ad conspiciendum miraculum, suffocatus est.

Plura scripserat; ex quibus supersunt tantum, NATURÆ HISTORIARUM libri triginta-septem, Vespasiano Imperatori dicati; *Opus diffusum* ( inquit plinius-junior in Epist. ) *nec minus varium quam ipsa natura.*

C. PLINUS - CÆCILIUS - SECUNDUS ( qui JUNIOR seu NEPOS dictus est ) patriâ Novocomensis, sub Nerone genitus ex Plinii Historici sorore et ab ipso adoptatus, Faibii - Quintiliani Oratoris discipulus; sub Domitiano Prætor, tum deinde sub Trajano Quæstor Cæsaris, Tribunus plebis, Præfectus Ærarii Augur, Consul, denique Ponti et Bithyniæ Præses Proconsulari potestate.

PANEGYRICUM Trajano dixit in Senatu; cujus declamatione ( Consul designatus cum Corunto-Tertullo ) Imperatori optimo gratias egit.

Extant ejusdem EPISTOLARUM ad familiares, inter quas plurimæ ad Trajanum ipsum, libri decem.

PLOTIUS--GRYPHIUS, historiæ Pisanæ scriptor.

PLUTARCHUS, qui sub Nervâ præsertim Trajanoque floruit, Consulari ( ut traditur ) dignitate functus; Cheroneæ natus in Beotiâ, Græcis potissimùm litteris incubuit, et multa opera Græcè scripta reliquit: inter quæ eminet historia de Vitis Illustrium Virorum tam Romanorum quàm Græcorum; item *Quæstionum Romanorum* et Græcarum libri, etc. item *de Veteris numismatis potestate*, etc.

POLITIANUS ( *Angelus-* ) ita dictus à Monte-Politiano Etruriæ oppido, ubi natus est anno Chr. 1454. Latinam linguam et Græcam docuit Florentiæ per undecim annos; ubi postea Canonicus factus, præceptor fuit Leonis Papæ X. Scripsit *Epistolarum* libros 12. *Miscellaneorum* centuriam, plures orationes, etc. Obiit anno 1494.

POLYBIUS, Megalopsi in Arcadia natus ex Reipublicæ Achaiæ Archontibus; ad Ptolomæum-Epiphanem anno ante Chr. circiter 198. deinde Romam Legatus, ibique scipioni et Lælio amicitiâ conjunctus, *Historiam* suam Romæ, à Bello Punico ad usque Macedonicum ( quod est annorum spatium fere 53. ) artis bellicæ peritiâ et descriptionibus præstantissimam, libris 48 Græcè scriptis complexus est; ex quibus integri supersunt soli quinque priores, cæterorum fragmenta paucissima.

POPMA ( *Ausonius--* ) apud Frisios circa annum Chr. 1616. celebris Grammaticus simul et Jurisconsultus; præter *Notas* in Varronem et Velleium-Paterculum, scripsit DE *Differentia verborum*, DE *More et ordine judiciorum*, etc.

PORCIUS-LATRO (*Marcus-*) Cordubensis, eloquentiæ et eruditionis fama orator (seu, ut aiunt, *Declamator*) Romæ percelebris Augusti temporibus: Ovidii poetæ ad causarum et fori scientiam præceptor, *Marco*-Annæo-Senecæ Rhetori familiarissimus; defunctus anno U. C. 747. ante Æram Christi vulgarem quarto. Auctor perhibetur Declamationis illius *In* CATILINAM, quæ ad calcem operum Sallustii solet adjungi. Verum hanc eruditorum fere omnium judicio, tanto oratore minus dignam, nefas sit illi tribuere.

PORPHYRIO antiquus Horatii interpres.

PROCOPIUS, Cæsariensis; primum Belisarii secretarius, tum deinde Senator, Illustris, Urbique Constantinopolitanæ Præfectus imperante Justiniano: Græce scripsit *de bello Persico*, de *Vandalico*, de *Gothico*, octo libros; et nonum qui dicitur *Anecdoton*, seu Historiarum secretarum, ipsius Justiniani Theodoræque uxoris satiram perpetuam.

PROPERTIUS (*Sextus Aurelius.*) ex Umbriâ, patre bonisque fere amissis Romam se recepit: ubi ingenii comitate et elegantia carminum, Mæcenati valde acceptus, Ovidium et Tibullum amicos sortitus est. Libros quatuor *Elegiarum* composuit; in quibus, ab impudente Ovidii lascivia licet alienus, nil tamen fere aliud nisi Cinthiam suam suosque ignes celebrat. Obiisse creditur annos natus 41 post annum U. C. 735..

PRUDENTIUS (*Aurelius-Clemens.*) inter Christianus Pœtas celeberrimus; Hispanus genere, ut creditur, et præfectura militiæ sub Theodosio functus. Commendantur imprimis ipsius carmina, seu Hymni sacri, in laudes Martyrum *Laurentii*; *Romani*, Vincentii, etc. Scripsit et in *Symmachum* (infra) eodem tempore Præfectum Urbis, libros duos; in quibus vilem Romanorum Deorum cultum mire exagitat.

## Q

QUINTILIANUS (*Marcus-Fabius*) Hispanus genere, orator insignis, censorque in litteris acerrimus, coævus Plinio et Tacito: quum sub Vespasiano Rhetoricam publice Romæ professus esset sumptibusque publicis, item sub Domitiano, per viginti annos; ab ipso Imperatore educandos fratris filios accepit. Libros XII de arte Rhetorica seu *Institutionum oratoriarum* mira elegantia composuit.

- QUINTILIANUS Declamator, *Fabii* (mox supra) ut vulgo putatur avus: cujus orationes seu *Declamationes* numero 145. ab Antiquis laudatissimæ, editæ sunt à P. Pithœo anno 1580. Extant et aliæ novemdecim, nomine Quintiliani inscriptæ: quæ rectius tribuuntur *Posthumo*-juniori, circa annum Chr. 260.

## R

RÆVARDUS (*Jacobus-*). Brugensis, tanta inter XVI. sæculi Jurisconsultos laude præcellens ut eum Justus-Lipsius *Belgii Papinianum* appellet; Aureliæ Juris Doctoratum adeptus, scripsit Commentarios ad *Leges XII. Tabularum* et *ad Legem Scriboniam*, item DE *Juris ambiguitatibus*. DE *Præjudiciis* etc. extinctus tamen anno ætatis fere 33. Christi 1568.

RANCHINUS (*Guillelmus-*) compilator fragmentorum EDICTI PERPETUI juxta Pandectarum seriem; scripsit et *De Successionibus ab intestato*, et *Variarum lectionum* libros tres. Monspelii ubi Juris Doctoratum adeptus fuerat, in Subsidiorum Curia Regis Advocati munere functus, desinente sæculo XVI.

RITTERSHUSIUS (*Conradus-*) vernacule, RITTERSHUYS; Brunswico-Germanus, sæculo XVII. insignis Jurisconsultus, adnotavit in Isidorum, Plinium, Oppianum, etc. scripsit et ad *XII. Tabulas* Commentarium, Critices eruditione commendatum. Obiit anno 1613.

ROBERTUS (*Joannes-*) Aurelianus, Aurelianensis Antecessor simul et in Præsidiali Consessu Regis consiliarius post medium sæculi XVI. pluribus opusculis *Receptas Juris lectiones* contra Cujacii emendationes propugnavit; audacius respondente ad *Animadversiones* Cujacio, sub ficto *Antonii-Mercatoris* nomine. Qua in lite litteraria, secus quam tales viros decebat maledictis se invicem lacessere non erubuerunt.

ROBERTI-STEPHANI *Editio* Pandectarum, *Parisiis* 1527 et 1528.

ROSINI (*Joannis-*) e Thuringia, eruditissimi sæculo XVI, scriptoris et Grammatici, ANTIQUITATUM ROMANARUM libri decem: quos ipse anno 1585. publicavit, postea vero Thomas *Dempster* Scotus, in Academiâ Parisiensi Nationis Germanæ Procurator et in Grassinæo Collegio Professor, auxit et commentariis illustratos Jacobo I. Britanniarum Regi dicavit anno 1612.

RUTILIUS (*Bernardinus-*) patria Vicentinus, et studio antiquitatis clarus, a se scriptas et emendatas Jurisconsultorum vitas publicavit anno 1536. et anno sequenti Venetiis adhuc junior extinctus est.

RYKCHIUS (*Theodorus-*) ad Tacitum. Is doctissimi Schultingii magister fuisse videtur; *Cujus docentis ab ore juvenis pependi*, inquit idem Schultingius in Pauli Sententias *de SCto Claudiano.*

## S

SALUUSTI-CRISPI (*Caii-*) Historiarum, *Be-*

*lum Catilinarium*, et *Jugurthinum.* Fuit is è Brutiis oriundus, patria Verouensis, sub Julio-Cæsare Tribunus plebis, eo ipso anno quo Pompeius consulatum solus fere tenuit; tum variis dignitatibus, pravitate morum æquè ac dicendi scribendique elegantia et honestate, hortorum splendido luxu, opibusque famosissimus. Obiit annos ætatis circiter 60 ante prælium Actiacum quarto.

SALMAZIUS (*Claudius*-) Divionensis Senatoris *Benigni* Salmassi filius, studio et scientia Critices eruditioribus sæculi XVI. merito adnumeratus, scripsit inter alia plurima, élucubrationes ad Historiam Augustam seu in corpus scriptorum qui Augustorum et Cæsarum vitas nobis tradiderunt, (quales sunt Spartianus, Capitolinus, Volcatius Lampridius, Vopiscus): qui omnes suo volumine prodiere cum Notis Salmasii et Casauboni, in fol. *Parisiis* 1620. deinde in-8.° 2. Vol. *Lugduni-Batav.* 1671.

SALVIANUS, è Treviris, Massiliæ Presbyter ordinatus sæculo VI pietate et divinarum humanarumque litterarum scientiâ insignis; scripsit *De Judiciis et providentia Dei* libros octo, *de Avaritiâ* quatuor, *Epistolas* item nonnullas. Hujus opera, a Courado-Rittershusio, deinde à Balusio publicata fuere.

SALYCETUS seu *Bartholomæus* De Salyceto, Bononiensis, in Academia Patavina sæculo XVI. Antecessor; commentaria reliquit ad singulas leges plurium librorum *Digestorum* et *Codicis*.

SCALIGER (*Julius-Cæsar* De l'Escale) in territorio veronensi natus anno 1484. vir eruditioribus sui sæculi, multa tractavit in variis Critices. Poeseos, Medicinæ, Philosophiæ, Jurisprudentiæ, totiusque fere rei litterariæ scientiis; ad XII. *Tabulas* quoque adnotavit. In Gallia sedem fixerat anno ætatis 47. uxoris causa, in Agennensi Aquitaniæ civitate; ubi medicinæ deditus, anno vitæ 75. defunctus est, post Christum 1558.

SCALIGER (*Josephus.*) filius *Julii*, in litteris a patre eruditus, posteaque in Academia Parisiensi (patrem ipsum eruditionis fama longe superavit, *Abyssus scientiarum* vulgo dictus. Hinc accitus in percelebri Lugduni-Batavorum Academia; ibi per annos fere viginti perstitit a fide catholica devius ad obitum usque anno 1609. Celebratur imprimis ejus opus *de Emendatione temporum*, Adnotavit et ad *Varronem*, *Festum-Pompeium*, etc.

SCHILTERUS (*Joannes*-) Jurisconsultus Germanus, scripsit Commentarium ad Leges desumptas ex Modestini libro singulari Eurematicon seu de Cautelis: *Argentorati* 1687.

SCHREVELIUS (*Cornelius*-) Batavus, auctor Lexici Græco-Latini sæculo XVII. plures Auctores tum Græcos tum Latinos Notis illustravit.

SCHULTINGIUS (*Antonius*-) Frisiorum Academiæ Juris Antecessor, et ejusdem Rector anno 1712. Hujus ex vigiliis prodiit Jurisprudentia vetus ante-Justinianea; complectens Caii Institutionum, *Pauli* Sententiarum, et ex Corpore *Ulpiani* quæ supersunt in Titulis XXIX, item *Codicis Gregoriani* et *Hermogeniani*, aliaque veterum Juris Auctorum, accuratissimè collecta: quibus accedit *Mosaicarum et Romanarum Legum collatio*, et cujusdam *Dosithei* magistri liber continens D. Adriani Imperatoris sententias et epistolas, etc. Omnia cum Notis variorum, *Pithœi* præsertim, et ipsius *Schultingii*. Opus novissme editum *Lipsiæ* anno 1737. 1. Vol. in 4°.

Scripsit prætcrea idem Schultingius *Thesium. Controversiarum Decades* plures, et Commentarium ad primam partem Pandectarum.

SENECA (Lucius-*Annæus*-) philosophus, Imperatoris Neronis præceptor; scripsit *De Beneficiis* libros 7. *De Clementia* duos, *Quæstionum* libros 7. *De ira* tres, etc. *Naturalium* septem, *Epistolas* 124.

Extant et *Controversiarum* libri 35. auctore Marco-*Annæo*-SENECA Declamatore seu Rhetore, qui vulgo pater *Lucii-Senecæ* philosophi creditur.

*SENNETONIANA* Editio Pandectarum, *Lugduni apud Sennetonios* 1549.

SERENUS-SAMMONICUS medicus sub Severo et Caracalla celebris, circa annum Chr. 210. Hujus ex operibus, quæ circa Historiam et res naturales scripserat, superest tantum carmen *De Medicina et remediis.*

SERVIUS-HONORATUS qui et Maurus dictus est, Grammaticus sub Constantino et Constantio percelebris; scripsit inter alia Commentarios in *Virgilium* Antiquitatis eruditione commendatos; et maxima ex parte superstites.

SEXTUS Empyricus, id est, ex eorum qui vulgo *Empyrci* dicuntur medicorum secta, sæculo II. sub Antonino-Pio; scripsit *Adversus Mathematicos* libros decem, et tres *de Opinionibus* Pyrrhoniorum.

SICULUS-FLACCUS *de Conditionibus agrorum* scriptor antiquus. Vide *Aggenum*, et *Hyginum* supra.

SIDONIUS-APOLLINARIS (*Caïus-Sollius*) inter Poetas Christianos insignis, Gallus genere, apud Arvernos natus: floruit post medium sæculi quinti, præsertim temporibus Anthemii et Majoriani quibus ille panegyricos etiam versus cecinit. Scripsit et libros novem *Epistolarum*, tum soluta oratione, tum vario genere Carminum.

SIGONIUS (*Carolus*) Murnensis in Italia, cujus laudantur *De Antiquo jure civium Romanorum* libri duo, Pio PP. IV. dicati: item *de Antiquo jure Italiæ* libri tres, ad Senatum Populumque Romanum ins-

cripti, Venetiis 1560. Tum deinde scripsit *de Judiciis*.

SOCRATES (qui et SCHOLASTICUS dictus est) sæculo V. scripsit septem libris *Historiam Ecclesiasticam*, quasi *Eusebii* Historiarum supplementum, a Constantino - Magno ad tempora Theodosii-Junioris.

SPANHEMIUS (*Ezechiel-*) ex nobilissima apud Germanos Palatinos gente, Legatus ad diversos orbis Principes, et Minister Electoris Brandeburgici factus, variisque negotiationibus publicis in sanciendis præsertim Pacis fœderibus ad illam usque quæ *Rysvickensis* dicta est, occupatus; Antiquitatis litterarumque studio vix unquam intermisso, varia opera edidit magni apud eruditos omnes pretii. Inter quæ eminet liber DE *Præstantia et usu Numismatum antiquorum*; imprimis vero ORBIS ROMANUS, seu *Ad Constitutionem Antonini Imp.* (in I. 29. ff. *de Statu homin.*) qua omnes in Orbe Romano Cives Romani effecti sunt, *Exercitationes duæ*: Londini 1703, in-4.° Obiit sub finem sæculi præcedentis.

SPARTIANUS (*Ælius-*) sub Diocletiano, anno Chr. circiter 290. primus (post Suetonium) numeratus inter *Historiæ Augustæ* scriptores, vitas Imperatorum composuit a Julio-Cæsare ad Hadrianum. Verum supersunt tantum ab illo scripti, *Hadrianus* ipse, *Ælius - Verus, Didius - Julianus*, *Severus*, *Pescennius-Niger*, *Antonius - Caracalla*, *et Geta* cujus vitam dedicavit Constantino jam Augusto.

SPONDANUS (*Jacobus-*) Lugdunensis, inter eruditos sæculi XVII. celeberrimus: præter alia multa scripsit eximium opus, sed summo eruditorum omnium desiderio imperfectum, MISCELLANEA ERUDITÆ ANTIQUITATIS; editum Lugduni ann. 1683. Hujus meminerunt *Acta Lipsiensia* ad eumdem annum.

STRABO Philosophus, e Stoæ schola, genere Cappadox, Græce scripsit sub Tiberio GEOGRAPHICORUM libros XVII.

STRUVIUS- (*Joannes-*) scripsit librum cui Titulus *Immo Gothofredi*, id est, conciliationes ad eas Leges quæ in Notis D. Gothofredi ad Juris Civilis Corpus, invicem contrariæ notantur per hoc verbum *Immo*.

SUETONIUS TRANQUILLUS; sub Hadriano Epistolarum magister, Plinioque coævus et familiarissimus; scripsit inter alia multa *de* XII. CÆSARIBUS seu vitas Duodecim priorum Imperatorum in libros octo distinctas, item librum singularem *de Illustribus Grammaticis*.

SUIDAS incertæ ætatis et originis, quem alii sæculo X. alii denum XII. ineunte, vixisse opinantur; Græce scripsit LEXICON HISTORICUM, novissime editum ann. 1705. tribus Tomis in-fol. Cambridgiæ.

SYMMACHUS, Vir Consularis, ævi sui eloquentissimus, et Poetæ *Ausonio* (supra) familiarissimus, Præfectus Urbis ann. Chr. 384. sub Valentiniano II. et Consul ann. 391. Extant hujus Symmachi EPISTOLARUM libri X.

## T

Taciti (*Cornelii-*) ANNALIUM ab excessu Augusti ad finem Neronis libri XVI. et HISTORIARUM ab excessu Neronis ad usque Hadrianum, sub Vespasiano in Galliam-Belgicam Procurator Cæsaris missus, deinde eodem Vespasiano VIII. et C. Julio-Agricola Coss. hujus Agricolæ gener factus, cujus vitam scripsit. Successu temporis, Quæstor Imperante Tito, Prætor sub Domitiano, tandem et ipse ad Consulatum pervenit sub Nerva ann. U. C. 860. Proavus creditur fuisse Claudii-*Taciti* Imperatoris.

TAURELLUS (*Lœlius-*) apud Florentinos Antecessor, et Cosmæ II. Ducis Consiliarius Aulicus, præfuit Editioni PANDECTARUM FLORENTINARUM supra, ab ejus filio *Francisco-Taurello* publicatarum. Extant quoque Lælii - Taurelli *ad Gallum et Legem Velleam*, ad *Catonem et Paulum*, *et de Militiis ex casu*, Enarrationes: Lugduni 1574 in-8.°

TERENTII (*Publicii-*) Carthaginensis in Africa, *Comœdiæ* sex; magna parte e Græcis *Menandri* fabulis. Romæ Terentius servierat Terentio - Lucano Senatori; a quo ob egregiam indolem brevi manumissus, familiariter vixit cum Scipione et Lælio nobilibusque quam plurimis In Græciam postea quum secessisset, ubi aliquot novas Comædias sive e Menandro sive etiam de suo condiderat; Romam rediens naufragio eas amisit, et ipse dolore consumptus obiit in Arcadia, anno U. C. 595. ætatis 55.

TERTULLIANI scriptoris Ecclesiastici *Opera*. Utrum ille idem sit cum Tertulliano Jurisconsulto, vide Præfationem nostram Part. 2.° Cap. 1. n. LXXVII.

THEODORETUS Cyrannus Episcopus in Syria, e Joannis Chrysostomi discipulis; totam Orientalem Ecclesiam doctrina et pietate illustravit ab initio ad medium usque VII. sæculi; Concilio Chalcedonensi (anno 451. celebrato) vix superstes Præter alia multa quæ in Scripturam sacram, in Paganos et Hæreticos, et de Monastica Anachoretarum vita composuit; extant *Historiæ Ecclesiasticæ* libri quinque, Arianæ hæreseos initiis ad usque Theodosium - Juniorem.

THEOPHANES Byzantinus, sub Justino II. Justiniani nostri successore, ipsius Justini bellum adversus Cosroen Regem Persarum decem libris historice descripsit.

THEOPHILUS Antecessor Græcus, quem Fabrotus putat non ita multum post Leonis - Sophi

tempora floruisse; et eumdem esse qui inter cæteros Basilicorum interpretes numeratur in his ipsis *Basilicis* lib. 60 Scripsit Paraphrasim utilissimam in quatuor *Institutionum* Justitiani libros.

TIBULLUS (*Albius-*) Romæ natus eodem anno quo et Ovidius-Naso supra, Hirtio et Pansa Coss. uterque in amores et delicias proclivior. Tibullus Eques Romanus Horatio non familiaris solum fuit; sed quanti apud eum pretii esset testatur ipse Horatius in hujus Epistolæ proemio: *Albi, nostrorum sermonum candide judex.* Libros quatuor *Elegiarum* sive Amorum composuit: obiitque adhuc junior; ex nimia, ut credere est, intemperantia libidinis.

TILIUS (Du Tillet). Duo, inter alios ejusdem nominis viros eruditione commendabiles, a Jurisperitis celebrantur.

*Joannes*-Tilius, et cujus codicibus multa se eruisse Cujacius passim testatur ad veriores legum lectiones; Fragmenta Ulpiani edidit *Lutetiæ* 1549, et ibidem 1564. octo priores libros Codicis Theodosiani.

Meminit Cujacius alterius Tilii (*Jacobi-*) qui ipsi Manuscriptum Regularum Ulpiani commodaverat: *Observ.* XVIII. 28. et alibi.

TREBELLIUS-POLLIO, unus ex Latinis *Historiæ* Augustæ scriptoribus, sub Constantio-Chloro Magni Constantini patre. Supersunt ex ejus historia, *Valerianus*, *Gallieni* duo Triginta *Tyranny*, et *Claudius*.

TULDENUS (*Diodorus*-de Tulden) Lovaniensis Antecessor legum primarius, scripsit Commentarium in Codicis novem priores libros, *Lovanii* 2651. in-fol. Nicolai Tuldeni filius ille fuit, Consiliarii Bolducensis in Ducatu Brabantino, anno 1609 defuncti; qui et ipse Jurisconsultus insignis, in *Methodum Juris civilis* Vigelii scripserat. *Diodorus* porro ad munus Senatoris in Mechliniensi Curia assumptus ann. 1645. eodem anno obiit.

TURNEBUS) *Adrianus-* Rothomagensis, ex civitate oriundus Andeliaca, parisiis Regiœ Typographiæ præfectus, et Græcæ Linguæ Professor Regius, obiit anno 1565. ætatis 53. Celebrantur ejus Adversariorum libri triginta, Michaeli Hospitali Franciæ Cancellario, ab ipso Turnebo paulo ante obitum pedicati; in quibus nempe collegit ea omnia quæ ex variis auctoribus legendo et adnotando retulerat in Adversaria (*Mémoires*, *Remarques*) nullo ordine delectuque, in varia tamen Capita distincti. Antiquis si quidem « *Adversaria* » (ut ait ipse in ejusdem operis lib. II. cap. 11). » *videntur libelli fuisse, et Commentarioli, et* » *Chartæ, quæ homines* Advertebant; *et ut ita* » *dicam Memorialia erant, ne res aliqua eis ex-* » *cideret.* »

## V

VALERIUS-MAXIMUS; paterna ex Valeriorum, et materna ex Fabiorum gente Patricius, *Dictorum factorumque memorabilium* libros IX. Tiberio-Cæsari Augusto dicavit, ex Romanis Græcisque imo et exterarum gentium exemplis petitorum.

VALLA (*Laurentius-*), Romæ Canonicus Lateranensis sæculo XVI. Litterarum eruditione clarissimus, et acutissimus censor; præter *Elegantiarum Linguæ Latinæ* libros sex, scripsi et de Falsa Constantini donatione, etc. Herodoti et Thucydidis historias e Græco in Latinum convertit, etc. Obiit Romæ, anno ætatis 50. post Christum natum 1545.

VARRO *Marcus-Terentius*) Grammaticus insignis, e gente Patricia, Ciceroni et Hortensio familiarissimus. Scripsit de Lingua Latina libros viginti-quatuor, quorum pars quædam mutila inter *Auctores Linguæ Lat.* supra; item De vita Populi Romani libros quatuor, ex quibus paucissima supersunt apud *Nonium* aliosque Auctores fragmenta; denique De re Rustica libros tres, anno jam vitæ octogesimo.

VEGETIUS (*Flavius-*) scripsit de *Re militari* ad Valentinianum Imperatorem libros IV.

VELLEIUS-PATERCULUS, ex antiquissima Campanorum Principum progenie, sub Tiberio militavit in Germania et Pannonia Legionibus præfectus vice Principis. In pace scripsit duos Historiæ Romanæ libros ad M. Vinicium Consulem, progenerum Tiberii-Cæsaris seu potius *Epitomen* duobus libris absolutam, qui nec integri ad nos pervenerunt.

VICTORIUS (*Petrus-*) Florentinus, nobilis æque et doctrina conspicuus; philosophiæ moralis primum, deinde Eloquentiæ Græcæ et Latinæ Professor in patrio solo; a Cosma Duce et Julio III. summo Pontifice valde honoratus, cum *Equitis Comitis*que titulo. Ciceronis opera integra summa cum eruditione recensuit: Varronis, Columellæ, Aristotelis, Erupidis, aliaque plurima Antiquorum opera, Notis aut etiam Commentariis illustravit. At celebrantur imprimis ejus super Græca Latinaque Lingua *Variarum Lectionum* libri XXV. Senectute confectus, obiit anno 1585, ætatis septimo supra octoginta.

VINNII (*Arnoldi-*) celeberrimi apud Batavos posteriore sæculo Jurisconsulti, in quatuor libros *Institutionum* Imperialium *Commentarius* Academicus et forensis, perfectus anno 1642. Ejusdem Selectarum juris quæstionum libri duo: item Partitionum libri quatuor, cum Tractatibus de *Jurisdictione*, *Pactis*, *Transactionibus* et *Collationibus*. Roterodami 1664 in-8°.

*VINTIMILLIANA* Editio Pandectarum.

VIRGILII-Maronis *Opera.*

VITRUVIUS-POLLIO (*Marcus-*), Veronæ

natus circa Æræ Christianæ initium; ab Augusto machinarum seu tormentorum bellicorum apparationi præfectus cum annuo reddito; omnem ædificandi rationem decem libris absolvit mira artificii scientia, ipsi Imperatori dicatam. Hanc præclare ediderunt Elzevirii *Amstelod.* 1649. in-fol.

VOLCATIUS seu VULCATIUS-GALLICANUS, vir Clarissimus id est Senatoriæ dignitatis sub Diocletiano circa annum Chr. 290. Omnium Imperatorum vitas scribere in animo se habuisse testatur in vita *Avidii-Cassii* Diocletiano dicata, quam solam habemus. Suspicatur Valesius eumdem esse *Gallicanum* illum qui fuit Consul cum Basso ann. 317.

VOPISCUS (*Flavius-*) Syracusanus, Diocletiani tempore scripsit plures Imperatorum vitas; *Aurelianum* scilicet, *Tacitum, Probum*, etc. *Carum* denique, *Numerianum* et *Carinum*.

VOSSIUS (*Gerardus-Joannes-*) e Belgio in totam fere Europam emicuit doctrinæ et eruditionis fama sæculo XVII. Lugduni-Batavorum et Amstelodami publice *Historiam* professus; reliquit, inter alia multa, tractatus exquisitissimos *de Historicis Græcis* et *Latinis*, item *de Poetis* etc. ex quibus pleraque in hac nostra Variorum AUCTORUM *Notitia* excerpsimus.

VOSSIUS (*Isaac-*) Gerardi-Joannis filius, Windesorii in Anglia Canonicus, Critices et Historiæ scientia a patre non degener, et ipse multa scripsit: inter quæ eminet *Variarum Observationum* liber, in quo plurima circa statum urbis Romæ curiose colecta sunt. Obiit anno 1689.

## U

USPERGENSIS. Vide supra, ABBAS.

## W

Van-de WATTER (*Joannes-*) hac ætate Jurisconsultus, Belga, edidit *Observationum Juris Civilis* libros tres; in quibus multa Juris Civilis capita emendantur et explicantur, *Trajecti Batav.* 1713. item novam Institutionum Justiniani editionem *ibid* 1717. Ex *Actis Lipsiensibus* supra, Julio 1714. et Januar. 1716.

WESEMBECHIUS (*Matharus*) Antuerpiæ natus, in Academia Lovaniensi Juris Doctoratum adeptus anno ætatis 19. In partes Protestantium postea ſecessit; Thuringæque et Wittemburgi publice magna cum laude Jus professus est. Celebrantur ejus PARATITLA in L. Digestorum libros, *OEconomia* Juris, *Commentarii* in Codicis libros octo. Obiit anno 1585. ætatis 55.

WIELING (*Abraham-*) in Trajectensi ad Rhenum Academia Antecessor, hac ætate: cujus extant LECTIONUM JURIS CIVILIS *libri duo, in quibus vulgata quorumdam capitum scriptura defenditur.* Edit. an. 1710.

WISSENBACH (*Joannes-Jacobus-*) Nassovius; in Frisiorum Academia Antecessor primarius; anno 1653. Edidit ad Quinquaginta Pandectarum libros, singulosque earum Titulos, EXERCITATIONES, seu DISPUTATIONES; quæ in varias Theses distinctæ, commentarii brevissimi simul et locupletissimi vice ſinguntur.

Eodem docendi genere scripsit quoque in *Institutiones*.

Celeberrima est et ejus Dissertatio *de Mutuo*; in illa percelebri adversus Salmasium controversia, *An Mutuum sit alienatio.*

WOORDA (*Jacobus-*) hac ætate Antecessor in Trajectensi Academia, brevi libello *Varias interpretationes* et emendationes Juris civilis edidit ann. 1735.

## X

XIPHILINUS (*Joannes-*) Constantinopolitanus Patriarcha, sedit ab anno 1066. ad usque 1080. Romanam e Dione Historiam in quamdam Epitomen redegerat; quæ hodie vicem obtinet supplementi librorum illorum qui ex *Dionis* historia quam plurimi perierunt, ut dictum est supra.

## Y

YVO, CARNOTENSIS Episcopus sub finem sæculi XI, regnante Philippo I. et Romæ sedente Urbano II. In territorio Bellovacensi natus fuerat; et ad finem usque vitæ (anno 1115. ætatis 80.) doctrina et pietate et zelo disciplinæ Ecclesiasticæ æque clarus, multa scripsit aut excerpsit sive ad Historiam sive ad disciplinam Ecclesiasticam. Extant et ejus *Epistolæ* numero 187, etc. Omnia ejus opera simul edita *Paris.* 1647. in-fol. 1 Vol.

## Z

ZACHIAS (*Paulus-*) Romæ Jurisperitus celebris, Philosophus summus, medicus eximius; scripsit, inter alia opera, doctissimos QUÆSTIONUM MEDICO-LEGALIUM libros IX. 1. Vol. in-fol. Obiit anno Domini 1659. ætatis 75.

ZAZIUS (*Udalricus-*) natione Germanus, vergente sæculo XV. in civitate Constantiensi Notarius, deinde ineunte sæculo XVI. in Academia Friburgensi Antecessor; quam plurima reliquit

opera Juridica : Lugduni 1545. in-8°. Quædam etiam extant *Joannis-Ulrici*-Zazii, ejus filii.

ZOANNETUS ( *Franciscus-* ) Jurisconsultus Bononiensis, et Juris interpres; cujus passim a posterioribus laudantur Commentaria in aliquot Titulos Digestorum; in primis vero liber *Restitutionum* ad Quinquaginta Pandectarum libros, in quo scilicet textus plurimi suæ fidei restituuntur, Ingolstadii editus anno 1548.

ZOEZIUS ( *Henricus* ) ex Batavis, Lovanii Professor Juris; defunctus anno 1627. Reliquit Commentatarios in *Pandectas* et in *Institutiones*, aliaque opera Juridica.

ZOZYMUS Græcus gente, tempore Theodosii-Junioris Advocatus Fisci; scripsit *Historiam Imperatorum* sex libris absolutam, stilo ubique in Christianos vehementi.

# TABULA GENERALIS

## LEGUM CODICIS;

*Earum nempe quas integras, et ipsismet Imperatorum verbis descriptas, huic nostro* Pandectarum *Operi inseruimus;*

Ordine Alphabetico, ad commodiorem Lectoris usum disposita.

*Cœterarum omnium Legum Codicis quæ in hac Tabula deerunt, vel nulla in toto Opere nostro mentio: vel breviter expressa tantummodo fuit ex illis, prout occasio tulit, sententiarum summa; ut monuimus ad calcem Præfationis nostræ, pag. lxviij, n. 4.° Si tamen ex Lege aliqua, licet non integre omnino descripta, excerptus sit textus paulo longior; et is quoque, varietate caracteris distincto priori Legis vocabulo, citabitur.*

---

*NOTARUM Arithmeticarum quæ in posteriori cujuslibet Columnæ parte figurantur; prima indicat* Librum, *secunda* Titulum, *tertia* Numerum, *sub quibus in hoc nostro opere reposita est Lex illa Codicis cujus prima verba describuntur ex adversa parte.*

---

A


Abacti animalis 47. XIV 4
Ab administratione tutelæ 35. I 224
Ab eo judicato 42. I 22
Ab eo qui bona 40. IX 13
Ab executione 49. I 17
Ab honoribus ad 50. V 34
Abhorret a sæculo 4. VII 14
Ab hostibus capti 49. XV 29
Ab hostibus captus 41. III 36
Ab hostibus redempti 49. XV 23
Ab Illustribus 50. V 30
Abolitionem adulterii 48. XVI 21
Abolitio præsentibus *ibid.* 33
Absentem capitali 48. XVII 1
Abstinendum prorsus 49. I 25
Ab uno ex tutoribus 26. VII 49
Ab uno herede 3. V 5
Acceptam mutuo sortem 22. I 39
Accusationem a qua 48. II 40
Accusationis institutæ 4. II 8
Accusationis ordinem 48. II 38
Acta simulata 22. III 15
Actione administratæ 2. XV 22
Actionem ei qui absentis 3. III 34
Actio quidem personalis 20. VI 2
Actori delato 12. II 34
Actor quod asseverat 22. III 3
Actor rei forum 5. I-39
Ad adgnatos pupilli 26. IV 2
Ad avunculos *ibid.* 11
Ad bonorum possessionem 4. IV-29
Ad comparandas merces 17. I-25
Ad eos qui in alia 26. VII 24
Ad eum cui ex Trebelliano 36. I-55
Ad exactionem dotis 23. III 21
Ad exhibendum actione 10. IV-12
Affinitatis jure 38. VI 7
Ad fiscum pertinentes 1. XIX-4
Ad intestati successionem 38. VIII-12
Ad invidiam alicui 4. II 10
Adi Præsidem provinciæ 43. XXX-1
Adite Præsidem prov. et ruptum 44. I 20
Aditus competens judex 40. XV-4
Admone adolescentem 26. VI-23
Admone eam quæ *ibid.*
Ad officium arbitri 10. II 27
¶ quum autem regionibus *ibid.* 41
Adolescentiæ tempus 4. IV 38
Adoptio non tabulis 1. VII 6
Ad probationem dominii 22. III-27
Ad probationem ingenuitatis *ibid.* 32
Ad probationem servitutis *ibid.* 36
Ad rescindendam venditionem 18. V 16
Arrogationes 1. VII 5
Asseveratio debitum 44. III 14
Ad solutionem 49. I 24
Ad tempus exulare 50. IV 15
Ad tempus in opus 3. II 25
Adversus coheredes 47. XIX-2
Adversus creditorem 22. I 45
Adversus curatorem adolescentis 27. III 64
Adversus debitorem 20. V 29

Adversus eos a quibus 19. II-67
Adversus eos qui a malæ 41. III-48
Adversus eos qui negotia 3. V-34
Adversus eum cujus negotia 17. I-74
Adversus fratrem tuum 44. IV-30
Adversus heredes quondam 27. VII-4
Adversus heredes tutoris *ibid.* 3
Adversus nominatorem 27. VIII-13
Adversus petitiones 44. III-5
Adversus sententiam 4. I-10
Adversus uxorem quæ 47. XIX-3
Adultera si posteaquam 48. II-15
Adulteris verberatis *ibid.* V-57
Adulter post quinquennium *ibid.* 41
Advocationis causa 3. I-21
Advocati qui dirimunt *ibid.* 23
Æde quam te conductam 19. II-77
Æs alienum hereditate 18. IV-1
Æs quidem alienum 50. XV-11
Age cum Geminiano 2. XV-12
Agricolarum 1. V-9
A legatis gentium 39. IV-22
Alia causa est ejus 34. IX-11
Alienam sectæ meæ 48. IV-6
Alienam suscipere 3. III 23
Alienum servum 47. II-6
Alii desponsatæ 23. I-10
Alimenta quidem 3. V-15
Alio jure est tutor 27. VII-3
¶ sed cum adversus ipsum *ibid.*
Altius quidem ædificia 8. II-4
Alumnos tuos 20. III-12
A marito in uxorem 24. I-78
*Ambiguitates*... Augeri etenim 35. I-37
Amita tutores 26. VI-1
Amitæ cui successisse 38. XVI-12
Amplissimi Ordinis Consulto 26. V-8
Ancilla quæ exportanda 18. VII-3
Ancillæ subtractæ 41. III-15
An Respublica 50. VIII-2
Ante divisionem soror 23. III-11
Ante oblationem 13. I-13
Antequam scriptus heres 38. XVI-5
Ante sententiæ tempus 49. I-16
A nullo judice 2. XII-2
A patre verbis precariis 37. VII-6
A plerisque Prudentium 44. VII-71
A possidentibus vindicata 6. I-49
Appellatione interposita 49. VII-1
A procedente judice 2. XII-14
A Proconsulibus et 49. I-8
¶ a Præfectis autem *ibid.* 7
A procuratore dolum 17. I-36
Apud Consilium nostrum 40. II-5
Apud eos qui rem gestam 22. III-7
Apud hostes patre 29. II-57
Aquam quæ in alieno 8. I-30
Arbitri nulla 42. I-10
Arbitriorum ex compromisso 4. VIII 18
Archiatri scientes 2. XIV-64
Arrhis sponsaliorum 23. I-13
Arrianus mota 40. XII-9
Artem geometriæ 48. VIII-20
Athletis ita 50. V-20
Atrocem sine dubio 47. X-30
Auctore laudato 21. II-31
Avia tua eorum 23. IV-17
Avi paterni magistratu 22 III-35
Aureorum usus 40. XI-1
Avunculo priori 38. VIII-12


B


Blanditus tibi est 46. I-24
Bona mariti tui 49. XIV-42
Bona quæcumque 10. II-21
Bona quondam mariti 24. I-77
Bonorum possessio filiofam. 38. IX-16
Bon. quidem possessionem pupilli 37. I-7
Bon. quidem possess. ex Edicto *ibid.* XI-12


C


Calumnia eo tempore 48. XVI-6
Calumniæ pœna *ibid.* 3.
Captatorias institutiones 29. I-31
Captum ab hostibus 49. XV-36
Carbonianum Edictum 37. X-13
Castitati temporum 48. V-84
Casus corporis 50. VI-9
Casus ejus qui fundi 48. XXIII-6
Casus majoris 28. I-34
Causa jurejurando 12. II-47
Causam in integrum 4. I-14
Causaria missus 49. XVI-39
Causas in quibus contra *ibid.* XIV-49
Causas vel lites 2. XV-17
Cautio ratihabitionis 46. VIII-6
Censualis quidem professio 41. I-47
Certa ratione et fine 42. I-14
Certi et indubitati Juris 18. IV-31
Certi Juris est ea 20. II-5
Certi Juris est militem 29. I-22
Certum est ejus qui cum fisco 49. XIV-40
Certum est eos qui 27. I-76
Certum est liberorum 10. II-83
Certum est malæ fidei 6. I-35
Certum Jus est non 40. IX-33
Certum quidem est cognationis 38. VIII-1
Cessante quoque causa 5. I 76
Circa locationes 9 II 54
Cives et incolæ 49. X 2
Cives quidem origo 50. I 15
Civile est quod a te 47. II 68
Civili disceptationi 29. VI 5
Clari et aperti Juris *lib.* 30. *N.* 201
Codicillos seu scripturam 29. III-2
Cogi possessorem ab eo 6. I-22
Coheredibus divisionem 10. II-51
Collegium si nullo 28. V-4
Coloni, id est 27. I-49
Commercio redemptæ 49. XV-25
Commissoriæ venditionis 18. III 7
Commissum antea 18. V 31
Comparantem ab eo *ibid.* XV-2
Compensationes ex omnibus 16. II-2
Compensationis æquitatem 25 II-1
Competens judex a filio *ibid.* III-19
Concessa est etiam 5. I 56
Conditionis incertum 2. XIV-63
Conditioni sub qua 35. I-39
Confessos in Jure 42. II 1
Consensu licita matrimonia 24. II-1
Consentaneum Juri 5. I-77
Consobrinorum tuorum 38. VIII-12
Constat virum 43. II 2
Constitit in quacumque 3. VI-1
Constitutione D. memoriæ 27. *Append.* 4
*Constitutio*... Si vero non adfuerint 22 V 27
Constitutiones Principum *ibid.* VI-7
Constitutionibus sacris *ibid.* I-35
Consuetudinis ususque 1. III-30
Contractus locationis 19. II 2
Contra eos qui res 4. IV 29
Contra impuberes 3. V 23
Contra majores 5. II 51
Contra negantem 9. II 48
Contra patronum tuum 37. XV-5
Contra scriptum testimonium 22. III-14
Creditor ad petitionem 20. VI-6
Creditorem patrui *ibid.* 36
Creditores hereditarios 44. VII-54
Creditores qui non reddita 20. I-28
Creditor hypothecas 20. V-19
Creditoribus tuis 44. VII-21
Creditor instrumentis 20. I-27
Creditori qui pro 46. I 45
Creditoris falso procuratori 12. VI-20
Creditori tuo si partem 2. XIV-33
Creditor prohiberi 45. II 8
Creditor qui hypothecæ 44. VI-1
Creditor qui prædium 13. VII 9
Creditor si a debitore *lib.* 30. *N.* 318
Cretionum scrupulosam 29. II 7

Crimen adulterii 48. V 39
Crimen lenocinii *ibid.* 81
Crimen non dissimile 48. VI 10
Criminis accusationem *ibid.* II 6
Cruenta spectacula *ibid.* XIX 12
Culpa similis est *ibid.* VIII 20
Cum ad eas etiam obligationes 16. I 14
Cum ad munus exhibendum 50. VIII 23
Cum adoptivum filium 50. II 5
Cum allegas partem 4. VII 14
Cum allegas te a fratre 49. XVII 3
Cum allegas uxorem 22. I 38
Cum allegatis 49. XVI 30
Cum a matre domum 21. III 7
Cum a matribus sedulum 26. VI 13
Cum ancilla contrahenti 15. I 20
Cum ancillam patrem 12. IV 4
Cum a Præfecto 3. I 14
Cum auriculari 50. V 5
Cum avum maternum 35. I 39
Cum circa probandum 4. IV 44
Cum citra fidem etiam 22. III 12
Cum constet pignus 20. I 6
Cum contra bonam fidem 20. V 25
Cum debitoris tui 5. I 15
Cum debitum paternum 29. II 12
Cum de bonis tuis partem 39. V 3
¶ delegationes autem *ibid.* 17
Cum de inofficioso 5. II 13
Cum dicas te pecuniam 22. II 4
Cum D. Claudius pater 40. IX 3
Cum dominam non minorem 20. V 21
Cum donationis 2. XV 21
Cum dotem te æstimatam 24. III 53
Cum duobus heredibus 5. II 40
Cum emancipatis vobis 27. IX 15
Cum eo tempore quo 48. XVI 29
Cum et ipse confessus es 41. I 18
Cum et minores vos 4. IV 22
Cum et postliminii 49. XV 32
Cum et soluta indebita 12. VII 1
Cum eum quem 1. VII 24
Cum ex causa fideicommissi 5. II 37
Cum ex causa fidejussionis 17. I 59
Cum ex causa mandati 20. VI 36
Cum facultates tuas 50. V 7
Cum falsa demonstratione 22. III 18
Cum fidem cautionis 44. III 12
Cum filios tuos patria 50. V 19
Cum filium tuum 5. II 12
Cum fratrem tuum 29. V 42
Cum heredes instituantur 28. I 14
Cum hereditas personam 16. III 37
Cum ignorantia Juris 38. XVII 27
Cum indulgentia nostra 48. XXIII 8
Cum in rem actionem 4. VII 10
Cum in societatis contractibus 17. II 32
Cum instrumentis etiam 22. III 12
Cum inter institutum 29. III. *Append.* 2
Cum in te simplicem 23. II 18
Cum ipse tutor nihil 18. I 22
Cum judex in definitiva 42. I 7
Cum judicem quoad *ibid.* 3
Cum jure habenti 26. VI 9
Cum libertatem mulieribus 40. IV 59
Cum Magistratus datos 42. I 16
Cum maritum tuum 46. III 39
Cum mota inofficiosi 2. XV 11
Cum non voluntatis 5. I 8
Cum non frumentum 22. I 32
Cum necessitatum reddendæ 34. III 23
Cum nemo causam 41. II 52
Cum non eo die 42. I 12
Cum nondum finitam 44. I 10
Cum nec patronos 47. X 43
Cum non redemptum 49. XV 29
Cum neque originales 50. I 22
Cum ob provectæ 50. V 13
Cum patrem pro filia 23. IV 18
Cum patrem tuum fisci 49. XIV 40
Cum patrem tuum in metallum 48 XXIII 2
Cum per absentiam 41. III 36
Cum per eos qui negotia 19. I 2
Cum per procuratorem 17. I 29
Cum pignoris titulo 20. VI 6
Cum post motam et 41. III 61
Cum præsentibus partibus 5. I 80
Cum precibus tuis 19. IV 5
Cum pro herede usucapio 41. V 1
Cum profitearis in fraudem 39. V 49
Cum pro patre in cujus 20. IV 7
Cum pro pecunia quam 46. III 66
Cum propiorem sobrinum 38. VIII 1
Cum proponas ab ea 2. XV 10
Cum proponas curatorem 27. IX 28
Cum proponas ei quam 23. II 47
Cum proponas eum 42. V 21
Cum propanas fideicommissariam 35. I 55
Cum proponas filios 2. XIV 63
Cum proponas hereditatem 40. IV 71
Cum proponas inter te 4. III 17
Cum proponas partibus 12. II 24
Cum proponas quem pridem 21. I 87
Cum propanas te nauticum 22. II 1
Cum proponas te prædium 17. II 24
Cum proponatis pupillorum *lib.* 30. *N.* 202.
Cum quis Jus ignorans 22. VI 5
Cum rationibus Juris 48. II 9
Cum rem pecuniariam 3. III 15
Cum Rempubl. Heliop. 20. IV 13
Cum res filio tuo 39. V 10
Cum res non instrumentis 22. III 11
Cum responso viri 34. IX 20
Cum res quæ necdum 20. I 19
Cum res tibi donatas 18. I 19
¶ sane quoniam *ibid.* 20
Cum sententiam Præsidis 42. I 13
Cum servi constituti. 28. V 18
Cum servum matris 40. XVI 1
Cum sit probatum 41. III 18
Cum speciem venditam 18. VI 16
Cum status quæstionem 44. I 17
Cum successores etiam 19. I 43
Cum super vernis 6. I 23
Cum suppositi partus 48. X 47
Cum te a debitore 20. VI 21
Cum te Biblium 50. I 11
Cum te domus 4. II 6
Cum te et collegam 50. VIII 23
Cum te fisci causam 3. I 18
Cum te fundum tuum 18. V 15
Cum te ideo ex persona 15. *Append.* 2.
Cum te in Gallia. 12. I 23
Cum te medicum 50. V 15
Cum te minorem quinque 22. III 1
Cum te non solum 4. II 10
Cum te pietatis religionem 5. II 25
Cum te possessiones non 15. *Append.* 1
Cum te proponas 2. XV 3
Cum te propter turpem 12. V 7
Cum te sponsæ filii 23. I 16
Cum testamento directam 35. I 168
Cum testamentum falsum 48. XVIII 5
Cum testamentum nullo 40. I 5
Cum testatorem fideicomm. 35. I 196
Cum te transegisse 2. XV 6
Cum tutelæ administratæ 27. III 31
Cum vendente 1. XIX 6
Cum venditorem carnis 19. I 80
Cum virum prudentissimum 36. I 20
Cum ultra hoc quod accepit 44. III 7
Cum vos affirmetis 50. V 19
Curabit Præses provinciæ 19. I 93
Curator adultis 27. I 48
Curator adulti vel tutor 20. I 15
Curatorem adulto suo 23. II 49
Curatores impleta 27. X 1
Curatores quidem suo 26. X 16
Curiales omnium 50. II 32

*Hucusque Leges illæ in quibus Particula* CUM *vel* Conjunctiva *vel* Causalis *est. Cæteras vide infra in* QUUM (1).


Curiales qui sese *ibid.* 37
Curiales ultra terminos *ibid.* 32


(1) Et ita perpetuo in Opere nostro observavimus; ut Particula Causalis *Cum*, quæ accentu suo distinguitur a Conjunctiva, ratione quoque scribendi secerneretur ab adverbio temporis *Quum* pro *Quando*. Idque, non ut Antiquitatem amare videamur; quod hic ineptum esse belle objicit Aldus *Familiar. Epist.* lib. 1. Epist. 1. (si quidem apud Antiquos CU et QUU promiscue passim usurpantur, puta ECULEUS vel EQUULEUS COCUS vel COQUUS, etc.) sed ut legenti obvius magis, imo ne ambiguus quandoque esset legis sensus.

## D


Damnum per injuriam 9. II 8
Damnum quod per agressuram 19. II 64
Data certæ pecuniæ 18. IV 30
Data opera partis 48. VIII 19
Datum legatum 34. IV 10
De alimentis præteritis 2. XV 24
De ancilla matre 40. I 3
Deberi etiam alianæ 40. IV 64
Debitori tuo si heres 2. XIV 31
Debitorem neque vendentem 20. I 29
Debitores præsentes *ibid.* 31
Debitores qui bonis 3. II 28
Debitores quidem hereditarii 44. IV 6
Debitores tuos quibuscumque 22. III 12
Debitorum pactionibus 2. XIV 44
Debitoris denuntiatio 20. V 4
Debitum cujus meministi 20. VI 36
De bonis matris deportatæ 48. XX 11
De contractu venditionis 18. V 10
Decreto amplissimi 3. II 19
De crimine adulterii 48. V 87
De crimine quod 48. II 1
Decurionem in opus 48. XIX 63
Decurionum filii *ibid.* 64
De eo qui pretio 5. I 73
Defensiones sive 44. I 7
De fide testamenti 44. VII 71
Defuncti suis 38. IX 2
Defuncto quidem liberto 38. V 15
Defunctorum in 49. XV 29
De hereditate quam 5. III 53
De his quæ extra dotem 24. I 64
De his quæ in dotem data 23. III 40
De his quæ per injuriam 9. II 16
De his quos tenet 48. III 13
De inofficioso 5. II 2
De instrumentis quæ 10. II 64
De lata conditione 12. II 11
Delegatio debiti 46. II 29


Deo auctore *Proœm. Digest.* Tome I. *pag.* CXXXIII.


De pecoribus tuis 9. II 16
De personalibus muneribus 50. V 10
Deportati nec 48. XX 3
Deportatorum in insulam 48. XIX 27
De rebus in sponsam 23. I 16
De rebus quas divortii 25. II 14
De restituendis rebus 13. VI 10
Desiderium tuum 16. III 21
De successione sua 27. III 50
De tutela avunculi 4. IV 46
Dictam legem donationi 12. IV 3
Digna vox 1. III 14
Directis verbis jure 40. IV 28
Dispar causa est 40. XIII 3
Disputare de 48. XIII 12
Dissentientis patris 24. II 3
Dissolutæ quantitatis 12. VII 3
Distractis a debitore 20. I 31
Distrahente marito 41. I 51
Diversis temporibus 20. V 8
Divinæ admodum 4. VII 13
Divisionem prædiorum 10. II 49
D. Marco auctore 40. I 7
D. Marco placuit 48. XVIII 3
Divortii causa rebus 25. II 9
Duitina possessio 41. III 39
Diuturnum silentium 20. VI 37
Doce ancillam 23. III 40
Dolo vel metu 2. XIV 13
Dolum auctoris 41. III 48
Dolum ex indicis 4. III 2
Dominii jure pignora 20. V 34
Dominis servorum 48. XVI 8
Dominum per servum 15. I 1
Dominus horreorum 19. II 71
Dominus litis 49. IX 4
Domum quam ex matris 6. I 45
Donantem ancillam 41. III 12
Donatarum rerum 41. II 20
Donationes circa filium 39. V 47
*Donatio*... Sin autem post mortem 24. I 11
Dos a patre profecta 24. III 1
Dotem numeratio 24. III 65
Dotis actione successores *ibid.* 20
Dotis quidem petitio 37. VII 15
Dotis tuæ potiorem 24. III 78
Dubium non est post *ibid.* 58
Duumvirum impune 50. IV 26


## E


Ea conditione distractis 18. V 13
Ea demum ab emancipatis 37. VI 13
Ea lege in vos collata 12. IV 12
Ea lege rebus dotatis 19. IV 3
Eam quæ aliunde 50. I 24
Eam quæ in possessione 40. XII 20
Eam quæ ita venit 18. VII 1
Ea quæ advocati 22. III 17
Ea quæ a patre 4. VI 14
Ea quæ a te quum 5. I 27


*Ea quæ de temp.* l. 5. Cod. *de Temp. in integr.*


§ 1. Si quando sane in minoris 4. I 7
§ 2. Quod si majoris *ibid.*
§ 3. Quum vero major *ibid.*
Ea quæ in nominibus 10. II 26
Ea quæ pater 3. II 31
Ea quæ per inficiationem 12. VI 32
Ea quæ statuuntur 42. I 21
Ea quæ tibi ut sponsæ 23. I 18
Ea quidem quæ per officium 48. II 42
Ea quidem quæ vi majore 13. VI 19
Edicto quidem D. Marci 4. IV 51
Edicta actio 2. XIII 7
Educatio pupillorum 27. II 2
Ei qui servo alieno 15. I 23
Ejus quantitatis cujus 16. II 4
Ejus qui per contumaciam 40. I 26
Ejus qui requirendus *ibid.* 60
Ejus quod ad causam 29. III 10
Ejus quod non ei debetur 16. II 15
Ejus rei nomine 14. V 4
Eligere debes utrum 46. VI 6
Emancipatione facta 22. III 13
Emancipatos liberos 37. VI 5
Emancipatus repudiata 38. IX 7
Empti actio longi 19. I 38
Empti fides ac venditi 18. I 26
¶ sed et si donationis *ibid.* 24
Emptionem rebus fieri *ibid.* 30
Emptione pignoris 20. V 22
Emptionum mancipiorum 39. V 15
Emptor bona fide 41. III 92
Emptorem quidem fundi 19. II 19
Emptor fundi nisi 21. II 28
§ 1. Sed et si judicio *ibid.* 22
Emptor hereditatis 18. IV 8
Emptori etiam venditoris. 21 III 2

Emptor servorum 19. I 52
Eo quod a multis 22. IV 6
Eorum demum bona 48. XXI 1
Eorum qui apud consilium 40. IX 31
Eorum qui in reatu 48. XX 16
Eos etiam qui imaginem 9 I 5
Eos indulserunt 50. II 2
Eos qui acceperunt 20. IV 30
Eos qui a servo furtim 47. II 66
Eos qui condemnati 42. I 43
*Eos cui cujusc.* Si quis propter censum 50. V 8
Eos qui cum honore *ibid.* 28
Eos qui appellationibus 49. I 55
§ 1. Si quid autem in agendo *ibid.*
§ 2. quis autem post interpositam *ibid.*
§ 3. Ne temere autem *ibid.* 58
§ *fin.* Apostolos post *ibid.* 46
Eos qui ne testamentum 29. VI 2
Eos qui officia 1. XVI 20
Eos qui terminos 47. XXI 1
Eos qui veniam 4. IV 4
Eos quos debitores 42. I 47
Eos testes ad veritatem 22. V 10
Eo tempore quo soror 4. IV 6
Errat qui tibi persuasit 49. XVII 1
Errorem calculi 42. I 29
§ Sed si per errorem 12. VII 1
Errore scribentis testamentum 28 V 32
Errores eorum qui 22. III 17
Error facti necdum 22. VI 13
Error facti quartæ 35. II 81
Est in arbitrio vestro 20. I 31
Est verum eos qui 50. IV 9
Etiam adversus venditiones 4. IV 51
Etiam a pupillorum *lib.* 30. *N.* 24
Etiam constante matrimonio 16. I 19
Etiam ex aliis causis 48. IV 6
Etiam hi qui nostra 50. V 29
Etiam id quod pignori 20. III 5
Etiam in opus perpetuum 48. XIX 15
Etiam Jure Civili. 22. V 6
Etiam liberis damnatorum 37. XIV 37
Etiam minores 50. IV 11
Etiam mulieres si 27. V 3
Etiam nomen 42. I 51
Etiam per alienum 41. I 84
§ 1. Mancipium autem *ibid.* 91
Etiam posthumo præterito 37. VI 10
Etiam post mortem 49 I 60
Etiam qui pactione 37. XV 2
Etiam si contrariam 17. I 68
Etiam si de jure obligationis 46. I 72
Etiam si fideicommissum 16. II 4
Etiam si is divisioni 10. II 97
Etiam si non dotem reddi 23. IV 30
Etiam si uxoris tuæ 24. I 63
Etiam testamento 26. X 4
Etiam tutoribus 4. IV 25
Etiam vectigale vel 27. IX 2
Et in epistola vel libello *lib.* 30. *N.* 17
Et in legatis principi 35 II 7
Et in majoribus 49. I 18
Et in privatorum 42. I 14
Et in provinciali prædio 8. I 33
¶ *quare* non ignorabis *ibid.* 15
Et militibus nostris 29. I 7
Et quæ a D. Antonino 2. XIII 10
Et qui immunitatem 50. VI 4
Et qui sub imagine 20. V 21
Et Senatus censuit 16. II 10
Etsi ad te negotium 48. II 3
Etsi a muliere magister 14. I 11
Etsi à patre tuo testamento 26. II 17
Etsi contra mandata 23. II 55
Etsi crimine adulterii 42. I 39
Etsi de tua pecunia 24. I 53
Etsi dotis exactio 23. III 37
Etsi duobus simul 50. VIII 21
Etsi inutiliter fideicommissum *lib.* 30. *N.* 48
*Etsi is quem......* Pignora sane 27. IX 30
Etsi Legibus consentaneum 1. IV 8
Etsi libidine intemperatæ 48. V 68
Etsi minor viginti annis 4. IV 47
Et sine scriptura per fideicom. 36. I 64
Etsi non ascripta 40. IV 14
Etsi non cognitio 1. IV 9
Etsi Præses provinciæ 27. IX 23
Etsi scisses te curatorem 26. VII 29
Etsi severior sententia 3. II 25
Evicta re quæ fuerat 23. III 43
Eum ad quem ususfructus 7. I 31
Eum a quo mutuam 46. II 62
Eum quem ut suspectum 26. X 20
Eum qui asseverat 48. VIII 13
Eum qui aliena negotia 5. I 36
Eum qui a pupillo 41. III 78
Eum qui celavit 48. X 2
Eum qui duas simul 48. V 76
Eum qui mancipium 48. XV 2
Eum qui mutuam 12. I 25
Eum qui ob restituenda 12. V 3
Eum qui quum testamento 29. IV 5
Eum tutorem qui superest 26. VII 8
Eunuchis liceat facere 28. I 15
Exactores tributorum 27. I 61
Ex arrhali pacto 18. I 50
Ex causa donationis vel 37. VI 6
Ex causa quidem judicati 16. II 11
¶ eum *vero* qui judicati *ibid.* 7
Ex causa transactionis 41. X 2
Exceptione doli recte 21. III 8
Exceptionem dilatoriam 44 I 11
Exceptis qui liberalium 50. IX 5
Excepto tempore 19. II 51
Ex contractibus servorum 15. III 1
Ex contractu pecuniæ 46. II 25
Ex contractu qui cessionem 42. III 6
Ex conventione quidem 45. I 40
Excusationem naviculariis 27. I 49
Excusationis quidem tuæ *ibid.* 80
Ex D. Antonii Pii 19. II 72
Ex duobus captivis 49. XV 21
Executorem eum 42. I 61
Executores a *ibid.* 55
Exemplo cæterorum 4. IV 28
Exemplo perniciosum est 22. IV 7
Exemplo Senatorii ordinis 50. II 2
Ex eo instrumento nullam 45. I 45
Ex fideicom. sub conditione *lib.* 30. *N.* 74.
Exhibitionis necessitate 10. IV 24
Ex his verbis, Do, lego 35. I 78
Ex his verbis, Fortunato 29. I 29
Ex his verbis, Titio 35. I 226
Exigendi a filio 3. III 40
Ex illo tempore 49. I 49
Ex imperfecto testamento 28. I 44
Ex morte ancillæ 44. VII 71
Ex nominis emptione 18. IV 30
Ex patroni vel domini 15. *Append.* 1
Ex pecunia dotali fundus 24. III 25
Ex persona collegæ avi 22. III 2
Expertes litterarum 50. II 16
Ex pignore percepti 13. VII 9
Expilatæ hered. crimen adversus 47. XIX 4
Expilatæ hered. crimen loco *ibid.* 1.
Expilatæ quidem hered. crimen intentare *ibid.* 2
Ex placito permutationis 19 IV 2
Ex prædiis pignori 22. I 43
Ex præstatione vectigalium 39. IV 21
Exprimere debueras tuis 45. II 8
Expulsos vos 19. I 39
Ex repudiat. fideicommissi *lib.* 30. *N.* 365
Ex sententia arbitri 4. VIII 54
¶ *sed* si ultra diem *ibid.* 43
Ex stipulatione in qua 45. I 17
Ex stipulatione parta 42. I 7

Ex testamento defuncti 40. IV 70
Ex testamento quod jure non *lib.* 30. *N.* 16
Extraneum etiam penitus 28. V 5
Extraneum etiam quum 28. V 40
Ex tribus unciis herede 5. II 20
Ex varia statutorum 49. XIV 3
Ex verbis quæ in postremis 24. I 69
Ex verbo, Commendo 40. IV 15

F

Factum sponte se 48. XXI 3
Fallaciter incusantibus accusationem 48. XVI 3
Fallaciter incusantibus maxime *ibid.* 4
Falsam quidem testationem 42. I 31
Falsa suasione credis 27. I 21
Falsi quidem crimen 48. II 12
Falso asseveratur 1. IV 13
Falso tibi persuasum 17. II 26
Falsus procurator depositum 47. II 24
Familiæ Erciscundæ vel 10. II 18
Felicissima quam 40. IX 16
Fideicommissum ibi pet. 5. I 40
Fideicommissum vel legatum 12. VI 10
Fidejussores magistratuum 50. VIII 19
Fidejussoris quidem heres 46. III 121
Fidejussor seu mandator 46. I 36
§ 1. Ut autem is qui cum *ibid.* 59
Fidem rumpens 3. II 15
Filia in orbitate 5. II 25
Filiæ cujus nomine 10. II 57
Filiæ divortium 24. II 3
Filiæ dotem in medium 37. VII 2
¶ nec dubium est profectitiam *ibid.* 9
Filiæ licet maneat *ibid.* 7
Filiæ pecuniam 24. III 11
Filiam cum fratibus 37. VII 15
Filiam præteritam 37. IV 1
Filiam testamento patris 37. VII 3
Filii patris testamentum 28. I 46
Filiis matrem quæ 5. II 19
Filio delatam bon. possess. 38 IX 4
Filios apud originem 50. I 3
Filios debitoris ei 42. XIII 23
Filios et filias 1. VII 43
Filios in potestate 50. II 23
Filium ab hostibus 50. V 11
Filiusfamil. si minor 4. IV 8
Filius paciscendo 2. XIV 45
Fœdissimæ mulieris 49. XV 25
Fœdissimam earum nequitiam 48. V 11
Fœminis alienas 16. I 32
Fœnoris Reipubl. 50. VIII 14
Forma est quoties 49. XIV 21
Formam a Præfecto 1. XI 4
Frater tuus miles 29. I 24
Frater tuus non ideo 27. I 21
*Frater tuus si sol.* et ea actione 10. II 40
¶ quod si divisio prædii *ibid.* 38
Frater vester rectius 48. VIII 13
Frater vester sicut 20. I 16
Fratres vel sorores uterini 5. II 9
Fratris tui filiis 2. XV 17
Fratris vel sororis filii 5. II 9
Fratris uxorem ducendi 23. II 35
Fructus post perfectum 19. I 64
¶ venditor *quoque* pretium *ibid.* 94
Fructus prædiorum 24. I 41
Frumenti vel hordei 2[illegible]. I 76
Frustra adhuc servum 48. XIX 41
Frustra existimas actionem 23 III 16
Frustra opinaris exceptione 44. III 5
Frustra SCti exceptione 16. I 25
Frustra veremini 22. III 3
Frustra vereris ne 49. XVI 31
Fundo sicui instructus 33. VII 24
Fundum pignori obligatum o. VI 5
Furiosum in suis 28. I 16
Furti actione minime 47. II 82
Fustibus cæsum 3. II 8

G

Generali definitione constitut. 46. I 12
Generalis indulgentia 48. XXIII 1
Generali Lege decernimus 5. I 6
Generali Lege prospectum 26. V 9
Generaliter sancimus omnes 39. V 47
*Gener. sanc. Siquis* (l. 6. Cod. *de Inst. et subst.*)..... 35. I 86.
¶ in hujusmodi casu 35. I 86
Gracchus quem 48. V 64
Grammaticos seu 50. V 15

H

Habitatio 7. VIII 19
Habitantes precario 43. XXVI 25
Habito semel fideicomm. 21. 6 2
*Hac consultissima* (l. 21. Cod. *de Testamentis*)... 28 I. 39
§ 1. Ex imperfecto autem *ibid.* 6
§ 2. Per nuncupationem quoq. *ibid.* 40
Hac Lege perpetuo valitura 42. I 10
Hæc sententia, Omnem *ibid.* 2
Hæc sententia, Quæ bona *ibid.*
Heredem fidejussoris 21. II 27
Heredem mariti quondam 44. VII 54
Heredes eorum qui 27. VII 5
Heredes quoque mulieris 16. I 36
Heredes quos necem 29. V 47
Heredes tutorum ob negligent 27. VII 5
Heredi scripto satis 43. III 1
Hereditas in testamento 34. IX 22
Hereditas materteræ 44. II 13
Hereditatem ejus quem 43. II 4
Hereditatem quid. neque dari 29. VII 11
Hereditatem quidem petentibus 41. III 93
Hereditatis petitionem 5. III 62
Hereditatis vel legati 28. V 4
Heredum etiam res *lib.* 50. *N.* 126
Heres instituta matris 28. VI 17
Hi qui ad civilia 49. X 2
Hi qui a te collegaque 50. VIII 17
Hi quibus per fideicommissum 37.
Hui qui in aliena 1. VII 6
Hoc quod placet 48. XVIII 21
Honor veteranis *ibid.* XIX 65
Humanitatis ac religionis 27. I 8
Humanum et pium 11. VII 27
Humilem vel abjectam 23. II 68
Hydraulæ 50. V 22

I

Id quod pauperibus *lib.* 30. *N.* 62.
Ignominiæ causa 50. V 14
Ignorantia creditoris 47. XX 2
Ignorare non debes 4. VI 18
Ignotis Juris non est adversus 42. VIII 19
*Illam*... Ut commixtis 37. VII 17
Illatæ dispensatori 22. IV 2
*Illic*... Ubi autem domicilium 5. I 40
Illud requirendum 27. IX 19
Impetrata Rescripta 42. I 27
Improba possessio 41. III 63
Improbum fœnus 3. II 12
Improbum quidem et 47. XX 2
Impuberem quem 1. VII 30
¶ adrogatio *etenim* ex indulg. *ibid.* 5
Impunitas delicti 48. XIX 51

In actione etiam depositi 12. II 50
In adoptionem patre 1. VII 24
In adoptionem quidem *ibid.* 27
In adulterii quæstione 48 V 52
In Albo Decurionum 50. III 2
In arenam non damnato 5. II 24
In bonæ fidei contract. ita demum 2. XIV 36
In bonæ fidei contractib. necnon 12. II 50
In bonæ fidei judiciis 22. I 55
In bonis mortui potiorem 42. VI 11
In causa judicati 42. I 60
*In causa quæ*... Si in aliquo captum est........ 50. VIII 1
In causis criminalibus 48. II 38
Incendium ære 46. III 117
Incerti Juris non est. 10. II 88
Incivile atque inusitatum 41. I 13
Incivilem rem desideratis 6. I 47
In communione vel 10. II 13
In conjunctione filiarum 23. II 13
In consilio quidem 4. IV 6
In contractibus rei veritas 22. III 15
In copulandis nuptiis 23. II 1
Incredibile est 48. XIX 62
In criminibus 4. IV 41
Indebitas usuras etiamsi 22. I 36
Indebito legato 4. IV 20
Indebitum solutum 12. VI 33
§ 1. Citra mandatum ab *ibid.* 7
Indecoram observationem 26. I 10
In donationibus int. vir. et ux. 35. II 6
In dubitum non venit tutores 26. VII 6
Inductum, id est 46. III 13
In ea quæ Reipublicæ 26. II 9
In exercendis litibus 22. III 10
In exsecutionibus criminum 48. XVI 12
In extraneos et 39. V 33
Infames personæ 50. IV 12
Infamia quæ tibi 50. II 34
Infamiæ detrimentum 3. II 26
In Familiæ erciscundæ 10. II 86
Infantis nomine 37. I 10
In filiis Decurionum 50. II 37
In fuga servum 48. XV 3
In heredes magistratus 27. VIII 8
In his in quibus læsus 4. I 6
In his quæ minorum 4. IV 25
*In imponenda* (l. 6. Cod. *ad L. Falcid.*)
§ 1. Omnia autem legata 35. II 9
In insulam départato 48. XXIII 2
In integrum restitutione minorib. 4. IV 14
In ipsius mariti tui 10. II 94
Iniquum et longe a 48. II 11
In judicio de liberali 4. IV 40
In judicio tam locati 19. II 28
Injuriarum actio tibi 47. X 25
Injuriarum causa *ibid.* 34
Injuriarum ex persona 3. II 12
In legatis quidem et fideicom. 35. I 224
In legatis vel fideicom. *lib.* 30. *N.* 4
In locum tutoris defuncti 26. VI 12
In Magistratus municipales 27. VIII 1
In Minorum persona 22. I 63
In Nostræ Serenitatis 50. X 6
In officiales Præfectorum 1. XVI 5
In omni cessione 42. III 3
§ 1. Idem dixit; in omni *ibid.*
In omni ultima voluntate 29. VII 7
In pecuniariis causis 48. XVII 8
In pecuniariis controversiis 3. III 14
In possessionem fundi 48. VI 10
In possessionem rei servandæ 41. III 65
In postulandis suspectis 26. X 19
In potestate ejus est qui 46. III 89
*In quæstione* (l. 13. Cod. *de Sent. pass. et restit*)..........
§ *fin.* Ideoq. tantum ad restit. 48. XXIII 3
In rebus quæ privati 5. I 22
In rem act o non contra 6. I 12
In re mandata non pecuniæ 17. I 40
In rem pupilli 4. IV 28
In restituenda 5. III 55
In servili conditione constitutum 26. I 6
In servorum proprietatis 41. III 8
In solitum est et grave 48. XVIII 17
In solutum nomine dato 18. IV 30
Instrumenta domestica 22. IV 7
Instrumenta prædiorum *lib.* 30. *N.* 340
Instrumentis etiam 22. III 11
In successione filii 38. XVII 14
In successione quæ 37. VII 1
In summa debiti 20. VI 3
Intelligere debes *ibid.* 2
Intelligis filio 49. XVII 11
Inter æquitatem 1. III 11
Interest multum utrum-ne 46. III 10
Interest usumfructum 7. I
Inter filios et filias 38. XVI 9
Interlocutio Præsidis 42. I 26
Inter omnes minores 27. XI 8
Interpositas 2. XV 20
§ *sed* quoniam cum cum quo 44. VII 16
Inter privatos 2. XII 10
Interrogatam et 40. XIII 2
Intervalla temporum 50. V 35
Intestata mortua 39. VI 3
Intestatorum Curialium 38. *Append.* 16
In vendentis vel ementis 44. VII 2
Invitos conductores 19. II 74
Invito vel ignorante creditore 46. III 56
Invito vel ignorante te 11. VII 7
Invitus procurationem 3. III 11
In una eademque causa 4. IV 23
In universis litibus 5. I 22
Inusitatam rem desideras 27. I 10
Ipse dispice 2. XIII 10
Ipse significas quum 48. X 39
Is apud quem res 2. XIII 11
Is demum in SCtum incidisse 48. XVI 16
Is penes quem utramque 16. III 60
Is qui aggressorem 48. VIII 9
Is qui bona secundum 42. I 43
Is qui cum telo 48. VIII 3
Is quidem qui in testamento 40. IX 2
Is qui liber constitutus 49. XV 25
Is qui rationem tutelæ 27. VII 3
Is qui solvendo non est 28. VI. *Append.* 5
Ita demum super 3. III 25
Ita nobis cordi 48. V 45


## J


Jam dudum a nobis 1. XIX 5
Jampridem quidem mancip. 4. III 10
Jam tibi scripsi 46. IV 10
Jubemus omnes 40. I 5
Jubemus ut si quis 38. *Append.* 19
Judex ad certam rem 42. I 15
Judex qui disceptationi *ibid.* 9
Judicati exsecutio *ibid.* 31
Judices legibus 5. I 70
Judices oportet imprimis *ibid.* 66
Judices tam Latina 42. I 11
Judicio cœpto usurarum 22 I 41
Judicium postremum 29. VI 5
Juliana cujus tibi curatores 26. IX 4
Jure mariti adulterii 48. V 25
§ et qui consiđit accusationi *ibid.* 53
Jure nostro est 46. I 41
Juris ignorantiam nec 38. IX 15
Jurisjurandi contempta 12. II 52

Jurisjurandi religione 22. V 28
§ 1. Sanximus ut unius *ibid.* 19
Juris ordinem 5. I 27
¶ nam ubi cœptum *ibid.* 29
Jus familiarium 11. VII 17
Jus postliminii 49. XV 20
Jus sepulcri 11. VII 17
Justum est desiderium 2. XIII 9
Juxta Edicti nostri 40. XII 25

L

Latam Sententiam dicitis 42. I 27
Lata sententia 49. I 28
Legatum a defuncto 11. VII 40
Legatum alii sub conditione 35. I 35
Legatum sive fideicommissum *ibid.* 121
Legem quam dixisti 2. XIV. 31 * 23. IV 17
Legem quam rebus tuis 39. V 9
Legem quidem conduct. 19. II. *Append.* 3.
Leges et Constitutiones 1. III 5
Leges sacratissimæ 1. III 9
¶ si quid *vero* in *ibid.* 11
Lege venditionis exportata 18. VII 3
Legis Juliæ de bonis 40. III 4
Lex Visellia 48. X 44
Libera concubinatus 40. XIII 10
Libera matrimonia 45. I 46
Liber captus ab 49. XV 30
Liberi concubinas 23. II 36
Liberi contra tabulas parentum 37 V 6
*Liberi de...* Si tamen mater inhon 5. II 26
Liber necne fuerit testator 5. III 22
Liberos a parentibus 1. VI 17
Liberos privatis 40. XIII 2
Liberos qui per nostræ 37. VI 7
Liberos velut servos 40. XIII 2
Liberta eademque uxor 23. II 25
Libertæ quæ voluntate patroni 38. I 36
Libertæ tuæ ducendo *ibid.* 35
Libertas testamento 40. IV 72
Libertati a Majoribus 1. VI 16
Liberti libertæque 38. I 11
Libertinæ conditionis constitutis 40. XVI 1

---

* Hæc lex bis in Codice repetita, inscribitur nomine Alexandri in l. 10. Cod. *de Pactis;* nomine autem Severi et Antonini, in l. 1. Cod. *de Pact. convent. sept. dot.*

Libertinæ conditionis homines 37. XV 15
Libertinum qui filio 23. II 45
Libertorum adversus patronos 22. V 5
Libertos a tutela 27. I 66
Libertos exemplo 1. VI 7
Libertum qui patronam 23. II 40
Liberum est filiæ tuæ 23. I 12
Liberum fuit antequam 46. I 56
Liberum sciens conditionem 48. XV 1
Liceat omnibus 1. XXII 5
Licet accepta pecunia 40. I 18
Licet adversus heredes 27. VII 3
Licet ante tempus debita 13. II 1
Licet certis annuis quantitatibus 19. II 53
Licet dotale mancipium 40. IX 12
Licet epistolæ 45. I 15
Licet ex causa fideicommissi 37. XIV 1
Licet ex tabulis quas 48. X 39
Licet iisdem pignoribus 20. IV 27
Licet in delictis 26. VI 15
Licet in principio quæstionis 3. III 50
Licet inter privatos 2. XIV 61
Licet judice accepto 44. II 3
Licet liberi matribus 38. XVII -
Licet neque nostra 24. II 18
Licet Orationis sub 26. V 8
Licet possessio nudo 41. II 37
Licet postquam supplicasti 42. I 27
Licet repudii libellus 24. II 6
Licet servilis 1. IV 7
Licet servitutis tempore 9. IV 15
Licet tutorum conventione 27. III 12
Licet Unde vi interdictum 44. IV 35
Litem te redemisse 3. III. *Append.* 1
Lite ordinata 40. XII 21
Lite pendente 44. VI 6
Litigatoribus 49. I 31
Locum quidem religiosum 11. VII 3
Longe diversam 33. VIII 2
Longi temporis possessione 41. III 71
Longi temporis præscriptio *ibid.* 61
Luminibus captus 27. I 21

M

Magistratus ejus civitatis 26. V 4
*Magistros studior.* Sed judicio 50. V 15

*Majestatis rei* (l. 1. Cod. *ad L. Jul. Majest.*...........)
§ 3. Et mortuo eo res 48. IV 11
Major annis 25.[e] pignoris 20. VI 14
Majorem severitatem 48. X 32
Mala fide morato 40. XII 10
Mala fide possidens 12. VII 5
Mancipia tua si ab 41. III 12
Mandati actio personalis 46. I 49
Mandatum re integra 17 I-76
Manifesti et indubitati Juris 20 VI-2
Manifesti Juris est majores 50. V-3
Manifesti Juris est tam 46. III-65
Manifestum est nuptiis 23. II-70
Manumissionis causa traditus 38. I - 7
Mariti qui fundum 23. V-9
Maritus citra mandatum 3. III-29
Maritus etsi rebus 26. V-8
Maritus et uxor 38. XI-1
Maritus manumissionis 2[illegible] I-30
Mater inter eas 48. XVI-3
Mater pupillæ 23. II-[illegible]9
Mater testamento filiis 26. III-3
Mater tua ab eo 38. I-8
Matrem tuam consecutam 22. III-34
Matres naturalibus 26. VII-6
Matres quæ puberes *ibid.* 19
Matri intestato 38. XVII-21
Matrimonium deportatione 24. II - 1
Matris pietas 26. VI-7
Maximarum culmina 50. V-30
Medicos et maxime *ibid.* 16
Meminisse oportebit 48. IV-11
§ 1. In hoc item crimine *ibid.* 10
Mercalem te habuisse 12. V-9
Metalli supplicium 48. XIX-41
Metum non jactationibus 4. II-7
Miles si castrensium 29. I-25
Militaribus viris 50. II-32
Militem nec pro patre 3. III-24
Milites ignominia 49. XVI-[illegible]0
Milites neque tormentis 48. XVIII-3
Milites nostros 49. XVI-14
Militiæ armatæ 26. I-8
Militis voluntatem 34. IX-19
Minime fas est 49. I-47
Minor annis lege 40. IX-23
Minorem pecuniam 44. III-7
Minores 25.[e] annis non 4 IV-32
Minoribus annis 25.[e] etiam *ibid.* 25
Minoribus in his quæ *ibid.* 29
Minoribus in integrum *ibid.* 34
Minoribus 25[e]. annis heredib. 29. V-43
Minoribus 25.[e] annis præsertim 4. IV-38

Minorum possessionis 27. IX-20
Minus ex tutelæ 4. IV-74
Minus instructus est qui 41. I-41
Moderatores provinciarum 1. XVI-40
Momentariæ possessionis 43. XVI-39
Monente officii 49. XIV-2
Monumenta quidem *lib.* 30. *N.* 111
Monumentorum inscriptiones 11. VII-16
Moræ litis 41. III-61
Mortis casus ancillæ 18. VI-6
Mortuorum reliquias 11. VII-10
Mulierem contra SCti 16. I-37
¶ *unde* si mater tua *ibid.* 6
Mulierem quam ita 18. VII-1
Mulierem quidem 1. VII-18
Mulieres honore 1. IX-6
Mulieribus quidem 16. I-19
Mulier in minori 23. III-8
Mulier licet specialiter 16. I-31
Multis rationibus natalibus 22. III-34
Multum interest utrum cohered. 41 I-53
Multum interest utrum quis 31. XIV-2
Munera quæ patrimoniis 50. IV-4
Muneris publici *ibid.* 6
Mutuæ pecuniæ quam 46. I-23

N

Natales antiquos 40. X-1
Nati ex inquilinarum 50 II-3
Naturalibus liberis providentes 26. III-3
Nec avus neptem 1. VII-37
Nec bona fide possessionem 41. III-61
Nec cæterorum liberti 3. I-16
Nec creditores nec qui 13. VII-13
Nec creditoris 46 II-29
Nec damnosa 1. IV-4
Nec de statu ac patrimonio 2. XII-12
Nec emancipati post mortem 37. VI-18
Nec exemplum editionis 48. X-32
Nec ex vera venditione 41. II-4
Nec fideicommissariam libertatem 40. IX-7
Nec filium quidem familias 23. II-5
Nec filius nec quisquam 12. II-5
Nec fratris sui 39. VI-9
Nec ignorans nec 39. V-11
Nec infames 50. VI-12
Nec inter eas quidem 24. I-8
Nec intra numerum 50. V-21
Nec ipsi qui studiorum 30. I-21
Nec maritus licet post divort 24. III-77
Nec mulierem per maritum 40. II-3
Nec omissa professio 22 III-29
Nec protostasiæ 50. IV-8
Nec servis quidem 47. X-53
Nec si major annis 20 I-16
Nec si volens scripsisses 40. XIII-2
Nec vim stipulationis 42. I-26
Nec differatur sceleratorum 2. XII-7
Neganda est accusatis 48. II-7
Negantes debitores 44. VII-42
Negotiantes vestiarios 50. V-25
Negotiis gestis 3. V-32
Negotium gerentes *ibid.* 51
Neminem in judicio 48. III-18
Neminem qui sub ditione 48. V-76
Neminem sequitur 49. XIV-3
Nemini licentia 25. VII-6
Nemo ambigit possessionis 41. III-61
Nemo Apostolorum 11. VII-10
Nemo de proprio crimine 48. XVIII 23
Nemo humanum 11. VII-26
Nemo judex aliquem 50. II-38
Nemo ob id quod 3. II-28
Nemo Præfectus 50. V-31
Nemo prohibetur 19. II-43
Nemo res ad te pertinentes 41. I-56
Ne occasione 2. XII-7
Ne passim liceat 22. VI-3
Nepotes loco parentum 50. V-11
Nepotibus avi materni 38. VIII-3
Nepotibus fratris 26. VI-1
Neptem defuncti 5 II-4
Neque ab initio matrimonium 23. II-4
Neque æquam neque usitatam 29. II-70
Neque a Præside alterius 26. V-6
Neque a tutela neque 27. I-10
Neque commissum 39. IV-40
Neque ex ejus filii persona 15. IV. *Apprend.* 1
Neque filia amissa 27. I-2-
Neque fructuarium 41. III-65
Neque furti 3. II-12
Neque libertis novercæ 37. XV-3
Neque mater pro filia 23. III-10
Neque mutui neque commodati 41. III-93
Neque natales tui 22. III-35
Neque pactio neque 2. XV-14
Neque per epistolam 26. III-2
Neque Reipublicæ causa 4. VI-18
Neque sine nuptiis 23. II-14
Neque suam neque 42. I-23
Neque tutores neque 3. III-20
¶ pupillus autem vel *ibid.* 19
Neque tutoris neque 45. I-17
Ne quidam putarent 29. I-5
*Ne quis official.* Ne quis cor. existimet 50. II-
Ne quis pro coercitatione 48. XIV-40
Ne quis sine sacrilegii 48. XIII-12
Ne Senatorum quidem liberti 27. I-46
Nexum non facit prædiorum 20. I-16
Nihil arbitramur 3. III-52
Nihil civitati Romanæ 40. I-2
Nihil interest utrum 46. III-26
¶ nec enim ex eo quod *ibid.* 13
Nihil pro herede 41. V-2
Nihil prohibet altero 41. I-60
Nimis grave est quod 22. IV-3
Nimis propere judex 42. I-50
Nomen quoque debitoris 20. III-4
Nominationum forma 50. IV-20
Nominibus in dotem datis 18. IV-30
Nominis venditio etiam *ibib.* 27
Non abstulit tibi 46. II-11
Non adversus te creditores 12. I-25
Non advertimus 1. XIX 4
Non alios a muneribus 50. V-26
Non damnatos 3. III-11
Non defensæ mortis 1. XIX-4
Non dubitandum est 5. I-70
Non dubitatur etsi 19. I-35
Non dubium est 1. III-22
*Non dubium nec incert.* (l. 16. Cod. *de Testam.*)
§ 1. Illud etiam adjiciendum *lib.* 30. *N.* 47
Non eo minus Sententia 3. III-19
Non epistolis necessitudo 22. III-18
Non est ambiguum 10. II-69
Non est dubium denegari *lib.* 30. *N.* 453
Non est dubium si priusq. 29. II-61
Non est ignotum quod ea 37. XV-10
Non est ignotum tutores 27. IV-6
Non est incerti Juris eum 46. VIII-6
¶ rei autem procurator 46. VII-3
Non est incognitum 41. III-36
Non est novum eum 2. XIII-9
Non est probabilis causa 18. V-14
Non exceptionibus actores 44. I-3
Non hoc an tenuerit 37. I-5
Non idcirco minus emptio 41. I-41
Non idcirco minus in vacuam 22. III-11.

Non idcirco minus quod a vobis 40 I 5
Non idcirco minus quod pupilli 40 XII-7
Non idcirco minus quod te 22. III-35
Non idcirco minus venditio 18. V-12
Non ideo divisio 10. II-98
Non ideo minus crimine 47. X-41
Non ideo minus in libertatem 40. XIII-1
Non ignorabit judex 10. IV-30
Non ignorat competens 48. II. 4.
Non injusta ratione 49. XIV-57
Non interest a quovis 4. II-9
Non minorem 2. XV-17
¶ nec enim ad rescindendum 2. XIV-17
Non modus prædiorum 8. 3. 7
Non moriturum 45. I-33
Non mutant servi statum 22. III-35
Non nudo consensu 1. VII-35
¶ nec causæ *ibid.* 41
Non omnimodo succedunt 20. IV-6
Non omni titulo res 26. VII.41
Non oportet ut 34. IX-19
Non possunt obesse tibi 4. I-6
Non prius ad eos 49. XIV-57
Non prius debitorem 50. IV-17
Non prohibentur milites 48. II-2
Non pro numero superstitum 38. XVII-26
Non quidem fuit competens 2. I-25
Non quidem temere 39. IV-25
Non recte Procuratores 46. I-21
Non semper compelleris 5. I-77
Non servum quem res 6. I-13
Non solent nova 39. IV-14
Non solum per venditionem 27. IX-5
Non tantum Decurionum 49. XVI-10
Non tantum duorum *lib.* 30 N. 385
Non tibi obest si 50. I-27
Non videtur circumscriptus 4. IV-36
Non videtur nobis 42. I-19
Non unde originem 12. I-21
Non utiliter nominatus 27. VI-2
Novatione legitime 46. I 68
Nulla dubitatio est 3. III-46
Nulla lege prohibitum 23. III-14
Nulla macula 49. XIV-2
Nullam existimationis 3. II-27
Nulla pollicitatione 45. I-60
Nulla res prohibet 14. V-3.
Nulla tibi adversus 46. I-50
Nulli salarium 50. IX-5
Nullo justo titulo 41. III-63
Nullus in carcerem 48. III-9
¶ ex longinquo si quis *ibid.* 18
Nullus omnino cu 48. IV-15
Nullus provinciæ 1. XVI-10
Nullus solius 50. II-2
Numquam sive 1. XXII-6
Nutritoribus 38. VI-8

O

Ob est alienum 27. IX-17
Ob causam proprii 44. VII-54
Ob commissa adulteria 48. V-19
Ob debitum viri 48. VI-10
Obligata pignoris jure 20. V-22
Obligatis pignori 20. V-23
Ob maritorum culpam 48. XX-6
Ob negotium alienum 3. V-5.
Obnoxios criminum 11. VII-7
Ob restituenda ea 12. V-3
Observare curabis ne 49. I 2.
Observare oportebit 50. IV-20
Obsignatione totius 46. III-3
Ob tutorem non idoneum 16. I-9
Officio nec minus 3. V-14
Oleo quidem vel 22. I-32
Omissis quoque pignoribus 46. I-42
Omnem matri 26. VI-20
Omnes cognitores 48. XI-6
Omnes omnino Curiales 50. II-36
Omnes qui curiali *ibid.* 37
Omnes qui quolibet *ibid.*
Omnes secundum 1. III-9
Omnes servos ex quocumque 29. V-17
Omnes stipulationes 45. I-10
Omnibus in re propria 22. V-13
Omnibus militibus 39. IV-32
Omnium rerum ac *ibid.* 23
Opinione falsa 41. V-2
Opprimendorum desertorum 48. VIII-7
Orationis D. Severi 27. X-12
Ordinis ambitiosa 50. IX-4
Ordo rei gestæ 42. I-60
Origine propria 50. I-10

P

Pacta quæ contra 2. XIV-53
Pacta novissima *ibid.* 77
Pactum curatoris *ibid.* 46
Pactum dotale quo 23. IV-18
Pactum dotali instrumento 38. XVI-26
Pactum quod bona fide ff. XIV-15
Pactum quod dotali *ibid.* 61
Pactum vulgare 13. VII-8
Parentes et liberi 22. V-5
Parentes natales 40. XIII-2
Parentum necessitatibus 25. III-15
Partus pignoratæ 20. III-14
Pater trium 50. VII-6
Pater tuus adversus 44. VII-71
Pater tuus si major 27. I-20
Pater vester tutor 27. VII-5
Patrimoniorum munera 50. IV-10
Patri nomine superstitis 15. *Append.* 1
Patroni tui filii 16. VI-3
Patronus liberti 38. II-22
Pecuniæ indebitæ 12. VI-28
¶ usuras *autem* ejus *ibid.* 5
§ 1. Si quid igitur probare *ibid.* 23
Pecuniæ solutæ professio 46. III-9
Pecuniam a te datam 12. IV-6
Pecuniam quam tibi 46. III-127
Pecunia quam creditor 49. XIV-44
Pendente appellatione a 38. VI-2
Penes illum vectigalia 39. IV-26
Per agrum alienum 8. III-4
Per Aquilianam stipulationem 46 IV-21
*Per diversas et Ab Anastasio* * 44. VI-7
Peremptorias exceptiones 42. I-28
Perfecta donatio 49. V-3
Perfectam emptionem 18. V 8
Per hanc divinam 49. I-53
Per liberam personam 41. II-33
Permutationem utpote 19. IV-4
Per procuratorem utilitatis 41. II 33
Per retentionem pignoris 22. I 25
Persecutionem eorum 13. I 13
Persecutione pignoris 20. I-31
Per tutorem pupillo 26. IX 1
*Per universam...* Licet conditione 1. V 8
Pietatis fungeris munere 26 X 19
§ 1. Removendi autem licentia *ibid.* 12
Pignoribus datis a 46. I 72
Pignoribus quidem 22. I 25
Pignoris vel hypothecæ 20. I 29
Pignorum gratia 42. I-5
Pignus in bonis debitoris 13. VII 17
Pignus intercidit 20. VI 7
Placet ut judicibus 5. I 68
Placuit eos qui nascuntur 40. XII 28
Placuit in omnibus 5. I 70
Placuit quoties pedanei *ibid.* 60
Plagiarii qui viventium 48. XV 4
Plagii criminis *ibid.* 2


* *Duæ illæ celeberrimæ leges hic omini non potuerunt, licet earum sensus duntaxat expressus fit de loco.*

Plus est hominem 48. VIII 15
Podagræ quidem 50. V 5
Pœnam sua dictam 48. XIX 67
Poetæ nulla 50. V 18
Pollicitatione a fratre 23. I 17
Portionem propriam 39. V 36
Portionem quidem tuam 17. II 26
Possessionem quam 39. V 9
Possessiones quas ad te 22. III 6
Possessiones tuæ 27. IX 25
Possessionum divisiones 10. II 37
Post aditam hereditatem 28. VI 19
Post certi temporis 40. VIII 16
Post decisionem, Furti 47. II 85
Post D. Marci Constitutionum 48. IV 11
§ 1. In hac causa *ibid.* 10
§ 2. Etsi decesserit quis *ibid.* 11
Posthumo nato qui 37. IV 36
Post litis contestationem eo 44. VII 53
Post mortem suam rogatam 35. I 131
Post perfectam vend. fœtus 19. I 97
Post perfectam vend. omne 18. VI 1
Postquam eo decursum est 18 IV 30
Postquam in integrum 4. IV 67
Post Sententiam quæ 42. I 23
Post solutionem a se 17. I 73
Post venditionem heredit. 2. XIV 16
Postulata in integrum 4. I 18
Potes auctoribus Nobis 3. *ibid*
Potuit pupillus pro herede 29. II 27
Præbemus licentiam 22. IV 15
*Præcipimus ex appell* ( l. 32. Cod. *de Appell* )
§ 3. Eorum *enim* Sententiis 49. I 11
Præcipimus ut Senatori 50. V 31
Prædia obligata per *lib.* 30. *N.* 312
Prædia rustica 27. IX 5
Prædiis instructis 33. VII 31
Prædiorum quæ sine Decreto 27. IX 27
Prædium rusticum *ibid.* 7
Præfecti Vigilum 1. XV 4
Præfectus Urbi amicus 18. VII 12
Præscriptione bona fide 41. III 36
Præscriptione mendaciorum 1. IV 9
Præscriptionem peremptoriam 44. I 10
Præscriptiones fori *ibid.*
Præses provinciæ aditus 20. V 25
Præses provinciæ ad quem 49. I-43
Præses provinciæ ea 19. II-22
Præses provinciæ ne 49. XV-31
Præses provinciæ non ignorat 42. I-7
Præses provinciæ probatis 1. III-29
Præses provinciæ sciens furti 13. I-7.
Præses provinciæ si perspexerit 48. II-40
Præses provinciæ vir clarissimus 44. II-24
Præses provinciæ usu 8. III-7
Præsides non per Assessor. 1. XXII-6
Præstat firmam 40. XII-10
Pretextu debiti 16. II-21
Precibus manifestius 28. VI-27
§ 1. Si vero substitutio *ibid.* 55
Pretii causa non pecunia 18. I-32
Pretii rerum distractarum 22. I-35
Pridem placuit domestica 48. XVIII-11
Primum servi alieni *ibid.* 28.
Principaliter de statu 40. XV-1
Prior quidem creditor 20. V-8
Privatorum consensus 2. I-24
Privatos carceres 48. III-12
Privilegio militiæ 50. II-3
Prius est ut criminibus 48. II-7
Pro auro et argento 22. I-33
Procurator citra domini 20. I-14
Procuratorem non tantum 17. I-28
Procuratorem vel actorem 3. III-3
Procuratores absentium 50. V-42
Procuratores meos 1. XIX-7
Procuratores nostros *ibid.* 5
Procuratoribus institutis 3. III-48
Procurator meus... exilii 48. XIX-30
Procurator meus... sicut 1. XIX-7
Pro debito cre ditores 42. V-21
¶ unde si quidem debitoris *ib.* 28
Programma si quid 42. I-26
Prolatam a Præside *ibid.* 9
Promissæ tibi pecuniæ 44. VII-21
Promissis transactionis 2. XV-9
Pro officio administrationis 20. II-3
Pro oneribus matrimonii 24. III-35
Pro portione tua qua 41. II-19
Proprietatis dominium 22. III-11
Propter æs alienum 42. I-56
Propter honorem 42. III-1
Propter insidias 48. II-12
Propter instrumenta 16. III-62
Propter mutuam uni 44. III-6
Propter violatam 47. X-24
Providendum est 50. II-31
Publicas ac fiscales 2. XII-6
§ 1. Pistoriis quoque *ibid.*
Publico judicio non 48. V-3
Pupillorum repudiatio 29. II-76
Pupillus agere 27. III-53
Pupillus si ei alimenta 27. II-4


## Q


Quæ adulterium commisit 48. V-8
Quædam pupillorum 16. I-21
Quæ fortuitis casibus 13. VII-17
Quæ in testamento uxoris 48. X-16
Quæ prædium in filios 20. I-16
Quæ specialiter vobis 20. V-19
Quæstionem de servis 48. XVIII-12
Quæstiones eorum criminum 5 I-44
Quamvis adulterii crimen 48. V-27
¶ nec inscriptionis *ibid.* 51
§ 1, Sacrilegos nuptiarum *ibid.* 57
Quamvis ancilla 49. I-61
Quamvis Bassa 22. I-45
Quamvis codicilli quibus 40. I-6
Quamvis constet specialiter 20. IV-24
Quamvis cum statulibero 44 VII-21
Quamvis de inofficioso 5. II-31
§ 1. Qui autem agnovit *ib.* 46
Quamvis etiam expilatæ 47. XIX-3
Quamvis eum ordinem 48. II-40
Quamvis eum qui pactus est 2. XV-17
Quamvis ex causa dotis 20. IV-22
Quamvis ex ea pecunia 20. II-4
Quamvis fructus pignori 20. III-17
Quamvis heres institutus *lib.* 30. *N.* 301
Quamvis incrementum 50. VIII-2
Quamvis indubitati Juris 42. I-22
Quamvis in lucro 22. VI-8
Quamvis mulier pro alio 16. I-38
Quamvis pater tuus quum 23. IV-3
Quamvis pecuniam 12. I-21
Quamvis personali 20. VI-19
Quamvis placuerit substitution. 28. VI-27
Quamvis quis se filium. 29. III. *Append.* 1
Quamvis quum causam 22. VI-13
Quamvis simpliciter te *lib.* 30. *N.* 36
Quamvis usuræ fœnebris 22. I-25
Quamdiu non est integra 20. V-12
Quamdiu per facti 38. IX-14
Quando quis quolibet 48. XX-13

Quanquam curatores 4. IV-23
Quanquam in tutela detentus. 27. I-80.
Quanquam ita interpretantur 48. X. 19
Quanquam militum testamenta 29. I-25
Quanquam omnium 28. I-19
Quanquam pecuniæ 42. I-3
Querela falsi 48. X-40
Quia absente te 3. III 23
Qui accusare volunt 2. XIII-10
Qui a creditore pignori 20. V-24
Qui ad tutelam vel 27. I-24
Qui aliena pecunia 19. I-2
Qui bonis cesserunt 42. III-5
Quibus posthac 50. II-3
Qui calumniatores 48. XVI-9
Qui causaria missione 27. I-26
Qui certo loco sese 13. IV-5
Qui civiliter agere 44. VII-72
Qui contra legum præcepta 23. II-74
Qui crimen publicum 48. II-30
Quicumque ex eo die 48. XVIII-6
Quicumque res ex 37. I-[illegible]
Qui de crimine publico 48. II-39
Qui deportantur si heredes 34. VIII-1
Qui depositum non restituit 16. III-52
Qui derelicta curia 50. II.-37
Qui divinæ legis 48. XIII-12
Quiquid contra vectigales 39 IV-23
Quiquid tutoris dolo 27. III-37
Qui ea lege prædium 18. III-8
Qui ex conducto possidet 41. II-11
Qui exercendorum 50. XI-3
Qui explicandi negotii 47. X-18
Qui ex portandus a domino 18. VII-2
Qui falsa in testimonio 22. V-30
Qui falsas tabulas dixerit 34. IX-9
Qui fideicommissariam *lib.* 30. *N.* 70
Qui filios vestros vel 20. III-9
Qui Jure veteri cœlibes *lib.* 30. *N.* 403
Qui liberos infamandi 47. X-16
Qui lectam provocationem 42. I 27
Qui manumittuntur 37. XV-6
Qui non probasse 48. XVI-2
Quinque pedum. *in XII. Tab.* pag. *XCIII.*
Quinquaginta dies 27. I-74
¶ sed si quis in ejus temporis *ibid.* 80
Qui nummis acceptis ab 38. I-7
Qui pactus est nisi intra 20. I-24
Qui pignus secundo 20. V-8
Qui post 25um. annum 4. IV-72
Qui potentatus et vis 48. XVI-30
Qui prædium obligatum 20. V-23
Qui pro parte heres 20. VI-2
Qui publici muneris 50. VI-12
Qui pupillæ 3. V. 31
Qui rem emit et post 21 II-9
Qui restituitur in integrum 4. IV-54
§ 1. Sed et si intecessor *ibid.* 60
Qui secutus domini 14. III-23
Qui Sententiam 48. XIX-57
Qui se patris post avum 38. IX-2
Quisquis crimen intendit 48. XVI-7
Quisquis cum militibus 48. IV-15
Quisquis judici fœnebrem 1. XVI-20
Quisquis major ætate 18. V-17
Quisquis ne voluntas 49. I-15
Quisquis rem aliquam 39. V-22
*Quisquis vult*... Quoniam aliquem 3. I-19
§ 1. Ante omnia *ibid.* 20
§ 2. Præterea nullum *ibid.* 21
§ 3. Nemo ex eis *ibid.* 20
§ 4. *Nemo* ex industria *ibid.*
§ 5. *Apud*... videlicet ut non *ibid.* 17
Quis tam inveniri 50. IV-22
Qui stipendia 3. III-24
Qui tibi hered... et ideo manum 40. IX-16
Qui tibi hered.. et ideo vendendo 18. IV-7
Qui tutores vel curatores 27. I-5
Quod adhibitus ad 48. X-16
Quod Cornelia *lib.* 30. *N.* 58
Quod de suo maritus 24. III-66
Quod est constitutum 40. XV-5
Quod evitandi tyrocinii 12. V-5
Quod ex liberta 1. V-12
Quod ex operis ancillæ 13. VII-9
Quod favore 1. III-24
Quod in uxorem 3. V-14
Quod magno conflictu 42 I-9
Quod placuit veteranos 27. I-33
Quod plerumque postulatur. 27. II-7
Quod quis sibi debitum 3. III-20
Quod res cum uterinis 27. I-9
Quod sponsæ ea lege 24. I-3
Quod tempore 4. VI-23
Quominus creditor 20. V-5
Quominus fructuum 13. VII-23
Quoniam asseveras 19. IV-5
Quoniam adversus emptorem 27. IX-29
Quoniam Alexandrum 48. V-39
Quoniam avus tuus 21. II-6
Quoniam circumventam 4. IV-17
Quoniam civili disceptatione 44. I-16
Quoniam diversi 50. V-31
Quoniam ea quæ in 4. I-11
Quoniam inter alias 13. VII *Append.* 5
Quoniam liberum fundum 16. II-7
Quoniam plerumque 2. XII-12
¶ in transmarina autem *ibid.*
Quoniam religiosa 40. VIII 18
Quoniam servos a 48. XV 4
Quos retrahi in servitutem. 4. IV 47
Quoties ab Alexandrina 50. VII 1
Quoties accipientis. 12. V 6
Quoties a tutoribus. 42. I 34
Quotiescumque se ex 50. II 38
Quoties de dominio mancip. 48. XVIII 21
Quoties de emancipati filii 38. *Append.* 2
Quoties donatio 39. V 10
Quoties duobus in solidum 42. I 61
Quoties duobus non 50. VIII 21
Quoties inter omnes 34. IV 15
Quoties principali loco *lib.* 30. *N.* 305
Quoties quæstio status 5. I 64
Quoties res æstimatæ 24. III 53
Quoties Rescripto 1. IV 5
Quum absenti reo 48. XVII 1
¶ postquam vero *ibid.* 5
Quum alienam rem quis *lib.* 30. *N.* 125
Quum alter ex fidejussoribus 46. I 67
Quum a Nobis fuerit 2. XII 9
Quum apud Veteres dubitabatur 4. I 3
Quum a socero tuo 23. IV 14
Quum civili disceptationi 44. I 20
Quum convenit ut singulæ 18. VI 13
Quum creditor pignus 44. VI 1
Quum de nuptiis puellæ 23. I 7
Quum de possessione et ejus 49 VII 3
Quum filiusfamilias tutor 27. III 3
Quum heredes ex disparibus 28. VI 11
Quum in causa judicati 42. I 60
Quum in integrum pupilla 4. IV 61
Quum inter emptorem 18. VI 2
Quum post omnes 28. II 18
Quum quidam duobus 35. I 142
Quum quis latrones tradidit 48. XVIII 40
Quum salutatus esset 48. XXIII-2

Quum testator 35. I 4
Quum tutores 3. V 14
Quum uxori usus fructus 35. I 192

R

Ratio Juris postulat ut 18. IV 1
Rationes cutæ 27. III 64
Rationes defuncti 22. IV 7
Rebus certa lege traditis 19. V 1
Rebus quidem judicatis 44. IV 3
Recte possidenti ad 43. XVI 14
Reddatur unusquique 50. V 17
Regionem certam 10. I 11
Rei creditor obligatæ 20. V 9
Reipublicæ juribus 4. VII 14
Rem majoris pretii 18. V 16
Rempublicam ut 50. VIII 1
Rem quam a patre 4. IV 51
Rem quam pater 23. III 39
Rem quidem illicitam 40. XII 1
Rem suam persequentibus 49. XIV 37
Reos adulterii duos 48. V 49
Reos capitalium 48. II 25
Reos criminis postulatos 50. IV 13
Reos principales 67. I 73
Repetitio peculii 40. XV 6
Re quidem integra 18. V 6
Requirendi fugitivos 11. IV. 5
Requiruntur ad generis 22. V 18
Res alienas possidens 6. I 23
Rescripta contra Jus 1. IV 4
Res in judicium deducta 5. I 3
Res inter alios judicatæ 42. I 39
Res judicatæ si *ibid.* 29
Res religioni destinatas 47. XII 3
Res mobiles 41. IX 1
Res ob causam judicati 42. I. 60
Res obligatas exterus 20. VI 4
Res pignoris hypothecæve *ibid.* 11
Respublica minorum 4. VI 1
Res quas usufructu 23. III 39
Reum criminis 3. III 22
Rupto quidem testamento 29. VII 19

S

Salarium incertæ 17. I 74
Sancimus his solis 41. III 36
Sancimus ut authentica 1. IV 14
Sanum mente, licet 44. VII 19
Satis aperte Divorum 22. IV 15
Satis notum est et 49. XIV 42
Sciant judices super 48. XI 9
Sciens liberum venumdando 5. I 41
Sciens servum alienum 41. III 12
Scire debes omissa 35. II 81
Scire debes privilegium 42. V 31
Scire debuisti fratre 38. VII 3
Scripturæ diversæ 22. IV 8
Scriptura testamenti 10. II 54
Secundum placiti fidem 20. V 28
Secundum rationem Juris 24. III 13
Secundus creditor offerendo 20. IV 10
Semel causaria 49. XVI 39
Senatores in sacratissima 50. I 20
Senator vel alius 1. IX 3
Senatorum substantias 50. V 31
SCti auctoritatem 23. II 42
SCto et Edicto 48. X 13
SCto permissum non est 48. II 3
*SCtum autcore* (l. 1. Cod. *de Petit. hered.*)
§ 1. Usuras vero pecuniarum 5. III 47
SCtum locum habet sive 16. I 2
¶ *sed* si prædia tua *ibid.* 19
Senectus ad donationem 39. V 32
Senium quidem ætatis 28. I 17
§ 1. Filium autem qui in pot. *ibid.* 10
Sententia bonorum 46. I 70
Sententiis finita 42. I 28
Servi ob violatum 48. V 7
§ 1. Is autem qui post dissoc. *ibid.* 87
Servi qui monetarios 40. VIII 19
Servis testamento *lib.* 30. *N.* 77
Servo ex Sententia 48. XIX 43
Servo qui fuerat 13. VII 17
Servorum capitis 48. XX 7
Servos meos nec per 40. IX 9
Servos non solum pro 48. XVIII 15
Servos pro domino 22. V 3
Servos qui proprii 48. XVIII 11
Servo tuo defunctus 40. IV 1
Servum communem non 41. III 63
Servum domini 49. XIV 6
Servus creditoris 2. XIV 45
Servus judicio 5. I. 14
Servus sub pœna 48. XIX 44
Servus successores 38. XVI 2
Servus tuus pecuniam 14. III 14
Si ab Æliano 48. II 24
Si abducta mancipia 41. III 12
Si ab eo cujus servus 40. XII 7
Si ab hostibus 4. VI 13
Si absentibus necessariis 27. I 81
Si abscutis pecuniam 12. I 22
Si accusatoribus absentib. 42. I 21
Si a creditore nomen 20. V 24
Si actor a curatore 49. III 4
Si actori servo tam 46 III 26
Si actu solemni 42. VIII 27
Si ademptis bonis in insulam 48. XXIII 5
Si ad excludendam tutelæ 12. II 3
Si ad instar Interdicti 43. XXX 8
Si ad magistratum 50. IV 23
Si ad Scribatum 49. X 2
Si adversarius tuus apud 22. IV 9
Si adversarius tuus non 16. I 20
Si adversus privatos 4. I 12
Si adulta cujus curam 46. III 127
Si æstimata prædia 23. V 3
Si alienam pro 46. I 41
Si alterius circumveniendi 4. IV 45
Si a matre vestra superstite 23. III 43
Si alicujus bona publicentur 18. I 22
Si ancillam nummis tuis 24. I 7
Si ancillam tibi ex 41. I 62
Si ante conceptus 1. V 13
Si ante matrimonium 23. I 16
Si a patre emancipatus 12. VI 21
Si apud priorem dominum 21. I 34
Si aquam per possessionem 8. I 24
Si arbiter datus 15. I 55
Si a te comparavit is 18. V 15
Si aviæ eorum frater 38. IX 20
Si avia tua patrem 29. II 9
Si avia vestra proprias 39. V 36
Si avi hereditatem 47. XIX 4
Si avus tuus relictis 38. VI 10
Si bona debitoris tui 42. IV 24
Si bonam causam 26. VII 40
Si bonorum possessio tibi 38. IX 9
Si causa cognita 1. XV 4
Si causam judicati 42. I 76
Si cessante solutione 20. V 25
Si citra ullam transactiou. 12. VI 40
Si codicillos major 29. VII 25
Si cogitatione futuræ 10. II 54
Si competenti judici 25. III 24
Si confidis sponsam 48. VI 7
Si constante matrimon. a marito 24. I 14
Si constante matrimonio tibi *ibid* 9
Si constat pecuniam 16. II 4
Si constiterit proprietatem 22. III 12
Si contra Amplissimi 27. IX 25
Si contra compromissum 4. VIII 35
Si contra defuncti voluntatem 41. III 13
Si contra licitum 3. III *Append.* 1
Si contra matris ultimam 26. X 18
Si controversia tibi possessionis 19. I 44
Si convenit ut in matrimonio 23. IV 2
Si creditor colludens 48. X 25
Si creditor conditioni 46. I 25
Si creditores vestros 2. XIV 16
Si creditoribus satisfactum 40. IX 12

Si crediteris voluntas 34. III 12
Si creditor pignus 20. V 35
Si creditor possessionem quæ 20. III 5
Si creditor sine vitio 13. VII 17
Si creditrici quæ 22. I 40
Si crimen ad tuam 48. II 2
Si crimen aliquod inferatur 44. I 18
*Si criminis accusationem* (l. 4. Cod. *Ad L. Jul. de Vi publ.*)
¶ sed quoniam a Fiscinulo 48. VI 9
Si criminis alicujus 10. IV 5
Si cuidam crimini 48. II 26
Si cujuscumque modi 4. VII 13
Si cum fratre tuo 2. XIV 45
Si cum minor annis 4. IV 44
Si cum patruo vestro 10. II 99
Si cum te pater 50. II 29
Si curatorem habens 4. IV 37
Si curatores dati estis 27. I 62
Si curator post Decretum 27. III 35
Sicut bonis moribus 2. IV 11
Sicut certi Juris est militem 29. I 20
Sicut cessat petitio 24. I 43
Sicut datam libertatem 40. XII 33
Sicut eligendi fidejussores 46. I 45
Sicut falsi testamenti vel 48. XVIII 25
Sicut honores et munera 50. V 35
Sicuti convictis confessisque 48. XVIII 40
Sicut iniquum est instrumentis 22. III 7
Sicut in initio nominis 48. X 35
Sicut initio libera 46. III 7
Sicut instrumenta prætermissa 22. III 12
Sicut liberis captis 49. XV 11
Sicut major 25 annis anteq. 29. II 72
Sicut semel præstitam 40. I 4
Sicut vim majorem 13. VII 17
Si debitor cujus fuisse 49. XIV 41
Si debitor ex administratione 40. IX 39
Si debitori heres non extitisti 41. III 92
Si debitor pœnam 48. XXIII 7
Si debitor rem tibi 20. I 29
Si dbitum non 49. XIV 41
Si de certa re 2. XV 12
Si decreto Prætoris 20. IV 16
Si decretum ordinis 40. III 1
Si de fundo a locatore 19. II 12
Si defunctus tutelam 27. III 35
¶ debitum autem aliis *ibid.*
Si de hereditate et libertate 44. I 20
Si delegatio non est interposita 46. II 30
Si deportationis Sententiæ 48. XXIII 6
Si deportatus suos 48. XX 11
Si deposita pecunia 16. III 48
¶ sed si quum depositi *ibid.* 50
Si Depositi experiaris *ibid.* 48
Si de possessione servitutis 22. III 33
Si de possessione vi dejectus 43. XVI 34
Si desertorem 40. VIII 19
Si divisio administrationis 27. III 6
Si divisum administrationis 26. VII 20
Si doceas ut affirmas 39. V 8
Si docueris apud Præsidem 48. XVI 36
Si dolo adversarii 2. XIV 10
Si domina proprietatis 7. IV 4
Si dominium ancillæ 10. IV 2
Si dominium ejus possessionis 20. I 26.
Si donatione contineatur *lib.* 30 *N.* 84
Si donationem rite 39. V 49
Si donatione tibi 10. II 57
Si donationis causa vendition. 18. I 24
Si donationis gratia 46 IV 21
Si donationis vel transactionis 4. II 5
Si donationum ante nuptias 23. II 16
Si dotare filiam volens 16. I 28
Si dotem marito libertæ 25. II 9
Si dum in tuo matrimonio 48. V 35
Si ea cæcitate 50. V 5
Si ea lege Crestes 40. VIII 9
Si ea lege possessionem 22. I 31
Si ea lege prædium 18. III 10
Si ea pactione uxor tua 22. I 31
Si ea que crimen interdit 48. XVI 11
Si ea quæ in jura 27. IX 29
Si ea quæstio infertur 29. V 39
Si ea quæ stupro tibi 48. V 68
Si ea quæ tibi vendidit 4. IV 68
Si ei qui capere 49. XIV 7
Si ejus aquo nunc 48. V 4
Si emancipata a patre 22. VI 6
Si emancipati utrique 37. VI 4
Si eo tempore 20. VI 27
Si ex alio contractu 14. V 4
Si ex cautione tua conveniri 12. V 9
Si ex cautione tua licet hyp.) 44. III 11
Si ex contractu patris 14. V 2
Si ex ea pecunia quam 6. I 11
Si ex liberta te 40. VIII 3
Si ex persona minorum 4. IV 61
Si ex possessione servitutis 5. I 27
Si ex pretio debitæ 46. II 24
Si ex SCto quartam 36. I 62
Si extat corpus numnorum 9. IV 4
Si extiterit qui te 43. XXX 1
Si ex voluntate patris tui 24. I 5
Si falsos codicillos 48. X 4
Si familiæ ercisc. judicio 10 II 49
Si fidejussor a creditore 20. V 22
Si fidejussor pro reo patiente 46. I 65
Si filiæ tuæ quam 45. I 21
Si filiam tuam 5. II 24
Si filiis debitoris 26. VI 2
Si filii tui emancipati 24. I 53
Si filium tuum in potestate 1. VII 42
Si filinsfam. aliquid mercatus 14. VI 2
Si filiusfamilias fuisti 49. XVII 2
Si filiusf. quum in potest patris 14. VI 10
Si filius pro patre 3. V. 26
Si filius tuus in pot. tua agens 14. VI 18
§ 1. Quod SCti auxilium *ibid.* 11.
Si filius tuus... pietatem 1. VI 18
Si filius tuus quum esset 48. XX 7
Si filius tuus res 41. I 48
Si fœmina suam 48. XVI 23
Si fœnebris pecunia 16 I 20
Si forte mulier marito 48. XVIII 19
Si fortidianum *lib.* 30. *N.* 417
§ 1. Error *autem* nominum *ibid.* 6
Si frater patruelis 28 I 5
Si frater tuus quum 4. IV 7
Si fratres tui 3. II 4
Si fratres vestri 10. II 49
Si fratris tui filius 29. II 28
Si fratri tuo legitima 38. XVI 26
Si fraude et dolo 41. III 66
Si fructus eorum prædiorum 24. I 27
Si fugitivi servi 11. IV 9
Si fundum parentes 2. XIV 37
Si fundum pignori 20. IV 21
Si fundum tuum pater 21. III 7
Si furti condemnata 3. III 27
Si generaliter bona 20. IV 15
Si genero dotem dando 23. IV 18
Si heredes jure facto 40. IV 71
Si hereditas ejus a *ibid.* 76
Si heredum Quintiniani 5. II 13
Si hi qui te in pupillari 26. IX 1
Si hi quos servos tuos 44. II 11
Si hypothecas fisco 20. VI 27
Si idcirco apud 4. VI 11

Si idem codicilli quod 29. VII 8
Si ideo ultio necis 29. V 43
Si ignorans statum Erotis 24. III 84
Si ignorante vel invito 20. IV 21
Si in ædibus vicini 8. V 11
¶ *sed* si te servitutem 8. II 4
Si in area communi 6. I 43
Si in causa judicati Valentis 42. I 58
Si incursu latronum 16. III 29
¶ quod si prætextu latrocinii *ibid.* 55
*Si indebitam.* Non est aut. dubium 46. I 70
Si inferiorem partem ædificii 41. I 25
Si in fraudem eorum quæ fisco 40. IX 35
Si in fraud. eor. quæ testam. *lib.* 30. *N.* 328
Si in fraudem patroni libertus 38. V 4
Si in hoc quod jure tibi 20. V 18
Si in possessione fueris 13. VII 6
Si in possessione libertatis 5. I 27
Si in potestate patris fuerunt 43. V 5
Si in potestate tua filius 49. XVII 3
Si in rem communem 3. V 31
Si in rem minoris 26. IX 5
Si in rem suam accepta 20. I 15
Si in solutum nomen 20. V 24
Si in tuc fratrem tuum 4. IV 37
Si in te jus fisci 46. I 45
Si inter minores 4. IV. 72
Si inter patrem tuum 46. III 10
Si interrogatione præcedente 22. I 27
Si inter vir. et ux. pactum 24. III 57
Si inter vos majores 10. II 97
Si intestatæ mulieri 38. XVII 21
Si intra ætatem cui 4. I 9
Si intra annos quibus *ibid.* 6
Si intra legibus definitum 44. III 13
Si in una eademq. causa 49. I 55
¶ quod si ætatis *ibid.* 56
Si is contra quem supplicas 41. III 66
Si is cui colendum *ibid.* 71
Si is cui te pecuniam 47. II 24
Si is de quo supplicas 48. II 40
Si is quem in servitutem 40. XII 9
Si is quem servum tuum 40. XV 4
Si is qui ademptis 49. I 60
Si is qui depositam 16. III 21
Si is qui minorem nunc 4. IV 43
Si is qui puellam 23. I 12
Si is qui te ab hostibus 49. XV 33
Si is qui te cum uxore 28. I 8
Si is qui te heredem fecit 40. XV 6
Si ita Duumviri 50. VIII 10
Si judici probatum fuerit 40. I 55
Si jure manumissus es 39. IV 41
Si jure non substitit 40. IV 74
Si justa Saturnino 40. VIII 9
Si Legis Aquiliæ actione 9. II 8
Si libellum 1. IV 11
Si liberam peculii 15. I 14
Si liber homo alienæ 40. XIII 17
Si libertatem tibi 48. X 10
Si liberti accusatores 48. II 18
Si liberti conniventibus 37. XIV 27
Si libertus vel jus aur. 50. II 11
Si liberum captum 49. XV 25
Si litterarum Auxenonis 46. III 10
Si litteras ejus secutus 17. I 54
Si Lysias adempta 46. I 70
Si magnum et capitale 48. II 11
Si major annis 25. fundum 18. V 12
Si major ann. 25. transegisti 2. XV 7
Si major annis 25. veluti 19. I 36
Si majores 25. annis cum 2. XIV 65
Si major quinq. et vig. an. soror. 10. II 98
Si major transegisti 2. XV 21
Si major 25. an hereditatem 4. III 15
Si mala fide servum 41. III 39
Si mancipium tuum 6. I 47
Si mandator pro filio 15. IV 8
Si mandatum solius 3. V 10
Si manifeste doceri 8 III 7
Si manumissori tuo 37. XV 5
Si maritus quondam tuus ab 37. VII 11
Si maritus tuus creditores 24. I 86
Si maritus tuus mutuam 20. V 10
Si mater filii duobus 5. II 29
Si mater quum filiorum 16. I 21
§ 1. *Sin autem* tutore *ibid.* 6
§ 2. *Si vero* tutores *ibid.* 9
Si mater tua major 3. V 40
Si mater tua propter 38 IX 1
Si mater tua quasi 40. XV 6
Si mater tua velut ex patris 18. I 19
Si matrem ejus cujus 41. III 15
Si matrem tuam Decur. 48. XIX 64
Si miles desertor 49. XVI 29
Si militaris judex 42. I 14
Si militem ad negotium 12. V 8
Si ministerium tuum 40. XIII 1
Si minor annis viginti ad 40. IX 23
Si minor annis 25. emptor 14. IV 52
Si minor a venditore 19 I 77
Si minorem te 4. IV 71
Si minores vel ex 27. IX 17
Si minor 25. annis predium 27. IX 5
Si monumento corpus 20. III 9
Si mortis causa immodicas. 35. II 6
Si mulier alienam suscepit 16. I 35
Si mulier repudii 48. V. 69
Si mutuam pecuniam accipere 14. III 22
Si necdum perpetuæ 11. VII 25
Sine metu Legis 48. V 81
Si nomen militiæ 49. XVI 10
Si nominis persecutionem 39. V 17
Si non convicii 47. X 51
Si non donationis causa sed 18. V 13
Si nondum vobis ætas legitima 26. VII 6
Si non es nuntiator 47. X 15
Si non est numeratum 12. VII 4
Si non ex propria culpa 27. III 18
Si non inducta 20. II 5
Si non injuria judicantis 21. II 22
Si non omnem paternam 10. II 18
Si non simpliciter 21. I 3
Si non singuli in solidum accepta 44. III 6
Si non singuli in solidum sed 42. I 34
Si non speciali privilegio 28. I 34
Si non suspectum contutorem 27. III 19
Si non verum contractum 24. I 76
¶ quod si liberalitatis *ibid.* 84
Si nulla culpa seu 13. VII 17
Si nuptiis pater tuus 23. II 8
Si ob causam judicati 21. III 8
Si obligata prædia 21. II 25
Si olei certa ponderatione 19. II 77
Si operis publici temporalis 48. XIX 68
Si pactum intercessit 44. IV 32
Si parentes vestri 21. II 28
Si partem possessionis 41. III 28
¶ violenter enim *ibid.* 23
Si partus subjecti 48. X 48
Si pater intestatus 37. VII 16
Si pater marito tuo 23. III 31
Si paterna heredit. te abstinuisse 29. II 14
Si paterna hereditate te abstinuisti *ibid.* 25
Si paternam obligationem 16. I 47
Si paterno affectu 3. V 15
Si pater pactum 23. I 11
Si pater puellæ 4. II 20
Si pater servum vestrum 40. IX 23
Si pater tuus ad 49. X 8
Si pater tuus in te 47. XX 3
Si pater tuus mentis 27. X 11
Si pater tuus per vim 2. XIV 11
Si pater tuus post 5. II 52
Si pater tuus quem privigni 27. VII 1

Si pater tuus quum 49. X 3
Si pater tuus velut ingenuus 40. XV 6
Si pater tuus veuundedit 41. I 41
Si pater vester in insulam 48. XXIII 1
Si pater usumfructum 7. IV 11
Si patrem tuum officio 25. III 24
Si patri tuo ususfructus 7. IV 2
§ 1. Usufructuario autem *ibid.* 6
Si patroclus posteaquam 40. V 15
Si patruus tuus 10. II 33
Si pecuniam pupillarem 27. III 49
Si pecuniam tibi non esse 20. I 10
Si pecuniam tuam 3. V 5
Si pecunia patris fundus 41. I 60
Si pecunia tua mandantibus 47. II 84
Si per fideicommissum hereditas 36. I 6-
Si per ignorantiam facti 12. VI 36
Si per te non stat quominus 22. I 38
Si permittente patre 14. VI 5
Si per vim vel metum 4. II 28
Si possessio inconcussa 41. III 36
Si post Decretum 4. IV 48
Si post divisionem 22. VI 6
Si post Sententiam 4. IV 23
Si post testamentum 28. II 32
Si potiores creditores 20. IV 7
Si prædium quis sub ea lege 21. I 92
¶ idem observatur *ibid.* 49
Si prædium rusticum 27. IX 25
Si prædium uxor tua 23. III 39
Si præses quasi desertam 5. I 79
Si Præsidi provinciæ probaveris 23. I 19
Si præsidi prov. probatum 12. I 6
Si pretium quidem 3. III 3
Si prior Respublica 20. IV 10
Si priusquam distraheretur 20. V 15
Si priusquam fisci rationibus 49. XIV 41
Si pro alieno debito 13. V 29
Si probare potes patrem 27. IX 7
Si probatum fuerit Præsidi 10. II 9
Si probaveris Demetrium *lib.* 30. *N.* 47
Si probaveris Præsidi 20. I 17
Si probaveris te fundum 20. VI 21
Si probus in minore 4. IV 11
Si pro contutore 27. III 16
Si procurator ad unam 42. I 35
Si pro dote promissa 23. III 21
Si pro ea contra quam supplicas 46. I 65
Si pro eo qui in crimen 48. XVI 26
Si pro fundo 2. XV 18
Si pro mutua pecunia 22. I 33
Si propriis habitis 24. I 29
Si propter fructus ex 16. II 22
Si propter officium 4. VI 41
Si puellam ea lege 18. VII 5
Si pupillorum pater alienum 26. II 7
Si qua beneficia 1. IV 10
Si quæ res ante nuptias 4. IV 35
Si quæstio tibi generis 44. I 17
Si qua fideicommissorum 10. II 54
Si qua maritum 24. II 15
Si quam tibi pecuniam 37. XIV 25
Si quando naufragio 47. IX 12
Si quando quis 2. XII 9
Si quando ratio aut necessitas 49. I 3
Si quantitatem quam 42. III 4
Si quasi accepturi 44. III 4
Si quid a procuratore 4. I 10
Si quid adversus Rempubl. 50. VIII 1
Si quid de bonis 4. VI 17
Si quidem aviam tuam 47. X 16
Si quid a procurator 4. I 10 XV 3
Si quidem intentionem 44. I 11
Si quidem sine Decreto 27. IX 26
Si quidem vivit apud 24. III 15
Si quidem Zenoni 45. I 44
Si quid in vagina 29. I 12
Si quid pars adversa 8. V 12
Si quis adversus Præfectorum 49. I 7
Si quis Advocatus 44. I 10
Si quis Barbaris 48. IV 15
Si quis cohortali conditione 38. *Append.* 16
Si quis conductionis 19. II 27
Si quis Decurio aut 50. II 37
Si quis Decurio pater *ibid.* 35
Si quis Decurio vel *ibid.* 18
Si quis ex familiaribus 48. II 10
Si quis Fabricensis 38. *Append.* 17
Si quis homicidii crimen 44. II 21
Si quis judicum duxerit 49. I 1
¶ quoties autem ad *ibid.* 2
Si quis libellos 49. I 59
Si quis modestiæ 48. IV 7
Si quis navicularius sine 38. *Append.* 17
Si quis necandi 48. VIII 5
*Si quis patronor.* (l. 3. Cod. *de Bonis libert.*)
§ 3. Quis suis nummis est empt. 37. XIV 2
§ 5. Servus ægrotus *ibid.* 4
¶ *item* Ne filii adoptivi *ibid.* 6
§ 6. Servus sciente domino *ibid.* 4
¶ idem cautum fuisse *ibid.*
Si quis per absentiam 49. X 5
Si quis percussorem 48. VIII 9
Si quis per impressionem 4. II 7
Si quis propter 1. VI 17
Si quis sciens alienum 41. I 20
Si quis servus raptus 40. VIII 19
Si quis servos crediderit 48. XVIII 29
Si quis sine persona 39. IV 36
Si quis super sui juris 10. I 2
¶ quod si altera pars *ibid.* 10
Si quis te reum Legis 48. VIII 12
Si quis testibus 22. V 14
Si quis tibi servum 21. II 53
Si quis tutoris vel curatoris 23. II 44
Si quondam uxor tua 48. V 19
Si quos forte necessitas 49. XV 8
Si quum ante nuptias 23. I 19
Si quum ea quæ tibi matrimonio 23. III 16
Si quum esses pupillaris 5. I 22
Si quum exiguam pecuniam 12. IV 19
Si quum Hermes 19. II *Append.* 3
Si quum inter te et 42. I 5
Si quum ipse mutuam pecuniam 16. I 6
Si quum militaribus 4. VI 18
Si quum pater tuus 4. IV 22
Si quum pater vester 16. I 17
Si quum patruus tuus 19. IV 5
Si quum pecuniam pro marito 20. IV 6
Si quum pecuniam tuam crederes 46. II 14
Si quum quæstio tibi 21. II 28
Si quum servus liberam 46. III 34
Si quum tibi pretium 42. I 28
Si quum vel in utero 29. I 20
Si reddita debita 20. VI 6
Si rerum tuarum 39. V 2
Si residuum debiti 20. V 15
Si res pupillares quas 26. VII 34
Si res tuas commodavit 16. III 39
Si res tuas raptas 44. I 17
Si Rufinus vir 29. I 31
Si sciens creditor à marito 16. I 3
Si scriptum heredem ab 22. III 24
Si secundum mandatum 17. I 51
Si sepulcrum monumenti 11 VII 3
Si servi vestri nescientibus 9. IV 24
Si servos distraxisti 19. I 92
Si servum alienum 3. V 53
Si servum vestrum nutriendum 47. I 43
Si servus extero se 17. I 7
Si servus fuisti ac 40. IV 57
Si servus ignorante 9 IV 35
Si servus in demoliendis 47. XII 11
Si servus tuus sine permissu 15. I 14
Si sine Decreto Præsidis 27. IX 28

Si sine ulla conditione 50. VIII 2
Si sine voluntate tua 16. I 31
Si socero filiæ tuæ 24. III 22
Si solemnibus stipendiis 22. III 13
Si sororem tuam leviorum 48. II 11
Si soror tua in paterner. 37. VII 15
Si stipulatio de restituenda 23. IV 20
Si sub specie honoraii 3. I 21
Si successione patris abstenta 42. VIII
Si successoris tui 50. VIII 19
Si sunt qui emere 20. V 4
Si super possessione 2. XV 7
Si superstite patre 4. III 26
Si te donatam ante 40. IV 63
Si te expilasse 3. II 12
Si te in vacuam possessionem 24. I 12
Si te manumissum 20. VI 23
Si tempora quæ 49. XIV 50
Si te non remittente 43. XXXIII 1
Si testamento jure 28. VI 46
Si testamentum ita scriptum 35. I 18
Si testamentum jure 28. I 43
Si testator codillis 48. X 18
Si tibi ac filio tuo 37. X 23
Si tibi controversia ingenuitatis 22. III 10
Si tibi notarium 47. II 49
Si tibi pupillorum pater 17. I 16
Si tibi servitutem 8. III 6
Si tibi servitutis 40. XII 34
Si tradita sunt ex 40. IX 5
Si traditio rei venditæ 19. I 30
Si transactionis causa 44. III 5
Si tres tutelas 27. I 13
¶ finito *autem* officio *ibid.* 14
¶ sed imperfectæ *ibid.* 52
Si tu et collega tuus 27. VIII 11
Si tuis nummis emptus es 38. I 7
Si tutores pupillis 16. II 22
Si tutoris vel curatoris 27. III 39
Si tutor nominatus 27. I 8
Si tutor petitus 26. VII 28
Si tutor pupillam 48. V 70
Si tutor tuus de 40. IX 13
Si tutor tuus qui pro 4. IV 28
Si tutor vel curator pupillam 23. II 42
Si Valerianus 4. VI 14
Sive apud acta 2. XV 6
¶ *sed* quoniam ut certum *ibid.* 11
Sive emancipatis filiis res 39. V 34
Sive ex Edicto sororis 43. II 2
Sive ex jure sive ex 46. I 12
Sive fuerit dominus 41. VI 1
Sive initio quæ 29. VII 13
Si velut in id debitum 16. II 5
Si vendidisset qui ante 20. V 11
*Sive pars...* feriæ autem 2. XII 13
Sive possessio venditoris 21. III 7
Sive possidetis prædia 22. III 2
Sive pro fratre 3. V 31
Sive quum nupsisses 40. IX 16
Si veritas vel solemnitas *lib.* 30. *N.* 48
Sive servi sint hi 9. IV 4
Si viciniis vel aliis 23. II 14
Si vi fluminis 11. VII 26
Si vineæ quas 41. IX 1
Si vi vel metu fundum 4. II 18
Si ultra hoc quod accepit 46. I 28
Si unquam libertis 39. V 48
Si unus de septem 28. I 3
Si voluntate domini 40. IV 58
Si voluntate tua fundum 18. V 17
Si vos paternæ hereditati 4. IV 19
Si usuras præstari 46. III 97
Si ususfructus omnium 7. V 6
Si ut allegas antequam 44. VII 21
Si ut allegas latrocinantem 48. VIII 9
Si ut allegas pater tuus 35. II 86
Si ut allegas tutor 27. I 8
Si uteris instrumento 22. IV 16
Si ut manus injectionem 18. VII 6
Si ut nunc asseveras 20. I 10
Si ut proponis bona ejus 48. XX 20
Si ut proponis consentiente 40. IX 12
Si ut proponis ea quæ 50. I 7
Si ut proponis pars adversa pec. 6. I 11
Si ut proponis pars diversa ab adm. 27. I 81
Si ut proponis pars diversa die 42. I 12
Si ut proponis pater quondam 23. II 8
Si ut proponis pater tuus ea lege 12. IV 6
Si ut proponis pater tuus in cujus 24. I 8
Si ut proponis post querelam 23. II 6
Si ut proponis Præses provinciæ 42. I 13
Si ut proponis pupillo 26. III 4
Si ut proponis rerum 42. I 61
Si ut proponis suspensa 49. X 6
Si ut proponitis et 1. IX 6
Si uxor pro marito 16. I 13
Si uxor tua Præsidi 20. V 25
Si uxor tua pro pecunia 20. I 6
Si uxor tua pro triente 42. VI 9
Societatem uno 17. II 2
Sola temporis 40. XII 10
Sola testatione prolatam 22. V 16
Solo obsequii 37. XV 17
Solutionem adseveranti 12. VII 3
Spem eorum præmiorum. 20. III 10
Spem futuræ actionis 39. V 38
Statuas sepulcro 47. XII 4
Statuliberis datam libertatem 40. VII 3
Statum tuum natali 22. III 13
Stellionatus accusatio 47. XX 4
Stipendia et donativa 49. XV 23
Stipendia retineri 42. I 59
Studiorum labor 1. XXII 4
Sub prætextu instrumenti 2. XV 19
Sub prætextu specierum *ibid.* 13
Subscriptio filii 40. I 8
Sub specie novorum 42. I 30
Subtilitatis 5. I 70
Successionum varietas 10. I 11
Successores ejus qui 46. III 66
Summa Sententia 27. III 28
Sumptus in pupillum 27. IV 9
Suo potius periculo 16. I 9
Super delictis provincialium 49. I 2
Super statu ingenuitatis 48. XVIII 10
Supplicare causa 42. I 27
Suspectos tutores 26. X 22
Suus heres exceptione 29. II 76

## T

Tandiu societas durat 17. II 69
Tam mandatori 44. III 10
Temporalibus actionibus 4. VI 6
Tempus expeditionis 41. III 36
Testamenta omnia 28. I 48
Testamenti factione 5. II 4
Testamenti tabulas ad hoc 29. III 8
Testamento matris tutores 26. III 7
Testamento tutor datus 27. I 79
Testamentum militis filiifamil. 5. II 2
Testamentum non ideo. 28. I 41
Testandi causa *ibid.* 44
Testes servi an liberi *ibid.* 8
Titius si quum testamentum 38. I 8
Traditionibus et 41. I 62
Trajectitiæ quidem 22. II 1
Trajectitiam pecuniam *ibid.* 4
Transactione finita 2. XV 21
Transactione matris *ibid.* 15
Transactionem quæ *ibid.* 20
Transactionis placitum 3. III 53
Transactio nullo 2. XV 3
Transigere vel pacisci 48. XXI 7
Transmarina 50. VII 7
Tres denuntiationes 5. I 76
Tunc convenit potentiores 48. II 24
Tutelæ actio 27. VII 1

Tutelæ sollicitudo 50. V 38
Tutorem vel curatorem 27. III 46
Tutores debita 26. VII 38
Turores etiam Græcis 26. II 15
Tutores nominatos 27. I 70
Tutores qui necdum 26. VII 46
Tutores quos posteaquam 27. I 64
Tutores tutelæ 27. III 25
Tutor filiorum tuorum 48. XXIII 5
Tutoribus vel curatoribus 27. III 44
Tutori vel curatori 3. V 41
Tutor licet absens 26. VII 30
Tutor post puberem 27. III 29
Tutor qui satisdationem 26. VII 6
¶ posteaquam autem *ibid.* 7

V

Vectigalia nova 39. IV 14
Vectigalia quæcumque *ibid.* 25
Velles necne filio 39. V 49
Velut Castrense peculium 1. XXII 9
Venales Sententias 42. I 32
Venatoribus 50. V 22
Venditi actionem 19. I 92
Venditi actio si non 18. V 13
Venditiones, donationes 4. II 7
Venditioni ancillæ 41. IV 1
Venia Edicti non 2. IV 11
¶ nec in ea re *ibid.* 16
Verbis testamenti 7. I 2
Verbum precibus 3. II 8
Verbum VOLO *lib.* 30. *N.* 44
Veterani qui ex 49. XVIII 5
Veterani qui quum possent 50. VI 12
Veteranis ita demum 50. V 13
Veteranis qui in 49. X 3
Veteris Juris dubitationem 27. III 31
Viam veritatis 19. II 76
Vi bonorum raptorum actionem 47. VIII 6
Viduæ intra quintum 23. II 13
¶ quod si in conventionis *ibid.*
Viginti stipendia 49. XVI 33
Vi pulsos restituendos 43. XVI 36
Viri Illustres 1. XI 2
Vis ejus qui se dominum 22. III 31
Vitia possessionum 41. III 39
Voluntas prohibentis *lib.* 30. *N.* 443
Voluntas defuncti *ibid.* 146

U

Ubi aut vis facta 5. I 44
Ubi pactum vel 2. XV 9
Ultra modum tritici 19. I 80
Universa bona 49. XIV 40
Universa Rescripta 1. IV 5
Universi provinciales 39. IV 16
Universis simul 1. IV 7
Universis tam legionibus 38. *Append.* 15
Universos Decuriones 50. II 19
Unius ex multis 20. VI 2
Unus individuum 41. III 93
Usucapio non præcedente *ibid.* 39
Usucapio pignoris 20. VI 39
Usufructu constituto 7. IX 10
¶ nec interest sive ex *ibid.* 2
Usufructu matri tuæ 7. I 2
Usuræ in depositi 16. III 48
Usuræ minutim et 22. I 42
Usuræ per tempora *ibid.*
Usuras emptor *ibid.* 40
Usuras quæ quotannis 13. IV 1
Ut creditor qui pecuniam 22. III 9
Ut debitum tibi 46. III 120
Ut duplum 48. XI 8
Ut inter absentes 45. I 24
Ut intestato defuncti 38. XVI 9
Uti possidetis fundum 46. VII 1
Ut responsum 2. XV 8
Utrum nepos tuus 27. II 2
Ut testamentum quod dicis 29. III 6
Ut verborum inanium 37. I 4
Ut unius pœna 48. XI 8
Uxorem libertam 23. II 41
Uxorem pro marito 50. II 30
Uxoris abortu 28. II 32
Uxor quæ in militiam 48. V 10
Uxor tua si consobrini 48. II 4
Uxor tua si mortuo 10. II 58

FINIS TABULÆ CODICIS.

# INDEX

## LIBRORUM ET TITULORUM

QUI IN HOC TOMO CONTINENTUR,

Cum serie et ordine singularum cujusque Tituli divisionum :

Totius Operis specimen quoddam, et materiarum quasi Appendicem exhibens.

# DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

## PARTIS SEPTIMÆ ULTIMÆQUE SERIES.

# LIBRI QUINQUAGESIMI SERIES.

## TITULUS XVII, ET ULTIMUS.


DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI. Pag. 1


### PRIMA PARS.


*De Regulis Juris generalibus, aut quæ ad prævias quasdam Legum notiones pertinent.* 2

SECTIO I. *Exponuntur Regulæ generales, sive naturalis Juris sive Civilis, quæ nulli certæ tractationi peculiares sunt.* Pag. 3

Articulus I. *Regulæ ex ipsa rerum natura petitæ.* ib.

Articulus II. *Regulæ ex primis Juris et æquitatis naturalis præceptis duductæ.* 7

Articulus III. *Regulæ generales ex Jure Civili petitæ.* 10

SECTIO II. *Regulæ circa Leges ipsas, earum vim et interpretationem : ubi de Consuetudine et Rescriptis.* 13

Articulus I. *De Legibus proprie dictis.* ib.

§ 1. *De Legibus constituendis.* ib.

§ 2. *De virtute Legis.* Pag. 13

§ 3. *Regulæ ad perspiciendum Legis sensum.* ib.

§ 4. *Regulæ circa investigationem mentis Legis.* 14

*Primum Theorema. — Regulæ Practicæ.* ib.

*Secundum Theorema. — Regula Practica.* Pag. 14

§ 5. *De Officio Jurisconsulti circa species de quibus diversæ Leges sunt, aut de quibus nulla Lex scripta est.* ib.

Articulus II. *De* Consuetudine *seu Jure non scripto.* 15

Articulus III. *De Privilegiis et rescriptis.* Pag. 15

§ 1. *Regula communis omnibus beneficiis; sive certæ personæ, sive certo personarum generi concessa sint.* ib.

§ 2. *Regulæ circa beneficia personalia.* ib.

## SECUNDA PARS.

*De Personis.* Pag. 16

### CAPUT PRIMUM.

*De variis personarum divisionibus, ad statum earum et conditionem pertinentibus.* 16

SECTIO I. *De liberis et servis, ingenuis et libertis.* Pag. 16

Articulus I. *Regulæ circa libertatem et homines liberos.* ib

Articulus II. *De servis et statuliberis.* 17

§ 1. *De servis et servitute in genere.* ib.

§ 2. *De statuliberis.* 18

Articulus III. *De Ingenuis et libertis.* ib.

§ 1. *Qui sint ingenui, qui liberti.* ib.

§ 2. *De modis quibus libertini ingenuorum jura consequuntur.* ib.

SECTIO II. *De filiisfamilias.* 19

§ 2. *Regulæ generales circa filiosfamilias.* ib.

§ 2. *De Senatu-consulto Macedoniano.* ib.

SECTIO III. *De reliquis personarum divisionibus.* 20

§ 1. *De divisione in cives Romanos et Peregrinos.* 20

§ 2. *De Civibus Senatoriis.* ib.

§ 3. *De divisione civium alicujus municipii, in* Municipes, Incolas, *et* Advenas: *ubi de* Domicilio. ib.

§ 4. *De decurionibus eorumque liberis.* 21

SECTIO IV. *De his qui in utero sunt: et cujus parentis conditionem sequantur ii qui nascuntur.* ib.

SECTIO V. *De Capitis diminutionibus.* 22

SECTIO VI. *De Postliminio, et fictione Legis Corneliæ.* ib.

§ 1. *De Postliminio, et hujus effectu.* ib.

§ 2. *De fictione Legis Corneliæ.* 23

### CAPUT SECUNDUM.

*De variis qualitatibus quæ in Jure circa Personas attenduntur.* 23

Articulus I. *De ætate.* Pag. 23

§ 1. *De impuberibus, infantibus, et pupillis.* ib.

§ 2. *De puberibus minoribus viginti quinque annis.* 24

§ 3. *De Ætate senili.* ib.

Articulus II. *De quibusdam vitiis mentis et corporis, quæ in Jure circa personas attenduntur.* Pag. 24

§ 1. *De Furiosis.* ib.

§ 2. *De Prodigis.* ib.

§ 3. *De surdis, mutis, et aliis quibusdam corporis vitiis.* 25

Articulus III. *De sexu.* ib.

§ 1. *De Jure mulieribus proprio, et SCto Velleiano.* 25

§ 2. *Discrimen inter fœminas ac Minores.* 26

§ 3. *De Hermaphroditis.* Pag. 26

Articulus IV. *De Dignitate, Honestate, Infamia, Turpitudine, Professione, Cœlibatu, etc.* ib.

§ 1. *De dignitate et Honestate.* ib.

§ 2. *De Infamia* Juris. 27

§ 3. *De Infamia* Facti. ib.

§ 4. *De Professione, et maxime de Militia.* ib.

§ 5. *De Cœlibatu, orbitate, numero liberorum.* ib.

## CAPUT TERTIUM.

*De variis juribus in Personas.* 28

SECTIO I. *De Dominica et patria potestate, et aliis juribus dominicæ potestati affinibus.* Pag. 28

Articulus I. *In quas personas obtineant dominica aut patria potestas, et in quo consistant.* ib.

§ 1. *De dominica potestate.* ib.

§ 2. *De patria potestate.* ib.

§ 3. *Regula communis patriæ et dominicæ potestati.* ib.

§ 4. *De effectu præcipuo tam patriæ quam Dominicæ potestatis; ut quidquid per eum qui in aliena potestate est acquiritur, non ipsi, sed ei in cujus potestate est acquiratur.* 28

§ 5. *De Jure acquirendi per servos communes.* 29

Articulus II. *De juribus potestati dominicæ affinibus.* 30

§ 1. *De jure bonæ fidei possessoris in homines liberos servosve alienos quos possidet.* ib.

§ 2. *De eo qui usumfructum servi habet.* ib.

§ 3. *De eo qui habet usum servi.* 31

§ 4. *De creditore, malæ fidei possessore, et patre putativo.* ib.

§ 5. *De jure redemptoris in homines liberos aut alienos quos redemit ab hostibus* 31

Articulus III. *De peculio, tam filiorumfamilias quam servorum, et eorum qui pro servis possidentur* 31

§ 1. *Quæ sit natura peculii.* ib.

§ 2. *De libera peculii administratione.* 32

§ 3. *De peculio castrensi filiorumfamilias* ib.

Articulus IV. *Quibus modis acquiratur dominica potestas, aut amittatur.* ib.

§ 1. *De modis quibus acquiritur.* ib.

§ 2. *De manumissione, per quam dominica potestas amittitur.* 33

§ 3 *De Legibus quæ manumissiones infirmant.* 34

§ 4. *Quando sine manumissione servus ad libertatem perveniat.* 35

*Species I. De his qui hac lege alienati sunt ut manumitterentur.* ib.

*Species II. Eorum nempe de quibus dominus pactus est ut eos manumitteret.* ib.

*Species III. De his, quibus ex fideicommisso libertas non præstatur, seu per moram seu citra moram ejus qui rogatus est.* ib.

*Species IV. Eorum scilicet qui suis nummis redempti sunt.* ibid. — *Aliæ causæ.* 36

Articulus V. *De quibus modis acquiritur patria potestas, aut amittitur.* ib.

§ 1. *Regulæ communes adoptioni cuilibet* P. 36

§ 2. *Regulæ circa arrogationem.* 37

§ 3. *De emancipatione, et aliis modis quibus patria potestas solvitur.* ib.

SECTIO II. *De Jure patronatus.* ib.

ARTICULUS I. *Quid sit jus patronatus, quomodo et quibus acquiratur.* ib.

ARTICULUS II. *De obsequiis quæ liberti patronis debent.* 38

§ 1. *In quo consistant hæc obsequia.* ib.

§ 2. *Ad quæ non porrigatur hoc jus Obsequii.* ib.

ARTICULUS III. *De Operis libertorum, ac præcipue de libertatis causa impositis.* ib.

§ 1. *Quotuplicis generis sint Operæ, et de differentia inter* Officiales et Fabriles. 39

§ 2. *A quo, et erga quem ex jurejurando contrahatur obligatio* Officialium *operarum.* ib.

§ 3. *Quales et quot operæ edendæ sint, ubi, et quomodo.* ib.

§ 4. *De ipsa obligatione operarum, quomodo cedat aut extinguatur.* ib.

§ 5. *De impositis onerandæ libertatis causa.* 40

ARTICULUS IV. *De accusatione ingrati liberti.* ib.

ARTICULUS V. *Quomodo amittatur jus patronatus.* ib.

ARTICULUS VI. *De liberis patronorum in jus patronatus succedentibus; et de libertorum Assignatione.* 41

§ 1. *Qui assignare libertum possint, et quibus.* ib.

§ 2. *De natura et forma assignationis.* ib.

§ 3. *De assignationis effectu.* 42

SECTIO III. *De jure Tutelæ et Curæ.* ib.

ARTICULUS I. *De tutela et cura in genere, quale sit munus, et in quos cadere possit.* ib.

§ 1. *De natura Tutelæ vel Curæ.* ib.

§ 2. *Qui Tutores vel Curatores esse possunt.* ib.

ARTICULUS II. *De variis tutelarum et curationum speciebus.* 43

§ 1. *De* Testamentaria *tutela.* ib.

§ 2. *De* Legitima *tutela.* ib.

§ 3. *De* Dativa *tutela.* Pag. 44

§ 4. *De ea specie tutelæ* Dativæ; *qua tutores testamento inutiliter dati, a Prætore aut Præside confirmantur.* 45

§ 5. *De ea specie tutelæ* Dativæ, *quæ ad certas causas datur.* ib.

§ 6. *De Curatoribus impuberum ad omnem rem, et de* Adjutoribus *tutelæ; et curatoribus puberum Minorum.* ib.

§ 7. *De Curatoribus furiosorum, prodigorum, aliorumque majorum vigintiquinque annis, qui rebus suis superesse non possunt.* ib.

ARTICULUS III. *Qui petant tutores pupillis.* 46

ARTICULUS IV. *De excusationibus tutorum et Curatorum.* ib.

ARTICULUS V. *De administratione tutorum et curatorum, et de his quæ huic administrationi sunt prævia.* 48

§ 1. *De satisdatione quæ a Tutoribus et Curatoribus desideratur.* ib.

§ 2. *De decernenda uni tutelæ vel curæ administratione; et de officio cæterorum qui non administrant, seu* Honorariorum. ib.

§ 3. *De dividenda tutelæ administratione.* 49

§ 4. *De compellendis Tutoribus et Curatoribus ad administrandum; qui et quando periculo suo cessent.* ib.

§ 5. *Quæ complectatur necne tutelæ vel curæ administratio.* ib.

§ 6. *Quam vim habeant gesta a Tutoribus et Curatoribus, et quæ administrationis eorum fines excedant.* 50

§ 7. *De auctoritate Tutorum.* ib.

§ 8. *De educatione et modo alimentorum pupilli.* 51

ARTICULUS VI. *Quando finiantur tutela et cura; An et in quibus ultra excurrat officium tutorum aut curatorum; et de removendis, antequam finitæ sint, suspectis Tutoribus et Curatoribus.* ib.

§ 1. *Quando finiantur Tutelæ et Curationes.* ib.

§ 2. *An et in quibus, etiam ultra finitam tutelam et curam, officium tutorum et curatorum excurrat.* ib.

§ 3. *De removendis suspectis tutoribus et curatoribus.* 52

ARTICULUS VII. *De directa actione* Tutelæ; *et de Utili actione* Negotiorum gestorum, *adversus curatores.* 53

§ 1. *Quando his judiciis agi possit.* Pag. 53

§ 2. *Quatenus teneantur plures Tutores aut Curatores, non divisa inter ipsos tutela.* ib.

§ 3. *Quid veniat in his actionibus præstandum.* ib.

§ 4. *Quatenus teneantur Tutores curatoresve, in subsidium ejus cui administratio a testatore aut Prætore decreta fuit.* 54

§ 5. *Quatenus teneantur heredes Tutorum, judicio directo* Tutelæ. 55

§ 6. *De privilegio actionis* Tutelæ, *et Utilis* Negotiorum gestorum *ex Cura.* ib.

Articulus VIII. *De aliis actionibus quæ adversus Tutores aut Curatores dantur.* ib.

§ 1. *De actione ex stipulatione* Rem pupilli *vel adolescentis* salvam fore. Pag. 55

§ 2. *De actione* de Rationibus distrahendis. ib.

Articulus IX. *De actionibus accessoriis judicii directi* Tutelæ ; *et judicii Utilis* Negotiorum gestorum. ib.

§ 1. *De fidejussoribus et nominatoribus Tutorum.* ib.

§ 2. *De patre qui tutelam filii sui familias agnovit.* 56

§ 3. *De Magistratibus qui tutores nominaverunt.* ib.

Articulus X. *De* Contraria *actione* Tutelæ, *et* Contraria *Utili actione* Negotiorum gestorum *quæ Curatoribus datur.* 56

Articulus XI. *De Pro tutela.* 57

## CAPUT QUARTUM.

### *De Variis personarum necessitudinibus.* 58

SECTIO I. *De necessitudine inter conjuges; ubi de* Nuptiis, *et omnibus quæ ad nuptias pertinent.* 58

Articulus I. *De Sponsalibus quæ nuptias præcedunt.* ib.

Articulus II. *De ipsis Nuptiis.* ib.

Articulus III. *De effectu necessitudinis inter conjuges. et prohibitis inter eos donationibus.* 60

§ 1. *Quæ donationes prohibitione contineantur necne.* ib.

§ 2. *Quatenus irritæ sint donationes inter virum et uxorem.* 61

§ 3. *De convalescentia donationum inter virum et uxorem.* ib.

Articulus IV. *Quibus modis dissolvatur matrimonium necne.* 62

Articulus V. *De jure Dotium.* ib.

§ 1. *Regulæ circa distinctionem Dotis profectitiæ et adventitiæ.* ib.

§ 2. *De dotandi officio.* 63

§ 3. *Quid in dotem constitui possit.* ib.

§ 4. *Quomodo dos constituatur.* ib.

§ 5. *De pactis dotalibus.* 63

§ 6. *De conditione doti inhærente,* Ut *nuptiæ sequantur; et quidem justæ.* 64

§ 7. *De Jure mariti in res dotales.* 65

§ 8. *An et quæ dos, mortua in matrimonio muliere reddenda sit.* ib.

§ 9. *Cui restituenda sit dos, quum morte viri aut divortio solutum est matrimonium.* ib.

§ 10. *Quis teneatur actione* De dote. 66

§ 11. *Quid veniat in restitutione dotis, quum species inæstimatæ datæ sunt.* ib.

§ 12. *Quid veniat in restitutione dotis, quum res fungibiles, aut quum res æstimatæ in dotem datæ sunt.* ib.

§ 13. *An et quando vir judicio* Dotis *teneatur, quum non accepit quod ipsi dotis causa promissum est; et quando illud accepisse videatur.* ib.

§ 14. *An dos quam maritus confessus est se accepisse, quum non acceperit, in hoc judicio restituenda veniat.* 67

§ 15. *De privilegio mulieris ob restitutionem dotis.* ib.

§ 16. *Intra quod tempus a die soluti matrimonii restituenda sit dos; et an etiam interdum constante matrimonio, mulier eam exigere possit.* Pag. 67

Articulus VI. *De impensis in res dotales factis.*

§ 1. *Quæ impensæ in dotem dicantur* Necessariæ; *et quod jus circa eas obtineat.* ib.

§ 2. *De* Utilibus *impensis, item de* Voluptariis. 68

§ 3. *De impensis extra causam dotis factis.* Pag. 68

Articulus VII. *De Senatus-consultis circa agnoscendos liberos.* ib.

SECTIO II. *De aliis personarum necessitudinibus.* 69

§ 1. *De Concubinis.* ib.

§ 2. *De necessitudine Cognationis et Affinitatis.* ib.

§ 3. *De necessitudinibus aliarum personarum.* ib.

# TERTIA PARS.

## *De Rebus.*

## CAPUT PRIMUM.

*De Rebus divini aut publici juris.* Pag. 70

Articulus I. *De rebus divini juris.* 70

§ 1. *De Rebus sacris.* ib.

§ 2. *De Rebus sanctis.* ib.

§ 3. *De Rebus religiosis.* 71

§ 4. *De jure sepulcrorum.* ib.

Articulus II. *De rebus communibus, publicis, et universitatum.* 72

§ 1. *De rebus naturali jure communibus.* ib.

§ 2. *De publicis rebus.* ib.

§ 3. *De rebus universitatis.* ib.

## CAPUT SECUNDUM.

*De Rebus privati juris corporalibus, scilicet de earum possessione ac dominio.* 73

SECTIO I. *De Possessione.* Pag. 73

§ 1. *De Possessionis natura et variis qualitatibus.* ib.

§ 2. *Quæ res possideri possint.* ib.

§ 3. *De adipiscenda possessione, et de his per quos possidemus.* 74

§ 4. *De retinenda possessione.* ib.

§ 5. *De amittenda possessione.* 75

SECTIO ALTERA. *De dominio.* 75

Articulus I. *De dominii natura.* ib.

Articulus II. *De modis acquirendi dominii Jure Gentium; per* Occupationem *et* Accessionem. 76

§ 1. *De Occupatione.* ib.

§ 2. *De accessione.* ib.

ARTICULUS III. *De translatione dominii et traditione.* Pag. 77

§ 1. *De translatione dominii in genere.* ib.

§ 2. *De Rebus quarum dominii translatio, id est alienatio, Lege interdicta est; ac præcipue de fundo dotali, et prædis Minorum.* ib.

§ 3. (*Per errorem IV.*) *Quomodo fiat traditio, aut facta intelligatur.* 78

§ 4. (*Per errorem V et VI.*) *Quæ requirantur necne, ut ex traditione transferatur dominium.* 79

§ 5. *De traditionis effectu.* ib.

ARTICULUS IV. *De Usucapione.* ib.

§ 1. *Generalia quædam circa usucapionis naturam.* ib.

§ 2. *De personis quæ usucapere possunt necne* 80

§ 3. *Quæ res usucapionem recipiant necne.* Pag. 80

§ 4. *De tempore usucapionis.* 81

§ 5. *De possessionis interruptione, quæ usucapionem interpellat.* ib.

§ 6. *De justo titulo et bona fide ad usucapionem et longi temporis possessionem necessariis* ib.

§ 7. *De accessione possessionis defuncti quæ datur heredibus.* 82

§ 8. *De accessione possessionis auctoris, quæ successori singulari datur.* ib.

ARTICULUS V. *De causis idoneis ad transferendum dominium aut ad usucapionem.* 83

ARTICULUS VI. *De amissione dominii.* 84

ARTICULUS VII. *De jure* Emphyteutarum, *et* Superficiariorum. 85

## CAPUT TERTIUM.

*De prima rerum incorporalium specie, seu de jure Servitutum.* 85

SECTIO I *De servitutibus personalibus.* Pag. 85

ARTICULUS I. *De Usufructu* ib.

§ 1. *De natura usufructus, et quomodo constituatur.* ib.

§ 2. *Qui fructus ad fructuarium pertineant, et quomodo ei acquirantur.* 86

§ 3. *Ad quæ porrigatur ususfructus, et quæ fructuario permittantur.* ib.

§ 4. *Quæ sint obligationes fructuarii.* ib.

§ 5. *Quæ domino proprietatis permittantur necne, in re cujus ususfructus alienus est.* 87

§ 6. *De modis quibus extinguitur ususfructus.* ib.

§ 7. *De quasi usufructu rerum fungibilium.* ib.

ARTICULUS II. *De usu et habitatione.* 88

§ 1. *Generalia quædam circa usum; et in quo ab usufructu differat.* ib.

§ 2. *Specialia de usu* Fundi, Domus, Servorum, *etc.* ib.

§ 3. *De habitatione.* ib.

SECTIO II. *De servitutibus prædialibus.* 88

ARTICULUS I. *De earum servitutum natura, constitutione, usu, et variis amittendi modis.* ib.

§ 1. *De natura servitutum prædialium.* ib.

§ 2. *De constitutione servitutum.* 89

§ 3. *Quibus constitui, et a quibus imponi servitus possit; et an eadem specie servitus pluribus prædiis constitui possit.* ib.

§ 4. *Quibus servitutes prædiales imponi possint.* 90

§ 5. *De usu servitutum.* ib.

§ 6. *De modis quibus servitutes prædiales amittuntur necne.* ib.

ARTICULUS II. *De quibusdam servitutum speciebus, sive urbanorum prædiorum, sive rusticorum.* 91

§ 1. *De servitutibus urbanis.* ib.

§ 2. *De servitutibus rusticis.* ib.

## CAPUT QUARTUM.

*De secunda rerum incorporalium specie, seu de jure Pignorum et Hypothecarum.* P. 92

SECTIO I. *De pignore conventionali.* Pag. 92

§ 1. *Quomodo contrahatur; et in quibus causis vel tacite contractum intelligatur.* ib.

§ 2. *Pro qua obligatione pignus contrahi possit.* ib.

§ 3. *A quo pignus constitui possit.* ib.

§ 4. *Quæ res pignori dari possint necne.* 93

§ 5. *De hypotheca generali, et quænam ex illa excepta præsumantur.* ib.

§ 6. *Quæ res pignori alicujus rei accedant substituanturve, necne.* ib.

§ 7. *Quis potior sit in pignore, quum res pluribus pignerata est.* 94

§ 8. *De successione posterioris creditoris in pignus prioris.* ib.

§ 9. *De effectu pignoris, et de rei pigneratæ distractione.* ib.

§ 10. *De jure dominii quod a Principe creditor impetrat, quum proscripti pignoris nullus emptor invenitur.* 96

§ 11. *De luitione pignoris.* ib.

§ 12. *Quibus modis pignus solvitur.* ib.

SECTIO II. *De Prætorio pignore.* 97

Articulus I. *Qui creditores, et in cujus debitoris bonorum possessionem mittantur, et ex quibus causis.* ib.

Articulus II. *Ad quæ bona porrigatur missio; et quomodo Prætor eos quos misit tueatur, ne possessionem ingredi prohibeantur.* 98

Articulus III. *Quomodo contrahatur Prætorium pignus in bonis in quæ creditores missi sunt, et de hujus effectu.* ib.

Articulus IV. *De distractione bonorum debitoris.* 99

§ 1. *Ex quibus causis permittatur necne creditoribus, etiam distrahere bona debitoris.* ib.

§ 2. *De ipsa distractione bonorum debitoris.* ib.

Articulus V. *De separatione bonorum.* 100

§ 1. *Qui possint petere bonorum separationem.* ib.

§ 2. *Quandiu hæc separatio peti possit.* ib.

§ 3. *De effectu separationis impetratæ.* ib.

Articulus VI. *De distributione pretii, ex distractione bonorum debitoris redacti.* ib.

Articulus VII. *De actionibus quæ ex missione in possessionem, inter creditores et curatorem aut debitorem, ultro citroque nascuntur.* 101

§ 1. *De actione quæ curatori bonorum quum distracta sunt, aut debitori si non venierunt, datur adversus creditores in possessionem missos.* ib.

§ 2. *De actione quæ creditori datur adversus personas supradictas.* ib.

SECTIO III. *De pignore Judiciali.* 102

§ 1. *Quæ res pignori capi possint necne.* ib.

§ 2. *Quo ordine capiantur.* ib.

## CAPUT QUINTUM.

*De tertia rerum incorporalium specie, seu de jure Hereditatum.* 102

SECTIO I. *Regulæ quædam de hereditatis natura; et de variis heredum speciebus.* Pag. 102

SECTIO II. *De testamentis.* 104

Articulus I. *De individuitate causæ testamentariæ.* 104

Articulus II. *Qui testamenta facere possint.* ib.

Articulus III. *De forma extrinseca testamentorum.* Pag. 104

Articulus IV. *De heredum institutione.* 105

§ 1. *De personis quæ scribi possunt heredes.* ib.

§ 2. *De ipsa heredum institutione.* ib.

§ 3. *De distributione hereditatis inter plures heredes.* 106

Articulus V. *De Heredum substitutionibus.* ib.

§ 1. *De substitutione vulgari.* ib.

§ 2. *De pupillari substitutione.* ib.

Articulus VI. *De necessaria in testamentis institutione aut exheredatione suorum heredum.* 107

§ 1. *De institutione vel exheredatione jam natorum.* 108

§ 2. *De institutione aut exheredatione posthumorum.* ib.

Articulus VII. *Quomodo testamenta infirmentur ipso Jure.* 109

§ 1. *De modo quo rumpitur testamentum agnatione sui heredis.* ib.

§ 2. *Quomodo rumpitur prius testamentum per posterius.* ib.

§ 3. *De modo quo irritum fit testamentum, per capitis diminutionem testatoris, aut infirmatur per destitutionem.* ib.

Articulus VIII. *De querela inofficiosi, per quam testamentum infirmatur.* 110

§ 1. *Quid sit, et adversus quæ testamenta admittatur.* ib.

§ 2. *Quibus competat et adversus quos.* ib.

§ 3. *De effectu querelæ.* ib.

§ 4. *De Quarta per quam querela excluditur.* 111

§ 5. *De agnitione judicii defuncti, quæ querelam excludit.* ib.

§ 6. *An et quando querela ad heredem transeat.* ib.

Articulus IX. *De jure Codicillorum.* ib.

§ 1. *Quis Codicillos facere possit : de voluntate Codicillos faciendi, in Codicillis necessaria; et de eorum forma.* ib.

§ 2. *In quo potissimum Codicilli a testamento differant.* 112

§ 3. *Quatenus codicilli ejus qui testamentum fecit, a testamento pendeant.* ib.

Articulus X. *De jure quod militibus proprium est circa testamenta.* Pag. 112

§ 1. *Ex quo et quando quis privilegiis militum circa testamenta gaudeat.* ib.

§ 2. *De privilegio militum, ut testari possint etiam qui jure communi non possunt; et iis relinquere quibus jure communi non licet.* ib.

§ 3. *De privilegio militum, ut eorum testamenta neque solemnitatibus neque regulis Juris Civilis subsint; plenioremque interpretationem recipiant.* 113

§ 4. *De Regulis Juris Civilis quæ etiam circa ultimas militum voluntates, cum ad eas conservandas inserviant, observantur.* ib.

§ 5. *Ad quæ non porrigantur privilegia militum.* ib.

§ 6. *Quandiu testamentum militare valeat.* ib.

Articulus XI. *De exhibitione et apertura testamentorum, et Interdicto* De Tabulis exhibendis. 114

§ 1. *De exhibitione et apertura testamenti.* ib.

§ 2. *De Interdicto* De Tabulis exhibendis. ib.

Articulus XII. *De Edicto quo prohibetur aperiri testamentum, donec ex SCto Silaniano quæstio habita sit de familia testatoris qui necatus est.* ib.

§ 1. *Quando questio ex Senatusconsulto de familia haberi, suppliciumque sumi debeat; et de quibus servis.* 114

§ 2. *Quod factum locum det Edicto, et de hujus pœna.* 115

SECTIO III. *De Legibus ex quibus intestatorum hereditates deferuntur.* ib.

§ 1. *De hereditate quæ ex Lege XII. Tabularum defertur* Suis *heredibus.* ib.

§ 2. *De hereditate quæ ex Lege XII. Tabularum defertur agnatis.* 116

§ 3. *Quæ communia sint* Suis *et cæteris* Legitimis *heredibus.* ib.

§ 4. *De Senatusconsultis* Tertylliano *et* Orphitiano. ib.

§ 5. *De hereditatibus libertorum intestatorum.* 117

SECTIO IV. *De Acquirenda aut repudianda hereditate; de Beneficio abstinendi, et de jure accrescendi.* ib.

Articulus I. *De aditione seu acquisitione hereditatis.* ib.

§ 1. *Quomodo adeatur hereditas.* ib.

§ 2. *Quis adire hereditatem possit.* Pag. 118

§ 3. *De jussu quem expectare debet heres qui in aliena potestate est, ut adeat hereditatem.* ib.

§ 4. *Quando hereditas adiri possit* 119

§ 5. *Pro qua parte quisque adeundo acquirat hereditatem.* ib.

§ 6. *Quis sit acquisitæ hereditatis effectus.* 120

Articulus II. *De repudiatione hereditatis, et abstensione.* ib.

§ 1. *Quomodo et quando hereditas et a quo repudiari possit.* ib.

§ 2. *De beneficio abstinendi.* ib.

Articulus III. *De jure quo pars heredis deficiens coheredibus accrescit.* 121

SECTIO V. *De Legatis et fideicommissis, tam* Universalibus *quam* Singularibus. ib.

Articulus I. *De legatis ac fideicommissis* Singularibus, *in genere.* ib.

§ 1. *Quid sit legatum, et quotuplex olim ejus species, quid fideicommissum.* ib.

§ 2. *De voluntate relinquendi quæ tam in legatis quam fideicommissis adesse debet, tum circa rem, tum circa personam cui relinquitur.* ib.

§ 3. *Quomodo fideicommissa relinqui possint.* 122

§ 4. *Quis legare aut fideicommittere possit, et quibus.* ib.

§ 5. *A quibus relinqui possit.* 123

§ 6. *Quatenus quis gravari possit legatis aut fideicommissis.* ib.

§ 7. *Quæ legari possint.* 124

§ 8. *An eadem res sæpius legari possit.* 125

§ 9. *De cessione diei legatorum et fideicommissorum.* ib.

§ 10. *De dominii rerum legatarum translatione.* ib.

§ 11. *De actionibus quæ ad legatorum et fideicommissorum persecutionem competunt, adversus quos, et pro qua parte.* ib.

§ 12. *De cautione quæ legatariis exhibenda est, et de bonorum possessione in quam mittuntur legatarii.* 126

§ 13. *De Interdicto* Quod legatorum, *quod heredi qui cavit aut cavere paratus est, datur adversus legatarios.* 127

§ 14. *De præstatione rei legatæ.* 127

§ 15. *Quatenus a jure testamenti legata ac fideicommissa in eo contenta pendeant, eoque corruente corruant.* Pag. 129

§ 16. *Quomodo, corruentibus per destitutionem testamenti legatis ac fideicommissis, Prætor subveniat legatariis et fideicommissariis per Edictum;* Si quis omissa causa testamenti. *etc.* ib.

§ 17. *De ademptione legatorum et fideicommissorum.* 130

§ 18. *(Per errorem XIX. et sic de tribus seqq.) De translatione legatorum.* ib.

§ 19. *De extinctione legatorum morte legatarii, interitu rei legatæ, aut quum in eum statum illa devenit ut legari non potuisset.* 131

§ 20. *De extinctione legatorum per repudiationem.* ib.

§ 21. *De Conjunctis, et jure accrescendi.* 132

Articulus II. *De diversis singularibus speciebus legatorum et fideicommissorum.* ib.

§ 1. *De eo quod relinquitur ei* Quem heres elegerit. ib.

§ 2. *De ea specie fideicommissi quæ inducitur ex prohibitione alienandi.* 133

§ 3. *De Legatis* Annuis. ib.

§ 4. *De legatis alimentorum.* ib.

§ 5. *De legatis ususfructus, habitationis, reditus.* 134

§ 6. *De legato* Dotis. ib.

§ 7. *De legato* Peculii. ib.

§ 8. *De legato* Liberationis; *et de contraria legati specie, quo quis suo creditori relinquit quo ei debetur; necnon de legato,* Rationes *non reddantur.* 135

§ 9. *De Legato* Optionis, *legato* Generis, *et Alternativo.* ib.

§ 10. *De legato Quantitatis.* 136

Articulus III. *De Lege Falcidia, quæ demum usque ad drodantem bonorum legari permittit, Quartamque eorum illibatam heredi servari.* ib.

§ 1. *Quibus Quarta bonorum ex Lege Falcidia servetur.* ib.

§ 2. *Quæ legata, et quæ donationes sint obnoxiæ legi Falcidiæ.* 137

§ 3. *Quomodo et cujus temporis ratione æstimetur patrimonium defuncti in ponenda ratione Falcidiæ, et quæ ex ea æstimatione detrahantur.* ib.

§ 4. *Quæ in Quartam imputentur.* Pag. 138

§ 5. *Quomodo legata decrescant, quum excedunt dodrantis quantitatem, quæ legata in hanc contributionem veniant, et quomodo æstimentur.* 139

§ 6. *De Falcidiæ ratione separatim in pluribus hereditatis portionibus ineunda.* ib.

§ 7. *Quomodo prospiciatur heredi, ne plus quam per Falcidiam debetur solvat; et quando illa cesset.* ib.

Articulus IV. *De fideicommissis universalibus seu Hereditatis.* 140

§ 1. *Quæ veniant necne in fideicommisso universali quo heres* Hereditatem *ejusve portionem restituere rogatus est.* ib.

§ 2. *De fideicommisso quo heres* Portionem *suam simpliciter restituere rogatur; item de illo,* Quicquid ad se pervenerit; *et de illo,* Quidquid ex hereditate supererit. ib.

Articulus V. *De Senatusconsultis Trebelliano et Pegasiano.* 141

§ 1. *Quando Trebelliano locus sit, et quando restituta videatur hereditas.* ib.

§ 2. *De effectu restitutæ ex SCto Trebelliano hereditatis.* ib.

§ 3. *De restitutione* Quartæ *in restitutione hereditatis ex Senatusconsulto Pegasiano.* 142

§ 4. *De altero Capite Pegasiani, quo permittitur fideicommissario cogere heredem ut adeat et restituat.* 143

SECTIO IV. *De natura ultimarum voluntatum, et earum interpretatione.* 144

Articulus I. *De ultimarum voluntatum natura, fine et qualitatibus legitimis, ubi de Regula Catoniana.* ib.

Articulus II. *De interpretatione ultimarum voluntatum.* 146

Articulus III. *Regulæ interpretationis circa ambiguitatis speciem quæ ex duabus dispositionibus simul spectatis oritur.* 147

Articulus IV. *De interpretatione quarumdam clausularum quæ legatis ac fideicommissis adjiciuntur.* ib.

SECTIO VII. *De die, conditione, modo, demonstratione, et causa, quæ ultimis voluntatibus adjiciuntur.* 148

Articulus I. *De die.* ib.

Articulus II *De conditionibus in genere.* ib.

§ 1. *Quæ conditiones ultimas voluntates conditionales faciant.* Pag. 148

§ 2. *Quæ verba conditionem demonstrent, necne.* 149

§ 3. *Quando et quæ conditiones tacite adjectæ intelligantur.* ib.

§ 4. *An conditio adimi possit.* 150

§ 5. *Quando conditio impleri aut deficere videatur.* ib.

§ 6. *Quando conditio quæ non impleta est, pro impleta habeatur.* ib.

§ 7. *Quum plures conditiones adscriptæ sunt, an omnibus parendum.* 151

§ 8. *De* Muciana *cautione.* ib.

§ 9. *Regula generalis circa conditionum interpretationem.* ib.

Articulus III. *De variis singularibus conditionum speciebus.* ib.

§ 1. *De conditione* Dandi. ib.

§ 3. *De conditione reddendarum rationum et aliis.* 152

Articulus IV. *De* Modo *ultimis voluntatibus adjecto.* ib.

Articulus V. *De* Demonstrationibus *et* Causis, *quæ in ultimis voluntatibus exprimuntur.* ib.

SECTIO VIII. *De variis casibus quibus ultimæ voluntates stante licet testamento exitum non habent* 153

Articulus I. *De his quæ pro non scriptis habentur.* ib.

Articulus II. *De caducis et causa caduci, quæ ex Lege Julia et Papia fisco vindicabantur.* ib.

Articulus III. *De his quæ ut indignis auferuntur.* 154

§ 1. *De indignis ob delictum adversus leges.* 154

§ 2. *De indignis ob delictum adversus personam defuncti.* ib.

§ 3. *De indignis ob impugnationem voluntatis defuncti.* 155

§ 4. *De indignis ob neglectam defuncti voluntatem.* ib.

§ 5. *De indignis ex judicio defuncti.* ib.

§ 6. *Regulæ generales circa indignos.* 156

Articulus VI. *De his quæ in testamento delentur.* ib

## CAPUT SEXTUM.

*De quarta rerum incorporalium specie, seu de jure Bonorum possessionis.* Pag. 157


Articulus I. *De Bonorum possessionibus in genere.* Pag. 157

Articulus II. *De Bonorum possessione* Contra Tabulas. ib.

§ 1. *Quando huic locus sit, et quinam ad eam admittantur.* ib.

§ 2. *Quæ et quatenus serventur relicta liberis et parentibus, data* Contra tabula *possessione.* 158

§ 3. *Quando accepta* Contra tabulas *possessione, relicta etiam aliis quam parentibus et liberis valeant.* 159

Articulus III. *De altero bonorum possessionis gradu,* Secundum tabulas. 160

§ 1. *Quæ ad hanc obtinendam requirantur.* ib.

§ 2. *Quibus possessio* Secundum tabulas *detur.* ib.

§ 3. *An pendente conditione hæc possessio peti possit, et sub qua lege; et quomodo, etiam deficiente conditione, sit efficax.* ib.

§ 4. *Quo ordine et pro qua parte deferatur.* ib.

§ 5. *De* Utili *bonorum possessione ad instar* Secundum tabulas. 161

Articulus IV. *De Bonorum possessionibus intestatorum.* ib.

Articulus V. *Regulæ circa Edictum* De conjungendis cum emancipato liberis; *cui locus est, tam in possessione* Contra tabulas *quam in possessione* Unde liberi. ib.

Articulus VI. *De collatione bonorum propriorum, ad quam tenentur emancipati erga suos heredes quibuscum admittuntur ad bonorum possessiones* Contra tabulas *et* Unde liberi. 162

§ 1. *Quando huic locus sit.* 162

§ 2. *Qui et quibus et quatenus conferre teneantur.* ib.

§ 3. *Quæ conferri debeant.* ib.

§ 4. *Quomodo ad collationem cogantur liberi, et quomodo illa fiat.* 163

Articulus VII. *De collatione dotis.* 164

Articulus VIII. *De bonorum possessionibus quæ* Ventri *dantur.* ib.

Articulus IX. *De Carboniana bonorum possessione.* 165

§ 1. *Quando sit locus Carboniano.* ib.

§ 2. *De effectu Carbonianæ possessionis.* 166

Articulus X. *De bonorum possessione quæ patrono ejusve liberis datur, contra tabulas liberti.* ib.

§ 1. *Quando huic locus sit, et quando cesset.* ib.

§ 2. *Quibus hæc possessio detur, et quæ bona excipiantur.* 167

§ 3. *Quando hæc possessio peti possit, quomodo ea petita portio debita patrono suppleatur; et quid ipse amittat accepta* contra tabulas *possessione.* 167

§ 4. *Quæ sint alia jura patronorum circa portionem sibi debitam.* ib.

Articulus XI. *Quomodo extinguatur unusquisque possessionis gradus, fiatque successio sequenti.* ib.

§ 1. *De Repudiatione Bonorum possessionis.* 168

§ 2. *De tempore petendæ bonorum possessionis.* ib.

§ 3. *Quando extinguatur spes successionis.* ib.

## CAPUT SEPTIMUM.

*De ultima rerum incorporalium specie; scilicet de jure* Crediti, *seu de Obligationibus.* Pag. 169


SECTIO I. *De Obligationibus in genere, et specialiter de contractibus.* Pag. 169

Articulus I. *De generali obligationum natura, et quibus modis contrahantur.* ib.

Articulus II. *De Conventionibus et contractibus in genere.* ib.

§ 1. *De consensu qui est ex substantia omnium conventionum et contractuum.* 170

§ 2. *Cui quis pacisci possit, et de qua persona promittere; item ex quarum personarum pactis acquiri.* ib.

§ 3. *Quid in conventionem deduci possit necne.* 171

§ 4. *De diversorum diversarum conventionum effectu.* 172

§ 5. *Quæ sint discrimina inter obligationes ex contractibus, et ex ultimis voluntatibus.* ib.

§ 6. *De varia pro variis contractibus ac negotiis culpæ præstatione.* 173

§ 7. *In qua re et inter quas personas, conventiones prosint aut noceant.* 174

§ 8. *De conventionum interpretatione.* ib.

SECTIO II. *De variis contractuum speciebus.* 175

Prima Pars.

*De Contractibus nominatis.* ib.

Classis Prima.

*De Contractibus qui* Re *contrahuntur.* ib.

Articulus I. *De contractu* Mutui. ib.

*APPENDIX.*

*De contractu Nautico, seu pecunia Trajectitia.* ib.

Articulus II. *De Commodato.* 176

§ 1. *De hujus contractus natura, et rebus quæ in eum deducuntur.* ib.

§ 2. *De obligatione commodatarii, et judicio* directo *adversus eum ut rem reddat.* ib.

§ 3. *De obligatione commodatoris, et* contrario *judicio.* ib.

Articulus III. *De Contractu pignoris.* 177

§ 1. *Quando possit agi directa actione ex hoc contractu, ad rei pigneratæ restitutionem.* ib.

§ 2. *Quæ præter rei restitutionem peti possint* Pignoratitia *actione.* ib.

§ 3. *Quid veniat in Pignoratitia actione, quum creditor rem jure pignoris distraxit.* ib.

§ 4. *Ex quibus causis* contraria *Pignoratitia competat.* ib.

Articulus IV. *De contractu depositi.* 178

§ 1. *De depositi natura.* ib.

§ 2. *De variis doli speciebus, ex quibus directa* Depositi *actione depositarius ejusve heres tenetur.* ib.

§ 3. *An citra dolum depositarii agi ex causa depositi possit.* 179

§ 4. *Quid veniat in actione depositi tam directa quam contraria.* ib.

§ 5. *De sequestratione.* ib.

Classis Secunda.

*De contractibus qui* Verbis *contrahuntur.* ib.

§ 1. *De forma stipulationis.* ib.

§ 2. *An et quando una interrogatio cum una responsione plures stipulationes contineat.* 180

§ 3. *De præsumptione observatæ verborum solemnitatis in stipulationibus.* ib.

§ 4. *Quæ personæ hujus contractus capaces sint necne.* ib.

§ 5. *De divisione stipulationum et Prætoriarum præcipue natura.* ib.

§ 6. *De stipulationibus pœnalibus.* 181

§ 7. *Quæ actiones ex stipulatione nascantur.* ib.

Classis Tertia.

*De contractibus qui nudo* Consensu *contrahuntur.* 182

Articulus I. *De Mandato.* Pag. 182

§ 1. *Quæ requirantur ad mandati substantiam.* ib.

§ 2. *Quomodo contrahatur mandatum.* ib.

§ 3. *Ad quid obligetur mandatarius erga mandatorem actione* Mandati *directa.* ib.

§ 4. *Quomodo quis mandatum implesse videatur, ut* Contrario *judicio uti possit, vel excessisse ut uti non possit.* ib.

§ 5. *Quando mandatarius impendisse aliquid ex causa mandati videtur, et quidem inculpabiliter; ut hoc ipsi contrario judicio refundi debeat.* 183

§ 6. *An actiones* Mandati *in solidum competant quamplures sunt mandatarii aut mandatores.* 184

§ 7. *De modis quibus solvitur mandatum.* ib.

Articulus II. *De Societate.* ib.

§ 1. *De generali societatis natura.* ib.

§ 2. *De societate universorum bonorum.* ib.

§ 3. *De societate universorum quæ ex quæstu veniunt; item, unius rei aut negotiationis.* 185

§ 4. *De jure sociorum circa societatem et res societatis, aut etiam circa res communes citra societatem.* ib.

§ 5. *De actione* Pro socio. 186

§ 6. *Quomodo solvitur societas.* ib.

Articulus. III. *De Emptione-venditione.* ib.

§ 1. *De re quæ væneat.* ib.

§ 2. *De pretio.* 187

§ 3. *De consensu.* ib.

§ 4. *De pacto Addictionis in diem; quo convenit ut venditio resolvatur, si intra certum tempus melior conditio offeratur.* 188

§ 5. *De Lege commissoria qua convenit ut nisi pretium intra certum diem exsolutum fuerit, res sit inempta.* 189

§ 6. *De pacto Ut si res displicuerit, sit inempta.* ib.

§ 7. *De periculo et commodo rei venditæ.* ib.

§ 8. *De obligationibus venditoris, et actione* Empti. ib.

§ 9. *De obligationibus, emptoris, et actione* Venditi. 191

§ 10. *Quæ requirantur ut emptor ad rei traditionem, et vicissim venditor ad pretii solutionem agere possint.* 192

§ 11. *De exceptione quæ ex contractu venditionis competit emptori possessionem rei emptæ adepto, adversus venditorem ejusque successores rem jure dominii vindicantes.* Pag. 192

§ 12. *Ex quibus causis rescindantur venditiones.* ib.

§ 13. *De Hereditatis venditione.* 193

§ 14. *De venditione actionis.* 194

Appendix Prima.

*Ad contractum Emptionis-vinditionis. De actionibus ex Edicto Ædilium,* Redhibitoria, *et* Quantiminoris *seu Æstimatoria.* ib.

§ 1. *Propter quas contractuum species et propter quas res competant hæ actiones.* ib.

§ 2. *Ex quibus causis locus sit redhibitioni mancipiorum.* 195

§ 3. *Ex quibus causis redhibeantur animalia, et cœteræ res.* ib.

§ 4. *Adversus quos redhibitoria competat, et an individua sit redhibitionis causa.* ib.

§ 5. *Regula generalis, ex qua fluunt præstationes quæ in hoc judicio veniunt.* 196

§ 6. *Quæ præstare debeat emptor, qui redhibitoria agit.* ib.

§ 7. *Quæ venditor emptori vicissim præstore teneatur judicio redhibitorio.* ib.

§ 8. *De cautionibus in judicio redhibitorio invicem præstandis.* ib.

§ 9. *Uter alteri prior in hoc judicio præstare debeat, et de differentiis inter emptorem et venditorem circa eas præstationes.* ib.

§ 10. *Ex quibus causis detur actio* Æstimatoria *seu* Quanti-minoris; *et quid in ea veniat.* 197

§ 11. *De tempore harum actionum; ex quo, et quamdiu dentur.* ib.

Appendix Secunda.

*De stipulatione de Evictione, et actione quam parit.* ib.

§ 1. *Quando et quomodo interponi debeat stipulatio de evictione.* ib.

§ 2. *Quando committatur stipulatio de evictione.* ib.

§ 3. *Quibus et adversus quos competat actio de evictio.* 199

§ 4. *Quid veniat in hac actione.* ib.

ARTICULUS IV. *De Locatione-conductione.* Pag. 199

§ 1. *De hujus contractus affinitate aut differentiis cum contractu Emptionis-venditionis.* ib.

§ 2. *Quid possit conductor circa rem conductam, et ad quid teneatur.* ib.

§ 3. *Ad quos successores jus obligatiove ex hoc contractu transeat.* 200

§ 4. *De actione* Locati *ad solutionem mercedis.* ib.

§ 5. *De actione* Conducti, *quibus ex causis, et ad quid detur.* ib.

§ 6. *Quando possit stante conductione inquilinus expelli.* 201

§ 7. *De reconductione, et pignoribus conductionum.* 201

§ 8. *De locatione operis faciendi.* 202

§ 9. *De singulari specie actionis* Ex locato, *quæ dominis mercium jactu amissarum competit, adversus magistrum navis, ad contributionem faciendam ex lege Rhodia.* ib.

CLASSIS QUARTA.

*De Obligatione litterarum.* ib.

SECTIONIS II. PARS SECUNDA. *De contractibus innominatis, et de actionibus* Præscriptis verbis *et* In factum *quæ ex his contractibus dantur.* ib.

PRIMA CLASSIS *Contractuum innominatorum :* Do ut des. 203

§ 1. *De Permutatione.* ib.

§ 2. *De aliis contractus* Do ut des *innominati speciebus.* ib.

SECUNDA CLASSIS : Do ut facias. ib.

TERTIA CLASSIS : Facio ut des. ib.

QUARTA CLASSIS : Facio tu facias. ib.

SECTIONIS II. PARS TERTIA. *De Pactis legitimis, necnon de Pollicitatione et Voto.* ib.

ARTICULUS I. *De pacto constitutæ pecuniæ.* 204

§ 1. *Quid et pro quo debito possit constitui, et an ut alio loco aut die debeatur.* ib.

§ 2. *Quis cui constituere possit, quomodo constitutum contrahatur, et de hujus effectu.* ib.

ARTICULUS II. *De donationibus.* Pag. 204

§ 1. *De donatonibus inter vivos.* 205

§ 2. *De donationibus Mortis causa.* 206

ARTICULUS III. *De Pollicitatione, et Voto.* 208

SECTIO III. *De Quasi-contractibus.* ib.

ARTICULUS I. *De indebito soluto, et Condictione Indebiti.* ib.

§ 1. *Quid videatur debitum, ut repeti non possit; quid indebitum, ut repeti possit.* ib.

§ 2. *Quando non repetatur quod indebite solutum est.* 209

§ 3. *Cui et adversus quem Condictio indebiti competat.* ib.

§ 4. *Quid veniat in Condictione indebiti.* 210

ARTICULUS II. *De negotiorum gestione citra mandatum, et actionibus* Negotiorum gestorum. ib.

§ 1. *Ex cujus negotione gestione, inter duas personas,* Negotiorum gestorum *obligatio contrahatur.* ib.

§ 2. *Requiri in persona ejus cujus negotium gestum est, ut nec mandaverit nec prohibuerit.* ib.

§ 3. *Quam voluntatem habere debuerit gestor. et maxime de voluntate obligandi eum cujus negotium gerebat.* 211

§ 4. *De actionibus quæ ex negotiorum gestione nascuntur, tam Directa quam Contraria.* ib.

§ 5. *De actione* Directa *quæ domino negotii datur adversus gestorum.* ib.

§ 6. *De* Contraria *actione Negotiorum gestorum.* 212

§ 7. APPENDIX *De actione Funeraria.* ib.

ARTICULUS III. *De Vicinia, et actione Finium regundorum.* ib.

§ 1. *De Vicinia.* ib.

§ 2. *De natura actionis* Finium regundorum; *propter quæ prædia, et inter quas personas locum habeat.* 213

§ 3. *De officio judicis circa fines regendos; et de controversiis circa modum agrorum inter confines.* ib.

§ 4. APPENDIX *De Pariete communi* 214

ARTICULUS IV. *De communione hereditatis, et cujusvis alterius rei.* ibid.

§ 1. *Inter quas personas locum habeat* Familiæ erciscundæ *judicium.* Pag. 214

§ 2. *Inter quas personas detur actio* Communi dividundo. ib.

§ 3. *Quibus exceptionibus hæc judicia excludi possint, quoties et quamdiu his agi possit, et quid contineant.* 215

§ 4. *Quæ res veniant dividendæ in* Familiæ erciscundæ *judicio.* ib.

§ 5. *Quæ veniant dividenda in* Communi dividundo *judicio.* ib.

§ 6. *De divisionis ratione.* 216

§ 7. *De divisionis effectu.* ib.

§ 8. *De præceptionibus quæ veniunt in his judiciis et maxime in* Familiæ erciscundæ *judicio.* ib.

§ 9. *Quæ res in hæc judicia veniant, alia ex causa quam divisionis aut præceptionis* 217

§ 10. *De prestationibus personalibus; circa lucri aut damni, quod quis ex re communi sensit, communicationem.* ib.

§ 11. *De aliis præstationalibus personalibus quæ in his judiciis veniunt.* 218

§ 12. *De officio judicis circa prestationes personales.* ib.

SECTIO IV. *De obligationibus quæ ex alieno Contractu aut Quasi-contractu descendunt.* ib.

Articulus I. *De actione* De Peculio. 219

§ 1. *Ex quibus causis hæc actio detur in patrem aut dominum.* ib.

§ 2. *Qui* De Peculio *obligentur, et quamdiu actio* De Peculio *duret.* ib.

§ 3. *Quid contineat actio* De Peculio. 220

§ 4. *Quæ deductiones ex peculio fiant in hac actione.* ib.

§ 5. *An pluries* De Peculio *agi possit* 221

Articulus II. *De actione* De in rem verso. 222

§ 1. *Quando huic si locus.* ib.

§ 2. *Qualis sit actio* De in rem verso, *quamdiu duret, et quid contineat.* 223

§ 3. *Quibus et adversus quos actio* De in rem verso *competat.* ib.

Articulus III. *De actione* Tributoria. ib.

§ 1. *Quando locus sit contributioni ex hoc Edicto.* Pag. 223

§ 2. *Quid contribuendum sit, inter quos, et quomodo contributio fiat.* ib.

§ 3. *De ipsa* Tributoria *actione.* 224

Articulus IV. *De actione* Quod jussu. ib.

Articulus V. *De* Exercitoria *actione* 225

Articulus VI. *De* Institoria *actione.* ib.

Articulus VII. *De aliis causis in quibus quæritur, an ex alieno contractu actio detur.* 226

SECTIO V. *De obligationibus quæ ex Delictis et Quasi-delictis nascuntur.* 227

Articulus I. *De Furto.* ib.

§ 1. *De contrectatione ad substantiam Furti necessaria.* 228

§ 2. *De affectu furandi et lucri facienda.* 228

§ 3. *De eo quod ad substantiam furti requiritur, ut circa consensum domini fiat.* ib.

§ 4. *Cujus rei furtum fiat; et quomodo etiam* Usus *aut* Possessionis *ab ipso rei domino.* 229

§ 5. *De furtorum divisione, in* Manifestum *et* Non manifestum. ib.

§ 6. *De Conditione furtiva.* ib.

§ 7. *De actione* Furti *pœnali.* 130

Articulus II. *De actione* Vi *bonorum raptorum.* 132

Articulus III. *De damno injuria dato, quod per Legem Aquiliam vindicatur.* ib.

§ 1. *Quod facti genus Lex Aquilia utroque Capite vindicet.* ib.

§ 2. *Quam cædem specialiter primum Caput Legis Aquilia vindicet.* 233

§ 3. *Cui actio Legis Aquiliæ detur.* 234

§ 4. *Adversus quos detur.* ib.

§ 5. *Quid veniat in hoc judicio.* ib.

Articulus IV. *De aliis damni speciebus, ac præcipue de servo corrupto.* ib.

Articulus V. *De Injuriis seu contumeliis.* 235

§ 1. *Quando injuria facta videatur* ib.

§ 2. *De variis modis quibus fit injuria.* Pag. 235

§ 3. *In quibus personis quis injuriam pati videatur; ubi de singulari illa specie Injuriæ, quam per servum nostrum patimur.* 236

§ 4. *Quæ ad atrocitatem injuriæ conducant.* 237

§ 5. *Quibus et adversus quos detur actio Injuriarum; quomodo instituendo, quid in illa veniat, et quando extinguatur.* ib.

§ 6. *De singularibus quibusdam speciebus injuriæ.* 238

Articulus VI. *De quasi maleficiis.* ib.

Articulus VII. *De actionibus quæ in aliquam ex alieno delicto dantur.* ib.

§ 1. *De actionibus* Noxalibus *quæ ex servi delicto, in ejus dominum dantur servi nomine.* ib.

§ 2. *De actionibus quæ ex delicto familiæ dantur.* 239

§ 3. *De actione quæ* De Pauperie *dicitur.* 240

§ 4. *De aliis actionibus quibus quis ex alieno delicto tenetur, et quidem suo nomine.* ib.

SECTIO VI. *De Reis principalibus, de his qui alienæ obligationi accedunt, et de heredibus creditorum aut debitorum.* 242

Articulus I. *De pluribus ejusdem obligationis Reis principalibus seu* Correis, *tam credendi quam debendi.* ib.

§ 1. *Quomodo et in quibus contractibus fiant* Correi ib.

§ 2. *De natura correorum.* ib.

Articulus II. *De his qui alienæ obligationi accedunt.* 243

§ 1. *Cui obligationi possint* Mandatores *et* Fidejussores *accedere.* ib.

§ 2. *Pro quo obligatio contrahi possit.* ib.

§ 3. *Cui Fidejussor aut mandator obligari possit necne.* 243

§ 4. *Quomodo Mandatoriæ aut Fidejussoriæ obligationes contrahantur, et cujus rei.* 244

§ 5. *Qualis esse debeat fidejussorum ac mandatorum obligatio, et ad quæ porrigi intelligatur.* ib.

§ 6. *Quando conveniri possint fidejussores et mandatores* ib.

§ 7. *De beneficio* Divisionis *quod habent plures confidejussores, ex Constitutione Hadriani.* Pag. 245.

§ 8. *De beneficio* Cedendarum actionum. ib.

§ 9. *De actione* Mandati *quam fidejussor mandatorve qui solvit, habet contra reum principalem; et an habeat actionem contra confidejussores.* 246

§ 10. *De duabus singularibus fidejussionis speciebus.* ib.

Articulus III. *De Heredibus creditorum et debitorum.* ib.

SECTIO VII. *De Mora, per quam perpetuantur obligationes; et de modis quibus extinguntur.* 247

Articulus I. *Quando exigi possit quod ex quavis obligatione debetur; et de* Mora. ib.

§ 1. *Quando Moræ alicui fieri videatur.* ib.

§ 2. *De effectibus Moræ ex parte debitoris, et quando illa purgetur.* 248

§ 3. *De mora creditoris.* ib.

Articulus II. *Regulæ generales circa distrahendas obligationes, sive ipso jure, sive per exceptionem.* ib.

Articulus III. *Solutione, seu præstatione naturali ejus quod debetur, necnon de obsignatione.* 249

§ 1. *Quis solvere possit, et cujus nomine solutio fieri debeat.* ib.

§ 2. *Cui solvi possit.* ib.

§ 3. *De adjectis solutionis gratia.* 250

§ 4. *Quid, ubi, et quando solvi debeat.* ib.

§ 5. *Quomodo sovi debeat.* 251

§ 6. *De solutionis effectu, et regulæ circa imputationem solutionum* ib.

§ 7. *De Obsignatione.* 252

Articulus IV. *De liberatione quæ contingit ex interitu rei debitæ, aut ex eo quod in eum casum devenerit quo non posset in obligationem deduci.* ib.

Articulus V. *De Novationibus.* ib.

§ 1. *Quæ obligatio novari, et in quam obligationem prior transmitti possit.* ib.

§ 2. *Quis novare possit.* 253

§ 3. *De forma novationis et animo novandi; item, an et quando per novam debitoris creditoris-ve personam novatio fieri possit.* Pag. 253

§ 4. *De Delegatione.* ib.

Articulus VI. *De Acceptilatione.* 254

§ 1. *De natura Acceptilationis.* ib.

§ 2. *Quæ obligationes per* Simplicem *acceptilationem tolli possint, et quæ per* Aquilianam. ib.

§ 3. *Quid accepto ferri possit.* ib.

§ 4. *Quis accepto ferre, et quis accepto rogare possit.* ib.

Articulus VII. *De confusione obligationum, per hereditatis acquisitionem.* 255

Articulus VIII. *De Capitis diminutione debitoris.* Pag. 255

Articulus IX. *De Compensatione.* ib.

§ 1. *Quando compensationi locus sit, et quæ debita excludat.* ib.

§ 2. *Quæ debita in compensationem adduci possint necne.* 256

Articulus X. *De Pactis* De non petendo. ib.

§ 1. *Quæ generaliter pertineant ad tale pactum.* ib.

§ 2. *De singulari specie pacti,* De parte debiti non petenda, *quod cum creditoribus suspectæ hereditatis interponitur.* 257

## QUARTA PARS.

*De Legis actionibus, ac præsertim de Judiciis.* Pag. 258

### CAPUT PRIMUM.

*De præcipuis actionum divisionibus, et earum concursu; item de Exceptionibus quæ adversus eas opponuntur, et de jure successorum tam in agendo quam defendendo.* Pag. 259

Articulus I. *Regulæ generales circa præcipuas actionum divisiones aut species.* Pag. 259

Articulus II. *De Concursu actionum* 261.

§ 1. *Regulæ generales circa concursum actionum.* ib.

§ 2. *De concursu judicii civilis cum criminali ex eodem delicto.* ib.

Ariculus III. *De Exceptionibus et replicationibus.* 261

§ 1. *Unde descendant, et ad quas personas porrigantur; item an possit quis pluribus exceptionibus uti.* 261

§ 2. *Quando opponi debeant exceptiones.* 262

§ 3. *De vi ac effectu exceptionum.* ib.

Ariculus IV. *De jure successorum in agendo aut excipiendo.* ib.

### CAPUT SECUNDUM.

*De Exercitio judiciorum.* Pag. 263

SECTIO I. *De Jurisdictione, et competentia Magistratuum.* Pag. 263

Articulus I. *De Jurisdictione.* ib.

§ 1. *Quid pertineat ad jurisdictionem in genere, et de discrimine inter contentiosam et voluntariam.* ib.

§ 2. *De differentia eorum quæ de plano et per libellum, et eorum quæ pro tribunali expediuntur.* Pag. 263

§ 3. *Ex quo incipiat, quando finiatur, et in quas personas se exerat imperium et jurisdictio Magistratuum.* ib.

§ 4. *De Jurisdictione minus plena, qualis est Magistratuum municipalium.* 264

§ 5. *De Jurisdictione mandata.* ib.

§ 6. *De Jurisdictione prorogata.* ib.

ARTICULUS II. *De competentia Magistratuum.* 265

§ 1. *De foro competente ratione* Domicilii, *et de jure revocandi domum.* ib.

§ 2. *De foro competente ratione* Contractus, *seu loci ubi contractum est.* 266

§ 3. *De foro competente ratione Rei, seu loci ubi res sita est.* ib.

§ 4. *De foro competente ratione* Maleficii. ib.

§ 5. *Quis sit judex competens ejus qui tanquam auctor convenitur, vel hereditario nomine.* ib.

§ 6. *Quo tempore æstimetur an forum ad quod quis vocatus est, sit competens.* ib.

SECTIO II. *De personis litigatorum inter quas judicium consistere possit, et de eorum procuratoribus.* ib.

ARTICULUS I. *De Litigatoribus.* ib.

§ 1. *Quæ personæ agere aut conveniri possint.* ib.

§ 2. *De actore et reo.* 267

ARTICULUS II. *De procuratoribus per quos judicium suscipitur.* ib.

§ 1. *In quibus litibus dari possit procurator necne.* ib.

§ 2. *Qui possint dare procuratores.* ib.

§ 3. *Qui et quot procuratores dari possint necne et quomodo dentur.* ib.

§ 4. *Quæ requirantur ut quis admittatur ad agendum pro alio.* 268

§ 5. *Quæ requirantur a procuratore rei.* ib.

§ 6. *De effectu judicii per procuratorem accepti.* 269

SECTIO III. *De vocatione in Jus, et editione actionis : ubi de Feriis, per quas in Jus vocatus se sistere non tenetur.* Pag. 269

§ 1. *Quæ personæ vocari in Jus omnino non possint, quænam demum cum venia Prætoris.* ib.

§ 2. *In quibus circumstantiis quis vocari in Jus non debeat; et de* Feriis. ib.

§ 3. *Ex quo loco vocari aut trahi quis in Jus possit necne.* 270

§ 4. *De effectu in Jus vocationis.* ib.

§ 5. *De editione actionis.* ib.

SECTIO IV. *De cautionibus quæ a litigatoribus, procuratoribusve eorum, ante judicium præstandæ sunt.* ib.

ARTICULUS I. *De cautione* Judicio sisti. ib.

ARTICULUS II. *De cautione* Rem ratam haberi. 271

§ 1. *A quibus hæc cautio exigatur.* ib.

§ 2. *De cujus ratihabitione cavendum, et quando hæc cautio exigi possit.* ib.

§ 3. *Quando stipulatio* De Rato *committatur.* ib.

§ 4. *An pro parte, an pluries hæc stipulatio committi possit, et in quid committatur.* 272

§ 5. *Quando committatur et quid veniat in singulari specie stipulationis* De rato, *quæ propter solutam procuratori pecuniam interponitur.* ib.

ARTICULUS III. *De cautione* Judicatum solvi. ib.

§ 1. *Quis eam cautionem præstare teneatur, et cui exhiberi possit.* ib.

§ 2. *Quæ requirantur ut committatur stipulatio* Judicatum solvi. 273

§ 3. *Quando committatur hæc stipulatio.* ib.

§ 4. *An pluries committi possit stipulatio* Judicatum solvi, *cui et in quem detur actio ea commissa, quid veniat in hac actione, et quando ipsa stipulatio extinguatur.* ib.

SECTIO V. *De Postulatione, et Advocatis.* 274

§ 1. *Qui postulare possint necne.* ib.

§ 2. *De honore Advocatorum, et eorum officio.* ib.

SECTIO VI. *De Litis contestatione, judicio constituendo, et ordine cognitionum.* Pag. 275

§ 1. *Quæ res in judicium deduci possit, et quæ deducta intelligi debeat; item quando deduci videatur seu* Litis contestatio *fieri, et quis sit hujus effectus.* ib.

§ 2. *Quis possit judicium dare aut denegare, et de judicibus datis.* ib.

§ 3. *De ordine cognitionum* ib.

SECTIO VII. *De disceptatione causæ, probationibus et instrumentis.* 276

Articulus I. *De dilationibus, seu prolationibus diei quo quis ad disceptandum causam judicio sisti debet.* ib.

Articulus II. *De Probationibus.* ib.

§ 1. *Cui in disceptatione causæ incumbat onus probandi.* ib.

§ 2. *Ex quibus rebus eruantur probationes.* ib.

Articulus III. *De scripturis quæ ad probationem producuntur.* 277

§ 1. *Quæ instrumenta edenda sint, et a quibus; ubi, et quomodo.* ib.

§ 2. *Quæ instrumenta fidem faciunt.* ib.

Articulus IV. *De Testibus.* 278

§ 1. *Qui testes idonei sint necne.* ib.

§ 2. *Quot testes ad probationem requirantur.* ib.

§ 3. *Qui cogantur necne ad testimonium ferendum; et de officio judicis in evocandis testibus, recipiendisque testimoniis.* ib.

Articulus V. *De his quæ probationum vice sunt; ubi de præsumptionibus, et de jurejurando suppletario seu judiciali.* 279

SECTIO VIII. *De Sententiis, et Eremodiciis.* ib.

§ 1. *De officio judicis in sententia ferenda.* ib.

§ 2. *Quæ sententia vincat, quum judices dissentiunt.* 280

§ 3. *Quæ vitia sententiam faciant injustam, aut generaliter ita nullam ut nec appellare necesse sit.* ib.

§ 4. *De Eremodiciis, et Contumacia.* 281

§ 5. *An et quatenus valeat sententia contra absentem non contumacem, vel pro absente.* Pag. 282

SECTIO IX. *De appellationibus.* ib.

§ 1. *De Appellationibus in genere.* ib.

§ 2. *A quibus judicibus, et qui judices appellentur.* ib.

§ 3. *A quibus sententiis vel decretis appelletur necne.* 283

§ 4. *Quæ personæ ad appellandum admittantur.* ib.

§ 5. *Ex quibus causis quis excludatur a provocatione.* ib.

§ 6. *De forma appellationis interponendæ.* 284

§ 7. *De tempore appellationis interponendæ.* ib.

§ 8. *De forma et tempore recipiendæ appellationis.* ib.

§ 9. *De effectu appellationis interpositæ.* ib.

§ 10. *Per quem causa appellationis agi possit.* 285

§ 11. *De officio judicis qui de appellatione cognoscit.* ib.

§ 12. *Quibus appellatio prodesse possit.* ib.

§ 13. *Quando solvatur appellatio.* ib.

SECTIO X. *De vario Jure quod in judiciis pro varia eorum natura obtinet, circa fructus et usuras aliasque accessiones rerum summarumve in judicium deductarum.* ib.

Articulus I. *De Fructibus.* ib.

§ 1. *Regulæ generales circa fructus, item de jure bonæ fidei possessoris circa illos.* ib.

§ 2. *De Fructuum restitutione, in judiciis* In rem. 286

§ 3. *De restitutione fructuum in actionibus* Personalibus. ib.

Articulus II. *De Usuris.* ib.

§ 1. *Quibus rebus usuræ possint accedere.* ib.

§ 2. *De modo usurarum.* 287

§ 3. *Ex qua demum conventione, et quando etiam citra conventionem, usuræ debeantur.* ib.

§ 4. *Quando sistantur usuræ necne.* 288

§ 5. *De tacitæ remissionis usurarum conventionalium præsumptione.* ib.

SECTIO XI. *De Edicto* Quod quisque Juris, *et de judicibus litem suam facientibus.* ib.

## CAPUT TERTIUM.

*De termino judiciorum, seu* Re judicata; *ubi et de speciebus quibusdam, Rei judicatæ affinibus.* Pag. 289

SECTIO I. *De Re judicata.* Pag. 289

Articulus I. *De immutabilitate Rei judicatæ.* ib.

Articulus II. *In quibus rebus, et inter quas personas efficax sit res judicata.* ib.

§ 1. *In quibus rebus.* ib.

§ 2. *Inter quas personas.* 290

Articulus III. *De actione quam res judicata parit, et de rei judicatæ executione.* ib.

§ 1. *De actione* Judicati. ib.

§ 2. *De executione rei judicatæ.* 291

Articulus IV. *De Beneficiis quæ judicatis indulgentur.* ib.

§ 1. *De induciis quæ judicatis dantur.* ib.

§ 2. *De exceptione* Competentiæ; *seu beneficio quod ex personæ aut causæ qualitate conceditur, ut quis non ultra quam facere potest conveniatur.* ib.

§ 3. *De Beneficio cessionis bonorum.* 292

SECTIO II. *De quibusdam speciebus, rei judicatæ affinibus.* 293

Articulus I. *De confessis in Jure.* ib.

Articulus II. *De Transactionibus.* ib.

Articulus III. *De Jurejurando sive voluntario sive necessario.* 294

§ 1. *Quis deferre, et cui deferri jusjurandum possit, et ex quibus causis.* ib.

§ 2. *Quomodo deferatur jusjurandum, et de effectu delati jurisjurandi et relati.* 294

§ 3. *Quod jusjurandum tueatur Prætor.* ib.

§ 4. *De Jurejurando remisso.* 295

§ 5. *De auctoritate et effectu Jurisjurandi præstiti aut remissi.* ib.

§ 6. *Quibus personis Jusjurandum prosit vel noceat.* ib.

Articulus IV. *De Compromissis.* 296

§ 1. *Quæ negotia in compromissum deducta intelligantur, et quæ in compromissum deduci non possint.* ib.

§ 2. *Qui compromittere possint necne et in quem.* ib.

§ 3. *De libera potestate judicandi, et rem ad exitum perducendi, arbitris relinquenda; et de pœna utriumque cavenda.* ib.

§ 4. *Quis recepisse arbitrium videatur, et de cogendo arbitro ad sententiam dicendam.* 297

§ 5. *Quando videatur per alterum ex litigatoribus stetisse quominus judicaretur, ut pœna adversus eum committatur.* ib.

§ 6. *Quando videatur quis non paruisse sententiæ arbitri, ut ex hac causa pœna adversus eum committatur; et cui sententiæ stari debeat.* ib.

§ 7. *De immutabilitate sententiæ arbitri, et ejus effectu.* 298

## CAPUT QUARTUM.

*De singulis præcipuarum Actionum speciebus.* Pag. 299

SECTIO I. *De actionibus In rem* Pag. 299

Articulus I. *De hereditatis petitione* ib.

§ 1. *Adversus quem competat* ib.

§ 2. *Quæ res veniant in* Petitione hereditatis *restituendæ.* ib.

§ 3. *De præstationibus personalibus quæ veniunt in petitione hereditatis* 300

§ 4. *De actionibus quæ in judicium Petitionis hereditatis deducuntur, necne.* ib.

§ 5. *De deductionibus quæ possessori fiunt in judicio petitionis hereditatis* ib.

§ 6. *Quam diu hoc judicio quis bonæ fidei possessor fuisse intelligatur.* 301

§ 7. *De petitione partis hereditatis.* ib.

Articulus II. *De* Directa *et civili rei vindicatione.* ib.

§ 1. *Quæ res vindicari possint necne.* ib.

§ 2. *Cui competat* Vindicatio ; *et adversus quem.* ib.

§ 3. *De Præparatoriis hujus judicii.* 302

§ 4. *Quæ veniant in hoc judicio.* ib.

§ 5. *De sumptibus possessori refundendis quos circa rem fecit.* ib.

Articulus III. *De* Publiciana *In rem actione.* 303

§ 1. *De superficiaria In* rem *actione.* ib.

Articulus IV. *De Hypothecaria actione.* ib.

SECTIO II. *De actionibus* In personam *seu Condictionibus.* ib.

§ 1. *De Condictione* Certi. ib.

§ 2. *De Condictione* Triticaria. 304

§ 3. *De Condictione ejus Quod certo loco dari oportet.* ib.

§ 4. *De Condictione* Sine causa. ib.

§ 5. *De Condictione* Causa *data , causa* non secuta; *et de Condictione* Ex pœnitentia. 304

§ 6. *De Condictionibus* Ob turpem causam *dati , et* Ex injusta causa. 305

§ 7. *De Condictione dati* Ob condictionem *implendam.* ib.

SECTIO III. *De Actionibus revocatoriis eorum quæ in fraudem alicujus gesta sunt.* ib.

Articulus I. *De Actione* Pauliana *seu revocatoria ejus quod in fraudem creditorum gestum est.* 306

§ 1. *Quod et quale gestum revocetur.* ib.

§ 2. *De Fraudis eventu ad hanc actionem necessario.* ib.

§ 3. *Qui ac actione teneatur.* 307

§ 4. *Quæ in hanc actionem veniant.* ib.

§ 5. *Quamdiu hæc actio duret.* ib.

Articulus II. *De Actionibus* Calvisiana et Faviana. id. ib.

§ 1. *Quando locum habeant* ib.

§ 2. *Quæ gesta a liberto revocentur* 308

§ 3. *Quibus et adversus quos hæ actiones competant et in quid.* ib.

SECTIO IV. *De Actionibus quæ ex variis restitutionis in integrum causis competunt.* ib.

Articulus I. *De Restitutionibus in integrum in genere.* ib.

Articulus II. *De Vi ac metu.* 309

§ 1. *Quæ vis quisve metus restitutioni locum det, et per quas actiones succuratur metum passo.* ib.

§ 2. *De qua re , adversus quos detur actio* Quod metus causa , *et quid contineat.* ib.

Articulus III. *De dolo malo.* Pag. 310

§ 1. *Quando detur actio* De dolo. ib.

§ 2. *Quæ observentur in actione* De dolo, *et contra quos detur necne.* ib.

§ 3. *De exceptione* Doli. 311

§ 4. *De Replicatione* Doli ib.

Articulus IV. *De ignorantia Juris aut facti.* 312

Articulus V. *De restitutione quæ Minoribus viginti-quinque annis, in his in quibus capti sunt, indulgetur.* ib.

§ 1. *Quibus hæc restitutio indulgeatur.* ib.

§ 2. *Adversus quos restitutio in integrum Minoribus detur.* ib.

§ 3. *Ex quibus causis hæc restitutio detur aut denegetur.* ib.

§ 4. *De forma et effectu hujus restitutionis.* 314

§ 5. *Quando cesset restitutio in integrum* ib.

Articulus VI. *De restitutione majorum viginti quinque annis, ex causa absentiæ aut alterius cujuslibet impedimenti.* ib.

Prima pars edicti, *qua absentes restituuntur.* ib.

§ 1. *Quibus subveniatur ex hac Edicti parte.* Pag. 314

§ 2. *Adversus quos detur hæc restitutio.* 315

§ 3. *In quibus et intra quod tempus restituantur personæ supra dictæ, et quomodo.* ib.

Secunda pars edicti : *Qua restitutio datur contra absentes, qui conveniri non potuerunt.* ib.

Tertia pars edicti : *Qua restitutio datur quum per Magistratus factum, actio exempta est.* 316

Ultima pars edicti. : Si alia mihi justa causa videbitur. ib.

Articulus VII. *De Alienatione* Judicii mutandi causa *facta.* ib.

SECTIO V. *De Actionibus aliarum actionum præparatoriis.* ib.

Articulus I. *De actione* Ad exhibendum. ib.

Articulus II. *De* Interrogatoriis *actionibus.* 317

§ 1. *Quibus casibus, et de qua re his locus sit.* ib.

§ 2. *De effectu interrogationis in Jure.* 318

§ 3. *Quæ requirantur ut ex falsa in Jure responsione obligetur quis, et arga quem.* ib.

## CAPUT QUINTUM.

*De Interdictis.* Pag. 319

SECTIO I. *De Interdictis in genere.* Pag. 319

§ 1. *Divisiones et regulæ generales circa Interdicta* ib.

§ 2. *Speciales regulæ circa Interdicta restitutoria, item annalia.* ib.

SECTIO II. *De præcipuis singularibus Interdictorum speciebus.* ib.

Articulus I. *De Interdictis* de Vi. ib.

§ 1. *Quando locus sit interdicto* Unde vi. 320

§ 2. *Quando locus sit Interdicto* De vi armata. ib.

§ 3. *Circa quas res his Interdictis locus sit et adversus quem.* 320

§ 4. *Quid veniat in his Interdictis.* 321

Articulus II. *De Interdicto* Uti possidetis. ib.

§ 1. *Quale sit, quando huic locus sit; et de qua re.* ib.

§ 2 *Cui detur necne.* 321

§ 3. *Quid veniat in hoc Interdicto.* ib.

§ 4. *De Interdicto* De superficie. ib.

Articulus III. *De Interdictis de usu servitutum.* 322

Articulus IV. *De Interdicto* Quod vi aut clam. Pag. 322

§ 1. *Quando videatur* Vi *aut* Clam *factum.* ib.

§ 2. *Ad quæ opera hoc interdictum pertineat.* 323

§ 3. *Quibus hoc Interdictum competat.* ib.

§ 4. *Quid hoc Interdicto teneatur, et quatenus.* ib.

§ 5. *Quamdiu duret; et an, et quibus exceptionibus excludatur* Pag. 323

Articulus V. *De Precario.* 324

§ 1. *De natura Precarii.* ib.

§ 2. *De Interdicto* De Precario. 325

Articulus VI. *De Interdictis* De liberis exhibendis, et Ducendis. ib.

## CAPUT SEXTUM.

*De quibusdam Remediis Prætoriis, quæ vice Actionum sunt.* Pag. 326

Articulus I. *De operis novi nuntiatione.* Pag. 326

§ 1. *Ad quæ opera hoc Edictum pertineat.* ib.

§ 2. *Ex quibus causis fiat nuntiatio novi operis.* ib.

§ 3. *Cui competat Operis novi nuntiatio, et adversus quem.* ib.

§ 4. *Ubi quando, cui, a quibus, et per quem, et quomodo, nuntiatio fieri debeat.* 327

§ 5. *De effectu nuntiationis novi operis* ib.

§ 6 *Quibus modis extinguatur nuntiatio.* ib.

Articulus II. *De stipulatione damni infecti.* 328

§ 1. *Ad quas damni futuri species pertineat.* ib.

§ 2. *Quibus hœc cautio et a quibus debeatur, et quatenus.* ib.

§ 3. *Qualis debeat esse stipulatio, quando committatur, et ad quæ porrigatur.* 329

§ 4. *De actione quæ ex stipulatione* Damni infecti *descendit.* ib.

§ 5. *Ad quos magistratus pertineat cognitio de interponenda stipulatione* Damni infecti, *et decreto de ea re.* ib.

§ 6. *De primo decreto, quo imperatur missio in possessionem ædium ejus qui non cavet.* ib.

§ 7. *De secundo decreto quo missus in possessionem, ædes possidere et sibi habere jubetur.* 330

§ 8. *De Damno dato, antequam peteretur stipulatio* Damni infecti. 331

Articulus III. *De actione* Aquæ pluviæ arcendæ. ib.

## CAPUT SEPTIMUM.

*De Criminalibus judiciis, sive Publicis, sive extraordinariis.* Pag. 332

Articulus I. *De Accusationibus.* Pag. 332

§ 1. *Qui accusare possint necne, et qui accusari.* ib.

§ 2. *Apud quem Magistratum accusatio instituenda, et de eligendo inter-plures accusatore, item de libello accusationis.* ib.

§ 3. *An per procuratorem quis stare in publico judicio possit.* 333

§ 4. *De Accusationis abolitione.* Pag. 333

§ 5 *De Senatusconsulto Turpilliano contra tergiversatores accusatores.* 334

§ 6. *De accusatore calumniatore, item de de prævaricatore.* ib.

§ 7. *De reo qui accusatorum corrupit.* ib.

§ 8. *Quando extinguatur accusatio, et an bis moveri possit.* ib.

Articulus II. ( *Per errorem III. et sic de seqq.* ) *De custodia reorum.* ib.

Articulus III. *De questionibus tam testium quam reorum* 335

§ 1. *In quibus causis, et de quibus reorum aut testium personis questio habenda sit necne.* ib.

§ 2. *Pro quo et adversus quem quis questioni subjici aut in testimonium admitti possit.* 336

§ 3. *Quando ad quæstionem deveniendum* ib.

§ 4. *Quæ in questione observentur, et quæ sit ejus fides.* ib.

Articulus IV. *De Pœnis.* 337

§ 1. *De Pœnis capitalibus.* ib.

§ 2. *De Relegatione.* ib.

§ 3. *De Pœnis quæ coercititionem corporis continent, item de pecuniariis.* ib.

§ 4. *De Pœnis quæ in dignitatis depositione aut interdictione consistunt.* 338

§ 5. *Quæ aliæ pœnæ reprobentur.* ib.

§ 6. *Quomodo æstimetur natura aut atrocitas criminis, in irroganda pœna.* ib.

§ 7. *De æstimando probationum modo.* ib.

§ 8. *An pœna relinquatur arbitrio judicis, et quomodo æstimetur.* ib.

§ 9. *De inspicienda conditione personæ circa pœnam.* Pag. 339

§ 10. *De executione pœnæ.* ib.

§ 11. *De Pœna non obtemperatium augenda.* ib.

Articulus V. *De bonis damnatorum, et eorum qui sibi mortem consciverunt; et de cadaveribus eorum.* ib.

§ 1. *Quando, ex quo tempore, et quæ bona damnatorum publicentur.* ib.

§ 2. *De his quæ a publicatione excipiuntur.* 340

§ 3. *De bonis eorum qui sibi mortem consciverunt.* ib.

§ 4. *De Cadaveribus damnatorum.* ib.

Articulus VI. *De reis absentibus et contumacibus.* ib.

Articulus VII. *De restitutione in integrum, capitalem Sententiam passis concessa.* 341

Articulus VIII. *De variis singularibus judiciorum publicorum speciebus.* ib.

§ 1. *De Crimine Majestatis.* ib.

§ 2. *De Lege julia* De *Adulteriis.* ib.

§ 3. *De Publicis judiciis Legis Juliæ* De Vi. 343

§ 4. *De Lege Cornelia* De Sicariis*, veneficiis, incendiariis, etc.* ib.

§ 5. *Le Lege Pompeia* De Parricidiis. 344

§ 6. *De Lege Cornelia* De Falsis*, et Senatusconsulto Liboniano; et variis* Falsi *speciebus.* ib.

§ 7. *De variis aliis publicis judiciis.* 345

# QUINTA PARS.

## *De nonnullis capitibus ad Jus publicum pertinentibus.*

## CAPUT PRIMUM.

*De Romano Principe, Magistratibus, eorum Legatis et Assessoribus.* Pag. 347

Articulus I. *De Romano Principe.* Pag. 347

Articulus II. *De Provinciarum distinctione et de officio Magistratuum præsertim provincialium.* ib.

Articulus III. *De Legatis, et Assessoribus.* Pag. 349

§ 1. *De Legato Proconsulis.* ib.

§ 2. *De Assessoribus, seu Jurisconsultis qui Magistratibus assidebant.* Pag. 349

## CAPUT SECUNDUM.

*De Re militari.* 349

§ 1. *Qui possint nomen dare militiæ.* Pag. 349

§ 2. *Quæ militibus interdicantur, et de delictis militaribus.* 350

§ 3. *De Officio regentis exercitum.* 350

§ 4. *De variis missionibus ex militia.* ib.

## CAPUT TERTIUM.

*De Fisco, Civitatibus et Collegiis.* 350

SECTIO I. *De fisco.* Pag. 350

Articulus I. *De privilegiis fisci; et contra in quibus causis deteriori jure utatur; item quas dilationes det debitoribus.* ib.

Articulus II. *De Nuntiationibus ad fiscum.* 351

§ 1. *Qui sint, et qui possint esse delatores.* ib.

§ 2. *Intra quod tempus delationes admittantur.* 352

§ 3. *De Delatoris obligatione, et ejus pœna si delationem non impleverit.* ib.

§ 4. *De Officio judicis qui de delatione cognoscit, et de pœna ejus qui delatorem corrupit.* ib.

§ 5. *De distractione rerum publicatarum.* ib.

§ 6. *De his qui se deferunt.* 353

Articulus III. *De Vectigalibus.* ib.

§ 1. *Pro quibus mercibus, a quibus et quale vectigal pendendum sit.* ib.

§ 2. *De Pœna Commissi, seu confiscationis, ob non professas merces vectigali obnoxias, aliasve causas; et de effectu Commissi.* ib.

§ 3. *De conductione vectigalium.* 354

SECTIO II. *De jure Universitatum, civitatum scilicet et collegiorum.* 354

Articulus I. *De earum natura et privilegiis; et quatenus cuique liceat coire in collegium.* ib.

§ 1. *De natura Universitatum.* 354

§ 2. *De Privilegiis universitatum, et maxime civitatum; et ad quæ non porrigantur.* ib.

§ 3. *Quatenus cuique liceat coire in collegium.* ib.

Articulus II. *De officio et obligatione curatorum Reipublicæ.* 355

§ 1. *De Officio curatoris.* ib.

§ 2. *Quatenus ex facto curatoris Respublica obligetur.* ib.

§ 3. *De obligatione administratoris Reipublicæ.* ib.

Articulus III. *De his qui accedunt obligationi curatoris.* ib.

§ 1. *De Fidejussoribus et nominatoribus administratorum Reipublicæ.* ib.

§ 2. *De collega administratoris.* 356

§ 3. *Quo ordine conveniantur qui obligationi administratoris accedunt.* Pag. 356

Articulus IV. *De Muneribus et honoribus civitatum.* ib.

§ 1. *Quibus deferri possint honores et munera.* ib.

§ 2. *Quæ observari debeant circa nominationem ad honores et munera.* 357

§ 3. *De necessitate obeundi muneris, et ex quo quis fungi possit.* ib.

§ 4. *De causis quæ excusationem a muneribus tribuunt.* ib.

§ 5. *Immunitas a muneribus concessa, ad quas munerum species regulariter pertineat; et intra quas personas concludatur jus immunitatis.* Pag. 358

§ 6. *De immunitatis effectu.* ib.

§ 7. *De munere legationis.* 359

Articulus V. *De Curiis municipiorum.* ib.

§ 1. *Quo quisque ordine in Albo Curiæ scribatur, aut sententiam dicat; et quibus non competat jus suffragii.* ib.

§ 2. *De Decretis curiarum.* ib.

Articulus VI. *De Operibus publicis civitatum.* 360

FINIS INDICIS DIVISIONUM.

# PANDECTÆ JUSTINIANEÆ,

## IN NOVUM ORDINEM DIGESTÆ,

### CUM LEGIBUS CODICIS, ET NOVELLIS,

QUÆ JUS PANDECTARUM CONFIRMANT, EXPLICANT AUT ABROGANT.

---

# DIGESTORUM SEU PANDECTARUM.

## PARTIS SEPTIMÆ ET ULTIMÆ SERIES.

---

## QUINQUAGESIMI LIBRI SERIES.

## TITULUS XVII,

### ET ULTIMUS.

### DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI.

*Ad hujus Tituli Rubricam hic statim quærendum venit, quid* Regulæ *nomine, et quid* Juris antiqui *appellatione Tribonianus intellexerit.*

*Regula prima, seu potius definitio Regulæ.*

I. *Ex Plautii definitione;* Regula est, quæ rem quæ est (1) breviter enarrat: non (2) ut ex regula Jus sumatur; sed ex Jure quod est, regula fiat. *l.* 1. Paul. lib. 16. ad Plautium.

(1) In qualibet disciplina Regula appellatur quæ *rem quæ est* (vel, ut Gothofredus legit *rem quæquæ est*) id est propositam materiam, qualiscumque illa sit, breviter enarrat. Adeoque regula Juris est, quæ Rem seu Jus quod de aliqua re observatur, brevi verborum compendio exponit.

(2) Proposita Regulæ definitione, Plautius circa modum utendi hujuscemodi Regulis Juris sapienter monet, ex regula Jus non nasci, sed potius ex Jure quod circa aliquam rem observatur tanquam ex materia præexistente regulam confici. Unde colligendum relinquit non temere ad quosvis casus Regulam applicandam, sed attendendum ad Jus ex quo confecta est.

*Quam definitionem Paulus ita statim illustrat:* Per Regulam igitur brevis rerum narratio (3) traditur. Et, ut Sabinus ait, quasi causæ conjectio (4) est; quæ simul quum in aliquo vitiata (5) est, perdit officium suum (6). *d. l.* 1. ¶ *per reg.*

(3) Id est, brevis expositio ejus Juris quod de quibuslibet singulis rebus observatur.

(4) Apud Oratores, *Causæ conjectio* dicitur breve causæ argumentum; quo orator eam omnem, antequam penitus disceptet, in breve verborum compendium confectam et coactam exponit judici. Pariter Regula Juris, in re de qua agitur, Jus brevi argumento conjectum ac coactum proponit.

(5) Regula *vitiari* dicitur, quum male applicatur, id est ad aliquem casum quo res in modica circumstantia aberret a vero regulæ subjecto.

(6) Id est, vim et auctoritatem suam. (*La règle, pour peu qu'elle soit mal appliquée en quelque chose, devient inutile et ne décide rien*).

II. *Cum facile regula vitietur; hinc* Plerumque

sub auctoritate Juris scientiæ, perniciose (1) erratur. *l.* 91. § 3. *ff. de Verb. oblig.*

*Hinc etiam* Omnis definitio (2) in Jure Civili periculosa (3) est; parum (4) est enim, ut non subverti possit. *l.* 202. Javolen. lib. 11. epist.

(1) Scilicet quum Jus de aliqua re constitutum, ad aliquem casum in specie similem, modica tamen aliqua circumstantia discrepantem, male applicatur.

(2) Videtur hic accipi Definitio pro *Regula*, ut frequenter apud Jurisconsultos. Ita appellantur libri Definitionum Papiniani, pro libris Regularum.

(3) *Periculosa est*, tum in ejus confectione, tum in applicatione. Difficillimum enim est et sæpe impossibile, Regulam Juris ita accurate confici ut omnes et solos casus quibus aptanda est complectatur. Confecta autem facile fallit, et perperam applicatur ad aliquem casum qui prima specie sub regula contineri videtur, in modico tamen ab ea aberrat.

(4) Quidam sic interpretantur: *Parum est*, id est rarum, ut Regula non patiatur quasdam exceptiones. Alii ita: *Parum est*, id est nihil tam modicum est quod in conficienda Regula aut in ea applicanda prætermittatur, ex quo non possit illa subverti.

III. *Jam vero* Antiquum jus *hic intellige, non Jus XII. Tabularum, non Jus posterius abrogatum; sed antiquam Juris Auctorum prudentiam qua jamdiu Populus Romanus utebatur, et consonas definitiones Jurisconsultorum illorum ex quorum scriptis Pandectæ compositæ sunt: quod Jus,* Antiquum *appellatur præ illo Jure quod a recentioribus Imperatoribus a Constantino usque ad ipsum Justinianum constitutum fuerat de variis noviter articulis. At quantum abest ut sub hoc Titulo omnes hujus Juris Antiqui Regulas complexus fuerit Tribonianus! Imo neque hoc fuit ejus institutum; sed nonnullas duntaxat et* Diversas *ex eo, ad aliquem quasi gustum studiosorum, referre.*

*Nos longe plura hic congessimus, alio prorsus ordine ac proposito: promissam ad caput Tituli præcedentis fidem, quemadmodum in tractatione ejusdem Tituli præstare conati sumus, et in hoc quoque pariter exsoluturi. Igitur in exhibendis* Regulis juris, *non solum referemus Regulas quæ veterum Jurisconsultorum placita continent, et quas solas proprie ad hunc Titulum pertinere, juxta Rubricam ab ipso Triboniano præfixam, Cujacius recte censet; verum ex omnibus passim, sive Digestorum Titulis, sive Imperatorum Constitutionibus, aliisve Juris fontibus, breves sententias excerpsimus quæ universum Jus Pandectarum Justinianearum veluti per indicem ob oculos ponant.*

*Et quidem præmissis generalibus præceptis, ad singulas universi Juris materias descendimus; easque in certum brevium sententiarum numerum ordine coactas, memoria facile retinendas studiosis tradimus.*

### Operis divisio.

OPUS *in quinque partes distribuetur.*

*In prima præmittentur* Regulæ *Juris, sive naturalis, sive civilis* Generales, *id est quæ nulli certæ tractationi peculiares proprie dici possunt, necnon ea quæ ad prævias quasdam legum notiones earumque interpretationem pertinent.*

*Secunda pars versabitur circa* Personas,

*Tertia circa* Res,

*Quarta circa* Actiones *seu judicia, eorum ordinem, etc.*

*Scilicet hæc tria sunt universi Juris privati objecta. Nam* Omne Jus quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad Res, vel ad Actiones. *Instit. lib.* 1. *Tit.* 2. *§ fin.*

*Quintam partem* Juri publico *deputabimus.*

# PRIMA PARS.

## *De Regulis Juris generalibus, aut quæ ad prævias quasdam Legum notiones pertinent.*

### SECTIO I.

*Exponuntur Regulæ generales, sive naturalis Juris, sive Civilis, quæ nulli certæ tractationi peculiares sunt.*

#### ARTICULUS. I.

*Regulæ ex ipsa rerum natura petitæ.*

IV. Naturalia jura, divina quadam Providentia constituta (1), semper firma atque immutabilia permanent. *Inst. lib.* 1. *Tit.* 2. § 11.

Civilis ratio naturalia jura corrumpere non potest. *l.* 8. *ff. de Cap. minut.*

(1) Ex ipsa igitur Juris naturalis origine et natura hæc regula proficiscitur. Cum enim jus naturale nihil aliud sit quam recta ratio, mentibus hominum ab illa summa æterna ac incommutabili ratione, quæ Deus est, insita: sequitur hujus Juris naturam æternam ac incommutabilem esse, sicut et ipsius fontis ex quo derivatur. Et ex hac prima et absolutissima regula, fluit altera quæ mox statim proponitur; et ipsa generalissima quoque.

V. Jura sanguinis (1) nullo Jure Civili dirimi possunt. *l.* 8. POMPON. LIB. 4. AD SABIN.

(1) Hic accipe jura quæ ex *Sanguine*, id est cognatione naturali descendunt. Hæc cum ab ipsa natura proficiscantur, *nullo Jure Civili*, id est, nulla civili ratione dirimi seu aboleri possunt. Hinc V. G. emancipatio ab hereditate aut bonorum possessione quæ jure naturalis cognationis defertur, non excludit. Nam circa hanc ipsam speciem Pomponius regulam hic propositam tradidisse videtur; cum in libro unde illa desumpta est, de hereditatibus ac bonorum possessionibus egerit, ut constat ex Labitti Indice, quem sæpissime in his Notis ad detegendum cujusque regulæ genuinum sensum et finem adhibebimus; quemadmodum frequenter in Tit. præced. ad investigandam *Verborum significationem*.

Neque huic regulæ adversatur, quod ex capitali Sententia amittuntur hereditates quæ jure cognationis deferuntur. Hoc enim ideo fit, non quod deportatio *jura sanguinis dirimat*; sed quod jus civitatis adimat, quod ad has hereditates et bonorum possessiones obtinendas peræque necessarium est ac ipsum jus naturalis cognationis: Leges enim et Edicta ex quibus illæ deferuntur, non aliis quam civibus prospicere voluerunt. Cæterum nec deportatione, nec maxima capitis diminutione jura sanguinis dirimi palam est; ex eo quod etiam in deportatis et servis hæc jura attendantur circa matrimonia, et circa contubernia servorum. Ad has enimvero species hæc regula non minus recte trahitur; sicut et ad officia parentum erga liberos, et vicissim.

VI. 1. Quæ rerum natura prohibentur, nulla Lege confirmata sunt. *l.* 188. [*a*]. § 1. CELSUS LIB. 17. DIGEST.

Hinc V. G. neminem adoptare poterit is qui generare non potest, nec minor natu majorem: quia natura prohibetur ut qui generare non potest, habeat filium, vel ut pater sit minor natu quam filius. Hæc igitur et talia *nulla lege*, nulla legis fictione confirmari possunt, cum legis fictio naturam imitari, non ei adversari debeat. Cæterum ad hanc speciem aptata a Cujacio hæc regula, cum generalis sit, et alia rite applicabitur. Ut puta Gothofredus censet illam circa legata traditam fuisse a Celso; qui in ejusdem legis principio agit de testamentis: hoc sensu; si quis legaverit quod rerum natura prohibetur existere, nulla lege tale legatum confirmari potest.

[*a*] *Alias* 148.

2 Facti causæ infactæ nulla constitutione fieri possunt. *l.* 2. § 2. *ff. de Captiv. et postl.*

Vide exempla in d. l.

VII. Neque imperare sibi, neque se prohibere quisquam potest. *l.* 51. *ff. de Recept.*

Hinc in propria causa judex aut arbiter esse nemo potest: ut in d. l. colligit Marcianus. Hinc quoque ex solo aliquid faciendi proposito aut non faciendi etiamsi alterius intersit id fieri vel non fieri, nec naturalis quidem obligatio nascitur; nisi per acceptationem ejus cujus interest vel expressam vel tacitam, hoc propositum in conventionem transierit.

VIII. 1. Nulla voluntas errantis est. *l.* 20. *ff. de Aq. et aq. pluv.*

2. Nil facit error nominis, quum de corpore constat. *l.* 9. *ff. de Contrah. empt.*

3. Velle non creditur, qui obsequitur imperio patris (1) vel domini. *l.* 4. ULP. LIB. 6. AD SABIN.

(1) Hæc regula caute accipienda est. Hinc V. G. qui jussu ejus in cujus se potestate esse falso existimat, hereditatem adit, eam inutiliter adit. Adeundo enim, *Obsequitur* duntaxat *imperio patris aut domini* putativi; cui credit se acquirere, non sibi ipsi: unde cum non credat *sibi* acquirere,

4. In totum (2) omnia quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera et certa scientia perfici possunt. *l.* 76. Papin. lib. 24. quæst.

5. Qui tacet non utique fatetur (3), sed tamen verum est eum non negare. *l.* 142. Paul. lib. 56. ad Ed.

nec *Velle creditur* adire hanc hereditatem; quam non aliter nisi sciens et volens acquirere potest.

Huc potissimum pertinere hanc regulam indicat inscriptio, Lib. 6. ad Sabinum; Ulpianum enim in hoc libro egisse de hereditatibus, satis liquet ex Indice Labitti. Aliis tamen quibusdam speciebus aptari quoque potest; puta, ut in levioribus deliquisse non videatur is qui quid jussu patris vel domini fecit: l. 157. ff. *de Reg. Jur.* Magis enim obsequi, quam voluisse nocere videtur; et proinde pater potius aut dominus per eum fecisse credendus est.

Cæterum in multis passim fallit regula: cum etiam in nuptiis *Velle* et libere consentire videatur filius, qui obsequitur imperio patris. l. 22. ff. *de Ritu nupt.*

(2) Id est, *in toto Jure*, in omni materia Juris. Hæc siquidem regula generalissima est; cujus exempla in promptu sunt. Puta, aditio hereditatis, item agnitio bonorum possessionis, cùm animi destinatione fieri debeant, nonnisi ex *Vera et certa scientia* perfici possunt; adeoque nonnisi ab eo qui scit delatam sibi esse hereditatem aut bonorum possessionem. Hinc quoque non poterat incertis personis relinqui; ex vera enim ac *Certa scientia* testatoris vocatæ videri non poterant.

(3) Petitur hæc regula ex ipsa taciturnitatis aut silentii natura. Aptatur autem tractationi de *Confessis in jure*, de qua in eodem libro ex quo desumpta est, Paulus egit: et hujus ope probatur, non teneri quasi confessum in Jure actione *Confessoria* eum qui conventus tacuit duntaxat; nam *Qui tacet, non utique fatetur* quod actor intendit. Sed et in tractationibus de actione *Legis Aquiliæ*, de actione *Depositi*, et aliis quæ ex inficiatione in duplum crescunt; ex posteriori ejusdem Regulæ parte probatur, eum qui duntaxat tacuit, non debere puniri tanquam si negasset: qui *Verum est eum non negare.* Quibusdam tamen casibus punitur is qui per contumaciam tacuit, ad instar ejus qui negasset; ut olim in *Interrogationibus in Jure.*

IX. 1. Cujus rei species eadem consisteret, rem quoque eamdem esse (1) existimari. *l.* 76. § *fin. ff. de Judic.*

2. Mutata forma (2) prope interimit substantiam rei. *l.* 9. § 3. *ff. Ad exhib.*

(1) Inde colligit Alfenus, idem judicium manere quamvis mutatis judicibus. Hinc etiam colligas legatum gregis V. G durare, quamvis mutata sint capita.

(2) Non videtur ergo exhibere rem, sed dolo fecisse quominus eam exhiberet, qui eam in aliam speciem transtulit; puta ex scypho massam fecit; ut ibid. dicitur. Hinc quoque quasi rei interitu exinguitur legatum, si res legata in aliam speciem transirit: Tit. *de Legatis* N. 358. Hæc regula ex principiis Stoicæ philosophiæ (cui Jurisconsultos imprimis addictos fuisse vidimus in Præfatione nostra part. 2. cap. 2) fluxisse videtur; cujus sectatores in formis substantialibus essentias rerum constituebant.

X. Quod pendet, non est pro quasi sit. *l.* 169. [a]. § 1. Paul. lib. 2. ad Plaut.

Hinc statuliber servus, noxæ dedi potest, et de eo tanquam servo Quæstio haberi, etc. quia licet libertas ejus speretur, tamen *non pro eo est quasi sit.* Hinc etiam in Tit. *de Senatusconsulto Maced.* N. 12. qui mutuam pecuniam dedit filio cujus pater captivus est, interim excluditur per exceptionem Senatusconsulti; licet *Pendeat* an is qui mutuam pecuniam accepit, sit paterfamilias. Multis aliis speciebus aptatur hæc regula.

[a] *Alias* 129.

XI. 1. Rerum vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia. *l.* 4. *ff. de Legatis* 1.°

Hinc colligitur errorem circa nomen *Rei* appellativum, vitiare legatum; non vero errorem circa nomina propria. Potest pariter trahi regula ad stipulationes, etc.

2. In ambiguo sermone non utrumque dicimus, sed id duntaxat quod volumus. Itaque qui aliud dicit quam vult; neque id dicit quod vox significat, quia non vult; neque id quod vult, quia id non loquitur. *l.* 3. *ff. de Reb. dub.*

Puta si is qui vult legare aut stipulari *Equum*, leget stipuleturve *Asinum*: nec asinum legat aut stipulatur, quia non vult; nec equum, quia id non loquitur. Fluit ex Regula præced. et sic hæc species differt ab ambiguitate dispositionis. Vide Tit. *de Legatis* N. 5. cum 148.

3. Pretia rerum, non ex affectu nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur. *l.* 63. *ff. ad L. Falcid.*

Fallit hæc Regula quum propter dolum et contumaciam rei, defertur actori jusjurandum in litem: ei enim permittitur, affectus ratione verum rei pretium excedere.

XII. Nemo plus juris ad alium transferre potest quam ipse haberet. *l.* 54. Ulp. lib. 46. ad Ed.

Nullus videtur dolo facere, qui suo jure (1) utitur. *l.* 55. Gaius lib. 2. de Testam. ad Edictum Urbicum.

(1) Hoc scilicet statuit ipsa justi et æqui simplex notio; *Non* videri *Dolo facere*, id est peccare aut delinquere, *qui suo jure utitur* seu id facit quod facere jus habet. Exemplum in eo ipso ad quod Gaius ex inscriptione videtur hanc regulam aptasse: nimirum heres scriptus, idemque ab intestato heres, qui omissa ex testamento hereditate eam ab intestato adit, quum testator ei hoc permisisset: certe non videtur *Dolo facere,* et peccare adversus Edictum Si *quis omissa causa, etc.* cum suo jure, nimirum jure sibi a testatore concesso utatur.

Alio exempla in eo qui aquam pluviam in suo fundo retinet: quamvis illa vicino utilis esset, non tamen videtur dolo quidquam facere adversus vicinum; l. 1. § 11. ff. *de Aq. et aq. pluv.* Item si pater hominem liberum retineat, quem in sua patria habet potestate; non videtur dolo facere, nec tenetur interdicto de *Homine libero exhibend.*: quomodo enim posset videri dolo facere, cum suæ potestatis duntaxat jure utatur?

Exinde est quoque, quod non videatur quicquam in fraudem cæterorum creditorum facere creditor; dum id quod sibi debetur, exigit a debitore qui solvendo non est. Vide alia exempla apud P. Fabrum ad h. l.

*Item* Qui jussu judicis aliquid facit, non videtur dolo facere (2), qui parere necesse habet. *l.* 167. § 1. PAUL. LIB. 49. AD ED.

(2) Et hoc quoque suadet ipsa justi natura; ut juste agere adeoque nec *Dolo facere* aut peccare videatur; qui obtemperat ei qui jubendi jus habet, qualis est Magistratus, in his nempe quæ fines potestatis ejus non egrediuntur. Hinc qui sepulcrum ædificavit, ex quo aqua pluvia nocet vicino, illudque ob eam causam jussu judicis destruit, non tenetur SEPULCRI VIOLATI actione (l. 4. ff. *de Aq. et aq. pluv.*); quia judicis imperio obtemperavit. Debitor item nihil dolo et in fraudem cæterorum creditorum facere videtur, si uni solvat condemnatus a judice, quamvis erga cæteros non sit solvendo: quia jussu judicis fecit, et parere necesse habuit. Alia item exempla apud P. Fabrum ad h. l.

Generalissima hæc regula, circa hereditates, legata, traditiones ex contractibus, etc. scilicet quoad quemvis sive universalem, sive singularem successorem. Cum autem Ulpianus in LIBRO 46. AD EDICT. unde desumpta est, egerit de Bonorum possessionibus (ut videre est apud Indicem Labitti): ibi forte ex hac regula collegit, eum qui ante agnitam Bonorum possessionem moritur, nullum jus in ea ad heredes suos transmittere potuisse; cum ipse nondum ullum jus habuerit, antequam illam agnosceret.

XIII Non videntur rem amittere, quibus propria (1) non fuit. *l.* 83. PAPIN. LIB. 2. DEFINIT.

Non potest videri desiisse habere, qui nunquam habuit. *l.* 208. PAUL. LIB. 3. AD L. JUL. ET PAP. (2).

(1) Exemplum afferri solet in usufructu legato. Si legatarius ante diem legati cedentem, adeoque antequam constitutus sit ususfructus, capitis diminutionem patiatur; *non potest videri* per capitis diminutionem usumfructum *amittere* is *cui* nondum ususfructus *proprius fuit*.

Gothofredus aliter accipit; scilicet de rebus quæ specie duntaxat alicujus propriæ esse videntur, non tamen revera ipsi propriæ sunt: quales V. G. res peculiares. Hæ etsi aliquatenus constituant filiifamilias quoddam patrimonium; tamen non sunt res ejus propriæ. Non videbitur ergo has res *amittere*, proprie loquendo. Unde non poterit V. G. agere Interdicto DE *recuperanda possessione;* item si voluntate patris servum peculiarem manumittat, non tenebitur (quamvis minor sit) causam probare.

(2) Inscriptio legis indicat præmia Legis Papiæ concessa matribus quæ ter aut quater peperissent liberos. Durant hæc quidem, quamvis eos habere desierint. At non possunt pertinere ad eam quæ aut mortuum suscepit; aut cujus filius susceptus apud hostes, ibi mortuus sit. Nec enim in utroque casu potest illa videri habere desiisse *liberos*, quæ nunquam habuit.

Semper qui dolo facit quominus haberet, pro eo habendus est (1) ac si haberet. *l.* 157. § 1. ULP. LIB. 71. AD ED.

*Et* Parem esse conditionem oportet ejus qui quid possideat vel habeat, atque ejus cujus dolo malo factum sit quominus possideret vel haberet. *l.* 150. IDEM LIB. 66. AD ED.

(1) Hæc regula generalissima est. Hinc in actionibus in quibus heres ex dolo defuncti in id quod ad ipsum pervenit tenetur, computatur et quod dolo heredis ad ipsum non pervenit. Hinc ii qui intra id demum quod facere possunt conveniuntur, tenentur quoque et in id quod quominus facere possent, fecerunt: infra N. 1643. Hinc actiones quæ in possessores dantur, et in eos pariter competunt qui dolo fecerunt quominus possiderent.

Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur (2) damnum sentire. *l.* 203. POMPON. LIB. 8. AD Q. MUCIUM.

(2) Generalissima quoque hæc regula, et variis speciebus aptabilis. Hinc quamvis socius de eo quod in administranda societate, item procurator de eo quod in gerendo negotio sibi mandato, damnum senserunt, indemnes præstari debeant; non tamen eo nomine agere poterunt si damnum culpa sua senserint. l. 52. § 4. ff. *Pro socio*, Tit. *Mandati* N. 63. et seq. Hinc quoque, si res emptori ipsius culpa evicta est, de evictione non tenebitur venditor; Tit. *de Eviction.* N. 23. et seqq. Hinc et qui Prætorem quum adire posset, non adivit ut vicinus ipsi de damno infecto caveret, non poterit agere de damno quod ex ruina ædium vicini passus est; quia culpa sua, dum negligit adire, damnum sensit. l. 44. ff. *de Damn. infect.*

XIV. 1. In toto et pars (1) continetur. *l.* 113. GAIUS LIB. 3. AD ED. PROVINC.

Semper (2) specialia generalibus insunt. *l.* 147. [*a*]. GAIUS LIB. 24. AD ED.

In eo quod plus sit, semper inest et minus. *l.* 110. PAUL. LIB. 6. AD ED. (3).

(1) Pone de fundo rem judicatam. Obstabit exceptio *Rei judicatæ*, si inter easdem personas de aliqua hujus fundi parte quæratur. Pone aliquem interrogatum de *Fundo*, respondisse daturum se dimidiam partem hujus fundi, valet quoad dimidiam stipulatio, quasi in interrogatione totius fundi contenta.

Verbis legis vim facere videtur Gothofredus; dum vult eam pertinere ad Titulum *Quod cujusque universitas* ut species legis sit, Actorem a majori parte ordinis datum, recte datum videri quasi a toto ordine; quia *In toto pars continetur,* id est (inquit) totum per majorem partem repræsentatur.

(2) Consonat præcedenti; species si quidem in genere continentur, tanquam pars in toto. Desumpta est autem hæc regula ex illo Gaii AD ED. libro ubi egit ille de venditione bonorum debitoris et privilegiis creditorum, ut apparet ex inscriptionibus l. 16. et l. 21. ff. *de Reb. auct. jud. possid.* et l. 58. ff. *de Verb. signif.* Unde probabile est hanc ab ipso allegatam fuisse, ut probaret hypothecam generalem quæ tempore anterior est, potiorem esse hypotheca speciali quæ tempore posterior sit: quia, cum *Specialia generalibus insint*, etiam species huic secundo creditori pignerata, jam prius sub generali omnium rerum hypotheca contenta fuisse videtur. Cæterum infinitis aliis speciebus aptari potest, quemadmodum et præcedens regula: unde Gaius dicit, *Semper.*

[*a*] *Alias* 198.

(3) Paulum in hoc libro egisse de stipulationibus *Judicio sisti*, constat ex Labitti indice. Videtur ergo hujus legis species proprie pertinere ad illas stipulationes; ut, etsi major quantitas in interrogatione, minor in responsione contineantur, aut vice versa, nihilominus valeat stipulatio intra concurrentem quantitatem. Cæterum usus regulæ latissimæ diffunditur: puta, in Mandato, Tit. *Mandati* N. 46 et 48. in Conducto, Tit. *Locati* N. 7. in Constituto, Tit. *de Constit. pecun.* N. 7. in Fidejussione, Tit. *de Fidejussor.* N. 29. in Ademptione legatorum, Tit. *de Adim. et Transf. leg., etc.*

Non debet cui plus licet, quod minus est (4) non licere. *l.* 21. Ulp. lib. 27. ad Sabin.

2. *Contra :* In toto Jure, generi per speciem derogatur (5); et illud potissimum habetur quod ad speciem directum est. *l.* 80. Papin. lib. 33. quæst.

(4) Exempla in duabus regulis infra (*Part.* 3.) de translatione dominii, quæ sunt hujus corrolaria.

Cum autem in libro unde lex desumpta est Ulpianus egerit de manumissionibus, Gothofredus hanc regulam aptat ad speciem legis 3. § 15. ff. *de Statulib.* in qua, serv. sub hac conditione manumisso SI *heredi per quinquennium servierit,* heres qui per aliquod tempus noluit hunc sibi servire, exigere tamen potest ut per residuum tempus serviat : quia (inquit Gothofredus) is cui plus licet, et qui potuit quinquennii servitutem exigere, multo magis potest exigere *quod minus est,* residui scilicet temporis servitutem.

(5) Exempla in Tit. *de Legatis,* N. 179. item in l. 41. ff. *de Pœnis.* Vide et infra N. 77.

XV. Invito (1) beneficium non datur. *l.* 69. Paul. lib. sing. de Assign. libert.

(1) Fluit hoc ex ipsa beneficii natura : nec enim beneficium est, si non illud aspernari licet, ut optime disputat Seneca lib. 2. *de Benef.* cap. 18 et 19. Ex legis autem inscriptione liquet pertinere eam ad Assignationem libertorum; quod beneficium respuere potest ille ex liberis cui libertus assignatus est: l. 1. § 7. ff. *de Assign. libert.* Porro ad quæcumque alia pariter beneficia lex pertinet; puta, donationes, heredum institutiones, legata, fideicommissa. Sed et beneficium emancipationis invito non tribuetur : l. 15. ¶ fin. Cod. *de Emancip. liber.* Paul. *Sentent.* lib. 2. Tit. 25. § fin. item beneficium manumissionis, l. ult. § 2. Cod. *de Testam. Manum.* Quinetiam ad beneficia legalia hæc regula pertinet, quibus unicuique renuntiare licet : unde fluit regula 65. infra.

Nec obstat quod per servos nostros *Invitis* nobis acquiritur. Nam ita id acquiritur, ut acquisitum respuere possimus, adeoque etiam hoc casu *Beneficium invito non datur,* saltem cum effectu. Sic et quum quis te ignorante agrum tuum serit aut ædes tuas fulcit, invito tibi beneficium non datur cum effectu : quia potest aut fulcra detrahendo agrumve exarando, aut ei restituendo sumptus, non uti beneficio.

Fallit vero Regula 1.° In his quæ non solam ejus cui beneficium defertur utilitatem continent, sed alterius. Sic solutio beneficium liberationis debitori invito tribuit : quia non solam debitoris utilitatem contiuet solutio, sed etiam creditoris cujus interest pecuniam sibi debitam accipere. Sic necessario heredi invito beneficium libertatis et hereditatis datur; quia non ad ejus solius utilitatem datur, sed ad utilitatem et honorem defuncti cujus interest heredem habere.

2.° Altera exceptio est; ut furentibus quædam beneficia, id est pietatis officia, *Invitis* præstentur.

Quod cuique pro (2) eo præstatur, invito non tribuitur. *l.* 156. [*a*]. *fin.* Ulp. lib. 70 ad Ed.

Unicuique licet contemnere hæc quæ pro se introducta sunt. *l.* 41. *ff.* de Minorib.

(2) *Pro eo* duntaxat : secus, si hoc alterius utilitatem contineret, ut notavimus ad l. præced. cui hæc omnino consonat. Legis speciem ponit Gothofredus in jure aquæ ducendæ; ut is cui hoc jus datum est, aquam non cogatur ducere.

[*a*] *Alias* 198.

XVI. Ejus est [non] nolle, qui potest velle. *l.* 3. Ulp. lib. 3. ad Sabin.

Quod quis si velit habere non potest, id repudiare non potest. *l.* 174. [*a*]. § 1. Paul. lib. 8. ad Plaut.

Hæ duæ Regulæ, manifeste pertinent ad hereditates et bonorum possessiones, quas quis repudiare non potest, nisi cui delatæ sunt, et tunc demum quum ipsi delatæ sunt.

[*a*] *Alias* 134.

XVII. In omnibus causis id observatur; ut, ubi personæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea, beneficium quoque deficiat : ubi vero genus actionis id desiderat; ibi, ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii. *l.* 68. Paul. lib. singul. de Dotis repetit.

Etsi hæc Regula proprie pertineat ad privilegia creditorum; quæ, quum *Personæ* sunt, personam cui dantur non egrediuntur; quum vero sunt privilegia *Causæ*, ad quemvis transeunt; tamen hanc inter Regulas generales recte collocari visum est, cum possit etiam ad alias materias aptari; saltem quoad primam ipsius partem; puta ad restitutiones in integrum quæ minoribus conceduntur; ad exceptionem ne Parentes, Patroni, Socii, etc. ultra quod facere possint conveniantur, etc.

Plus cautionis in re est (1) quam in persona. *l.* 25. Pompon. lib. 11. ad Sabin.

*Consonat hæc :* Minus est habere actionem quam rem. *l.* 204. Idem lib. 28. ad Q. Muc.

*Contra tamen ;* Is qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere (2) videtur. *l.* 15. Paul. lib. 4. ad Sabin.

(1) Vernacule, *Il vaut mieux tenir que de courir.* Hæc nempe est ipsa natura securitatis; unde generalis hæc regula variis aptatur speciebus. Puta, ex hac probatur creditori dandam de pignore surrepto *Furti* actionem; quantumvis habeat debitorem qui solvendo sit : interest enim pignori incumbere magis quam *In personam* agere. Hinc quoque debitor qui fidejussores pro se exhibere debet, audiendus est si pro fidejussoribus pignora offerat. l. 7. ff. *de Prætor. stipul.*

(2) Hinc. V. G. res furtiva, in potestatem domini reversa intelligitur, statim atque habet potestatem ejus vindicandæ seu *Actionem* ad eam recuperandam. l. 215. ff. *de Verb. signif.* Hinc quoque fluit Regula pertinens ad Restitutiones in integrum, infra N. 1740.

Non solent repeti pœnæ quum depensæ sunt. *l.* 42. *ff. de Cond. indeb.*

*Et* Quod a quoquo pœnæ nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur. *l.* 46. Gaius lib. 10. ad Ed. provinc.

Harum duarum regularum eadem sententia est; varia exempla in Jure. Puta in l. 1. § 2. ff. *de L. Julia Ambit.* damnatus crimine Ambitus qui in integrum restituitur, non tamen pecuniam recipit (scilicet centum aureos quos pœnæ nomine solvit); quia *Non solent repeti pœnæ.* Hinc etiam is qui Interdicto de *Tabulis exhibendis* conventus ab eo cui certa quantitas sub conditione legata erat; cum per contumaciam non exhiberet, in quantitatem legatam quasi tanti legatarii interesset condemnatus eam solvit, condi-

tione postea deficiente, eam a legatario non repetet, quamvis ex defectu conditionis appareat nihil legatarii interfuisse. l. 3. § 13. ff. *de Tab. exhib.* quia eam quantitatem in pœnam contumaciæ suæ solvit. Hinc etsi debitor exsoluto debito repetat actione *Pigneratitia* non solum rem pigneratam, sed quidquid utilitatis ob eam rem creditor percepit, adeoque id quod actione *Furti* ob rem pignoratam sibi surreptam pœnæ nomine accepisset; non tamen hoc debitor repetet, si ipse furtum amiserat, et ab eo creditor pœnam actione *Furti* consecutus esset; quia *Quod a quoquo, etc.*

Quidquid in calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum est quam si perseverantia appareat animi judicium fuisse. Ideoque brevi reversa u or, nec divertisse videtur (1). *l.* 48. Paul. lib. 35. ad Ed.

(1) Cum regula generalis sit; præter exemplum illud uxoris quæ in calore iracundiæ discedit a viro, alia subsunt non pauca. Hinc V. G. lubricum linguæ, crimini Majestatis non deputatur. l. 7. § 3. ff. *ad L. Jul. Maj.* Neque etiam huic crimini deputatur si per Principis venerationem *quodam calore* fuerit pejeratum. l. 2. Cod. *de Reb. cred. et jurejur.* Hinc etiam calumniatorum pœnæ non est obnoxius vir qui in calore iracundiæ, adulterii crimen perperam intulit: *Apud Pariat.* Tit. 4. § 1. Ex Paulo.

Ubi Lex duorum mensium fecit mentionem, et qui sexagesimo-primo die venerit audiendus est. Ita enim et Imperator noster Antoninus cum Divo Patre suo rescripsit (1). *l.* 101. Paul. lib. singul. de cognitionib.

(1) De qua Lege Antoninus hoc rescripserit, incertum est. Ex hoc autem Rescripto confecta generalis regula, ad varias Leges quæ duorum mensium terminum præfiniunt, accommodatur. Puta Lex jubet debitorem qui fisco compensationem opponit, intra duos menses docere teneri sibi debitum esse; l. 46. § 4. ff. *de Jur. fisc.* audietur debitor etsi sexagesimo-primo demum die ad hoc docendum venerit. Item Lex (teste Plutarcho, in *Catone-Utic*) duorum mensium tempus Præfectis legionum quo a castris abesse liceret, præfiniebat: si sexagesimo-primo die redeant, inculpabiles erunt. Item Lex Divi Pii ita pignora judicialia distrahi permittit, si intra duos menses debitores condemnati non solverint; l. 31. ¶ fin. *de Re judic.* non videbitur debitor cessasse, si sexagesimo-primo die debitum obtulerit; adeoque non prius distrahenda erant pignora. Vide alia exempla apud P. Fabrum ad h. l. Ratio autem hujus regulæ hæc afferri potest: quod, quamvis vulgo *Mensis* pro triginta dierum spatio accipiatur, tamen cum mensium alii 30. alii 31. dies habeant, visum est terminum duorum mensium favorabiliter ac dies sexaginta et unum produci posse.

## ARTICULUS II.

### *Regulæ ex primis Juris et æquitatis naturalis præceptis deductæ.*

XVIII. Juris præcepta (1) sunt hæc; honeste vivere (2), alterum non lædere (3), suum cuique tribuere. *l.* 10. § 1. *ff. de Justit. et jur.*

(1) Intellige rationis, intus; nobis quod æquum ac bonum est præcipientis, dictamina. Jus enim hic generaliter sumitur, id est, sive pro Jure naturali, sive pro Jure illo positivo quod ex naturali fluens, legibus expresse constitutum est.

(2) Quo præcepto prohibetur, quidquid non solum expressis legibus; sed et quidquid bonis moribus adversatur; quicquid pietatem ac verecundiam quoquo modo offendit.

(3) Hoc præceptum, ad personas potissimum refert Vinnius; ut nullius vitam, incolumitatem, libertatem, existimationem quis lædere debeat: sequens vero; *Suum cuique tribuere*, ad bona et res externas; nimirum ut res alienas non attrectemus; ut unicuique res quæ ejus sunt, aut quas ei debemus præstemus.

XIX. Non omne quod licet (1), honestum est. *l.* 144. [a]. Paul. lib. 62. ad Ed.

(1) Scilicet quod nulla speciali lege prohibetur. Et optime aptatur hæc regula matrimoniis; quæ inter personas quasdam contrahi honestas non sinit, etsi nulla speciali Lege prohibeantur: ut videb. infra Part. 2. Verum, cum in libro unde regula illa desumpta est, Paulus non de matrimoniis egerit, sed de juribus creditorum et executionibus in bonis debitorum; recte alias quoque species affingit J. Gothofredus, quibus eam aptasse Jurisconsultus credendus est; puta quod, etsi liceat creditori totum quod sibi debetur exigere, tamen honestas non sinat a certis personis exigere ultra id quod facere possunt: item, etsi liceat creditori possessionem fundi sibi pignerati occupare, tamen honestas id fieri non permittat absque auctoritate Magistratus, etc.

[a] *Alias* 186.

XX. 1. Cum inter nos cognationem quamdam natura constituit, consequens est homini insidiari nefas esse. *l.* 3. *ff. de Just. et jur.* ¶ *et cum.*

2. *At vero* Adversus periculum (1) naturalis ratio permittit se defendere. *l.* 4. *ff. ad L. Aquil.*

*Licet* Vim (2) vi repellere. *l.* 12. § 1. *ff. Quod met. causa.*

Jure, hoc evenit; ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur. *sup. d. l.* 3. *ff. de Just. et jur.*

(1) Quod quis vel in sua persona vel in suis rebus juste metuit. Exemplum, in l. 2. § 9. ff. *de Aq. et aq. pluv.* Cæterum generalis est hæc regula, et ex ea fluunt duæ sequentes.

(2) Exempla in h. l. item in l. 1. § 28. et l. 9. ff. *de Vi et vi arm.* in l. 2. Cod. *ad L. Cornel. de Sicar.*

XXI. Unusquisque suis fruatur, et non inhiet alienis. *l.* 1. ¶ *fin. Cod. de Thesaur.*

Per hanc regulam Leo Imperator thesauros in suo fundo quærere permittit, in alieno vetat. Cæterum infinite patet; in quibuscumque casibus quis aut alienam rem invadit, aut ea non jure utitur, dominumve libere uti prohibet. Hinc actiones servitutum *Negatoriæ*, hinc *Interdicta, etc.*

XXII. Prodesse unusquisque sibi, dum alii non nocet, non prohibetur. *l.* 1. § 11. *ff. de Aq. et aq. pluv.*

XXIII. Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri. *l.* 74. PAPIN. LIB. I. QUÆST.

Speciem hanc ponit Gothofredus; ut consors litis, citra socii sui consensum, jurisdictioni Magistratus non competentis litem subjicere nequeat, ne socius quoque invitus huic jurisdictioni subjiciatur. Idque ex eo colligit, quod Papinianus in libro primo QUÆST. unde lex desumpta est, potissimum de jurisdictione egerit, ut videre est apud Indicem Labitti. Cæterum generalissima est Regula, infinitisque speciebus aptari potest, et ex ea sequentes regulæ fluunt.

*Corollaria.*

1. Naturalis simul et civilis ratio suasit, alienam conditionem meliorem quidem etiam ignorantis et inviti nos facere (1) posse, deteriorem non (2) posse. *l.* 39. *ff. de Neg. gest.*

2. Factum (3) cuique suum, non adversario nocere debet. *l.* 155. [a] PAUL. LIB. 65. AD ED.

3. Neque debet nocere factum alterius, ei qui nihil fecit. *l.* 5. § 5. ¶ *fin. de Oper. nov. nunt.* (4).

4. Non deberet alii nocere (5) quod inter alios actum esset. *l.* 10. *ff. de Jurejur.*

(1) Dum pro eo solvendo eum liberamus, vel dum donationis causa ejus agrum serimus aut colimus, etc.

(2) Hinc V. G. non potest quis invitus aut ignorans obligari, nec res ejus alienari.

(3) Hinc factum proprietarii, qui prohibendo fructuarium effecit ut ex subtilitate Juris interiret ususfructus, non debet nocere fructuario ut jus suum amittat. l. 9. § fin. ff. *de Vi et vi arm.* hucque hanc regulam pertinuisse apparet, ex eo quod in § 1. hujus legis Paulus egerit de vi. Infinitæ porro aliæ species afferri possunt. Hinc V. G. factum stipulatoris qui promissorem *Judicio sisti* prohibuit ne sisteret, non debet nocere promissori; ut committatur adversus eum pœna, etc.

[a] *Alias* 197.

(4) Hoc dixit Ulpianus in specie nuntiationis novi operis; ut, si plures domini sint fundi in quo adversus nuntiationem ædificatum est, is solus teneatur Interdicto restitutorio qui ædificavit; non cæteri. Ad alias autem species aptari potest regula.

(5) Exempla Regulæ, in jurejurando, re judicata, pactis, etc.

XXIV. Injuriam quæ tibi facta est, penes te manere, quam ad alium transferri, æquius est. *l.* 67. *ff. de Fide juss.* (1).

(1) Hic agitur de injuria judicis qui fidejussorem condemnavit creditori cui jam desierat: hæc non debet in reum principalem qui nihil debet, redundare; adeoque non dandus est fidejussori regressus. Idem dic de injuria qua emptori res evicta esset; nec enim debet ei parere actionem de evictione.

XXV. Nemo potest mutare consilium suum in alterius injuriam. *l.* 75. PAPIN. LIB. 3. QUÆST. (1).

(1) Papinianus in hoc libro agens de restitutionibus; forte per hanc regulam probaverat, eum cui contra tabulas possessio competebat, agnito legato his tabulis ipsi relicto, *Non posse mutare consilium in injuriam* heredis scripti; ut restituatur ad petendum contra tabulas. Adde et alias species. Hinc venditor qui ex lege commissoria egit ut reciperet fundum, non potest in emptoris injuriam mutare consilium ut pretium petat. Interdum tamen fallit regula, ut in l. 1. § 10. ff. *de Collation.*

XXVI. Jure naturæ æquum est neminem cum alterius detrimento et injuria (1) fieri locupletiorem. *l.* 206. POMPON. LIB. 9. EX VARIIS LECTION.

Bono et æquo non conveniat, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum. *l.* 6. *ff. de Jure dot.* POMPON. LIB. 14. AD ED.

*Heres aut alius quilibet* Non debet lucrari ex alieno damno. *l.* 28. *ff. de Dol. mal.*

(1) Exemplum in pupillo; qui, licet sine tutoris auctoritate, adeoque inutiliter contraxerit, tamen obligatur in quantum locupletior factus est: item in prædone, cui permittitur tollere impensas, et in aliis multis.

XXVII. Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur. *l.* 57. GAIUS LIB. 18. AD ED. PROVINC. (1).

(1) Quæcumque ex hoc libro 18 Gaii AD EDICTUM supersunt, circa legata versantur. Recte igitur Gothofredus speciem legis repetit ex l. 3. § 15. ff. *de Tab. exhib.* in qua legatarius dicitur non posse actione ex testamento petere legatum ab eo herede, a quo jam hujus æstimationem accepit *Interdicto* DE *tabulis exhibendis.* Cæterum non ad legata tantum, sed ad omnia negotia, pertinens hæc regula, fundamentum est eorum fere omnium quæ tradidimus de de actionum concursu supra lib 44. Tit. *de Oblig. et act.* Sect. fin. Vide etiam de usu hujus regulæ, d. lib. Tit. *de Dol. et met. except.*

XXVIII. Probo hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione. *l.* 31. § 1. *ff. Depositi.* (1).

(1) In hujus regulæ specie is qui depositum acceperat a fure, tenetur etiam furi rem depositam reddere; nisi occurrat *justior repetitio*, puta domini. Generalius hæc regula et ad alias species trahi potest, puta commodatarii, conductoris, mandatarii, etc.

XXIX. Non est ex fide bona; rem suam dominum prædoni restituere compelli. *d. l.* 31. ¶ *quia.*

Ut si quis rem suam ignorans a prædone quasi depositam aut commodatam aut conductam acceperit.

XXX. 1. Secundum naturam est, commoda cujusque rei eum sequi quem sequuntur incommoda. *l.* 10. PAUL. LIB. 3. AD SABIN. (1).

2. Ubi periculum, ibi et lucrum collocetur. *l. fin.* § 3. *Cod. de Furt.*

(1) Cum in hoc libro Paulus egerit de legato ususfructus, Gothofredus speciem ponit in legatario ususfructus fundi; ad quem debet spectare commodum alluvionis ut eo fruatur, quia et per alluvionis incommodum amittit usumfructum in partibus fundi quas flumen auferret.

Aptatur regula, et ad contractum *Emptionis*; ut emptor cujus periculo est res post perfectam venditionem, habeat etiam commoda si quæ ex re nascantur. Item ex hac Juris regula profectum est Edictum de *Institoria* actione: ideo enim ex institoris obligationibus mercator tenetur, quia per eum commoda negotiationis sentit. Denique, illi quorum periculo res surripitur (puta commodatarius, conductor), habere debent commodum actionis *Furti* si res ipsis surripiatur: quæ species est legis mox sequentis.

3. Ex qua persona quis lucrum capit, ejus factum (2) præstare debet. *l.* 149. [*a*]. Ulp. lib. 67. ad Ed.

3. Æquum (3) est, ut cujus participavit lucrum, participet et damnum. *l.* 55. ¶ *fin. ff. pro socio.*

(2) Gothofredus ita intelligit, ut heres, aut Bonorum possessor, vel pater qui in peculium filii succedit, cæterique similes successores, debeant præstare factum ejus cui succedunt, et ex cujus persona lucrum capiunt. Hinc si quis rem meam obligaverit; et ei postea heres extiterim; debeo hanc obligationem ratam habere : lib. 20. Tit. *de Pign. et hypoth.* N. 20. cum Notis. Hinc etiam in Edicto *Si quis omissa causa testam.* coheres ab intestato ejus qui scriptus omisit causam testamenti et ab intestato adivit hereditatem; tenetur legatariis, pro parte ex qua heres est. Cum enim ex persona ejus qui causam testamenti omisit, ad hereditatem veniat; debet ipse pro parte ex qua heres est, factum ejus præstare legatariis.

[*a*] *Alias* 191.

(3) Id traditur in specie duorum sociorum quorum alter rem ex furto alterius paratam sciens partitus est. Ex hac regula tenetur pati ut e medio societatis tollatur, id in quod fur socius ex causa hujus furti damnaretur : Tit. *Pro soc.* N. 19. Aliæ species excogitari possunt.

XXXI. Cujus effectus omnibus prodest (1), ejus et partes ad omnes pertinent. *l.* 148. [*a*]. Paul. lib. 16. brevis Edicti.

(1) Exemplum ponit Cujacius in creditore, qui in possessionem bonorum debitoris missus est. Cum effectus hujus missionis omnibus prosit, missusque tam pro se quam pro cæteris creditoribus in possessione esse videatur; hinc partes ejus missionis; id est quicquid ad hanc missionem pertinet, puta sumptus quos circa id negotium fecit, debent ad omnes creditores pertinere; ab unoquoque pro parte sua refundendi. lib. 42. Tit. *de Reb. auct. possid.* N. 19.

Paulo aliter Gothofredus : Cum bonorum possessionis ab uno creditore petitæ *effectus omnibus* creditoribus *prosit;* quibus ille, non sibi duntaxat, possidere intelligitur : ita bonis postea venditis *partes* non ad ipsum solum, sed ad omnes creditores pertinere debent; pretiumque inter omnes debet distribui.

[*a*] *Alias* 190.

XXXII. *Est* Iniquum, damnosum cuique esse officium suum. *l.* 7. *ff. Testam. quemadm. aper.*

Traditur hæc regula in specie signatoris testamenti; ad quem (si postea absit) mitti potius debet testamentum, quam accersendus est ille ad signum suum recognoscendum. Ab eadem autem quæ latissime patet regula, profectæ sunt *Contrariæ* actiones *Depositi, Tutelæ, Negotiorum, gestorum, Mandati.* Allegatur et in l. 61. § 5. ff. *de Furtis.*

XXXIII. Adjuvari nos, non decipi beneficio oportet. *l.* 17. § 3. *ff. Commodati.*

Hujus regulæ species est adversus commodatorem, qui rem commodatam intempestive reposceret. Potest etiam trahi ad mandatarium; qui, quum semel res desiit esse integra, mandatum quod suscepit non impleret : item ad eum qui, postquam mihi permisit lapidem aut arenam in ipsius agro fodere, non pateretur tolli : et ad alias similes species quam plurimas.

XXXIV. Nemo ex suo delicto (1) meliorem suam conditionem facere potest. *l.* 134. [*a*] § 1. Ulp. lib. 21. ad Ed.

Nec æquum est, dolum suum quemquam relevare. *l.* 63. § 7. *ff. pro socio.*

*Corollarium.* Nemo de improbitate sua consequitur actionem. *l.* 12. § 1. *ff. de Furtis* (2).

(1) Hinc vir qui dotem adventitiam mortua in matrimonio muliere lucratur, non debet eam lucrifacere, si ipse uxorem occiderit. Hinc qui fraudulenter bonis cessit, non debet gaudere exceptione *Competentiæ;* nec is qui dolo desiit facere posse.

[*a*] *Alias* 176.

(2) Species in malæ fidei possessore, cui res surrepta est. Non datur ei actio *Furti*, quamvis intersit ejus non surripi rem quæ periculo ejus est. Ideo autem non datur, ne *Ex improbitate sua* (ex mala sua possessione) consequatur actionem. Infinitis aliis speciebus aptari potest.

XXXV. Alterius circumventio, alii non præbet actionem. *l.* 49. Ulp. lib. 35. ad Ed. (1)

(1) Ulpianus qui hanc regulam tradidit, in toto hoc libro et sequenti egit de Tutelis. Finge ergo : Tutor pupilli nomine contrahendo, eum cum quo contrahebat decepit, nulla *Utilis* ex tali contractu nascitur actio, et eliditur per exceptionem *Doli* tutoris. Ut enim proprius dolus alicujus ipsi non parit actionem (N. præced.) ita tutoris, procuratoris, aut cujusvis *alterius* qui alicujus nomine contrahit, dolus seu *circumventio*, *alii*, cujus nomine contrahit *non præbet actionem.* Ita Faber et Gothofredus; aliter Cujacius.

XXXVI. Fides bona contraria est fraudi et dolo. *l.* 3. § *fin. ff. pro socio.*

Hinc sequitur contractus in quibus maxime requiritur bona fides (quales sunt emptio-venditio, locatio societas), vitiari aut ipso Jure, aut per restitutionem in integrum; non solum si in his *Dolus* intervenerit; sed etiamsi *Fraus*, id est magna captio, quamvis citra dolum contingens.

XXXVII. Domus, tutissimum cuique refugium atque receptaculum. *l.* 18. *ff. de In jus voc.*

Præter naturalem hujus Regulæ rationem, huic adhuc ex religione Romanorum accedebat auctoritas; quod unicuique domui Dii lares præerant, quorum numen violari videbatur si cui in propria domu vis inferretur. Inde fluxit, ut nemo ex domo sua in Jus extrahi deberet; item ut, si cujus domus vi introita sit, atrocior injuriæ species videatur quæ speciali Lege Cornelia vindicetur.

XXXVIII. In omnibus (1) quidem, maxime tamen in Jure æquitas expectanda sit. *l.* 90. Paul. lib. 15. quæst.

(1) *In omnibus* quæcumque gerimus aut contrahimus æquitas spectanda, ut in nullo ab ea deflectamus; *maxime tamen in Jure*, sive de eo respondeamus aut pronuntiemus, ut Jus ad æquitatem referatur semper, et in nulla re sententia aut responsum nostrum æquitatem offendat. Hæc fuit laus Servii Sulpicii, qui *Non magis* Juris *quam* Justitiæ *consultus esset, et* Jus Civile *ad* Æquitatem *referret.* Cicer. Philip. IX.

Placuit in omnibus rebus præcipuam esse justitiæ æquitatisque (2) quam strictiJuris rationem. *l.* 8. *Cod. de Judiciis.*

*Bonæ fidei* Non congruit de apicibus Juris disputare. *l.* 29. § 4. *ff. Mandati* (3).

Multa Jure civili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse, innumerabilibus exemplis probari potest. *l.* 51. § *fin. ff. ad Leg. Aquil.*

(2) Inde ortum Jus omne Prætorium, quo nimia Juris Civilis asperitas temperata est. Hinc exceptiones *Doli*, actiones *Utiles*, etc.

(3) Duabus præcedentibus consona hæc regula, refertur circa *exceptiones procuratorias;* quas fidejussor, ad solutionem conventus a creditoris procuratore, omittere potest et debet. quia *De apicibus Juris* sunt. Passim ad innumeras alias species aptatur, vernaculo hoc adagio : *Il est de la bonne foi de s'attacher plus au fond qu'à la forme.*

XXXIX. Neque magnum damnum est, in mora modici temporis. *l.* 21. *ff. de Judic.*

Ex hac regula colligitur, debitorem non debere cum sacco convenire ad creditorem, sed indulgendum ei modicum tempus ad solutionem. Aliæ species in promptu sunt.

XL. In ambiguis rebus humaniorum sententiam sequi oportet. *l.* 10. § 1. *ff. de Reb. dub.* (1)

Semper (2) in dubiis benigniora præferenda sunt. *l.* 56. Gaius lib. 3. de Legatis ad Ed. Urb.

In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus justius est (3) quam tutius. *l.* 192. [*a*] § 1. Marcell. lib. 29. digest.

(1) Per hanc regulam definitur, ancillam sub ea conditione manumissam *Si masculum peperisset*, et quæ filium et filiam uno partu peperit, præsumi in dubio edidisse primum filium; adeoque filiam, ex matre jam libera natam videri et ingenuam : cum hæc *sententia* seu præsumptio *humanior* sit; id est favorabilior.

(2) Quamvis ex inscriptione cognoscatur, hanc Regulam circa legata traditam esse; non solum in argumento legatorum sed in cæteris quoque Juris articulis idem obtinet : quod indicat hoc adverbium, Semper.

(3) In l. 3. ff. *de His quæ in testam. delent.* hac regula utitur Marcellus, ut probet præsumi oportere testatorem qui nomen heredis in testamento delevit, solam heredis institutionem irritam esse voluisse, non etiam legata. Hæc sententia *tutior*, cum testamentum quoad cætera tueatur ac conservet; et *justior*, id est humanior et magis consentanea æquitati, quæ ultimas voluntates servari potius exposcit quam subverti.

[*a*] *Alias* 152.

XLI. Beneficio affici hominem, interest hominis. *l.* 7. *ff. de Serv. export.*

Ex hac pulcherrima regula, quæ omnium pectoribus a Deo insita, cupiditate non excæcatis intime affulget, constitutum est valere hæc pacta in venditionibus mancipiorum Ne *exportetur* Ut *manumittatur*, et similia, quamvis nihil pecuniariter venditoris intersit : imo et *affectionis* solius *ratione* quandoque posse agi.

XLII. Quod communiter omnibus prodest, hoc privatæ utilitati præferendum. *l. un. Cod. de Caduc. toll.*

## ARTICULUS III.

*Regulæ generales ex Jure Civili petitæ.*

XLIII. Quod (1) initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere. *l.* 29. Paul. lib. 8. ad Sabin.

(1) Pertinet id ad ultimas voluntates, et inde profecta est Regula *Catoniano*, lib. 34. Tit. 7. Pertinet etiam ad contractus; hinc est enim quod stipulatio V. G. aut emptio rei suæ aut sacræ non convalescant, etsi postea res desierit esse stipulatoris emptorisve, aut prophana facta fuerit. Pertinet denique ad actiones. l. 2. § fin. *Quod jussu.* Propria autem hujus legis species (cum in toto Libro 8. ad Sabin. Paulus egerit de Tutelis) spectat auctoritatem tutorum; quæ si non in ipso negotio interposita fuit, obligatio pupilli ab initio vitiosa non convalescet; quantumvis ex postfacto interponatur hæc auctoritas.

XLIV. *Plerique* Etiam ea quæ recte constiterunt resolvi putant, quum in eum casum reciderunt (1) a quo non potuissent consistere. *l.* 98. *ff. de Verb. oblig.*

*Attamen* Non est novum (2) ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus extiterit a quo initium capere non potuerunt. *l.* 85. § 1. Paul. lib. 6. quæstion.

(1) Puta, si res quam pure stipulatus sum, aut pure mihi legata, antequam ex hac causa mihi solveretur, mea facta fuerit ex alia lucrativa causa. Hinc et illa Regula quæ est in l. 140. § 2. ff. *de Verb. oblig.*

(2) His verbis magis indicatur exceptio quam Regula. Quando autem Regulæ (præcedenti scilicet), quandonam exceptioni locus est? Gothofredus ad h. l. ita distinguit; Quum actus semel quidem *utiliter constitit*, id est, sine vitio transactus est; nondum tamen perfectionem suam aut consummationem accepit, nondum dies ejus cessit; hoc casu locus est Regulæ; exemplum in l. 3. § fin. ff. *de His quæ pro non script.* et in l. 98. ff. *de Verb. oblig.*

Quod si actus non solum recte *constitit*, sed *utiliter constitutus* est, id est perfectionem suam et consummationem accepit; hoc casu locus est exceptioni. Exemplum in servitute quæ constituta est utiliter prædio meo, a domino vicini prædii; et per partes retinetur, si dominus prædii servientis partem prædii mei acquisierit; licet ab initio pro parte constitui non potuisset : Tit. *de Servitut.* N. 18 et 19. Alterum exemplum ex l. 34. § 13. ff. *de Legatis* 1.° in legato duobus relicto, quorum alter postea heredi a quo relictum est, heres extitit, legatum in ejus persona valere pergit, et in eo partem facit legatarius, quamvis ab initio non potuisset legari ipsi a quo legatum debetur.

Hæc ipsa tamen exceptio replicationem patitur : ut licet actus ab initio utiliter constitutus fuerit, si postea in eum casum a quo incipere non poterat reciderit per mutationem in statu essentiali personæ aut rei, quæ non sinat actum circa eam personam aut circa eam rem consistere; eo casu redeundum sit ad regulam quæ actum resolvi jubet. Exemplum pone in judicio utiliter constituto inter duas personas; quod resolvetur, si postea alter ab altero fuerit arrogatus. Hæc enim mutatio circa statum personæ efficit ut circa has personas quarum altera alteri subjecta est, judicium nequeat consistere. l. 11. ff. *de Judiciis.* Alterum exemplum; si in stipulationem rite perfectam res deducta, fuerit postea consecrata; hæc enim mutatio circa rei statum, efficit quominus rei hujus stipulatio consistere possit.

Plura de his vide apud Gothofr.

XLV. Quum (1) principalis causa non consistit; ne ea quidem quæ sequuntur, locum habent. *l.* 129. [*a*] § 1. Paul. lib. 21. ad Ed.

*Rectius alibi :* Cum principalis causa non consistat, Plerumque (2) ne ea quidem quæ sequuntur locum habent. *l.* 178. [*b*] Paul. lib. 15. ad Plaut.

*Corollarium.* Quæ accessionum locum obtinent (1) extinguuntur, quum principales res peremptæ fuerint. *l.* 2. *ff. de Pecul. leg.*

(1) Valde generalis hæc Regula, aptatur obligationibus; ut, si principalis obligatio non consistat, valere non possint fidejussorum ac pignorum obligationes. Aptatur nuptiis; ut si non consistant, nec dos possit consistere. Aptatur testamentis; ut si testamentum patris non valeat, nec valeat pupillare. Multis quoque aliis speciebus facile aptabitur.

[*a*] *Alias* 171.

(2) Hæc præcedenti in eo accuratior, quod addito vocabulo Plerumque doceat Regulam habere suas exceptiones. Exemplum hujusmodi exceptionis habes in pignore quod fidejussor pro obligatione sua dedit. Nam licet obligatio pignoris sit accessoria fidejussoriæ; tamen extincta et confusa fidejussoris obligatione, quum fidejussor reo principali heres extiterit, hoc pignus durat. Aliud est quum actioni temporali accedunt pignus et fidejussores, etc. Multa alia exempla congerit ad h. l. Gothofredus, quem ibi vide.

[*b*] *Alias* 138.

(3) Puta (quæ species legis est) si servus cum peculio legatus fuerit; mortuo servo, et legatum peculii extinguitur. Hinc quoque rupto testamento paterno, ruit et pupillare. Hinc regulariter soluta obligatione rei principalis, puta per acceptilationem aut novationem; extinguntur pignora et fidejussorum obligationes, etc. Quemadmodum nec prorsus consisterent, si ab initio non constitisset ipsa obligatio principalis : ex Regula præced.

XLVI. Expressa nocent (1); non expressa non nocent. *l.* 195. [*a*] Modest. lib. 7. different.

*Latius et rectius :* Nonnunquam (2) contingit ut quædam nominatim expressa officiant, quamvis omissa tacite intelligi potuissent, nec essent obfutura. *l.* 52. *ff. de Cond. et dem.* Ibid.

(1) Speciem ponit Modestinus in legato quod expresse in voluntatem alterius conferri non potest, tacite autem potest : nimirum si conferatur in aliquod factum quod a mero alicujus arbitrio pendeat; l. 52. ff. *de Cond. et dem.* Cæterum in multis quoque aliis speciebus idem obtinet. Puta in omnibus actibus legitimis qui diem et conditionem non recipiunt, dies expressa eos actus vitiaret; et tamen nonnunquam his actibus dies et conditio inest, ut quum accepto fertur quod sub conditione debetur. Item in contractu depositi, valet pactum *Ne* Deposito *agatur*, quamvis hoc pactum æquipolleat illi Ne dolo *agatur*, quod quum expressum est non valet.

[*a*] *Alias* 155.

(2) Recte; *nonnunquam*. Quamvis enim late pateat hæc Regula, tamen non semper locum habet. Imo non tam Regula dicenda est, quam limitatio vulgatæ sententiæ quæ prorsus contraria est; Expressi tacitique *vim eamdem ac potestatem esse.*

*Brevius adhuc :* Diversa causa est voluntatis expressæ, et ejus quæ inest. *l.* 138. § 1. *ff. de Verb. oblig.*

XLVII. Non solent quæ abundant, vitiare scripturas. *l.* 94. Ulp. lib. 2. fideicomm. (1)

Utile (2) per inutile non vitiatur. *l.* 1. § 5. *ff. de Verb. oblig.*

(1) Ex inscriptione liquet speciem legis pertinere ad fideicommissa. Aptatur autem et legatis et heredum institutionibus : in his siquidem non secus ac in fideicommissis, ea quæ abundant puta (falsa demonstratio, falsa causa, etc.) non vitiant scripturas. Aptatur quoque stipulationibus, ut in specie. l. 65. ff. *de Verb. oblig*, *etc.*

(2) Ut si quis per unam interrogationem et responsionem, rem unam utiliter alteram inutiliter stipulatus sit; si heredis institutioni dies aut conditio impossibilis adjecta sit, etc. Fallit Regula in his quorum unum ab altero pendent.

XLVIII. Ea quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur. *l.* 135. [*a*] Ulp. lib. 23. ad Ed.

De actionibus noxalibus Ulpianus egit in libro unde lex desumpta est, ut constat ex Indice Labitti. Hinc Gothofredus ex hac Regula probari censet, judicium *Noxale* quod quis per errorem accepit propter aliquem servum qui mortuus erat, inutiliter acceptum esse; quia cum *in rerum natura* esse desierit, et impossibile sit eum noxæ dari, pro non adjecto insuper habetur. Aptari potest et ultimis voluntatibus; in quibus conditiones rei impossibilis, puta dandi rem quæ existere desiit, adjicerentur : item stipulationibus, in quibus stipulatio rei quæ non existit (puta dandi hippocentaurum) adjecta stipulationi utili alterius rei, non vitiat, sed pro non scripta et non adjecta habetur.

[*a*] *Alias* 177.

XLIX. Nec corrumpi aut mutari quod recte transactum est superveniente delicto potest. *l.* 2. *ff. de Itin. actuq. priv.*

Hinc clandestinitas superveniens non mutat naturam possessionis ususve qui sine hoc vitio cœpit; nec nocet quominus quis experiri possit. Interdictis puta De *Itinere*, De *Aqua*, *etc.* Hinc mala fides superveniens non impendit usucapionem. Hinc dolus perveniens post contractum, non infirmat contractum, etc.

L. Ordo scripturæ (1) non impedit causam juris ac voluntatis. *l.* 77. § 12. *ff. de Negatis* 2.

Nec enim ordo scripturæ expectatur, sed potius ex jure sumitur id quod agi videtur. *l.* 6. *ff. de Solut.*

*Contra quandoque* Fortassis (2) quis recte dixerit, ordinem scripturæ sequendum. *l.* 24. § 17. *ff. de Fideic. libert.*

(1) Hinc solutio prius in usuras quam in sortem accipitur, licet dixerit creditor se in *Sortem et usuras* accipere. Hinc rogatus quis restituere quod ad ipsum pervenerit, intelligitur rogatus etiam de eo quod posteriori scriptura ei relictum fuerit : quæ species est hujus legis 77. § 12. Hinc quamvis libertas relicta servo, ordine scripturæ posterior sit legato quod huic servo relictum est, quod tamen sine libertate ipsi inutiliter relinquitur; tamen neglecto hoc ordine, et legatum et libertas valent, quasi simul relicta. Possunt aliæ etiam fingi species.

(2) Superiores Regulæ obtinent, quum independenter ab ordine scripturæ constat de jure aut de voluntate. Ubi vero voluntas incerta est; et ex duabus dispositionibus quæ simul valere non possunt, non constat utram potius testator valere voluerit; tunc contraria hæc Regula obtinet, ut ordo scripturæ servari debeat : ut quum testator qui sol-

vendo non est, plures servos heredes instituit, vel alicui summam relinquit, ut plures servos redimat ac manumittat; nec summa sufficit ad redemptionem omnium. Hinc etiam dicitur quod *In legatis novissimæ scripturæ valent*, infra Part. 3. Hinc, etc.

LI. In omnibus causis pro facto accipitur, id in quo per alium moræ [*a*] fit quominus fiat. *l.* 39. Pompon. lib. 32. ad Sabin.

Gothofredus speciem legis refert ad Interdictum possessorium; de quo Pomponium in libro unde desumpta est egisse constat ex similibus inscriptionibus plurimarum legum in Indice Labitti. Scilicet ex hac regula probari putat, emptorem qui regulariter non potest fundum sibi venditum occupare, donec a venditore in possessionem ejus inducatur; hoc tamen posse si venditor in mora fuerit. Late autem patet hæc Regula; et ex hac tanquam corollaria fluunt Regulæ illæ notissimæ circa conditiones; ut Pro impletis habeantur, quotiescumque per creditorem aut per eum in cujus personam collatæ sunt stat quominus impleantur.

[*a*] *Alias* Mora.

LII. In re pari (1), potiorem causam esse prohibentis constat. *l.* 28. *ff. Communi divid.*

(1) Traditur id in specie socii qui invito socio nihil in re communi facere potest. Recte etiam aptatur aliis speciebus: puta, si debitor a pluribus creditoribus in carcere detineatur, unus invitis cæteris eum dimittere non potest.

LIII. Quod quis suo nomine exercere prohibetur, id nec per subjectam personam (1) agere debet. *l.* 2. § 1. *ff. de Admin. rer. ad civ.*

*Contra:* Sæpe (2) quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum petere potest. *l.* 23. *fin. ff. Quæ res pign.*

(1) Species legis in Decurione qui per subjectam personam prædia publica conduceret. Ad multos quoque alios casus referri potest: puta, ad præsidem qui prædia in sua provincia, aut ad tutorem qui res pupilli sui, per subjectas personas compararent.

(2) Species legis in pignore; quod posterior creditor, licet non pactus de vendendo, distrahere tamen potest si succedat in jus prioris qui pactus fuerat. Sic etiam filius heres scriptus, qui ex sua persona possessionem *Contra tabulas* petere non potest, hanc ex persona alterius filii præteriti petere potest. Hinc quoque ex persona pupilli cum quo indivisibile habeo jus servitutis, consequor ut illud non utendo non amittam. l. 10. ff *Quemad. servit amitt.* Alia exempla in l. 55. ff *de Acquir. hered.* et in l. 74. ff. *de Condit. et demonstr.* In multis tamen aliis casibus contraria Regula observatur, ut quod per nosmetipsos non possumus, nec per alium possimus, ut in specie Notæ ad Reg. præced. item quotiescumque alius, quasi a nobis suppositus, aut nostro duntaxat nomine aliquid ageret.

LIV. Jus civile vigilantibus scriptum est. *l.* 24. *ff. Quæ in fraud. cred.*

Hinc cæteris creditoribus non tenetur creditor qui suum recepit. Hinc in actione *de Peculio* occupantis melior conditio est.

LV. Ea quæ raro (1) accidunt, non temere (2) in agendis negotiis computantur. *l.* 64. Julian. lib. 29. digest.

(1) Gothofredus refert hujus legis speciem ad tractationem de injusto testamento; ex simili aliarum legum inscriptione, l. 13. ff. *de Lib. et posth.* l. 37 ff. *de Hered. instit.*, etc. Et ex hac Regula probari putat non imputandum testatori qui uxorem prægnantem relinquens et non cogitans plures enixuram, *Post unum* in singulari numero instituit; neo testamentum ejus quasi præteritione posthumi ruptum dici debere, sed magis videri sub hoc singulari numero omnes qui nascituri erant, instituisse. *d.* l. 13. ff. *de Lib. et posth.*

Sed et hinc quoque, ut ad alias species accommodetur regula; is qui in virilem est coheres *Ventris*, recte (donec mulier pariat) quartam partem hereditatis petit; nec ei imputabitur quod plus petat, si forte plures quam tres mulier pepererit. l. 3. ff. *Si pars hered. pet.* Hinc in contractibus non imputatur quod quis sibi paciscendo heredis quoque sui mentionem non fecerit; quia rarum est ut contrahentes, sibi duntaxat, non etiam heredi suo pacisci velint. l. 9. ff. *de Probat.*

(2) Id est, *non facile*, ut in l. 27. ff. *de Petit. hered.* l. 28. ff. *de Ann. leg.* item in præclara illa Livii sententia lib. 30. Non temere *incerta casuum reputat, quem fortuna non decepit.* Igitur ea quæ raro accidunt, *non temere* id est non facile *computantur* seu animo occurrunt: unde excusandus est, qui ad ea non attenderit. Ita Gothofr.

LVI. Plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione. *Instit. de Legatis* § 11.

Plus enim in re est quam in existimatione. *l.* 4. *ff. de Manum. vind.*

Hæ duæ Regulæ tunc demum obtinent, quum id quod geritur non pendet ab opinione seu existimatione gerentis; puta, si quis manumittat servum suum quem putabat alienum. Sane manumissio quæ nihil aliud continet quam solemnem voluntatis domini contestationem, ut servus ipsi amplius non pendet ab existimatione quam habebat circa dominium hujus servi: quicquid enim crediderit, verum est (et hoc sufficit) voluisse eum ut amplius ipsi non serviret. Pariter quum quis legat rem suam quam credit alienam; voluntas eam rem legandi, quæ sola ad legatum sufficit, non pendet ab existimatione quam habuit; vere enim voluit eam legare, quamvis alienam eam falso existimaret; imo magis legaturus, si scivisset suam.

LVII. *Contra aliquando,* Plus est (1) in opinione quam in veritate. *l.* 15. *ff. de Acquir. hered.* *Item* Error (2) Jus facit. *l.* 3. *ff. de Supell. leg.*

(1) Contraria superioribus hæc Regula, in his obtinet quæ pendent ab opinione gerentis; ut quum extraneus heres qui se necessarium putabat, adit hereditatem Non valet hæc aditio; et plus valet ad eam infirmandam opinio adeuntis, quam veritas ad eam confirmandam. Ratio est quia, cum *Adire* hereditatem nihil aliud sit quam libere decernere de illa amplectenda, non potest intelligi libere decrevisse is qui hoc suo non credebat permissum arbitrio.

(2) Id est, communis opinio hominum circa verborum significationem; puta si ascribat supellectili, ea quæ proprie non sunt supellectilis; *Error* ille *jus facit*, scilicet ut in legato aut in emptione Supellectilis ea contineri judicare et respondere debeamus.

## SECTIO II.

### *Regulæ circa Leges ipsas, earum vim et interpretationem, ubi de Consuetudine et Rescriptis.*

### ARTICULUS I.

*De Legibus proprie dictis.*

§ 1. *De Legibus constituendis.*

LVIII. Jura constitui oportet in his quæ ut plurimum accidunt, non quæ ex inopinato. *l.* 3. *ff. de Legibus.*

LIX. Leges et Constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta præterita revocari; nisi nominatim et de præterito tempore et adhuc pendentibus negotiis cautum sit. *l.* 7. *Cod. de Legib.*

LX. In rebus novis constituendis evidens esse debet utilitas, ut recedatur ab eo Jure quod diu æquum visum est. *l.* 2. *ff. de Constit. princip.*

LXI. Jura non in singulas personas, sed generaliter (1) constituuntur. *l.* 8. *ff. de Legib.*

(1) Vide quæ scripsimus ad Legem XII. Tabularum, *Tab. IX.* cap. 1. Quidam tamen privati, ob grande aliquod meritum interdum impetrabant ut certis Legibus solverentur; puta, Lege quæ vetabat facultatem capessendi magistratus ante certam ætatem, Lege quæ vetabat in Urbe sepeliri. Vide et infra Part. fin. *de Principe.*

§ 1. *De virtute Legis.*

LXII. 1. Legis virtus (1) hæc est, imperare, vetare, permittere, punire. *l.* 7. *ff. de Legib.*

(1) Id est, vis propria (*la Propriété*).

*Imperat autem et vetat, non solum quod verbis, sed et quod ipsius sententia continetur. Unde sequens Regula :*

2. Non dubium est in Legem committere, eum qui verba Legis amplexus contra Legis nititur voluntatem. *l.* 5. *Cod. de Legibus.*

LXIII. Præscriptio temporis, Juri publico (1) non debet obsistere, sed nec Rescripta quidem. *l.* 6. *Cod. de Oper. publicis.*

(1) Etsi in specie hujus legis *Jus publicum* accipiatur pro publica utilitate; ut quicquid contra publicum civitatum commodum aut decorem ædificatum est, dirui debeat : tamen potest Regula Legibus etiam aptari; ut quidquid contra Legem aliquam factum est, nulla diuturnitate temporis defendi possit.

LXIV. Privatorum (1) conventio Juri publico non derogat. *l.* 45. § 1. Ulp. lib. 30. ad Ed.

(1) Ex principio legis apparet eam pertinere ad tractationem de variis contractibus. Recte ergo ejus species ponitur in contractu pignoris; ut non valeat hæc conventio qua, non soluta ad certam diem pecunia, creditori liceret rem pignoratam jure domini habere pro eo quod sibi debetur; nec reddere id quod plus sit in ejus pretio. Item in contractu depositi, ut reprobetur conventio qua conveniret ut dolus non præstaretur a depositario. Hæ enim conventiones privatorum, non possunt derogare *Juri publico*; id est Legi naturali quæ dolum a contractibus, maxime vero *Depositi*, abesse vult, et creditorem ex pignore ultra quam quod ipsi debetur consequi vetat. Potest etiam pluribus aliis speciebus aptari.

*Constat* Privatorum cautionem, Legum auctoritate non censeri. *l.* 16. *ff. de Suis et legit.*

*Et* Nemo (2) Jus publicum remittere potest cautionibus, nec mutare formam antiquitus constitutam. *l.* 5. § 7. *ff. de Admin. tut.*

(2) Species in testatore qui jusserat tutores quos dabat *Aneclogistos* esse, id est non obnoxios reddendis rationibus. Hæc dispositio adversatur Juri publico, imo et naturali, ut quis *de Dolo* non teneatur. Itaque ad id redigenda est, ne teneantur *Culpæ* nomine : Tit. *de Liber. leg.* N. 25. Cæterum generalis Regula est, et iisdem speciebus aptari potest quibus et duæ præcedentes omnino consonæ.

LXV. *Est* Regula (1) Juris antiqui; Omnes licentiam habere his quæ pro se introducta sunt renuntiare. *l.* 29. *Cod. de Pact.*

*Unicuique licet* (2) Sui Juris persecutionem aut spem futuræ perceptionis deteriorem facere. *l.* 46. *ff. de Pact.*

(1) Hæc Regula eas quæ modo præcesserunt de Privatorum circa *Jus publicum* cautionibus, limitat. Hinc V. G. fidejussores Edicto Divi Marci quo fidejussoribus beneficium *Divisionis* conceditur renuntiare possunt. Item emptor his quæ Edicto Ædilium ipsi tribuuntur, etc.

(2) Consonat præcedenti quasi Corollarium. Hinc legatarii possunt remittere heredi satisdationem *Legatorum*, emptor venditori Ædilitias stipulationes, etc.

§ 3. *Regulæ ad perspiciendum Legis sensum.*

LXVI. Incivile est nisi tota Lege perspecta, una aliqua articula ejus proposita, judicare vel respondere. *l.* 24. *de Legibus.*

LXVII. Optima est Legum interpres, consuetudo (1). *l.* 37. *ff. d. tit.*

(1) Quæ maxime probatur ex auctoritate rerum ita perpetuo judicatarum.

LXVIII. Minime sunt mutanda, quæ interpretationem certam semper habuerunt. *l.* 23. *ff. d. tit.*

LXIX. In re dubia melius est verbis Edicti servire. *l.* 1. § 20. *ff. de Exercit. act.*

In ambigua voce Legis, ea potius accipienda est significatio quæ vitio caret; præsertim cum etiam voluntas Legis ex hoc casu colligi possit *l.* 19. *ff. de Legib.*

Benignius Leges interpretandæ sunt, quo voluntas earum conservetur. *l.* 18. *ff. d. tit.*

LXX. *Paulus respondit* : Non oportere Jus Civile calumniari, neque verba captari; sed qua mente quid dicitur, animadvertere convenire. *l.* 19. *ff. ad Exhibend.*

LXXI. Quum Lex in præteritum quid indulget (1), in futurum vetat. *l.* 22. *ff. de Legib.*

(1) *Dans le langage des lois, faire grâce ou pardonner pour le passé, c'est défendre pour l'avenir.*

### § 4. *Regulæ circa investigationem mentis Legis. Primum Theorema.*

LXXII. Scire Leges non hoc est, verba earum tenere, sed vim et potestatem. *l.* 17. *ff. de Legib.*

### *Regulæ Practicæ.*

LXXIII. Semper (1) quasi hoc Legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas et ad eas res pertinerent quæ quandoque similes erunt. *l.* 27. *ff. de Legib.*

Quotiens (2) Lege aliquid unum vel alterum introductum est, bona occasio est, cætera quæ tendunt ad eamdem utilitatem, vel interpretatione (3) vel certe jurisdictione (4) suppleri. *l.* 13. *ff. d. tit.*

(1) Hæc et sequens regula, omnino consonæ, non obtinent circa Jus singulare de quo mox infra.

(2) Exemplum hujus Regulæ, sicut et præcedentis, in l. 32. ff. *Ad L. Aquil.* in qua definitur, hoc quod Proconsul Edicto statuit circa *Furtum* factum ab universa familia; scilicet ut dominus non in plus teneatur, quam si ab uno libero factum esset; trahendum esset ad *Damnum* quod familia dedit.

(3) Id est, officio Jurisconsulti; qui Legem ita interpretabitur, ut ad ea quoque sententiam ejus pertinere respondeat.

(4) Id est, officio *Jus dicentis;* qui de his æque ac de casu a Lege expresso, idem Jus dicet.

LXXIV. Quod contra rationem Juris receptum est, non est producendum ad consequentia (1). *l.* 141. [*a*] PAUL. LIB. 54. AD ED.

Quæ propter necessitatem (2) recepta sunt, non debent in argumentum trahi. *l.* 162. [*b*] PAUL. LIB. 70. AD ED.

Quod non ratione introductum, sed errore primum; deinde consuetudine obtentum est: in aliis similibus non obtinet. *l.* 39. *ff. de Legib.*

(1) Vulgat. *Consequentias.* Exemplum in eo Jure quo receptum est ut ex causa peculii, per eos quos in potestate habemus, ignorantes usucapere possimus. Hoc suadente quadam necessitate, ne domini per singula momenta species et causas peculiorum inquirere cogerentur, receptum est: *Contra rationem Juris* quæ opinionem justi dominii in re quæ usucapitur, adeoque scientiam possessionis requirit. Non debet igitur, ex eo Jure singulari colligi, in aliis casibus per servos aut per procuratores dominum ignorantem posse usucapere. Hanc esse legis speciem probatur ex eo quod Paulus in libro unde desumpta est, de possessione egerit; ut videre est in Indice Labitti. Multis autem aliis speciebus Regula aptari potest, puta, in conditionibus quæ favore libertatis aut alimentorum pro potestativis habentur, quum alias sint mixtæ, etc.

[*a*] *Alias* 183.

(2) Id est, publicam utilitatem. Præcedenti consonat hæc Regula; nisi quod illa generalior sit de omni Jure singulari, sive necessitas, sive favor personæ, sive error aut quæcumque alia causa huic locum dederit: hæc vero specialiter est de Jure singulari *propter necessitatem* recepto, eam scilicet quam publica aliqua utilitas injungit, ut a jure communi ea in re recedatur. Legis speciem ponit Gothofredus in eo jure quod propter assiduam servorum comparationem receptum est; ut per servos putativos ex re nostra acquiramus, hoc contra rationem Juris, quæ per extraneam personam nobis acquiri non patitur, receptum, *non debet in argumentum trahi,* puta ut idem obtineat in filio putativo.

[*b*] *Alias* 122.

LXXV. Nulla Juris ratio aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad severitatem. *l.* 25. *ff. de Legib.*

Luculentum exemplum in l. 3. § 5. ff. *de Carbon. Edict.* ubi hoc quod Carboniano Edicto statuitur, ut controversia quam impubes circa statum suum et hereditatem patietur in tempus ejus pubertatis differri debeat; dicitur non esse observandum iis casibus in quibus utile est pupillo ut non differatur controversia.

### *Secundum Theorema.*

LXXVI. Non omnium quæ a Majoribus instituta sunt, ratio reddi potest. *l.* 20. *ff. de Legib.*

Et ideo rationes eorum quæ constituuntur, inquiri non oportet. Alioquin multa ex his quæ certa sunt, subvertentur. *l.* 21. *ff. d. tit.*

Schultingius ita intelligit: Non sicut eorum quæ ab æquitate naturali effluxerunt, ita eorum quæ ex ratione Juris Civilis Majores nostri (id est, Jurisconsulti) constituerunt, ac veluti per manus nobis tradita sunt, rationes semper perspicuæ sunt. Ideo, etsi nos ratio fugiat aut minus idonea afferatur, non idcirco ab his regulis discedere debemus. Exemplum affert Cujacius *Observ.* XVII. 5. in ea Regula quæ vetat socio in socium ex delicto communis servi actionem noxalem dari: cujus Regulæ, etsi vera ratio (quam Julianus in l. 41. ff. *de Noxal act.* detexit) quosdam magni nominis Jurisconsultos effugerit (Ursejum puta, qui aliam et pessimam hujus rationem affert in l. 27 § 1. ff. *ad L. Aquil.*) tamen ab ea Regula discedere non oportuit.

### § 5. *De Officio Jurisconsulti circa species de quibus diversæ Leges sunt, aut de quibus nulla Lex scripta est.*

LXXVII. In his quæ contra rationem Juris constituta sunt, non possumus sequi regulam Juris. *l.* 15. JULIAN. LIB. 27. DIGEST.

Lex enim quæ specialiter disponit in casu de quo agitur, Prævalet Legi quæ generalem Regulam continet; supra N. 14. Reg. 2.

LXXVIII. 1. Constitutiones tempore posteriores, potiores sunt (1) his quæ ipsas præcesserunt. *l. fin. ff. de Constit. princip.*

(1) Scilicet quum contrariæ sunt. Si diversum quid magis quam contrarium contineant, tunc locus est Regulis seqq.

2. Non est novum ut priores Leges ad posteriores trahantur. *l.* 26. *ff. de Legibus.*

3. Sed et posteriores Leges ad priores pertinent (2), nisi contrariæ sint. *l.* 28. *ff. d. tit.*

(2) Utriusque Regulæ idem sensus. Quandoque posteriores leges prioribus, priores posterioribus non abrogant; sed ipsis miscentur. Exemplum in l. 2. ff. *de Noxal. act.* de qua vide Notam in PRÆTERMISSIS ad Tit. *ad L. Aquil.* ad Calcem Tomi primi.

LXXIX. De quibus causis, scriptis Legibus non utimur; id custodiri oportet quod moribus et consuetudine inductum est. Et si qua in re hoc deficeret; tunc quod proximum et consequens ei est : si nec id quidem appareat tunc Jus quo urbs Roma utitur, servari oportet. *l.* 32. *ff. de Legib.*

## ARTICULUS II.

### *De* Consuetudine *seu Jure non scripto.*

LXXX. Inveterata consuetudo pro Lege non immerito custoditur. Et hoc est Jus quod dicitur MORIBUS constitutum. *l.* 32. § 1. *ff. de Legib.*

Mos namque retinendus est fidelissimæ vetustatis. *l.* 18. *Cod. de Testam.*

LXXXI. Rectissime etiam illud receptum est; ut Leges non solo suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu, omnium per desuetudinem abrogentur. *sup. d. l.* 32. § 1. ¶ *quare.*

### *Scholium.*

Consuetudinis ususque longævi non vilis auctoritas est; verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut Legem (1). *l.* 2. *Cod. Quæ sit longa consuet.*

(1) Nisi lex sit arbitraria; quæ præsumi possit tacito legislatoris consensu, qui contrariam consuetudinem probaverit, abrogata. Et ita conciliatur cum procedenti.

LXXXII. Quum de consuetudine civitatis, vel provinciæ considere quis videtur; primum illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando judicio, consuetudo firmata sit. *l.* 34. *ff. de Legibus.*

## ARTICULUS III.

### *De Privilegiis et Rescriptis.*

§ 1. *Regula communis omnibus beneficiis; sive certæ personæ, sive certo personarum generi concessa sint.*

LXXXIII. Privilegium ad alienam injuriam porrigi non oportet. *l.* 40. *ff. de Admin. tut.*

Hinc V. G. (que species legis est) privilegium Ordinis militum, non eo porrigitur; ut curator a milite datus administrare teneatur, donec confirmatus fuerit. Non eo porrigitur ut possit miles patronum Quarta ipsi debita testamento suo privare. Tit. *Testam. milit.* N. 32. Hanc quoque (ut regulam privilegiis personalibus aptemus) privilegium quo debitor dilationem ad solvenda quæ debet, a Principe impetravit; non aliter vale quam si idoneum fidejussorem creditoribus præstiterit. l. 4. Cod. *de Precib. Principi. offer.*

### § 2. *Regula circa beneficia personalia.*

LXXXIV. Rescripta contra Jus elicita, ab omnibus judicibus refutari præcipimus; nisi forte sit aliquid quod non lædat alium, et prosit petenti, vel crimen supplicantibus indulgeat. *l.* 7. *Cod. de Prec. imper. offer.*

LXXXV. Mendax precator (1) careat penitus impetratis; et si nimia mentientis inveniatur improbitas, etiam severitati subjaceat judicantis. *l.* 5. *Cod. Si contra jus, etc.*

(1) Hanc Regulam trahe et ad illum qui nihil quidem præcibus expresse mentitus est, sed dolose aliquid tacuit : l. 2. Cod. *d. tit.* Per reticentiam impetratum rescriptum, *Obreptitium* dicitur; Mendacio, *Surreptitium.* Hæc duo tamen sæpe confunduntur; saltem, cum valde affinia sint, cumulantur.

LXXXVI. Si qua beneficia personalia sine die et Consule fuerint deprehensa, auctoritate careant. *l.* 4. *Cod. de divers. rescript.*

LXXXVII. Beneficium Imperatoris, quod a divina scilicet ejus indulgentia proficiscitur, quam plenissime (1) interpretari debemus. *l.* 3. *ff. de Constitut. princip.*

(1) Quatenus tamen Juris ratio non refragatur. Tunc enim consulendus Princeps, ut mox infra Reg. 89.

LXXXVIII. Rescripta (1) quibus usi non fuerint qui in fata concesserunt, heredes possunt allegare. *l.* 2. *Cod.* (*Theod.*) *de Divers. rescript.*

(1) Pone speciem in orbo qui impetravit jus liberorum a Principe, deinde ei legatum est; et post diem legati cedentem antequam illud peteret, mortuus est. Possunt heredes ejus uti Rescripto quod defuncto concessum est, ut totum legatum ex persona ejus capiant.

LXXXIX. Neratius consultus an quod beneficium (1) dare se quasi viventi Cæsar (2) rescripserat, jam defuncto dedisse existimaretur? Respondit : Non videri sibi Principem, quod ei quem vivere existimabat concessisset, defuncto concessisse. Quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius æstimationem esse. *l.* 191. [*a*]. CELSUS LIB. 33. DIGEST.

(1) Pone pariter speciem in orbo qui supplicaverat Principi ad impetrandum jus liberorum; et, antequam illud impetraret, mortuus est.

(2) Trajanus aut Hadrianus, sub his enim Neratius floruit.

[*a*] *Alias* 151.

# SECUNDA PARS.

## *De Personis.*

*Personæ in jure considerantur, vel quoad statum et conditionem, vel quoad varias qualitates, jura, aut necessitudines; ex quibus diversi juris effectus oriuntur.*

## CAPUT PRIMUM.

### *De variis personarum divisionibus, ad statum earum et conditionem pertinentibus.*

### SECTIO I.

#### *De liberis et servis, ingenuis et libertis.*

#### ARTICULUS I.

*Regulæ circa libertatem et homines liberos.*

XC. 1. Libertas pecunia lui non potest, nec reparari (1) potest. *l.* 9. § 2. *ff. de Statuliber.* (2).

2. Libertas (3) inæstimabilis res est. *l.* 106. PAUL. LIB. 2. AD ED.

3. Infinita (4) æstimatio est libertatis et necessitudinis. *l.* 176. [*a*]. § 1. PAUL. LIB. 13. AD PLAUT.

(1) Id est, emi. Ita apud Poetam, REPARARE *merces*.

(2) Ex hac regula probat Ulpianus, solutionem quæ fit statuliberum tradendo sive ex causa noxali vel ex stipulatu, non ideo minus valere quod creditori die libertatis advenienti homo evincatur; quia hujus hominis debitor non putatur, per ipsius rei debitæ naturam, ullo pretio hanc libertatem *Luere*, adeoque nec hominem ipsum perfectius facere accipientis. Potest etiam Regula aliis speciebus aptari.

(3) Duplici sensu hæc sequens Regula accipiuntur.

*Jus.* est (qui præcedenti regulæ consonat) ut libertas nulla pecunia æstimari ac lui possit. Ex juxta hunc intellectum, species hujus legis 106. poni solet in cautionibus judicialibus; de quibus in libro unde illa desumpta est Paulum egisse constat ex inscriptionibus legis 68. ff. *de Verb. oblig.* et legis 7. ff. *de Verb. signif.* Nimirum ex hac regula probatur, in stipulatione DE RATO quæ exigitur ab eo qui alieno nomine controversiam status facit alicui, comprehendendam esse certam summam; ne alioquin stipulatio sit rei incertæ et infinitæ, cum NULLA SIT ÆSTIMATIO LIBERTATIS.

Alter sensus est (qui Gothofredo magis placet) ut libertas sit præ cæteris rebus inæstimabilis, id est pretiosissima et favorabilissima. Unde ex hac regula probari putat, in judicio *Vindiciarum* (de quo etiam Paulus in hoc libro egit, ut constat ex l. 5. ff. *de Verb. signif.* vindicias quæ in cæteris causis secundum possessorem dantur; in causa liberali secundum libertatem dandas esse.

(4) Censet gothofredus speciem legis pertinere ad Interdictum DE *homine libero exhibendo*; quod nempe omnibus patere debet propter infinitum favoremque LIBERTATIS. l. 3. § 9. ff. *de hom. lib. exhib.* sed et mulieribus quæ aliqua *Necessitudine* hominem illum qui detinetur contingunt, debere concedi; propter infinitum favorem NECESSITUDINIS.

[*a*] *Alias* 136.

XCI. Libertas omnibus rebus favorabilior (1) est. *l.* 122. [*a*]. GAIUS, LIB. 5. AD ED. PROVINC.

(1) Generalissima est hæc regula, præcedentibus posteriore sensu acceptis consonans, et ex quæ fluunt omnes regulæ quæ sequuntur.

[*a*] *Alias* 164.

*Corollarium generale.*

Multa (2) contra Juris rigorem pro libertate sunt constituta. *l.* 24. § 10. *ff. de Fideic. lib.*

(2) Hinc (quæ species legis est), libertas directis verbis servo pignerato data, quamvis ex rigore juris non valeat, tamen sustinetur verbis ad sensum precarium productis. Hinc Justinianus constituit ut libertas ab uno ex dominis citra alterius consensum data valeret. *Instit.* Tit. *de Donat.* § fin.

*Corollaria circa interpretationem voluntatis.*

XCII. 1. Favor (1) libertatis sæpe benigniores sententias exprimit. *l.* 32. § *fin. ff. ad L. Falcid.*

(1) Hæc (quæ species hujus legis est) legatarius servum suum aut alienum manumittere rogatus, libertatem præstare debet, nec Falcidiam quam ipse in suo legato passus est, et quam ex aliis fideicommissis detraheret opponere potest. Vide et alia exempla in regulis sequentibus.

2. Quotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit. *l.* 20. POMPON. LIB. 7. AD SABIN.

3. *Et* In obscura voluntate manumittentis, favendum est libertati. *l.* 179. [*a*]. PAUL. LIB. 16. AD PLAUT.

Exempla passim; puta, in l. 14. ff. *de Legatis* 2. l. 10. § 1. ff. *de Reb. dub.* l. 24. ff. *de Manumission.* l. 10. § 1. ff. *de Manum. testam.* l. 29. § 10. et l. 48. ff. *de Fideicom. libert.* l. 19 ff. *de Statulib.*

Hinc etiam, conditiones quæ MIXTÆ videri possent, favore libertatis pro POTESTATIVIS habentur. lib. 35. Tit. *de Condit. et demonst.* N. 123.

[*a*] *Alias* 139.

4. In libertatibus levissima scriptura (2) spectanda est *l.* 5. *ff. de Manum. testam.*

(2) In cæteris causis, ex duabus contrariis scripturis prævalet ea quæ novissima est: in libertatibus, non novissima prævalet, sed *Levissima*; id est, illa quæ facilius perducit ad libertatem, et per quam manumissio facilior fit,

*Corollaria circa judicia.*

XCIII. Lege (1) Junia-Petronia, si dissonantes pares judicum existant sententiæ, pro libertate pronuntiari jussum. *l.* 24. *ff. de Manumissionib.*

Sed et si testes non dispari numero tam pro libertate quam contra libertatem dixerint, pro libertate pronuntiandum esse, constitutum est. *d.* l. 24. § 1.

Semel pro libertate dictam Sententiam retractari non oportet (2). *l.* 24. *ff. de Dol. mal.*

Favor libertatis est, ut majores (3) judices habere debeat. *l.* 32. § 7. *ff. de Recept.*

(1) Hæc et sequens Regula corollaria sunt regularum priorum, et singulari Jure ob favorem libertatis recepta; cum in cæteris causis pro reo pronuntietur.

(2) Ne ex causa doli quidem; nec ex cæteris causis ex quibus restitutio in integrum adversus Sententias impetratur.

(3) Non arbitros.

XCIV. Liberum corpus æstimationem non recipit. *l.* 3. *ff. si quadrup.*

Hinc puta vulnerato homine libero, in æstimatione damni, ratio non habetur deformitatis et cicatricum.

XCV. Casum adversamque fortunam spectare hominis liberi, neque civile, neque naturale est. *l.* 83. § 5. *ff. de Verb. oblig.*

Hinc nec in stipulationem aliumve contractum deduci nec legari liber homo sub ea conditione potest, *Quum servus erit.*

## ARTICULUS II.

### *De Servis et statuliberis.*

#### § 1. *De servis et servitute in genere.*

XCVI. Quod attinet ad Jus civile, servi pro nullis habentur (1): non tamen et Jure naturali (2); quia, quod ad Jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt. l. 32. Ulp. lib. 43. ad Sabin.

Servitutem (3) mortalitati fere (4) comparamus. *l.* 209. Ulp. lib. 4. ad L. Jul. et Pap.

(1) Id est, habentur duntaxat ut res, non ut personæ. Vide corollaria in regulis Sequentibus.

(2) In his igitur quæ Jure naturali reguntur, servi pro persona habentur. Hinc obligationis naturalis capax est servus, infra N. 98. Hinc cum jure naturali homicidia prohibita sint; non minus homicidium est, nec minus punitur qui servum, quam qui liberum occidit. lib. 48. Tit. *ad L. Cornel. de Sicariis.* N. 5.

(3) Ex inscriptione legis Gothofredus colligit speciem ad præmia Legis Papiæ pertinere; et ex hac Regula probari filium qui in servitutem deductus est, non magis ad hæc præmia prodesse parentibus quam eum qui mortuus est.

Potest Regula ad plures alias species aptari. Hinc V. G. intercidit legatum, si ante diem legati cedentem legatarius fiat servus pœnæ. Tit. *de Legatis* N. 352. Item quum legatum in conditionem mortis alicujus collatum est, impletur conditio per servitutem ejus æque ac per mortem, etc.

(4) Recte *Fere.* Interdum enim Regula fallit: puta, si vivo testatore heres aut legatarius fiat servus pœnæ, hereditas aut legatum non sunt in causa *Caduci*, ut in casu mortis; sed pro non scriptis habentur. l. 3. § 1. ff. *de His quæ non script.* Item si quis in servitutem, non pœnæ, sed privati incidat; legatum ei relictum non intercidit, sed ejus domino acquiritur.

*Corollaria circa actus publicos.*

XCVII. In his quæ officium (1) per liberas fieri personas Leges desiderant; servus intervenire non potest. *l.* 175. [a]. Paul. lib. 11. ad Plaut.

Servus (2) Reipublicæ causa abesse non potest. *l. fin.* Paul. lib. 69. ad Ed.

(1) J. Gothofredus legit *per Officium.* Quod verbum hic accipitur pro celebritate quorumdam negotiorum, ad quam peragendam advocabantur et conveniebant plures personæ. Sic apud Juvenalem Satyr. 2. celebritas nuptiarum cui adhibebantur amici, *appellantur Officium*; pariterque apud Horatium:

................. Officium *cras*
*Primo sole mihi peragendum in valle Quirini.*
*Quæ causa officii? Quid quæris? nubit amicus,*
*Nec multos adhibet.*

Hoc pariter sensu Plinius Epist. VI. 15. de Javoleno nostro scribit, eum officiis *interesse.*

In hoc genere fuerunt officia actuum legitimorum, ut Mancipationes, testamentorum subsignationes, testimonia quælibet civilia et solemnia, etc. In his autem omnibus officiorum generibus qui leges per liberas personas peragi desiderabant; servi, utpote qui personam habere non videntur, non poterant interesse. Non tamen indistincte ab omnibus officiis hæc Regula servos removet: quædam enim erant quibus adhibebantur, ut officium exequiarum; Tacit. *Annal.* XVI. 7. et l. un. § 5. Cod. *de Lat. lib. toll.*

[a] *Alias* 135.

(2) Hæc lex repetita est ex l. 7. ff. *Si quis caut. in jud. sist.* ubi ex hac regula probatur eum qui servum in judicio sisti promiserit, etsi cæteris exceptionibus uti possit, quibus uti potest is qui de libero homine sistendo cavit, non tamen habere illam exceptionem quæ petitur *ex absentia Reipublicæ causa.* Quomodo enim Reipublica causæ abesse et pro Republica occupatus esse intelligi potest, is cujus nullæ in Republica (in qua pro nullo habetur) partes esse possunt? Etsi igitur absentis Reipublicæ causa comites et ipsi plerumque pro absentibus Reipublicæ causa habeantur; hoc in servum qui in ministerium absentis Reipublicæ causa esset, cadere non potest.

*Corrollaria circa obligationes.*

CXVIII. Nec servus (1) quicquam debere potest; nec servo potest deberi. Sed quum eo verbo abutimur; factum magis demonstramus, quam ad Jus civile referimus obligationem. *l.* 41. *ff. de Pecul.*

In personam servilem nulla cadit obligatio. *l.* 22. Ulp. lib. 28. ad Sabin.

Naturaliter (2), etiam servus obligatur. *l.* 13. *ff. de Cond. indeb.*

Quod (3) quis dum servus est egit, proficere

(1) Fluit ex 1. parte Regulæ 96. supra. Cum Jure Civili pro nullo habeatur, nullam Juris Civilis communionem habeat; consequens est Juris Civilis vinculum in eum nec active, nec passive cadere posse.

(2) Corollarium est alterius partis Regulæ supra dictæ.

(3) Fluit item, cum Regula sequenti, ex prima parte Regulæ 96. Cum enim ex eo quod in servitute egit, jus quodcumque acquirat domino; nec potuerit sibi, utpote qui pro nullo esset Jure Civili, quicquam acquirere; consequens est ut ei quamvis libero postea facto proficere non possit. Nec potest ei hac in re quidquam prodesse libertas quæ postea supervenit; cum actus inter vivos, ex præsenti tempore quo aguntur vires accipiant.

libero facto non potest. *l.* 146. Paul. lib. 62. ad Edict.

Nemo ex servitutis actu post libertatem tenetur. *l.* 28. § 7. *ff. de Liberat. leg.*

Servi ex delictis quidem obligantur (1), et, si manumittantur, obligati remanent : ex contractibus autem civiliter quidem non obligantur, sed naturaliter et obligantur et obligant (2). *l.* 14. *ff. de oblig. et act.*

Ubi facinus abesset; non convenit Prætorem ex eo quod servus jussu domini fecisset, de ea re in liberum judicium dare. *l.* 20. *ff.*

(2) Etiam civiliter. Quædam exceptio est Regulæ supra dictæ.

(3) Et quidem si cum domino contrahant, cum naturaliter sibi obligant : si cum aliis, eos etiam civiliter, non quidem sibi sed domino suo obligant : infra Cap. 3. Sect 1. Art. 1.

*Corollaria circa actiones.*

XCIX. Cum (1) servo nulla actio est. *l.* 107. Gaius lib. 1. ad Ed. provinc.

Nullo modo servi cum dominis (2) suis consistere possunt; cum ne quidem omnino Jure Civili, neque Jure Prætorio, neque extra ordinem, computantur. *l.* 7. *ff. de L. Corn. de fals.*

(1) Regulæ præcedentes erant de obligationibus; hæc et sequens de actionibus. Fluit pariter ex Regula qua servus in Jure pro nullo habetur. Ex hoc enim, nullam habet personam standi in jure et judicio idoneam; adeoque cum eo non potest esse ulla actio, non solum personalis descendens ex aliqua obligatione civili quæ in ipsum non cadit, sed nec quævis alia actio.

(2) Multo minus cum extraneis; cum, si qua ex eo quod egerunt, actio nascatur, eam non sibi sed dominis suis acquirant : infra Reg 211. et seq. Exceptio tamen Regulæ in hac ipsa lege continetur; ut libertatem sibi a dominis debitam petere possint.

§ 2. *De statuliberis.*

C. Statuliberi causam non prius servus nanciscitur, nisi adita vel ab uno ex institutis hereditate (1). *l.* 2. *ff. de Statulib.*

(1) Sive testamento, sive pupillaribus tabulis ei sit relicta libertas. Hinc si dum jacet hereditas, usucapiatur, si strictum Jus spectes, spes statutæ libertatis intercidit : verum adita postea hereditate, favorabiliter redintegratur libertas. lib. 40. Tit. *de Statulib.*

CI. Statuliberorum jura per heredem fieri non possunt duriora. *l.* 33. *ff. d. tit.*

Igitur sive alienentur, sive usucapiantur, sive manumittantur, nihilominus existente die aut conditione liberi et defuncti liberti existunt. d. tit. § 2.

CII. Statuliberi a cæteris servis nostris nihilo pene (1) differunt. *l.* 29. *ff. d. tit.*

(1) Hoc tamen habent, ut interim non possint nisi æquis conditionibus distrahi : cæterum in publicis judiciis similiter puniebantur ut cæteri servi, quod Constitutione Antonini-Caracallæ immutatum. Vide Tit. *de Pœnis.* N. 92.

ARTICULUS III.

*De ingenuis et libertis.*

§ 1. *Qui sint ingenui, qui liberti.*

CIII. Ingenui nascuntur, libertini manumissione constituuntur. *l.* 8. *Cod. de Ingen. man.*

Ingenui sunt qui ex matre libera nati (1) sunt. Sufficit enim liberam fuisse eo tempore quo nascitur, licet ancilla concepit; et e contrario, si libera conceperit, deinde ancilla pariat; placuit eum qui nascitur, liberum nasci.... quia non debet calamitas matris (2) nocere ei qui in ventre est. *l.* 5. § 2. *ff. de Statu homin.*

2.º Ingenuum accipere debemus etiam eum de quo Sententia lata est, quamvis fuerit libertinus (3), quia res judicata pro veritate accipitur. *l.* 25. *ff. d. tit.*

(1) Adde; nec unquam justam servitutem servierunt : infra Reg.

(2) Imo non obest quod mater demum post conceptum libera facta, rursus ancilla tempore partus deprehendatur.

(3) Aut etiam servus, ob auctoritatem rei judicatæ.

CIV. Imperator Titus-Antoninus rescripsit; Non lædi statu liberorum, ob tenorem instrumenti male concepti. *l.* 8. *ff. d. tit.*

Ingenuam natam, neque nutrimentorum sumptus neque servitutis (1) obsequium faciunt ancillam, neque manumissio (2) libertinam. *l.* 2. *Cod. de Ingen. manum.*

(1) Injustæ et erroneæ.

(2) Ex injusta servitute.

CV. Eum qui se libertinum esse fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere potuit. *l.* 27. *ff. d. tit.*

CVI. Homo liber qui se vendidit (1), manumissus non ad suum statum revertitur quo se abdicavit; sed efficitur libertinæ conditionis. *l.* 21. *ff. de Statu hom.*

(1) Ut pretium participaret, quum esset major viginti annis Vide lib. 40. Tit. *Quib. ad libert.* Art. 1. § 1.

§ 2. *De modis quibus libertini ingenuorum jura consequuntur.*

1.º *Jus aureorum annulorum.*

CVII. Is qui jus (1) annulorum impetravit, ut ingenuus habetur; quamvis ab hereditate ejus patronus non excludatur. *l.* 5. *ff. de Jur. aur. ann.*

(1) Aureus annulus, insigne ingenuitatis. Hoc jus libertini impetrabant a Principe.

CVIII. *Liberti qui jus aureorum annulorum impetraverunt;* Quoad vivunt, imaginem, non statum ingenuitatis obtinent; et sine periculo, ingenuorum etiam officia peragunt publica. *l. un. Cod. ad Leg. Visell.*

CIX. Divus Commodus et jus annulorum datum ademit illis, qui invitis aut ignorantibus patronis acceperant. *l.* 3. *ff. de Jur. aur. ann.*

2.° *Natalium restitutio.*

CX. Natalibus suis restitutus..... quantum ad totum Jus pertinet, perinde habetur atque si ingenuus natus esset; nec patronus ejus potest ad ejus successionem venire.

Ideoque Imperatores non facile solent quemquam natalibus restituere, nisi consentiente patrono. *l.* 2. *ff. de Natal. restit.*

## SECTIO II.

### *De Filiisfamilias.*

§ 1. *Regulæ generales circa filiosfamilias.*

CXI. Filiusfamilias ex omnibus (1) causis tanquam paterfamilias obligatur (2), et ob id agi cum eo tanquam cum patrefamilias (3) potest. *l.* 39. *ff. de Oblig. et act.*

(1) Excepta tamen causa mutui, ut mox § seq.

(2) Nam respectu ejus duntaxat in cujus potestate est, habetur quasi res ejus, non ut persona ab eo distincta; at respectu cæterorum omnium, persona est, Juris Civilis communionem habens; et in hoc differt a servo.

(3) Ipse autem regulariter agere non potest; infra N. 193. Ex certis tamen causis ei agere conceditur. lib. 5. Tit. *de Judiciis.* Sect. 2. § 2.

CXII Qui in potestate parentis est, testamenti faciendi jus non habet; adeo ut, quamvis pater ei permittat, nihilomagis tamen jure testari possit. *l.* 6. *ff. Qui. testament. fac.*

CXIII. Tamen mortis causa donare patre permittente potest (1). *l.* 25. § 1. *ff. de Mort. caus. donat.*

(1) Vide rationem disparitatis, lib. 28. Tit. *Qui testam. fac.* N. 2 et 10. cum Notis. Potest item manumittere.

CXIV. Filiusfamilias in publicis causis loco patrisfamilias habetur (1). *l.* 9. *ff. de His qui sui vel al.*

(1) Potest igitur esse judex, arbiter Magistratus, etc.

§ 2. *De Senatusconsulto Macedoniano.*

*Hoc Senatusconsultum prohibet filiisfamilias mutuam pecuniam dari. Circa quod has regulas habet.*

*Quando locus sit SCto.*

CXV. 1. In filiofamilias nihil dignitas (1) facit, quominus Senatusconsultum Macedonianum locum habeat.... nisi forte castrense peculium (2) habeat. *l.* 1. § *fin. ff. de SC. Maced.*

(1) Etiamsi esset Consul.

(2) Eatenus duntaxat potest ipse ex mutuo obligari. Nam quoad hoc peculium, habetur pro patrefamilias.

2. Si pendeat an in potestate sit filius (ut puta quoniam patrem (1) apud hostes habet) in pendenti est an in Senatusconsultum sit commissum. *d. l.* 1. § 1.

3. Quod vulgo dicitur filiofamilias credi non licere, non ad verba referendum est, sed ad numerationem (1). *l.* 4. *ff. d. tit.*

4. Is solus Senatusconsultum offendit, qui mutuam pecuniam filiofamilias dedit; non qui alias contraxit; puta vendidit, locavit... si non fraus (1) Senatusconsulto sit cogitata. *l.* 3. § 3. *ff. d. tit.*

(3) Cujus reditus speratur.

(4) *Numerationis* ergo tempore inspicitur an filiusfamilias fuerit necne. Igitur licet filiusfamilias esset quum ab eo stipulatus sum : *Mutuam pecuniam reddi* (id vulgo stipulabatur creditor numeratus); si eo tempore quo numeravi, jam factus erat paterfamilias, non erit Senatusconsulto locus, et vice versa.

(5) Ut si mercium simulata venditione, quas præsenti pecunia filiusfamilias revendat, occultetur mutuum; vel mutuo dentur merces, ut ex earum distractione pecuniam comparet.

*Quibus causis cesset Senatusconsultum.*

CXVI. 1. Julianus scribit; Exceptionem Senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi qui sciret aut scire potuisset (1) filiumfamilias esse eum cui credebat. *l.* 19. *ff. d. tit.*

2. Si Minor annis cum filiofamilias majore contraxerit... magis ætatis ratio quam Senatusconsulti habeatur. *l.* 11. § 7. *ff. de Minoribus.*

3. Si sciente (2) patre (3) creditum sit filio, dicendum est cessare Senatusconsultum. *l.* 12. ff. *de SC. Maced.*

4. *Filiusfamilias* Si acceperit pecuniam, et in rem patris vertit (4); cessat Senatusconsultum, patri enim, non sibi accipit. *l.* 7. § 12. *ff. d. tit.*

5. Si filius accepit mutuam pecuniam, ut eum liberaret qui (si peteret) exceptione non summoveretur; Senatusconsulti cessabit exceptio. *d. l.* 7. § 14.

6. Macedoniani Senatusconsulti auctoritas petitionem ejus pecuniæ non impedit, quæ filiofamilias studiorum causa vel legationis alibi degenti ad necessarios sumptus, quos patris pietas non recusaret, credita est. *l.* 5. *Cod. d. tit.*

(1) Non ergo obstabit; si ei quem patremfamilias existimabam, quia publice talis haberetur, credidi.

(2) Et patiente. Idem : si pater ratum habuerit. l. 16. l. 7. § 15. ff. *d. tit.* l. fin. Cod. *d. tit.*

(3) Vel potius, eo *in cujus potestate est*, sive avus sit, sive pater. l. 14. ff. *d. tit.*

(4) Non vero ex eo solo cessat, quod inde locupletius sit peculium. *d. tit.* N. 8.

*De effectu Senatusconsulti.*

CXVII. 1. Non solum filiofamilias et patri ejus succurritur (1); verum fidejussori quoque et manda-

(1) Per exceptionem *SCti*; quæ etiam post Sententiam opponi potest, si prætermissa fuisset. l. 11. ff. *d. tit.*

tori ejus; qui et ipsi Mandati habent regressum (2) : nisi forte donandi animo intercesserunt. *l.* 9. § 3. *ff. d. tit.*

2. Si alius mutuam dedit, alius stipulatus est; dabitur adversus eum exceptio, licet hic non dederit. *sup. d. l.* 7. § 7. *ff. d. tit.*

3. Per errorem soluti contra Senatusconsultum crediti, magis est cessare (3) repetitionem. *l.* 14. *ff. de Reb. cred.*

(2) Alioquin indirecte filiusfamilias et pater ejus ex illo mutuo obligarentur : quod Senatus noluit. Secus erit, si regressum non habebant; puta, *Si donandi, etc.*

(3) Naturaliter enim ex hac causa debetur, et denegatur duntaxat actio in odium creditoris. Vide lib. XII. Tit. *de Cond. indeb.* N. 18.

## SECTIO III.

### *De reliquis personarum divisionibus.*

§ 1. *De divisione in Cives Romanos et Peregrinos.*

CXVIII. *Olim inter ingenuos distinguebantur* Cives *a Latinis, Italicis, et Provincialibus. lib.* 1. *Tit.* de Statu hom. *N.* 20. *et seq.*

*Hodie ingenui* In orbe Romano qui sunt (1), ex Constitutione Imperatoris Antonini (2), cives Romani effecti sunt. *l.* 17. *ff. de Statu hom.*

(1) Scilicet subditi Romano Imperio.

(2) Caracallæ.

CXIX. *Similiter olim inter libertinos hæc adhibebatur distinctio :* Libertinorum genera sunt tria, Cives Romani, Latini-Juniani (1), Dedititiorum numero. Ulpian. fragm. *Tit.* 1. § 5.

*Verum donata libertinis omnibus civitate, hæc quoque differentia a Justiniano sublata est.*

(1) De his et de Dedititiis, vide d. Tit. *de Stat. hom.* N. 32 et seq.

§ 2. *De Civibus Senatoriis*

CXX. Quæsita dignitas (1) liberis, propter casum patris (2) auferenda non est. *l.* 9. *ff. de Senatorib.*

(1) Senatoria.

(2) Qui Senatu motus aut deportatus est, postquam nati sunt aut saltem concepti.

CXXI. Magis est... ut avi potius dignitas prosit, quam obsit casus patris. *l.* 7. § 2. *ff. d. tit.*

Hinc senatorii ordinis est qui post casum quidem patris conceptus est, sed habuit avum Senatorem.

CXXII. Tamdiu Clarissima fœmina erit, quamdiu Senatori nupta est; aut separata ab eo, alii inferioris dignitatis non nupsit. *l.* 8. *ff. d. tit.*

CXXIII. Senatores in sacratissima Urbe domicilium dignitatis habere videntur. *l.* 8. *Cod. de Incol.*

§ 3. *De divisione civium alicujus municipii, in* Municipes, Incolas, et Advenas : *ubi de* Domicilio.

CXXIV. 1. Municipes *seu* Cives quidem origo (1), manumissio (2), allectio (3), vel adoptio (4); Incolas vero domicilium facit. *l.* 7. *Cod. de Incol.*

2. *Regula est;* Solam nominis similitudinem ad confirmandam cujusque originem satis non esse. *l. fin.* § 3. *Ad Municip.*

3. Qui ex vico ortus est, eam patriam intelligitur habere cui Reipublicæ vicus ille respondet. *l.* 30. *ff. ad Municip.*

(1) Et quidem in legitimis liberis, sola patris origo spectatur; ex privilegio quarumdam civitatum, etiam matris.

(2) Ita ut si quis a pluribus civitatum diversarum civibus dominis suis manumissus sit, omnium fiat civis.

(3) Quum quis Decreto civitatis in civem allectus est; *par lettres de Bourgeoisie.*

(4) Adoptatus enim, ut familiam, ita civitatem sequetur adoptantis : quam soluta per emancipationem adoptione amittit. lib. 50. Tit. *ad munic.* N. 8 et 14.

CXXV. 1. Origine propria neminem posse voluntate sua eximi (1), manifestum est. *l.* 4. *Cod. de Municipib.*

(1) Adeoque nec sola domicilii translatione, infra N. 128.

2. Errore veritas originis non amittitur; nec mendacio dicentis se esse unde non sit, deponitur. *l.* 6. *ff. Ad Municip.*

3. Jus originis in honoribus obeundis ac muneribus suscipiendis adoptione non mutatur, sed novis quoque (2) muneribus filius per adoptivum patrem astringitur. *l.* 15. § 3. *ff. d. tit.*

4. *Qualibet, etiam Senatoria* Dignitas, domicilii (3) adjectionem potius dedisse quam (*originem*) permutasse videtur. *l.* 11. *ff. de Senat.*

*Inde illa distinctio.* Municeps esse desinit Senatoriam adeptus dignitatem, quantum ad munera; quantum vero ad honorem (4), retinere creditur originem *l.* 23. *ff. ad Munic.*

(2) Novæ scilicet civitatis quæ ipsi additur per adoptionem.

(3) Puta, in urbe Roma, ubi omnes Senatores, quamvis alibi degant, domicilium habere censentur.

(4) Honoribus enim municipalibus, Romanus Senator, in municipio suæ originis fungi potest. Tit. *Ad municip.* N. 12.

*Ubi quis domicilium habeat aut sibi constituere possit, et quomodo.*

CXXVI. 1. In eodem loco singulos habere domicilium non ambigitur, ubi quis larem, rerumque ac fortunarum suarum summam constituit; unde rursus non sit discessurus, si nihil avocet; unde quum profectus est, peregrinari videtur. *sup. d. l.* 7. *Cod. de Incol.*

2. Nec ipsi qui studiorum causa aliquo loco morantur, domicilium ibi habere creduntur; nisi decem annis transactis (1) eo loco sedes sibi constituerint. *l.* 2. *Cod. de Incol.*

3. Viris prudentibus placuit, duobus locis posse aliquem habere domicilium; si utrobique ita se instruxit, ut non ideo minus apud alteros se collocasse videatur. *l.* 6. § 2. *ff. ad Municip.*

4. Si quis domicilio relicto, naviget vel iter faciat quærens quo se conferat.... hunc puto sine domicilio esse. *l.* 27. *ff. Ad Municip.*

5. Nihil est impedimento quominus quis ubi velit, habeat domicilium; quod ei interdictum non sit. *l.* 31. *ff. d. tit.*

6. Domicilium re et facto transfertur, non nuda contestatione. *l.* 20. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet, ex commoratione decennali facile præsumitur animus constituendi domicilii; sed et ex aliis circumstantiis colligi potest.

*De Domicilio filiorumfam. mulierum, etc.*

CXXVII. 1. Placet etiam filiosfamilias domicilium habere posse. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Non utique ibi ubi pater habuit, sed ubicumque ipse domicilium constituit. *l.* 4. *ff d. tit.*

2. *Antoninus et Verus* Rescripserunt; Mulierem quamdiu nupta (1) est, incolam ejusdem civitatis videri cujus maritus (2) ejus est; et ibi unde originem trahit, non cogi muneribus fungi. *l.* 38. § 3. *ff. d. tit.*

3. Miles ibi domicilium habere videtur, ubi meret; si nihil in patria possideat. *l.* 23. § 1. *ff. d. tit.*

4. Domicilium (3) habere potest et relegatus eo loci unde arcetur. *l.* 27. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Si legitimæ sint nuptiæ, et jam perfectæ.
(2) Aut illud vidua non permutavit.
(3) Scilicet quamdiu non videtur spem revertendi deposuisse. Sed et novum domicilii necessarii genus eo loci in quem relegatus est, consequitur.

*De obligationibus ex domicilio.*

CXXVIII. Incola et his Magistratibus parere debet apud quos incola est, et illis apud quos civis est.... In utroque municipio etiam, omnibus publicis muneribus fungi debet. *l.* 29. *ff. d. tit.*

Incola jam mueribus publicis destinatus, nisi perfecto munere, incolatui renuntiare non potest. *l.* 34. *ff. d. tit.*

CXXIX. *Hactenus de civibus et incolis. Nunc de Advenis.*

*Ad tempus* Qui in agro permanet (1), incola esse non existimatur. *l.* 35. *ff. Ad Municip.*

*Item* Sola domus possessio quæ in aliena civitate comparatur, domicilium non (2) facit. *l.* 17. § 13. *ff. d. tit.*

(1) Non tamen ibi sedem suam habens. Ita Cujacius hanc legem conciliat cum l. 239. § 2. ff. *de Verb. sign.* Vide Tit. præced. N. 112.

(2) Is ergo donec sedem fixerit, cum differat ab incola, non obnoxius est muneribus.

§ 4. *De Decurionibus eorumque liberis.*

*Quale Romæ discrimen fuit inter Senatorias personas et Plebeios, tale in municipiis inter Decuriones Curialisque generis personas et cæteros cives. His igitur aptari possunt regulæ quæ circa Senatores, jam traditæ sunt.*

*Hæ præterea traduntur.*

CXXX. In filiis Decurionum quæstio est; utrum is solus Decurionis filius esse videatur qui conceptus et natus est ex Decurione, an vero et is qui ante natus est quam pater Decurio fieret? Et quidem, quantum pertinet ne fustibus castigetur, et ne in metallum detur (1), non nocet Plebeio patre esse natum, si postea honor Decurionis patri eorum accesserit. *l.* 2. § 2. *ff. de Decurion.*

(1) Quoad hæc duntaxat, filius Decurionis habetur; non ut muneribus Curiæ illigetur, quibus nascendo non fuit obstrictus.

CXXXI. Neque minores viginti-quinque annis Decuriones allegi nisi ex causa possunt, neque hi qui annum quinquagesimum-quintum excesserunt. *l.* 11. *ff. d. tit.*

CXXXII. 1. Spurios (1) posse in ordinem allegi, nulla dubitatio est. *l.* 3. § 2. *ff. d. tit.*

2. Eos qui utensilia negotiantur et vendunt, licet ab Ædilibus cæduntur non oportet quasi viles personas negligi. *l.* 12. *ff. d. tit.*

3. Expertes litterarum, Decurionis munera peragere non prohibent Jura. *l.* 6. *Cod. de Decurion.*

(1) Limita hanc regulam et sequentem, ad eum casum quo honestiorum esset penuria. Arceantur autem prorsus infames, item et liberti; necnon pauperes. Tit. *de Decurion.* N. 9. 11. 12.

CXXXIII. Qui ad tempus Ordine removetur (1).... impleto tempore Decurio est: sed et.... arbitror (*post restitutionem*) eumdem ordinem tenere quem pridem habuit. *l.* 2. *pr. et* § 1. *ff. de Decurionibus.*

Non idem erit in eo qui relegatus ad tempus est. Nam hic velut novus in Ordinem venit. *d.* § 1. ¶ *fin.*

(1) Modo non ex causa famosi judicii. Tit. *de Decurion.* N. 33.

## SECTIO IV.

### *De his qui in utero sunt, et cujus parentis conditionem sequantur ii qui nascuntur.*

CXXXIV. 1. Qui in (1) utero sunt, in toto pene (2) Jure civili intelliguntur in rerum natura esse. *l.* 26. *ff. de Stat. hom.*

(2) Declaratur per Regulam sequentem.
(2) Dicit *Pene.* Habet enim Regula exceptiones; puta quum alienum commodum vertitur, ut explicat *Limitatio* mox subjecta. Item hoc minus habent jam nati; ut ipsis non fiat collatio nisi postquam nati fuerint: Tit. *de Collation.* N. 10. ut preteriti non statim infirment testamentum, sed demum quum nascuntur. lib. 28. Tit. *de Liber et Posth.* Afferri possent et alia quædam.

2. *Limitatio.* Quod dicimus eum qui nasci speratur pro superstite esse, tunc verum est quum de ipsius jure quæritur; aliis autem non prodest nisi natus (3). *l.* 231. *ff. de Verb. signif.* PAUL. LIB. SINGUL. AD SC. TERTYLL.

3. Antiqui libero ventri ita prospexerunt, ut in tempus nascendi omnia ei jura integra (4) reservarent. *l.* 3. *ff. Si pars hered. pet.*

(3) Puta (quæ species hujus legis est) ut mater jus liberorum habeat.

(4) Puta, Jura hereditatum legitimarum vel Prætoriarum, etc.

CXXXV. Partus antequam edatur, mulieris portio est vel viscerum. *l.* 1. § 1. *ff. de Inspic. ventr.*

Hinc hujus nomine vir non potest habere Interdictum *de Homine libero exhibendo*, adversus mulierem quam dicit esse prægnantem.

CXXXVI. Cum legitimæ nuptiæ factæ sint, patrem liberi (1) sequuntur. *l.* 19. *ff. de Stat. hom.*

*At contra:* Lex naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem (2) sequatur; nisi Lex specialis (3) aliud inducit. *l.* 24 *ff. d. tit.*

(1) Circa familiam, gentem, originem, dignitatem, Curialis conditionem.

(2) Quoad conditionem liberi aut servi, civis aut peregrini; item quoad originem; at non quoad familiam et gentem; hæc enim jura nonnisi ex legitimis conjunctionibus nascuntur.

(3) Ut Lex *Mensia*, quæ ex alterutro peregrino natum, deterioris parentis conditionem sequi jubebat. l. 1. Tit. *de Stat hom.* N. 39.

## SECTIO V.

### *De Capitis diminutionibus.*

CXXXVII. Servile caput (1) nullum jus habet, ideo nec minui potest. *l.* 3. § 1. *ff. de Cap min.*

(1) Supra Reg. 96.

CXXXVIII. *Minima* Capitis minutio, privata hominis (1) et familiæ ejus jura, non civitatis (2) amittit (3). *l.* 6. *ff. d. tit.*

(1) Puta usumfructum, civiles obligationes, etc.

(2) Non publica Jura. Manet igitur Magistratus, judex, Senator; manent etiam tutelæ, præter legitimas.

(1) Amittere facit.

CXXXIX. 1. Hi qui capite minuuntur, ex his causis quæ capitis diminutionem præcesserunt, manent obligati naturaliter (1). *l.* 2. § 2. *ff. d. tit.*

2. Eas obligationes quæ naturalem præstationem habere (2) intelliguntur, palam est capitis diminutione non perire. *l.* 8. *ff. d. tit.*

(1) Per restitutionem autem in integrum (de qua lib. 4. Tit. *de Cap. minut.*) etiam civile vinculum restituitur.

(2) An hoc de his duntaxat intelligendum quæ specialiter conceptæ sunt in id *Quod æquum et bonum est:* an, ut vult Noodt, de omnibus *Bonæ fidei* actionibus; Vide ipsum Noodt, ad Tit. *de Cap. minut.* et Cujacium Observ. VII. 11.

3. Nemo (3) delictis exuitur, quamvis capite minutus sit. *l.* 2. § 3. *ff. de tit.*

4. Capitis diminutione interveniente perseverat, *quidquid* in facto (4) potius quam in jure consistit. *l.* 10. *ff. d. tit.*

(3) Adeoque actiones ex delictis, adversus emancipatum V. G. aut adoptatum, pergunt ipso Jure competere.

(4) Puta, habitatio, legatum in annos singulos, etc.

## SECTIO VI.

### *De Postliminio, et fictione Legis Corneliæ.*

#### § 1. *De postliminio, et hujus effectu.*

CXL. Qui a latronibus captus est, servus latronum non est; nec postliminium illi necessarium est.

Ab hostibus autem captus (1)... et servus est hostium, et postliminio statum pristinum recuperat. *l.* 24. *ff. de Captiv. et postl.*

(1) Hic statum amittit.

CXLI. Eos qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus deduntur, jure postliminii reverti (1) antiquitus placuit. *l.* 4. *ff. d. tit.*

(1) Et quidem *Captivos*, hoc ipso quod in fines ditionis Romanæ pervenerunt; *Deditos* vero (id est quod Populus Romanus dedi hostibus jussit) ita demum si recusantibus hostibus Populus eos recipiat. lib. 49. Tit. *de Jur. postlim.* N. 18.

CXLII. Apud hostes susceptus filius si postliminio redierit, filii jura habet. Habere enim eum POSTLIMINIUM, nulla dubitatio est. *l.* 9. *ff. de tit.*

CXLIII. 1. Transfugæ (1) nullum postliminium est. *l.* 19. § 4. *ff. de Captiv. et postl.*

2. Postliminio carent qui armis victi, hostibus se (2) dederunt. *l.* 17. *ff. d. tit.*

3. Nec satis est corpore domum quem rediisse, si mente (3) alienus est. *l.* 26. *ff. d. tit.*

(1) Talis est non solum qui in bello, sed et qui per inducias ad hostes transfugit; quinetiam et is qui ad eos transfugit quibuscum nulla amicitia est.

(2) Sponte.

(3) Id est, si animum revertendi ad hostes habeat.

CXLIV. Spem revertendi civibus, in virtute bellica magis quam in pace (1) Romani esse voluerunt. *l.* 12. *ff. d. tit.*

(1) Igitur in bello capti qui tempore pacis redeunt, si non de his in pactis comprehensum est ut redirent, postliminium non habent. Hinc nec per inducias est postliminium.

CXLV. *Postliminii juris is effectus est; quod* Retro creditur in civitate fuisse, qui ab hostibus advenit. *l.* 16. *ff. d. tit.*

*Postliminium non restituit ea quæ sunt facti; puta, possessionem, et usucapionem.* sup. d. l. 12. § 2.

Cætera quæ in jure sunt, posteaquam postliminio redit, pro eo habentur (1), ac si nunquam iste hostium potitus fuisset. *sup. d. l.* 12. § 6.

(1) Ergo videtur jura civitatis aut familiæ semper retinuisse, adeoque et hereditatis legitimæ, etc. quæ etiam tempore captivitatis jure ipsi delata videtur.

*Tamen* Non ut pater filium, ita uxorem maritus jure postliminii recipit; sed consensu redintegratur matrimonium. *l.* 14. § 1. *ff. de tit.*

§ 2. *De fictione Legis Corneliæ.*

CXLVI. In omnibus partibus Juris; is qui reversus non est ab hostibus, quasi tunc decessisse creditur (1) quum captus est. *l.* 18. *ff. d. tit.*

(1) Id est, ultimo momento quo adhuc civis fuit; nullam proinde capitis diminutionem passus. Hinc ejus esse hereditas intelligitur, ejus testamentum valet, quod servi ejus stipulantur, hereditati ejus acquirunt, etc.

## CAPUT SECUNDUM.

*De variis qualitatibus quæ in Jure circa personas attenduntur.*

*In Jure hæ qualitates personorum in multis spectantur : ætas, quædam vitia mentis aut corporis, sexus, nobilitas, dignitas, ignominia, professio, viduitas, orbitas, numerus liberorum, etc.*

### ARTICULUS I.

*De ætate.*

§ 1. *De impuberibus, infantibus, et pupillis.*

CXLVII. 1. IMPUBES *est, quisquis sive puer, sive puella, nondum pubertatem attigit. Hæc autem ex Proculeianorum sententia quam Justinianus confirmavit, ex numero annorum æstimatur; ut pubes sit masculus qui quatuordecimum annum complevit, fœmina quæ duodecimum.*

2. Pupillus (1).... si in parentis potestate est, ne auctore quidem patre obligatur. *l.* 141 § 2. *ff. de Verb. oblig.*

3. Item impubes omnibus officiis civilibus (2) debet abstinere. *l.* 2. § 1. ULP. LIB. I. AD SABIN.

(2) Id est, impubes. Sic enim quandoque late accipitur. In sequentibus autem regulis *Pupillus* proprie accipitur pro impubere sui juris.

(1) Puta, non potest postulare, procurator in lite existere, officio libripendis aut antestati, vel testis in mancipationibus fungi, etc.

CXLVIII. 1. Pupillus nec velle (1) nec nolle (2) in ea ætate, nisi apposita tutoris auctoritate, creditur. Nam quod animi judicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est. *l.* 189. [a] CELSUS LIB. 12. DIGEST.

*Igitur.* Pupillus pati posse (3) non intelligitur. *l.* 110. § 2. PAUL. LIB. 6. AD ED.

(1) Hinc nec adire hereditatem, nec agnoscere bonorum possessionem potest. Infra N. 153.

(2) Hinc nec repudiare hereditatem, aut bonorum possessionem, aut legatum, potest.

[a] *Alias* 149.

(3) In his in quibus patiendo sibi noceret; ut in specie legis 19. ff. *de Aq. et aq. pluv. arc.* in qua vicinus qui passus est fieri opus ex quo aqua ipsi nocet, excluditur ab actione *Pluviæ arcendæ.* Talis patientia non potest objici pupillo. Est hæc regula corollarium præcedentis; nam *Patientia voluntatem includit.*

2. *At vero* Meliorem conditionem suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est. *l.* 28. *ff. de Pact.*

*Ex his fluit sequens Regula*

*Regula generalis.*

CXLIX. Pupillus, quantum ad acquirendum, non indiget tutoris auctoritate.

Alienare vero nullam rem potest, nisi præsente tutore (1) auctore; et ne quidem possessionem, quæ est naturalis. *l.* 11. ff. *de Acq. rer dom.*

(1) Fluit etiam ex Reg. 148.

CL. *Corollarium primum.* Pupillus ex omnibus causis solvendo sine tutoris auctoritate nihil (1) agit... Si tamen creditor bona (2) fide pecuniam pupilli consumpserit, liberabitur (3) pupillus. *sup. d. l.* 9. § 2. *ff. de Auct. tut.*

Si debitor (4) pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas; alioquin non liberabitur. *Instit. Quib. alien. lic.* § 2.

(1) Corollarium est præcedentis. Cum enim nihil alienare possit; pecuniam suam quam in solutum dat, non facit accipientis; adeoque solutio non valet.

(2) Dum ex probabili causa putavit, aut pupillum puberem esse; aut falsum aliquem tutorem, qui auctor fuit, esse verum tutorem.

(3) Consumptio bonæ fidei reconciliat solutionem.

(4) Neque enim aliter potest pupillus alienare jus quo debitorem sibi obligatum habet. Fluit pariter ex Reg. 148. Si tamen pupillus postquam utiliter impendisset pecuniam sibi solutam, rursus eam peteret, exceptione *Doli* excluderetur per Reg. 26. supra.

CLI. *Corollarium secundum.* Obligari ex omni contractu pupillus sine tutoris auctoritate non potest. *sup. d. l.* 9. *pr. ff. de Auct. tut.*

*V. G.* Pupillus mutuam pecuniam accipiendo, ne quidem Jure naturali obligatur. *l.* 59. *ff. de Oblig. et act.*

Naturaliter tamen obligabitur, in quantum locupletior (1) factus est. *l.* 5 *ff. de Auct. tut.*

(1) Et ex hac naturali obligatione quæ fluit ex Reg. 26. supra, Divus Pius in pupillos actionem dedit.

CLII. *Corollarium tertium.* In his causis ex quibus obligationes mutuæ nascuntur...... si tutoris auctoritas non interveniat, ipsi quidem qui cum his contrahunt, obligantur; at invicem pupilli non obligantur. *Instit. de Auct. tut. in pr.*

CLIII. *Corrollarium quartum* Hereditatem (1) adire pupillus sine tutoris auctoritate non potest; quamvis lucrosa sit, nec ullum habeat damnum. *l.* 9. § 3. *ff. de Auct. tut.*

(1) Est exceptio primæ partis regulæ 149. Hujus exceptionis ratio fluit ex Regula 151: aditione enim hereditatis obligamur creditoribus hereditariis.

CLIV. Malitia (1) supplet ætatem. *l.* 3. *Cod. Si min. se maj.*

*Hinc dicendum est* Pupillum (2) qui proximus (3) pubertati sit, capacem esse et furandi, et injuriæ faciendæ. *l.* 111. Gaius lib. 2. ad Ed. provinc.

(1) Et hic quoque exceptio est Reg. 148. supra, ut ex dolo suo, pupillus obligetur civiliter.

(2) Consonat præcedenti, et ex ea fluit.

(3) Quis autem proximus pubertati? An, ut putat Accursius, qui decimum annum et dimidiam partem undecimi excessit? Is quidem propius ad pubertatem accedit, quam ad infantiam quæ anno septimo concluditur; sed non ideo *Proximus pubertati* dicendus est. An, ut quidam putant, is cui pauci dies; an, ut alii, is cui semestre tempus ad pubertatem deest? An masculus qui duodecimum annum attigit, auctore Servio; qui ad illum Virgilii versum, *Eglog.* VIII. *Alter ab undecimo jam tum me ceperat annus* notat describi ex aliquo Jurisconsulto *Vicinum pubertati?* An denique totum hoc arbitrio judicis committitur, qui ex circumstantiis æstimet an malitia ætatem antecesserit?

CLV. Infans possidere recte potest, si tutore auctore cœpit, nam judicium infantis suppletur auctoritate tutoris (1).

Pupillus (2), etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. *l.* 32. § 2. *ff. de Acquir. possess.*

Furiosus et pupillus (3) sine tutoris auctoritate non potest incipere possidere; quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore suo rem contingant. *l.* 1. § 3. *ff. d. tit.*

*Sunt et alia jura impuberibus propria, de quibus in decursu; puta ut ipsis re ipsa mora fiat; ut res eorum non usucapiuntur, item circa eorum arrogationes, etc.*

(1) Et hac in re plus conceditur *Infanti* quam furioso.

(2) Si tamen ejus ætatis est, ut intelligat quid agat.

(3) Intellige de infante, qui nondum ejus ætatis est ut intelligat quid agat.

§ 2. *De puberibus minoribus viginti-quinque annis.*

CLVI. Puberes (1) sine curatoribus suis possunt ex stipulatu obligari. *l.* 102. *ff. de Verb. oblig.*

*Minoribus viginti-quinque annis hæc peculiaria jura sunt; ut, si velint, curatores accipiant; ut, quum in captionem inciderunt, Prætor auxilium restitutionis eis tribuat; ut in multis eis ignoscatur, de quibus passim in decursu; ut quorumdam munerum capaces non sint.*

(1) Vide Notas ad hanc legem, lib. 45. Tit. *de Verb. oblig.* N. 18.

§ 3. *De Ætate senili.*

CLVII. Semper in civitate nostra senectus venerabilis fuit. *l.* 5. *ff. de Jur. immun.*

Hinc immunitates quas ætas major septuaginta annis a tutelis et muneribus publicis, ætas quinquaginta-quinque annis a Decurionatu tribuit.

## ARTICULUS II.

*De quibusdam vitiis mentis et corporis, quæ in Jure circa personas attenduntur.*

§ 1. *De Furiosis.*

CLVIII. Furiosi voluntas nulla est. *l.* 47. *ff. de Acquir. hered.*

Furiosus igitur capax non est omnium in quibus voluntate opus est; contractuum, testamentorum, delictorum, etc.

CLIX. In negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum; alia eorum qui fari possunt, quamvis actum non intelligerent. Nam furiosus nullum negotium contrahere (1) potest; pupillus omnia tutore auctore agere (2) potest. *l.* 5. Paul. lib. 2. ad Sabin.

(1) Non potest igitur adire hereditatem, aut petere bonorum possessionem, imo nec stipulari, aut per traditionem acquirere.

(2) Benigne receptum est favore pupillorum; ut quod eorum judicio deest, suppleat tutoris auctoritas.

CLX. Ex quibus causis ignorantibus nobis actiones acquiruntur, ex iisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse. *l.* 24. *ff. de Obl. et act.*

CLXI. Impune puto admittendum quod per furorem alicujus accidit; quomodo si casu aliquo, sine facto personæ, id accidisset. *l. fin.* § *fin. de Admin. tut.*

Nam sufficere furore ipso eum puniri. *l.* 3. *ff. de L. Pomp. de Parricid.*

*Furiosis hæc peculiaria; ut curatores ei tribuantur; ut Decretalis bonorum possessio eis detur donec resipiscant, vice ejus quam non possunt agnoscere, etc.*

§ 3. *De Prodigis.*

CLXII. Lege Duodecim Tabularum, prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. *l.* 1. *ff. de Curat. fur.*

CLXIII. Furiosi, vel ejus cui bonis interdictum sit, nulla (1) voluntas est. *l.* 40. Paul. lib. 34. ad Sabin.

CLXIV. Is cui bonis interdictum est, stipulando sibi acquirit; tradere vero non potest vel promittendo obligari. *l.* 6. *ff. de Verb. oblig.*

(1) Ita tamen de prodigo hoc verum est, si suam conditionem faciat deteriorem; non si meliorem Et in hoc prodigus a furioso differt. Vide Reg. seq.

§ 4. *De surdis, mutis, et aliis quibusdam corporis vitiis.*

CLXV. Ubi (1) non voce, sed præsentia opus est; mutus si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo: hic quidem et respondere potest. Furiosus absentis loco (2) est, et ita Pomponius libro primo Epistolarum scribit. *l.* 124. [*a*] Paul. lib. 16. ad Ed.

(1) Differentia hic affertur inter mutum, surdum et furiosum. In his quidem actibus in quibus *Voce opus est*, scilicet in quibus verborum solemnitas est ex substantia actus; patet mutum surdumve intervenire non posse; puta in stipulationibus. Hinc arbiter esse non potest, l. 9. § 1. ff. *de Recept.* nec judex, l. 12. § 2. ff. *de Judic.* nec tutor l. 3. ff. *de Auct. tut.*: non potest hereditatem cernere, testamentum facere et in testamento testis esse: lib. 28. Tit. *Qui testam. fac.* Verum in his actibus in quibus non verbis, sed sola *Præsentia opus est*, non quidem corporis duntaxat, sed etiam animi et intellectus; mutus surdus ve intervenire possunt; puta, Pro herede gerendo, paciscendo, contrahendo: quinetiam et mutus in judicio consistere potest, ut constat ex l. 29. § fin. ff. *Comm. divid.* licet enim litigatores ad certas interrogationes quæ in Jure fiebant, respondere tenerentur; tamen cum in hac responsione nulla versetur verborum solemnitas, mutus qui audit et intelligit id de quo interrogatur, potest responsionem suam aut nutu aut scripto significare, et sic *videri respondere*: et pariter surdus, licet id de quo interrogatur, audire non possit, tamen cum hoc sive nutu sive scripto ei significari possit et hic etiam potest *respondere*. Hanc proprie esse hujus legis speciem (quamvis cæteris quibuscumque negotiis aptetur) apparet, tum ex hoc verbo *respondere*, tum quod Paulus in libro unde desumpta est, videatur incepisse agere de judiciis, ut ex serie librorum ejus Ad Edictum in Labitti Indice colligi potest.

(2) Etsi enim præsentiam corporis, at præsentiam animi et intellectus quæ in negotiis agendis requiritur, furiosus habere non potest. Et hoc sensu *absentis loco est*, eaque in re differt a mutis et surdis qui intellectum habent. Hinc V. G. sententia arbitri non videtur dicta coram litigatoribus, si alteruter erat furiosus: lib. 9. Tit. *de Receptis* N. 44. hinc quibus casibus permittitur filio agere cum pater abest, permitti ei debet et quum furiosus est: lib. 5. Tit. *de Judiciis* N. 18 et 19. lib. 24. Tit. *de solut. matrim.* N. 10. Possunt fingi multa alia exempla. Vide Cujacium ad *h. l.* et Tit. præced. in Verb. *CORAM.*

[*a*] *Alias* 166.

CLXVI. Celsus... utilitatis gratia motus, surdum ita natum manumittere posse ait. *l.* 1. *ff. Qui et a quib. manum.*

Hinc continetur exceptio ejus quod modo dictum est, mutos non posse intervenire his actibus in quibus verba solemnia desiderantur. Surdo enim *ita nato*, qui proinde mutus quoque est, remittitur verborum solemnitas; ut Vindicta (de ea enim specie manumissionis hæc lex intelligenda est) manumittere possit: *utilitatis gratia* scilicet, id est favore libertatis: supra Reg. 91.

CLXVII. Mutus et surdus per eum modum qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur. Fortasse et ipsi dantur; non quidem ad agendum, sed ad administrandum. *l.* 43. *ff. de Procur.*

*Quædam etiam alia corporis vitia in Jure circa personas attenduntur. V. G. Eunuchus nec nuptias contrahere, nec adoptare potest. Cœcus postulare nisi pro se non potest, et peculiaris forma circa ejus testamentum præscripta est, etc.*

## ARTICULUS III.

*De sexu.*

§ 1. *De Jure mulieribus proprio, et SCto Velleiano.*

CLXVIII. In multis Juris nostri articulis, deterior est conditio fœminarum quam masculorum. *l.* 9. *ff. de Stat. hom.*

*Hæc regula declaratur per sequentes.*

*Et* 1.° Nulla fœmina aut habet suos heredes (1), aut desinere habere potest. *l.* 13. *ff. de Suis et Leg. her.*

2.° Fœminæ ab omnibus officiis civilibus (2) vel publicis remotæ sunt; et ideo, nec judices esse possunt nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio intervenire (3), nec procuratores (4) existere. *l.* 2. Ulp. lib. 1. ad Sabin.

*Enimvero* Moribus civilia officia adempta sunt fœminis. *l.* 1. § 1. *ff. ad SCtum Velleian.*

(1) Cum liberi sint in potestate patris, non matris.

(2) Civilia *officia* Gothofredus hic appellari censet: quæcumque, sive publica sunt, id est publica auctoritate geruntur, quorum duo exempla refert. *Judicare, et magistratum gerere;* sive etiam citta publicam auctoritatem in civitatis judiciorum conspectu, aut saltem in aliquo virorum conventu peraguntur, ut postulare, sponsorem et procuratorem in judiciis existere. Cujus Regulæ ratio petenda ex verecundia sexus matronalis, quæ non permittit eas se virorum immiscere cœtibus: l. 21. Cod. *de Procurat.* Inde est etiam quod feminæ in testamentis et mancipationibus nec testes nec libripendes esse possunt: quæ proprie est hujusce legis species, ut jam supra notavimus ad § 1. h. l. circa impuberes, supra N. 147.

(3) In judiciis scilicet. Alia ratione, pro aliis obligari non possunt: infra N. seq.

(4) In judiciis, *Ad negotium* enim fœminam procurare posse constat ex l. 10. § 6. ff. *Mandati*, et passim.

CLXIX. *Peculiare etiam fœminis est, quod* Velleiano SCto plenissime comprehensum est, ne pro ullo fœminæ intercederent. *l.* 1. *ff. d. tit. ad SCtum Velleian.*

Senatusconsultum locum habet; sive eam obligationem quæ in alterius persona constitit, mulier in se transtulit (1), vel participavit (2); sive quum alius pecuniam acciperet, ipsa se ab initio ream constituit.

Quod et in rerum earum habitis pro aliis obligationibus (3) admissum est. *l.* 4. *Cod. ad SC. Vell.*

(1) Expromittendo quod alter debebat.

(2) Fidejubendo; item defendendo, in Jure respondendo: Tit. *ad SC. Vell.* N. 5.

(3) Id est, ut non possint pro aliis obligare res suas.

CLXX. 1. Intercedere mulierem intelligendum est, etiam pro eo qui obligari non possit. *l.* 32. § 5. *ff. d. tit.*

2. Neque maritum, neque filium, neque patrem, permittitur mulieri defendere. *l.* 2. § *fin. ff. d. tit.*

3. Si apud Minorem mulier pro alio intercesserit

non est ei actio in mulierem (1) danda. *l.* 12. *ff. de Minorib.*

*(1) Hoc ita, si prior debitor solvendo sit : d. l.

CLXXI. Ea quæ in fraudem Senatusconsulti, quod de intercessione fœminarum factum est, excogitata (1) probari possunt, rata haberi non oportere. *l.* 29. §. 1. *ff. ad SC. Vell.*

(1) Duplex talis fraudis species. *Prima.* Quum mulier, ne ipsa intercederet, alii mandavit ut intercederet : quo casu denegatur actio creditori si scivit, adversus hunc intercessorem : si ignoravit, non denegatur; sed huic intercessuri non datur actio *Mandati* adversus mulierem. *Secunda.* Fraudis species, quum mulier personam suam interponit, ut vice ejus pro quo vult intercedere, contrahere videatur cum creditore fraudis conscio. Non autem est fraus ex eo solo quod mulier contrahat ut donet alteri qui ipse non erat contracturus : infra, Reg. 173.

CLXXII. Senatus obligatæ mulieri succurrere voluit, non donanti (1). *l.* 4. § 1. *ff. d. tit*

Mulieribus tunc succurrendum est quum defenduntur [a] non ut facilius calumnientur (2). *l.* 110. § *fin.* Paul. lib. 6. ad Ed.

*Et* Decipientibus mulieribus SCtum auxilio non est. Infirmitas enim fœminarum, non calliditas, auxilium meruit. *l.* 2. § 3. *ff. ad SC. Velleian.*

(1) Quia difficilius donant quam se obligant.
(2) Ut si res mulieris, ipsius voluntate, suas illas esse dolose dissimulantis quis obligaverit velut proprias.
[a] *Alias* defraudantur.

CLXXIII. Si mulier tanquam in usus suos pecuniam acceperit, alii creditura; non est locus SCto. Alioquin nemo cum fœminis contrahet, quia ignorari potest quid acturæ sint. *l.* 11. *ff. d. tit.*

Si pro aliquo mulier intercesserit, sed in rem ejus quod acceptum est, versaretur (1); exceptio Senatusconsulti locum non habet; quia non fit pauperior (2). *l.* 21. *ff. d. tit.*

Mulier non adjuvatur hoc Senatusconsulto.... quum prima facie quidem alienam, revera autem suam obligationem suscipiat. *l.* 13. *ff. d. tit.*

*Cessabat etiam Velleianum, si mulier in judicio expresse cavisset se non usuram. Plures alios casus addidit Justinianus.* l. 22, l. 23, l. pen. et l. fin. Cod. h. tit.

*(1) Puta si defendit eum qui adversus eam habet regressum, vel si expromisit pro creditore suo ut ab ipso liberetur. Imo ex Sententia Marcelli, ut Velleianum cesset, sufficit mulierem probabiliter existimasse, se negotium suum gerere intercedendo, quamvis non gereret; puta se debitricem esse ejus pro quo expromittebat, quum non esset. Item sufficit eam fecisse officii pietatis implendi causa. *d. tit.* N. 28.

(2) Eadem ratione cessat; si mulier ex postfacto indemnis facta est ab eo pro quo fidejussit.

CLXXIV. 1. Heredes quoque mulieris.... eadem exceptione quæ ex Senatusconsulto introducta est uti posse, dubium est. *l.* 20. *Cod. d. tit.*

2. Eadem que exceptione fidejussorem (1) ejus uti posse, Juris auctoritas probat. *l.* 14. *Cod. d. tit.*

3. Interdum (2) intercedenti mulieri et Condictio competit. *l.* 8. § 3. *ff. d. tit.*

(1) An etiam eum qui donandi causa fidejussisset, lis fuit inter Jurisconsultos. l. 16. § 1. *d. tit.*

(2) Scilicet quum per errorem Juris solvit. Secus in Macedoniano, supra N. 117. Reg. 3. Disparitas est quod Velleianum favore mulierum factum sit; Macedonianum, non tam favore filiorumfamilias, quam odio creditoris.

CLXXV. Æquum visum est ita mulieri succurri, ut in veterem debitorem (1), aut in eum qui pro se constituisset mulierem ream, actio (2) daretur. Magis enim ille quam creditor, mulierem decepit. *l.* 1. §. 2. *ff. d. tit.*

*Igitur* Cum mulieris persona subtrahatur creditori propter Senatusconsultum, integra causa pristina restituenda est. *l.* 14. *ff. d. tit.*

(1) Et ejus fidejussores, correos, etc.
(2) Qualis erat, aut futura fuisset.

### § 2. *Discrimen inter fœminas ac Minores.*

CLXXVI. 1.° Juris error nec fœminis in compendiis (1) prodest. *l.* 8. *ff. de Jur. et fact.*

2.° Nec loco minoris viginti-quinque annis circumscripti, per omnia (2) habenda est mulier. *l.* 32. *ff. ad SC. Velleian.*

(1) Et hac in re a Minoribus differunt, qui etiam in lucris restituuntur. Cæterum hoc cum Minoribus commune habent; ut in delictis, facile is error præsumatur in mulieribus quemadmodum in Minoribus, et ex hac causa eis parcatur.

(2) Minor enim ex eo solo quod in aliquo quocumque negotio captus sit, restituitur. Mulier, non item.

### § 3. *De Hermaphroditis.*

CLXXVII. Hermaphroditum.... magis puto ejus sexus æstimandum qui in eo prævalet. *l.* 10. *ff. de Statu hom.*

## ARTICULUS IV.

### *De Dignitate, Honestate, Infamia, Turpitudine, Professione, Cœlibatu, etc.*

### § 1. *De Dignitate et honestate.*

CLXXVIII. *Attenditur in personis dignitas, puta Senatoria, Curialis, de quibus supra. Ad dignitatem pertinent tituli, puta titulus* Speciosæ, Clarissimæ, Illustris *personæ.*

*Hi etiam mulieribus communes sunt, sive ex origine, sive ex justis nuptiis quæsiti. Nam* Mulieres honore maritorum erigimus (1) et genere nobilitamus. *l. un. Cod. de Incolis.*

*Cæterum in pari dignitatis causa,* Major dignitas est in sexu virili (2). *l.* 1. *ff. de Senat.*

(1) Quandiu nuptæ sunt, aut alteri non nubunt.
(2) Hinc vir Præfectorius anteit feminam Præfectoriam, imo et Consularem. d. l.

CLXXIX. *Valde etiam circa personas expectatur in Jure honestas, puta in testimoniis, in muneribus, in connubiis, in injuriarum æstimatione, etc.*

§ 2. *De Infamia* Juris.

CLXXX. 1. Factum (1) Lex, non Sententiam notat. *l.* 43. § 12. *ff. de Rit. nupt.*

2. Non est ignoscendum ei quæ obtentu paupertatis turpissimam vitam egit. *l.* 43. § 5. *ff. de Rit. nupt.*

3. Non aboletur turpitudo quæ postea intermissa est. *d. l.* 43. § 4.

(1) Hinc mulier in adulterio deprehensa, quamvis non damnata, jam infamis est. Sic et ex Edicto Prætoris, solo facto infames sunt, leno, is qui in scenam prodiit, bigamus, mulier quæ intra annum luctus nupsit, vir qui sciens eam duxit, pater qui eam nuptui tradidit.

CLXXXI. 1. Infamem non ex omni crimine Sententia facit, sed ex eo quod publici judicii causam habuit; aut si crimen ex hac causa descendat, quæ etiam ex privato judicio infamiam condemnato importet. *l.* 7. *ff. de Publ. jud.*

2. Cessat ignominia in Condictionibus, quamvis ex famosis causis (1) pendeant. *l.* 36. *ff. de Oblig. et act.*

3. *Ex his pariter*, Contrario judicio damnatus, non erit infamis. *l.* 6. § *fin. ff. d. tit.*

*Item* Si quis alieno (2) nomine condemnatus fuerit, non laborat infamia (3). *d. l.* 6. § 2.

4. Ex compromisso arbiter, infamiam non facit. *l.* 13. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Puta, in Condictione furtiva.
(2) Puta hereditario, item procuratorio.
(3) Nec is cujus nomine damnatur, cum ipse non sit damnatus.

CLXXXII. 1. Intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur (1). *l.* 5. *ff. de His qui not. infam.*

2. In actionibus quæ ex contractu proficiscuntur, licet famosæ (2) sint, et damnati notentur; attamen pactus non notatur. *l.* 7. *ff. de His qui not. infam.*

(1) Scilicet qui pretio dato, de pœna alicujus delicti famosi, puta *Furti* transigit; perinde infamis, est ac si ex hac causa damnatus esset.

(2) Quales sunt actiones directæ *Mandati*, *Depositi*, *Pro socio*, et *tutelæ*; quum quis his actionibus ex dolo damnatur.

CLXXXIII. 1. Pœna gravior (1) ultra Legem imposita, existimationem conservat. *l.* 13. *ff. d. tit.*

2. Ictus fustium (2) infamiam non irrogat, sed causa propter quam id pati meruit. *l.* 22. *ff. d. tit.*

3. Mulcta (3) damnum famæ non irrogat. *l.* 1. *Cod. de Mod. mulct.*

(1) Non pecuniaria.
(2) Idem dic de quavis alia pœna.
(3) Idem sensus ac præcedentis.

§ 3. *De infamia* Facti.

CLXXXIV. 1.° *Qui actione aliqua famosa per procuratorem damnati sunt;* Licet verbis Edicti non habeantur infames, ita condemnati (1); re tamen ipsa et opinione hominum non effugiunt infamiæ notam. *l.* 2. *ff. de Obs. par. et patr.*

2.° *Tali etiam facti infamia laborant, mulieres quæ palam corpore suo quæstum faciunt.*

Palam quæstum facere dicemus, non tantum eam quæ in lupanario se prostituit; verum etiam si qua (ut assolet) in taberna cauponia, vel qua alia pudori suo non parcit. *l.* 43. *ff. de Ritu nupt.*

3.° *Delatores. At* Delationes suscipientium fama non læditur.... eorum qui non præmii consequendi, item eorum qui ulciscendi gratia (2) adversarium suum deferunt. *l.* 2. *ff. de Jur. fisc.*

*Item* Neminem sequitur infamia, ob defensa (3) publica negotia patriæ suæ. *l.* 9. *Cod. Ex quib. caus. infam.*

(1) Quia proprie non sunt condemnati, hi quorum procuratores soli condemnati sunt.
(2) Protegendæ causæ suæ gratia.
(3) Ut quum quis ex officio muneris sui aliquem defert.

CLXXXV. Crimen vel pœna paterna, nullam maculam filio infligere potest. *l.* 26. *ff. de Pœnis.*

§ 4. *De Professione, et maxime de Militia.*

*Valde etiam in personis professionem Jura considerant. Sic professio liberalium artium, medicinæ, certarum negotiationum, consideratur circa vacationem a tutelis et muneribus publicis. Maxime autem consideratur professio militiæ; multa enim propria sunt militibus jura; puta circa judicia, ut proprios judices habeant et præscriptione* Fori *gaudeant, ut non ultra quod facere possunt exigantur; in criminalibus causis, ut tormentis et plebeiorum pœnis non subjiciantur; circa commercia, ut in eis ignorantia Juris excusetur; circa ultimas eorum voluntates, ut Juris Civilis subtilitatibus non sint obnoxiæ.*

CLXXXVI. Veteranis et liberis veteranorum idem honor habetur qui et Decurionibus. *l.* 3. *ff. de Veteran.*

*Hoc honore et cœteris veteranorum privilegiis privantur, qui latrociniis se dederunt.* l. 3. Cod. d. tit.

§ 5. *De Cœlibatu, orbitate, numero liberorum.*

*Considerabatur etiam in personis, Lege Julia et Papia, Cœlibatus et orbitas quibus certæ pœnæ, item numerus liberorum cui præmia decreta erant. De quibus vide lib.* 1. *Tit.* de Statu hom. *et ad Titulos* de Legatis *Part.* 4.

## CAPUT TERTIUM.

*De variis juribus in personas.*

*Hæc præcipua distingui possunt; Potestas, sive dominica sive patria; jus Patronatus, Tutela et Cura.*

### SECTIO I.

*De Dominica et patria potestate, et aliis juribus dominicæ potestati affinibus.*

### ARTICULUS I.

*In quas personas obtineant Dominica aut patria potestas, et in quo consistant.*

§ 1. *De Dominica potestate.*

CLXXXVII. 1. Apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, domini in servos vitæ necique potestatem fuisse. *l.* 1. § 1. *ff. de His qui Suis vel al.*

2. Sed hoc tempore nullis hominibus qui sub Imperio Romano sunt, licet, supra modum et sine causa Legibus cognita in servos suos sævire. *d. l.* 1. § 2.

§ 2. *De patria potestate.*

CLXXXVIII. 1. Qui ex me et uxore (1) mea nascitur (2), in mea potestate (3) est. Item qui ex filio (4) meo et uxore ejus nascitur, id est nepos (5) meus et neptis, æque in mea sunt potestate; et pronepos et proneptis, et deinceps cæteri. *l.* 4. ¶ *nam qui. ff. d. tit.*

2. Nepotes ex filio, mortuo avo, recidere solent in filii (6) potestatem, hoc est, patris sui. *l.* 5. *ff. d. tit.*

(1) Justa.

(2) Aut per adoptionem fingitur natus.

(3) Nisi ipse sim in patria potestate: hoc enim casu, non in mea, sed in cujus et ipse sum potestate nascitur. Reg. seq.

(4) Secus si ex filia.

(5) Idem de pronepote, et deinceps.

(6) Nisi filius per capitis diminutionem saltem minimam, exierit e familia.

CLXXXIX. Potestas patria inæstimabilis est. *l.* 114. § 8. *ff. de Legatis.* 1.

Id est, pecunia lui et æstimari non potest. Ex quo in h. l. colligitur, non posse quem gravari fideicommisso emancipandi liberos suos.

CXC. Patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere. *l.* 5. *ff. d. L. Pomp. de Parric.*

CXCI. Libertati a Majoribus tantum impensum est, ut patribus quibus jus vitæ in liberos necisque potestas olim erat permissa, libertatem (1) eripere non liceret. *l.* 10. *Cod. de Patr. potest.*

*Corollarium.* Liberos a parentibus neque venditionis (2), neque donationis titulo, neque pignoris jure, aut alio quolibet modo, nec sub prætextu ignorantiæ accipientis, in alium transferri posse, manifestissimi Juris est. *l.* 1. *Cod. de Patrib. qui fil. suos distr.*

(1) Poterant tamen olim vendi, sed emptori serviebant salvo libertatis et ingenuitatis statu. Vide lib. 1. Tit. *de His qui sui, etc.* N. 16.

(2) Hoc tamen uno casu permittitur; scilicet ut in extrema necessitate positus pater possit recens natum vendere.

§ 3. *Regula communis patriæ et Dominicæ potestati.*

CXCII. Melior conditio nostra per servos fieri potest, deterior fieri non potest. *l.* 133. [a] GAIUS LIB. 8. AD ED. PROVINC.

*Quod porro de servis dicitur, idem de filiisfamilias dictum puta; cum sit eadem ratio* (1).

[a] *Alias* 175.

(1) *Melior* sive per servos, sive per filios *conditio nostra fieri potest;* si quidem per illos acquirimus, infra § seq. *Deterior non potest;* nec enim nos illi obligare, aut res nostras alienare valent: exceptio tamen, quod *Noxaliter* ex delicto servorum teneamur; item quod jure Prætorio, ex contractu aut quasi-contractu tam filiorum quam servorum nostrorum, *De peculio* obligamur.

§ 4. *De effectu præcipuo, tam patriæ quam Dominicæ potestatis; ut quidquid per eum qui in aliena potestate est acquiritur, non ipsi, sed ei in cujus potestate est acquiratur.*

CXCIII. Qui (1) in potestate alterius est, nihil suum habere potest. *l.* 10. § 1. *ff. de Acq. rer. dom.*

*Corollarium.*

Servus licet in libertate moretur, nihil possidet (2). *l.* 31. § 2. *ff. de usucap.*

(1) Unicam hæc regula exceptionem patiebatur; scilicet circa peculium castrense filiorumfamilias, de quo infra art. fin. hujus Sect.

(2) Naturaliter quidem tenet, sed possessio quatenus juris est, penes ipsum non est.

*Pariter* Filiusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipisci possessionem rei peculiaris (3) videtur. *l.* 93. MÆCIAN. LIB. I. FIDEIC.

Placet, quoties acquiritur per aliquem hereditas vel quid aliud, ei cujus quis in potestate est confestim acquiri... nec momento aliquo subsistere in persona ejus per quem acquiritur. *l.* 79. *ff. de Acq. hered.*

Quod servus stipulatus est quem dominus pro derelicto habebat, nullius est momenti (4). *l.* 36. *ff. de Stip. serv.*

Si servus hereditarius (5) stipulatus (6) sit, nullam vim habitura est stipulatio, nisi adita hereditas sit, quasi conditionem (7) habeat. Idem est (8) et in servo ejus qui apud hostes est. *l.* 73. § 1. *ff. de Verb. oblig.*

(3) Item quidem naturaliter tenere possunt filiusfamilias aut servus, sed rei quam tenent, possessionem (quateous aliquid juris ea possessio habet) non sibi, cum nil suum habere possint, sed patri aut domino retinent, recuperant, aut adipiscuntur.

(4) Nec enim ipsi, cum pro nullo habeatur, jus quæri potest; nec domino, cum dominum servus ille non habeat.

(5) Id est, hereditatis alterius jacentis.

(6) Idem de quovis alio contractu dictum puta.

(7) Hanc scilicet, *si adita fuerit hereditas.* Nisi enim fuerit adita, nulla erit domini persona cui servus acquirere jus ex hoc contractu potuerit, adeoque irritus fiet contractus. Patet hanc regulam fluere ex præcedentibus.

(8) Ut pariter pendeat contractus; ut, si redierit dominus ejus, ipsi; si apud hostes decesserit, et adita ex Lege Cornelia fuerit ejus hereditas, ejus heredi acquisierit servus; sin adita non fuerit, irritus sit contractus. Sed et adita etiam hereditate, irritus erit, nisi sibi aut impersonaliter (non si *Domino*) stipulatus fuerit.

CXCIV. Sive mihi, sive sibi (1), sive conservo suo, sive impersonaliter dari servus meus stipuletur, mihi acquiret. *l.* 15. *ff. de Stipul. serv.*

(1) Si tamen ea essent quæ nonnisi ex persona domini possent consistere, ut si operas a liberto domini stipularetur; hæc stipulatio valere non potest nisi aut Domino, aut impersonaliter stipuletur.

CXCV. Etiam invitis (1) nobis per servos vel filios acquiritur, pene (2) ex omnibus causis. *l.* 32. *ff. d. tit.*

(1) Id est, citra nostram voluntatem.

(2) Dicit *pene:* Nam hereditatem nonnisi ex jussu nostro nobis acquirunt.

CXCVI. Quæ facti sunt, non transeunt ad dominum. *l.* 44. *ff. de Condit. et demonstr.*

Hinc (quæ species hujus legis est) conditio daudi servo, in persona ipsiusmet servi, non domini implenda est. Hinc si servus stipulatus est *Sibi ire licere*, actio quidem domino acquiritur; sed ut suo servo, non ut sibi ire liceat. Idem dic de facto *Electionis.*

CXCVII. Non solum proprietas per eos quos in potestate habemus acquiritur nobis, sed etiam possessio (1). *l.* 10. § 2. *ff. de Acquir. rer. dom.*

(1) De qua magis dubium, propter regulam præced. At ratio decidendi, quod possessio multum juris habet.

Acquirimus possessionem per servum, aut filium qui in potestate est, et quidem earum rerum quas peculiariter tenent, etiam ignorantes (2). *l.* 1. § 5. *ff. de Acquir. poss.*

Is qui in tua potestate est, ignoranti tibi, non corporalem possessionem, sed justam (3) potest acquirere. *l.* 24. *ff. d. tit.*

(2) Vide rationem, d. tit. *de Acq. poss.* N. 25. cum Notis.

(3) Nam quod injuste tenet, non est in peculio. Qui enim ipsi permittit habere peculium, non permittit ei ut quid injuste occupet.

CXCVIII. 1. Quicquid filius peculiari nomine apprehenderit, id statim pater ejus possidet, quamvis ignoret in sua potestate filium: amplius, etiamsi filius ab alio tanquam servus possideatur. *l.* 4. *ff. d. tit.*

2. *Possessionem* Nec vero domino (1) aut sibi (2) acquiret, qui ab alio possidetur. *l.* 1. § 6. *ff. d. tit.*

*At* Per servum in fuga agentem, si neque ab alio possideatur, neque se liberum esse credat; Possessio (3) nobis acquiritur. *l.* 50. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Si servus sit: et hac in re differt dominus a patre. Vide rationem disparitatis. d. tit. N. 26. in Notis.

(2) Si liber est.

(3) Nam extra eos casus, eum possidere adhuc intelligimur.

CXCIX. 1. Veteres putaverunt, Non posse nos per servum hereditarium (1) acquirere quod sit ejusdem hereditatis. *l.* 1. § 16. *ff. d. tit.*

2. Si plures servi legati sint.... empti vel donati... verius est posse me per unum, reliquorum acquirere possessionem. *d.* § 16.

(1) Qui duntaxat ex causa hereditaria noster sit; secus, si pro aliqua parte noster sit ex alia causa.

## § 4. *De Jure acquirendi per servos communes.*

CC. Si servus plurium sit, pro dominii portione.... acquiret. *l.* 50. *ff. de Legatis* 1.°

CCI. Communis servus si ex re alterius dominorum acquisierit, nihilominus commune id erit. *l.* 45. *ff. de Acq. rer. dom.*

*Limitatio.* Fidei bonæ convenit, ut unusquisque præcipuum habeat, quod ex re ejus servus communis (1) acquisierit. *d. l.* 45.

(1) Fit quidem commune, sed is cujus ex re quæsitum est, hoc præcipuum habere judicio *Communi dividundo* recte petit.

CCII. 1. Receptum est; quoties communis servus omnibus acquirere non potest (1), ei soli eum acquirere cui potest. *l.* 23. § *fin. ff. de Acq. rer. dom.*

(1) Puta, quia stipulatur rem quæ sit unius ex dominis propria.

2. Sicut servus communis stipulando nominatim alteri ex dominis, ita per traditionem accipiendo (2), soli ei acquirit (3). *l.* 37. § 3. *ff. d. tit.*

3. Apud Antiquos dicebatur, jussionem domini non esse absimilem (4) nominationi. *l. fin. Cod. Per quas pers.*

4. *Servus* Etsi omnium jussu stipulatus sit, vel omnibus nominatim; non dubitaremus omnibus, pro dominicis cum portionibus, non pro virilibus acquirere. *l.* 7. *ff. de Stip. serv.*

(2) Ei nominatim.

(3) Cum enim cæteris quibus non potest videri stipulatus esse, acquirere non possit; sequitur ut ei cui stipulatus est, totam acquirat, ut pote cui soli potest acquirere. Corollarium est præcedentis Regulæ.

(4) Id est, servum qui jussu unius ex dominis stipulatur; perinde ei soli acquirere ac si nominatim ei stipularetur.

CCIII. Si, quum duos dominos servus haberet, stipulatus fuerit Illi aut illi... Cassius inutilem esse stipulationem scripsit... eoque Jure utimur. *l.* 9. § 1. *ff. de Stip. serv.*

CCIV. Servus (1) communis ipse Se sibi stipulari non potest, quamvis constaret eum se stipulari domino posse. *l.* 2. *ff. d. tit.*

(1) Puta servus Titii et Mævii, non potest ita stipulari *Me mihi dare spondes.* At potest ita, *me Titio domino meo dari :* et valet pro parte quæ Titii non est.

## ARTICULUS II.

### *De juribus potestati dominicæ affinibus.*

### § 1. *De jure bonæ fidei possessoris in homines liberos servosve alienos quos possidet.*

CCV. Qui bona fide alicui serviat, sive servus alienus est, sive homo liber; quicquid ex re ejus cui servit acquirit... et... ex operis suis... ei acquirit. *l.* 23. *ff. de Acq. rer. dom.*

Operæ quodammodo ex re ejus cui servit, habentur; quia jure Operas ei exhibere debet cui bona fide servit. *d. l.* 23.

CCVI. Per eum quem bona fide possidemus... possessionem acquiremus (1). *l.* 1. § 6. *ff. de Acq. poss.*

(1) Scilicet ex re nostra et operis ejus.

CCVII. Quidquid liber homo vel alienus, quive bona fide nobis servit, non acquirit (1) nobis; id vel sibi liber, vel alienus servus domino suo acquiret. *l.* 54. § 4. *ff. d. tit.*

Generaliter dicendum est; Quod ex re.... ejus cui bona fide quis servit ei acquirere non potest (2), sibi (3) eum acquisiturum; quod autem (4) ex re ejus sibi acquirere non potest, ei acquisiturum cui bona fide servit. *l.* 23. § 2. *ff. de Acq. rer. dom.*

*Hæc regula et ad fructuarios aut usuarios recte trahitur, de quibus infra.*

(1) Sive quia acquirit ex alia causa quam ex re possessoris aut ex operis suis, sive quia id acquirit quod ei possessori acquiri non potest.

(2) Puta, quia stipulatus est rem hujusce possessoris.

(3) Si liber est; aut domino suo, si alienus servus est.

(4) Vulgo *non ex re :* sed negationem evidenter delendam, recte monet Cujacius. Sensus est : Homo liber ex re bonæ fidei possessoris stipulando acquirit ei, etiamsi id est quod is homo ipse sibi non potuisset acquirere; puta, si rem suam stipulatus fuerit.

CCVIII. Liber homo qui bona fide servit mihi, quod stipulanti mihi promittit, prope est ut omnimodo sit utile, quamvis ex re mea promittat (1).... Nec tamen ideo si stipulanti eidem ex eadem causa (2) spondeam, tenebor (3). *l.* 118. *ff. de Oblig. et act.*

(1) Puta, restitutionem pecuniæ quam ei credidi.

(2) Puta vice versa, si spondeam ipsi restitutionem pecuniæ, quam ex peculio quod ipsi concessi, mihi credidit.

(3) Qua enim ratione, non sibi sed mihi hoc acquireret, si ab alio stipularetur; eadem ratione non debeo ei teneri quum a me stipulatur.

CCIX. Si alienus servus duobus bonæ fidei serviens, ex unius eorum (1) re acquirat, ratio facit, ut ei ex cujus re acquisiit, id totum ei acquirat. *l.* 19. *ff. de Stipul. serv.*

(1) Hæc est posterior sententia Scævolæ, quæ prævaluit, et obtinet item circa duos fructuarios. Antea autem Scævola putaverat, pro parte duntaxat pro qua possidebat ei acquiri; pro reliqua parte, vero domino. *l.* 25. § 6. *ff. de Usufr.*

CCX. 1. Quo casu (1) fructus prædiorum consumptos suos faciat bona fide possessor; eodem per servum ex opera et ex re ipsius ei acquiratur. *l.* 40. *ff. de Acq. rer. dom.*

2. Etiam furtivus servus (2), bonæ fidei emptor acquirit. *l.* 39. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet quandiu non supervenit scientia rei alienæ.

(2) Nec obstat quod non potest usucapi. Nam nihil commune habet jus usucapionis, cum jure percipiendi fructus rei bona fide possessæ.

### § 2. *De eo qui usumfructum servi habet.*

CCXI. De his servis in quibus tantum usumfructum habemus, ita placuit, ut quicquid (1) ex re nostra vel ex operis suis acquirant, id nobis acquiratur. *l.* 10. § 3. *ff. de Acq. rer. dom.*

Si contemplatione (2) fructuarii aliquid servo relictum vel donatum est, ipsi acquiret. *l.* 22. *ff. de Usufr.*

In operis servi, hereditas (3) non est. *l.* 47. *ff. de Acq. rer. dom.*

(1) Etiam possessionem. *l.* 49. *ff. de Acq. posses.*

(2) Nam quodammodo ex re ejus videtur profectum, quod ejus contemplatione relictum est. Hæc regula et ad usuarium, et ab bonæ fidei possessorem trahenda est.

(3) Id est, aditio hereditatis : adeoque fructuario, cujus jussu adita fuerat, hereditas non acquiritur, nisi contemplatione ejus relicta sit. Trahe hanc regulam, et ad bonæ fidei possessorem.

CCXII. *Regula est:* Servum fructuarium ex re domini inutiliter fructuario stipulari, domino ex re fructuarii utiliter stipulari. *l.* 22. *ff. de Stipul. serv.*

Et, si duorum ususfructus sit, quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit; pro ea duntaxat parte, ex qua ususfructus ejus sit (1), acquiri. *l.* 24. *ff. d. tit.*

(1) Nam ex re quæ pro parte duntaxat ejus est, non potest nisi pro ea parte acquirere; pro reliqua ergo parte non valet stipulatio.

CCXIII. *In servum* Modicam castigationem fructuario competere Sabinus respondit.... ut neque torqueat neque flagellis cædat. *l.* 23. § 1. *ff. de Usufr. et quemadm.*

§ 3. *De eo qui habet usum servi.*

CCXIV. Ex re mea (1) dicimus servum usuarium stipulantem vel per traditionem accipientem mihi acquirere. *l.* 14. *ff. de Usu et habit.*

(1) At non acquiro ex operis ejus.

§ 4. *De creditore, malæ fidei possessore, et patre putativo.*

CCXV. Per servum qui pignori datus est, creditori nec possessio acquiritur; quia nec stipulatione, nec mandatione, nec ullo alio modo per eum servum quicquam ei acquiritur. *l.* 37. *ff. de Acq. rer. dom.*

CCXVI. Mancipium alienum, mala fide possidenti nihil potest acquirere. *l.* 1. § 1. *Cod. de Rei vindic.*

CCXVII. Per eum quem justo ductus errore filium meum et in mea potestate existimo, nec possessio, nec dominium, nec quicquam aliud ex re mea mihi quæritur. *l.* 50. *ff. de Acq. possess.*

§ 5. *De jure redemptoris in homines liberos aut alienos quos redemit ab hostibus.*

CCXVIII. *Liberi homines* Ab hostibus redempti, quoad exsolvatur pretium, magis in causam pignoris constituti, quam in servilem causam detrusi (1) videntur. *l.* 2. *Cod. de Postlim.*

(1) Ingenuitatis igitur jura conservant, sed operas exhibere tenentur. Hinc, præterquam ex re redemptoris aut ex suis operis, acquirunt sibi. Porro extinguitur hæc causa pignoris, reddito aut condonato pretio quod pro Redemptione datum est hostibus, item morte ipsius Redempti: ex Constitutione autem Honorii et Theodosii, quinquennali operarum obsequio. l. 20. Cod. *de Postlim.*

*Ex redempta autem muliere* Eos qui post redemptionem nascuntur, ne pignoris quidem vinculo ob pretium quod pro his datum non est teneri, nullis Autoribus visum est. *l.* 8. *Cod. de Postlimin.*

CCXIX. Si quis servum captum ab hostibus redemerit, protinus est redimentis (1), quamvis scientis alienum fuisse. Sed oblato ei pretio quod dedit, postliminio rediisse aut receptus esse servus credetur. *l.* 12. § 7. *ff. de Captiv. et postlimin.*

(1) Adeo ut possit illum manumittere; nec ullum jus hoc casu, pristino domino supersit. Cæterum cum omni causa quam habebat quum captus est, fit ejus; et præterea cum hac causa, ut a pristino domino redimi possit.

## ARTICULUS III.

*De peculio, tam filiorumfamilias quam servorum, et eorum qui pro servis possidentur.*

§ 1. *Quæ sit natura peculii.*

CCXX. Peculium nascitur, crescit, decrescit, moritur. *l.* 40. *ff. de Pecul.*

*Quomodo nascatur, seu constituatur, et quomodo crescat.*

CCXXI. 1. Peculii est, non id cujus servus seorsum a domino rationem habuerit; sed quod dominus ipse separaverit, suum a servi ratione discernens. *l.* 4. *ff. de Pecul.*

2. Peculium et ex eo consistit quod parcimonia sua quis paravit, vel officio meruerit a quolibet sibi donari; idque velut proprium patrimonium, servum suum habere dominus voluerit. *l.* 39. *ff. d. tit.*

3. Apparet, non quod servus ignorante domino habuerit peculii esse; sed quod volente (1). *d. l.* 4. § 2.

4. *Dominus* Scire non utique singulas res debet, sed ΠΑΧΥΜΕΡΕΣΤΕΡΟΝ [ *i. e. pinguius* ]. *l.* 7. § 1. *ff. d. tit.*

5. Ita Veteres distinguunt; Si id acquisiit servus quod dominus necesse non habet præstare, id esse peculium; si vero tunicas aut aliquid simile quod ei dominus necesse habet præstare, non esse (2) peculium. *l.* 40. § 1. *ff. de Peculio.*

6. Re, non verbis, peculium augendum (3) est. *l.* 4. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Non utique ex formali, sed saltem ex præsumpta voluntate.

(2) Sed pertinere ad rationem dominicam. Hoc tamen ita verum est, quum servus jam aliunde peculium non haberet: alias vestimenta quæ sibi comparat, ad peculiarem rationem pertineat; nisi ea sint quæ magis domini quam sua gratia haberet, puta ut eum sequeretur, ut ministraret, etc. Tit. *de Pecul.* N. 11.

(3) Aut etiam constituendum: ita ut non sufficiat, si diceret dominus velle se ut res quam apud se habet, sit in peculio; sed traditione opus est, nisi jam apud servum res esset.

*Quæ res in peculio esse possint.*

CCXXII. 1. In peculio res esse possunt omnes, et mobiles et soli..., hoc amplius, et nomina debitorum. *l.* 7. § 4. *ff. d. tit.*

2. Servus, et id quod dominus sibi debet, in peculium habebebit, si dominus ei debitor manere voluit. *d. l.* 7. § 6.

3. Ut debitor vel servus dominus domino, vel dominus servo intelligatur; ex causa civili (1) computandum est. *l.* 49. § 2. *ff. d. tit.*

4. Si damnum servo dominus dederit, in peculium, hoc non imputabitur.... Si conservus dedit.... in peculium videtur haberi. *l.* 9. *pr. et* § 1. ff. *d. tit.*

(1) Id est, ex ea causa ex qua inter alios obligatio consisteret; non si dominus nuda voluntate constituat se suo servo debere.

*Quomodo moriatur necne peculium.*

CCXXIII. 1. Dominus.... simul atque noluit, peculium servi desinit peculium esse. *l.* 8. ff. *d. tit.*

2. *Constat* Pupillum vel furiosum, constituere quidem peculium servo non (1) posse; verum ante constitutum, id est ante furorem, vel a patre pupilli, non adimetur ex his causis. *l.* 7. § 1 *et* § 2. *ff. d. tit.*

3. Etsi furere cœperit servus vel filius, retinebunt peculium. *d. l.* 7. § 3.

4. Si ære alieno dominico exhauriatur peculium servi, res tamen in causa peculiaria (2) manent. *l.* 4. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Et quidem etiam ex auctoritate tutoris. l. 3. et l. 13. ff *d. tit.*

(2) Adeoque reviviscet peculium, nec nova constitutione opus erit, si postea hoc æs alienum exsolvatur aut condonetur. Et in hoc differt hæc species interitus peculii, ab illa quæ per ademptionem contingit.

§ 2. *De libera peculii administratione.*

CCXXIV. Puto non esse opus concedi peculium... sed non adimi, ut habeat. Alia causa est, peculii liberæ administrationis; nam hæc specialiter concedenda est. *l.* 7. § 1. *ff. de Pecul.*

CCXXV. Curator furiosi, administrationem peculii et dare, et denegare potest; tam servo furiosi, quam filio. *l.* 24. *ff. d. tit.*

CCXXVI. Qui peculii administrationem concedit, videtur permittere generaliter quod et specialiter permissurus (1) est. *l.* 46. *ff. d. tit.*

(1) Quod probabile est eum specialiter permissurum si scisset, scilicet omnes alienationes quæ non donandi causa fiunt.

CCXXVII. Libera peculii administratio non permanet, neque in fugitivo, neque in surrepto, neque in eo de quo nesciat quis, vivat an mortuus sit. *l.* 48. *ff. de tit.*

§ 3. *De peculio Castrensi filiorumfamilias.*

CCXXVIII. Castrense peculium est, quod a parentibus, vel cognatis in militia agenti donatum est; vel quod ipse filiusfamilias in militia acquisiit (1), quod (2) nisi militaret acquisiturus non fuisset. *l.* 11. *ff. de Castr. pecul.*

(1) Ex suis stipendiis, ex præda bellica, ex Imperatoris aut commilitonum liberalitatibus. Quo in numero computantur et hereditates quæ ei, ab his quos occasione militiæ noverat, relictæ sunt.

(2) Non igitur quodcumque a parentibus aut cognatis ei donatum est, in peculio *Castrensi* est; sed quod propter causam militiæ ei donaverunt aliter non donaturi: ut pecunia et res mobiles quæ in castra proficiscenti donantur.

CCXXIX. Veritatem spectamus, an vero (*Id est, vere*) Castrensis notitia vel affectio fuit, non quod quis (1) finxit. *l.* 8. *ff. d. tit.*

(1) Ergo licet cognatus legaverit militi *Ut in peculio Castrensi esset*, non ideo in peculio castrensi erit; nisi commilito fuerit cognatus ille, et præsumatur commilitium caritatem auxisse.

CCXXX. 1. Milites in potestate parentum, peculium castrense proprium habent; nec in eo ullum jus patris est. *l.* 3. *Cod. de Pecul. castr.*

Filiifamilias (1) in castrensi peculio vice patrumfamilias funguntur. *l.* 2. ff. *ad SC. Macedon.*

2. *Regula est :* Castrense peculium filiifamilias, si quidem testatus decessit, quasi hereditatem deferri heredi scripto (2)..... Sed quum nihil de peculio decernit filius, non nunc obvenisse patri, sed non esse ab eo profectum creditur. *l.* 9. *ff. de Pecul. castr.*

3. Hi actus patris qui ad præsens alienationem alicujus juris de Castrensi peculio præstant, impediuntur. Hi vero qui non statim quidem sed postea efficere (3) solent, eo tempore animadvertentur quo habere effectum consueverunt; ut si sit filius cui auferatur, nihil agatur; si ante decesserit, actus patris non impediatur. *l.* 18. § 1. *ff. d. tit.*

¶ *Hæ omnes regulæ pariter aptantur ad peculium Quasi-Castrense; de quo vide Tit. præced.*

*Quæ spectant actiones* de Peculio, *infra rejicimus ad finem Partis* 3.

(1) Consonat præcedenti. Hinc de eo testamentum facere potest: servos hujus peculii recte manumittit; per eos, non pater, sed filius acquirit; ex hac causa actionem invito patre habet, castrensem hereditatem suo arbitrio adit; item (quæ hujus legis species est) usque ad quantitatem hujus peculii, exceptione Senatusconsulti Macedoniani non juvatur.

(2) Sive pater ipse, sive extraneus, heres scriptus sit.

(3) Ut si pater rem peculii castrensis filii sui legaverit.

ARTICULUS IV.

*Quibus modis acquiratur dominica potestas, aut amittatur.*

§ 1. *De modis quibus acquiritur.*

CCXXXI. 1. Jure Gentium servi nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur. *l.* 5. § 1. *ff. de Stat. hom.*

2. Servi in dominium nostrum rediguntur.... Jure Civili; si quis se major (1) viginti annis ad pretium (2) participandum væniri passus (3) est. *d.* § 1.

*Est alius modus, quum patronus ingratum libertum in servitutem revocat; de quo in Sect. seq. Art.* 4.

*Fuit et alius ex Senatusconsulto Claudiano, quo mulier quæ contra denuntiationem domini contubernium servi sequeretur, fiebat ejus domini ancilla: quod Justinianus abrogavit, ut vid. in* Instit.

(1) Quæ ætas sufficit eo tempore quo pretium participavit, licet minor esset quum se vendi passus est.

(2) Nisi participaverit, dolus ejus non obest quominus ad libertatem proclamet; sed ob dolum tenetur emptori decepto, actione *In factum* in duplum pretii.

(3) Ignoranti emptori.

§ 2. *De manumissione, per quam dominica potestas amittitur.*

*Manumissionis olim distinguebantur modi, Civiles et naturales.*

*Civilibus modis data libertate, quales erat* Vindicta, Census (*cui successit manumissio in Ecclesia*) *et* Testamentum, *manumissus etiam civitatem Romanam consequebatur. Sin modis naturalibus* (*de quibus Tit. de* Manumission. *N.* 3.), *libertatem duntaxat Latinorum consequebatur.*

*Justinianus hoc discrimen sustulit, data omnibus civitate.*

*Hodie tamen adhuc distinguendæ sunt, si non quoad libertatis diversam naturam, saltem quoad formam actus et solemnitatem, Regulasque in iis adhibendas ut effectum suum sortiri possint, duæ manumissionis species præcipuæ,* Vindicta, *et* Testamentum.

*Manumissioni per* Vindictam, *ut et cæteris actibus voluntariæ jurisdictionis, accomodantur regulæ quæ tradentur infra Part.* 4.

*De* Testamentaria *manumissione, qua directæ libertates testamento relinquuntur, agimus infra Part.* 3. *ubi etiam de fideicommissariis libertatibus.*

*Regulæ circa eum qui manumittere potest.*

Regula generalis.

CCXXXII. *Is solus manumittere potest, qui in* (1) *solidum et pleno* (2) *jure dominus est.*

(1) Jure vero Justinianeo, quum is qui pro parte dominus est vult manumittere, tenetur socius partem suam ipsi vendere certo pretio Lege definito. l. 2. Cod. *de Serv. com. man.*

(2) Nisi accedat consensus eorum qui aliquod jus in eo servo habent.

*Corollaria.*

1. Servum pignori datum (1) manumittere non (2) possumus. *l.* 4. *ff. Qui et a quib.*

*Limitatio.* Generaliter (3) pignori datus servus, sine dubio pleno jure debitoris est, et justam libertatem ab eo consequi potest. *l.* 29. *ff. d. tit.*

2. Servum qui sub conditione legatus est, interim heres manumittendo liberum (4) non facit. *l.* 11. *ff. de Manumissionib.*

3. Si heres servum legatum manumittat, mox repudiet legatarius; retro (5) competit libertas. *l.* 3. *ff. de Manum. vind.*

4. Eum qui vænierit (6) venditor, et promissor quem promiserit, manumittere possunt (7). *l.* 18. *ff. de Manumissionib.*

5. Dotale mancipium vir qui solvendo est, potest (8) manumittere. *l.* 1. *Cod. de Serv. pign. dat. man.*

(1) Cujus proinde possessio non nostra est, sed creditoris. Idem dic de eo in quo alterius ususfructus est.

(2) Nisi accedat consensus creditoris. Sed etsi non consenserit, soluto pignori convalescet libertas. lib. 40. Tit. *Qui et a quib.* N. 12.

(3) Idem dic de tacito pignore. Favor tamen pupillorum admisit, ut qui vel tacite pupillo obligatus esset, manumitti non posset. l. 6. Cod. *Serv. pign. dat. manum.*

(4) Nec enim perfecte dominus est, a quo dominium conditione existente abiturum est.

(5) Quia retro nullum fit legatum.

(6) Nec traditus sit.

(7) Sunt enim domini, et pleno jure. Nam personali duntaxat actione tenentur emptori aut stipulatori; qui jus quidem ad rem, nullum autem jus in re habent ut exquiri eorum consensus debeat.

(8) Similis ratio.

*An per alium quis manumittere possit.*

CCXXXIII. 1. Nec mulierem per maritum, nec alium per procuratorem manumittere potuisset, non est ambigui Juris. *l.* 3. *Cod. de Vind. libert.*

2. Nec (1) fideicommissariam libertatem a pupilla sua servis debitam, tutorem (2) posse præstare certi Juris est. *l.* 6. *Cod. Qui man. non poss.*

3. Filius (3) voluntate patris (4) potest manumittere; sed manumissus, patris (5).... libertus est. *l.* 22. *ff. de Manumissionibus.*

(1) Consonat præcedenti.

(2) Idem dic de curatore furiosi. l. 22. ff. *Qui et a quib. man.*

(3) Hoc speciale in filio, quia quodammodo et ipse cum patre suo dominus videtur.

(4) Quæ durare debet quum manumittitur.

(5) Quod si fuisset servus peculii castrensis, libertus fieret filii, nec opus esset voluntate patris.

*An et qua ratione pupillus aut minor viginti annis possint manumittere.*

CCXXXIV. 1. Pupillus qui infans (1) non est, apud Consilium recte manumitti tutore auctore. *l. 4. ff. de Man. vind.*

Lex eum dominum qui minor viginti annorum est, prohibet servum manumittere (2); præterquam si causam (3) apud consilium probaverit. Ulp. fragm. *Tit.* 1. § 10.

2. Minor non est, qui diem supremum agit anni vicesimi. *l. 1. ff. de Manumission.*

3. Qui potuerint apud Consilium manumittendo ad libertatem perducere, possunt etiam necessarium heredem (4) facere. *l. 27. ff. de Manum. testam.*

4. Servus communis quin a minoribus viginti annis dominis possit manumitti.... quamvis unus (5) ex sociis causam approbaverit, dubium non est. *l. 6. ff. de Manum. vind.*

5. Post causam a judicibus probatam, et manumissionem secutam, non solet (6) status in dubium revocari; si dicantur falsa demonstratione liberati. *l. 1. Cod. de Vind. man.*

6. Si minor sit annis viginti fructuarius (7), puto consentiendo posse ad libertatem (8) perducere. *l. 2. ff. de Man. vind.*

(1) *Infans* non potest, quia velle non potest.

(2) Non solum directe, sed etiam indirecte. Unde nec per fideicommissum libertatem relinquere potest, nec vendere sub lege manumittendi.

(3) Puta, procuratoris habendi causa, matrimonii causa ob sanguinis necessitudinem, ob ingens meritum, si sit debita libertas. Enumerantur hæ causæ lib. 40. Tit. *Qui et a quib. manum.* N. 25. et seq.

(4) Justissima enim hæc est libertatis relinquindæ causa.

(5) *Unus* duntaxat.

(6) Et Divus Pius vetuit. l. 9. § 1. ff. *de Manum. vind.*

(7) Aut creditor pignoratitius.

(8) Lex enim vetat id tantum, ne proprios manumittant; non vero, ne libertati alienorum in quibus jus aliquod habent, consentiant.

*Qui servi possint manumitti necne.*

CCXXXV. 1. Qui hac lege vænierint ne manutantur, vel qui.... prohibiti (1) sint manumitti; licet manumittantur.... ad libertatem (2) non perveniunt. *l. 9. § 2. ff. Qui et a quib. man.*

2. Quod constitutum est, vetitum (3) in testamento ad libertatem Perduci, non posse manumitti; hoc ad eos pertinere puto qui testatoris fuerunt (4) vel heredis. *l. 9. § 1. ff. de Manum. testam.*

3. Servo competere libertas non potest, si relegatus (5) moratus sit in urbe. *l. 2. ff. Qui et a quib.*

4. In his quos intra certa tempora non licet manumittere (6), non testamenti facti, sed libertatis competentis tempus inspicitur. *l. 17. § 2. ff. de tit.*

(1) Vel a testatore, vel a Magistratu ob aliquod delictum.

(2) Nisi cessaverit causa, aut testator voluntatem mutaverit.

(3) Servum.

(4) Non ad prorsus alienos.

(5) Id est, exportari jussus.

(6) Quales sunt servi plagiarii, qui intra decem annos a Sententia condemnationis, et ad temporaria vincula damnati, qui durante pœna, non possunt manumitti. l. 12. ff. de Manumission. *l. 33. ff. Pœnis.* Porro sufficit ut quum dies relictæ libertatis cedit, præterierit illud tempus; quamvis nondum præteriisset tempore testamenti.

§ 3. *De Legibus quæ manumissiones infirmant.*

CCXXXVI. Ælia-Sentia Lex, in fraudem creditoris (1) et patroni manumittere prohibet. Ulp. fragm. *Tit.* 1.

*Ex hac Lege* Certum Jus est, non alias directas libertates revocari, nisi et consilium fraudis et eventus damni sequatur. *l. 1. Cod. Qui man. non poss.*

*At* In fideicommissariis libertatibus eventum tantum inspici obtinuit. *l. 7. Cod. d. tit.*

(1) Etiam conditionalis, si postea conditio extiterit. Non habetur autem pro creditore conditionali, is cui sub conditione legatum debetur. Tit. *Qui a et quib. manum.* N. 40.

CCXXXVII. Semper in fraudem creditorum libertas datur ab eo qui sciret se solvendo (1) non esse, quamvis bene dedisset merenti hoc. *l. 23. ff. Qui et a quib. manum.*

(1) Aut desiturum solvendo esse, manumittendo.

CCXXXVIII. Quum hereditas solvendo non est, quamvis heres locuples existat, libertas ex testamento non competit. *l. 5. ff. d. tit.*

*An autem solvendo non sit, non mortis tempore, sed quo aditur, inspicitur. Nam* Sicut aucta hereditas prodest libertatibus, ita nocet deminuta. *l. 18. ff. d. tit.*

CCXXXIX. In fraudem creditorum testamento datæ libertates, prioribus creditoribus dimissis, propter novos (1) creditores irritæ sunt. *l. 25. ff. Qui et a quib.*

(1) Scilicet si ipsorum pecunia dimissi sunt hi in quorum fraudem libertates relictæ sunt. Alias, non. Tit. *Qui et a quib. manum.* N. 41. ex l. 15. et l. 16. ff. *Quæ in fraud. credit.*

CCXL. Aristo respondit : A debitore.... qui solvendo non erat, manumissum, ita revocari in servitutem debere, si non diu in libertate fuisset, id est.... decennio. *l.* 16. *ff. d. tit.*

CCXLI. Imperator Antoninus rescripsit : Ex eo tempore quo quis propter facinorum suorum cogitationem jam de pœna sua certus esse poterat, jus dandæ [a] libertatis eum amisisse. *l.* 15. *ff. d. tit.*

§ *Huc quoque pertinent*, *Lex* Fusia Caninia *de qua lib.* 40. *Tit.* Qui et a quib. manum. *N.* 10. *et seq. Item Lex* Julia, *qua mulier sua mancipia et pater materque mulieris propria quidem mancipia, sed quæ in ministerio mulieris erant, manumittere intra sexagesimam divortii diem prohibentur; ne, si mulier adulterii postuletur, quæstioni subducantur. De hac vide* d. tit. *N.* 49. *et seqq.*

[a] *Alias* datæ.

## § 4. *Quando sine manumissione servus ad libertatem perveniat.*

### Species prima *de his qui hac lege alienati sunt ut manumitterentur.*

CCXLII. Eum qui ita (1) væniit Ut intra tempus (2) manumitteretur; quum dies præstandæ libertatis (3) venerit, vivente venditore et perseverante in eadem voluntate, perinde haberi ac si ab eo a quo debuit manumitti, manumissus (4) esset; mortuo autem venditore, non esse heredum ejus voluntatem explorandam, Divus Marcus..... rescripsit. *l.* 3. *ff. Qui sine manum.*

(1) Lege alienationi incontinenti apposita : secus si ex intervallo. Tit. *Qui sine manum.* N. 8. Constitutio porrecta est ad donationes. d. tit. N. 15.

(2) Et quidem si nullum certum tempus expressum est, intelligitur esse, aut trimestre si servus præsens est, aut quadrimestre si absens. d. tit. N. 9.

(3) Hoc ipso; quamvis nulla mora facta fuerit libertati, d. tit. N. 12. et in cujuscumque manus pervenerit. N. 14.

(4) Et ideo pœna huic legi inutiliter adjicitur, cum lex semper effectum habeat; modo alienatio constiterit, et is servus fuerit cujus manumissioni nulla Lex obstet. d. tit. N. 10 et 11.

### Species secunda *Eorum nempe de quibus dominus pactus est ut eos manumitteret.*

CCXLIII. Si quis ab alio nummos acceperit ut servum suum manumittat, etiam ab invito libertas extorqueri (1) potest, licet plerumque pecunia ejus (2) numerata sit. *l.* 19. *ff. de Manumission.*

Post certi temporis ministerium ancillæ liberam, eam esse cum ea paciscendo (3), conventionis obtemperandi legi domina nullam habet necessitatem. *l.* 36. *Cod. d. Liber. caus.*

(1) Et quidem ipso Jure, elapso tempore intra quod ex pacto manumittendus fuit, ad libertatem pervenit : ad instar ejus qui hac lege venit. l. 38. § 1. ff. *de Liber. caus.* et Tit. *Qui sine man.* N. 16.

(2) Puta si ex peculio ad dominum pertinente, domino data sit.

(3) Nulla re accepta.

### Species tertia. *De his quibus ex fideicommisso libertas non præstatur, seu per moram, seu citra moram ejus qui rogatus est.*

CCXLIV. Libertas non privata, sed publica res est; ut ultro is qui eam debet, offerre debeat. *l.* 53. *ff. de Fideicomm. libert.*

Divus Marcus rescripsit (1); Fideicommissas libertates, neque ætate, neque conditione, neque mora non præstantium tardiusve reddentium corrumpi, aut in deteriorem statum perduci. *l.* 30. § 16. *ff. d. tit.*

*Circa partus ancillæ cui fideicommissa libertas relicta est*, Ita determinandum est, ut ingenui quidem exinde nascantur, ex quo mora libertati facta est; manumitti autem (2) partum dici debeat, ex quo peti (3) libertas potuit, quamvis non sit petita. *l.* 26. § 1. *ff. de tit.*

Si nondum debita libertate fideicommissa, ancilla peperit; studio (4) tamen heredis fuerit effectum ut nondum libertas deberetur.... qui nati sint... placet... tradi matri oportere ut ab ea manumittantur. *l.* 53. § 1. *ff. d. tit.*

Alieno servo per fideicommissum data libertate, si dominus eum justo pretio non vendat extinguitur libertas. Ulp. fragm. *Tit.* 2. § 11.

(1) Hoc rescriptum breviter ea complectitur, quæ pluribus Senatusconsultis cauta sunt. Hæc autem numerantur :

1.° Rubrianum quo servus testatoris, cujus libertati mora fit per dolum ejus qui rogatus est aut in se suscepit eum manumittere, pervenit ad libertatem perinde ac si libertatem directam accepisset.

2.° Dasumianum quo hi servi qui propter justam absentiam ejus qui rogatus est ipsos manumittere, non possunt manumitti ad libertatem citra manumissionem perducuntur; sed salvo jure patronatus, ei qui rogatus fuit. Quod Senatusconsultum porrectum est ad eum casus quibus is qui rogatus est, infans esset aut furiosus, aut captivus, aut sine successore decessisset.

3.° Vitrasianum quod eo casu quo coheres quidem non rogatus est servum manumittere, sed is est qui (his qui rogati sunt) partem suam in servo vendere non potest, permittit manumittere periode ac si pars væniisset.

4.° Juncianum quo servi heredis quorum libertati mora fit, seu dolo seu citra dolum heredis, ad libertatem perducuntur; sed salvo heredi jure patronatus in utroque casu : qua in re *Juncianum* differt a *Rubriano.*

His omnibus casibus Decretum Prætoris supplet manumissionem; sed ita ut magis declaret eam competisse ex quo præstari debuit, quam ut eam conferat.

(2) Scilicet hoc casu heres debet matri dare partum ut ab ea manumittatur.

(3) Ex quo dies fideicommissæ libertatis cessit; puta, adita est hereditas, vel conditio extitit.

(4) Idem dicendum et si non data opera effecit ut tardius dies cederet.

Species quarta. *Eorum scilicet qui suis nummis redempti sunt.*

CCXLV. Qui se dicit suis nummis (1) redemptum (2), si hoc probaverit (3), exinde liber erit ex quo redemptus est. *l.* 67. *ff. de Judic.*

Sive non hoc ab initio esset actum ut suis nummis redimeretur; sive hoc acto, nummos (4) servus non dedit, cessabit libertas. *l.* 4. § 3. *ff. de Manumission.*

*Cæterum* Credendum est Suis nummis eum redemptum, quum non nummis ejus qui eum redemit comparatur. *l.* 4. § 1. *ff. Qui sine manum.*

(1) Scilicet quos emptori subministravit ipse, puta ex peculio suo, vel alius pro eo.

(2) Et quidem se totum. Vide lib. 40. Tit. *Qui sine manum.* N. 4.

(3) Judici, apud quem hoc casu consistere potest, contra dominum qui fidem ei fallit.

(4) Potest tamen quod deest pretio, ex operis ipsius suppleri.

*Quædam aliæ causæ ex quibus servi sine manumissione fiunt liberi.*

CCXLVI. 1. Imperator... constituit, in eo qui quum possit abducere prostitutam (1) ancillam, pecunia accepta manus injectionem vendidit (2); Ut libera esset. *l.* 7. *ff. Qui sine manum.*

2. Qui ob necem detectam domini, præmium libertatis consequitur, fit orcinus (3) libertus. *l.* 5. *ff. d. tit.*

Servo quem pro derelicto dominus ob gravem infirmitatem habuit, ex Edicto Divi Claudii competit libertas. *l.* 2. *ff. d. tit.*

*Vide alias causas ex Jure Codicis et Novellarum.* d. tit. *Art.* 4.

(1) Quam scilicet sub hac lege *Ne prostitueretur,* vendidit emptori, qui eam prostituit.

(2) Pecuniam accepit ab emptore, ut non injiceret manum in ancillam.

(3) Defuncti libertus, ex Decreto judicis.

(4) Hoc non trahe ad eum qui servum in capitali causa non defendit.

## ARTICULUS V.

*De modis quibus acquiritur patria potestas, aut amittitur.*

CCXLVII. Filiosfamilias non solum natura (1), verum et adoptiones faciunt. *l.* 1. *ff. de Adoption.*

(1) Ex Justis nuptiis procreatos, supra Reg. 188.

¶ *De Nuptiis, et omnibus quæcumque ad eas pertinent, vide Cap. seq.*

*Adoptionem quod spectat, duplex est hujus species; filiorumfamilias nempe, quæ Jure Digestorum fiebat per ritum* Mancipationis, *Jure novo coram Magistratu; et ex Constitutione Justiniani in his solis remansit qui ab aliquo ex Ascendentibus, puta avo materno, adoptarentur. Altera patrumfamilias, quæ speciali nomine* Abrogatio *dicitur, olim in Comitiis Populi fiebat, postea fieri cœpit ex Rescripto Principis.*

§ 1. *Regulæ communes adoptioni cuilibet. De natura adoptionis.*

CCXLVIII. 1. Adoptio in his personis locum habet, in quibus etiam natura (1) potest habere. *l.* 16. *ff. de Adopt.*

2. Nec morbus (2) nostris convenit, filium temporalem habere. *l.* 34. *ff. d. tit.*

3. Eum quem quis adoptavit, emancipatum vel in adoptionem datum, iterum (3) non potest adoptare. *l.* 37. § 1. *ff. d. tit.*

4. In omni fere Jure sic observari convenit, ut veri patris Adoptivus filius (4) nunquam intelligatur; ne imagine, naturæ veritas adumbretur. *l.* 23. *ff. de Lib. et posth.*

5. Adoptio non jus sanguinis, sed jus agnationis affert. *l.* 23. *ff. de Adopt.*

*Corollarium.* Eæ (5) demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quæ legitimæ essent, id est, quæ agnatorum jus haberent. *l.* 12. § *fin. ff. de Ritu nupt.*

6. Per adoptionem dignitas non minuitur (6), sed augetur. *l.* 35. *ff. de Adop.*

(1) Vide supra, Reg. 6. Hinc Castratus adoptare non potest; item is qui adoptatum non superaret plena pubertate, id est decem et octo annis. At Celebs adoptare potest, quia natura non obstat quominus fingi possit uxorem habuisse. Feminis autem et filiisfamilias Jus obstat quominus adoptare possint; cum non possint habere quemquam in sua potestate.

(2) Hoc non valet adoptio hac lege facta, ut post certum tempus remancipetur.

(3) Secus de naturali. l. 12. ff. d. tit.

(4) Sensus est, Filium naturalem emancipatum, et per adoptionem (quod fieri potest ex d. l. 12.) in potestatem reversum, magis haberi pro naturali qui patriæ potestati redditus est, quam pro adoptivo. Hinc (quæ species est hujus legis 37. § 1.) exheredatio ejus ante adoptionem facta ei nocet, quæ vis mere adoptivo non noceret. Hinc iterum emancipatus conservat plurima jura, quæ filii adoptivi post emancipationem non servant.

(5) Igitur adoptatus, patris adoptivi agnatis fit agnatus; ejus cognatis, ne quidem cognatus fit.

(6) Unde Senatoris filius, a plebeio adoptatus, conservat suam dignitatem. Contra vice versa, plebeius a Senatore adoptatus fit Senatorii ordinis. Vide tamen notas ad h. l. d. tit. N. 27.

*Quorum voluntas requiratur in adoptionibus.*

CCXLIX. 1. In adoptionibus, eorum duntaxat (1) qui suæ potestatis sunt voluntas exploratur. Sin autem a patre dantur in adoptionem; in his utriusque (2) arbitrium spectandum est, vel consentiendo, vel non (3) contradicendo. *l.* 5. *ff. de Adopt.*

2. Quum nepos adoptatur, quasi ex filio natus; consensus filii exigitur. *l.* 6 *ff. d. tit.*

(1) Si tamen Minores sint, etiam tutoris et curatoris eorum auctoritas desideratur

(2) Tam patris qui dat in adoptionem, quam filii qui datur.

(3) Non tam enim requiritur ut consentiat, quam ut non dissentiat. Hinc infans recte datur in adoptionem. l. 42. ff. d. tit.

§ 2. *Regulæ circa arrogationem.*

CCL. 1. In arrogationibus cognito (1) vertitur. *l.* 15. § 2. *ff. de Adopt.*

2. Pupillorum arrogatio permittenda est his (2) qui vel naturali cognatione, vel sanctissima affectione ducti adoptarent. *l.* 17. § 1.

3. Si paterfamilias (3) adoptatus sit, omnia quæ ejus fuerunt, et acquiri possunt, tacito jure ad eum transeunt qui adoptavit. *l.* 15. *ff. d. tit.*

*Corollarium.* Arrogato patrefamilias, liberi qui in ejus erant potestate, nepotes apud arrogatorem efficiuntur. *l.* 40. *ff. d. tit.*

(1) Et quidem duplex. Et 1.° Circa personam arrogantis; an non magis debeat studere procreationi liberorum; num nimis diminuat spem liberorum quos jam habet, sive naturalium, sive adoptivorum; 2.° Circa personam arrogari. Maxime autem non debet permitti, ut libertus se in arrogationem det citra consensum patroni; ut quis Minorem cujus tutelam administravit, adoptet, nisi si ejus vitricus. Tit. *de Adopt.* N. 13, 14, 19 et 24.

(2) *His* duntaxat. Ita obtinet ad vitandas fraudes tutorum. d. l. 17.

(3) Fluit ex regula 193. supra.

*Duæ sunt speciales in impuberum arrogatione conditiones.*

CCLI. 1.° Ut caveat arrogator personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui si adoptio facta non esset ad successionem (1) ejus venturi essent. *Instit. de Adopt.* § 3.

(1) Scilicet substituto et legatariis, qui secundis tabulis defuncti patris naturalis vocati sunt; aut his deficientibus, proximis ab intestato. d. tit. N. 30.

2.° Si decedens pater eum exheredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit, jubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, præter bona quæ ad patrem adoptivum transtulit. *d.* § 3.

§ 3. *De emancipatione, et aliis modis quibus patria potestas solvitur.*

CCLII. 1. Non nudo consensu patria liberi potestate, sed actu solemni (1) vel casu (2) liberantur. *l.* 3. *Cod. de Emancip.*

2. Morte (3) avi nepotes ita demum sui juris fiunt, si post mortem avi in potestate patris futuri non (4) sunt. Ulp. fragm. *Tit.* X. § 1.

3. Patre furioso, liberi nihilominus in patris sui potestate sunt. *l.* 8. *ff. de His qui sui vel al.*

(1) Emancipationis, aut si alteri in adoptionem dentur.

(2) Scilicet morte naturali aut civili, vel ipsorum vel patris.

(3) Sive naturali, sive civili.

(4) Quia pater aut præmortuus est, aut e familia exiit.

CCLIII. 1. Non (1) potest filius qui est in patris postestate; ullo modo compellere eum ne sit in potestate sive naturalis, sive adoptivus. *l.* 13. *ff. de Adopt.*

2. Liberum arbitrium est ei qui filium et ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate dimittere, nepotem vero in potestate retinere, vel ex diverso. *l.* 28 *ff. d. tit.*

3. Nec causæ quibus motus pater emancipavit filium (2), sed actus solemnitas quæritur. *sup. d. l.* 3. *Cod. de Emancip.*

4. In omni fere (3) Jure, finita patris adoptivi (4) potestate, nullum ex pristino vestigium retinetur. *l.* 13. *ff. d. tit.*

(1) Regula fallit quum impubes arrogatus est, qui ex causa restituitur adversus arrogationem; item ex magna causa etiam in naturali filio, si pater eum male tractaverit, filiam invitam prostituat. lib. 1. Tit. *de Adopt. et emanc.* N. 38.

(2) Etenim potest sine causa.

(3) Vide hujus regulæ exceptionem, in matrimoniis infra.

(4) Regula est de adoptivis. Nam filii naturales, licet patris potestate soluti, multa jura retinent, puta Bonorum possessionis, et alia de quibus passim.

## SECTIO II.

### *De Jure patronatus.*

#### ARTICULUS I.

*Quid sit jus patronatus, quomodo et quibus acquiratur.*

*Jus patronatus est jus quod quis habet in suos libertos.*

CCLIV. 1. Libertum accipere debemus, eum

quem quis ex servitute ad civitatem Romanam perduxit; sive sponte, sive necessitate quoniam rogatus fuit eum manumittere. *l.* 3. § 1. *ff. de Suis et legit.*

2. Is plane quem hac lege emi ut manumittam, etsi ex Constitutione Divi Marci perveni (1) ad libertatem, tamen... meus (2) libertus est. *d. l.* 3. § 3.

3. Si dotalem quis servum manumisit, ipse patronus habetur. *d. l.* 3. § 2.

4. Miles manumittendo servum peculiarem (3), suum faciet libertum. *d. l.* 3. § 7.

(1) Citra manumissionem, solo lapsu temporis intra quod manumittere debui.

(2) Habetur enim pro eo ac si a me manumissus esset. Idem dic de his qui ex Dasumiano aut Junciano SCto perveniunt ad libertatem: de quibus vide l. 40. *de Manum. testam.* 43. 54. et seq.

(3) Peculii Castrensis.

CCLV. 1. Qui suis nummis (1) est emptus, liber fit; et solutus omni jure patronatus, etiam Jure veteri. *l. fin.* § 3. *Cod. de Bon. lib.*

2. Filiusfamilias servum peculiarem.... jussu patris manumittere potest; qui manumissus, libertus fit patris. *l.* 13. *ff. de Jur. patron.*

3. Qui manumittitur a corpore aliquo.... vel civitate.... non est *singulorum* libertus, sed Reipublicæ honorem habere debet. *l.* 10. § 4. *ff. de In jus voc.*

*Jus patronatus consistit,* 1.° *In jure succedendi liberto; de quo Part. seq. Capp.* De Hered. *et* De Bonor. possess.

2.° *In obsequiis quæ liberti patronis debent;* 3.° *In jure imponendi eis donum, munus, operas officiales; non tamen ea quæ ad quæstum pertineant et libertatis onerandæ causa imponerentur;* 4.° *Denique, in jure accusandi ingratos libertos. Hos tres postremos juris patronatus effectus, sequentibus tribus Articulis exponemus. Deinde videbimus quomodo jus illud amittatur; et de liberis patronorum, ubi de Assignatione.*

(1) Secus de eo qui pecuniam dedit domino suo, ut manumitteretur. Vide quosdam alios casus quibus servi ad libertatem perveniunt, soluti jure patronatus, lib. 37. Tit. *de Jur. patron.* N. 4.

## ARTICULUS II.

### *De obsequiis quæ liberti patronis debent.*

CCLVI. Liberto et filio semper honesta et sancta persona patris ac patroni videri debet. *l.* 9. ff. *de Obseq. par. et patr.*

Obsequium non solum patronis, verum etiam liberis eorum debet præstari. *l.* 5. § 20. ff. *de Agnosc. liber.*

§ 1. *In quo consistant hæc obsequia.*

CCLVII. 1.° Venia Edicti non petita patronum seu patronam eorumque parentes et liberos, heredes insuper etsi extranei sint, a libertis seu liberis eorum non debere in Jus vocari, Jus certissimum est. *l.* 2. *Cod. de In jus voc.*

*Etiam* Communis libertus... debet a Prætore petere ut ei liceat vel quemdam ex patronis in Jus vocare. *l.* 23. *ff. de In jus voc.*

*Porro intellige vocationem in Jus proprie dictam.* Neque enim qui libellum Principi vel Præsidi dat, in Jus vocare videtur patronum. *l.* 15. *ff. d. tit.*

2.° *Parens et patronus* Nec deferentes jusjurandum, de calumnia jurant. *l.* 7. § 3. *ff. de Obseq. par.*

3.° Nec (1) famosæ actiones adversus eos dantur, nec hæ quidem quæ doli vel fraudis habent mentionem... licet famosæ non sint... nec exceptiones Doli. *l.* 5. § 1. *l.* 7. *pr. et* § 2. *ff. d. tit.*

4.° Et in quantum facere possunt, damnantur: *sup. d. l.* 7. §. 1.

5.° Alimenta pro modo facultatum erunt præstanda, egentibus scilicet patronis (2). *l.* 5. § 19. *ff. de Agnosc. lib.*

(1) Licet per procuratores judicium accipiant parens aut patronus.

(2) Pariter et liberis parentibusque patroni. d. tit. N. 26.

CCLVIII. Honor autem his personis habebitur ipsis (1), non etiam interventoribus eorum. Et (2) si forte ipsi pro aliis interveniant, honor habebitur. *d. l.* 7. § 5.

(1) Parentibus et patronis personaliter.

(2) Pro *At.*

§ 2. *Ad quæ non porrigatur hoc jus Obsequii.*

CCLIX. 1. Liberta ingrata non est, quod arte sua contra patronæ voluntatem utitur. *l.* 11. ff. *de Obseq. par.*

2. Neque cum patrono habitare libertos jura compellunt. *l.* 12. *Cod. de Oper. libert.*

## ARTICULUS III.

### *De Operis libertorum, ac præcipue de libertatis causa impositis.*

*Speciale est, et pars juris patronatus, ut liberti ex solo jurejurando civiliter obligentur patronis ad donum, munus, operas ve quas contemplatione beneficii libertatis ipsis promiserunt.*

§ 1. *Quotuplicis generis sint Operæ, et de differentia inter* Officiales *et* Fabriles.

CCLX. *Operæ* Officiales... nec cuiquam alii deberi possunt, quam patrono.

Fabriles autem aliæve, ejus generis sunt ut a quocumque cuicumque solvi possint. *l.* 9. § 1. *ff. de Oper. libert.*

Fabriles operæ cæteræque quæ quasi in pecuniæ præstatione consistunt, ad heredem transeunt; officiales vero non (1) transeunt. *l.* 6. *ff. d. tit.*

(1) Nisi heres sit ex liberis patroni.

§ 2. *A quo, et erga quem ex jurejurando contrahatur obligatio* Officialium *operarum.*

CCLXI. Ut jurisjurandi obligatio contrahatur; libertum (1) esse oportet qui juret, et libertatis causa jurare. *l.* 7. *ff. de Oper. libert.*

*Qui autem ex necessitate, puta* Qui ex causa fideicommissi manumittitur (2), est quidem libertus manumissoris.... sed operas ei imponere non potest (3), nec impositas (4) ab eo petere. *l.* 29. *ff. de Bon. lib.*

(1) Ergo demum post manumissionem.

(2) Fallit regula in filio testatoris rogato manumittere. Tit. *de Oper. libert.* N. 9.

(3) Idem de eo qui ultro quidem, sed non gratuito manumisit. lib. 3. Cod. *de Jure patron.*

(4) Nisi ultro promiserit, quum sciret se posse recusare. l. 47. ff. *d. Tit.*

CCLXII. *Etiam* In eum qui impubes juraverit... danda est utilis actio, operarum nomine. *l.* 44. § 2. *de Liber. caus.*

CCLXIII. 1. Quum libertus promiserit patrono operas se daturum; neque adjecerit Liberisque ejus; constat liberis ejus ita demum deberi, si patri heredes extiterint. *l.* 22. § 1. *ff. de Oper. libert.*

2. Liberti... operas neque extraneis heredibus patronorum, neque maritis (1) patronarum debent. *l.* 10. *Cod. de Oper. libert.*

3. Licet autem circa donum, munus, operas, etiam uxorum personas (2) inserere. *l.* 44. § 1. *ff. de Lib. caus.*

(1) Jussu tamen et gratia uxoris, marito et amicis sunt exhibendæ; videnturque ipsi patronæ exhiberi. d. tit. N. 21. adde Regulam seq. Imo interdum has operas locare patronus potest, scilicet quum his aliter uti non potest. Tit. *de Jure patron.* N. 26.

(2) Quia, quæ uxori vivo viro exhibentur, ipsi viro videntur exhiberi.

§ 3. *Quales et quod operæ edendæ sint, ubi, et quomodo.*

CCLXIV. 1. Tales patrono operæ dantur; quales ex ætate, dignitate, valetudine, necessitate, proposito, cæterisque ejus generis in utraque persona æstimari debent. *l.* 16. § 1. *ff. de Oper. libert.*

2. Hæ demum impositæ operæ intelliguntur, quæ sine turpitudine præstari possunt, et sine periculo vitæ. *l.* 38. *ff. d. tit.*

3. *Etiam* Ejus artificii quod post manumissionem didicerit libertus, operas debebit præstare. *l.* 16. *ff. d. tit.*

CCLXV. Si libertus ita juraverit, Dare se quot operas patronus arbitratus sit; non aliter ratum fore arbitrium patroni, quam si æquum arbitratum sit. *l.* 30. *ff. d. tit.*

CCLXVI. 1. Operæ loco edi debent ubi patronus moratur (1), sumptu scilicet et vectura (2) patroni. *l.* 20. § 1. *ff. d. tit.*

2. Suo victu vestituque operas præstare debere libertum.... Sabinus scribit. *l.* 18. *ff. d. tit.*

3. Imponi (3) operæ ita ut ipse libertus se alat, non possunt. *l.* 33. *ff. d. tit.*

4. In omnibus operis præcipuæ observandum, ut temporis spatia quæ ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur. *l.* 22. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Et ita ut intervalla diei, itineris, in numerum operarum computentur.

(2) Intellige de sumptu ad ipsas operas necessario.

(3) Exceptio est regulæ præcedentis. Et hæc exceptio tunc locum habet quum libertus inops est, nec ei satis temporis ad victum sibi parandum relinquitur

§ 4. *De ipsa obligatione operarum, quando et quomodo cedat aut extinguatur.*

CCLXVII. 1. Judicium de operis tunc locum habet, quum operæ præterierint. Præterire autem non possunt, antequam incipiant cedere; et incipiunt, postquam (1) fuerint indictæ. *l.* 13. § 2. *ff. d. tit.*

*Enimvero* Operæ in rerum (2) natura non sunt. *l.* 9. *ff. d. tit.*

2. Neque promitti neque solvi, nec deberi nec peti pro parte, poterit opera. *l.* 15. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Hoc ultimum est speciale officialibus, diversum in fabrilibus. Tit. *de Oper. libert.* N. 30. ubi vide rationem disparitatis.

(2) Sequitur ex præcedenti. Sensus est : Nullo tempore ipsa proprie opera debetur; non antequam dies ejus exhibendæ præterierit, cum nihil adhuc debeatur; non postquam præteriit, cum jam non ipsa debeatur, sed ejus æstimatio.

*Tamen* Labeoni placet, et deberi et peti posse partem operæ; cum semper præterita opera quæ jam dari non possit, petatur (3). *l.* 8. *ff. d. tit.*

(3) Quia quum opera præterita est, petitio resolvitur in pecuniam; quæ, cum dividua sit, pro parte peti potest.

CCLXVIII. Libertus qui post indictionem operarum, valetudine impeditur quominus præstet operas, non tenetur. *l.* 15. *ff. d. tit.*

*At vero* Etiamsi uxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere. *l.* 13. § 3. *ff. d. tit.*

*Non item in liberta. Nam* Libertæ quæ voluntate patroni et jure nuptæ sunt, non coguntur officium patronis (1) suis præstare. *l.* 2. *Cod. de Obseq. patron.*

Plane quum desierit nupta esse, operas peti posse omnes fere consentiunt. *l.* 14. *ff. Oper. libert.*

*Nota.* Patronæ, item filiæ et nepti patroni, quæ libertæ nuptiis consensit, operarum exactio non denegatur; quia his nec ab ea quæ nupta est indecoræ præstantur. *l.* 48. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Masculini sexus. Vide Reg. seq.

CCLXIX. Liberta major quinquaginta annis, operas præstare patrono non cogitur. *l.* 35. *ff. d. tit.*

Si (1) liberta... ad eam dignitatem (2) perveniat, ut inconveniens sit præstare patrono operas; ipso Jure hæ intercident. *l.* 34. *ff. d. tit.*

Qui duos filios in potestate vel diversis temporibus habuit, Lege Julia (3).... obligatione operarum (4) liberatur. *l.* 6. § 1. *Cod. de Oper. libert.*

*Nota.* Posthumus liberti, heredes patris sui non liberat (5). *l.* 37. § 7. *ff. d. tit.*

(1) Idem de liberto.

(2) Erant dignitates fæminarum propriæ, veluti sacerdotia quædam.

(3) *De maritandis ordinibus.*

(4) Tam futurarum quam præteritarum : nisi delegatus eas alteri promisisset. d. tit. N. 41.

(5) Ab operis præteritis indictis patri suo. Nec enim quis post mortem suam liberari potest.

§ 5. *De impositis onerandæ libertatis causa.*

CCLXX. 1. Qui onerandæ libertatis causa pecuniam patrono, repromiserit non tenetur (1). *l.* 32. *ff. de Oper. libert.*

2. Toties onerandæ libertatis causa pecunia videtur promitti, quoties sua sponte dominus manumisit; et propterea velit libertum pecuniam promittere ut non (2) exigat eam, sed ut libertus eum timeat et obtemperet ei. *l.* 2. § 2. *ff. Quar. rer. act. non dat.*

(1) Nec heres, nec intercessores ejus.

(2) Sic transponendum videtur, Non *ut exigat.*

3. Libertatis causa societatem inter libertum et patronum factam, ipso jure nihil valere palam est. *l.* 36. *ff. de Oper. libert.*

ARTICULUS IV.

*De accusatione ingrati liberti.*

CCLXXI. Libertinæ conditionis homines vel eorum filii, etiamsi militantes docebuntur ingrati, ad servitutis nexum (1) procul dubio reducentur. *l.* 4. *Cod. de libert. eor.*

(1) Quando huic pœnæ locus esse cœperit, vide Tit. *de Obseq. par.* N. 16. et 17. Antea, variis aliis pœnis plectebantur ingrati liberti.

CCLXXII. 1. Ingratus libertus est, qui patrono obsequium non præstat, vel res ejus, filiorumve tutelam administrare detrectat. *l.* 19. *ff. de Jur. patron.*

*Tamen* Solo obsequii non præstiti velamento, data libertas rescindi non potest. *l.* 30. *Cod de Lib. caus.*

2. *De liberto pluribus patronis communi.* Est verius; si saltem in unum (1)... commiserit, eum ut ingratum accusari, sed omnium consensum necessarium, si sint ejusdem gradus. *l.* 30. § 4. *ff. Qui et a quib. manum.*

3. *Qui ex necessitate, puta* Ex causa fideicommissi manumisit, ut ingratum libertum accusare (2) non potest. *l.* 1. *Cod. de Libert. et eor. lib.*

(1) Ex patronis, aut patroni filiis. Si tamen uni fuisset assignatus, ab eo solo posset accusari.

(2) At potest is qui indebitam, licet non gratuitam, libertatem dedit. l. 3. ff. h. tit.

ARTICULUS V.

*Quomodo amittatur jus patronatus.*

CCLXXIII. 1.º Qui quum major natu esset quam 25 annis, libertum capitis accusaverit (1), aut in servitutem petierit; removetur a... bonorum possessione. *l.* 14. *ff. de Bonis lib.*

2.º Si patronus libertum suum non aluerit, jus patroni perdat. *l.* 5. § 1. *ff. de Jure patron.*

3.º Qui contra Legem Æliam-Sentiam ad jurandum (*ne nubat*) libertum adegit, nihil juris habet. *l.* 15. *ff. de Jure patron.*

*At* Non (2) videri contra Legem.... fecisse, qui non perpetuam viduitatem (3) libertæ injunxisset. *l.* 31. *ff. Qui et a quib. manum.*

(1) Fallit regula; si justa causa fuit, puta merentem accusavit; aut immerentem quidem, sed dum studet ulcisci cædem patris; vel ideo in servitutem petit ut causam evictionis sibi conservet. Item fallit, si litem ad finem non perduxit.

(2) Limitatio est præcedentis Regulæ.

(3) Sed, puta, donec liberi ejus puberes essent.

4.° *Promissam* Onerandæ libertatis causa..... patronus si pecuniam exegerit (4); Bonorum possessionem... non potest petere. *l.* 32. *ff. de Oper. libert.*

*Pariter excidit jure patronatus, qui pecuniam pro futuris operis exigit. Cæterum* Non prohibentur Lege Ælia-Sentia patroni a libertis mercedes capere (5), sed obligare (6) eos. *l.* 32. § 1. *ff. Qui et a quib. manum.*

(4) Dum libertus exceptionem opponere omittit.

(5) Pro operis quæ ipsis indictæ sunt; quum liberti mercedes illas sponte offerunt.

(6) Ad pretium pro earum redemptione. Ex hac enim causa, patronus jus patronatus circa bona liberti amittit.

CCLXXIV. Filii hereditate paterna se abstinentes (1), jus quod in libertis habent paternis non amittunt. *l.* 9. *ff. de Jur. patr.*

*Regula est* Eum qui ab avo suo exheredatus est, a bonis libertorum ejus summoveri; a patris vero sui libertorum bonis non excludi. Quod si a patre sit exheredatus.... ab avi quoque excludi debere; quia per patrem, avitos libertos consequitur. *l.* 10. § 1. *ff. de Bonis libert.*

Jura libertorum paternorum, liberis (quum pater eorum erat perduellionis (2) damnatus) salva esse, Divus Severus et Antoninus benignissime rescripserunt. *l.* 4. *ff. de Jur. patron.*

(1) Idem dic de emancipatis qui repudiant. Exheredati vero amittunt, modo exheredatio fuerit ab omnibus gradibus, et non fuerit officiosa.

(2) Aut alterius criminis.

CCLXXV. Juliauus ait; si patronns libertatis ca isa imposita, libertæ (1) revendiderit; filium ejus a bonorum possessione summoveri. *l.* 37. *ff. de Bon. libert.*

Si patroni filius, sit vel exheredatus, vel si in servitutem libertum paternum petiit... non nocet hoc liberis ejus qui in potestate ejus non sunt. *l.* 16. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Vel liberto. Idem dic de cæteris factis quibus patronus jus suum amittit, salvo tamen statu.

## ARTICULUS VI.

### *De liberis patronorum in jus patronatus succedentibus, et de libertorum Assignatione.*

CCLXXVI. Liberi patroni... in plerisque causis manumissoris jure censentur. *l.* 8. *ff. de Assign. lib.*

*Mortuo patrono liberi patroni, observata tamen inter ipsos gradus prærogativa, in hæc Jura succedunt; ut ad bona liberti tam ab intestato quam contra tabulas admittantur, operarumque exactionem habeant.*

*At ex Senatusconsulto Claudii temporibus facto; is qui duos pluresve liberos in potestate habet, potest uni pluribusve ex liberis suis libertum unum pluresve* ASSIGNARE; *hoc effectu, ut assignatarius in jure patronatus cæteris assignatoris liberis potior sit.* l. 1. ff. d. tit.

#### § 1. *Qui assignare libertum possint, et quibus.*

CCLXXVII. 1. *Parens* Si filium habeat et ex eo nepotem, potest quasi duos habeat in potestate, Jus Senatusconsulti inducere. *l.* 3. § 2. *ff. de Assign. lib.*

2. Liberi patroni.... paternum libertum liberis suis assignare non potuerunt, etiamsi eis... fuerit, assignatus *l.* 8. *ff. d. tit.*

CCLXXVIII. 1. Placet, etiam ei qui in potestate recasurus est, assignari. *sup. d. l.* 3. § 2.

2. Etsi exheredato filio libertum quis assignaverit, valet assignatio. *l.* 1. § 5. *ff. d. tit.*

3. Etiam emancipato filio assignare libertum patronus potest, si modo.... duos (1) præterea in potestate habeat. *l.* 9. *ff. d. tit.*

(1) De duobus enim SCto expresse cautum est; cum nemo possit assignare uni, nisi duos habeat: de his autem duntaxat qui in potestate sunt, locutum est.

#### § 2. *De natura et forma assignationis.*

CCLXXIX. 1. Assignatio liberti, neque quasi legatum, neque quasi fideicommissum percipitur.., nec fideicommisso onerari (1) potest. *l.* 7. *ff. d. tit.*

2. Assignare quis potest quibuscumque verbis, vel nutu (2), vel testamento..., vel vivus. *l.* 1. § 3. *ff. d. tit.*

3. Adimere assignationem, etiam nuda voluntate (3) poterit. *d. l.* 1. § 4.

4. Alimentorum causa libertos filiis attributos (4), filiis assignatos non videri respondi. *l.* 11. *ff. d. tit.*

5. Assignare et pure et sub conditione... possumus. *l.* 7. *ff. d. tit.*

6. Ex die quoque (5) certa assignari potest; sed usque in diem certum vix potest. *l.* 13. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Nec enim emolumentum pecuniarium continet, cum principaliter in honore consistat.

(2) Etiam interdum tacite, ut in l. 6 ff. *d. tit.*

(3) Exheredatio autem non est semper præsumptio voluntatis adimendi.

(4) Ut onus alimentorum libertis relictorum inter filios distribueretur.

(5) Donec autem venerit dies, cæteri liberi perinde jure patronatus potientur ac si nulla facta esset assignatio.

§ 3. *De assignationis effectu.*

CCLXXX. *Per assignationem, assignatarius ejusque liberi præferuntur cæteris assignatoris liberis in jure patronatus.*

Emancipatos quoque filios ejus cui assignatus est libertus, habere commodum Senatusconsulti puto; non ut ad legitimam hereditatem admittantur, sed ad ea quæ (1) possint. *l.* 3. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet ad bonorum possessionem; per quam cæteris liberis assignatoris, licet non capite minutis, præferuntur.

CCLXXXI. *Quum plures patroni sunt;* Nihil prodesset assignatio ad deminuendum jus alterius. *l.* 3. *ff. d. tit.*

*Assignatariis ejusve liberi, qui ex persona sua ab alterius patroni liberis (utpote in remotiori gradu ipsi constituti) excluderentur, succedunt ex persona cæterorum assignatoris liberorum qui vivunt, in propiori gradu constitutorum; habentque quod illi habituri essent, si assignatio facta non esset. Lib.* 38. *Tit.* de Assign. lib. *N.* 12.

Libertus qui alteri ex filiis assignatur, non desinit alterius filii libertus (1) esse. *l.* 3. § 9. *ff. de Bon. lib.*

Si quis duobus assignaverit libertum; *uno deficiente* portio ejus *alteri accrescit; et* assignationem in hujus solius persona locum habere... est verum. *l.* 3. § 7. *et l.* 5. *ff. d. tit.*

Si ex duobus *assignatariis*, alter filios, alter nepotes reliquerit... puto ordinem inter eos (2) faciendum. *d. l.* 5. § 2.

(1) Adeoque si assignatarius aut jus suum repudiarit, aut indignus fuerit, aut sine liberis decesserit; alter admittetur ad bona liberti æque ac si assignatio facta non esset.

(2) Scilicet ut nepotes excludantur.

## SECTIO III.

## *De jure Tutelæ et Curæ.*

### ARTICULUS I.

*De Tutela et Cura in genere, quale sit munus, et in quos cadere possit.*

§ 1. *De natura Tutelæ vel Curæ.*

CCLXXXII. Tutela est vis (1) ac potestas in capite libero (2), ad tuendum eum qui propter ætatem se defendere nequit; Jure Civili data ac permissa. *l.* 1. *ff. de Tutel.*

Curatio *est potestas publica auctoritate concessa, administrandi bona alicujus qui ea per se administrare non potest.*

(1) Quæ in eo potissimum consistit, ut interponendo auctoritatem suam efficaces faciat pupilli actus; qui alioqui nullius essent effectus in Jure.

(2) Id est sui juris. Ii enim duntaxat qui sui juris sunt, in tutela esse possunt; ne quidem hi quorum status in suspenso est propter captivitatem Patris. At controversia status quam quis injuste patitur, non obstat quominus ei recte tutor detur. Lib. 26. Tit. *de Tutelis* N. 4.

CCLXXXIII. 1. Tutela non est Reipublicæ (1) munus, nec quod ad impensam (2) pertinet; sed civile (3). *l.* 6. § 15. *ff. de Excus. tut.*

2. Tutela plerumque (4) virile officium est. *l.* 16. *ff. de Tutel.*

3. Tutor non rebus duntaxat, sed etiam moribus pupilli præponitur. *l.* 12. *ff. de Admin. tut.*

4. *Et* Personæ (5), non rei (6) vel causæ datur. *l.* 14. *ff. de Testam. tut.*

(1) Spectat enim principaliter utilitatem pupillorum, qui sunt privatæ personæ. Cum tamen publice intersit defendi pupillos, qui sunt spes Reipublicæ; hoc munus dicitur interdum *Publicum*, tum etiam quia ex Jure publico defertur invitis.

(2) Quædam sunt munera quæ sumptu nostro gerimus, ut Ædilitas. Tutor autem quidquid impendit, *Contrario* judicio a pupillo consequitur.

(3) Non cadit nisi in cives et masculos.

(4) Nam etiam Jure Pandectarum tutelam aliquando gerebant feminæ; scilicet quum mater a Principe tutelam filiorum suorum impetrabat. Jure novissimo, mater et avia hoc habent ipso Jure.

(5) Fluit ex definitione, *Ad* Tuendum *eum.*

(6) Obtinuit tamen ut *Rei*, Africanæ puta vel Syriacæ, dari possit tutor. l. 15. ff. *de Testam. tut.*

CCLXXXIV. 1. Simul plures tutores dari possunt. *l.* 23. *ff. de Tutor. et cur. dat.*

2. Tutorem (1) habenti tutor dari non potest. *l.* 27. *ff. de Testam. tut.*

3. Curatorem habenti, quominus alius curator detur, regula Juris non est impedimento. *l.* 20. § 1. *ff. de Tutor. et cur. dat.*

(1) Ratio hujus regulæ est, quod una fit tutela; cum personæ individuæ detur. Fallit tamen quandoque regula, ut infra videb.

§ 2. *Qui Tutores vel Curatores esse possunt.*

CCLXXXV. 1. Non tantum loqui, sed et audire tutor (1) debet. *l.* 1. § 3. *ff. de Tutel.*

(1) Loqui debet, ut possit auctoritatem interponere quæ solemnibus verbis interponitur; item audire, ut intelligat quod agatur. Debet etiam esse sanæ mentis; et Jure Justinianeo, major viginti-quinque annis.

2. Militiæ armatæ muneribus occupatus, neque si... voluerit, tutor vel curator fieri potest. *l.* 4. *Cod. Qui dare tut.*

3. Non (2) potest curator esse sponsæ sponsus (3). *l.* 1. § *fin. ff. de Excusat.*

4. *Cæterum* Nec dubitabit *Proconsul.* Filium quoque patri curatorem dare. *l.* 12. § 1. *ff. de Tutor. et curat.*

(2) Nec socer nurus : l. 17. Cod. *de Excus. tut.* Ratio est, quia vetitæ sunt nuptiæ inter curatorem liberosve ejus, et adultam.

(3) Id est, *uxoris maritus.* Cujac.

## ARTICULUS II.

### *De variis Tutelarum et Curationum speciebus.*

#### § 1. *De* Testamentaria *tutela.*

CCLXXXVI. 1. Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei quem in suis heredibus quum moritur habuit, habiturusve (1) esset si vixisset. *l.* 73. § 1. Q. M. Scævola lib. singul. ΟΡΩΝ.

2. Pater heredi instituto filio vel exheredato tutorem dare potest. *l.* 4. *ff. de Testam. tut.*

(1) Scilicet posthumis suis.

CCLXXXVII. 1. Testamento tutores hi dari possunt, cum quibus testamenti factio (1) est. *l.* 21. *ff. d. tit.*

2. Ex sententia Senatusconsulti Liboniani (2), tutor non erit (3) qui se testamento.... tutorem scripsit. *l.* 29. *d. tit.*

3. Testamento quemlibet possumus tutorem dare, sive is Prætor (4) sive Consul sit. *l.* 20. § 1. *ff. d. tit.*

4. *Etiam* Non ejusdem civitatis cives, testamento (5) quis dare potest. *l.* 32. *ff. d. tit.*

(1) Excipe Latinos; qui tutores esse non poterant; licet cum his esset testamenti factio.

(2) Quo infirmantur ea quæ scriptor testamenti sibi ascripsit.

(3) Sed propter voluntatem patris, confirmabitur a Prætore, si solus datus sit : aut adjungetur tanquam curator, si alii dati sint : *d.* tit. N. 2.

(4) Dari a Magistratu tutor non potest, qui par imperium habet; quia *Par in parem non habet imperium.* Testamento recte datur quilibet Magistratus, quia datur ex auctoritate Legis cui etiam Magistratus subditi sunt. Cæterum poterunt se excusare.

(5) In quo plus potest testator quam Magistratus. Eadem ratio ac in Nota præced.

CCLXXXVIII. 1. Servus proprius testamento cum libertate recte tutor dari potest. *Instit.* Tit. *Qui testam. tut.* § 1.

2. Placet eum qui a domino tutor datus est, libertatem quoque (1) meruisse videri. *l.* 32. § 2. *ff. de Testam. tut.*

3. Verbis fideicommissi manumissus, non jure tutor testamento datur (2). *l.* 28. § 1. *ff. d. tit.*

4. Servus alienus ita dari tutor potest, Si liber (3) erit. *l.* 10. § 4. *ff. d. tit.*

5. Furiosus si tutor datus fuerit; potest intelligi ita dari Quum (4) suæ mentis esse cœperit. *l.* 11. *ff. de Tutel.*

(1) Tacite præsumitur ei libertatem reliquisse : quæ præsumptio locum habere non potest, si credidit liberum; *d. tit.* N. 10.

(2) Pure : nam cedit datio tutelæ, adita hereditate eo tempore quo adhuc servus adeoque incapax est. Cæterum manumissus confirmabitur tutor a Prætore.

(3) Quinetiam tacite hæc conditio subauditur.

(4) Datio igitur valet, subauditurque hæc conditio.

CCLXXXIX. 1. Tutor incertus dari non potest. *l.* 20. *ff. de Testam. tut.*

2. Tutor ita recte non datur, Illi aut illi filiis meis utri eorum volet. *l.* 23. *ff. d. tit.*

CCXC. Tutorem et a certo tempore dare et usque ad certum tempus licet (1); et sub conditione, et usque ad conditionem. *l.* 8. § 2. *ff. d. tit.*

Tutor datus vetari tutor esse potest (2), vel testamento vel codicillis. *d. l.* 8. *pr.*

Tutores non ab herede sed a testatore protinus proficiscuntur, simul atque aliquis (3) heres extitisset. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Eos demum testamento datos accipere nos oportet, qui (4) jure dati sunt. *l.* 3. § 1. *ff. de Testam. tut.*

Si quis.... filiis tutores dederit.... *non* videtur ei dedisse quem obisse credebat. *l.* 16. § 3 *et* 4. *ff. d. tit.*

(1) In hoc differt a *Dativa.*

(2) Ex eo solo autem non videtur vetatus, quod alter codicillis detur : sed uterque erit tutor.

(3) Vel unus ex pluribus scriptus.

(4) Qui autem non jure dati confirmantur, pertinent ad *Dativam* tutelam.

#### § 2. *De* Legitima *tutela.*

CCXCI. Ligitimos tutores nemo dat, sed Lex XII. Tabularum fecit (1) tutores. *l.* 5. *ff. de Legit. tut.*

Quo tutela redit, eo hereditas pervenit (2); nisi quum fœminæ heredes intercedunt. *l.* 73. Q. M. Scævola lib. sing. ΟΡΩΝ.

(1) Citra ullum factum Magistratus, quemadmodum et testamentarios.

(2) Sensus est : Ad tutelam impuberis vocantur, qui ad

ejus hereditatem vocandi sunt si decederet, aut vocandi essent nisi aliquæ feminæ in propiore gradu essent. Propior autem agnatus qui in captivitate est, obstat gradui sequenti; *d. tit.* N. 3. in fine; quia speratur reversus fieri tutor; interim igitur tutelæ *Dativæ* locus erit.

CCXCII. 1. Legitimæ tutelæ, Lege XII. Tabularum agnatis delatæ sunt. *l.* 1. *ff. de Legit. tut.*

2. Tutela legitima... patronis (1).... non quidem specialiter vel nominatim delata est, sed per consequentias hereditatium quæ ex ipsa (2) Lege patronis datæ sunt. *l.* 3. *ff. d. tit.*

3. Si parens... impuberes quos in potestate habeat, emancipet; vicem legitimi tutoris sustinet (3). Quo defuncto, si liberi perfectæ ætatis existant, fiduciarii tutores fratris vel sororis efficiuntur. *l.* 3. *§ fin. et l.* 4. *ff. d. tit.*

¶ *De tutela quæ matri et aviæ jure Codicis defertur, vide d. Tit.* de Legit. tut. *N.* 12.

(1) Eorumque liberis, si nullus patronus masculini sexus supersit.

(2) Scilicet ex eo quod Lex eos ad hereditatem vocaret, collegerunt Prudentes tacite quoque vocasse ad tutelam.

(3) Quia pro patrono habetur.

CCXCIII. 1. Semper legitima tutela testamentariæ cedit. *l.* 9. § 1. ff. *de Tut. et rat. distr.*

2. Sciendum est, quandiu testamentaria tutela speratur, legitimam (1) cessare. *l.* 11. *ff. de Testam. tutor.*

3. Si.... excusatus sit tutor testamentarius; adhuc dicimus in locum excusati dandum, non ad legitimum tutorem redire tutelam. Idem... et si fuerit remotus (2). *d. l.* 11. § 2.

(1) Et interim datur a Magistratu.

(2) Secus, si mortuus aut deportatus.

CCXCIV. Non tantum morte, verum etiam capitis diminutione (1) successio debet (2) in legitima tutela admitti. *l.* 3. § 9. ff. *de Legit. tut.*

(1) Tutoris legitimi.

(2) Ita ut ad agnatum insequentis gradus devolvatur.

## § 3. *De* Dativa *tutela.*

CCXCV. 1. Tutoris datio neque imperii (1) est, neque jurisdictionis (2); sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit vel Lex (3), vel Senatusconsultum, vel Princeps. *l.* 6. § 2. *ff. de Tutel.*

(1) Nec enim in hac precise datione, ulla coercitio vertitur. Quod si datus nolit agnoscere munus; tunc demum per alterum Decretum coercitio se exeret.

(2) Ideo non potest delegare jus dandi tutores. Vide infra Part. 4.

(3) Vide Notas nostras ad Tit. *de Tut. et cur. dat.* N. 2.

2. Jus dandi tutores datum est omnibus Magistratibus municipalibus (4). *l.* 3. ff. *de Tut. dat.*

3. Ubi absunt hi qui tutores dare possunt, Decuriones jubentur dare tutores; dummodo major pars conveniat. *l.* 19. ff. *d. tit.*

4. Pupillo qui tam Romæ quam in provincia facultates habet; rerum quæ sunt Romæ, Prætor; Provincialium, Præses tutorem dare potest. *l.* 27. ff. *d. tit.*

(4) Expectato jussu Præsidum. Jure Justinianeo, etiam non expectato hoc jussu; si facultates pupillorum sint intra 500. solidos. Instit. Tit. *de Attil. tut.*

CCXCVI. 1. Neque... tutorem... jure dari posse ab eo cujus jurisdictioni subjectus non est, certissimi juris est. *l.* 5. *Cod. qui dare tutor.*

2. Etiam municeps (1) tutor dari potest, modo municipi detur. *l.* 10. ff. *de Tutel.*

3. Prætor ipse se tutorem dare non potest. *l.* 4. ff. *de Tutor. et cur. dat.*

4. Magistratus municipalis collegam suum quin dare tutorem possit, non est dubium (2). *l.* 19. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Id est Curialis. Male vulgo, *Non municeps.*

(2) Verum poterit se excusare. Si autem a collega, ergo et ab Ordine recte dabitur. l. 3. ff. *Qui petant tut.*

CCXCVII. 1. Oportet Magistratum, et mores creandorum investigare. Neque facultates enim, neque dignitas ita sufficiens est ad fidem, ut bona electio vel voluntas, et benigni mores. *l.* 21. § 5. ff. *d. tit.*

2. Maxime hoc observent Magistratus, ne creent eos qui seipsos volunt ingerere ut creentur. *d. l.* 21. § 6.

3. Si quis a parentibus prohibitus (1) fuerit tutor esse; hunc neque creari oportet; et, si creatus sit.... prohiberi. *d. l.* 21. § 2.

(1) Vel tacite: *d. tit.* N. 6.

CCXCVIII. 1. Semper constitit Præsidem posse tutorem dare, tam absentem quam præsentem; et tam præsenti quam absenti, necnon ignoranti et invito. *l.* 5. *l.* 6. ff. *d. tit.*

2. Si peregre agant qui tutores vel curatores dati sunt; ut, intra diem trigesimum, notum his a Magistratibus fiat Divus Marcus rescripsit. *l.* 29. ff. *d. tit.*

3. Dari tutor omni (1) die poterit. *l.* 8. § 2. ff. *d. tit.*

4. Sub conditione (2)... non posse dari tutorem placet. *l.* 6. § 1. ff. *de Tutel.*

(1) Etiam feriato. Hoc commune actibus voluntariæ jurisdictionis.

(2) Hoc commune est plerisque actibus legitimis.

CCXCIX. Quoquomodo in petitione tutoris, si erratum fuerit; in facti causa.... non valet tutoris datio. *l.* 10. ff. *de Tutor. et cur. dat.*

§ 4. *De ea specie tutelæ* Dativæ, *qua tutores testamento inutiliter dati, a Prætore aut Præside confirmantur.*

CCC. 1. Neque per epistolam, neque ex imperfecto testamento tutorem recte dari, indubitati Juris est. Sed voluntas patris... in hujusmodi casibus, a judice... servari solet. *l.* 2. *Cod. de Confirm. tut.*

2. Mater testamento filiis tutores dare non potest, nisi eos heredes instituerit. Quando autem eos heredes instituerit (1), solet ex voluntate defunctæ datus tutor a Præsidibus confirmari. *l.* 4. *Cod. de Testam. tut.*

3. Naturali filio cui nihil relictum est, tutor frustra datur; nec sine inquisitione confirmatur. *l.* 7. ff. *de Confirm. tut.*

4. Si patronus vel quivis extraneus, impuberi quem heredem instituerit, tutorem dederit, et extra ea nihil in bonis habeat pupillus; non male dicetur, judicium ejus sequendum esse. *l.* 4. ff. *d. tit.*

(1) Male vulgo *Non instituerit.*

CCCI. 1. Si pater... dederit tutorem, amplius nihil (ut plurimum) inquirit qui præest, sed simpliciter eum confirmat. Si autem alius quis dederit, tunc inquirit personam si apta sit. *l.* 1. §. 2. ff. *d. tit.*

2. In confirmando tutore, hoc Prætor inquirere debet, an duraverit Patris (1) voluntas. *l.* 8. ff. *d. tit.*

3. In dando tutore ex inquisitione, et in eum inquiritur qui Senator est. *l.* 18. ff *de Tut. et cur. dat.*

(1) Quæ durasse non videbitur, si postea inimicitiæ exarserint; vel aliqua nova causa emerserit, quam si rescivisset testator, eum non dedisset tutorem.

CCCII. *Confirmandus est tutor datus testamento de cujus viribus lis est; et* Eventus judicatæ rei declarabit utrum ex testamento patris, an ex Decreto Prætoris auctoritatem acceperit. *l.* 26. § 2. ff. *de Testam. tut.*

§ 5. *De ea specie tutelæ* Dativæ, *quæ ad certas causas datur.*

CCCIII. 1. Impuberi ad hereditatem adeundam ut tutor detur, ex causa (1) permissum est. *l.* 9. ff. *de Tutor. et cur. dat.*

(1) Puta, si tutor ejus (forte per absentiam) non possit ei auctoritatem interponere.

2. Moribus tutor datur mulieri, pupillove qui cum tutore (2) suo Lege aut legitimo judicio agere (3) vult, ut auctore eo agat. ULP. FRAGM. *Tit. XI.* § 24.

*Cæterum posterior hæc regula Jure Justinianeo locum non habet, quo omnia judicia extraordinaria facta sunt; in quibus curator sufficit ad defendendum pupillum.*

(2) Unico. Si enim contutor sit, non opus est: d. tit. N. 24.

(3) Sive pupillus adversus tutorem actionem habeat, seu vice versa. Et quidem petente pupillo ipso dandus est.

§ 6. *De Curatoribus impuberum ad omnem rem, et de* Adjutoribus *tutelæ; et curatoribus puberum Minorum.*

CCCIV. 1. In omnem rem curator dandus est; in ejus tutoris locum qui Reipublicæ causa abfuit. *l.* 15. *ff. de Tut. dat.*

2. Solet etiam curator dari aliquando, tutorem habenti; propter adversam tutoris valetudinem vel senium ætatis: qui magis administrator rerum, quam curator esse intelligitur. *l.* 13. *ff. de Tutelis.*

CCCV. 1. Est etiam adjutor tutelæ; quem solet Prætor permittere tutoribus (1) constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelæ: ita tamen ut suo periculo eum constituant. *d. l.* 13. § 1.

2. Si nundum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens (2) sit, tunc actor (3) necessario constituendus est. *l.* 24. *ff. de Admin. tut.*

(1) Non alii autem *Actorem* constituere possunt quam tutores, non mater quæ ex voluntate patris negotia pupillaria gereret.

(2) Ita ut tutor non possit ei esse auctor in faciendo procuratore; cum nonnisi præsenti pupillo auctor esse possit: infra.

(3) Actor non procurator: hic enim nonnisi ab ipso domino adeoque nonnisi ab ipso pupillo constitui potest.

CCCVI. Inviti adolescentes curatorem non accipiunt (1), præterquam in litem. *Instit. de Curat. N.* 2.

(1) Vide lib. 26. Tit. *de Tut. et Cur. dat.* Art. 3.

§ 7. *De Curatoribus furiosorum, prodigorum, aliorumque majorum viginti-quinque annis, qui rebus suis superesse non possunt.*

CCCVII. 1. Curatores impleta legitima ætate prodigis (1) vel furiosis solent tribui. *l.* 1. *Cod. de Curat. furios.*

(1) Etiam mulieribus: lib. 27. Tit. *de Curat. fur.* N. 1. ubi vide notas.

2. Et aliis dabit Proconsul curatores qui rebus suis (2) superesse non possunt. *l.* 2. *ff. de Curat. furios.*

3. Ei quem ætas curæ vel tutelæ subjicit, non *est* necesse quasi dementi quæri curatorem. *l.* 3. § 1. *ff. de Tutel.*

4. Consilio et opera curatoris tueri (3) debet, non solum patrimonium, sed et corpus ac salus furiosi. *l.* 7. *ff. de Curat. fur.*

(2) Non cæco: potest enim ipse sibi procuratorem constituere. His autem duntaxat dantur, qui sunt sui juris.

(3) Passive accipe.

CCVIII. 1. Furiosorum, *etc.* Curatores aut legitimi (1) sunt aut honorarii (2). Ulp. fragm. *Tit.* 6.

2. Si prodigo curatorem dederit pater, voluntatem ejus sequi debet Prætor...: ne quem pater vero consilio prodigum credidit, cum Magistratus propter aliquod suum vitium idoneum putaverit. *l.* 16. § 1. et 3. *ff. de Curat. furios.*

3. Observare Prætorem oportet ne cui temere curatorem det, quoniam multi dementiam fingunt quo magis onera civilia detrectent. *l.* 6. *ff. d. tit.*

(1) Agnati ex Lege XII. Tab.

(2) Qui a Prætore dantur, deficientibus legitimis; nulli vero *Testamentarii.*

## ARTICULUS III.

*Qui petant tutores pupillis.*

CCIX. Alii voluntate petunt (1) tutores; sunt autem quidam quibus est necesse petere tutores, puta mater et liberti (2). *l.* 2. § 1. *ff. Qui pet. tut.*

Qui dimissi sunt per excusationem a tutela, necesse non habent petere pupillis tutorem. *d. l.* 2. § 6.

(1) Ut cognati, affines, amici parentum pupilli, educatores ejus, etc. Creditores autem ita demum possunt, si necessariæ personæ prius ea de re rogatæ neglexerint.

(2) Hi si non petierint, extra ordinem puniuntur. De pœna matris vide N. seq.

CCX. Si (1) mater vel non petierit (2) tutores (3) idoneos filiis (4) suis, vel prioribus (5) excusatis rejectisve (6), non confestim (7) aliorum nomina (8) dederit; jus non habeat vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum (9). *l.* 2. § 23. *ff. ad SC. Tertyll.*

Mater si non petierit, sive idoneos (10) non petierit, punietur; etiamsi dati fuerint minus idonei Prætore errante. *d. l.* 2. § 36.

Mater si penitus (11) egenis filiis non petit *Tutores*, ignoscendum est ei. *l.* 2. § 26. *ff. d. tit.*

Rescriptum *est*; Matre remota (12) eos admitti qui venirent si mater non fuisset. *l.* 2. § 47. *ff. ad SC. Tertyll.*

*Omnes supra dictæ regulæ trahendæ sunt ad Curatores furiosorum et similium personarum.*

(1) Major 25 annis.

(2) Aut petiit quidem, sed compulsa. Secus si duntaxat admonita, quum non cunctaretur: d. tit. N. 11.

(3) Quum aut eis dari aut inutiliter datos confirmari oporteret d. tit. N. 9. sed et si curatorem furioso, aut ventri mater non petiit, in sententiam Senatusconsulti incidit: d. tit. N. 7.

(4) Cujuscumque sexus, etiam naturalibus. d. tit. N. 6.

(5) Unove ex illis, si tamen reliqui non sufficiunt.

(6) Aut mortuus d. *tit.* N. 7.

(7) Ubi primum Magistratus copiam habuit; ita tamen ut nunquam ejus cessatio annale tempus excedat: d. tit. N. 10.

(8) Idem et si non curaverit ut cessantes compellerentur ad administrandum. Ceterum non tenetur quod suspectos non fecerit.

(9) Si impuberes decesserint; item si non ei deberentur ex fideicommisso patris.

(10) Intellige ineptos. Idem, si petierit eum quem sciret se ex privilegio excusaturum.

(11) Quod si eis sub conditione *Si ad pubertatem pervenirent* deberetur aliqua hereditas aut legatum, punietur quod non petierit tutorem cui eo nomine satisdaretur; secus, si remissa esset satisdatio.

(12) Ab hereditate.

CCXI. Curatores. Minores sibi ipsis petent. *l.* 2. § 4. *ff. de Tutor. et cur. dat.*

An alius petere Curatorem possit Minori?..... Ulpianus scribit, Non licere (1). *d. l.* 2. § 5.

(1) Petetur tamen ei a creditore curator *In litem*, postquam ipse interpellatus petere cessaverit.

## ARTICULUS IV.

*De excusationibus Tutorum et Curatorum.*

CCXII. 1. Libertino, tutores liberti (1) dandi sunt. *l.* 27. § 1. *ff. de Tut. et cur. dat.*

2. Scire oportet, nulli dignitatem (2) tribuere excusationem. *l.* 15. § 2. *ff. de Excus. tut.*

*Vice versa* Qui inferioris ordinis est, non excusabitur a tutela vel cura majorum. *d. l.* 15. § 4. (3).

3. Et Judæi, non judæorum tutores erunt. *d. l.* 15. § 6.

(1) Id est, ejusdem conditionis. Quippe ingenui habent excusationem a tutela libertinorum.

(2) Senatores tamen excusantur a tutela Plebeiorum: *d. tit.* N. 41.

(3) Puta *Illustris* non excusabitur a tutela liberorum *Clarissimi* et vice versa.

CCCXIII. 1. Dat remissionem tutelæ, capitalis inimicitia. *l.* 6. § 17. *ff. d. tit.*

2. Absolvitur a tutela, quum questionem quis pupillo de statu movet, quum videtur hoc non calumnia facere. *d. l.* 6. § 18.

3. Propter litem quam quis cum pupillo habet, excusare se a tutela non potest; nisi forte de omnibus (1) bonis aut plurima parte controversia sit. *l.* 21. *ff. de Excus. tut.*

(1) Lis hujusmodi, non solum excusationis sed et remotionis causa est: nec solum quum ipse tutor, sed et quum necessariæ ejus personæ (puta, soror) hanc litem cum pupillo habent. *d. tit.* N. 8. Jure Justinianeo, debitor creditorve pupilli vetantur esse tutores.

CCCXIV. 1. Qui habet tres tutelas (1) aut tres curatorias... hi excusantur ad *quartam* vocati. *l.* 2. § 9. *ff. d. tit.*

*Quocirca;* Tria onera in domo (2) una esse sufficit. *l.* 5. *ff. d. tit.*

2. Genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium non habere ubi ad tutelam datus est. *l.* 46. § 2. *ff. de Excusat.*

3. Si in exilium datus sit tutor, potest se excusare; si in perpetuum (3) datus est. *l.* 29. *ff. d. tit.*

4. Ejus qui se neget Litteras scire, excusatio accipi non debet; si modo non sit expers negotiorum. *l.* 6. § 19. *ff. d. tit.*

5. Excusantur a tutela et curatoria, qui septuaginta annos compleverunt (4). *l.* 2. *ff. d. tit.*

6. Adversa valetudo excusat, sed ea quæ impedimento est quominus quis suis rebus superesse possit. *l.* 10. § *fin. ff. d. tit.*

7. *Etiam* Post susceptam tutelam cæcus... aut valetudinarius, deponere tutelam potest. *l.* 40. *ff. d. tit.*

8. Paupertas quæ operi et oneri tutelæ impar est, solet tribuere vacationem. *d. l.* 40. § 1.

(1) Trium pupillorum indivisa patrimonia habentium. Non numerantur honorariæ tutelæ, nec quæ defunctorie susceptæ sunt. Interdum vel una, quum valde diffusa et negotiosa est, excusare potest: d. tit. N. 11. ad N. 16.

(2) Scilicet filio prodest tutela quam gerit pater ejus aut frater in eadem potestate; et vice versa.

(3) Nam si ad tempus duntaxat, curator interim loco ejus dabitur: d. l. 29.

(4) Excessisse oportet ipso tempore quo delata est.

CCCXV. 1. Remittit à tutela vel curatoria, liberorum (1) multitudo. *l.* 2. § 2. *ff. d. tit.*

*Nota:* Quotcumque nepotes fuerint ex uno filio (2), pro uno numerantur. *l.* 2. § 7. *ff. d. tit.*

*Et* Bello (3) amissi, ad tutelæ excusationem prosunt. *l.* 18. *ff. d. tit.*

2. Qui honeste compleverunt militiæ (4) tempus (5), remissionem habent tutelarum adversus omnes hodie (6) privatos. *l.* 8. *ff. d. tit.*

3. Grammatici (7), sophistæ, rhetores, medici... quemadmodum a reliquis muneribus, ita et a tutela et cura requiem habent. *l.* 1. § 1. *ff. de tit.*

4. Qui corporis item collegii (8) jure excusantur, a collegarum filiorumque eorum tutela non excusantur; exceptis his quibus hoc specialiter tributum est. *l.* 41. § 3. *ff. de Excusat.*

(1) Trium Romæ, quatuor in Italia, quinque in Provinciis; ex justis nuptiis quæsitorum, et superstitum delatæ tutelæ tempore.

(2) Ex filia autem non prosunt.

(3) Qui in acie ceciderunt.

(4) Legionariæ: nam qui inter *Vigiles* militaverunt, anni duntaxat vacationem a die missionis habent: d. tit. N. 28.

(5) Quod erat ab anno 17. usque ad 46. Sed et eodem jure gaudent, qui post vicennium causariam missionem meruerunt. Cæteris (si Prætorianos excipias) non perpetua, sed intra certum tempus a die missionis vacatio tribuitur: d. tit. N. 25.

(6) Nam a tutela filiorum conveteranorum non excusantur, nisi intra annum vacationis. Vide tamen quasdam exceptiones: d. tit. a N. 30. ad N. 34.

(7) Si in patria profiteantur; aut Romæ quæ est communis patria; item si probati ab Ordine Decurionum sint, et intra numerum. Eodem privilegio gaudent Philosophi: et quidem eorum non est statutus numerus. Item Jurisconsulti circa latus Principis occupati, aut Romæ docentes; Athletæ.

(8) Ut fabrorum, pistorum, mensorum. Idem dic de his qui ex privilegio civitatis suæ excusantur.

CCCXVI. 1. Tutor petitus, ante Decreti diem si aliquod privilegium (1) quærit, recte petitionem institutam excludere non potest. *l.* 28. *ff. d. tit.*

2. Voluntariæ tutelæ privilegiis non derogant. *l.* 12. *Cod. d. tit.*

3. Qui patri promisit se fore tutorem liberorum excusari... non potest. *l.* 15. § 1. *ff. d. tit.*

4. Libertos (2) a tutela vel cura liberorum patroni vel patronæ nullam excusationem impetrare posse, Amplissimus Ordo decrevit. *l.* 5. *Cod. d. tit.*

5. Qui se tutorem asscripsit: excusatio (3) non admittetur. *l.* 18. *ff. de Corn. de fals.*

(1) Nisi tale sit quod a jam susceptis tutelis excuset; quale est eorum qui circa latus Principis occupati sunt.

(2) Si non debita libertas alicui data est.

(3) Ratione privilegii, non ex causa justi impedimenti: sicut definitur circa libertum, qui pariter non potest se excusare a tutela liberorum patroni.

CCCXVII. Unus Senatoris libertus qui patroni negotia (1) gerit, a tutela vel cura vacationem habet. *l.* 13. *Cod. h. tit.*

(1) Hoc non trahe ad eum qui tutelam filiorum ejus gereret; nec ad libertum Senatoriæ feminæ.

Curator adultis nominatus, quorum antea tutor fueras; invitus in administratione teneri non potes. *l.* 20. *Cod. h. tit.*

CCCXVIII. Qui... habet immunitatem civilium vel publicorum munerum, hic a tutela vel cura non excusabitur. *l.* 15. § 12. *ff. de Excusat.*

Imperfectæ diversæ species vacationis, licet permistæ, ad excusationem non proficiunt. *l.* 1. *Cod. Qui num. tut.*

Furor non in totum excusat, sed efficit ut curator interim detur. *l.* 12. *ff. de Excusat.*

Certum est eos qui Reipublicæ causa abesse desierunt, ab (1) omni nova tutela anno (2) vacare debere. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

Gerentibus honorem (3), vacationem tutelarum (4) concedi placuit. *l.* 17. § 5. *ff. de Excusat.*

Datus tutor.... excusare se potest, ne ultra centesimum lapidem tutelam gerat (5). *l.* 21. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Ante susceptas enim, reversi confestim suscipiunt.

(2) Ex quo reversus est per directam viam.

(3) Hoc non trahe ad Ædilitatem.

(4) Novarum, non jam susceptarum.

(5) Curatores igitur huic patrimonio dandi erunt.

CCCXIX. Neque dati tutores, neque testamentarii, provocare necesse (1) habent. *l.* 13. *ff de Excusat.*

Qui... plures habet excusationes, et de quibusdam non probaverit; aliis uti intra tempora non prohibetur. *l.* 21. § 1. *ff. de Excusat.*

Excusare se tutor per libellos non (2) poterit. *l.* 25. *ff. d. tit.*

*Tutor* Si ambitione potius quam juris ratione se excusavit; periculo injuncti muneris minime liberatur. *l.* 3. *Cod. Si tutor. fals. alleg.*

(1) Sufficit quippe excusationem proponi : quod intra quinquaginta dies ex quo ipsis innotuit, facere debent. Et si longius absint; habeut, præter triginta dies, singulos dies in singula viginti milia passuum; sic tamen ut nunquam minus quinquaginta diebus habeant : et intra quatuor menses negotium peragere debent. Hæc tempora non currunt, juste impeditis : *d. tit.* N. 69 ad 83.

(2) Sed causa cognita, ante tribunal.

## ARTICULUS V.

### *De administratione tutorum et curatorum, et de his quæ huic administrationi sunt prævia.*

### § 1. *De satisdatione quæ a Tutoribus et Curatoribus desideratur.*

CCCXX. 1. Testamento datos (1) tutores, non esse cogendos satisdare... certo certius est. *l.* 17. *ff. de Testam. tut.*

(1) Hoc porrectum et a deos qui a patre non jure dati confirmantur.

2. Ex inquisitione (2) tutores vel curatores dati, satisdatione non onerantur. *Instit.* Tit. *de Satisd. tut.*

3. A patrono, REM salvam pupillo fore, non facile (3) cautio exigitur. *l.* 13. § 1. *ff. de Tutor. et cur. dat.*

(2) Scilicet a majoribus Magistratibus.

(3) Hoc ex persona patroni, et substantia liberti æstimatur. l. 5. § 1. ff. *de Legit. tut.*

CCCXXI. In dubium non venit, tutores qui testamento dati non sunt, administrandi potestatem (nisi satisdatione emissa SALVAM TUTELAM FORE) non (1) habere. *l.* 3. *Cod. de Tut. qui satisd.*

Tutorem qui satis non dat, removeri a tutela (si inopia hoc faciat, sine infamia; si fraude, etiam cum nota) Rector provinciæ jubebit. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

(1) Excipe ea quæ moram non patiuntur : l. 5. Cod. *de Agmin. tut.*

CCCXXII. Si quis creabitur tutor, existens in patris potestate; deinde pater noluerit pro eo cavere; jusserunt leges, et ipsum patrem creari tutorem. *l.* 15. § 17. *ff. de Excusat. tut.*

Dativus (1) vel testamentarius tutor sive curator, non petet satis a collega (2) suo; sed offerre ei poterit, utrum satis accipere velit (3), an dare. *l.* 7. *ff. Rem pup. salv.*

Puto in patronis non oportere admitti provocationem, nisi ex magna causa. *l.* 5. § 4. *ff. de Legit. tut.*

*De actione quæ ex hac cautione descendit, vide infra Art.* 8.

(1) Ex inquisitione a majori Magistratu datus.

(2) Quia non tenentur : supra N. 320.

(3) Ab ipso, et ei administrationem relinquere. Prætor tamen æstimabit tum ex persona deferentis, conditionem satisdationis; tum ex persona ejus cui defertur, an hæc provocatio admitti debeat.

CCCXXIII. *Tutorem* Nihil gerere ante inventarium factum oportet, nisi id quod dilationem nec modicam expectare posset. *l.* 7. *ff. de Admin. tut.*

### § 2. *De decernenda uni tutelæ vel curæ administratione; et de officio cæterorum qui non administrant, seu* Honorarium.

CCCXXIV. 1. Si parens declaravit quem velit tutelam administrare, ille (1) solus administret. *l.* 3. § 1. *ff. de Admin. tut.*

(1) Nisi ex causa existimaverit Prætor, non esse sequendum judicium patris.

2. Si non erit a testatore electus tutor; aut gerere nolet; is gerat cui major pars tutorum tutelam decreverit Prætor... si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse statuet (2) quis tutelam geret. *d. l.* 3. § 7.

3. Si non consentiant tutores Prætori, sed omnes velint gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur succedanei esse alieni periculi; dicendum est, Prætorem permittere eis omnibus gerere. *d. l.* 3. § 8.

(2) Huic regulæ et sequenti non est locus, quum quis detulit conditionem satisdationis cæteris qui noluerunt eam accipere.

CCCXXV. Tutores... hi quos vulgo, Honorarios appellamus.... dati sunt quasi observatores actus ejus *qui gerit* et custodes.... Assidue igitur et rationem ab eo exigere eos oportet, et sollicite curare qualiter conversetur. *d. l.* 3. § 2.

### § 3. *De dividenda tutelæ administratione.*

CCCXXVI. Constat eum quid ad augmentum datur.... administrare bona pristina non solere.... Per contrarium, qui datus est simpliciter tutor.... si quid postea augmenti accesserit, periculo (1) tenetur. *l.* 9. § 8. *et* 9. *ff. de Admin. tut.*

(1) Licet fuerit alter curator augmento creatus a tutore aut Prætore: d. tit. N. 18.

CCCXXVII. Si dividi inter se tutelam velint tutores, audiendi sunt ut distribuatur inter eos administratio; vel in partes, vel in regiones. *l.* 3. § *fin. et l.* 4. *ff. d. tit.*

Si fuerit divisa, unusquisque exceptione summovebitur (1) pro ea parte vel regione quam non administrat. *d. l.* 4.

Divisio tutelæ quæ non juris sed jurisdictionis (2) est, modum administrationi facit, et inter ipsos locum habet; nec (3) experiri cum pupillo volentibus obstare debet. *l.* 36. *ff. d. tit.*

Ad eos qui in alia provincia tutelam administrant, periculum administrationis ex persona tutorum qui in alia provincia res pupilli gerunt, non porrigitur (4). *l.* 2. *Cod. de Peric. tut.*

(1) Si conveniat debitores pupillares qui ad aliam partem aut regionem tutelæ pertinent. Ad eam autem regionem pertinere videntur debitores ubi domicilium habent, non in ea in qua est instrumentum: ejus vero quod pupillus debet solutio, item pecuniæ pupillaris collocatio, ad eam regionem ubi res debita, aut pecunia quæ collocanda est invenitur, pertinet. Tit. *de Admin. tut.* N. 23 et 24.

(2) Id est, quæ non ipso jure, sed nonnisi officio Magistratus fieri potest.

(3) Non obstat quominus quis reconvenire possit tutorem, et compensationem ei objicere ex contractu pertinente ad alterius provinciæ rationem quam non administrat.

(4) Nisi suspectum eum petere debuerint. l. 14. ff. h. tit.

### § 4. *De compellendis Tutoribus et Curatoribus ad administrandum; qui, et quando, periculo suo cessent.*

CCCXXVIII. Administrare tutelam, extra ordinem tutor cogi (1) solet. *l.* 1. ff. *de Admin. tut.*

Ex quo innotuit tutori, se tutorem (2) esse; scire debet periculum ad eum pertinere (3). *l.* 5. § 10. ff. *d. tit.*

Tutor licet absens Decreto datus; si sciens, solemniter se non (4) excusaverit, administrationi constituitur obnoxius. *l.* 19. *Cod. d. tit.*

Qui non juste dati sunt tutores.... *non* habent excusationis necessitatem. *l.* 13. § 12. ff. *de Excusat. tut.*

Tutor... cujus excusatio recepta non sit, ex quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus. *l.* 20. ff. *de Admin. tut.*

(1) Scilicet si non incipiat gerere. Quod si postquam gerere cœpit, cesset; magis locus est postulationi suspecti tutoris: d. tit. N. 26.

(2) Videtur autem ei *innotuisse*, si aut jussus fuit a Prætore; aut aliunde ei innotuisse pupillus probare possit: d. tit. N. 27 et 28.

(3) Si nullus gessit; aut is qui gessit, solvendo non sit.

(4) Quamvis justas excusationis causas haberet.

### § 5. *Quæ complectatur necne tutelæ vel curæ administratio.*

CCCXXIX. 1. Si tutor cessaverit, in distractione earum rerum quæ tempore depereunt (1), suum periculum facit. *l.* 7. § 1. *ff. de Admin. tut.*

2. Si tutor... debitores non convenerit... vel intra sex (2) proximos menses, pupillares pecunias non collocaverit; ipse in debitam pecuniam et in usuras.... convenitur. *l.* 15. *ff. d. tit.*

3. Depositioni (3) pecuniarum locus est, si ea summa... colligi possit ut comparari ager possit. *l.* 5. *ff. d. tit.*

4. Tutoris præcipuum est officium, ne indefensum (4) pupillum relinquat. *l.* 30. *ff. d. tit.*

(1) Imo Jure Pandectarum, omnes res mobiles et urbana prædia tenebatur vendere; etiamsi pater testamento vetasset. Excipe tamen servos ad ministerium necessarios: d. tit. N. 32 et 33.

(2) Quod tempus datur ingredientibus tutelam; deinceps autem duo menses: lib. 27. Tit. *de Tutel. et rat. distr.*

(3) In Æde sacra; ut inde collocetur, interim autem in tutiori loco sit quam apud tutorem.

(4) Et hoc continet, non solum ut eum defendat in principali judicio; sed etiam ut provocet, si injuste contra eum judicatum sit: N. 39. d. tit.

CCCXXX. 1. Sicut solvere tutor quod debet, ita et exigere quod sibi debetur potest (1), si creditor fuit patris pupilli. *l.* 9. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Imo et debet, si fuit unde sibi solveret.

2. Nec prohibentur tutores bonam fidem agnoscere (2) *l.* 9. § 6. *ff. d. tit.*

(2) Si justum sit quod quis a pupillo petit.

§ 6. *Quam vim habeant gesta a Tutoribus et Curatoribus, et quæ administrationis eorum fines excedant.*

CCCXXXI. Tutor qui tutelam gerit, quantum ad providentiam pupillarem, domini loco haberi debet. *l.* 27. *ff. de Admin. tut.*

*Corollarium primum.* Quæ bona fide a tutore gesta sunt, rata habentur. *l.* 12. § 1. *ff. d. tit.*

*Hinc* Pupillus rem a tutore legitime distractam vindicare non potest... nec interest tutor solvendo fuerit necne. *d.* § 1.

*Et* Si.... tutori debitores solvissent, liberatos eos (1) ipso Jure. *l.* 46. § 5. *ff. d. tit.*

*Corollarium secundum.* Tutor ad utilitatem pupilli, et novare, et rem in judicium deducere potest. *l.* 22. *ff. d. tit.*

(1) Sed si tutor non fuerit solvendo; pupillus poterit resistere adversus solutionem, si non ex Decreto Prætoris facta est. Quod tamen Decretum non est necessarium in solutione usurarum quæ biennales metas non excedunt. *Instit.* Tit. *Quib. alien. lic.*

CCCXXXII. Tutoribus concessum est a debitoribus pupilli pecuniam exigere.... non etiam donare, vel deminuendi causa cum iis transigere. *l.* 46. § 7. *ff. d. tit.*

Nimium est licere tutori, respectu existimationis pupilli, erogare ex bonis ejus, quod ex suis non honestissime fuisset erogaturus. *l.* 12. § 2. *ff. d. tit.*

Tutor........ mercedes præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium, constituet: alimenta servis, libertisque.... præstabit, solemnia (1) munera parentibus cognatisque mittet. *d. l.* 12. § 3.

Si matrem aluit pupilli tutor.... est verius, nonnisi si perquam egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli. *l.* 1. § 4. *ff. de Tutel. et rat. distr.*

(1) At non nuptialia, ne quidem matri aut sorori.

CCCXXXIII. Neque in Interdicto, neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris; sive solvendo est, sive non est. *l.* 198. JAVOLEN. LIB. 13. EX CASSIO.

Dolus tutorum, puero neque nocere neque prodesse debet. *l.* 3. *ff. Quando ex fact. tut.*

Quod vulgo dicitur, tutoris dolum pupillo non nocere; tunc verum est quum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. *d. l.* 3.

CCCXXXIV. Curator (1).... nullo modo libertatem præstare potest. *l.* 17. *ff. de Curat. fur.*

*A* Curatore..... rem furiosi dedicari non posse constat. *l.* 12. ff. *d. tit.*

Si plures curatores dati sunt..... ratum haberi debet, etiam quod per unum (2) gestum est. *l.* 3. ff. *de Admin. tut.*

(1) Idem dic de tutore.

(2) Hoc ita, nisi ea lege datus sit ut nihil absque alterius consensu gereret.

§ 7. *De auctoritate Tutorum.*

CCCXXXV. Ad ea quæ solemnitatem juris desiderant (1) explicanda, tutore auctore opus est. *l.* 19. *ff. de Auct. tut.*

Si tutor auctoretur, cui administratio tutelæ concessa non est, id ratum a Prætore haberi non debet. *l.* 4. *ff de Auctor. tut.*

Pupillum etiam eo tutore auctore qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo (2) obligari. *l.* 49. *ff de Acquir. hered.*

Etiamsi tutor cæcus factus sit, auctor fieri potest. *l.* 16. *ff. de Auct. tut.*

Si duo rei sint stipulandi; et alter me auctore a pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore; dicendum est stipulationem valere, sic tamen si auctoritas tutoris unius (3) sufficiat. *l.* 7. § 1. *ff. d. tit.*

Accipientis et edentis judicium, idem tutor, auctor utrique (4) fit. *l.* 15. *ff. de tit.*

(1) Ut est V. G. aditio hereditatis. Hæc ab ipso pupillo, tutore auctore peragi debent; cætera ipse tutor per se, aut curator, actorve tutelæ, peragere possunt.

(2) Cujacius putat hoc speciale esse in aditione hereditatis. Wissembachius contra censet idem obtinere in cæteris actibus, ut honorarii tutores auctores esse possint; et regulam præcedentem accipiendam, non de honorario, sed de eo cui administratio sit interdicta.

(3) Jure Pandectarum unius auctoritas sufficiebat, quum aut testamentarii aut ex inquisitione dati erant; secus, si legitimi.

(4) Et quidem uno eodemque actu.

CCCXXXVI. *Est* Regula Juris Civilis, In rem (1) suam auctorem tutorem fieri non posse. *l.* 1. *ff. d. tit.*

*Tutori* Negotium geri per consequentias (2)..... nihil prohibet auctoritas. *l.* 7. *ff. d. tit.*

(1) Id est, quoties principaliter agitur ut pupillus ei obligetur, aut a pupillo aliquid acquirat, ab eove liberetur; sive per se, sive per subjectas personas cum pupillo contrahat.

(2) Ut quum pupillus adit hereditatem auctore tutore qui ipse creditor est pupilli.

In rem patris auctor esse filius non potest. *d. l.* 7. § 2.

Si plures sint tutores quorum unius auctoritas sufficit; dicendum est, altero auctore pupillum ei posse obligari. *l.* 5. *ff. d. tit.*

CCCXXXVII. Rata non habetur auctoritas dolo malo facta. *l.* 61. *ff. de Jur. dot.*

Nulla differentia est, non interveniat auctoritas tutoris, an perperam adhibeatur. *l.* 2. *ff. de Auct. tut.*

Tutor si invitus retentus sit.... non valet quod agitur. *l.* 1. § 1. *ff. de Auctor. tut.*

Si tutor pupillo nolit auctor fieri, non debet eum Prætor cogere (1). *l.* 17. *ff. d. tit.*

Tutor statim in ipso negotio præsens (2) debet auctor fieri. *l.* 9. § 5. *ff. d. tit.*

Etiamsi non exaudiat tutoris auctoritatem is qui cum pupillo contrahit, recte negotium geritur. *d. l.* 9. § 6.

Etiamsi conditionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet pure (3) auctor fieri. *l.* 8. *ff. d. tit.*

Etiamsi non interrogatus (4) tutor auctor fiat, valet auctoritas ejus; quum se probare dicit id quod agitur. *l.* 3. *ff. d. tit.*

(1) Sed tutor tenebitur eo nomine, judicio *Tutelæ;* si interfuit pupilli.

(2) Præsens pupillo. Non opus est autem ut præsens sit ei cum quo pupillus contrahit: Reg. seq.

(3) Hoc commune actibus legitimis.

(4) Pariter non est necesse ut subscribat instrumento.

### § 8. *De educatione et modo alimentorum pupilli.*

CCCXXXVIII. Ubi morari vel ibi educari pupillum oporteat, causa cognita id Præsidem statuere (1) oportebit. *l.* 5. *ff. Ubi morari pup.*

Educatio pupillorum nulli magis quam matri eorum, si non vitricum eis induxerit, committenda est. *l.* 2. *Cod. Ubi pup. educ.*

Id agere Prætorem oportet, ut sine ulla maligna suscipione (2) alatur partus et educetur. *l.* 1. § 1. *ff. Ubi mor. pup.*

*Prætor* Modum patrimonii spectare debet, quum alimenta (3) decernit..... sic ut aliquid ex reditu supersit. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

In ampliis patrimoniis, non cumulus patrimonii, sed quod exhibitioni frugaliter sufficit, modum alimentis dabit. *d. l.* 3. § 3.

Si egeni sunt pupilli, de suo eos alere tutor non compellitur. *d. l.* 3. § 6.

(1) Interdum compellit: d. tit. N. 3.

(2) Hinc plerumque vitandum ne apud substitutum heredem alatur.

(3) In his computantur mercedes præceptorum.

## ARTICULUS VI.

*Quando finiantur tutela et cura; An et in quibus ultra excurrat officium tutorum aut curatorum; et de removendis, antequam finitæ sint, suspectis Tutoribus et Curatoribus.*

### § 1. *Quando finiantur Tutelæ et Curationes.*

CCCXXXIX. Pupilli quum puberes esse cœperint, a tutela liberantur. *Instit.* Tit. *Quib. mod. tut. fin.*

*Pariter certum est*, Curatorem impuberi datum quacumque ex causa, perseverare in diem pubertatis. *l.* 25. *ff. de Tutor. et curat. dat.*

CCCXL. Annis viginti-quinque..... compleri virilem vigorem constat. *l.* 1. § 2. *ff. de Minorib.*

Et ideo hodie in hanc usque ætatem adolescentes curatorum (1) auxilio reguntur; nec ante rei suæ administratio eis committi debebit, quamvis bene rem suam gerentibus *d. l.* 1. § 3.

*Furiosus et prodigus* Tandiu erunt in curatione, quandiu vel furiosus sanitatem, vel ille sanos mores receperit. Quod si evenerit; ipso Jure desinunt esse in potestate curatorum. *l.* 1. *ff. de Curat. furios.*

(1) Quum eos petiverunt; ita Vinnius. Vide tamen lib. 26. Tit. *de Tut. et cur. dat.* N. 3 cum Notis.

CCCXLI. Tutela..... finitur, non solum pubertate, sed etiam morte (1) tutoris vel pupilli. *l.* 4. *ff. de Tut. et rat. distr.*

Si adrogati sunt impuberes.... tutores (2) habere desinunt. *l.* 14. *ff. de Tutel.*

Minima capitis diminutione tutoris, legitima tantum tutela perit; cæteræ non pereunt. *Instit. quib. mod. tut. fin.*

Si ad tempus fuerit quis datus, tempore (3) finito tutor esse desinit. *l.* 14. § 3. ff. *de Tutelis.*

Qui in locum absentis (4).... tutores dati sunt mortuo illo tutores perseverant. *l.* 12. *ff. d. tit.*

(1) Tam civili quam naturali: ita tamen ut alterutro ab hostibus capto; si redierit; videatur jure postliminii durasse tutela.

(2) Fluit ex his definitionis tutelæ verbis, *in capite libero.*

(3) Idem dic de conditione existente, si usque ad certam conditionem datus sit. d. l. 14. § 5.

(4) Donec reverteretur.

### § 2. *An et in quibus, etiam ultra finitam tutelam et curam, officium Tutorum et Curatorum excurrat.*

CCCXLII. *Admonere* Pupillum suum puberem factum.... ut sibi curatores peteret, sacris Constitu-

tionibus.... jubetur, qui tutelam administravit. *l.* 5. § 5. *ff. de Admin. tut.*

Tutores qui necdum administrationem ad curatores transtulerunt, defensioni causarum pupillarium assistere oportere (1) sæpe rescriptum est. *l. un. Cod. Ut caus. post pubert.*

(1) *Judicatum* autem *exequi*, ad eos non pertinet.

Officium tutorum curatoribus constitutis finem accipit. Ideoque omnia negotia quæ inita sunt, ad fidem curatorum pertinent. *l.* 33. § 1. *ff. de Admin. tutor.*

Post completum vigesimum-quintum annum ætatis, si nondum rationes redditæ sunt, nec ad causam instrumenta pertinentia; fidei ac verecundiæ curatorum convenit, ut consilio suo cœptam (2) litem perficiant. *l.* 5. § 6. *ff. d. tit.*

(2) Secus, si nondum esset acceptum judicium: l. 28. ff. d. tit.

§ 3. *De removendis suspectis tutoribus et curatoribus.*

CCCXLIII. Ob dolum (1) in tutela (2) admissum, suspectum licet postulare (3). *l.* 3. § 5. *ff. de Susp. tut.*

Si quid admisit ante... quam tutor esset, quamvis in bonis pupilli, vel in tutela (4); non potest suspectus tutor (5) postulari. *d.* § 5.

Qui nihil gesserunt (6), non possunt suspecti postulari. Verum ob ignaviam vel negligentiam, vel dolum, si dolo fecerunt (7), possunt removeri. *l.* 4. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Vel culpam, infra.

(2) Vel cura.

(3) Apud Prætorem aut Præsidem, eumve cui mandata est jurisdictio.

(4) Quæ finita est, cum novam, licet ejusdem personæ gerat.

(5) Scilicet quum habet contutorem a quo ex priori gestu possit conveniri. Tit. *de Susp. tut.* N. 15.

(6) Ex eo solo quod non gesserunt.

(7) Si dolo affectaverunt non gerere. d. Tit. *de Susp. tut.* N. 16.

CCCXLIV. 1. Si tutor datus non compareat (1), solet Edictis evocari, novissimeque... ut suspectus removeri, ob hoc ipsum quod copiam sui non fecit. *l.* 7. § 3 *ff. d. tit.*

2. Si tutor inimicus pupillo parentibusve ejus sit; et generaliter si qua (2) justa causa Prætorem moverit... rejicere (3) eum debebit. *l.* 3. § 12. *ff. d. tit.*

(1) Vel ad capessendam tutelam, vel ut alimenta liberto decernantur: *d. tit.* N. 16 et 17.

(2) Puta quod contra voluntatem parentis datus appareat.

(3) Sine infamia.

3. Suspectum tutorem eum putamus, qui moribus talis est. *l.* 8. *ff. d. tit.*

4. Tutor quamvis pauper est, fidelis tamen et diligens, removendus non est quasi (4) suspectus. *d. l.* 8.

(4) Sed ex causa poterit curator adjungi: *d. tit.* N. 19.

CCCXLV. Satisdatio propositum tutoris malevolum non (1) mutat. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Expedit pupillo rem suam salvam... quam tabulas REM SALVAM FORE. cautionis habere. *l.* 5. *ff. d. tit.*

Si tutor aliquo vinculo necessitudinis... pupillo conjunctus sit... optimum factum est, curatorem ei potius adjungi quam eumdem cum notata fide removeri. *l.* 9. *ff. d. tit.*

(1) Adeoque non obstat quominus tutor removeatur. Idem sensus regulæ sequentis.

CCCXLVI. Sciendum est quasi publicam esse hanc actionem, hoc est omnibus (1) patere. *l.* 1. § 6. *ff. d. tit.*

Impuberibus quidem non permittitur suspectos facere; adolescentibus plane volentibus suspectos facere curatores suos permittitur, dummodo ex consilio necessariorum id faciant. *l.* 7. *ff. d. tit.*

*Tutor* Et sine accusatione... magis est ut repelli debeat, si Prætori liqueat ex apertissimis rerum argumentis suspectum eum esse. *l.* 3. § 4. *ff. d. tit.*

Quem ut suspectum tutorem vel curatorem accusas... abstinere ab administratione... donec causa finiatur Præses jubebit. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

(1) Etiam mulieribus, quæ pietatis necessitudine ducuntur. Imo et tutori qui ipse remotus fuit, permittitur contutorem suspectum facere: *d. tit.* N. 8 et 9.

CCCXLVII. Suspectos tutores, ex dolo, non etiam eos qui ob negligentiam remoti sunt, infames fieri manifestum est. *l.* 9. *Cod. de Susp. tut.*

Decreto debebit causa removendi significari, ut appareat de existimatione (1). *l.* 4. § 1. *ff. d. tit.*

Si quis de Plebeiis ob facta atrociora in tutela admissa fuerit apud Prætorem accusatus (2), remittitur ad Præfectum Urbis graviter puniendus. *l.* 1. § 8. *ff. d. tit.*

(1) Alioquin erit illæsa.

(2) Puta ob tutelam pecunia redemptam, ob fraudulentas alienationes, ob cessationem pervicacem in deponenda pupillari pecunia; si mentitus fuerit Prætori ne alimenta decernantur; item ob non confectum inventarium: d. tit. N. 18. Item ex qualitate personæ; ut si libertus in tutela liberorum patroni, fraudem admiserit.

CCCXLVIII. Decreto Prætoris ut suspectus remotus, periculum futuri temporis non timet. *l.* 10. *ff. d. tit.*

Post finitam tutelam, cognitio suspecti tutoris quamvis pridem recepta solvitur. *l.* 11. *ff. d. tit.*

## ARTICULUS VII.

*De directa actione* Tutelæ; *et de Utili actione* Negotiorum gestorum, *adversus curatores.*

### § 1. *Quando his judiciis agi possit.*

CCCXLIX. Nisi finita tutela sit, Tutelæ agi non potest. *l.* 4. *ff. de Tut. et rat. distr.*

Quod traditum est, pupillum cum tutore suo agere Tutelæ non posse; hactenus verum est, si eadem (1) tutela sit. *l.* 9. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Nam contra tutorem suum poterit auctore contutore agere, ex causa tutelæ alterius personæ cui pupillus heres extitit, vel ex tutela ipsiusmet pupilli que finita est; puta si tutor ejus pupilli ad diem datus fuerat, et finita tempore elapso tutela, iterum tutor creatus est. Vide lib. 27. Tit. *de Tut. et rat. distr.* N. 19 ad N. 24.

CCCL. 1. Rationes curæ administratæ, ante impletum vigesimum-quintum annum, durante officio, posci jure non posse manifestum est. *l.* 14. *Cod. de Adm. tut.*

2. Cum furiosi curatore, non Tutelæ, sed Negotiorum gestorum actio est; quæ competit, etiam dum negotia gerit: quia non idem in hac actione quod in Tutelæ... constitutum est. *l.* 4. § 3. *ff. de Tut. et rat. distr.*

### § 2. *Quatenus teneantur plures Tutores aut Curatores; non divisa inter ipsos tutela.*

CCCLI. Si divisio administrationis inter tutores vel curatores facta non fuerit (1); licentiam habet adolescens, unum eligere, et totum (2) debitum exigere. *l.* 2. *Cod. de Divid. tut.*

Si omnes simul (3) gesserunt tutelam; exemplo fidejussorum... inter eos qui solvendo sunt, dividitur (4) actio. *l.* 1. § 11. *et* 12. *ff. de Tut. et rat. distr.*

Tutoribus idoneis diem functis, vice mutua periculum ad heredes eorum non redundat. *l.* 39. § 10. *ff. de Admin. tut.*

Licet tutorum conventione, mutuum periculum minime finiatur; tamen eum qui administravit (si solvendo sit) primo loco, ejusque successores conveniendos (5) non ambigitur. *l.* 3. *Cod. de Divid. tut.*

(1) Ex voluntate testatoris, aut ex auctoritate Prætoris. Nil refert quod privata conventione eam diviserint: d. l. 2.

(2) Ita stricto Jure: secus ex Prætoria æquitate. Vide Reg. seq.

(3) Idem et quum nullus gessit.

(4) Opposita exceptione *Divisionis.*

(5) Opposita a cæteris exceptione *Ordinis.*

Videtur gessissse, qui per alium gessit. *l.* 5. § 3. *ff. de Admin. tut.*

In eo quod nemo gessit, non utique ejus periculum est qui quædam gessit... nisi si qua talia sunt, quæ vel consummationem cœptorum ab eo desiderabant, vel ita conjuncta ut separari non debuerint. *l.* 55. § 3. *ff. de Admin. tut.*

CCCLII. Non tantum ante... sed etiam post condemnationem (1), desiderare tutor potest mandari sibi actiones adversus contutorem pro quo condemnatus est. *l.* 1. § 18. *ff. de Tut. et rat. distr.*

Si pupillus alterum ex tutoribus post pubertatem liberasset; improbe alterum illius nomine conabitur (2) interpellare. *l.* 45. *ff. de Admin. tut.*

Et, si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstiterit, vel ex communi gestu, nec ei mandatæ sunt actiones (3); constitutum est... Utilem (4) actionem tutori adversus contutorem dandam. *l.* 1. § 13. *ff. de Tut. et rat. distr.*

Si ex dolo communi (5) conventus præstiterit; neque mandandæ sunt actiones, neque Utilis competit; quia proprii delicti pœnam subit. *d. l.* 1. § 14.

Forma qua singuli tutores (prout quisque gessit tutelam) nonnunquam in solidum tenentur, duntaxat intra pubertatis tempora locum habet; non etiam, si post pubertatem administraverint. *l.* 31. *ff. de Admin. tut.*

(1) At non post solutionem.

(2) Quia facto suo desiit posse cedere actiones adversus illum.

(3) Quia omisit hoc desiderare.

(4) *Utilem* Negotiorum gestorum, non *Directam.* Nam suum negotium gerens, et non contemplatione tutoris solidum solvit.

(5) Multo magis quum ex proprio dolo, aut ex propria culpa.

### § 3. *Quid veniat in his actionibus præstandum.*

CCCLIII. Quum Tutelæ ratio peti cœperit; neque veritati neque justis probationibus officit, quod testator modum patrimonii sui verbis testamenti ampliavit vel minuit. *l.* 1. *Cod. Arbitr. tut.*

Non sic homo simplex, imo magis stultus invenitur, ut in publico inventario scribi contra se aliquid patiatur. *l.* 13. *Cod. Arbitr. tut.*

CCCLIV. Officio tutoris incubit, rationes actus sui conficere et pupillo reddere... Si non fecit, aut... non exhibet, hoc nomine judicio Tutelæ tenebitur (1). *l.* 1. § 3. *ff. de Tut. et rat. distr.*

In omnibus quæ fecit tutor quum facere non deberet, item in his quæ non fecit, rationem reddet hoc judicio. *l.* 1. *ff. de Tut. et rat.*

(1) Quanti pupillus in litem juraverit, habita de servis quæstione: *d. tit.* N. 27 et 28.

Modestinus respondit; tutorem eorum redituum nomine rationem... debere, qui bona fide percipi potuerunt. *l.* 32. § 2. *ff. de Admin. tut.*

Tutor qui tutoris idoneum (2) heredem convenire pupilli nomine noluit, damni vicarius (3) substituitur. *l.* 39. § 16. *ff. d. tit.*

Debitor patris, qui tutelam administravit filii, Tutelæ judicio tenebitur etiam ob id quod patri debuit (4). *l.* 5. § 4. *ff. d. tit.*

Et generaliter; Quod adversus alium præstare debuit pupillo suo, id adversus se quoque præstare debet: fortassis et plus; adversus alios enim experiri sine actione non potuit, adversus se (5) potuit. *l.* 9. § 3. *ff. d. tit.*

Lucrum facere ex tutela (6) non debet. *l.* 58. *ff. d. tit.*

*Si tamen tutor ex pupillari pecunia* Negotium (7) suo nomine exercuit;... respondi... pupillo usuram, non compendium, præstandam. *l.* 47. § 6. *ff. de Adm. tut.*

(2) Idem de quovis alio debitore.

(3) Nec liberatur tutor, quod postea adolescens hunc debitorem suum ipse convenerit, aut procuratorem suum fecerit: *d. tit.* N. 33.

(4) Quasi debuerit a se exigere.

(5) Hinc colligit Bartolus; etiam id quod naturaliter debet, tutorem a se exigere teneri.

(6) Hinc quum rem aliquam tutor sibi ex pecunia pupillari comparavit; electionem habet pupillus, an malit negotium emptionis sibi gestum, an pecuniam cum usuris legitimis sibi reddi: Tit. *de Tut. et rat. distr.* N. 35.

(7) Secus, si intelligi posset nomine pupilli negotiatum esse: d. l. 58. *d. tit.* N. 30. in fine.

CCCLV. Quidquid tutoris dolo vel lata culpa aut levi (1), seu curatoris, Minores amiserint; aut, quum possent, non acquisierint; hoc in Tutelæ seu Negotiorum gestorum Utile judicium venire, non est incerti Juris. *l.* 7. *Cod. Arbitr. tut.*

*Est* Verius; Posse tutorem eam conditionem adolescenti deferre, ut id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus (2), aut in totum agnosceret, aut a toto recederet; ita ut perinde esset ac si tutor sibi negotium gessisset. *l.* 16. *ff. de Adm. tut.*

Si probatum est nomen debitoris a novissimo curatore, frustra tutorem de eo conveniri. *l.* 19. *ff. de tut. et rat.*

Qui nominibus a curatoribus susceptis, sive tutoribus, nomina agnoverunt (3); periculum in se transferunt. *l.* 44. *ff. de Admin. tut.*

Quum post mortem (4) pupilli, desinit esse nomen idoneum; tutor periculo eximitur. *l.* 43. *ff. d. tit.*

(1) Uno casu, de lata duntaxat tenentur; scilicet circa comparationem prædiorum ex pecunia pupillari: N. 40. *d. tit.*

(2) In fœneranda pupillari pecunia, diversis debitoribus, nomine pupilli.

(3) Nec ex eo solo agnovisse videntur, quod debitores convenerint.

(4) Aut finita alio modo tutela.

CCCLVI. 1. *Adversus tutorem* Apparet hanc esse formam usurarum: ut ejus quidem pecuniæ quam quis in usus suos convertit, legitimam usuram præstet; sed et si negavit apud se esse pecuniam, et Prætor pronuntiavit contra eum... vel si moram depositioni fecit, et Prætor ei irrogavit legitimas. Sed et (1) si dum negat aliquam quantitatem penes se esse, pupillis... imposuit necessitatem mutuam pecuniam legitimis usuris accipiendi... item si a debitoribus legitimas exegit. Ex cæteris causis (2), secundum morem provinciæ præstabit usuras. *l.* 7. § 10. *ff. de Admin. tut.*

2. Parvi refert utrum sortem pupillarem an usuras, *tutores* in usus suos converterint. *d. l.* 7. § 12.

Non utique qui non fœneravit..... in suos usus vertit... Doceri igitur debet in usus suos pecuniam vertisse. *d. l.* 7. § 4.

Non existimo maximis usuris subjiciendum, eum qui a contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit. *l.* 54. *ff. d. tit.*

*Et* Quamvis suo nomine fœneravit, non videri (3).... pecuniam pupillarem in suos usus convertere. *l.* 46. § 2. *ff. de Admin. tut.*

*Longe magis*, Vertisse in suos usus non accipimus, eum qui debitor... ipse sibi non solvit. *l.* 7. § 5. *ff. d. tit.*

3. Si post depositionem pecuniæ, comparare prædia tutores neglexerunt (4): incipient in usuras (5) conveniri. *l.* 7. § 3. *ff. d. tit.*

4. Si tutor pecuniam pupillarem credere non potuit, quod non erat cui crederet (6); pupillo vacabit. *l.* 12. § 4. *ff. d. tit.*

5. Sciendum est, tutorem et post officium finitum usuras debere; in diem quo tutelam restituit (7). *l* 7 § 15. *ff. d. tit.*

(1) Citra Decretum Prætoris.

(2) Scilicet quoties tutor culpa sua otiosam reliquit pupilli pecuniam tam eam quæ penes ipsum erat, quam eam quam a debitoribus aut etiam a se ipso exigere debuit; et quidem etiam eam quæ ipsa usurarum nomine erat debita: *d. tit.* N. 50 et 51.

(3) Cum liberum sit pupillo hoc nomen sibi vindicare: *d. tit.* N. 46.

(4) Quum possent, et comparanda invenirentur.

(5) Non quidem maximas, sed pro more regionis.

(6) Non audietur autem hoc allegans, si propriam collocavit: l. 13. § 1. ff. *d. tit.*

(7) Scilicet solvit reliquum, aut oblatum deposuit.

CCCLVII. Si tutor post pubertatem pupilli negotia administraverit; in judicium Tutelæ veniet id tantum sine quo administratio tutelæ expediri non potest. *l.* 13. *ff. de Tut. et rat.*

§ 4. *Quatenus teneantur Tutores curatoresve, in subsidium ejus cui administratio a testatore aut Prætore decreta fuit.*

CCCLVIII. Blandiuntur sibi, qui putant hono-

rarios tutores omnino non teneri. *l.* 3. § 2. *ff. de Admin. tut.*

Constat hos quoque, excussis prius facultatibus ejus qui gesserit (1), conveniri oportere.... Imputabiturque eis quandoque (2) cur..... suspectum eum non fecerunt. *d.* § 2.

(1) Et fidejussorum ejus, Magistratuumve qui eum nominaverunt. l. 1. § 1. ff. *de Tut. et rat.*

(2) Si culpa eorum argui possit.

CCCLIX. Eum quoque qui propter rerum notitiam tutor datus est... et administrationis et accessionis jure conveniri posse. *l.* 32. § 1. *ff. de Testam. tut.*

§ 5. *Qualenus teneantur heredes Tutorum, judicio directo* Tutelæ.

CCCLX. 1. Alio jure est tutor, alio (1) est heres ejus. *l.* 4. *Cod. de In lit. jur.*

2. Heredes tutorum, ob negligentiam (2) quæ non latæ culpæ comparari possit, condemnari non oportet; si non contra tutorem lis inchoata est. *l.* 1. *Cod. de Hered. tut.*

3. Quamvis heres tutoris, tutor non est; tamen ea quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem (3).... explicari debent: in quibus, dolus ejus admitti potest. *l.* 1. *ff. de fidej. tutor.*

Negligentia plane propria heredi non imputabitur. *l.* 4. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Ex dolo enim tutoris, adversus ipsum juratur in litem; non adversus heredem ejus, nisi fuerit cum tutore contestata. Vide aliud discrimen in Reg. seq.

(2) Tutorum.

(3) *Si legitimæ ætatis sit; et masculus.*

§ 6. *De privilegio actionis* Tutelæ, *et Utilis* Negotiorum gestorum *ex Cura.*

CCCLXI. Si pupillus post pubertatem rationibus a tutore acceptis reliquationem ejus secutus, usuras acceptaverit; privilegium suum non amittit in bonis tutoris. *l.* 44. § 1. *ff. de Admin. tut.*

In rem suam judicatus (1) procurator datus, privilegium pupilli non habebit; quod nec heredi pupilli datur. *l.* 42. *ff. d. tit.*

(1) Contutor aut fidejussor tutoris.

CCCLXII. In bonis curatoris, privilegium furiosi (1)... servatur. l. 15. § 1. *ff. de Curat. fur.*

(1) Idem dic de prodigo, idem de Minore, et cæteris qui in curatione sunt.

## ARTICULUS VIII.

*De aliis actionibus quæ adversus Tutores aut Curatores dantur.*

§ 1. *De actione ex stipulatione* Rem pupilli *vel adolescentis* salvam fore.

CCCLXIII. Sciendum est, hac stipulatione teneri, tam eum qui tutor (1) est, quam eum qui pro tutore negotia gessit. *l.* 4. § 2. *ff. de Rem pup. vel adol.*

Hanc stipulationem placet finita demum tutela committi... In eo qui pro tutore negotia gessit.... statim atque quæque res salva non esse cœpisset, committi stipulationem. *d. l.* 4. § 4.

Quod in Tutelæ judicium venit, hoc et ea stipulatione continetur. *l.* 9. *ff. d. tit.*

Ex quibus causis diximus Tutelæ agi non posse, ex iisdem causis, nec ex stipulatu (2) Rem salvam fore agi posse dicendum est. *sup. d. l.* 4. § 6.

(1) Aut curator Minoris, furiosi, etc. a quibus exigitur hæc stipulatio: *d. tit.* N. 2.

(2) Hinc non tenetur hac actione tutor qui omnino non gessit: cum eo nomine *Utili* non etiam *Directa* actione agatur. Hinc, nec tenetur ex eo quod post finitam tutelam non necessario gessit. lib. 46. Tit. *Rem pup. vel. Adol.* N. 10.

§ 2. *De actione* de Rationibus distrahendis.

CCCLXIV. Actione de Rationibus distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. *l.* 2. *ff. de Tutel. et rat.*

Tutores, propter admissam administrationem, non tam invito domino contrectare *rem* videntur, quam perfide agere. *l.* 55. § 1. *ff. de Admin. tut.*

Hæc actio, licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet. *l.* 2. § 2. *ff. de Tut. et rat.*

Hanc actionem sciendum est perpetuam esse..... Sed in heredem... non dabitur, quia pœnalis est. *l.* 1. § 23. *ff. d. tit.*

Hæc actio tunc competit quum et Tutelæ actio est, hoc est, finita demum tutela. *d. l.* 1. § 24.

## ARTICULUS IX.

*De actionibus accessoriis judicii Directi* Tutelæ, *et judicii Utilis* Negotiorum gestorum.

§ 1. *De fidejussoribus et nominatoribus Tutorum.*

CCCLXV. 1. Fidejussores a tutoribus nominati, si præsentes... nomina sua in acta publica referri passi sunt; æquum est perinde teneri, atque si....... stipulatio interposita fuisset. *l.* 4. § 3. *ff. de fidej. tutor.*

Qui... idoneos esse tutores affirmaverint, fidejussorum vicem sustinent. *d.* § 3. ¶ *fin.*

Fidejussores civiliter in solidum obligati, cæteris quidem agentibus, ut dividatur actio impetrare possunt. Pupillo vero agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit... beneficium dividendæ actionis injuriam haberevisum est. *l.* 12. *ff. Rem pup. vel ad.*

2. *Eadem est causa nominatorum, scilicet post discussos fidejussores et in subsidium.*

§ 2. *De patre qui tutelam filii sui familias agnovit.*

CCCLXVI. Si filiusfamilias tutor a Prætore datus sit; si quidem pater tutelam agnovit, in solidum debet teneri. *l.* 7. *ff. de Tutelis.*

Agnovisse videtur, sive gessit, sive gerenti filio consensit (1), sive omnino attigit tutelam... Plane si solum monuit filium, non videtur agnita. *d. l.* 7. ¶ *fin.*

Si filiusfamilias tutelam administraverit... æquum est ut eum duntaxat dolum pater præstet, qui commissus est ante emancipationem filii. *l.* 6. *ff. de Tut. et rat.*

(1) Vel tacite; puta si Decurionatui filii consensit, videtur consensisse tutelis quæ ipsi tanquam Decurioni injungentur: Tit. *de Tut. et rat.* N. 3.

§ 3. *De Magistratibus qui Tutores nominaverunt.*

CCCLXVII. In Magistratus municipales (1) tutorum nominatores, si administrationis finito tempore non fuerint solvendo, nec ex cautione fidejussionis solidum exigi possit; pupillis quondam, in subsidium, indemnitatis nomine actionem Utilem competere.... constitit. *l.* 5. *Cod. de Magistr. conven.*

Magistratibus imputatur, si omnino tutor vel curator datus non sit. Sed ita... si moniti non dederint. *l.* 1. § 6. ff. *de Magistr. conven.*

Si Magistratus ab initio tutorem idoneum dedit, et satis non exegit; non sufficit. *d. l.* 1. § 11.

Si curatores fuerunt minus idonei dati; dicendum est teneri Magistratus... si ex suggestu eorum, vel nominibus ab eis acceptis (2), Præses dederit. *d. l.* 1. § 5.

Hadrianus rescripsit; Etiam in eum qui electus est ad æstimandas tutorem satisdationes, actionem dandam. *d. l.* 1. § 8.

Non debent Magistratus futuros casus et fortunam (3) pupillo præstare. *d. l.* 1. § 11.

*Magistratus* Si satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit quo Tutelæ agi (4) potest; sufficit. *d. l.* 1. § 12.

(1) In majores autem Magistratus hæc actio non datur.

(2) *Sur la Liste par eux formée.*

(3) Si fidejussores quos acceperant, tunc idonei, postea lapsi sint facultatibus. Probatio autem incumbit Magistratibus: *d. tit.* N. 2.

(4) Nec refert quod postea desierit esse solvendo.

Rescriptum est, quandiu vel unus ex tutoribus (5) idoneus est, non posse ad Magistratus qui dederunt veniri. *l.* 1. § 15. *ff. de Tut. et rat.*

(5) Huc non intellige de honorariis, qui in subsidium tenentur de eo quod suspectum contutorem non fecerunt.

CCCLXVIII. 1. Si dolo fecerunt Magistratus ut minus pupillo caveretur; in quem vult, actio ei danda in solidum est. Sin culpa duntaxat... æquius... pro portione in quemque eorum actionem dari, dum pupillo (1) salva res sit. *l.* 7. *ff. d. tit.*

2. *Unus ex Duumviris, tutorem* Si solus dedisset; diceremus, prius eum, deinde collegam aggrediendum. *l.* 1. § 9. *ff. de Magistr. conven.*

3. In Ordinem subsidiaria actio non datur, sed in Magistratus; nec in fidejussores (2) eorum. *l.* 1. *ff. d. tit.*

4. Non similiter tenentur heredes Magistratuum, ut ipsi tenentur... Magistratus quidem in omne periculum succedit; heres ipsius, dolo proximæ culpæ succedaneus est. *l.* 4. *ff. d. tit.*

(1) Id est, uterque sit solvendo.

(2) Promittunt enim *Rempublicam salvam fore*, non vero *Rem adolescentis.* Pari ratione pater pro filio Magistratu non tenetur, nisi *de Peculio.*

CCCLXIX. Eadem in Magistratibus actio datur, quæ competit in tutores. *l.* 9. *ff. d. tit.*

Privilegium in bonis Magistratus pupillus non habet. *l.* 1. § 14. *ff. d. tit.*

## ARTICULUS X.

*De* Contraria *actione* Tutelæ, *et* Contraria *Utili actione* Negotiorum gestorum *quæ Curatoribus datur.*

CCCLXX. Receptum est ut tutori suo pupillus, sine tutoris auctoritate, civiliter obligetur ex administratione. *l.* 1. *ff. de Contrar. tut.*

*Ex hac obligatione, Tutori in pupillum* Actionem dandam placet; etsi tutelæ judicio non agatur. *d. l.* 1. § 8.

*Etiam* A tutela remotus... Contrario judicio, si quid ei aberit, persequi debebit. *l.* 4. *ff. d. tit.*

*Demum* Finito officio, hanc actionem competere dicemus. *sup. d. l.* 1. § 3.

CCCLXXI. 1. Officio judicis.... congruit, reputationes tutoris non improbas admittere. *l.* 2. *ff. Ubi pup. educ.*

2. Sumptus... ex justis honestisque causis.... si probabuntur facti (1), accepto feruntur; etiamsi Prætoris Decretum de dandis eis non sit interpositum. *l.* 3. *Cod. de Admin. tut.*

(1) Puta, sumptus litis, viatica, etc.

3. Nec permittendum est tutori tantum reputare quantum dedit, si plus æquo dedit. *l.* 2. § 1. *ff. Ubi pupill. ed.*

4. Neque in hoc administrantur tutelæ, ut mergantur pupilli. *l.* 3. *ff. de contrar. tut.*

5. Etsi Prætor modum alimentis statuit, verumtamen ultra vires facultatum.... nec suggessit Prætori *tutor* de statu facultatum; non debet ratio haberi alimentorum omnium. *l.* 2. § 2. *ff. Ubi educ. pup.*

6. Sufficit tutori bene et diligenter negotia gessisse, etsi eventum adversum habuit quod gestum est. *d. l.* 3. § 7.

7. Sumptuum qui bona fide in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet; nisi ab eo qui eum dat, certum solatium ei constitutum est. *l.* 33. § 3. *ff. de Admin. tut.*

8. Judicio Contrario Tutelæ præstatur, et id quod in rem pupilli versum ante tutelam vel post..... si negotiis tutelæ tempore gestis nexum probatur. *l.* 3. § 8. *ff. de Contrar. tut.*

9. *Tutor* Consequitur pecuniam si quam de suo consumpsit, etiam cum (2) usuris. *d.* § 1.

(2) Donec ipsi reddatur pecunia. Quales sint illæ usuræ, vide *d. tit.* N. 14.

CCCLXXII. 1. Quod debebatur alias tutori; magis puto, cum (1) sit actio tutori, non esse in Contrarium judicium deducendum. *l.* 1. § 5. *ff. de Contr. tut.*

2. Nemo dixit in hoc agere quem Contrario posse, ut Tutelæ judicio liberetur; sed tantum de his quæ ei propter tutelam absunt. *l.* 3. § 1. *ff. de Contr. tut.*

(1) Ergo si non sit, puta si durante tutela actio finita sit, deducetur in *Contrarium* judicium.

*Scholium.*

*Omnes Regulæ mox supra relatæ, etiam ad Contrariam* Utilem Negotiorum gestorum *actionem quæ Curatoribus competit, recte trahuntur.*

## ARTICULUS XI.

### *De Protutela.*

CCCLXXIII. 1. Ut pro tutore quis gerat; eam esse personam oportet cujus ætas (1) recipiat tutelam, id est impuberem. *l.* 1. § 6. *ff. de Eo qui pro tut.*

2. Qui pro tutore negotia gerit, eamdem diligentiam præstat quam tutor. *l.* 4. *ff. d. tit.*

3. Magis est ut quamvis compulsus gesserit, teneri tamen debeat qui animo tutoris gessit (2) quum tutor non esset. *sup. d. l.* 1. § 7.

4. Si quædam gessit..... etiam eorum quæ (3) non gessit..... tenebitur, si alius gesturus fuit. *d. l.* 1. § 9.

(1) Adde, aut conditio. Contra, vice versa, in ejus persona qui gerit non requiritur ut fuerit capax muneris tutelæ. Tit. *de eo qui pro tut.* N. 3.

(2) Item sive nunquam fuerit tutor, sive fuerit, sed desierit esse; sive incertum sit an esset tutor; sive quum revera esset tutor, se tutorem esse ignoraret, et tamen pro tutore gereret. d. tit. N. 3 et 4.

(3) Etiam ei imputatur, quod alium protutorem minus idoneum qui cum ipso administrabat rejici non curaverit. *d. tit.* N. 5.

CCCLXXIV. Cum eo qui pro tutore negotia gessit, etiam ante pubertatem agi (1) posse nulla dubitatio est. *d. l.* 1. § 3.

Privilegium datur in bonis..... etiam ejus qui pro tutela negotium gessit. *l. fin. ff. d. Tut. et rat. distr.*

Si pro tutore negotia *quis* gessit, locus erit *Contrario* (2) judicio etiam statim *l.* 1. § 3. *ff. de Contr. tut.*

(1) Actione *Protutelæ,* quæ datur ad instar actionis *Tutelæ.*

(2) Ad instar Contrarii judicii *Tutelæ.*

## CAPUT QUARTUM.

*De Variis personarum necessitudinibus.*

### SECTIO I.

*De necessitudine inter conjuges; ubi de* Nuptiis, *et omnibus quæ ad nuptias pertinent.*

#### ARTICULUS I.

*De sponsalibus quæ nuptias præcedunt.*

CCCLXXV. 1. Sufficit nudus (1) consensus ad constituenda sponsalia. *l.* 4. *ff. de Sponsalib.*

2. In sponsalibus consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. *l.* 7. § 1. *ff. d. tit.*

3. Tunc solum dissentiendi a patre licentia filiæ conceditur, si indignum moribus vel turpem sponsum ei pater eligat (2). *l.* 12. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Et quidem vel tacitus tam in contrahentibus quam in patre sufficit: *d. tit.* N. 5 et 6. Cæterum oportet, in hoc consentire contrahentes, ut sponsalia contrahant. Hinc nuptiæ perperam inter impuberes (qui sponsalia possent contrahere) initæ, ne quidem ut sponsalia valent.

(2) Quod si honestus sit, peccat filia si patri non obtemperet.

CCCLXXVI. Cum qua nuptiæ contrahit non possunt, hæc plerumque (1) ne quidem desponderi potest. *l.* 60. § 5. *ff. de Rit. nupt.*

In sponsalibus contrahendis ætas contrahentium (2) definita non est, ut in matrimoniis. *l.* 14. *ff. de Sponsal.*

(1) Dicit *Plerumque,* quia regula fallit in Præside, qui provincialem mulierem ducere uxorem prohibetur, non vero eam despondere: infra N. 383. Reg. 2.

(2) Sufficit enim ut sint ejus ætatis qua possint videri consentire, id est septennio majores. *d. l.* 14.

CCCLXXVII. In sponsalibus discutiendis, placuit renuntiationem (1) intervenire oportere. *l.* 2. § 2. *ff. de Divort.*

In potestate manente filia, pater sponso nuntium remittere potest.... si emancipata est, non potest. *l.* 10. *ff. de Sponsal.*

(1) Per hæc verba autem renuntiatur sponsalibus, *Conditione tua non utor:* l. 2. § 2. ff. *de Divort.* Sed et citra renuntiationem lapsu biennii regulariter solvuntur. *d. tit.* N. 12. aut triennii, si peregrinetur sponsus.

#### ARTICULUS II.

*De ipsis Nuptiis.*

CCCLXXVIII. Justas nuptias inter se cives (1) Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coeunt, masculi quidem puberes (2), feminæ autem viri potentes. *Instit.* Tit. *de Nupt.* pr.

Nuptiæ consistere non possunt, nisi consentiant (3) omnes; id est qui coeunt, quorumque in potestate sunt. *l.* 2. *ff. de Ritu nupt.*

Nuptiæ inter easdem personas nisi volentibus parentibus renovatæ (4), justæ non habentur. *l.* 18. *ff. d. tit.*

Generali mandato quærendi mariti filiæfamilias, non fieri nuptias rationis est. *l.* 34. *ff. de Ritu nupt.*

Is cujus pater ab hostibus captus est, si non intra triennium revertatur, uxorem ducere potest (5). *l.* 9. § 1. *ff. d. tit.*

Nepote (6) uxorem ducente, et filius consentire debet (7). *l.* 16. § 1. *ff d. tit.*

Filius emancipatus, etiam sine consensu patris (8) uxorem ducere potest. *l.* 25. *ff. d. tit.*

Sciendum est ad officium curatoris non pertinere, nubat pupilla an non *l.* 20. *ff. d. tit.*

(1) Peregrini autem ita demum, si ex privilegio connubium cum civibus eis concessum sit. Ulp. frag.

(2) Quæ pubertas æstimatur in masculis anno quartodecimo, in feminis anno duodecimo.

(3) Saltem tacite.

(4) Postquam divortium intercessit.

(5) Idem dic de casu quo ignoratur ubi sit pater.

(6) Qui est in potestate avi.

(7) Ne quandoque nepote in potestatem patris sui recidente, liberi ex eo suscepti invito agnascerentur. Secus ergo in nepte obtinet, cum hæc ratio cesset.

(8) Ex Constitutione autem Constantinopolitanorum imperatorum, adulta minor viginti-quinque annis, patris; si patrem non habeat, matris et propinquorum arbitrio nubere debet: l. 18. Cod. *de Nupt.* Vide lib. 23. Tit. *de Ritu nupt.* N. 13.

CCCLXXIX. Non cogitur filiusfamilias (1) uxorem ducere. *l.* 21. *ff. de Rit. nupt.*

Invitam libertam uxorem ducere patronus non

(1) At filiafamilias peccat si dissentiat. Supra N. 375. Reg. 3.

potest.... nisi patronus ideo eam manumisit (2). *l.* 28 *et l.* 29. *ff. d. tit.*

(2) Hoc enim casu peccaret si dissentiret; et forte posset in servitutem reduci ut ingrata.

CCCLXXX. Nuptias non concubitus, sed consensus facit. *l.* 30. Ulp. lib. 36. ad Sabin.

Neque tabulas facere matrimonium. *l.* 31. *ff. de Donat.*

CCCLXXXI. 1. Uxores eorum qui in hostium potestate pervenerunt, possunt videri nuptarum locum retinere; eo solo quod alii temere (1) nubere non possunt. *l.* 6. *ff. de Divort.*

2. Reas adulterii factas, nec ante damnationem (2) vivente marito uxores duci posse. *l.* 26. *ff. de Ritu nupt.*

3. Matrimonii causa ancilla manumissa, a nullo alio uxor duci potest quam a quo manumissa est; nisi patronus matrimonio ejus renuntiaverit. *l.* 51. *ff. d. tit.*

4. Liberta (3) eademque uxor (4) tua, si a te invito discessit, connubium cum alio non habeat; si modo uxorem eam habere velis (5). *l.* 1. *Cod. de Incest. nupt.*

(1) Scilicet non possunt, quandiu certum est eum vivere; aut si incertum est, donec quinquennium a captivitatis tempore excesserit. Idem vice versa de marito, quum mulier captiva est. Et *Ex eo solo quod* non possunt alteri nubere, propter spem postliminii; *Nuptarum locum* retinent: neque enim proprie *Nuptiæ* esse possunt cum captivo. Unde infra (Reg. 393.) dicitur *Captivitate solvi matrimonium.*

(2) Multo magis non poterunt post damnationem. At post absolutionem aut abolitionem, poterunt duci; vel ab ipso marito qui eas accusavit, vel ab alio: *d. tit.* N. 23.

(3) *Liberta* hic non intelligitur, quæ suis nummis redempta est, aut ex causa fideicommissi. At intelligitur etiam illa quæ hac lege empta erat ut manumitteretur, item etiam liberta communis: et hoc jus indultum est, non solum patrono, sed et patroni liberis; si tamen uni assignata fuit, is solus hoc jus habebit: *d. tit.* N. 26 et 27.

(4) Idem dic de concubina. Secus obtinet circa illam quæ contra Leges patrono nupsit. Non idem etiam obtinet in sponsa, quæ potest impune renuntiare sponsalibus. *d. tit.* N. 29. in fin.

(5) Quod si aut velle, aut patronus esse desieris; cessat impedimentum: *d. tit.* N. 28.

CCCLXXXII. Semper in conjunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed et quid honestum sit. *l.* 197. Modestin. lib. sing. de ritu nupt.

In (1) contrahendis matrimoniis naturale jus et pudor inspiciendus est. *l.* 14. § 2. *ff. de Ritu nupt.*

(1) Ex hac regula prohibentur nuptiæ inter cognatos et affines, de quibus vide duas regulas seqq. item inter eas personas, quæ licet (exacta Juris definitione) cognati et affines non sint, tamen ipsas pro cognatis aut affinibus haberi pudor naturalis jubet; quales sunt V. G. mater aut matertera patris adoptivi; item quæ desponsa duntaxat patri meo aut filio fuit, non nupta; item filia quondam uxoris post divortium suscepta; et similes: de quibus in Tit. *de Ritu nupt.* N. 38 et 39.

Nuptiæ consistere non possunt inter eas personas quæ in numero parentum liberorumve sunt (2), sive proximi sive ulterioris gradus sint, usque ad infinitum *l.* 53. *ff. d. tit.*

Hos *qui* affinitatis causa (3) parentium liberorumve loco habentur, matrimonio copulari nefas est. *l.* 4. § 7. *ff. de Grad. et affin.*

Mulier liberto (*suo aut*) viri, ac patroni sui, mala ratione (4) conjungitur. *l.* 62. § 1. *ff. de Ritu nupt.*

In re dubia certius et modestius est.... nuptiis abstinere. *l.* 14. § 3. *ff. d. tit.*

*Ex Constitutione Theodosii, etiam cum fratris uxore aut uxoris sorore nuptiæ vetantur.*

(2) In linea transversa prohibentur in 2.° et 3.° gradu, permittuntur in 4.° præterquam inter eas personas quæ invicem parentum et liberorum loco sunt; sic V. G. proneptem sororis meæ non possum ducere. Nil refert autem cognatio sit legitima, an mere naturalis: nam etiam servilis cognatio attenditur: item etiam illa quæ mere civilis est, et quidem postquam dissoluta est, si in linea recta fuerit; in transversa autem non obstat nisi quandiu durat. Tit. *de Ritu nupt.* N. 31, 32 et 33.

(3) Quæ affinitas non solum ex justis nuptiis, sed et ex concubinatu, imo et ex servili contubernio attenditur. *d. tit.* N. 36.

(4) Scilicet pudor naturalis vetat ut mulier tanquam marito subsit, illi qui contra tanquam ipsius maritive sui libertus ipsi subesse debet. Ex causa tamen hæc prohibitio remittitur, si mulier sit vilissima persona.

CCCLXXXIII. 1. Non est matrimonium, si tutor (1) vel curator (2) pupillam suam intra vigesimum-sextum annum (3), non desponsam a patre nec testamento destinatam (4), ducat uxorem, vel eam filio (5) suo jungat. *l.* 66. *ff. de Ritu nupt.*

(1) Etiam Honorarius; etiam is qui non gessit, ad quem tamen tutelæ periculum pertinet principaliter, ut qui falsis allegationibus excusationem meruit: *d. tit.* N. 43. Excipitur ab hac regula avus tutor; qui neptem pupillam suam potest nepoti suo ex altero filio in matrimonium dare: *d. tit.* N. 51. Ad eum autem qui pro tutore negotia, aut pro curatore gessit, regula non porrigitur: *ibid.* N. 44. Etiam autem illa pupilla continetur regula, quæ nulla bona haberet, et hereditate patris abstinuisset: *d. tit.* N. 51.

(2) Etiam curator ventri: *d. tit.* sup. d. N. 43.

(3) Debet enim effluxisse annus utilis; intra quem, adversus rationes sibi a tutore redditas, restitui potest.

(4) Providentia patris his casibus amovet suspicionem fraudis. Est et altera exceptio in l. 67. § 1. ff. *d. tit.*

(5) Idem de liberis cujuscumque gradus, tam naturalibus quam adoptivis quandiu adoptio durat. Sed et mortuo tutore filius tutoris ducere non poterit, licet se abstineat patris hereditate. Sententia Edicti etiam ad libertum tutoris, item ad heredem hujus tutoris extraneum, et ad patrem filiifamilias tutoris porrecta est: *d. tit.* N. 45 et seq.

2. Si quis officium in aliqua provincia administrat (6)... ibi domicilium habentem uxorem ducere non (7) potest, quamvis sponsare non prohibeatur (8). *l.* 38. *ff. d. tit.*

3. Lege Papia cavetur omnibus ingenuis, præter Senatores eorumque liberos (9), libertinam uxorem habere licere (10). *l.* 23. *ff. d. tit.*

4. Incestæ (11) nuptiæ neque dotem habent: et ideo omne quod perceptum est, licet fructuum nomine auferetur. (12). *l.* 52. *ff. d. tit.*

(6) Excipiuntur illi qui in patria sua militant. d. tit. N. 53.

(7) Nec filio suo uxorem dare: d. tit. N. 52. Nisi ante officium fuisset despensa, *ibid.* N. 54.

(8) Sed poterit impune mulier sponsalibus renuntiare, post depositum officium.

(9) Cujuscumque gradus. Et pariter Senatoriæ mulieres liberto nubere non possunt: cessat prohibitio, si dignitatem suam amiserint.

(10) At ingenui etiam Plebeii non possunt ducere eam quæ corpore palam quæstum fecit ut lenam, nec damnatam publico judicio, aut in adulterio deprehensam, aut quæ artem ludicram fecerit: *d. tit* N. 56 et seqq. Senatoriæ autem personæ, scenicis aut scenicorum filiis conjungi matrimonio prohibentur: *d. tit* N. 63 et seqq. Quid circa scenicos mulier innovaverit lex 23. Cod. *de Nupt.* vide d. tit. N. 69.

(11) *Incesta* proprie dicuntur, quæ Jure gentium prohibitæ sunt. Late etiam hic sumuntur, pro illis quæ Lege civili prohibente contractæ sunt.

(12) A fisco. Subvenitur tamen justo errori; ætati, etc. *d. tit.* N. 72 et seqq.

## ARTICULUS III.

### *De effectu necessitudinis inter conjuges, et prohibitis inter eos donationibus.*

CCCLXXXIV. 1. Conjugum commixta familia est, et una (1) domus. *l.* 1. § 15. *ff. de SC. Silan.*

2. In honorem.... matrimonii, turpis actio adversus uxorem (2) negatur. *l.* 2. *ff. de Act. rer. amot.*

3. Non tantum Dotis nomine maritus in quantum facere possit convenitur, sed ex aliis quoque contractibus.... Quod et in persona mulieris æqua lance servari convenit *l.* 20. *ff. de Re judic.*

4. *Ex hac quoque necessitudine;* Moribus apud nos receptum est ne inter virum et uxorem (3) Donationes valeant. *l.* 1. *ff. de Donat. int. vir. et ux.*

Nec inter eas quidem personas quarum juri subjecti sunt vir et uxor, qui quæve in eorum (4) potestate sunt, donationes Jure Civili fieri possunt. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

(1) Hinc (quæ species legis est) uno conjuge occiso, etiam de alterius conjugis servis quæstio habetur. Hinc uxor dignitatem domiciliumque mariti sequitur: supra Reg. 127 et 178.

(2) Et vice versa adversus virum. Hinc actio, non *Furti*, sed *Rerum amotarum.* Hinc generaliter, *de Dolo* adversus conjuges non agitur, sed actione *In factum.*

(3) Tales sunt, non quæ sub ipso tempore contrahendarum nuptiarum, sed quæ jam contractis nuptiis fiunt. Tales sunt etiam illæ quæ ante nuptias inchoatæ, contractis nuptiis demum perficiuntur, aut quæ in tempus nuptiarum conferuntur. Tales sunt quæ post divortium non legitimum aut simulatum fiunt. Nec solum inter justos conjuges prohibentur, sed etiam inter eas personas quæ Lege prohibente nuptias invicem contraxerunt. Vide lib. 24. Tit. de *Donat. int. vir. et uxor.* a N. 1. ad VII.

(4) Hoc ita, si conjux liberis alterius conjugis donet ex ea causa qua conjugi acquiratur; aut si liberi conjugis, ex eo peculio quod ad conjugem pertineat, alteri conjugi donent: *d. tit.* N. 8, 9 et 10.

### § 1. *Quæ Donationes prohibitione contineantur necne.*

CCCLXXXV. Inter virum et uxorem nec possessionis ulla donatio est. *l.* 46. *ff. d. tit.*

Quod annui (1) nomine datur, species est donationis, *l.* 32. *ff. de Pact. dotal.*

Non tantum per se (2), maritus cæteræque personæ dare non possunt. *l.* 3. § 9. *ff. de Donat. int. vir. et ux.*

(1) Excipe, si vir uxori hoc *Annuum* dederit in vicem alimentorum quæ ipsi tenebatur exhibere: *d. tit.* a N. 40 ad 44.

(2) Sed nec per interpositam personam; item nec indirecte. Vide exempla *d. tit.* N. 16 ad 19.

CCCLXXXVI. Inter virum et uxorem, donationes mortis (1) causa receptæ (2) sunt. *l.* 9. § 2. *ff. d. tit.*

Divortii (3) causa donationes inter virum et uxorem concessæ sunt. *l.* 90. § 1. *ff. d. tit.*

Inter virum et uxorem exilii causa (4) donatio fieri potest. *l.* 43. ff. *d. tit.*

(1) Nec enim sunt proprie inter virum et uxorem; cum in tempus soluti matrimonii, quo vir et uxor esse desinunt, conferantur. Adde quod ea donatione non spolietur conjux, cui semper liberum est pœnitere.

(2) Ita tamen ut ex hac causa dominium ad donatarium conjugem non transeat, nisi morte donatoris secuta; ea autem secuta, omnia perinde donatarium sequantur, ac si statim a donatione ad ipsum transivisset: *d. tit.* N 21.

(3) Scilicet quæ sub ipso divortii tempore fiunt; non quæ ex cogitatione divortii quandoque futuri: l. 12. ff. *d. tit.*

(4) Nempe si hoc animo sint conjuges, ut propter hunc mariti casum solvatur matrimonium. Favore matrimoniorum obtinet, ut hæc donatio non vitietur in fraudem publicationis bonorum: vide Notas ad h. l. *d. tit.* N. 23.

*Regulæ generales.*

CCCLXXXVII. *Prima regula* Non (1) amare, nec tanquam inter infestos, jus prohibitæ donationis tractandum est, sed inter conjunctos maximo affectu, et solam inopiam timentes. *l.* 28. § 2. *ff. d. tit.*

*Secunda regula. A fortiori;* Ubicumque non deminuit de facultatibus (2) suis qui donavit, valet donatio; vel etiam si deminuat, locupletior tamen non sit qui accepit. *l.* 5. § 16. *ff. d. tit.*

*Hinc* 1.° Quod adipiscendæ dignitatis gratia ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum est (3) quatenus dignitati supplendæ opus est. *l.* 40. *ff. d. tit.*

2.° Concessa est donatio sepulturæ (4) causa. *l.* 5. § 8. *ff. d. tit.*

3.° Manumissionis (5) causa donatio facta valet. *l.* 7. § 9. *ff. d. tit.*

*Tertia regula. In donationibus inter virum et uxorem* Generaliter tenendum est..... si aliarum extrinsecus rerum personarumve causa commixta sit; si separari (6) non potest, nec donationem impediri. *l.* 5. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Hinc inter conjuges, munera solemnibus diebus facta non prohibentur. *d. tit.* N. 37. nec illa donatio quæ in solo commodo repræsentationis (N. 36), aut in momentaneo usu consisteret, N. 35. aut quæ magis sarciendi damni quod conjux passus esset, quam lucri ei quærendi causa fieret, N. 34.

(2) Ut si conjux repudiet opulentam hereditatem; animo donandi conjugi, qui ipsi in ea heres substitutus erat. Vide alia exempla *d. tit.* N. 26.

(3) Vide *d. tit.* N. 29.

(4) Si conjux donet conjugi locum, ut mortuum aliquem ibi sepeliat: cæterum non prius fit donatarii, quam quum mortuum infert, ita ut eodem momento, ejus esse incipiat et desinat. Idem dic, si locus donetur ut consecretur. Vide *d. tit.* N. 27 et 28.

(5) Id est, donatio servi ut manumittatur: ut, quemadmodum in Nota præced. statim ejus fiat et esse desinat. *d. tit.* N. 30, 31 et 32.

(6) Ut si vir uxori et extraneo, prædium commune habentibus, jus servitutis donaverit.

§ 2. *Quatenus irritæ sint donationes inter virum et uxorem.*

CCCLXXXVIII. Sciendum est ita interdictam inter virum et uxorem donationem, ut ipso Jure nihil valeat (1) quod actum est. *l.* 3. § 10. *ff. d. tit.*

(1) Hinc res ex hac causa tradita, non fit donatarii. Secus de nova specie in quam transivisset, et de re quæ ex pecunia donata comparata esset: *d. tit.* N. 53. Hinc quoque nec ex promissione aut stipulatione ex hac causa facta obligatio, nec ex acceptilatione liberatio nascitur: N. 54 et 55.

In donationibus Jure Civili impeditis, hactenus revocatur donum... ut si quidem extet res, vindicetur; si consumpta sit, condicatur..... quatenus locupletior (2) *donatarius* factus est. *l.* 5. § 18. *ff. d. tit.*

(2) Videtur autem locupletior; quum tempore litis contestatæ extat aliquid, quod ex re pecuniave donata comparavit sive immediate aut mediate; vel quum ei liberatio ex donatione contigit. Nil refert autem solvendo sit necne. Vide *d. tit.* Part. 2. toto Art. 3.

Si vir et uxor invicem sibi donaverint, et maritus servaverit, uxor consumpserit; recte placuit, compensationem (3) fieri donationum. *l.* 7. § 2. ff. *d. tit.*

(3) Id est, mulier non peterit repetere quod ipsa donavit viro, licet locupletiori facto; sed compensare tenebitur, cum his quæ ipsa illicite a viro accepit, quamvis ipsa non sit locupletior. Nota non teneri eam compensare quod licite a viro accepisset: *d. tit.* N. 65.

CCCLXXXIX. Fructus percipiendo uxor vel vir ex re donata, suos facit; illos tamen quos suis operis (1) acquisierit, veluti serendo. *l.* 45. ff. *de Usur.*

(1) Fructus autem mere naturales, et causa rei (puta, quæ per servum donatum acquisita sunt) ad donatorem pertinent. Contra, usuræ quas ex pecunia donata donatarius percepit, ipsum sequuntur. Vide *Lib.* 22. Tit. *de Usuris* Part. 2. Art. fin. et Notas ad d. l. 45.

§ 3. *De convalescentia donationum inter virum et uxorem.*

CCCXC. Ait Oratio *Severi* et *Antonini;* Fas esse eum quidem qui donavit, pœnitere; heredem vero eripere, forsitan adversus voluntatem supremam ejus qui donavit, durum (1) et iniquum esse. *l.* 32. § 2. ff. *de Don. int. vir.*

Papinianus recte putabat, Orationem Divi Severi ad RERUM (2) donationem pertinere. Denique si stipulanti spopondisset uxori suæ; non putabat conveniri posse heredem (3) mariti, licet durante voluntate maritus decesserit. *l.* 23. *ff. d. tit.*

(1) Cum ergo heredi donatoris qui non mutata voluntate decessit: Condictio denegetur, ipso Jure morte donatoris confirmantur; nec opus est (ut antea) eas testamento confirmari. Valent autem ad instar donationum mortis causa.

(2) Id est, quæ rei traditione consummatæ essent.

(3) Contra ex Novella CLXII. Vide *d. tit.* N. 73. et ibi Notas.

CCCXCI. Antonini Oratio non solum virum et

uxorem complectitur, sed etiam cæteros (1) qui propter matrimonium donare prohibentur. *l.* 32. § 16. *ff. d. tit.*

(1) Puta socerum, qui genero nuruive donasset. Confirmabitur donatio, si non mutata voluntate decessit; modo jam soluto generi matrimonio: *d. tit.* N. 90. item modo alteruter ex conjugibus jura familiæ non amiserit. *d. tit.* N. fin.

CCCXCII. A marito in uxorem donatione collata, nec initio dominium transferri potest. Nec post, si divortium (1) intercesserit, vel prior persona quæ liberalitatem accepit rebus humanis fuerit exempta (2), vel ab eo qui donavit, fuerit revocata (3), potest (4) convalescere. *l.* 18. *Cod. d. tit.*

Non videtur prior decessisse qui donatum accepit, cum simul decesserint. *l.* 32. § 14. *ff. de Donat. int. vir. et ux.*

(1) Ex divortio enim præsumitur revocandi voluntas. Si tamen restauratum fuerit matrimonium, poterit morte donatoris donatio confirmari : *d. tit.* N. 79.

(2) Sive morte naturali, sive servitute : captivitate autem, ita demum si non redeat : *d. tit.* N. 83.

(3) Quocumque pœnitentiæ indicio; puta, si donator res donatas alienavit, obligavit : *d. tit.* a N. 84 ad 87. *Pœnitentiam autem intelligere debemus supremam*, d. N. 87.

(4) Vide alias causas ex quibus donatio non potest morte donatoris convalescere; puta si tempore mortis suæ donator jus disponendi de rebus suis jam non haberet, ut ille qui ob conscientiam sceleris sibi mortem intulit; etc. N. 88.

## ARTICULUS IV.

### *Quibus modis dissolvatur matrimonium necne*

CCCXCIII. Dirimitur matrimonium divortio, morte (1), captivitate (2), vel alia contingente servitute utrius eorum. *l.* 1. *ff. de Divort.*

(1) Alterutrius.

(2) Hoc tamen modo non perfecte dissolvitur; propter spem postliminii : supra Reg. 145.

CCCXCIV. Matrimonium deportatione, vel aquæ et ignis interdictione, non solvitur; si casus in quem maritus incidit, non mutet uxoris affectionem. *l.* 1. *Cod. de repud.*

Quid (1) tam humanum est, quam fortuitis casibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem esse? *l.* 22. § 7. *ff. Sol. matrim.*

(1) Inde probatur, furore alterutrius conjugis vel alio simili casu matrimonium non solvi : d. l. 22.

CCCXCV. Consensu licita matrimonia posse contrahi; contracta nonnisi misso repudio dissolvi præcipimus. *l.* 8. *Cod. de Repud.*

Lex Julia De adulteriis, nisi certo (1) modo divortium factum sit, pro infecto habet. *l. un.* § *fin. ff. Unde vir et ux.*

Divortium non est nisi verum, quod animo perpetuam constituendi dissentionem fit. *l.* 3. ff. *de Divort.*

Licet libellus repudii non fuerit traditus vel cognitus marito (2), dissolvitur matrimonium. *l.* 6. *Cod. de* Repud.

(1) Lex requirebat septem testes, præter libertum qui libellum repudii ferebat : Tit. *de Divort.* N. 4.

(2) Sed alicui qui in ejus potestate sit, aut in cujus ipse sit potestate : *d. tit.* N. 6.

CCCXCVI. Julianus... scribit; Furiosam repudiari posse, quia ignorantis (1) loco habetur; repudiare autem non posse, neque ipsam propter dementiam, neque curatorem ejus : patrem tamen ejus nuntium mittere posse. *l.* 4. *ff. de Divort.*

Emancipatæ filiæ pater divortium in arbitrio suo non habet. *l.* 5. *Cod. de Repud.*

Bene concordans matrimonium separari a patre, Divus Pius prohibuit. Paul. sent. *lib.* 5.

(1) Ejus enim duntaxat personæ quæ repudiat, non ejus quæ repudiatur, scientia et voluntas requiritur.

## ARTICULUS V.

### *De jure Dotium.*

#### § 1. *Regulæ circa distinctionem Dotis profectitiæ et adventitiæ.*

CCCXCVII. Non jus potestatis, sed parentis nomen (1), dotem profectitiam facit : sed ita demum, si ut parens (2) dederit. *l.* 5. § 11. *ff. de Jure Dot.*

*Inde regulæ sequentes.*

1. Si pater alienum fundum bona fide emptum, in dotem dedit; ab ipso profectus (3) intelligitur. *l.* 6. § 1. *ff. de Jure dot.*

2. Si pater repudiaverit hereditatem (4), dotis constituendæ causa, forte quod maritus erat substitutus.... dotem profectitiam non esse Julianus ait. *l.* 5. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Sive patris, sive alterius ex Ascendentibus per virilem sexum.

(2) Ipse, vel alius nomine ejus.

(3) Est enim in bonis ejus, propter actionem quam habet si evincatur. Quod si alienam pecuniam in dotem dedit; demum ea consumpta dos erit profectitia : le 81. ff. *d. tit.* § 2.

(4) Vel legatum.

3. Si pater, non quasi pater, sed alio dotem promittente fidejussit; et quasi fidejussor solverit.... non esse profectitiam dotem, quamvis pater servare a reo id quod solvit non possit. *d. l.* 5. § 6.

4. Si promissori pater heres extiterit.... post nuptias (5); non esse profectitiam. *d. l.* 5. § 14.

5. Si pater.... quum deberet filiæ (6), voluntate dedit; adventitia dos est. *d. l.* 5. § 11.

6. Si quis.... patri donaverit ita ut.... pro filia (7) ejus daret, non esse dotem profectitiam. *d. l.* 5. § 9.

7. Quum pater curator filiæ juris sui effectæ, dotem pro ea constituisset; magis eum quasi patrem id, quam quasi curatorem, fecisse videri. *d. l.* 5. § 12.

(5) Secus, si ante; quia nuntium sponsalibus remittendo, potuisset eam non dare. d. § 14.

(6) Emancipatæ.

(7) Scilicet magis filiæ quam patri donare volens. Secus, si quis ipsi patri donaturus, pro eo dotem dederit. d. l. 5. § 2.

## § 2. *De Dotandi officio.*

CCCXCVIII. Qui liberos.... in potestate.... prohibuerint.... nubere, vel qui dotem dare non volunt;.... per Proconsules.... coguntur in matrimonium collocare et dotare. *l.* 19. *ff. de Rit. nupt.*

Prohibere videtur, et qui conditionem non quærit. *d. l.* 19.

Neque (1) mater pro filia dotem dare cogitur, nisi ex magna et probabili causa. *l.* 14. *Cod. de Jur. dot.*

(1) Fallit regula in specie legis 19. § 1. Cod *de Hæret. et Man.*

## § 3. *Quid in dotem constitui possit.*

CCCXCIX. 1. Nulla Lege prohibitum est, universa bona in dotem marito fœminam (1) dare. *l.* 4. *Cod. de Jure dot.*

2. Sive generalis curator, sive dotis dandæ causa constitutus sit; et amplius doti promissum est, quam facultates mulieris valent, ipso Jure promissio non valet (2). *l.* 61. *ff. de Jur. dot.*

3 Gener a socero dotem... non demonstrata re vel quantitate stipulatus fuerat.... Stipulationem valere placuit (3). *l.* 69. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Quum est major viginti-quinque annis.

(2) *Non valet*, quatenus excedit id quod pro modo facultatum adultæ constituendum doti fuit; intra autem, valet : *d. tit.* N. 15.

(3) Scilicet pro modo facultatum soceri, et dignitate mariti. Quod si extraneus ita promisisset, non valeret; nisi adjecisset *Arbitratu soceri* : d. tit. N. 16.

Nuptura filiofamilias, si socero dotem ita promiserit, QUOD FILIUS TUUS MIHI DEBET... si non evidenter apparuit de cujus (4) mulier obligatione sensit; præsumptionem ad filii debitum (5) expectare, verisimile est. *l.* 57. *ff. d. tit.*

(4) An ipsius filiifamilias, an patris.

(5) Adeoque in dote erit totum quod filius debet : non id duntaxat in quod pater ex hac causa tempore promissionis de peculio esset obligatus. Quod si non filio, sed patri hujus filiifamilias nuptura esset, quæ ita dotem promisit; in dote non est, nisi quatenus in peculio erat.

## § 4. *Quomodo dos constituatur.*

CD. Dos aut datur, aut dicitur (1), aut promittitur (2). ULP. FRAGM. *Tit.* 6. § 1.

Si pater (3) mulieris mortis suæ causa dotem promiserit, valet promissio. *l.* 76. *ff. de Jur. dot.*

Accepti quoque latione dos constituitur, quum debitori marito accepto feratur dotis constituendæ causa. *l.* 41. § 2. *ff. d. tit.*

Dotem quæ in prius matrimonium data est, non aliter converti in posterius matrimonium (4) dicendum est quam quum hoc agitur; dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud convenisse. *l.* 30 *ff. d. tit.*

Stipulatio de dote reddenda ab extraneo interposita, facto divortio statim committitur; nec redintegrato matrimonio, actio stipulatori (5) quæsita intercidit. *l.* 63. *ff. d. tit.*

(1) Solemnibus verbis, absque interrogatione, hæc Dictio dotis fiebat; solaque mulier debiturve ejus ex jussu ejus, et pater parensve per virilem sexum, ita dotem dicere poterant. Tit. *de Jur. dot.* N. 20.

(2) Per stipulationem; novo Jure, nudo pacto : *d. tit.* N. 21. Nec solum pure, sed et ex certo die, a nuptiis computando; item sub conditione, modo non illa quæ in tempus soluti matrimonii conferatur : *d. tit.* N. 22 et 23.

(3) Idem de extraneo : secus de ipsa muliere.

(4) Cum eodem viro.

(5) Si etiam ab ipso profecta est. Nam si a muliere quæ passa est eum stipulari; consensus extranei non requiritur, ut redintegrato matrimonio dos redintegretur : d. l. 63.

## § 5. *De pactis dotalibus.*

### *Regula generalis.*

CDI. Reipublicæ interest mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possint. *l.* 2. *ff. de Jure dot.*

### *Corollaria.*

1. Ut longiore die solvatur dos, convenire non (1) potest; non magis quam ne omnino reddatur. *l.* 16. *ff. de Pact. dotal.*

(1) At si post nuptias solutas interponatur; valebit pactum.

2. Maritum non posse pacisci ut dolum solummodo (2) in dotem præstet. *l.* 6. *ff. d. tit.*

3. Ita constante matrimonio permutari dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile sit. *l.* 26. *ff. de Jur. dot.*

Quod est admissum, posse deteriorem conditionem dotis fieri intervenientibus liberis; toties locum habet, quoties *mulier* in matrimonio decedit, vel divortium intervenit (3). *l.* 1. § 1. *ff. de Dot. præleg.*

Deteriorem causam dotis, in quem casum soli patri repetitio competit (4), pacto posse fieri. *l.* 6. *Cod. de Pact. conven.*

(2) Non etiam culpam.

(3) Culpa mulieris scilicet.

(4) Adde; aut mulieri competit, verum non proprio nomine, sed tanquam heredi patris: l. 19. ff. *de Pact. dot.*

CDII. Si convenirit (1) ne ob impensas necessarias ageretur, pactum non est servandum. *l.* 5. § 2. *ff. de Pact. dot.*

Si convenerit ut fructus in dotem converterentur... conventionem non (2) valere. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Illud convenire non potest, ne De moribus agatur... Ne illa quidem pacta servanda sunt, Ne ob res donatas vel amotas ageretur. *l.* 5. *pr. et* § 1. *ff. d. tit.*

Pacisci post nuptias, etiamsi nihil ante convenerit, licet. *l.* 1. *ff. d. tit.*

(1) Hoc pactum naturam dotis subvertit; quæ talis est ut ex impensis necessariis minuatur.

(2) Scilicet quum ipse fundus in dotem datus est. Hoc enim pactum subverteret dotis naturam; quæ talis est, ut ex ejus fructibus vir onera matrimonii sustineat. At potest convenire ut non fundus, sed fructus ex eo percipiendi doti sint; ut ex usuris pretii ex his fructibus redacti, onera matrimonii sustineantur: d. l. 4.

CDIII. Pacta quæ de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet qui repetere dotem possunt, et a quibus repeti potest; ne ei qui non interfuit.... pactum non prosit. *d. l.* 1. § 1.

Si extraneus de suo daturus sit dotem; quicquid vult pacisci et ignorante muliere... potest: legem enim suæ rei dicit. Postquam vero dederit, pacisci consentiente muliere debet. *l.* 20. § 1. *ff. d. tit.*

Post nuptias pater non potest deteriorem causam filiæ facere. *l.* 28. *ff. de Jur. dot.*

Quoties pater dotem dat.... si interposito (1) tempore stipulari velit, nonnisi consentiente filia (2) poterit; quamvis in potestate sit. *l.* 29. *ff. Solut. matrim.*

(1) Adde; et nuptiis jam contractis. Ante nuptias enim non opus habet consensu filiæ.

(2) Valere tamen potest, quatenus filiæ non interesset; puta, jam defunctæ. *d. tit.* N. 15.

Dicendum est, paciscendo, filiam, patris conditionem deteriorem facere non posse. *l.* 7. § *fin. ff. de Pact. dot.*

Matris (3) pactum, actionem Præscriptis verbis constituit; patris (4), Dotis actionem (profectitiæ nomine competentem) minime creditur innovare. *l.* 6. *Cod. de Jur. dot.*

Si mulier de suo dotem dedit, et adhibuit (5) matrem quæ stipularetur; potuit postea instrumentum dotale (6) mutare. *l.* 72. § *fin. ff. de Jur. dot.*

(3) Aut cujusvis extranei, incontinenti quum dos datur, interpositum.

(4) Pactum. Scilicet nonnisi stipulatione interposita, pater circa dotem stipulari quicquam potest, quamvis incontinenti; quia ex necessitate dotat.

(5) Vel quasi ex causa mandati, vel quasi ei donatura mortis causa.

(6) Remittendo viro hanc obligationem restituendæ dotis. Potest enim mulier revocare mandatum, aut donationem mortis causa: ex eo autem solo non videtur voluntatem mutasse, quod quasdam res legaverit: *d. tit.* N. 22.

CDIV. Pacta conventa quæ in divortii tempus collata sunt, non facto divortio (1) locum non habent. *l.* 3. ff. *de Pact. dot.*

(1) Sed morte mulieris soluto matrimonio. Idem dic, versa vice.

CDV. In ambiguis, pro dotibus respondere melius est. *l.* 85. Paul. lib. 6. quæstion.

*Vulgatissimæ pactorum circa dotem species sunt; pactum* De *lucranda dote, quo vir profectitiam dotem quam alioquin reddere patri teneretur, paciscitur sibi mortua in matrimonio muliere retinere licere; item pactum, quo mulier aliusve qui dotem dedit, dotem adventitiam quæ alioqui mortua in matrimonio muliere jure Digestorum apud virum remanebat, Reddi sibi paciscuntur. De quibus vide lib.* 23. *Tit.* de Pact. dot. *Art.* 5. *ubi et aliæ pactorum species referuntur.*

§ 6. *De conditione doti inhærente,* Ut *nuptiæ sequantur, et quidem justæ.*

CDVI. Dotis appellatio non refertur ad ea matrimonia quæ consistere non possunt. Neque enim dos sine matrimonio esse potest. *l.* 3. *ff. de Jur. dot.*

Stipulationem quæ propter causam dotis fiat, constat habere in se conditionem hanc Si nuptiæ fuerint secutæ. *l.* 21. *ff. d. tit.*

*Corollarium primum.* Si nuntius remittatur; defecisse conditio stipulationis videtur; et, licet postea eidem nupserit, non convalescit stipulatio. *d. l.* 21. et *l.* 22. *ff. d. tit.*

*Corollarium secundum.* Matrimonii causa acceptilationem interpositam, non secutis nuptiis, nullam esse. *l.* 43. *ff. d. tit.*

*Corollarium tertium.* Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sunt..... secutis nuptiis. æstimatio (1) rerum perficitur, et fit vera venditio *l.* 10. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Ante igitur periculum spectabit mulierem, quasi nondum perfecta venditione.

CDVII. *Quum dos datur,* Credendum est hoc agi ut statim res sponsi fiant; et, nisi nuptiæ secutæ fuerint, reddantur. *l.* 8. *ff. de Jure dot.*

Si res alicui tradidero ut nuptiis (1) secutis, dotis efficiantur, et ante nuptias decessero.... secutis nuptiis... benignius est... necessitatem imponi heredi... aut nolente vel absente eo, dominium ad maritum ipso Jure transferri. *l.* 9. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Demum nuptiis secutis.

CDVIII. *Dote infra certum tempus (puta, intra annum) promissa;* Responsum est, ex die nuptiarum annum esse numerandum. *l.* 48. *ff. de Jur. dot.*

### 7. *De Jure mariti in res dotales.*

CDIX. Si res in dote dentur, puto in bonis mariti (1) fieri. *l.* 7. § 3. *ff. de Jur. dot.*

*Corollarium.* Servus dotalis, heres ab aliquo institutus, mariti jussu vel adire vel repudiare debet (2) hereditatem. *l.* 58. *ff. Solut. matrim.*

*Aliud corollarium circa potestatem manumittendi: supra N.* 237. *Reg.* 5.

(1) Hinc si casu amissa sit possessio, non uxori sed viro *Vindicatio* competit. *d. tit.* N. 40.

(2) Si vir repudiare, mulier vero adire velit; vir servum mulieri reddere debebit, ita ut postquam jussu mulieris adierit, restituatur viro: d. l. 58.

CDX. Quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen (1) est. *l.* 75. *ff. de Jure dot.*

(1) Dos ejus est; quæ, etsi ejus nunc domina non sit, tamen ad ipsam soluto matrimonio reversura speratur; et ex cujus fructibus interim ipsa a marito ali liberique ejus debent.

CDXI. Evicta re quæ fuerat in dotem data;.... si quidem res æstimata fuerit, Ex empto competit actio: sin.... si quidem bona (1) fide eadem res in dotem data est, nulla marito competit (2) actio. *l.* 1. *Cod. de Jure dot.*

(1) Nam si quis sciens alienam rem in dotem dedit, tenebitur viro actione *de Dolo.*

(2) Scilicet si datio tantum intervenerit. Nam si stipulatio præcesserat: promissor re evicta, actione EX stipulatu tenebitur; quasi non solverit rem, qui eam non fecit accipientis.

### § 8. *An et quæ dos, mortua in matrimonio muliere, reddenda sit.*

CDXII. Jure succursum est patri; ut filia amissa, solatii loco cedere si redderetur ei dos ab ipso profecta (1): ne et filiæ amissæ et pecuniæ damnum sentiret. *l.* 6. *ff. de Jur. dot.*

Occurrit æquitas... ut quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, proinde (2) sit atque ipse dedissem. *l.* 6. *ff. de Collat.*

(1) Adventitia autem lucro mariti cedit. Idem dic de Profectitia; si pater, cui reddi debet, præmortuus aut deportatus sit. Jure novo, tacite intelligitur mulier dotem stipulata esse; adeoque heredes ejus habent repetitionem.

(2) Ita ut ea post avum mortua in matrimonio, mihi reddi debeat.

### § 9. *Cui restituenda sit dos, quum morte viri aut divortio solutum est matrimonium.*

CDXIII. 1. Soluto matrimonio, solvi mulieri (1) dos debet... si sui juris mulier est. *l.* 2. *ff. Solut. matrim.*

2. Si in patris potestate est; ipsius, et filiæ dos est... Non solum autem in exigenda, sed etiam in solvenda dote, quæ communis est patris et filiæ, utriusque (2) voluntas exquiritur *d. l.* 2. § 1. *et l.* 3.

Quum pater agit de Dote... est rescriptum; Filiam (3), nisi evidenter contradicat, videri eam consentire patri. *l.* 2. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Soli, non ejus patri. Vide exceptionem in Tit. *Sol. matr.* N. 8.

(2) Regula fallit: 1.° Ut si pater captivus sit, vel ei esse non liceat in loco ubi dos petitur, vel furiosus sit, et non sit copia curatoris ejus qui pro eo consensum interponat, possit mulier sola exigere dotem cavendo *de Rato.* 2.° Ut si mulier dotem dederit ex suo peculio quod in eadem causa manserit, ei soli recte solvatur. Tit. *Sol. matr.* N. 10.

(3) Præsentem, non si absit: nam pater tenetur, cavere eam RATAM REM habituram. Si autem latitat ne consentiat, Prætor ex moribus patris æstimabit, an debeat actionem dare.

CDXIV. Si pater filia absente DE dote egerit (1)... filiæ denegari debet actio, sive patri heres extiterit sive in legato tantum acceperit quantum (2) dotis satis esset. *l.* 22. § 3. *ff. d. tit.*

*Respondit Ulpianus;* Dotem voluntate filiæ videri patrem recepisse, quum causas contradicendi ei filia non haberet; maxime cum ab eo postea.. dotata sit. *l.* 37. *ff. Sol. matr.*

(1) Eique soluta fuerit.

(2) Multo magis si pater hanc dotem pro ea secundo ejus marito dedit: l. 4. ff. *d. tit.*

Si voluntate filiæ procurator a patre datus litem de dote contestatus fuerit, et re secundum eum judicata pater decesserit; Judicati actionem filiæ potius quam heredibus patris dare oportebit. *l.* 31. § 2. *ff. d. tit.*

§ 10. *Quis teneatur actione* De dote.

CDXV. 1. *Dotis actionem* Adversus ipsum maritum competere palam est, sive ipsi dos data sit, sive alii ex voluntate mariti. *l.* 22. § 12. *ff. Sol. matrim.*

2. Sin socero *mulier* dotem dederit; cum marito non poterit experiri, nisi patri heres extiterit. *d.* § 12. ¶ *fin.*

3. Si filiofamilias dos data est; ipse quidem Dotis actione tenetur, pater autem ejus De peculio (1). *l.* 53. *ff. d. tit.*

(1) Si ex jussu patris accepit, pater tenebitur *Quod jussu* in solidum : l. 22. § 12. ff. *d. tit.*

§ 11. *Quid veniat in restitutione dotis, quum species inæstimatæ datæ sunt.*

CDXVI. 1. *Res ipsa quodve ex ea superest; aut si jure vœniit, pretium quo distracta est, restitui oportet. Vide Tit.* Sol. matr. *N.* 26. 31.

2. Si prædiis inæstimatis aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet; si aliquid decessit, mulieris damnum est. *l.* 10. § 1. *ff. de Jur. dot.*

*Excipe; Modo non culpa viri decesserit. Nam* In rebus dotalibus (1) virum præstare oportet, tam dolum quam culpam. *l.* 17. *ff. d. tit.*

*Ad accessionem quod pertinet;* Si legato aut hereditate aliquid servo dotali obvenit, quod testator noluit (2) ad maritum pertinere; id soluto matrimonio reddendum est mulieri (3). *l.* 65. *ff. d. tit.*

Partum dotalium ancillarum, dotis esse portionem convenit. *l.* 69. § 9. *ff. d. tit.*

(1) Et in accessione earum.

(2) Id est nisi testator specialiter declaraverit velle se ut ad maritum pertineret.

(3) Idem dic de qualibet causa rei dotalis : Tit. *Sol. matr.* N. 32.

CDXVII. Dotis fructum ad maritum pertinere debere æquitas suggerit, cum... ipse onera matrimonii subeat. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Fructus... si ante nuptias percepti fuerint, in dotem convertentur (1). *d. l.* 7. § 1.

(1) Adeoque soluto matrimonio restituendi sunt, nec cedunt lucro mariti.

*Extremi anni quo matrimonium stetit, fructus sive ante sive post solutum matrimonium percepti, inter virum et uxorem dividuntur; ut in his vir partem habeat pro rata temporis quo hoc extremo anno stetit matrimonium præceptis prius impensis, sive a viro sive a muliere factis. l.* 5. *l.* 6. *et l.* 7. *ff.* Sol. matr.

Quod in sementem erogatur; si non responderint messes, ex vindemia deducetur: quia totius anni unus fructus est. *l.* 8. § 1. *ff. Sol. matrim.*

§ 12. *Quid veniat in restitutione dotis, quum res fungibiles, aut quum res æstimatæ in dotem datæ sunt.*

CDXVIII. Res in dotem datæ, quæ pondere, numero, mensura constant, mariti periculo sunt; quia in hoc dantur, ut... soluto matrimonio ejusdem generis et qualitatis alias restituat. *l.* 42. *ff. de Jure dot.*

CDXIX. 1. Quoties (1) res æstimatæ in dotem dantur; maritus dominium consecutus, summæ veluti pretii debitor efficitur. *l.* 5. *Cod. de Jure dot.*

*Corollarium* Æstimatæ res, usu etiam mulieris, periculo mariti deteriores efficiuntur. *l.* 51. *ff. Sol. matrim.*

2. Quoties res æstimanta in dotem datur, evicta ea virum Ex empto contra uxorem agere, et quidquid eo nomine fuerit consecutus (2), Dotis actione soluto matrimonio ei præstare oportet... quia non simplex venditio sit, sed dotis causa. *l.* 16. *ff. de Jure dot.*

(1) Regula fallit, si ita æstimatæ sunt ut tamen vir soluto matrimonio eas in specie reddere teneretur; quo casu observantur quæ in § præced. de rebus inæstimatis.

(2) Puta, duplum.

§ 13. *An et quando vir judicio* Dotis *teneatur, quum non accepit quod ipsi dotis causa promissum est; et quando illud accepisse videatur.*

CDXX. Quod pater vel (1) ipsa mulier promisit, viri periculo non esse; quod debitor, id viri esse (2); quod alius, scilicet donaturus, ejus periculo... cui acquiritur; acquiri autem mulieri accipiemus. *l.* 33. *ff. de Jure dot.*

*Quod dicitur viri periculo esse, limitationem patitur. Scilicet* Quum vir uxori donare vellet; debitor mulieris qui solvendo non erat, dotem ei promisit. Ad id duntaxat ad quod solvendo fuit, viri periculo (3) ea res est. *l.* 53. *ff. de Jur. dot.*

(1) Ut non teneatur reddere, si non accepit; nec enim potest queri mulier, si vir patrem non urserit ad solutionem.

(2) Si culpa sua cessaverit in exigendo.

(3) Hoc ita, quum constante matrimonio factum est. Quod si ante nuptias, ab aliquo, sciens jam eum esse non solvendo, stipulatus est, nomen secutus videtur.

*Circa autem quod dicitur mulieris periculo esse*, *excipe* 1.° Dotem a patre vel quovis alio promissam, si vir novandi (4) causa stipuletur, cœpit viri esse periculum; quum ante mulieris fuisset. *l.* 35. *ff. d. tit.*

2.° Si vir socero injussu uxoris manente matrimonio dotem acceptam fecisset, etiamsi id propter egestatem soceri factum esse, viri tamen (5) periculum futurum. *l.* 66. § 6. *ff. Sol. matrim.*

3.° Quum dotem mulieris nomine extraneus promisit (6); mulieris periculum est. Sed si maritus nomen secutus, usuras exegerit (7); periculum ejus futurum respondetur. *l.* 71. *ff. de Jur. dot.*

*Maritus qui uxoris quæ dotem debebat adiit hereditatem licet damnosam, intelligitur dotem accepisse; adeoque tenetur his quos mulier adhibuerat ut eam sibi reddi stipularentur : ex l.* 33. *ff.* Sol. matrim.

(4) Videtur enim accepisse.

(5) Non enim debuit ideo acceptum ferre; cum fieri posset ut augerentur postea soceri facultates.

(6) Ei donaturus.

(7) Quinetiam ex eo solo quod sciens eum solvendo non esse, ab eo stipulatus sit; nomen secutus videtur, et periculum in se suscepisse.

§ 14. *An dos quam maritus confessus est se accepisse, quum non acceperit, in hoc judicio restituenda veniat.*

CDXXI. Dotem (1) numeratio, non scriptura dotalis instrumenti facit. Et ideo non ignoras ita demum ad petitionem dotis te (*mulierem*) admitti, si dotem reipsa datam (2) probatura es. *l.* 1. *Cod. de Dot. caut. non numer.*

Quod de suo maritus donandi animo in dotem ascripsit, peti (3) potest. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

(1) Hæc regula locum habet; quum spe futuræ numerationis, apochamdedit. Secus, si donandi animo : Reg seq.

(2) Ex Novella C. si matrimonium decennio duravit, mulieri non incumbit probatio numerationis, nec ulla admittitur Non numeratæ dotis exceptio.

(3) Scilicet si donatio valet; vel quod ante nuptias vir hoc ascripserit, vel constante quidem matrimonio, sed præmortuus est non mutata voluntate.

§ 15. *De Privilegio mulieris ob restitutionem dotis.*

CDXXII. 1. Dotium (1) causa semper et ubique præcipua (2) est. *l.* 1. *ff. Sol. matrim.*

(1) Hæc regula et sequens obtinent, etiam pro dotibus improprie dictis, quas condicit mulier, quum jure non stetit matrimonium, aut non secutum est.

(2) Id est, privilegium dat mulieri præ cæteris viri creditoribus, in bonis viri aut sponsi : l. 17. § 1. ff. *de Reb. auct. jud. poss.* Justinianus addidit hypothecam privilegiatam.

2. Res quæ ex dotali pecunia comparatæ sunt, dotales videntur (3). *l.* 54. *ff. de Jure dot.*

*Cæterum* Dabimus ex his causis, ipsi (4) mulieri privilegium. *l.* 19. *ff. de Reb. auct. jud.*

(3) Non sunt revera dotales; l. 14. Cod. *de Jur. dot.* Sed *videntur esse*, hoc sensu ut in subsidium, mulier *Utilem* earum vindicationem habeat, nec possit socer *de Peculio* conventus, deducere quod ipsi a filio debetur.

(4) Non etiam heredi aut patri.

§ 16. *Intra quod tempus a die soluti matrimonii restituenda sit dos; et an etiam interdum, constante matrimonio, mulier eam exigere possit.*

CDXXIII. Dos si pondere numero mensura contineatur, annua, bima, trima die (1) reddatur; reliquæ dotes statim reddentur. Ulp. fragm. *Tit.* 20.

Si constante matrimonio.... mulier agere volet... constat exinde dotis exactionem competere, ex quo evidentissime apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. *l.* 24. *ff. Sol. matr.*

*De exceptione quæ viro et socero competit, ut non ultra quod facere possunt teneantur; vide Tit.* Sol matrim. *Part.* 2. *Sect.* 3. *Art.* 2.

(1) Ex Constitutione Justiniani; omnes res mobiles intra annum, res soli statim reddendæ : l. un. § 7. Cod. *de Rei ux. act.*

## ARTICULUS V.

*De impensis in res dotales factis.*

§ 1. *Quæ impensæ in dotem dicantur* Necessariæ; *et quod jus circa eas obtineat.*

CDXXIV. Impensæ necessariæ sunt, quibus non factis dos imminuitur (1). *l.* 14. *ff. de Imp. in res dot.*

In necessariis impensis hoc sciendum est; eas demum... dotem minuere quæ in dotem factæ sunt. Cæterum si in dotem factæ non (2) sint, non habent in se reputationem. *l.* 1. § 2. *ff. d. tit.*

*Circa id quod impenditur*, Generaliter definiemus; Multum interesse, ad perpetuam utilitatem agri pertineat, an vero ad præsentis, anni fructum. Si in præsentis cum fructibus compensandum; si vero non fuit ad præsens tantumapta erogatio, necessariis impensis computandum. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Id est, deterior fit.

(2) Puta, si magis propter fructus dotis quam propter ipsas res dotales : *d. tit.* N. 4.

CDXXV. Tueri res dotales (1) vir suo sumptu debet. *l.* 15. *ff. d. tit.*

(1) Hoc continet modicas ædificiorum refectiones, cibaria, modicas impensas in doctrinam : d. l. 15 et toto N. 5. *d. tit.*

Illud servatur, quod nutrici datum est ad educandum (*servum*); quia pro capite (2)... dedisset. *l.* 28. § 1. *ff. de Don. int. vir. et ux.*

Quæ impendia... ex dote deduci debeant; non tam facile in universum definiri, quam per singula ex genere et magnitudine impendiorum æstimari possunt. *l.* 15. § *fin. ff. de Impens. in res dot.*

Neque stipendium, neque tributum, ob dotalem fundum præstita, exigere vir a muliere potest. Onus enim fructuum; hæc impendia sunt. *l.* 13. *ff. d. tit.*

(2) Magis pro capite servi quam pro ejus ministerio.

CDXXVI Quod dicitur necessarias impensas ipso Jure dotem minuere, non eo pertinet ut... fundus... desinat aliqua ex parte dotalis esse; sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi aut totus (1) retineatur. *l.*56. § 3. *ff. de Jure dot.*

*Necessariarum impensarum* Factarum ratio habetur etsi res male gesta (2) est, non fatarum, ita si ob id res male gesta est *l.* 4. *ff. de Impenins. res dot.*

(1) Adde; et, si non servatis impensis restitutus fuerit, agatur *Condictione incerti*, quasi plus solutum sit: *d. tit.* N. 7.

(2) Quia res in quam impensum est, postea fortuito casu periit.

§ 2. *De* Utilibus *impensis*, *item de* Voluptariis.

CDXXVII. Utiles impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit. *l.* 5. § *fin. ff. de Impens. in res dot.*

Utiles non quidem minuunt ipso Jure dotem, verum habent exactionem (1). *l.* 7. § 1. *ff. d. tit.*

Utilium nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si voluntate mulieris (2) factæ sint. *l.* 8. *ff. d. tit.*

(1) Ita Tribonianus substituit pro *Retentionem*. Vide limitationem infra Reg. seq. cum Notis.

(2) Alioqui viro permittitur, duntaxat eas tollere; nec conceditur fundum propter eas impensas retinere, si non habeat aliunde mulier unde eas solvat. Tit. *de Impens.* N. 10.

CDXXVIII. 1. Voluptariæ impensæ sunt, quas maritus ad voluptatem fecit; et quæ species exornant. *l.* 7. *ff. d. tit.*

*Limitatio* Si hæ res in quibus impensæ factæ sunt, promercales fuerint; tales impensæ non voluptariæ, sed utiles sunt. *l.* 10. *ff. d. tit.*

2. In voluptariis Aristo scribit; Nec si voluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere. *l.* 11. *ff. d. tit.*

3. Pro voluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. *l.* 9. *ff. d. tit.*

§ 3. *De impensis extra causam dotis factis.*

CDXXIX. Si... maritus ex dote expendit, ut a latronibus redimeret necessarias mulieri personas... reputatur ei. *l.* 21. *ff. Sol. matrim.*

## ARTICULUS VI.

*De Senatusconsultis circa agnoscendos liberos.*

CDXXX. Plancianum Senatusconsultum ad eos partus pertinet qui post divortium eduntur. *l.* 3. § 1. *ff. de Agnosc. lib.*

Si mulier divortio facto gravidam se sciat; intra tricesimum diem (1) viro denuntiare debet (2) vel patri ejus ut ad ventrem inspiciendum observandumque custodes (3) mittant. Paul. sent. lib. 2. *Tit.* 25. § 5.

Nisi aut custodes præmiserit, aut contra denuntiaverit non esse ex se prægnantem; cogitur maritus partum agnoscere. *l.* 1. § 4. *ff. de Agnosc. lib.*

Si non denuntiaverit mulier, aut... custodes... non admiserit; liberum est marito... partum non agnoscere. *d. l.* 1. § 6.

Sive (4) uxor omiserit quæ eam ex Senatusconsulto observare oportuit; nihil præjudicat filio, si filius est... sive maritus neglexerit facere quæ ex Senatusconsulto debet, natum cogitur omnimodo alere; cæterum recusare poterit filium. *d. l.* 1. § 15.

Neque enim alimentorum causa, veritati facit præjudicium. *l.* 10. *ff. de His qui sui vel. al.*

(1) Continuum a die divortii.

(2) Ipsa, vel pater in cujus potestate est.

(3) Non tamen necesse est denuntiare eam viro ut mittat custodes, sed tantum se esse prægnantem.

(4) Declaratur hæc regula per sequentem.

CDXXXI. Aliud Senatusconsultum temporibus Divi Hadriani factum est; ut, etiamsi constante matrimonio partus sit editus de agnoscendo eo agatur. *l.* 3. § 1. *ff. de Agn. lib.*

*Quocirca*: 1. Non ferendum eum qui cum uxore sua assidue moratus, nolit filium agnoscere. l. 6. *ff. de His qui sui vel al.*

2. Si constet maritum aliquandiu cum uxore non concubuisse, infirmitate interveniente... vel si ea valetudine fuit ut generare non possit; hunc qui in domo natus est, licet vicinis scientibus, filium non esse *d. l.* 6.

3. Si fingamus abfuisse maritum V. G. per decennium; reversum, anniculum invenisse in domo sua; placet... hunc non esse mariti filium. *d. l.* 6.

CDXXXII. Illud tenendum; hæc Senatusconsulta post mortem parentis cessare, si is (1) supersit in cujus potestate recasuri non sunt. *l.* 3. § 5. *ff. de Agnosc. lib.*

(1) Id est, nisi is supersit in cujus potestatem recasuri sunt. Nam hæc judicia nonnisi inter duas personas esse possunt, quarum altera alterius se in potestate dicit. Cæterum locus erit Carboniano Edicto, de quo infra Part. seq.

## SECTIO II.

### *De aliis personarum necessitudinibus.*

#### § 1. *De Concubinis.*

CDXXXIII. *Est etiam necessitudo inter virum et ipsius concubinam. Quinimo, cum perpetuæ (non secus ac uxor) consuetudinis causa haberetur, eo solo differt ab uxore, quod quis eam non loco uxoris habere velit. Unde Paulus :* Concubinam ex sola animi destinatione, æstimari oportet. *l.* 4. *ff. de Concub.*

Quia concubinatus per Leges (1) nomen assumpsit, extra Legis (2) pœnam est. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

Eo tempore quo quis uxorem habet, concubinam habere non potest. Paul. sent. lib. 2. *Tit.* 10. § 1.

Puto solas eas in concubinatu haberi posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur (3). *l.* 1. § 1. *ff. de Concub.*

(1) Quæ concubinatum expresse permittunt.

(2) Juliæ *de Adulteriis.*

(3) Quales sunt libertinæ, aut mulieres ingenuæ quidem sed turpis conversationis; cum cæteris non conceditur, nisi prævia testatione hoc manifestum faciente; l. 3. ff. *d. tit.*

#### § 2. *De necessitudine Cognationis et Affinitatis.*

*Spectatur necessitudo* Cognationis *potissimum circa nuptias, hereditates, bonorum possessiones, tutelas et curas legitimas :* Affinitatis, *item in nuptiis, et judiciis.*

CDXXXIV. *Et primum in cognatione observanda passim differentia inter* Cognatos *et* Agnatos. *Nam cognationis generale nomen. Scilicet* Cognati appellati sunt, quasi ex uno nati, aut... quasi commune nascendi initium habuerint (1). *l.* 1. § 1. *ff. Unde cogn.*

(1) Supple, aut habuisse fingantur; ut cognatio mere civilis contineatur, quæ adoptione contingit.

Sunt autem Agnati, qui per virilis sexus personas cognatione (2) juncti sunt, quasi a patre cognati. *l.* 7. *ff. de Legit. tut.*

2. Servilis cognatio nulla (3) est. *l.* 4. *ff. h. tit.*

*Tamen* Non parcimus... nominibus... cognatorum, etiam in servis. Itaque parentes et filios fratresque etiam servorum dicimus. *l.* 10. § 5. *ff. de Grad. et affin.*

3. Quod in consuetudine nepotes Cognati appellantur, etiam eorum post quorum mortem concepti sunt; non proprie sed per abusionem, vel potius ΑΝΑΦΟΡΙΚΩΣ [id est, *per relationem*] accidit. *l.* 8. *ff. de Suis et legit.*

(2) Sive justis nuptiis, sive per adoptionem quæsita; modo nulla capitis minutione soluta sit.

(3) Fluit ex Reg. 96. supra.

CDXXXV. 1. Una (1) est omnibus parentibus servanda reverentia. *l.* 6. *ff. de In jus voc.*

2. Puto, etiamsi non sint liberi in potestate, alendos a parentibus; et vice mutua alere parentes debere. *l.* 5. § 1. *ff. de Agnosc. liber.*

3. *Parens, quamvis ali a filio ratione naturali debeat; tamen* Æs alienum ejus non esse cogendum exsolvere filium, rescriptum est. *d. l.* 5. § 16.

4. Id quod filia parit, non avo *materno*, sed patri suo *est* oneri; nisi pater aut non sit superstes, aut egens est. *l.* 8. *ff. d. tit.*

(1) Hinc parens cujusvis sexus aut gradus, sine venia Prætoris in Jus vocari non potest; et ab eo locuples fidejussor non est exigendus, nec ipse ultra quod facere potest; nec jusjurandum calumniæ a parente exigitur, actiones et exceptiones adversus parentes quæ pudorem eorum onerarent, denegantur; liberi denique et parentes adversus se invicem testimonium non dicunt.

CDXXXVI. 1. Ex transverso sive a latere, nullus est primus gradus. *l.* 1. § 1. *ff. de Grad. et affin.*

2. Non facile... quum de naturali cognatione quæritur, septimum gradum quis excedit; quatenus ultra eum fere gradum, rerum natura cognatorum vitam consistere non patitur. *l.* 4. *ff. d. tit.*

CDXXXVII. *In affinitate*, Parentis locum socer obtinet. *l*, 16 *ff. Solut. matrim.*

In Legibus (1) quibus excipitur Ne gener aut socer invitus testimonium dicere cogeretur, Generi appellatione sponsum quoque filiæ contineri placet; item Soceri, sponsæ patrem. *l.* 5. *ff. de Testib.*

(1) Intellige Leges Julias *Publicorum judiciorum.*

#### § 3. *De necessitudinibus aliarum personarum.*

CDXXXVIII. *Majores nostri, inquit Juvenalis*

(*quibus ob idipsum ille prospera quæque post mortem apprecatur*, Satyr. VII.)

Magistris levis castigatio *est* concessa. *l.* 13. § 4. *ff. Locati.*

..... Præceptorem sancti voluere parentis.
Esse loco.

*Verum* Præceptoris nimia sævitia culpæ assignatur. *l.* 6. *ff. Ad L. Aquil.*

¶ *Attenditur etiam in Jure necessitudo quæ est inter* Amicos, Collegas, Sodales, *etc. quorum definitiones vide Tit. præced.*

# TERTIA PARS.

## *De Rebus.*

*Res aut* Divini, *aut* Publici, *aut* Privati juris *sunt; et hæ rursus, vel* Corporales *vel* Incorporales.

*Hanc igitur Partem in septem Capita distribuemus. Primo Capite de Rebus divini aut publici juris Secundo de Rebus corporalibus privati juris agemus; id est, de earum dominio ac possessione. Quinque sequentibus Capitibus, quinque rerum incorporalium species, scilicet jura Servitutum, jus Pignoris et Hypothecæ, jus Hereditatis, jus Bonorum possessionis, jus Crediti seu Obligationis, absolvemus.*

# CAPUT PRIMUM.

## *De Rebus divini aut publici juris.*

### ARTICULUS I.

#### *De Rebus divini juris.*

CDXXXIX. 1. Quod divini juris est, id nullius in bonis (1) est. *l.* 1. *ff. de Divis. rer.*

2. Divini juris sunt, veluti res Sacræ, et Religiosæ... Sanctæ quoque res, veluti muri, et portæ, quodammodo (2) divini juris sunt. *d. l.* 1. ¶ *divini.*

3. Quum loca capta sunt ab hostibus, omnia desinunt (3) religiosa vel sacra esse... Quod si ab hac calamitate fuerint liberata; quasi quodam postliminio reversa, pristino statui restituuntur. *l.* 36. *ff. de Religios.*

(1) Sua natura, ita ut nec esse possit.

(2) *Muri* apud paganos erant proprie divini Juris, utpote geniis civitatum (solemni ritu in eorum ædificatione adhibito) consecrati. *Portæ* non sunt proprie divini Juris, sed quodam modo; quia sanctione perinde munitæ sunt, ne violentur.

(3) Credebantur enim hoc casu Genii ab his locis recedere.

#### § 1. *De Rebus sacris.*

CDXL. *Etiam in loco proprio* Si quis auctoritate sua (1) quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. *Instit. lib.* 2. *Tit.* 1. § 8.

*Et* Sciendum est, locum puplicum tunc Sacrum fieri posse, quum Princeps (2) cum dedicavit vel dedicandi dedit potestatem. *l.* 9. § 1. *ff. de Divis. rer.*

Semel autem æde sacra facta, etiam diruto ædificio locus sacer manet. *l.* 6. § 3. *ff. d. tit.*

In loco sacro, non solum facere vetamur, sed et factum restituere jubemur. *l.* 2. § 19. *ff. Ne quid in loc. publ.*

*Cæterum* Quod ait Prætor, Ne quid in loco sacro fiat, non ad hoc pertinet quod ornamenti causa fit. *l.* 1. § 2. *ff. Ne quid in loc. sacr.*

(1) Alias quam per Pontifices.

(2) Qui erat summus Pontifex.

#### § 2. *De Rebus sanctis.*

CDXLI. Sanctæ... res... muri et portæ civitatis (1). *Instit. lib.* 2. *Tit.* 1. § 10.

Neque muri neque portæ habitari sine permissu Principis... possunt. *l.* 3. *ff. Ne quid in loc. sacr.*

(1) Romæ.

Si quis violaverit muros, capite punitur; sicuti, si quis transcenderit scalis... Nam cives Romanos alia quam per portas egredi non licet; cum illud hostile et abominandum sit. *l.* 11. *ff. de Divis. rer.*

In municipiis quoque muros esse sanctos... prohiberique oportere ne quid in his immitteretur. *l.* 8. § 2. *ff. d. tit.*

### § 3. *De Rebus religiosis.*

CDXLII. 1. Religiosum locum unusquisque sua voluntate (1) facit, dum mortuum (2) infert in locum suum (3). *l.* 6. § 4. *ff. de Divis. rer.*

*Amplius :* Scriptus heres, priusquam hereditatem (4) adeat, patremfamilias mortuum inferendo locum (5) facit religiosum. *l.* 14. *ff. de Religios.*

Jus inferendi in sepulcrum unicuique *ex sociis* in solidum competit; locum autem purum (6) alter non potest (7) facere religiosum. *l.* 6. § 6. *ff. Commun divid.*

2. Locum qui servit, nemo religiosum (8) facit; nisi consentiat cui servitus (9) debetur. *l.* 2. § 8. *ff. de Religios.*

Qui pignori dedit agrum, si in eum suum mortuum intulerit, religiosum facit; cæterum alii concedere non potest. *d. l.* 2. § 9.

Si locus sub conditione legatus sit, interim heres (10) mortuum inferendo, religiosum non facit. *l.* 34. *ff. d. tit.*

3. Mortuorum Reliquias, intra civitatem condi... vetitum (11) est. *l.* 12. *Cod. de Religios.*

(1) Secus de sacris rebus : supra N. 440.

(2) Nec refert liberum an servum.

(3) Aut alienum quidem, sed ex voluntate domini.

(4) Quamvis nondum sit dominus loci.

(5) Hereditarium; et quidem etiamsi legatus esset, si non potuit æque opportune alio loco humari.

(6) Prophanum.

(7) Ipse tamen socius potest inferri : l. 41. ff. *d. tit.* salva indemnitate alterius socii.

(8) Quemvis mortuum inferendo. Ipse tamen dominus inferri potest, si non possit alibi opportune sepeliri; salva indemnitate ejus cui servitus debetur.

(9) Hoc ita, si impediatur servitus.

(10) Quamvis dominus sit, quia non irrevocabiliter dominus est. Hæc et duæ præcedentes regulæ fluunt ex generali regula, 23. supra.

(11) Vide scripta ad XII. Tabulas, *Tab.* X. Cap. 2.

CDXLIII. 1. Si quis eo animo corpus intulerit, quod cogitaret alio transferre; manebit locus prophanus. *l.* 40 *ff. de Religios.*

2. Una (1) supultura, plura sepulcra efficere non potest : mihi autem videtur illum esse religiosum, ubi quod est principale conditum est, id est caput. *l.* 44. *ff. d. tit.*

3. Non totus qui sepulturæ destinatus est locus religiosus fit, sed quatenus corpus humatum est. *l.* 2. § 5. *ff. d. tit.*

4. Quæ religiosis adhærent, religiosa sunt. *l.* 43. *ff. d. tit.*

5. Quod (2) sepelire quis prohibetur, id religiosum facere non potest. *l.* 4. § 5. *ff. Ad L. Jul. pecul.*

6. Cenotaphium (3) non esse religiosum Divi Fratres rescripserunt. *l.* 6. § 2. *ff. de Divis. rer.*

7. Quum impetratur ut reliquiæ transferantur, desinit locus religiosus esse. *l.* 44. § 1. *ff. de Religios.*

(1) Id est, unius corporis diversarum partium in diversis locis facta sepultura.

(2) Hinc religiosa non fit pecunia, quamvis in sepulcro condita; cum eam sepelire sit vetitum, Lege XII. Taburum *Tab.* X. Cap. 3. N. 10.

(3) Id est, inane sepulcrum; ut ille Hectoreus tumulus, de quo Æneid. III.

### § 4. *De jure Sepulcrorum.*

CDXLIV. 1. Jus sepulcri tam familiaris quam hereditarii, ad extraneos etiam heredes (1); Familiaris ad familiam, etiamsi nullus ex ea heres sit, pertinere potest. *l.* 13. *Cod. de Relig.*

2. Exheredatis, nisi specialiter testator... vetuerit, ... sepeliri; non etiam alios præter suam posteritatem, inferre licet. *l.* 6. *ff. de Relig.*

3. Jus familiarium sepulcrorum ad affines, seu proximos cognatos (2), non heredes, minime pertinet. *l.* 8. *Cod. de Relig.*

4. Si cui hereditas ablata sit quasi indigno, magis est ut penes eum jura sepulcrorum remaneant. *l.* 33. *ff. de Religios.*

5. Restituta hereditate, jura sepulcrorum apud heredem remaneant. *l.* 41. § 1. *ff. Ad SC. Trebell.*

(1) Cæterosque successores, licet vel ex minima parte.

(2) Nec ad libertos.

CDXLV. 1. Longa possessione jus sepulcri non tribui, ei cui jure non competit. *l.* 4. *ff. de Mort. infer.*

2. Utimur eo jure; ut dominis fundorum in quibus sepulcra fecerint, etiam post venditos fundos adeundorum sepulcrorum sit jus. *l.* 15. *ff. de Sepulcr. viol.*

*Ad loca religiosa pertinent, Edicta Prætoris,* Ne *quis mortuum inferat quo jus ei non est ;* Ne *quis prohibeatur inferre quo jus est ;* Ne *locus religiosus pro puro væneat ;* Ne *corpus justæ sepulturæ traditum transferatur, nisi ex necessaria causa, et accedente jussu Præsidis aut Principis,* Ne *quis ædificare sepulcrum quo ei jus est, aut reficere prohibeatur. De his vide Tit.* de Religiosis, *lib. XI.*

## ARTICULUS II.

*De Rebus communibus, publicis, et universitatum.*

### § 1. *De Rebus naturali jure communibus.*

CDXLVI. Naturali jure omnium communia sunt, aqua profluens, mare, et per hoc littora maris. *l.* 2. § 1. *ff. de Divis. rer.*

Littus, publicum est (1) eatenus qua maxime fluctus exæstuat. Idemque juris est in lacu (2), nisi is totus privatus est. *l.* 112. *ff. de Verb. signif.* Javolen. lib. 11. ex Cassio.

(1) *Publicum* Jure Gentium, id est commune, sicut, et ipsum mare.

(2) Ut, si *publicus* sit (puta, Lucrinus, Arvernus, Tiberiadis, et alii quidam qui sunt maris instar), ejus quoque littora publica sint.

*Corollaria.*

1. Nemo ad littus maris accedere prohibetur. *l.* 4. *ff. de Divis. rer.*

2. Si nemo damnum sentit; tuendus est qui in littore ædificat (1), aut molem in mare jacit. *l.* 2. § 8. *ff. Ne quid. in loc. publ.*

3. Sicut id quod in mari ædificatum est, fit privatum; ita quod mari occupatum sit, fit publicum. *l.* 10. *ff. de Divis. rer.*

(1) Quod si eo opere aut usus communis impediatur, aut privatus damnum sentiat; Utili Interdicto prohiberi potest.

### § 2. *De publicis rebus.*

CDXLVII. 1. Flumina pene omnia, et portus, publica sunt. *l.* 4. § 1. *ff. de Divis. rer.*

Pene, *inquam. Etenim* Fluminum quædam publica sunt, quædam non. Publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne sit. *l.* 1. § 3. *ff. de Fluminib.*

*Secus de fluminibus quæ* Torrentia *dicuntur.* d. l. 1. § 2.

2. Riparum usus publicus est Jure Gentium, sicut fluminis: sed (1) proprietas illorum est quorum prædiis hærent. *l.* 5. *ff. de Divis. rer.*

*Nota.* Si flumen aliquam terram inundaverit, non alveum sibi fecerit... non fit publicum quod aqua opertum est. *l.* 1. § 9. *ff. de Fluminib.*

3. *Sunt etiam publici juris quidam lacus, necnon quædam stagna et fossæ. l. un.* § 6. *ff.* Ut in flum. plub. navig.

(1) Et in hac re differunt *Ripæ*, ab ipso flumine; cujus proprietas est Populi Romani, scilicet quandiu alveus flumine occupetur: exsiccatus enim, fit ejusdem juris cujus et ripæ.

4. *Publici etiam juris sunt viæ publicæ, puta* Militares *et Regiæ.*

*Imo etiam* Viæ Vicinales quæ ex agris privatorum collatis factæ sunt, quarum memoria non extat, Publicarum viarum numero sunt. *l.* 3. *ff. de Loc. et itin. publ.*

CDXLVIII. 1. Cuilibet (1) in publicum petere permittendum est, id quod ad usum omnium pertineat. *l.* 1. *ff. d. tit.*

2. Si quod forte opus in publico fiet, quod ad privati damnum redundet; prohibitorio (2) Interdicto potest conveniri. *l.* 2. § 2. *ff. d. tit.*

3. Damnum pati videtur, qui commodum amittit (3) quod ex publico consequebatur; quale quale sit. *d. l.* 2. § 11.

4. Is qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel cavere vel satisdare, secundum qualitatem (4) personæ... in annos decem. *l.* 1. § 3. *ff. de Rip. mun.*

(1) Hinc varia Interdicta popularia de publicis rebus; puta illud quo Prætor vetat, Ne quid fiat in flumine publico ripave ejus quo statio iterve navigii deterius fiat; et illud, Ne quid fiat quo aliter fluat aqua (cum incommodo accolarum) quam priore æstate fluxit, et alia quibus factum restitui jubet. Hinc similia Interdicta de viis publicis rusticis; ut, Ne quid in his fiat quo deterior via fiat, et Ut si factum fuerit, restituatur.

(2) Datur tale Interdictum de eo opere quod fit in viis cæterisque locis publicis. Datur aliud Interdictum, de eo opere quod fit in flumine aut ripa.

(3) Puta, si lumen intercipiatur.

(4) Scilicet si quis suo nomine ob damnum quod in suo prædio timet caveri desideret, ei *Satisdari* debet; si alieno nomine, *Repromissio* sufficit.

CDXLIX. 1. Loca publica privatorum usibus deserviunt, non quasi propria cujusque; et tantum juris habemus ad obtinendum (1) quantum quilibet ex populo ad prohibendum (2) habet. *l.* 2. § 2. *ff. d. tit.*

2. Si quis nemine prohibente in publico ædificaverit, non esse eum cogendum tollere (3). *d l.* 2. § 17.

(1) *Ad obtinendum* ut his locis sine alterius damno utamur, et ut servemus quod in his nemine prohibente ædificavimus.

(2) *Ad prohibendum*; si cum damno ejus ædificare incipiamus.

(3) Scilicet Interdicto quod ex causa damni privati datur, de quo est regula præcedens; est enim duntaxat prohibitorium.

### § 3. *De Rebus universitatis.*

CDL. *Res quæ corporis alicujus sunt, ita intelliguntur esse communes, ut privatim nemo earum dominus sit. Et certe* Res universitatis, puta servus communis, singulorum pro parte non intelligitur. *l.* 6. § 1. *ff. de Divis. rer.*

## CAPUT SECUNDUM.

### *De Rebus privati juris corporalibus, scilicet de earum possessione ac dominio.*

Privati juris *sunt, quæcumque divini aut publici juris numero non habentur, sive corporales sint, sive incorporales. Res illas proinde recensere et nimis longum foret et superfluum. De variis earum omnium notionibus et definitionibus, satis superque Tit. præcedenti. Notare sufficiat, in hoc Capite nos de rebus tantum corporalibus agere, ratione possessionis aut dominii quod in eas competere potest.*

*Quæcumque ad res incorporales pertinent, sequentibus Capitibus prosequemur.*

### SECTIO I.

#### *De Possessione.*

§ 1. *De Possessionis natura et variis qualitatibus.*

CDLI. 1. Nil (1) commune habet proprietas cum possessione. *l.* 12. § 1. *ff. de Acquir. poss.*

2. Plures eamdem (2) rem in solidum possidere non possunt. *l.* 3. § 5. *ff. d. tit.*

Neque justæ neque injustæ possessiones duæ concurrere possunt. *l.* 19. *ff. de Precar.*

3. Ex pluribus causis possidere eamdem rem possumus. *l.* 3. § 4. *ff de Acq. poss.*

4. Possidet, (3) cujus nomine possidetur. *l.* 18. ff. *d. tit.*

5. Illud à Veteribus præceptum est, Neminem sibi causam possessionis mutare (4) posse. *l.* 3. § 19. ff. *d. tit.*

*Adde l.* 2. § 1. *ff.* Pro herede.

(1) Interdum enim apud alium est proprietas; apud alium, aut apud neminem, possessio.

(2) Hæc regula quæ Proculianorum est, obtinuit. Contra Sabiniani duos posse diversis modis possidere, alterum juste, alterum injuste, existimabant.

(3) Ut si heres sim ei qui *Pro emptore* possidebat; *Pro herede* et *Pro emptore* possideo. Et hac in re *Possessio* differt a *Dominio*.

(4) Hinc quod alieno nomine possidebam, semper eodem nomine possidere pergo; scilicet nisi nova causa possessionis extrinsecus superveniat.

CDLII. 1. Juste (1) possidet, qui auctore Prætore possidet. *l.* 11. *ff. de Acq. poss.*

(1) V. G. qui ex causa damni infecti possidere jussus est ex secundo Decreto. Nam et adversus dominum, eum tuetur Prætor; et ut bonæ fidei possessor usucapere potest.

*Corollarium.* Qui auctore judice comparavit, bonæ fidei possessor est. *l.* 137. Ulp. lib. 23. ad Ed. (2)

2. Non (3) puto eum esse prædonem qui dolo caret, quamvis in jure erret. *l.* 25. § 6. ff. *de Petit. hered.*

3. Nemo prædo est, qui pretium (4) numeravit. *l.* 13. § 8. *ff. d. tit.*

(2) Ulpianus in hoc libro scribebat Ad Edictum DE Religiosis; adeoque hoc dixit de eo qui rem legatam emit, quam Prætor distrahi jusserat ut haberet heres unde funeraret testatorem. Potest trahi ad alias species; ut ad eum qui capta ab executore rei judicatæ pignora emit, etc.

(3) Non est is quidem, quantum ad omnia, bonæ fidei possessor; puta, quantum ad usucapionem; sed tamen non est prædo. Hinc in judicio *Petitionis hereditatis;* adversus talem hereditatis possessorem, non tanquam contra prædonem agitur.

(4) Quamvis sciens alienam hereditatem emerit.

CDLIII. Pro possessore possidet prædo; qui interrogatus cur possideat, responsurus sit Quia possideo (1); nec ullam causam possessionis possit dicere. *l.* 11. § 1. *l.* 12. *et l.* 13. ff. *d. tit.*

Si tibi debeam et non tradam, tu autem nanctus fueris possessionem, prædo es. *l.* 5 ff. *de Acquir. possess.*

*Cætera vitia possessionis*, Vi, Clam, Precario, *definita vide Tit, præced. in Verb.* Possessio.

*Hic tantum nota :* 1°. Non videor vi possidere, qui ab eo quem scirem vi in possessione esse, fundum accipiam. *l.* 5. § 10. ff. *Uti possid.*

2°. A me videtur vi vel clam vel precario possidere, qui ab auctore meo vitiose (2) possidet. *l.* 3. § 2. *ff. de Itin. actuq. priv.*

3°. *Ad dignoscendum an possessio vitio clandestinitatis aut violentiæ laboret;* Non ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirenda est. *l.* 6. ff. *de Acq. poss.*

*Plura infra, Part.* 4. *Cap.* 5. *ubi de* Interdictis.

(1) Ita jure Digestorum. Postea introducta Triginta annorum præscriptione; hic titulus *Quia possideo*, per eam fit legitimus.

(2) *Vi*, vel *Clam*, vel *Precario*.

§ 2. *Quæ res possideri possint.*

CDLIV. 1. Possideri (1) possunt, quæ sunt corporalia. *l.* 3. ff. *de Acquir.*

(1) Jura autem proprie non possidentur; sed quasi possidentur; quum his utimur.

2. Incertam partem rei possidere nemo potest. *l.* 32. § 2. *ff. de Usucap.*

3. Qui universas ædes possidet, res quæ in ædificiis sunt non videtur possedisse (2). *l.* 30. *ff. d. tit.*

4. Et si ea natura *gregis* est, ut adjectionibus corporum *idem* maneat; non item tamen (3) universi gregis ulla est usucapio. Sed singulorum animalium sicuti possessio, ita et usucapio. *d. l.* 30. § 2.

(2) Regula fallit eo casu quo tignum cœpissent possidere, antequam illud ædibus quas possideo jungerem: hoc enim casu illud cum ædibus possidere et usucapere pergo.

(3) Et in hoc differunt corpora quæ ex pluribus rebus distantib s, ab his quæ ex pluribus rebus cohærentibus *constant.*

### § 3. *De adipiscenda possessione, et de his per quos possidemus.*

CDLV. Adipiscimur possessionem corpore et animo (1); neque per se animo, aut per se corpore. *l.* 3. § 1. *ff. de Acq. possess.*

*Corollarium.* Non puto errantem (2) acquirere possessionem. *l.* 34. *ff. d. tit.*

Non corpore et actu necesse est possessionem apprehendere, sed (3) etiam oculis et affectu. *l.* 1. § 21. *ff. d. tit.*

Non (4) videtur possessionem adeptus, qui ita nanctus est ut eam retinere non possit. *l.* 23. ff. *d. tit.*

(1) Hinc furiosi, infantes, possessionem adipisci non possunt per se. Receptum tamen, ut municipes possidere videantur; quamvis civitas per se non velit, proindeque non habeat voluntatem possidendi, sufficit enim ut per suum Syndicum velle possidere intelligatur.

(2) Neque enim in eo esse potest animus seu voluntas possidendi rem, circa quam errat. Fallit regula, quum quis non per se, sed per procuratorem acquirit: infra N. seq.

(3) Fallit regula in iis qui possessionem vi invadunt: nec enim possident nisi eam fundi partem in quam intraverint: l. 18. § 4. *ff. d. tit.*

(4) Hoc dicitur de his qui, vi, *Clam*, aut *Precario*, possessionem adepti sunt: non potest prodesse his hæc possessio, quæ per Interdicta eis auferenda est.

CDLVI. Animo (1) nostro, corpore etiam alieno possidemus. *l.* 3. § 12. *ff. d. tit.*

Per procuratorem, utilitatis causa possessionem; et, si proprietas ab (2) hac separari non possit, dominium etiam quæri placuit. *l.* 8. *Cod. d. tit.*

Per liberam (3) personam ignoranti (4) quoque acquiri possessionem; et, postquam scientia intervenerit, usucapionis conditionem inchoari; tam ratione utilitatis quam Jurisprudentiæ receptum est. *l.* 1. *Cod. de Acq. poss.*

Si non mihi sed procuratori meo possessionem tradas; cum placeat ignoranti, poterit et erranti. *l.* 34. § 1. *ff. de Acq. poss.*

Si procurator meus (5) erret, ego non errem; magis est ut acquiram possessionem. *d.* § 1.

Procurator si mandante domino rem emerit, protinus illi acquirit possessionem (6), si sua sponte, nonnisi ratam habuerit emptionem. *l.* 42. § 1. *ff. d. tit.*

Ille per quem volumus possidere, talis esse debet ut habeat intellectum possidendi. *l.* 1. § 9. *ff. d. tit.*

(1) Ex causa tamen peculiari, etiam ignorantibus nobis, per eos quos in potestate habemus, acquiritur possessio.

(2) Scilicet si ab eo qui jus alienandi habet, acquiratur.

(3) Tutoris, procuratoris.

(4) Ex eo enim quod mandaverim procuratori meo ut eam rem acquireret mihi, satis videor habere animum seu voluntatem ejus possidendæ, quamvis adhuc ignorem eam acquisitam.

(5) Ut si is cui mandavi mihi accipere Stichum, eum Stichum mihi accipiat existimans accipere Damam.

(6) Etiam ignoranti, imo et erranti; ut puta si is cui mandavi ut mihi emeret indeterminate servum; mihi emerit acceperitque Stichum, quem credo esse Damam.

### § 4. *De retinenda possessione.*

CDLVII. 1. Quisquis omnino nostro nomine sit in possessione, veluti procurator, hospes, amicus; nos possidere videmur. *l.* 9. *ff. de Acquir. possess.*

2. Licet possessio nudo animo acquiri non possit, tamen solo animo retineri potest. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

3. Si animo solo possideas; licet alius in fundo sit, adhuc tamen (2) possides. *l.* 3. § 7. *ff d. tit.*

4. Si servus vel colonus per quos corpore possidebam, decesserint, discesserintve (3); animo retinebo possessionem. *l.* 3. § 8. *ff. de Acq. poss.*

5. Si conductor rem vendidit et eam ab emptore conduxit, et utrique mercedem præstiterit; prior locator possessionem per conductorem retinebit. *l.* 32. § 1. *ff. d. tit.*

6. Constat possidere nos, donec aut nostra voluntate discesserimus, aut vi dejecti fuerimus. *l.* 3. § 9. *ff. de Acq. poss.*

7. Si quis nolit in fundum reverti, quod vim majorem (4) vereatur; amisisse possessionem videbitur. *l.* 7. *ff. d. tit.*

8. Qui pignori dedit, ad usucapionem tantum possidet; quod ad reliquas causas, qui accepit possidet. *l.* 16. *ff. de Usufr. et quemadm.*

9. Quod mari aut flumine occupatum (5) sit, possidere nos desinimus. *l.* 30. § 4. *ff. de Acq. poss.*

(1) Exemplum in saltibus hybernis et æstivis, quos certis temporibus relinquimus.

(2) Donec te revertentem dejecerit; aut tu conterritus, animum revertendi, adeoque possidendi, abjeceris. Interim autem ille, licet in fundo sit, nondum possidet.

(3) Imo et si eam alii prodiderint; modo non vi compulsi, l. fin. Cod. *de Acq. poss.* ex Proculeianorum sententia quam confirmavit Justinianus.

(4) Latronum qui eam occupaverunt.

(5) Excipe casum momentaneæ inundationis.

### § 5. *De amittenda possessione.*

CDLVIII. Fere quibuscumque modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur; cum quibus modis acquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla possessio acquiri nisi animo et corpore potest (1); ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum *l.* 153. PAUL. LIB. 63. AD ED.

Possessio amitti et animo solo potest, quamvis acquiri non potest. *l.* 3. § 6. *ff. de Acq. poss.*

Differentia inter dominium et possessionem, hæc est; quod dominium nihilominus ejus manet qui dominus esse non vult (2): possessio autem recedit, ut quisque constituit (3) nolle possidere. *l.* 17. § 1. *ff. d. tit.*

Sufficit dimittere possessionem, etiamsi non (4) transferas. *l.* 18. § 1. ff. *d. tit.*

*Regula est;* Ejus quidem quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti, vel animo (5) vel etiam corpore (6); si modo eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus; ejus vero quod servi vel etiam coloni corpore possidetur, non aliter amitti possessionem quam eam alius (7) ingressus fuisset; eamque amitti, nobis quoque ignorantibus. *l.* 44. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Id est; ut corporalis apprehensio non sufficit ad possessionem adipiscendam, nisi concurrat animus possidendi; ita nec corporalis discessio sufficit ad eam abjiciendam, nisi concurrat animus eam abjiciendi.

(2) Donec rem abjiciat.

(3) Licet in fundo sit. Hæc et sequens regula fallunt in pupillo.

(4) Ut si tradas furioso, quem sanum putas.

(5) Solo.

(6) Id est, corpore et animo.

(7) *Alius* qui ipsos dejecit.

CDLIX. Nerva filius ait; Res mobiles, excepto (1) homine, quatenus sub custodia nostra sunt, hactenus possideri (2). *l.* 3. § 13. ff. *de Acq. poss.*

Si rem apud te depositam furti faciendi causa contrectaveris (3), desino possidere. *l.* 3. § 18. *ff. d. tit.*

Servus dominum possessione non subvertit (4). *l.* 33. § 6. *ff. de Usufr. et quemadm.*

(1) Ratio exceptionis est, ne in ipsius potestate sit ut se a nostra possessione distrahat. Exceptio cessat, si se pro libero gesserit: Tit. *de Acq. poss.* N. 44.

(2) Et quidem desinunt ita possideri: quamvis eas nullus invaserit.

(3) Secus, si loco non moveris; quamvis inficieris depositum.

(4) Nihil enim a me in se transferre potest is qui, quidquid acquirit, mihi acquirit.

## SECTIO ALTERA.

### *De Dominio.*

### ARTICULUS I.

### *De Dominii natura.*

CDLX. Non ut ex pluribus causis idem nobis deberi potest; ita ex pluribus causis idem possit nostrum (1) esse. *l.* 159. PAUL LIB. 7. AD ED.

Dominium non potest, nisi ex una causa contingere. *l.* 3. § 4. *ff. de Acquir. possess.*

Celsus ait; Duorum in solidum dominium esse non posse (2): nec quemquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiviso dominum esse. *l.* 5. § 1. *ff. Commodati.*

Plures in uno fundo dominium, juris (3) intellectu, non divisione corporis obtinent. *l.* 66. § 2. *ff. de Legatis* 2°.

(1) Nihil enim repugnat ut quod mihi jam ex una causa debetur, puta ex causa stipulationis, mihi ex alia causa deberi incipiat, puta si ab eodem aut ab alio mihi ea res fuerit legata. Unde, si contra aliquem ex una causa egi *In personam*, et succubui; non prohibeor agere ex alia causa. At quod semel ex una causa meum factum fuit, ex ulla causa meum fieri amplius non potest: nec enim possum acquirere quod jam meum est. Ex hac differentia fluit quod *Rei vindicatio*, quum semel succubui, non iteratur; ut actio *In personam*.

(2) Et hæc est alia differentia, inter *Obligationem* et *Dominium*: nam duos in solidum debere, et duobus deberi, nil vetat. Ex hac autem regula fluit V. G. quod legatum inter duos quibus legatum inter duos quibus legatum *Per vindicationem* relictum est, scinditur; et concursu partes inter ipsos fiunt in re legata: quum contra in legato *Damnationis*, quod obligationem duntaxat parit, singulis legatariis solidum debetur; ita ut unus rem, alter æstimationem ferat: Tit. *de Legatis* N. 414.

(3) Fingentis, et adscribentis unicuique dominorum partes; quæ solo intellectu concipiuntur, revera non existunt.

CDLXI. Neque (4) pignus, neque depositum, neque emptio neque locatio rei (5) suæ, consistere potest. *l.* 45. ULP. LIB. 30. AD ED.

Suæ quisque rei moderator et arbiter. *l.* 21. *Cod. Mandati.*

(4) Hinc si rem quam usucapiebam, domino pignori dederim, locaverim, aut apud eum deposuerim, sive commodaverim, interpellatur usucapio: neque enim per eum, tanquam colonum, depositarium, commodatarium, possidere possum intelligi; cum nullus *Rei suæ* colonus, depositarius, commodatarius, esse possit. Hinc etiam est quod, si quis rem suam ignorans emerit, non teneatur; et, si solverit pretium, condicat ut indebitum, etc.

(5) Ipsam quidem *Rem* meam emere, conducere, etc. non possum. Cæterum rei meæ usumfructum, qui meus non est, emere, locare aut pignori accipere nil vetat. Item rei meæ possessio quæ mea non est, precario recte mihi datur.

CDLXII. 1. Meum est, quod ex re mea superest (1). *l.* 49. § 1. *ff. de Rei vindic.*

2. Quod evincitur, in bonis (2) non est. *l.* 190. CELSUS LIB. 24. DIGEST.

Non (3) videtur perfecte cujusque id esse, quod ex casu auferri potest. *l.* 139. § 1. GAIUS LIB. AD ED. PRÆT. URBANI.

3. Plerumque fit ut etiam ea quæ a nobis abire possint, proinde in eo statu sint, atque si non essent ejus conditionis ut abire possint. Et ideo quod fisco obligamus, et vindicare interdum et alienare, et servitutem in prædio imponere possumus (4). *l.* 205. POMPON. LIB. 39. AD Q. MUCIUM.

(1) Hinc mortuo bove meo, carnis et corii vindicatio mihi competit.

(2) Hinc solutio non valet, ejus rei quæ in ea causa erat ut ille cui eam solvi, evinceretur: lib. 46. Tit. *de Solution.* Hinc in computatione Falcidiæ, id in hereditate computatione Falcidiæ, id in hereditate computandum non est.

(3) Eadem est ac præcedens.

(4) Cum sua causa; ita ut existente conditione sub qua res a nobis abire debebat, hæc alienatio, hæc servitutis impositio, etc. infirmentur.

## ARTICULUS II.

*De modis acquirendi dominii Jure Gentium, per* Occupationem *et* Accessionem.

### § 1. *De Occupatione.*

CDLXIII. 1. Quod nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. *l.* 3. *ff. de Acquir. rer. dom.*

*Corollarium primum.* Omnia animalia quæ terra, mari, cœloque capiuntur (1); id est, feræ, volucres, pisces, capientium fiunt. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

Nec interest.... in suo fundo quisque capiat, an in alieno. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

*Corollarium Secundum.* Lapilli, cæteraque quæ in littore invenimus, jure naturali nostra statim fiunt *d. l.* 3.

*Corollarium tertium.* Insula quæ in mari nascitur (2), occupantis fit. *d. l.* 3. § 3.

*Corollarium quartum.* Quod in littore (3) quis ædificaverit, ejus (4) erit. *l.* 14. *ff. d. tit.*

2. *Thesauri* Dimidium (5), inventori semper placet relinqui. *l.* 63. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Vulnerasse non sufficit, nisi in tuam potestatem pervenerit.

(2) Secus de nata in flumine. d. tit. N. 31. et seq.

(3) Nam partem littoris quæ nullius est, ædificio meo *Occupo*. Idem si in mari.

(4) Tamen potest prohiberi ne ædificet; aut ut deponat, si usum publicum impediat.

(5) Quodammodo etiam occupationis jure; altera autem dimidia, quasi accessionis jure cedit domino loci.

3. Quæ (6) ex hostibus capiuntur, Jure gentium statim capientium fiunt (7). *l.* 5. § 7. *ff. d. tit.*

(6) Quodam etiam occupationis jure.

(7) Et quidem res mobiles fiunt cujusque militis: at res soli publicantur. Reipublicæ enim nomine occupari videntur.

### § 2. *De accessione.*

CDLXIV. Nostra fiunt, quæ ex animalibus (1) dominio nostro subjectis nata (2) sunt. *l.* 6. *ff. de Acq. rer. dom.*

Omnis (3) fructus, non jure seminis, sed jure soli percipitur. *l.* 25. *ff. de Usuris.*

In quibus (4) propria qualitas spectaretur, si quid additum erit toto cedit. *l.* 26. § 1. *ff. de Acq. rer. dom.*

(1) Jure accessionis. Est enim rei meæ accessio quod ex ea nascitur.

(2) Aut ancillis.

(3) Eadem ratio.

(4) Id est, in his quæ sub specie unicæ ac individuæ rei spectantur, ut est statua cui pes accedit.

CDLXV. Omne (1) quod inædificatur, solo cedit. *l.* 7. § 10. *ff. d. tit.*

Ratio non permittit ut alterius arbor intelligatur, quam cujus fundo radices (2) egisset. *d. l.* 7. § 13.

Etsi radicibus vicini arbor aletur, tamen ejus est in cujus fundo origo ejus fuerit. *l.* 6. *ff. Arb. furt. cæs.*

Non uti litteræ chartis membranisve cedunt, ita solent picturæ tabulis (3) cedere. *l.* 9. § 2. *ff. de Acq. rer. dom.*

Cum partes duorum dominorum ferrumine cohæreant; quum quæreretur utri cedant, pro portione rei æstimandum vel pro pretio cujusque Partis. *l.* 27. § 2. ff. *d. tit.*

Quod in solo tuo ædificatum est; quoad in eadem causa manet, jure ad te pertinet; si vero fuerit dissolutum ædificium, materia ad pristinum dominum redit. *l.* 2. *Cod. de Rei vindic.*

(1) Sive quis ex sua materia in alieno solo, sive in suo ex aliena materia ædificet.

(2) Omnes; aut si est in confinio, est communis.

(3) Hoc propter artis excellentiam contra rationem Juris invectum.

CDLXVI. Quod per alluvionem agro nostro flumen adjicit, id Jure gentium nobis (1) acquiritur. *l.* 7. § 1 *ff. de Acq. rer. dom.*

(1) Locum tamen hæc regula non habet in agris limitatis.

Per alluvionem id videtur adjici; quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possimus quantum quoquo momento temporis adjiciatur. *d.* § 1.

Si vis fluminis partem ex tuo prædio detraxit, et meo attulerit: palam est tuam (2) permanere. *d. l.* 7. § 2.

Si alveo relicto flumen alias fluere cœperit; prior alveus eorum est qui prope ripam prædia possident, pro modo latitudinis cujusque prædii quæ prope ripam sit. *d. l.* 7. § 5.

(2) Nisi longiore tempore hæserit; ut si arbores quas secum tulerit, in tuo radices egerint.

CDLXVII. Si qua (1) insula in flumine publico proximo tuo fundo nata est, tua est. *l.* 64. § 2. *ff. d. tit.*

Flumina Censitorum (2) vice funguntur; ut ex privato in publicum (3) addicant, et ex publico in privatum. *l.* 30. § 3. *ff. d. tit.*

Inundatio speciem fundi non (4) mutat. *l.* 7. § 6. *ff. d. tit.*

(1) Intellige de ea insula quæ est pars alvei exsiccati. Secus de ea quæ sustinetur in flumine, ut solum non tangat: hæc enim publica est, sicut ipsum flumen.

(2) Id est, agri mensorum, qui regendis finibus adhibiti, alteri spatia detrahunt, alteri addunt.

(3) Locus enim privatus quem flumen occupat, fit publicus; et is publicus locus, quum a flumine relinquitur, fit privatorum qui prope ripam prædia possident.

(4) Adeoque, quum flumen recessit, locus redit ad suum dominum. Secus de loco ubi flumen alveum sibi diu excavasset.

CDLXVIII. In omnibus quæ ad eamdem speciem reverti possunt (1), dicendum est, si materia manente species duntaxat forte mutata sit, me eorum dominum manere. *l.* 24. *ff. d. tit.*

Voluntas duorum dominorum miscentium materias, commune totum corpus efficit; sed et si casu confusæ (2) sint, idem Juris est. *l.* 7. § 8 *et* 9. *ff. d. tit.*

(1) Male vulgo, Non *possunt*: in his enim quæ ad suam speciem reverti non possunt, ut quum ex uvis alienis vinum factum est; dominium amittitur; et nova species fit ejus qui eam bona fide fecit.

(2) Hoc ita, quum sic confunduntur ut intereant, nec ad suam speciem reverti possint. Alias materiæ singulæ quæ citra voluntatem dominorum commixtæ sunt, singulorum suorum dominorum manent.

## ARTICULUS III.

### *De translatione dominii, et traditione.*

### § 1. *De translatione dominii in genere.*

CDLXIX. 1. In quod nostrum est, sine facto nostro (1) ad alium transferri non potest. *l.* 11. Pompon. lib. 5. ad Sabin.

2. Traditionibus et usucapionibus dominia rerum, non nudis pactis (2) transferuntur. *l.* 20. *Cod. de Pact.*

*Corollarium.* Quoties duobus in solidum prædium jure distrahitur; manifesti Juris est eum cui priori traditum est, in detinendo dominio esse potiorem (3). *l.* 15. *Cod. de Rei vind.*

(1) Hæc regula videtur exceptiones pati in usucapione, distractione pignoris Prætorii aut judicialis, etc. Quanquam et his casibus regulam sustineri posse censet Gothofredus; accipiendo hæc verba *Sine facto nostro* quasi diceret *Sine culpa nostra*: nam et ea culpa quæ consistit in omittendo quod facere debebamus, *Factum nostrum* dicitur. Item quum per adjudicationem arbitri *Familiæ erciscundæ* aut *Communi dividundo* res nobis aufertur; factum etiam aliquod nostrum intercessisse videtur, illud scilicet quo judicium accepimus. Regula veram exceptionem patitur favorem fisci; infra Part. 5.

(2) *Pacta* hic accipe, etiam contractus nondum per traditionem consummatos.

(3) Eo cui priori res vendita est.

CDLXX. Qui (1) potest invitis alienare, multo magis et ignorantibus et absentibus potest. *l.* 26. Ulp. lib. 30. ad Sabin.

Cujus (2) est donandi, eidem et vendendi et concedendi (3) jus est. *l.* 163. Ulpian. lib. 55. ad Ed.

Cum quis possit alienare, poterit et consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur; probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam voluntatem ejus habendam. *l.* 165. Idem lib. 63. ad Ed (4).

(1) Hæc et sequentes regulæ, sunt Corollaria regulæ *ff. h. tit.* supra N. 14. Ulpianum in libro unde desumpta est, de societate egisse constat ex Indice Labitti. Species ergo legis recte ponitur in socio; qui, cum partem rei communis *Invitis* sociis alienare possit, multo magis potest et his *Ignorantibus.* Potest et aliis speciebus aptari Regula. Fallit in creditore: qui, licet *Invito* debitore pignus distrahat, non tamen potest eo *Ignorante*; cum ei debeat denunciare.

(2) Pone exemplum in servo aut filio, cui dominus aut pater permiserit donare res peculiares. Fallit regula in Decurione qui Jure Codicis prædia sua vendere sine Decreto non potest, at donare potest: l. ult. Cod. *de Præd. Decur.*

(3) Ad usum.

(4) Ulpianus in hoc libro egit de servitute *Aquæ ducendæ.* Species ergo legis recte ponitur in eo qui consortem pupillum habet: frustra is concedet; donationis causa, jus aquæ ducendæ; nec enim potest, nisi ex consensu pupilli consortis sui; pupillus autem qui donare non potest; nec consentire donationi potest. Aliis quoque speciebus potest aptari regula.

### § 2. *De Rebus quarum dominii translatio, id est alienatio, Lege interdicta est; ac præcipue de fundo dotali, et prædiis Minorum.*

CDLXXI. 1. Dotale prædium maritus invita mu-

ere per Legem Juliam prohibetur alienare (1). *Inst.* Tit. *Quib. alien. lic.*

2. Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit (2), dotalis fundus erit. *l.* 14. § 1. *ff. de Fund. dot.*

*Et* Dotale prædium sic accipimus, quum dominium marito quæsitum est, ut tunc demum alienatio prohibeatur (3). *l.* 13. § 2. *ff. d. tit.*

3. Lex Julia quæ de dotali prospexit, plenius interpretanda est; ut etiam de sponso idem juris sit quod de marito. *l.* 4. *ff. d. tit.*

4. Etiam dirempto matrimonio dotale prædium esse intelligitur (4). *l.* 12. *ff. d. tit.*

5 Si fundus in dotem æstimatus datus sit, ut electio esset mulieris... alienari fundum *non* posse. Quod si arbitrio mariti sit, contra (5) esse. *l.* 11. *ff. d. tit.*

6. Toties non potest alienari fundus, quoties mulieri actio De dote competit, aut omnimodo competitura (6) est. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Ita ut nec dominium nec quodvis jus in fundo dotali transferre possit. Hoc tamen non trahe ad alienationes necessarias, et eas quæ potestate juris fiunt. *d. tit.* N. 8. 9. et 10.

(2) Sed et quum mulier aut quivis ejus nomine, acceptum fert dotis causa fundum quem maritus debebat; vel substituto viro omittit legatum, vel fundus dotali servo legatus est. lib 23. Tit. *de Fund. dot.* N. 4. et 5.

(3) Si igitur mulier det in dotem viro fundum suum, ab alio bona fide possessum, antequam eum vir cessa sibi mulieris actione eum vindicet et possessionem adipiscatur, potest possessor eum usucapere, nec videtur sic adversus Legem alienari.

(4) Donec restitutum fuerit mulieri.

(5) Hoc enim casu, non fundi, sed pretii quo æstimatus est, maritus est debitor, et hoc pretium duntaxat est in dote.

(6) Si igitur mulier in matrimonio moriatur, convalescit alienatio. Idem est, et si mulier hereditatem mariti; aut legatum ab ipso vice fundi dotalis relictum agnovit. d. tit. N. 12 et 13.

CDLXXII. 1. Prædium (1) rusticum vel suburbanum (2), a minore (3) viginti quinque annis alienari (4) sine Decreto Præsidis (5); nisi parentis voluntas, vel testatoris ex cujus bonis ad minorem pervenit, super alienando eo quidquam mandasse deprehendantur (6); nulla ratione potest. *l.* 3. *Cod. Quand. decr. opus non est.*

2. Ubi dominium quæsitum est Minori, cœpit *res* non posse (7) obligari. *l.* 1. § 4. *ff. de Reb. eor. qui etc.*

3. Nec ususfructus (8) alienari potest, etsi solus fuit ususfructus pupilli. *l.* 3. § 5. *ff. de Donat. int. vir.*

4. Fundum legatum pupillus sine Prætoris auctoritate repudiare non potest. *l.* 5. § 8. *ff. d. tit.*

5. Ad divisionis causam provocante tantummodo Majore socio, alienationem sine Decreto fieri (9), jam pridem obtinuit. *l.* 17. *Cod. de Præd. minor.*

*Sed* Si pupillorum sint communia prædia, neuter poterit provocare. *l.* 7. *ff. d. tit.*

6. Ob æs alienum tantum (10), causa cognita (11), Præsidali Decreto, prædium rusticum Minoris distrahi permittitur. *l.* 12. *Cod. d. tit.*

7. Mea fert opinio; Eum qui aliud (12) fecit quam quod a Prætore decretum est, nil egisse. *l.* 7. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Hoc cautum constitutione Severi. l. 1. ff. *d. tit.*

(2) Constantinus hoc porrexit ad urbana, et etiam res mobiles pretiosas. l. 13. Cod. h. tit.

(3) Ejusve tutore aut curatore; etiamsi sit pater Minoris, d. tit. N. 15. Hoc trahe ad curatores furiosorum, prodigorum, etc.

(4) Hoc accipe de omni actu quo non solum dominium, sed vel quodlibet aliud jus in re transfertur, ut hypothecæ, servitutis; N. 6 et 12. Nec refert quo titulo, venditionis, transactionis, etc. N. 5. Excipe alienationes necessarias, et obligationes quæ potestate Legis fiunt: vide exempla *d. tit.* N. 9. 10. 11. 12. et 13.

(5) Qui sit competens, et causæ cognitionem adhibuerit, et cui non fuerit obreptum.

(6) Etiam eo testamento quod irritum sit. Non sufficit autem quod testator rem venalem ipse habuerit.

(7) Adeo ut ne quidem venditori, pro pretio, ex conventione in continenti interposita, res à Minore empta obligari sine beneficio Principali possit. d. l. 1. § 4.

(8) Nec quodvis aliud jus, puta emphyteusis, etc.

(9) Nam ex parte Minoris qui provocatur, est species necessariæ alienationis; et ad necessarias alienationes Lex non pertinet.

(10 Non ergo ex hac causa quod prædium esset sterile.

(11) An aliunde exsolvi non possit, an creditor urgeat, vel modus usurarum hoc suadeat.

(12) Ut si is cui permissum est obligare, vendiderit; aut contra.

CDLXXIII. *Sine Decreto* Si tutor vendiderit, et pretium creditoribus paternis (1) solverit; quandoque domino prædium cum fructibus vindicanti, Doli non inutiliter opponitur exceptio (2), pretium ac medii temporis usuras non offerenti. *l.* 13. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Aut alias in rem pupilli verterit.

(2) Opponitur quoque hæc exceptio, *Si major factus ratum habuerit*, vel tacite; puta, si pretium rationibus tutelæ inferri passus est. Ex Constitutione Justiniani præsumitur ratihabitio, ex silentio quenquennii postquam Major factus est. d. tit. N. 38.

## § 3. *Quomodo fiat traditio, aut facta intelligatur.*

CDLXXIV. Traditio est de manu in manum datio. *Instit.* Tit. *de Rer. divis.*

*Sed et citra hanc realem de manu in manum dationem potest intelligi facta traditio: ut constabit ex regulis sequentibus.*

1. Quasi-traditio facta videtur, quum eximitur (1) domini voluntate. *l.* 6. *ff. de Donat.*

2. Non est corpore et actu necesse apprehendere possessionem, sed etiam oculis. *l.* 1. § 21. *ff. de Acq. poss.*

3. Clavibus traditis, ita mercium in horreis conditarum possessio tradita videtur, si claves apud horrea traditæ sint. *l.* 74. *ff. de Contrah. empt.*

4. *Rei cujuslibet* Emptionum, (*puta*) mancipiorum, instrumentis traditis, et ipsorum mancipiorum traditionem factam intelligis. *l.* 1. *Cod. de Donat.*

5. Quisquis rem donando.... vel vendendo, usumfructum ejus retinuerit; eam continuo tradidisse credatur. *l.* 28. *Cod. d. tit.*

5. Si rem meam possideas (2), et velim eam tuam esse; fiet tua (3). *l.* 21. § 1. *ff. de Acq. rer. dom.*

(1) Puta, lapis.

(2) Vel naturaliter detineas.

(3) Nudo consensu perfecta hoc casu traditio videtur; et ideo dicitur *Brevis manus.*

### § 4. *Quæ requirantur necne, ut ex traditione transferatur dominium.*

CDLXXV. Nihil interest, utrum dominus per se tradat alicui rem, an voluntate (1) ejus aliquis. *l.* 9. § 4. *ff. d. tit.*

*Nota :* Si rem tibi dederim ut Titio meo nomine donares, tu tuo nomine ei dederis; quantum ad Juris subtilitatem, accipientis facta (2) non est... Sed benignius est, si agam contra eum qui accepit, exceptione Doli me summoveri. *l.* 25. *ff. de Donat.*

(1) Saltem generali, ut in eo qui concessit liberam suarum rerum administratione alicui; quæ voluntas intervenire debet tempore traditionis. *d. tit.* N. 49. et 50.

(2) Nec enim proprie dici potest voluntate mea res tradita; cum meo, non tuo nomine, tradi eam voluerim.

CDLXXVI. 1. Nunquam nudatraditio transfert dominium; sed ita, si venditio aut aliqua justa causa præcesserit (1) propter quam traditio sequeretur. *l.* 31. *ff. de Acq. rer. dom.*

2. Nemo errans (2) rem suam amittit. *l.* 35. *ff. d. tit.*

*Corollarium.* Si procurator meus, vel tutor pupilli, rem suam quasi meam vel pupilli tradiderint; non recessit ab eis (3) dominium. *l.* 35. *ff. d. tit.*

3. Interdum et in incertam personam collata voluntas domini, transfert rei (4) proprietatem. *l.* 9. § 7. *ff. d. tit.*

4. Tametsi existimet *quis* se non a domino emere; tamen, si a domino ei tradatur, dominus efficitur. *l.* 9. § 4. *ff. de Jur. et fact. ignor.*

5. Cum in corpus quod traditur consentiamus, in causis vero dissentiamus; non animadverto cur inefficax sit traditio. *l.* 36. *ff. de Acq. rer. dom.*

(1) Aut præcessisse existimetur.

(2) Sive circa rem quam tradit, quam nescit esse suam, sive circa personam quæ rem accipit, cum in aliam personam transferre dominium velit; sive circa ipsam domini translationem.

(3) Errant enim, existimantes transferre dominium meum aut pupilli, non suum.

(4) Ut quum missilia jactantur in vulgus.

CDLXXVII. 1. Non alienantur nummi, qui sic dantur ut recipiantur. *l.* 55. *ff. de Solut.*

2. Quod vendidi (1), non aliter fit accipientis quam si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum, vel etiam fidem habuerimus emptori sine ulla satisfactione. *l.* 19. *ff.* de *Contrah. empt.*

(1) Hæc regula specialis est traditioni quæ fit ex causa venditionis.

### § 5. *De traditionis effectu.*

CDLXXVIII. Traditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum qui accipit, quam est apud eum qui tradit.. *l.* 20. *ff. de Acq. rer. dom.*

Quoties dominium transfertur; ad eum qui accipit tale transfertur, quale fuit apud eum qui tradit. *d. l.* 20. § 1.

Alienatio quum fit; cum ea causa (1) dominium transferimus, quæ esset futura si apud nos ea res mansisset. *l.* 67. *ff. de Contr. empt.*

(1) Puta, cum causa hypothecæ, servitutum, statutæ libertatis, fideicommissi, etc.

## ARTICULUS IV.

### *De Usucapione.*

*Tractationi de possessione et dominio, inserimus Usucapionem, per quam dominium possessione quæritur.*

### § 1. *Generalia quædam circa usucapionis naturam.*

CDLXXIX. 1. Sine possessione usucapio (1) contingere non potest. *l.* 26. *ff. de Usucap.*

(1) Cum ipsa sit dominium *Usu* seu possessione quæsitum.

Separata est (2) causa possessionis, et usucapionis. *l.* 2. § 1. *ff. pro empt.*

2. Possessio per procuratorem ignoranti quæritur; usucapio vero scienti (3) competit. *l.* 49. § 2. *ff. de Acq. possess.*

3. Ut ignorantes usuceperimus, in peculiaribus tantum rebus receptum est. *l.* 74. *ff. de Usurp. et usucap.*

(2) Hoc sensu quod non quisquis possidet, ideo et usucapit, sed is demum qui ex justo titulo et bona fide rem in quam usucapio cadat, possidet.

(3) Quia ad usucapionem requiritur bona fides, id est, opinio quæsiti dominii in re: quæ opinio intelligi non potest in eo qui ne quidem scit se rem possidere. Fallit tamen ragula in rebus quæ per eos quos in potestate habemus, ex causa peculiari nobis acquiruntur.

§ 2. *De personis quæ usucapere possunt necne.*

CDLXXX. 1. Qui in servitute est, usucapere non (1) potest. Nam cum possideatur, possidere non videtur. *l.* 118. Ulp. lib. 12. ad Ed.

2. Furiosus quod ante furorem (2) possidere cœpit, usucapit. *l.* 4. § 3. *ff. de Usurpat.*

3. Pupillus (3) si tutore auctore cœperit possidere, usucapit; si non tutore auctore, et animum possidendi habeat; dicemus eum posse (4) usucapere. *d. l.* 4. § 2.

4. Qui suo nomine nihil usucapere (5) potest, nec per servum (6) suum potest. *l.* 8. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Excipe ut ex peculiari causa per servos suos usucapiat.

(2) Non potest autem, quum furiosus est, inchoare possessionem, quæ non acquiritur sine voluntate possidendi; Benigne receptum, ut eam retinere intelligatur.

(3) Et quidem infans. Supplet in eo tutoris auctoritas, quod in ejus persona deest ad voluntatem possidendi; et ea in re melior ejus conditio quam furiosi.

(4) Nam tutoris auctoritas non requiritur, quum meliorem suam conditionem facit.

(5) Quales sunt captivus et furiosus.

(6) Excipe, si ex causa peculiari servus acquirat.

CDLXXXI. Nondum aditæ hereditatis tempus usucapioni datum est, sive servus hereditarius aliquid comparat, sive defunctus usucapere cœperat: sed hæc singulari jure (1) recepta. *l.* 44. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Nam in rei veritate quum hereditas est jacens, nemo est qui possideat.

§ 3. *Quæ res usucapionem recipiant necne.*

CDLXXXII. 1. Incorporales res traditionem et usucapionem non recipere, manifestum est. *l.* 43. § 1. *ff. de Acquir. rer. dom.*

2. Hoc Jure utimur, ut servitutes per se nusquam longo tempore capi possint; cum ædificiis (1) possint. *l.* 10. § 1. *ff. de Usurp. et usucap.*

*At contra;* Libertatem servitutum usucapi posse, verius est. *l.* 4. § 9. *ff. d. tit.*

3. Præscriptio longæ possessionis ad obtinenda loca Juris gentium publica concedi non solet. *l.* 45. *ff. d. tit.*

4. Adversus fiscum usucapio non procedit (2). *l.* 18. *ff. d. tit.*

5. *Res pupilli usucapi non potest. l.* 48. *ff.* de Acq. rer. dom.

6. Nunquam superficies sine solo capi (3) longo tempore potest. *l.* 26. *ff. de Usurp. et usucap.*

(1) Scilicet quum per usum acquiro ædes; simul et earum jura, adeoque servitutes eis debitas, acquiro.

(2) At quæ fisco nondum nuntiata sunt, licet ipsi jam delata seu in ea causa sint ut ad ipsum pertineant: usucapiuntur. d. l. 18.

(3) Ratio est, quia per se non possidetur: supra Reg. 454. cum Notis.

CDLXXXIII. 1. Si quid est subreptum, id usucapi non potest antequam in domini (1) potestatem (2) pervenerit. *l. fin. ff. de Usurp.*

Si ex lana furtiva vestimentum feceris.... vestis furtiva erit. *l.* 4. § 20. *ff. de Usurp.*

Quod ex re furtiva redigitur (3), furtivum non esse nemini dubium est. *l.* 48. § *fin. de Furt.*

Ancillæ subtractæ partus apud furem editi (4), priusquam a domino possideantur, usucapi nequeunt (5). *l.* 12. *Cod. de Furt.*

Ancilla fugitiva, quemadmodum sui furtum facere intelligitur, ita partum quoque contrectando furtum facit. *l.* 60. *ff. de Furt.*

(1) Aut qui ejus loco est, puta tutoris. Non sufficit autem rediisse in potestatem ejus cui res surrepta est, puta creditoris pigneratitii, etc. nisi ipse dominus furtum creditori fecerit. *d. tit.* N. 18.

(2) Aut pro ea ei satisfactum fuerit.

(3) Pecunia ex ejus venditione.

(4) Aliud si apud bonæ fidei possessorem. Non sunt enim pars rei furtivæ. l. 26. ff. *de Verb. signif.*

(5) Nam in vitium furti incipit, quum a fure apud quem editus est, contrectatur. Quod si apud heredem furis qui furtum ignoret conceptus ac editus sit, furtivus non erit, et usucapi poterit; non tamen ab ipso herede, Tit. *de Usucap.* N. 15. 16 et 17.

CDLXXXIV. Quod vi possessum raptumve (1) sit, antequam in potestatem domini heredisve ejus pervenit, usucapi Lex vetat. *l. fin. ff. Vi bon. rapt.*

Lex Plautia et Julia ea demum vetuit longa possessione capi, quæ vi possessa (2) fuisset, non etiam

(1) Etiam non domino.

(2) Non est autem res *vi possessa*, si quis vacuam possessionem ingressus est, et dominum revertentem prohibuerit: item si quis expulit quidem dominum, verum non ipse sed alius possessionem ingressus est.

ex quibus vi quis dejectus fuisset. *l.* 33. § 2. *ff. de Usurp. et usucap.*

CDLXXXV. Tunc in potestatem domini rediisse dicendum est, quum possessionem ejus nanctus sit juste; ut avelli non possit, sed et tanquam suæ rei. *l.* 4. § 12. *ff. d. tit.*

Si ad dominum ignorantem pervenerit res furtiva vel vi possessa, non videtur in potestatem (1) domini reversa. *l.* 86. *ff. de Furt.*

(1) Ergo si reversa sit, ad procuratorem; vitium non purgabitur, donec dominus sciverit. Quod autem tutor, aut furiosi curator scit, ipse dominus scire videtur. *d. tit.* N. 20. Interdum tamen scientia domini non est necessaria: scilicet, si servus meus me ignorante rem meam subripuerit, et eam me adhuc ignorante reponat: item si res peculiaris aliqua servi mei subrepta sit; et peculio non adempto, ad eum res redierit. *d. tit.* N. 21.

CDLXXXVI. Quod contra Legem Repetundarum Proconsuli vel Prætori donatum est, non poterit usucapi. *l.* 8. *ff. Ad Leg. Jul. repetund.*

CDLXXXVII. Ubi Lex inhibet usucapionem, bona fides possidenti nihil prodest. *l.* 24. *ff. de Usurp.*

§ 4. *De tempore usucapionis.*

*Tempus illud, olim anni in mobilibus, biennii in immobilibus; Jure Justinianeo, triennii in mobilibus; in immobilibus idem quod in longa possessione, quam cum usucapione Justinianus confudit.*

CDLXXXVIII. In usucapionibus, non a momento ad momentum, sed totum postremum (1) diem computamus. *l.* 6. *ff. de Usurp.*

In usucapionibus continuum tempus numeratur. 31. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Hunc sufficit attigisse, ad complendam usucapionem.

CDLXXXIX. Præscriptione bona fide possidentes, adversus præsentes annorum decem, absentes viginti (1) muniuntur. *l.* 2. *Cod. Quib. non objic. long. temp. possess.*

Non est incognitum, id (2) temporis quod in minori ætate transmissum est, longi temporis præscriptioni non imputari. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

Tempus expeditionis (3), præscriptionem non parit. *l.* 1. *Cod. Quib. non objic. long. temp. possess.*

(1) Aut tanti temporis duplicati, quanto tempore abfuerunt ex decennio.

(2) Hæc et sequens regula non habebat locum in usucapione; sed ex his causis restitutio adversus usucapionem impetranda erat.

(3) Idem die de tempore quo quis reipublicæ causa abfuit, aut circa Principem occupatus fuit, aut fuit captivus. *d. tit.* N. 36.

§ 5. *De possessionis interruptione, quæ usucapionem interpellat.*

CDXC. 1. Eorum quæ usucapiebat per semetipsum possidens, qui postea captus est, interrumpetur (1) usucapio. *l.* 12. § 2. *ff. de Captiv. et postl.*

2. Naturaliter interrumpitur possessio, quum quis de possessione vi dejicitur, vel alicui res (2) eripitur. *l.* 5. *ff. de Usurp.*

*Et* non adversus eum tantum qui eripuit, interrumpitur possessio; sed apud omnes. *d. l.* 5.

(1) Reverso enim postliminium non potest restituere possessionem, quæ est *Facti.* Quod si ibi mortuus fuerit, cum ex quo captus est, mortuus censeatur, usucapio heredibus ejus procedit, durante ejus captivitate; ut procedit dum jacet hereditas.

(2) Ab alio quam qui ipsius juri subjectus est.

CDXCI. Qui pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur possidere (1). *l.* 36. *ff. de Acq. possess.*

Qui pignori rem dat, usucapit quandiu res apud (2) creditorem est. Si creditor possessionem alii tradiderit, interpellabitur usucapio. *l.* 33. § 4. *ff. de Usurp.*

Misso (3) legatario in possessionem, res usucapiuntur (4); salva Prætorii pignoris causa. *l.* 12. *ff. Pro empt.*

(1) Revera desiit possidere: sed favorabiliter, quoad usucapionis causam, hoc singulari casu receptum est.

(2) Et quandiu pignoris causa durat. Impediet enim, si creditor heres fiat domino rei; quia nullum est pignus rei suæ.

(3) Idem si ex alia causa; puta *Damni infecti*, aut *Rei servandæ* causa quis mittitur. Et ratio est, quia per eos qui missi sunt, adhuc pergit possidere dominus.

(4) Ab herede.

CDXCII. *Regula est;* Non interpellari usucapionem (1) litis contestatione. *l.* 2. § 21. *ff. Pro empt.*

*Contra:* Nec bona fide possessionem adeptis, longi temporis præscriptio post moram (2) litis contestatæ completa proficit. l. 20. *Cod. de Præscript. long. temp.*

(1) Subtili Jure. Cæterum petitori qui dominium probasset, possessor rem quamvis inter moras judicii usucaptam restituere condemnabatur.

(2) Hoc non trahe ad simplicem denuntiationem. *d. tit.* N. 62.

§ 6. *De justo titulo et bona fide ad usucapionem et longi temporis possessionem necessariis.*

CDXCIII. Usucapio non præcedente vero titulo,

procedere non potest. *l.* 4. *Cod. de Usucap. pro herede.*

Justum *titulum accipimus, eum ex quo quis rem possidet tanquam suam* (1); *ut est titulus Emptionis, et similes* (2). *Nec refert an onerosus an lucrativus sit : ex l.* 11. *Cod. de Præscript. long. temp.*

Probabilis error (3) possidentis, usucapioni non obstat. *l.* 5. § 1. *ff. Pro suo.*

Pendente conditione, emptor (4) usu non capit. *l.* 2. § 2. *ff. Pro empt.*

(1) Non ergo pignus.

(2) Modo sint jure contracti.

(3) Quo quis justi tituli opinionem habet.

(4) Hæc regula ad cæteros titulos porrigenda, qui conditione suspenduntur sive expressa sive ea quæ vi ipsit. *Conditionem* autem intellige eam quæ suspendit contractum, non eam sub qua resolvendus est.

CDXCIX. Bona fides *hic dicitur, justa* (1) *opinio quæsiti dominii in re quam quis possidet.*

1. Nunquam in usucapionibus, juris error (2) possessori prodest. *l.* 31. *ff. de Usucap.*

Si quis id quod possidet, non putat sibi per Leges licere usucapere; dicendum est, etiamsi erret, non procedere tamen ejus usucapionem (3). *l.* 32. § 1. *ff. d. tit.*

Qui patremfamilias se factum ignoret... cur non capiat usu, cum bona fides adsit? quamvis se per errorem esse arbitretur, qui rem nec (4) possidere possit. *l.* 44. § 4. *ff. d. tit.*

Si ex decem [*puta*] servis quos emerim, aliquos putem alienos; et qui sint, sciam; reliquos usucapiam. Si ignorem qui sint, neminem usucapere possum (5). *l.* 6. § 1. *ff. Pro empt.*

Si quis quum sciret venditorem pecuniam consumpturum (6), emisset; plerique responderunt, eum nihilominus bona fide emptorem esse. *l.* 8. *ff. Pro empt.*

2. Possessionis, non contractus initium, quod ad usucapionem pertinet, inspici (7) placet. *l.* 44. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Hinc definitio emptoris bonæ fidei, supra Tit. *de Verb. sign.* N. 36. Hinc requiritur ut quis comparet ab eo quem credit jus alienandi habere, et rem cujus sibi commercium esse sciat.

(2) Nec enim *justa* opinio, quæ errore nititur.

(3) Nec enim habet opinionem dominii.

(4) Ex eo enim quod putat, rem non quidem sibi sed patri quæsitam; habet quamdam opinionem dominii, cum filii rerum paternarum quodammodo domini censeantur.

(5) Nullus enim est quem determinate existimet suum esse. Idem est, quum quis emit fundum cujus partem indeterminatam sciat alienum.

(6) Non tamen si in turpes causas erogaturum sciat : fit enim ita ipse particeps turpis facti.

(7) Observa in his quæ ex re a nobis possessa nascuntur, initium possessionis, non partus fructuumve, sed ipsius rei ex qua nati sunt inspici. Tit. *de Usucap.* N. 85. cum Notis.

At in emptione (8), et illud tempus inspicitur quo contrahitur. *l.* 2. *ff. Pro empt.*

3 Patrem (9) usu non capturum propter suam vel filii scientiam certum est. *l.* 43. § 1. *ff. de Usurp.*

4. Etsi servus mala fide possideat, remque dominus nanctus sit ut suo nomine possideat dicendum est ut eadem sit causa possessionis; ideoque usucapio non magis procedat. *l.* 2. § 12. *ff. Pro empt.*

(8) Exceptio est præcedentis regulæ : et ratio exceptionis est, quia repugnare videtur bonæ fidei, ut quis emat rem ab eo quem scit non esse dominum.

(9) Idem dic de domino.

### § 7. *De accessione possessionis defuncti quæ datur heredibus.*

CDXCV. Heredibus et his qui successorum loco habentur, datur accessio testatoris. *l.* 14. § 1. *ff. de Divers. et temp.*

Possessio testatoris ita heredi procedit, si medio tempore *res* a nullo possessa est. *l.* 20. *ff. de Usucap.*

Non ea tantum possessio testatoris heredi procedit, quæ morti fuit injuncta; verum ea quoque quæ unquam (1) testatoris fuerit. *l.* 13. § 5. *ff. de Acq. possess.*

Et vacuum tempus quod ante aditam hereditatem vel post aditam intercessit, ad usucapionem heredi procedit. *l.* 31. § 5. *ff. de Usurpat.*

(1) Id est, quæ aliquando testatoris fuit; licet ante mortem, puta dum captivus est, possidere desierit : modo nullo fuerit media alterius possessio.

CDXCVI. 1. Etiam heredi ulteriori, defuncti possessio proderit; quamvis medius heres possessionem nanctus non sit. *l.* 2. § 1. *ff. Pro empt.*

2. Si defunctus bona fide rem emerit (1), usucapietur res; quamvis heres scit (2) alienam esse. *l.* 2. § 19. *ff. Pro empt.*

Heres (3) ignoratione sua, defuncti vitia non excludit. *l.* 11. *ff. de Divers. et temp.*

Vitia possessionum a majoribus contracta, perdurant. *l.* 10. *Cod. de Acquir. possess.*

(1) Et ipsi tradita est. Secus, si heredi scienti alienam esse; quia bona fides tempore traditionis requiritur, supra N. 494. Reg. 2.

(2) Ratio est, quod cum defunctus et heres una persona censeantur, una etiam videtur amborum possessio, cujus initium solum quod in persona defuncti cœpit spectatur.

(3) Eadem est ratio.

### § 8. *De accessione possessionis auctoris, quæ successori singulari datur.*

CDXCVII. Emptori (1) tempus venditoris ad usucapionem procedit. *l.* 2. § 20. *ff. Pro empt.*

(1) Idem dic de quovis successore singulari, ut prosit ei possessio auctoris, id est ejus a quo rem tenet. Cæterum non ex eo solo mihi proderit alicujus possessio, quod meam immediate præcesserit; si non ab eo rem teneam. *d. tit.* N. 45.

Non dubito tempus ejus qui redhibuerit, venditori accessurum. *l.* 19. *ff. de Usurpat.*

Si servus (2) vel filiusfamilias vendiderit (3), dabitur accessio ejus quod penes me fuit. *l.* 14. *ff. de Acq. possess.*

Accessiones in eorum persona locum habent, qui habent propriam possessionem : cæterum accessio nemini proficit, nisi ei qui ipse possedit. *l.* 13. § 12. *ff. d. tit.*

(2) Idem dic de tutore, procuratore, negotiorum gestore.

(3) Ex mea voluntate, aut quum liberam peculii administrationem haberent.

CDXCVIII. Ne (1) vitiosæ quidem possesioni ulla potest accedere, sed nec (2) vitiosa ei quæ vitiosa non est. *l.* 13. § 13. *ff. de Acq. possess.*

Quum quis utitur adminiculo personæ auctoris, uti debet cum sua causa suisque vitiis. *d. l.* 13. § 1.

(1) Ut si a malæ fidei possessore emero bona fide, non utar possessione auctoris.

(2) Puta, si sciens rem alienam emero a bonæ fidei possessore : et hac in re differt singularis successor ab universali.

CDXCIX. Usucapere (1) possum quod auctor meus usucapere non potuit. *l.* 5. *ff. de Div. et temp.*

Prædone possidente (2); si jussu judicis res mihi restituta sit, accessionem (3) esse mihi dandam placuit. *l.* 13. § 8. *et* § 9. *ff. de Acq. possess.*

Id tempus venditoris (4), prodest emptori, quo antequam venderet (5) possedit : nam si postea (6) nactus est possessionem (7); venditoris hæc possessio, emptori non proficiet. *l.* 14. *ff. de Usurpat.*

Ei cui heres rem hereditariam vendidit; et heredis tempus, et defuncti debet accedere. *l.* 15. § 6. *ff. de Divers. et temp.*

(1) Inchoando a mea possessione. Secus, de herede. supra N. 496.

(2) Rem ex cujus justa possessione excideram.

(3) Censet Cujacius hoc tribuendum jussui judicis, et efficaciæ verbi *Restituendi* quo usus est : ut possessio prædonis quam mihi restitui jubet, meæ possessioni adjiciatur, tanquam si non apud prædonem; sed apud me semper fuisset.

(4) Ita recte Haloander. Male vulgo *venditionis.*

(5) Et traderet.

(6) Posteaquam vendidit et tradidit.

(7) Ex qua forte emptor excidit.

D. Accessio possessionis fit, non solum temporis quod apud eum fuit unde is emit, sed et qui ei vendidit unde tu emisti. *d. l.* 15 § 1.

Si medius aliquis ex auctoribus non possederit præcedentium auctorum possessio non proderit *d. l.* 15. § 1.

## ARTICULUS V.

*De causis idoneis ad transferendum dominium aut ad usucapionem.*

### *Pro soluto.*

DI. 1. Pro soluto usucapit, qui rem debiti causa recipit. *l.* 46. *ff. de Usurp.* [*a*].

2. Non tantum quod debetur, sed et quodlibet pro debito (1) solutum, hoc titulo usucapi potest. *d. l.* 46.

3. Si (2) *falso* existimans debere tibi, tradam; usucapio sequitur, si et tu putes debitum esse. *l.* 4. *ff. d. tit.*

[*a*] *Alias l.* 1. *ff.* Pro solut.

(1) Quod volenti creditori, vice ejus quod debebatur, datum est.

(2) Fallit regula, quum solutio fit ex causa emptionis : ex hac causa usucapio non sequitur, nisi revera subsit emptio. Disparitas est, quod ex cæteris causis bona fides sufficit tempore traditionis; ex hac causa requiritur tempore contractus; oportet ergo ut subsit contractus.

### *Pro emptore.*

DII. 1. Pro emptore possidet, qui revera emit (1). *l.* 2. *ff. Pro empt.*

2. Quod vulgo traditum est, eum qui existimat se quid emisse nec emerit, non posse usucapere; hactenus verum, si nullam causam ejus erroris emptor habeat. *l.* 11. *ff. d. tit.*

*Puta* Si a furioso quem putem sanæ mentis emero, constitit usucapere me posse. *l.* 1. *ff. d. tit.*

3. Litis æstimatio (2), simili est emptioni. *l.* 1. *ff. d. tit.*

(1) Et ex hac causa rem traditam accepit.

(2) Adeoque possessor qui eam solvit, adipiscitur dominium (quasi ex causa traditionis ei tradita esset), aut usucapionis causam.

### *Pro herede.*

DIII. 1. Pro herede (1) usucapio locum non habet. *l.* 1. *Cod. Pro hered.*

2. Plerique putaverunt, si heres sim, et putem

(1) Scilicet nisi hic titulus junctus sit alteri justo titulo ex quo defunctus rem possederit. Art. præced.

rem aliquam ex hereditate esse quæ non sit; posse me usucapere (2). *l.* 3. *ff. Pro hered.*

3. Constat eum *demum* qui testamenti factionem habet, Pro herede usucapere posse. *l.* 4. *ff. d, tit.*

4. Pro herede ex vivi bonis nihil usucapi potest. *l.* 1. *ff. d. tit.*

5. Nihil pro herede posse usucapi, suis heredibus existentibus (3), magis obtinuit. *l.* 2. *Cod. de Usuc. pro herede.*

(2) *Pro herede.* Fingendum in specie hujus regulæ, rem fuisse apud defunctum ignorantem, adeoque ab ipso non possessam: nam si eam defunctus possidere mala fide cœpisset, nec heres posset usucapere.

(3) Nam suus heres quamdiu existit, excludit substitutos et agnatos. Sed *Pro bonorum possessore* potest hoc casu usucapi.

*Pro donato.*

DIV. Pro donato usucapit, cui donationis (1) causa res tradita est. *l.* 1. *ff. Pro don.*

(1) Inter eas personas inter quas potest consistere.

*Pro derelicto.*

DV. 1. Id quod quis pro derelicto habet, continuo meum fit. *l.* 5. § 1. *ff. Pro derel.*

2. Id quod pro derelicto habitum est, et haberi putamus, usucapere (1) possumus, etiamsi ignoramus a quo derelictum sit. *l.* 4. *ff. d. tit.*

3. Nemo potest pro derelicto usucapere, qui falso existimaverit rem pro derelicto habitam esse. *l.* 6. *ff. d. tit.*

4. Non potest videri id pro derelicto habitum, quod salutis (2) causa interim dimissum est. *l.* 21. § 2. *ff. de Acquir. possess.*

(1) Dominium acquirimus, si dominus erat qui rem pro derelicto habuit, usucapimus, si possessor qui pro derelicto habuit et quem dominum putamus non erat dominus.

(2) Ut quæ jaciantur levandæ navis causa.

*Pro legato.*

DVI. 1. Legatorum nomine is videtur possidere, cui legatum (1) est. *l.* 1. *ff. Pro leg.*

2. Pro legato potest usucapi, si res aliena legata sit; aut testatoris quidem sit, sed adempta (2) codicillis ignoratur. *l.* 4. *ff. d. tit.*

4. Nemo potest legatorum nomine usucapere, nisi cum quo testamenti factio est. *l.* 7. *ff. d. tit.*

(1) Etiam vivo testatore, cum possint legata prærogari.

(2) Aut ex qua alia probabili causa existimatur legatum consistere, quod non consistit.

*Pro dote.*

DVII. 1. Titulus est usucapionis justissimus, Pro dote. *l.* 1. *ff. Pro dot.*

2. Constante matrimonio; Pro dote usucapio inter eos locum habet, inter quos (1) est matrimonium. *d. l.* 1. § 3.

3. Sponsus ante nuptias non Pro dote usucapit, sed Pro (2) suo. *d. l.* 1. § 2.

(1) Quum matrimonium non valet, usucapi non potest *Pro dote*; cum dos sine justo matrimonio intelligi non possit.

(2) Nisi hoc cautum esset, ut secutis demum nuptiis res ejus fieret: quo casu nec *Pro suo* usucaperet.

*De generali usucapionis causa, Pro suo.*

DVIII. Usucapio rerum, etiam ex aliis causis (1) concessa, propter (2) ea quæ nostra existimantes possideremus, constituta est. *l. fin. ff. Pro suo.*

(1) Quam quæ supra recensitæ sunt; puta ex causis Noxæ deditionis, transactionis, etc.

(2) *Propter* id est, circa *ea* quæcumque probabili ratione *existimantes nostra esse* possidemus.

## ARTICULUS VI.

*De amissione dominii.*

DIX. Dominium rei amittimus, quum eam alteri ex justa (1) causa tradimus, aut etiam quum eo animo abjicimus (2) ut nostra non sit. *l.* 2. § 1. *ff. Pro derelicto.*

Totius rei dominus efficere non potest, ut partem retineat, partem pro derelicto habeat. *l.* 3. *ff. Pro derel.*

(1) Id est idonea ad transferendum dominium.

(2) Non eo animo esse videntur, qui urgente periculo merces abjiciunt.

DX. Magis est ut non desinat nostrum esse quod a lupo eripitur, quamdiu ab eo fuerit consumptum. *l.* 8. § 2. *ff. Famil. ercisc.*

*Ferum animal* Quum evaserit custodiam nostram, et in naturalem libertatem se receperit; nostrum esse desinit. *l.* 3. § 4. *ff. de Acquir. rer. domin.*

In his animalibus quæ consuetudine abire et redire solent (1), hæc regula comprobata est; ut eo usque nostra esse intelligantur, donec revertendi animum habeant. *l.* 5. § 5. *ff. d. tit*

(1) Quales columbæ.

DXI. In omnibus quæ ad eamdem speciem reverti possunt, dicendum est; si materia manente species duntaxat mutata sit, me eorum dominum manere. *l.* 24. *ff. d. tit.*

### ARTICULUS VII.

*De jure* Emphyteutarum, et Superficiariorum

*Quinam illi sint, vide Tit. præced. in Verb.* Emphyteusis *et* Superficies.

*Horum jus affine dominio est cum ipsis* Utilis Rei vindicatio Utile *Interdictum* Uti possidetis, Utile *judicium* Communi dividundo *detur; et prædiis emphyteuticariis ædibusve superficiariis servitutes et acquirere et imponere saltem Jure Prætorio possint. De illis hæc pauca notasse sufficiat.*

---

## CAPUT TERTIUM.

### *De prima rerum incorporalium specie, seu de jure Servitutum.*

*Axiomata generalia.*

DXII. 1. Servitus *quoad illum cui debetur, est jus aliquid faciendi aut prohibendi in alieno.*

*Quoad illum autem qui servitutem debet;* Servitutum non ea natura est ut aliquid faciat (1) quis, sed ut aliquid patiatur aut non faciat. *l.* 15. § 1. *ff. de Servitutib.*

2. Quoties nec hominum, nec prædiorum servitutes sunt, quia nihil vicinorum interest; non valet. *d. l.* 15. *pr.*

*Tamen* Fundo... servitutem imponi, etsi non utilis (2) sit, posse existimo. *l.* 19. *ff. d. tit.*

3. Servitus servitutis esse non potest. *l.* 1. *ff. de Usufr. leg.*

4. Nulli res sua servit. *l.* 26. *ff. de Serv. urb. præd.*

5. Servitutes... etiamsi corporibus accedunt, incorporales tamen sunt. *l.* 14. *ff. de Servitut.*

*Jam vero servitutes, vel personarum sunt vel prædiorum.*

(1) Hinc V. G. dominus proprietatis non tenetur reficere ædes vetustate collapsas quarum usustructus debetur: Tit. *de Usufr.* N. 38 Fallit tamen regula in servitute *Oneris ferendi;* dominus enim ædium a quibus debetur tenetur reficere columnam suam quæ debet sustinere onus vicini, nisi malit totis suis ædibus cedere.

(2) Prædio; puta, aquam ducere qua prædium non indigeat: interest enim semper habere, quamvis non indigeat.

### SECTIO I.

*De servitutibus personalibus.*

*Triplex hujusmodi species distinguitur,* Ususfructus, Usus, *et* Habitatio.

### ARTICULUS I.

*De Usufructu.*

§ 1. *De natura ususfructus, et quomodo constituatur.*

DXIII. 1. Ususfructus non dominii pars, sed servitutis (1) est. *l.* 25. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. 21. ad Ed.

*Et tamen* Ususfructus in multis casibus pars dominii (2) est. *l.* 4. *ff. de Usufr.*

2. Ususfructus sine persona esse (3) non potest. *l.* 26. *ff. de Stipul. serv.*

(1) Et hoc fluit ex ipsa definitione. Est enim jus faciendi in *alieno*, fruendi nimirum re *aliena* et ex ipsa fructus percipiendi.

(2) Eo sensu quod, quum a proprietate separatur, mancam eam quodammodo efficit; fructum omnem, omne emolumentum auferendo.

(3) Quæ fruatur. Hinc V. G. inutiliter usumfructum stipulatur servus hereditarius, etc.

DXIV. Ususfructus ex fruendo consistit... *et* tunc constituitur, quum quis jam frui potest. *l. un. pr. et* § 2. *ff. Quand. dies ususfr.*

Ususfructus et ab initio pro parte indivisa vel divisa (1) constitui, et legitimo tempore similiter amitti potest. *l.* 5. *ff. de Usufr. et quemadm.*

Ususfructus constituitur si legatus fuerit; sed et proprietas deducto usufructu legari potest, ut apud heredem (2) maneat ususfructus. *l.* 6. *ff. d. tit.*

(1) Est enim jus dividuum: in quo differt a cæteris servitutibus.

(2) Immediatum, non etiam heredem heredis; etiamsi decessisset heres priusquam inciperet exceptus ipsi ususfructus: nisi diversa probetur testatoris voluntas. *d. tit.* N. 49. Quod si ejusdem rei quæ deducto usufructu alicui

legata est, alteri ejusdem rei ususfructus legatus esset, sive pure sive etiam sub conditione; is solus qui legatus est, exceptus; nec ullus heredi servatus ususfructus videbitur. *d. tit.* N. 50.

Et sine testamento si quis velit usumfructum constituere, pactionibus (3) et stipulationibus id efficere (4) potest. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Constituitur adhuc ususfructus in judicio Familiæ erciscundæ, et Communi dividundo; si judex alii proprietatem adjudicaverit, alii usumfructum. *l.* 6. § 1. *ff. d. tit.*

(3) Quæ adjiciuntur, puta venditioni rei.

(4) Sic tamen ut stipulatori non acquiratur, donec inductus fuerit in possessionem rei.

DXV. Ususfructus vel præsens, vel ex die dari potest. *l.* 4. § 1. *d. tit.*

§ 2. *Qui fructus ad fructuarium pertineant, et quomodo ei acquirantur.*

DXVI. Omnis (1) fructus ad fructuarium pertinet. *l.* 7. *ff. de Usufr. et quemadm.*

Absurdum, hominem (2) in fructu esse; cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparaverit. *l.* 18. § 1. *ff de Usur.*

Stantes (3) fructus ad fructuarium pertinent (4). *l.* 27. *ff. de Usufr. et quemadm.*

Placuit alluvionis (5) quoque usumfructum ad fructuarium pertinere. *l.* 9. § 4. *ff. d. tit.*

*Fructuarius*, Instrumenti fructum habere debet. *d. l.* 9. § 7.

(1) Id est; tam fructus proprie dicti qui ex ipsa re nascuntur, quam fructus civiles, qui omnem utilitatem quæ ex re percipitur, continent.

(2) Partum ancillæ.

(3) Qui jam stantes erant quum constitutus est ususfructus.

(4) Scilicet quum ab ipso percipientur.

(5) Ratio est; quia incrementum quod per alluvionem accessit, vix distingui potest ab agro cui accessit. Secus ergo de insula in flumine nata *d. tit.* N. 10.

DXVII. Fructus non fiunt fructuarii nisi ab eo percipiantur (1); licet ab alio separantur. *l.* 12. § 5. *ff d. tit.*

(1) Aut ejus nomine.

§ 3. *Ad quæ porrigatur ususfructus, et quæ fructuario permittantur.*

DXVIII. Ususfructus legatus adminiculis (1) eget (1), sine quibus uti-frui quis non potest. *l.* 1. § 1. *ff. Si usufr. pet.*

Arboribus evulsis vel vi ventorum dejectis, usque ad usum suum et villæ posse usumfructuarium ferre Labeo ait. *l.* 12. *ff. de Usufr. et quemadm.*

Fructuarius materiam succidere, quantum ad villæ refectionem, potest. *d. l.* 12.

Potest fructuarius conductorem expellere. *l.* 59. § 1. *ff. de Usufr.*

Cui ususfructus legatus est, etiam invito herede eum extraneo vendere potest. *l.* 67. *ff. de Usufr.*

(1) Puta, præstandus est ei aditus ad fundum fructuarium.

§ 4. *Quæ sint obligationes fructuarii.*

DXIX. Æquissimum visum est, legatarium *ususfructus* (1) cavere (2); et usurum se boni viri (3) arbitratu; et quum ususfructus ad eum pertinere (4) desierit, restiturum se quod (5) exstabit. *l.* 1. *ff. de Usufr. et quemadm. cav.*

(1) Idem dic de iis quibus usus, habitatio, aliave jura similia, legata aut aliter constituta sunt.

(2) Datis fidejussoribus, tam domino proprietatis, quam confructuariis. Si dominus rem alienaverit, novo domino fructuarius cavere debebit: et prior cautio extinguitur.

(3) Quæ cautio committitur statim atque fructuarius aliter uti cœperit quam debet; et sæpius committi potest.

(4) Nisi repetitus sit ususfructus, aut proprietatem fuerit assecutus.

(5) Aut culpa ipsius exstare desierit.

Dicendum est ita uti *fructuarium* debere, ne abutatur (1). *l.* 15. § 4. *ff. d. tit.*

Fructuarius causam proprietatis deteriorem facere non debet; meliorem facere (2) potest. *l.* 13. § 4. *ff. d. tit.*

Fructuarius neque ampliare nec utile detrahere potest, quamvis melius repositurus sit. *l.* 7. § *fin.* *et l.* 8. *ff. d. tit.*

Fructuarius debet omne quod diligens paterfamilias in domo sua facit, et ipse facere. *l.* 65. *ff. d. tit.*

(1) *Abuti* est, res ad alios usus transferre quam ad quos destinata est.

(2) Colendo, ornando; non tamen formam mutando. Reg. seq.

DXXI. Agri usufructu legato, in locum demortuarum (1) arborum aliæ substituendæ sunt; et priores (2) ad fructuarium pertinent. *l.* 18. *ff. d. tit.*

Modica refectio ad *fructuarium* pertinet. *l.* 7. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Secus de his quæ vi tempestatis eversæ sunt; idem dic de fructuario gregis.

(2) Demortuæ scilicet.

*Fructuarius mancipiorum*, ea Sufficienter alere et vestire debet; secundum ordinem et dignitatem mancipiorum. *l.* 15. § 2. *ff. d. tit.*

*Rei* Onera (3) ad fructuarium pertinebunt. *l.* 27. §. 3. *ff. d. tit.*

Fructuarius custodiam præstare debet. *l.* 2. *ff. de Usufr. quemadm cav.*

(3) Ut tributa, etc.

§ 5 *Quæ domino proprietatis permittantur necne, in re cujus ususfructus alienus est.*

DXXII. Proprietatis dominus, ne quidem consentiente fructuario servitutem imponere potest (1); nisi qua deterior fructuarii conditio non fiat. *l.* 15. § *fin. et l.* 16. *ff. de Usufr. et quemadm.*

Dominus proprietatis, etiam invito fructuario, fundum vel ædes per saltuarium vel insularium custodire potest. *l.* 16. § 1. *ff. de Usu et habit.*

(1) Nec quoquomodo jus ususfructus minuere aut deterius facere. *Nec consentiente fructuario;* quia (inquit Cujacius) civiles sunt modi amittendi ususfructus; nudo autem pacto, nec pro ulla parte minui potest.

§ 6. *De modis quibus extinguitur ususfructus.*

DXXIII. Morte amitti usumfructum, non recipit dubitationem. *l.* 3. § *fin. ff. Quib. mod. ususfr. amitt.*

Si legatum (1) usumfructum legatarius alii restituere rogatus est; id agere Prætor debet, ut ex fideicommissarii persona magis quam ex legatarii pereat ususfructus. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Si ususfructus civitati legetur, et in ea aratrum inducatur; quasi morte desinit habere usumfructum. *l.* 21. *ff. d. tit.*

Si ususfructus municipibus legatus erit, centum annos observandos esse constat: qui finis vitæ longissimus esset. *l.* 8. *ff. de Usu et usufr. leg.*

(1) Hæc regula porrigenda non est ad casum quo usufructuarius ultro alii vendidisset aut donasset usumfructum.

DXXIV. Amittitur capitis diminutione (1) ususfructus, si jam constitutus est. *l.* 1. § 1. *ff. Quib. mod. ususfr. amitt.*

*Corollarium.* Ususfructus si in singulos annos vel menses vel dies legatus sit, is demum amittitur qui jam processit (2). *d. l.* 1. § 3.

(1) Jure Digestorum, qualibet; Jure Justinianeo, maxima et media tantum, non minima.

(2) Non sequentium annorum aut mensium. Plures enim sunt ususfructus qui initio cujusque anni aut mensis constituuntur.

DXXV. Finitur ususfructus tempore, quoties ad certum tempus legatur. PAUL. SENT. *lib.* 3. *Tit.* 6. § 37.

DXXVI. Finitur ususfructus non utendo per modum (1) et tempus (2). *Instit.* Tit. *de Usufr.*

Non utitur usufructuarius; si nec ipse utatur, nec nomine ejus alius; puta, qui emit, vel conduxit, vel cui donatus est. *l.* 38. *ff. de Usufr. et quemadm.*

Si vendidero usumfructum; etiamsi emptor (3) non utatur, videor usumfructum (4) retinere... si donavero, non alias retineo nisi ille utatur. *d. l.* 38. § *fin. et l.* 40. *ff. de Usufr.*

Qua ratione retinetur a proprietario possessio, si in fuga sit servus; pari ratione, etiam ususfructus retinetur. *l.* 12. § 2. *ff. d. tit.*

Dicendum ne quidem si possideatur ab alio *fugitivus*, amitti usumfructum; si modo mihi aliquid (5) stipuletur. *d. l.* 12. § 4.

Puto amittere usumfructum, qui non ex eo (6) quod habet, utitur. *l.* 20. *ff. Quib. mod. us. amitt.*

(1) In constituendo præscriptum.

(2) Erat olim anni in mobilibus: biennii in rebus soli; Jure Justinianæo productum est. Perdit autem fructuarius usumfructum, etiamsi per vim prohibitus sit per hoc tempus uti. l. 10. ff. *de Vi.*

(3) Modo non alius utatur suo nomine. l. 29. ff. *de Usufr.* N. 16.

(4) Quatenus scilicet pretio fruor.

(5) Scilicet ex re mea; per hoc enim quod mihi acquirit, frui videor.

(6) Species in fructuario; qui falso putat se habere duntaxat usum.

DXXVII. Finitur ususfructus... si fructuarius proprietatem rei acquisierit (1). *Instit.* Tit. *de Usufr.*

Est ususfructus jus in corpore, quo sublato et ipsum tolli necesse est. *l.* 2. *ff. de Usufr. et quemadm.*

Rei mutatione (2) interire usumfructum placet. *l.* 5. § 2. *ff. Quib. mod. us. am.*

(1) Modo non ex titulo qui retro infirmetur. Cæterum, nec si proprietas evicta fuerit, convalescet *d. tit.* N. 25.

(2) Quæ circa totam rem, et formam ejus substantialem contingit. Vide exempla. *d. tit.* N. 29. 30. 31. 32.

DXXVIII. Excepta capitis minutione vel morte, reliquæ causæ vel pro parte interitum ususfructus recipiunt. *l.* 14. *ff. Quib. mod. ususfr. amitt.*

§ 7. *De Quasi-usufructu rerum fungibilium.*

DXXIX. Senatusconsulto inductum, ut earum rerum quæ usu tolluntur vel minuuntur possit ususfructus legari. *l.* 1. *ff. de Usufr. ear. rer.*

*Tali usufructu legato*, Proprietas ad legatarium transferri debet; et ab eo cautio (1) desideranda est, ut quandoque is mortuus aut capite diminutus sit, ejusdem qualitatis res restituatur. *l.* 7. *ff. d. tit.*

(1) Hæc cautio, tam confructuariis quam domino proprietatis exhibetur, datis fidejussoribus.

## ARTICULUS II.

*De usu et habitatione.*

### § 1. *Generalia quædam circa usum; et in quo ab usufructu differat.*

**DXXX.** Cui usus relictus est, uti (1) potest, frui non potest. *l.* 2. *ff. de Usu et hab.*

Fructui usus inest, usui fructus deest; et fructus sine usu esse non potest, usus sine fructu potest. *l.* 14. § 1. *ff. d. tit.*

Frui pro parte possumus, uti pro parte (2) non possumus. *l.* 19. *ff. d. tit.*

*Corollarium.* Usus pars legari non potest. *d. l.* 19.

*Limitatio. Mulieri quarumvis rerum usu legato*, Dicendum est uxorem cum viro in promiscuo usu res habere posse. *l.* 9. *ff. d. tit.*

Usuarius jus quod habet alii aut vendere, aut locare aut gratis concedere non (3) potest. *l.* 11. *ff. d. tit.*

(1) Id est, ad suæ personæ duntaxat indigentiam, non ad compendium, ex fructibus sumere.

(2) Objectum enim usus est personæ indigentia; quæ res dividi non potest.

(3) Et in ea re adhuc differt usus ab usufructu.

DXXXI. Communis refectio est in sartis tectis, tam heredis (1) quam usuarii. *l* 18. *ff. d. tit.*

Quibus modis ususfructus constituitur et finitur, iisdem modis etiam nudus usus solet et constitui et finiri. *l.* 3. § 3 *ff. de Usufr. et quemadm.*

Usuariæ rei speciem, is cujus proprietas est nullomodo commutare (2) potest. *l.* 23. *ff. de Usu et hab.*

(1) Scilicet quatenus usus omnem rei fructum non absumeret; et pro rata ejus quod ex fructu apud heredem remaneret. d. l. 18.

(2) In hoc quoque convenit usus cum fructu.

### § 2. *Specialia de usu* Fundi, Domus, Servorum, *etc.*

**DXXXII.** Fundi usu legato, licebit usuario et ex penu quod in annum duntaxat sufficiat capere. *l.* 15. *ff. de Usu et hab.*

Usuarius utetur duntaxat in (1) villa. *l.* 12. § 1. *ff. d. tit.*

Sicut is cui usus fundi relictus est, quominus dominus agri colendi causa ibi versetur, prohibere non potest; ita nec heres quidquam facere debet, quominus is cui usus legatus est, utatur. *l.* 15. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Exceptionem recipit regula in fructibus naturalibus qui abundant in fundo, qualia sunt poma, ligna, etc. ex quibus ei permittitur et in oppidum deferre.

DXXXIII. Licet tam angustus est legatarius cui Domus usus legatus est, ut non possit occupare totius domus usum; tamen eis quæ vacabunt, proprietarius non utetur. *l.* 22. § 1. *ff. d. tit.*

Receptum est usuarium qui ipse habitat, inquilinum posse recipere. *l.* 2. §. *ff. d. tit.*

DXXXIV. Si usus ministerii fuerit relictus, ad suum ministerium utetur et ad liberorum conjugisque. Operas autem non locabit, nec alii concedet. *l.* 12. § 5 *et fin. ff. d. tit.*

Ancillæ usu dato; Sibi facere videtur *usuarius*, qui non operas ejus locavit, sed opus quod conduxit expediit (1). *d. l.* 12. § *fin.*

*De usu pecoris, armenti boum, equitii; vide d. Tit.* de Usu. N. 15.

Idem continet usus pecuniæ et ususfructus. *l.* 5. § 2. *ff. de Usufr. ear. rer.*

(1) Per ancillam usuariam, puta lanificium aliquod.

### § 3. *De habitatione.*

DXXXV. Effectu idem pene *est* legatum usus et habitationis. . . . nec (1) non utendo amittitur, nec capitis diminutione. *l.* 10. *ff. de Usu et hab.*

(1) Et in his differt ab usu.

# SECTIO II.

*De servitutibus prædialibus.*

## ARTICULUS I.

*De earum servitutum natura, constitutione, usu, et variis amittendi modis.*

### § 1. *De natura servitutum prædialium.*

DXXXVI. *Cum servitus sit ipsius prædii qualitas, hinc* 1.° Servitutes prædiorum sine prædiis (1) constitui non possunt. *l.* 1. § 1. *ff. Comm. præd.*

(1) Saltem duobus, quorum unum alteri serviat.

*Nota.* Futuro quoque ædificio vel imponi vel acquiri (2) servitus potest. *l.* 13. [*a*] § 1. *ff. de Serv. urb. præd.*

*Hinc* 2.° Quum fundus fundo servit, vendito (3) quoque fundo (4) servitutes sequuntur. *l.* 12. *ff. Comm. præd.*

(2) Ita tamen ut tunc existere incipiat, quum ædificium constructum erit.

[*a*] *Alias* 22.

(3) Vel quovis alio modo alienato aut etiam publicato; Tit. *Quemadm. serv. amitt.* N. 6.

(4) Sive dominanti sive servienti.

DXXXVII. 1. Nemo propriis ædificiis servitutem imponere potest; nisi et is qui cedit et is cui ceditur, in conspectu habeant ædificia; ita ut officere alterum alteri possit. *l.* 35. *ff. de Serv. urb. præd.*

2. In rusticis prædiis impedit servitutem, medium (1) prædium quod non servit. *l.* 7. § *fin. ff. d. tit.*

3. Omnes servitutes prædiorum, perpetuas (2) causas habere debent. *l.* 28. *ff. d. tit.*

(1) Sed si intra tempus quo servitutes pereunt, huic quoque fuerit imposita; servitus convalescit. *d. tit.* N. 12.

(2) Id est, naturales. Vide Tit. *de Servit.* N. 16.

§ 2. *De constitutione servitutum.*

DXXXVIII. 1. Per partes servitus imponi non potest nec acquiri. *l.* 6. § 1. *ff. Comm. præd.*

*Nota.* Per partes (1) servitus retinetur, licet ab initio per partes acquiri non poterat. *l.* 8. § 1. *ff. de Servitutib.*

(1) Ut si dominus prædii servientis, acquirat pro parte prædium dominans; vel vice versa. *d. tit.* N 19.

DXXXIX. Servitutes ipso Jure, neque ex tempore nec ad tempus, neque sub conditione, nec ad certam conditionem constitui possunt: sed tamen si hæc adjiciantur, per Pacti vel Doli exceptionem occurretur contra placita servitutem vindicanti. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Modum adjici servitutibus posse constat. *d. l.* 4. § 1.

Intervalla dierum et horarum (1) non ad temporis causam, sed ad modum pertinent jure constitutæ servitutis. *d. l.* 4. § 2.

(1) Puta, si convenit ut nonnisi alternis diebus aqua duceretur, nonnisi certis horis iretur, etc.

DXL. *Servitutes prædiales, puta* Via, iter, actus, ductus aquæ, iisdem fere modis constituuntur, quibus et usumfructum diximus constitui. *l.* 5. *ff. de Servit.*

Quidquid venditor servitutis nomine sibi recipere vult, nominatim (1) recipi oportet. *l.* 10. *Comm. præd.*

Traditio et patientia servitutum, inducet officium (2) Prætoris. *l.* 1. § 2. *ff. de Serv. præd. urb.*

Is qui judex erit, longi temporis consuetudinem (3) vicem servitutis obtinere sciat. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

(1) Id est, exprimendum quæ species servitutis retineatur. Et quidem in ipso traditionis actu, venditor servitutem fundo alienato imponere debet, quam fundo retento recipere voluit; si hoc omiserit, quamvis de ea servitute excipienda convenisset, cum venderet, servitus non est imposita; sed habet tantum actionem *Ex vendito*, ut emptor eam imponat.

(2) Ut prætor perinde tueatur eam cui ita constituta fuerit, ac si ei in Jure cessa esset.

(3) Modo nec vi, nec clam, nec precario quis possederit.

§ 3. *Quibus constitui, et a quibus imponi servitus possit, et an eadem specie servitus pluribus prædiis constitui possit.*

DXLI. *Alter* Neque acquirere alienis ædibus servitutem, neque imponere potest. *l.* 6. *ff. Comm. præd.*

Unus (1) ex dominis communium ædium, servitutem imponere non potest. *l.* 2. ff. *de Servit.*

Per unum socium communi solo servitus acquiri non potest. *l.* 5. *Comm. præd.*

Receptum est ut plures domini et non pariter (2) cedentes, servitutes imponant vel acquirant; ut tamen ex novissimo actu, etiam superiores (3) confirmentur, perindeque sit atque si eodem tempore omnes cessissent. *l.* 18. ff. *Comm. præd.*

*Tamen* Benignius dicetur, et antequam novissimus cesserit, eos qui antea cesserunt, vetare uti cesso jure non posse. *l.* 11. *ff. de Serv. præd rust.*

(1) Hæc et sequens regula fluunt ex eo quod per partes non possit acquiri servitus.

(2) Id est, non eodem tempore.

(3) Modo sint superstites, quia in ea voluntate adhuc perseverare intelliguntur.

DXLII. 1. Fructuarius acquirere servitutem non potest, retinere potest. *l.* 15. § 7. *ff. de Usufr. et quemadm.*

2. Si quis suas ædes vicino servas fecisset; nihilominus (1) aliis quot vellet multis, eas ædes servas facere potest. *l.* 15. ff. *Comm. præd.*

(1) Ita tamen, modo non inde minuatur jus eorum quibus prius constituta est.

§ 4. *Quibus rebus servitutes prædiales imponi possint.*

DXLIII. Et in provinciali (1) prædio, constitui servitutes possunt. *l.* 3. *Cod. de Servit.*

Id quod humani juris esse desiit, servitutem non recipit. *l.* 4. *ff. Comm. præd.*

Servitus itineris ad sepulcrum, privati juris manet; et acquiri etiam post religionem sepulcri hæc servitus potest. *l.* 14. § 1. *ff. de servit.*

Mari, quod natura omnibus patet, servitus imponi privata (2) lege non potest. *l.* 13. *ff. Comm. præd.*

(1) Non quidem Jure Civili propter Reg. 1. § præced. sed jure Prætorio quo possessores eorum prædiorum, dominorum vice habentur.

(2) Puta, ne contra tuum fundum piscari vicino liceat. Sed hoc valebit jure obligationis.

§ 5. *De usu servitutum.*

DXLIV. *Verius est* Ut ne in meam partem fundi, aliam quam ad quam servitus acquisita sit, uti (1) ea possit. *l.* 24 *ff. de Serv. præd. rust.*

In omnibus servitutibus refectio ad eum pertinet qui sibi servitutem asserit, non ad eum cujus (2) res servit. *l.* 6. § 2. *ff. Si servit. vind.*

Refectionis gratia accedendi ad ea loca quæ non serviant, facultas tributa est his quibus servitus debetur. *l.* 11. *ff. Comm. præd.*

Servitus naturaliter, non manufacto, lædere potest fundum servientem. *l.* 20. § 1. *ff. de Serv. præd. rust.*

(1) Id est, prodesse.

(2) Fallit regula in servitute Oneris ferendi. Tit. *de Serv. urb. pr.* N. 17.

§ 6. *De modis quibus servitutes prædiales amittuntur necne*

DXLV. 1. Nec acquiri libertas, nec remitti servitus per (1) partem poterit. *l.* 34. *ff. de Serv. præd. rust.*

2. Servitutes prædiorum confunduntur, si idem utriusque prædii dominus esse cœperit. *l.* 1. *ff. Quib. modo serv. amitt.*

*Nota.* Toties servitus confunditur, quoties uti ea is ad quem pertineret non (2) potest. *l.* 15. *ff. d. tit.*

(1) Igitur qui pro parte dominus est fundi dominantis, eam remittere non potest; etiamsi alter dominus idem esset qui et fundi servientis dominus est. d. l. 34. Tit. *Quemadm. serv. am.* N. 8.

(2) Etsi igitur acquisierit aliquid ex prædiis servientibus; quamdiu remanet aliquis locus serviens quem non acquisiit, et in quo potest servitute uti, hæc non confunditur.

DXLVI. Urbanorum prædiorum, jura, similiter ut rusticorum quoque prædiorum certo tempore (1) non utendo pereunt; nisi quod hæc dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt non utendo, sed ita (2) si vicinus simul libertatem usucapiet. *l.* 6. *ff. de Serv. urb. præd.*

Libertas servitutis usucapitur, si ædes possideantur (3). *l.* 32. §. 1. *ff. d. tit.*

Si communem fundum ego et pupillus (4) haberemus licet uterque non uteretur, tamen propter pupillum et ego retineo (5). *l.* 10. *ff. Quemad. serv. amitt.*

Iter sepulcro debitum, non utendo nunquam amittitur. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Si alternis annis vel mensibus quis aquam (6) habeat, duplicato constituto tempore amittitur; si alternis diebus, statuto legitimo tempore amittitur. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Tempus quo non est usus præcedens dominus, imputatur ei qui in ejus loco successit. *l.* 18. § 1. ff. *d. tit.*

Quicumque quasi debita via (7) usus fuerit, licet malæ fidei possessor; retinebitur servitus. *l.* 22. et *l.* 24. *ff. d. tit.*

Usu retinetur servitus, quum ipse cui debetur, utitur; quive in possessione ejus est, aut (8) hospes, aut mercenarius. l. 20. ff. *d. tit.*

Fortius: et si aqua per rivum sua sponte perfluxit, jus aquæ ducendæ retinetur. l. 12. ff. *d. tit.*

Servitute usus non videtur, nisi is qui suo jure uti se credidit. *l.* 25. *ff. d. tit.*

(1) Jure Digestorum, biennio, Jure Justinianeo, decennio inter præsentes, et viceunio inter absentes.

(2) Puta, si debeatur *Tigni immittendi* servitus, non sufficit tignum non fuisse immissum, nisi per statutum tempus dominus fundi servientis habuerit obturatum foramen per quod erat immittendum. Id autem per quod usucapitur libertas, debet esse quid continuum: hinc per arborem non usucapio libertatem servitutis *Non officiendi luminibus*; propter arboris motum. Idem debet esse non precario concessum. *d. tit.* N. 10.

(3) Interpellabitur igitur, si dominus ædium servientium eas possidere desierit ante tempus completum.

(4) Qui, cum non possit alienare, nec potest servitutem *Non utendo* amittere.

(5) Nec enim pro parte amitti potest: supra § 545. Reg. 1.

(6) Idem in *Itinere* et aliis rusticis servitutibus.

(7) Idem dic de cæteris servitutibus.

(8) Modo nomine hujus fundi utantur.

Si is qui (9) nocturnam aquam habet, interdiu per constitutum ad amissionem tempus usus fuerit; amisit nocturnam servitutem qua usus non est. *l.* 10. § 1. *ff. d. tit.*

Is (10) qui per partem itineris it, totum (11) jus usurpare videtur. *l.* 8. § 1. *ff. d. tit.*

(9) Idem de quavis alia servitute, quum quis aliud quam quod faciendi jus habet, facit.

(10) Idem dic de quavis alia servitute, quum quis vel pro parte utitur.

(11) Secus si plura jura haberet, et uno duntaxat uteretur.

DXLVII. Si locus per quem *servitus* debebatur, impetu fluminis occupatus esset; et intra tempus quod ad amittendam servitutem sufficit, restitutus est; servitus in pristinum statum restituitur (1). *l.* 14. ff. *d. tit.*

Si sublatum sit ædificium ex quo stillicidium cadit, ut (2) eadem specie et qualitate reponatur; utilitas exigit ut idem intelligatur (3). *l.* 20. § 2. *ff. de Serv. urb. præd.*

(1) Ipso Jure. Quod si demum post illud tempus; renovari servitutem Prætor jubet.

(2) Supple, et aliud ædificatum sit, ita *ut, etc.*

(3) Adeoque non amittatur servitus stillicidii. Idem dic de alia qualibet. Ratio dubitandi, quia aliud est ædificium quam cui servitus constituta est.

## ARTICULUS II.

### *De quibusdam servitutum speciebus, sive urbanorum prædiorum, sive rusticorum.*

### § 1. *De servitutibus urbanis.*

DXLVIII. Etsi in villa ædificia sint, æque servitutes urbanorum prædiorum constitui possunt. *l.* 1. *ff. Comm. præd.*

DXLIX. 1. Ædificia quæ servitutem patiuntur Ne quid altius tollatur, viridaria supra eam altitudinem habere possunt; at si de Prospectu est, eaque obstatura sunt, non possunt. *l.* 12. ff. *de Serv. urb. præd.*

2. Luminum servitute constituta, id acquisitum videtur ut vicinus lumina nostra (1) excipiat. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Antoninus et Verus rescripserunt; In ea area quæ Luminum servitutem debet, posse dominum ædificare intermisso legitimo (2) spatio. *l.* 14. *ff. de Serv. urb. præd.*

3. Si servitus Stillicidii imposita sit; non licet ædificare (3) ubi cassitare cœpisset stillicidium. *l.* 20. § 3. *ff. de Serv. urb. pr.*

(1) Id est, ut liceat nobis aperire fenestram in pariete communi.

(2) Duorum pedum et semipedis.

(3) Nisi ædificium tale sit quod non impediat stillicidium.

### § 2 *De servitutibus rusticis.*

DL. Qui iter habet, actum non habet; qui actum habet, et iter habet etiam sine jumento. *l.* 1. *ff. de Serv. præd. rust.*

Qui actum habet, et plaustrum (1) ducere, et jumenta agere potest; qui viam habent, eundi agendique jus habent; plerique et trahendi (2) quoque, et hastam ferendi, si modo non lædat. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Latitudo actus itinerisque, ea est quæ demonstrata est; quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. *l.* 13. § 2. *ff. d. tit.*

In via, si dicta latitudo non est, legitima (3) debetur. *d. l.* 13. § 2.

(1) Currum gestarorium intellige, non plaustrum ad trahenda onera.

(2) Plaustra onusta: quod non potest qui *Actum* habet.

(3) Octo pedum in porrectum, sedecim in aufractum.

DLI. Nulla alia aqua duci potest, nisi quæ perennis est. *l.* 1. § 5. *ff. de Aqua.*

Non consuetudinis est, ut qui aquam (1) habeat, per lapidem stratum (2) ducat. *l.* 17. § 1. *ff. de Aq. et aq. pluv.*

Non modus (3) prædiorum, sed servitus aquæ ducendæ terminum facit. *l.* 10. *Cod. de Servit.*

(1) Servitutem *Aquæ ducendæ.*

(2) Sed per fistulas.

(3) Id est, non tam indigentia prædii dominantis, quam lex servituti dicta aut consuetudo.

DLII. Si cui simpliciter via per fundum, cujuspiam cedatur (1), vel relinquatur (2); in infinito, videlicet per quamlibet partem, ire licebit (3), civiliter modo... Verum constitit ut qua primum viam direxisset, ea demum ire agere deberet. *l.* 9. ff. *de Servit.*

Si via, iter, *etc.* legetur simpliciter per fundum; facultas est heredi per quam partem fundi velit (4), constituere servitutem. *l.* 62. *ff. de Serv. præd. rust.*

(1) Inter vivos.

(2) Per legatum *Vindicationis.*

(3) Scilicet non per medias vineas.

(4) Hæc regula præcedenti contraria pertinet ad Legata *Damnationis.*

Itinere ad prædium commune duorum legato (5) nisi uterque de loco itineris consentiat, servitus neque acquiritur, neque deperit. *l.* 28. *ff. d. tit.*

(5) Per *Vindicationem.*

Una est via, etsi per plures fundos imponatur (6). *l.* 18. *ff. de tit.*

(6) Scilicet si ab uno per alterum per camdem longitudinis lineam eatur.

## CAPUT QUARTUM.

*De secunda rerum incorporalium specie, seu de Jure Pignorum et Hypothecarum.*

Pignus *consideratur, vel prout contractus, vel prout est jus in re. De contractu, infra in hujus Partis Cap. fin. Hic vero expenduntur ea quæcumque pertinent ad ipsum* Jus *possidendi rem in securitatem debiti.*

### SECTIO I.

*De pignore conventionali.*

§ 1. *Quomodo contrahatur; et in quibus causis vel tacite contractum intelligatur.*

DLIII. Pignus contrahitur non sola traditione, sed etiam nuda conventione. *l.* 1. *ff. de Pign. act.*

*Et hoc ultimum proprie dicitur* Hypotheca, *cui Prætor actionem dedit.*

DLIV. 1. In prædiis rusticis fructus qui ibi nascuntur, tacite intelliguntur pignori esse domino fundi locati. *l.* 7. *ff. In quib. caus. pign. tac.*

2. Eo jure utimur ut quæ in prædia urbana, inducta illata sunt, pignori esse credantur : in rusticis prædiis, contra observatur. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Stabula (1) quæ non sunt in continentibus ædificiis, quod ad causam taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis prædiis differunt. *d. l.* 4. § 1.

Non solum pro pensionibus, sed et si deteriorem habitationem culpa sua fecerit inquilinus (2), invecta et illata pignori erunt obligata. *l.* 2. *ff. d. tit.*

In eam duntaxat summam invecta mea et illata tenebuntur, in quam (3) cœnaculum conduxi. *l.* 11. § 5. *ff. de Pign. act.*

3. Pignus insulæ, creditori datum est; qui pecuniam ob restitutionem ædificii extruendi (4) mutuam dedit. *l.* 1. *ff. In qu. caus. pign.*

(1) Idem dic de horreis.

(2) Hoc non trahe ad invectiva ejus qui gratis habitat.

(3) Non vero in reliquæ domus pensiones.

(4) Aut mandante domino, redemptori ministravit. Hoc non trahe ad eum qui pecuniam subministravit ut res emerctur.

4. Pro officio administrationis, tutoris vel curatoris bona, tanquam pignoris titulo obligata, Minores sibimet vindicare minime prohibentur. *l.* 20. *Cod. de Adm. tut.*

*De pluribus aliis taciti pignoris speciebus, ut Fisci. Dotis, Legatorum, etc. vide plura, lib.* 20. *Tit.* In quib. caus. pign. tac. contr.

§ 2. *Pro qua obligatione pignus contrahi possit.*

DLV. Res hypothecæ dari possunt pro quacumque obligatione, et sive pura est obligatio vel in diem vel sub conditione : sed non alias obligantur, nisi conditio extiterit. *l.* 5. *ff. de Pign. et hyp.*

*Pignora vel hypothecæ*, Et futuræ obligationis nomine dari possunt. *d. l.* 5.

Ex quibus casibus naturalis obligatio consistit, pignus perseverare constat. *l.* 15. § 1. *ff. d. tit.*

Dare quis hypothecam potest, sive pro sua obligatione sive pro aliena. *sup. d. l.* 5. § 2.

§ 3. *A quo pignus constitui possit.*

DLVI. Nexum non facit prædiorum, nisi persona quæ jure potuit (1) obligare. *l. fin. Cod. Si alien. res.*

*Regula est;* Creditorem probare debere, quum (2) conveniebat, rem in bonis debitoris fuisse. *l.* 15. § 1. *ff. de Pign. et hyp.*

In fructibus *futuris* si convenit ut sint pignori;

(1) Qualis est dominus; aut is qui vice domini jus administrationis habet, in his obligationibus quæ administrationis fines non excedunt. Non potest autem qui rerum suarum administrationem non habet; ut pupillus, prodigus, item Minor circa prædia rustica, mulier quum pro alio intercedit, etc.

(2) Si tamen pro futuro debito *conveniebat* de pignore; cum non prius possit intelligi contractum pignus, quam contracta fuerit obligatio principalis; non sufficiet rem fuisse in bonis *quum conveniebat* de pignore, sed eo tempore esse in bonis oportet quo contrahitur obligatio principalis.

quæritur an fundus, vel jus utendi-fruendi; conventionis tempore fuerit debitoris. *l.* 11. §. 3. *ff. Qui pot. in pign.*

Aliena res pignori dari voluntate domini (3) potest. *l.* 24. *ff. de Pignor. act.*

(3) Et quidem ejus qui ipse obligare posset. Vide Not. (1) mox supra. Cæterum vel tacita voluntas sufficit: quinetiam huic æquipollet fraudulenta dissimulatio. Tit. *de Pignor. et hyp.* N. 17.

DLVII. Aliena (1) res utiliter potest obligari, sub conditione Si debitoris facta fuerit. *l.* 16. § 7. *ff. de Pign. et hyp.*

Si ab eo qui Publiciana uti potuit, pignori accepi; sic tuetur me Prætor per Servianam, quemadmodum debitorem per Publicianam (2). *l.* 18. *ff. d. tit.*

Rem alienam pignori dedisti, deinde dominus ejus rei esse cœpisti: datur utilis actio pignoratitia (3) creditori (4). *l.* 41. *ff. de Pignorat. act.*

In speciem alienæ rei collata conventione, postea debitori domino quæsito; difficilius creditori qui non ignoravit alienum, Utilis actio dabitur: sed facilior erit possidenti retentio. *l.* 1. *ff. de Pign. et hypoth.*

Si Titio qui rem meam ignorante me creditori suo pignus obligaverit, heres extitero; ex post facto pignus directo quidem non convalescit, sed Utilis (5) pignoratitia dabitur creditori. *l.* 22. *ff. d. tit.*

(1) Hæc et sequentes Regulæ sunt limitationes 2. regulæ N. præced.

(2). Scilicet hanc rem, licet non jure utpote a non domino obligatam, tamen possum persequi adversus eos contra quos debitor eam *Publiciana* actione persequi posset.

(3) *Hypothecaria.*

(4) Decepto scilicet: alias secus, ut patet ex Reg. seq.

(5) Contra senserat Paulus. l. 41. *ff. de Pign. act.* Vide Tit. *de Pign. et hyp.* N. 20. cum Notis.

## § 4. *Quæ res pignori dari possint necne.*

DLVIII. Quod emptionem venditionemque (1) recipit, etiam pignerationem recipere potest. *l.* 9. § 1. *de Pign. et hypoth.*

Nomen quoque debitoris pignerari (2) et generaliter et specialiter posse, jam pridem placuit. *l.* 4. *Cod. quæ res pign.*

Etiam id quod pignori obligatum est, à creditore pignori obstringi posse (3) jam dudum placuit. *l.* 1. *Cod. Si pign. hypoth.*

(1) Adeoque etiam statuliber, vectigale prædium, jus superficiei, ususfructus, etc.

(2) Quum autem nomen debitoris tui mihi pignori dedisti; is effectus erit ut possim exigere, si non tibi (priusquam certior factus esset) solvit.

(3) Sed soluto priori, solvetur et secundum.

Et quæ nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecæ dari possunt. *l.* 15. *ff. de Pign. et hypoth.*

DLIX. 1. Eam rem quam quis emere non potest, quia commercium ejus (1) non est; jure pignoris accipere non potest. *l.* 1. § 2. *ff. Quæ res pign.*

*Excipe.* In quorum finibus emere quis (2) prohibetur; pignus obligare non prohibetur. *l.* 2 [. *ff. de Pign. et hyp.*

2. Spem præmiorum quæ pro coronis Athletis præstanda sunt, privata pactione pignerari minime admittendum est. *l.* 5. *Cod. quæ res pign.*

3. Jura prædiorum urbanorum pignori dari non (3) possunt. l. 11. § *fin. ff. de Pign. et hyp.*

(1) Ut liberum hominem, rem litigiosam. Vide Tit. *Quæ res pign.* N. 9.

(2) Pone exemplum in Rectore provinciæ.

(3) Vide Tit. *Quæ res pign.* N. 3. et ibi Notas.

## § 5. *De hypotheca generali, et quænam ex illa excepta præsumantur.*

DLX. 1. Conventio generalis, in pignore dando, bonorum vel postea quæsitorum recepta est. *l.* 1. *ff. de Pign. et hyp.*

2. Obligatione generali rerum quas quis habuit habiturusve sit, ea non continebuntur quæ verisimile est quemquam specialiter obligaturum non (1) fuisse. *l.* 6. ff. *d. tit.*

(1) Ut vestis, supellex, ministeria necessaria, etc. Tit. *Quæ res pign.* N. 12.

## § 6. *Quæ res pignori alicujus rei accedant substituanturve, necne.*

DLXI. Partus (1) pigneratæ ancillæ, in pari causa esse (2) qua mater est, olim placuit. *l.* 1. *Cod. Part. pign.*

Si nuda proprietas pignori data sit; ususfructus qui postea accreverit, pignori erit. Eadem causa est alluvionis. *l.* 18. § 1. *ff. de Pigner. act.*

Domo pignori data, et area tenebitur. Et contra, jus soli sequetur ædificium (3). *l.* 21. *ff. d. tit.*

Cum (4) tabernam debitor pignori dederit; ea quæ mortis tempore in taberna inventa sunt, pignori obligata esse videntur. *l.* 34. *ff. de Pign. et hypoth.*

(1) Idem dic de fœtu animalium et fructibus prædiorum.

(2) Si apud eum qui obligavit vel heredem ejus peperit. l. 29. § 1. et quidem ita, si post contractum matris pignus.

(3) Ita tamen ut sumptum bonæ fidei possessor retinere possit.

(4) Idem dic de grege qui renovari solet.

DLXII. Servo pignori dato, peculium ejus creditor frustra distrahit. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

Res ex nummis pigneratis empta, non est pignerata. *l.* 7. § 1. *ff. Qui potior. in pig.*

§ 7. *Quis potior sit in pignore, quum res pluribus pignerata est.*

DLXIII. Si pluribus res simul (1) pignori detur, æqualis omnium (2) causa est. *l.* 20. § 1. *ff. de Pign. act.*

Quum de pignore utraque pars contendit, prævalet jure qui prævenit tempore. *l.* 2. *Cod. qui potior. in pign.*

Qui generaliter bona debitoris accepit, eo potior est cui postea prædium ex his bonis datur, quamvis ex cæteris (3) pecuniam suam redigere possit. *l.* 2. *ff. Qui potior in pign.*

In pignore placet; si prior convenerit de pignore, licet posteriori res tradatur, adhuc potiorem esse priorem. *l.* 12. § 10. *ff. d. tit.*

Si in diem de hypotheca convenit; dubium non est quin potior sit, licet ante diem cum alio creditore pure de eadem re convenit. *l.* 12. § 2. *ff. d. tit.*

*Regula est :* Sub conditione creditorem, tuendum adversus eum cui postea quicquam deberi cœperit; si modo non ea conditio sit, quæ invito debitore impleri non (4) possit. *l.* 9. § 1. *ff. d. tit*

Potior est in pignore, qui prius credidit pecuniam et accepit hypothecam; quamvis cum alio ante convenerat, ut si ab eo pecuniam acceperit, sit res (5) obligata. *l.* 1. *ff. d. tit.*

(1) Eodem momento.

(2) Ita ut possidentis melior causa sit; si hoc actum est ut singulis in solidum res esset obligata : sin, pro rata debiti pignus inter ipsos dividetur. Fallit regula circa creditorem qui vendit partem sui nominis sub pignore contracti, item circa fiscum. *d. tit.* N. 32.

(3) Generaliter sibi obligatis. Cæterum si præter generalem hypothecam habeat pignora specialiter obligata, hæc prius excutere debet.

(4) Nondum enim obligata res est; quamdiu pendet a debitore, non implendo conditionem quæ in ipsius potestate est, ut non sit obligata.

(5) Cum enim in ejus potestate maneat non accipiendo pecuniam, ut non contrahatur pignus; res nondum est obligata.

DLXIV. Si non dominus duobus eamdem rem diversis temporibus pigneraverit, prior potior est; quamvis si a diversis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit. *l.* 14. *ff. d. tit.*

Si idem ante secundum, et post eum crediderit; in priore pecunia (1) potior est secundo, in posteriore tertius est. *l.* 12. § 3. ff. *d. tit.*

(1) Et quidem etiam pro usuris quæ cucurrerunt post constitutam hypothecam secundi creditoris.

DLXV. Interdum posterior potior est priore; ut puta, si in rem ipsam conservandam impensum est quod sequens credidit..... Hujus enim pecunia salvam fecit totius pignoris causam. *l.* 5. *et l.* [illegible]. *ff. d. tit.*

Eum cujus pecunia prædium comparatum probatur, quod ei pignori esse specialiter obligatum statim convenit; omnibus anteferri (2), Juris auctoritate declaratur. *l.* 7. *Cod. d. tit.*

Creditor qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, in pecuniam quam crediderit, privilegium exigendi habebit. *l.* 25. *ff. de Reb. cred.*

Eos qui acceperunt pignora, privilegiis omnibus quæ personalibus actionibus competunt, præferri constat. *l.* 9. *Cod. Qui pot. in pign.*

(2) Si non in totum res nummis ejus comparata est; pro rata duntaxat privilegium habebit.

§ 8. *De successione posterioris creditoris in pignus prioris.*

DLXVI. Non omnimodo succedunt in locum hypothecarii creditoris, hi quorum pecunia ad creditorem transit. Hoc enim tunc observatur, quum is qui pecuniam postea dat, sub hoc pacto (1) credat ut idem pignus ei obligetur, et in locum ejus succedat. *l.* 1. *Cod. de His qui in prior. cred.*

Etiamsi ita contractum sit ut antecedens dimitteretur; non aliter in jus pignoris succedet, nisi convenerit ut eadem res esset obligata. *l.* 3. *ff. Quæ res pign.*

(1) Debitori adhuc rei domino. *d. tit.* N. 8.

DLXVII. Secundus creditor offerendo priori debitum, confirmat sibi pignus; et a debitore sortem ejusque tantum usuras quæ fuissent præstandæ, non etiam usurarum (1) usuras accipere potest. *l.* 22. *Cod. de Pign. et hypoth.*

(1) Suum enim negotium gessit, non debitoris.

DLXVIII. Papianianus respondit : Si prior creditor postea novatione facta eadem pignora cum aliis accepit, in suum (1) locum eum succedere. *l.* 12. § 15. *ff. Qui pot. in pign.*

( ) Ita ut mediis creditoribus præferatur.

§ 9. *De effectu pignoris, et de rei pigneratæ distractione.*

DLXIX. Pignus manente proprietate debitoris, solam possessionem transfert ad creditorem. *l.* 35. § 1. *ff. de Pign. act.*

Quidquid (2) pignori commodi sive incommodi fortuito accessit, id ad debitorem pertinet. *l.* 21. § 2. *ff. de Pign. et hyp.*

*De actione* Serviana *quam pignus parit, vide infra Part. seq.*

(2) Regula fallit in ea specie pignoris quæ *Antichresis* dicitur, in qua convenit ut fructus creditori pro usuris cedant.

*Quis creditor distrahere possit jure pignoris.*

DLXX. Manifesti juris est, non alias secundum creditorem distrahendi potestatem pignoris consequi; nisi priori creditori debita fuerit (1) quantitas. *l.* 8. *Cod. Qui potior.*

Cum debitor ipsi priori creditori pignora in solutum dederit vel vendiderit; non magis tibi *(secundo creditori)* persecutio adempta (2) est, quam si aliis eas res debitor (3) vendidisset. *l.* 1. *Cod. Si antiq. cred.*

(1) Aut ei oblata, et eo non accipiente deposita.

(2) Modo ei offeras debitum.

(3) Distractio quæ fit a debitore, non fit jure pignoris; adeoque cætera pignora non perimit.

*Quando prior creditor distrahere possit.*

DLXXI. Etsi non convenerit de distrahendo pignore, hoc tamen jure utimur ut liceat distrahere; si modo non convenit (1) ne liceat. *l.* 4. *ff. de Pign. act.*

Quum solvendæ pecuniæ dies pacto profertur, convenisse videtur ne prius vendendi pignoris potestas exerceatur. *l.* 4. *ff de Distr. pign.*

Si vel modicum de sorte vel usuris in debito perseveret, distractio rei obligatæ non potest impediri. *l.* 2. *Cod. Debit. vend. pign.*

(1) Et quidem si convenit ne liceat intra certum tempus, intra illud tempus non licebit; si indeterminate convenit, licebit postquam debitori ter fuerit denuntiatum ut solvat.

*An cogi possit creditor vendere pignus.*

DLXXII. Invitum creditorem cogi vendere, satis inhumanum est. *l.* 6. *ff. de Pign. act.*

*A quibus pignoribus incipienda venditio.*

DLXXIII. Creditoris arbitrio permittitur ex pignoribus sibi obligatis quibus velit distractis, ad suum commodum pervenire. *l.* 8. *ff. de distract. pign.*

Quæ specialiter vobis obligata sunt, debetis solemniter vendere,.... Quod si quid deerit, non prohibemini cætera etiam bona jure conventionis consequi. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

*Quid prævium venditioni.*

DLXXIV. Creditor pignus quum proscribit, notum debitori facere, et sibi bona fide rem gerere, et quando licet testato (1) dicere debet. *l.* 4. *Cod. de Distract. pign.*

(1) Non tenetur autem adire Prætorem, si rem teneat.

*De effectu venditionis jure pignoris factæ.*

DLXXV. Obligata, pignoris jure creditore recte distrahente, debitor (1) emptori pretium offerens, vel creditori quod debuit, evincere non potest. *l.* 2. *Cod. si antiq. cred.*

Quum prior creditor pignus jure conventionis vendidit, secundo creditori non superesse jus offerendæ pecuniæ convenit. *l.* 5. *ff. de Distr. pign.*

(1) Nisi sit Minor, aut in aliqua causa ut restitui in integrum debeat.

*Quæ et cui facta pignoris venditio, illud non extinguat.*

DLXXVI. Obligatum prædium, neque si per subjectam personam creditor comparavit, neque si sibi addixerit, debitori affert præjudicium; sed in eadem causa permanet (1). *l.* 10. *Cod. de Distract. pign.*

Si secundus creditor vel fidejussor, soluta pecunia, pignora susceperint; recte eis offertur, quamvis emptionis titulo ea tenuerunt. *l.* 5. § 1. *ff. de Distract. pign.*

Debitor a creditore pignus frustra emit (2). *l.* 40. *ff. de Pign. act.*

Creditor si pignus distraxit, et ex venditione (3) recessum fuerit, in pristinam causam res (4) redit. *l.* 10. § 1. *ff. Quib. mod. pign. solv.*

(1) Ita ut debitor possit illud luere. Secus, si debitor illud creditori insolutum dedisset.

(2) Nec enim est emptio rei suæ.

(3) Puta, sit res redhibita.

(4) Debitor dominium, creditor jus suum pignoris recipit.

*Quod jus ex venditione emptor consequatur.*

DLXXVII. Creditor qui jure suo pignus distrahit, jus (1) suum cedere debet; et, si pignus

(1) Scilicet actionem *Servianam.*

possidet, tradere utique debet possessionem. *l.* 13. ff. *de Distract. pign.*

Is qui lege pignoris emit, ob evictionem rei redire ad venditorem non (2) potest. *l.* 10. *ff. d. tit.*

Si pignus distrahatur, post evincatur; Ex Empto, contra eum qui pretio liberatus est, de pretio duntaxat ejusque usuris habita ratione fructuum dabitur. *l.* 74. § 1. *ff. de Evict.*

(2) Ne quidem ad restitutionem pretii, sed saltem tenetur ut cedat emptori Contrariam *Pignoratitiam*, quam habet adversus debitorem qui alienam rem obligavit.

*Quatenus ex distractione pignoris liberetur debitor, et de imputatione ejus quod ex pretio redditur.*

Ex necessitate facta venditio non liberat debitorem, nisi percepta (1) pecunia. *l.* 9. *ff. de Distr. pign.*

Quidquid ex venditione pignorum recipitur, primum usuris.... deinde si quid superest, sorti acceptoferendum est. *l.* 35. *ff. de Pign. act.*

Quum creditor (2) pignus distrahit, licet ei (3) pretium acceptum referre, etiam in eam quantitatem quæ natura tantum debetur. *l.* 101. § 1. *ff. de solut.*

Quum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur; pretium eorum, pro modo pecuniæ cujusque contractus, creditor accepto facere debet: nec in arbitrio ejus electio erit. *l.* 96. § 3. *ff. d. tit.*

Si temporibus discretis superfluum pignorum obligari placuit, prius debitum pretio pignorum solvitur, secundum superfluo (4) compensabitur. *d.* § 3.

(1) Et quidem pro percepta habetur, quum fecit ne perciperet.

(2) Intellige eum qui ex pluribus causis creditor est.

(3) Ejus enim quod ex pretio pignoris redigitur, imputatio fit nonnisi in eam causam pro qua pignus contractum est; contra, ejus quod a debitore solvitur, imputatio debitori conceditur. lib. 46. Tit. *de Solut.* Part. 2. Sect. 3.

(4) Quod si convenisset ut pignus, æque in posteriorem ac in priorem causam esset obligatum; pretium in utramque cedet sed æqualiter. Tit. *de Solution.* N. 102.

§. 10. *De jure dominii quod a Principe creditor impetrat, quum proscripti pignoris nullus emptor invenitur.*

DLXXIX. Si creditor pignus jure dominii possidere petiit, et post formam Rescripti alio anno usuras à vobis accepit; à beneficio impetrato recessisse (1) videtur. *l.* 2. *Cod. de Jur. dom. imp.*

(1) Excidit etiam hoc beneficio, si legem sub qua impetravit non impleat; item si debitor intra annum, hodie intra biennium, obtulerit debitum. Tit. *de Distr. pign.* N. 35.

Si impetrasset creditor a Cæsare ut pignus possideret, idque evictum esset; Utilis Ex Empto accommodata est, quemadmodum si Pro soluto ei res data fuerit. *l.* 24. *ff. de Pign. act.*

§ 11. *De luitione pignoris.*

DLXXX. Qui pignori plures res accepit, non cogitur unam liberare, nisi accepto universo quantum debetur. *l.* 19. *ff. de Pign. et hypoth.*

Propter usuras quoque si obligata sit hypotheca, usuræ solvi debent. *l.* 13. § 6. *ff. d. tit.*

Qui pro parte heres extitit, nisi totum debitum exsolvat, suam portionem ex pignoribus recipere (1) non potest. *l.* 1. *Cod. de Luit. pign.*

(1) Et vice versa si uni ex creditoris heredibus solvatur, pignus in nulla parte liberatur. Tit. *Quib. mod. pign. solv.* N. 2.

§ 12. *Quibus modis pignus solvitur.*

*Regula generalis.*

DLXXXI. Liberatur pignus, sive solutum est debitum, sive eo nomine satisfactum est. *l.* 6. *ff. Quib. mod. pign. solv.*

*Hinc* 1.° Si creditor ex fructibus debitum consecutus est, ipso Jure pignus ab obligatione liberatum. *l.* 1. *Cod. de Distract. pign.*

2.° Novata debiti obligatio pignus peremit, nisi convenit ut pignus repetatur. *l.* 11. § 1. *de Pign. act.*

3.° Si a judice quamvis per injuriam absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur. *l.* 13. *ff. Quib. mod. pign. solv.*

4.° Si deferente creditore juravit debitor se dare non oportere, pignus liberatur. *d. l.* 13.

DLXXXII. Si convenerit ut pro hypotheca fidejussor daretur, et datus sit; satisfactum (1) videbitur ut hypotheca liberetur. *l.* 5. § 2. *ff. Quib. mod. pign. solv.*

Non per hoc videtur satisfactum creditori, quod habet judicati actionem. *l.* 13. § 4. *de Pign. et hypoth.*

Qui paratus est solvere, pignus videtur liberasse; qui satisfacere paratus est, in diversa causa (2) est. *l.* 6. § 1. *ff. Quib. mod. pign.*

(1) Cæterum creditor non tenetur invitus hanc satisfactionem accipere et in hoc differt *Satisfactio* a *Solutione*.

(2) Non enim aliter liberat, quam si creditor admittat satisfactionem.

*De interitu rei pigneratæ.*

DLXXXIII. Re extincta pignus perit. *l.* 8. *ff. Quib. mod. pign. solv.*

Si res hypothecæ data mutata (1) fuerit, æque hypothecaria actio competit. *l.* 16. § 2. *ff. de Pign. et hypoth.*

(1) Non sic tamen, ut in aliam substantiam transierit.

*De Remissione.*

DLXXXIV. Creditorem jubentem cautionem (*pignoris*) reddi, pignoris jus remisisse videri (1) manifestum est. *l.* 7. *Cod de Remiss. pign.*

Paulus respondit; Antiquiorem creditorem consentientem quum debitor eamdem rem tertio creditori obligaret, jus suum remisisse videri; non tertium in locum ejus successisse. *l.* 12. *ff. Quib. mod pign. solv.*

Creditor (2) qui permittit rem vænire (3) pignus dimittit. *l.* 158. GAIUS LIB. 26. AD. ED PROVI C.

Non videtur consensisse creditor, si sciente (4) eo debitor rem vendiderit. Sed si subscripserit forte (5) in tabulis emptionis, consensisse videtur; nisi manifeste appareat deceptum esse. *l.* 8. § 15. ff. *Quib. mod. pign. solv.*

(1) Idem est, et si ipsas res obligatas reddiderit debitori non ut precario eas haberet. Colligitur quoque remissio pignoris ex aliis voluntatis indiciis, puta ex inutili remissione debiti; ut si creditor donationis causa ei cui donare prohibetur, remiserit debitum. Alia exempla vide in Reg. seq.

(2) Is qui jus alienandi habet.

(3) Aut ratam habet venditionem; idem dic de quovis alio alienationis titulo.

(4) Prior pars regulæ fallit, quum pignus distrahitur a fisco: item quum præsentes creditores fuerunt programmate admoniti.

(5) Vide alia exempla. *d. tit.* N. 26.

DLXXXV. Pignus si non vænierit (1), non est satis ad repellendum creditorem quod voluit vænire. *d. l.* 8. § 6.

Voluntate creditoris pignus debitor vendidit: non omnimodo creditor pignus remittit, sed ita demum si emptor rem (2) retineat. *l.* 10. *ff. d. tit.*

Supervacuum est quærere, agrum permissu creditoris vænisse; si ipse debitor rem (3) possideat. *l.* 8. § 7. *ff. Quib. mod. pign. solv.*

Non erit quærendum quin recte vendiderit, si pluris vendiderit (4) quam concessit creditor. *d. l.* 8. § 14.

(1) Aut venditio non valeat, vel simulata, fuisse videatur.

(2) Salvum igitur jus pignoris erit, si rescindatur venditio, aut etiam mutuo consensu ab ea discesserint.

(3) Ex hoc enim præsumitur simulata venditio; nisi res per successionem ad debitorem redierit, aut bona fides probetur.

(4) Secus si minoris; aut si donaverit, aut si alteri vendiderit quam ei cui vendi creditor permiserat.

Si debitori concessum sit, et heres (5) ejus vendiderit; recte vænisse dicendum est. *d. l.* § 16.

(5) Secus si alius possessor. *d. tit* N. 32.

*De præscriptione pignoris.*

DLXXXVI. Diuturnum silentium longi temporis præscriptione corroboratum, creditoribus pignus persequentibus inefficacem actionem constituit; præterquam si debitores vel qui in eorum jura successerunt, obligatæ rei possessioni incumbant. *l.* 1. *Cod. si adv. cred. poss.*

*Quibus modis non solvitur pignus.*

DLXXXVII. Usucapio, pignoris conventionem non extinguit. *l.* 7. *Cod de Pign. et hypoth.*

Si fundus pigneratus vænierit (1), manet causa pignoris. *l.* 18. § 2. *ff. de Pign. act.*

Si quis communis rei partem pro indiviso dederit hypothecæ; facta divisione cum socio, utriusque pars pro indiviso manebit obligata. *l.* 7. § 4. ff. *Quib. mod. pign. solv.*

(1) Secus si dominium abierit a debitore, ex causa necessaria et existente quum pignus constitueretur. *d. tit.* N. 9.

## SECTIO II.

## *De Prætorio pignore.*

DLXXXVIII. Non est mirum si, ex quacumque causa Prætor aliquem in possessionem miserit, pignus constituit. *l.* 23. *ff. de Pignor. act.*

*Ex quadruplici autem causa fit hæc missio: 1.° Ventris nomine: Cap. 6. infra. 2.° Ex causa legatorum: de qua in Cap. seq. 3.° Ex causa damni infecti, de qua post* Actiones, *Part. seq. 4.° Ex causa rei servandæ, de qua sola hic agetur; per quam scilicet crediti servandi causa Prætor mittit creditores in bona debitoris.*

### ARTICULUS I.

*Qui creditores, et in cujus debitoris bonorum possessionem mittantur, et ex quibus causis.*

DLXXXIX. 1. In possessionem mitti solet creditor, etsi sub conditione ei pecunia promissa sit. *l.* 6. *ff. Quib. ex caus. in poss.*

*Alibi contra:* Creditor conditionalis in possessionem non mittitur. *l.* 4. *ff. d. tit.*

*Scilicet existente demum conditione fit efficax missio; interim autem est sine effectu.*

2. *Prætor mittit creditores in possessionem bonorum debitoris*, Si non defendatur. *ex l. 2. ff. d. tit.*

Non defendere videtur, non tantum qui latitat, sed et is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem. *l.* 52. Ulp. lib. 44. ad Ed.

Non sufficit unquam defendisse, si non duret defensio; neque obest, si nunc offeratur. *l.* 2. § 4. *ff. Quib. ex caus. in poss.*

*At* Nemo dubitat solvendo videri eum (1) qui defenditur. *l.* 95. Ulp. lib. 6. fideic.

(1) Adeoque non debere bona ejus possideri, fideicommissi aut crediti causa. Ita Cujacius ad h. l.

DXC. Etsi ab hostibus quis captus sit, creditores ejus in possessionem mittendi sunt; ut tamen non statim bonorum venditio permittatur. *l.* 6. § 2. *ff. d. tit.*

Magis est, etiam pupilli posse bona possideri. *l.* 3. § 3. *ff. d. tit.*

Non defendi pupillum constare (1) debet Prætori, ut sic permittat bonorum possessionem *l.* 5. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Ideo debet prius evocare tutores, et, si nullus est tutor, necessarios pupilli cognatos et affines; et interrogare, an defendere velint.

DXCI. *Regula est*, Eum qui rerum ejus qui sine dolo malo Reipub. causa abfuit in possessionem missus sit, pignus non contrahere et discedere oportere de possessione. *l.* 35. *ff. de Reb. auct. jud. possid.*

Hoc illis præstatur ne necesse habeant se defendere, qui Reipublicæ causa (1) absunt. *l.* 2. *ff. Eum qui appell. in provinc.*

(1) Non cæteris; ex quacumque probabili aut necessaria causa absint.

## ARTICULUS II.

*Ad quæ bona porrigatur missio; et quomodo Prætor eos quos misit tueatur, ne possessionem ingredi prohibeantur.*

DXCII. Is qui possidere jubetur, eo loco jussus videtur cujus cura ad jubentem pertinet. *l.* 12. § 1. *ff. de Reb. auct. jud.*

DXCIII. Si quis (1) creditorem (2) prohibuerit (3) bona debitoris ingredi (4) datur in eum actio (5) Quanti ea res sit. *l.* 14. *Quib. ex caus. in poss.*

(1) Sive ipse debitor, sive alter.

(2) Ipsum, cumve qui nomine creditoris velit ingredi. l. 2. ff. *Ne vis fiat ei, etc.*

(3) Dolo. l. 1. § 4. *ff. Ne vis fiat. ei, etc.*

Hæc actio non tantum eum tenet, qui prohibuit quem venire in possessionem; sed etiam eum a quo quis pulsus est quum venisset? nec exigitur ut vi fecerit qui prohibuerit. *l.* 1. § 3. ff. *Ne vis fiat ei etc.*

Tam is tenetur qui suo nomine, quam qui alieno (6) nomine prohibuit. *l.* 2. § 1. *ff. d. tit.*

Nil debet prodesse Edictum, ei qui propter nullam (7) causam in possessionem missus est. *sup. d. l.* 1. § 5. *ff. d. tit.*

Hanc actionem, excepta legatorum (8) missione, intra annum competere (9) et non postea, sciendum est. *d. l.* 1. § 8.

(4) Postquam missus est. Datur quoque et si prohibitus sit adire Prætorem, ut mitteretur.

(5) Actio *In factum* aut etiam *Interdictum*. Utrumque autem judicium, idem continet.

(6) Et tam is qui fecit, quam is cujus voluntate factum est. l. 1. § 7. ff. *Ne vis fiat ei, etc.*

(7) Puta, ob falsum creditum. Fluit hoc ex natura actionis, quæ est in id *Quanti res sit.*

(8) Ex qua causa perpetua actio est.

(9) Cessat etiam si creditori fuerit satisfactum.

## ARTICULUS III.

*Quomodo contrahatur Prætorium pignus in bonis in quæ creditores missi sunt, et de hujus effectu.*

DXCIV. 1. Sciendum est; ubi jussu Magistratus pignus constituitur, non alias constitui, nisi ventum fuerit in possessionem. *l.* 26. § 1. ff. *de Pignor. act.*

2. Nil sibi quicquam acquirit, cui Prætor permittit *in possessionem ire*; sed aliquid ordine (1) facit, et ideo cæteris quoque *creditoribus* prodest. *l.* 12. *ff. de Reb. auct. jud.*

3. Si is postulaverit qui creditor non est; minimè dicendum est, vel eum qui creditor est, possidere posse... Aliter atque si creditor cui permissum est, postea receperit debitum. *d. l.* 12.

(1) Solemnem Juris ordinem exsequitur.

DXCV. Creditor in possessionem missus, ex his rebus ali non debet. *l.* 7. *ff. Quib. ex caus. in possess.*

Si pupillus non defendatur, ideoque bona ejus creditores possidere cœperunt; diminutio ex his fieri debet, vescendi pupilli causa. *l.* 38. ff. *de Reb. auct. jud.*

DXCVI. Si quis fructus ex prædio (1) debitoris

(1) Idem dic de cæteris rebus.

capi potest; hunc creditor (2) qui in possessionem missus est vendere vel locare (3) debet. *l.* 8. § 1. ff. *d. tit.*

*Fructus* Si jam à debitore locatus erat, vel vænierat : servabit Prætor venditionem, et locationem, etsi minoris distractum est, nisi si in fraudem creditorum hoc fiat. *d. l.* 8. § 2.

(2) Cui hoc negotium datum erit a majori parte creditorum; aut, si non convenerint a Pretore. d. l. 8. § 4. et l. 15. ff. *d. tit.*

(3) Tempus in quod locent, eorum arbitrio relinquitur, l. 8. § 2. ff. *d. tit.*

DXCVII. *Instrumentorum debitoris* Cognitio et dispunctio (1) creditoribus amplius quam semel non est concedenda. Si quis tamen juraverit, non calumniæ causa postulare, iter in facienda potestas; nec amplius quam bis. *l.* 15. § 1. *ff. de Reb. auct. jud.*

Creditore in possessionem misso; curator constitui debet, si quæ actiones tempore perituræ sint, ut eas contestetur. *l.* 14. *ff. d. tit.*

(1) Permittitur etiam eis ea describere, *par Extrait.* d. tit. N. 10.

## ARTICULUS IV.

### *De distractione bonorum debitoris.*

§ 1. *Ex quibus causis permittatur necne creditoribus, etiam distrahere bona debitoris.*

DXCVIII. *Prætor permittit distrahi bona debitoris qui* Fraudationis causa *latitat : ex. l.* 7. § 1. *Quib. ex caus. in poss.*

Hoc jure utimur, ut sive quis eodem loci agat, sive alio, si tamen occursum creditoris evitet, latitare videatur. *d. l.* 7, § 13.

Non fraudationis causa latitat, qui si judicium acciperet, absolvi deberet. *l.* 50. *ff. de Pecul.*

Si in diem debitor, latitat; antequam dies vel conditio veniat, non (1) possunt bona vænire. *l.* 7. § 14. *ff. Quib. ex caus. in poss.*

Qui faudationis causa latitat, non tamen (2) propter creditores; etsi hæc latitatio creditores fraudet, in ea tamen erit causa, ne hinc possideri bona ejus possint. *d. l.* 7. § 5.

Si adversus quosdam *creditores* occultare se consilium non est, adversus quosdam est; eum solum posse hanc venditionem impetrare (3), adversus quem latitetur. *d. l.* 7. § 7.

(1) Neque enim hæc latitatio fraudat creditorem, a quo nondum potest utiliter conveniri.

(2) Cæterum sufficit ut causa fraudandorum creditorum sit una ex his propter quas latitet.

(3) Ita tamen ut cæteris prosit.

DXCIX. 1. *Etiam non latitantis* (*puta, furiosi*) Interdum bona causa cognita vendenda erunt; si urgeat æs alienum, et dilatio damnum sit allatura creditoribus. *d. l.* 7. § 11.

*Eadem causa est prodigi* (1), *Minoris* (2), *absentis* (3) *etiam ex justa causa, et generaliter cujuslibet debitoris;* præterquam pupilli (4), et ejus qui Reipublicæ causa sine dolo malo absit. *l.* 6. § 1. *ff. Quib. ex caus. in poss.*

*Limitatio.* Periniquum est eum qui nihil cum pupillo (5) contraxit, expectare ejus pubertatem (6). *l.* 3. ff. *d. tit.*

2. Ejus qui ab hostibus captus est, bona vænire non possunt quamdiu revertatur. *l.* 39. § 1. *ff. de Reb. auct. jud.*

(1) *Ibid.* d. l. 7. § 11.

(2) L. 5. ff. *de Reb. auct. jud. poss.*

(3) L. 13. ff *Quib. ex caus. in poss.*

(4) Scilicet quum ex suo contractu convenitur. Secus, si hereditario nomine. Reg. seq.

(5) Sed est creditor defunti cui pupillus successit.

(6) Ut distrahat bona.

### § 2. *De ipsa distractione bonorum debitoris.*

DC. *Distrahebant bona ipsi creditores, per unum ex ipsis qui* Magister *appellabatur; vel ea distrahebat curator bonis à Prætore datus.*

*Tunc* Curator constituitur, quum Clara persona (veluti Senatoris) in ea causa sit (1) ut ejus bona vænire debeant. *l.* 5. *ff. de Curat. fur.*

Cassius scribit; Neminem invitum cogendum fieri bonorum curatorem, nisi ex magna necessitate. *l.* 2. § 3. *ff. de Cur. bon. dand.*

(1) Ut famæ debitoris parceretur : ignominiosa enim erat venditio quæ fiebat per *Magistrum.* Idem observabatur et circa qualemcumque debitoris personam, si creditores hoc maluissent; nec poterant, curatore semel constituto, consilium mutare. l. 9. ff. *de Curat. bon.* Ad hujus autem curatoris officium pertinet, non solum ut bona distrahat; sed ut interim faciat quod ad ea conservanda necesse est, puta exigat a debitoribus : et eam ob causam actiones quæ debitori et in debitorem competebant, bonis debitoris possessis *Utiles* curatori et in curatorem competunt; et, quum plures sunt curatores, unicuique eorum et in unumquemque eorum in solidum; nisi per regiones fuissent constituti, aut unus ex his invitus datus non administrasset. l. 1. et l. 2. ff. *de Curat. bon.*

DCI. 1. Vænire ibi bona oportet, ubi quisque defendi (1) debet. *l.* 1. *ff. de Reb. auct. jud.*

2. Quum bona væneunt debitoris.... potior habetur creditor (2), cognatusve, et magis creditor, quam cognatus; et inter creditores, is cui major pecunia debetur. *l.* 16. *ff. d. tit.*

(1) Id est, ubi domicilium habet, vel ubi contraxit.

(2) *Potior* extraneo quolibet, in addictione.

DCII. In venditione bonorum, etiam ususfructus (1) venit. *l.* 8. *ff. d. tit.*

Bonis venditis, excipiuntur concubina et liberi naturales. *l.* 38. *ff. d. tit.*

Fufidius refert; Statuas in publico positas, bonis distractis ejus cujus in honorem positæ sunt, non esse emptoris. *l.* 29. ff. *d. tit.*

Antoninus et Verus rescripserunt; Bonis distractis, nullam actionem ex ante gesto fraudatori (2) competere. *l.* 4. *ff. de Curat. bon.*

(1) Jus *Ususfructus* quod habebit is cujus bona væniérunt. Etsi enim ipsum jus non possit personam egredi, tamen emolumentum quod continet cedi et vendi potest.

(2) Decoctori cujus bona væniérunt, nulla adversus debitores quondam suos superest actio; cum omnia ipsios bona ad emptorem bonorum transferantur.

## ARTICULUS V.

### *De separatione bonorum.*

#### § 1. *Qui possint petere bonorum separationem.*

DCIII. 1. Quoties heredis bona solvendo non sunt; non solum creditores, sed etiam eos quibus legatum fuerit, impetrare bonorum separationem (1), æquum est. *l.* 6. *ff. de Separ.*

Creditoribus quibus ex die vel sub conditione debetur, æquè separatio dabitur. *l.* 4. *ff. d. tit.*

2. Ex contrario, creditores *heredis* non impetrabunt separationem (2). Nam licet alteri, adjiciendo sibi creditorem, creditoris sui facere deteriorem conditionem. *l.* 1. § 2. *ff. d. tit.*

*Corollarium.* Si primus secundum heredem scripsit, secundus tertium, et tertii bona væneant; primi creditores, adversus omnes impetrare possunt separationem; secundi adversus primi non possunt, adversus tertii possunt. *d. l.* 1. § 8.

(1) Separationem scilicet bonorum testatoris, a bonis heredis; ut in bonis testatoris, creditoris testatores, deinde legatarii, potiores sint creditoribus heredis.

(2) Bonorum heredis, a bonis damnosæ hereditatis quam adiit. Nec in his bonis heredis potiores erunt creditoribus hujus hereditatis; qui et ipsi per additionem heredis facti sunt ejus creditores. *Nam licet, etc.* Fallit tamen regula in necessario herede; cui separatio bonorum quæ postea acquisivit, indulgetur; item in eo qui coactus adivit. l. 1. § 18. et l. 6. *ff. d. tit.*

#### § 2. *Quamdiu hæc separatio peti possit.*

DCIV. Creditores quum secuti sunt nomen (1) heredis, non possunt jam se ab eo (2) separare. *l.* 1. § 10. ff. *de Separat.*

Qui judicium dictaverunt heredi, possunt separationem impetrare; quia ex necessitate hoc fecerunt. *l.* 7. *ff. d. tit.*

(1) Accipiendo ab eo fidejussorem, licet minus idoneum, vel pignus vel usuras, vel ab eo stipulando. d. § 10. seq.

(2) Etiam aliis separationem impetrantibus.

DCV. 1. Ab herede vendita (1) hereditate, separatio frustra desiderabitur. *l.* 2. *ff. d. tit.*

2. Confusis bonis (2) et unitis, separatio impetrari non poterit. *l.* 1. § 12. *ff. d. tit.*

3. Ultra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postulatur. *d. l.* 1. § 23.

(1) Distractis rebus hereditariis.

(2) Non sunt autem unita, quamdiu extant apud heredem corpora hereditaria.

#### § 3. *De effectu separationis impetratæ.*

DCVI. Sciendum est; Etiamsi obligata res esse proponatur ab herede jure pignoris, attamen si hereditaria fuit, jure separationis hypothecario creditori potiorem esse eum qui separationem impetravit. *l.* 1. § 3. *ff. de Separat.*

Si creditores hereditarii separationem bonorum impetraverunt; et inveniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt (1) reverti ad heredem. *Contra*, si illis satisfactum fuerit; quod superest, tribuetur propriis heredis creditoribus. *l.* 5. *ff. d. tit.*

(1) Ne quidem postquam exsolutum esset heredis creditoribus; nisi tamen ex justa ignorantiæ causa veniam impetraverint postulatæ temere separationis. d. l. 5. et l. 1. § 17. l. 3. § 2. *ff. de Separ.* Vide *d. tit.* N. fin.

## ARTICULUS VI.

### *De distributione pretii, ex distractione bonorum debitoris redacti.*

#### *Regulæ generales circa distributionem pretii.*

DCVII. 1. Si creditores pignori res acceperunt; potiores eos quam chirographarium creditorem haberi, non ambigitur. *l.* 6. *Cod. de Privileg. cred.*

2. Res si specialiter vel generaliter nemini probentur obligatæ; æquali portione, pro rata debiti quantitate; creditoribus consuli potest. *d. l.* 6.

#### *Regula generalis circa privilegia.*

DCVIII. Privilegia non ex tempore æstimantur,

sed ex causa. Et, si ejusdem tituli fuerunt, concurrunt; licet diversitates temporis in his fuerint. *l.* 32. *ff. de Reb. auct. jud.*

*Discrimen inter privilegia causæ et privilegia personæ.*

DCIX. Privilegia quædam causæ sunt, quædam personæ. Et ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ CAUSÆ sunt: quæ PERSONÆ sunt, ad heredem non transeunt. *l.* 196. MODESTIN. LIB. 8. REGULAR.

*Exemplum privilegii personæ.*

DCX. Respublica creditrix omnibus chirographariis creditoribus præfertur. *l.* 38. § 1. *ff. de Reb. auct. jud.*

*Exempla privilegiorum personæ simul et causæ.*

DCXI. 1.° Tutelæ privilegium datur in bonis tutoris, sed etiam ejus qui pro tutela (1) negotium gessit. *l. fin. ff. de Tut. et rat.*

*Nota.* Ipse pupillus habet privilegium, ejus successores non habent. *l.* 19. § 1. *ff. de Reb. auct. jud. poss.*

2.° Æquissimum est cæteris quibus curatores quasi debilibus vel prodigis dantur, vel surdo, muto, idem privilegium competere. *d. l.* 19. § 1. *et l.* 20. *l.* 21. *l.* 22. *ff. d. tit.*

Si ventri curator datus sit, nec partus editus; privilegium cessat. *l.* 24. *ff. d. tit.*

Si bonis (2) curator datus sit, non oportebit privilegium dari. *l.* 22. § 1.

3.° *De privilegio mulieris ob dotem, vide supra N.* 422.

(1) Quinetiam et ejus qui ex solo amicitiæ officio negotium pupilli gessit. l. 23. *ff. de Reb. auct. jud.*

(2) Sive absentis, sive jacentis hereditatis, etc.

*De privilegiis solius causæ.*

DCXII. 1.° Impensa funeris, omne creditum solet præcedere (1); quum bona (2) solvendo non sint. *l.* 45. *ff. de Religios. etc.*

2.° Creditori qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, privilegium exigendi datur. *l.* 1. *ff. de Cess. bon.*

(1) Nec refert qua actione petatur. *tit. de Reb. auct. jud.* N. 32.

(2) Sive ipsius qui funeratus est, sive alterius qui hujus impensæ debitor sit. Tit. *de Reb. auct. jud.* N. 32.

3.° Qui in navem extruendam, vel instruendam credidit, vel etiam emendam; privilegium habet. *l.* 26. *ff. de Reb. auct. jud.*

4.° In bonis mensularii vendendis; post privilegia, potiorem eorum causam esse placuit qui pecunias apud mensam, fidem publicam secuti, deposuerunt (3)..... Si tamen nummi exstent, futurum eum qui vindicat ante privilegia. *l.* 24. § 2. *ff. d. tit.*

5.° Eorum ratio prior creditorum, quorum pecunia ad creditores privilegiarios (4) pervenit. *d. l.* 24. § 3.

(3) Qui autem in creditum abierunt, puta usuras accipiendo, nullum habent privilegium d. l. 24.

(4) Quum hac lege crediderunt. Nec refert quod per manus debitoris ad eos pervenerit, modo post modicum intervallum. l. 2. *ff. de Cess. bon.*

## ARTICULUS VII.

*De actionibus quæ ex missione in possessionem, inter creditores et curatorem aut debitorem, ultro citroque nascuntur.*

§ 1. *De actione quæ curatori bonorum quum distracta sunt, aut debitori si non vænierunt, datur adversus creditores in possessionem missos.*

DCXIII. Omne quod in actionem Negotiorum gestorum veniret (1) si posset (2) agi, restituendum a creditore. *l.* 14. § 1. *ff. Quib. ex caus. in poss.*

Creditor qui neque locavit fructum neque vendidit, condemnabitur quantominus propter hoc perceptum est. *l.* 9. § 6. *ff. d. tit.*

Præstat, per id tantum temporis quo in possessione fuit; nec hoc imputatur (3) creditori cur in possessionem non venerit, nec cur de possessione decesserit. *d. l.* 9. § 6.

(1) Quicquid scilicet ex bonis in quæ missus est percepit, aut dolo latave culpa non percepit: de levi autem non tenetur. l. 9. § 5 *ff. Quib. ex caus. in poss.* Et quidem perpetuo et in heredem datur de his quæ retinet in bonis, intra annum, nec in heredem de his quæ dolo ejus perierunt.

(2) Non potest autem, quia creditor suum negotium gerebat.

(3) Nam suum negotium gerit.

§ 2. *De actione quæ creditori datur adversus personas supradictas.*

DCXIV. Generaliter dicendum est; quicquid impendit in rem *creditor*, si modo sine dolo, repetere eum posse. *d. l.* 9. § 4.

## SECTIO III.

### *De pignore Judiciali.*

*Pignora* JUDICIALIA *appellantur; res quas Sententiæ executor aufert condemnato ut eas distrahat; pretiumque in causam condemnationis et judicati convertat.*

§ 1. *Quæ res pignori capi possint necne.*

DCXV. Et pecunia (1).... solet pignoris jure capi, et converti in causam judicati. *l.* 15. § 11. *ff. de Re judicat.*

Etiam nomen (2) debitoris in causa judicati capi posse, ignotum non est. *l.* 5. *Cod. de Execut. rei jud.*

Si res sit pignerata quæ pignori capta est... sic distrahi potest ut dimisso creditore superfluum in causam judicati convertatur. *l.* 15. § 5. *ff. de Re jud.*

(1) Sive sit apud debitorem, sive apud alium cique destinata; etiam illa quæ est apud argentarios; etiam pupillaris pecunia, ad prædiorum comparationem deposita; item, si aliæ res non suppetant, etiam illa quæ propter coronas sacrorum certaminum præstatur. Tit. *de Re jud.* N. 52. et 53.

(2) Confessum: secus de controverso.

DCXVI. Pignorum gratia aliquid quod ad culturam agri pertinet, auferri non convenit. *l.* 8. *Cod. Quæ res pign.*

Propter æs alienum pupilli, res tutoris pignori capi non oportet. *l.* 1. *Cod. Quand. fisc. vel priv.*

§ 2. *Quo ordine capiantur.*

DCXVII. Primo res mobiles, animales, pignori capi jubent; a pignoribus soli, initium faciendum non est. *l.* 15. § 2. *ff. de Re jud.*

Si non, quæ soli sunt, sufficiant; pervenitur ad jura (1). *d.* § 2.

Ubi controversia est de pignore (2), dimitti debet, et capi aliud quod est sine (3) controversia. *d. l.* 15. § 4.

*Militis* Stipendia retineri... non patietur Præses, quum rem judicatam possit aliis rationibus exequi. *l.* 4. *Cod. de Execut. rei jud.*

(1) Ad nomina scilicet. d. l. 15. § 2.

(2) An sit debitoris.

(3) Si non sit alia res; etiam ea res de cujus proprietate controversia est capietur; habita prævia summaria cognitione de ejus proprietate.

DCXVIII. Si pignora quæ capta sunt, emptorem non inveniant; rescriptum est ut addicantur ipsi (1) cui quis condemnatus est. *l.* 15. § 3. *ff. de Re jud.*

Si pignora væneant per apparitores, nemo unquam dixit dandam in eos actionem re evicta. *l.* 50. *de Evict.*

(1) Qui hoc casu non poterit amplius petere superfluum ejus quod sibi debetur. *d. l.* 15.

---

# CAPUT QUINTUM.

## *De tertia rerum incorporalium specie, seu de jure Hereditatum.*

*Hoc Caput in octo Sectiones distribuetur. Prima definitiones quasdam ac regulas continebit, circa hereditatem in genere, et varias heredum species. Cum autem duplex sit hereditatis species;* Testamentaria, *quæ ex testamento, et* Legitima *quæ ex Lege defertur; agemus statim secunda Sectione, de testamentis et codicillis; et tertia de Legibus ex quibus intestatorum hereditates deferuntur. Sectione quarta tradentur regulæ circa acquisitionem aut repudiationem hereditatis, necnon beneficium abstinendi. Sectio quinta complectetur jura legatorum et fideicommissorum tum universalium tum singularium, utpote quæ hereditatis delibationes sint; sexta Sectione agetur, de natura ultimarum voluntatum et earum interpretatione; septima de conditionibus et demonstrationibus, etc.; octava de variis casibus quibus ultimæ voluntates stante licet testamento, exitum non habent.*

## SECTIO I.

### *Regulæ quædam de hereditatis natura; et de variis heredum speciebus.*

DCXIX. Hereditas nihil aliud est quam succes-

sio (1) in universum jus quod defunctus habuit. *l.* 62. JULIAN. LIB. 6. DIGEST.

Heredem ejusdem potestatis jurisque esse cujus fuit defunctus, constat. *l.* 59. ULP. LIB. 3. DISPUT.

*At* Uni duo pro solido heredes esse non possunt. *l.* 141. § 1. PAUL. LIB. 54. AD ED.

Hereditas (2), etiam sine ullo corpore, juris intellectum habet. *l.* 50 *ff. de Petit. hered.*

Hereditas juris nomen est, quod et accessionem (3) et decessionem (4) in se recipit. Hereditas autem vel maxime fructibus augetur. *l.* 178. § 1. *ff. de Verb. signif.* ULP. LIB. 49. AD SABIN.

Ejus qui apud hostes decessit, dici hereditas (5) non potest; qui servus decessit. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.* IDEM LIB. 2. AD ED.

(1) Est autem hæc successio quædam persona juris fictitia, quæ in universum jus defuncti succedit; in quam omne jus transit quod defuncti personæ inerat, si ea excipias quæ naturaliter morte intereunt.

(2) Res hereditariæ sunt in hereditate, ipsæ vero non sunt *Hereditas*: et, etiamsi nulla essent corpora hereditaria, HEREDITAS intelligeretur. Est igitur hereditas, non ens corporale; sed ens rationis, ens *Juris*, quod solo intellectu percipitur; complectens scilicet jura omnia defuncti, dominium rerum, obligationes tam activas quam passivas.

(3) Ex incremento rerum hereditariarum, puta alluvione; ex his quæ ex rebus hereditariis nascuntur, aut per eas acquiruntur, puta, si quid servi hereditarii stipulentur aut eis relinquatur.

(4) Ex interitu aut deterioratione rerum hereditariarum.

(5) Mero jure. At ex fictione Legis Corneliæ quæ captivum fingit mortuum ultimo ante captivitatem momento, ejus est hereditas.

DCXX. *De triplici heredum differentia vide Tit. præced. in Verb.* HERES. *Hic circa* SUOS *hanc unicam habe regulam:*

SUI *heredes* Quasi olim domini essent... etiam vivo patre... post mortem patris, non hereditatem percipere videntur, sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur *l.* 11. *ff. de Lib. et posth.*

*De* NECESSARIIS *autem aliquid paulo latius.*

*Quis servus et a quo fieri heres necessarius possit.*

DCXXI. Si servum communem cum libertate (1) dominus heredem instituerit, et eum redemerit (2); necessarius efficietur. *l.* 6. § 3. *ff. de Her. inst.*

(1) Ex Constitutione Justiniani, hoc ipso tacite præsumetur relicta servo libertas, quod heres instituitur.

(2) Enimvero necesse est ut servus utroque, tempore, et testamenti, et mortis, sit proprius testatoris: alioquin, si tempore testamenti non esset testatoris, prorsus inutilis esset ejus institutio; si tempore mortis (aut *Conditionis existentis*) alienus vel liber inveniretur, utilis quidem esset institutio, sed *Extraneus*, non vero *Necessarius* heres efficeretur. At vero, in hoc differunt tempus testamenti et tempus mortis, quod tempore testamenti sufficiat vel pro parte servum esse testatoris: tempore autem mortis, in solidum ejus servus esse debet; nisi forte ab omnibus dominis quorum simul delata esset hereditas, ut puta eadem ruina oppressis, scriptus esset.

Pignori obligatum servum, necessarium domino posse fieri Severus rescripsit; ita (3), si paratus sit prius creditori satisfacere. *l.* 30. *ff. d. tit.*

Si servum quis alienum ab hostibus redemerit, et heredem cum libertate instituerit; magis puto eum fore liberum, et necessarium heredem. *l.* 71. ff. *de Acquir. hered.*

Si non Lex Ælia-Sentia, sed alia Lex servi libertatem impediat; necessarius fieri non potest. *l.* 83. ff. *Her. inst.*

Is qui solvendo (4) est, heredem (5) necessarium etiam in fraudem creditorum relinquere potest. *l.* 1. *Cod. de Necess. hered.*

Humanius est non fieri necessarium (6) qui invito defuncto poterat libertatem extorquere. *l.* 84. ff. *de Hered instit.*

Si servum meum pure heredem scripsero, sub conditione liberum; differtur institutio in tempus quo libertas data est. *l.* 3. § *ff. d. tit.*

Servo libertatem pure, hereditatem sub conditione dari posse verissimum puto; ut tamen utrumque ex conditione (7) pendeat. *l.* 21. § 1. *ff. d. tit.*

(3) Et differetur interim jus institutionis et libertas. Pariter si ususfructus sit alienus, differetur donec extinctus fuerit ususfructus. Tit. *de Hered. inst.* N. 17. in fine.

(4) Nec alium heredem habere potest, etiam ex ulteriori gradu. Tit. *de Hered. inst.* N. 14. Hoc favorabiliter admissum est, ut bona defuncti sub hujus heredis potius quam sub ipsius defuncti nomine proscribantur; quod ignominiosum Romanis videbatur.

(5) Unum duntaxat. Si ergo plures scripsit, is solus heres erit qui ordine scripturæ prior invenietur; sin, mutuo obstabunt.

(6) Is ergo scriptus heres, erit voluntarius. Quod si nondum à testatore debita esset ei libertas, interim erit necessarius.

(7) Id est, ita ut differatur libertas, donec extiterit defeceritve conditio hereditatis. Quod item favorabiliter receptum, ut necessarius heres esset; cum non aliter possit, nisi simul tam hereditas quam libertas cedat.

*Regula communis tam suis quam necessariis heredibus.*

DCXXII. Aperturæ tabularum dilatio (1), necessarii heredis jus non mutat. *l.* 3. § 4. ff. *de Hered. instit.*

(1) Lex Papia quæ scriptis ex parte heredibus hereditatem nonnisi ex die apertarum tabularum deferri jubebat, non habebat locum in *Necessariis* heredibus.

## SECTIO II.

### *De testamentis.*

### ARTICULUS I.

*De individuitate causæ testamentariæ.*

DCXXIII. Jus nostrum non patitur, eumdem in paganis et testato et intestato decessisse (1); earumque rerum naturaliter inter se pugna est, Testatus, etIntestatus. *l.* 7. Pomp. lib. 3 ad Sabin.

*Corollarium primum.* Hereditas ex die (2) vel ad diem non recte datur; sed vitio temporis sublato, manet institutio (3). *l.* 34. *ff. de Hered. instit.*

*Corollarium secundum.* Qui certæ rei heres instituitur, coherede non dato, bonorum omnium hereditatem (4) obtinet *l.* 41. § 8. *de Vulg. substit.*

Qui semel aliqua ex parte heres extiterit, deficientium (5) partes etiam invitus excipit. *l.* 53. § 1. *ff. de Acq. hered.*

(1) Sed ex post facto et ex accidenti hoc fieri potest; veluti si quæstione testamenti in diversis judiciis mota, adversus diversos scriptos heredes, alter ex scriptis vicerit, alter victus sit.

(2) Certo scilicet. Ex incerto autem, qui retrotrahi possit ad tempus mortis, recte potest; quia, si existat, statim ex die mortis testatus decessisse; sin, semper intestatus fuisse videbitur.

(3) Id est, insuper habito.

(4) Quod si coheredem habeat; partem quidem in hereditate habebit; sed eam velut ex causa fideicommissi restituere coheredi tenebitur, præcepta re ex qua scriptus est.

(5) Idem dic de partibus de quibus omnino non esset quis testatus.

### ARTICULUS II.

*Qui testamenta facere possint.*

DCXXIV. Testamenti factio, non privati sed publici (1) juris est. *l. ff.* 3. *Quis testam. fac. poss.*

*Ait autem Lex XII. Tabularum; Uti* Paterfamilias *legassit, ita jus esto.*

*Hinc* 1.° Qui in parentis potestate est testamenti faciendi jus (2) non habet; quamvis ei pater permittat. *l.* 6. *ff. d. tit.*

(1) Adeoque iis solis competit quibus Lex hoc jus dedit, scilicet solis civilibus Romanis sui juris; qui soli hoc Legis verbo *Paterfamilias* continentur.

(2) Excipe nisi habeat Castrense peculium. Nam quoad hanc causam, pro patrefamilias habetur.

2.° Obsides (3) testari non possunt, nisi eis permittatur (4). *l.* 11. *ff. d. tit.*

3. Ejus qui apud hostes est, testamentum quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit. *l.* 8. *ff. d. tit.*

(3) Romanis dati. Sunt enim peregrini.

(4) Publica auctoritate; vel expresse, vel tacite, datocis usu Togæ quæ erat Romanæ civitatis insigne.

DCXXV. De statu suo dubitantes, vel errantes testamentum facere non possunt. *l.* 15. *ff. d. tit.*

In eo qui testatur, ejus temporis quo testamentum facit, integritas (1) mentis, non corporis sanitas exigenda est. *l.* 2. ff. *d. tit.*

Is cui Lege bonis interdictum est, testamentum facere non potest. Quod tamen interdictione vetustius habuerit valebit. *l.* 18. *ff. d. tit.*

Surdus, mutus, testamentum facere non possunt. *l.* 6. § 1. ff. *d. tit.*

Intestabilis (2), nec testamentum facere potest nec ad testamentum adhiberi. *l.* 18. *ff. d. tit.*

(1) Igitur impubes, furiosus, mente captus, testari non possunt.

(2) Puta, ob crimen famosum damnatus. *d.* l. 18.

### ARTICULUS III.

*De forma extrinseca testamentorum.*

DCXXVI. Licebit testanti, vel nuncupare heredes, vel scribere (1); sed si nuncupat, palam (2) debet. *l.* 21. *ff. Qui test. fac. poss.*

Uno contextu (3) actus, testari oportet. *d. l.* 12. § 3.

(1) Propria manu.

(2) Ita ut exaudiatur a testium numero solemni.

(3) Id est, nullo alio actu, nisi quem naturalis necessitas expostulet, intermisso. Potest autem ex intervallo explicare quod obscurum esset.

DCXXVII. Veteres putaverunt; Eos qui propter solemnia testamenti adhibentur (1), durare debere (2) donec suprema contestatio peragatur. *l.* 20. § 8. *ff. d. tit.*

Singulos testes proprio chirographo annotare convenit quis et cujus testamentum signaverit. *l.* 30. *ff. d. tit.*

Testes adhiberi possunt, cum quibus testamenti factio est: sed neque mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque ii quos Leges improbos intestabilesque esse jubent. *Instit.* Tit. *de Testam.* § 7.

(1) Et quidem rogati esse debent.

(2) Ita tamen ut sponte.

Conditionem testium tunc inspicere debemus, quum signarent; non mortis tempore. *l.* 22. § 1. ff. *d. tit.*

Qui in testamento heres instituitur, in eodem testamento testis esse non (3) potest. *l.* 20. ff. *d. tit.*

Ad testium numerum simul adhiberi possumus ego et pater. *sup. d. l.* 22. § 6.

(3) Nec ipse, nec is qui in ejus potestate est; nec is in cujus ipse est potestate, aut qui est in ejusdem potestate. Regula trahenda non est ad legatarios.

DCXXVIII. Posse et nocte signari testamentum, nulla dubitatio est. *d. l.* 22. § 6.

Quum in testamento dies et Consules adjecti non essent, non nocet. MODEST. FRAGM. *apud Sculting.*

Unum testamentum pluribus exemplis obsignare quis potest. *l.* 24. ff. *d. tit.*

## ARTICULUS IV.

### *De heredum institutione.*

#### § 1. *De personis quæ scribi possunt heredes.*

DCXXIX. In extraneis heredibus observatur, ut sit cum eis testamenti (1) factio; et id duobus (2) temporibus inspicitur, testamenti facti, et mortis testatoris; hoc (3) amplius, et quum adibit hereditatem. *l.* 49. § 1. ff. *de Hered. instit.*

Solemus dicere, media (4) tempora non nocere. *l.* 6. § 1 ff. *d. tit.*

(1) Quam non habebant peregrini; quales erant deportati. Latinis concessa erat, si intra centum dies a morte testatoris civitatem Romanam adipiscerentur.

(2) Interdum et tertium tempus spectatur; scilicet conditionis existentis, quum institutio facta est sub conditione.

(3) Id est, debet perseverare testamenti factio a die mortis, aut conditionis existentis, donec heres adeat hereditatem.

(4) Scilicet inter diem testamenti et diem mortis; et inter diem mortis, et diem conditionis existentis.

DCXXX. Qui apud hostes est, recte heres (1) instituitur. *l.* 32. § 1. ff. *d. tit.*

Testamenti factio cum servis ex persona dominorum (2) introducta est. *l.* 31. ff. *d. tit.*

Servus hereditarius (3) heres institui potest, si testamenti factio fuit cum defuncto (4); licet cum herede instituto non sit. *l.* 52. ff. *d. tit.*

Etiam penitus ignotum, heredem instituere quis potest. *l.* 11. *Cod. de Testam.*

(1) Modo revertatur. Nam fictione juris *Postliminii*, semper in civitate fuisse videtur; adeoque semper fuisse cum eo, testamenti factio.

(2) Scilicet ut recte scribatur heres, servus ejus domini qui ipse scribi potuisset; non ergo servus deportati, aut deditii; nec servus pœnæ, cum nullum habeat dominum.

(3) Id est, alicujus hereditatis jacentis.

(4) Cujus adhuc videtur esse servus; cùm hereditas jacens, defuncti personam sustineat.

#### § 2. *De ipsa heredum institutione.*

DCXXXI. Qui testatur, ab heredis institutione plerumque (1) debet initium facere testamenti. *l.* 1. ff. *Qui testam. fac.*

(1) Dixit *plerumque :* quædam enim ante heredis institutionem adscribi possunt, ut substitutio vulgaris, fideicommissa. Jure Justinianeo, jam huic regulæ locus non est; cum etiam legata ante heredis intitutionem adscribi possint.

DCXXXII. Heres institui, nisi certo demonstretur, nemo potest. *l.* 9. § 9. ff. *d. tit.*

Quoties volens alium heredem scribere, alium scripserit; placet neque heredem eum esse qui scriptus est, quoniam voluntate deficitur; neque eum quem voluit, quoniam scriptus non est. (1) *d. l.* 9.

In eo qui conditionem destinans inserere non addidit; hunc pro non instituto (2), *Marcellus* putat. *d. l.* 9. § 5.

Errore scribentis testamentum, juris solemnitas mutilari nequaquam potest; quando minus scriptum (3), plus nuncupatum videatur. *l.* 7. *Cod. de Testam.*

*Recte* Heres instituitur, cum (4) maledicto. *l.* 48. § 1. ff. *de Hered. instit.*

(1) Nil refert autem an suo nomine, an quavis alia certa designatione demonstretur.

(2) Cum enim ignoretur conditio, non potest sciri an extiterit; adeoque an huic delata sit hereditas; quam nonnisi sub ea conditione ei deferri testator voluit. Contra vice versa, si conditio adscripta sit quum testator adjicere nollet; ea insuper habita, institutio valebit. *d. tit.* N. 30.

(3) Ut si omissa sint hæc verba, ESTO, HERES; *d. tit.* N. 32.

(4) Puta, *Impiissimus filius heres esto.* Si tamen appareret, aliquem eo animo scriptum heredem ut denotaretur, institutio non valeret. Confer N. 28. et N. 41. Tit. *de Hered. instit.*

DCXXXIII. Captatorias institutiones, non eas Senatus improbavit quæ mutuis affectionibus judicia (1) provocaverunt; sed quarum conditio confertur in secretum alienæ voluntatis. *l.* 70. ff. *d. tit.*

(1) *Captatoria* igitur non est institutio, quum quis ita scripsit; *Qua ex parte Titius me heredem scripsit, ea ex parte heres esto.* Sed erit captatoria si sic scribat, *Qua ex parte me instituet.*

§ 3. *De distributione hereditatis inter plures heredes.*

DCXXXIV. Paterfamilias distribuere hereditatem in tot partes potest, quot voluerit. *l* 13. § 1. ff. *d. tit.*

Hereditas plerumque (1) dividitur in duodecim uncias. *l.* 50. ff. *d. tit.*

*Scriptus* Sine parte (2), quod assi deest, feret (3). *l.* 17. ff. *d. tit.*

Testator si asse expleto alium sine parte scripserit, in alium assem (4) veniet. *d. l.* 17. § 3.

Si quis dupondium distribuit, et tertium sine parte instituit, in trientem veniet. *d l.* 17. § *fin.*

(1) Ad commodiorem computationem.

(2) Expressa; et quidem etsi promisisset adscribere partem, quam non adscripsit. Secus de his qui scripti sunt ex parte quæ non existit; hi enim prorsus inutiliter scripti sunt.

(3) Sive unus, sive plures ita sunt scripti.

(4) Eadem ratione; si partes expressæ assem excedunt, hi qui sine partibus scripti sunt, obtinebunt quod alteri assi deest.

## ARTICULUS V.

### *De Heredum substitutionibus.*

### § 1. *De substitutione vulgari.*

DCXXXV. Potest quis in testamento plures (1) gradus heredum facere.... Et vel plures in unius locum possunt substitui, vel unus in plurium, vel singulis singuli, vel invicem ipsi qui heredes instituti sunt. *l.* 36. *pr. et* § 1. ff. *de Vulg. subst.*

Nemo institutus, et sibi substitutus, sine (2) causæ mutatione quicquam proficit. *l.* 10. § *fin. ff. d. tit.*

(1) Quot voluerit in infinitum.

(2) Id est, nisi melior sit causa substitutionis quam institutionis: est autem melior, puta si ex causa substitutionis minus gravetur.

*Regulæ circa personas quæ videri debent substitutæ.*

DCXXXVI. 1. *Substitutus, substituto, tacite intelligitur* (1) *substitutus instituto: ex l.* 27. *et l.* 41. *h. tit.*

2. Ubi quis heredes instituit, et ita scribit Eosque invicem substituo; hi substitui videbuntur, qui (2) heredes extiterunt. *l.* 23. *ff. de Vulg. subst.*

(1) Regula obtinet in vulgari duntaxat substitutione, non in pupillari. *d. tit.* N. 29.

(2) Ipsi, non ergo heredis heres, nec is cui jure potestatis quam in heredem habebat acquisita est hereditas. Idem observatur in substitutione Breviloqua, quam quis ita substituit; *Quisquis heres mihi erit.* Idem in substitutione pupillari, tam reciproca quam breviloqua.

3. *In generali heredum reciproca substitutione, non continentur illi ex heredibus quos specialiter testator invicem substituit: l.* 41. § 5. *ff. d. tit.*

4. Qui (3) scripsit, Quos heredes meos invicem substituo, conjunctos primo loco substituere videtur. *d. l.* 41. § 4.

(3) Finge: *Titius et Caius heredes sunto, Seius heres esto,* Eosque invicem substituo. Deficiente Caio, Titius utpote conjunctus præfertur Seio in substitutione.

*De his quæ ex institutione repetita intelligi debent.*

DCXXXVII. 1. Quum heredes ex disparibus partibus instituti, invicem substituti sunt; verum est non alias partes testatorem substitutioni inseruisse, quam quæ in institutione (1) expressæ sunt. *l.* 1. *Cod. de impub. substit.*

2. Sub conditione herede instituto, si substituamus; nisi eamdem conditionem repetemus, pure (2) substituere intelligimur. *l.* 73. ff. *de Hered. instit.*

(1) Si extranei mixti sunt, viriles habebunt.

(2) Secus de onere legatorum et fideicommissorum, quod in substitutione repetitum intelligitur.

*De effectu substitutionis.*

DCXXXVIII. *Substitutio potior est* (1) *jure accrescendi: ex l.* 2. § 8. *et fin. ff.* de Bon. post. sec. Tab.

(1) Finge duos conjunctim heredes scriptos, quorum uni tertius est substitutus. Eo præmortuo aut repudiante hereditatem in ejus partem non coheres ex jure accrescendi; sed substitutus vi substitutionis admittetur. Hæc ita, nisi contraria appareat voluntas testatoris. *d. tit.* N. 16.

*Quando deficiat substitutio necne.*

DCXXXIX. 1. Post aditam hereditatem (1) directæ substitutiones non impuberibus filiis factæ expirare solent. *l.* 5. *Cod. de Impub. instit.*

2. Non quis desinit heres esse (2) licet res quæ relictæ sunt auferuntur (3). *l.* 43. § 3. *ff. de Vulg. substit.*

(1) Ab instituto; nec refert sibi an ei in cujus potestate est quæsiverit. Vide tamen casum singularem. *d. tit.* N. 19.

(2) Adeoque, non erit substituto locus.

(3) A fisco. Species in eo qui tacitam fidem restituendi incapaci dedit. Porrige regulam ad omnes indignos.

### § 2. *De pupillari substitutione.*

*Qui et quibus substitui pupillariter possint.*

DCXL. Moribus introductum est ut quis im-

puberibus (1) testamentum facere possit. *l.* 2. ff. *de Vulg. substit.*

Substituere liberis tam heredibus institutis quam exheredatis (2) possumus; tam eum quem nobis heredem instituimus, quam alterum. *l.* 1. § 1. ff. *d. tit.*

*Et* Quos possum heredes mihi facere necessarios, possum et filio. *l.* 10. § 1. ff. *d. tit.*

(1) In potestate testatoris existentibus, nec in alterius potestatem mortuo eo recasuris.

(2) Jure enim potestatis fit substitutio.

*De natura hujus substitutionis.*

DCXLI. Quisquis impuberi testamentum facit, sibi quoque debet facere. *l.* 2. § 1. ff. *d. tit.*

Patris et filii testamentum pro uno (1) habetur. *l.* 20. ff. *d. tit.*

Pupillares tabulæ, pars sunt prioris testamenti. *l.* 38. § 3. ff. *d. tit.*

Si patris (2) testamentum non valet, nec filii valebit. *Instit.* Tit. *de Pupill. substit.*

Si principale ruptum sit testamentum, et pupillare evanescit. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Nisi adita patris hereditas sit, pupillare testamentum evanescit. *d. l.* 2. § 1.

*At* Etiam si contra patris tabulas possessio petita sit, substitutio pupillaris (3) valet. *l.* 34. § 2. ff. *d. tit.*

Prius (4) sibi quis debet heredem scribere, deinde filio, et non convertere ordinem scripturæ. *d. l.* 2. § 4.

(1) Diversis tamen intervallis fieri possunt.

(2) Hæc et sequens regula fluunt ex præcedentibus.

(3) Sufficit enim quod valeat testamentum ex Jure Civili. Vice versa, etsi testamentum corruerit Jure Civili per repudiationem heredis scripti; sufficit quod sustineatur Jure Prætorio, puta per Edictum Si *quis omissa causa, etc.* de quo infra; vel ex eo quod Minor qui repudiavit, restitutus fuerit a Prætore ut adiret.

(4) Tunc demum hæc regula necessario observanda est, quum exheredati substituitur.

*De interpretatione substitutionum; quando substitutio pupillaris facta intelligatur; quæ personæ substitutæ videantur, et ex quibus partibus.*

DCXLII. 1. Jam (1) hoc jure utimur; ut, quum pater impuberi filio in alterum casum substituisset, in utrumque substituisse intelligatur. *l.* 4. ff. *d. tit.*

(1) Hæc præsumptio locum non habet contra uxorem testatoris, quæ ad legitimam filii impuberis hereditatem venit. *d. tit.* N. 27. Vide alteram exceptionem in Reg. seq.

2. Si alter pubes, alter impubes invicem sibi fuerint substituti; in vulgarem tantummodo casum factam videri substitutionem. *d. l.* 4. § 2.

3. Cum impuberi pater substituerit QUISQUIS MIHI HERES ERIT; placuit ad hanc substitutionem, scriptos (2) tantummodo admitti. *l.* 3. ff. *d. tit.*

4. In substitutione QUISQUIS MIHI HERES ERIT, filio heres esto; placuit Prudentibus, si quandoque *quis* heres fuisset, quamvis heres esse (3) desisset, futurum heredem ex substitutione. *l.* 31. ff. *d. tit.*

5. Quum quis substituit pupillo, QUISQUIS HERES ERIT; parte eædem ad substitutos pertinent, quas in patrisfamiliæ habuerunt (4). *l.* 8. *ff. d. tit.*

(2) Non vero eorum heredes, nec eos quibus per ipsos acquisita est hereditas.

(3) Puta, si pro parte contra eum querela inofficiosi ob-ta est, vel si restituit ex Trebelliano. Sufficit enim nudum nomen heredis.

(4) Sufficit autem ut ex his partibus adierint; nec refert an restituerint, an eis ablatæ sint.

*De effectu substitutionis pupillaris.*

DCXLIII. Ad substitutos pertinent, et si quæ postea pupillis obvenerunt. Neque enim suis bonis testator substituit, sed (1) impuberis. *l.* 10. § 5. *ff. d. tit.*

Pupillo heredi substitutus (2), aut utriusque debet hereditatem habere, aut neutrius, juncta enim hereditas esse cœpit. *d. l.* 10. § 2.

(1) Regula limitationem patitur in substitutione facta ab Adrogatore: ex qua detrahi oportet *Quartam* D. Pii, et cætera quæ restitui debent his ad quos bona impuberis perventura fuissent, si non fuisset arrogatus.

(2) Ex sententia Marcelli quæ prævaluit. Fallit regula, quum pupillus se abstinuit hereditate patris.

*Quando expirat.*

DCXLIV. Omne spatium quod est intra pubertatem, liberum est patri ad substituendum filio. Sed finis hujus, pubertas est. *l.* 43. § 1. ff. *d. tit.*

## ARTICULUS VI.

*De necessaria in testamentis institutione aut exheredatione suorum heredum.*

DCXLV. Inter cætera quæ ad ordinanda testamenta necessario desiderantur, principale jus est de liberis instituendis vel exheredandis. *l.* 30. *ff. de Lib. et posth.*

§ 1. *De institutione vel exheredatione jam natorum.*

DCXLVI. 1. Filio (1) qui in potestate est præterito, inutile (2) est testamentum. *l.* 30. *ff. d. tit.*

2. *Ne videatur præteritus* Filiusfamilias, nominatim aut heres scribi aut exheredari (3) debet. . 26. *ff. d. tit.*

3. Filius non sub omni conditione institui potest, sub ea quæ est in ipsius potestate, potest. *l.* 4. *ff. de Hered. instit.*

4. Filius qui fuit in potestate, sub conditione scriptus quam Senatus aut Princeps improbant, testamentum (4) infirmat patris. *l.* 15. *ff. de Condit. instit.*

(1) Idem obtinet Jure Justinianeo circa cæteros *Suos* heredes. Jure vero Pandectarum, præteritio filiarum et nepotum non infirmabat testamentum; sed preteriti admittebantur cum scriptis, auferebantque *Suis* virilem, *Extraneis* semissem. Tit. *d. Lib. et Posth.* N. 3 et 4.

(2) Et licet præmoriatur filius aut abstineat se bonis: non convalescit Jure Civili; sed Jure Prætorio sustinetur. *d. tit.* N. 4.

(3) Jure Pandectarum, reliquos suos heredes præter filium sufficiebat exheredari *Inter cæteros.* Justinianeo, pariter debent *Nominatim* exheredari. *d. tit.* N. 10.

(4) Quod enim pro herede scripto favorabiliter receptum est, ut hæ conditiones pro non scriptis habeantur (infra *Sect* 7.), non debet contra filium heredem scriptum retorqueri; quoties magis ipsius interest institutionem non valere, ut admitti ab intestato possit.

DCXLVII. Pure (1) filium exheredari Julianus putat; eoque Jure utimur. *l.* 3. § 1. *ff. de Lib. et posth.*

Frustra exheredabitur quis post mortem suam. *l.* 29. § 10. *ff. d. tit.*

(1) Ne si pendente conditione testator decederet, inveniretur filius nec heres nec exheres; utpote adhuc conditione pendente.

DCXLVIII. Pluribus heredibus scriptis, si ab unius persona testator exheredaverit *filium*, vitiosa erit exheredatio. *l.* 3. § 2. ff. *d. tit.*

Filius inter medias quoque heredum institutiones recte exheredatur, et erit a toto gradu summotus. *d.* § 2.

Vulgo (1) dicitur, eum gradum a quo filius præteritus est non valere. *l.* 14. § 1. *ff. d. tit.*

Ante heredis institutionem exheredatus, ab omnibus gradibus (2) summotus est. *l.* 3. § 3. ff. *d. tit.*

(1) Fallit regula. Nam filii institutio in primo gradu, sequentes a quibus præteritus est, confirmat; secus de ejus exheredatione.

(2) Videtur scilicet ab omnibus gradibus exheredatus. Idem obtinebit, et si inter plures gradus aut post omnes gradus exheredatus est; si appareat voluntas testatoris ut ab omnibus gradibus summoveretur.

DCXLIX. Multi non notæ causa exheredant filios, sed ut eis consulatur. *l.* 18. ff. *d. tit.*

§ 2. *De institutione aut exheredatione posthumorum.*

DCL. 1. Placet omnem (1) masculum, posse posthumum scribere; sive jam maritus sit, sive nondum (2) uxorem duxerit. *l.* 4. *ff. d. tit.*

*Quilibet* Posthumum ex qualibet vidua (3) natum, sibi filium heredem instituere potest. *l.* 27. ff. *d. tit.*

2. Posthumi per virilem sexum descendentes (4), ad similitudinem filiorum nominatim (5) exheredandi sunt. *l.* 3. *de Injust. rupt.*

3. Si proponas a primo gradu posthumum exheredatum, a secundo præteritum; primus gradus (6) valet, secundus ruptus est. *l.* 3. § 6. ff. *d. tit.*

*Contra, a primo gradu præteritus, a sequentibus exheredatus;* Rumpendo testamentum (7), sibi locum facere posthumus solet: quamvis filius (8) sequentem gradum a quo exheredatus est, patiatur valere (9. *l.* 5. ff. *de Inj. rupt.*

(1) Femina non poterat. Nam Jure Pandectarum non valebat saltem Jure Civili institutio posthumi, nisi is posthumus esset inter *Suos* heredes; femina autem non habet *Suos* heredes.

(2) Modo possit habere.

(3) Non ex ea quæ alteri nupta esset, ex qua nefas est liberos sperare. Ex ea autem quam tunc quidem ducere non possit (puta, quia nondum nubilis, aut per adoptionem soror), sed cujus nuptias remoto quandoque impedimento honeste sperare potest; posthumum instituere potest. Sed et indeterminate *Posthumus* potest institui.

(4) Masculi, Jure Digestorum. Jure Justinianeo, cujusque sexus et gradus.

(5) Adde, et *Pure.* Si tamen conditio sub qua scripti essent, antequam nascerentur extiterit, non nocet.

(6) Modo non aliquis ex heredibus primi gradus fecerit locum alicui substituto. Tunc enim propter hujus substituti personam, a quâ posthumus exheredatus non est, rumpitur testamentum. l. 19. ff. *de Injust. rupt.*

(7) Id est, primum gradum a quo præteritus est rumpendo, non sinit valere sequentes a quibus exheredatus est. Contra, vice versa.

(8) Jam natus, a primo gradu præteritus.

(9) Vide disparitatem in Nota (2) ad d. l. 7. *de Lib. et posthum.* N. 40. *d. tit.*

*De Aquilianis posthumis.*

DCLI. Gallus sic posse institui nepotes posthumos induxit (1); Si filius meus vivo me morietur, tunc qui ex eo nepos, neptis, post mortem meam natus nata erit, heredes sunto. *l.* 29. *ff. d. tit.*

(1) Porrecta est Galli sententia, ad pronepotes et deinceps, item ad casum quo alio modo quam morte filii nepotes posthumi nascerentur *Sui.*

*De Velleianis, seu Quasi-posthumis.*

DCLII. Qui post testamentum in vita nascuntur (1), per Legem Velleiam rumpere testamentum prohibentur; si nominatim sint *instituti vel* exheredati. *l.* 3. § 1. *ff. de Inj. rupt.*

Ex altero Capite Legis Velleiæ, succedendo (2) sui non rumpunt; sive fuerint instituti, vel exheredati ab eo gradu ad quem hereditas defertur. *l.* 6. § 3. *ff. d. tit.*

Lex Velleia posteriore Capite non permittit (3) institui, sed vetat rumpi. *l.* 29. § 15. *ff. de Lib. et posth.*

(1) Et quidem *Sui* heredes. Differunt ab Aquilianis, quod *Aquiliani* post mortem testatoris, hi vivo quidem testatore sed post ejus testamentum nascuntur.

(2) Primum Caput Legis Velleiæ est de his qui post testamentum nascuntur. Hoc caput est de his qui tempore testamenti jam nati erant, sed nondum sui heredes; post testamentum autem succedunt in locum patris ipsorum, qui ipsos in familia testatoris præcedebat.

(3) Nec enim ulla Lege opus, ut possit institui is qui tempore testamenti vivit.

*De Julianis.*

DCLIII. Si filium habeas, et nepotem nondum natum instituas, isque nascatur vivo patre suo, mox pater decedat: Juliano videtur, duobus quasi Capitibus Legis (1) commixtis, in hoc quoque inducere Legem; ne rumpantur testamenta. *d. l.* 29. § 15.

(1) Hæc species accedit ad Primum Caput, quod posthumus nascatur post testamentum; ad Secundum autem, quod non nascatur *Suus* heres, sed in hunc *Sui* heredis gradum postea succedat. Dicuntur hi posthumi *Juliani.*

## ARTICULUS VII.

*Quomodo testamenta infirmentur ipso Jure.*

### § 1. *De modo quo rumpitur testamentum agnatione sui heredis.*

DCLIV. Sui heredis agnatione (1), solet rumpi testamentum. *l.* 8. *ff. de Inj. rupt.*

*Puta* Qui uxorem prægnantem reliquit, in hostium potestatem pervenit; non puto dubium esse, quin per Legem Corneliam, nato (2) filio continuo testamentum ejus rumpatur. *l.* 15. *ff. de Inj. rupt.*

*Item* Verum est; adoptione (3) filii, testamentum rumpi. *l.* 8. *ff. de Inj. rupt.*

Filius (4) postliminio rediens, non rumpit patris testamentum. *l.* 10. *ff. d. tit.*

Uxoris abortu testamentum mariti non solvi; posthumo vero præterito, quamvis natus illico decesserit, non restitui ruptum; evidentissimi (5) juris est. *l.* 2. *Cod. de Posth. her. inst.*

(1) De hoc verbo vide Tit. præced.

(2) Is posthumus qui *Cornelianus* dicitur, perinde patri suo agnasci videtur, ac posthumus suus proprie dictus; cum per fictionem Legis Corneliæ pater ipsius ultimo momento priusquam captivus fieret, in civitate mortuus esse intelligatur.

(3) Nam is quem adoptamus, nobis agnascitur, nobis fit suus heres. Cæterum institutio ejus ante facta, prodest ne rumpatur testamentum: exheredatio non item, nisi fuerit filius naturalis; perperam enim exheredamus extraneum. Vide alias species quibus agnascuntur sui heredes: Tit. *de Inj. rupt.* N. 2.

(4) Sed ab initio inutile est, si fuit præteritus.

(5) Nam simul atque nascendo rupit testamentum, extitit ipse ab intestato heres; et paternam hereditatem sibi quæsitam, in sua hereditate reliquit.

### § 2. *Quomodo rumpitur prius testamentum per posterius.*

DCLV. 1. Tunc prius testamentum rumpitur, quum posterius jure perfectum est; nisi posterius, vel jure militari factum sit, vel in eo scriptus est qui ab intestato venire potest. *l.* 2. *ff. de Injust. rupt.*

2. Ut superius testamentum rumpatur; sufficit ita posterius factum esse, ut aliquo casu potuerit heres (1) ex eo existere. *l.* 54. *ff. de Hered. instit.*

*Puta* Quum in secundo testamento heredem... instituimus sub conditione...; licet non (2) extiterit, superius erit ruptum. *l.* 16. *ff. de Injust. rupt.*

*Item* Si quis posthumos quos per ætatem aut valetudinem habere (3) non potest, heredes instituerit; superius testamentum rumpitur. *l.* 9. *ff. de Lib. et posth.*

(1) Nec convalescit prius, licet posterius ex post facto fuerit infirmatum.

(2) Si in futurum fuit collata. Secus, si in præsens aut præteritum: nam cum secundum nunquam potuerit valere, prius non rumpitur.

(3) Magis enim difficile quam ipsa natura impossibile est, ut talis posthumus nascatur, et ex posteriori testamento heres existat; adeoque aliquatenus potuit sperari ex eo testamento heres. Secus, si castratus esset, aut instituisset posthumum ex ea cum qua nefas esset nuptias sperare.

### § 3. *De modo quo irritum fit testamentum, per capitis diminutionem testatoris, aut infirmatur per destitutionem.*

DCLVI. Irritum fit testamentum, quoties ipsi

testatori aliquid contingit; puta, si civitatem (1) amittat. *l.* 6. § 5. *ff. de Inj. rupt.*

Eorum testamenta irrita fiunt quorum memoria post mortem damnata est; puta ex causa majestatis. *d. l.* 6. § 11.

Eorum qui mori magis quam damnari maluerint ob conscientiam (2) criminis, testamenta irrita Constitutiones faciunt. *d. l.* 6 § 7.

Nec emancipatione irritum fieri militis vel veterani testamentum, verum est. *d. l.* 6. § 13.

(1) Idem et si se dederit in adrogationem, quia desinit esse paterfamilias. Non fit autem irritum captivitate; quia aut jure postliminii convalescit, aut per Legem Corneliam confirmatur. supra Reg. 145. et 146.

(2) Secus, si tædio vitæ.

DCLVII. Si nemo subiit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur. *l.* 181. Paul. lib. 1. ad Vitellium.

## ARTICULUS VIII.

### *De querela inofficiosi, per quam testamentum infirmatur.*

### § 1. *Quid sit, et adversus quæ testamenta admittatur.*

DCLVIII. Inofficiosum testamentum dicere, hoc est; allegare quare exheredari vel præteriri non debuerit. *l.* 3. *ff. de Inoffic. test.*

Hoc colore de inofficioso agitur (1), quasi non sanæ mentis fuerint (2) ut testamentum ordinarent. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Ante aditam hereditatem non nascitur (3) querela. *l.* 8. § 10. *ff. d. tit.*

(1) Testamentumque rescindi petitur.

(2) Quasi furor sit irasci contra sanguinem suum, cumque immerentem hereditate sua excludere.

(3) Competit enim contra heredem scriptum, adeoque oportet ut additione factus fuerit heres.

DCLIX. 1. De inofficioso testamento militis dicere, nec miles potest. *l.* 27. § 2. *ff. d. tit.*

*At* Contra veterani patrisfamilias testamentum, esse inofficiosi querelam, etsi ea sola bona habuit quæ in castris quæsierat. *l.* 8. § 3. *ff. d. tit.*

2. Nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicit, quia pater ei hoc fecit. *d. l.* 8. § 5.

### § 2. *Quibus competat et adversus quos.*

DCLX. Omnibus tam parentibus quam liberis (1) de inofficioso licet disputare. *l.* 1. *ff. d. tit.*

(1) Etiam per feminas descendentibus, etiam adoptivis.

De inofficioso testamento matris, spurii quoque filii agere possunt. *l.* 29. § 1. *ff. d. tit.*

Posthumus inofficiosum testamentum potest dicere, eorum quibus suus heres vel legitimus potuisset fieri.... sed et cognatorum (2). *l.* 6. *ff. d. tit.*

Per querelam inofficiosi soror et frater, turpibus personis scriptis heredibus, ex Sacris Constitutionibus prælati sunt. *Instit.* Tit. *de Inoffic. testam.*

(2) Puta, avi materni. Licet enim posthumus alienus non possit Jure Civili institui; tamen, cum Jure Prætorio institui potuerit, recte imputatur parenti quod eum non instituerit.

DCLXI. *In querela* Fit successioni (1) locus. *l.* 31. *ff. d. tit.*

Inofficiosi querelam, patrem filii nomine instituere non posse invito eo; ipsius enim injuria est. *l.* 8. *ff. d tit.*

Quantum ad inofficiosi querelam pertinet, nihil interest quis sit heres scriptus (2); an ex liberis, an extraneis, vel municipibus (3). *sup. d. l.* 31. § 1.

(1) Scilicet ut, si hi qui gradu præcedunt, exclusi sint a querela, vel eam repudiaverint; sequentes admittantur. Vide Notas ad h. l. Tit. *de Inoffic. test.* N. 10.

(2) Contra quem datur. Sed et contra fideicommissarium cui restituta est hereditas, aut fiscum qui heredi scripto hereditatem abstulit, datur. Tit. *de Inoffic. test.* N. 13.

(3) Etiamsi sit Imperator. *d. tit.* N. 12.

### § 3. *De effectu querelæ.*

DCLXII. Quum contra testamentum, ut inofficiosum, judicatur; testamenti factionem habuisse defunctus non creditur. *l.* 17. § 1. *ff. d. tit.*

*Corollarium primum.* Quum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento valet. *l.* 28. *ff. d. tit.*

*Amplius* Nec fideicommissa ab intestato (1) data debentur, ab eo cujus de inofficioso testamento constitisset. *l.* 36. *ff. de Legatis* 3.°

*Corollarium secundum.* Evicta hereditate per inofficiosi querelam, ab eo qui heres institutus esset; perinde omnia observari oportet, ac si hereditas adita non fuisset. *l.* 21. § 2. *ff. de Inoffic. test.*

*Limitatio.* Quoties herede non respondente; secundum adversarium Sententia datur; nihil nocere (2) neque legatis neque libertatibus. *l.* 14. § 1. *ff. de Appell.*

(1) Id est, ex clausula codicillari testamento inserta.

(2) Sustinentur etiam libertates et legata, eo casu quo filius qui querelam movit, præteritus est per errorem; cum ignoraretur vivere. *d. tit.* N. 36. Item sustinentur libertates si quis adversus quosdam duntaxat ex heredibus scriptis obtinuit, a reliquis victus est. Legata autem pro ea parte testamenti quod infirmatur, extinguuntur.

DCLXIII. Si quis ex personis quæ ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit, et casu (1) obtinuerit (2); non ei prosit victoria, sed his qui habent ab (3) intestato successionem. *l.* 6. § 1. *ff. de Inoffic. test.*

Qui repudiantis (4) animo non venit ad accusationem inofficiosi testamenti, partem non facit his qui eamdem querelam movere volunt. *l.* 17. *ff. d. tit.*

(1) Per errorem, dum proximus esse creditur.

(2) Adversus omnes scriptos. Regula enim locum non habet; si adversus unum ex his duntaxat, obtinuerit.

(3) Nisi ipsi repudiaverint.

(4) Hunc repudiantis animum habere non videtur filius; qui, cum ex aliqua parte scriptus esset, adiit ex testamento. *d. tit.* N. 34. in fine.

### § 4. *De Quarta per quam querela excluditur.*

DCLXIV. Quarta (1) debitæ portionis, ad excludendam querelam (2) sufficit. *d. l.* 8. § 8.

An exheredatus partem faciet, qui non queritur? Utique faciet. *d.* § 8.

Quarta accipietur, scilicet deducto ære alieno et funeris impensa. *l.* 8. § 9.

Placet Quartam minui per libertates. *d.* § 9.

(1) Si mortis causa relictum sit. Cæterum donatum *Inter vivos* non imputatur in Quartam, nisi hac contemplatione donatum fuerit.

(2) Modo sine conditione et onere Quarta relicta sit; nisi ea conditio sit per quam ipsi prospicitur aut illud onus quod compensetur cum eo quod amplius quarta relictum est. *d. tit.* N. 19. et 20. Quid novi statuerit Justinianus. Vide *d. tit.* N. 22.

### § 5. *De agnitione judicii defuncti, quæ querelam excludit.*

DCLXV. Accusare *quis* inofficiosam voluntatem... quam probavit (1), non potest. *l.* 8. § 1. *Cod. de Inoffic. testam.*

Post legatum acceptum (2), non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed et non jure factum contendere; inofficiosum autem dicere non permittitur. *l.* 5. *ff. de His quæ ut ind. aufer.*

Nihil interest, sibi relictum legatum filius exheredatus agnoverit, an filio servove relictum consecutus sit. *l.* 12. *ff. de Inoffic. testam.*

Si exheredatus petenti legatum ex testamento Advocationem præbuit, procurationemve (3) susceperit; removetur ab accusatione. *l.* 32. *ff. d. tit.*

(1) Puta, conducendo ab herede scripto res hereditarias; ei solvendo, etc. aut alias post mortem testatoris testamentum ipsius approbando. *d. tit.* N. 46 et seq.

(2) Nisi acceperit ut alteri restitueret, cujus forte tutelam administrabat.

(3) Modo non ex necessitate officii.

DCLXVI. Si pater legatum ex testamento matris accipiet, vel adisset hereditatem; non prohiberi.... jure filii accusare: nam indignatio filii est. *l.* 22. *ff. d. tit.*

Si quis post rem inofficiosi ordinatam, litem dereliquerit (1); postea non audietur. *l.* 8. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Quod si transegerit, et transactioni non stetur; litem ex integro instaurabit. *d. tit.* N. 12. Excluditur etiam quis a querela, lapsu quinquennii, quod non currit, dum alia ratione testamentum impugnat.

### § 6. *An et quando querela ad heredem transeat.*

DCLXVII. Est successio accusationis; etsi non sit petita bonorum possessio; jam tamen cœpta controversia, vel præparata. (1). *l.* 6. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Et in ea voluntate defunctus decesserit.

## ARTICULUS IX.

## *De Jure Codicillorum.*

### § 1. *Quis Codicillos facere possit: de voluntate Codicillos faciendi, in Codicillis necessaria; et de eorum forma.*

DCLXVIII. Codicillos is demum facere potest, qui et testamentum facere potest. *l.* 6. § 3. ff. *de Jur. cod.*

Eum qui testamentum facere opinatus est, nec voluit quasi codicillos id valere; videri nec codicillos fecisse. *l.* 1. ff. *d. tit.*

Litteræ quibus hereditas promittitur, vel affectus exprimitur, vim codicillorum non obtinent. *l.* 17. *ff. d. tit.*

DCLXIX. Codicillos et plures quis facere potest; et ipsius manu neque scribi neque signari necesse est. *l.* 6. § 1. *ff. d. tit.*

*Jure novo*, In omni ultima voluntate.... quinque testes... debent adhiberi. *l.* 8. § *fin. Cod. de Codic.*

§ 2. *In quo potissimum Codicilli a testamento differant.*

DCLXX. Codicillis hereditas neque dari neque adimi (1) potest. *l.* 76. ff. *ad SC. Trebell.*

*Corollarium primum.* Hereditas testamento inutiliter data non potest codicillis quasi hereditas (2) confirmari. *l.* 2. § *fin. ff. de Jur. codic.*

*Corollarium secundum.* Neque conditionem heredi (3) instituto codicillis adjicere, neque substituere directo *quis* potest. *l.* 6. *ff. d. tit.*

(1) *Dari* aut *Adimi* directo : in hoc enim codicilli differunt a testamento, ex cujus substantia est ut heredis institutionem contineat. Cæterum per fideicommissum relinqui potest codicillis.

(2) At jure fideicommissi potest.

(3) Qui pure testamento institutus esset. Cæterum potest quis ipso testamento heres institui, sub conditione quam testator dicat se codicillis significaturum. Qua ratione autem nec adjici, eadem nec detrahi conditio potest. Hinc pariter servo proprio cum libertate heredi instituto, non potest postea codicillis adimi libertas, quia indirecto adimeretur hereditas.

§ 3. *Quatenus codicilli ejus qui testamentum fecit, a testamento pendeant.*

DCLXXI. Ante tabulas testamenti, codicilli facti, non aliter valent quam si testamento quod postea factum est vel codicillis confirmentur (1). *l.* 5. *ff. de Jure Codicill.*

Intestato patrefamilias mortuo, nihil desiderant codicilli, sed vicem testamenti exhibent ; testamento autem facto, jus sequuntur (2) ejus. *l.* 16. *ff. d. tit.*

Codicilli (3) pro parte testamenti habentur, observationemque et legem juris inde traditam servant. *l.* 14. *ff. d. tit.*

(1) Et quidem Papinianus expressam confirmationem desiderabat ; Justinianus, qualecumque indicium voluntatis. Hac in re codicillorum species differt a codicillis intestati, qui nulla egent confirmatione.

(2) Et ideo, rupto per agnationem sui heredis præteriti testamento, aut eo destituto corruunt ; nisi expresserit testator velle se ut, etiamsi intestatus decederet, valerent.

(3) Scilicet ejus qui testamentum fecit. Hæc regula consonat præcedenti, et sequenti.

DCLXXII. Codicillorum (1) jus singulare est ; ut quæcumque in his scriberentur, perinde haberentur ac si in testamento scripta essent. *l.* 2. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Ex hac regula sequitur non inspici tempus codicillorum, sed testamenti ; an testator habuerit testamenti factionem ; an servus, cui directam libertatem codicillis relinquebat, fuerit servus ejus proprius, etc.

*Limitatio.* In illis quæ non juris sed facti (2) sunt, non est perinde habendum quod codicillis scribitur, atque si ubi confirmatur (3) scriptum fuisset. *l.* 7. § 1. *ff. d. tit.*

(2) Puta ; an extiterit in rebus humanis, is cui aut a quo relinquebatur ; an tunc habuerit consilium fraudandi creditores, qui codicillis manumittebat ; an fuerit miles necne, quum codicillos scriberet. *d. tit.* N. 22. ad finem.

(3) Id est, tempore testamenti per quod confirmantur. Florent. *confirmatio.*

## ARTICULUS X.

*De jure quod militibus proprium est circa testamenta.*

§ 1. *Ex quo et quando quis privilegiis militum circa testamenta gaudeat.*

DCLXXIII. Ex eo tempore quis jure militari incipit posse testari, ex quo in numeros (1) relatus est. *l.* 42. *ff. de Test. mil.*

Sancimus his solis qui in expeditionibus occupati sunt, indulgeri circa ultimas voluntates conficiendas beneficium. *l.* 17. *Cod. d. tit.*

(1) Non ergo lecti tyrones : verum hoc jus habet translatus ex numero in alterum numerum, licet nondum pervenerit. *d. tit.* N. 2. Cæterum non solum legionarii hoc privilegio gaudent ; sed et Vigiles ; item in Classibus, remiges, nautæ, item omnes qui in hostico deprehenduntur. *d. tit.* N. 4.

§ 2. *De privilegio militum, ut testari possint etiam qui jure communi non possint ; et iis relinquere quibus jure communi non licet.*

DCLXXIV. Si miles incertus an sui juris sit, testamentum fecerit, in ea conditione est testamentum ejus ut valeat. *l.* 11. § 1. ff. *de Test. mil.*

Jure militari surdum et mutum testamentum facere posse, ante causariam missionem, placet. *l.* 4. ff. *d. tit.*

Ex militari delicto capite damnatis, testamentum facere licet ; super bonis duntaxat castrensibus. *l.* 11. ff. *d. tit.*

DCLXXV. Et deportati, et fere omnes qui testamenti factionem non habent, a milite heredes (1) institui possunt. *l.* 13. § 2. ff. *d. tit.*

In omnibus quos miles scribit heredes, institutio incipit vires habere ; si mortis (2) tempore talis inveniatur ut a milite institui poterit. *d.* § 2.

(1) Aut legata accipere.

(2) Licet tempore testamenti non talis esset ; puta, erat servus pœnæ, quum contra in paganorum testamento, utroque tempore et testamenti et mortis testamenti factio in herede requiratur.

§ 3. *De privilegio militum, ut eorum testamenta neque solemnitatibus neque regulis Juris Civilis subsint; plenioremque interpretationem recipiant.*

DCLXXVI. 1. Militibus quomodo velint, et quomodo possunt, testamentum facere concessum est; ut tamen hoc ita subsecutum esse, legitimis probationibus ostendatur. *l.* 40. ff. *d. tit.*

2. Sicut et hereditatem miles nuda voluntate dare potest, ita et adimere potest. *l.* 15. § 1. *ff. d. tit.*

3. Militem fecisse testamentum, eum interpretandum est; qui se velle testamentum quod ante (1) fecerat valere, aliquo modo declaravit. *l.* 25. ff. *d. tit.*

4. Miles si testamentum imperfectum relinquat; scriptura quæ profertur, perfecti testamenti potestatem obtinet. *l.* 35. ff. *d. tit.*

Nec qui voluit jure communi testari, statim beneficio (2) militari renuntiavit. *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Ante militiam scilicet; et forte, aut injustum aut ruptum erat.

(2) Adeoque, etiamsi sibi proposuisset jure communi conficere testamentum quod non perfecit, valebit.

DCLXXVII. Certi juris est militem qui scit se filium habere, aliosque scripsit heredes, tacite eum exheredare intelligi. *l.* 9. *Cod. d. tit.*

Miles si hoc animo fuit ut vellet, quisquis sibi nascitur, exheredem esse; testamentum ejus non rumpitur. *l* 7. *ff. de Test. mil.*

Si eodem testamento miles eumdem heredem, deinde exheredem scripserit; adempta (1) videtur hereditas. *l.* 17. § 2. *ff. d. tit.*

Miles testamentum facere potest, et soli filio; tametsi sibi non fecerit. *l.* 15. § 5. ff. *d. tit.*

Miles et pro parte (2) testari potest. *l.* 37. *ff. d. tit.*

Miles et ad tempus heredem facere potest, et post (3) tempus. *d. l.* 15. § 4.

(1) Secus in testamento paganico. d. l. 17.

(2) Hinc inter plures heredes testamento militari scriptos, non erit locus juri accrescendi; nisi suffragetur militis voluntas.

(3) Hinc filiis ultra pubertatem, imo et extraneis, substituere directe potest; in his tamen duntaxat quæ ipsis reliquit.

DCLXXVIII. Militis codicillis ad testamentum factis, etiam hereditas jure videtur (1) dari. *l.* 36. ff. *d. tit.*

(1) Sunt enim et hi codicilli, testamentum; et potest cum pluribus testamentis miles decedere: nec posterius rumpit prius, nisi in his in quibus mutavit voluntatem.

Ex testamento militari servus qui legatum meruit, etiam libertatem (2) potest sibi vindicare. *l.* 40. § 1. *ff. d. tit.*

(2) Quamvis non sit expressa; modo tamen miles eum sciverit servum. Vide aliud exemplum largioris interpretationis. *d. tit.* N. 30.

§ 4. *De Regulis Juris Civilis quæ etiam circa ultimas militum voluntates, cum ad eas conservandas inserviant, observantur.*

DCLXXIX. Lex Cornelia (1) etiam ad militis testamentum pertinet. *l.* 39 *ff. de Test. mil.*

Si a milite scriptus heres, rogatus hereditatem restituerit; ex Trebelliano transeunt actiones. *l.* 29. *ff. d. tit.*

Si secundum voluntatem militis hereditas ejus non adeatur; nec res (2) castrenses heredibus competunt. *l.* 32. *ff. d. tit.*

(1) Quæ testatorem in captivitate hostium mortuum, fingit mortuum jam ultimo momento quo civis fuit.

(2) Nec enim militis heredi conceditur pro parte agnoscere, pro parte repudiare.

§ 5. *Ad quæ non porrigantur privilegia militum.*

DCLXXX. Miles alienum jus minuere non (1) potest. *l.* 28. *ff. d. tit.*

Edictum (2) Prætoris quo jusjurandum heredibus legatariisque remittitur, locum habet etiam in militum testamento. *l.* 29. § 2. *ff. d. tit.*

Bonorum possessionem, ultra tempora, nec militis posse agnosci. *l.* 15. § *fin. d. tit.*

(1) Hinc non potest dare tutorem liberis quos in potestate non habeat, aut qui post mortem ejus in alterius potestatem recasuri sint; patronum debita parte fraudare, in fraudem creditorum manumittere, etc.

(2) Et similiter inutile est quidquid miles contra bonos mores aut præcepta Legum ordinaverit; ut si minor viginti annis manumittat absque causa, fundum dotalem leget, etc.

§ 6. *Quamdiu testamentum militare valeat.*

DCLXXXI. Testamentum militiæ tempore factum, etiam intra annum post missionem (1) valet. *l.* 21. ff. *d. tit.*

Valere testamentum quod quis jure militari fecerat, verum est; etiamsi post annum conditio institutionis extiterit, mortuo eo intra annum. *l.* 38. *ff. d. tit.*

*Testamentum militare utpote nuda voluntate factum, nuda pariter testatoris voluntate etiam post militiam rescindi potest. l.* 34. § 1. *ff.* d. tit. *N. fin.*

(1) Modo non sit ignominiosa. Post annum autem ex quo missus est, non valet; nisi intra hunc annum rursus factus fuisset miles. *d. tit.* N. 35.

## ARTICULUS XI.

*De exhibitione et apertura testamentorum, et Indicto* De Tabulis exhibendis.

### § 1. *De exhibitione et apertura testamenti.*

DCLXXXII. *Quibus exhibendum sit.* Testamenti instrumentum non est unius hominis, hoc est heredis; sed universorum quibus quid illic adscriptum est; quin potius publicum est instrumentum. *l.* 2. ff. *de Testam. quemadm. aper.*

Omnibus quicumque desiderant tabulas (1) testamenti inspicere vel describere, dispiciendi describendique potestatem facturum se Prætor (2) pollicetur. *l.* 1. ff. *d. tit.*

(1) Aut quod ad causam *testamenti* pertinet, puta codicillos Nec refert, justum sit an injustum, perfectum an imperfectum, verum an falsum, supremum an prius.

(2) Dato interdicto De *tabulis exhibendis*, de quo mox infra.

*Quando et quomodo exhibendum.*

DCLXXXIII. 1. Si liquerit *Testatorem* vivere, non permittit Prætor inspici tabulas. *l.* 2. § 4. ff. *d. tit.*

2. Exhibere apud Prætorem oportet : ut ex auctoritate ejus signatores admoniti, veniant ad recognoscenda signa; et, si non obtemperent (1) coerceri a Prætore debent. *l.* 3. § 9. *ff. de. Tab. exhib.*

Si major pars signatorum fuerit inventa (2), poterit ipsis intervenientibus resignari testamentum et recitari. *l.* 6. ff. *Test. quemadm. aper.*

(1) Præsentes; nec enim coguntur venire absentes, sed ad eos mittitur ut signa recognoscant.

(2) Imo et his omnibus absentibus, si causa urgeat; adhibitis optimæ opinionis viris.

*Quæ partes non sint exhibendæ.*

DCLXXXIV. Pupillares (1) tabulas, si seorsum signatas testator reliquerit, Prætor aperiri nisi causa cognita non patietur. *l.* 8. ff. *d. tit.*

Diem et Consulem tabularum non patitur Prætor describi vel inspici; ne quid falsi fiat. *l.* 2. § 6. ff. *d. tit.*

(1) Ne qui se substitutos scirent, vitæ pupilli insidientur. Sed nec quamvis testamenti partem, quam specialiter testator vetuerit aperiri.

### § 2. *De Interdicto* De Tabulis exhibendis.

DCLXXXV. Si tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sunt; hoc Interdicto agendum est, et cum eo qui detinet, et cum eo qui deposuit. *l.* 3. § 2. ff. *de Tab. exhib.*

Si quis dolo fecit quominus penes eum tabulæ essent, nihilominus Interdicto tenebitur. *d. l.* 3. § 6.

DCLXXXVI. Condemnatio hujus judicii, Quanti interfuit æstimari debet. *d. l.* 3. § 11.

Si heres experiatur, ad hereditatem referenda est æstimatio; si legatum sit, tantum venit in æstimationem quantum sit in (1) legato. *d. l.* 3. §§. 12 *et* 13.

Si hinc consecutus legatarius æstimationem legati, postea legatum petat... si heres præstitit, exceptione repellendum; sin alius, repelli non oportere. *d. l.* 3. § 5.

Si ipse testator dum vivit, exhiberi desideret; Interdictum hoc (2) locum non habebit. *d. l.* 3. § 5.

De tabulis proferendis Interdictum competere non oportet, si hereditatis controversia (3) ex his pendet, aut ad publicam quæstionem (4) pertinet. *l.* 5. ff. *d. tit.*

(1) Licet conditione suspendatur; nec reddet, quamvis postea defecerit.

(2) Non enim est de vivi tabulis : agendum igitur ei erit actione *Ad exhibendum* civili, et *Rei vindicatione*.

(3) Jam mota.

(4) *Falsi* scilicet. Interim deponendæ sunt.

## ARTICULUS XII.

*De Edicto quo prohibetur aperi testamentum, donec ex Senatusconsulto Silaniano quæstio habita sit de familia testatoris qui necatus est.*

DCLXXXVII. Quod (1) ad causam testamenti pertinens relictum erit, ab eo qui occisus esse dicetur; id ne quis sciens dolo aperiendum, recitandum, describendumve curet... priusquam de ea familia quæstio ex Senatusconsulto habita, suppliciumque de noxiis sumptum fuerit. *l.* 3. § 18. ff. *de SC Silan.*

(1) Ratio Edicti, ne propter compendium suum heres familiæ facinus negligat et occultet. l. 3. § 29. ff. *d. tit.*

### § 1. *Quando quæstio ex Senatusconsulto de familia haberi, suppliciumque sumi debeat; et de quibus servis.*

DCLXXXVIII. Periculo capitis sui, custodiam

dominis tam a domesticis quam ab extraneis præstare servi coguntur. *l.* 1. ff. *de SC. Silan.*

Ubicumque vis adhibita (1) est, quæ interimere solet; dicendum est, locum SCto fore. *d. l.* 1. § 20.

Si quis veneno vel quo alio quod clam necare solet, interemptus sit; ad SCtum non pertinebit (2). *d. l.* 1. § 18.

Si sibi manus quis intulit, SCto locus non (3) est. *d. l.* 1. § 22.

Si maritus uxorem noctu secum cubantem necavit, vel uxor maritum; servi pœna liberabuntur (4). *l.* 3. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Et constat de nece.

(2) Nec enim potuit hoc casu familia auxilium ferre.

(3) Eadem ratio. Puniuntur tamen si prohibere potuerint.

(4) Vix enim est ut exaudire potuerint. Puniuntur tamen si constat eos potuisse ferre auxilium; extra quam eo casu quo vir justum dolorem in mulierem in adulterio deprehensam exequebatur.

DCLXXXIX. Quum dominus occiditur, auxilium ei familia ferre debet, armis, manu, clamoribus, et objectu corporis. Sin, de ea supplicium sumitur. *l.* 19. *ff. d. tit.*

*De appellatione* Domini, *vide Tit. præced. Specialiter autem in hoc SCto, is* Qui servum bona fide possedit, Domini appellatione non continetur; nec qui usumfructum (1) duntaxat habuit. *l.* 1. § 2. ff. *d. tit*

Si pater necatus sit; magis est de servis filii supplicium sumendum (2), licet non sit in potestate filius. *d. l.* 1. § 14.

Si vir aut uxor occisi proponantur; de servis (3) quæstio habetur. *d. l.* 1. § 15.

Constitutum est de libertis quos *quis* vivus manumiserat (4), quæstionem haberi. *l.* 10. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Nec is qui præsentem libertatem debebat; quamvis, etiam ille contineatur a quo dominium esset abiturum.

(2) *Vice versa* de filiorum nece, familia patris fit obnoxia SCto. Hoc non trahe ad filiam matris. d. l. 1. § 11.

(3) Utriusque; non autem de servis soceri: d. l. 1. § 16.

(4) Et quidem licet jus annulorum habeant: multo magis idem, de manumissis testamento.

DCXC. SCtum eos qui Sub eodem tecto fuerunt, omnimodo (1) punit; cæteros non aliter, nisi conscii fuissent. *l.* 1. § 26. ff. *d. tit.*

Quicumque eo loci fuerint ut vocem exaudire potuerunt, puniuntur quasi sub eodem (2) tecto fuerint. *d. l.* 1. § 26.

(1) Quia præsumuntur potuisse auxilium ferre.

(2) Et vice versa qui sub eodem tecto fuerunt, sed audire non potuerunt, puta ob surditatem; aut opem ferre non potuerunt, ob morbum puta, vel quod essent clausi; non puniuntur.

*Trajani constitutio* Ei qui timuit mori non ignoscit. *d. l.* 1. § 29.

Excusantur servi qui auxilium tulerunt sine (3) dolo malo. *d. l.* 1. § 34.

Impuberes non torquentur (4); terreri tantum solent, et habena vel ferula cædi. *d. l.* 1. § 33.

(3) Non dicis causa, sed fecerunt quidquid potuerunt.

(4) Nisi cædis conscii fuerint.

DCXCI. Si dominus mortifere vulneratus supervixerit, nec de quoquam servorum conquestus sit; parcendum illis erit. *d.* 1. § *fin.*

Si quis moriens dixisset, a servo vim mortis allatam esse sibi; non credendum domino, nisi potuerit et probari. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

### § 2. *Quod factum locum det Edicto, et de hujus pœna.*

DCXCII. Omnis apertura (1) prohibita est. *l.* 3. § 20. *ff. d. tit.*

Si quis ignorans occisum, aperuerit; etsi sciens, non tamen dolo, forte per rusticitatem ignarus Edicti, non tenebitur. *d. l.* 3. §§ 21 *et* 22.

Si alius aperuit, alius recitavit, alius descripserit; omnes in Edictum incident. *d. l.* 3. § 28.

Parvi refert utrum totum, an pars aperiatur. *d. l.* 3. § 24.

(1) Sive demptis signis fiat, sive non.

DCXCIII. Ex hoc Edicto action*em*... palam est popularem esse, cujus pœna in centum aureos extenditur. *l.* 25. § 2. ff. *d. tit.*

In cognitione aperti adversus SCtum testamenti, quinquennii (1) tempus constitutum est. *l.* 13. *ff. d. tit.*

(1) Hæc præscriptio nonnisi extraneis datur; cognatis defuncti usque ad sobrinorum gradum non datur.

## SECTIO III.

## *De Legibus ex quibus intestatorum hereditates deferuntur.*

### § 1. *De hereditate quæ ex Lege XII. Tabularum defertur* Suis *heredibus.*

DCXCIV. Inter filios et filias, bona intestatorum parentum, pro virilibus portionibus æquo jure dividi oportere, explorari Juris est. *l.* 11. *Cod. Fam. ercisc.*

Si filius suus heres esse desiit (1); in ejusdem partem succedunt, omnes nepotes neptesque ex eo nati qui in potestate sunt. *l.* 1. § 4. ff. *de Suis et legit.*

*Et* Si quis non desiit esse in potestate, sed nunquam cœpit (2); nepotes in ejus locum succedent. *d. l.* 1. § 5.

(1) Morte; aut majori minimave capitis minutione; non tamen captivitate, propter spem postliminii. d. § 4.

(2) Puta, si filius meus, vivo avo suo, priusquam in potestatem meam reciderit, mortuus est.

DCXCV. Successio in Suis heredibus non (1) est. *d. l.* 1. § 8.

Sciendum est nepotes et deinceps, interdum, etiamsi parentes eos mortis tempore præcesserunt, tamen posse Suos (2) heredes existere. *d.* § 8.

(1) Nec enim plures sunt *Suorum* heredum gradus, sed unicus; eorum scilicet qui tempore delatæ a Lege hereditatis proximum in familia locum obtinent.

(2) Scilicet si parentes qui eos tunc præcedebant, exheredati, decesserit, antequam deferretur a Lege hereditas; puta, dum heres scriptus deliberaret.

### § 2. *De hereditate quæ Lege XII. Tabularum defertur agnatis.*

DCXCVI. *Non existentibus suis* Hereditas proximo agnato, id est quem nemo antecedit, defertur; et si plures sunt ejusdem gradus, omnibus; in capita scilicet. *l.* 2. § 2. ff. *d. tit.*

Legitima hereditas tantum primo defertur... Proximum non eum quærimus, qui tunc fuit quum moreretur paterfamilias (1); sed qui tunc fuit, quum intestatum decessisse (2) certum (3) est. *l.* 2. § 4. *et* § 6. ff. *d. tit.*

(1) Modo tamen eo tempore saltem conceptus fuerit.

(2) Id est, quum omnes scripti repudiaverunt, aut mortui sunt antequam adirent. Ex eo enim demum tempore defertur a Lege hereditas.

(3) Adde, nec *Suum* heredum nasciturum. Nam si uxor intestati prægnans fuerit; ex eo enim demum tempore quo abortum fecit, agnatis defertur.

DCXCVII. In hereditate legitima, successioni (1) locus non est. Paul. sent. *lib.* 4. *Tit.* 8. § 25.

(1) Id est, si omnes agnati primi gradus omiserunt; sequenti gradui non defertur.

### § 3. *Quæ communia sint* Suis *et cæteris* Legitimis *heredibus.*

DCXCVIII. Lex Duodecim Tabularum vocat ad hereditatem, qui moriente eo de cujus bonis quæritur, in rerum natura fuerit, vel si vivo eo conceptus est. *l.* 6. *et l.* 7. ff. *d. tit.*

Qui in utero fuit, admittitur; si fuerit editus (1). *l.* 3. § 9. ff. *d. tit.*

Qui in utero est... solet remorari insequentes (2) sibi agnatos, et partem facit his qui pari gradu sunt. *d.* § 9.

Obtinuit... alienos quoque posthumos, legitimos nobis heredes fieri. *l.* 177. ff. *de Legatis* 1°.

(1) Et quidem perfecto partu.

(2) Quum nullus in pari gradu est: ita ut ex eo demum tempore quo de nativitate ejus aut abortu certum fuerit, deferatur hereditas; aut ipsi, si natus fuerit; aut, si abortum fecerit, insequentibus agnatis: qui primo gradu esse videntur cum eos nemo unquam antecesserit.

DCXCIX. Capitis diminutione (1) pereunt legitimæ hereditates, quæ ex Lege XII. Tabularum veniunt; quæ autem ex Legibus novi (2), non utique. *l.* 11. ff. *d. tit.*

*Privatam* Scripturam (3) jus successionis mutasse non constitit. *l. fin. ff. de Suis et legit. hered.*

(1) Minima.

(2) Ut ex Senatusconsultis Tertylliano et Orphitiano, de quibus mox statim.

(3) Puta; qua dos sub ea lege datur mulieri ut ad futuram successionem non veniat: d. l. fin. Adde. l. 3. Cod. *de Collation.*

### § 4. *De Senatusconsultis* Tertilliano *et* Orphitiano.

DCC. *Mater* Si jus liberorum habeat, ingenua trium (1), libertina quatuor; legitima heres fit (*filio filiæve*) ex SCto Tertylliano: si tamen neque heres suus sit, quive inter suos a Prætore vocatur; neque pater, neque frater consanguineus (2). Quod si soror consanguinea sit, ad utrasque pertinere jubetur hereditas. Ulp. fragm. *Tit.* 16.

Mater, etiamsi in aliena potestate sit, ex SCto ad hereditatem admittitur. *l.* 6. ff. *ad SC. Tertyll.*

Licet vulgo quæsitus sit filius, ad bona ejus mater ex Tertylliano admittitur. *Instit.* § *fin.* Tit. *de SCto Tertyll.*

Nudum nomen sui (3) heredis non nocet matri. *l.* 2. § 8. ff. *d. tit.*

(1) Scilicet quæ tres trino et perfecto partu liberos peperit, aut quæ hoc jus a Principe impetravit perinde ac si peperisset. Jure Justinianeo, omnes mulieres tam libertinæ quam ingenuæ jure liberorum gaudent.

(2) Emancipatus nempe: hi enim excludunt matrem. Sed etsi filius sit in extranea familia per adoptionem, cessabit SCtum; et una cum matre, in tertio qui *Cognatorum* est ordine, veniet ad Bonorum possessionem.

(3) Puta, si se abstineat filius defuncti, mater poterit ex SCto adire.

In suspenso est jus matris, si filius (4) defuncti emancipatus deliberet de bonorum possessione petenda. *l.* 8. ff. *d. tit.*

Si sit agnatus defuncti, et pater sit in adoptiva familia; admittimus matrem, quoniam patrem cognatus (5) excludit. *l.* 2. § 17. ff. *d. tit.*

Nec avus, nec proavus in Tertylliano matri nocent, quamvis fiduciam (6) contraxerint. *d. l.* 2. § 15.

Si mater hereditatem filii filiæve non adierit ex SCto Tertylliano, in bonis eorum antiquum Jus (7) servandum est. *d. l.* 2. § 20.

(4) Idem dic de cæteris qui matri præferuntur, puta patre aut fratre consanguineo. Si enim aut repudiaverint, aut decesserint priusquam adierint bonorumve possessionem et quidem definitivam acceperint, mater admittetur.

(5) Id est, agnatus. Pater autem non potest excludere matrem, nisi quum ipse ad bona filii venit.

(6) Id est, sint manumissores nepotis sui de cujus bonis agitur. Uno tamen casu excludent matrem, scilicet si existat pater defuncti.

(7) Nimirum ut deferatur eorum agnatis; qui in proximo gradu inveniuntur, quum mater repudiat, aut moritur antequam adierint.

DCCI. Liberi ad bona matrum intestarum admittuntur ex SCto Orphitiano (1); et præferuntur consanguineis et agnatis defunctæ matris. *Institut.* Tit. *de SCto Orphit.*

Et vulgo quæsiti admittuntur ad matris legitimam hereditatem. *l.* 1. § 2. ff. *d. tit.*

*Ex Orphitiani clausula;* Si nemo filiorum.... volet ad se hereditatem (2) pertinere; jus (3) antiquum esto. *d. l.* 1. § 9.

(1) Ante non admittebantur nisi ex Edicto Prætoris, in ordine cognatorum, post omnes agnatos matris.

(2) Aut postquam voluerit, restitutus sit. d. l. 1. § 10.

(3) Id est, admittuntur agnati qui eo tempore proximi inveniuntur.

### § 5. *De hereditatibus libertorum intestatorum.*

#### *Jus Legis XII Tabularum.*

DCCII. Intestato liberto mortuo, primum suis deferri hereditatem verum est; si hi non fuerint, tunc patrono (1). *l. ff. de Suis et legit.*

In bonis liberti prior est patronus quam filius alterius patroni; itemque prior filius patroni, quam nepos alterius (2) patroni. Paul. sent. *l.* 3. *Tit.* 3.

*Inter diversorum patronorum filios;* Hereditas in capita, non in stirpes dividitur. *Ibid.*

(1) Aut patronæ. Licet autem Lex XII. Tab. post suos patronum vocet; nota tamen ex Edicto Prætoris, etiam a filiis emancipatis liberti patronum excludi Jure Justinianeo, etiam ascendentes liberti, et fratres, excludunt patronum.

(2) Non alii autem admittuntur, quam liberi patroni. Jure autem Justinianeo, etiam qui ex transverso latere sunt usque ad quintum gradum.

#### *Jus Legis Papiæ-Poppææ.*

DCCIII. Lege Papia cautum est ut ex bonis ejus qui sestertium centum (1) millium in bonis reliquerat, et pauciores quam tres liberos habebat; sive testamento facto, sive intestatus mortuus erat; virilis pars patrono deberetur. *Instit.* Tit. *de Bon. lib.*

Si libertus minorem se Centenario in fraudem Legis fecerit (2), quasi in Centenarii liberti bonis locum habebit patronus. *l.* 16. *ff. de Jur. patr.*

(1) Jure Justinianeo sufficit ut centum aureos in bonis habuerit.

(2) Dum alienat: secus, si duntaxat omittat acquirere.

## SECTIO IV.

## *De acquirenda aut repudianda hereditate; de Beneficio abstinendi, et de jure accrescendi.*

### ARTICULUS I.

#### *De additione seu acquisitione hereditatis.*

#### § 1. *Quomodo adeatur hereditas.*

*Jure Pandectarum, hereditatis aditio fiebat vel* Cretione *quæ exolevit, vel* Pro herede *geritione.*

DCCIV. Pro herede gerere videtur, qui aliquid facit quasi heres. *l.* 20. *ff. de Acquir. hered.*

Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tanquam (1) dominus utitur. Ulp. frag. *Tit.* 22.

Cum debitum paternum te exsolvisse alleges agnovisse te hereditatem non ambigitur. *l.* 2. *Cod. de Jur. deliber.*

Pro herede gerere non est facti, quam animi. *l.* 20. *ff. de Acq. her.*

Gerit pro herede, qui animo agnoscit successionem; licet nihil attingat hereditarium (2) *l.* 88. *ff. d. tit.*

(1) Alienando, manumittendo, etc.

(2) Ut si disponat de re quæ non est hereditaria, sed quam putat hereditariam.

*Heres* Si quid pietatis causa fecit, si quid custodiæ causa fecit, si quid quasi non heres, sed quasi alio jure dominus; apparet non videri pro herede gessisse. *l.* 20. *ff. d. tit.*

Si extraneus *heres* rem hereditariam quasi subripiens vel expilans tenet, non Pro herede gerit. *l.* 21. ff. *d. tit.*

DCCV. Qui bonâ fide servit, si quasi jussu domini adierit, non obligabitur (1). *l.* 74. § 2. *ff. d. tit.*

Qui se putat necessarium (2), voluntarius existere non potest. *l.* 16. ff. *d. tit.*

Qui timore coactus, fallens (3) adierit hereditatem; heredem non fieri placet. *l.* 6. § 7. *ff. d. tit.*

(1) Nec enim voluit sibi acquirere hereditatem, cum se alieni juris esse putaret.

(2) Secus si dubitet duntaxat. l. 9. §. 4. ff. *d. tit.*

(3) Secus si non *fallens*, quamvis *coactus* : sed hoc casu restituetur.

DCCVI. Obtinuit pro herede non gerere, qui *quid* accepit (1) ne heres sit. *l.* 24. ff. *d. tit.*

*Consonat regula illa notissima.* Non vult heres esse, qui ad alium transferre voluit hereditatem. *l.* 6. Ulp. lib. 7. ad Sabin.

Ei qui hereditatem vel legatum accepit *sub conditione quam implevit;* neque hereditas neque legatum aliter acquiri potest, quam si post impletam conditionem id egerit per quod (2) hereditas aut legatum acquiri solet. *l.* 13. *ff. de Cond. inst.*

Non potest videri pro herede gessisse, qui ut hereditatem omitteret, ex alia parte Edicti (*ex qua non est ipsi delata*) bonorum possessionem petit. *l.* 60. *ff. de Acq. her.*

Respondi, Nihil actum esse; quum ex semisse scriptus heres, ex quadrante per errorem (3) adiit. *l.* 75. *ff. d. tit.*

(1) Puta, a substituto. Secus de eo qui vendit hereditatem.

(2) Non ex eo solo igitur videtur adivisse quod conditionem impleverit. Fallit tamen regula, si ea conditio fuit quam nonnisi ut heres implere poterat : ut illa, Si *juraverit se manumissurum servum hereditarium.*

(3) Scilicet *ex* alio *quadrante*, ex quo scriptus heres non est. Quod si ex quadrante, qui in *Semisse* ex quo scriptus est continetur, adiret; recte adiret, et totum semissem acquireret. Infra § 5.

## § 2. *Quis adire hereditatem possit.*

DCCVII. In suis heredibus aditio non est necessaria. *l.* 14. *ff. de Suis et leg.*

*Jure Digestorum adire non potest nisi ipse qui institutus est, aut Lege vocatus; non vero* (1) *ejus heres, nec qui eum* (2) *in sua potestate habet : l.* 3. *Cod.* de Jur. delib.

(1) Jure Justinianeo id ei permissum, intra annum quod ad deliberandum heredi defuncto datum erat. Jure Digestorum id permissum non fuit, nisi quibusdam casibus valde singularibus. Tit. *de Acq. hered.* N. 28.

(2) Permittitur tamen quibusdam casibus item singularibus. *d. tit.* N. 29.

DCCVIII. Per curatorem acquiri hereditas non potest. *l.* 90. *ff. de Acq. hered.*

Furiosus (1) acquirere sibi commodum hereditatis non potest, nisi si necessarius patri aut domino heres existat. *l.* 63. *ff. d. tit.*

Pupillus si fari possit, licet hujus ætatis sit ut non intelligat, cum tutoris auctoritate hereditatem (2) acquirere potest. *l.* 9. ff. *d. tit.*

Mutum necnon surdum, pro herede gerere (3) posse constat. *l.* 5. ff. *d. tit.*

(1) Quum ipse heres institutus est. Sed qui in ejus potestate est scriptus heres, potest ipsi (curatoris ipsius jussu adeundo acquirere.

(2) Supplet tutoris auctoritas ejus judicium. Hoc favorabiliter receptum. Multo magis poterit prodigus bonis interdictus, cum assensu curatoris. *d. tit.* N. 32.

(3) Nam *Gestio* solam voluntatem requirit : at non possent *Cernere.*

## § 3. *De jussu quem expectare debet heres qui in aliena potestate est, ut adeat hereditatem.*

DCCIX. Qui in aliena est potestate, non potest invitum hereditati (1) obligare eum in cujus est potestate. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Servus communis ab extero institutus, si jussu unius adierit hereditatem; non pro majore parte interim heredem eum facit, quam pro dominica : deinde cæteris non jubentibus (2), partes ei accrescunt. *l.* 67. ff. *d. tit.*

Si servus post jussum, antequam adiret, alienatus esset; novum (3) jussum posterioris domini exigitur. *l.* 62. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Hinc sequitur nihil agere, adeundo citra ejus jussum. Nec enim sibi, cum sit alieni juris, nec ei in cujus potestate est, cum non consentiat, acquirere potest.

(2) Et repudiantibus.

(3) Nec enim ei qui jussit, amplius acquirere potest, cujus servus esse desiit; nec novo domino, citra ejus jussum.

### *Quando interponendum jussum, quale, et quomodo.*

DCCX. 1. Non puto recipiendum, ut de vivi hereditate mandetur. *l.* 25. *ff. d. tit.*

Jussum præcedere (1) debet. *d. l.* 25. § 4.

(1) Adde, et perseverare donec filius servusve adeat. Si igitur interim aut mutaverit voluntatem aut mortuus sit aut in furorem inciderit pater dominusve qui jussit; perperam adibit servus aut filius.

2. Magis est ut nutu quis jubere possit adire hereditatem. *l.* 93. § 1. *ff. d. tit.*

3. Magis placet specialiter (2) debere mandare. *l.* 25. § 5. ff. *d. tit.*

*Pater dominusve* Si mandavit quasi ex asse instituto, et inveniatur ex parte, non puto ex jussu adisse. *d. l.* 25. § 11.

Si mandavit quasi ab intestato, ex testamento adit; non puto quicquam egisse. At si ex testamento mandavit, poterit ab (3) intestato. *d.* § 11.

(2) Non generaliter, quæcumque hereditas fuerit delata. Hinc etiam sequitur, jussum non esse tacite colligendum, puta ex eo quod pater coheres filio datus ipse adierit ex sua parte; aut quod duobus filiis institutis jam unum jusserit adire.

(3) Melior fit enim jubentis conditio.

§ 4. *Quando hereditas adiri possit.*

DCCXI. Ita demum *quis* pro herede gerendo acquiret hereditatem, si jam sit ei delata. *l.* 21. § 2. *ff. d. tit.*

Quamdiu institutus adire potest, substitutus non (1) potest. *l.* 3. ff. *d. tit.*

Quamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus (2) non admittitur. *l.* 89. PAUL. LIB. 10. QUÆST.

(1) Nec enim ei ante delata est.

(2) Eadem ratio.

DCCXII. *Qui adit* (1) *scire debet sibi delatam esse hereditatem. Inde corollaria sequentia.*

1.° Heres si putet testatorem vivere quamvis defunctus sit, adire non potest. *l.* 32. ff. *d. tit.*

2.° Si de conditione testatoris incertus sit, non poterit adire hereditatem. *d. l.* 32. § 2.

3.° Non potest adire, qui dubitat verum esse testamentum. *l.* 46. ff. *d. tit.*

*At* Si certus sum non esse falsum testamentum aut ruptum, licet dicatur esse, possum adire hereditatem. *l.* 30. § *fin.* ff. *d. tit.*

*Contra* Qui duobus testamentis ejusdem testatoris heres scribitur; cum dubitet num posterius falsum sit, ex neutro (2) posse adire placet. *l.* 51. *ff. de Acq. hered.*

4.° Ut quis pro herede gerendo obstringat se hereditati, scire debet qua ex causa hereditas ad eum pertineat. *l.* 22. ff. *d. tit.*

(1) Sive suo arbitrio, sive jussu ejus cujus juri subjectus sit adeat; et quidem sola ipsius scientia, non patris aut domini attenditur. *d. tit.* N. 56.

(2) Non ex posteriori de cujus veritate dubitat, nec ex priori de cujus viribus incertus est, quamdiu non constat posterius esse falsum.

5.° Proximus a filio heres dum mulier prægnans est aut putatur esse, adire hereditatem non potest. Sed si scit non esse prægnantem, potest. *sup. d. l.* 30. § 1.

6.° Si *quis* scit se heredem institutum, sed utrum pure an sub conditione ignoret; non poterit adire hereditatem, licet pure heres institutus sit. *l.* 32. § 1. *ff. d. tit.*

*Nota.* Facti... conditiones... quamvis impletæ essent, impedient heredem circa adeundam hereditatem, quamdiu ignoraret eas impletas esse. Quæ vero ex jure venient, in his nihil amplius exigendum quam ut impletæ sunt. *l.* 21. *de Cond. et dem.*

DCCXIII. Si quis partem ex qua institutus est, ignoravit; nihil ei nocet quominus pro herede gereret. *l.* 21. § *fin.* ff. *de Acq. hered.*

Si de sua conditione quis dubitat, posse acquirere hereditatem jam dictum est. *l,* 34. ff. *d. tit.*

§ 5. *Pro quâ parte quisque adeundo acquirat hereditatem.*

DCCXIV. Qui totam hereditatem acquirere potest, pro parte eam sciudendo, adire non potest. *l.* 1. ff. *de Acq. hered.*

Si ex asse heres destinaverit partem habere, videtur in assem pro herede gessisse. *l.* 10. ff. *d. tit.*

Qui ex parte institutus est pure, ex parte sub conditione solus (1); etiam pendente conditione si adierit hereditatem, ex asse heres erit. *l.* 52. § 1. *ff. d. tit.*

Etiamsi aliis mixtis heredibus ex pluribus partibus heres institutus sum; adeundo unam portionem, omnes (2) acquiro; si tamen delatæ (3) sunt. *l.* 80. § 1. *ff. d. tit.*

Qui patri heres extitit, si idem filio impuberi substitutus est, hereditatem (4) ejus non potest prætermitere. *l.* 59. ff. *d. tit.*

(1) Quod si substitutum in ea parte habeat, non prius ipsi acquiritur quam conditio extiterit. Si substitutum non habet, sed coheredes habet; interim ex ea parte ipsi acquiritur, quod ex ea parte ipsi deficiente conditione accresseret, reliquum non nisi conditione existente.

(2) Etiamsi in bis portionibus substitutum haberem. d. l. 80. § 1.

(3) Licet ignorem esse delatas. Sufficit ut sciam delatam esse eam ex qua adivi.

(4) Hereditas enim impuberis accrescet hereditati patris quam adivit, etsi mortuus fuerit ante impuberem. d. l. 59.

DCCXV. Quod (1) dicimus SEMEL adeundum, in ejusdem persona locum habet, non quum per alium acquirenda est hereditas. *l.* 80. § 3. ff. *d. tit.*

(1) Finge: Institutus sum ex triente pure, ex altero triente sub conditione, coheres ex reliquo triente. Adeundo

ex triente ex quo pure scriptus sum, acquiro et dimidiam partem alterius trientis quæ mihi etiam deficiente conditione accrescit; reliquam autem partem hujus trientis quum conditio extiterit, sine nova additione: et hoc est quod dicitur, *Semel adeundum*. Quod si non ego, sed servus meus institutus fuisset; existente conditione jubendus esset servus meus adire. Disparitas est; quod pars ex qua ipse institutus sim existente conditione non potest alteri quam mihi acquiri: pars autem ex qua servus meus scriptus est, potest acquiri novo domino vel ipsi manumisso.

§ 6. *Quis sit acquisitæ hereditatis effectus.*

DCCXVI. 1. Heres in omne (1) jus mortui, non tantum in singularum rerum dominium (2) succedit. *l.* 37. ff. *d. tit.*

Adita hereditate, omnia quidem jura ad nos transeunt; possessio tamen, nisi naturaliter apprehensa, ad nos non pertinet. *l.* 23. ff. *de Acq. poss.*

2. Omnis hereditas quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. *l.* 138. Paul. lib. 27. ad Edict.

Omnia fere jura heredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes extitissent. *l.* 193. Celsus lib. 38. digest.

3. Qui ei heres extitit qui Titio heres fuit, Titio quoque videtur heres esse; nec potest Titii omittere hereditatem. *l.* 7. § 2. ff. *de Acq. hered.*

Nemo plus commodi heredi suo relinquit quam ipse habuit. *l.* 120. Paul. lib. 12. ad Ed.

(1) Tam active quam passive; pro parte ex qua heres est.

(2) Etiam ante apprehensam possessionem.

## ARTICULUS II.

*De repudiatione hereditatis, et abstensione.*

§ 1. *Quomodo et quando hereditas et à quo repudiari possit.*

DCXVII. 1. Recusari hereditas non tantum verbis, sed etiam re potest, et alio quovis indicio voluntatis. *l.* 95. ff. *de Acq. hered.*

2. Heres institutus idemque legatarius, si quasi institutus repudiaverit, quasi legitimus non amittit hereditatem; sed si quasi legitimus repudiavit, si quidem scit se institutum, credendum est utramque (1) repudiasse. *l.* 17. § 1. *ff. de Acq. hered.*

(1) Tacite enim repudiat testamentariam, qui de legitima hereditate decernit. Simili ratione, qui scriptus est duobus testamentis, repudiando ex posteriori testamento; ex utroque repudiat. Quinetiam adeundo ex posteriori quod falso putat valere, ex priori repudiasse intelligitur, ut ex Papiniani sententia judicatum est.

3. Nolle adire hereditatem non videtur, qui non (2) potest adire. *l.* 4 ff. *d. tit.*

*Corollarium primum.* Qui putat se necessarium, quum sit voluntarius, non potest repudiare (3). *l.* 16. *ff. d. tit.*

*Corollarium secundum.* Nec filiusfamilias repudiando sine patre, nec pater sine filio alteri nocet. *l.* 13. § *fin. ff. d. tit.*

(2) Ut suus heres, ut pupillus sine tutore, etc.

(3) Nam non potest adire. supra N. 705.

DCCXVIII. Quod quis si velit habere non potest, id repudiare non potest. *l.* 174. [a] § 1. Paul. lib. 8. ad Plaut.

*Corrollarium primum.* Qui superstitis bona repudiat, post mortem ejus adire hereditatem non prohibetur *l.* 94. ff. *de Acq. hered.*

*Corollarium secundum.* Heres si ante conditionem repudiavit, nihil egit. *l.* 13. *ff. d. tit.*

*Hoc ita, si conditio non fuit in ejus potestate. At* Qui potest facere ut possit conditioni parere, jam posse videtur (1). *sup. d. l.* 174. *ff. de Reg. jur.*

*Corollarium tertium.* Substitutus si ante repudiet quam institutus decernat de hereditate; nihil videtur repudiare. *d. l.* 13. § 2.

*Corollarium quartum.* In repudianda hereditate certus esse debet de suo (2) jure qui repudiat. *l.* 23. ff. *d. tit.*

[a] *Alias* 134.

(1) Ideoque videtur jam posse repudiare; quia, si velit, potest conditioni parendo habere.

(2) Adeoque debet scire delatam sibi esse hereditatem

DCCXIX. Sicut delatam repudians hereditatem, post quærere non potest; ita quæsitam repudiando nihil agit. *l.* 4. *Cod. de Repudiand. hered.*

§ 2. *De beneficio abstinendi.*

DCCXX. Necessariis (1) heredibus, abstinendi se ab hereditate Proconsul potestatem dedit; ut, quamvis creditoribus hereditariis teneantur, tamen in eos actio non detur, si velint derelinquere hereditatem. *l.* 57. ff. *de Acq. hered.*

Impuberibus liberis omnimodo abstinendi facultas fit; puberibus autem, ita si se non immiscuerint. *l.* 11. ff. *d. tit.*

Eum (2) bonis se miscere convenit, qui remoto familiæ vinculo pro herede gerere videretur. *l.* 87. *ff. d. tit.*

(1) *Suis* duntaxat. Servi enim, necessarii heredes, hoc beneficium non habent.

(2) Sensus est; pro immixtione habentur in suo herede quæ pro heredis gestione haberentur si extraneus heres esset.

Si suus aliquid ex hereditate amoverit (3), abstinendi beneficium non habebit. *l.* 71. § 4. *ff. d. tit.*

Si ante se abstinuit, deinde amovit; magis est ut Furti potius teneatur. *d. l.* 71. § 9.

Si quis se abstinuit, per suppositam personam bona (3) patris mercatus probetur; perinde conveniri oportet, ac si se immiscuisset. *l.* 2. *Cod. de Repud. hered.*

(3) Dolo. Cæterum nil refert, per se an per alium.

(4) Secus, si res singulares.

DCCXXI. *Prætor*, Si non expedierit pupillo hereditatem parentis retinere, bona vænire permittit; ut quod superierit, pupillo (1) restituatur. *l.* 6. *ff. de Reb. auct. jud. possid.*

Si pupillus antequam abstineret aliquid gesserit, servandum est si bona fide gessit. *d. l.* 6. § 1.

Quum hereditate patris necessarius se abstinet; conditio coheredi (2) sive suo sive extraneo defertur (3), ut aut totam agnoscat, aut a tota recedat. *l.* 35. *ff. de Acq. hered.*

Si (4) alter, postquam prior abstinuit, immiscuit se; dicendum, hunc non posse recusare quominus tota onera hereditaria subeat. *l.* 38. *ff. d. tit.*

(1) Nam qui se abstinet, manet heres.

(2) Qui ante se immiscuit aut adivit.

(3) A creditoribus, in quorum arbitrio est ut hanc conditionem deferant.

(4) Regulam hanc cum præcedenti trahe ad casum quo alter ex extraneis heredibus restitueretur adversus additionem.

## ARTICULUS III.

*De jure quo pars heredis deficiens coheredibus accrescit.*

DCCXXII. Quum quis ex institutis (1), qui non cum aliquo conjunctim (2) institutus sit, heres non est; pars ejus omnibus pro portionibus hereditariis accrescit. *l.* 59. § 3. *ff. de Hered. inst.*

Quantum ad jus accrescendi, non sunt conjuncti qui sine parte instituuntur. *l.* 17. § 1. ff. *de Hered. instit.*

Deficientium partes etiam invito (3) accrescunt. *l.* 53. § 1. ff. *de Acq. hered.*

(1) Aut legitimis: nam et inter eos est jus accrescendi. Tit. *de Suis et leg.* N. 22.

(2) Nam si, *Conjunctim*, id est ex eadem portione, plures scripti sunt; in jure accrescendi præferuntur *Conjuncti*, cæteris coheredibus qui ex diversis partibus scripti sunt.

(3) Portioni enim accrescit, non personæ; unde et heredis et heredi et cuilibet ad quem pervenit hereditas. In quo jus accrescendi differt a jure substitutionis quod nonnisi substitutæ personæ defertur. Tit. *de Suis et leg.* N. 22.

# SECTIO V.

*De Legatis et fideicommissis, tam* Universalibus *quam* Singularibus.

## ARTICULUS I.

*De legatis ac fideicommissis* Singularibus, *in genere.*

§ 1. *Quid sit legatum, et quotuplex olim ejus species, quid fideicommissum.*

DCCXXIII. *Jure Digestorum quo legata nonnisi testamento aut Codicillis testamento confirmatis relinqui poterant (qua in re differebant à fideicommissis) ita definit Modestinus:* Legatum, est donatio Testamento relicta. *l.* 36. ff. *de Legatis* 2°.

*Jure autem Justinianeo quo jam ab intestato legata relinqui possunt, Justinianus ipse ita definit:* Legatum est donatio quædam A defuncto relicta. *Instit. lib.* 2.

*Porro, ex quo Lex Falcidia (de qua infra Art. 3.) hereditatem universam legatis exhauriri vetuerat; legatum ita describi cœpit:* Legatum est delibatio hereditatis, qua testator ex eo quod heredis universum foret, alicui quid collatum velit. *l.* 116. ff. *de Legatis* 1°.

DCCXXIV. Legamus quatuor modis, per Vindicationem, per Damnationem, Sinendi modo, et per Præceptionem. Ulp. fragm. *Tit.* 24. § 2.

*Quæ quatuor olim legandi species in quibus differrent, vide Instit. Tit.* de Legatis. *Hic notare sufficiat, quod in legato* Vindicationis *testator hoc agit potissimum ut rem directo post mortem suam in legatarium transferat; per legatum* Damnationis, *hoc agit ut damnet et obliget heredem ad eam rem præstandam.*

*Hodie, à Justiniano sublatis his et aliis differentiis,* Per omnia exæquata sunt legata fideicommissis. *l.* 1. ff. *de Legatis* 1°.

*Id unum discrimen remansit; quod sicut jure antiquo ita etiam jure novo legatum dicitur, quod verbis directis: at vero* Ea quæ precario modo relinquuntur, fideicommissa vocantur. Ulp. fragm. *sup. d. tit.*

§ 2. *De voluntate relinquendi quæ tam in legatis quam in fideicommissis adesse debet, tum circa rem, tum circa personam cui relinquitur.*

DCCXXV. Si in re quis erraverit; ut puta, dum vult lancem relinquere, vestem leget; neutrum debebitur *l.* 9. § 1. *ff. de Hered. instit.*

Error nominum (1), si modo de rebus non ambigitur, jus legati non minuit. *l.* 7. § 1. *Cod. de Leg.*

Si de certo fundo sensit testator, nec appareat de quo, electio heredis erit quem velit dare. *l.* 37. 1. ff. *de Legatis* 1°.

Si duobus Titiis separatim legaverit, et uni ademerit, nec appareat cui ademptum sit; neutri debetur: quemadmodum et in dando, si non appareat (2) cui datum sit, neutri debetur. *l.* 3. § 7. ff. *de Adim. leg.*

*Enimvero* Legatum perfectum non videtur, non existente cui datum intelligi possit. *l.* 18. *ff. de Usufr. leg.*

(1) Intellige de nominibus propriis. Secus de appellativis. *d. tit.* N. 6.

(2) Aliquo saltem argumento.

§ 3. *Quomodo fideicommissa relinqui possint.*

DCCXXVI. Fideicommissa quocumque sermone relinqui possunt. *l.* 11. *ff. de Legatis* 3°.

Nutu etiam relinquitur fideicommissum. *l.* 21. *ff. d. tit.*

Non quæri oportet cum quo de supremis quis loquatur; sed in quem voluntatis intentio dirigatur. *l.* 77. § 26. *ff. de Legatis* 2°.

Placet consistere fideicommissum, etsi cum eo loquitur quem precario remuneratur. *l.* 75. *ff. d. tit.*

Etiam à pupillorum tutoribus (1), velut ab ipsis relicta, fideicommissa debentur. *l.* 20. *Cod. de Fideic.*

Verba... licet non satis exprimunt fideicommissum, sed magis consilium quam necessitatem relinquendi; tamen vim fideicommissi videntur continere. *l.* 11. § 9. *ff. de Legatis* 3°.

Etiam (2) hoc modo, Cupio des, Credo te daturum, fideicommissum est. *l.* 115. *ff. de Legatis* 1.°

Quum quis rogatur accepta certa quantitate portionem restituere, duplex (3) est fideicommissum. *l.* 11. § 4. *ff. de Legatis* 3.°

(1) Veris aut falsis.

(2) Quum hæc verba spem exprimentia ad heredem diriguntur. Secus, si ad eum cui datum iri sperare se dicat testator *d. tit.* N. 27.

(3) Unum portionis quam tibi restituere rogatus sum, alterum hujus quantitatis quam mihi dare vicissim rogatus intelligi debes.

DCCXXVII. *Ex his verbis* Heres sciat debere me... respondi; Si non deberentur, nullam quasi ex debito actionem esse, sed ex (1) fideicommisso. *l.* 88. § 10. *ff. de Legatis* 1.°

(1) Similis est casus, quo testator animo donandi alicui, confitetur rem suam, ejus esse. Tit. *de Legatis.* N. 29.

*Interdum verba, quum jure directo valere non possunt, ad fideicommissum trahuntur. d. tit. N.* 31.

In causa fideicommissi, utcumque precaria voluntas quæreretur, conjectura (2) potest admitti. *l.* 64. *ff. de Legatis* 2.°

(2) Hinc ex eo quod quis rogatus est filium emancipare, colligitur fideicommissum hereditatis ipsi restituendæ. Ex eo quod ex duobus collegatariis rogatus est is qui novissimus morietur, totam restituere; inducitur fideicommissum quo gravetur is qui præmoritur erga superstitem, etc. Vide alia exempla Tit. *de Legatis,* N. 34 et seq.

DCCXXVIII. 1. Falsam legati demonstrationem non facere legatum (1), Sabinus respondit. *l.* 72. § *fin. ff. de Cond. et dem.*

2. Aliud est personam commendare, aliud voluntatem suam fideicommittentis heredibus insinuare. *l.* 11. § 2. ff. *de Legatis* 3.°

(1) Regula locum habet, quum obiter et aliud agens testator falso enuntiat se legasse aliquid quod non legavit. Tit. *de Legatis.* N. 38 et 39.

§ 4. *Quis legare aut fideicommittere possit, et quibus.*

DCCXXIX. Sciendum est eos posse fideicommissum relinquere, qui testandi jus habent. *l.* 12. *ff. de Legatis* 1.°

*Relinqui potest nonnisi his qui ex sua alteriusve cui subsunt persona, Juris Civilis* (1) *communionem habent.* Incertis (2) personis nec legata nec fideicommissa olim relinqui concessum erat. *Instit.* Tit. *de Legat.*

*Hodie* Civitatibus (3) legari potest. *l.* 122. ff. *de Legatis* 1.°

Nulla dubitatio est quod, si corpori cui licet coire legatum sit, debeatur. *l.* 10. ff. *de Reb. dub.*

(1) Non igitur deportato; non captivo, si apud hostes decesserit.

(2) At ex pluribus certis uni incertæ recte legabatur. Jure Justinianeo, etiam prorsus incertis; et alieno posthumo recte legatur.

(3) Sed et parti civitatis. Olim non poterat.

DCCXXX. Quibus ipsis legare possumus, eorum quoque servis legare possumus. *l.* 11. § 2. ff. *de Legatis* 1.°

Servo hereditario (1) recte legatur, licet ea adita non sit. *l.* 116. § 5. *ff. d. tit.*

Quum servo alieno aliquid in testamento damus; domini persona ad hoc tantum inspicitur, ut sit

(1) Modo defunctus hujus servi dominus, is fuerit qui haberet testamenti factionem, et cui ipsi testator relinquere potuisset.

cum eo testamenti factio; cæterum ex persona servi constitit legatum. *l.* 82. § 2. ff. *de Legatis* 2.°

Ea quæ servis relinquuntur, ita valent si liberis (2) relicta possent valere. *l.* 5. ff. *de Servit. leg.*

(2) Id est, ipsis liberis factis. Hinc servo male legatur *Via* ad fundum domini. Vide Tit. *de Legatis.* N. 136.

DCCXXXI. Servis (1) testamento dominorum, non data (2) libertate, legatum seu fideicommissum relictum non valet. *l.* 4. *Cod. de Legatis.*

*Tamen* Servo legato legari posse receptum est. *l.* 69. ff. *de Legatis* 1.°

*Ab uno e sociis* Servo communi quum legatum sit, totum pertinere ad socium; quia in eam personam legatum consistere possit. *l.* 49. ff. *ad L. Falc.*

(1) Etiam statuliberis

(2) Et quidem oportet, ut non tardius cesserit libertas quam dies legati.

DCCXXXII. Heredi a semetipso legatum dari non (1) potest; a coherede potest. *l.* 116. § 1. *ff. de Legatis* 1.°

Si uni ex heredibus fuerit legatum, et abstinuerit se hereditate; consequi eum legatum posse constat; et quidem (2) totum. *l.* 18. ff. *de Legatis* 1.°

Si legatarius, heres extiterit heredi a quo legatum erat relictum; retinet (3) legatum. *l.* 34. § 13. ff. *d. tit.*

Servo (4) heredi utiliter non relinquitur. *l.* 8. § 1. ff. *de Legatis* 3.°

*Contra* A filio herede, etiam pure patri legari (5) potest. *l.* 25. ff. *d. tit.*

(1) Igitur legatum alicujus rei, heredi ex parte scripto relictum; pro eadem parte ex qua scriptus est heres non valebit, pro reliqua parte valebit.

(2) Contra, licet præmortuus sit, priusquam adiret, legatum inutile est pro parte ex qua scriptus heres erat. Vide rationem disparitatis in Notis ad h. l. Tit. *de Legatis.* N. 65.

(3) Vide Regulam. *Non est novum, etc.* supra N. 44.

(4) Filiove. Scilicet si pure relictum fuerit; propter Regulam Catonianam de qua infra. Quod si sub conditione his relictum fuerit, poterit legatum valere si tempore quo dies legati cedet soluti sint heredis potestate.

(5) Vide rationem disparitatis in Notis ad *tit. de Legatis.* N. 69.

§ 5. *A quibus relinqui possit.*

DCCXXXIII. 1. Sciendum est; eorum fidei committere quem posse, ad quos aliquid perventurum est morte ejus, vel dum eis datur (1), vel dum eis non (2) adimitur. *l.* 5. § 6. *ff. de Legatis* 1.°

Et ejus qui nondum natus est, fidei commissum relinqui potest; si modo natus nobis successurus sit. *l.* 1. § 8. ff. *de Legatis* 1.°

3. Ab omni debitore (3) fideicommissum relinqui potest. *l.* 77. *ff. de Legatis* 1.°

4. Quum filiofamilias vel servo alieno legatum vel hereditas datur, fidei committi patris (4) vel domini potest. *l.* 11. *ff. d. tit.*

*Nota* A patre vel domino fideicommissum relictum, si hereditas ei non quæratur, ad emancipato filio vel servo manumisso (5) Utilibus actionibus postulatur. *l.* 4. *ff. de Legatis* 3.°

Si quis ab heredis vel legatarii herede (6) fideicommissum reliquerit, hoc valere benignum est. *l.* 5. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Seu titulo institutionis, seu legati, fideicommissi, donationis mortis causa, vel si conditionis implendæ causa accipiant.

(2) Quales sunt hi qui vel nobis, vel filio nostro impuberi ab intestato succedunt: his enim adimere potuissemus bona quibus succedunt, si testamentum fecissemus. In eadem causa sunt, pater peculii castrensis successor, item fiscus qui bona vacantia occupat.

(3) Videtur enim ei relinqui liberatio pecuniæ debitæ, sub lege hujus fideicommissi.

(4) Non solum erga extraneos, sed et erga ipsum servum filiumve in eum casum quo manumittentur. Et differt utrumque fideicommissum; quod hoc pater dominusve ex persona sua debet, illud ex persona servi aut filii.

(5) Quum ipsi adierunt. Quod si dominus qui rogatus est, servum heredem institutum vendidit; si ob hereditatem, pluris servum vendidit; ipse tenetur quasi pretium hereditatis habeat, non emptor cujus jussu servus adiit.

(6) Modo ab *Herede* indeterminate, non a certa persona relinquat.

DCCXXXIV. Quo fortuito, non judicio testatoris, consequitur hereditatem vel legatum (1); non debet onerari. Nec recipiendum est, ut cui nihil dederis, eum rogatum obliges. *l.* 6. § 1. ff. *de Legatis* 3.°

Ab exheredati (2) substituto, inutiliter legatum datur; nec a legitimo herede exheredati, fideicommissum. *l.* 126. *ff. de Legatis* 1.

(1) Puta, si quis fiat heres heredis aut legatarii Multo minus tenebitur, is qui contra voluntatem defuncti consequeretur ejus hereditatem; ut filius præteritus.

(2) Licet exheredatus ille legatum accepisset, et ab eo tanquam a legatario fidei committi potuisset. l. 24. Cod. *de Legatis*, ad quam vide Notas Tit. *de Legatis.* N. 96.

§ 6. *Quatenus quis gravari possit legatis aut fideicommissis.*

DCCXXXV. Neminem oportet plus legati no-

nune præstare, quam ad eum ex hereditate pervenerit; quamvis Falcidia cesset. *l.* 1. § 17. *ff. ad SC. Trebell.*

Is demum pecuniam ex causa fideicommissi præstare cogendus est, qui aliquid ejusdem generis vel similis (1) ex testamento consequitur. *l.* 94. § *fin. ff. de Legatis* 1.°

Fideicommissum quod a legatario relinquitur, ita demum ab eo debetur si ad legatarium legatum pervenerit (2). *l.* 78. *ff. de Legatis* 2.°

Nihil ex testamento videtur capere, qui tantum erogat quantum (3) accipit. *l.* 122. § 2. ff. *de Legatis* 1.°

Si quis creditori suo legaverit ei quod debet, fideicommitti ejus non poterit, nisi commodum (4) aliquod ex legato consequatur. *l.* 7. § *fin. ff. de Legatis* 1.°

(1) Id est, quod similiter pecunia æstimari possit. Non igitur qui libertatem aut jus patronatus ex testamento consequitur, propterea potest fideicommisso gravari.

(2) Aut dolo fecerit quominus perveniret. Sin; tenetur duntaxat actiones suas, si quas habet, cedere.

(3) Computatis etiam rei legatæ fructibus, et interusurio pecuniæ.

(4) Puta, repræsentationis. Cæterum non computatur commodum pinguioris actionis.

### § 7. *Quæ legari possint.*

DCCXXXVI. Corpora legari omnia et jura et servitutes possunt *l* 41. *ff. de Legatis* 1.°

Etiam quæ futura sunt, legari possunt. *l.* 17. *ff. de Legatis* 3.°

Si talis sit res cujus commercium (1) non est, nec æstimatio ejus debetur. *Instit.* Tit. *de Legat.* § 4.

Senatus ea quæ sunt (2) ædium, legari non permisit. *l.* 43. ff. *de Legatis* 1.°

Qui ab hostibus redemptus est, legari (3) sibi poterit. *l.* 43. § *fin. ff. de Legatis* 1.°

Quod apud hostes est, legari potest; et postliminii jure constitit. *l.* 9. ff. *d. tit.*

Si res aliena cujus commercium legatarius non habet, ei cui jus possidendi (non (4) est), per fideicommissum relinquatur; puto æstimationem deberi. *l.* 114. § 5. *ff. d. tit.*

Si quid alicui licite fuerit relictum, vel jus quod ipse propter corporis sui vitium aut aliam (5) causam habere non potuit; alius tamen hoc habere potuit; æstimationem accipiet. *l.* 14. § 5. ff. *d. tit.*

(1) Ut Campus Martius, Ædes sacra, liber homo, etc. Exemplum etiam habes in Reg. seq.

(2) Ea eximit commercio; ne, si temere detraherentur, deformaretur ruinis civitatum aspectus Hinc patet Regulam non pertinere ad ea quæ his ædibus juncta sunt, quas dirui necesse sit. Vide alias limitationes Senatusconsulti: Tit. *de Legatis* N. 118. et seq.

(3) Jus enim pignoris quo redemptori tenetur, in commercio est; adeoque ipsi legati potest: legatumque intelligitur, quum ipse sibi legatur.

(4) Negationem hanc detrahendam vide in Notis ad h. l. Tit. *de Legatis*. N. 113.

(5) Secus, si ea res esset cujus commercium ipsi interdictum sit. l. 49. § 2. *de Legatis* 1.°

DCCXXXVII. Constat res alienas legari posse. *l.* 39. § 7. ff. *d. tit.*

Quum alienam rem quis reliquerit... si suam esse putavit non aliter valet (1) nisi proximæ personæ datum ut. *l.* 10. *Cod. de Legatis.*

Si *quis* fundum vectigalem legaverit; non videri proprietatem relictam, sed jus quod in vectigalibus fundis habemus. *l.* 71. § *fin.* ff. *de Legatis.* 1.°

Heredum etiam res proprias (2) per fideicommissum relinqui posse non ambigitur. *l.* 25. *Cod. de fideicom.*

(1) Nec enim facile quis creditur voluisse onerare heredem redemptione. l. 67. § 8. ff. *de Legatis* 2.°

(2) Et quidem indistincte, etiamsi testator putaverit esse suas. l. 67. § 8. ff. *de Legatis* 2.°

DCCXXXVIII. Fideicommissum relictum, et apud eum cui relictum est ex causa lucrativa (1) inventum, extingui placuit. Nisi defunctus æstimationem præstari voluit. *l.* 21. § 1. *ff. de Legatis* 3.°

Non possum videri partum ex causa lucrativa habere, qui matrem mercatus sum. *l.* 82. § 4. *ff. de Legatis* 1.°

Omnibus debitoribus ea quæ debent recte legantur, licet domini eorum sint. *l.* 1. *ff. de Liberat. leg.*

Non quocumque modo legatarii res facta fuerit, legatum extinguitur, sed ita si eo modo fuerit ejus quo avelli non possit. *l.* 82. ff. *de Legatis* 1.°

(1) Nam legatum rei suæ ita demum non valet, si nihil in ea re legatario desit quod ex legato possit consequi. Deesse autem videtur aliquid ei, cui pretium rei suæ desit.

DCCXXXIX. Alienus servus heres institutus, legari ipse a se nec pro parte potest. *l.* 116. § 2. *ff. de Legatis* 1.°

Si quis scripserit testamento fieri quod contra jus est et bonos mores, non valet. *l.* 112. § 7. *ff. de Legatis* 1.°

Fideicommissum quo quis rogatur ut adoptet (1), ratum non est. *l.* 41. § 8. *ff. de Legatis* 3.°

(1) Quia factum adoptandi non recipit æstimationem. Eadem ratione, non valet stricto Jure fideicommissum emancipandi liberos; sustinetur tamen extra ordinem. *d. tit.* N. 145.

§ 8. *An eadem res sæpius legari possit.*

DCCXL. Eadem res sæpius præstari non potest : eadem summa volente (1) testatore multiplicari potest. *l.* 34. § 3. *ff. de Legatis* 1.°

Sæpius idem legando non ampliat testator legatum ; re autem legata, etiam æstimationem ejus legando, ampliare legatum possumus. *l.* 42. § 1. *ff. de Usufr. leg.*

Si eadem res sæpius legetur in ejusdem testamento (2), amplius quam semel peti non potest. *l.* 34. § 1. *ff. de Legatis* 1.°

Si duorum, testamentis mihi eadem res legata sit, bis petere potero; ut ex altero testamento rem (3) consequar, ex altero æstimationem. *d. l.* 34. § 2.

(1) Tenetur autem legatarius probare hanc fuisse defuncti voluntatem ; nisi aut diversis scripturis aut a diversis heredibus relicta sit : quibus casibus præsumetur multiplicandi voluntas. Quod si diversis scripturis diversas quantitates quis legaverit ; magis præsumetur voluisse augere vel minuere legatum quam legata multiplicare. Tit. *de Legatis.* N. 115. ad 118.

(2) Si tamen a diversis heredibus *per Damnationem* relicta sit, bis petere potero ; æque ac si duorum testamentis relicta esset. Secus, si *per Vindicationem.*

(3) Scilicet si prius consecutus fuero æstimationem.

§ 9. *De cessione diei legatorum et fideicommissorum.*

DCCXLI. Si purum legatum est ; ex die (1) mortis, dies ejus cedit. *l.* 5. § 1. *ff. Quando dies legat.*

Si post diem sunt legata relicta ; simili modo atque in puris dies cedit, nisi id fuit quod ad heredem non (2) transit. *d.* § 1.

Si sub conditione sit legatum relictum ; non prius dies legati cedit, quam conditio fuerit impleta. *d. l.* 5. § 2.

Si ea conditio fuit quam prætor remitit, statim dies cedit *d. l.* 5. § 3.

Mortuo patre licet vivo (3) pupillo, dies legatorum a substituto datorum cedit. *l* 1 *ff. d. tit.*

Dies ususfructus, item usus, non prius cedet quam hereditas adeatur. *l. un. ff. Quand. dies ususfr. leg. ced.*

Si servo hereditario (4) ususfructus legetur ; Julianus scribit, Quamvis cætera legata hereditati acquirantur, in usufructu tamen personam domini expectari (5) qui frui (6) possit. *d. l. un.*

Dies legati quod servo (7) datur non mortis tempore sed aditæ hereditatis cedit. *l.* 17. *ff Quando dies legat.*

(1) Jure autem Legis Caducariæ quam abrogavit Justinianus, cedebat demum ex die aperturæ tabularum.

(2) Hujus enim non cedit, nisi quum dies venerit. Inutile enim est ut prius cedat.

(3) Conditio enim mortis pupilli, cum his legatis ex ipsorum natura insit, non ea facit conditionalia ; infra Sect. 7.

(4) Alicujus hereditatis jacentis.

(5) Adeoque non prius cedet dies, quam utraque hereditas testatoris, et ea ad quam is servus pertinet, adita fuerit.

(6) Neque enim ususfructus, sine persona quæ fruatur esse potest.

(7) Proprio, qui ipse legatus aut manumissus est.

DCCXLII. *Hereditas extraneo non nisi volenti, legatum etiam ignoranti, die cedente statim acquiritur* (1).

*Hinc Corollaria sequentia.*

Si post diem legati cedentem legatarius decesserit, ad heredem suum transfert legatum. *l.* 5. *ff. Quando dies legat.*

Si, quum dies legati cedere inciperet, alieni quis juris est ; debetur his quorum juri fuit (2) subjectus *d. l.* 5. § *fin.*

(1) Disparitas quod *Legatum acquisitum nunquam damno esse potuit, hereditas interdum damnosa est.* l. 32. ff. *Mandati.*

(2) Tunc quum dies cedit. Nec refert quod ante fuerit alterius, *aut sui juris.*

§ 10. *De dominii rerum legatarum translatione.*

DCCXLIII. Legatum (1) ita dominum rei legatarii facit, ut hereditas heredis res singulas. *l.* 80. *ff. de Legatis.* 2.°

*Hæc regula declaratur per sequentem.*

Si pure res relicta sit, et legatarius non repudiaverit, recta via dominium quod hereditatis fuit, ad legatarium (2) transit ; nunquam factum (3) heredis. *d. l.* 80.

Absurdum est, plus juris habere eum cui legatus sit fundus, quam heredem aut ipsum testatorem si viveret. *l.* 160. § 2. ULP. LIB. AD. EDICT.

(1) Sensus est : Titulus legati ipso Jure citra ullam apprehensionem, transfert dominium rei legatæ a testatore in legatarium : quemadmodum titulus hereditatis transfert in heredem dominium singularum rerum quæ in hereditate sunt nec legatæ sunt.

(2) Qui intelligitur retro a morte testatoris illud habuisse ; et quidem etiam ignorans.

(3) Hinc 1.° infirmantur alienationes ab herede factæ ; 2.° ea quæ servus legatus acquisiit, legatarium sequuntur ; 3.° nulla fit confusio servitutum quas heres haberet in fundo legato, aut ei fundo deberet ; nec actionis *Noxalis* propter furtum quod servus legatus heredi fecisset.

§ 11. *De actionibus quæ ad legatorum et fideicommissorum persecutionem competunt, adversus quos, et pro qua parte.*

DCCXLIV. *Legatariis, si certa species per* Vin-

dicationem (1) *relicta sit*, REI VINDICATIO, *quodcumque autem et quocumque modo relictum sit*, *actio* EX TESTAMENTO *competit*.

*His* Variis actionibus legatorum simul legatarius uti non (2) debet. *l.* 76. § 8 ff. *de Legatis* 2.°

*Jure Justinianeo tertia actio competit, nimirum* HYPOTHECARIA; *qua voluit* In tantum, unumquemque heredem conveniri, in quantum personalis actio adversus eum (3) competit. *l.* 1. *Cod. Comm. de legatis.*

(1) Jure Justinianeo idem obtinet, et si *Per Damnationem*, aut etiam per fideicommissum.

(2) Et pariter plures legatarii heredes in unam consentire tenentur.

(3) Adeoque hac hypothecaria actione heredes, non in solidum, sed pro parte hereditaria tenentur.

DCCXLV. Legatorum petitio adversus heredes pro partibus (1) hereditariis competit, nec pro his qui solvendo non sunt onerari cohercdes oportet. *l.* 32. *ff de Legatis* 2.°

Heres, adjecto ei nomine cujusdam qui heres (2) non sit, dare damnatus, totum legatum debet. *l.* 16. § 1. *ff de Legatis* 1.°

Quum *legatum* partem non (3) recipit, singuli heredes in solidum conveniuntur. *l. fin.* ff. *de Servit leg.*

(1) Etsi fundus legatus, proprius unius ex heredibus esset. l. 86. § 5. ff. *de Legatis* 1.° Item hoc obtinet, etiamsi propriis nominibus rogati sint: quod ex Sabini sententia contra Proculeianos obtinuit. Tit. *de Legatis*. N. 308. cum Notis. Quod si quidam ex heredibus damnati essent, hi soli tenerentur.

(2) Vel quia repudiavit aut præmortuus est, aut omnino non est scriptus.

(3) Ut servitus, opus faciendum, etc.

DCCXLVI. Quamvis heres hereditatem vendiderit, tamen legata et fideicommissa ab eo peti possunt *l.* 2. *Cod. de Legat.*

Si a pluribus heredibus legata sint, eaque unus præcipere jubeatur et præstare, in potestate eorum quibus sit legatum esse debet, utrum à singulis heredibus petere velint, an ab eo qui præcipere sit jussus. *l.* 107. *ff. de Legatis.* 1.°

DCCXLVII. Post rescriptum Severi; Fideicommissa ab instituto relicta, a substituto (1) debentur. *l.* 61. § 1. *ff. de legatis* 2.°

Quoties institutus succedit, legata à substituto data posci non possunt. *l.* 13. *Cod. de Fideic.*

(1) Idem dic de coherede tam scripto quam legitimo cui accrescit pars ejus qui damnatus est. Vide Tit. *de Legatis*. N. 134 et 135. et Notas. Hæc ita nisi contraria testatoris voluntas aliunde colligi possit. *d. tit.* N. 134.

§ 12. *De cautione quæ legatariis exhibenda est, et de bonorum possessione in quam mittuntur legatarii.*

DCCXLVIII. Legatorum nomine satisdari (1) oportere (2) Prætor putavit; aut si satis non datur, in possessionem venire voluit. *l.* 1. *pr. et* § 2 *ff. Ut leg. caus. cav.*

*Legatorum* Stipulatio locum habet, sive pure sit relictum, sive ex die certo vel sub conditione; sive res aliqua, sive hereditas, sive jus aliquod relictum est. *l.* 1; *ff. d. tit.*.

Quum (3) sub contrariis conditionibus legatum sit, utrique cavetur. *l* 8. § 1. *ff. de Stipul. Prætor.*

Si is a quo satis petitur, offerat cognitionem; dicendum cessare stipulationem. *l.* 3. *ff. Ut in poss. leg.*

(1) Legatariis vel fidecommissariis vel procuratoribus successoribusve eorum; ab herede et quovis universali successore testamentario aut ab intestato, et cujuscumque dignitatis sit nisi testator satisdationem ei remiserit. Vide lib. 36. Tit. *Ut legat caus. cav.* Art. 1. § 2.

(2) Et quidem alterutro loco peti potest, vel ubi heres domicilium habet, vel ubi est hereditas.

(3) Regula est de legato duobus relicto. Porrigitur et ad casum, quo duo de eodem legato contendunt: item ad casum, quo filiofamilias sub conditione legatur; cum incertum sit, an patri, an ipsi (si fortasse interim potestate exeat) acquiratur legatum. *d. tit.* N. 8. Hoc porrige et ad missionem in bona de qua infra.

DCCXLIX. Huic (1) stipulationi easdem causas et conditiones inesse (*quæ ipsi legato*) sciendum est *l.* 1. § 14. *ff. Ut legat. caus. cav.*

*Corollarium primum.* Quum legatorum nomine satisdatum est; statim atque dies legatorum cessit, protinus ex stipulatione debentur, non tamen ut (2) statim peti possint. *l.* 8. *et l.* 9. *ff d. tit.*

*Corollarium secundum.* Non ex majore parte quis ex stipulatu tenetur, quam ex qua heres (3) est. *l.* 1. § 19. *ff. d. tit.*

(1) Eadem ergo veniunt quæ in actione *Ex testamento*; etiam fructus, et usuræ ex mora.

(2) Nam si diem certum habeut, non ante peti poterit. Item si heres qui debet, captivus est; non potest a fidejussoribus exigi donec revertatur; cum nullus sit debitor, cujus obligationi accedere videantur; secus, si jaceat ejus hereditas.

(3) Et quidem cum effectu. Hinc desinit teneri, si hereditatem restituerit, si ei evicta sit, etc.

DCCL. Quocumque indicio voluntatis cautio legatorum vel fideicommissorum remitti potest. *l.* 77. § 3. ff. *de Cond. et demonstr.*

*Quando locus sit missioni, et quibus proficiat.*

DCCLI. *Ut in possessionem bonorum defuncti le-*

*gatarios mittat*, Non exigit Prætor ut per heredem (1) stet quominus caveat; sed contentus fuit per legatarium non stare quominus (2) ei caveatur. *l.* 1. § 1. *ff. Ut in possess.*

Si ex duobus heredibus alter satisdare sit paratus, alter non; missi legatarii impedient etiam eum qui satisdedit (3) administratione. *l.* 5. § 11. *ff. d. tit.*

Si plures legatarii mitti desideraverint, omnes venire debent. Is enim qui ex causa legatorum possidet, sibi, non (4) alii possidet. *l.* 5. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Aut quemvis alium successorem universalem.

(2) Puta, si nemo sit qui interpellari possit.

(3) Nisi in assem satisdederit.

(4) In quo hæc possessio differt a possessione *Rei servandæ causa.*

*An et quis potior sit in missione.*

DCCLII. Qui prior missus est legatarius in possessionem (1), non præfertur ei qui postea missus est; inter legatarios enim nullum ordinem servamus. *d. l.* 5. §. 3.

Dum venter in possessione est, nullus legatorum servandorum causa in possessionem (2) esse potest. *l.* 7. ff. *d. tit.*

(1) Potior tamen erit cæteris quis, in possidenda ipsa re quæ ipsi legata est. l. 11. ff. *d. tit.*

(2) Pariter postponuntur legatarii creditoribus *Rei servandæ causa* in possessionem missis: item ei qui ex causa *Damni infecti* missus est, nisi velint legatarii ei cavere.

*De missionis effectu, et quando illa cesset.*

*Legatorum causa* Missus in possessionem, nunquam pro domino esse incipit; nec tam possessio rerum quam custodia datur, nec expellendi heredem jus habet. *d. l.* 5.

Qui fideicommissi servandi causa in possessionem missus est, non prius decedere debet, quam fideicommissum solutum (1) aut satisdatum. *l.* 6. § 1. ff *d. tit.*

*De cautione quam legatarius fideicommissario, erga quem gravatus est, exhibere debet; et de translatione rei legatæ jurisve quod ad eam legatarius habet, in fideicommissarium facienda si non caveatur; vide d. tit. Art.* 3. *De cautione quam ex Constitutione Divi Marci heres qui provocavit legatario exhibere debet, et missione in possessionem rei quæ legata dicitur facienda ni caveatur vide ibid. Art.* 2.º *De missione quæ fit in propria bona heredis, si per sex menses post aditum judicem in solutione cessaverit, Art.* 4. *Denique de missione quæ fiebat adversus tertios possessores qui scientes rem legatam comparassent, d. Art. § fin.*

(1) Ne quidem si heres judicium accipiat. d. l. 5. § 16. quamvis eo casu, si nondum missus esset, mitti non posset; supra Reg. N. 748.

§ 13. *De interdicto* Quod legatorum, *quod heredi qui cavit aut cavere paratus est, datur adversus legatarios.*

DCCLIV. Æquissimum visum est, unumquemque non sibi ipsum jus dicere occupatis legatis, sed ab herede petere. *l.* 1. § 2. *ff. Quod legator.*

Interdictum Quod legatorum continet hanc causam, ut quod quis legatorum nomine, non ex voluntate heredis occupavit (1) restituat (2) heredi. *d.* § 2.

*Hoc interdicto* Earum rerum nomine agi poterit, de quibus satisdatum (3) est; cæterarum non. *d. l.* 1. § 18.

*Etiam legatarius* ex causa præceptionis, tenetur Interdicto pro ea parte quam jure legati habet *d. l.* 1. § 6.

(1) Et adhuc possidet, dolove fecerit quominus possideret.

(2) Salvis legatario suis actionibus.

(3) Aut paratus sit heres satisdare.

§ 14. *De præstatione rei legatæ.*

*Qualis præstari debet res legata.*

DCCLV. Si res obligata, per fideicommissum fuerit relicta; si scit (1) eam testator obligatam, ab herede luenda est. *l.* 57. *ff. de legatis* 1.º

Fundo legato si ususfructus alienus sit, nihilominus petendus est ab herede. *l.* 66. § 6. *ff. de Legatis* 2.º

*Fundus legatus, qualis* (2) *est dari debet. Quod si ita legatus sit,* Uti optimus maximus, *liber præstandus: ex l.* 116. *§ fin. ff. de Legatis* 1.º *et l.* 59. § 3. *ff de Legatis* 3.º

In omnibus servitutibus (3) quæ additione (4) confusæ sunt, Doli exceptionem nocituram legatario, si non patiatur eas iterum imponi. *l.* 18. *ff. de servit.*

Quum fundus nominatim legatus sit; si quid ei post testamentum factum adjectum (5) est, id quoque (6) legato cedit. *l.* 10. *ff. de Legatis* 2º.

(1) Si nesciat, locus erit conjecturæ voluntatis; at non æque hoc, aut aliud non minus, legaturus esset, si scisset.

(2) Nec tenebitur heres, servitutes fundi, si usumfructum excipias, redimere. Hinc etiam non tenetur heres de evictione rei legatæ, nec de fuga servi legati, nec præstare tenetur rum noxis solutum. Tit. *de Legatis.* N. 315.

(3) Excepto usufructu.

(4) In legatis *per Damnationem.*

(5) Vel naturaliter, veluti alluvione, ædificatione; vel civiliter ex destinatione testatoris.

(6) Et vicissim si quid ademptum vel naturaliter vel civiliter, citra factum culpam aut moram heredis, legatum minuitur. Tit. *de Legatis.* N. 317.

Peculium legatum (7) augeri et minui potest, si res peculii postea esse incipiant aut desinant. *l.* 65. *ff. de Legatis* 2°.

(7) Idem dic de grege.

*Cui, ubi, et quando præstanda.*

DCCLVI. 1. Si et legatarius et substituti legatarii peterent... eligere debet heres cui solvat, ut ab eo defendatur; et si neutrius manifesta calumnia videatur, ei potius solvendum cui primum legatum est. *l.* 8. § 4. *ff. de Legatis* 2°.

2. Si res alibi sit quam ubi petitur, constat ibi esse præstandum ubi relicta est; nisi alibi testator voluit. *l.* 47. *ff de Legatis* 1°.

Si quis servum legaverit, et fugisset; si vivo testatore fugerit, expensis legatarii reducitur; si post mortem, sumptibus heredis. *l.* 8. *ff. de Legatis* 2°.

Quod pondere aut numero aut mensura (1) constat, ibi dari debet ubi petitur. *l.* 38. *ff. de Judiciis.*

3. Omnia quæ testamentis sine die vel conditione adscribuntur, ex die aditæ hereditatis præstantur (2). *l.* 32. *ff. de Legatis* 2°.

In pecunia legata, confitenti heredi medicum tempus ad solutionem dandum est. *l.* 71. § 2. *ff. de Legatis* 1°.

(1) Scilicet quum non relictum est certum corpus, sed quantitas.

(2) Nisi aliqua justa causa sit differendæ præstationis: puta, ut servus actor legatus rationes explicet, etc. *d. tit.* N. 324. item si legatarius paratus non sit implere modum sub quo ipsi res relicta est: aut refundere sumptus quos circa eam heres fecit. Cæterum accusatio falsi mota contra testamentum, non differt legatorum præstationem; modo caveant legatarii, evicta hereditate restitui: *d. tit.* N. 134. ad 138.

*Quæ appendices rei præstationem ejus sequantur.*

DCCLVII. Onera omnia et introitus militiæ *legatæ* ab herede sunt danda. *l.* 102. § 3. *ff. de Legatis* 3°.

Instrumenta prædiorum per fideicommissum relictorum, quæ ad probationem originis eorum pertinent, heredes præstare necesse non habent; cautionem tamen præstare debent, quod (si opus fuerit) legatario proferant. *l.* 24. *Cod. de Fideicom.*

Usufructu loci legato, etiam accessus dandus est. *l.* 10. *ff. de Serv. præd.*

Fundo legato, instrumentum non aliter legato cedit nisi id expressum fit. *l. fin. ff. de Supell. leg.*

Is qui fideicommissum debet, post moram non tantum fructus, sed etiam omne damnum quo affectus, (1) est fideicommissarius, præstare cogitur. *l.* 8. § 2. *ff. de Legatis* 3.°

Etiam Respublica fideicommissi post moram (2) usuras præstare (3) cogitur. *l.* 78. § 2. ff. *de Legatis* 2.°

Tunc explorari moram oportet, quum de usuris fideicommissi quæritur, non de ipsis (4) fideicommissis. *l.* 10. § 1. *ff. de Alim. leg.*

Fructus hi deducuntur in petitionem; non (5) quos percepit, sed quos legatarius percipere potuit. *l.* 39. § 1. ff. *de Legatis* 1.°

(1) Id est, quidquid habuisset si mora ei facta non fuisset. Tit. *de Legatis.* N. 333.

(2) Et hæc in re actio *Ex testamento* assimilatur actionibus *Bonæ fidei.*

(3) Ex more regionis.

(4) Id est, de ipsis quæ principaliter per fideicommissum relicta sunt. Hinc annua *(des arrérages de Pension)* non demum ex die moræ, sed ex die quo legatum cessit, debentur. Tit. *de Alim. leg.* N. 8.

(5) *Non* solum *quos.*

*Quando saltem æstimatio vice rei præstanda.*

DCCLVIII. Apparet, quum per fideicommissum aliquid relinquitur, ipsum præstandum quod (1) relictum est; quum ipsum præstari non (2) potest, æstimationem esse præstandam. *l.* 11. § 17. *ff. de Legatis* 3.°

Species legatæ si non reperiantur (3), nec dolo (4) heredis deesse probentur, peti ex eodem testamento (5) non possunt. *l.* 32. § 5. *ff. de Legatis* 2.°

(1) Quod si res quæ legata est, debita testatori erat, necdum ei tradita, sufficiet heredi præstare legatario actionem. Tit. *de Legatis.* N. 342.

(2) Puta, si res aliena sit; quam dominus nolit, aut omnino, aut nonnisi immodico pretio vendere; aut mancipium proprium quidem, sed naturali cognatione sibi conjunctum.

(3) Aut desierunt esse in commercio. Secus, si exstent apud alium a quo redimi possit.

(4) Aut culpa, aut post moram. Legatarius autem fideicommisso gravatus qui nihil ex eo retinet, dolum tantum præstat. Tit. *de Legatis.* N. 137.

(5) Nisi forte ut caveatur de his, si inventæ fuerint, præstandis.

*De præstatione* Facti *legati.*

DCCLIX. Si quis opus facere jussus, paratus sit pecuniam dare; cum testator per ipsum id fieri voluerit, non audietur. *l.* 11. § *fin ff. de Legatis* 3.°

In annos singulos heres damnatus sinere me frui fundo; si initio anni moram fecerit, licet postea patiatur, tamen totius anni nomine mihi tenebitur. *l.* 2. *ff. de Ann. legat.*

§ 15. *Quatenus a jure testamenti legata ac fideicommissa in eo contenta pendeant, eoque corruente corruant.*

DCCLX. 1. Ex testamento quod jure non valet, nec fideicommissum quidem, si non ab intestato quoque succedentes rogati probentur (1), peti (2) potest. *l.* 19. *Cod. de Fideic.*

*Nota.* Enixæ (3) voluntatis preces, ad omnem successionis speciem porrectæ videntur. *l.* 77. § 23. ff. *de Legatis* 2.°

2. Si hereditatis judex contra heredem pronuntiavit, non agentem causam, vel lusorie agentem, nihil hoc nocebit legatariis, *l.* 50. § 1. ff. *de Legatis* 1.°

(1) Quæ defuncti voluntas interdum præsumitur ex circumstantiis, puta ex arctissima necessitudine personæ cui relictum est. l. 38. ff. *de Fideic. libert.* ex enixis precibus, mox infra.

(2) Etiamsi iidem qui testamento rogati sunt, ab intestato heredes essent. l. 81. ff. *de Legatis* 3.°

(3) Ut quum in rogando jusjurandum adhibuit. d. l. 77.

§ 16. *Quomodo, corruentibus per destitutionem testamenti legatis ac fideicommissis, Prætor subveniat legatariis et fideicommissariis per Edictum;* Si quis omissa causa testamenti, *etc.*

DCCLXI. Liberum cuique esse debet, etiam lucrosam hereditatem omittere; licet eo modo legata libertatesque intercidant. *l.* 17. ff. *Si quis om. caus. test.*

*Modo sine dolo. Nam Prætor hoc Edicto Utiles actiones pollicetur eis* (1) *quibus quid testamento relictum* (2) *est; adversus heredes qui dolo prætermiserunt causam testamenti, ut sine onere ipsi vel alius hereditatem ab intestato possiderent.*

(1) Legatariis et fideicommissariis tam hereditatis quam rerum singularum; non ei qui duntaxat in conditione dandi positus est. Tit. *Si quis om. caus.* N. 15. Igitur etiam ei legatario cui liberum fuit ex substitutione totam hereditatem habere; non tamen ei qui ipse in Edictum peccasset, nec his quibus expresse relictum est in casum quo heres esset is qui omisit hereditatem. *d tit.* N. 10. 22. et 13.

(2) Puta, libertas, legatum, fideicommissum. Secus de eo quod conditionis implendæ causa daturus fuisset is qui omisit. *d. tit.* N. 15.

DCCLXII. Prætermittere est causam testamenti, si quis repudiaverit hereditatem (1). *l.* 1. § 6. *ff. Si quis omiss.*

(1) Vel bonorum possessionem. Nec refert an ex primis, an ex secundis tabulis. *d. tit.* N. 2. oportet autem ut animo fraudandi legatario fecerit.

Qui sunt in potestate... si abstinuerint se ex testamento, verum ab intestato petierint bonorum possessionem; hi incident in Edictum. *d. l.* 1. § 7.

Prætermittere causam testamenti videtur, qui quum posset jubere (2) noluit id (3) facere *d. l.* 1. § 2.

(2) Ei quem in potestate habebat heredi scripto, ut adiret hereditatem.

(3) Sed maluit ex sua persona, cum forte ab intestato ipse vocaretur, adire.

DCCLXIII. Prætor si invenerit testatorem ipsum permisisse ab intestato succedere; aut si qua alia (1) justa causa omittendi intervenerit, non dabit actionem. *l.* 6. § 3. ff. *d. tit.*

Si idem et institutus et substitutus prætermiserit institutionem; non puto incidere, quasi testator hanc ei dederit facultatem. *sup. d. l.* 1. § 5.

Nemo filio patrem contra votum parentum substituere videtur, sed ut arbitrium eligendi (2) relinquat. *l.* 26. § 1. ff. *d. tit.*

Non caret dolo pater, qui honore proprio omisso, propter compendium, alienam institutionem maluit. *d. l.* 26. *pr.*

(1) Puta, si quum patronus esset testatoris, scriptus esset ex minori parte quam quæ ei debetur. Tit. *Si quis omiss.* N. 6.

(2) Contra; quum testator substituit filium patri; non videtur hoc animo fecisse, ut patri relinqueret arbitrium; sed quod cogitaret patrem posse præmori. Vide Regulam seq.

DCCLXIV. Qui prætermissa causa testamenti, ab intestato possident; quoquo jure (1) possideant hereditatem vel partem (2) ejus; conveniri ex Edicto poterunt. *l.* 1. § 9. *ff. d. tit.*

Etsi non possideat quis hereditatem, dolo autem malo fecerit quominus possideat, eveniet ut perinde teneatur ac si adiisset. *d. l.* 1. § 10.

Si quis vendiderit hereditatem, possidere videtur, non dolo fecisse quominus possideat. *l.* 4. § *fin. ff. d. tit.*

Non minus delinquit (3) qui non incipit possidere, quam qui desinit. *d. l.* 1. § 12.

Et recte dicetur; Ubicumque quis dum vult præstitutum ei qui se repudiante venturus est, non repudiaturus nisi præstitum vellet... adversus possessorem competere actionem. Sic tamen ut, ubi quidem pecunia accepta repudiavit, ibi dicamus eum qui omisit conveniendum; ubi vero gratis, in fraudem tamen eorum quibus relictum est, possessorem debere conveniri Utili actione. *l.* 4. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Vel hereditatis vel bonorum possessionis vel ut successor peculii castrensis, vel ut prædo non tamen si singulari titulo Empti, donati, etc.

(2) Et quidem vel minimam rem, si titulo hereditario.

(3) Declaratur per sequentem Regulam.

*Tales et eatenus dantur ex hoc Edicto actiones legatariis, in eum qui omisit, quales et quatenus* (4) *competiissent si adiisset. Vide lib.* 29. *Tit.* Si quis omiss. caus. test. *toto Art.* 3.°

(4) Hinc et Falcidiam, et Quartam quæ jure patronatus debetur, retinebit. Hinc pro eadem parte teneutur. Vide tamen unam limitationem. *d. tit.* N. 27.

§ 17. *De ademptione legatorum et fideicommissorum. Quomodo adimantur.*

DCCLXV. 1. Fideicommissa adimi possunt nuda (1) voluntate. *l.* 3. § 11. *ff. de Adim. leg.*

2. Nihil interest, inducatur quod scriptum est, an *expresse* adimatur. l. 16. ff. *d. tit.*

3. Inimicitiis interpositis, ... si quidem capitales vel gravissimæ intercesserint, ademptum videtur quod relictum est; sin levis offensa, manet fideicommissum. *d. l.* 3. § 11.

4. *Colligitur quoque adimendi legati aut fideicommissi voluntas, ex maledictis quibus in posteriori scriptura defunctus legatarium impetiit; ex alienatione rei relictæ citra ullam rei familiaris necessitatem facta, quamvis invalida, quamvis rem postea redemerit, non etiam præsumitur ex sola ejus oppigneratione. Denique ex mutatione voluntatis testatoris circa causam propter quam legasse videtur: d. Tit.* de Adim. leg. *Sect.* 1. *Art.* 1. § 2.°

*Nota.* Ita demum (2) à priore testamento velim recedi, si posterius valiturum sit. *l.* 18. *ff. de Legatis* 3.°

*Item* Non perdit legatum (3), vana (4) ademptio libertatis. *l.* 26. § 1. *ff. de Adim. leg.*

(1) Legatorum autem ademptio, non ex verbis solemnibus sed ex nuda voluntate facta; non quidem ipso Jure, sed per oppositam *Doli* exceptionem valebat Jure Justinianeo, etiam ipso Jure.

(2) Hinc sequitur non videri testatorem ademisse ea quæ priore testamento mihi reliquit, ex eo quod nihil aut aliud quid in posteriore imperfecto mihi reliquerit.

(3) Servo proprio relictum.

(4) Puta, quia jam vivus eum manumiserat.

*Cui quid adimi possit.*

DCCLXVI. Legatum nulli alii adimi potest, quam cui datum est. *l.* 21. *ff. de Adim. leg.*

Si filio aut servo alieno legatum fuerit, domino aut patri adimi non potest. *d. l.* 21.

*Utiliter non adimitur, nisi ipsa res quæ relicta est.*

Qui hominem legat et Stichum adimit, non perimit legatum, sed extenuat. *l.* 11. *ff. de Adim. leg.*

Si plus quam dedit ademerit; ademptio (1) valet. *l.* 3. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Nam in eo quod *Plus* est; inest et quod dedit.

Pars (2) adimi potest. *l.* 2. § 2. ff. *d. tit.*

Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex iisdem ademptio inefficax (3) habetur. *l.* 14. § 1. *ff. d. tit.*

(2) Modo res legata ea sit quæ pro parte haberi possit saltem indivisa.

(3) Puta, servitus legata, inutiliter adimitur pro Parte; quemadmodum inutiliter legaretur pro parte.

*De Ademptionis effectu.*

DCCLXVII. Legatum quum sub conditione adimitur, perinde est ac si sub contraria conditione datum fuisset. *l.* 10. ff. *d. tit.*

*Non tamen illud confirmat, quod pure inutiliter relictum, potuisset utiliter sub conditione relinqui. Nam* Ademptio, quominus, non quo magis legatum debeatur, intervenit. *l.* 14. *ff. d. tit.*

§ 18. *De translatione legatorum.*

*De translatione à persona in personam.*

DCCLXVIII. 1. Sicut adimi legatum potest, ita et ad alium transferri. *l.* 5. ff. *d. tit.*

2. Etsi jam mortuo (1) eo cui legatum relictum erat, transtulerit, debetur. *l.* 3. *ff. d. tit.*

3. Legatum sub conditione relictum, et ad alium translatum, si non conditio personæ cohæreat sub eadem conditione (2) translatum videtur. *l.* 95. ff. *de Cond. et demonstr.*

4. Ubi transferrre voluit legatum in novissimum, priori non debetur; tametsi novissimus talis sit, in cujus persona non (3) constitit. *l.* 34. *ff. de Legatis* 1°.

5. Si alii legetur (4) sub conditione, quod pure alii datum est; non plene recessum videtur a primo, sed ita demum (5) si conditio sequentis extiterit. *l.* 7. *ff. de Adim. leg.*

(1) Idem est, quomodocumque acciderit ut in prioris legatarii persona non consisteret legatum.

(2) Idem de die et onere; nisi diversam diem aut conditionem, diversumve onus, in translatione adscripsisset.

(3) Puta servus proprius cui sine libertate relictum est. Idem et si defecerit.

(4) Animo transferendi: quod ex circumstantiis colligitur, cujusmodi plures vide Tit. *de Adim. leg.* Sect. 2. Art. I. § 3.

(5) Nisi manifesta sit voluntas discedendi pure.

*De tribus aliis translationum speciebus.*

DCCLXIX. *Prima Species.* Si quod a Titio dedi, a Mævio dem; quamvis soleant esse duo ejusdem rei debitores, tamen verius est hoc casu

ademptum (1) esse legatum. *l.* 6. § 1. *ff. de Alim. leg.*

*Secunda. Species.* Si pro (2) fundo decem legentur, verius est ademptum (3) esse *d. l.* 6. § 2.

*Tertia est quoque translationis Species; si, quod pure alicui legatum est sine onere, ei postea sub conditione aut cum onere legetur.*

(1) A Titio, ut in Mævium onus transferatur. Talis translatio non intelligitur in speciebus legis 104. ff. *de Legatis* 1°. et legis 33. § 1. ff. *de Legatis* 2.°

(2) Licet non expresserit, *pro fundo*: sed circumstantiæ hoc suadeant.

(3) *Fundi* legatum, et in legatum *Decem* translatum.

§ 19. *De extinctione legatorum morte legatarii, interitu rei legatæ, aut quum in eum statum illa devenit ut legari non potuisset.*

DCCLXX. Intercidit legatum, si persona decesserit (1) cui legatum est. *l.* 54. *ff. de Cond. et demonstr.*

Si quis in civitate esse desierit, non interim extinguitur legatum; quia restitui in civitate potest. Non (2) idem dicendum, si ea pœna statuta fuerit quæ servitutem irrogat. *d. l.* 54.

(1) Antequam dies legati cesserit Regula fallit, si legatum alicui non ut tali personæ sed ut tali dignitate prædito relictum sit; ut *Principi, Prætori, etc.* Tit. *de Legatis* N. 352.

(2) Vide rationem disparitatis in Notis ad Titulos *de Legatis* N. 352.

DCCLXXI. Si certum corpus heres dare damnatus sit, si id postea sine dolo et culpa (1) heredis perierit, deterior fit legatarii conditio (2). *l.* 26. § 1. ff. *de Legatis* 1°.

Mortuo bove qui legatus est, neque corium neque caro debetur. *l.* 49. *ff. de Legatis.* 2°.

Qui fieri potest ut legatum vel fideicommissum durare existimetur; cum id quod testamento dabatur (3) in sua specie non permanserit? *l.* 6. § 1. *ff. de Aur. arg. leg.*

(1) Et ante moram.

(2) Nec ipsum debetur; nec accessoria, etiamsi quædam supersint. *d. tit.* N. 364.

(3) Hinc lana legata, vestis ex ea facta non debetur. Quod si eadem species duret, sed aliquid ei addatur (puta ædificium areæ legatæ) vel aliquid detrahatur; durat legatum.

DCCLXXII. Si heres alienum hominem dare damnatus sit, et a domino manumissus (1) sit, nihil debetur. *l.* 35. *ff. de Legatis.* 1°.

(1) Quia in eum casum devenit quo legari non potuisset, et quidem citra factum heredis.

Si quis ea quæ legavit, ædibus junxit; extinctum est legatum. Sed si heres junxit (2), puto non extingui. *l.* 41. §§ 15 *et* 16. *ff. de Legatis* 1°.

(2) Licet ignorans. d. l. 41.

DCCLXXIII. Quæ accessionum (1) locum obtinent, extinguuntur quum principales res peremptæ fuerunt. *l.* 2. *ff. de Pecul. leg.*

(1) Exemplum hujus regulæ in legato servi *Cum peculio*: non durat legatum peculii mortuo, manumisso, vel alienato servo. Secus, si servus *Cum vicariis* legatus sit, aut ancilla *Cum natis*; quia homo hominis accessio non est.

§ 20. *De extinctione legatorum per repudiationem.*

DCCLXXIV. Si legatum nobis relictum constituerimus nolle ad nos pertinere, pro eo erit quasi nec (1) legatum quidem sit. *l.* 38. § 1. *ff. de Legatis.* 1°.

(1) Adeoque nulla fiet confusio servitutum.

*Quis, quando, et quomodo repudiare possit.*

DCCLXXV. 1. Legatum (1) servo delatum, dominus potest repudiare (2). *l.* 7. *ff. de Legatis* 1°.

2. Si sub conditione, vel ex die certa legatum sit; ante conditionem vel diem certam (3) repudiare non possumus. *l.* 45. § 2. *ff. de Legatis* 2°.

3. Legatarius pro parte acquirere, pro parte repudiare legatum non potest; heredes (4) ejus possunt. *l.* 38. *ff. de Legatis* 1°.

*Hinc* Si cui res legata fuerit, et omnino aliqua ex parte voluerit suam esse; totam acquirit. *l.* 58. *ff. de Legatis* 2°.

*At* Duobus legatis relictis, unum repudiare, alterum amplecti posse respondetur. Sed si unum ex legatis onus habet, et hoc repellatur; non idem dicendum. *l.* 5. *ff. d. tit.*

Quoties nominatim plures res in legato exprimuntur, plura (5) legata sunt. *l.* 2. *ff. de Legatis* 2°.

Si illud aut illud legatum sit, unum legatum est. *l.* 27. ff. *d. tit.*

(1) Nam et citra servi consensum ei acquiritur.

(2) Quod si filio relictum sit; repudiatione patris non extinguitur, sed filio conceditur. Et pariter manumisso servo conceditur, si post manumissionem dominus repudiaverit: l. 10. ff. *de Opt. leg.* 26. Cod. *de Fideic.*

(3) Vide Notas ad hanc l. Tit. *de Legatis* N. 367.

(4) Idem dic de duobus dominis legatarii servi.

(5) Adeoque unam agnoscere, alteram repudiare possunt.

DCCLXXVI. *Regula est;* Omnibus quibus fideicommissum relictum est, ad distractionem consentientibus, nullam fideicommissi petitionem (1) superfuturam. *l.* 120. § 1. ff. *de Legatis* 1°.

(1) Tacite enim colligitur ex hoc consensu repudiatio fideicommissi : hoc ita, nisi circumstantiæ aliud suadeant. Non colligitur autem ex eo solo quod legatarius alienationi ut testis adfuerit. *d. tit.* N. 371 et 372.

## § 21. *De Conjunctis, et jure accrescendi.*

DCCLXXVII. Conjunctim heredes institui, aut conjunctim legari; hoc est, totam hereditatem et tota legata singulis data esse; partes autem concursu fieri. *l.* 80. ff. *de Legatis* 3°.

Si eadem res duobus (1) legata sit, sive conjunctim, sive (2) disjunctim; si ambo perveniant ad legatum, scinditur inter eos legatum. *Instit.* Tit. *de Legat.* § 8.

In legato pluribus legato si partes adjectæ non sint, æque servantur (3). l. 19. § 2. ff. *de Legatis* 1°.

Si conjuncti disjunctis commixti sint, conjuncti unius personæ vice (4) funguntur. *l.* 34. ff. *d. tit.*

(1) Vel pluribus.

(2) Qui *Conjuncti*, qui *Disjuncti* seu *Re* duntaxat conjuncti dicantur, vide Tit. præced. in verb. Conjuncti.

(3) Etiamsi scriptis ex disparibus partibus heredibus legatum sit. Tit. *de Legatis*, N. 423.

(4) Et inter conjunctos, si quis propria, quidam autem collectiva appellatione comprehensi sint; hi unius personæ vice fungentur; nisi ex circumstantiis alia mens testatoris fuisse videatur; item nisi ita comprehensi sint quia propriam appellationem non habebant, ut quum *Titio et posthumo* legatur, et plures nascuntur posthumi.

DCCLXXVIII. Si eadem res duobus legata sit, sive conjunctim sive disjunctim... si alter deficiat... totam (1) ad collegatarium pertinet. *Instit.* Tit. *de Legat.*

Si mihi pure, servo meo vel pure vel sub conditione eadem res legata est; egoque legatum quod mihi datum est repudiem; deinde conditione existente, id quod servo meo legatum est, velim ad me pertinere... omnimodo legatum (2) meum fiet. *l.* 59 ff. *de Legatis* 2°.

*Uno ex collegatariis deficiente*, (3) Pars legati... accrescit etiam heredi ejus cui legatum est. *l.* 26 § 1. ff. *de Condit. et dem.*

(1) Nec jam distinguitur, quo genere legati relictum sit, nec an persona collegatarii sit ex his quibus jus antiquum servabatur. De quibus distinctionibus vide Tit. *de Legatis.* Part. 5. Sect. 2. Art. 2.

(2) Id est, totum; etiam pro parte quam repudiavi; utpote quæ accrescit ei parti quam postea agnovi.

(3) Si parte sua jam acquisita decessit.

DCCLXXIX. *In jure accrescendi* Præfertur cæteris (1), qui re et verbis conjunctus est. *l.* 89. ff. *de Legatis* 3°.

*Inter plures collegatarios, quibus pars deficientis accrescit;* Pro portione (2) legati, cuique eorum accrescit. *l.* 41. ff. *de Legatis* 2°.

(1) Quia re tantum conjuncti sunt.

(2) Puta; si totus fundus *Caio*, dimidia fundi *Seio*, eadem dimidia *Titio* legata sit; in parte Titii deficientis quæ *Caio* et *Seio* accrescet, duplam partem *Caius* cui totus fundus legatus est feret.

DCCLXXX. *In usufructu legato* Toties jus accrescendi est, quoties in duobus qui in solidum habuerunt (1), concursu divisus est. *l.* 3. ff. *de Usufr. accresc.*

*Ususfructus* Constitutus et postea amissus, nihilominus jus accrescendi admitit... *quia* ususfructus quotidie constituitur et legatur, non ut proprietas eo solo tempore quod vindicatur. *l.* 1 § 3. ff. *d. tit.*

Portio fundi, portioni; personæ fructus accrescit. *l.* 33. § 1. ff. *de Usufr.*

Pars ususfructus, etiam non habenti partem suam, sed amittenti accrescit. *l.* 10. ff. *de Usufr. accresc.*

(1) Secus si singuli ab initio singulas partes in legato habuerunt. Et in hoc convenit ususfructus cum proprietate. Differentiæ vero traduntur in Regulis sequentibus.

## ARTICULUS II.

### *De diversis singularibus speciebus legatorum et fideicommissorum.*

*De Legato* Partis *bonorum aut hereditatis, quod Jure Justinianeo exolevit exæquatis Legatis et fideicommissis, vide Tit.* de Legatis *N.* 451 *et seq.*

## § 1 *De eo quod relinquitur ei* Quem heres elegerit.

DCCLXXXI. Si ita sit fideicommissum relictum, Cui eorum voles restituas; si nullum elegisset (1) cui restitueret, omnibus (2) deberi Antoninus rescripsit. *l.* 21. § 1. ff. *de Statulib.*

Facultas (3) necessariæ electionis, propriæ liberalitatis beneficium non est. *l.* 67. § 1. ff. *de Legatis* 2°.

(1) Intra diem conditionemve fideicommisso adjectam: aut, si nulla adjecta est, si nullum elegit antequam petatur. Si rogatus sis restituere *Ei quem elegeris quum morieris*: electæ personæ dies fideicommissi non cedet prius quam moriaris. Item hoc ipso videberis aliquem elegisse, quod eum heredem scripseris. Tit. *de Legatis* N. 433 et 434.

(2) Qui tunc supererunt.

(3) Sensus est; in specie fideicommissi de quo hic agitur, cum quem heres elegit ut ipsi restitueret, nihil videri accipere ex liberalitate hujus heredis, adeoque non patietur Falcidiam ab hujus heredis herede, nec fideicommisso gravari poterit, etc.

2. *De ea species fideicommissi quæ inducitur ex prohibitione alienandi.*

DCCLXXXII. Qui testamento vetant quid alienari, nisi invenitur persona (1) cujus respectu hoc a testatore dispositum est, nullius est (2) momenti *l.* 114. § 14. ff. *de Legatis* 1°.

*Testator qui plures vetuit extra familiam alienare*, Eos ad fideicommissum videtur invitasse qui judicio (3) paruerunt. *l.* 77. § 27. ff. *de Legatis* 2°.

(1) Aut certa; aut generaliter, *Posteri, Familia.*

(2) Quum autem apparet eum hoc vetuisse ut familiæ consuleret; inducitur ex hac prohibitione fideicommissum rei restituendæ. Et quidem si prohibitus sit heres alienari *quoad vixerit;* solæ alienationes inter vivos fideicommissum committunt: si simpliciter prohibitus sit, committetur fideicommissum sive testamento sive inter vivos res alienetur. Utroque casu non committitur, ex eo quod heredem ab intestato extraneum reliquerit, nec committitur etiam ex alienationibus necessariis quæ non ex facto heredis proficiscuntur.

(3) Puta, si quatuor sint; is qui primus partem suam alienaverit, non admittetur ad fideicommissum partis quam secundus alienabit.

§ 3. *De legatis* Annuis.

DCCLXXXIII. Quum in annos singulos legatur, plura legata esse placet. *l.* 11. ff. *Quand. dies legat. ced.*

Si in singulos annos alicui legatum sit... primi anni purum, sequentium conditionale est. *l.* 4. ff. *de Ann. leg.*

In omnibus quæ in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt; ut initio cujusque anni, hujus legati dies cederet. *l.* 12. § 1. *Quand. dies leg.*

Quum in annos singulos legatur, per singula legata jus capiendi inspicitur. *l.* 11. ff. *de Ann. leg.*

DCCLXXXIV. Si cum præfinitione (1) annorum legatum fuerit... si quidem alimentorum nomine, plura esse legata; si vero non pro alimentis legavit, sed in plures pensiones divisit, omnium annorum unum (2) legatum esse. *l.* 20. ff. *Quand. dies leg.*

Legatum est Attiæ donec nubat, nec adjectum In singulos annos. Rectius dicetur, in singulos annos (3) deberi. *l.* 17. ff. *de Ann. leg.*

(1) Ut si *Dena* legata sint usque ad decem annos.

(2) Contra, si sine præfinitione annorum *Dena* in singulos annos legata essent; plura essent legata.

(3) Quod colligitur ex hoc adverbio *Donec.* Similis præsumptio colligetur ex eo quod quantitas relinquitur eo die præstanda qui natura sua recurrere solet. Tit. *de Ann. leg.* N. 10.

§ 4. *De legatis alimentorum.*

DCCLXXXV. *Quid contineant, vide Tit. præced.*

Quum alimenta relicta sunt, non adjecta quantitate, ante omnia inspiciendum quid defunctus solitus fuerit ei præstare, deinde quid cæteris ejusdem ordinis reliquerit. Si neutrum appareat, tum ex facultatibus defuncti et caritate ejus cui relictum est, modus statui debebit. *l.* 22. ff. *de Alim. leg.*

*Alimenta legata*, Si non paret quid sentiat *testator*, per totum tempus (1) vitæ relinquuntur. *l.* 14. *ff. d. tit.*

Si alimenta QUÆ VIVUS PRÆSTABAT, reliquerit; ea demum præstabuntur quæ mortis tempore præstare (2) solitus erat... Si forte varie præstiterit... dicendum eam præstationem sequendam quæ novissima fuit. *d. l.* 14. § 2.

Solent judices ex causa alimentorum libertos dividere, quoties plures sunt heredes; ne a singulis heredibus minutatim alimenta petentes distringantur. *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Non duntaxat usque ad pubertatem, ut quidam putabant: nisi hoc adjectum: quo casu, usque ad plenam pubertatem debentur.

(2) Et quidem, etiam habitatio, si eam præstabat. *d. tit.* N. 12. Si testator cum aliquo in commune præstabat, non continetur nisi quod pro parte sua præstabat testator. *Ibid.* N. 15. Si propter aliquam causam accidentalem, testator per aliquam anni tempestatem non præstiterit, aut ab aliquot annis quæ superioribus annis præstari consueverat præstare desierit; non ideo minus tenebitur heres præstare. N. 16 et 17.

DCCLXXXVI. Divus Marcus Oratione in Senatu recitata effecit, ne aliter alimentorum (1) transactio (2) rata esset, quam si auctore Prætore facta. *l.* 8. ff. *de Transact.*

De alimentis quæ non mortis causa donata sunt, licebit et sine Prætore transigi. *d. l.* 8. § 2.

De alimentis præteritis (3) transigi potest. *l.* 8. *Cod. de Transact.*

Eam transactionem Oratio improbat; quæ idcirco fit ut quis repræsentatam pecuniam consumat (4). *l.* 8. § 6. ff. *de Transact.*

(1) Mortis causa relictorum. Nec refert an in singulos annos, menses, diesve, relicta sit; an relicta sit una summa ex cujus usuris se alat. Cæterum hoc non trahe ad legata annua, quæ non alimentorum nomine relicta sunt.

(2) *Transactio* hic large ponitur pro qualibet conventione. Non magis autem de lite super legato alimentorum, quam de ipsis alimentis transigi potest. Tit. *de Transact.* N. 27.

(3) *Des arrérages qui en sont échus.*

(4) Non ergo illam qua melior fieret causa alimentarii; puta, si pacisceretur ut quid in singulos annos relictum, in singulos menses præstetur.

Vult Oratio apud Prætorem de istis quæri, imprimis de causa transactionis (5), deinde de modo (6), tertio de persona transigentium (7). *d. l.* 8. § 8.

Si quis de alimentis transegerit sine Prætoris auctoritate; id quod datum est, in præterita (8) alimenta cedet. *d. l.* 8. § 22.

Qui transigit de alimentis, non videbitur (9) nec de habitatione nec de vestiario transegisse. *d. l.* 8. § 12.

(5) An aliqua justa causa fuerit transigendi; qualis est, si justa causa urgeat præsentis pecuniæ, vel longinquitas domicilii heredis, etc.

(6) *De modo* pecuniæ scilicet quæ pro alimentis datur, pro ætate et valetudine legatarii.

(7) Tam legatarii, quam ejus a quo relicta sunt; puta an legatarius sit qui sibi sufficere possit, an is qui ab alimentis peodeat.

(8) Futuris autem non poterit compensari.

(9) Nec obstat quod dictum est Tit. præced. in Verb. ALIMENTA. Idem enim favor qui ibi suadet alimenta large accipi; hic ea stricte accipi suadet.

DCCLXXXVII. Pecuniæ sortem alimentis libertorum destinatam, unum ex heredibus secundum voluntatem defuncti præcipientem, cavere non esse cogendum DEFICIENTIUM PARTES COHEREDIBUS REDDI, placuit (1). *l.* 8. ff. *de Alim. leg.*

(1) Magis enim legatarius hujus summæ sub onere fideicommissi alimentorum, quam nudus executor ac minister videtur.

### § 5. *De legatis usus fructus, habitationis, reditus.*

DCCLXXXVIII. Quanquam ususfructus in fruendo consistat, tamen semel cedit dies. *l. un.* ff. *Quand. dies ususfr.*

Si ususfructus cui per dies singulos legetur; puto non cedere simul, sed per tempora adjecta, ut plura legata sint. *d. l. un.*

Quum ususfructus alternis annis legatur, plura legata sunt. *l.* 13. ff. *de Ususfr. leg.*

DCCLXXXIX. Post Senatusconsultum, nulla res est quæ non cadit in ususfructus legatum. *l.* 69. ff. *ad L. Falcid.*

Fructu bonorum legato usuras nominum in hereditate relictorum ante cautionem interpositam debitas, velut sortes in cautionem deduci necesse est. *l.* 24. ff. *de Ususfr. leg.*

*Ususfructu bonorum legato:* Heredis esse electionem utrum rerum an æstimationis usumfructum præstare vellet. *l.* 32. § 8. *ff. d. tit.*

Rerum an æstimationis ususfructus legetur (1), interest. *l.* 42. § 1. ff. *de Ususfr.*

(1) Primo casu deducitur si quid tibi præterea legatum est; secundo casu non deducitur. Vide rationem disparitatis in d. l. 42.

DCCXC. Si relictus sit domus ususfructus HABITANDI CAUSA... solam habitationem videri relictam. *l.* 10. § 2. ff. *de Usufr. leg.*

Reditus legatum continet annuam quantitatem (1) quam quis ex locatione fundi redigere consueverat. *l.* 38. ff. *de Usufr. leg.*

(1) Non ergo ex hoc legatarius consequitur jus aliquod in re; quam heres distrahere potest, et qua uti prohibere potest legatarium cui duntaxat annua quantitas debetur.

### § 6. *De legato* Dotis.

DCCXCI. Quum dos relegatur, verum est dotis legato inesse quod actioni (1) DE DOTE inerat. *l.* 1. ff. *de Dot. præleg.*

Verum est, commodum in dote relegata esse (2) repræsentationis. *d. l.* 1. § 2.

Dote relegata; non est heres audiendus, si velit solutionem differre ob impensas alias quam quæ ipso (3) Jure dotem minuunt. *l.* 5. ff. *d. tit.*

(1) Hinc res dotales inæstimatæ, erunt mulieris periculo; tenebitur stare colono. Hinc nihil erit in legato, si vir aut dotem non acceperit, aut eam jam vivus restituerit, aut alteri quam uxori restituenda sit. Cæterum valebit legatum, quamvis non ab ipso testatore, sed a parte ejus qui eam accepit, dos debeatur. Tit. de *Dot. præleg.* N. 2 et 3.

(2) Scilicet quod statim ex legato dos peti possit; quæ actione De dote peti non posset nisi *Annua, bima, trima* die.

(3) Quales sunt necessariæ. Utiles non reputabit uxori legatariæ dotis; et in hoc plenior est actio ex illa relegatione, quam actio *De dote.* Nota, aliud obtinere quum ab extraneo dos legatur. *d. tit.* N. 4.

### § 7. *De legato* Peculii.

#### *Quando legatum peculium videatur.*

DCCXCII. His qui a superstitibus manumittuntur, tacite concessum (1) peculium si non adimatur. *Testamento manumissis* nisi specialiter (2) fuerit datum, penes successores remanet. *l. un. Cod. de Pecul. ejus qui libert.*

Si legatus fuerit servus, peculium non (3) sequitur nisi legetur. *l.* 2. ff. *de Pecul. leg.*

(1) Exceptis rebus quas professioni peculii subtraxisset.

(2) Aut saltem hoc ex evidentissimis consequentiis colligatur, puta quod jussus sit ex peculio aliquid heredibus inferre. l. 8. § 1. ff. *h. tit.*

(3) Fallit regula, quum servo manumisso vicarius ipsius legatur; vicarii enim peculium continetur. *d. tit.* N. 3.

#### *Quid contineat.*

DCCXCIII. Quum peculium servo legatur, non etiam id conceditur ut petitionem habeat pecuniæ

quam se in rationem domini impendisse (1) dicit. *l.* 6. § 4. ff. *d. tit.*

Peculio legato; constat heredem, si quid debeat (2) servo, reddere legatario debere. *l.* 5. *ff. d. tit.*

Legatarius peculii, peculiares debitores convenire nisi mandatis sibi actionibus (3) non potest. *l.* 53. ff. *de Pecul.*

In *legatarium peculii*, Creditoribus peculiariis actiones non (4) competunt. *l.* 18. ff. *de Pecul. leg.*

Non solum quod domino (5) debetur, peculio legato deducitur; sed et si quid heredi debitum fuit. *l.* 6. § *fin.* ff. *d. tit.*

Legatum peculii si ipsi servo legetur, id tempus spectandum quo dies legati cedit; si vero extraneo, mortis tempus; sic tamen ut incrementa ex rebus peculiaribus ad eum pervenirent. *l.* 8. § *fin.* ff. *de Pecul. leg.*

(1) Quamvis hoc augeat peculium, et in eo computetur quum creditor de peculio agit.

(2) Proprio nomine.

(3) Tenetur autem heres eas ipsi mandare.

(4) Sed in heredem; quem legatarius adversus eos debet defendere.

(5) Et conservis suis, non tamen vicariis suis.

§ 8. *De legato* Liberationis; *et de contraria legati specie, quo quis suo creditori relinquit quod ei debetur; necnon de legato, ut* Rationes *non reddantur.*

DCCXCIV. Liberationem (1), debitori posse legari, jam certum est. *l.* 3. ff. *de Liber. leg.*

Non solum nostrum debitorem (2), sed et heredis, et cujuslibet alterius, ut liberetur legare possumus. *l.* 8. *ff. d. tit.*

Si mihi liberatio sit relicta, quum solus sim debitor; sive a me petatur, exceptione uti possum; sive non petatur, possum (3) agere ut liberer per acceptilationem. *l.* 3. § 3. ff. *d. tit.*

Julianus scripsit; Si quidem socii non simus, pacto me debere (4) liberari; si socii, per acceptilationem (5). *d. l.* 3. § 3.

(1) Sive totius debiti sive partis, item sive expresse legando liberationem, sive legando rem debitam, sive damnando heredem ne petat, sive reddendo mortis causa chirographum.

(2) Et quidem ex quacumque causa, item etsi sub conditione debitor sit.

(3) Fallit regula, si heres damnatus sit non petere intra certum tempus, aut non petere a sola legatarii persona. Quod si ex duabus rebus quas debebam una mihi legata sit; mihi per acceptilationem ab utraque liberatio præstabitur. Tit. *de Liberat. leg.* N. 9.

(4) *Me* legatarium, *pacto* liberationis: non per acceptilationem ne liberetur correus meus cui testator consultum noluit, et quem liberari mea non interest.

(5) Nisi enim et ille liberaretur, ego non liberarer propter regressum actionis *Pro socio.*

Heredem damnatum a fidejussore non petere, a reo (6) petere posse; sed a reo vetitum, si a fidejussore petat, reo (7) ex testamento teneri. *l.* 2. ff. *de Lib. leg.*

Si damnatus sit heres filium alicujus liberare, videtur... quasi acceptilatione debeat liberari: quæ res quoque (8) patri prodest. *l.* 5. § 3. *ff. d. tit.*

(6) Legatarii enim non interest a reo peti.

(7) Ejus enim interest, propter regressum fidejussoris adversus ipsum.

(8) Interest enim filii liberari patrem; ne suum peculium minuatur, ex quo deduceret pater quod pro ipso solvisset. Contra obtinet in casu converso, quum legata est liberatio patri qui de peculio tenetur.

DCCXCV. Debitor non semper Quod debet jure legat; sed ita, si plus sit in (1) specie legati. *l.* 66. ff. *de Legatis* 2°.

(1) Puta, si determinate legetur quod alternative duntaxat debeatur: seu sub leviori conditione, aut citeriori die, opportunioríve loco præstandum relinquatur.

DCCXCVI. Vetitus Rationes reddere, non hoc consequitur ut ne quod apud eum sit reddat, sed... ut negligentiæ ratio non habeatur. *l.* 119. ff. *de Legatis* 1°.

§ 9. *De Legato* Optionis, *legato* Generis, *et Alternativo.*

DCCXCVII. 1. Optionis legatum, habebat olim in se conditionem (1); et nisi ipse legatarius optasset, ad heredem non transmittebat legatum. *Instit.* Tit. *de Legat.*

2. Nec a (2) filiosfamilias sine jussu patris optari potest. *l.* 10. ff. *de Legatis* 1°.

3. Placet non posse ante aditam (3) hereditatem optari. *l.* 16. ff. *de Opt. leg.*

(1) Videbatur hoc legato, factum optandi relinqui; non res nisi sub ea conditione SI fuissent electæ; adeoque dies hujus legati non cedebat, nisi aut electio facta esset, aut genus recidisset ad eum numerum cujus optio relicta esset. Poterat tamen interim legatarius agere *Ad exhibendum* ut optare posset. Tit. *de Opt. Leg.* N. 1, 2, 4. Jure Justinianeo, hoc legatum purum est, transitque ad heredem legatarii, optandi facultas: ut in legato *Generis* de quo N. seq.

(2) Cum optio sit facti, ipse quidem filiusfamilias cui legatum relictum est optare debet, non pater cui jus legati quæritur: sed patris jussus debet expectari.

(3) Testamento autem per additionem vel unius ex heredibus confirmato, poterit legatarius quandocumque velit optare; sic tamen ut petentibus his quorum interest, judex præfiniat tempus ad optandum: quo elapso, si de rebus quarum electio relicta est disponere cœperit heres; nec in his quas adhuc retineret, superest legatario electio. *d. tit.* N. fin.

4. Legatarius optabit quem (¹) velit. *l.* 2. ff. *d. tit.*

*Hinc* Si, quum optio servi legata esset, heres aliquem priusquam optaretur manumisit; ad libertatem eum interim non perducit (5). *l.* 14. ff. *d. tit.*

5. Divus Pius rescripsit; Eum cui servorum legata sit electio, tres posse eligere. *l.* 1. ff. *d. tit.*

6. Semel duntaxat optare possumus. *l.* 5. ff. *de Legatis* 1°.

Si non omnibus... exhibitis legatarius elegisset, integram ei optionem manere (6) placet, *l.* 4. ff. *de Opt. leg.*

Si quis optaverit alienum, optionem puto non consumi. *l.* 2. § 2. ff. *d. tit.*

(4) Sic ut nec eum servum cujus aditæ hereditatis die pendebat libertas nec eum de quo quæstio habenda sit, optare possit.

(5) Sed retro confirmabitur ejus libertas, si legatarius eum non optaverit.

(6) Nisi scivisset legatarius alios esse qui non exhibebantur.

DCCXCVIII. Hominis (1) legatum, orationis compendio singulos (2) homines continet. *l.* 66. § 3. ff. *de Legatis* 2°.

Homine generaliter legato, arbitrium eligendi quem acciperet ad legatarium (3) pertinet. *l.* 2. § 1. ff. *de Opt. leg.*

Legato generaliter relicto, veluti hominis, id observandum ne optimus vel pessimus accipiatur. *l.* 37. ff. *de Legatis* 1°.

Heres generaliter dare damnatus, ita dare debet ut habere liceat... Si vero certus homo legatus est, talis debet dari qualis est. *l.* 45. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Idem dic de quovis alio genere legato.

(2) Ita tamen ut non omnes testatoris servos, sed unum ex illis vindicare possit; et, statim atque elegerit, cæteri desinant legato contineri.

(3) Jure Pandectarum hoc ita obtinebat, si legatum esset per *Vindicationem* Jure Justinianeo, sublato discrimine legatorum: obtinet indistincte.

DCCXCIX. Cum ILLUD AUT ILLUD legetur, enumeratio plurium rerum disjunctivo modo comprehensa, plura legata non facit. *l.* 25. *Quand. dies leg. ced.*

*Corollarium.* Si pure fundum alterum VEL alterum sub conditione legaverit, pendente conditione non erit (1) electio; nec, si moriatur, ad heredem transisse legatum videbitur. *d. l.* 25.

Illud AUT illud, utrum elegerit legatarius; nullo à legatario electo, ad heredem transmitti (2) placuit. *l.* 19. ff. *de Opt. leg.*

*In legato alternativo* Quum semel dixerit heres (3) utrum dare velit, mutare sententiam non poterit. *l.* 11. § *fin. ff. de Legatis* 2.°

*Ex duobus puta servis alternative relictis;* Placuit, et si alter decesserit, alterum omnimodo (4) præstandum. *l.* 47. § 3. ff. *de Legatis* 1.°

(1) Conditio enim vel alteri fundo apposita; legatum quod unicum est, suspendit.

(2) In eo differt *Alternativum* legatum, a legato *Optionis.*

(3) Cui electio data est. Idem dic de legatario, quum ipsi data est. *d. tit.* N. fin. Quum autem non expressit testator quis eligeret, dic ut in legato generis supra N. præced. cum Notis.

(4) Quod si ex duabus rebus altera non poterit, sed amissa sit; debet heres præstare, aut eam quam habet, aut absentis æstimationem.

## § 10. *De legato Quantitatis.*

DCCC. Quum certum pondus (*puta*) olei, non adjecta quantitate legatur; liberum est heredi, cujus velit generis solvere. *l.* 4. ff. *de Tit. vin. leg.*

## ARTICULUS III.

*De Lege Falcidia, quæ demum usque ad dodrantem bonorum legari permittit, Quartamque eorum illibatam heredi servari.*

## § 1. *Quibus Quarta bonorum ex Lege Falcidia servetur.*

DCCCI. *Quæ solis heredibus testamentariis prospexerat* Lex Falcidia, inducta est à Divo Pio etiam in intestatorum successionibus propter fideicommissa. *l.* 18. ff. *ad L. Falc.*

*Patri peculii castrensis successsori*, Debet id quoque indulgeri Legis beneficium. *d. l.* 18.

Nunquam legatarius vel fideicommissarius, licet ex Trebelliano Senatusconsulto restituatur ei hereditas, utitur Lege (1) Falcidia. *l.* 47. § 1. ff. *d. tit.*

Non quia ex sua persona legatarius inducere Legem Falcidiam non possit, idcirco quod passus esset non (2) imputabit; nisi forte testator ita fidei-

(1) In his scilicet, quæ ab ipso relicta sunt. In his autem quæ ab herede relicta sunt; et quæ ex persona heredis, qui ipsi restituit hereditatem, debet, utitur jure heredis.

(2) Igitur legatarius pro rata ejus quod ex legato ipsi relicto Falcidia detraxit, pariter detrahet ex fideicommissis quibus ipse gravatus est.

commisit, ut (3) totum QUIDQUID CEPISSET restitueret. *l.* 32. § 4. ff. *d. tit.*

(3) Hæc voluntas præsumitur 1.° In fideicommissis nomine alimentorum relictis; 2.° Favore libertatis; 3.° Quum fideicommissu legatarius erga ipsum heredem est gravatus.

§ 2. *Que legata, et quæ donationes sint obnoxiæ Legi Falcidiæ.*

*Cuilibet relicta.*

DCCCII. Pater quoque in legatis quæ filius ei dedit, Falcidiæ rationem patitur. *l.* 28. ff. *ad L. Falcid.*

Ad municipum quoque legata vel ea quæ Deo relinquuntur, Lex Falcidia pertinet. *l.* 1. § 5. *ff. d. t.t.*

Et in legatis Principi datis Falcidiam locum habere Divo Hadriano placuit. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

*Quælibet et ex qualibet causa relicta.*

DCCCIII. Non solum ad res proprias testatoris, sed et alienas Lex Falcidia pertinet. *l.* 1. § 6. *ff. d. tit.*

Legata quamvis in operibus conficiendis data sint; ad contributionem dodrantis revocantur. *l.* 6. § 1. *Cod. d. tit.*

Si quis creditori suo quod debet legaverit; si propter repræsentationis commodum utile erit, Lex quoque Falcidia in eo quoque commodo locum habebit. *l.* 1. § 10. *ff. d. tit.*

*Excipe.* Dos relegata (1), extra rationem Legis Falcidiæ est. *l.* 81. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Quum relegatio solum pinguioris actionis commodum tribuit, puta in rebus soli consistit. Idem statuendum est in omnibus cuilibet creditori relictis, quæ nihil præter solum pinguioris actionis commodum continent; sive directe creditori, sive per interpositam personam relicta sint.

*Quælibet species donationis mortis causa.*

DCCCIV. In donationibus inter virum et uxorem factis, Legem Falcidiam locum habere, quando fideicommissi partibus funguntur (1), justis placitis comprehensum. *l.* 12. § 1. *Cod. d. tit.*

Si miles testamentum in militia fecerit; placet in legatis quæ testamento data sunt, Falcidiæ locum non (2) esse. *l.* 17. § *fin. ff. de Testam. mil.*

(1) Utpote quæ morte confirmantur.

(2) Si intra annum a missione mortuus fuerit.

Si servus tibi legatus sit, eumque rogat<sup></sup>is sis manumittere (3) nec præterea capias *aliquid* (4); Senatus censuit cessare Falcidiam. *l.* 33. ff. *ad. L. Falc.*

Si pecuniam *testator* cui legaverit ut alienum servum vel legatarii manumitteret; *Falcidiæ* locus (5) erit. *l.* 34. *ff. de tit.*

(3) Statim.

(4) Si aliud tibi relictum est; ex eo detrahetur Falcidia utriusque legati.

(5) Et quidem legatarius servum redimere ita tenebitur; si quod ei detracta Falcidia superest, suppetat ad eum redimendum. Suum vero indistincte tenebitur manumittere, quia non pluris æstimasse videtur quam quod ex legato capit.

§ 3. *Quomodo et cujus temporis ratione æstimetur patrimonium defuncti in ponenda ratione Falcidiæ, et quæ ex ea æstimatione detrahantur.*

DCCCV. In Falcidia æstimatio pretii rerum ex veritate (1) facienda est. *l.* 42. *ff. ad. L. Falcid.*

(1) Non ex pretio quo testator eas æstimavit; non ex affectu peculiari heredis aut legatarii erga illas; non ex eo quod extrinsecus pretium augeret, puta ex delata servo hereditate. *d. tit.* N. 28.

DCCCVI. Si debitor creditori heres existat; computatur quod debet, quamvis additione confusum sit. *l.* 1. § 17. *ff. d. tit.*

De his quorum conditio mortis tempore pendet, hoc jure utimur; ut quanti ea spes obligationis vænire possit, tantum stipulatoris bonis accedere videatur, promissoris vero decedere. *l.* 73. § 1. *ff. d. tit.*

*Quum duo sunt rei credendi aut debendi;* In (1) pendenti est in utrius bonis computari oporteat id quod debetur, vel ex utrius bonis detrahi. *l.* 62. ff. *d. tit.*

Id quod natura hereditati debetur, Julianus ex eventu (2) augere patrimonium aut non augere existimat. *l.* 1. § 17. *ff. d. tit.*

Cujus debitor solvendo non est, tantum habet in bonis quantum exigere potest. *l.* 63. § 1. ff. *d. tit.*

Quum debitori liberatio relinquitur, ipse sibi solvendo videtur. *l.* 82. ff. *d. tit.*

(1) Scilicet computabitur in bonis ejus duntaxat cui solutum fuerit, et ex ejus duntaxat bonis qui solverit detrahetur. Regula fallit si correi socii fuerint: hoc enim casu pars nominis in singulorum bonis computatur aut detrahitur.

(1) Futuræ solutionis; ut si solutum fuerit, videatur auxisse patrimonium alias non.

Statuliber (3) non auget familiam. *l.* 38. ff. *d. tit.*

(3) Scilicet si conditio statutæ libertatis extiterit. Idem dic de cæteris quæ in ea causa sunt ut evinci debeant; non computantur in quantitate bonorum ex quibus detrahenda est Quarta.

DCCCVII In quantitate patrimonii exquirenda, visum est mortis tempus (1) spectari. *l.* 73. ff. *ad L. Falcid.*

*Etiam* In duplicibus testamentis, ea sola substantia spectatur; quam pater quum moreretur habuit. *l.* 79. *ff. d. tit.*

In Falcidia placuit ut fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerunt, augeant (2) hereditatis æstimationem. *l.* 9. ff. *d. tit.*

Servi qui apud hostes sunt, post mortem testatoris reversi (quod ad Falcidiam) locupletiorem (3) faciunt hereditatem. *l.* 43. ff. *d. tit.*

Si debitoris *hereditarii* qui non erat solvendo, ampliatæ facultates fuerunt... *placuit* ex post facto uberiorem videri fuisse (4) hereditatem, sicuti quum conditio crediti extitit post mortem. *l.* 56. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Non augebitur igitur Falcidia ex his quæ postea hereditati accedent, puta ex alluvionibus, ex his quæ per servos hereditarios acquirentur, aut ex ancillis hereditariis nascentur, etc. Et pariter non minuetur Falcidia propter damna post mortem testatoris in hereditate contingentia; puta, incendia, mortem servorum hereditariorum, deteriora facta nomina, etc.

(2) Nam ipso mortis tempore quod in Falcidiæ ratione spectatur fundus propter illos fructus pendentes est pretiosior. Contra Jurisconsultis non videbatur pretiosior ancilla ob factum quo prægnans erat; nec servus hereditarius, ob delatam ipsi hereditatem. Vide *d. tit.* N. 28 et 29. et ibi Notas.

(3) Nam propter fictionem *Postliminii*, ipso mortis tempore in hereditate fuisse censentur.

(4) Nam jam tempore mortis, id quod debitor debebat, erat in hereditate; proprie ergo nihil novi accedit hereditati ex auctis debitoris facultatibus.

DCCCVIII. Quum ratio Legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs (1) alienum, item funeris (2) impensa, et pretia servorum manumissorum (3). *Instit.* Tit. *ad L. Falcid.*

Quantitas patrimonii, deducto etiam quidquid explicandarum venditionum causa impenditur, æstimatur. *l.* 72. ff. *ad L. Falcid.*

(1) Etiam quod ipsi heredi debetur, quamvis per additionem confundatur quamvis ipse solvendo non esset; sic tamen ut simplum duntaxat deducatur, quamvis actio in duplum dari potuisset. N. 38 et seq.

(2) Necessaria duntaxat. Item si mulier sit, ea pars impensæ funerariæ non quæ virum cujus lucro dos cedit sequitur, sed ea sola pars quam heres ferre debet.

(3) Alienorum.

§ 4. *Quæ in Quartam imputentur.*

DCCCIX. Quod dicitur, si ex judicio defuncti Quartam habeat heres, solida præstanda esse legata; ita accipere debemus, si hereditario jure habeat. *l.* 7. ff. *ad. L. Falcid.*

*Corollarium primum.* Quod quis legatorum nomine à coherede accepit (1), in quadrantem non (2) imputatur. *d. l.* 74.

*Excipe.* Quum is qui legatum præstaturus est *coheredi*, ab eodem aliquid ex testamento petit; non est audiendus, desiderans uti adversus eum Falcidiæ beneficio; si id quod percepturus est ex voluntate testatoris, suppleat quod deducere desiderat. *l.* 22. *ff. d. tit.*

*Corollarium secundum.* Quod conditionis implendæ causa vel à coherede, vel à legatario, vel à statulibero datur, in Falcidia non imputatur. *l.* 76. ff. *d. tit.*

*Prima Limitatio.* Quod statuliber uni ex heredibus de peculio dedit; ei qui accepit, in Falcidiæ rationem (3) imputatur. *l.* 41. ff. *de Mort. caus. donat.*

*Secunda Limitatio.* Id quod non figura conditionis accipere heres jussus est, ab eo cui restituere rogatus est; placuit computari *in Quartam*, ut si ea summa heres vendere jussus esset. *l.* 30. § 7. ff. *ad L. Falcid.*

(1) Pro ea parte scilicet quam a coherede accepit: pro ea vero parte rei prælegatæ quam jure hereditario habet, imputatur.

(2) Fallit regula, si expresse relictum sit ut imputaretur. Item fallit in specie regulæ sequentis.

(3) Peculium enim, utpote rem hereditariam, heres jure hereditario habet.

DCCCX. Quacumque ex causa legata non præstantur (1), imputantur heredi in Quartam. *l.* 52. § 1. *ff. d. tit.*

In Lege Falcidia non habetur (2) pro puro, quod in diem (3) relictum est: medii enim temporis commodum (4) computatur (5). *l.* 45. *ff. d. tit.*

In ratione Legis Falcidiæ, retentiones (6) omnis temporis heredi in quadrantem imputantur. *l.* 11. *ff. d. tit.*

(1) Adeoque apud heredem remanent.

(2) Id est, valde differt a puro.

(3) Sive certum sive incertum.

(4) Puta, fructus.

(5) In Quartam et Quartæ fructus. Secus de fructibus rei pure legatæ; quos, dum cessat legatarius petere, heres percipit: hos enim, propter cessationem, non ex judicio defuncti capit.

(6) Id est, quod heres ex his quæ natura hereditati debebantur, sibi servavit jure alicujus retentionis aut compensationis.

§ 5. *Quomodo legata decrescant, quum excedunt dodrantis quantitatem: quæ legata in hanc contributionem veniant, et quomodo æstimentur.*

DCCCXI. *Legata*, Si excesserit quis dodrantem, pro rata portione (1) per Legem ipso Jure (2) minuuntur. *l.* 73. §. 5. *ff. d. tit.*

Vulgo dicitur, in tabulis patris et filii unam Falcidiam (3) servari. *l.* 11. § 5. *ff. d. tit.*

Tam ea quæ in primis, quam ea quæ in secundis tabulis relicta sunt, in unum contribuuntur; tanquam si ea quæ a filii herede reliquisset testator, a suo herede sub alia (4) conditione legasset. *l.* 79. *ff. d. tit.*

Quum Lex Falcidia intervenit, non veniunt in contributionem... quæ heredi à semet ipso vel servo ejus legata sunt. *l.* 30. § 8. *ff. d. tit.*

*Idem dic de aliis quibuslibet, inutiliter relictis.*

(1) Nempe singulis decrescit; pro rata æstimationis ejus quod ipsi relictum est.

(2) Vide tres limitationes infra N. seq.

(3) Explicatur per Reg. seq.

(4) Nimirum sub conditione *Si ante pubertatem moreretur.*

DCCCXII. *In contributionem non veniunt, sed ita admittuntur si quid ceteris exsolutis ex dodrante desit, quæ sub hac lege relicta sunt.* Si Falcidiæ locus non erit : *ex l.* 88. *ff. d. tit.*

Servo herede instituto, si a domino fidei commissa, a servo legata data sunt; prius legatorum ratio (1) habenda est. *l.* 22. § 1. ff. *d. tit.*

Si dominus omissa aditione servum sibi substitutum adire jussit, prius erogantur quæ ab ipso domino data (2) sunt. *d. l.* 22. § 2.

(1) Fideicommitti enim a domino non potuit, nisi quatenus ad eum per servum suum pervenit : ad eum autem non pervenit, nisi quod deductis quæ a servo relicta sunt legatis superest.

(2) Nam ex Constitutione Severi, hereditas non transit ad substitutum, nisi cum onere legatorum ab instituto relictorum.

DCCCXIII. In his legatis quæ sub conditione relicta sunt, quum quæritur de Falcidia *antequam conditio extiterit*, cautionibus (1) res temperabitur. *l.* 45. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Scilicet cæteri legatarii solida legata interim consequuntur, si his dodrans sufficiat; et cavent se restituros, si conditio extiterit, quantum ex ipsorum legatis decrevisset si hoc legatum cujus conditio extitit fuisset computatum.

In diem relicta legata... tantominus *æstimantur*, quantum interea donec dies obtingit, heres lucraturus est ex fructibus *rei legatæ* vel usuris. *l.* 73. § 4. ff. *d. tit.*

Si cui Si decem dedisset, fundus fuisset legatus; is in toto fundo (2) legatarius habebitur. *l.* 40. § 1. ff. *d. tit.*

Si Reipublicæ in annos singulos legatum sit... tantum videtur legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras trientes summæ quæ legata est (3) colligendas. *l.* 3. § 2. ff. *d. tit.*

(2) Id est, contribuet Falcidiæ pro rata totius fundi, non deducto onere.

(3) *On estime cette rente sur le pied du denier* 25. De æstimatione redituum ad vitam, et ususfructus pro variis legatariorum ætatibus, vide *d. tit.* N. 61. et ibi Notas.

§ 6. *De Falcidiæ ratione separatim in pluribus hereditatis portionibus ineunda.*

DCCCXIV. In singulis heredibus rationem Legis Falcidiæ ponendam esse non dubitatur. *l.* 77. ff. *d. tit.*

*In ratione Falcidiæ;* Plures substituti *pupillo* revocandi sunt ad intellectum (1) institutionis. *l.* 11. § 6. ff. *d. tit.*

*Quum unus ex pluribus partibus heres scriptus est sive iisdem tabulis, sive ex una parte in primis ex altera in secundis tabulis; in ponenda ratione Falcidiæ, partes miscentur; et una ipsi servatur Falcidia : ex l.* 87 § 3. *ff.* ad L. Falcid. *l.* 41. § 6. *ff.* de Vulg. et pup. suber.

*Quum coheres in partem coheredis succedit; sive ex jure accrescendi, sive jure substitutionis, sive jure potestatis quam in coheredem habet : si pars legatis non onerata parti legatis exhaustæ accedat, miscentur partes; ita ut detractioni Falcidiæ locus non sit. Quod si vice versa pars legatis exhausta accedit non oneratæ; si quidem ex jure accrescendi succedat, non miscentur partes; si ex jure substitutionis, miscentur : ex l.* 78. *et l.* 87. § 4. *Vide* d. tit. *N.* 71. *et seq.*

(1) Id est, habendi æque ac si ipsi testatori heredes instituti fuissent, ut in singulis ponatur ratio Falcidiæ.

§ 7. *Quomodo prospiciatur heredi, ne plus quam per Falcidiam debetur solvat; et quando illa cesset.*

DCCCXV. Si dubitari juste possit (1) utrum Lex Falcidia locum habitura est necne; subvenit Præ-

(1) Propter incertum æris alieni; propter conditiones sub quibus alia legata vel libertates relictæ sunt.

tor heredi ut ei legatarius satisdet (2). *l.* 1. ff. *Si cui plusq. per Falc.*

*Quamvis Falcidiæ locus sit;* Legata quæ dividuitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. Sed potest heredi hoc remedio succuri ut *heres, nisi legatarius* partem æstimationis inferat, utatur adversus eum exceptione Doli mali. *l.* 80. §. 1. ff. *ad L. Falcid.*

Si ex pluribus rebus *uni* legatis heres quasdam (3) solverit; ex reliquis Falcidiam per Doli exceptionem retinere potest, etiam pro his quæ jam data sunt. *l.* 16. *ff. d. tit.*

(2) Scilicet *Reddi* eam partem rei aut pecuniæ legatario solutæ, quæ ex Lege Falcidia detrahenda erit. De hac cautione vide lib. 35. toto Tit. *Si cui plusq. per Falcid.*

(3) Idem dic; quum quædam individuæ sunt.

DCCCXVI. Error facti, Quartæ non retentæ repetitionem non impedit, quod si jus ignoraverit, cessat repetitio. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

Qui quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit (1) se daturum; cogendus est solvere. *l.* 46. *ff. d. tit.*

(1) Modo post mortem testatoris, et non per errorem facti. Cessat pariter Falcidia, quum testator præcipit compensari hereditatem suam cum eo quod heredi debebat; et ita indirecte testator prohibet Falcidiam: expresse autem eam prohibere Jure Digestorum non poterat. Pluribus casibus cessat Falcidia, Jure novellarum; quos vide. *d. tit.* N. fin.

## ARTICULUS IV.

### *De fideicommissis universalibus seu Hereditatis.*

§ 1. *Quæ veniant necne in fideicommisso universali, quo heres* Hereditatem *ejusve portionem restituere rogatus est.*

DCCCXVII. Quoties quis rogatur hereditatem restituere, id videtur rogatus restituere quod sit hereditatis. *l.* 18. § 2. *ff. ad SC. Trebell.*

Si heredi ejus cui natura debuerit quis, solverit; ei cui fideicommissa hereditas relicta sit, id reddendum. *l.* 47. *ff. d. tit.*

Id quod *heres* debuisset hereditati, in rationem *fideicommissi* venire debet. *l.* 95. ff. *ad L. Falcid.*

In fideicommissaria hereditatis restitutione constat non venire fructus (1), nisi aut mora facta est, aut quum quis specialiter fuerit rogatus est fructus relinquere (2). *l.* 18. ff. *ad SC. Trebell.*

(1) Idem dic de causa rei, et de partu ancillarum; ex sententia Gaii, Papiniani, et Ulpiani: a quibus tamen videtur Paulus dissentire.

(2) Præsumitur autem rogatus *et fructus restituere*, si ex circumstantiis appareat diem fideicommissarii gratia adjectum.

DCCCXVIII. Si quid ante aditam hereditatem servus stipulatus fuisset, aut per traditionem accepisset, id restitui debebit; sicut, fructus ante aditam hereditatem, in restitutionem venient. *l.* 27. § 1. ff. *d. tit.*

Qui post tempus hereditatem restituere rogatur, usuras a debitoribus hereditariis perceptas quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur; quibus non exactis, usurarum actio (1) ex Trebelliano transferetur. *l.* 58. § 2. ff. *d. tit.*

Si quis rogetur restituere hereditatem, et res perierint (2); placet non cogi eum reddere (3) quod non habet. *l.* 22. § 3. ff. *d. tit.*

In rebus quas *fideicommissarius* subtraxit, denegari ei petitionem oportet. *l.* 48. ff. *d. tit.*

Hereditatis appellatione, neque legata neque fideicommissa continentur (4). *l.* 96. ff. *de Legatis* 3°.

(1) Est enim actio hereditaria cum ex stipulatione quam defunctus interposuit, debeantur. Idem dic de mercedibus fundi ex contractu defuncti debitis.

(2) Modo non dolo ejus aut lata culpa. d. l. 22.

(3) Sed saltem tenebitur damnum supplere usque ad quantitatem fructuum quos percepit. l. 33. *ad SC. Trebell.*

(4) Pro parte quam heres rogatus accepit a coheredibus suis. Pars vero quam in rebus hereditariis jure hereditario habet, continetur fideicommisso. l. 18. § fin. nisi specialiter testator fideicommissa exceperit. l. 78. § 8. ff. *d. tit.*

DCCCXIX. *Heres* Si quem sumptum fecit in res hereditarias (1), detrahet. *l.* 22. § 3. ff. *ad SC. Trebell.*

(1) Aut ad parendum voluntati defuncti. sup. d. l. 18. § fin. item si quid ipsi a defuncto debitum fuit. l. 104. et fin. ff. *de Legatis* 1.

§ 2. *De fideicommisso quo heres* Portionem *suam simpliciter restituere rogatur; item de illo*, Quicquid ad se pervenerit; *et de illo,* Quidquid ex hereditate supererit.

DCCCXX. 1. *Quum in fideicommisso* Non Portionem hereditariam testator commemoravit, sed simpliciter Portionem; in portionem et præceptiones videntur cecidisse. *l.* 3. §. 4. ff. *d. tit.*

2. Etiam (1) legata fideicommisso continentur,

(1) Non tamen ea quibus suum recepit, ut relegata dos. l. 78. § 14. ff. *ad SC. Trebell.* nec ea quæ testator uxori aut filiis vivus donavit, quamvis hæ donationes morte confirmentur. l. 62. ff. *d. tit.* et l. 68. ff. *de Legatis* 2.°

ubi heres rogatus fuerit Quicquid ex hereditate ad eum pervenerit post mortem restituere. *l.* 16. *Cod. de Fideic.*

*At* Quod his verbis relictum est, Quicquid ex hereditate bonisve meis ad se pervenerit (2)... fructus, item quæ fructuum vice sunt, non venire placuit. *l.* 83. ff. *de Legatis* 3°.

(2) At de fructibus tamen rogatus videbitur, si jussus sit cavere. l. 32. ff. *ad SC. Trebell.*

DCCCXXI. Quum quis rogatus est Quod ex hereditate superfuerit restituere; quod medio tempore alienatum vel diminutum est, ita quandoque peti non poterit, si non intervertendi fidecommissi gratia factum (1) probetur. *l.* 54 *ff. ad SC. Trebell.*

Divus Marcus judicavit erogationes quæ ex hereditate factæ dicebantur, non ad solam fideicommissi diminutionem pertinere; sed pro rata patrimonii quod heres proprium habuit, distribui oportere. *d. l.* 54.

Non absumitur; quod in corpore patrimonii (2) retinetur. *l.* 72. ff. *de Legatis* 2°.

Si quis rogetur Quicquid ex bonis supererit restituere... quod ex fructibus supererit... restitui oportebit. *l.* 3. § 2. ff. *de Usufr.*

(1) Scilicet si nulla justa suberat causa erogationis. Quum autem ex justa causa deminuit, restituere quidem non tenetur; at saltem debet compensare, si quid ipsi defunctus debuit. l. 80. ff. *ad SC. Trebell.*

(2) Puta, si ex pretio rerum hereditariarum quas vendidit alias res sibi comparavit.

## ARTICULUS V.

### *De Senatusconsultis Trebelliano et Pegasiano.*

*Trebellianum Senatusconsultum, ei et in eum qui hereditatem restituit, actiones hereditarias denegat; easque ad eum cui restituta est transfert, sive in solidum quum tota restituta est, sive pro parte pro qua restituta est.*

*Senatusconsulti Pegasiani Capite primo, heredi restituenti hereditatem retentio quartæ partis conceditur.*

*Altero Capite; heres restituere jussus, qui recusat adire hereditatem, eam periculo fideicommissarii adire cogitur; nulla hoc casu retenta Quarta.*

*Justinianus utrumque Senatusconsultum coadunavit; quum ante, nonnisi alterutro uti licere.*

#### § 1. *Quando Trebelliano locus sit, et quando restituta videatur hereditas.*

DCCCXXII. Trebellianum Senatusconsultum locum habet, quoties quis suam (1) hereditatem vel pro parte fidei heredis (2) commisit. *l.* 27. § 8. ff. *ad SC. Trebell.*

Ut Trebelliano locus esset, non sufficit de hereditate rogatum esse; sed quasi heredem rogari (3) oportet. *l.* 22. § *fin.* ff. *d. tit.*

*Quilibet* Successores (4), ex Trebelliano restituere potuerunt hereditatem. *l.* 1. § 7. ff. *d. tit.*

Hoc jure utimur ut et successor heredis recte ex Trebelliano restituat, vel pater dominusve quibus acquisita est (5) hereditas. *l.* 40. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Secus ergo, si alterius hereditatem quæ ipsi obtigit. Est enim ut res singularis, respectu hereditatis ejus qui fideicommisit.

(2) Ita tamen, si utiliter.

(3) Cessabit igitur, si legatarius portionis hereditatis rogatus sit.

(4) Universales, tam legitimi quam testamentarii; etiam Prætorii; etiam ipse fideicommissarius, qui secundo fideicommissario restituere rogatus est. l. 1. §§ 5. 6. 7. ff. *ad SC. Trebell.*

(5) Sive heres institutus, sive ipse pater dominusve suo nomine rogatus sit.

DCCCXXIII. Restituta hereditas videtur; aut re ipsa, si passus est heres possideri (1) res hereditarias vel aliquas, hac mente ut vellet restituere et ille suscipere; sed et si verbo dixit se restituere, vel per epistolam restituat. *l.* 37. ff. *d. tit.*

Si alius jussu meo restituerit, vel ratam habuit restitutionem; transisse actiones videntur. *d. l.* 37.

Si ante diem vel conditionem (2) restituta sit hereditas, non transferuntur actiones (3). *l.* 10. ff. *d. tit.*

Potestas (4) evictionis tollit intellectum restitutionis, indebito fidei commisso constituto. *l.* 55 § *fin.* ff. *d. tit.*

(1) A fideicommissario, vel ab alio ex voluntate fideicommissarii quum sui juris est; sin ei in cujus potestate est, restituendum est.

(2) Sive ante eam sub qua relictum est fideicommissum, sive ante eam sub qua scriptus est heres.

(3) Adveniente autem conditione, citra novum factum transibunt. d. l. 10.

(4) Sensus est, evanescere omnem effectum restitutionis; si contra heredem scriptum, qui pendente lite de viribus testamenti hereditatem restituit, judicatum fuerit non valere testamentum.

#### § 2. *De effectu restitutæ ex SCto Trebelliano hereditatis.*

DCCCXXIV. Non (1) solutio est, hereditatis restitutio, sed (2) successio. *l.* 38. ff. *d. tit.*

(1) *Non* tantum.

(2) Fideicommissarius enim cui restituta est hereditas, videtur jure Prætorio *succedere* in jus defuncti; cum ipsi et in ipsum actiones dentur.

Qui ex Trebelliano SCto hereditatem restituit, sive petat a debitoribus hereditariis, sive ab eo petatur; exceptione restitutæ hereditatis adjuvari vel summoveri potest. *l.* 27. § 7. ff. *d. tit.*

Generatim respondendum est; non summoveri heredem neque liberari ex his causis quæ non pertinent (3) ad restitutionem. *l.* 55. ff. *d. tit.*

(3) Id est, ex his causis ex quibus actiones restituta hereditate non transeunt in fideicommissarium. Quæ autem transeant necne, declarant regulæ sequentes.

DCCCXXV. Quamvis Senatus de his actionibus transferendis loquitur quæ Jure Civili heredi et in heredem competunt, tamen et Honorariæ transeunt, imo et causa (1) naturalium obligationum. *l.* 40. *ff. d. tit.*

*At demum* Hæ actiones transeunt, quæ ex bonis (2) defuncti pendent. *l.* 66. § 2. ff. *d. tit.*

Actiones fideicommissario competunt, quas habuit heres (3) eo tempore quo fideicommissum restituebat. *l.* 27. § 7. *ff. d. tit.*

Fideicommissarius non poterit consequi, quod ad institutum pervenire (4) non poterit. *l.* 52. *ff. d. tit.*

(1) Quod enim naturaliter debebat defunctus eive debebatur, id fideicommissarius restituta hereditate naturaliter debet eive debetur.

(2) Non igitur illæ quæ nascuntur ex contractibus heredis, quamvis circa res hereditarias; sed eas oportet heredem ei cedere.

(3) Aut retro fingi potest habuisse; conditione earum postea existente: non illæ quas amisit, puta temporis lapsu, vel per confusionem quæ forte in ejus persona contigit; sed si quid inde lucri sensit, tenetur restituere.

(4) Igitur actiones hereditariæ quæ in persona heredis competere non potuerunt, aut confusæ sunt, in fideicommissarium non transeunt. Sed item lucri quod ex confusione actionis heres sensit, rationem fideicommissario facere debet; ut vice versa ei fit damni ratio.

DCCCXXVI. 1. *Lite ante restitutionem contestata*, Judicii executio nihilominus adversus heredem, et post restitutam hereditatem manet. *l.* 78. § 15. *ff. d. tit.*

2. Si quis majorem partem restituerit quam rogatus est, in eam partem quæ excedit non transferuntur actiones. *l.* 63. § 3. *ff. d. tit.*

3. Ad eum cui ex Trebelliano SCto pars hereditatis restituitur; successionis onera, seu legatorum præstationem, pro competenti portione (1) spectare indubitati juris est. *l.* 2. *Cod. ad SC. Trebell.*

(1) Quum portio duntaxat restituta est: in solidum autem, quum tota; quamvis certis rebus magni pretii ab herede retentis, sed hoc casu si legatorum onus excedat emolumentum fideicommissi, pro eo quod excedit apud heredem remanebit.

DCCCXXVII. 1. Facta in fideicommissarium restitutione, statim omnes res in bonis fiunt ejus cui restituta est (1) hereditas; etsi nondum earum nactus fuerit possessionem. *l.* 63. ff. *d. tit.*

2. Quum ex Trebelliano restituitur hereditas, servitutes quas mutuo prædia heredis et testatoris habent, nihilominus (2) valent. *l.* 70. § 1. ff. *d. tit.*

3. *Quod ante restitutam hereditatem, heres ex rebus hereditariis alienavit, restituta hereditate revocatur; et quod fideicommissarius alienasset confirmatur. Excipe* (3) Ante restitutam hereditatem solutiones et liberationes factæ ab herede, ratæ habebuntur. *l.* 104. ff. *de Solut.*

(1) Ita ut, si post restitutam hereditatem, damnum in his rebus heres dederit, de damno tanquam in re aliena dato Lege Aquilia fideicommissario teneatur.

(2) Scilicet eas per aditionem hereditatis confusas, restitutio hereditatis ipso Jure restituit.

(3) Præter hanc Regulæ præcedentis exceptionem, tres aliæ occurrunt. Prima est, ut filia rogata paternam hereditatem restituere *Si sine liberis decesserit*, possit ex ea dotem sibi constituere, si aliunde (puta, ex fructibus) non suppetat. Secunda ut propter justam tam heredis quam emptoris ignorantiam heres pretium duntaxat dare fideicommissario teneatur. l. fin. § fin. ff. *de Legatis* 2.° Tertia est circa libertates, quæ non retractantur; sed heres, etsi bona fide fecit: pretium præstare tenetur. l. 25. § 2 et 3. ff. *ad SC. Trebell.*

DCCCXXVIII. Quum hereditas ex Trebelliano restituta est, dandum est heredi ut impleatur conditio (1) *l.* 44. § 4. *ff. de Cond et dem.*

(1) Quæ alicui ita adscripta est, *Si heredi dederit.*

## § 3. *De restitutione* Quartæ *in restitutione hereditatis, ex Senatusconsulto Pegasiano.*

DCCCXXIX. *Hereditatis quam heres* (1) *restituere rogatus est, heredi, aliive qui in jus ejus successit* (2) *restituenti, retentio Quartæ conceditur ex SCto Pegasiano.*

*Fideicommissarius cui quarta detracta non est,* Non debet detrahere fideicommissario secundo quartam. *l.* 1. § 19. *ff. ad SC. Trebell.*

Ante diem fideicommissi cedentem, fructus (3)... portioni quadrantis (4) imputabuntur. *l.* 58. § 5. ff. *d. tit.*

(1) Tam legitimus quam testamentarius, etiam bonorum possessor.

(2) Puta, heredis heredi, fisco.

(3) Tam civiles quam naturales. Secus de his quos post diem fideicommissi percepit: hoc enim ex negligentia petentis, non ex judicio defuncti percipit.

(4) In Quartam et Quartæ fructus. Vide Tit. *ad L. Falc.*

*Heres accepta certa pecunia restituere hereditatem rogatus; si quidem ex hereditate eam retineat, imputat eam in* Quartam; *et quidem totam summam, licet ex parte sit heres: sin aliunde accipiat, non imputat: ex l.* 91. *ff.* ad L. Falcid. *et l.* 58. § 5. *ff.* ad SC Trebell.

*Heres præcepto certo corpore hereditario restituere hereditatem rogatus; pro parte quam in eo a coherede accepit, non imputat in* Quartam; *pro ea vero parte quam jure hereditario habet, imputat: et quidem totam hanc partem imputabit, si* Quartam *ex beneficio legis habeat; sin ex expresso testatoris judicio, imputat duntaxat quartam hujus partis: ex dictis legibus, et l.* 86. *ff.* ad L. Falc. *Vide Tit.* ad SC. Trebell. *N.* 70, 71 *et* 72.

DCCCXXX. Si deductis (1) legatis restituere quis hereditatem rogetur, detrahenda *Quarta* ex legatis et fideicommisso. *l.* 3. § 2. ff. *ad SC. Trebell.*

Si... sine deductione quartæ partis restitueris, difficile quidem crederis per ignorantiam magis, non explendi fideicommissi causa, hoc fecisse sed: si probaveris per errorem Quartam non retinuisse, recuperare eam poteris. *l.* 68. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Quum hæc clausula non est adjecta, heres ex solo fideicommisso retinet *Quartam*, transfert autem onus legatorum in fideicommissarium pro parte restituta.

§ 4. *De altero Capite Pegasiani, quo permittitur fideicommissario cogere heredem ut adeat et restituat.*

*Propter quod relictum cogi possit.*

DCCCXXXI. Qui hereditatem (1) rogatur restituere, is demum compellitur restituere. *l.* 14. § 7. ff. *d. tit.*

Etiam pupillaris testamenti causa compellendum heredem adire; ut ex secundis tabulis fideicommissum convalescat, si jam (2) pupillus decessit. *l.* 2. § 2. *ff. de Vulg. et pup. subst.*

Nemo se cogitur adstringere hereditariis actionibus, propter legatum. *l.* 53. *ff. d. tit.*

Neque propter solam libertatem compellitur quis adire. *l.* 52. §. 1. *d. tit.*

(1) Nil refert autem, verbo *Hereditatis* usus sit testator; modo fideicommissum sit universale, non rei singularis: nec refert etiam, solvendo sit necne hereditas, cum non suo periculo adeat. *d. tit.* N. 78 et 79. Ubi observa fideicommissum quod à pagano relictum pro singulari haberetur, a milite relictum haberi pro universali; ut quum rogat restituere *res Italicas*, res cujusdam provinciæ; *d. tit.* N. 79.

(2) Si adhuc viveret, improbe sollicitus esset de ejus hereditate fideicommissarius, nec deberet audiri.

*Quis possit cogere.*

DCCCXXXII. Non est dubitatum cogi posse heredem adire et restituere hereditatem servis, sive directa sive fideicommissaria libertas (1) data eis fuisset. *l.* 22. § 1. *ff. d. tit.*

Si servo suo rogatus sit cum libertate quis hereditatem restituere; dici poterit, eum a servo suo non posse cogi adire: quamvis, si sponte adisset, cogeretur præstare libertatem et hereditatem. *l.* 16. § 13. *ff. d. tit.*

Non est dubium, patrem a filio per Prætorem cogi posse (2) adire. *d. l.* 16. § 11.

Placuit ut recta via secundus *fideicommissarius* possit postulare ut heres adeat. *l.* 57. § 2. *ff. d. tit.*

*Etiam is fideicommissarius qui alia via* (3) *ad hereditatem venire posset, potest cogere heredem adire*. d. tit. *N.* 89.

(1) Modo libertas servo ab eodem herede debeatur, qui restituere ei hereditatem rogatus est; et præsens debeatur. N. 82. 83. 84. *d. tit.*

(2) Et erit casus singularis quo filius, licet in potestate, sibi acquirit.

(3) Puta, ex substitutione, aut per *Contra tabulas.*

*Qui cogi possint, quando et in quibus circumstantiis.*

DCCCXXXIII. Est verius, eoque jure utimur, ut Senatusconsultum ad intestatos quoque pertineat, sive legitimi, sive honorarii sint successores (1). *l.* 6. § 1. *ff d. tit.*

*Quælibet heredis persona* (2) *cogi potest adire et restituere. ff. d. tit. N.* 90.

Si sub conditione heres institutus sit, qui suspectam sibi hereditatem esse dicit; si neque (3) difficultatem neque turpitudinem (4) ullam habet conditio nec impendium (5) jubendus est parere (6)

(1) Etiam fiscus vacantium bonorum successor. d. l. 6 § 3.

(2) Etiam municipes; etiam dignitate fulgens, ab arenario institutus; etiam et patronus ex debita parte scriptus, quamvis (si sponte adisset) non teneretur restituere.

(3) Nam si sit difficilis, non cogetur eam implere; nec remittetur; obstabitque fideicommissario hæc conditio non impleta, quemadmodum et casualis.

(4) Nam si turpis sit, ea insuper habita cogetur adire et restituere. Idemque observabitur et in conditione *Nominis ferendi* quam heres nollet implere, licet non sit turpis: (*à condition de porter le nom du Testateur*).

(5) Nam si habet, non cogetur heres eam implere; nisi fideicommissarius offerat quod impendendum est.

(6) Ni faciat, permittetur fideicommissario eam vice ipsius implere: quo facto, cogetur heres adire, aut si nolit, decernentur actiones fideicommissario quasi heres adisset et restituisset.

conditioni et adire, et ita restituere. *l.* 63. § 7. ff. *d. tit.*

*Si fideicommissum hereditatis fuerit sub conditione relictum, heres* (7) *ex asse scriptus potest ex-Rescripto D. Pii pendente ea cogi adire; ita ut, si extiterit, eam restituat; sin defecerit, videatur non adiisse : ex l.* 11. § 2. *ff. d. tit.*

*Heres potest cogi adire, quamvis testamentum dicatur in ea causa esse ut infirmari debeat; non tamen si jam contra testamentum pronunciatum est : l.* 27. § 6. *et l.* 13. § 2.

Qui de hereditate deliberant... coguntur adire, sed non statim (8) restituere. *l.* 71. ff. *d. tit.*

Et qui repudiavit (9) hereditatem, cogitur adire et restituere. *l.* 14. § 1. ff. *d. tit.*

Etiam adversus absentes postulatur Decretum; sive certior sit eorum voluntas recusantium adire et restituere hereditatem, sive incerta. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Dicendum ut heres non sit compellendus adire si incertum sit an mandaverit *fideicommissarius*; quamvis ei caveatur; propter fragilitatem cautionis. *l.* 66. § 1. *ff. d. tit.*

Heres compelli per tutorem *fideicommissarii* potest, adire. *l.* 65. § 3. *ff. d. tit.*

(7) Hoc speciali Jure permisit D. Pius circa heredem ex asse scriptum; ne intercidat fideicommissum. Adeoque ad heredem ex parte non est trahendum : l. 12. ff. *d. tit.*

(8) Reliquum enim tempus eis indulgetur an malint se subjicere oneribus hereditariis et Quarta retenta restituere.

(9) Idem dic de eo qui lapsu temporis excidit a bonorum possessione; modo non jam a creditore hereditatis destitutæ bona vænierint.

### *De effectu coactæ aditionis.*

DCCCXXXIV. *Heres* Sicut explendæ fidei gratia cogendus est adire hereditatem, ita ob id ipsum damno (1) affici non debet. *l.* 27. § 15. *ff. d. tit.*

*In fideicommissarium qui heredem cogit adire, fideicommissariive heredem, etsi postea nolit sibi hereditatem restitui, decernuntur hereditariæ actiones; et quidem in solidum; si solus est qui coegit, licet pars duntaxat hereditatis ei relicta sit : perinde ac si tota restituta fuisset : ex l.* 16. § . et 5. *l.* 67. *ff.* d. tit. *Transit pariter onus legatorum.*

Si quis compulsus adierit, nemo dubitat quæcumque sint in testamento, perinde valere ac si sua sponte adisset. *l.* 14. § 3. *ff. d. tit.*

Iniquissimum est plus ferre legatarium, ideo quia suspecta est hereditas; quam laturus esset, si sponte (2) adita fuisset. *l.* 3. *ff. d. tit.*

*Fideicommissarii universales, qui ipsi potuissent cogere heredem adire; ab eo cui restituta est hereditas consequentur, non id duntaxat quod (si sponte adisset heres) consecuturi fuissent, sed quicquid habuissent* (3) *si et ipsi coegissent heredem adire :* d. tit. *N.* 110.

Qui suspectam sibi hereditatem dicit, nullum commodum (4) ex testamento consequetur; quod habiturus non esset si institutus non fuisset, aut non adiisset. *l.* 27. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Debet igitur ei fideicommissarius indemnitatem offerre, si quid heres propter aditionem amittat; puta, si ei legatum sit *Si heres non est.*

(2) Adeoque is cui restituta est hereditas; detrahet legatariis quicquid heres Falcidiæ nomine eis detraxisset si sponte adisset.

(3) Adeoque *Quartæ* detractionem non patientur, et jus accrescendi habebunt; perinde ac si ipsi coegissent heredem adire. Fallit regula in his quæ contrà defuncti voluntatem habuissent; quales sunt fructus ante fideicommissi conditionem percepti.

(4) Adeoque nec commodum substitutionis pupillaris, nec beneficium *Quartæ*, nec præceptionis ipsi relictæ; non tamen amittit ea quæ conditionis implendæ causa ab alio quam eo cui restituta est accepit. Non privatur etiam fructibus quos percepit, dum is qui coegit eum adire cessat petere ut sibi restituatur hereditas.

## SECTIO VI.

### *De natura ultimarum voluntatum, et earum interpretatione.*

### ARTICULUS I.

#### *De ultimarum voluntatum natura, fine et qualitatibus legitimis, ubi de Regula Catoniana.*

DCCCXXXV. Ambulatoria est defuncti voluntas usque ad extremum vitæ spiritum. *l.* 4. *ff. de Adim. leg.*

Nemo potest sibi hanc legem dicere, ut a priore voluntate ei recedere non liceat. *l.* 22. ff. *de Legatis* 3°.

Suprema voluntas potior habetur. *d. l.* 22.

Novissima voluntas spectatur. *l.* 6. ff. *de Adim. leg.*

DCCCXXXVI. Veteres decreverunt; Testamentorum jura ipsa per se firma esse oportere, non ab alieno pendere arbitrio. *l.* 32. ff. *de Hered. instit.*

*Corollarium.* Illa institutio, Quos Titius voluerit, vitiosa est; quod alieno arbitrio permissa est. *d. l.* 32.

*At* In arbitrium alterius conferri legatum; veluti conditio (1), potest. *l.* 1. *ff. de Legatis* 2o.

(1) Id est, non sic ut quis, quasi incertus an et cui legaturus sit, huc conferat in arbitrium alterius : quod naturæ ultimarum voluntatum repugnat, ex Regula præced. sed sic, ut quum ipse velit Titio puta legare, voluntatem tamen et assensum alterius tanquam conditionem voluntati suæ adscribat.

Legatum in aliena voluntate poni potest (2), in heredis non (3) potest. *l.* 43. § 2. ff. *de Legatis* 1.

*Ita scilicet ut* In heredis arbitrium conferri an debeatur non possit. Quando tamen debeatur, conferri potest. *l.* 46. § 4. ff. *de fideic. libert.*

Cæterum si arbitrium illi quasi viro bono dedit, non dubitabimus quin debeatur.... *V. G.* SI TIBI VIDEBITUR, peto manumittas. Ita enim hoc accipiendum, si tibi quasi viro bono videbitur. *d. l.* 46. § 3.°

Sic fideicommissum relictum NISI HERES MEUS NOLUERIT, conditionale fideicommissum est, et (4) primam voluntatem exigit. *l.* 1. § 15. *ff. de Legatis* 3.°

(2) Ut sit tanquam conditio, non ut omnino alienæ voluntati committatur.

(3) Propter regulam præced. Inutiliter enim legatur ab herede, si ab ejus voluntate legatum omnino pendeat. At vide Regulam sequentem.

(4) A qua postea heredi non liceat recedere. Adeoque, cum hæc conditio non efficiat ut semper ab herede pendeat an debiturus sit (quod repugnaret); valet.

DCCCXXXVII. 1. Nemo (1) potest in testamento suo cavere, ne leges (2) in suo testamento locum habeant. *l.* 55. *ff. de Legatis* 1.°

2. Captatoriæ scripturæ (3) neque in hereditatibus neque in legatis valent. *l.* 64. *ff. d. tit.*

3. Turpia legata quæ denotandi magis legatarii gratia scribuntur (4), pro non scriptis habentur. *l.* 54. ff. *d. tit.*

4. Nullius momenti est scriptura, quæ nudum *continet* (5) præceptum. *l.* 11. § 14. *ff. de Legatis* 2.°

(1) Puta, sic legare ut ad certum duntaxat tempus debeatur, sic heredem instituere ut ex certo die heres sit, etc.

(2) Principia juris.

(3) Id est, quibus adderetur hæc conditio; *Si me heredem instituerit, Si mihi legaverit.* At si potest legari; *Quantum mihi legavit, lego :* nam hoc casu, non captat, sed remunerat testator.

(4) Idem dic de institutionibus. l. 6. § 8. ff. *de Hered. instit.* Nisi tales sint, puta in filio, ut non principaliter denotandi ejus causa; sed demonstrandi potius paternum amorem, qui tantus est ut malis filii meritis non superetur.

(5) Ut si quis simpliciter prohibeat heredem alienare. Secus : si prohibeat alienare *extra familiam.*

DCCCXXXVIII. In his quæ extra testamentum (1) incurrerent, possunt res ex bono et æquo interpretationem capere : ea vero quæ ex ipso testamento (2) orirentur, necesse est secundum scripti juris rationem expediri. *l.* 16. ff. *de Condit et demonstr.*

Interdum licet subtilitas juris refragari videatur, attamen voluntas testatoris ex bono et æquo tuebitur (3). *l.* 17. ff. *de Injust. rupt.*

(1) *Testamentum* hic accipitur pro solemnitate actus. *Extra testamentum* sunt, quæ non ad solemnitatem actus pertinent, sed ad voluntatem testatoris.

(2) Hoc accipe de solemnitatibus. *Les dispositions testamentaires, de rigueur quant à la forme, sont susceptibles de bénigne interprétation quant au fond.*

(3) Ut quod Jure Civili non valet, Jure Prætorio data bonorum possessione sustineatur. Exemplum in ipsa lege.

DCCCXXXIX. Omnia (1) quæ ex testamento proficiscuntur, ita statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint. *l.* 201. JAVOLEN. LIB. 10. EPISTOL.

Quæ ab initio inutilis (2) fuit institutio, ex post facto convalescere non potest. *l.* 210. LICINNIUS-RUFIN. LIB. 2. REGULAR.

*Hinc* Catoniana regula sic definit : QUOD, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile (3) foret; id legatum, quandocumque decesserit, non valere. Quæ definitio in quibusdam (4) falsa est. *l.* 1. *ff. de Reg. Caton.*

Catoniana regula non pertinet ad ea quorum dies, non mortis tempore, sed post (5) aditam cedit hereditatem. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Regula Catoniana, ad novas Leges (6) non pertinet. *l. fin. ff. d. tit.*

(1) Fluit ex Regula generali supra N. 43. et ex ea fluunt sequentes.

(2) Ut si instituam deportatum, qui postea restituatur, vel servum proprium sine libertate, quem postea manumittam.

(3) Puta, si res quæ tunc erat ædibus juncta, aut legatarii, relicta fuerit.

(4) Ut si relinquam ita, *Si post Kalendas moriar.*

(5) In his enim non potest dici non valitura fuisse, si statim tempore testamenti mortuus fuisset testator. Nam etsi mortuus fuisset, potuisset adhuc medio ad aditam usque hereditatem tempore in eam causam res devenire ut valere posset.

(6) *Juliam et Papiam*, cum ex his Legibus dies cedat demum ex apertura tabularum.

DCCCXL. Quædam in testamentis si exprimantur, effectum nullum habent; quando, si verbis tegantur, et eamdem significationem habeant quam haberent expressa, et (1) momentum aliquod habebunt. *l.* 68. *ff. de Hered. instit.*

Sæpenumero mutatur rei effectus; quanquam id expresserit testator, quod etsi non fecisset, inesset tamen. *l.* 47. ff. *de Cond. et dem.*

(1) Exemplum in conditione, *Si in Capitolium ascenderit ;* quæ quamvis hanc *Si voluerit* (quæ expressa inutilis esset) verbis tegat tamen ipsa utilis est.

DCCCXLI. Nihil in testamento (1) valet, quoties ipsum testamentum non valet. *l.* 1. § 1. *ff. de Legatis* 3.°

Quum semel adita est hereditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur. *l.* 55. § 2. ff. *ad SC. Trebell.*

(1) Nisi inserta sit clausula codicillaris, de qua supra.

## ARTICULUS II.

### *De interpretatione ultimarum voluntatum.*

DCCCXLII. Voluntatis defuncti quæstio, in æstimatione judicis est. *l.* 7. *Cod. de fideic.*

Quum in verbis nulla est ambiguitas, non debet admitti voluntatis quæstio. *l.* 25. § 1. ff. *de Legatis* 3.°

Non aliter a significatione verborum recedi oportet, quam quum manifestum est aliud sensisse (1) testatorem. *l.* 69. ff. *de Legatis* 3.°

(1) Quo casu ab ea receditur. Exempla in l. 15. ff. *de Aur. leg.* et l. 61. ff. *ad SC. Trebell.*

DCCCXLIII. In causa testamentorum, non ad definitionem utique descendendum est; cum plerumque abusive loquantur; nec propriis nominibus ac vocabulis semper utantur. *l.* 69. ff. *de Legatis* 3.°

In testamentis plenius (1) voluntates testantium interpretamur. *l.* 12. Paul. lib. 3. ad Sabin.

Non stricte interpretandæ sunt voluntates defunctorum. *l.* 12. § 2. ff. *de Usu.*

In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda est ejus qui eas protulisset. *l.* 96. Mæcian. lib. 12. fideic.

In fideicommissis præcipue spectanda servandaque testatoris voluntas. *l.* 11. § 19. ff. *de Legatis* 3.°

Quum (2) in testamento ambigue, aut etiam perperam scriptum est; benigne interpretari, et secundum id quod credibile est cogitatum, credendum est. *l.* 24. ff. *de Reb. dub.*

*Quum Ambigua est scriptura; magis interpretanda est ut aliquid, quam ut nihil operetur: ex l.* 109. ff. *de Legatis* 1.°

Quod (3) factum est, quum in obscuro sit, ex affectione cujusque capit interpretationem. *l.* 168. § 1. Paul. lib. 1. ad Plaut.

(1) Quam stricta et grammaticalis ratio ferat. Cujac.

(2) Vide exempla plura in Titulis *de Legatis* N. 150 et 151.

(3) Exemplum in legato rei quam testator ignorabat alienam. Ex affectione quam habuit erga legatarium, æstimatur an voluerit (etiamsi alienam esse sciret) legare.

DCCCXLIV. Non quæri oportet, cum quo de supremis quis loquatur, sed in quem voluntatis intentio dirigatur. *l.* 77. § 26. ff. *de Legatis* 3.°

Non mirandum, si, quum alius rogatus sit, alius fideicommisso (1) obstringatur. *l.* 108. § 14. ff. *de Legatis* 1.°

Interdum alterius nomen scribitur in testamento, alteri vero fideicommissi petitio vel legati competit. *l.* 11. § 2. *ff. de Legatis* 3.°

Plerumque evenit, multorum interesse id quod relinquitur; verum testatorem voluisse uni honorem habitum. *l.* 11. § 20. ff. *de Legatis* 2.°

(1) Non tam enim ad quem sermo directus sit, quam quem testator voluerit gravare, inspici debet. Exempla in Tit. *de Legatis* N. 155.

DCCCXLV. 1. Semper (1) in obscuris, quod minimum est sequimur. *l.* 9. Ulp. lib. 15. ad Sab.

2. Quum species ex abundanti per imperitiam enumerantur (2), generali legato non derogatur (3). Si tamen species (4) certi numeri demonstratæ fuerunt, modus generi datus in his speciebus intelligitur. *l* 9. ff. *de Supell. leg.*

3. *Genere legato, si enumeratæ fuerint res quædam sub una specie contentæ, non continebuntur legato cæteræ res sub ea specie contentæ. Exempla in Tit.* de Legatis N. 176.

4. *In legato generali rerum alicujus materiæ, item illæ continentur quæ aliquid alterius materiæ admixtum habent: ex l.* 100. § *fin.* ff. de Legatis 3.°

5. *Genere legato non continentur, nisi res hujus generis quarum testator dominus fuit: ex l.* 24. *ff. de Instr. leg.*

6. *Quum relinquitur generi personarum, etiam illæ continentur quæ specialiter commendatæ sunt; non illæ quibus specialiter testator providit, multo minus illæ quibus inimicus fuit: exempla in Tit.* de Legatis N. 181. *et seq.*

(1) Fallit regula, quum favor religionis, aut filii qui de fideicommisso paterno contra fiscum contendit, favorabiliorem suadet interpretationem.

(2) Quum genere legato, enumeravit postea species quas per errorem credebat forte legato non contineri; aut de quibus dubitari poterat an continerentur. Vi exempla Tit. *de Legatis* N. 173.

(3) Non ideo restringitur legatum ad has solas species.

(4) Si certo et accurato numero species quas legare vellet, enuntiavit. Exempla in Tit. *de Legatis.* N. 174.

DCCCXLVI. *Regulariter in legatis oratio per futurum tempus concepta, refertur ad res quas mortis suæ tempore testator habebit; per præsens aut præteritum tempus concepta: aut quum nullum est tempus, ad eas duntaxat quas habebat tempore testamenti: exempla cum exceptionibus in Tit.* de Legatis *a N.* 192. *ad N.* 200.

## ARTICULUS III.

*Regulæ interpretationis circa ambiguitatis speciem quæ ex duabus dispositionibus simul spectatis oritur.*

*De ambiguitate, ex duabus scripturis contrariis.*

DCCCXLVII. 1. In legatis novissimæ scripturæ valent. *l.* 12. § 3. ff. *de Legatis* 1.º

In tutelis testamentariis, id sequimur quod novissimum est. *l.* 10. § 1. ff. *de testam. tut.*

2. Traditum est in legatis novissimam, in libertatibus levissimam conditionem (1) spectandam. *l.* 87. ff. *de Cond. et dem.*

Levissima libertatis conditio intelligenda est, quæ ad libertatem perducit; quamvis natura gravior. *l.* 35. ff. *d. tit.*

Sed in fideicommissariis libertatibus, novissima scriptura spectatur. *l.* 5. ff. *de Manum. testam.*

3. *Quum servus legatus est, et altera scriptura manumissus;* Toties efficacior est libertas legato, quoties utiliter data est. *l.* 37. ff. *de Legatis* 1.º

Si pure legatus servus, sub conditione liber esse jussus fuerit; sub contraria conditione valet legatum. *l.* 68. § 2. ff. *d. tit.*

Si idem pure legatus sit, et ex die liber esse jussus erit; omnimodo inutile est (2) legatum. *d. l.* 68. § 3.

4. *In heredum institutionibus non novissima, sed plenior scriptura præfertur* : *ex l.* 27. § 1. *ff.* de Her. inst.

Si plures institutiones (3) ex eadem parte sub diversis conditionibus fuerint; conditio quæ prior extiterit, occupabit institutionem. *l.* 17. *ff. d. Cond. instit.*

(1) *In disjunctis* conditionibus; id est, separatis dispositionibus.

(2) Ita stricto jure; quia deberi ad tempus nec legatum nec quodvis aliud potest: ex æquitate tamen sustinetur usque ad illud tempus.

(3) Ejusdem personæ.

*De aliis ambiguitatum speciebus.*

DCCCXLVIII. 1. Si non corpus sit legatum, sed quantitas eadem in eodem testamento sæpius; D. Pius rescripsit tunc sæpius præstandam summam, si evidentissimis probationibus ostendatur (1) testatorem multiplicare legatum voluisse. *l.* 34. § 3. ff. *de Legatis* 1.º

(1) Hæc probandi necessitas legatario non incumbit, si a diversis heredibus aut in diversis scripturis relictæ sint illæ quantitates; puta, una testamento, altera codicillis.

2. *Quum diversas quantitates eidem (2) qui reliquit diversis scripturis; non multiplicasse legata, sed prius per posterius auxisse vel minuisse creditur, nisi contrarium probetur* : *ex l.* 18. ff. de Alim. leg.

(2) Secus, si diversis personis; puta, una mihi, altera quantitas servo meo relicta sit.

## ARTICULUS IV.

*De interpretatione quarumdam clausularum quæ legatis ac fideicommissis adjiciuntur.*

*De clausula* Exceptionis.

DCCCXLIX. *Clausula* Exceptionis, *qua res quædam ex legato universitatis excipiuntur, ita valet; si existat et constet quid exceptum fuerit. Et quidem valet, etsi ea quæ excipiuntur, exhauriant legatum. Tit.* de Legatis *N.* 221.

*De clausula* Prorogationis.

DCCCL. Talis scriptura : Quas pecunias legavi, eas heres meus annua, bima, trima die (1) dato; ad corpora legata non pertinet, sed ad ea quæ pondere, numero, mensura continentur; et ad ea tantum quibus dies (2) non est appositus. *l.* 30. *pr. et* § 1. *ff. de Legatis* 1.º

Quum vulgari modo dies legatorum profertur, nihil ad dotis relegationem (3) pertinet. *l.* 4. *ff. de Dot. prœleg.*

*Prorogationis* Scripturam non solum ad præcedentia legata.... extendi... sed etiam ad ea quæ codicillis postea legata fuerint. *l.* 30. § *fin. et l.* 31. *ff. de Legatis* 1º.

*Videtur in clausula prorogationis* Non hoc egisse testatorem ut confirmet q æ inutilia sunt, sed ut diem utilibus prorogaret. *l.* 19. *ff. d. tit.*

(1) Subauditur semper *æquis pensionibus.*

(2) Aut conditio. Videntur autem diem habere, et quæ sic relicta sunt *Præsenti die.*

(3) Evidens est enim voluisse testatorem præsenti die præstari; cum in eo solo commodo repræsentationis, consistat legatum.

*De clausula* Repetitionis.

DCCCLI. *In posteriori legato,* Verius est eo

verbo Amplius superiora (1) repeti. *l.* 54. *ff. de Legatis* 1.°

Legata inutiliter (2) data Papinianus putat confirmari per repetitionem. *l.* 19. ff. *de Legatis* 2.°

In generali repetitione legatorum, etiam libertates datæ continentur; ex mente Legis XII. (3) Tabularum. *l.* 80. *ff. de Verb. sign.* Paul. lib. 9. ad Plaut.

*Quum pupillus priore loco gravatus, semel heres extitit;* Repetitio *a substituto facta deficit, nisi quid plus fuerit in Repetitione, aut adjecta fuerit alia legatarii persona : ex Tit.* de Legatis *N.* 235. *et* 236.

(1) Nec solum quæ eidem, sed quæ alii personæ relicta sunt. Quod quando obtineat, vide Tit. *de Legatis*, N. 230. et ibi Notas. Repetita autem sub eadem die et conditione videri soleut. *d. tit.* N. 234.

(2) Imo et quod omnino legatum non fuit, per verbum *amplius* legato includitur; ut si quis quum dotem ante non legasset, *Amplius quam dotem, centum.*

(3) Quæ verbo *Legassit*, omnes ultimas voluntates complexa esse videtur.

*De clausula* Multiplicationis.

DCCCLII. *Clausula qua quis eis quibus jam legavit, præcipit* Alterum tantum *dari; non porrigetur ad ea quibus reddi magis quam dari videtur, puta ad relegationem dotis : ex l.* 88. § 7. ff. de Legatis 2°.

*Multiplicatio fit ex hac clausula, non deducto onere prioris legati : ex l.* 18. § 4. *ff.* de Alim. leg.

## SECTIO VII.

### *De die, conditione, modo, demonstratione, et causa, quæ ultimis voluntatibus adjiciuntur.*

### ARTICULUS I.

*De die.*

DCCCLIII. 1. Dies Incertus (1) conditionem in testamento facit. *l.* 75. *ff. de Cond. et dem.*

*Dies* Certus *non suspendit legatum, sed præstationem duntaxat moratur.*

(1) Incertus est, de quo incertum est an exiturus sit; aut etiam de quo incertum quando, et an vivo eo cui relictum est exiturus sit.

2. Quum tempus in testamento adjicitur, credendum est pro herede (2) adjectum; nisi alia mens fuerit testatoris : sicuti in stipulationibus, promissoris gratia tempus adjicitur *l.* 17. Ulp. lib. 23. ad Sabin.

3. *Quum terminus ex quo dies curret, expressus non est; an ex die testamenti, an ex die mortis currere debeat, ex circumstantiis æstimandum : ex l.* 41. § 15. *ff.* de Fideic. libert.

*Quum terminus expressus est, et tempore testamenti jam erat completus; si completum ignoravit testator, præsens legatum debebitur; si scivit completum, videtur tantum temporis ex die testamenti indulsisse : ex l.* 49. § 1. *ff.* de Legatis 1°.

*Dies* (3) *conditioni sub qua legatum est insertus, non videtur etiam ipsi præstationi legati additus; nisi hoc aliunde appareat, puta ex particula* Tum. *Tit.* de Condit. et demonstr. *N.* 10. *et* 11.

(2) Hinc potest heres, si velit suo jure non uti, et ante diem solvere; nisi manifeste doceatur diem pro legatario adjectum.

(3) V. G. *Si Titio in quinquennio nupserit*, heres decem dato : statim atque nupserit, ante completum quinquennium debebitur. Si ita scriptum esset, *Tum heres dato;* nonnisi completo quinquennio exigi posset; etsi ante nupserit.

DCCCLIV. Duodecimo anno, et Post duodecim annos, multum interest. Duodecimus annus est, quum quantumlibet ex duodecimo (1) anno venisset. *l.* 41. *ff. de Manum. testam.*

(1) Igitur ita liber esse jussus *anno* 12.° *post mortem meam*, initio anni 12. liber erit. Quod si Intra *annum* 12. præsens erit libertas.

### ARTICULUS II.

*De conditionibus in genere.*

§ 1. *Quæ conditiones ultimas voluntates conditionales faciant.*

DCCCLV. Nulla (1) est conditio, quæ in præteritum confertur, vel quæ in præsens. *l.* 10. § 1. ff. *de Cond. instit.*

Si jam facta sint quæ conditionis loco ponuntur, et sciat testator; quæ iterum fieri possunt, expectentur ut fiant : si vero nesciat, præsenti debeatur. *l.* 11. ff. *de Cond. et dem.*

(1) Nec enim suspendit, sed statim aut confirmat aut perimit ultimam voluntatem.

DCCCLVI. Obtinuit impossibiles conditiones tes-

tamento adscriptas, pro nullis (1) habendas. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Quæ facta lædunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, et contra bonos mores sunt; ea nec facere nos posse credendum est. *l.* 15. *ff. de Cond. instit.*

Falsam (2) conditionem, Cassius et Sabinus impossibilem esse dixerunt. *l.* 72. § 7. *ff. d. tit.*

Conditiones quæ contra leges aut quæ vicem legis obtinent scriptæ, vel quæ contra bonos mores, vel derisoriæ sunt, aut hujusmodi quas Prætores improbaverunt, pro non scriptis hebentur. *l.* 14. ff. *de Cond. inst.*

Prætor (3) voluit, eum cui sub jurisjurandi conditione relictum est; ita capere, ut capiunt hi quibus nulla talis jurisjurandi (4) conditio inseritur. *l.* 8. ff. *d. tit.*

Heres scriptus sub conditione Si JURAVERIT se daturum quid aut facturum, compellitur facere id quod jussus est; solo (5) jurejurando remisso. *l.* 26. ff. *de Cond. et dem.*

Quod (6) in fraudem Legis ad impediendas nuptias scriptum est, nullam vim habet. *l.* 79. § 4. ff. *d. tit.*

(1) Pro non adjectis.

(2) Puta hæc, Si *quod Titio debeo solverit;* quum nil debeam.

(3) Prætor hanc conditionem remittit, ne detur occasio perjuriis; non remittit tamen, si adscripta fuerit libertati.

(4) Adeo hæc conditio remissa, pro impleta habetur; ut, si disjunctim cum altera licita conditione adscripta sit, nec alteram impleri opus sit. l. 8. § 1. ff. *d. tit.* N. 30.

(5) De cætero conditio utilis est, non quidem tanquam *Conditio*, sed tanquam *Modus.*

(6) Adeoque hæc conditio *Si non nupserit*, mihi eisve per quos mihi acquiritur adscripta, insuper habetur tanquam contra leges. Secus de illa conditione qua quis prohibetur nubere certis personis aut in certo loco, quum allis commode posset. Cæterum et illa reprobatur, *Si arbitratu* certæ personæ nupserit, vel *Si nupserit* indigno.

DCCCLVII. Conditiones extrinsecus, non ex testamento (1) venientes, id est quæ tacite inesse videntur; non faciunt legata conditionalia. *l.* 99. ff. *d. tit.*

*Corollarium :* Heredis aditio moram legati petitioni facit, cessioni diei non facit. *l.* 7. ff. *Quand. dies leg.*

Hæc verba, Si HERES ERIT, vel si hereditatem adierit (2), subjectum legatum non faciunt conditionale. *l.* 3. *ff. de Legatis* 1°.

Verba hæc, Mævius Si VOLET heres esto, in necessario conditionem faciunt, in voluntario frustra adduntur. *l.* 12. ff. *de Condit. instit.*

Illi, Si (3) volet, do; conditionale est legatum. *l.* 65. § 1. *ff. de Legatis* 1°.

(1) Conditio dicitur *venire ex testamento;* quæ ex speciali voluntate testatoris in aliquem eventum, legatum suspendere volentis, proficiscitur. Quicquid aliunde moratur præstationem, dicitur *extrinsecus* venire; nec suspendit legatum. Vide varia exempla et corollaria. *d. tit.* N. 43. 44. 45. etc.

(2) Is scilicet a quo relictum est; hæc enim conditio inest naturæ legati, quod deberi non potest ab eo a quo relictum est, nisi heres sit. At si in personam coheredis collata sit conditio, valet.

(3) Non enim inest legato, ut legatarius velit; cum ignoranti acquiratur.

§ 2. *Quæ verba conditionem demonstrent, necne.*

DCCCLVIII. Non interest ita scribatur, Si (*puta*) annorum quatuordecim factus erit, an ita QUUM : utrobique eadem conditio est. *l.* 22. ff. *Quando dies leg. ced.*

Si ancilla CUM FILIIS libera esse jussa sit, adjectio CUM FILIIS non facit conditionem. *l.* 73. § 3. ff. *de Manum. testam.*

Licet ut non petatur cautio, conditio testamento scripta fuerit; non videtur (1) conditio *l.* 12. ff. *Ut leg. nom. cav.*

His verbis QUUM A TE PETIERINT (2), conditio fideicommisso adscripta non videtur. *l.* 85. *ff. de Cond. et dem.*

(1) Hoc ipso enim quod præscribitur, impletur; cum non possit petere cautionem is legatarius, qui eam petere prohibitus est.

(2) Quia executionem magis spectant quam dispositionem.

§ 3. *Quando et quæ conditiones tacite adjectæ intelligantur.*

DCCCLIX. Si filio a patre fideicommissum sic relictum est, Ut relinquat (1) filio, vel VOLO EUM HABERE; defendetur in id tempus fideicommissum relictum, quo sui (2) juris filius efficietur. *l.* 11. § 10. *ff. de Legatis.* 3°.

*Si quis aliquem ex liberis suis qui liberos non habebat roget, restituere post mortem suam extraneo; subauditur conditio* SI SINE LIBERIS DECESSERIT. *l.* 102. ff. *de Cond. et dem. l.* 6. §. 1. *Cod. de Instit. et substit.*

(1) Vel ut reservetur filio.

(2) Si alius quam qui fideicommissarium in sua potestate habet, similibus verbis gravaretur; videretur relictum in tempus mortis gravati.

Si ab impubere legatum fuerit sub conditione, et a substituto repetitum legatum, non videtur repetita (3) conditio quæ inutile legatum facit. *l.* 118. § 4. ff. *de Legatis* 1°.

*Quum bis eidem relictum est, conditio priori dispositioni inserta non censetur repetita in posteriori; nisi aut posterior dispositio contineat repetitionem prioris, aut utraque dispositio ad eumdem qui lem rei relinquendæ finem collimet, aut posterior dispositio absque hujus conditionis repetitione foret inutilis. Tit.* de Condit. et dem. N. 87. *ad* N. 90.

Quæ conditio ad genus personarum, non ad certas et notas personas pertineat; eas existimamus totius esse testamenti, et ad omnes heredes institutos pertinere. At quæ conditio ad certas personas accommodata fuerit, eam referre debemus ad eum duntaxat gradum quo hæ personæ institutæ fuerunt. *l.* 39. ff. *de Cond. et dem.*

(3) Qualis est illa, *Si ad pubertatem pervenerit.* Cæteræ conditiones tacite repetitæ intelliguntur a substituto.

## § 4. *An conditio adimi possit*

DCCCLX. Melius est, conditiones sicut adscribi, ita et adimi (1) posse. *l.* 3. § 9. ff. *de Adim. leg.*

(1) Ratio dubitandi erat quod conditio non *datur*, sed adscribitur : quod autem non *datur*, non potest adimi.

## § 5. *Quando conditio impleri aut deficere videatur.*

DCCCLXI. *Conditionem implet qui facit quod in conditione positum est, utcumque facere potest licet inefficaciter. Exempla Tit.* de Cond. et dem. N. 96.

Conditionibus pupillus et sine tutoris auctoritate parere (1) potest, item servus vel filiusfamilias sine jussu patris vel domini. *l.* 5. *pr.* § 1. ff. *de Cond. et dem.*

(1) Parendo enim non fit heres, sed hoc consequitur ut jam possit cum auctoritate tutoris adire.

DCCCLXII. Verius (1) est, ut quis conditionem scindere non possit. *l.* 23. ff. *d. tit.*

Quum duobus eadem res sub conditione legata est; singuli pro sua parte (2) et conditioni parere, et legatum capere possunt. In eo vero quod uni sub conditione legatum est, scindi ex accidenti conditio non debet; et omnis numerus eorum qui in locum ejus substituuntur (3), pro singulari persona est habendus. *l.* 56. ff. *d. tit.*

(1) Regula fallit; ut (quum a duobus relictum est sub conditione *Dandi*, et uni dari non potuit) possit legatarius pro parte alteri dando; legatum consequi; item quum non potest nonnisi partem legati consequi.

(2) Scilicet nisi quid individuum fuerit in conditione positum.

(3) Scilicet si ita relictum fuerit; *Titio, aut (si præmortuus fuerit) filiis ejus.*

DCCCLXIII. *Quum tempus intra quod conditio potestativa impleretur, adjectum est;* Quibus diebus... nec per te staret... hi dies conditioni non imputabuntur. *l.* 40. ff. *d. tit.*

Si quis sic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat; ipse quoque dies quo quis mortuus est, numeratur (1). *l.* 133. *ff. de Verb. sign.* Ulp. lib. 4. ad L. Jul. et Papiam.

Sciendum est promiscuas conditiones post mortem impleri oportere, non promiscuas etiam vivo testatore existere posse. *l.* 11. § 1. *ff. de Cond. et dem.*

Ut paruisse quis conditioni promiscuæ videatur, scire debet hanc conditionem insertam. Nam si fato fecerit, non videtur obtemperasse voluntati. *l.* 2. ff. *d. tit.*

Conditio (*promiscua, veluti*) Si in Capitolium ascenderit, sic recipienda est Si quum primum potuerit. *l.* 29. ff *d. tit.*

(1) Ut si hoc die factum fuerit, conditio *Si intra id tempus factum esset*, videatur impleta.

## § 6. *Quando conditio quæ non impleta est, pro impleta habeatur.*

DCCCLXIV. In Jure Civili receptum est; Quoties per eum cujus interest conditionem non impleri, fiat quominus impleatur; perinde haberi ac si impleta conditio fuisset (1) : quod ad libertatem et legata perducitur. Quibus exemplis stipulationes quoque committuntur, quum per promissores factum esset quominus stipulator conditioni pareret. *l.* 161. Ulp. lib. 71. ad Ed.

Non omne ab heredis persona interveniens impedimentum statulibero, pro expleta conditione cedit; sed id duntaxat, quod impediendæ libertatis factum est. *l.* 38. *ff. de Statulib.*

(1) Fluit ex regula generali quæ est supra N. 51. Vide exempla Tit. *de Condic. et dem.* N. 112. ad N. 116.

DCCCLXV. *Conditiones* Potestativæ (1), *ex eo solo pro impletis habentur quod non stet per eum*

(1) Potestativæ dicuntur, quæ in solo ejus cui relinquitur facto consistunt; veluti, *Titio (Si Capitolium ascenderit) lego.*

*cui injunctæ sunt* (2). *Secus de* Mixtis (3); *nisi libertati aut legato alimentorum adscriptæ sint : quo casu favorabiliter pro potestativis habentur. Tit.* de Cond. et dem. *N.* 121 *et seq.*

*Conditiones* Mixtæ *pro impletis habentur, quum stat per eum in cujus personam* (4) *collatæ sunt.* d. tit. *N.* 119

Absurdum (5) est maturius *quem* liberum fieri quum conditionem non implet, quam futurus foret si eam impleret. *l.* 4. § 2. ff. *de Statulib.*

Non libertati sufficit heredem in mora fuisse; si non id fiat per statuliberum, quod remota mora libertati aditum daret. *l.* 34. § 1. ff. *d. tit.*

(2) Non tamen pro impleta habebitur, si saltem per æquipollens eam implere possit; nisi eam utcumque potest impleat. Non necesse autem habebit per æquipollens implere, si per ipsum a quo relictum est steterit quominus impleatur. *d. tit.* N. 127 et 128.

(3) Quæ non ejus solius cui relinquitur, sed in ejus et alterius facto consistunt : ut, *Titio lego*, Si *Mævio decem dederit.*

(4) Puta illa, Si *Titio nupseris*, pro impleta habebitur, si Titius nolit uxorem ducere. Secus, si mortuus esset.

(5) Ex hac regula concludendum relinquitur, conditionem quæ tractum temporis habet, puta illam Si *anno Titio servierit*, si stat per heredem eumve in cujus personam collata est quominus impleatur, tunc demum tamen pro impleta haberi, quum tempus præteriit intra quod impleri potuit. Vide plura de hac et seq. Reg. Tit. *de Cond. et dem.* N. 125. et seq.

### § 7. *Quum plures conditiones adscriptæ sunt, an omnibus parendum.*

DCCCLXVI. Si plures conditiones conjunctim datæ sunt, omnibus parendum; si disjunctim sunt, cuilibet. *l.* 5. ff. *de Condit. instit.*

Ubi verba conjuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum. *l.* 110. § 3. Paul. lib. 6. ad Ed.

### § 8. *De* Muciana *cautione.*

DCCCLXVII. *Obtinuit ut is cui sub conditione quæ in* Non faciendo *consistit relictum est*, (*puta*, Si non ascenderit *Capitolium*), *posset ante hanc conditionem quæ nonnisi morte ipsius existere potest, legatum consequi; oblata cautione de restituendo in eum casum quo conditioni non paruisset. Quæ cautio ab ipsius auctore* Muciana *dicta est. Circa quam hæ traduntur regulæ.*

1. Muciana cautio locum non habet; si per aliam conditionem, legati actio differri possit. *l.* 77. § 1. ff. *de Condit. et dem.*

2. Mucianæ cautionis exemplum locum habere non potuit, quum (1) vivo eo cui relictum est impleri conditio potuit. *l.* 72. § 2. ff. *d. tit.*

3. Is cui sub conditione Non faciendi relictum est, ei cavere debet Muciana cautione; ad quem deficiente conditione legatum hereditasve pertinere potest. *l.* 18. *ff. d. tit.*

4. Qui mucianam cautionem alicujus non faciendi causa interposuit; si postea fecerit, fructus quoque restituere debet *l.* 76. § *de Legatis* 2.°

(1) Puta si relictum sit mulieri, Si *Titio* Non *nubat.* Hæc enim conditio quamvis in Non *faciendo*, potest viva ea impleri; puta, morte Titii, aut si alii nupserit. Fallit regula, si casus qui vivo legatario conditio impleri posset, adeo luctuosus sit ut testator ad eum non respexerit : V. G. *Si a filiis meis non discesserit.*

### § 9. *Regula generalis circa conditionum interpretationem.*

DCCCLXVIII. In conditionibus primum locum voluntas defuncti obtinet, eaque regit conditiones. *l.* 19. ff. *de Cond. et dem.*

## ARTICULUS III.

*De variis singularibus conditionum speciebus.*

### § 1. *De conditione* Dandi.

DCCCLXIX. Qui dare jussus est, nisi adjectum sit cui det, heredibus dare debet pro partibus hereditariis. *l.* 22. ff. *de Statulib.*

*In conditione dandi* Si heredibus nominatis extraneus junctus est; extraneo virilis, cæteris hereditariæ dari debent. *d. l.* 22. § 2.

Quum hereditas ex Trebelliano restituta est, heredi dandum est ut impleatur conditio, nec hoc restituendum. *l.* 44. § 4. *ff. de Cond. et dem.*

DCCCLXX. Heredi dare jussus et liber esse, et heredis heredi dando perveniet ad libertatem. Quod non similiter in legatarii persona custodiri. *l.* 51. § 1. *ff. de Cond. et dem.*

*Heredi dare jussus*, Si nullus heredi successerit, jure (1) constituto, nulli dando ad libertatem perveniet. *l.* 94. *ff. d. tit.*

Liber esse jussus Si heredi dederit, si ab herede abalienatus sit, emptori (2) dando ad libertatem perveniet. Ulp. fragm. *Tit.* 2.

(1) Id est, singulari favore libertatum, ita constituto.

(2) Enimvero hæc conditio libertati adscripta non concluditur intra personam heredis. Secus in persona legatarii obtineret.

Qui heredi (3) dare jussus est; servo alieno instituto, non domino dare debet. Statuliber quin domino dare debeat (4), non est dubium. *l.* 44. *pr. et* § 2. *ff. de Condit. et dem.*

Si pupillo vel furioso dedisset, videtur explesse conditionem curatori vel tutori dando (5). *l.* 13. *ff. d. tit.*

(3) Sive sub appellatione heredis, sive sub propria.

(4) Ratio disparitatis quod in libertatibus, conditio non concluditur intra personam heredis.

(5) Non si ipsi pupillo absque tutoris auctoritate daret.

DCCCLXXI. Servus liber esse jussus Si dederit; ex peculio dare potest (1), quod quocumque modo acquisitum habuerit. *l.* 13. § 5. ff. *de Statulib.*

Quod statulibero ex peculio suo implendæ conditionis causa dare concessum est; ita interpretari debemus, ut non etiam ex eo dare possit quod extra (2) peculium est. *l.* 17. *ff. d. tit.*

Jussus dare, numerare (3) debet, non fidejussorem dare. *l.* 5. § 1. *ff. Statulib.*

(1) Non transfert quidem in accipientem si invito eo ad quem peculium pertinet det: sed tamen implet conditionem.

(2) Id est, quod excedit eam quantitatem peculii quæ deducto quod domino debet, superest.

(3) Compensatio aut acceptilatio idem præstant.

§ 2. *De conditione reddendarum rationum, et aliis.*

DCCCLXXII. Rationum reddendarum conditioni continetur, omne quod quoquo genere servi (*cui injuncta est*) actum fidemque (1) respiceret. *l.* 41. § 11. ff. *Fideic. lib.*

Conditionem Si rationes reddiderit, neque conditionem meram putamus esse quæ in datione (2) consistit, neque meram conditionem quæ in facto (3) sit; sed eam quæ ex mixtura (4) quadam consistit. *l.* 82. ff. *de Cond. et dem.*

In Reliquis accipere debemus, ut ipsa volumina rationum reddantur. *l.* 13. § 2. ff. *de Manum. test.*

*Servo sub conditione reddendarum rationum manumisso;* Puto et ad emptorem *servi*, reliquorum solutionem transmitti. Sic fiet ut dividatur (5) conditio. *l.* 6. § 7. ff. *de Statulib.*

(1) Non solum igitur eorum quorum administratio ipsi commissa est, sed et eorum quæ forte aliunde subripuisset domino.

(2) Solutione *Reliquorum.*

(3) Exhibitionis et dispunctionis rationum.

(4) Utrumque scilicet, et exhibitionem et reliquorum solutionem.

(5) Heredi enim rationes excutiendas tradere debebit, reliqua emptori solvere.

DCCCLXXIII. Si quis ita legaverit Dum uxor mea cum filio erit.... non omne momentum exigendum ut cum liberis sit; sed si eam mentem et id propositum habeat ne filium à semet dimittat, neve per eam stet quominus cum ea filius educetur *l.* 8. ff. *de Cond. et dem.*

*De interpretatione plurium aliarum locutionum in Conditionibus, vide Tit. præced. passim.*

## ARTICULUS IV.

*De* Modo *ultimis voluntatibus adjecto.*

DCCCLXXIV. Si cui in hoc legatum sit ut aliquid faceret (1) sub Modo legatum videtur. *l.* 17. §. *fin. ff. de Cond. et dem.*

Si tibi relictum est uti quid facias, etiamsi non interest heredis id fieri, negandam tibi actionem; si non caveas heredi, futurum id quod defunctus voluit. *l.* 19. ff. *de Legatis* 3.o

Is cui sub modo relictum est, toties secundum voluntatem testatoris facere compellitur, quoties contra (2) legem nihil sit futurum. *l.* 37. ff. *de Cond. et dem.*

(1) Vel daret.

(2) Aut nisi id sit quod nimis sit invidiosum libertati, puta *Ut a monumento non recedat.*

DCCCLXXV. Eas causas quæ protinus agentem repellunt, in fideicommissis pro conditionalibus servari oportet; eas vero causas quæ habent moram (1) cum sumptu, admittemus cautione oblata. *l.* 80. ff. *de Cond. et dem.*

Modus pro conditione (2) observatur. Sed si per te non stat quominus voluntati testatoris pareas; quominus id quod tibi relictum est obtineas, non oberit. *l.* 1. *Cod. de His quæ sub mod.*

*Ex Constitutione Gordiani admissum est; ut ex his verbis, Titio relinquo* Ut Mævio det, *fideicommissi actio Mævio nascatur. l.* 2. *Cod. d. tit.*

(1) Intelligit legem aliquid faciendi.

(2) Non hoc sensu ut suspendeat legatum quemadmodum conditio: sed hoc sensu ut legatarius per exceptionem excludatur a petitione legati, nisi paratus sit implere, aut saltem cavere de implendo; imo etsi ei res legata præstita sit, ab eo repetatur, nisi impleat *Modum*, et quidem in solidum. Tit. *de Cond. et dem.* N. 221. 222. 223.

## ARTICULUS V.

*De* Demonstrationibus *et* Causis, *quæ in ultimis voluntatibus exprimuntur.*

DCCCLXXVI. Inter demonstrationem et condi-

tionem hoc interest; quod demonstratio plerumque factam rem ostendit, conditio futuram. *l.* 34. § 1. *ff. de Cond. et dem.*

Quidquid demonstrandæ rei additur, satis demonstratæ, frustra est. *l.* 3. § 8. ff. *de Dot. prœleg.*

Falsa demonstratio neque legatario neque fideicommissario nocet, neque heredi instituto. *l.* 33. ff. *de Cond. et dem.*

Demonstratio plerumque vice nominis fungitur. Nec interest falsa an vera sit, si certum sit quem testator demonstraverit. *l.* 34. ff. *de Cond. et dem.*

DCCCLXXVII. Causa in præteritum, pæna in futurum confertur. *l.* 12. ff. *de Cond. et dem.*

Falsam causam legato non obesse verius est, quia ratio legandi legato non cohæret. Sed Doli exceptio locum habebit, si probetur alias legaturus non fuisse. *l.* 72. § 6. ff. *de Condit. et dem.*

## SECTIO VIII.

### *De variis casibus quibus ultimæ voluntates stante licet testamento exitum non habent.*

### ARTICULUS I.

*De his quæ pro non scriptis habentur.*

DCCCLXXVIII. 1. Quæ in testamento ita sunt scripta ut intelligi non possint, perinde sunt ac si scripta non essent. *l.* 72 §. 3. Q. M. SCÆVOLA LIB. SING. ΟΡΩΝ.

2. Ubi pugnantia inter se testamento juberentur, neutrum ratum est. *l.* 88. CELSUS LIB. 17. DIGEST.

3. Quod quis sibi adscripserit, pro non scripto est. *l.* 5. ff. *de His quæ pro non script.*

4. *Jure vereri* (1); Pœnæ causa ne quidem fideicommissa dari possunt. ULP. FRAGM. *Tit.* 12.

Pœnam à conditione voluntas testatoris separat. *l.* 2. ff. *de His quæ pœnæ caus.*

5. Si eo tempore quo alicui legatum adscribebatur, in rebus humanis (2) non erat, pro non scripto hoc habebitur. *l.* 4. ff. *de His quæ pro non script.*

(1) *Pœnæ causa* relinqui dicitur, quod testator in eum casum relinquit quo heres quid faceret, vel non faceret, hoc animo ut heredem ita ad faciendum adstringeret, vel a non faciendo deterreret. Jure Justinianeo valent, si honestum sit quod testator jussit.

(2) Idem si fuit in captivitate, unde postea non redeat.



Si in metallum (3) damnato quid extra causam alimentorum relictum fuerit, pro non scripto est, *l.* 3. ff. *d. tit.*

6. Quæ in eam causam pervenerunt, a qua incipere non poterant (4); pro non scriptis habentur. *l.* 3. § *fin.* ff. *de His quæ pro non script.*

(3) Idem dic de deportato, et de his quibus legari non potest.

(4) Exceptis casibus quibus leges pronuntiaverunt eas caducas aut in causa caduci esse.

DCCCLXXIX. *Quæ pro non scriptis habentur, remanent penes eum a quo relicta sunt; et quidem regulariter* (1) *absque onere quod injunctum fuerat ei cui relictum est. l. un. Cod.* de Caduc. toll.

(1) Excipe duos casus. Primus est quum quis sibi quid adscribit. Secundus quum legatum servi inutiliter relictum habebat legem ejus manumittendi.

### ARTICULUS II.

*De caducis et causa caduci, quæ ex Lege Julia et Papia fisco vindicabantur.*

DCCCLXXX. 1. CADUCUM appellatur... si ex parte heres scriptus legatariusve ante apertas (1) tabulas decesserit vel peregre factus sit. ULP. FRAG. *Tit.* 7.

Si post testamentum factum heres vel legatarius in metallum damnatus (2) sit, ad fiscum non pertinet. *l.* 3. § 1. *de His quæ pro non script.*

2. CADUCUM appellatur, si cœlibi vel Latino legatum fuerit; nec intra dies centum, vel cœlebs Legi paruerit, vel Latinus Jus Quiritum consecutus sit. ULP. FRAGM. *Tit.* 7.

Qui liberos non habebant, nonnisi dimidiam ejus quod sibi relictum erat a cujusvis testamento; vir et uxor qui procreationi liberorum non studerent ultra certam bonorum partem, alter ex alterius testamento capere non poterant. *d. tit.*

(1) Scilicet post mortem testatoris, ante apertas tabulas. Nam si vivo testatore decessisset, proprie non *Caducum*, sed *In causa caduci* vocabatur: utriusque tamen idem jus. Ex legibus caducariis dies legatorum non ex die mortis testatoris, sed demum ex apertura tabularum cedebat; et ex eo die pariter deferebatur hereditas heredi ex parte scripto; at ex asse scripto deferebatur, ut ex Jure antiquo, ex die mortis.

(2) De solo enim casu peregrinitatis seu deportationis Lex locuta est.

DCCCLXXXI. Non oportet prius de conditione

cujusquam quæri, quam hereditas legatumve ad eum pertineat (1) *l.* 52. ff. *de Legatis* 2.°

Quum ei qui partem capiebat, legatum esset ut alii restitueret; placuit solidum capere posse. *l.* 42. ff. *de Legatis* 2.°

Non capit quis quod erogat (2). *l.* 62. § 1. ff. *de Condit. et demonst.*

Quod conditionis implendæ causa datur, licet non ex bonis mortui proficiscatur, capere tamen supra modum non potest is cui certum modum ad capiendum Lex concessit. *l.* 35. *ff. de Mort. caus. donat.*

(1) Id est, dies cesserit.

(2) Sive ex causa fideicommissi; sive ex causa conditionis implendæ, ut in specie hujus legis.

DCCCLXXXII. Imperator rescripsit fiscum habere In rem actiones (1) ex tacito fideicommisso. *l.* 45. *ff. de Jur. fisc.*

Fere eo jam decursum ut fraus Legi fieri videatur (2), quoties quis neque testamento neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione et chirographo (3) obligaret se ad præstandum ei qui capere non potest. *l.* 3. *ff. de Jur. fisc.*

Non intelligitur fraudem legi fecisse, qui rogatus est palam restituere. *d. l.* 3.

Si pater (4) filii quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit; non debere id filio nocere: quia parendi necessitatem habuerit. *l.* 10. § 2. *ff. de His quæ ut indign.*

Patronus si recipiat ut ex portione sua præstet, cessare fraudem dicitur; quia ex suo largitur. *l.* 40. § 1. *ff. de Jur. fisc.*

Si quilibet heres tacite rogatus fuerit ut quadrantem quem Legis Falcidiæ (5) beneficio retinuit, non capienti restituat; æque locus erit Senatusconsulto. *l.* 23. *ff. de His quæ ut indign.*

Omnia caduca fisco vindicantur, servato jure (6) antiquo liberis et parentibus. Ulp. fragm. *Tit.* 17.

(1) Id est, posse persequi non solum adversus incapacem, sed et adversus eum qui tacite ei restituere rogatus est, antequam restitueret.

(2) Adeoque ei qui rogatus est, fiscus auferat.

(3) Vel etiam absque scriptura.

(4) Idem dic de domino.

(5) Differt hæc species a præcedenti. Non ex mero Legis beneficio Falcidiam heres habet; qui poterat non institui heres.

(6) Scilicet ut, quibus casibus pars hereditatis legatumve quod fiscus ex legibus caducariis vindicat, ante has Leges aut accrevisset coheredi collegatariove, aut apud eum a quo relicta erant remansisset; et nunc accrescat remaneatve his qui sunt in numero parentum aut liberorum testatoris.

Caduca cum suo onere (7) fiunt. *Ibid.*
*Caduca Jure Justinianeo abrogata.*

(7) Puta, fideicommissi: in quo differunt ab his quæ *Pro non scriptis* habentur.

## ARTICULUS III.

### *De his quæ ut indignis auferuntur.*

#### § 1. *De indignis ob delictum adversus leges.*

DCCCLXXXIII. Si quis contra *Leges* duxerit uxorem (1); quod ei ex testamento uxoris acquisitum est, quasi indigno ei aufertur. *l.* 2. § 1. *ff. de His quæ ut indign.*

Quæ stupro cognita in contubernio militis fuit, non admitti ad testamentum *etiam* jure militiæ factum; et quod relictum est, ad fiscum pertinere respondi. *l.* 14. *ff. d. tit.*

(1) Vel Præses provincialem, vel tutor pupillam, vel quivis adulterio damnatam. Item socaria militis, ab ejus testamento excluditur.

#### § 2. *De indignis ob delictum adversus personam defuncti.*

DCCCLXXXIV. Heredibus (1) qui in ulciscenda morte defuncti cessaverant, tam testamento quam ab intestato auferuntur bona; forte etsi quasi patronus venit. *l.* 15. § 1. ff. *de SC. Silan.*

Si cædis auctores reperiri non potuerint; obesse heredibus, ex quo nulla eorum culpa detegitur, non oportet. *l.* 7. *Cod. de His quib. ut indign.*

Præsidis iniquitate reis absolutis, heredibus qui non defunctorie officium impleverunt, quamvis non provocassent (2), hereditatem auferri non oportere visum est. *l.* 21. § *fin. ff. de SC. Silan.*

(1) Et omnibus qui loco heredis sunt: l. 21. ff. *de his quæ ut ind.*

(2) At contra, si reus provocet, prosequi causam appellationis tenentur.

DCCCLXXXV. Si quis vivi ignorantis bona cognati donaverit (1), quasi indigno aufertur. *l.* 2. § *fin. ff. de His quæ ut indign.*

*Vide alias causas; ut si status controversiam movit testatori, si eum detulit: Tit* de His quæ ut ind. *Art.* 1°.

(1) Vel alio modo de hereditate futura disposuerit.

§ 3. *De indignis ob impugnationem voluntatis defuncti.*

DCCCLXXXVI. 1. Eos qui ne testamentum ordinaretur (1), impedimento (2) fuisse monstrantur (3); velut indignas personas a successionis removeri compendio, celeberrimi juris est. *l.* 2. *Cod. Si quis aliq. test. proh.*

2. Judicium postremum in se provocare maritali sermone non est criminosum. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

(1) Aut mutaretur.

(2) Puta dum vi aut dolo facit quis quominus testamentarius testesve accedant.

(3) Idem dic de his qui coegissent testari.

DCCCLXXXVII. Aufertur hereditas, et ad fiscum pertinet; si emancipatus contra tabulas patris petierit, et ex substitutione impuberis adierit. *l.* 2. ff. *de His quæ ut indign.*

Qui falsas tabulas dixerit, nec obtinuerit; ad defuncti judicium adspirare (1) non potest. *l.* 16. *Cod. ad L. Corn. de Fals.*

Qui principale testamentum arguit, et a secundis tabulis repellendus est et a codicilis Non idem; si secundas tabulas (2) vel codicillos (3) arguit. *l.* 5. § 14. *ff. de His quæ ut indign.*

Meminisse oportebit; Eum qui testamentum inofficiosum improbe dixit et non obtinuit, id quod in testamento accepit perdere et fisco vindicari. *l.* 8. § 14. *ff. de Inoffic. testam.*

His qui testimonio (4) suo intentionem accusatoris adjuverunt, deneganda est actio... et ei qui accusatori adfuit, vel fidejussor pro eo extiterit. *l.* 5. § 10, et *l.* 11. *ff. de His quæ ut indign.*

Quidam et Præsidem indignum putant, qui falsum testamentum pronuntiavit, si appellatione intercedente heres scriptus obtinuerit. *d. l.* 5. § 12.

(1) Cum effectu; quia fiscus ei aufert.

(2) Nota, indirecte secundas tabulas, arguisse videri, qui impuberis matrem subjecti partus ream postulavit.

(3) Ab eo enim duntaxat quod secundis tabulis Codicillisve continetur, removetur. Disparitas est, quod qui testamentum impugnat, indistincte et *Secundas tabulas*, cum a testamento pendeant, impugnare videatur: contra, qui secundas tabulas aut *Codicillos* impugnat, nullatenus testamentum impugnat testamentum quod ab his non pendet.

(4) Ultro. Secus si evocati.

DCCCLXXXVIII. 1. Ei demum aufertur quod testamento datum est, qui ad Sententiam in lite improba perseveraverit. *l.* 8. § 14. *ff. de inoffic. testam.*

2. Ætati ejus qui accusavit, ignoscitur. *l.* 5. § 9. *ff. de His quæ ut indign.*

3. Officii necessitas (1) excusat. *d. l.* 5. § 13.

4. Non sum indignus... quum non proprio nomine, sed cujusdam successionis egi. *l.* 22. § 3. ff. *de Inoffic. testam.*

5. Qui non jure factum contendit nec obtinuit, non repellitur ab eo quod (2) meruit. *l.* 5. § 1. *ff. de His quæ ut ind.*

(1) Puta; Advocatum fisci, qui intentionem delatoris exequitur; Tutorem qui pupilli nomine falsum vel inofficiosum dicit testamentum. Idem dic de patre, qui nomine filii egit. l. 22. § 1. ff. *de Inoff. test.*

(2) Nam jus testamenti, non judicium defuncti impugnavit. l. 24. ff. *d. tit.*

§ 4. *De indignis ob neglectam defuncti voluntatem.*

DCCCLXXXIX. Omnibus (1) qui contra voluntatem (2) defuncti faciunt, ut indignis aufertur hereditas. PAUL. SENT. *lib.* 3. *Tit.* 5. § 15.

(1) Hæc regula videtur abrogata. l. 33. Cod. *de In ff. test.* et quodammodo a Justiniano restituta in casu Novellæ 1. cap. 1.

(2) Modo non prorsus ineptam.

DCCCXC. Quum in testamento scriptum esset, ut heres in funere aut in monumento DUNTAXAT aureos centum consumeret; non licet minus consumere. Si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur. *l.* 202. *ff. de Verb. sign.* ALFENUS VAR LIB. 2. DIGEST.

Non (1) oportet ut indignis successiones auferri, prætextu quod in sepultura supremis judiciis defunctorum obtemperatum non fuisset. *l.* 5. *Cod de His quæ. ut indign.*

(1) Hac Constitutione derogat Alexander, quantum ad sepulturas, juri antiquo ex *Pauli Sententiis* mox supra N. præced.

DCCCXCI. Non impugnatur (1) judicium ab eo qui noluit negotiis hereditariis implicari. l. 87. *ff. de Legatis* 1.º

(1) Adeoque heredi scripto qui repudiavit, non aufertur legatum; nisi contraria probetur testatoris voluntas. *d. tit.* N. 21.

§ 5. *De indignis ex judicio defuncti.*

DCCCXCII. Heredibus ut indignis, qui non ha-

buerunt supremam (1) voluntatem, abstulit jam pridem Senatus hereditatem. *l.* 12. *ff. de His quæ ut indign.*

Aufertur quasi indigno successio, qui quum institutus esset ut filius... suppositus declaratus est. *l.* 46. *ff. de Jure fisc.*

Amittere id quod testamento meruit, et eum placuit qui tutor datus excusavit se à tutela. Sed hoc legatum non ad fiscum transfertur, sed filio relinquitur. *l.* 5. § 2. *ff. de His quæ ut indign.*

(1) Vel quod nomina eorum consulto induxerit, vel quod eis non jure ademerit hereditatem, puta alium heredem scribendo in Codicillis (vel in posteriori testamento) eum quem non poterat.

§ 6. *Regulæ generales circa indignos.*

DCCCXCIII. *Non solum ipsi indigno; sed et* Si diem suum obierit, hereditas heredi ejus eripietur. *l.* 26. *ff. ad L. Corn. de Fals.*

DCCCXCIV. *Indignis* Denegatur actio etiam ejus quod (1) filio vel servo *ipsorum* legatum est, si ad ipsos emolumentum perventurum est. *l.* 5. § 3. *ff. de His quæ ut indign.*

*Cæterum* Eo solo carere quis debet, cujus (2) emolumentum ad eum pertinet. *l.* 8. § 14. *ff. de Inoffic. test.*

Et usurarum (3) emolumentum aufertur. *l.* 17. § 2. *ff. de Usur.*

Et Falcidiæ beneficium heredi *indigno* auferri debere, Pius et Marcus putaverunt. *l.* 5. § 19. *ff. de His quæ ut indign.*

(1) An idem observetur, quum relictum est filio incapacis: vide Tit. præced. in verb. Accipere et ibi Notas.

(2) Fiscus igitur non auferet, quod indignus alteri restituere rogatus est.

(3) Et fructuum ante litem perceptorum.

Omnes qui ut indigni repelluntur, summovendi sunt à præmio quod secundum Edictum D. Trajani datur his qui se deferunt. *l.* 5. § *fin. ff. d. tit.*

*Indignus hereditate testatoris*, Heredi ejus heres existere prohibendus non est. *l.* 7. *ff. d. tit.*

DCCCXCV. *Regula est;* Cum onere fiscum succedere. *l.* 16. § 2. *ff. d. tit.*

Ex quibuslibet causis fisco vindicatis hereditatibus, et libertates et legata manent. *l.* 14. *ff. de Jur. fisc.*

Bonis fisco restitutis, heredem onus æris alieni spectare non convenit. *l.* 18. § 1. *ff. de His quæ ut ind.*

Indigno herede pronuntiato adempta hereditate, confusas (1) actiones restitui non oportet. *l.* 8. *ff. d. tit.*

(1) Quas heres indignus habuit contra defunctum.

## ARTICULUS IV.

*De his quæ in testamento delentur.*

DCCCXVI. Quæ in testamento legi possunt, ea inconsulto deleta et inducta nihilominus valent; consulto, non valent (1). *l.* 1. § 1. *ff. de His quæ in testam. del.*

Si legi non possunt quæ inconsulto deleta sunt, dicendum est non deberi; sed hoc ita demum, si ante consummationem (2) testamenti factum est. *d. l.* 1. § 2.

(1) Sed aut fisco vindicantur; aut heredibus ab intestato, si probaverint testatorem hac mente id fecisse ut intestatus moreretur. Confer. l. 3 et l. 4. ff. *d. tit.*

(2) Nam si post, valent; cum, etsi omnino exstare desiissent tabulæ, valerent si aliunde sciri possit quid scriptum fuerit. Quod si ante; de his testatus videri non potest: formula enim testandi erat, *Uti his ceris* Scripta *sunt, ita do, ita testor.* Scripta autem dici non possunt, quæ legi non possunt.

## CAPUT SEXTUM.

*De quarta rerum incorporalium specie, seu de jure Bonorum possessionis.*

### ARTICULUS I.

*De Bonorum possessionibus in genere.*

DCCCXCVII. *Bonorum possessio duplex.* Edictalis *quæ ex ipsis Edicti verbis delata, olim solemnibus verbis à majori Magistratu dabatur, hodie Jure Justinianeo quocumque voluntatis indicio ab eo cui delata est agnosci potest.*

Decretalis; *quæ, quum* Edictalis *deficit, ex justa causa Decreto pro tribunali interposito datur à Prætore.*

Bonorum possessio est juris magis quàm corporis; et, si nihil corporale est in hereditate, recte bonorum possessionem agnitam Labeo ait. *l.* 3. § 1. ff. *de Bon. poss.*

Prætor bonorum possessorem, heredis loco in omni causa habet. *l.* 117. Paul. lib. 1. ad Ed.

Bonorum possessio admissa, commoda et incommoda hereditaria, itemque dominium rerum quæ in his bonis sunt, tribuit. *l.* 1. *ff. de Bon. poss.*

DCCCXCVIII. Ubicumque lex capere hereditatem prohibet, et bonorum possessio cessat. *l.* 12. § 1 *ff. de Bon. poss.*

*Bonorum possessio peti non potest, nisi quum delata est, et scit quis eam sibi delatam esse.*

DCCCXCIX. Invito nemini bonorum (1) possessio acquiritur. *l.* 3. § 3. *ff. d. tit.*

*Corollarium primum.* Mutus, surdus, cœcus, bonorum possessionem admittere possunt; si quod agatur intelligant (2). *l.* 2. *ff. de Bon. possess. fur. inf.*

Infantis (3) nomine agnitam bonorum possessionem, et antequam loqueretur diem functi, recte competere nulla dubitatio est. *l.* 3. *Cod. Qui admitt. ad bon.*

Acquirere quis bonorum possessionem potest, vel per semetipsum, vel per (4) alium. *l.* 3. § 7. *ff. de Bon. poss.*

*Corollarium secundum.* Si me non mandante bonorum possessio mihi petita sit; tunc *demum* competit, quum ratum habuero: nec heres meus (5) ratum habere potest. *d.* § 7.

Bonorum possessionem ab alio agnitam, ratam haberi oportet eo tempore quo adhuc in causa (6) sit ut peti possit. *l.* 24. *ff. Rem. rat. hab.*

Quoties is cui bonorum possessio ab altero postulata est, furere cœpit; magis (7) probatum, ratum videri eum habuisse. *l.* 16. *ff. de Bon. poss.*

*Ante ratihabitionem* Si mortuus fuisset, qui petiisset *pro alio*, vel furere cœperit... rectius dicetur, neutram eorum causam impedire ratihabitionem. *l.* 24. § 1. *ff. Rat. rem hab.*

CM. In bonorum possessione, sciendum est jus esse accrescendi. *l.* 3. § *fin. ff. d. tit.*

(1) Secus de hereditate quæ quibusdam heredibus invitis acquiritur.

(2) Non igitur furiosus potest, nec quisquam ejus nomine: et hoc fluit ex præced. Regula. Decretalis tamen bonorum possessio curatori ejus datur, quæ extinguitur si in furore decedat.

(3) Speciale in infante, ut judicium ejus suppleat tutor qui ejus nomine agnoscit bonorum possessionem. Tantam auctoritatem non habet curator furiosi.

(4) In quo differt a *Cretione* hereditatis.

(5) Nec enim transit ad heredem, jus bonorum possessionis nondum acquisitum.

(6) Non poterit ergo ratum haberi, post elapsum tempus ejus petendæ.

(7) Præsumitur ratihabitio intervenisse ante furorem, non præsumitur intervenisse ante mortem. Nimirum magis consulitur ipsi cui delata est, quam heredi ejus.

### ARTICULUS II.

*De Bonorum possessione* Contra tabulas.

*Bonorum possessio* Contra tabulas *est ea quæ datur* Suis *heredibus tam naturalibus quam adoptivis, aut his liberis naturalibus quos insuper habita ipsorum parentisve emancipatione, suorum heredum numero habet Prætor,* Contra tabulas *parentis a quo aut præteriti aut non ut oportet exheredati sunt.*

§ 1. *Quando huic locus sit, et quinam ad eam admittantur.*

CMI. Vulgo dicitur liberis datam bonorum pos-

sessionem, CONTRA LIGNUM (1) esse. *l.* 19. *ff. de Bon. poss. contr. tab.*

*Scilicet ad eam petendam* Sufficit extitisse tabulas mortis tempore patris, ex quibus vel adiri hereditas vel secundum eas possessio peti potuit; quamvis postea (2) neutrum secutum sit. *d. l.* 19.

(1) Id est, contra ipsum testamentum. Secus de ea quæ patrono datur, de qua infra.

(2) Non tam enim contra heredem scriptum, quam contra ipsum testamentum datur.

CMII. *Ad hanc possessionem admittuntur liberi præteriti, non existentes in aliena familia.*

*Hinc* 1.° Si quis ex liberis heres scriptus (1) sit, ad Contra tabulas vocari non debet... Plane si alius committat Edictum, et ipse admittetur. *l.* 3. § 11. *ff. d. tit.*

2.° *Quominus quis admittatur*, Adoptio (2) tantum nocet quamdiu in familia aliena (3) sit. *l.* 6. § 4. *ff. d. tit.*

*Imo* In adoptionem datos non summoveri Prætor voluit, modo heredes (4) instituti sint... Sed ipsi soli non committent Edictum, nisi fuerit alius præteritus ex his qui solent committere. *l.* 8. § 11. *ff. d. tit.*

Datur ei qui in adoptiva familia est, Contra tabulas bonorum (5) possessio; si eo gradu heres scriptus sit contra quem peti potest bonorum possessio. Sed si ipse scriptus non sit, sed alius qui ei acquirere hereditatem potest; non est in ea causa ut eum admittamus. *d. l.* 8. § § 13 *et* 14.

Hi qui propter (6) alios Contra tabulas petunt, non expectant ut præteriti bonorum possessionem accipiant (7). *l.* 10. § 6. *ff. d. tit.*

(1) Modo non sub conditione quæ, cum in ejus potestate non esset, defecerit: perinde est enim ac si scriptus non esset.

(2) Jure Justinianeo, huic et sequentibus regulis locus non est, quum filiifamilias alicui præterquam uni ex ascendentibus in adoptionem dantur; cum jam non mutent familiam.

(3) Non videor in aliena familia, si pater meus filio suo (fratri meo) emancipato in adoptionem me dedit; cum fratris mei familia, propter insuper habitam a Prætore ipsius emancipationem videatur esse eadem ac patris. *d. tit.* N. 24. Contra, quum pater meus postquam me emancipavit ipse se in adoptionem dedit, et post mortem patris sui adoptivi moritur; ad ejus bonorum possessionem ex Edicto non venio, cum in diversis familiis simus; sed Decreto mihi datur, quia debeo aliquem patrem habere. *d. tit.* N. 23.

(4) Jure, nec sub ea conditione quæ defecerit.

(5) Commisso per alium Edicto.

(6) Id est, commisso per alios Edicto, quod ipsi committere non possunt.

(7) Sufficit enim eos commisisse Edictum, eisque delatam esse bonorum possessionem, quamvis eam omittant.

CMIII. Exheredati (1) liberi, quemadmodum Edictum non committunt, ita nec commisso per alios Edicto cum illis (2) venient. *d. l.* 10. § 5.

Liberi qui institui heredes jure non possunt (3), nec contra tabulas petere possunt. *l.* 3. § 10. *ff. d. tit.*

*Liberi qui præteriti sunt ut ipsis (4) consulatur, non admittuntur ad contra tabulas: ex l.* 16. *ff. d. tit.*

Si quis legatum, si quis portionem *heredatis* sibi datam agnoverit (5), à contra tabulas bonorum possessione repellendus (6) est. *sup. d. l.* 10. § 3.

(1) Jure exheredati scilicet.

(2) Scilicet si scriptus heres adierit. Alioqui destituto testamento corruet exheredatio.

(3) Puta deportati. Tempus autem spectatur mortis. d. l. 3.

(4) Ut si præterito filio meo; instituti extraneum; quem rogavi restituere hereditatem huic filio meo; quum ex avi qui suspectus erat potestate exiret. Cum hac præteritione ei consulatur, non petit *Contra Tabulas*. Quid si alius committat Edictum? Nec hoc casu admittetur, sed intra virilem sustinebitur institutio ejus qui ei restituere rogatus est; infra Reg. 2. N. 906.

(5) Ultro. Secus, si jussu ejus in cujus potestate sit.

(6) Idem, si quocumque alio modo judicium defuncti probavit.

CMIV. Vocantur ad contra tabulas liberi, eo jure eoque ordine quo vocantur ad successionem ex Jure Civili. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

Liberi qui contra tabulas habere non possunt, nec partem faciunt si per alios committatur Edictum. *sup. d. l.* 10. § 4.

Quamdiu posthumus speratur (1), in ea causa est ut partem faciat. *d. l.* 1. § 5.

(1) Aut captivi reditus.

§ 2. *Quæ et quatenus serventur relicta liberis et parentibus, data* Contra tabulas *possessione.*

CMV. Liberi contra tabulas parentum bonorum possessione admissa, solis parentibus et liberis *testatoris* (1) legata (2) præstare debent. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Si portio hereditatis fuerit adscripta (3) ei qui

(1) Etiamsi sint in aliena familia, etiamsi per fœmininum sexum conjuncti; non tamen his qui ipsi contra tabulas accepissent.

(2) Idem dic de fideicommissis, et mortis causa donationibus. *d. tit.* N. 3.

(3) Titulo institutionis.

ex liberis parentibusve est, idem (4) quod in legato probandum. *l.* 5. § 6. *ff. de Leg. præst. contr.*

Si quid uxori nuruique fuerit legatum præter dotem, non præstabitur. *Secus*, si pro dote aliquid fuerit relictum. *l.* 8. § 3. *et fin. ff. d. tit.*

(4) Scilicet ut hujus personæ institutio conservari debeat.

CMVI. Hoc ipsum debetur, quod ipsis parentibus relictum est et liberis (1): nec enim quærimus cui acquiratur, sed cui honor habitus sit. *l.* 3. § 2. *ff. d. tit.*

Si quis ex his (2) rogatus sit restituere extero quod sibi relictum est; dicendum, non esse præstandum legatum. Sed si proponas extero legatum, rogatumque eum hoc præstare alicui ex liberis parentibusque, dicemus præstari debere. *d. l.* 3. §§ 4 *et* 5.

(1) Non quod servis puta eorum relictum esset, quamvis per ipsos eis acquireretur : *Nec enim, etc.*

(2) *Liberis aut parentibus.*

CMVII. Ea legata sola præstant qui contra tabulas accipiunt, quæ utiliter data sunt, verum idcirco non debentur quod filius contra tabulas accepit. *d. l.* 3. *§. fin.*

*Corollarium primum.* Is qui in potestate est præteritus, legata non debebit præstare, etsi contra (1) tabulas petierit. *l.* 15. *ff. d. tit.*

*Corollarium secundum.* Præstare eum oportet qui contra tabulas petit, quæ in eo gradu (2) data sunt contra quem bonorum possessionem accepit. *l.* 10. § *fin. ff. d. tit.*

Qui accepit contra tabulas, etiamsi non fuerit adita hereditas à scripto, præstat (3) legata. *l.* 20. § 2. ff. *de Bon. poss. contr. tab.*

(1) Nam independenter ab accepta bonorum possessione, hæc legata inutiliter data sunt respectu hujus filii, qui injusto propter ipsius præteriti nem testamentu existente, potuisset jure intestati, adeoque absque onere legatorum, hereditatem obtinere. An autem et emancipatus qui cum Suo præterito ad *Contra tabulas* veniet, hæc legata non debebit? Quidam Jurisconsulti putabant non debere. Sed verius est eum pro parte sua illa debere. Nec enim potest ille objicere legata inutiliter data, utpote testamento injusto; cum in favorem duntaxat *Sui* heredis, non ipsius, injustum sit; et accepta a suo *Contra tabulas* possessione, non potuerit ipse alio jure ad bona venire. Vide Tit. *de Legatis præst.* N. 2 et 3.

(2) Hæc enim sola exitum habuissent possessione non accepta. *d. tit.* N. 10 et 11.

(3) Nec obstat regula; nam scriptus heres ideo videtur omisisse, quod filio competeret contra tabulas possessio.

CMVIII. Ad eum modum *parentibus et liberis* succurrendum est, ut ampliore quam virili portione hereditatis *eis* data, usque (1) ad virilem tueantur. *l.* 5. § 7. ff. *de Leg. præst. contr.*

Quum dotis (2) nomine legatur; non puto, ad virilem, uxorem nurumve (3) redigendam. *l.* 8. § 5. ff. *d. tit.*

(1) Sensus est: ut hi quibus servatur quod ipsis relictum est testamentu contra quod possessio accepta est, non possint omnes simul plus habere quam *Virilem*; id est, quam quantum unusquisque ex his qui *Contra tabulas* acceperunt, ex bonis habiturus sit. *Tous ensemble, une part d'un.* d. tit. N. 16.

(2) Quum dos relegatur.

(3) Ratio est, quia legatur quod ipsi debetur. d. l. 8.

§ 3. *Quando accepta* Contra tabulas *possessione, relicta etiam aliis quam parentibus et liberis valeant.*

CMIX. Qui plena (1) fruitur voluntate, plenum (2) obsequium præstare testatoris judicio pro sua parte debet. *l.* 16. ff. *d. tit.*

Si adierit hereditatem is cui virilis conservatur, libertates competent ex necessitate per (3) aditionem. *l.* 8. § 2. *ff. d. tit.*

Etiamsi contra tabulas bonorum possessio petita sit, institutio tamen pupillaris (4) valet; et legata omnibus (5) præstanda (6) sunt, quæ à substitutione (7) data sunt. *l.* 34. § 2. ff. *de Vulg. et pupill. subst.*

(1) Sive heres institutus, commisso per alium Edicto acceperit *Contra tabulas*, et ex ea non minorem quam ex qua scriptus fuerat hereditatis portionem assecutus sit; sive ipse non acceperit, sed (cum esset ex liberis aut parentibus) in portione in qua scriptus fuit conservatus sit, et quidem sine ulla hujus portionis diminutione. Utroque autem casu, si minorem ea ex qua scriptus est portionem haberet, solis exceptis personis legata deberet.

(2) Id est, non solis parentibus et liberis, sed omnibus relicta pro sua portione præstare debet.

(3) Cum autem hoc facto, damno affecerit hereditatem; tenebitur *de Dolo* erga filium qui accepit *Contra tabulas* et abstulit virilem denuntiavitque ne adiret. d. l. 8.

(4) Scilicet si scriptus heres adiit. Sufficit enim ad confirmandam pupillarem substitutionem, Jure Civili valuisse testamentum.

(5) Non tantum liberis et parentibus.

(6) Intra dodrantem portionis hereditatis testatoris quæ ad pupillum pervenit, sive major sive minor fuerit ea ex qua pupillus scriptus est. Tit. *de Leg. præst.* N. 26, 27.

(7) Ea vero quæ ab ipso pupillo relicta sunt, substitutus nonnisi exceptis personis debebit; si pupillus minorem ea ex qua scriptus fuit portionem habuerat.

## ARTICULUS III.

*De altero bonorum possessionis gradu*, Secundum tabulas.

### § 1. *Quæ ad hanc obtinendam requirantur.*

CMX. Si septem testium signis signatum sit testamentum, licet jure civili ruptum (1) vel irritum (2) factum sit; prætor scriptis heredibus JUXTA TABULAS bonorum possessionem dat: quæ cum re habetur, si nemo alius (3) jure heres sit. ULP. FRAGM. *Tit.* 23.

Exigit Prætor ut is cujus bonorum possessio datur, utroque tempore jus testamenti faciendi habuerit; et quum facit testamentum, et quum moritur. *l.* 1. § 8. *ff. de Bon. poss. sec. tab.*

Notis scriptæ tabulæ, non continentur edicto. *l.* 6. §. 2. *ff. de Bon. possessionib.*

Non omnes tabulas Prætor sequitur, sed supremas. *l.* 1. § 1. *ff. de Bon. poss. sec. tab.*

Si linum incisum sit; si quidem contra voluntatem testatoris, bonorum possessio peti potest; si ipse testator id fecerit, peti non potest. *l.* 1. §. 10. ff. *d. tit.*

Sufficit extare tabulas, etsi non proferantur. *d. l.* 1. § 2.

Semel extitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi extare desierint. *d. l.* 1. § 3.

(1) Agnatione posthumi.

(2) Capitis deminutione testatoris, qui V. G. se adrogandum dedit; modo postea sui juris factus sit. *d. tit.* N. 8.

(3) Puta filius præteritus.

CMXI. Ut bonorum possessio secundum pupillares tabulas admitti possit, requiritur an patris testamentum signatum sit; licet secundæ tabulæ resignatæ proferantur. *l.* 9. ff. *d. tit.*

### § 2. *Quibus possessio* Secundum tabulas *detur.*

CMXII. Nec ad bonorum possessionem, inutilis (1) institutio proficit. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Verum est, omnem (2) posthumum bonorum possessionem petere posse. *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Ejus qui institui non potest, puta deportati. Fallit regula iu casu Regulæ seq.

(2) Etiam alienum posthumum, quamvis Jure Civili institui non possit.

Ut scriptus heres agnoscere possit bonorum possessionem; exigendum puto ut et demonstratus sit, et portio ascripta ei inveneri possit (3) *l.* 12. ff. *d. tit.*

In hac possessione, pro non scripto est quem *testator* scribi noluit (4) *l.* 2. § 7. ff. *d. tit.*

(3) Potest autem inveniri, quamvis sine parte scriptus sit; cum ex eo quod assi aut dupondio deest, videatur scriptus: supra N. 634.

(4) Puta, nomen ejus consulto induxit. Item is qui prohibuerit testatorem mutare testamentum.

CMXIII. Si servus heres scriptus sit, ambulat cum dominio (1) bonorum possessio. *l.* 2. § 9. ff. *d. tit.*

(1) Id est, datur ei qui eo tempore quo petitur servi dominus est.

### §. 3. *An pendente conditione hæc possessio peti possit, et sub qua lege; et quomodo, etiam deficiente conditione, sit efficax.*

CMXIV. Bonorum possessionem secundum tabulas, etiam pendente conditione petere possunt qui utiliter sunt instituti. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Qui sub conditione institutus est, agnita bonorum possessione cogitur substituto (1) in diem cavere longiorem (2) *l.* 8. ff. *de Stipul. præt.*

(1) Vel legitimo ad quem hereditas reditura est.

(2) Non indeterminate, quia facile non inveniret fidejussores; sed *in diem longiorem*, id est saltem decennii; et si eo tempore elapso conditio adhuc pendeat, iterum cavebit.

CMXV. Quamvis deficeret conditio; Prætor filium qui admiserit secundum tabulas, tuebitur ac si contra tabulas (1) acceperit. *l.* 2. § 1. *ff. de Bon. poss. sec. tab.*

Si accepta bonorum possessione secundum tabulas, conditio defecerit..... si is fuerit qui ab intestato bonorum possessor futurus esset, tuendum (2) esse. *l.* 5. ff. *d. tit.*

(1) Tenebitur igitur præstare legata exceptis personis.

(2) Nec tenebitur præstare legata, etiam exceptis personis.

### § 4. *Quo ordine et pro qua parte deferatur.*

CMXVI. Defertur bonorum possessio secundum

tabulas, primo gradu scriptis heredibus; mox illis non petentibus, sequentibus. *l.* 2. § 4. ff *d. tit.*

Pro qua quisque parte heres scriptus est, pro ea accipiet bonorum possessionem; sic ut, si non sit qui ei concurrat, habeat solus *d. l.* 2. § 2.

Heredi scripto sicut portio hereditatis, ita et bonorum possessio (1) accressit. *d. l.* 2. § 8.

(1) Ita tamen ut si subtitutus sit, præferatur.

§ 5. *De* Utili *bonorum possessione ad instar* Secundum tabulas

CMXVII. *Septem testium* Si numerum adfuisse sine scriptis conditio testamento doceri potest; secundum nuncupationem, bonorum possessionem (1) deferri explorati Juris est. *l.* 2. *Cod. h. tit.*

(1) *Utilem*, ut recte observat Cujacius.

## ARTICULUS IV.

*De Bonorum possessionibus intestatorum.*

CMXVIII. Sive tabulæ testamenti non extent; sive extent, si secundum eas vel contra eas bonorum possessionem nemo (1) accepit; intestati datur bonorum possessio. *l.* 1. § 1. ff. *Quis ord. in bon poss.*

Intestati hi gradus vocantur, primum Sui heredes (2), secundo LEGITIMI, tertio proximi COGNATI, deinde VIR et uxor. *d. l.* 1.

(1) Nec Jure Civili adiit.

(2) Aut quos Prætor *Suorum* loco habet, insuper habita ipsorum aut parentum emancipatione.

CMXIX. *In bonorum possessione quæ defertur liberis*, Capitis (1) deminutio per edictum nulli obstat. *l.* 5. § 1. ff. *Unde liberi.*

(1) Id est, emancipatio: admittuntur enim liberi, æque ac si non essent emancipati. Secus de his qui sunt in extranea familia per adoptionem.

CMXX. Sciendum est quotiescumque Lex vel Senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionem; ex parte *Unde legitimi* peti oportere. *l.* 3. ff. *Unde leg.*

Legitimis (1) capite (2) deminutis non datur bonorum possessio jure heredis legitimi..... sed gradu cognatorum vocantur. *l.* 5. ff. *Unde cogn.*

Sui repudiando quasi liberi bonorum possessionem, hanc *Unde legitimi* incipiunt habere. *l.* 2. ff. *Unde leg.*

(1) Id est, agnatis qui post *Suos* Lege XII. Tabularum vocantur. His autem qui novis Legibus vocantur, non obstat capitis diminutio.

(2) Sive ante sive post delatam possessionem capitis minutio contigerit. l. 5. ff. *Unde legit.*

CMXXI. *Cognatis quæ defertur* Bonorum possessio, nudam habet Prætoris (1) indulgentiam. *l.* 1. ff. *Unde cogn.*

Possessio quæ ex hac parte Edicti datur, cognatorum gradus sex (2) complectitur, et ex septimo duas personas, sobrino et sobrina natum natamve. *d. l.* 1. § 3.

Etiam vulgo quæsiti liberi, matris; et mater talium liberorum; et fratres inter se bonorum possessionem petere possunt. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Non facile ulla servilis videtur esse cognatio. *sup. d. l.* §. 2.

Qui aliqua ratione servus factus est, manumissus (3) nulla ratione recipit cognationem. *l.* 7. ff. *d. tit.*

Non fuit quis proximus cognatus, ei quo vivo nondum animax fuerit. *l.* 1. § 8. ff. *Unde cogn.*

Cognatis non obest ad successionem, si accusaverunt cognatos suos. *l.* 6. ff. *d. tit.*

(1) Nec enim vocantur Jure Civili.

(2) In quo differt a superiori; quæ *Agnatis* in quantumcumque remoto gradu, modo nullus eos antecedat, defertur.

(3) Jure Digestorum, in servitute nati, postea manumissi, jura cognationum non habent, nec ex hoc Edicto admittuntur. Jure Justinianeo, matri et invicem sibi succedunt.

CMXXII. Ut bonorum possessio UNDE VIR ET UXOR peti possit, justum esse matrimonium oportet. *l. un. ff. Unde vir et ux.*

Si divortium secutum sit, verumtamen jure durat matrimonium (1); hæc possessio locum non (2) habet. *d. l. un.* § 1.

(1) Quia liberta fuit, quæ non potuit ab invito patrono divortium facere; vel si defectu solemnitatis divortium non valuit.

(2) Quia uxor fecit quantum in se fuit, ut non esset uxor.

## ARTICULUS V.

*Regulæ circa Edictum* De conjungendis cum emancipato liberis; *cui locus est, tam in possessione* Contra tabulas *quam in possessione* Unde liberi.

*Hoc Edicto Prætor nepotes ex filio emancipato in familia avi retentos, nec exheredatos, conjungit in partem quam ex bonorum possessione avi defert*

*ipsorum patri; ita ut pater dimidiam hujusce partis, nepotes alteram dimidiam habeant.*

CMXXIII. Toties nepoti consulendum est, quoties in potestate retentus (1) est, patre emancipato. *l.* 1. § 6. *ff. de Conjung. cum emanc.*

Si sunt ex emancipato nepos, et ex nepote alio pronepos (2); dicendum erit utrumque ei jungi. *d. l.* 1. § 7.

In adoptionem dato *patri* non alias jungitur *nepos in potestate retentus*, nisi (3) instituto, et alio committente Edictum; emancipato autem, sive sit institutus emancipatus, sive præteritus. *d. l.* 1. § 2.

Absurdum, cum patri præterito nepotes jungantur, instituto eo vel exheredato non (4) admitti. *d. l.* 1. § 4.

Si (5) pater in potestate manens exheredatus vel institutus sit, nepotem ex eo ad bona avi non (6) vocari. *d. l.* 1. § 6.

(1) Nec exheredatus.

(2) Ita ut, si sint plures ex eo pronepotes, omnes unius hujus præmortui nepotis locum obtineant.

(3) Quod si pater in adoptionem datus præteritus fuit; cum ipse hoc casu non admittatur (supra N. 902. cum Notis ad N. 919.) nepos ex eo solus portionem integram obtinebit.

(4) Admittentur igitur; et quum pater exheredatus est, portionem integram obtinebunt; quam cum ipso, si exheredatus non fuisset, partiti essent.

(5) Fluit ex Regula *prima Toties, etc.* mox supra.

(6) Non Jure Civili; nec enim sunt sui heredes, quos pater ipsorum licet exheredatus præcedit in familia: nec Jure Prætorio, propter Regulam supra dictam in Nota præced.

## ARTICULUS VI.

*De collatione bonorum propriorum, ad quam tenentur emancipati erga suos heredes quibuscum admittuntur ad bonorum possessiones* Contra Tabulas *et* Unde liberi.

### § 1. *Quando huic locus sit.*

CMXXIV. Toties *demum* collationi locus est, quoties aliquo incommodo affectus (1) est qui in potestate est, interventu emancipati. *l.* 1. § 5. *ff. de Collat.*

Potest dici emancipatum ita demum conferre fratri suo, si aliquid ei ex causa hereditaria abstulerit. *d. l.* 1. § 4.

(1) Prætor enim tribuit suis beneficium collationis in repensationem damni quod eis adfert admittendo emancipatos.

Si minore (2) ex parte quam dimidia is qui in potestate erat; heres scriptus fuerit; inique videbitur collationem postulare ab eo, propter quem amplius ex hereditate paterna habiturus est. *d. l.* 1. § 4.

Emancipatos liberos testamento heredes scriptos, et ex eo successionem obtinentes, conferre (3) non oportere; si pater, ut hoc fiat, non cavit; manifesti Juris est. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

(2) Aut saltem non majore.

(3) Nec enim hoc casu Jus Prætorium quidquam *Suis* detrahit; cum portionem ex qua scripti sunt emancipati, jure testamenti adeoque Jure Civili obtineant.

### § 2. *Qui et quibus et quatenus conferre teneantur.*

CMXXV. *Non solum emancipati;* Is quoque qui in adoptiva familia est, conferre cogitur; non ipse, sed is qui eum in potestate habet. *d. l.* 1. § 14.

*Emancipati conferunt, his solis qui sunt in potestate; et pro rata duntaxat ejus partis* (1) *quam ipsis ex hereditate paterna auferunt : passim,* d. tit.

(1) Puta, si filius *Suus* heres institutus fuit ex dodrante, emancipatus ex quadrante: cum emancipatus per *Contra tabulas* semissem ferat, adeoque suo quadrantem duntaxat auferat, pro quadrante ei conferet.

CMXXVI. Filius emancipatus, nepotibus ex se natis solis (1) conferre cogitur. *d. l.* 1. § 3.

Si nepotes in locum filii successerunt *in familia;* una portio eis conferri debet; et ipsi *emancipati* ita conferre debent, quasi omnes unus essent. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Si ante acceptam possessionem decesserit suus, heredem ejus Prætor... ad collationem non (2) admittit. *d. l.* 1. § 8.

(1) Fluit ex Regula *Toties*, supra N. 924. his enim solis aufert dimidiam virilis partis in quam cum ipsis conjungitur (supra Art. præced.) et quam si non interveniret, hi nepotes integram haberent. Adeoque nihil ejus interventus aufert cæteris liberis qui in potestate manserunt.

(2) Collatio enim inhæret juri possessionis in quam nondum acceptam non succedit heres sui heredis: quamvis succedat in portionem ex qua suus ipso Jure extitit heres. Personale autem est suo heredi ut ipse ad collationem admittatur, licet non accipiat bonorum possessionem, sed retineat hereditatem Jure Civili.

### § 3. *Quæ conferri debeant.*

CMXXVII. *Ea demum emancipatus conferre debet, quæ patri quæsivisset si in potestate mansisset.*

Ea demum ab emancipatis fratribus conferri consueverunt, quæ in bonis eorum (1) fuerunt eo tempore quo pater fati munus implevit. *l.* 6. *Cod. de Collat.*

*Pariter* Confertur quod ejus esse desiit dolo malo. Cæterum si id egit ne acquireret; non venit in collationem. *l.* 1. § 23. *ff. d. tit.*

Nec (2) emancipati, post mortem patris (3) quæsita conferre coguntur. *l.* 15. *Cod. d. tit.*

Quod sub conditione ex stipulatu (4) debetur emancipato, conferri debet (5). Diversum est in legato conditionali (6). *l.* 2. § 3. *ff. d. tit.*

Si emancipato legatum fuerit, Quum pater moritur, etiam hoc conferre (7) debet. *l.* 1. § 18. ff. *d. tit.*

Ea quæ post mortem patris filio reddi debuerunt (8), emancipatus quamvis prius consecutus (9) sit, patri conferre non debet. *l.* 11. *ff. d. tit.*

Nec castrense nec quasi-castrense peculium fratribus confertur. *l.* 1. § 15. *ff. d. tit.*

(1) Vel dolo ejus esse desierunt. Nota non videri in bonis ejus esse dotem quam filiæ suæ dedit, adeoque non conferre eam. Tit. *de Dot. coll.* N. 8.

(2) Fluit ex prima regula supra, *Ea demum, etc.*

(3) Verum ea quæ ita quæruntur ut magis retineri quam acquiri videantur, collationi obnoxia sunt, ut ea quæ filius emancipatus post mortem patris jure postliminii recipit, item quum post mortem patris in peculium castrense sui filii succedit.

(4) Aut ex quavis alia causa inter vivos.

(5) Nam cum in contractibus ad tempus contractus retrotrahantur conditiones; id quæsitum fuisset patri, si in potestate mansisset.

(6) Nam etsi in potestate mansisset, non quæsivisset patri; cum filio relicta non quærantur patri, nisi vivo patre conditio extiterit.

(7) Nam hæc conditio intelligitur existere vivo patre; cum momentum mortis adhuc vitæ deputetur. Fallit regula, si ab ipso patre ita filio relictum sit.

(8) Sic relicta ut post mortem patris demum, ipsi præstarentur.

(9) *Qu'il ait été payé d'avance.*

CMXXVIII. Sicut is qui in potestate est, dotem uxoris præcipit (1); ita quoque emancipatus retinere debet. *l.* 3. § 4. ff. *d. tit.*

Quod dignitatis nomine a patre datum est vel debetur, conferre quis non cogitur. Hoc enim propter onera dignitatis præcipuum habere oportet. *l.* 1. § 16. *ff. d. tit.*

Emancipatus si Injuriarum (2) habet actionem, non conferre debet. *l.* 2. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Tit. *Fam. ercisc.* N. 58 et seq.

(2) Magis enim vindictæ quam pecuniæ habet persecutionem. d. l. 2. Secus de actionibus *Furti, Aquiliæ.* Tit. *de Collat.* N. 17.

CMXXIX. *Impuberem arrogatum, ad possessionem bonorum patris naturalis venientem* De quarta conferenda cavere oportebit, si jam (1) nata est quartæ petitio. *d. l.* 1. § 21.

*Justiniani regula est, ut* Omnia quæ in legitimam computantur, conferenda (2) sunt, at non vice versa. *l.* 20. *Cod. h. tit.*

(1) Secus, si adhuc viveret arrogator.

(2) Fallit Regula in mortis causa relictis: quæ in legitimam imputantur, et non conferuntur, sed præcipua habentur. Tit. *Fam. ercisc.* N. 54.

## § 4. *Quomodo ad collationem cogantur liberi, et quomodo illa fiat.*

CMXXX. Intelligendum est bonorum possessionem accipere *aliquem*, et antequam *de collatione* caveat. Sed si non caverit (1), observabitur ut tota hereditas apud eum qui in potestate fuerit remaneat. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Non videtur cavisse, qui non omnibus (2) cavit. *l.* 1. § 13. ff. *d. tit.*

Si per inopiam emancipatus cavere non possit, non statim ab eo transferenda est possessio; sed sustinendam donec possit invenire fidejussores. *l.* 2. § 9. *ff. d. tit.*

Si frater cavere non possit *per inopiam*, curator portionis ejus constituitur. *l.* 1. § 10. *ff. d. tit.*

Si per contumaciam actiones denegatæ sunt, oblata postea (3) cautione recipit pristinum jus. *d.* § 10.

Post annum quam delata esset possessio, voluntariam moram cautionis admittere (4) difficilius est. *l.* 8. *ff. d. tit.*

(1) Per contumaciam, secus si per inopiam: mox infra.

(2) Per contumaciam scilicet; transferturque ab eo tota possessio. Quod si per inopiam alicui non cavit, transfertur duntaxat pro portione pro qua non cavit.

(3) Vide Regulam seq.

(4) Id est, non admittitur ad purgandam moram cautionis; cum anni lapsu, jure bonorum possessionis excludatur.

CMXXXI. Aut re (1) aut cautione (2) facienda collatio est. *l.* 2. § 11. *ff. d. tit.*

Non satis confert qui non cavit, quamvis (3) dividat. *d.* § 11.

Si tantum in bonis paternis emancipatus remit-

(1) Reipsa dividendo bona sua cum fratribus.

(2) Cavendo de conferendo.

(3) Quia possunt esse quædam in occulto.

tat, quantum ex collatione suus habere debet; dicendum, satis contulisse videri. *d. l.* 1. § 12.

Et reis et pignoribus recte caveri de collatione puto. *d. l.* 1. § 9.

CMXXXII. Stipulatio collationis tunc committitur: quum interpellatus cum aliquo spatio quo conferre potuit, non facit. *l.* 5. § 1. *ff. d. tit.*

CMXXXIII. Quicumque confert, etiam suam (1) personam numerat in partibus faciendis. *l.* 1. § 24. *ff. d. tit.*

(1) Cum personis suorum quibus confert: non computantur autem cæteri emancipati.

## ARTICULUS VII.

### *De collatione dotis.*

*Quæ filia cui et quam dotem conferre teneatur.*

CMXXXIV. Filiæ, licet maneat (1) in sacris, si dotem non conferat, actiones hereditarias denegari non ambigitur. *l.* 12. *Cod. de Collat. dot.*

Non dubium est, profectitiam seu adventitiam dotem fratribus qui in potestate fuerint conferendam esse. His etenim qui in familia defuncti non sunt, profectitiam tantummodo (2) dotem conferri placuit. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

Et si tantum promissa sit dos, collatio ejus fiet. *l.* 1. § 1. *ff. de Dot. collat.*

Si duæ neptes sint ex diversis filiis, conferent dotem et invicem et patruo; si ex eodem patre, tantum invicem conferent. *d. l.* 1. § 4.

(1) Quod speciale est collationi dotis.

(2) Speciale est etiam in hac collatione ut fiat emancipatis; ideo autem sit, quia dos filiæ profectitia, est quodammodo patrimonium patris.

*Quando locus sit collationi dotis.*

CMXXXV. Filiæ dotem ita demum conferunt, si vel ab intestato succedant, vel contra tabulas petant. *l.* 4. *Cod. de Collat.*

Filia etsi non petat bonorum (1) possessionem, conferre debebit; si modo se bonis paternis misceat. *l.* 1. ff. *de Dot. collat.*

Si filia fuerit heres instituta, collatione dotis non fungetur. Plane si ex minore parte fuit instituta, et quædam in eam contulit contra tabulas possessio; aucta portione ejus, dicendum erit collationis munere eam fungi. *l.* 3. ff. *d. tit.*

Divus Marcus rescripsit: Non compelli conferre dotem abstinentem se ab hereditate (2) patris. *l.* 9. ff. *d. tit.*

(1) Sed ab intestato ex Jure Civili heres sit.

(2) Licet legatum acceperit.

*Quatenus conferatur dos.*

CMXXXVI. *Eatenus fit collatio dotis, quatenus ad mulierem reversura est.* d. tit. *N.* 23.

*Corollarium primum.* Quum dos confertur, impensarum necessariarum fit detractio, cæterarum non. *d. l.* 1. § 5. *ff. d. tit.*

*Corollarium secundum. In collatione* Si jam factum divortium et maritus non sit solvendo; non debet integra dos computari, sed quod facere maritus potest. *d. l.* 1. § 6.

*Corollarium tertium.* Si alii quæsita est *dotis* stipulatio, dicendum est cessare collationem. *d l.* 1. § 1.

*Quomodo conferatur.*

CMXXXVII. *Dotis quæ data est conferendæ, obligatio in eo consistit; ut, si mulier soluto matrimonio eam penes se habeat, eam conferre, aut de ea conferenda cavere teneatur; si duret matrimonium, tanto minus ex bonis paternis capiat.* d. tit. *N.* 15.

*Dotis a patre promissæ collatio in eo consistit, ut mulier fratres ea obligatione liberet.* d. tit. *N.* 16.

Si sub conditione pater, vel extraneus dotem promiserit; cautione opus erit, ut tum conferat mulier quum dotata esse cœperit. *d. l.* 1. § 7.

*Quæ jure Codicis et Novellarum statuta sint circa Dotis et Donationis* Propter nuptias *collationem, vide Tit.* de Collat. dot. *N. fin.*

## ARTICULUS VIII.

### *De bonorum possessionibus quæ* Ventri *dantur*

CMXXXVIII. Ventrem (1) Prætor ex omnibus Edicti partibus mittit in possessionem bonorum; non missurus, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem. *l.* 10. *ff. de Ventr. in possess.*

(1) Id est mulierem, quæ non negatur esse uxor nurusve defuncti, et ex eo prægnans. Si de his controversia fiat; recurrendum erit ad *Decretalem* possessionem ad instar *Carbonianæ*, de qua Art. seq.

*Corollarium.* Toties mittitur in possessionem venter, si non est exheredatus; et id quod in utero erit, inter (2) suos heredes futurum erit. *l.* 1. § 2. *ff. d. tit.*

*Limitatio.* Etsi incertum (3) sit, aliquo tamen casu possit existere quo qui editur suus futurus sit; ventrem mittemus. *d.* § 2.

(2) Aut proximum gradum in ordine succedendi obtinere debeat.

(3) Ut si exheredatio ita facta est, *Si mihi unus filius nascatur,* vel pendet exheredationis conditio.

CMXXXIX. Quum venter in possessionem mittitur, solet mulier curatorem ventri petere; solet et bonis. *d. l.* 1. § 17.

Hoc jure utimur ut idem curator et bonis et ventri detur. *d. l.* 1. § 18.

Mulier in possessionem missa, ea sola sine quibus fœtus sustineri et ad partum usque perduci non (1) possit, sumere ex bonis debet. *d. l.* 1. § 19.

Nec ad rem pertinet an dotem habeat. *l.* 5. *ff. d. tit.*

Ratum esse debet quod *in alimenta* deminutum est, quamvis nascatur qui repellitur (2). *d. l.* 1. § 3.

(1) Quibus continentur tum habitatio, tum cibaria servorum ad ejus ministerium necessariorum.

(2) Modo calumnia mulieris non arguatur.

CMXL. Tamdiu venter in possessione esse debet, quamdiu aut pariat, aut abortum faciat, aut certum sit eam non esse prægnantem. *l.* 1. § 17. ff. *d. tit.*

## ARTICULUS IX.

### *De Carboniana bonorum possessione.*

CMXLI. Si cui controversia fiet (1) an inter liberos sit; causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controversia esset : et judicium (2) in tempus pubertatis differtur. *l.* 1. *ff. de Carb. Ed.*

(1) Puta; si dicatur suppositus, vel injustus. Trahitur quoque sententia Edicti ad eum qui negaretur jure adoptatus; item ad casum quo ventri controversia fit.

(2) Nisi tamen invenerit Prætor interesse ipsius pupilli ne differatur. Differtur autem non solum principalis controversia; sed et quæcumque ab ea pendent. *d. tit.* N. 18.

### § 1. *Quando sit locus Carboniano.*

CMXLII. *Regula prima.* Ita demum Edicto locus est; si status et (1) hereditatis controversia sit. *l.* 6. § 3. *ff. d. tit.*

*Corollarium primum.* Quum sine beneficio (2) Prætoris, qui patitur controversiam filius, heres esse potest; Carboniano locus non est. Ac similiter quum certum est, quamvis filius sit, eum tamen heredem non fore. *l.* 11. *ff. d. tit.*

*Puta* Quum filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum (3) cessat, quamvis filius esse negatur. *l.* 1. § 8. *ff. d. tit.*

*Corollarium secundum.* Non est necessarium controversiam in tempus pubertatis differri, quum non de ipsius filii, sed de testamenti jure quæritur. *l.* 7. § 2. ff. *d. tit.*

*Regula secunda.* Generaliter dicimus; His demum Carbonianum competere, quibus contra (4) tabulas bonorum possessio competit; his vero non competere, qui repellentur a Contra tabulas. *l.* 1. § 3. *ff. d. tit.*

*Corollarium tertium.* Qui de inofficioso vult dicere... Carbonianum (5) cessat, quamvis filius esse negetur. *l.* 20. *de Inoffic. test.*

*Regula tertia.* Non differtur controversia, *quum* non patitur impubes status controversiam, sed facit (6). *l.* 3. § 10. ff. *de Carbon. ed.*

(1) Non si alterutrius duntaxat. Cæterum si de statu duntaxat sit controversia, rejicitur in tempus pubertatis; non quidem ex Carboniano cui hoc casu locus non est, sed ex Constitutionibus Principum. l. 3. § 2. ff. *de Carbon. Ed.*

(2) Id est, sine hac Carboniana possessione.

(3) Nam utroque casu nulla de hereditate potest esse controversia; eum, etsi filius non sit, ex institutione heres erit; aut ab hereditate per exheredationem exclusus est, etsi revera filius esset. Fallit regula si institutus sit, non simpliciter, sed ut *filius;* aut exheredatus est non simpliciter, sed adjecta causa quod non sit filius.

(4) Aut alia species bonorum possessionis : nam et venientibus ab intestato liberis Carboniana possessio datur; uno casu, etiam *Secundum tabulas;* quum filius cui fit controversia de statu, scriptus est heres non simpliciter, sed ut filius.

(5) Nulla enim bonorum possessio competit, ei qui ad querelam inofficiosi confugit.

(6) Puta, fratri puberi.

CMXLIII. Quum filium esse constat, sed hactenus de statu quæritur quod in potestate patris fuerit (1) necne; sententia Edicti ex Carboniano admittitur. *l.* 8. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Puta, quod dicatur in extraneam familiam per adoptionem transiisse.

Et, si quis non tantum ex liberis negetur, verum etiam servus dicatur; Carboniano locus est. Nam vel magis consulendum est, his quibus majus periculum intenditur. *l.* 1. § 5. *ff. de Carb. ed.*

Parvi refert quis (2) controversiam faciat; cum etsi testator eum negaverit ex liberis, non tamen exheredem fecerit, Carboniano possit esse locus. *l.* 1. § 4. *ff. d. tit.*

Parvi refert petitor sit impubes, an possessor, qui status controversiam patitur. *l.* 3. § 9. *ff d. tit.*

Prætor si ambiguam causam, vel modicum pro vero facientem, ut non videatur evidenter filius non esse *invenerit;* dabit ei Carbonianum. *d. l.* 3. § 4.

(2) Etsi pater ipse impuberis, mater, fiscus, debitores hereditarii.

§ 2. *De effectu Carbonianæ possessionis.*

CMXLIV. Impuberem Carboniana possessione possessorem (1) Prætor tantisper (2) constituit. *l.* 3. § 13. ff. *d. tit.*

*Hæc* Possessio si satisdatum sit *a pupillo,* non tantum ad possessionem adipiscendam, sed ad res exigendas, et collationem bonorum prodest. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Quoties impubes satis non dat, mittitur *cum eo* in possessionem adversarius ejus. Et, si velit administrationem (3) sibi committi, satisdare debet pupillo; si satis non det, debet curator constitui per quem bona administrentur. *d. l.* 5. § 2.

(1) Non heredem, non definitive bonorum possessorem. Unde, non ideo *Petitione hereditatis* agere potest.

(2) Scilicet ad tempus pubertatis.

(3) Sic tamen ut instrumenta in potestatem suam non redigat. d. l. 5. § 4.

CMXLV. *Impubes etsi non satisdet, ex bonis educari debet.* Majorque cura debet adhiberi ne fame pereat filius; quam ne minor hereditas ad petitorem perveniat, si apparuit filium non esse. *d. l.* 5. § 3.

Non solum alimenta præstari debent, sed et in studia et in cæteras impensas necessarias impendi. *l.* 6. § 5. *ff. d. tit.*

Qui pupillo controversiam facit, simul cum eo missus, ali non debebit. *d. l.* 6. § 4.

CMXLVI. Oportebit, qui se filium dicit, non solum Carbonianam, verum ordinariam quoque agnoscere. *l.* 3. § 15. ff. *d. tit.*

## ARTICULUS X.

*De bonorum possessione quæ patrono ejusve liberis datur, contra tabulas liberti.*

§ 1. *Quando huic locus sit, et quando cesset.*

CMXLVII. Toties ad bonorum possessionem invitatur patronus, quoties non est heres ex debita (1) parte institutus. *l.* 3. § 10. *ff. de Bon. libert.*

Si debita patrono portio legata (2) sit, etsi scriptus heres non fuerit, satis ei factum est. *d. l.* 3. § 15.

Conditionis implendæ causa datum, in portionem debitam imputari debet; si tamen sit de bonis liberti profectum. *d. l.* 3. § 19.

Excluditur patronus, etsi ex uncia heres instituatur; et id quod deest ad debitam portionem, per servum ei quæri potest. *l.* 21. § 1. ff. *de Jur. patr.*

Si patronus sub conditione sit institutus; contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest, si *conditio* extitit ante aditam (3) hereditatem. *l.* 3. § 12. *ff. de Bon. libert.*

Si patronus ex debita portione scriptus rogatusque est hereditatem restituere, non poterit accipere contra (4) tabulas. *l.* 50. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Jure Digestorum dimidia, Jure Justinianeo tertia; quæ mortis tempore computatur. Quum plures sunt patroni, unicuique debetur virilis hujusce portionis.

(2) Aut mortis causa donata; aut etiam inter vivos, si tamen hoc casu hac mente donatum sit ut in hanc portionem cederet.

(3) Ab aliquo ex heredibus liberti; aut ea sit conditio quam Prætor remittit. *d. tit.* N. 39.

(4) Sed non tenetur hoc fideicommisso.

CMXLVIII. Etsi ex modica parte instituti sint liberi liberti, contra tabulas patronus petere non potest. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Liberi liberti exheredati, si per servum (1) parenti successerint (2), objiciuntur patrono. *l.* 21. § 3. *ff. de Jur. patron.*

Si filius liberti heres institutus abstinuerit (3), quamvis nomine sit heres, patronus admittitur. *l.* 6. § 2. *ff. de Bon. libert.*

(1) Ipsorum heredem institutum.

(2) Vel per fideicommissum restituta sit eis hereditas, vel ad eam filius pervenit per *Contra tabulas.*

(3) Vel restitutus sit adversus aditionem.

CMXLIX. Si servo vel filio suo aliquid relictum (1) patronus agnoverit; perinde a Contra tabulas repelletur, atque si agnovisset sibi relictum. *l.* 8. § 2. *ff. d. tit.*

Patronus qui deceptus falsum judicium testatoris secutus (2) est; Contra tabulas petere non prohibetur. *l.* 46. ff. *d. tit.*

Si patronus falsum testamentum dixisset, nec obtinuisset; non est ambiguum, Contra tabulas ei non deferri possessionem. *l.* 19. ff. *d. tit.*

*Has regulas trahe et ad liberos patroni, de quibus modo infra.*

(1) Quocumque titulo; etiamsi conditionis implendæ causa quid acceperit, multo magis, si quod sibimetipsi relictum est agnoverit; ita tamen si sponte.

(2) Vel si evictum fuit quod ipsi relictum est, nisi ipse rem liberto vendidisset.

§ 2. *Quibus hæc possessio detur, et quæ bona excipiantur.*

CML. *Non solum ipsis patronis, sed et patronorum liberis datur deficiente patrono.*

Eo decursum est, ut mortis tempus spectari debeat an patronus non sit; ut, si sit (1), liberi ejus (2) bonorum possessionem petere non possint. *l.* 2. § 1. *ff. de Bon. lib.*

Si patronus præteritus petere potuerit, et antequam peteret decesserit, vel dies ei præterierit; liberi ejus vel alterius patroni petere poterunt. *d. l.* 2.

*Has regulas trahe ad liberos patroni ulterioris gradus, respectu eorum qui proximioris gradus sunt.*

(1) Et quidem ex debita parte scriptus. Quod si sit præteritus; ita demum liberi patroni excluduntur, si ipse petierit.

(2) Vel alterius patroni præmortui.

CMLI. Patronus contra ea bona liberti non admittitur, quæ in castris sunt quæsita. *l.* 3. § 3. *ff. d. tit.*

§ 3. *Quando hæc possessio peti possit, quomodo ea petita portio debita patrono suppleatur; et quid ipse amittat accepta* Contra tabulas *possessione.*

CMLII. Ut patronus Contra tabulas accipere possit, oportet hereditatem aditam (1) esse, aut bonorum possessionem (2) petitam. *l.* 3. § 5. ff. *d. tit.*

(1) Nam contra heredem datur: in quo differt ab illa quæ *Contra tabulas* patris datur, quæ *Contra lignum* seu ipsum testamentum datur.

(2) Vel ab uno ex scriptis; non tamen si ab herede castrensium.

CMLIII. *Debita patrono portio conficitur, primum ex ea parte quæ ipsi relicta est et quam repudiavit; excluso penitus substituto: ex l.* 16. *Tit.* de Bon. libert.

*Ad id quod deest conferunt, ex bonis quæ mortis tempore fuerunt, pro rata; non solum conjunctus quem in ea parte habuit, sed et cæteri omnes coheredes; et quidem etiam alter patronus, pro eo tamen duntaxat quod ipse supra partem sibi debitam habet: ex l.* 20. §§ 2 *et* 3. *et l.* 10. *ff. d. tit.*

*Si non ipse patronus, sed eo præmortuo filius ejus accipiat* Contra tabulas, *non excluditur substitutus, sed confert duntaxat cum cæteris heredibus ad conficiendam patroni portionem, ex l.* 16. § 11. de Bon. libert. *d. tit. N.* 37 *et* 38.

*Pars præteriti patroni, qui ad hanc possessionem non venit, sive quod indignus sit, sive quod eam omiserit, accrescit cæteris patronis qui et ipsi præteriti ad hanc possessionem veniunt; non his qui, cum ipsis sua virilis in legitima portione relicta sit, ad hanc possessionem non vocantur: ex l.* 21. *et l.* 24. *ff.* de Bon. libert. *et l.* 21. § 2. *ff.* de Jur. patron.

CMLIV. Si quis bonorum possessionem contra tabulas liberti acceperit, ab omni liberti judicio (1) repellitur. *l.* 16. § 5. ff. *de Bon. libert.*

(1) Tam ab eo quod his per quos acquirit, quam ab eo quod ipsimet relictum est; non tamen si id sit relictum ex quo nullum emolumentum apud ipsum remansurum sit.

§ 4. *Quæ sint alia jura patronorum circa portionem sibi debitam.*

CMLV. Si patronus ex debita parte heres instituatur (1), et libertus fidei ejus commisit ut quid daret; etsi hoc promiserit, non erit cogendus (2) solvere. *l.* 20. *ff. de Donat.*

Si in libertinum animadversum erit; patronis jus quod in bonis ejus habituri essent, eripiendum non est. *l.* 28. ff. *de Bon. libert.*

Liberto per obreptionem arrogato, jus suum patronus non amittit. *l.* 49. ff. *d. tit.*

*Patronis dantur actiones revocatoriæ ejus quod liberti in fraudem portionis ipsis debitæ alienaverunt. De quibus infra* Part. 4.

(1) Ipse, aut ii per quos acquirit.

(2) Hoc non trahe ad eos qui præmortuo aut repudiante patrono in portionem ejus succederent, puta, substitutum, coheredem, fiscum.

## ARTICULUS XI.

*Quomodo extinguatur unusquisque possessionis gradus fiatque successio sequenti.*

*In Bonorum possessione fit successio, quum per-*

*sonæ in gradu præcedenti positæ, aut ante eam petitam decesserint, aut eam repudiaverint, aut intra tempus præstitutum petere omiserint.*

§ 1. *De Repudiatione Bonorum possessionis.*

CMLVI. Unusquisque suam (1) bonorum possessionem repudiare potest, alienam (2) non potest. *l.* 1. § 1. ff. *de Success. Edict.*

Procurator meus sine mea voluntate, meam bonorum possessionem repudiare non potest. *d. l.* 1. § 2.

*Bonorum possessionem* Tutor petere potest, non etiam repudiare (3). *l.* 8. ff. *de Bon. possess.*

Per servum delatam bonorum possessionem dominus repudiare potest. *l.* 1. § 3. ff. *de Success. Ed.*

Filio delatam bonorum possessionem, patri ad fraudem filii (4) repudiare non licet. *l.* 2. *Cod. de Repud. bon. poss.*

Decretalis bonorum possessio diebus finiri potest; sed repudiari eam non posse verius est, quia nondum delata est nisi fuerit decreta. *l.* 1. § 7. ff. *de Success. Ed.*

Qui semel noluit bonorum possessionem petere, perdidit jus ejus; etsi tempora largiantur. *d. l.* 1. § 6.

Quoties duplici jure defertur alicui successio; repudiato novo (5) jure quod ante defertur, supererit vetus. *l.* 91. PAUL. LIB. 17. QUÆSTION.

(1) Id est, sibi delatam.

(2) Alteri delatam.

(3) Sed pupillo repudianti auctor esse potest.

(4) Quia si eam nolit sibi acquiri, non debet impedire quominus filius quandoque sui juris factus eam acquirere possit. Ita Cujacius: alii aliter.

(5) Pone exemplum in filio qui bonorum possessionem matris *Unde legitimi* ex novo Jure Senatusconsulti Orphitiani sibi delatam repudiavit. Superest ipsi *Jus vetus*, scilicet insequentis gradus possessionis *Unde cognati.*

§ 2. *De tempore petendæ bonorum possessionis.*

CMLVII. Intra dies centum bonorum possessio peti potest, et *quidem* ipso die centesimo. *l.* 1. § 9. ff. *de Success. Ed.*

*Regula est;* Ex omnibus (1) causis, liberis parentibusque intra annum bonorum possessionem competere. *d. l.* 1. § 16.

Si quis a patre suo impuberi sit substitutus; non intra annum, sed intra diem centesimum (2) possessionem petere poterit. *d. l.* 1. § 13.

(1) Ex omnibus Edicti partibus; et sive ipsis, sive his per quos ipsis acquiritur possessio delata sit.

(2) Nam ad possessionem bonorum fratris venit, quamvis ex testamento patris.

CMLVIII. Utile tempus est bonorum possessionum admittendarum... ut per singulos dies et scierit et potuerit admittere. *l.* 2. ff. *Quis ordo in possess.*

Si plures gradus sint possessionis admittendæ; quamdiu incertum sit an petierit necne *prior*, posteriori diem non procedere constat. *l.* 9. ff. *de Bon. poss.*

Verisimile non videtur, conjunctum sanguini defuncti valetudinem (1) ignorasse. *l.* 9. § 1. ff. *Unde cogn.*

In bonorum possessionibus, juris ignorantia non prodest quominus dies cedat. *l.* 10. ff. *de Bon. possess.*

Circa tempora bonorum possessionis, patris scientia ignoranti filio non (2) nocet. *l.* 3. ff. *Quis ordo in poss.*

Dies quibus tutor aut pater scit, cedere (3) placet. *l.* 7. § 2. ff. *de Bon. possess.*

Quum filiofamilias bonorum possessio delata est; dies quibus certiorare patrem non potest ut jubeat agnosci bonorum possessionem, vel agnitam ratam habeat, non cedunt. *l.* 5. ff. *Quis ordo in poss.*

Si præses fuerit in proxima civitate: accedere debet ad utilitatem temporis, ratio itineris; numeratione viginti millium facta. *l.* 2. § 3. *ff. d. tit.*

Dies... non sessionum numerabuntur, si ea sit bonorum possessio quæ de plano (4) peti possit. Quo si ea quæ Decretum exposcit, sessiones (5) *duntaxat* erunt computandæ. *l.* 2. § 1. *ff. d. tit.*

Furioso bonorum possessionis tempus, quamdiu furiosus est, nec substituto ejus cedit. *l.* 1. ff. *de Bon. possess. fur.*

(1) Per quam testamentum facere non poterat: adeoque scivisse præsumitur delatam ab intestato possessionem statim atque scivit mortem.

(2) Et vice versa; patris ignorantia non prodest, nec obstat quominus scienti filiofamilias deferatur. l. 1. Cod. *Qui admitti ad bon.*

(3) Cedit quominus pater possit eam tanquam per filium suum sibi quæsitam possessionem petere; at non cedit quominus ipse filius qui ignoravit, possit eam petere; quandoque sui juris factus.

(4) Qualis est *Edictalis.*

(5) Et quidem hæ solæ quibus vacavit postulationibus.

CMLIX. Si servus heres institutus vænisset; posteriori domino placet, quantum priori domino superfuerit, imputari. *l.* 5. § 2. *ff. Quis ordo in poss.*

§ 3. *Quando extinguatur spes successionis.*

CMLX. Inferioris gradus cognatus beneficium Edicti successorii non habet, quum prior ex propria parte bonorum possessionem accepisset; nec ad rem pertinet quod contra agnitionem restitutus sit. *l.* 2. *ff. de Success. Edict.*

## CAPUT SEPTIMUM.

*De ultima rerum incorporalium specie; scilicet de jure* Crediti, *seu de Obligationibus.*

*Hoc Capite in totidem Sectiones distributo agemus 1.° De generali Obligationum natura, de modis quibus contrahuntur et ex quibus causis descendant; item de conventionibus et contractibus in genere. 2.° De variis contractuum speciebus, sive* Nominatorum *sive* Innominatorum; *necnon de pactis ex quibus actio nascitur, item de Pollicitatione et voto. 3.° De Quasi-contractibus. 4.° De Obligationibus quæ ex alieno contractu descendunt. 5.° De Delictis et quasi delictis. 6.° De pluribus ejusdem obligationis principalibus reis tam credendi quam debendi; de his qui alienæ obligationi accedunt; necnon de heredibus tam creditorum quam debitorum. 7.° De modis quibus solvuntur obligationes.*

### SECTIO I.

*De Obligationibus in genere, et specialiter de contractibus.*

#### ARTICULUS I.

*De generali Obligationum natura, et quibus modis contrahantur.*

CMLXI. Obligatio est juris vinculum quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ, secundum nostræ civitatis jura. *Instit.* Tit. *de Oblig.*

Obligationum substantia non in eo consistit ut aliquod corpus nostrum faciat, sed ut alium obstringat ad dandum aliquid vel præstandum. *l.* 3. ff. *de Oblig. et act.*

CMLXII. 1. Impossibilium nulla obligatio est. *l.* 85. Celsus lib. 8. digest.

2. Naturales obligationes non eo solo æstimantur si actio aliqua competit; verum etiam (1), si soluta pecunia repeti non possit. *l.* 10. *ff. de Oblig. et act.*

3. Amplius quam semel res nostra esse non potest, sæpius (2) autem deberi potest. *l.* 3. § *penult. ff. de Except. rei. judic.*

(1) Sensus est : Naturalis obligatio est etiam illa cui civile vinculum, et jus actionis deest; et vel ex hoc solo æstimatur, quod, si ex hac causa solutum fuerit, non repetitur.

(2) Variis ex causis.

CMLXIII. Obligationes aut ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut proprio quodam jure ex variis causarum (1) figuris. *l.* 1. *ff. de Oblig. et act.*

Obligamur aut re aut verbis aut simul utroque, aut consensu (2), aut lege aut jure honorario, aut necessitate (3) aut peccato. *l.* 52. *ff. d. tit.*

Plerumque (4) accidit, ut extra id quod ageretur obligatio nascatur. *l.* 13. § *fin. ff. Commod.*

(1) Ut sunt *Quasi-contractus* et *Quasi-delicta.*

(2) Solo.

(3) Ut contingit necessariis heredibus.

(4) Ut in indebito soluto; item si libero homini qui meus servus habebatur commodavero, etc.

CMLXIV. Nemo (1) ideo obligatur, quia recepturus est ab alio quod præstiterit. *l.* 171. Paul. lib. 4. ad Plaut.

Nuda (2) ratio non facit aliquem debitorem. *l.* 26. *ff. de Donat.*

*Circa personas quæ obligari non possunt, vide supra* Part. 1. *de pupillis, furiosis, surdis, mutis, servis.*

(1) Sensus est : Ad obligandum aliquem cui proprium ex quo ipse teneatur factum objici non potest, non est sufficiens causa quod is *Recepturus est, etc.* Exemplum affert Cujacius in specie duorum sociorum fundi, quorum alter fecit opus ex quo aqua vicino noceret : non potest agi adversus eum qui non fecit, ut proprio sumptu tollat; sub eo pretextu, quod a socio qui fecit possit sumptum actione *Pro socio* repetere; ut dicitur in l. 11. ff. *de Aq. et aq. pluv.*

(2) Puta si quis donandi animo referat in rationes se mihi debere aliquid, obligationem non contrahit.

#### ARTICULUS II.

*De Conventionibus et contractibus in genere.*

*Quid sit Conventio, Pactum seu Pactio, et Contractus, vide Tit. præced.*

§ 1. *De consensu, qui est ex substantia omnium conventionum et contractuum.*

CMLXV. Non videor (1) consentire, qui sentire non possunt. *l.* 8. § 2. *ff. de Opt. leg.*

(1) Hinc consentire non possunt furiosi, infantes, dormientes.

CMLXVI. Nihil (1) consensui tam contrarium est qui et bonæ fidei judicia sustinet, quam vis atque metus; quem comprobare contra bonos mores est. *l.* 116. Ulpian. lib. 11. ad Ed.

*At in contractibus stricti juris*, Volui (2) qui coactus volui. *l.* 21. § 5. *ff. Quod met. caus.*

(1) Prior hæc regula pertinet ad contractus bonæ fidei: in his cum bona fide magis quam subtili juris ratione regantur, non videntur voluisse qui coacti voluerunt; adeoque non valent ipso Jure hi contractus quibus vis causam dedit: idem dic de his quibus dolus causam dedit. Tit. *de Pactis* N. 10 et seq.

(2) Igitur contractus stricti Juris quamvis per vim extortus ipso Jure valet, sed per restitutionem in integrum rescinditur. Tit. *de Pactis* N. 13.

CMLXVII. Non videntur qui errant (1) consentire. *sup. d. l.* 116. § 2.

*Cæterum* Nihil refert proprio nomine res appelletur; an digito ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur, quatenus vice mutua fungantur, quæ tantumdem præstent. *l.* 6. *ff. de Reb. cred.*

*Hinc* Nil facit error nominis, quum de corpore constat. *l.* 9. § 1. *ff. de Contrah. empt.*

(1) Hinc si error intervenerit circa id quod in conventionem deductum est, ipso Jure non valet conventio aut contractus. Tit. *de Pactis* N. 9. si circa alia versetur, prodest ut restitutio detur.

§ 2. *Cui quis pacisci possit, et de qua persona promittere; item ex quarum personarum pactis acquiri.*

CMLXVIII. Quæcumque gerimus quum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem nostrum actum efficiunt. *l.* 11. *ff. de Oblig. et act.*

*Hinc* Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere (1) potest. *l.* 73. § *fin.* Q. M. Scævola lib. sing. ΟΡΩΝ

(1) Nec convalescit, etiamsi is nobis extiterit heres.

Si mihi et *extraneo* stipuler... quod extraneo stipulatus sum, non (2) auget meam partem. *l.* 110. ff. *de Verb. oblig.*

Si stipuler (3) alii, quum mea interesset, stipulationem valere. *l.* 38. § 20. *ff. d. tit.*

(2) Secus obtinet in contractibus bonæ fidei; puta si mihi et Titio emam, persona Titii insuper habita, tota emptio ad me pertinet. Tit. *de Pactis* N. 23.

(3) Ut si tutor stipulatur pupilli sui negotia geri, etc.

CMLXIX. Heredi nostro cavere concessum est. *l.* 10. *ff. de Pact. dotal.*

Sciendum est; Quod dari stipulemur, non posse per nos uni ex heredibus acquiri (1): sed necesse est omnibus acquiri. At quum quid fieri stipulamur, etiam unius (2) personam recte comprehendi. *l.* 137. § 8. *de Verb. oblig.*

Quamvis (3) convenisse videatur ne ab alio herede quam a Titio peteretur, tamen inutile pactum coheredibus (4) ejus erit. *l.* 56. §. 1. *ff. de Verb. oblig.*

Nec (5) quicquam obstat uni tantum ex heredibus provideri, si heres factus sit, cæteris autem non consuli. *l.* 33. *ff. de Pact.*

(1) Cum enim obligationes *Dandi* dividuæ sint, et pro ea duntaxat parte ex qua heres est, in heredem creditoris ex Lege XII. Tab. transeant; stipulator non magis efficere potest ut ad eum, pro cæteris partibus ex quibus heres non est, jus stipulationis transeat, quam ut ad extraneum transeat.

(2) Nam cum *Faciendi* stipulationes individuæ sint, et ipso jure ad singulos ex heredibus in solidum transeant; potest pacto quis efficere ut ad eum solum, non ad cæteros jus transeat.

(3) Pertinet hæc regula ad obligationes dividuas. Secus in individuis.

(4) Frustra enim paciscor ut a Titio, pro partibus ex quibus heres non est, petatur; et perinde est ac si de extraneo promitterem; quod fieri non potest, infra. Reg. 972.

(5) Hæc regula pertinet ad pactum *De non petendo*. Possum ita vel uni ex heredibus pacisci: proderit enim, ut ab illo pro parte ejus non petatur.

CMLXX. Per quos acquiri nobis potest, per eosdem etiam pactis conventis meliorem conditionem nostram fieri posse placet. *l.* 59. *ff. d. tit.*

*De stipulationibus servorum aut liberorum hominum quos in potestate habemus, vide supra N.* 193 *et seq.*

Est verum; Bona fide possessum servum, ex re (1) ejus cui servit stipulantem (2), possessori acquirere. *l.* 20. § 1. *ff. de Stipul. serv.*

(1) Aut ex operis suis.

(2) Aut ex alio contractu paciscentem.

CMLXXI. Dominus servo stipulando sibi acquirit (1), sed et pater, filio secundum (2) quod Leges permittunt. *l.* 39. *ff. de Verb. oblig.*

Quod dicitur patrem filio utiliter stipulari; hoc in his verum est quæ juris sunt, quæque acquiri (3) patri possunt. *l.* 130. *ff. de Verb oblig.*

*Alias* Nos his qui in nostra potestate sunt paciscendo, prodesse non possumus. *l.* 21. § 2. *ff. de Pact.*

*Ita tamen stricto Jure. Nam* Si quis ita stipulatus sit, Post mortem meam filiæ meæ dari; filiæ Utilis (4) actio competit, licet heres ei non existat. *l.* 45. § 2. *ff. de Verb. oblig.*

(1) Cum enim per servum ipsi acquiratur; Stipulatur quod sua interest, quum *Servo suo dari* stipulatur.

(2) Id est, ex his causis ex quibus patri per filium acquiritur.

(3) Frustra igitur stipulabor ut filio meo ire liceat; cum ea quæ sunt facti, per filium patri non acquirantur.

(4) *Utilis* duntaxat, quod benigne hoc casu admissum est. Non *Directa;* nam pater *Liberis suis dari* pacisci et stipulari non potest, nisi quatenus per eos acquirit.

CMLXXII. De se quemque promittere oportet. *l.* 83. *ff. de Verb. oblig.*

Nemo alienum factum promittendo obligatur. *d. l.* 83.

### § 3. *Quid in conventionem deduci possit necne.*

CMLXXIII. Impossibilium nulla obligatio est. *l.* 185. Celsus lib. 8. digest.

Verum est, neque pacta neque stipulationes factum (1) posse tollere. Quod enim impossibile est, neque pacto neque stipulatione potest comprehendi, ut utilem (2) actionem aut factum efficere possit. *l.* 31. Ulp. lib. 42. ad Sabin.

Quod nullius esse potest; id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet (3) efficere. *l.* 182. Paul. lib. 3. ad Vitellium.

(1) Id est, non potest deduci in pactum aut conventionem, ut factum non sit quod factum est: est enim impossibile ut infectum sit. Nec obstat, valere stipulationes Ædilitias *Furem non esse, etc.* Hanc enim interpretationem benigne recipiunt; ut non tam videatur promitti *Furem non esse*, quam id quod interest emptoris eum non esse furem.

(2) Sensus est stipulationem rei impossibilis non parere *Utilem*, id est efficacem actionem; nec ex pacto rei impossibilis ullum factum nasci, id est pactum esse inutile. Fluit hæc Regula ex generali supra N. 48.

(3) Inutilis ergo conventio; qua liber homo, aut res divini publicive juris promitteretur.

Si stipulor ut id fiat quod natura fieri non concedit; non magis obligatio consistit, quam quum stipulor ut detur quod dari non potest. *l.* 35. *ff. de Verb. oblig.*

Si ab eo stipulatus sim qui efficere non possit, quum alii possibile sit, jure factam obligationem Sabinus scribit. *l.* 137. § 5. *ff. de Verb. oblig.*

Si stipuler rem cujus commercium non habeo, inutilem esse stipulationem placet. Si quis promittat cujus commercium non habet; ipsi nocet, non mihi. *l.* 34. *ff. d. tit.*

CMLXXIV. *Pacta.* (1) quæ turpem causam continent, non sunt observanda. *l.* 27. § 4. *ff. de Pactis.*

Illud nulla pactione effici potest, ne dolus (2) præstetur. *d. l.* 27. § 3.

Si ob maleficium Ne fiat promissum (3) sit, nulla est obligatio. *l.* 7. § 3. ff. *d. tit.*

Dolo (4) malo, ait Prætor, pactum se non servaturum. *l.* 7. § 9. *ff. de Pactis.*

Pacta quæ contra Leges Constitutionesque vel contra bonos mores fiunt, nullam vim habere indubitati Juris est. *l.* 6. *Cod. de Pact.*

Contra Juris (5) Civilis regulas, pacta conventa rata non habentur. *l.* 28. *ff. de Pact.*

Nec ex prætorio nec ex solemni (6) Jure, privatorum conventione quicquam immutandum est; quamvis obligationum causæ (7) pactione possint immutari, et ipso Jure, et per Pacti conventi exceptionem: quia actionum modus (8) vel Lege vel per Prætorem introductus privatorum pactionibus non infirmatur; nisi (9) tunc quum inchoatur actio, inter eos convenit. *l.* 27. Pompon. lib. 16. ad Sabin.

Pacisci contra Edictum Ædilium omnimodo licet. *l.* 31. *ff. de Pact.*

In cæteris omnibus ad Edictum Prætoris pertinentibus quæ non ad publicam læsionem, sed ad rem familiarem respiciunt; pacisci licet. *l.* 7. § 14. *ff. d. tit.*

*Vide et supra Cap.* 5. *de Transactione super alimentis facta.*

(1) Fluit ex supra dictis. Hæc enim jure pro impossibilibus habentur.

(2) Admittendus: nam admissus remitti potest. Ratio hujus regulæ est; quia, cum hoc pacto quis ad delinquendum videatur invitari, turpem causam continet.

(3) At recte promittitur, *Si fiat.*

(4) Sive ab initio sive post pactum dolo fiat.

(5) Puta, si pupillus sine tutoris auctoritate, aut mulier in rem alienam quid promittat.

(6) Id est, civili.

(7) D. Noodt *Obligationum causas* hic vocari censet ea quæ non pertinent ad substantiam contractuum, sed ex more eis insunt, quum aliud non convenit.

(8) Id est, ut explicat idem Noodt, ipsa actionum et contractuum substantia.

(9) D. Noodt legit *nec si tunc*, et ita explicat; nec si tunc conveniat in ipso ingressu contractus, quo tempore *inchoatur* (id est, nascitur) obligatio et actio.

CMLXXV. Improbus est, qui sollicitus est de vivi hereditate (1): *l.* 2. § 2. *de Vulg. et pupill. substit.*

(1) Hinc omnes conventiones de vivi hereditate non valent. Speciali tamen jure pactum de mutua successione, inter milites jure ultimæ voluntatis sustinetur.

CMLXXVI. Nemo rem suam (1) utiliter stipulatur. *l.* 82. *ff. de Verb. oblig.*

Si rem meam sub conditione stipuler; utilis est stipulatio, si conditionis existentis tempore mea non fuit. *l.* 31. *ff. de Verb oblig.*

Qui bis idem promitit, is eo jure amplius quam semel non tenetur. *l.* 18. *ff. d. tit.*

(1) At ejus possessionem aut aliquod jus quod in ea mihi abest, item pretium ejus, recte stipulor.

## § 4. *De diversorum diversarum conventionum effectu.*

CMLXXVII. Conventiones quæ pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt (1) in proprium nomen Contractus. *l.* 7. § 1. *ff. de Pact.*

Etsi in contractum res non transeat, subsit tamen causa (2); Aristo respondit esse obligationem (3). *d. l.* 7. § 2.

Quum nulla subest causa (4); propter conventionem hic constat non posse constitui obligationem. *d. l.* 7. § 4.

Nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem. *d. l.* 7. § 4.

In stipulationibus (5) jus continetur, in pactis factum (6) versatur. *l.* 27. § 2. *ff. de Pact.*

(1) Et hæ conventiones dicuntur *Contractus nominati*; quia sunt certæ conventionum species, quibus Jus civile nomen et propriam actionem dedit: quales sunt *Emptio-venditio*, *Societas*, etc.

(2) Id est, intervenerit datio aut factum; ut quum dedi vel feci ut dares faceresve.

(3) Quæ actionem pariat. Dicuntur hæ conventiones *Contractus innominati.*

(4) Et conventio non est ex nominatis contractibus; adde, aut ex his conventionibus quibus lex actionem dedit.

(5) Et cæteris contractibus.

(6) Ex nudis pactis proprie nullum jus nascitur, nulla obligatio civilis, nulla actio: adeoque qui pactionem pro se allegat, non tam jus quam factum allegat. Nec enim juris normam sed solam æquitatem sequitur Prætor, quum huic pacto dat exceptionem.

CCMLXXVIII. Contractus legem ex conventione accipiunt. *l.* 1. § 6. *ff. Deposit.*

Solemus dicere, pacta conventa inesse bonæ fidei judiciis; ut, si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint. Ex intervallo non inerunt (1), nec valebunt si agat; sed ex parte rei locum habebit pactum. *l.* 7. § 5. ff. *d. tit.*

Pacta conventa quæ postea facta detrahunt (2) aliquid (*puta*) emptioni, contineri contractu videntur; quæ vero adjiciunt (3), credimus hoc non inesse. *l.* 72. *ff. de Contrah. empt.*

Redhibitionem (4) quoque contineri Empti judicio. *l.* 11. § 3. *ff. de Act. empt.*

Pacta in continenti facta, stipulationi (5) inesse creduntur. *l.* 40. *ff. de Reb. cred.*

(1) Si circa adminicula contractus versentur. Secus, si circa substantialia. Vide Regulam seq.

(2) Id est, derogant in aliquo substantialibus contractus; puta augendo vel minuendo pretium, adeoque versantur circa ubstantialia.

(3) Puta, circa diem aut locum solutionis *Adjiciunt* contractui aliquod adminiculum; salva ejus substantia.

(4) Conventionem ut a contractu discedatur, et res redhibeatur.

(5) Scilicet ex parte *Rei*, ut obligationem ipso jure minuant: at non insunt ex parte stipulatoris. Idem dic de cæteris contractibus stricti Juris. Vide *d. tit.* N. 48. et seq.

## § 5. *Quæ sint discrimina inter obligationes ex contractibus, et ex ultimis voluntatibus.*

CMLXXIX. Quæ (1) legata mortuis nobis ad heredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his quorum in potestate sumus eodem casu acquirimus; aliter atque quod stipulati sumus. Nam (2) et sub conditione stipulantes omnimodo eis acquirimus; etiamsi liberatis nobis potestate dominii, conditio existat. *l.* 18. Pompon. lib. 6. ad Sabin.

*Hinc* Si filius familias sub conditione stipulatus, emancipatus fuerit, deinde extiterit conditio, pa-

(1) Sensus est: Quæcumque legata sunt ejus rei quæ ad heredem transit, ea quoque per nos his in quorum potestate sumus acquiruntur. Aliter autem obtinet in stipulationibus: nam quum quis stipulatus est duas res alternative utram ipse velit, hæc electio transfertur in heredem; tamen si servus ita stipulatus fuerit, ipsi soli, non domino facultas eligendi competet. Contra si ita legatæ sint servo aut filio alicujus duæ res, utram ille vellet; electio patri vel domino competet. Et hæc est prima differentia.

(2) Secunda differentia. In stipulatione conditionali spectatur dies contractus: adeoque si servus aut filius ita stipuletur, acquiritur patri vel domino: licet filius aut servus quum conditio extiterit, jam sui juris factus sit. Contra in legatis spectatur dies quo conditio existit.

tri actio competit; quia in stipulationibus id tempus spectatur quo contrahitur. *d. l.* 18.

*Consonat alia Regula juris:* In stipulationibus id tempus spectamus quo contrahimus. *l.* 144. § 1. PAUL. LIB. 62. AD ED.

CMLXXX. Qui (1) cum alio contrahit, vel est vel esse debet non ignarus conditionis ejus. Heredi autem hoc imputari non potest, qui non sponte cum legatariis contrahit. *l.* 19. ULP. LIB. 24. AD SABIN.

(1) Tertia differentia contractus inter et legata. Qui cum servo aut filiofamilias contraxit, debet solvere patri aut domino; nec facile excusatur ex eo quod ignoraverit eum alieni juris esse: debuit enim hoc inquirere quum contraxit cum eo. Heres autem facilius excusatur si filiofam. quem patremfamilias existimat, solvat legatum ipsi relictum; cum non sponte in hanc obligationem inciderit. Ita Cujacius ad h. tit.

§ 6. *De varia pro variis contractibus ac negotiis culpæ præstatione.*

CMLXXXI. In contractibus fidei bonæ servatur, ut si quidem utriusque contrahentis commodum versetur, etiam culpa; sin unius solius, dolus malus tantummodo præstetur. *l.* 108. § 12. ff. *de Legatis* 1°.

In contractibus in quibus utriusque utilitas vertitur... et dolus et culpa præstatur. *l.* 5. § 2. ff. *Commod.*

Contractus quidam, dolum malum duntaxat recipiunt, quidam et dolum, et culpam. Dolum tantum (1), Depositum (2), et Precarium (3); dolum et culpam (4), Mandatum (5), Commodatum (6), Venditum, Pignori acceptum, Locatum, item Dotis datio (7), Tutelæ (8), Negotia gesta (in his (9) quidem et diligentia) Societas et rerum Communio, et dolum et culpam recipit. Sed hæc ita, nisi si quid nominatim convenit, vel plus vel minus, in singulis contractibus. Nam hoc servabitur, quod initio convenit. Legem enim contractus dedit: excepto eo quod Celsus putat non valere, si convenerit ne dolus præstetur; hoc enim bonæ fidei judicio contrarium est, et ita utimur. Animalium vero casus, mortes, quæque sine culpa accidunt, fugæ servorum qui custodiri non solent, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum, a nullo præstantur. (10). *l.* 23. ULP. LIB. 29. AD SABIN.

(1) Et latam culpam, quæ in contractibus æquiparatur dolo.

(2) Hoc consonat regulæ præcedenti. In *Deposito*, nulla depositarii utilitas vertitur, sed solius deponentis.

(3) Ibi vertitur quidem utilitas ejus qui *Precario* accepit, unde videretur de culpa eum teneri debere, verum alia ratione dolum duntaxat præstat: scilicet quia in precario nullus contractus intervenit, ex quo rei restituendæ obligationem contrahat is qui precario accepit; solo æquitatis vinculo tenetur, quod tamen Prætor tuetur Interdicto. Unde, satis visum est si dolum præstaret.

(4) Quæ tamen pro diversa negotiorum natura, aut *Levis* duntaxat, aut etiam *Levissima* præstatur.

(5) Atqui nulla mandatarii utilitas in hoc proprie dicto contractu vertitur: videtur ergo dolum tantum præstare eum debere, ut in *Deposito*. Verum disparitas est; quod ad rem servandam nulla industria requiratur; ut ad negotia gerenda. Hinc qui negotium gerendum recipit, industriam et diligentiam huic negotio gerendo parem recipere et promittere videtur; unde pro negotii natura culpam aut *Levem* aut *Levissimam*, quæ huic diligentiæ respondeat, præstare debet.

(6) Et quidem *Levissimam* culpam præstat commodatarius; cum sola ejus utilitas in hoc contractu versetur.

(7) In his quatuor contractibus, Venditione, Locatione, Pignore, Dote, utriusque utilitas versatur. Hinc merito culpa præstatur.

(8) Cum administratio pupillarium negotiorum diligentiam desideret: consequens est ut tutor, quamvis nulla ejus utilitas versetur, culpam huic diligentiæ contrariam præstet. Verum levem duntaxat præstat: nec enim exactissima diligentia ab eo exigenda est, qui non sponte sed necessitate injuncti muneris hanc administrationem suscepit: sufficitque ut eam adhibeat diligentiam quam rebus suis adhibet.

(9) Negotiis gestis. Et maxime in his diligentiam exactissimam præstare debet gestor, si gerendis se immiscuit ipse; quum alius diligentior ea esset gesturus.

(10) Nisi contra convenerit.

CMLXXXII. Culpa (1) est, immiscere se rei ad se non pertinenti. *l.* 36. POMPON. LIB. 27. AD SABIN.

Imperitia (2), culpæ adnumeratur. *l.* 132. GAIUS LIB. 7. AD ED. PROVINC.

Dissoluta negligentia (3) prope dolum est. *l.* 29. *ff. Mand.*

Lata culpa dolo comparabitur. *l.* 1. § 1. *ff. Si mensor. fals.*

Culpa abest, si omnia facta sunt quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset. *l.* 23. § *penult. ff. Locat.*

Bona fides quæ in contractibus requiritur, æquitatem summam desiderat. *l.* 31. *ff. Deposit.*

(1) Cujacius affert exempla bujus regulæ in eo qui se liti ad se non pertinenti offert. Vide aliud exemplum Tit. *de Negot. gest.* N. 52. ex l. 11. § *sed Proculus* ff. *d. tit.*

(2) Pone exemplum in imperitia artificis qui opus faciendum conduxit. Hæc regula trahitur ad damnum quod Lege Aquilia vindicatur.

(3) Adeoque in contractibus et quasi-contractibus, qui dolum præstat, etiam hanc dissolutam negligentiam præstare debet.

§ 7. *In qua re et inter quas personas, conventiones prosint aut noceant.*

CMLXXXIII. Ante omnia animadvertendum est, ne conventio in alia re facta, aut cum alia persona, in alia re aliave persona (1) noceat. *l.* 27. § 4. *ff. de Pactis.*

In rem pacta omnibus prosunt; quorum obligationem dissolutam esse, ejus qui paciscebatur (2) interfuit. *l.* 21. § 5. *ff. d. tit.*

Videtur, sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita et prodesse (3). *l.* 10. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Fallit; ut pactum tutoris, curatoris, procuratoris (modo non donandi causa interpositum) noceat domino negotii; et vice versa prosit. Item fallit in pacto magistri societatis, in pacto majoris partis creditorum cum debitoribus.

(2) Hinc V. G. pactum debitoris proderit fidejussori, aut correo socio: item pactum auctoris, emptori prodest.

(3) Per exceptionem non *Pacti*, sed *Doli*.

§ 8. *De conventionum interpretatione.*

CMLXXXIV. In contrahendo quod agitur, pro cauto habendum (1) est. *l.* 3. *ff. de Reb. cred.*

Ubi est verborum ambiguitas valet quod acti est (2). *l.* 21. *ff. de Rebus dubiis.*

In conventionibus, contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit. Quum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverunt ut ad heredem ejus qui suscepit pertineret; jus heredum ad legatarium (3) quoque transferri placuit. *l.* 219. *ff. de Verb. signif.* Papin. lib. 2. respons.

In emptis venditis potius id quod actum, quam id quod dictum sit, sequendum est. *l.* 6. § 1. *ff. de contrah. empt.*

Quoties (4) in stipulationibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi quo res de qua igitur in tuto sit. *l.* 80. *ff. de Verb. signif.*

Semper in dubiis id agendum est, ut quam tutissimo loco res sit bona fide contracta, nisi quum aperte contra Leges scriptum est. *l.* 21. *ff. de Reb. dub.*

(1) Licet expressum non sit.

(2) Id est, ea interpretatio sumenda est, quæ quod actum gestumque est; aut actum gestumque fuisse verisimile sit, conservet.

(3) Licet legatarius verbis non contineatur.

(4) Hæ et sequentes consonant præcedentibus.

Quoties idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum accipitur quæ rei gerendæ aptior (5) est. *l.* 67. Julian. lib. 87. digest.

*Et* Rapienda occasio est, quæ præbet benignius responsum. *l.* 168. Paul. lib. 1. ad Plaut.

(5) Nam plusquam probabile est contrahentes aliquid quod ad effectum perduci posset, non vero vanum aliquid voluisse. Exempla Tit. *de Pactis* N. 68.

CMLXXXV. In obscuris inspici solere quod verisimilius est, aut quod plerumque fieri solet. *l.* 114. Paul. lib. 9. ad Ed.

Semper in stipulationibus et in cæteris contractibus id sequimur quod actum est. Si hoc non appareat, erit consequens quod sequamur quod in regione in qua actum est frequentatur (1). Quod si neque mos regionis apparuit, quia varius fuit, ad id quod minimum est (2) redigenda summa est. *l.* 34. Ulp. lib. 45. ad Sabin.

(1) Hoc præcedentis regulæ consectarium est.

(2) Hæc ultima pars consonat Regulæ primæ supra, N. 845.

CMLXXXVI. Quum (1) quæritur in stipulatione quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est. *l.* 26. *ff. de Reb. dub.*

In contrahenda (2) venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum est, ambigua (3) autem intentio ita accipienda est ut res salva actori sit. *l.* 172. Paul. lib. 5. ad Plaut.

*Consonant tres sequentes.*

Veteribus placet pactionem obscuram vel ambiguam, venditori et qui locavit nocere; in quorum fuit potestate legem apertius conscribere. *l.* 39. *ff. de Pactis.*

Quidquid astringendæ obligationis est; id nisi palam verbis exprimitur, omissum intelligendum est; ac fere secundum promissorem interpretamur: quia stipulatori liberum fuit verba late concipere; nec rursum (4) ferendus promissor, si ejus interferit de certis potius vasis aut hominibus actum. *l.* 99. *ff. de Verb. oblig.*

(1) Hæc regula in cæteris contractibus observatur, ut semper interpretatio fiat contra eum qui quid sibi paciscitur; cum sibi imputare debeat quod non apertius legem dixerit.

(2) Consonat præcedenti. Exempla Tit. *de Pactis* N. 71.

(3) In judiciis ambigua interpretatio pro actore accipienda, ut non videatur petiisse quod petendi jus non habebat.

(4) Id est, ubi verba aperte favent stipulatori, non licet promissori temere ea restringere. Exempla Tit. *de Pactis* N. 72.

Ubi de obligando quæritur; propensiores esse debemus si occasionem habeamus ad negandum: ubi de liberando, ex diverso ut facilior sis ad liberationem. *l.* 47. *ff. de Oblig. et act.*

CMLXXXVII. Quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur, jus commune non (1) lædunt. *l.* 81. Papin. lib. 3. respons.

(1) Scilicet si quis *Dubitationis tollendæ causa* pactus est aliquid, quod sibi citra hoc pactum jure communi competebat; non ideo videtur renuntiasse cæteris de quibus tacuit, quæ ipsi circa hoc negotium jure communi competunt.

CMLXXXVIII. Generaliter probandum est; Ubicumque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris ejus conditio, pro viri boni arbitrio hoc habendum esse. *l.* 22. § 1. Ulp. lib. 28. ad Sabin.

Plerumque in stipulationibus, verba ex quibus obligatio oritur inspicienda sunt. Raro inesse tempus vel conditionem ex eo quod agi apparebit, intelligendum est; nunquam personam, nisi expressa sit. *l.* 126. § 2. *ff. de Verb. oblig.*

*Regula generalis ad dignoscendam cujusque contractus naturam.*

CMLXXXIX. Uniuscujusque contractus initium spectandum est et causa. *l.* 8. *ff. Mandati.*

## SECTIO II.

### *De Variis contractuum speciebus.*

## PRIMA PARS.

### *De Contractibus nominatis.*

## CLASSIS PRIMA.

### *De contractibus qui* Re *contrahuntur.*

#### ARTICULUS I.

#### *De contractu* Mutui.

CMXC. Mutuum damus, recepturi non eamdem speciem quam dedimus, sed idem genus. *l.* 2. *ff. de Reb. cred.*

In mutuo id agi intelligitur, ut ejusdem generis et eadem bonitate solvatur quod datum sit. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Mutui datio consistit in his rebus quæ pondere, numero, mensura, consistunt. *sup. d. l.* 2. § 1.

Mutuum non potest esse, nisi proficiscatur pecunia. *d. l.* 2. § 3.

CMXCI. In mutui datione oportet dominum (1) esse dantem. *d. l.* 2. § 4.

Si tibi debitorem meum jussero dare pecuniam; obligaris mihi, quamvis meos nummos non acceperis (2). *l.* 15. *ff. d. tit.*

Quum ex causa (*puta*) mandati pecuniam mihi debeas, et convenerit ut crediti nomine eam retineas; videtur mihi data (3) pecunia, et a me ad te profecta. *d. l.* 15.

(1) Et quidem jus alienandi habere.

(2) Revera non accepisti meos nummos; sed fictione brevis manus, creditur debitorem meum eos mihi solvisse, et tu illos nummos meos factos a me accepisse videris. Quod enim alius meo nomine dat me jubente aut ratum habente, ego dare videor.

(3) Mihi a te soluta, et retro a me tibi credita.

CMXCII. Si ego quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias; nec depositum (1), nec mutuum (2) est; sed consumptis nummis, condictioni (3) locus erit. *l.* 18. § 1. *ff. d. tit.*

Omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta (4) ea habet obligatum eum qui acceperit. *l.* 19. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Quia non custodiæ causa accepisti.

(2) Quia non habui voluntatem transferendi dominii pecuniæ; adeoque pecunia non est tua facta.

(3) Ante: non : nec enim consistit mutuum, nisi pecunia facta fuerit accipientis; hujus vero pecuniæ consumptione reconciliatur.

(4) Vide Notam præced.

CMXCIII. Omnia quæ inseri stipulationibus possunt, eadem possunt et numerationi pecuniæ; ideo et conventiones. *l.* 7. *ff. de Reb. cred.*

## APPENDIX

### *De contractu Nautico, seu pecunia trajectitia.*

CMXCIV. Quum trajectitia pecunia (1) ita datur,

(1) Id est, quæ alicui creditur trans mare vehenda, aut ipsa, aut merces ex ea comparatæ.

ut non alias petitio ejus competat quam si salva navis intra statuta tempora pervenerit; ipsius crediti obligatio non existente conditione defecisse videtur. Et ideo pignorum quoque persecutio perempta est, etiam eorum quæ non sunt amissa. *l.* 6. *ff. de Nautico fœn.*

In nautica pecunia, ex ea die periculum spectat creditorem, ex quo navem navigare (2) conveniat. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Amissarum mercium detrimentum, quod non ex marinæ tempestatis discrimine accidisse asseveratur, adscribi *creditori*, Juris ratio non permittit *l.* 3. *Cod. d. tit.*

Trajectitia pecunia, propter periculum creditoris quamdiu navigat (3) navis, infinitas (4) usuras recipere potest. PAUL. SENT. *lib.* 1. *Tit.* 14.

(2) Id est, ex quo debitor navigare cœperit, congruo tamen tempore.

(3) Ex quo autem portum advenit, non ultra legitimum modum exigi possunt.

(4) Quantascumque de quibus convenerit. Quod immutatum. l. 26. Cod. *de Usur.* qua Justinianus prohibuit ultra centesimam exigi.

CMXCV. *Aliæ quoque excogitari possunt species mutui* (1) *in quibus periculum est creditoris.* In his autem omnibus, pactum sine stipulatione ad augendam obligationem (2) prodest. *l.* 5. § 1. *ff. de Not. fœn.*

(1) Puta, si credidero piscatori ut non reddat pecuniam si nihil ceperit.

(2) Scilicet ad pariendas usuras.

## ARTICULUS II.

### *De Commodato.*

### § 1. *De hujus contractus natura, et rebus quæ in eum deducuntur.*

CMXCVI. Nemo commodando rem facit ejus cui commodat. *l.* 9. *ff. Commod.*

Gratuitum debet esse commodatum. *Instit.* Tit. *de Oblig. quæ re contrah.*

CMXCVII. Commodare possumus alienam rem. ita ut et si fur commodaverit, habeat Commodati actionem. *l.* 15. *et l.* 16. *ff. Commod.*

Commodata res dicitur, et quæ soli est. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

Non potest commodari id quod usu consumitur, nisi forte ad ostentationem quis accipiat. *l.* 3. § *fin.* ff. *d. tit.*

### § 2. *De obligatione commodatarii, et judicio* Directo *adversus eum ut rem reddat.*

CMXCVIII. Cibariorum (1) impensæ, naturali ratione ad eum pertinent qui utendum accepisset. *l.* 18. § 2. ff. *d. tit.*

*Commodatarius.* Custodiam rei commodatæ diligentem (2) debet præstare. *l.* 5. § 5. *ff. d. tit.*

Commodatario non sufficit eamdem diligentiam adhibere quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit. *l.* 1. § 4. ff. *de Oblig. et act.*

Is qui utendum accepit, si majore casu cui humana infirmitas resistere non potest rem quam accepit amiserit, securus (3) est; sed et in majoribus casibus, si culpa ejus interveniat (4), tenetur. *d.* § 4.

Si commodatam rem missus qui repeteret, quum recepisset aufugit; si dominus ei dari jusserat, domino perit; si commonendi causa miserat, ei cui commodata (5) est. *l.* 12. § 1. *ff. Commod.*

(1) Idem dic de aliis modicis impensis.

(2) Ita ut regulariter de culpa levissima teneatur. Si tamen commodatum non solam ejus utilitatem spectabat, sed utriusque contrahentis, de levi; si solam commodatoris utilitatem, de dolo tantum tenetur.

(3) Nisi speciali pacto in se susceperit eos casus.

(4) Puta si equum quem acceperat ut in villam iret, duxit ad bellum.

(5) In culpa est quod per hunc hominem non probatæ fidei eam remiserit.

CMXCIX. Res commodata non videbitur reddita, quæ deterior (1) facta redditur; nisi quod interest præstetur. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

Etiam in ea *re* quæ sequitur rem (2) commodatam, diligentia præstari debet. *l.* 5. § 9. ff. *d. tit.*

(1) Culpa commodatarii. Secus si citra ejus culpam, puta ex ipso usu ad quem commodata est.

(2) Puta, in pullo equæ commodatæ.

### § 3. *De obligatione commodatoris, et* Contrario *judicio.*

M. Postquam commodavit; tunc finem præscribere et retro agere atque intempestive usum commodatæ rei auferre, non officium tantum impedit; sed et suscepta est obligatio inter dandum accipiendumque. *l* 17. § 3. ff. *d. tit.*

MI. Possunt justæ causæ intervenire ex quibus cum eo qui commodasset agi deberet; veluti de impensis in valetudinem servi factis, quæve post

fugam requirendi reducendique ejus causa factæ (1) essent. *l* 18 § 2. *ff. d. tit.*

Qui sciens (2) vasa vitiosa commodavit (3), si ibi infusum vinum vel oleum corruptum effusumve est, condemnandus (4) eo nomine est *d. l.* 18. § 3.

(1) Si majores sint.

(2) Secus si ignorans.

(3) Ignoranti.

(4) *Contrario* judicio. Idem dic de quovis damno quod commodatarius ex commodato dolo commodatoris sensit; et commune est hoc omnibus contractibus bonæ fidei.

## ARTICULUS III.

### *De Contractu pignoris.*

*Quum res in securitatem debiti ea lege creditori possidenda tradita est, ut soluto debito ipsa in specie redderetur; ex hoc contractu duæ actiones nascuntur,* Directa *et* Contraria, *de quibus hic agendum. Nam de ipso jure in rem quod ex pignore nascitur, supra Cap.* 2.

### § 1. *Quando possit agi Directa actione ex hoc contractu, ad rei pigneratæ restitutionem.*

MIII. Omnis pecunia (1) exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum, ut nascatur pigneratitia actio. *l.* 9. § 3. *ff. de Pign. act.*

Si in possessione fueris constitutus; nisi ea quoque (2) pecunia tibi a debitore reddatur vel offeratur, quæ sine pignore debetur; eam restituere, propter exceptionem Doli mali, non cogeris. *l. un. Cod. Etiam ob chirogr.*

(1) Etiam usuræ, si et in usuras res pignori data est.

(2) Cujacius censet hoc intelligendum, non solum de usuris, sed et de alia sorte.

### *Quando solutum videatur.*

MIIII. Creditor fructus quos percepit vel percipere debuit, in rationem exonerandi debiti computare necesse habet. *l.* 3. *Cod. de Pign. act.*

Si pignore subrepto, Furti egerit creditor; totum quidquid percepit, debito eum imputare Papinianus confitetur, etiamsi culpa creditoris furtum (1) factum sit. *l.* 22. *ff. de Pign. act.*

(1) Adeoque maxime ipsi *Furti* actio competierit; cum maxime hoc casu ejus intersit, qui hujus culpæ erga debitorem teneretur. Hæc regula obtinet, quum non ipse debitor, sed extraneus furatus est pignus.

Id quod pœnæ nomine a debitore (2) exactum est, lucro debet cedere creditoris. *l.* 74. *ff. de Solut.*

(2) Puta, quum debitor ipse rem subripuit creditori.

### *Quando satisfactum videatur.*

MIV. Generaliter dicendum; Quoties recedere voluit creditor a pignore, videri ei satisfactum si ut ipse voluit sibi cavit, licet in hoc deceptus sit. *l.* 9. § 3. *ff. de Pign. act.*

### *An et ante Solutionem agi possit.*

MV. Si per creditorem steterit quominus ei solvatur, recte agitur Pignoratitia. *l.* 20. § 2. ff. *d. tit.*

Si quasi daturus tibi pecuniam pignus accepero, nec dedero; Pignoratitia actione tenebor (1), et nulla solutione facta. *l.* 11. § 2. ff. *d. tit.*

Qui ante solutionem egit Pignoratitia, licet non recte egit, tamen si offerat in judicio pecuniam, debet rem pigneratam et quod sua interest consequi. *l.* 9. § *fin.* ff. *d. tit.*

(1) Non consistit quidem jus pignoris, donec pecunia numerata sit et debitum solverit; sed consistit contractus, hoc ipso quod res tradita sit.

### § 2. *Quæ præter rei restitutionem peti possint* Pignoratitia *actione.*

MVI. Creditor quum pignus reddit, de dolo debet (1) debitori repromittere. *l.* 15. ff. *d. tit.*

In pignoratitio judicio venit, si res pignori datas male tractavit creditor. *l.* 2 ,. § 3. ff. *d. tit.*

Etsi prædo rem pignori dederit, competit ei et de fructibus (2) Pignoratitia actio. *l.* 22. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Puta, si non utendo servitutes amitti passus est.

(2) Idem dic de omni utilitate quam ex re percipit creditor.

### § 3. *Quid veniat in Pignoratitia actione, quum creditor rem jure pignoris distraxit.*

MVII. Creditor judicio quod de pignore dato proponitur, ut superfluum pretii (1) cum usuris (2)

(1) Quo pignus distraxit.

(2) Si pretio usus fuerit, aut moram fecerit.

restituat jure cogitur; nec audiendus (3) erit, si velit emptorem delegare. *l.* 42. ff. *d. tit.*

Agi potest cum creditore; ut, si quas actiones habeat (4), eas cedat debitori. *l.* 4. ff. *de Distr. pign.*

(3) Auditur tamen, si debitor nolit modicum expectare donec creditor exegerit ab emptore. l. 24. § 2. *ff. h. tit.*

(4) Ex distractione pignoris; puta si hoc pacto vendidit, ut reddita pecunia intra certum tempus liceret rem redimere.

§ 4. *Ex quibus causis* Contraria *Pignoratitia competat.*

MVIII. Si necessarias impensas (1) fecerim in servum (*puta*) aut in fundum quem pignori acceperim; non tantum retentionem, sed contrariam Pignoratitiam habeo. *l.* 8. ff. *de Pign. act.*

Non debet creditor talem efficere rem pigneratam, ut gravis sit debitori ad recuperandum. *l.* 25. *ff. d. tit.*

(1) Vel ob eam rem sine culpa mea fuero condemnatus. Tit. *de Pign. act.* N. 26.

MIX. Si post distractum pignus debitor qui precario rogavit, vel conduxit pignus, possessionem non restituat; contrario judicio tenebitur. *l.* 22. § 3. *ff. d. tit.*

Si rem alienam (1) mihi debitor pignori dedit, aut malitiose in pignore (2) versatus sit; dicendum est, locum habere contrarium (3) judicium. *l.* 9. *ff. d. tit.*

(1) Aut alteri jam obligatam; nisi superfluum abunde meo credito sufficeret.

(2) Puta, æs subjecit pro auro; vel non monuit servum quem pignori dabat, esse furem.

(3) Sed et *Stellionatus* crimine agi poterit.

## ARTICULUS IV.

### *De contractu Depositi.*

Depositum *est contractus quo quis ab altero rem gratis custodiendam recipit, ea lege ut eamdem reposcenti statim reddat.*

§ 1. *De depositi natura.*

MX. Rei depositæ proprietas apud deponentem manet; sed et possessio, nisi apud sequestrem deposita est. *l.* 17. § 1. *ff. Depositi.*

MXI. Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo ejus est apud quem depositum est. *l.* 12. § 1. *ff. d. tit.*

Si deposuero apud te ut post mortem (1) tuam reddas; possum, et ante mortem tuam depositum repetere. *l.* 1. § 46. ff. *d. tit.*

Si (2) plures heredes extiterint ei qui deposuerit; dicitur, si major (3) pars adierit, restituendam rem præsentibus, cautela idonea reddenda. *l.* 14. ff. *d. tit.*

Si depositor decesserit, et existant qui inter se *de hereditate* contendant; ei tradenda res qui paratus est adversus alterum defendere eum qui depositum suscepit. Si neuter hoc onus suscipiat; oportet rem deponi in æde, donec de hereditate judicetur. *l.* 1. § 37. ff. *d. tit.*

(1) Idem dic de quavis alia adjecta die.

(2) Regula locum habet in rebus individuis. Quod si pecunia deposita sit, licet in sacco signata, redditur cuique pro hereditaria.

(3) Quæ ex magnitudine portionum hereditarium æstimatur.

§ 2. *De variis doli speciebus, ex quibus directa* Depositi *actione depositarius ejusve heres tenetur.*

MXII. Est scriptum; Eum qui rem deposuit, statim (1) posse Depositi actione agere: hoc enim ipso dolo facere eum qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat. *l.* 1. § 22. *ff. d. tit.*

Aliud est reddere, aliud quasi de suo (2). dare. *d. l.* 1. § 33.

Potes agere Depositi cum eo qui tibi non aliter, quam nummis a te acceptis, depositum reddere voluerit. *l. fin. ff. d. tit.*

(1) Ita tamen, si depositarius rei reddendæ copiam habeat.

(2) Tenetur ergo *Depositi,* qui quasi de suo dedit mihi pecuniam quam servus meus ei deposuerat.

MXIII. Si rem depositam vendidisti, eamque postea redemisti in causam depositi; etiamsi sine dolo malo postea perierit, Depositi (1) teneris. *l.* 1. § 25. ff. *d. tit.*

Si heres rem distraxerit ignorans depositam, hoc ipso dolo facit, quod id quod ad se pervenit (2) non reddit. *d. l.* 1. § *fin.*

(1) Quia semel dolo fecisti quum venderes: d. l. 1. Ex quo dolo commissa est actio *Depositi.*

(2) Pretium, aut actionem ad illud consequendum.

Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus præsentibus legit; ait Labeo, Depositi agi posse. *d. l.* 1. § 38.

MXIV. *Depositarius* Non salva fide minorem quam suis rebus diligentiam præstabit. *l.* 32. ff. *de tit.* Reddatur. *d. l.* 1. § 16.

*Hinc* Si res deposita deterior reddetur (1), agi Depositi potest. *d. l.* 1. § 16.

(1) Non solum si dolo, se et si lata culpa.

### § 3. *An citra dolum depositarii agi ex causa depositi possit.*

MXV. *Agi ex causa depositi potest,* Non tantum si dolo fecit is qui depositum suscepit; sed et si non (1) fecit, est tamen res apud (2) eum. *d. l.* 1. § 14.

Si quis se deposito obtulit, non solum dolum, sed etiam culpam et custodiam præstat (3), non tamen casus (4) fortuitos. *d. l.* 1. § 35.

(1) Puta, quia doli capax non est, furiosus aut pupillus est, aut hereditas ejus jacet.

(2) Aut locupletior factus ex ea est. *d. l.* 1. § 15.

(3) Idem est, et si hæc fuerit lex contractus; item quum gratia depositarii fit, ut in l. 4. ff. *de Reb. hered.*

(4) Nisi ex mora res facta sit depositarii periculo.

### § 4. *Quid veniat in actione depositi tam Directa quam Contraria.*

MXVI. 1. *Actio* Depositi *est in simplum. Si tamen ex causis tumultus, incendii, ruinæ, naufragii, factum sit; est in duplum.*

2. Contrarium judicium Depositi datur, de indemnitate ejus qui depositum suscepit. *l.* 5. ff. *d. tit.*

### § 5. *De Sequestratione.*

MXVII. In sequestro est Depositum, quod a pluribus in solidum (1) certa conditione custodiendum reddendumque traditur. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Licet deponere tam plures quam unus possint; attamen apud sequestrum nonnisi plures deponere possunt. *l.* 17. *ff. d. tit.*

Plerumque non est permittendum a *sequestro* officium quod semel suscepit, contra legem depositionis deponere; nisi (2) justissima causa interveniente. *l.* 5. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Non ergo est sequestratio, quum singuli pro sua parte deponunt.

(2) Quo casu res in æde deponi jubetur.

## CLASSIS SECUNDA.

### *De Contractibus qui* Verbis *contrahuntur.*

*De* Stipulatione *hic duntaxat agemus; cum de duabus aliis speciebus nihil amplius quam quod alibi supra, scilicet de dictione dotis, et jurata patrono operarum promissione.*

### § 1. *De forma stipulationis.*

MXVIII. Stipulatio non potest confici, nisi utroque loquente. *l.* 1. *ff. de Verb. oblig.*

*Adde, et invicem exaudiente:* d. l. 1.

*Ad interrogationem quis* Si sine verbis annuisset; non tantum civiliter, sed nec naturaliter (1) obligatur. *d. l.* 1. § 2.

Cominus responderi stipulanti oportet. *l.* 137. *ff. d. tit.*

(1) Ergo inutilis stipulatio ne vim quidem nudi pacti habet.

MXIX. Continuus actus stipulantis et promittentis esse debet; ut tamen aliquod momentum naturæ intervenire possit. *d. l.* 137.

Intervallum medium non vitiat obligationem. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

Si post interrogationem aliud agere cœperit, nihil proderit; quamvis eadem die spopondisset. *sup. d. l.* 137.

MXX. Interrogatus... quum adjicit (1) aliquid vel detrahit obligationi, semper probandum est vitiatam esse obligationem. *sup. d. l.* 1. § 3.

Si stipulanti mihi decem, tu viginti respondeas; non esse contractam obligationem nisi in (2) decem, constat. *d. l.* 1. §. 4.

Si in rei quæ promittitur aut personæ appellatione varietur, non obesse placet. *l.* 65. § 1. ff. *d. tit.*

Eadem an alia lingua respondeatur, nihil interest; ita tamen ut uterque alterius linguam intelligat, sive per se sive per interpretem. *d. l.* 1. § 6.

Quæ extrinsecus et nihil ad presentem actum pertinentia adjeceris stipulationi; pro supervacuis habebuntur, nec vitiabunt obligationem. *d. l.* 65.

(1) Puta, diem aut conditionem adjicit detrahitve; aut interrogatus alternative de duabus rebus, respondet determinate de una, et vice versa.

(2) Cum in *Viginti* de quibus responsum est, insint *Decem*; congruit responsio interrogationi in *Decem.*

§ 2. *An et quando una interrogatio cum una responsione plures stipulationes contineat.*

MXXI. Scire debemus in stipulationibus tot esse stipulationes quot summæ sunt; totque esse stipulationes quot species (1) sunt. *l.* 29. ff. *d. tit.*

Quod dicitur, tot stipulationes esse quot res, ibi locum habet, ubi res exprimuntur stipulatione. Cæterum si non fuerint expressæ (2), una est stipulatio. *l.* 83. ff. *d. tit.*

Stipulatio In annos singulos, una est (3) et perpetua. *l.* 16. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Si per conjunctivam, non si per disjunctivam expressæ sint. Ex hac regula sequitur quod, si quis de duabus rebus interrogatus spoponderit de una, valeat ejus rei stipulatio, nec vitietur per stipulationem alterius rei ad quam non responderit.

(2) Sed sub uno aliquo genere in stipulationem deducto contentæ.

(3) Nam cum in infinitos annos promittatur; dici non potest tot contineri stipulationes, in quot annus promissum est: alioquin sequeretur infinitum stipulationum numerum contineri; quod absurdum esset. Secus de legato *In singulos annos*: cum enim annis vitæ legatarii finiatur, nihil repugnat ut sit multiplex.

§ 3. *De præsumptione observatæ verborum solemnitatis in stipulationibus.*

MXXII. Sciendum est generaliter; Si quis se scripserit fidejussisse (1), videri omnia solemniter acta *l.* 30. *ff. de Verb. oblig.*

Si librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset, nihil nocere quominus et reus et fidejussor teneatur. *l.* 92. Scævola. lib. 5. respons.

(1) Idem dic de cæteris stipulationum speciebus.

§ 4. *Quæ personæ hujus contractus capaces sint necne.*

MXXIII. Mutum nil pertinere ad verborum obligationem, natura manifestum est. De surdo (1) idem dicitur, quia verba stipulantis exaudire debet. *l.* 1. §§ 4 et 5. *ff. de Verb. oblig.*

*An pupilli, furiosi, prodigi, servi, stipulari aut promittere possint; vide* d. tit. *Part.* 1.

(1) Qui omnino non exaudit, non surdaster, ut balbus, hujus contractus capaces sunt.

§ 5. *De divisione stipulationum, et Prætoriarum præcipue natura.*

MXXIV. Stipulationes conventionales sunt, quæ ex conventione reorum (1) fiunt. *l.* 5. *ff. de Verb. oblig.*

*His opponuntur* Prætoriæ *lato sensu acceptæ, sive ex officio Prætoris* (2) *sive judicis a prætore dati* (3) *descendant, aut ab utroque* (4) *juberi possint.*

*Prætoriæ autem ita acceptæ adhuc dividuntur in* Judiciales, Cautionales, *et* Communes *quæ ex utriusque natura participant.*

Stipulationes Judiciales (5) dicimus, quæ propter judicium interponuntur. *l.* 1. § 1. ff. *de Stipul. præt.*

Cautionales sunt quæ instar actionis (6) habent, et ut sit nova (7) actio intercedunt. *d. l.* 1 § 2.

(1) *Les Contractans.*

(2) Ut cautio *Damni infecti*, et innumeræ aliæ.

(3) Ut cautio *de Dolo*, quam judex jubet interponi ab eo quem jubet rem restituere; scilicet *Nihil* ipsum circa hanc rem dolo fecisse, quo deterior ejus causa fieret.

(4) Id est, non solum Prætoris officio, sed etiam judicis quum ante Prætorem omissæ sunt.

(5) Hoc sensu, etiam illæ quæ a mero Prætoris officio interponuntur, ut De *rato*, *Judicatum solvi*, etc. dicuntur Judiciales.

(6) Quia ad instar actionum, impetrandæ sunt a Prætore; quum contra, *Judiciales* solo Prætoris aut judicis officio interponantur. Cautionalium exemplum habes in stipulatione *Legatorum*, etc.

(7) Ita legendum censet Cujacius. Vide Notas ad Tit. *de Stipulation. Prætor.*

MXXV. In conventionalibus stipulationibus, contractui formam contrahentes dant; Prætoriæ legem accipiunt de mente Prætoris qui eas proposuit. *l.* 52. ff. *de Verb. oblig.*

*Corollarium primum.* Prætoriis stipulationibus nihil immutare licet, nec addere nec detrahere. *d. l.* 52.

*Corollarium secundum.* In Prætoriis stipulationibus si ambiguus sermo acciderit, Prætoris erit interpretatio: ejus enim mens æstimanda. *l.* 9. *ff. d. tit. et l.* 9. *ff. de stipul. Prætoriis.*

MXXVI. Pleræque (1) Prætoriæ stipulationes, personas desiderant pro se intervenientium; et neque pignoribus quis neque pecuniæ depositione in vicem satisdationis fungitur. *l.* 7. ff. *de Præt. stipul.*

(1) Paucæ solam repromissionem desiderant, qualis est stipulatio *De evictione.*

*Et quidem necessariæ* (2) *personæ qualemcumque, cæteræ locupletem fidejussorem dare debent.*

Fidejussor locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, sed ex conveniendi (3) facilitate. *l.* 2. *ff. Qui satisd.*

Si ab arbitro probati fuerint (4) fidejussores, pro locupletibus habendi sunt. *l.* 10. ff. *d. tit.*

Sciendum est, possessores rerum (5) immobilium satisdare non compelli. *l.* 7. ff. *d. tit. et l.* 15. *ff. d. tit.*

Possessor quis necne fuerit, tempus cautionis spectandum. *d. l.* 7. § *fin.*

(2) Quæ sint, vide lib. 2. Tit. *Qui satisd. cog.* N. 3 et seq.

(3) Idoneus igitur non erit fidejussor, qui præscriptionem fori habet (*qui a un droit de* Committimus); nisi huic renuntiaverit.

(4) Nec quæstus est stipulator. Minoribus tamen et mulieribus subvenitur si quem omiserint.

(5) Talis intelligitur qui proprietatem vel nudam habet; non is qui ususfructus aut pignoris jure possidet, nec is qui jus ad rem habet. At *Possessor* intelligitur, etiam is qui fundum quem possidet restituere damnatus est per Sententiam quam provocatio suspendit: vir et uxor respectu fundi dotalis, *Possessores* intelliguntur.

MXXVII. Quoties vitiose (1) cautum, non videtur cautum. *l.* 6. ff. *Qui satisd. cog.*

*Ideo iteranda cautio. Quinetiam* Prætoriæ stipulationes sæpius interponuntur, quum sine culpa stipulatoris cautum esse desiit (2). *l.* 4. ff. *de Præt. stipul.*

(1) Ut si per errorem datus sit qui obligari non potest, puta servus qui pro libero habebatur.

(2) Ut si fidejussor ex repentina calamitate desiit esse solvendo; vel per confusionem extincta est ejus obligatio.

MXXVIII. Si necessaria satisdatio fuerit, et non facile possit reus eam præstare ubi convenitur; potest audiri si in alia civitate eam præstare paratus sit. Si autem voluntaria est, non in alium locum remittitur. *l.* 7. § 1. ff. *d. tit.*

§ 6. *De stipulationibus pœnalibus.*

MXXIX. 1. *Pœna promissa in eum casum quo quid non detur aut non fiat, nullo adjecto termino intra quem dari fierive oporteat; ante litis contestationem non committitur: ex l.* 122. § 2. ff. de Verb. oblig. *et l.* 5. *Cod.* d. tit.

2. *Pœna promissa in eum casum quo quid intra certum diem non detur; si intra hunc diem datum non fuerit, nec steterit per stipulatorem quominus daretur; solo lapsu temporis committitur: nec deberi desinit, etsi postea offeratur quod dandum erat: ex l.* 23. ff. de Oblig. et act.

3. *Pœna promissa in eum casum quo quid intra certum tempus non fieret; statim atque certum esse cœperit intra hoc tempus id non fieri, licet nondum elapso termino, committitur; nec ex prorogatione termini postea facta, desinit deberi: ex l.* 113. ff. d. tit.

Pœna rei impossibilis non committitur. *l.* 69. ff. *de Verb. oblig.*

Qui non facit quod facere debet, videtur facere Adversus ea (1), quia non facit; et qui facit quod facere non (2) debet, non videtur facere id quod facere jussus est. *l.* 121. Paul. lib. 13. ad Ed.

(1) Puta, si convenerit sententiæ arbitri stari; et pœna promissa sit, Si *adversus ea factum erit*; committitur pœna, si ab arbitro condemnatus non solvat.

(2) Eadem conventione facta, Arbitri Sententiæ stari, pœna promisssa est his verbis; Si *ita factum* non *erit*: pœna committetur, si petat qui ab arbitro vetitus est petere.

MXXX. Si sortem promiseris, et, si ea soluta non esset, pœnam; etiamsi unus ex heredibus portionem solverit, nihilominus pœnam committit donec portio coheridis solvatur. *l.* 5 §. 4. ff. *de Verb. oblig.*

*Pœna, si quid contra quam cautum esset non fieret, promissa: si quidem factum individuum fuerit, uno ex heredibus adversus faciente, pœna adversus omnes committitur; si vero factum* (1) *dividuum sit, adversus eum duntaxat qui adversus facit committitur pro ipsius portione: ex l.* 4. § 1. ff. d. tit.

*Stipulatio pœnalis non novat obligationem cui adjicitur, sed id quod stipulator ex alterutra obligatione consecutus est, in alteram imputatur: ex l.* 41. *et l.* 42. ff. Pro socio, *l.* 28. *et l.* 47. ff. de act. empt. *l.* 4. §. 3. ff. de Dol. et met. except.

(1) Ut quum quis promisit *Ratum habere.*

MXXXI. Illi debet permitti pœnam petere, qui in eam non incidit. *l.* 154 Ulp. lib. 70. ad Ed.

§ 7. *Quæ actiones ex stipulatione nascantur.*

MXXXII. Ex verborum obligatione duæ nascuntur actiones, tam condictio (1) Certi, quam actio ex stipulatu. *Instit.* Tit. *de Verb. oblig.*

(1) Quum res certa est quæ in stipulationem deducta est. De qua, Part. seq.

## CLASSIS TERTIA.

### *De contractibus qui nudo* Consensu *contrahuntur.*

### ARTICULUS I.

### *De Mandato.*

#### § 1. *Quæ requirantur ad mandati substantiam.*

MXXXIII. 1. *Mandatum non est, si quis mandet id fieri quod ab ipso fieri* (1) *repugnet : Tit.* Mandati, *N.* 5. *et seq.* (*lib.* 17.)

*Tamen* Si hi quorum res væneunt quas pignori dederunt, supposuerunt emptores; mandatum (2) intelligitur : licet, quantum ad meram rationem, non consistit. *l.* 22. § 3. ff. *Mandat.*

2. Rei turpis nullum mandatum est (3). *l.* 6. § 3. ff. *d. tit.*

3. Mandatum nisi gratuitum, nullum est. *l.* 1. § 4. *ff. d. tit.*

Si remunerandi gratia honor (4) intervenerit, erit Mandati. actio. *l.* 6. ff. *d. tit.*

(1) Ut si mandem a servo meo mutuam pecuniam accipi. Cum enim repugnet me servo meo obligari, repugnat ut alter hic vice mea facere intelligi possit. Hinc quoque non valet mandatum quo servus emi se extero mandat; de quo vide late. Tit. *Mandati* N. 7. et seq.

(2) Quod benigne in hac specie receptum.

(3) Propter regulam precedentem.

(4) Hoc salarium non actione *Mandati*, sed extra ordinem petitur si fuerit certum. Nec idcirco ius videtur gratuitum mandatum; quia non tanquam pretium operæ, sed tanquam renumeratio, constituitur.

MXXXIV. Mandatum inter nos contrahitur, sive mea tantum gratia tibi mandem, sive aliena (1) tantum, sive mea et aliena, sive mea et tua, sive tua et aliena. *l.* 2. ff. *d. tit.*

Si tibi mandavero quod tua interfuit, nulla erit mandati actio : nisi mea quoque interfuit. *l.* 6. § 5. ff. *d. tit.*

Consilii non fraudenti nulla obligatio est. Cæterum si dolus et calliditas intercessit, De dolo actio competit. *l.* 47. Ulp. lib. 30. ad Ed.

(1) Nam et hoc casu mea interest mandatum impleri, quatenus ego ipse teneor *Negotiorum gestorum* actione, ei cujus negotium geri tibi mandavi.

#### § 2. *Quomodo contrahatur mandatum.*

MXXXV. Obligatio mandati, consensu (1) contrahentium consistit; ideo per nuntium quoque vel per epistolam. *l.* 1. *pr. et* § 1. *ff. Mand.*

Semper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. Sed et si quis ratum habuerit quod gestum est, obstringitur mandati actione. *l.* 60. Ulp. lib. 10. disput.

(1) Solo, et quidem tacite Vide Reg. seq.

MXXXVI. Mandatum et in diem differri, et sub conditione contrahi potest. *l.* 1. § 3. *ff. Mandati.*

#### § 3. *Ad quid obligetur mandatarius erga mandatorem actione* Mandati *Directa.*

MXXXVII. Voluntatis est suscipere mandatum, necessitatis consummare (1) *l.* 17. § 3. ff. *Commod.*

Mandati actio tunc competit, quum cœpit interesse ejus qui mandavit; et eatenus competit quatenus interest. *l.* 8. § 6. *ff. d. tit.*

(1) Ita ut si mandatarius non consummaverit, teneatur actione directa mandati in id quod mandatoris intersit. Si tamen res sit integra, potest renunciare mandato; infra N. 10. 46.

MXXXVIII. Aliena negotia exacto geruntur; nec quicquam in eorum administratione neglectum ac declinatum, culpa (1) vacuum est. *l.* 21. *Cod. Mandati.*

Qui alterius negotia administranda suscepit, id præstare debet in sua persona (2) quod in aliorum. *l.* 31. *ff. Mand.*

Ex mandato, apud eum qui mandatum suscepit, nihil ramanere oportet. *l.* 20. *ff. d. tit.*

(1) Culpa est si, quum perficere mandatum non posset, saltem non renuntiavit; si nec potuit renuntiare, culpa vacat et non tenetur. Item culpa est, si gerendum quid suscepit et non gessit.

(2) Puta, a se exigere debet, si debitor erat; vel si ex justo titulo possidebat rem mandatoris, quam ejus esse sciverit antequam usucaperet. Trahe hanc regulam ad negotiorum gestores.

#### § 4. *Quomodo quis mandatum implesse videatur, ut* Contrario *judicio uti possit, vel excessisse ut uti non possit.*

MXXXIX. Diligenter fines mandati custodiendi

sunt. Nam qui excessit, aliud quid facere videtur. *l.* 5. ff. *Mand.*

Commodissime illa forma in mandatis servanda est; ut quoties certum (1) mandatum sit, recedi a forma non debeat. At quoties incertum, vel plurium (2) causarum; tunc, licet aliis præstationibus exsoluta sit causa mandati quam quæ ipso mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit; Mandati erit actio. *l.* 46. *ff. d. tit.*

(1) Determinatum ad aliquod factum, ut quum mando *Domum Seianam emi.*

(2) Id est, quod pluribus modis impleri potest: ut quum mando ut quod debeo solvas. Nam, etsi non solvas creditori, sed expromittas; videris implesse mandatum.

MXL. In causa mandati illud vertitur, ut interdum nec melior causa mandantis (1) fieri possit, interdum (2) melior, deterior vero nunquam (3). *l.* 3. ff. *d. tit.*

Si is qui mandatum suscepit, egressus fuerit mandatum; ipsi Mandati judicium non competit. At ei qui mandaverit, adversus eum competit. *l.* 41. ff. *d. tit.*

(1) Quum sit aliud quam quod mandatum est; ut si mandem emi domum *Seianam* certo pretio, tu eodem pretio aliam domum licet meliorem emas.

(2) Ut si mandem emi Stichum *Decem* nummis, et emas *novem.*

(3) Benigne tamen receptum est ut quum id ipsum feci quod mandatum est, licet deteriori conditione, habeam *Mandati* actionem; si paratus sim indemnem præstare mandatorem ab eo in quo deteriorem mandati conditionem feci.

§ 5. *Quando mandatarius impendisse aliquid ex causa mandati videtur, et quidem inculpabiliter; ut hoc ipsi contrario judicio refundi debeat.*

MXLI. Impendia mandati exequendi gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnino debent. Nec ad rem pertinet quod is qui mandasset, potuisset minus impendere. *l.* 27. § 4. *ff. d. tit.*

Sumptus bona fide necessario factos, etsi negotio finem adhibere procurator non potuit (1); judicio Mandati restitui necesse est. *l.* 56. § 4. *ff. d. tit.*

Etiamsi contrariam Sententiam reportaverunt qui te procuratorem constituerunt, sumptus petere potes *l.* 4. *Cod. Mand.*

Sciendum est non plus fidejussorem consequi debere mandati judicio, quam quod solverit. *l.* 26. § 4. ff. *d. tit.*

(1) Vel etsi res male sine culpa ejus cesserit.

MXLII. Abesse intelligitur pecunia fidejussori, si debitor ab eo (1) delegatus sit creditori (2); licet is solvendo non fuerit: quia bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. *d. l.* 26. § 2.

Si quis donaturus fidejussori, pro eo solverit creditori; habere fidejussorem Mandati (3) actionem. *l.* 12. § 1. ff. *d. tit.*

Contra, si filiusfamilias vel servus fuit fidejussor, et pro his solvero donaturus eis; Mandati patrem vel dominum non acturos, quia (4) non patri donatum voluit qui solvit. *d. l.* 12. § 2.

Si fidejussori donationis causa acceptum factum sit a creditore; puto, si fidejussorem remunerare voluit creditor, habere eum mandati actionem; multo magis si mortis causa accepto tulisset. Si vero non remunerandi causa, sed principaliter donando fidejussori, remisit actionem; Mandati eum non (5) acturum. *l.* 10. § *fin. et l.* 12. *ff. d. tit.*

Si fidejussor multiplicaverit summam in quam fidejussit, sumptibus ex justa ratione factis; totam eam præstabit is pro quo fidejussit. *l.* 45. § 6. *ff. d. tit.*

Si dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris; et antequam solvas, dicendum est (6) te agere posse ut obligationem suscipiam. *d. l.* 45. § 2.

Etiamsi ignoraverit is qui certum hominem emi mandaverit, furem esse; nihilominus tamen damnum (7) decidere cogetur. *l.* 62. § 5. *ff. de Furtis.*

(1) Fidejussore.

(2) Erga quem pro mandatore fidejussit.

(3) Videtur enim ipse in causam mandati impendisse; quod alius vice ipsius et ipsius nomine impendit.

(4) Adeoque non potest videri abesse patri; cum nec ipse nec alius pro eo impenderit. Vide Notas ad d. ff. Tit. *Mandati* N. 57.

(5) Disparitas est quod in superioribus speciebus intelligi potest tantum dedisse, in quantum obligatus est in eum casum in quo donatio mortis causa revocaretur: vel in quantum creditorem a naturali obligatione liberavit. In hac vero specie nihil ipse dedit, nec vice ejus alius; unde nihil consequi potest juxta Regulam *Sciendum* fin. supra, N. præced.

(6) Regula locum habet, quum impletum est mandatum; fidejussor autem non videtur implesse mandatum donec solverit, adeoque prius non potest agere ut liberetur, nisi reus aut bona dissipet, aut diu in solutione cesset.

(7) Si quid is subripuerit mandatario.

MXLIII. *Mandatàrius* Non omnia quæ impensurus non fuit, mandatori imputabit; veluti quod spoliatus sit a latronibus.... Nam hæc magis casibus quam mandato imputari oportet. *l.* 26. § 6. ff. *Mand.*

Fidejussorem injuria judicis damnatum, et ap-

pellatione contra bonam (1) fidem minime usum, non posse Mandati agere manifestum est. *l.* 10. *quod Mandati.*

Non (2) oportet noxiæ esse fidejussori, si pepercisset pudori suo. *l.* 48. ff. *Mandati.*

Si fidejussor ex sua persona omiserit exceptionem qua reus uti non potuit; si quidem minus honestam, habet Mandati actionem: quod si eam qua reus uti potuit, non habiturum Mandati actionem; si modo habuit facultatem rei conveniendi, desiderandique ut susciperet judicium. *l.* 10. § 12. *ff. d. tit.*

(1) Secus ergo si per inopiam non potuit appellare, aut denuntiavit mandatori ut ipse appellaret.

(2) Declaratur per Reg. seq.

§ 6. *An actiones* Mandati *in solidum competant, quum plures sunt mandatarii aut mandatores.*

MXLIV. Paulus respondit; Unum ex mandatoribus in solidum eligi posse. Post condemnationem autem in duorum personam collatam, singulos pro parte dimidia conveniri debere. *l.* 59. § 3. ff. *d. tit.*

*Mandatariorum* Unumquemque pro solido conveniri debere. *l.* 60. § 2. ff. *d. tit.*

§ 7. *De modis quibus solvitur mandatum.*

MXLV. Morte ejus cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, solvitur mandatum. *l.* 27. § 3. *ff. d. tit.*

Mandatum solvitur morte *mandatoris.* Si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem utilitatis causa dicitur. *l.* 26. *ff. d. tit.*

Mandatum morte... non etiam Mandati actio solvitur. *l.* 58. ff. *d. tit.*

MXLVI. Extinctum est mandatum, finita (1) voluntate. *l.* 12. § 16. ff. *d. tit.*

*Mandato* Renuntiari ita potest, ut integrum jus mandatori reservetur (2) vel per se vel per alium eamdem rem commode explicandi. *l.* 22. § 11. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet si mutationem voluntatis mandator notam fecerit mandatario.

(2) Regula locum non habet, si ex justa causa mandatarius impeditus fuerit.

## ARTICULUS II.

### *De Societate.*

§ 1. *De generali societatis natura.*

MXLVII. 1. Societas si dolo malo coita sit, ipso Jure nullius est momenti. *l.* 3. § 3. *ff. Pro soc.*

2. Donationis causa societas recte non contrahitur. *l.* 5. § 2. ff. *d. tit.*

3. Societatem uno pecuniam conferente, alio operam, posse contrahi, magis obtinuit. *l.* 1. *Cod. d. tit.*

4. Socius mihi esse non potest, quem ego socium esse nolui. *l.* 19. ff. *Pro soc.*

*Corollarium.* Nec ab initio pacisci possumus, ut heres (1) etiam succedat societati. *l.* 59. ff. *d. tit.*

5. Iniquissimum genus societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectet. *l.* 29. § 2. ff. *d. tit.*

Ita coiri societas potest ut nullius partem damni alter sentiat, lucrum vero commune (2) sit; si tanti sit opera quanti damnum est. *d. l.* 29. § 1.

Lucrum (3) non intelligitur, nisi omni damno deducto, nec damnum nisi omni lucro deducto. *l.* 30. ff *d. tit.*

6. Generaliter traditur, Rerum inhonestarum nullam esse societatem. *l.* 57. *ff. d. tit.*

Nulla societas maleficiorum, vel communicatio justa damni ex maleficio est. *l.* 1. § 14. ff. *de Tut. et rat. distr.*

(1) Fallit in societate vectigalium qua permittitur hæc conventio.

(2) A fortiori ut quis minorem in damno quam in lucro partem sentiat.

(3) Explicatio præcedentis.

MXLVIII. Si non fuerint partes societati adjectæ, æquas eas esse constat. *l.* 29. *ff. Pro soc.*

Si societatem coieris ea conditione ut partes constitueres, ad boni viri arbitrium ea res redigenda est. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Societas coiri potest, vel in perpetuum, id est dum vivunt; vel ad tempus, vel ex tempore, vel sub conditione. *l.* 1. *ff. d. tit.*

Nulla societatis in æternum (1) coitio est. *l.* 70. *ff. d. tit.*

(1) Id est, ultra vitam.

§ 2. *De societate universorum bonorum.*

MXLIX. 1. *Universorum bonorum* Societas coiri potest, et inter eos qui non sunt æquis (1) facultatibus. *l.* 5. *ff. d. tit.*

2. In (2) societate omnium bonorum; omnes res quæ coeuntium sunt (3), continuo (4) communicantur. *l.* 1. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Nam pauperior, opera supplet quod minus patrimonii habet.

(2) Hoc singulare est in hac societatis specie.

(3) Secus de his quæ postea acquirunt; Reg. seq.

(4) Intelliguntur enim, quum de societate convenerunt, constituisse se possidere communi nomine. Quod constitutum, ficta traditio est.

Quæ in nominibus erunt, maneut in suo statu; sed actionem invicem *socii* præstare debent. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Si quis societatem (*licet omnium bonorum*) contraxerit; quod emit, ipsius fit, non commune: sed Societatis judicio cogitur communicare. *l.* 74. *ff. d. tit.*

3. Quum specialiter (5) omnium bonorum societas coita est; et hereditas, et legatum, et quod donatum est, et quod quaqua ratione acquisitum, communioni acquiretur. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

4. Si unus ex sociis maritus sit, et distrahatur societas manente (6) matrimonio; dotem maritus præcipere (7) debet. *l.* 65. § 16. *ff. d. tit.*

(5) Id est, expresse.

(6) Secus si jam soluto.

(7) Quia onera matrimonii eum sequuntur.

ML. *Regula est;* Socium omnium bonorum non cogi conferre quæ ex prohibitis causis acquisierit. *l.* 52. § 17. *ff. d. tit.*

Quod ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet quam si damnatus (1) sit. *l.* 54. *ff. d. tit.*

In societate omnium bonorum; ea quoque quæ in honorem alterius (2) liberorum erogata sunt, utrinque imputanda. *l.* 73. § 1. *ff. d. tit.*

Quod in alea aut adulterio (3) perdiderit socius, ex medio non est laturus. *l.* 59. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Et quidem si insciente socio hoc contulit, solum hoc recipiet: si eo sciente, etiam pœnam in quam damnatus est, ex medio feret.

(2) Idem dic de dote quam alter filiæ suæ constituit.

(3) Aut ex quovis maleficio. Si tamen quod ex illo maleficio quæsitum est: fuerit sciente socio collatum; et damnum communicari debebit.

§ 3. *De societate universorum quæ ex quæstu veniunt; item, unius rei aut negotiationis.*

MLI. Coiri societatem et simpliciter licet; et, si non fuerit distinctum, videtur coita esse universorum quæ ex quæstu veniunt. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Quum quæstus et compendii societas initur; quidquid ex operis (1) suis socius acquisierit, in medium confert; sibi autem quisque hereditatem (2) acquirit. *l.* 45. § 2. *ff. de Acquir hered.*

Nec æs alienum nisi quod ex quæstu pendebit, veniet in rationem societatis. *l.* 12. *ff. Pro soc.*

(1) Etiam stipendia, salaria.

(2) Idem dic de eo quod legatum aut donatum est.

MLII. *In societate unius negotiationis, aut unius rei; id demum communicatur quod ex ea negotiatione aut ex ea re quæritur, non quod aliunde.*

*Et quidem* Non oportet id communicari, quod quis non propter societatem, sed propter (1) suam partem acquisierit. l. 63. § 9. *ff. d. tit.*

Res aut pecunia, si ante collationem postquam eam destinasset perierit, non societati perit. *l.* 58. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Ut si legatum servo communi relictum est, quod ex persona duntaxat unius socii valeret, ex persona alterius socii inutile esset.

§ 4. *De jure sociorum circa societatem et res societatis, aut etiam circa res communes citra societatem.*

MLIII. 1. Nemo ex sociis plus parte sua potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint. *l.* 68. *ff. d. tit.*

2. Constat in re communi neminem dominorum, jure facere quicquam invito altero posse. *l.* 28. *ff. Comm. divid.*

De communi servo unus ex sociis quæstionem habere, nisi communis negotii causa, jure non potest. *l.* 27. *ff. d. tit.*

3. Etsi in communi prohiberi socius a socio ne quid faciat potest; ut tamen factum opus tollat cogi non (1) potest, si quum prohibere poterat hoc prætermisit. *l.* 28. *ff. d. tit.*

4. *Videetiam infra Sect.* 3. *Art.* 3. De Vicinia, *etc.*

(1) Sed consequitur quanti sua interest, judicio *Communi dividundo.*

MLIV. Qui (1) admittitur socius, ei tantum socius est qui admisit. *l.* 19. *ff. Pro socio.*

Socii (2) mei socius, meus socius non est. *l.* 47. § *fin.* Ulp. lib. 30. ad Ed.

*Socii nostri socius* Quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo qui eum absumpsit communicabit; nos cum eo non communicabimus; sed factum (3) ejus præstabitur (4) societati. Ex contrario, factum quoque sociorum debet ei præstare. *l.* 21. *et l.* 22. *ff. Pro socio.*

(1) Fluit ex Reg. 4. supra N. 1047.

(2) Consonat præcedenti.

(3) Si quod damnum nostræ societati dedit, non deducto lucro quod propter eum societas sensit.

(4) A socio nostro qui eum assumpsit.

### § 5. *De actione* Pro socio.

MLV. Ut sit Pro socio actio, non sufficit rem esse communem (1), nisi societas (2) intercedit. *l.* 31. *ff. d. tit.*

*Venit in actione* Pro socio 1°. *Ut socius cæteris sociis conferat, quicquid ex societate lucratus aut consecutus est. Si ex pretio rei communis aut a debitore societatis, non plus parte sua consecutus est; regulariter nihil est quod ex hac causa conferre debeat.*

*Tamen si cum debitore societatis* Egerit socius et partem suam integram sit consecutus, deinde alius socius cum eodem agat, et partem consequi integram non poterit; magis est ut Pro socio actione con equi possit, ut utriusque portio exæquetur. *l.* 63. § 5 *ff. Pro socio.*

*Venit* 2°. *ut socius quicquid damni culpa sua societati dedit, cæteris pro parte cujusque resarciat.*

*Et quidem* Si socius quædam negligenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum negligentia. *l.* 26. *ff. d. tit.*

*Venit* 3°. *ut socio cæteri socii pro parte quisque sua refundant, quicquid ille in societatem durante ea impendit, vel se obligavit, aut etiam in rebus suis damnum sensit propter societatem dum negotiis societatis operam dat.* Tit. Pro soc. *N.* 37. 38. *et* 39.

Si non omnes socii solvendo sint; Proculus putat ad cæterorum onus pertinere, quod ab aliquibus servari non potest. *l.* 67. *ff. d. tit.*

(1) Sunt enim res communes citra societatem, ut inter cohæredes, colegatarios, etc.

(2) Contractus de societate coeunda.

### § 6. *Quomodo solvitur societas.*

MLVI. Dissociamur renuntiatione, morte, capitis deminutione (1), et egestate. *l.* 4. § 1. *ff. d. tit.*

Societas solvitur ex personis (2), ex rebus (3), ex voluntate (4), ex actione (5). *l.* 63. § 10. *ff. d. tit.*

(1) Majori scilicet. Minima autem non solvitur puta emancipatione; at solvitur, si se det in adrogationem.

(2) Morte aut capitis deminutione, ut diximus.

(3) Puta, si sit societas unius rei, et ea res interierit; vel unius negotiationis, et finis negotio impositus.

(4) Renuntiatione.

(5) Scilicet hoc ipso quod judicium dictatum est ut societas distrahatur. l. 65. § 1. ff. *d. tit.*

MLVII. Qui societatem in tempus (1) coit; eo ante tempus renuntiando, socium a se, non se a socio liberat. *l.* 65. § 6. *ff. d. tit.*

Renuntiare societati etiam per alios possumus. *d. l.* 65. § 7.

Is cujus procuratori renuntiatum est, liberatus esse videbitur; an autem ipse quoque qui renuntiavit liberetur, in potestate ejus erit *d. l.* 65. § 8.

Quum separatim socii agere cœperunt, sine dubio jus societatis (2) dissolvitur. *l.* 64. *ff. d. tit.*

(1) Quod si nullum tempus societati statutum; renuntiatio solvit societatem, nisi dolo malo facta sit, aut eo tempore quo intererat societatis eam tunc non dirimi.

(2) Quasi ex tacito consensu.

MLVIII. Morte unius (1) socii societas dissolvitur, etsi consensu omnium coita sit, plures vero supersint; nisi in coeunda societate aliter convenit (2). *d. l.* 65. § 9.

Heres socii quamvis socius non est; tamen ea quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent. *l.* 40. *ff. d. tit.*

Societas quemadmodum ad heredes socii non transit, ita nec ad (3) arrogatorem. *d. l.* 65. § 11.

(1) Quod si dum ignoratur mors, res cujus societas coita est, secuta sit: perinde erit ac si vivo eo secuta esset. l. 65. § 10. ff. *d. tit.*

(2) Scilicet ut inter superstites duraret; quæ conventio speciali jure inest in societate *Vectigalium.*

(3) Fluit ex Reg. 4 supra N. 1047.

MLIX. Bonis a creditoribus venditis unius socii, distrahi societatem Labeo ait. *d. l.* 65. § 1.

## ARTICULUS III.

### *De Emptione-venditione.*

### § 1. *De re quæ væneat.*

MLX. Nec emptio-venditio sine re quæ (1) væneat, potest intelligi. *l.* 8. *ff. de Cont. empt.*

Et fructus et partus futuri recte emuntur; ut, quum editus esset partus, jam tunc quum contractum esset negotium, venditio facta intelligatur. *d. l.* 8.

Et spei (2) emptio est. *d. l.* 8. § 1.

(1) Si igitur interierat quum contractum est, nullus est contractus.

(2) Ut jactus retis.

MLXI. Omnium rerum quas quis habere vel possidere vel persequi (1) potest, venditio recte fit; quas vero natura vel Gentium Jus vel mores civitatis commercio exemerunt, earum nulla venditio est *l.* 34. § 1. *ff. d tit.*

Et liberi hominis, et loci sacri et religiosi qui haberi non potest, emptio intelligitur (2); si ab ignorante emitur. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Si emptor et venditor scit furtivum (3) esse quod venit, a neutra parte obligatio contrahitur. *l.* 34. § 3. *ff. d. tit.*

Senatus censuit ne quis domum villamve dirueret quo plus sibi acquireretur, neve quis negotiandi causa eorum quid emeret venderetve. *l.* 52. *ff. d. tit.*

(1) Refert ad nomina et cæteras res incorporales.

(2) Hoc solo sensu ut venditor qui scivit, obligetur emptori velut *Ex empto*, in id quanti ejus interest deceptum non esse. Observa etiam quod, licet sacra aut religiosa loca per se vænire non possent, tamen cum universitate fundi in quo continentur væneunt. *d. tit.* N. 11.

(3) Eadem ratione servi fugitivi emptio interdicta est, cum sui furtum facere videatur. *d. tit.* N. 16.

MLXII. Rem alienam distrahere quem posse, nulla dubitatio est. *l.* 28. *ff. d. tit.*

Suæ rei emptio non valet, sive sciens sive ignorans emi. *l.* 16. *ff. d. tit.*

Si communis res emptori cum alio sit; dici debet scisso pretio pro portione, pro parte emptionem valere, pro parte non valere, *l.* 18. *ff. d. tit.*

Emere cum tota re etiam nostram partem possumus. *l.* 13. § 1. *ff. de In diem add.*

Emptioni non obstat, si in re ususfructus duntaxat ementis sit. Officio tamen judicis pretium minuetur. *l.* 16. § *fin. et l.* 17. *ff. de Contr. empt.*

Rei suæ emptio tunc valet, quum ab initio agatur ut possessionem emat quam forte venditor habuit. *l.* 34. § 4. *ff. d. tit.*

Existimo posse me id quod meum est sub conditione emere, quia forte speratur meum esse desinere. *l.* 61. *ff. d. tit.*

MLXIII. Non (1) licet ex officio quod administrat quis emere quid, vel per se vel par aliam personam *l.* 46. *ff. d. tit.*

(1) Regula fallit in auctione publica; de qua accipienda lex 5. Cod. *de Contr. empt.*

§ 2. *De pretio.*

MLXIV. Imaginaria venditio non est pretio accedente. *l.* 16. Ulp. lib. 21. ad Sabin.

Sine pretio nulla venditio est. *l.* 2. § 1. *ff. de Contr. empt.*

Quum in venditione quis pretium rei ponit, donationis causa non exacturus; non videtur (1) vendere. *l.* 36. *ff. d. tit.*

Si quis donationis causa minoris vendat; venditio (2) valet. *l.* 38. *ff. d. tit.*

In pretio emptionis-venditionis naturaliter licet contrahentibus se circumvenire (3). *l.* 16. § 4. *ff. de Minorib.*

*Demum* Valet venditio, si habet certum pretium (4). *l.* 7. § 2. *ff. de Contr. empt.*

Constat imperfectum esse negotium.... Quanti velis.... Quanti æstimaveris (5), habebis emptum. *l.* 35. § 1. *ff. d. tit.*

(1) At si quum quis venderet habuit animum exigendi pretium, non ideo minus valebit venditio quod postea illud remiserit.

(2) Regula fallit, si personæ sint inter quos donatio prohibetur.

(3) Id est, non requiritur ut pretium sit exacte justum. Rescinditur tamen venditio, si sit infra dimidium justi pretii. Infra N. 1095.

(4) Certum est autem pretium quod in se certum est, quamvis adhuc ignoretur; ut Quanti *eum emisti.* Nota etiam adjici posse pretio aliquid incertum; ut centum nummis et *Quando plus revendideris.*

(5) In arbitrium autem tertii collato pretio, valebit emptio sub illa conditione, si is definierit pretium. l. 15. Cod. d. tit.

MLXV. Emptionem rebus (1) fieri non posse, pridem placuit. *l.* 7. *Cod. de Rer. permut.*

Pretii causa, non pecunia (2) numerata, sed pro ea pecoribus in solutum consentienti datis, contractus non constituitur irritus. *l.* 9. *Cod. de Resc. vend.*

(1) *Res* hic opponuntur pecuniæ numeratæ. Cæterum in pecunia semel constituto quidvis aliud potest accedere.

(2) Fingendum, pretium constitutum quidem in pecunia; sed vice pecuniæ pecora soluta.

§ 3. *De Consensu.*

MLXVI. Est emptio Juris gentium; et ideo consensu (1) peragitur. *l.* 1. § 2. *ff. de Contrah. empt.*

Non pretii numeratio, sed conventio perficit sine (2) scriptis habitam emptionem. *l.* 2. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Solo.

(2) Nam quum convenit ut in scriptura redigeretur; ex Constitutione Justiniani non perfectum est nisi scriptura perfecta sit.

Nemo potest videri rem vendidisse, de cujus dominio id agitur ne ad emptorem transeat. *l.* 80. § 3. *ff. d. tit.*

Sive in ipsa emptione dissentiam, sive in pretio, sive in quo (3) alio, emptio imperfecta est. *l.* 9. *ff. d. tit.*

(3) Ex substantialibus.

MLXVII. Cum in corpore dissentiatur, apparet nullam esse emptionem. *d. l.* 9.

Nullam esse venditionem puto, quoties in materia erratur. *d. l.* 9. § 2.

Si inauratum (1) aliquid sit, licet aurum (2) putem, valet (3) venditio. Si autem æs pro auro væneat non valet. *l.* 14. *ff. d. tit.*

Quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est. *l.* 11. § 1. *ff. d. tit.*

In hujusmodi quæstionibus *(an circa rem erratum fuerit)* personæ ementium et (4) vendentium spectari debent, non eorum quibus acquiritur ex contractu emptio. *l.* 12. *ff. d. tit.*

(1) Id est, ex auro alienæ materiæ mixto.

(2) Merum.

(3) Quia error non est circa ipsam materiam, sed circa materiæ qualitatem. Cæterum agitur *Ex empto* in id quod emptoris interfuit.

(4) Quum suo nomine contrahunt.

§ 4. *De pacto Addictionis in diem, quo convenit ut venditio resolvatur, si intra certum tempus melior conditio offeratur.*

MLXVIII. Non videtur melior conditio allata esse; non existente vero (1) emptore. *l.* 4. § 5. *ff. de In diem add.*

Verum est, vel unum ex venditoribus (2) posse meliorem afferre conditionem. *l.* 13. § 1. *ff. d. tit.*

Etsi existat alius emptor, meliorem tamen conditionem non offerat; dicendum erit perinde haberi, ac si non existeret. *d. l.* 4. § 5.

Quidquid ad utilitatem venditoris (3) pertinet, pro meliore conditione haberi debet. *l.* 5. *ff. d. tit.*

(1) Ut si falsum emptorem venditor subjiciat. Cæterum modo sit verus, nil refert quod non sit solvendo, imo quod sit pupillus.

(2) Vel unum ex emptoribus.

(3) Directe ex ipso contractu. Lucrum autem quod venditor sentiret re posteriori emptori addicta, ex eo quod prior emptor fructus ei reddere tenetur, non computatur; cum non ab ipsa secunda venditione veniat. l. 14. § 5. ff. *d. tit.*

Melior conditio afferri videtur, si pretio sit additum. Sed etsi nihil pretio addatur, solutio tamen offeratur facilior pretii vel maturior, melior conditio offerri videtur. *l.* 4. § *fin. ff. d. tit.*

*Conditio* Ea (4) melior intelligitur quam venditor comprobavit, cui licuit non addicere. *l.* 14. § 2. *ff. d. tit.*

Alterius rei quam ejus quæ distracta (5) est, non solet adjectio admitti. *l.* 4. § 1. *ff. d. tit.*

Melior conditio allata quæ domino placeat, intelligi non potest; quum is qui vendat, non (6) existat. *l.* 15. *ff. d. tit.*

Licet venditori meliorem conditionem (7) abjicere, sequique primam. *l.* 9. *ff. d. tit.*

(4) Licet à minus idoneo emptore allata est, modo in se melior sit.

(5) Principaliter.

(6) Nimirum si, dum venditoris jacet hereditas, melior conditio offeratur; diesque labatur, antequam adita sit.

(7) Si plures sint venditores; si quidem pro sua parte quisque vendiderit, venditio prior resolvitur in parte ejus qui conditionem posteriorem admiserit; sin vendiderint, in solidum, non resolvetur nisi omnes admiserint.

MLXIX. Licet venditori meliore conditione allata addicere (1) posteriori, nisi (2) prior paratus sit plus (3) adjicere. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Quamvis non id tantum quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo vænierit; tamen si venditor dolo caret (4), prioris emptoris causa absoluta est. *l.* 19. *ff. d. tit.*

Emptorem qui meliorem conditionem attulerit, præter corpus nihil sequitur quod vænierit. *l.* 14. § 4. *ff. d. tit.*

Si existit emptor posterior, fructus refundere priorem (5) debere constat; sed venditori *l.* 6. *ff. d. tit.*

Fructus venditoris sunt; licet eadem sit persona (6), quæ meliorem conditionem attulit. *d. l.* 6. § 1.

(1) Vel pure vel sub simili lege. *d. tit.* N. 14.

(2) Et ideo tenetur venditor eum certiorem facere.

(3) Plus quam ipse emit, et tantumdem quantum posterior obtulit. l. 8. ff. *d. tit.*

(4) Dolus esset, si nova res adjiceretur; ut simularetur melior conditio offerri, quæ non offerretur nisi nova res adjecta esset.

(5) Deducto quodcumque erogavit: item deductis usuris pretii quod solvit.

(6) Hoc enim casu prior emptor, quia id quod posterior offerebat, ipse attulit; rem non ex priore venditione habet, sed ex nova.

§ 5. *De Lege commissoria qua convenit ut nisi pretium intra certum diem exsolutum fuerit, res sit inempta.*

MLXX. Si fundus commissoria lege vænierit; magis est ut sub conditione resolvi emptio, quam sub conditione contrahi videatur. *l.* 1. *ff. de Leg. comm.*

MLXXI. Magis arbitror offerre *emptorem* debere (1) si vult se legis commissoriæ potestate solvere. *l.* 4. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Nec expectare interpellationem venditoris, quæ non esset necessaria ad committendam legem commissoriam; modo extiterit venditor qui acciperet, et per eum non steterit.

MLXXII. Legem commissoriam quæ in venditionibus adjicitur, si volet venditor exercebit, non etiam invitus. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Venditorem non posse, si commissoriam elegit, postea variare. *l.* 4. § 2. *ff. d. tit.*

Post diem commissoriæ legi præstitutum si venditor pretium petat; legi commissoriæ renuntiatum videtur. *l.* 7. *ff. d. tit.*

MLXXIII. Si per emptorem factum sit quominus *huic* legi pareretur, et ea lege uti venditor velit; fundos inemptos fore, et quod arrhæ (1) vel alio nomine (2) datum esset apud venditorem remansurum. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Nihil penes *emptorem* remanere oportet ex (3) re in qua fidem fefellisset. *l.* 5. *ff. d. tit.*

(1) Ex natura enim arrharum est, ut qui contractum non implet, eas perdat.

(2) Puta, *pour Epingles* ou *Pot de vin.* l. 17. ff. *de Ædil. Ed.*

(3) Adeoque debet rem cum fructibus restituere. Uno tamen casu fructus non restituet; scilicet si amisit partem pretii, quam arrhæ nomine dederat.

§ 6. *De pacto Ut si res displicuerit, sit inempta.*

MLXXIV. Si res ita distracta sit, ut si displicuisset inempta (1) esset; constat non esse sub conditione distractam, sed resolvi emptionem sub conditione. *l.* 3. *ff. de Contr. empt.*

(1) Huic redhibitioni, si nulla dies pacto inserta sit, sexaginta dies dantur: lib. 21. Tit. *de Ædil. Ed.* N. 91.

§ 7. *De periculo et commodo rei venditæ.*

MLXXV. Post perfectam venditionem, omne commodum (1) et incommodum quod rei venditæ (2) contingit, ad emptorem pertinet. *l.* 1. *Cod. de Peric. et comm. rei vend.*

Si id quod vænierit appareat quid quale quantumve sit, et pretium, et pure vænit; perfecta est emptio. *l.* 8. *ff. de Peric. et com.*

In his quæ pondere, numero, mensura constant... tunc perfici (3) emptionem existimant quum adnumerata, admensa, appensa essent. *l.* 35. § 5. *ff. de Contrah. empt.*

Res (4) aversione empta ad periculum emptoris pertinebit, etiamsi res adsignata non sit. *l.* 62. § 2. *ff. tit.*

(1) Ut quod per alluvionem accessit.

(2) Citra culpam et moram venditoris. Et quidem levem culpam præstat donec emptor in mora accipiendi fuerit; post, de solo dolo tenetur.

(3) Antea igitur periculum interim non spectat emptorem.

(4) Licet pondere numerove aut mensura constans.

MLXXVI. Si dies degustationi adjectus non erit, quandoque degustare emptor poterit; et quoad degustaverit, periculum acoris et mucoris ad venditorem pertinebit. *l.* 4 § 1. *ff. de Peric. et com.*

Conditione sub qua emptio facta est existente; si extet res, licet deterior effecta, potest dici esse damnum (1) emptoris. *l.* 8. *ff. d. tit.*

*De custodia autem quam debet præstare venditor:* Finis custodiæ, avehendi tempus. *l.* 4. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Secus si res penitus interiisset, conditio enim postea existens, non posset confirmare emptionem rei quæ jam nulla esset.

§ 8 *De obligationibus venditoris, et actione* Empti.

*De obligatione rei tradendæ.*

MLXXVII. Imprimis ipsam rem præstare venditorem oportet, id est tradere. Quæ res, si quidem dominus fuit venditor, facit emptorem dominum; si non fuit, tantum evictionis nomine venditorem obligat. *l.* 11. § 1. *ff. de Act. empt.*

*Quocirca nota:* Aliud est vendere, alind venditioni (1) consentire. *l.* 160. Ulp. lib. 76. ad Ed.

(1) Qui vendit, de evictione se obligat per quemcumque fiat quominus liceat emptori rem habere: Qui consentit, promittit duntaxat per se non fieri.

MLXXVIII. Qui vendidit, necesse non habet fundum emptoris (1) facere; ut cogitur qui fundum stipulanti promisit. *l.* 25. § 1. *ff. de contrah. empt.*

*At* Venditorem in re tradenda debere præstare emptori, ut in lite de possessione (2) potior sit. *l.* 11. § 13. *ff. de Act. empt.*

Debet venditor et instrumenta fundi et fines ostendere. *l.* 48 *ff. d. tit.*

Actione Ex empto... venditor cogi (3) potest ut tradat aut mancipet. Paul sent. lib. 1. *Tit.* 13. § 4.

Si res vendita non tradatur, in id quod interest agitur. (4) *l.* 1. *ff. de Act. empt.*

Cum per venditorem steterit quominus rem tradat; omnis utilitas emptoris in æstimationem venit, quæ modo circa ipsam (5) rem consistit. *l.* 21. § 3. *ff. d. tit.*

Si per venditorem, *V. G.* vini, mora fieret quominus traderet (6); condemnari eum oportet; utro tempore pluris vinum fuit, vel quo vænit, vel quo lis in æstimationem deducitur; item quo loco pluris fuit, vel ubi vænit vel ubi agatur. *l.* 3. § 3. *ff. d. tit.*

Si per emptorem mora fuisset, æstimari oportet pretium quod sit quum agatur, et quo loco minoris sit. *d. l.* 3. § 4.

*Hæc ita, quum nullus locus traditioni dictus est. Sin* Non oportet ejus loci pretia spectari quo agatur, sed ejus ubi tradi oportet. *d. l.* 3. § 4.

(1) Sufficit enim ut se evictionis nomine obliget.

(2) Vacuam enim possessionem præstare debet. Vacua autem non est, si quis legatorum nomine aut ex alia causa, aut jure pignoris vel ususfructus rem teneat.

(3) Quomodo; an manu militari; an tantum per condemnationem ejus quod interest? Vide Tit. *de Act. emp.* N. 30. et ibi Notas.

(4) Vide Reg. seq.

(5) Ut si pretium rei crevit; vel si quid servus venditus acquisivisset emptori si ei traditus fuisset, quod sibi (quia à venditore manumissus est) acquisivit. Non venit autem utilitas quæ extrinsecus contingere potuisset, puta quod potuisset ex merce negotiari.

(6) Trahe hanc Regulam ad omnes contractus bonæ fidei.

MLXXIX. Datio possessionis quæ à venditore fieri debeat, talis est; ut, si quis eam possessionem jure avocaverit (1), tradita possessio non intelligatur. *d. l.* 3. *pr.*

Si fundum mihi alienum vendideris, et hic ex causa lucrativa meus factus sit; nihilominus (2) Ex empto mihi adversus te actio competit. *l.* 13. § 15. *ff. d. tit.*

(1) Et quidem ex causa antiqua et tempore contractus existente; secus, si ex nova.

(2) Ipse enim rem mihi evincere videor, qui ex alia causa licet lucrativa, eam habere incipio.

Evicta (3) re, Ex empto actio non ad pretium duntaxat recipiendum, sed ad id quod (4) interest competit. *l.* 70. *ff. de Eviction.*

Emptori post evictionem venditor post tempus *rem* offerendo, quominus præstet quod interest non defenditur. *l.* 67. *ff. d. tit.*

Dicendum, etsi aperte in venditione comprehendatur nihil evictionis nomine præstatum iri, pretium quidem deberi re evicta, utilitatem non deberi. *l* 11. § 18. ff. *de Act. empt.*

(3) Idem et si non tradatur res.

(4) In quo computatur omnis utilitas emptoris quæ circa rem est; non si quid extrinsecus potuisset lucrari occasione rei.

*De obligatione præstandi abesse ea vitia per quæ rem utiliter habere non liceat.*

MLXXX. Etiamsi alienum servum vendideris; furtis (1) noxisque solutum præstare te debere, ab omnibus receptum est. *d. l.* 11. § 8.

Qui pecus morbosum aut tignum vitiosum vendidit, si quidem ignorans fecit, id tantum præstaturum quanto minoris essem empturus; si vero sciens reticuit, omnia detrimenta quæ ex ea emptione emptor traxerit, præstaturum. *l.* 13. *ff. d. tit.*

(1) Idem dic de cæteris cujuslibet rei vitiis, quæ talia sunt ut rem vix habere liceat.

*De obligatione cavendi de evictione.*

MLXXXI. Quia assidua est Duplæ stipulatio, placuit Ex empto agi posse si duplam venditor non caveat. *l.* 31. § 20. *ff. de Ædil. Ed.*

Non tradentem, Quanti intersit condemnari; satis autem non dantem, quanti plurimum (1) auctorem periclitari oportet. *l.* 11. § 9. *ff. de Act. empt.*

(1) Id est, in duplum: id enim quod interest, non potest excedere duplum.

*De præstanda bona fide.*

MLXXXII. Dolum malum à se abesse præstare venditor debet; qui non tantum in eo est qui fallendi causa obscure loquitur, sed etiam qui insidiose obscure dissimulat. *l.* 43. § 2. *ff. de Contr. empt.*

Qui alienum (1) sciens vendidit, dolo non caret;

(1) Aut obligatum.

et ideo Empti judicio tenebitur (2). *l.* 11. § 15. ff. *de Act. empt.*

Si servum mihi ignoranti (3) sciens furem vendideris, teneris mihi Ex empto. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Venditor, si quem sciret deberi servitutem (4) celavit, non evadet Ex empto actionem; si modo emptor ignoravit. *l.* 1. § 1 *ff. d. tit.*

Non videtur esse celatus qui scit; nec certiorari debuit qui non ignoravit. *l.* 1. *ff. d. tit.*

(2) Et quidem, etiam antequam res evincatur, tenebitur hujus doli nomine QUANTI emptoris quem decepit interest eam suam esse factam.

(3) Ob dolum in dissimulando vitio, quod tale non est ut alioquin præstetur. Idem dic de cæteris vitiis.

(4) Idem de cæteris oneribus rei, et cæteris quæ interest emptoris scire. Et quidem hoc locum habet, etiamsi prædixisset servitutes deberi *Si quæ sunt.*

*De præstandis in re vendita; quantitate et qualitate quas venditor affirmavit.*

MLXXXIII. Si in emptione modus dictus est, et non præstatur; Ex empto est (1) actio. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Quod (2) venditur, in modum agri cedere debet, nisi id actum est (3) ne cederet; at quod non vænit (4), in modum cedendum, si id ipsum actum est ut cederet. *l.* 7. § 1. *ff. de Peric. et com. res vend.*

Qui fundum tradiderat *quem dixit* jugerum centum fines multo amplius demonstraverat. Si quid ex finibus evinceretur, emptori præstandum; quamvis (5) id quod relinqueretur, centum jugera haberet. *l.* 45. *ff. de Evict.*

Antoninus et Verus rescripserunt; Quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in potestate contrahentium esse. *l.* 71. *ff. de Contrah. empt.*

(1) Etiamsi existimasset venditor eum modum esse. Cæterum qui existimavit, hoc plus habet eo qui mentitus est, quod possit supplere id quod ex modo prædicto deest; sive eum eo quod postea accessit, puta per alluvionem; sive cum eo quod plus est in modo alterius fundi simul venditi.

(2) Id est, quod est pars rei venditæ.

(3) Ut si dictum est agrum esse centum jugerum præter fossas.

(4) Ut viæ publicæ, luci, etc.

(5) Ita tamen quod plus in modo est: cedit emptoris lucro; (nisi in singula jugera pretium sit constitutum. l. 40. § 2. ff. *de Contrah. empt.*

MLXXXIV. Si in qualitate fundi venditor mentitus (1) sit, non in modo ejus; tamen tenetur emptori. *l.* 22. *ff. de Act. empt.*

*Venditor* Non debuit facile quæ ignorabat (2) asseverare. l. 13. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Imo etsi non per mendacium, falso tamen aliquid renunciavit emptori.

(2) Et ideo tenetur, si res talis non sit qualem eam esse asseveravit.

MLXXXV. Quædam pollicitationes venditorem non obligant; si ita in promptu res sit, ut eam emptor non ignoraverit. *l.* 43. § 1. *ff. de Contr. empt.*

Ea quæ commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant. *d. l.* 43.

*De præstandis quæ accessura venditioni convenit.*

MLXXXVI. Si quis rem vendiderit et ei accessurum quid dixerit; omnia quæ diximus in re distracta, in hoc quoque sequenda sunt: ut tamen evictionis nomine non in duplum teneatur. *l.* 11. § 17. *ff. d. tit. de Act. empt.*

Quicquid venditor accessurum dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet. *l.* 27. *ff. d. tit.*

MLXXXVII. Fructus (1), post perfectum jure contractum (2), emptoris spectare personam convenit. *l.* 13. *Cod. de Act. empt.*

(1) Etiam qui maturi erant tempore contractus.

(2) Et solutum pretium.

§ 9. *De obligationibus emptoris, et actione* Venditi.

MLXXXVIII. Veniunt in judicium *Venditi*, infra scripta; imprimis pretium quanti res vænit (1), item usuræ pretii post diem traditionis (2). *l.* 13. § 20. ff. *de Act. empt.*

Emptor nummos venditoris facere cogitur. *l.* 11. § 2. *ff. d. tit.*

Ex vendito agi potest ut *emptor rem* tollat. *l.* 9. *ff. d. tit.*

*Venditor* Ex vendito agendo consequetur etiam sumptus qui facti sunt in re distracta.... et si quid in funus mortui servi impensum sit. *l.* 13. § 22 *ff. d. tit.*

(1) Et quidquid pretio accedere convenit.

(2) Etiamsi precaria possessio fuerit. Sufficit enim emptorem habere facultatem fructus percipiendi.

§ 10. *Quæ requirantur ut emptor ad rei traditionem et vicissim venditor ad pretii solutionem agere possint.*

MLXXXIX. Venditor pignoris loco quod vendidit retinet, quoad emptor satisfaciat. *l.* 31. § 8. *ff. de Ædil. Ed.*

Offerri pretium (1) venditori ab emptore debet, quum Ex empto agitur. *l.* 13. § 8. *ff. de Act. empt.*

Ante (2) pretium solutum, dominii quæstione mota; pretium emptor solvere non cogetur, nisi fidejussores idonei a venditore ejus evictionis offerantur. *l.* 18. § 1. *ff. de Per. et comm. rei vend.*

Quum in ea causa est venditum mancipium ut redhiberi debeat (3), iniquum est venditorem pretium redhibendæ rei consequi. *l.* 59. *ff. de Ædil. Ed.*

(1) Et quidem totum, etsi pars rei duntaxat peteretur. Fluit ex Reg. præced.

(2) Quod si jam solutum esset, emptor interim non posset petere ut sibi restitueretur, sed tantum ut defenderetur.

(3) Multo magis, si jam redhibitum sit.

§ 11. *De exceptione quæ ex contractu venditionis competit emptori possessionem rei emptæ adepto, adversus venditorem ejusque successores rem jure dominii vindicantes.*

MXC. Si quis rem emerit, non autem fuerit tradita, sed possessionem sine vitio (1) fuerit nanctus; habet exceptionem contra venditorem (2). *l.* 1. § 5. *ff. de Except. rei vend.*

Si (3) alienum fundum vendideris, tuum postea factum petas; te exceptione repellendum. *l.* 1. ff. *d. tit.*

Mandatu meo Titius *quid* vendidit, quum ignoraret suum esse. Puto Titium obstrictum emptori; neque si rem tradidisset, vindicationem ei (4) concedendam. *l.* 47. *ff. Mandati.*

Si quis rem meam mandatu meo vendiderit (5), vindicanti mihi nocebit excepto. *l.* 1. § 2. *ff. de Except. rei vend.*

(1) Non *Vi*, non *Clam*, non *Precario*. Nam Interdictis teneretur restituere.

(2) Rem jure vindicantem, cum non tradiderit, nec absque ejus voluntate potuerit dominium transferri.

(3) Hæc et præcedens fluunt ex l. 156. § 1. ff. *de Reg. jur.*

(4) Quæ tamen ei competit jure, cum dominium non transtulerit, supra N. 476. Reg. 2. Sed per hanc exceptionem repellitur.

(5) Nec sit egressus fines mandati.

MXCI. Exceptio Rei venditæ et traditæ, venditoris etiam successoribus nocebit; sive in universum (1), jus sive in eam duntaxat rem successerint (2). *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

Exceptione recte eum summovebis, quem ab auctore tuo fidejussorem accepisti. *l.* 11. *Cod. de Except. rei vend.*

(1) Ut quum dominus rei venditæ, fit heres venditoris.

(2) Ut si quis antequam esset dominus rem tibi vendiderit, et tradiderit, cujus possessione excidisti; is postea, qui emit à venditore tuo aut venditoris tui herede domino effecto, non poterit adversus te vindicare : infra, Part. 4 Cap. 1. Art. 4.

§ 12. *Ex quibus causis rescindantur venditiones.*

MXCII. Emptio nuda conventione dissolvitur, si res secuta non fuerit. *l.* 5. § 1. *ff. de Resc. vend.*

Pro (1) una parte contrahentium, abiri pacto ab emptione non potest. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

Post traditionem interpositam, nuda voluntas non resolvit emptionem. *l.* 1. *Cod. Quand lic. ab empt.*

Mortuo homine *vendito*; perinde habenda est venditio, atque si traditus (2) fuisset. *l.* 5. § 2. *ff. de Resc. vend.*

Post pretium (3) solutum, infectam emptionem facere non possumus. *l.* 2. *ff. d. tit.*

(1) Hinc si unus ex paciscentibus inutiliter paciscatur; si pupillus qui tutore auctore contraxit, sine tutore paciscatur ut à contractu abeatur; ex neutra parte dissolvetur.

(2) Adeoque nuda conventio non sufficit ut à pretio emptor liberetur ipso jure; sed habebit exceptionem *Pacti.*

(3) Aut etiam partem pretii. Secus, si arrhæ duntaxat datæ sunt.

MXCIII. Si rem quam a te emi, eamdem rursus a te pluris minorisve emero (1); discessimus a priore emptione. *d. l.* 2.

Si id quod pure emi, sub conditione rursus emam (2); nihil agitur posteriore (3) emptione. *l.* 7. *ff. d. tit.*

(1) Re integra scilicet.

(2) Eodem pretio.

(3) Secus vice versa.

MXCIV. De contractu emptionis et venditionis jure perfecto, alterutro invito, nullo recedi tempore bona fides patitur; nec ex Rescripto nostro. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

Non ex eo quod emptor non satis conventioni fecit, contractus irritus (1) constituitur. *l.* 14. *Cod. d. tit.*

Res bona fide vendita, propter minimam (2) causam inempta fieri non debet. *l.* 54. *ff. de Contrah. empt.*

Quamvis duplum offeras pretium emptori, tamen invitus ad rescindendam venditionem urgeri non debet. *l.* 6. *Cod. d tit.*

(1) Agetur in id quod venditoris interest emptorem non satisfecisse, non vero ad rem reposcendam.

(2) Id est, minimam læsionem: supra N. 1064. Reg. 5.

MXCV. Rem majoris pretii si tu vel pater tuus minoris distraxerit; humanum est ut, vel pretium te restituente emptoribus, fundum venumdatum recipias autoritate judicis; vel si emptor elegerit, quod deest justo pretio recipias. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

Ad rescindendam venditionem, hoc solum non sufficit; quod magno pretio fundum comparatum, minoris distractum esse commemores. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

*Vide Appendicem ad Tit.* de Ædil. Ed. *lib.* 21.

### § 13. *De Hereditatis venditione.*

MXCVI. Quum hereditatem aliquis vendidit; esse debet hereditas, ut sit emptio. *l.* 7. *ff. de Hered. vend.*

Si non ita convenit, ut quicquid juris haberet venditor, emptor haberet; tunc heredem se esse præstare debet. Illo vero adjecto, liberatur venditor; si ad eum hereditas non (1) pertineat. *l.* 13. *ff. d. tit.*

Si est quidem hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa æstimatur. Si nulla est; pretium duntaxat (2), et si quid (3) in eam rem impensum est, emptor a venditore consequatur; et si quid emptoris interest. *l.* 8. *et l.* 9. *ff. d. tit.*

(1) At si sciens non ad se pertinere, ita vendidit; tenetur.

(2) *Condictione sine causa.*

(3) Actione *In factum.*

MXCVII. *Emptor hereditatis* Quamvis ea lege emerit (1) ut creditoribus hereditariis satisfaciat, excipere tamen actiones hereditarias invitus cogi non (2) potest. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

(1) Et quidem hæc lex inest.

(2) Manent enim actiones tam active quam passive in persona heredis. Fallit regula, quum fiscus vendidit.

Rescriptum est a Divo Pio, Utiles actiones emptori hereditatis (3) dandas. *l.* 16. *ff. de Pactis.*

Sicuti lucrum (4) omne ad emptorem hereditatis respicit, ita damnum quoque debet ad eumdem respicere. *l.* 2. § 9. *ff. de Hered. vend.*

*Regula est;* Quod non debitum exegerit, retinere heredem, et quod non debitum solverit non reputare (5). *d. l.* 2. § 7.

(3) Ad quas confugere necesse est, quum venditor non vult actiones hereditarias emptori mandare et solvendo non est.

(4) Et quidem etsi lucrum vel damnum profectum est ex re hereditaria in venditione hereditatis excepta; adhuc spectabit emptorem, si ante venditionem profectum sit; aut ex causa quæ venditionem præcesserit. Secus si postea ex causa nova. *d. tit.* N. 20.

(5) Ultro. Secus, si condemnatus sine dolo suo.

### *Quæ a venditore emptori præstanda.*

MXCVIII. *Vendita hereditate* Plerumque hoc agi videtur, ut quod ex hereditate pervenit (1) in id tempus quo venditio fit, videatur vænisse... Et non solum quod jam pervenit, sed et quod quandoque pervenerit (2), restituendum est. *d. l.* 2. § 1 *et* 4.

Puto, antequam corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum pervenisse, quatenus mandare potest earum rerum persecutionem. *d. l.* 2. § 3.

Quum (3) hereditas vænit; tacite hoc agi videtur, ut si quid tanquam heres feci, id præstem emptori, quasi illius negotium agam. *l.* 21. *ff. d. tit.*

Non solum hereditarias actiones, sed etiam eas obligationes quas ipse heres constituit, dicendum erit præstari emptori debere; puta, si fidejussorem acceperit ab hereditario debitore. *sup. d. l.* 2. § 8.

Venditor hereditatis satisdare de evictione (4) non debet. Plane de facto suo satisdare cogendus est. *d. l.* 2.

(1) In quo computatur et id quod venditor hereditati debebat; quo per aditionem hereditatis liberatus est.

(2) Aut dolo heredis factum erit quominus perveniat.

(3) Ex hac regula colligit Paulus, venditorem hereditatis, qui post venditionem hereditatis, res hereditarias vendidit, quamvis ipsarum in specie debitor sit; tamen si malit emptor, teneri etiam ei de pretio quo eas vendidit; adeoque earum rerum quas vendidit interitu non liberari.

(4) Rerum hereditariarum.

### *Quæ ab emptore venditori præstanda.*

MXCIX. Sive ipse venditor dederit aliquid pro hereditate, sive alius quis pro eo; locus erit Ex ven-

dito actioni, dummodo aliquid absit venditori hereditatis. *d. l.* 2. § 11.

Etsi quid nondum venditor præstiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hereditatem; nihilominus agere potest cum emptore. *d. l.* 2. § 20.

Æquissimum videtur, emptorem hereditatis vicem heredis obtinere, et idcirco teneri venditori hereditatis, si quum moritur, testator debuit (1): ita tamen si ejus debiti adversus heredem actio esse poterat. *d. l.* 2. § 18.

Si rem (2) hereditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus (3); non habet contra *hereditatis* emptorem actionem: quia non ideo condemnatur quod heres esset, sed quod vendiderit. *d. l.* 2. § 10.

(1) Testator debuit heredi venditori hereditatis, quod adita à creditore hereditate extinctum est. Simili ratione debent restitui servitutes confusæ.

(2) Regula fallit; si emptor hereditatis, pretium ex hac venditione acceepit; d. l. 2.

(3) Puta, quod evicta sit emptori.

*De substitutione pupillari, in hereditate vendita.*

MC. Si etiam impuberi sit substitutus is qui vendidit hereditatem testatoris; *ita demum* si hoc actum sit, dicendum erit etiam impuberis hereditatem in venditionem venire. *d. l.* 2. § 2.

§ 14. *De venditione actionis.*

MCI. Nominis venditio, etiam ignorante vel invito eo adversus quem actiones mandantur, contrahi solet. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Nomina eorum qui sub conditione vel in diem debent, emere et vendere (1) solemus. *l.* 17. *ff. de Hered. vend.*

(1) Et quidem etiam pendente nominis conditione valet venditio; et statim *Ex empto* agere possumus, ut venditor accepto faciat debitori.

MCII. Venditor actionis, omne jus quod ex ea causa ei competit, tam adversus ipsum reum quam adversus intercessores hujus (1) debiti cedere debet. *l.* 23. *ff. d. tit.*

Emptori nominis, etiam pignoris persecutio præstari debet; ejus quoque quod postea venditor accepit. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Nominis venditor, quidquid vel compensatione vel exactione fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellitur. *sup. d. l.* 23. § 1.

(1) Pariterque actionem *de Peculio*, etc.

Si nomen sit distractum; Celsus scribit locupletem esse debitorem non debere præstare; debitorem autem cum esse præstare, et quidem sine exceptione. *l.* 4. *et l.* 5. *ff. d. tit.*

Visum est, post nominis venditionem, Utiles emptori, velut ipsi creditori, postulanti (2) dandas actiones. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

(2) Puta, si venditor abest; aut renuit suas mandare actiones.

## APPENDIX PRIMA.

*Ad contractum Emptionis venditionis.*

### *De actionibus ex Edicto Ædilium*, Redhibitoria *et* Quanti-minoris *seu Æstimatoria.*

§ 1. *Propter quas contractuum species et propter quas res competant hæ actiones.*

MCIII. Sciendum est, ad venditiones solas (1) hoc Edictum pertinere; non tantum mancipiorum, verum cæterarum (2) quoque rerum. *l.* 63. *ff. de Ædil. Edict.*

Simplariarum (3) venditionum causa ne sit redhibitio, in usu est. *l.* 48. § 8. *ff. d. tit.*

(1) *Venditiones* tamen hic accipe, lato sensu; ut et permutationes contineantur, et similes contractus. Tit. *de Ædil. Ed.* N. 5.

(2) Nec solum si proprietas, sed et si earum rerum ususfructus vænierit: nec solum si principaliter vænierint, sed et si venditioni alterius rei accesserint.

(3) Id est, minutarum rerum seu exigui pretii. Vide Tit. *de Ædilit. Ed.* N. 9. et ibi Notas. Non potest autem homo ut redhibitioni subducatur, accedere earum rerum venditioni.

§ 2. *Ex quibus causis locus sit redhibitioni mancipiorum.*

MCIV. Si quid tale fuerit vitii sive morbi quod usum ministeriumque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum; dummodo meminerimus non utique quodlibet quam levissimum efficere ut morbosus vitiosusve habeatur. *l.* 1. § 8. *ff. d. tit.*

Non tantum ad perpetuos morbos, verum ad temporarios quoque Edictum pertinet. *l.* 6. *ff. de Ædil. Ed.*

Si corporis solius vitium est, aut et corporis et animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit. *l.* 4. § 4. *ff. d. tit.*

Animi vitium (1) ita demum præstabit venditor, si promisit; si minus, non. *d. l.* 4. § 3.

Si venditor exceperit de aliquo morbo, et de cætero sanum esse dixerit; standum est eo quod convenit. *l.* 14. § 9. *ff. d. tit.*

Ad eos morbos vitiaque pertinere Edictum Ædilium probandum est, quæ quis ignoravit (2) vel ignorare potuit. *l.* 14. *ff. d. tit.*

(1) Præter illa de quibus expresse cavetur Edicto; scilicet, si fuerit fugitivus aut erro, aut mortis consciscendæ causa quid fecerit, capitale crimen admiserit, aut noxæ sit obligatus.

(2) Ea quæ scivit emptor, non dant redhibitioni locum: nec enim videtur deceptus qui scivit. Tam autem domini, quam procuratoris scientia dominum redhibitoria excludit. Tit. *de Edil. Ed.* N. 38.

MCV. Redhibitoriæ non est locus, si mancipium bonis conditionibus emptum fugerit, quod ante non (1) fugerat. *l.* 54. *ff. d. tit.*

(1) Nec enim vitia quæ post contractum superveniunt, præstat venditor.

MCVI. Si quid venditor affirmaverit (1), idque non ita esse emptor queratur; aut Redhibitorio aut Æstimatorio judicio agere potest. *l.* 18. *ff. d. tit.*

Ne id quod affirmaverit venditor, amare ab eo exigatur, sed cum quodam temperamento. *d. l.* 18.

Qui Optimum cocum (2) dixerit, optimum in eo artificio præstare debet; qui simpliciter Cocum dixerit, satisfacere videtur si mediocrem præstet. *d. l.* 18. § 1.

Quod venditor ut commendet dicit, sic habendum quasi neque dictum neque promissum est. *l.* 37. *ff. de Dol. mal.*

*Enimvero* Ea sola dicta sive promissa admittenda sunt, quæcumque sic dicuntur ut præstentur, non ut jactentur. *l.* 19. § 3. *ff. de Ædil. Ed.*

(1) Scilicet aliquid adesse quod non adsit, vel aliquid abesse quod adsit.

(2) Idem de cæteris artificiis. d. l. 18.

MCVII. Præcipiunt Ædiles ne veterator (1) pro novitio væneat. *l.* 37. *ff. de Ædil. Ed.*

Qui mancipia vendunt, nationem cujusque in venditione pronuntiare (2) debent. *l.* 31. § 21. *ff. d. tit.*

(1) De hoc verbo vide Tit. præced.

(2) Ni fecerint, redhibitioni locus est.

### § 3. *Ex quibus causis redhibeantur animalia, et cæteræ res.*

MCVIII. Fere eadem sunt *in jumentis*, quæ in mancipiis; quod ad morbum (1) vitiumve attinet. *l.* 38. *ff. de Ædil. Ed.*

Bovem qui cornu petit, vitiosum esse plerique dicunt; item mulas, quæ cessum dant. *l.* 43. *ff. d. tit.*

Ea jumenta quæ sine causa turbantur et semetipsa eripiunt, vitiosa esse dicuntur. *d. l.* 43.

(1) Quædam tamen in hominibus morbum aut vitium faciunt, non in jumentis; puta, non est vitium quod mulus sit castratus; item in animalibus nulla animi vitia, ut fugæ, etc.

MCIX. In fundo vendito redhibitionem procedere nequaquam incertum est; si pestilens (1) fundus distractus sit. *l.* 49. *ff. d. tit.*

(1) Id est, herbas, pestibiles seu lethiferas habens.

### § 4. *Adversus quos Redhibitoria competat, et an individua sit redhibitionis causa.*

MCX. Proponitur actio ex hoc Edicto, in eum cujus maxima (1) pars in venditione fuerit. *l.* 44. § 1. *ff. d. tit.*

Sciendum est, Edictum non pertinere ad venditiones fiscales (2). *l.* 1. 3. *ff. d. tit.*

(1) Vel saltem nulla alia parte minor. Regula locum habet, quum plures venalitiarii socii vendiderunt: et in hoc differt ab actione *Empti*, quæ in singulos venditores nonnisi pro parte cujusque datur.

(2) Eodem jure non gaudent civitates, nec pupilli.

MCXI. Si in universam causam fidejussor sit acceptus; putat Marcellus, posse fidejussori redhiberi. *l.* 56. *ff. d. tit.*

Si venditori plures heredes extiterint, singulis pro parte hereditaria poterit servus redhiberi. *l.* 31. § 10. *ff. d. tit.*

Si plures heredes sint emptoris, omnes consentire debent ad redhibendum (1). *d. l.* 31. § 5.

(1) Redhibito autem aut mortuo qui redhibendus erat homine, possunt pro suis portionibus agere.

5. *Regula generalis, ex qua fluunt præstationes quæ in hoc judicio veniunt.*

MCXII. Facta redhibitione, omnia in integrum restituuntur perinde ac si neque emptio nec venditio intercessit. *l.* 60. *ff. d. tit.*

§ 6. *Quæ præstare debeat emptor, qui Redhibitoria agit.*

MCXIII. Si plura jumenta vænierint, non omnia erunt redhibenda. *l.* 38. § 12. *ff. d. tit.*

Plerumque propter morbosa mancipia, etiam non morbosa (1) redhibentur; si separari non possunt sine magno incommodo, vel ad pietatis (2) rationem offensam. *l.* 35. *ff. d. tit.*

Jubent Ædiles restitui, et quod venditioni (3) accessit. *l.* 23. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Hoc Edicto expressum circa paria mularum. Sed et quotiescumque manifestum est quem, aut non venditurum aut non empturum fuisse nisi omnia; una venditio videri debet, licet in singulas res sint pretia separatim constituta: *l.* 35. § 1. *ff. d. tit.*

(2) V. G. si parentes una cum liberis vænierint.

(3) Licet in ea re nullum vitium sit.

MCXIV. Non recte redhibetur, nisi pignore (1) liberatum redhibeatur. *l.* 43. § 8. *ff. d. tit.*

Ædiles hoc præstare emptorem volunt, si in aliquo (2) deterior factus (3) sit servus. *l.* 25. *ff. d. tit.*

Quum redhibetur mancipium, si quid ad emptorem (4) pervenit, vel culpa ejus non pervenit, restitui oportet. *l.* 23. § 9. *ff. d. tit.*

(1) Quod emptor in eo alicui constituit.

(2) Seu in corpore, seu in animo.

(3) Culpa emptoris, familiæ, procuratorisve ejus; multo magis si mortuus.

(4) Scilicet fructus et omnis causa; extra id quod ex re ipsius emptoris servus ille quæsivisset.

§ 7. *Quæ venditor emptori vicissim præstare teneatur judicio redhibitorio.*

MCXV. *Re redhibita, emptor* Debet recipere pecuniam quam dedit; vel si quid accessionis nomine. Dari autem non solum accipiemus pretium et usuras ejus, sed et si quid emptionis causa erogatum (1) est. *l.* 27. ff. *d. tit.*

Emptori præstandum est, ut pecuniæ cujus nomine obligatus erit liberetur, sive ipsi venditori sive alii. *l.* 29. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Ex voluntate venditoris; aut ex causa necessitatis, puta necessarias impensas.

MCXVI. Sive emptori servus *redhibendus* furtum (1) fecerit, sive alii ob quod emptor aliquid præstiterit; non aliter hominem venditori restituere jubetur, quam si indemnem eum præstiterit. *l.* 23. § 8. *ff. d. tit.*

(1) Aut damnum dederit.

§ 8. *De cautionibus in judicio redhibitorio invicem præstandis.*

MCXVII. Si servi redhibendi nomine emptor judicium accepit, vel ipse dictavit; cavendum ex utraque parte, ut si quid sine dolo malo condemnatus sit, recipiat; vel si quid ex eo de quo egerit, ad eum pervenerit, aut dolo factum sit quominus perveniret, id reddat. *l.* 30. ff. *d. tit.*

Si in fuga est homo sine culpa emptoris; cavere oportet ut hominem persequatur, et in suam potestatem redactum venditori reddat. *l.* 21. § *fin. ff. d. tit.*

MCXVIII. Quum redditur ab emptore mancipium venditori; de dolo (1) malo promitti oportere ei. *d. l.* 21. § 1.

(1) Quod illud non obligaverit; nec jussu ejus noxam admiserit.

§ 9. *Uter alteri prior in hoc judicio præstare debeat, et de differentiis inter emptorem et venditorem circa eas præstationes.*

MCXIX. Ordine fecerunt Ædiles; ut ante venditori emptor quæ supra scripta sunt præstet (1), sic deinde pretium consequatur. *l.* 25. § *fin. ff. d. tit.*

Si emptor venditori non præstat quæ desiderantur in actione *redhibitoria*, non posse ei venditorem condemnari (2); si autem emptori venditor

(1) Aut saltem caveat de his præstandis; quum periculum est ab inopia venditoris: si reipsa prior emptor præstaret.

(2) Sed tantum a Redhibitoria actione summovebitur.

ista non præstat, condemnabitur (3) ei. *l.* 29. *ff. d. tit.*

Si nolit venditor hominem recipere, non in majorem summam quam in pretium (4) condemnandum. *l.* 31. ff. *d. tit.*

(3) Et quidem in duplum, si non paruerit interlocutioni judicis pretium reddi jubentis.

(4) Et pretii accessionibus et usuris. De damno autem quod servus venditus emptori dedisset, non tenebitur.

MCXX. Si servus mancipium emit, et dominus Redhibitoria agat; non aliter ei venditor daturus est, quam si præstiterit quæ huic actioni continentur; et quidem solida, non peculio tenus. *Contra*, si servus vel filius vendiderit, Redhibitoria in peculium competit. *l.* 57. *pr. et* §. 1. *ff. d. tit.*

In peculio, et causa redhibitionis (1) continebitur. *d.* § 1.

(1) Id est, ipsum mancipium quod a filio vel servo meo venditum mihi redhibetur.

§ 10. *Ex quibus causis detur actio* Æstimatoria *seu* Quanti-minoris; *et quid in ea veniat.*

MCXXI. Quoties de servitute (1) agitur; victus tantum (2) debet præstare, Quanti minoris emisset emptor si scisset impositam. *l.* 61. *ff. d. tit.*

Audiendus est is qui de vitio vel morbo servi querens, retinere eum (3) velit. *l.* 48. § 1. *ff. d. tit.*

Si jugum mularum sit, quarum altera vitiosa est; non ex pretio tantum vitiosæ, sed ex utriusque erit componendum Quanti-minoris sit. *l.* 38. § 13. *ff. d. tit.*

(1) Idem dic de aliis rei oneribus.

(2) *Redhibitoria* non tenetur, sed tantum, etc.

(3) Adeoque relicta *Redhibitoria* quæ sibi competebat, agit *Quantiminoris.*

MCXXII. Sæpius (1) agi posse Quanti-minoris, dubium non est. Sed id agendum, ne lucrum emptor faciat; et bis ejusdem rei æstimationem consequatur. *l.* 31. § 16. *ff. d. tit.*

(1) Ex diversis causis, puta ex diversis vitiis.

MCXXIII. Aliquando redhiberi mancipium debebit, licet Quanto-minoris agamus; si nullius sit pretii. *l.* 43. § 6. *ff. d. tit.*

§ 11. *De tempore harum actionum; ex quo, et quamdiu dentur.*

MCXXIV. Nondum (1) perfecta emptio, arbitrio judicis imperfecta fieri non potest. *l.* 43. § 9. *ff. d. tit.*

Tempus Redhibitionis, sex menses utiles (2) habet; si autem Quanto-minoris agitur, annus utilis est. *l.* 19. § *fin. ff. d. tit.*

Post mortem hominis (3), Æditiliæ actiones manent. *l.* 47. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Adeoque quamdiu conditione suspenditur, locus esse *Redhibitoria* non potest.

(2) Non currunt igitur, nisi ex quo Emptor agnovit vitium.

(3) Vel jumenti. Secus de manumissione.

## APPENDIX SECUNDA.

### *De stipulatione de Evictione, et actione quam parit.*

§ 1. *Quando et quomodo interponi debeat stipulatio de evictione.*

MCXXV. Emptori Duplam promitti a venditore oportet, nisi aliud convenit; non tamen ut satisdetur (1), sed ut repromittatur. *l.* 37. *ff. de Evict.*

Quod diximus duplam promitti oportere, sic erit accipiendum; ut non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus quæ pretiosiores essent. *d. l.* 37. § 1.

Ex consuetudine ejus regionis in qua negotium gestum est, pro evictione caveri oportet. *l.* 6. *ff. d. tit.*

(1) Nisi de hoc convenit. d. l. 37.

§ 2. *Quando committatur stipulatio de evictione.*

MCXXVI. Duplæ stipulatio committi dicitur, tunc quum res restituta est (1) petitori, vel dam-

(1) Quod si emptor condemnatus est restituere, nondum committitur stipulatio; nec committetur, si quo casu Sententia exitum non habeat. Tit. *de Evict.* N. 12.

natus (2) est litis æstimatione; vel possessor ab emptore (3) conventus, absolutus est. *l.* 16. § 1. *ff. d. tit.*

Non interest quo genere (4) judicii evincatur. *l.* 34. § 1. *ff. d. tit.*

*Non committitur autem stipulatio, prius quam res ablata sit emptori, et quidem per judicem.*

*Hinc* 1.° Qui rem emit, quamdiu evicta non est, auctorem suum, propterea quod aliena vel obligata res dicatur, convenire (5) non potest. *l.* 3. *Cod. h. tit.*

*Hinc* 2.° Si domino heres extiterit emptor, non committitur (6) Duplæ stipulatio. *l.* 41. § 1. *ff. de Evict.*

*Hinc* 3.° Si compromisero, et contra me data fuerit Sententia (7); nulla mihi actio de evictione danda est. *l.* 56. § 1. *ff. d. tit.*

*Hinc* 4.° Duplæ stipulatio tunc committitur, quoties... emptori habere non liceat propter ipsam (8) evictionem. *l.* 21. § 1. *ff. d. tit.*

(2) Si tamen venditor quem emptor dedit procuratorem, victus litis æstimatiunem solvit; stipulatio non committetur, cum emptori nec res nec pretium absit. l. 21. § 2. ff. *de Evict.* d. tit. N. 11.

(3) Qui citra suam culpam rem non possidebat.

(4) Rei vindicatione, Hypothecaria actione, Noxali actione, Proclamatione in libertatem, etc.

(5) Secus de actione *Empti*, quæ ex hac causa datur contra venditorem qui sciens emptorem decepit; supra N. 1082.

(6) Nec enim res evincitur per judicem; quamvis emptor quodammodo ipse sibi eam evincat, et ideo detur actio *Empti* supra.

(7) Proprie enim judex non est, arbiter ex compromisso sumptus: sed datur actio *Empti*, ut supra.

(8) Id est, propter ipsam Sententiam. Hinc si servus quem condemnatus sum restituere, fugerit, stipulatio non committetur; quia propter fugam, non propter Sententiam mihi abest.

MCXXVII. *Oportet etiam ut res evincatur ex causa existente tempore contractus.*

*Hinc* 1.° Si (1) judicio emptor non adfuit, vel præsens per injuriam judicis victus est absente auctore; regressum adversus eum non habet. *l.* 8. § 1. *Cod. h. tit.*

*Hinc* 2.° Nec ex empto, nec ex stipulatione Duplæ, actio competit emptori; si exceptio ei ex facto ipsius opposita obstiterit. *l.* 27. *ff. d. tit.*

(1) Et generaliter, quotiescumque culpa ejus contigit ut ei evinceretur; ut, si culpa sua possessione excidit; et victus est in petitione rei quam retinere potuisset, si possessor fuisset; si omisit culpa sua exceptionem qua potuisset summovere petitorem. Hæc tamen culpa objici non potest, quum egit is qui ipse de evictione tenebatur. Tit. *de Eviction.* N. 27.

MCXXVIII. Emptor fundi nisi auctori aut heredi ejus denuntiaverit (1); evicto prædio, nec Ex stipulatu nec Ex empto actionem habet. *l.* 8. *Cod. h. tit.*

Quolibet tempore venditori renuntiari potest; dum tamen ne prope ipsam condemnationem. *l.* 29. § 2. *ff. d. tit.*

*Quum servus vendidit;* Denuntiare de evictione emptor servo, non domino (2), debet. *l.* 39. § 1. *ff. d. tit.*

Auctore laudato, si evicta res est; fidejussorem, etiamsi agi causam ignoraverit, conveniri evictionis nomine posse non ambigitur. *d. l.* 29. § 2.

(1) Non obstat tamen omissa denuntiatio, si aut pacto remissa est, aut emptor non potuit denuntiare, puta, per venditoris absentiam.

(2) Nisi servus decesserit.

*Cujus rei evictio committat stipulationem.*

MCXXIX. Evictionum tot actiones sunt, quot et species rerum quæ emptione comprehensæ sunt. *l.* 72. *ff. d. tit.*

In stipulatione Duplæ, quum homo venditur, partis adjectio est necessaria; quia non potest videri homo evictus, quum pars ejus evicta est. *l.* 56. § 2. *ff. d. tit.*

Nave aut domo empta, singula cæmenta vel tabulæ emptæ non intelliguntur; ideoque nec evictionis nomine obligatur (1) venditor. *l.* 36. *ff. de Evict.*

Evicto partu, venditor non potest de evictione conveniri (2). *l.* 42. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet ex hac actione, at tenetur *Ex empto.*

(2) At *Ex empto* potest.

*Cui oporteat rem esse evictam.*

MCXXX. *Committitur stipulatio evictionis, non solum quum ipsi emptori, sed et quum successori ejus res evincitur; quam ei non evinci intersit emptoris. ex l.* 22. *l.* 23. *l.* 24. *ff. h. tit.*

*Evicto fundo :* Sive is qui de evictione satis acceperat, emptori (1) cui ipse vendiderat; sive emptor (2) venditori suo heres extiterit; fidejussores (3) tenebuntur. *l.* 41. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Secundo.

(2) Secundus.

(3) Primi venditoris.

§ 3. *Quibus et adversus quos competat actio de evictione.*

MCXXXI. Non potest legatarius *rei emptæ*, denuntiare venditori; nisi cessæ ei fuerint actiones. *l.* 59. *ff. d. tit.*

Si ei qui mihi vendidit, plures heredes extiterunt; una de evictione obligatio est, omnibusque denuntiari et omnes defendere debent. Si de industria non venerint, unus tamen liti substitit; omnibus vincit aut vincitur. *l.* 62. § 1. *ff. d. tit.*

§ 4. *Quid veniat in hac actione.*

MCXXXII. Si fundus quem flumen *puta* deminuerat, evictus sit; non deminuetur evictionis (1) obligatio. Nam et e contrario non augetur, si res melior fuerit effecta. *l.* 64. *ff. d. tit.*

Quum pro diviso pars aliqua fundi evincitur, tametsi certus numerus jugerum traditus sit; non pro modo, sed pro bonitate regionis præstatur evinctio. *d. l.* 64. § 3.

Bonitatis (2) æstimatio facienda, quum pars evincitur; quæ fuisset venditionis tempore, non quum evinceretur. *l.* 13. *ff. d. tit.*

(1) Semper enim est duplum pretii. Secus in actione *Empti.*

(2) Secus in actione *Empti*

ARTICULUS IV.

*De Locatione-conductione.*

§ 1. *De hujus contractus affinitate aut differentiis cum contractu Emptionis-venditionis.*

MCXXXIII. Locatio-conductio proxima est emptioni-venditioni, iisdemque Juris regulis consistit (1). *l.* 2. *ff. Locati.*

(1) Perficitur enim solo consensu, simul atque de pretio seu mercede convenerit; et illud pretium debet pariter esse serium, certum, et in pecunia numerata consistere aut saltem in fructibus quos fundus locatus ferat; liceteque pariter contrahentibus in eo pretio se circumvenire.

MCXXXIV. *In his autem locatio ab emptione differt.*

Non (1) solet locatio dominium mutare. *l.* 39. *ff. Locat.*

Toties conductio alicujus rei est, quoties materia in quo aliquid præstatur, in eodem statu ejusdem (2) manet; quoties vero et immutatur et alienatur (3), emptio magis quam locatio intelligi debet. *l.* 65. *ff. de Contrah. empt.*

*Hinc* Non potest locatio esse, ubi corpus ipsum (4) non detur ab eo cui id (5) fieret. *l.* 20. *ff. d. tit.*

(1) Dicit, *non solet;* quia in locationibus irregularibus aliquaodo dominium transit in conductorem; ut in specie legis 31. ff. *Locati*, in conductorem frumenti vehendi: sed hoc fit præter naturam hujus contractus.

(2) Ut quum do aurifici aurum meum, ut ex illo mihi faciat annulos.

(3) Ut quum convenit cum aurifice, ut is ex suo auro mihi faciat annulos.

(4) Puta, aurum.

(5) Opus, V. G. annulus.

§ 2. *Quid possit conductor circa rem conductam; et ad quid teneatur.*

MCXXXV. Nemo prohibetur rem quam conduxit fruendam, alii locare; si nihil aliud convenit. *l.* 6. *Cod. h. tit.*

Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet. *l.* 25. § 3. *ff. Locati.*

Ante omnia colonus curare debet ut opera rustica suo quoque tempore faciat. Præterea villarum curam agere debet, ut eas incorruptas habeat. *d.* § 3.

MCXXXVI. Prospicere debet conductor, ne aliquo vel jus (1) rei vel corpus deterius faciat, vel fieri patiatur. *l.* 11. § 2. *ff. d. tit.*

*Conductor* Culpam etiam eorum quos induxit, præstet suo nomine; etsi nihil convenit: si tamen culpam in inducendis admisit, quod tales habuerit vel suos vel hospites. *d. l.* 11.

Culpæ *coloni* adnumeratur, si propter inimicitias ejus vicinus arbores exciderit. l. 25. § 4. *ff. d. tit.*

Si in locatione convenit, Ignem ne habeto; et habuit *conductor*, tenebitur: etiamsi casus fortuitos admisit incendium. *d. l.* 11. § 1.

Si quis conductionis titulo quamcumque rem accepit; possessionem primo restituere debet, et tunc de proprietate litigare. *l.* 25. *Cod. Locat.*

(1) Ut si culpa sua servitutes fundo conducto debitas patiatur *Non utendo* amitti.

§ 3. *Ad quos successores jus obligatiove ex hoc contractu transeat.*

MCXXXVII. Viam veritatis ignoras in conductionibus non succedere heredes conductoris existimans. *l.* 10. *Cod. Locat.*

Emptorem (1) fundi necesse non est stare colono cui prior dominus locavit (2), nisi ea lege emit. *l.* 9. *Cod. d. tit.*

Qui fundum in plures annos locaverat, decessit, et eum legavit : Cassius negavit posse cogi colonum (3) ut fundum coleret. *l.* 32. *ff. Locat.*

(1) Idem dic de quovis alio successore singulari, puta legatario. l. 120. ff. *de Legatis* 1.° Obligationes enim ex contractibus, in heredes universique juris successores, non in singulares rei successores transeunt.

(2) Sed locatorem ejusve heredes conductor, in id quod sua interest prohibitum esse frui, habet obligatos.

(3) Non a legatario, cum sit successor singularis : nisi simul ei legatæ sint actiones : nec ab herede, cum jam ejus non intersit. d. l. 32.

§ 4. *De actione* Locati *ad solutionem mercedis.*

MCXXXVIII. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine justa causa deseruerit; ad solvendas totius temporis pensiones (1) conveniri potest. *l.* 55. § 2. *ff. d. tit.*

Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet; si per eum non stetit quominus (2) operas præstet. *l.* 38. *ff. d. tit.*

(1) Et generaliter in id omne in quod se conductor obligavit; sed deducere potest impensas quas fecit. Tit. *Locati.* N. 20.

(2) Nec locavit eas alteri.

§ 5. *De actione* Conducti, *quibus ex causis, et ad quid detur.*

MCXXXIX. Prima causa. *Quod conductori frui non liceat.*

Si dominus frui non patiatur, vel quum ipse locasset, vel quum alius; quod interest præstabitur (1). *l.* 15. § 8. *ff. Locati.*

(1) A locatore. Quomodo autem æstimetur hoc quod interest, vide Tit. *Locati.* N. 47.

Sera (2) est patientia fruendi, quæ offertur eo tempore quo frui colonus aliis rebus illigatus non potest. *l.* 24. § 4. *ff. d. tit.*

Conductor si ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim majorem (3) aut potentiam non poteris; nihil amplius ei quam mercedem remittere debebis. *l.* 33. *ff. d. tit.*

Si fructuarius locaverit fundum in quinquennium, et decesserit; heredem ejus non teneri ut frui (4) præstet. *l.* 9. § 1. *ff. d. tit.*

Si insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit effecerit; animadvertitur, necessario (5) necne demolitus est. *l.* 35. *ff. d. tit.*

*Inquilinus* Si timoris causa emigrasset... si causa fuisset cur periculum timeret, quamvis periculum vere non fuisset; tamen non debere mercedem (6). *l.* 27. § *fin. ff. d. tit.*

(2) Ex hac regula colligitur locatorem qui frui prohibuit conductorem, teneri ei in id quod ejus interest non frui per totum tempus conductionis; licet postea ei offerat ut fruatur.

(3) Secus si is qui interpellavit conductorem, jus habuit ex causa quæ tempus contractus antecesserit; vel nova quidem, sed quæ ex facto locatoris proficiscatur. *d. tit.* N. 44. 45. et 46.

(4) Sed tantum ut mercedes futuri temporis remittat. Hoc ita, si quasi fructuarius, non si quasi dominus locavit.

(5) Si necessario, tenetur duntaxat ut remittat mercedem quatenus frui non licebit; si non necessario, tenetur etiam in id quod interest.

(6) Et quidem per reliquum tempus conductionis; nisi paratus fuisset locator domum commodam ei præstare, donec conducta reficeretur.

MCXL. Servius omnem vim cui resisti non potest, dominum colono præstare debere ait; ut puta, fluminum, graculorum, etc. ne supra damnum seminis amissi (1), mercedes agri præstare cogatur. *l.* 15. § 2. *ff. d tit.*

Modicum damnum (2) æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. *l.* 25. § 6. *ff. d. tit.*

Si uno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contingit ubertas (3); nihil obesse domino remissionem : sed integram possessionem, etiam ejus anni quo remisit (4), exigendam. *l.* 15. § 4. *ff. d. tit.*

Si quia vitia ex ipsa re oriantur, hæc damno (5)

(1) Quod colonum spectare debet.

(2) Limitatio est præcedentis, quæ locum non habet nisi damnum immodicum fuerit.

(3) Insolita.

(4) Licet verbo *Donationis* usus fuisset. Quippe sterilitas ubertate aliorum annorum pensatur.

(5) Cum enim perceptione fiat dominus fructuum, sunt ejus periculo.

coloni esse; veluti, si vinum coacuerit. *d. l.* 15. § 2.

Secunda causa. *Quod conductori frui quidem liceat, sed non jure conductionis.*

MCXLI. Si colono tuo usumfructum fundi legaveris; cum herede tuo aget Ex conducto, ut neque mercedes præstet (1), et impensas quas in culturam fecerat, recipiat. *l.* 34. § 1. *ff. de Usufr.*

(1) Nec enim jam jure conductionis, sed jure sui usufructus fruitur.

Tertia causa. *Si deterior facta sit causa conductionis.*

MCXLII. Si vicino ædificante obscurentur lumina cœnaculi, quin liceat inquilino relinquere conductionem (1), nulla dubitatio est. Eadem intelligemus, si ostia fenestrasve nimium corruptas locator non restituat. *l.* 25. § 2. *ff. Loc.*

Habitatores non si paulo minus commode aliqua parte cœnaculi uterentur, statim deductionem ex mercede fieri oportet. *l.* 27. *ff. d. tit.*

(1) Et agere *Ex conducto*, ut mercedes deinceps sibi remittantur.

Quarta causa. *Ob instrumenta colono non præstita.*

MCXLIII. *Regula est*, Dolia colono esse præstanda et prælum, et trapetum (1) instructa funibus; fiscos autem quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare (2) debere. *l.* 19. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Mola olearia.

(2) Item ad onus coloni est, picare dolia.

Quinta causa. *Scilicet damni quod conductor sensit ex vitio rei conductæ, utendo ad usum ad quem eam conduxerat*

MCXLIV. Si quis dolia vitiosa ignarus locaverit; deinde vinum effluxerit; tenebitur in id quod interest, nec ignorantia ejus erit (1) excusata. *d. l.* 19. § 1.

Si saltum pascuum locasti in quo herba mala nascebatur, et pecora demortua sunt; quod interest præstabitur, si scisti; si ignorasti, pensionem (2) non petes. *d.* § 1.

Si hominem tibi locavero, et is furtum *tibi* fecerit; dicendum, extra causam (3) conductionis esse furti crimen. *l.* 45. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Scire enim debuit.

(2) Non in id quod interest, teneberis; insuperabilis enim, adeoque excusabilis, hæc ignorantia.

(3) Non igitur actioni *Conducti*, sed *Noxali* actioni Furti locus erit.

Sexta causa. *Ut conductori tollere liceat quæ intulit aut ædificavit.*

MCXLV. Si inquilinus quædam ædificio adjecerit; est verius competere ex conducto actionem, ut ei tollere (1) liceat. *l.* 19. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Sic tamen ut *Damni infecti*, quod in eis tollendis fieri possel, caveat.

§ 6. *Quando possit stante conductione inquilinus expelli.*

MCXLVI. Æde quam conductam habere dicis, si pensionem solvisti, expelli te non oportet; nisi propriis usibus dominus eam necessariam probaverit, aut corrigere domum maluerit, aut male in re locata versata es. *l.* 3. *Cod. Locati.*

Quum domini horreorum insularumque desiderant, diu (1) non apparentibus, nec pensiones exsolventibus, aperire, et ea quæ ibi sunt describere; audiendi sunt. *l.* 56. *ff. Locat.*

(1) Id est, per biennium. d. l. 56.

§ 7. *De Reconductione, et pignoribus conductionum.*

MCXLVII. Intelligitur dominus, cuum patitur colonum in fundo esse, ex integro (1) locare. *l.* 14. *ff. Locat.*

(1) Et quidem in annum, si sit prædium rusticum; in urbanis autem prædiis, demum prout quisque habitaverit, obligatur.

MCXLVIII. Si colonus locaverit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur; sed fructus in causa pignoris manent. *l.* 24. § 1. *ff. d. tit.*

Qui impleto tempore conductionis remansit in

conductione, non solum reconduxisse videbitur, sed etiam pignora (1) videntur durare obligata. *l.* 13. § 11. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet quæ ipse dedit, et quorum est dominus. Nam si alius pro eo dedit requiritur novus domini consensus.

### § 8. *De locatione operis faciendi.*

MCXLIX. *Qualiscumque dies operi faciendo præfinita sit;* Id actum apparet esse, ut eo spatio absolveretur sine quo fieri non possit. *l.* 58. § 1. *ff. d. tit.*

Non interest utrum uno pretio opus, an in singulas operas collocatur; si modo universitas consummationis ad conductorem pertinuit. *l.* 51. § 1. ff. *d. tit.*

MCL. Opus quod aversione locatum est, donec approbetur (1), conductoris periculum est. Quod vero ita conductum sit ut in pedes mensuras ve præstetur; eatenus conductoris periculo est, quatenus admensum (2) non est. *l.* 36. *ff. d. tit.*

Si vi majore opus prius interciderit quam approbaretur, locatoris periculo (3) est. *d. l.* 36.

(1) Aut in mora approbandi fuerit locator.

(2) Aut in mora locator fuerit.

(3) Nisi probet tale fuisse ut probari non deberet. l. 37. ff. *d. tit.*

### § 9. *De singulari specie actionis* Ex locato; *quæ dominis mercium jactu amissarum competit, adversus magistrum navis, ad contributionem faciendam ex Lege Rhodia.*

MCLI. Lege Rhodia cavetur; ut, si levandæ navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur quod pro omnibus datum est. *l.* 1. ff. *de L. Rhod.*

Legis æquitatem tunc admitti placuit; quum jactus remedio, cæteris in communi periculo salva navi consultum est. *l. . ff. d. tit.*

Placuit omnes (1) quorum interfuisset jacturam fieri, conferre oportere. *l.* 2. § 2. ff. *d. tit.*

Jacturæ summam, pro rerum pretio distribui oportet (2). *d.* § 2.

(1) Tam dominum navis quam dominos mercium quæ per jactum salvæ factæ sunt. Sed et pro vestimentis suis conferunt vectores. non tamen pro cibariis; nec etiam fit ulla corporum liberorum æstimatio.

(2) Inter eos qui res suas amiserunt; et eos quorum res illarum jactura servatæ sunt.

MCLII. *In contributione Legis Rhodiæ;* Detrimenti, non lucri fit (1) præstatio. *d. l.* 2. § 4.

Sicut et ei qui perdiderit, subvenitur; ita et ei subveniri oportet, qui deteriores propter jactum res habere cœperit. *l.* 4. § 2. ff. *d. tit.*

Amissæ navis damnum, collationis consortio non sarcitur, per eos qui merces suas naufragio (2) liberaverunt. *l.* 5. *ff. d. tit.*

(1) Adeoque res amissæ æstimantur duntaxat quanti essent, non quanti postea venire potuissent.

(2) Ratio est, quia damnum navis merces non liberavit.

## CLASSIS QUARTA.

### *De Obligatione litterarum.*

*Vide lib.* 44. *Tit.* de Oblig. et act. *N.* 11.

## SECTIONIS II

### *PARS SECUNDA.*

### *De contractibus innominatis, et de actionibus* Præscriptis verbis *et* In factum *quæ ex his contractibus dantur.*

MCLIII. Natura rerum conditum est, ut plura sint negotia quam vocabula. *l.* 4. *ff. de Præscr. verb.*

Quum deficiunt vulgaria atque usitata actionum nomina (1), Præscriptis verbis (2) agendum est. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Quoties deficit actio vel exceptio; Utilis actio (3) vel exceptio est. *l.* 21. ff. *d. tit.*

Quoties de nomine contractus alicujus ambigeretur, conveniret tamen aliquam actionem dari; dandam Præscriptis verbis actionem *l.* 1. ff. *de Æstim.*

(1) Aut etiam quum dubitatur de natura contractus, et an civilis et nominata actio competat.

(2) Cur ita dictæ hæ actiones, vide lib. 19. Tit. *de Præscr. verb.* N. 1. in Notis.

(3) Scilicet quum negotium aliquam affinitatem habet cum aliquo contractu civili; actio *Utilis* ad instar actionis quæ ex hoc contractu descendit, datur: sin, locus est actioni De *dolo*, vel actioni *In factum.*

## PRIMA CLASSIS.

*Contractuum innominatorum :* Do ut des.

### § 1. *De Permutatione.*

MCLIV. Aliud dando ut aliud reddatur, obligari Jure Gentium possumus. *l.* 25. ff. *de Præscrip. verb.*

Non placet permutationem rerum, emptionem esse. *l.* 5. § 1. ff. *de Præscrip. verb.*

Permutatio ex re (1) tradita initium obligationi præbet. *l.* 1. § 2. ff. *de Permut.*

Pedius ait; Alienam rem dantem, nullam contrahere permutationem (2). *d. l.* 1. § 3.

Permutatio vicina est emptioni (3). *l.* 2. ff. *de Permut.*

(1) Pactum permutationis nullam obligationem parit, nisi quum ab una parte traditio secuta est; et hac in re differt ab emptione.

(2) Adeoque, etsi tradidero rem, si dominium ejus non transtulero, non possum agere ut vicissim mihi res de qua convenit detur, sed tantum ut ea quam tradidi mihi reddatur.

(3) Adeoque is cui res data est ut alteram daret, tenetur non solum eam dare, sed omnia circa eam præstare quæ venditor circa rem emptam; puta, mancipium sanum esse, etc.

MCLV. In actione *quæ ex permutatione datur* id veniet, non ut reddas quod acceperis, sed ut damneris quanti interest mea illud de quo convenit accipere; vel si meum recipere velim, repetatur quasi Ob rem datum, re non secuta. *l.* 5. § 1. ff. *de Præscript. verb.*

### § 2. *De aliis contractus* Do ut des *innominati speciebus.*

MCLVI. Dedi tibi pecuniam ut mihi Stichum dares : nulla (1) alia hic obligatio est, quam Ob rem dati re non secuta. *l.* 16. ff. *de Condict. caus. dat.*

Si æstimata tibi dedero, ut eadem mihi afferres aut pretium (2) eorum; deinde hæc perierint ante venditionem; ait Labeo, si quidem ego te venditor rogavi, meum esse periculum; si tu me, tuum *l.* 17. § 1. ff. *de Præscript verb.*

(1) Non est contractus *Emptionis*, quia non dedi ut obligareris ad præstandum mihi habere licere rem; sed dedi præcise ut dares ac dominium transferres; quæ res exorbitat a contractu emptionis; et ideo in hac specie, licet citra culpam tuam mortuo Sticho cum non dederis, condicam pecuniam.

(2) De quo inter ipsos convenit.

## SECUNDA CLASSIS.

Do ut facias.

MCLVII. Quum do Ut facias; si tale sit factum quod locari soleat, pecunia data locatio erit : si res, non erit locatio; sed nascetur vel civilis (1) actio in hoc quod mea interest, vel ad repetendum Condictio. *l.* 5. § 2. ff. *de Præscr. verb.*

Quum do ut facias; si tale est factum quod locari non possit, puta ut servum manumittas; sive certum tempus adjectum est, idque transierit, sive finitum non fuit, et tantum temporis consumptum sit ut potuerit manumitti; Condici potest, vel Præscriptis verbis agi. *d.* § 2.

(1) Id est, actio *Præscriptis verbis* ad instar civilis actionis *Locati-conducti.*

## TERTIA CLASSIS.

Facio ut des.

MCLVIII. Si faciam Ut des, et posteaquam feci cessas dare, nulla erit civilis actio (1); et ideo De dolo dabitur. *d. l.* 5. § 3.

(1) Is enim contractus ad nullum ex nominatis contractibus accedit; non ad locationem operis faciendi, is enim contractus incipit à locatore qui dat pecuniam ut opus fiat; adeoque est *Do ut facias*, non vero, *Facio ut des.*

## QUARTA CLASSIS.

Facio ut facias.

MCLIX. Si facio Ut facias... Præscriptis verbis datur actio; quæ similis erit Mandati actioni. *d. l.* 5. § 4.

# SECTIONIS II.

## *PARS TERTIA.*

## *De Pactis legitimis, necnon de Pollicitatione et Voto.*

*Pactum* Legitimum *hic generaliter vocamus, ex quo actio nascitur; sive illa ex jurisdictione Prætoris, sive ex Lege aliqua competat.*

*Hujusmodi pactorum plures sunt species*, Hypotheca *de qua supra Cap.* 5. Constitutum, Donatio, *etc.*

### ARTICULUS I.

*De pacto Constitutæ pecuniæ.*

§ 1. *Quid et pro quo debito possit constitui, et an ut alio loco aut die debeatur.*

MCLX. Hactenus constitutum valebit, si quod constituitur debitum sit. *l.* 11. ff. *de Const. pec.*

Etiamsi nullus appareat qui interim debeat (1), valet constitutum. *d. l.* 11.

Debitum ex quacumque (2) causa constitui potest. *l.* 1. § 6. ff. *d. tit.*

Debitum vel natura sufficit. *d. l.* 1. § 7.

Si quis constituerit quod Jure (3) Civili debet, Jure Prætorio (4) non debebat, id est per exceptionem; est verum, eum non teneri. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

Si maritus plus constituerit (5) ex dote quam facere poterat; quia debitum constituerit, in solidum tenetur. *d. l.* 3.

(1) Puta, quia debitor captivus est, aut jacet ejus hereditas.

(2) Sive ex contractu certo vel incerto, sive ex delicto debeatur. *d. tit.* N. 2.

(3) Ex mera subtilitate Juris Civilis.

(4) Quo Prætor æquitatem tuetur per exceptiones.

(5) Extraneo; secus, si mulieri. d. l. 3.

MCLXI. Ex die obligatus, constituendo se eadem die soluturum, tenetur. *d. l.* 3. § 2.

Si *quis* constituat alio loco se soluturum, teneri constat. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Et si *quis* citeriore die constituat se soluturum, tenetur. *l.* 4. ff. *d. tit.*

In quod sub conditione debetur, sive pure sive certo die constituatur, eadem conditione suspenditur. *l.* 19. ff. *d. tit.*

Promissor hominis, homine mortuo quum per eum staret quominus traderetur, si hominem daturum se constituerit, tenebitur. *l.* 23. ff. *d. tit.*

Si quid debitum tunc fuit quum constitueretur, nunc non sit; nihilominus tenet constitutum. *l.* 18. § 1. ff. *d. tit.*

MCLXII. Cum jam placeat rem pro re solvi posse, nihil prohibet et aliud pro debito constitui. *l.* 1. § 5. *ff. d. tit.*

Si quis centum debens, ducentos constituat; in centum tantummodo tenetur. *l.* 11. § 1. *ff. d. tit.*

Si quis constituerit se pignus (1) daturum, debet hoc constitutum admitti. *l.* 14. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Vel se daturum fidejussores.

§ 2. *Quis cui constituere possit, quomodo constitutum contrahatur, et de hujus effectu.*

MCLXIII. Et quod ego debeo, tu constituendo teneberis (1); et quod tibi debetur, si mihi constituatur (2), debetur. *l.* 5. § 2. ff. *d. tit.*

Servo quoque constitui posse constat. *d. l.* 5. § *fin.*

Præsente debitore an absente constituat quis, parvi refert; hoc amplius, etiam invito (3). *l.* 27. *ff. d. tit.*

Constituere et præsentes et absentes (4) possumus. *l.* 14. § 3. *ff. d. tit.*

Qui constituit se soluturum, tenetur; sive adjicit certam quantitatem sive (5) non. *d. l.* 14.

Qui inutiliter stipulatus est; cum stipulari voluerit, non constitui sibi, dicendum est De constituta experiri non posse. *l.* 1. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Constituendo te soluturum, tanquam à me debitum; secus, si tanquam a te.

(2) Tanquam tibi debitum ex tua voluntate.

(3) Nam pro invito solvi potest.

(4) Puta, per epistolam, per nuntium; solus enim consensus sufficit.

(5) Id est, promittat *se soluturum* simpliciter; intelligitur enim promittere eam quantitatem quæ debetur.

MCLXIV. Ubi quis pro alio constituit se soluturum; adhuc is pro quo constituit, obligatus manet. *l.* 28. *ff. d. tit.*

Si sine die constituas... modicum tempus statuendum est, non minus decem dierum, ut exactio celebretur. *l.* 21. § 1. *ff. d. tit.*

Ex constituto, solutio (1) ad utramque obligationem proficit. *l.* 18. § 3. ff. *d. tit.*

Si posteaquam soli mihi te soluturum constituisti, solveris Titio (2); nihilominus mihi teneberis. *l.* 8. *ff. d. tit.*

(1) Non litis contestatio.

(2) Adjecto in priori contractu, vel etiam correo; nam per constitutum occupo creditum, ut jam soli mihi debeatur: l. 9. ff. *d. tit.* Similiter si, quum duæ res a ternati e deberentur, constituiti te soluturum unam; non poteris solvere alteram. *d. tit.* N. 23.

### ARTICULUS II.

*De Donationibus.*

*Donatio quæ sola traditione olim perficiebatur, ex constitutione Justiniani facta est pactum* Legitimum; *ex quo nascitur* Condictio ex Lege.

§ 1. *De donationibus inter vivos.*

*De earum natura.*

MCLXV. Donari videtur, quod nullo jure cogente conceditur. *l.* 29. *ff. de Donat. et l.* 82. PAPIN. LIB. 9 RESPONS.

*Et* Cujus per errorem dati condictio est, ejus consulto dati Donatio est. *l.* 53. PAUL. LIB. 42. AD EDICT.

Labeo scribit; Extra causam donationum esse officiorum (1) mercedes, puta si tibi adfuero. *l.* 19. *ff. de Donat.*

Stipulationes quæ ob causam fiunt, non habent donationem. *d. l.* 19. § 5.

Quum mixtum sit negotium (2) cum donatione; obligationem non contrahi, eo casu quo donatio est. *l.* 18. *ff. d. tit.*

*Plura vide Tit. præced. in verb.* Donatio.

(1) Et generaliter quotiescumque naturale debitum exsolvitur.

(2) NEGOTIUM est, quum datur ut aliquid vicissim detur aut fiat : DONATIO est, quum datur accipientis gratia duntaxat. Mixti cum donatione negotii exemplum est in d. l. 18. § 1. si servum tibi dedero ut eum post quinquenniam manumittas; quatenus do ut manumittas, *Negotium* est; quatenus ut tibi per quinquennium serviat, *Donatio est* : adeoque nullam intra hoc quinquennium manumittendi contrahis obligationem, sed manumittendi demum elapso quinquennio.

*De mutuo consensu in donationibus.*

MCLXVI. Nec ignorans nec invitus quisquam donat. *l.* 10. *Cod. h. tit.*

Non potest liberalitas nolenti (1) acquiri. *l.* 19. § 2. *ff. de Donat.*

*Nec ignoranti* (2) *: ex l.* 10. *et l.* 26. ff. d. tit.

(1) Fallit in liberatione quæ nolenti acquiritur, si quis pro eo quod debet solverit : item quum quis in rem alicujus *Donationis causa* aliquid impendit, puta fulcit domum, excolit agrum.

(2) Fallit in Pollicitationibus : item si quis his qui meo juri subjecti sunt, donet.

*De Donationum consummatione.*

MCLXVII. Etiam per interpositam (1) personam donatio consummari potest. *l.* 4. *ff. de Donat.*

(1) Et quidem si interpositæ à donatario personæ res tradatur, statim consummata est donatio; si interpositæ a donatore personæ, non prius consummatur quam hæc persona rem donatario interpositæve ab ipso personæ tradiderit. Vide Tit. *de Donat.* N. 48. et 15.

Idem *est* in his causis usumfructum retinere, quod tradere. *l.* 28. *Cod. de Donat.*

*Idem de aliis traditionis fictæ speciebus, supra N.* 474.

*V. G.* Quum ego Titio donaturus, te qui mihi tantumdem donare volebas jussero Titio promittere (2); inter omnes (3) personas donatio perfecta est. *l.* 2. § 2. *ff. de Donat.*

*Item* Delegationes nominum, perfectam donationem efficiunt. *l.* 11. § 1. *Cod. de Donat.*

*Ex constitutione Justiniani donationes perficiuntur, quum donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifestaverit* (4). *Et* AD exemplum venditionis, *etiam in se habent necessitatem traditionis* : Instit. *Tit.* de Donat. § 2, *Modo tamen Actis insinuatæ fuerint : si quasdam excipias, in quibus hæc solemnitas remittitur; Tit.* de Donat. *N.* 23.

(2) Et promiseris.

(3) Inter me et Titium cui te delego, et inter te et me cujus jussu promittis Titio.

(4) Donatario acceptanti scilicet; ut liquet ex his quæ sequuntur, *Ad exemplum venditionis.*

*Qui donare possint necne.*

MCLXVIII. Senectus ad donationem faciendam sola non est impedimento. *l.* 16. *Cod. de Donat.*

Mutus et surdus donare non prohibentur. *l.* 33. § 2. *ff. de Donat.*

Filiusfamilias donare non (1) potest, nec si liberam peculii administrationem (2) habeat. *l.* 7. *ff. de Donat.*

Post contractum capitale crimen, donationes factæ non valent.... si condemnatio secuta sit. *l.* 15. *ff. d. tit.*

(1) In peculio paganico. At ex castrensi potest, cum in eo sit ad instar patrisfamilias.

(2) Nisi aut specialiter etiam donandi facultas concessa sit, aut ex dignitate filii, puta Senatoria, colligatur concessa.

*Quibus donari possit necne.*

MCLXIX. In extraneos, et sæpe ignotos, donationem collatam valere receptum est. *l.* 29. *Cod. de Donat.*

Affectionis gratia neque honestæ neque inhonestæ (1) donationes sunt prohibitæ. *l.* 5. *ff. de Donat.*

Non est incerti Juris; in eum qui in sacris familiæ tuæ remanet, destinationem magis patriæ voluntatis factam, quam perfectam donationem pervenisse. *l.* 11. *Cod. de Donat.*

(1) Puta, erga meretrices : nam et his donare non est prohibitum.

*Quæ donari possint necne.*

MCLXX. Portionem propriam rebus nondum divisis, nemo prohibetur titulo donationis in alium transferre. *l.* 12. *Cod. de Donat.*

Potest et citra (1) corporis donationem valere donatio. *l.* 9. *ff. de Donat.*

Spem futuræ actionis plena intercedente donatoris voluntate posse transferri, non immerito placuit. *l.* 3. *Cod. de Donat.*

Donari (2) non potest, nisi quod ejus fit cui donatur. *l.* 9. § 3. *ff. de Donat.*

*Quæ spectant Caput Legis Cinciæ, quo nonnisi intra certam quantitatem donare licebat, omittimus; cum abrogatum sit. De quo vide Tit.* de Donat. *Art.* 4. § 2.

(1) Ut si donem debitori *Ne ab eo petam* donem alicui *Ut gratis habitet.* d. l. 9.

(2) Cum enim donator rei alienæ, nec dominium transferat nec de evictione obligetur; nihil videtur agere.

*Quomodo conveniatur debitor ex causa donationis.*

MCLXXI. Eum qui donationis causa pecuniam vel quid aliud promisit, de mora solutionis pecuniæ usuras non debere summæ æquitatis est. *l.* 22. *ff. de Donat.*

Qui ex donatione se obligavit, ex Rescripto D. Pii in quantum facere potest convenitur (1). Sed enim id quod creditoribus debetur, erit (2) detrahendum. *l.* 12. *ff. d. tit.*

(1) Quum ipsi cui donare volebat, promisit; et ab ipso convenitur. Cæterum nil refert an principali actione, an actione *Constitutæ pecuniæ* an actione *Judicati* conveniatur.

(2) Hic ergo cæteris qui in id quod facere possunt conveniuntur, plus habet; ut non solum quod ipsi necesse est ad victum, sed quod et ipsi necesse est ad satisfaciendum cæteris suis creditoribus (qui tamen non ex simili donationis causa creditores sint) retinere possit.

*An et quando donationes inter vivos possint revocari.*

MCLXXII. Si donationem rite fecisti, hanc auctoritate (1) Rescripti Nostri rescindi non oportet. *l.* 5. *Cod. de Revoc. don.*

(1) Multo minus licebit ex sola pœnitentia, sed nec sub quovis prætextu. *d. tit.* N. fin.

Sancimus donationes... firmas manere.... nisi donationis acceptor ingratus (2) circa donatorem inveniatur. *l. fin. Cod. d. tit.*

Si unquam libertis patronus (3) filios non habens, bona omnia vel partem fuerit donatione largitus; et postea susceperit liberos; quidquid largitus fuerit, revertetur in donatoris arbitrio et ditione mansurum. *l.* 8. *Cod. de Donat. revocar.*

(2) Causas ingratitudinis vide in d. l. fin. *d. tit.* N. 4.

(3) Hæc lex moribus nostris porrecta est, ad quasvis donatorum personas qui liberos non habent.

*De conditionibus et pactis quæ donationibus adjiciuntur.*

MCLXXIII. Generaliter in donationibus definiendum est; multum interesse, causa (1) donandi fuit, an conditio (2). Si causa fuit, cessare repetitionem (3); si conditio, repetitioni locum fore. *l.* 3. ff. *de Donat.*

Legem quam donando dixisti; sive stipulatione prospexisti, Ex stipulatu; sive non, Præscriptis verbis debes agere. *l.* 9. *Cod. de Donat.*

Quoties donatio ita conficitur, ut post tempus, id quod donatum est, alii restituatur.... benigna Juris interpretatione Divi Principes, ei qui (4) stipulatus non sit, Utilem actionem juxta donatoris voluntatem competere admiserunt. *l.* 3. *Cod. de Donat. quæ. sub. mod.*

Perfecta Donatio conditiones postea (5) non capit. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

(1) Puta si donando pecuniam dixerim me tibi donare ut Stichum ex ea emeres, non tamen eo animo ut te obligarem.

(2) Id est, lex sub qua tibi donavi, aliter non donaturus.

(3) Quamvis non secuta fuerit.

(4) Fideicommissario.

(5) Non alias quam in ipsa donatione possunt apponi, non ex intervallo.

## § 2. *De donationibus Mortis causa.*

*De earum natura.*

MCLXXIV. 1. *Inter vivos* Qui donat *alicui*, illum potius quam se habere mavult. At is qui mortis causa donat... se potius habere vult quam eum qui donat, illum deinde potius quam heredem suum. *l.* 35. § 2. ff. *de Mort. caus. donat.*

Qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium (1) gerit. *d. l.* 35. § 3.

2. Non videtur perfecta donatio mortis causa, antequam mors insequatur. *l.* 32. ff. *d. tit.*

Quodcumque in legatis juris est, id in mortis causa donationibus (2) erit accipiendum *l.* 37.

*Corollarium primum* Mortis causa donationes... infirmantur per æs (3) alienum. *l.* 66. § 1. ff. *ad L. Falcid.*

*Corollarium secundum.* Si quis mortis causa donaverit, et pœna fuerit capitis affectus; removetur donatio ut imperfecta, quamvis cæteræ donationes sine suspicione pœnæ factæ valeant. *l.* 7. ff. *Mort. caus. donat.*

3. Ei cui mortis causa donatum est, posse substitui constat; in hunc modum ut promittat alicui, si ipse capere non possit, vel sub alia conditione. *l.* 10. ff. *d. tit.*

4. *Regula est;* Eum *qui in extremis constitutus* absolute donaret, non tam mortis causa quam morientem donare. *l.* 42. § 1. ff. *d. tit.*

Ubi ita donatur mortis causa ut nullo casu revocetur; causa donandi magis est, quam mortis causa donatio; et perinde haberi debet, atque alia quævis inter vivos donatio. *l.* 27. ff. *d. tit.*

(1) *Negotium* hic opponitur *Donationi*. Quum quid simpliciter alicui do, donatio est; quum do alicui ut ad aliquid mihi obligetur, negotium est. Unde, quatenus is qui mortis causa donat, hac lege donat ut reu in casum convalescentiæ aut pœnitentiæ donatarius reddere teneatur, magis negotium gerit quam donat.

(2) Ergo Falcidiæ obnoxiæ sunt. Vide etiam Reg. seq.

(3) Etsi donator non habuerit animum fraudandi creditores.

*Quotuplex sit Mortis causa donatio.*

MCLXXV. Tres species mortis causa donationum.... Una, quum quis.... sola cogitatione mortalitatis donat.... Alia, quum quis imminente periculo commotus ita donat ut statim fiat (1) accipientis. Tertium genus, si quis periculo motus non sic det ut statim fiat accipientis, sed tunc demum quum mors fuerit insecuta. *l.* 2. ff. *d. tit.*

Mortis causa capimus, non tunc solum quum quis suæ mortis causa nobis donat, sed et si propter (2) alterius mortem id faciat. *l.* 18. ff. *d. tit.*

(1) Hac mente tamen; ut, si periculum evaserit, res sibi reddatur.

(2) Puta, propter mortem filii donatoris; hac lege ut, si filius convaluerit, reddatur res donatori.

*Qui, quibus et quid, donare Mortis causa possint.*

MCLXXVI. 1. Tam is quis testamentum facit, quam qui non facit, mortis causa donare potest. *l.* 25. ff. *de tit.*

Filiusfamilias qui non potest facere testamentum nec voluntate patris; mortis causa donare patre permittente (1) potest. *l.* 25. § 1. ff. *de Mort. caus. donat.*

2. Omnibus mortis causa capere permittitur, qui scilicet et legata accipere possunt. *l.* 9. ff. *d. tit.*

In mortis causa donationibus, non tempus donationis sed mortis intuendum est, an quis capere possit. *l.* 22. ff. *d. tit.*

3. Mortis causa servum manumitti (2) posse, non est dubitandum. *l.* 1 . ff. *de Manumiss.*

(1) *Specialiter.* Nec enim satis esset, si generaliter *Donare* pater permisisset. l. 7. § 5. ff. *de Donat.*

(2) Ita ut tunc demum libertas competat, quum manumissor morietur.

*De revocatione donationum Mortis causa.*

MCLXXVII. Mortis causa donatio, etiam dum pendet an convalescere possit donator, revocari (1) potest. *l.* 16. ff. *de Mort. caus. don.*

Si filiofamilias mortis causa donatum sit, morte (2) filii Condictionem competere; si modo potius filio quam patri donaturus dedit. Alioquin si quasi ministerio ejus pater usus sit, patris mortem spectandam. *l.* 23. ff. *d. tit.*

Si quis invicem sibi mortis causa donaverunt, pariter decesserint; neutrius heres repetet, quia neuter supervixit. *l.* 26. *ff. d. tit.*

(1) Ex sola donatoris pœnitentia.

(2) Idem, quum donatum est servo. l. 44. ff. *d. tit.*

*De actionibus quibus revocantur Mortis causa donata.*

MCLXXVIII. Qui mortis causa donavit (1), ipse ex pœnitentia Condictionem (2) vel Utilem actionem habet. *l.* 30. *ff. d. tit.*

Si alienam rem mortis causa donavero, eaque usucapta fuerit; verus dominus eam condicere non potest, sed ego si convaluero (3). *l.* 13. *ff. d. tit.*

Quod debitori acceptum factum est mortis causa, etiam tempore liberato ei potest condici. *l.* 24. *ff. d. tit.*

(1) Sic ut rem statim faceret accipientis: alioquin *Directam* actionem *In rem* haberet

(2) Vel ipsius rei; vel pretii, si alienata aut facto donatarii culpave extare res desiit.

(3) Aut pœnituero.

Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor uni acceptum tulit, eligere potest utri condicat. *l.* 35. § 6. *ff. d. tit.*

## ARTICULUS III.

*De Pollicitatione, et Voto.*

MCLXXIX. Non semper obligari eum qui pollicitus est, sciendum est. Si ob honorem promiserit decretum sibi vel decernendum, vel ob aliam justam (1) causam, tenebitur ex pollicitatione; sin vero sine causa promiserit, non erit obligatus. *l.* 1. § 1. *ff. de Pollic.*

Si sine causa promiserit, cœperit tamen (2) facere; obligatus est qui cœpit. *d. l.* 1. § 2.

Locum habet diminutio pollicitationis in persona (3) heredis; quoties non est... ob honorem facta... Si ob honorem facta sit, .... in heredum persona non minuitur. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Si quis ob honorem.... promiserit, et antequam honorem ineat, decedet; non oportet heredes ejus conveniri... nisi vivo eo opus fuerit inchoatum. *l.* 11. *ff. d. tit.*

(1) Puta ob casum quem civitas passa sit, incendium, ruinam, etc.

(2) Sive ipse cœpit opus, sive Respublica cœpit facere contemplatione pecuniæ quam pollicitus est.

(3) Liberi heredes intra decimam duntaxat, extranei heredes intra quintam duntaxat bonorum defuncti partem opus adimplere tenentur; ipse donator si pauper sit, intra quintam patrimonii sui partem tenebitur.

MCLXXX. Voto patresfamiliarum obligantur, puberes sui juris: filiusfamilias vel servus sine patris dominive auctoritate, voto non obligantur. *l.* 2. § 1. *ff. d. tit.*

Voti obligationem ad heredem transire constat. *d. l.* 2. § 2.

*Votum*, Personam voventis, non rem (1) quæ vovetur obligat. *d. l.* 2. *pr.*

Post Kalendas Januarias die tertio, pro salute Principis (2) vota suscipiuntur. *l.* 233. § 1. *ff. de Verb. signif.* Gaius lib. 1. ad L. XII. Tab.

(1) Nec enim efficitur sacra, donec rite consecrata sit.

(2) Mos ille et sub Principibus christianis perseveravit, et libra auri offerebatur. l. 1. Cod. *de Oblat. vot* lib. 12.

# SECTIO III.

*De Quasi-contractibus.*

*Plures sunt Quasi-contractuum species; puta,* Tutela *et* Cura *de quibus supra Part.* 1. *Causa* Judicati, *de qua infra Part. seq. Cœteræ quæ hic recensendæ veniunt, quatuor numerantur:* Indebiti *solutio,* Negotiorum *gestio,* Vicinia, *et* Communio *sive hereditatis sive rei cujuslibet singularis.*

## ARTICULUS I.

*De indebito soluto, et Condictione Indebiti.*

§ 1. *Quid videatur debitum, ut repeti non possit; quid indebitum, ut repeti possit.*

MCLXXXI. Ex his omnibus causis quæ jure non valuerunt, vel non habuerunt effectum; secuta per errorum solutione, Condictioni locus erit. *l.* 54. *ff. de Condict. ind.*

*Hinc* Si quod pupilius sine tutoris auctoritate. promiserit, solverit, ejus repetitio est, quia nec natura debet. *l.* 41. *ff. d. tit.*

*At* Ex quibus causis retentionem (1) quidem habemus, petitionem autem non habemus; ea si solverimus, repetere non possumus. *l.* 51. *ff. d. tit.*

*V. G.* Si quod dominus (2) servo debuit, manumisso solvit; quamvis existimans ei teneri aliqua actione, repetere non poterit. *l.* 64. *ff. d. tit.*

(1) Id est quod per exceptionem, per compensationem retinere possumus; scilicet quodcumque, non quidem civiliter, sed naturaliter debetur.

(2) Idem dic vice versa; idem de eo quod pater filio aut filios patri ante emancipationem debebat. Inter eos quippe quorum alter alterius juri subjectus est, non quidem civilis, sed naturalis obligatio potest consistere.

MCLXXXII. Indebitum solutum accipimus, non solum si omnino non debeatur, sed et si per aliquam (1) exceptionem perpetuam, peti non poterat. *l.* 26. § 3. *ff. d. tit.*

*Nam* Desinit debitor esse qui nactus est exceptionem justam, nec ab æquitate naturali abhorrentem. *l.* 66. Julian. lib. 60. digest.

Si ejus causa exceptio datur cum quo (2) agitur, solutum repetere potest; ubi vero in odium ejus (3) cui debetur... non repetitur. *l.* 40. *ff. de Cond. ind.*

Sufficit ad causam indebiti, incertum (4) esse an temporaria an perpetua sit exceptionis defensio. *l.* 56. *ff. d. tit.*

(1) Fallit regula, si ea sit exceptio quæ relinquat obligationem naturalem; qualis est obligatio *Rei judicatæ*, *Macedoniani.*

(2) Qualis est exceptio *Velleiani.*

(3) Qualis est exceptio *Macedoniani.*

(4) Ut quum debitor pactus est, ne peteretur *Donec Titius Consul esset.*

MCLXXXIII. Sub conditione debitum per errorem solutum, pendente conditione (1) repetitur. *l.* 16. ff. *d. tit.*

*At* In diem (2) debitor, adeo debitor est ut ante diem solutum repetere non possit. *l.* 10. *ff. d. tit.*

(1) Nam nondum debetur, sed tantum spes est debitum iri.

(2) Certum; nam incertus conditionem facit.

MCLXXXIV. Indebitum est, non tantum quod omnino non debetur; sed et quod alii debetur, si alii solvatur; aut si id quod alius debebat, alius quasi ipse (1) debeat, solvat. *l.* 65. § *fin* ff. *d. tit.*

Repetitio nulla est ab eo qui suum recipit, tametsi ab alio quam a vero debitore solutum (2) est. *l.* 44. *ff. d. tit.*

(1) Secus si nomine veri debitoris solverit. Vide Reg. seq.

(2) Scilicet veri debitoris nomine.

MCLXXXV. Plus (1) debito solutum, per Condictionem recte recipietur. *l.* 45. *ff. d. tit.*

Si duo rei qui decem debebant, viginti pariter (2) solverint... singulos quina repetituros. Plane si duos reos, non ejusdem pecuniæ, sed alterius obligationis constitueris (3); electio erit creditoris, cui velit solvere (4), ut alterius repetitio impediatur. *l.* 19. § 4. *et l.* 21. *ff. d. tit.*

Si decem AUT Stichum stipulatus, solvam quinque; posterio solutio (5) comprobabit, quinque utrum debita an indebita solverentur. *l.* 26 § 13. *ff. d. tit.*

(1) Et quidem vel ex eo solo plus debito solvisse videtur, quod omiserit retentiones et deductiones; quinetiam vel ex eo solo quod omiscrit exhiberi sibi cautionem quæ erat exhibenda.

(2) Id est, simul eodem tempore; nam si diversis temporibus, indebitum erit quod à posteriore solutum erit.

(3) Ut si ita stipulatus sum; *Tu Titi decem* VEL *tu Cai Stichum dabis.*

(4) Id est, solutum imputare.

(5) Nam debita fuisse videbuntur, si residua quinque solvantur; indebita vero, si Stichus solvatur.

## § 2. *Quando non repetatur quod indebite solutum est.*

MCLXXXVI. *Quum suberat causa propter quam, licet indebite, solutum est; non repetitur.*

*Hinc* 1.° Propter auctoritatem rei judicatæ, repetitio cessat. *l.* 29. § 5. *ff. Mandati.*

Quamvis non sit judicium; tamen sufficit ad impediendam repetitionem, quod quis se putat (1) condemnatum. *l.* 36. *ff. Fam. ercisc.*

*Hinc* 2.° Quod transactionis nomine datur, licet res nulla media (2) fuerit, non repetitur (3). *l.* 65. § 1. *ff. de Condict. indeb.*

Si transactio imperfecta (4) est, repetitio dabitur. *d. l.* 65.

Si quis.... quasi ex transactione dederit quæ facta non est, repeti potest; et, si resoluta sit transactio, idem erit dicendum *l.* 23. *ff. d. tit.*

*Hinc* 3.° Ea quæ per inficiationem (5) in lite crescunt, ab ignorante etiam indebita soluta repeti non (6) posse, certissimi Juris est. *l.* 4. *Cod. h. tit.*

*Hinc* 4.° Per errorem dati Condictio cessat; quum sublata falsa opinione relinquitur pietatis causa, ex qua solutum repeti non potest. *l.* 32. §. 2. ff. *d. tit.*

*Hinc* 5.° Indebitum solutum sciens (7) non recte repetit. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

(1) Modo tamen aliqua condemnatio, licet inefficax, intervenerit.

(2) Nullum verum debitum.

(3) Nam transactio *Causa* est, propter quam solutum est.

(4) Puta, post rem judicatam, vel de re de qua non licet transigere.

(5) Secus, si actio ab initio sit *Dupli* aut *Quadrupli.*

(6) Ex hac enim causa videtur dedisse, ut evitet pœnam quæ ex inficiatione crescere posset.

(7) Videtur enim voluisse donare, et ob hanc causam solvisse. Supra N. 1165.

## § 3. *Cui et adversus quem Condictio indebiti competat.*

MCLXXXVII Si per ignorantiam facti, non debitam quantitatem pro alio solvisti; hanc ei cujus nomine soluta erit restitui, eo agente *Præses* providebit. *l.* 6. *Cod. de Cond. ind.*

Julianus ait; Neque tutorem neque procuratorem (1) solventes repetere posse; nec interesse, suam pecuniam an pupilli vel domini solvant. *l.* 6. § *fin. ff. de Cond. ind.*

Si procurator tuus indebitum solverit, et tu ratum non habeas; posse repeti (2) Labeo scripsit. *d. l.* 6.

Non novum, ut quod alius solverit (3), alius repetat. Nam quum Minor inconsulto aditâ hereditate, solutis legatis in integrum restituitur; non ipsi repetitionem competere, sed ei ad quem bona pertinent, rescriptum est. *l.* 5. *ff. d. tit.*

(1) Non in rem suam.

(2) *Utilis* hoc casu Condictio procuratori datur, contra Regulam præced. ne in damno versetur.

(3) Etiam suo nomine.

MCLXXXVIII. His solis pecunia condicitur, quibus quoquomodo soluta est, non quibus proficit. *l.* 49. ff. *d. tit.*

Si *quis* nominatim ut major pecunia solveretur, delegavit; Indebiti cum eo qui delegavit (1), erit actio. *l.* 57. § 1. ff. *d. tit.*

Si procuratori falso indebitum solutum sit; ita demum à procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit (2): sed ipse dominus tenetur. *l.* 14. ff. *de Cond. caus. dat.*

(1) Hoc ipso enim quod ejus jussu hæc major pecunia alteri numerata est, ipsi qui jussit soluta videtur.

(2) Quod si dominus ratum non habuerit; ipse procurator, non autem dominus tenebitur.

§ 5. *Quid veniat in Condictione indebiti.*

MCLXXXIX. Quod indebitum per errorem solutum est, aut ipsum aut tantumdem (1) repetitur. *l.* 7. ff. *de Cond. ind.*

Actione Condictionis, ea sola (2) quantitas repetitur quæ indebita soluta est. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

Quum ampliùs solutum est quam debebatur, cujus pars non invenitur quæ repeti (3) possit; totum indebitum intelligitur (4), manente pristina obligatione. *l.* 84. Paul. lib. 3. quæst.

*Si rem indebite solutam*, Sine fraude, modico distraxisti; hoc solum refundere debes, quod ex pretio (5) habes. *d. l.* 26. § 12.

Qui loco certo debere existimans indebitum solvit, quolibet repetit. *l.* 27. *ff. d. tit.*

(1) Quum pecunia aut res fungibiles solutæ sunt.

(2) Non ergo usuræ peti possunt. At quum species indebite soluta est, cum fructibus et omni causa reddenda est. *d. tit.* N. 45.

(3) Hæc regula fallit in rebus fungibilibus.

(4) Vide hujus regulæ exemplum in l. 16. § 4. ff. *de Condict indeb.*

(5) Generaliter enim hæc Condictio non datur, nisi quatenus locupletior est qui bona fide accepit indebitum.

## ARTICULUS II.

*De negotiorum gestione citra mandatum, et actionibus* Negotiorum gestorum.

§ 1. *Ex cujus negotii gestione, inter duas personas,* Negotiorum gestorum *obligatio contrahatur.*

MCXC. 1. Si et suum et meum *negotium quis* quasi meum gesserit, in meum tenebitur. *l.* 6. § 4. *ff. de Negot. gest.*

2. Si cui mandavero ut meum negotium gerat, quod mihi tecum commune erat; dicendum, si et tuum gessit sciens, Negotiorum gestorum eum tibi teneri. *d.* § 4.

3. Si pupilli tui negotia gessero, non mandatu tuo, ne Tutelæ tenearis; Negotiorum (1) gestorum te habebo obligatum. *d. l.* 6.

Si procuratori tuo mutuam pecuniam dedero, tui contemplatione; adversus te, Negotiorum gestorum habebo actionem; adversus eum cum quo contraxi, nullam. *d. l.* 6. § 1.

4. Ratihabitio (2) constituit tuum negotium, quod ab initio non erat; sed tua contemplatione gestum. *d. l.* 6. §. 9.

*At* Non potest quod alii acquisitum est ipso gestu, tuum negotium videri. *d. l.* 6. § 11.

5. Negotiorum gestorum actio competit; etiamsi eo tempore quo gerebantur, dominum (3) non habuerunt. *l.* 19. § *fin. ff. d. tit.*

(1) Tuum enim negotium est, negotium alterius quod tua interest geri.

(2) Ut si ratum habuisti quod falso tuo creditori solvi.

(3) Ut si negotium captivi gestum est.

§ 2. *Requiri in persona ejus cujus negotium gestum est, ut nec mandaverit nec prohibuerit.*

MCXCI. Si cui fuerit mandatum ut negotia administraret, non recte Negotiorum gestorum cum eo agetur. *l.* 6. § 1. *ff. Mandati.*

*At* Si, quum putavi (1) a te mihi mandatum, negotia gessi; nascitur Negotiorum gestorum (2) actio, cessante Mandati actione. *l.* 5. *ff. de Negot. gest.*

Si quis quasi servus (3) meus negotium meum gesserit, quum esset liber, dabitur Negotiorum gestorum actio. *l.* 6. § 5. *ff. d. tit.*

Si quum proposuissem negotia Titii gerere, tu mihi mandaveris ut geram; puto utramque (4) *actionem* locum habere. *l.* 3. § *fin.* ff. *d. tit.*

Si proponatur te Titio mandasse, ut pro te *V. G.* fidejuberet, meque liberandæ fidei ejus causa fidejussisse; Negotiorum gestorum mihi competit actio (5). *l.* 46. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Falso.

(2) Mandatum ejus cujus negotium gestum est, non sola opinio mandati, has actiones excludit.

(3) Licet ex meo jussu: nec enim pro mandato est, tale jussum.

(4) Et *Mandati* adversus mandatorem, et *Negotiorum gestorum* adversus Titium cujus negotium gessi citra ipsius mandatum, et ejus contemplatione.

(5) Citra enim mandatum tuum cum feci; cum mandaveris quidem, sed non mihi.

MCXCII. Si pro te præsente et vetante fidejusserim, nec Mandati actio nec Negotiorum gestorum est. *l.* 40. *ff. Mand.*

Si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare, alter non; puto debere dici, superesse contra eum qui non prohibuit Negotiorum gestorum actionem : ita tamen ut is qui prohibuit, ex nulla parte... aliquid damni sentiat. *l.* 8. § 3. ff. *de Negot. gest.*

§ 3. *Quam voluntatem habere debuerit gestor, et maxime de voluntate obligandi eum cujus negotium gerebat.*

MCXCIII. Si quis negotia mea gessit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa... nihilominus, imo magis tenebitur Negotiorum gestorum actione. Ipse tamen si quid impenderit, non in id quod ei abest, quia improbe accessit, sed in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionem. *l.* 6. § 3. ff. *d. tit.*

MCXCIV. *Pietatis* Causa non admittit Negotiorum gestorum actionem. *l.* 1. *Cod. Negot. gest.*

Si quis pro affectione domestica (1) aliquos sumptus fecerit, nulla ratione eos repetere potest. *l.* 1. *Cod. d. tit.*

Si quidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi teneris (2); si amicitia filii tui, De peculio (3) duntaxat. *l.* 6. § 6. *ff. d. tit.*

Si quum putavi Titii negotia esse, quum essent Sempronii, ea gessi; solus Sempronius mihi actione Negotiorum (4) gestorum tenetur. *l.* 5. § 1. *ff. d. tit.*

*Utilis* Tibi Negotiorum gestorum actio dari debet, si negotium quod tuum esse existimares, quum esset meum, gessisses; sicut ex contrario, in me tibi. *l. fin.* ff. *d. tit.*

(1) An autem quis hoc animo, et non animo repetendi fecerit, ex circumstantiis et necessitudine personarum æstimatur. De qua re vide Tit. *de Negot. gest.* a N. 14. ad N. 17.

(2) Tuo nomine.

(3) Ita stricto Jure : ex æquitate tamen, etiam hoc casu saltem *Utili* actione tenebitur pater aut dominus, quatenus locupletius peculium habet.

(4) *Utili*, non *Directa*; cum non contemplatione ejus gesserim.

§ 4. *De actionibus quæ ex negotiorum gestione nascuntur, tam Directa quam Contraria.*

MCXCV Sicut æquum est, *gestorem* actus sui rationem reddere; et eo nomine condemnari, quidquid vel non ut oportuit gessit, vel ex his negotiis retinet : ita ex diverso justum est, si utiliter gessit, præstari ei quidquid eo nomine vel abest vel abfuturum est. *l.* 2. *ff. d. tit.*

§ 5. *De actione* Directa *quæ domino negotii datur adversus gestorem.*

MCXCVI. Si quis aliena negotia gerens, *etiam* indebitum exegerit; restituere (1) cogitur. *l.* 23. *ff. de Negot. gest.*

Si mandatu tuo negotia mea *quis* gessit; quod is non recte gessit, tu mihi actione Negotiorum gestorum teneris; non in hoc tantum ut actiones tuas præstes, sed ut quicquid detrimenti negligentia ejus fecit præstes. *l.* 21. § *fin.* ff. *d. tit.*

*De his autem quæ gestor nec per se nec per alium gessit, regulariter non tenetur. Nam* Satis abundeque sufficit, si cui vel in paucis amici labore consulatur. *l.* 20. *Cod. d. tit.*

*Tamen* Qui negotia administrat, si quædam gessit, quædam non; contemplatione tamen ejus, alius ad hæc non accessit; Negotiorum gestorum eum teneri et propter ea quæ non (2) gessit, puto verius. *l.* 6. § 12. *ff. de Neg. gest.*

Si vivo Titio negotia administrare cœpi, intermittere mortuo eo non debeo. Nova tamen inchoare necesse mihi non est, vetera explicare ac conservare necessarium est. *l.* 21. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Ei cujus nomine accepit.

(2) Quæ vir diligens gesturus fuisset. Maxime autem tenetur, quod creditoribus et sibi non solverit; cum ex gestu haberet unde solveret. Non tenetur quidem quod a debitoribus non exegerit, cum eos sine mandato convenire non posset : sed tenetur quod a se debitore non exegerit, si interfuit exigi; debitum puta, quod non pareret usuras.

MCXCVII. Si negotia absentis et ignorantis geras, et culpam et dolum præstare debes. *l.* 11. *ff. de Negot. gest.*

*Hinc* Si negotium quod non sit solitus absens facere, nomine ejus geras.... si quid damnum (1) ex ea re secutum fuerit, te sequitur; lucrum vero (2) absentem. *l.* 11. *ff. d. tit.*

Si affectione coactus, ne bona mea distrahantur, negotiis meis te obtuleris; æquissimum, dolum (3) duntaxat te præstare. *l.* 3 § 9. ff. *d. tit.*

(1) Etiam fortuitum. Hoc ipso enim in culpa es, quod huic negotio ad te non pertinenti citra necessitatem te immiscueris : supra N. 982.

(2) Si quod deducto damno superest.

(3) Dolus autem esset; si, quum in tuis cautus, in his desidiosus fuisses.

§ 6. *De* Contraria *actione Negotiorum gestorum.*

MCXCVIII. *Ut gestor habeat hanc actionem*, Sufficit si utiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium (1). *l.* 10. § 1. *ff. de Negot. gest.*

Litis (2) contestatæ tempore quæri solet; an pupillus cujus sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus cujus patitur actionem. *l.* 37. *ff. d. tit.*

Qui negotia hereditaria gerit, sibi hereditatem seque ei obligat; adeoque nihil refert; an etiam pupillus heres existat. *l.* 21. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Scilicet citra gestoris culpam; ut si domus quam fulsit, citra ejus culpam arserit postea.

(2) Ita speciali Jure obtinet, quum pupilli negotium gestum est; quia sine tutoris auctoritate non obligatur nisi quatenus locupletior est. An autem quis pupillus an pubes fuerit, spectatur tunc quum unumquodque ejus negotium gerere cœpi.

MCXCIX. Non utiliter negotia gerit; qui rem non necessariam, vel quæ oneratura est patremfamilias, aggreditur. *l.* 10. § 1. *ff. d. tit.*

Si quis negotia aliena gerens, plus quam oportet impenderit; recuperaturum id *duntaxat* quod præstari debuerit. *l.* 25. *ff. d. tit.*

§ 7.

## APPENDIX

### *De actione Funeraria.*

*Contrariæ* Negotiorum gestorum *actioni affinis est* Funeraria *actio; quam Prætor dat ei qui in funus alicujus aliquid impendit, adversus eos ad quos cura funeris pertinet. De qua has regulas tene.*

MCC. Qui propter funus aliquid impendit, contrahere cum defuncto creditur, non (1) cum herede. *l.* 1. *ff. de Relig.*

Labeo ait: Quoties quis aliam (2) actionem habet de funeris impensa consequenda, Funeraria eum agere non (3) posse. *l.* 14. § 12. *ff. d. tit.*

(1) Hinc sequitur, heredem (etiamsi vetasset) hac actione teneri. Tit. *de Relig.* N. 59.

(2) Puta, *Familiæ erciscundæ*, si est unus ex heredibus; vel *Mandati*, si ei mandatum est.

(3) Poterit tamen, si aliam actionem quam habebat, desierit habere; ut si jam egit *Familiæ erciscundæ*, nec reputavit.

Qui mandatu alterius funeravit, non habet Funerariam actionem, sed is qui mandavit. *d. l.* 14. § 15.

MCCI. Interdum is qui sumptum in funus fecit, sumptum non recipit; si pietatis gratia fecit, non hoc animo (1) quasi recepturus. *d. l.* 14. § 7.

(1) Quamvis autem is qui se heredem putabat, non habuerit hunc animum, tamen evicta hereditate, si deducere sumptum omiserit, ex causa ei hæc actio datur. *d. tit.* N. 36.

MCCII. *Funeraria* Datur actio adversus eos ad quos funus pertinet; ut puta heredem, cæterosque successores. *d. l.* 14. §. *fin.*

Funus filii, æs alienum (1) patris est. *l.* 19. *ff. de In rem vers.*

Quoties mulier decedit; ex dote quæ penes virum (2) remanet, et cæteris mulieris bonis pro portione (3), funeranda est. *l.* 22. ff. *de Religios.*

Si nulla dos esset, neque heredes habeat *mulier*, nec pater solvendo sit; maritum in quantum facere potest, *Funeraria* conveniri. *l.* 28. ff. *d. tit.*

Qui servum sepelivit, habet adversus dominum Funerariam actionem. *l.* 42. ff. *d. tit.*

(1) Nisi habuerit successores castrensis peculii; hi enim magis tenentur quam pater: item nisi filiafamilias habeat dotem.

(2) Idem est quum ad patrem revertitur; imo et quum ad extraneum, qui hanc sibi reddi pactus est.

(3) Uno casu ex sola dote, quum solvendo non est ejus hereditas; item quum filiafamilias est, cujus nulla est hereditas.

MCCIII. Actio Funeraria continet funeris causa tantum impensam, non etiam cæterorum (1) sumptuum. *l.* 14. § 6. *ff. d. tit.*

Funeris causa sumptus factus videtur is demum qui ideo fuit ut funus ducatur, sine (2) quo duci non possit. *d. l.* 14. § 3.

Etsi ex voluntate testatoris impensum est; sciendum est nec voluntatem sequendam, si res egrediatur justam sumptus rationem. *d. l.* 14. § 6.

Judex interdum sumptum non debet admittere modicum factum si in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit. *d. l.* 14. § 10.

(1) Puta, monumenti.

(2) Scilicet sumptus in elationem corporis, in unguenta, vestem, sarcophagum, item pretium loci in quo sepelitur.

## ARTICULUS III.

### *De Vicinia, et actione Finium regundorum.*

§ 1. *De Vicinia.*

MCCIV. Melior vicini conditio fieri potest; de-

terior (1) non potest. *l.* 20. § 5. *ff. de Serv. urb. præd.*

(1) Puta si quis aliquo opere imminuat jus servitutis vicino debitæ, aut graviorem faciat servitutem quam vicinus debet.

MCCV. In suo alii hactenus facere (1) licet, quatenus nihil (2) in alienum immittat. *l.* 8. § 5. ff. *Si serv. vind.*

Domum (3) suam reficere unicuique licet, dum non officiat (4) invito alteri in quo jus non habet. *l.* 61. Ulp. lib. 3. opinion.

Cum eo qui tollendo obscurat vicini ædes quibus non serviat, nulli (5) competit actio. *l.* 9. *ff. de Serv. urb. præd.*

Non potest quis facere, quominus agrum vicinus quemadmodum vellet (6) araret. *l.* 24. ff. *de Aq. et aq. pluv.*

Si quidem arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur; si vero agro impendeat, tantum usque ad quindecim pedes a terra coerceri. *l.* 1. § 9. ff. *de Arbor. cæd.*

Oleam aut ficum ab alieno ad novem pedes plantato (7), cæteras arbores ad pedes quinque. *l.* 13. ff. *Fin. regund.*

Per agrum alienum qui servitutem non debet, ire vel agere vicino minime licet. *l.* 11. *Cod. de Servit.*

Quum (8) via publica fluminis impetu vel ruina amissa est, vicinus proximus viam præstare debet. *l.* 14. § 1. *ff. Quemadm. serv. amittit.*

(1) Jure communi; nisi quid facere speciali servitutis impositæ jure prohibeatur.

(2) Non projectum, non protectum; non aquam, nisi eam quæ naturaliter non ex opere aliquo manufacto fluat; ne fumum quidem si sit plus æquo gravior. Hæc regula exceptionem patitur ex variis servitutum speciebus.

(3) Consonat præcedenti; nisi quod præcedens generalior est, cum ad fundos quoque pertineat.

(4) Aliquid immittendo.

(5) Fluit ex præcedentibus.

(6) Hinc aqua per sulcos arandi causa factos, immitti in vicinum agrum potest.

(7) De distantia maceriæ, dumus, scrobis aut sepulchri, putei; vide *d. tit.* N. 15.

(8) Exceptio est Regulæ præcedentis. Alia exceptio est; ut si quis ad sepulchrum familiæ suæ, aut ad prædium suum aliunde aditum non habeat, quam per agrum vicini, vicinus ipsi iter justo pretio vendere teneatur. l. 12. ff. *de Relig.*

MCCVI. Quum minuitur jus alicujus, consequens (1) est exquiri ut consentiat. *l.* 8. ff. *de Aq. et aq. pluv.*

(1) Puta, si concessero alicui jus aquæ ducendæ; cæterorum quibus prius concessum est consensus necessarius est, si jus eorum imminuatur.

¶ *Ex vicinia nascitur inter vicinos obligatio regendi fines, si quando opus sit; ex qua est actio* Finium regundorum, *de qua in §§ seq.*

§ 2. *De natura actionis* Finium regundorum; *propter quæ prædia, et inter quas personas locum habeat.*

MCCVII. Actio Finium regundorum In personam (1) est, licet pro vindicatione (2) rei est. *l.* 1. *ff. Fin. regund.*

(1) Id est, habet præstationes personales; quæ ex obligatione quam inter confines confinium parit, descendunt.

(2) Id est vindicationem continent: in hoc enim judicio vicinus confinium quod alter invasit vindicat.

MCCVIII Etsi in agris ædificia juncta sint, *huic* actioni locus non erit; et in Urbe, hortorum latitudo contingere potest, ut Finium regundorum agi possit. *l.* 4. § 10. ff. *d. tit.*

Si flumen vel via publica intervenit, Finium regundorum agi (1) non potest. *d. l.* 4. § *fin.*

(1) Nam sunt hoc casu *Confines* viæ publicæ aut fluminii, non vero agro vicini. Secus, si rivus privatus aut arbor vicini interveniat.

MCCIX. Finium regundorum actio, et inter eos qui usumfructum habent, et eos qui jure pignoris possident, competere (1) potest. *d. l.* 4. § 9.

Ego et socius (2) meus, in hac actione adversarii esse non possumus. *d. l.* 4. § 7.

(1) Non potest autem inter alios competere, quam fundorum vicinorum possessores. Alienatis autem prædiis, novos possessores hæc actio tam active quam passive sequitur. l. 9. ff. *d. tit.*

(2) Licet alteruter nostrum, fundum proprium habe.. confinem communi. Vide rationem in d. l. 4. et Notis *d. tit.* N. 8.

§ 3. *De officio judicis circa fines regendos; et de controversiis circa modum agrorum inter confines.*

MCCX. Ad officium de finibus cognoscentis pertinet mensores mittere, et per eos dirimere ipsam finium quæstionem ut æquum est; si ita res exigit, oculisque suis subjectis locis. *l.* 8. § 1. ff. *d. tit.*

In finalibus quæstionibus vetera monumenta, census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est; modo si non varietate successionum et arbitrio possessorum, fines additis vel detractis agris postea permutatos probetur. *l.* 11. ff. *d. tit.*

Judici Finium regundorum permittitur, ut ubi non possit dirimere (1) fines, adjudicatione (2) controversiam dirimat. *l.* 2. § 1. ff. *d. tit.*

Magis fundo quam personis adjudicari fines intelliguntur. *l.* 4. § 5. ff. *d. tit.*

In judicio finium regundorum, etiam ejus ratio fit quod interest. *l.* 4. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Vel si ratio amovendæ veteris obscuritatis hoc desideret. d. § 1.

(2) Id est, potest aliquid ex prædio unius adjudicare alteri vicino, quem invicem in pretium condemnabit.

MCCXI. De modo agrorum arbitri dantur; et is qui majorem locum in territorio habere dicitur, cæteris qui minorem locum possident, integrum locum assignare compellitur. *l.* 7. ff. *d. tit.*

§ 4.

## APPENDIX

## *De Pariete communi.*

MCCXII. *Finium regundorum* Judicium locum habet in confinio prædiorum rusticorum (1): urbanorum, displicuit; neque enim confines hi, sed magis vicini dicuntur; et ea communibus parietibus plerumque disterminantur. *l.* 4. § 10. *ff. Fin. regund.*

*Circa parietem autem communem, has regulas habe.*

1. Parietem communem incrustare licet... scalas ad parietem communem habere. *l.* 13. § 1. *et l.* 19. § 2. ff. *de Serv. urb. præd.*

2. Eos qui jus luminis immittendi non habuerunt; aperto pariete communi, nullo jure fenestras immisisse respondi. *l.* 40. ff. *d. tit.*

3. Si ædes communes sint, aut paries communis sit, et eum reficere vel demolire, vel in eum immittere quid, opus sit; Communi dividundo judicio erit agendum. *l.* 12. ff. *Comm. divid.*

4. In reficiendo communi pariete, ei potius facultas ædificandi præstatur qui magis idoneæ reficere parietem velit. *l.* 41. ff. *de Damn. inf.*

(1) Duorum vel plurium.

## ARTICULUS IV.

### *De communione hereditatis, et cujusvis alterius rei.*

*Ex communione hereditatis, aut cujusvis alterius rei, nascitur etiam obligatio, tum inter coheredes, tum inter cæteros quibus quæque res communis est. Atque hinc actio* Familiæ erciscundæ, *quæ de dividenda hereditate inter coheredes datur; et actio* Communi dividundo, *quæ de cæterarum rerum communium divisione competit.*

### § 1. *Inter quas personas locum habeat* Familiæ erciscundæ *judicium.*

MCCXIII. Familiæ erciscundæ judicium (1) et inter bonorum possessores, et inter eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano, locum habet. *l.* 24. § 1. ff. *Famil. ercisc.*

Quantum ad accipiendum Familiæ erciscundæ judicium, nihil interest possideat quis hereditatem necne. *l.* 25. § 2. ff. *d. tit.*

Dubitandum (2) non est quin Familiæ erciscundæ judicium, et inter pauciores (3) heredes ex pluribus, accipi possit. *l.* 2. § 4. ff. *d. tit.*

Arbitrum Familiæ erciscundæ vel unus petere potest. *l.* 43. ff. *d. tit.*

(1) Id est, non solum inter heredes, sed *et inter, etc.*; modo. ejusdem patrimonii successores sint.

(2) Hæc Regula et ad judicium *Communi dividundo* trahitur Idem dic de sequenti. d. tit. N. 9.

(3) Plures autem unius heredis, heredes, non possunt nisi omnes hoc judicium cum aliis defuncti coheredibus accipere. l. 48. ff. *d. tit.* N. 12.

### § 2. *Inter quas personas detur actio* Communi dividundo.

MCCXIV. Nihil interest, cum societate an sine societate res inter aliquos communis sit. Nam utroque casu locus est Communi dividundo judicio. *l.* 2. ff. *Comm. divid.*

Inter eos quoque quibus hereditario jure communis res est, potest et Communi dividundo (1) agi. l. 3 ; *ff. Pro* . .

Ex quibus causis vindicatio cessat; si tamen justa causa est possidendi (2) Utile (3) Communi dividundo competit. *l.* 7. § 3. ff. *Comm. divid.*

Neque colonis, neque his qui depositum susceperunt, hoc judicium competit. *d. l.* 7. § 11.

Inter prædones hoc judicium locum non habet. *d. l.* 7. § 4.

(1) Non quidem de ipsa universa hereditate, sed de re hereditaria singulari, agitur hoc judicio.

(2) Nec solum inter eos qui possident civiliter, sed et inter eos qui jure ususfructus aut pignoris possident. Item nil refert, eodem an diverso jure possideant.

(3) *Directum* enim non datur nisi inter dominos.

MCCXV. Communi dividundo judicio recte agit, sive neuter possideat, sive alter non possideat. l. 30. *ff. d. tit.*

§ 3. *Quibus exceptionibus hæc judicia excludi possint, quoties et quamdiu his agi possit, et quid contineant.*

MCCXVI. Si conveniat ne omnino divisio fiat, hujusmodi pactum nullas vires habere manifestissimum est; sin autem ne intra certum tempus, valet (1). *l.* 14. § 2. ff. *Comm. divid.*

Si is cum quo *(rem aliquam, puta)* servum communem habebat, partem suam mihi pignori dederit; et Communi dividundo agere cœperit; pignoratitia exceptione summoveri debet. *l.* 6. § 9. *ff. d. tit.*

(1) Hujus pacti exceptione tam ipse qui pactus est, quam successores ejus etiam singulares excluduntur; si intra hoc tempus *Communi dividundo* agant. *d. tit.* N. 15. Excluditur etiam hoc judicium, per exceptionem præjudicialem de qua. *d. tit.* N. 15.

MCCXVII. Familiæ (1) erciscundæ judicium, amplius quam semel agi non potest (2); nisi causa (3) cognita. *l.* 20. § 4. *ff. Fam. ercis.*

(1) Hæc regula propria est judicio *Familiæ erciscundæ:* secus de judicio *Communi dividundo.*

(2) Quod si quædam relictæ sint indivisæ; ad eas dividendas *Communi dividundo* agetur.

(3) Si prius judicium; quo prius actum est, rescindatur.

MCCXVIII. Familiæ erciscundæ vel Communi dividundo judicio (1), ita demum si corpora maneant communia (2), agi potest. *l.* 9. *Cod. Comm. utr. judic.*

(1) *Directis* scilicet: nam ob præstationes personales, etiam post interitum rerum communium, his judiciis *Utilibus* agetur.

(2) Si ergo unus ex heredibus alienavit partem suam, de ea re *Familiæ erciscundæ* agi non potest; sed cum emptore, *Communi dividundo.* d. tit. N. 27. et 28.

MCCXIX. Familiæ erciscundæ judicium constat rebus, atque præstationibus. *l.* 22. § 4. ff. *Fam. ercisc.*

§ 4. *Quæ res veniant dividendæ in* Familiæ erciscundæ *judicio.*

MCCXX. Generaliter eorum duntaxat dividi hereditas potest, quorum peti potest hereditas. *l.* 2. ff. *Fam. ercisc.*

De pluribus hereditatibus quæ inter eosdem ex diversis causis communes sunt, unum Familiæ erciscundæ judicium sumi potest. *l.* 25. § 3. *ff. d. tit.*

MCCXXI. Cæteræ (1) res, præter nomina (2), veniunt in hoc judicium. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Hæ quoque res quas alienas defunctus bona (3) fide possedit. *l.* 10. ff. *d. tit.*

Res quæ sub conditione legata est, interim heredum est; et ideo venit in Familiæ erciscundæ judicium. *l.* 12. § 2. ff. *Fam. ercisc.*

Veniunt in hoc judicium hæ quoque res quæ heredibus traditæ sunt, cum defunctus emisset. *l.* 9. *ff. d. tit.*

Partum (4) editum, et post aditam hereditatem, et post litem contestatam... in Familiæ erciscundæ judicium venire. *l.* 11. ff. *d. tit.*

(1) Non solum corpora, sed et ususfructus, jus pignoris.

(2) Nam ea ipso Jure divisa sunt.

(3) Non ergo quod mala. l. 4. § 2. ff. *d. tit.*

(4) Idem dic de cætera causa, et de fructibus rerum hereditariarum.

MCCXXII. In hoc judicium etsi nomina non veniant, tamen si stipulationes interpositæ fuerint de divisione eorum, ut alter alteri mandet actiones; stabitur divisioni. *l.* 2. § 5. *ff. d. tit.*

Placuit nullam esse libertorum (1) divisionem. *l.* 41. ff. *Famil. ercisc.*

*In judicium Familiæ erciscundæ res illa non venit, cujus* aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus (2), hereditaria esse desiit. *l.* 54. ff. *Famil. ercisc.*

Si quid contendis ex hereditate mihi tecum commune esse, quod ego ex alia causa meum proprium esse dico; id in Familiæ erciscundæ judicium non veniet. *l.* 45. ff. *Famil. ercisc.*

(1) Idem dic de aliis juribus quæ singulis heredibus i solidum competunt. *d. tit.* N. 30.

(2) Inter quos acceptum est judicium.

§ 5. *Quæ veniant dividenda in* Communi dividundo *judicio.*

MCCXXIII. Per (1) hoc judicium, corporalium

(1) Hæc regula est de *Directo* judicio. *Utili* autem agere possumus, etiam de his quarum non dominium, sed puta jus usufructus aut pignoris habemus: supra N. 1214. Not (2). Vide Reg. seq.

rerum fit divisio quarum rerum dominium habemus; non etiam hereditatis. *l.* 4. ff. *Comm. divid.*

Etiam in Communi dividundo judicio veniunt jura (2), ut aut mensura aut temporibus dividantur. *l.* 19. § 4. ff. *d. tit.*

Arbor in confinio nata, *demum* quum eruta (3) est, veniet in Communi dividundo. *d. l.* 19.

(2) Puta, aquæ aut itineris.

(3) Antea enim, non est pro indiviso communis; sed est cujusque viciui pro regione soli cujusque quod occupat, et cujus est pars quamdiu solo cohæret.

### § 6. *De divisionis ratione.*

MCCXXIV. Quum Familiæ erciscundæ vel Communi dividundo agitur, universæ res æstimari debent; non singularum partes. *l.* 52. § 3. ff. *Fam. ercisc.*

Quum regionibus dividi commode aliquis ager inter socios non potest; vel ex pluribus singuli, æstimatione justa facta, unicuique sociorum adjudicantur; compensatione pretii invicem facta; eoque cui res majoris pretii obvenit, cæteris condemnato: ad licitationem nonnunquam etiam extraneo emptore admisso, maxime si se non sufficere ad justa pretia alter ex sociis sua pecunia vincere vilius licitantem profiteatur. *l.* 3. *Cod. Comm. divid.*

Potest judex in unius personam, totam condemnationem conferre, et adjudicare omnes res. *l.* 55. ff. *Fam. ercisc.*

Officio judicis etiam talis adjudicatio fieri potest, ut alteri fundum, alteri usumfructum adjudicet. *l.* 6. § 10. ff. *Comm. divid.*

Si regionibus fundum non (1) vectigalem divisum duobus adjudicaverit, posse quasi in duobus fundis servitutem imponere. *l.* 7. § 1. *ff. d. tit.*

Ut fundus hereditarius fundo non hereditario serviat, arbiter disponere non (2) potest. *l.* 18. *ff. d. tit.*

(1) Nam *Vectigales*, ne vectigalia turbentur, dividi prohibentur.

(2) Nam fundus non hereditarius non venit in *Familiæ erciscundæ* judicium.

MCCXXV. Quum de usufructu Communi dividundo agitur; judex officium suum ita diriget, ut vel (1.°) regionibus eis uti-frui permittat, vel (2.°) locet usumfructum uni ex illis, vel tertiæ personæ, ut hi pensiones percipiant; vel (3.°) ut apud singulos vice mutua certo tempore sit ususfructus (1) *l.* 7. § 10. ff. *Comm. divid.*

(1) Potest etiam totum uni adjudicare. Idem et in usu. l. 10. § 1. ff. *d. tit.*

MCCXXVI. Judicem in prædiis dividundis, quod omnibus utilissimum est, vel quod malint litigatores, sequi convenit. *l.* 21. ff. *d. tit.*

Judex curare debet ut de evictione caveatur, his quibus adjudicat. *l.* 25. § 21. ff. *Fam. ercisc.*

Judex Familiæ erciscundæ, nihil debet indivisum relinquere. *l.* 25. § 20. *ff. d. tit.*

### § 7. *De divisionis effectu.*

MCCXXVII. Divisionem prædiorum, vicem emptionis (1) obtinere placuit. *l.* 1. Cod. *Comm. utr. jud.*

Adjudicationes Prætor tuetur; exceptiones, aut actiones (2) dando. *l.* 44. § 1. *ff. Famil. erciscund.*

Coheredibus divisionem inter se facientibus, juri absentis et ignorantis minime derogari; ac pro indiviso portionem eam quæ initio ipsius fuit, in omnibus rebus eum retinere certissimum est. *l.* 17. *Cod. d. tit.*

Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus a me; venit quidem in Communi dividundo judicio; sed jus pignoris creditori (3) manebit, etiamsi adjudicatus *tibi* fuerit. *l.* 6. § 8. ff. *Comm. divid.*

(1) Hinc tenentur invicem de evictione.

(2) Quascumque, que de jure rei adjudicatæ competunt; veluti actio *Finium regundorum*, actio confessoria vel negatoria alienjus servitutis, interdicta ex operis novi nuntiatione, etc. Si tamen ante adjudicationem jam motæ erant ab omnibus heredibus, delegationibus opus est ut adjudicatarium sequantur. *d. tit.* N. 48.

(3) Divisio igitur a debitore facta non nocet ejus creditori. Atqui contra, divisio a creditore facta nocet debitori qui partem ei obligavit. Responde: Debitor obligando, ut distrahendi, ita et dividendi facultatem creditori dedisse videtur. *d. tit.* N. 50. et 51.

### § 8. *De præceptionibus quæ veniunt in his judiciis; et maxime in* Familiæ erciscundæ *judicio.*

MCCXXVIII. *Præcipit unusquisque heres, hoc judicio, legata sibi relicta, vel aliis relicta quorum executio sibi demandata est.*

Si pecunia quæ domi relicta non est, per præceptionem relicta sit; id præstandum quod præstaretur, si pecunia esset (1) inventa. *l.* 25. § *fin. ff. Famil. ercisc.*

Filio (2) cujus nomine pater res comparavit, si

(1) Scilicet ut non universa a coheredibus, sed pro parte hereditaria præstari debeat.

(2) Contrarium rescribitur in l. 13. Cod. *de Collation.* Solvit Cujacius, legem 18. ff. *Fam. ercisc.* pertinere ad hereditatem testamentariam; oppositam autem legem 13. Cod. *de Collation.* ad legitimam. Cum autem Jure Novellarum, collatio in utraque hereditate locum habeat; cessat hæc regula.

non postea contrarium ejus judicium probatur; per arbitrum dividendæ hereditatis præcipuas adjudicari, sæpe rescriptum est. *l.* 18. *Cod. Fam. ercisc.*

Fidei bonæ convenit, ut unusquisque præcipuum habeat, quod ex re ejus servus acquisierit. *l.* 24. ff. *Comm. divid.*

MCCXXIX. Dotem præcipere debet, qui onus matrimonii post mortem patris sustinuit. *l.* 46. ff. *Fam. ercisc.*

*Nam* Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonii sunt. *l.* 56. § 1. ff. *de Jur. dot.*

*Si quid pater filio natura debeat; puta* Si filius, quum patrem defenderet, condemnatus solverit; potest æquius dici, habere (1) petitionem a coherede in Familiæ erciscundæ judicio. *l.* 25. § 1. ff. *Fam. ercisc.*

*Præcipiet quoque filius eam summam qua hereditatem liberavit; quamvis in ea exsolvenda, utpote cujus ipse debitor esset, suum negotium gessisse videatur.*

*Hinc* Si filius familias jussu patris obligatus sit, debebit hoc debitum præcipere; sed et si in rem patris vertit, idem placet; et si de peculio, peculium præcipiet. *l.* 20. § 1. ff. *Fam. ercisc.*

Si filius in muneribus publicis quibus pater ei consensit reliquatus est, hoc quoque debet præcipere; quia patris æs alienum fuit. *d. l.* 20. § 6.

(1) Nulla quidem civilis obligatio esse potest patris erga filium, sed est naturalis, ex qua non actio, sed hæc præceptio nascitur.

§ 9. *Quæ res in hæc judicia veniant, alia ex causa quam divisionis aut præceptionis.*

MCCXXX. Si quæ sunt cautiones hereditariæ, eas judex curare debet ut apud eum maneant qui majore ex parte heres sit; cæteri descriptum et recognitum faciant, cautione interposita (1), ut quum res exegerit, ipsæ exhibeantur. *l.* 5 1. ff. *Fam. ercisc.*

Si de tabulis (2) testamenti deponendis agatur, et dubitetur cui eas deponi (3) oporteat; semper seniorem juniori, et amplioris honoris inferiori, et marem feminæ, et ingenuum libertino præferimus (4). *l. fin. de Fide instrum.*

(1) Ab eo apud quem deponuntur.

(2) Aut aliis.

(3) Puta, quia heredes ex similibus partibus omnes scripti sunt.

(4) Interdum sorte res dirimitur; aut depositio fit in æde vel apud extraneam personam.



MCCXXXI. Mala medicamenta et venena veniunt in judicium. Sed judex interponere se in his non debet: hæc enim omnia protinus corrumpenda sunt. *l.* 4. § 1. *ff. Fam. ercisc.*

§ 10. *De præstationibus personalibus; circa lucri aut damni, quod quis ex re communi sensit, communicationem.*

MCCXXXII. Prospicere (1) judex debet, ut quod unus ex heredibus ex hereditaria percepit, stipulatusve (2) est, non ad ejus solius lucrum pertineat. *l.* 19. *ff. Fam. ercisc.*

Si non amplius ex reditu prædiorum communium *quis* accepit, quam pro hereditaria portione ei competeret; nullam adversus eum competere actionem. *l.* 38. *ff. Fam. ercisc.*

(1) Idem dic de his qui rem communem habent.

(2) Vel si actione hereditaria expertus in solidum, dum conditio coheredis penderet, actionem *Judicati* consecutus est.

*De lucro et sumptu communicando.*

MCCXXXIII. *Quemadmodum contra unum ex heredibus sociisve hæc actio datur, ut lucrum quod ex hereditate aut communione sensit, conferat; ita et ipsi datur, ut si quid pro hereditate aut communione impendit* (1) *vel se obligavit, indemnis a coheredibus sociisve pro cujusque parte præstetur.*

*Prima conditio.*

Ut Familiæ erciscundæ judicio agere quis possit; non tantum heredem esse oportet, verum ex ea causa agere vel conveniri quam gessit, quodque admisit posteaquam heres effectus sit. *l.* 49. ff. *Fam. ercisc.*

*Hinc* Fructus quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter Familiæ erciscundæ judicio præstat; quam si, quum sciret hereditarium (2) fundum esse, ceperit. *l.* 44. § 3. ff. *d. tit.*

*Et quidem oportet ut hereditatis communionisve nomine gestum sit.*

*Hinc si* Communi dividundo *agatur;* In judicium venit quod communi nomine actum est, aut agi debuit; ab eo qui scit se socium habere. *l.* 14. ff. *Comm. divid.*

(1) Et quidem sufficit si initio utiliter impendit, licet res postea perierit: *d. tit.* N. 71, 72 et 73.

(2) Hoc ipso enim quo sciens fundum hereditarium esse, hujus fructus capit, *Pro herede* gerit; adeoque non videtur ante aditam hereditatem percepisse.

*Hinc V. G.* Qui putat se in rem propriam impendere, quum sit communis; huic nec Communi dividundo judicium competit, nec Utile dandum est. *l.* 29. *ff. Commun. divid.*

*Igitur* Quum quasi in rem meam impendo, quæ sit aliena aut communis; tantum retentionem (3) habeo, quia neminem mihi obligare volui. *d. l.* 14. § 1.

*Quod* Si quis putans sibi cum Titio fundum communem esse, fructus perceperit, vel sumptum fecerit, quum esset cum alio communis; agi poterit Utili (4) Communi dividundo judicio. *l.* 6. ff. *Comm. divid.*

*Altera conditio.*

Non alias Communi dividundo judicio locus erit; nisi id demum gessit, sine quo partem suam recte administrare (5) non potuit *l.* 6. § 2. *ff. Comm. divid.*

*Demum* Quæ pro parte expediri non possunt, si unus cogente necessitate fecerit, Familiæ erciscundæ judicio locus est. *l.* 25. § 5. ff. *Fam. ercisc.*

(3) Jure pensationis et retentionis, si mecum agatur.

(4) Non *Directo;* quia non determinate hunc voluit obligare: sed saltem *Utili;* quia, cum sciret fundum communem, licet circa personam socii erraret, egit communionis nomine; et indeterminate saltem, cum quicumque socius esset, voluit obligare.

(5) Ut si socius solvit quod sub pœna debebatur, rem communem obligatam luit, servum communem *Noxali* judicio defendit, rem communem vendidit quam emptor nonnisi totam emisset, etc. Quod si socius coheresve, quum pro parte sua duntaxat gerere posset, in solidum gessit; ut si creditori solidum solvit; nec *Communi dividundo* nec *Familiæ erciscundæ*, sed *Negotiorum gestorum* actioni locus erit.

*De damno quod quis ex re communi sensit communicando.*

MCCXXXIV. Si servus communis uni ex dominis furtum (1) fecerit, Communi dividundo agi debere placet; ut alter, aut damnum præstet, aut parte cedat. *l.* 61. ff. *de Furt.*

(1) Idem, et si damnum dederit.

§ 11. *De aliis præstationibus personalibus quæ in his judiciis veniunt.*

MCCXXXV. 1. Incerti (1) Juris non est, in Familiæ erciscundæ judicio earum rerum quas ex coheredibus quidam de communibus absumpserunt, vel deteriores fecerunt (2), rationem esse habendam. *l.* 19. Cod. *Fam. ercisc.*

Damno commisso ab uno herede conveniens est dicere simpli habendam æstimationem in Familiæ erciscundæ judicio. *l.* 17. ff. *Fam. ercisc.*

2. Si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt (3) id imprimis et Familiæ erciscundæ et Communi dividundo judex servare debet. *l.* 3. § 1. ff. *Comm. divid.*

3. Officio Familiæ erciscundæ judicis continetur, ut voluntas defuncti non intercidat (4). *l.* 18. ff. *Fam. ercisc.*

(1) Regula pertinet etiam ad *Communi dividundo* judicium.

(2) Culpa sua scilicet, et ex quo heres est.

(3) Circa communionem.

(4) Puta; circa monumentum faciendum, circa servos exportandos. Inepta voluntas non servatur, ut infra

§ 12. *De officio judicis circa præstationes personales.*

MCCXXXVI. In *his* judiciis, condemnationes et absolutiones in omnium (1) persona faciendæ sunt; et si in alicujus persona omissa sit damnatio, in cæterorum quoque persona quod fecit judex, non valebit. *l.* 27. ff. *Fam. ercisc.*

(1) Inter quos acceptum est judicium.

## SECTIO IV.

*De obligationibus quæ ex alieno Contractu aut Quasi-contractu descendunt.*

MCCXXXVII. Certissimum est, ex alieno contractu neminem (1) obligari. *l.* 3. Cod. *Ne uxor pro marito.*

*Exceptiones hæc regula patitur Jure Prætorio; in patribus et dominis similibusque personis qui actionibus* De peculio *aut* de In rem verso *aut etiam* Quod jussu *tenentur, ex Contractibus aut Quasi-contractibus filiorum servorumve aut eorum in quos affine dominicæ potestati jus habent; item in Exercitoribus navium qui ex contractibus Magistri tenentur* Exercitoria, *et in mercatoribus qui* Institoria *ex institorum facto conveniri possunt.*

(1) Nec maritum pro uxore: nec filium, servum, aut libertum, pro debito patris aut domini vel patroni; etiamsi jam aliquid ultro solvere cœpisset. Vide *Append.* ad lib. 15.

## ARTICULUS I.

### *De actione* De Peculio.

#### § 1. *Ex quibus causis hæc actio detur in patrem aut dominum.*

MCCXXXVIII. Etiamsi prohibuerit contrahi cum servo dominus (1), erit in eum actio De peculio. *l.* 29 §. 1. ff. *de Pecul.*

Si cum impubere filiofamilias vel servo contractum sit, ita dabitur De peculio actio, si locupletius eorum peculium factum est. *l.* 1. § 4. ff. *d. tit.*

Ex pœnalibus (2) causis, non solet in patrem De peculio actio dari. *l.* 58. Ulpian. lib. 11. disputat.

*Limitatio.* Est verius, in quantum locupletior dominus factus esset ex furto, actionem De peculio dandam. *l.* 3. § 12. ff. *de Pecul.*

In danda actione De peculio, verius et utilius videtur Prætorem de hujusmodi contractibus servorum non cogitasse, quibus se ipsi mala ratione dominis (3) auferunt. *l.* 54. ff. *Mandati.*

(1) Videtur enim dominus prohibere hac mente, ne ipse de suo patrimonio teneatur, non vero ne intra fines peculii.

(2) Ut ex furto, damno injuriæ, etc. Qui enim peculium concedit servo aut filio, videtur ei concedere ut contrahat, non ut delinquat.

(3) Puta, ex illo mandato quo servus mandavit extraneo ut ipsum emeret.

#### *Differentiæ inter filium et servum.*

MCCXXXIX. *Prima.* Si quasi intercessor servus intervenerit, non rem peculiarem agens; non obligabitur dominus De peculio. *l.* 3. § 5. ff. *de Pecul.*

Si filius quasi interventor acceptus sit... est vera sententia existimantium, semper obligari patrem De peculio, et distare in hoc a servo. *d. l.* 3. § 9.

*Secunda.* Et ex compromisso pater tenebitur; nec interest, ex qua causa (1) compromiserit. *d. l.* 3. § 10.

*At* Videtur verius, ex compromisso servi non dandam De peculio actionem, quia nec si in judicio condemnetur, datur in eum actio. *d. l.* 3. § 8.

(1) Etiamsi ex causa delicti, ex qua non potuit *De peculio* agi. d. § 10.

*Tertia. Constat* Judicati patrem De peculio teneri, etiam ejus actionis nomine ex qua non potuit pater De Peculio (2) actionem pati. *d. l.* 3. § 11.

*Quarta.* Si filiusfamilias jusjurandum detulerit, et juratum sit; De peculio danda est actio. In servo (3) diversum. *l.* 5. § 2. *ff. d. tit.*

*Quinta. Dicendum est;* Ei qui servo (4) dat pecuniam mutuam, De peculio in dominum competere actionem. *l.* 7 *Cod. quod cum eo.*

(2) Nam actio *Judicati* descendit ex quasi-contractu. Hac in re quoque distat filius a servo; in quem, cum standi in judicio personam non habeat, cadere non potest obligatio judicati.

(3) Vide Notas ad h. l. Tit. *de Pecul.* N. 27.

(4) Secus de filio; propter Macedonianum, de quo supra Part. 2.

#### § 2. *Qui* De Peculio *obligentur, et quamdiu actio* De Peculio *duret.*

MCCXL. De peculio et mulier (1) convenietur. *l.* 3. § 2. *ff. de Pecul.*

*Regula est;* Etiam impuberes dominos (2) De peculio obligari. *d. l.* 3. § 3.

(1) Non obstante Velleiano. Vide Notas d. h. l. Tit *de Pecul.* N. 33.

(2) Quod enim dicitur: eos sine tutoris auctoritate non obligari; obtinet, quoties ex contractu proprio obligarentur; non in his causis ex quibus citra factum nostrum obligamur. Pari ratione et furiosus ex hac causa obligatur: *d. tit.* N. 33.

MCCXLI. 1. Qui cum servo contrahit, universum peculium, quod ubicumque (1) est, intuetur. *l.* 32. ff. *d. tit.*

2. Ex ea causa ex qua soleret servus fructuarius vel usuarius acquirere, in eum cujus ususfructus vel usus sit, actio De peculio cæteræque Honorariæ dantur; ex reliquis, in dominum proprietatis. *l.* 2. *ff. d. tit.*

3. Admittendum (2) ut, priore convento ad quem res respicit; in superfluum is cui quæsitum non est, conveniatur. *l.* 19. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Adeoque non solum dominus, sed et bonæ fidei possessor servi, fructuarius usuariusve; *De peculio* quod apud ipsos est singuli tenentur. Ordo tamen inter ipsos servandus, de quo vide Reg. seq.

(2) Fluit ex Reg. 1. mox supra; et est ampliatio et interpretatio præcedentis. Puta, si servus ex re fructuarii negotiatus est, creditor ex hac causa primum fructuarium deinde, si peculium fructuarii non sufficiat, etiam dominum proprietatis *De peculio* quod apud ipsum est convenit et vice versa.

MCCXLII. Inter se agere socii De peculio (1) non possunt. *l.* 20. ff. *d. tit.*

*De eo quod servus fructuario debet*, Dari debebit actio adversus dominum proprietatis (2); deducto eo quod servus peculii nomine apud fructuarium habet. *l.* 37. § *fin. ff. d. tit.*

(1) Sed quod sibi a servo debetur, consequuntur actione *Communi dividundo*.

(2) Idem de casu converso. *l.* 19. § *fin.* ff. *de Pecul.*

MCCXLIII. Quamdiu servus vel filius in potestate est, De peculio actio perpetua est. Post mortem autem ejus; vel postquam emancipatus (1), manumissus, alienatusve fuerit; temporaria esse (2) incipit, id est annalis (3). *l.* 1. § 1. *Quand. de pec. act.*

Si servus apud hostes sit, De peculio actio non anno finienda est, quamdiu postliminio reverti potest. *l.* 2. § 1. *ff. d. tit.*

Onus ejus peculii quod apud *venditorem* remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debet. *l.* 36. § 3. ff. *de Pecul.*

(1) Aliove modo sui juris factus, puta morte patris.

(2) Adversus eum qui desiit habere in potestate, ejusve heredes.

(3) Nisi natura sua esset brevioris temporis. Annus autem non currit quamdiu peti non potest, puta dum pendet conditio obligationis.

MCCXLIV. Quamvis in eum qui alienaverit, Prætor De peculio actionem polliceatur; nihilominus et in novum (1) dominum actio datur. *l.* 27. § 2. *ff. d. tit.*

Ipsi qui vendiderit servum, non putat Julianus de eo quod ante venditionem (2) crediderit; cum emptore, De peculio agere permittendum. *l.* 27. § 4. ff. *d. tit.*

*Contra*; Non tantum quivis creditor cum venditore ex antegesto agere potest, sed et ipse emptor (3); dum tamen id quod apud se habet, computet. *l.* 47. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Non tamen ut utrumque simul convenire possit; sed tantum (quod benigne receptum) ut quantominus ab eo quem elegerit consequi potuerit, de eo alterum conveniat. l. 47. § 3. ff. *de tit.* N. 43. et 44.

(2) Dum ejus dominus esset. Ex contractu enim inter dominum et servum nulla actio nasci potest.

(3) Ex eo quod antequam dominus esset, contraxit.

MCCXLV. Penes eum videtur esse peculium, ad quem pretium (1) peculii pervenit; non penes quem res peculiaris sit. *l.* 33. *et l.* 34. ff. *d. tit.*

Peculium penes eum est, qui tradendo id legatario se liberavit. (2) *l.* 1. § 7. *ff. Quando de pecul. act. ann.*

(1) Scilicet quum pretium pro peculio constitutum est. Quod si servus cum peculio venditus est, peculium videtur esse penes emptorem.

(2) Species est in herede a quo servus cum peculio legatus est. Subtilitate Juris eatenus videtur peculium adhuc habere, quatenus tradendo illud, obligatione ex testamento se liberavit; adeoque actione *De peculio* conveniri potest: sed indemnis debet præstari a legatario, si hoc æs alienum servi non deduxit.

### § 3. *Quid contineat actio* De Peculio.

MCCXLVI. Si quis cum servo duorum contraxerit, permittendum est ei, cum quo velit dominorum experiri: nec hujus duntaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum cum quo agitur is servus haberet, sed et ejus (1) quod apud alterum. *l.* 27. § 8. *ff. de Pecul.*

*Dominus, ejus nomine* Quod debetur servo ab extraneis (2), si paratus sit actionem mandare; absolvetur. *l.* 51. *ff. d. tit.*

Etiam hoc peculio Prætor imputabit, quod dolo (3) malo domini factum (4) est quominus in peculio esset. *l.* 21. ff. *d. tit.*

Tenet actio De peculio, etiamsi nihil sit in peculio quum ageretur; si modo sit rei judicatæ tempore. *l.* 30. *ff. d. tit.*

(1) Ita tamen ut hoc locum non habeat, nisi quo casu is qui convenitur habet regressum adversus alterum dominum. Et quidem ei sufficit hanc actionem mandare. *d. tit.* N. 51, 52 et 53.

(2) Quod autem ipse naturaliter debet servo suo, omnimodo debet computari.

(3) Ut si tunc ademit, quum suspicaretur aliquem secum acturum.

(4) Adversus quem agitur. Heres autem ejus et quivis successor eo nomine non tenetur, nisi quatenus ad ipsos ex dolo defuncti pervenit. Idem dic de pupillo, ut ex dolo tutoris qui solvendo non est teneatur quatenus ad ipsum pupillum pervenit.

### § 4. *Quæ deductiones ex peculio fiant in hac actione.*

MCCXLVII. *Regula est*, Peculium deducto quod domino (1) debetur computandum esse; quia præ-

(1) Aut cuivis qui *De peculio* convenitur; et quidem sive ipsi sive his quos in potestate habet, debeatur.

venisse dominus, et cum servo suo egisse creditur. *l.* 9. § 2. ff. *d. tit.*

*Debet autem domino servus et quod conservis debet.* Tamen quod vicariis debet ordinarius servus, non deducetur de peculio ordinarii servi; quia peculium eorum in peculio ipsius est. *l.* 17. § *fin.* ff. *d. tit.*

*Eadem ratione; quum ex contractu vicariorum* De *peculio agitur;* Quod ordinarius debet *domino*, ex peculio vicariorum (2) detrahetur: id vero quod ipsi vicarii debent, duntaxat ex ipsorum peculio. *d. l.* 17.

Qua ratione in solidum alteruter *sociorum* convenitur, pari ratione deducere eum oportet quod alteri debetur. *l.* 11. § *fin.* ff. *d. tit.*

Id etiam deducetur quod his personis debetur, quæ sunt in tutela vel cura domini vel patris, vel quorum negotia administrant. *l.* 9. § 4. ff. *d. tit.*

Si post venditionem *servi* cœperit aliquid venditori servus debere; non minuit ejus peculium (3), quia non domino debet. *l.* 47. § 5. ff. *d. tit.*

(2) Quum enim peculium vicarii, sit pars peculii ordinarii, inde potest deducere dominus quod sibi ab ordinario debetur.

(3) Quod apud venditorem remansit, et de quo intra annum convenitur. Debet enim ei qui jam desiit esse dominus, et ex causa quæ non spectat onus hujus peculii. Vide supra. N. 1243. Reg. *Onus, etc.*

*Variæ species in quibus servus filiusve domino patrive debent.*

MCCXLVIII. Deducetur de peculio, si quid dominus servi nomine (1) obligatus est, vel præstitit obligatus. *l.* 9. § 8. ff. *d. tit.*

Si ignorante me servus meus negotia mea administraverit; tantidem debitor mihi intelligetur, quanti teneretur si liber administrasset. *l.* 49. § 1. ff. *d. tit.*

Quod servus meus pro debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet (2); et a debitore nihilominus debetur (3). *l.* 56. ff. *d. tit.*

Si a debitore dominico servus exegerit; Julianus non aliter dominum deducturum ait, quam si ratum habuisset quod exactum est. *l.* 11. § 2. ff. *d. tit.*

*Servus domino* Si ex delicto debeat, ut puta ob furtum... ipsa furti æstimatio sola (4) deducitur, *l.* 9. § 6. ff. *d. tit.*

Si ipse servus sese vulneraverit, non debet hoc damnum deducere (5). *d. l.* 9. § 7.

(1) Pro rebus peculiaribus; vel si hunc servum *Noxali* judicio defendit et pro eo litis æstimationem præstitit: ex his causis servum sibi, quasi ex naturali negotiorum ejus gestorum obligatione debitorem habet.

(2) Tanquam a servo meo mihi debitum.

(3) Non ex pristina causa quam novatio extinxit; sed obligatione *Mandati* quæ per servum mihi acquisita est.

(4) Pœna enim non ex naturali obligatione debetur; sed ex civili quæ inter dominum et servum non consistit.

(5) Ex his enim demum causis debitor intelligitur, ex quibus debitor fieret si liber esset.

*Adversus quos creditores deducatur quod patri dominove debetur; et an etiam deducatur quod aliis debetur creditoribus.*

MCCLXIX. Nullum privilegium præponi patri vel domino potest, quum De peculio conveniuntur: in cæteris creditoribus habenda est ratio privilegiorum. *l.* 52. ff. *d. tit.*

*Inter creditores privilegiatos* In actione de peculio, occupantis (1) melior est conditio. *l.* 10. ff. *d. tit.*

(1) Videtur autem occupasse, qui prior ad Sententiam pervenit. Ideoque quum privilegiatus agit, differtur cæterorum actio donec privilegiatus ad Sententiam pervenerit.

*Quatenus deducatur, et an pluries deduci possit.*

MCCL. Quod deduci debere diximus id quod debetur ei qui De peculio convenitur; ita accipiendum est, si non (1) hoc aliunde consequi potuit. *l.* 11. § 6. ff. *d. tit.*

Quod dominus ipse deduxit, rursus si conveniatur; si quidem dominus abstulit hoc de peculio, non debet deduci; si vero eamdem peculii positionem reliquit, debet deducere. *l.* 11. § 3. ff. *d. tit.*

(1) Speciem pone in venditore convento, qui peculii venditi cum servo pretium possidet: non deducet, quia potest ipse deducere emptori; aut, si non deducto eo præstitit, condicere.

## § 5. *An pluries* De Peculio *agi possit.*

MCCLI. Qui semel De peculio egit; rursus aucto peculio, de residuo debiti agere potest. *l.* 30. § 4. ff. *d. tit.*

## ARTICULUS II.

### *De actione* De in rem verso.

### § 1. *Quando huic sit locus.*

MCCLII. Regulariter dicimus; Toties De in rem verso esse actionem, quibus casibus procurator Mandati, vel qui negotia gessit Negotiorum gestorum haberet actionem; quotiesque aliquid consumpsit (1), ut aut meliorem rem dominus habuerit, aut non deteriorem. *l.* 3. § 2. ff. *de in rem verso.*

Sive ratum habeat servi contractum dominus, sive non (2), De in rem verso est actio. *l.* 5. § 1. ff. *d. tit.*

Placet non solum eam pecuniam In rem verti, quæ statim a creditore ad dominum pervenerit, sed et quæ prius fuerit in peculio (3). *d. l.* 5. § *fin.*

Hoc (4) Jure utimur; ut, etiamsi prius in peculium vertit pecuniam, mox in rem domini, esse De in rem verso actio possit. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Scilicet quum pecuniam quam servo ex causa *Mutui* vel *Venditionis* aliove ex contractu dedi, servus ita impendit in negotia domini, ut ipsum sibi naturaliter obligatum habeat; videtur *In rem versum* ex meo contractu, et habeo in dominum De *in rem verso* actionem.

(2) Sufficit enim servum utiliter in rem ipsius contraxisse.

(3) Puta, quum mutuatus pecuniam in rationes peculiares, mutato consilio eam in rationes domini vertit.

(4) Consonat præcedenti.

MCCLIII. *Servus* Si sic accepit quasi in rem domini verteret, nec vertit, et decepit creditorem; non videtur versum, nec tenetur dominus. *l.* 3. § 9. *ff. d. tit.*

Quod servus in hoc mutuatus fuerit, ut creditori suo solveret; non erit in rem versum quamvis actione (1) De peculio liberatus sit dominus. *l.* 11. *ff. d. tit.*

Si domini debitor sit servus, et ab alio mutuatus ei solverit; hactenus non vertit, quatenus (2) domino debet; quod excedit, vertit (3). *l.* 10. § 7. ff. *d. tit.*

Si (4) donaverit servus domino rem pecuiiarem, actio De in rem verso cessabit. *l.* 7. *ff. d. tit.*

(1) Fluit hoc (cum duabus Regulis seq.) ex Reg. 1. supra N. præced. Nec enim ut sit nobis De *in rem verso* actio, sufficit ut ex pecunia quæ ex nostro contractu profecta est, dominus factus sit locupletior. Sed oportet ut servus dominum sibi debitorem fecerit: non facit autem, solvendo creditori peculiari; cum magis suum negotium gerat quam domini.

(2) Toties enim est De *in rem verso* actio, quoties dominum sibi obligat, non quum se ab ipso liberat.

(3) Nam dominum sibi naturaliter obligat, ad restitutionem ejus quod excedit.

(4) Nisi sic mutuatus esset eam rem, ut ex hac dominum sibi obligaret. Nec enim eam donando mutare potest consilium suum in creditoris injuriam.

### *Species in quibus servus filiusve dominum patremve sibi obligare, adeoque* In rem *eorum vertere videntur.*

MCCLIV. Si servus sumpsit pecuniam ut se aleret et (1) vestiret, ad eum modum quem dominus præstare consueverat, in rem domini videtur vertisse. *l.* 3. § 3. *ff. d. tit.*

Si filiusfamilias pecuniam mutuatus, pro filia sua dotem dederit (2); in rem versum patris videtur, quatenus avus pro nepte daturus fuit. *l.* 7. § *fin.* ff. *d. tit.*

(1) Quasi ea in re negotium domini gerens; quum non ex peculiari, sed ex dominica ratione soleret ali et vestiri.

(2) Quasi patris ea in re negotium gerens, qui dotare neptem suam volebat.

### *Quatenus in rem versum videtur.*

MCCLV. Non spectamus an bono domini cesserit, quod consumptum est; sed an in negotium domini. *l.* 3. § 6. ff. *d tit.*

*Corollarium primum.* Servus (1) in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit.... Potest agi De in rem verso. *l.* 17. ff. *d. tit.*

*Corollarium secundum.* Illud quoque in rem domini versum, quod mutuatus servus domino emit volenti (2) ad luxuriæ materiam. *l.* 3. § 6. ff. *d. tit.*

Si res domino non necessarias emerit servus: hactenus videtur in rem versum quatenus verum pretium fuit; quum, si necessarias emisset, in solidum quanto venissent (3) teneretur. *l.* 5. ff. *d. tit.*

(1) Necessariam.

(2) Quum autem domini voluntas non accedit; ex voluptaria impensa non est De *in rem verso* actio creditori, nisi hactenus ut permittatur ei tollere si quid extat.

(3) Modo non potuerit eas minoris emere. Nunquam autem tenetur dominus in plusquam venissent, etsi pluris digeæ sunt.

§ 2. *Qualis sit actio* De In rem verso, *quamdiu duret, et quid contineat.*

MCCLVI. De in rem verso actio perpetua est; et locum habet; sive ademit (*dominus peculium*) sine dolo malo, sive actio De Peculio anno finita est. *l.* 1. § 1. ff. *d. tit.*

Versum sic accipimus, ut duret versum; et ita demum De in rem verso competit actio, si non sit a domino servo solutum (1) vel filio. *l.* 10. § 6. ff. *d. tit.*

*Regula est;* Sive debitor fuit domino *servus* quum in rem verteret, nihil videri versum; sive postea debitor esse domino cœperit, desinere versum. *d. l.* 10. § 7.

In rem versum videtur, prout aliquid versum est. Proinde si pars versa est, de parte erit actio. *d. l.* 10. § 4.

*Quum ex contractu vicarii agitur, venit in actione* De in rem verso, *non solum quod in rem domini vertit; sed id quod in peculium ordinarii servi vertit, sed hoc demum intra fines ejus peculii, et demum intra tempus quo* De peculio *ordinarii servi agi posset : ex l.* 17. § 1. ff. *d. tit. N.* 20 *et* 21.

(1) Vel ipsi, vel pro eo alicui ex ejus creditoribus peculiaribus. Non sufficit autem dominium fuisse conventum ab aliquo creditore peculiari, nisi ei solverit.

§ 3. *Quibus et adversus quos actio* De in rem verso *competat.*

MCCLVII. Unius duntaxat in quoquo contractu De in rem verso est actio, qui idipsum (1) credidit quod in rem domini versum est. *l.* 18. ff. *d. tit.*

*Quum duo servo in rem domini æque* (2) *principaliter crediderunt ;* Dicendum est occupantis meliorem conditionem esse debere. *l.* 4. ff. *d. tit.*

(1) Solus ergo qui pecuniam crediderit; aut rem vendiderit, quas servus in rem domini verteret, hac actione aget; non hi qui in hoc contractu pro servo intervenerunt.

(2) Ut si unus pecuniam servi mutuam dedit ad emendum frumentum domino necessarium, alter vendidit; et pecunia, antequam venditori solveretur, periit, aut etiam, tam pecunia quam frumentum perierunt.

MCCLVIII. Julianus scribit: Eum solum conveniri, in cujus rem versum est. *l.* 13. ff. *d. tit.*

Interdum et propter hoc quod in rem alterius socii versum est, De in rem verso cum altero agi potest; si conventus, a socio petere potest id in quo damnatus fuerit. *l.* 14. ff. *d. tit.*

## ARTICULUS III.

### *De actione* Tributoria.

MCCLIX. Dominus qui alioqui in servi contractibus privilegium habet, si scierit servum in peculiari merce negotiari, velut extraneus (1) creditor ex hoc Edicto in tributum vocatur. *l.* 1. ff. *de Trib. act.*

(1) Id est, non deducit totum quod sibi debetur, ut in actione De *peculio;* sed pro eo venit in tributum cum creditore servi.

§ 1. *Quando locus sit contributioni ex hoc Edicto.*

MCCLX. Non solum ad servos (1) pertinebit Tributoria actio; verum ad eos quoque qui nobis bona fide serviunt, vel in quibus usumfructum habemus, ut tamen merx qua peculiariter negotiantur, ad nos pertineat (2). *l.* 1. § *fin. et l.* 2. ff. *d. tit.*

Ad omnes negotiationes porrigendum Edictum. *l.* 1. § 1. ff. *d. tit.*

Non velle debet dominus, sed non nolle. Si igitur scit et non contradicit, tenebitur Tributoria. *d. l.* 1. § 3.

Si vicarius servi mei negotietur; si quidem me sciente, Tributoria tenebor; si me ignorante, ordinario sciente, De peculio; nec deducendum ex vicarii peculio, quod ordinario (3) debetur. *l.* 5. § 1. ff. *d. tit.*

Ex duobus dominis si alter scivit, alter ignoraverit; in eum qui scivit, dabitur actio : deducetur tamen solidum quod ei qui ignoravit, debetur. *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Et filiosfamilias.

(2) Sit ex eo peculio quod nos sequatur.

(3) Quum alioqui deducendum esset, si ordinarius ignorasset. Tit. *de Pecul.* N. 62.

§ 2. *Quid contribuendum sit, inter quos, et quomodo contributio fiat.*

MCCLXI. Non totum peculium venit in tributum, sed id duntaxat quod ex ea (1) merce est. *l.* 5. § 11. ff. *d. tit.*

(1) In qua etiam continentur instrumenta quibus in taberna utitur; et quæcumque servo, ratione hujus negotiationis, debentur.

Dominus partietur ex merce, ex quacumque causa ei debeatur; parvique refert, ante mercem an postea ei debere servus cœperit. *d. l.* 5. § 7.

Non hæc actio, sicut De peculio, occupantis meliorem causam facit; sed æqualem (2) conditionem quandoque agentium. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Licet *merces* quæ extant, ex unius creditoris pecunia sint comparatæ; dicendum erit, omnes in tributum venire: nisi fuerint creditori (3) pignoratæ. *d. l.* 5. § 17.

Si dedi mercem meam vendendam, et extat; si quidem in creditum (4) abii, Tributio locum habebit. *d. l.* 5. § 18.

Si servus duas negotiationes (5) exercebat, et separatos habuit creditores; puto separatim eos in tributum vocandos: unusquisque enim merci magis quam ipsi credidit. *d. l.* 5. § 15.

(2) Hinc creditor cui solvitur, cavere debet se refusurum pro rata; si emerserint alii creditores, quorum credito merx exhauriatur.

(3) Quo casu vel domino præferuntur.

(4) *Si j'ai vendu à crédit, et non à la charge de payer comptant.*

(5) Aut duas tabernas in diversis locis, licet ejusdem negotiationis.

### § 3. *De ipsa* Tributoria *actione.*

MCCLXII. Actio Tributoria dolum (1) coercet domini. *l.* 7. § 2. ff. *d. tit.*

Si cujus dolo malo factum est quominus tribueretur; in eum Tributoria datur: ut, quanto minus tributum sit quam debuerit, præstet. *d. l.* 7. § 2.

Minus tribuere videtur, etiamsi nihil tributum sit. *d. l.* 7. § 2.

Dominus si ignorans minus tribuit, re comperta si non tribuit, dolo nunc (2) non caret. *d. l.* 7. § 2.

(1) Id est, datur ex dolo domini circa contributiones admisso; vel inique distribuendo, vel mercem avertendo, aut dolo perdendo, vel inficiando eum qui agit esse creditorem. *d. tit.* N. 17.

(2) Ex quo dolo tenebitur tributoria.

MCCLXIII. Si pupilli (1) dolo factum sit, tenetur; quamvis scientia ejus non sufficiat ad negotiationem (2). *l.* 3. § 2. ff. *d. tit.*

*Pupillus* (3) Hactenus ex dolo tutoris Tributoria tenetur, si quid ad eum pervenerit. *De cætero* Hactenus tenebitur, ut actionem quam contra tutorem habeat præstet. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

Procuratoris scientiam et dolum nocere debere domino, non dubitamus. *l.* 5. ff. *d. tit.*

(1) Qui ejus ætatis est ut doli capax sit.

(2) Fingendum, sciente tutore servum negotiatum.

(3) Idem dic de furioso, et cæteris qui in Cura sunt.

MCCLXIV. Etiam mortuo servo, dominus, item heres (1) ejus, perpetuo teneri debebit. *l.* 8. ff. *d. tit.*

De peculio actione, etiam cum emptore servi agi potest; Tributoria non potest. *l.* 10. ff. *d. tit.*

(1) In id tamen dumtaxat quod ad ipsum pervenit ex dolo defuncti; ex proprio, in solidum.

MCCLXV. Eligere quis debet qua actione experiatur, De peculio, an Tributoria; cum sciat sibi regressum ad aliam non futurum. *l.* 9. § 1. ff. *d. tit.*

## ARTICULUS IV.

### *De actione* Quod jussu.

MCCLXVI. Ex jussu domini (1), in solidum adversus eum judicium datur. Nam quodammodo cum eo contrahitur qui jubet. *l.* 1. ff. *d. tit.*

Si jussu fructuarii erit cum servo contractum, item ejus cui bona fide servit, Quod Jussu danda in eos actio. *d. l.* 1. § 8.

Si tutoris (2) jussu, servo pupilli creditum sit; ex utilitate pupilli, puto in pupillum dandam actionem Quod jussu tutoris. *l.* 2. ff. *d. tit.*

(1) Vel dominæ, vel patris; ita tamen si dominus fuerit capax se obligandi.

(2) Idem dic de curatore, procuratore, Reipublicæ administratore.

MCCLXVII. *Domini* Jussum accipiendum est, sive specialiter in uno contractu jusserit, sive generaliter. *sup. d. l.* 1. § 1.

*Dominus* Revocare jussum, antequam credatur, potest. *d. l.* 1. § 2.

Dominus si fidejusserit pro servo, non tenetur Quod jussu (1); quasi extraneus enim intervenit. *d. l.* 1. § 5.

(1) Sed tenetur ex fidejussione sua *Ex stipulatu.*

MCCLXVIII. Si unus ex dominis jussit, is solus tenebitur: si duo, cum quovis in solidum agi potest. *l.* 5. § 1. ff. *d. tit.*

Qui De peculio egit, quum posset Quod jussu; in ea causa est ne possit (1) Quod jussu posset agere. *l.* 4. § *fin. ff. Quod cum eo, etc.*

(1) Nisi sit causa ex qua possit restitui in integrum.

## ARTICULUS V.

### *De* Exercitoria *actione.*

MCCLXIX. Cum interdum ignari cujus sint conditionis vel quales, cum magistris propter navigandi necessitatem contrahamus; æquum fuit, eum qui magistrum navi imposuit, teneri. *l.* 1. ff. *de Exerc. act.*

*Ex cujus contractu detur hæc actio.*

MCCLXX. Cujus conditionis sit magister, nil interest; liber an servus, sed nec cujus ætatis sit. *d. l.* 1. § 4.

Magistrum accipiemus, et eum quem magister præposuit (1): omnia enim facta magistri debet præstare, qui eum præposuit. *d. l.* 1. § 5.

Si plures sint magistri, non divisis officiis; quodcumque cum uno (2) gestum erit, obligabit exercitorem; si divisis, pro cujusque officio obligabitur exercitor. *d. l.* 1. § 13.

Si cum quolibet nautarum sit contractum; non datur actio in exercitorem, quanquam ex delicto eorum detur. *d. l.* 1. § 2.

(1) Licet dominus prohibuisset eum subpræponere.

(2) Nisi ita præpositi fuerint, ut nonnisi cum omnibus contrahi posset.

*Ex qua causa detur.*

MCCLXXI. Non ex omni causa Prætor dat in exercitorem actionem, sed ejus rei nomine cujus ibi præpositus fuerit. *d. l.* 1. § 7.

Præpositio certam legem dat contrahentibus. *d. l.* 1. § 12.

*Magister* Si hac lege accepit *mutuum* quasi in navem impensurus, mox mutavit voluntatem; teneri exercitorem. Quod si ab initio consilium cœpit fraudandi creditorem, et specialiter non (1) expresserit quod ad navis causam accipit; contra esse. *d. l.* 1. § 9.

(1) Si igitur expresserit, quamvis per mendacium, tenebitur exercitor; sed demum quatenus probabile esse potuit ad hanc causam eum mutuari. *d. tit.* N. 8.

*Etiam* Si unus ex exercitoribus cum magistro navis contraxerit; agere cum aliis exercitoribus poterit. *l.* 5. § 2. ff. *d. tit.*

*Adversus quos detur.*

MCCLXXII. Si plures navem exerceant, cum quolibet eorum in solidum (1) agi potest. *l.* 1. § *fin.* ff. *d. tit.*

Ex voluntate (2) in solidum tenentur (3), qui habent in potestate Exercitorem. *d. l.* 1. § 20.

Est nobis electio, utrum exercitorem, an magistrum convenire velimus. *d. l.* 1. § 17.

(1) Ex contractu magistri. Quod si cum ipsis per se exercentibus contractum esset, pro portione exercitionis quisque teneretur.

(2) Non ex mera scientia, ut in *Tributoria.*

(3) Tam ex contractibus magistri, quam ex contractibus ipsiusmet exercitoris. Speciale hoc circa exercitores.

## ARTICULUS VI.

### *De* Institoria actione.

MCCLXXIII. Æquum Prætori visum est, sicut commoda sentimus ex actu institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum et conveniri. *l.* 1. ff. *de Instit. act.*

Qui præposuit, tenebitur ipsa præpositione. *l.* 11. § 2. ff. *d. tit.*

De quo palam (1) proscriptum fuerit Ne cum eo contrahatur, is præpositi loco non habetur. *d.* § 2.

Si per id temporis quo propositum (2) non erat, vel obscurata proscriptione contractum sit; Institoria locum habebit. *d. l.* 11. § 4.

(1) Claris litteris, unde de plano legi possint; et eo sermone qui a vulgo eo loci intelligatur. d. l. 11. § 3.

(2) Nec refert quis sustulisset, etiamsi ipse institor decipiendi causa.

MCCLXXIV. Parvi refert quis sit institor, liber an servus, proprius vel alienus. *Sed et* pupillus institor obligat eum qui eum præposuit, Institoria actione. *l.* 7. §§ 1 *et fin.* ff. *d. tit.*

Varietate (1) status *institoris*, non mutabitur periculi causa. *l.* 19. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Ut si servus institor, fuerit manumissus.

MCCLXXV. Quisquis (1) præposuit, competit Institoria. *l.* 7. § 1. ff. *d. tit.*

Etsi procurator (2) meus, tutor, curator, institorem præposuerit; dicendum erit, veluti a me præposito, dandam Institoriam actionem. *l.* 5. § *fin.* ff. *d. tit.*

Non imputandum est ei qui sciens dominum decessisse, cum institore exercente mercem contrahat (3). *l.* 17. § 3. ff. *d. tit.*

Si impubes patri habenti institores heres extiterit, deinde cum iis contractum fuerit; dicendum est in pupillum dari actionem (4), propter utilitatem promiscui usus. *d. l.* 17. § 2.

(1) Modo sit obligationis capax. Unde pupillus non aliter tenebitur, quam si tutore auctore præposuerit.

(2) Vel omnium bonorum, vel cui specialiter mandavi, vel si ratum habui.

(3) Tamdiu enim manet institor, donec heredes eum removerint.

(4) Sive ante, sive post aditam hereditatem; donec heres factus eum removerit.

MCCLXXVI. Non omne quod cum institore geritur, obligat eum qui præposuit; sed ita, si ejus rei (1) gratia cui præpositus fuerit, contractum est. *l.* 5. § 11. ff. *de Instit. act.*

Conditio (2) præpositionis servanda est. *l.* 11. § 5. ff. *d. tit.*

Creditor *qui institori fœneratur*, scire debet necessariam esse mercium comparationem; et sufficit si in hoc crediderit: non etiam illud exigendum, ut ipse curam suscipiat an in hanc rem pecunia eroganda est. *l.* 7. § *fin.* ff. *de Exercit. act.*

(1) Qui V. G. ad emendas merces præpositus est; ejus rei gratia contrahere videtur, non solum quum emit merces, sed et quum accipit mutuam pecuniam ut emat: secus si vendat. *d. tit.* N. 12, 13 et 14.

(2) Puta, ut nonnisi accepto pignore aut fidejussoribus in creditum abeat; ut cum certo genere hominum non contrahat, ut interventu certæ personæ, etc.

MCCLXXVII. Si plures tabernam exerceant; verum est, exemplo exercitorum (1), in solidum unumquemque *Institoria* conveniri posse. *l.* 13. § 2. ff. *de Instit. act.*

Ubicumque actio Societatis vel Communi dividundo cessat (2), quemque pro parte sua condemnari *Institoria* oportere constat. *l.* 14. ff. *d. tit.*

(1) Navis.

(2) Exemplum pone eo casu quo defunctus servum suum institorem manumisisset, et plures heredes reliquisset. *d. l.* 14.

## ARTICULUS VII.

*De aliis causis in quibus quæritur, an ex alieno contractu actio detur.*

MCCLXXVIII. *Prætor* Exercenti navem, adversus eos qui cum magistro contraxerunt, actionem non pollicetur... Solent plane Præfecti propter ministerium annonæ, extra ordinem juvare eos ex contractu magistrorum. *l.* 1. § 15. ff. *de Exercit. act.*

Marcellus ait; Debere dari actionem ei qui institorem præposuit, in eos qui cum eo contraxerunt; si modo aliter rem suam servare non potest. *l.* 1. § *fin. et l.* 2. ff. *de Instit. act.*

MCCLXXIX. Si cum villico (1) alicujus contractum sit, non datur in dominum actio. *l.* 16. ff. *d. tit.*

In eum qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem præposuit, Utilis ad exemplum Institoriæ dabitur actio. *l.* 19. ff. *d. tit.*

Si pecuniam militis, procurator ejus mutuam dedit, fidejussoremque accepit; actionem dari militi cujus pecunia fuerit, placuit. *l.* 26. ff. *de Reb. cred.*

*Ex causa judicati, pro procuratore, vel contra procuratorem (nisi sit in rem suam) actio domino et in dominum datur. Tit.* Judic. solv.

*Item* In omnibus Prætoriis stipulationibus... si procurator meus stipuletur, mihi causa cognita ex ea stipulatione actio competit. *l.* 5. ff. *de Præt. stipul.*

*Item ei cui donatio restituenda est, adversus eum cui donatum est, actionem dari supra vidimus. N.* 1173.

(1) Nisi fuerit præpositus distrahendis frugibus.

MCCLXXX. Per tutorem pupillo actio, nisi certis ex causis, quæri non potest. *l* 5. Cod. *Quand. ex fact. tut.*

Si tutores tua prædia locaverunt, ex eorum contractu Utilis tibi quæri potest actio. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

Si tutor vel curator pecunia ejus cujus negotia administrat mutua data, ipse stipulatus fuerit; Utilis actio ei cujus pecunia fuit, datur ad mutuam pecuniam exigendam. *l.* 2. ff. *Quand. ex fact. tut.*

Si impuberis nomine tutor vendiderit; evictione secuta, Papinianus ait dari in eum cujus tutela gesta sit, Utilem actionem. *l.* 4. § 1. ff. *de Evict.*

Si in rem Minoris pecunia profecta sit, quæ

curatori vel tutori ejus, nomine Minoris, mutuo data est; actio in Minorem danda est. *l.* 3. Cod. *Quando et fact. tut.*

Tutor qui et coheres pupillo erat, fideicommissi nomine in solidum ipse cavit... In adultum pupillum pro parte danda Utilis, actio. *l.* 8. ff. *Quando ex fact. tut.*

## SECTIO V.

### *De Obligationibus quæ ex Delictis et Quasi-delictis nascuntur.*

*REGULÆ GENERALES circa illas obligationes, et Delictorum æstimationem.*

MCCLXXXI. Qui mandat, ipse fecisse videtur. *l.* 10. ff. *Mand.*

*Hinc V. G.* Si mandatu meo facta sit injuria; plerique aiunt tam me qui mandavi quam eum qui suscepit, Injuriarum teneri. *l.* 11. § 3. ff. *de Injur.*

In maleficio (1), ratihabitio mandato comparatur. *l.* 152. § 2. Ulp. lib. 60. ad Ed.

(1) Exemplum est: si quis me fundo, tuo nomine, vi dejecerit, et factum ratum habueris, æque teneris *De Vi* ac si mandasses; adeoque æque atque si ipse me dejecisses.

MCCLXXXII. *Interdum solus qui jussit, tenetur; scilicet si is qui fecit, erat subditus ei qui jussit. Hinc regulæ sequentes.*

Is damnum dat, qui jubet dare; ejus vero (1) nulla culpa est cui parere necesse sit. *l.* 169. Paul. lib. 2. ad Plaut.

Ad ea quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis; si vel dominis vel his qui vice dominorum sunt, veluti tutoribus aut curatoribus obtemperaverint. *l.* 157. Ulp. lib. 71. ad Ed.

(1) Trahe regulam ad cætera levia delicta. In atrocioribus autem fallit regula, nec excusatur qui paruit; quantumvis subditus juri ejus qui jussit. Vide Reg. seq.

MCCLXXXIII. Qui scit *eum quem in potestate habet, delinquere; suo nomine* in solidum tenetur. *l.* 5. § 1. ff. *de Noxal. act.*

*Scilicet si prohibere potuit. Nam* Nullum crimen patitur is qui non prohibet, quum prohibere non potest. *l.* 109. Paul. lib. 5. ad Ed.

*Et* Culpa caret qui scit, sed prohibere non potest. *l.* 50. Idem lib. 39. ad Ed.

*De æstimatione delictorum.*

MCCLXXXIV. Nunquam crescit ex post (1) facto, præteriti delicti æstimatio. *l.* 138. § 1. Paul. lib. 27. ad Ed.

(1) Hinc furtum quod, quum fieret, fuit *Non manifestum*, non æstimabitur *Manifestum* ex eo quod ex post facto, interposito intervallo fur cum re subrepta fuerit deprehensus. Hinc qui servum non mortifere vulneravit, non tenebitur tanquam de occiso homine, licet ex post facto imperitia medici servus mortuus fuerit, etc.

### ARTICULUS I.

*De Furto.*

§ 1. *De contrectatione ad substantiam Furti necessaria.*

MCCLXXXV. Hoc Jure utimur; ut furtum sine contrectatione non fiat. *l.* 52. § 19. ff. *d. tit.*

*Corollarium primum.* Sola cogitatio furti faciendi, non facit furem. *l.* 1. § 1. ff. *d. tit.*

*Corollarium secundum.* Qui furti faciendi causa conclave intravit, nondum fur est. *l.* 21. § 7. ff. *d. tit.*

*Corollarium tertium.* Qui depositum abnegat, non statim Furti tenetur, sed ita si intervertendi causa occultaverit. *l.* 1. § 2. ff. *d. tit.*

Si is qui indebitum accipiebat (1), delegaverit solvendum; non erit Furti actio, si eo absente solutum sit; si præsente, furtum (2) facit. *l.* 43. § 2. ff. *de Furt.*

(1) Alium se simulans.

(2) Videtur enim contrectare; non quidem per se, sed per eum cui præsens rem tradi jubet.

MCCLXXXVI. Qui lancem rasit, totius fur est. *l.* 22. § 2. ff. *d. tit.*

Qui in acervo frumenti modicum sustulit.... et qui dolium aperuit et inde parum vini abstulit.... verum est in tantum eos Furti actione teneri, quantum abstulerunt (1). *l.* 21. ff. *d. tit.*

Si duo pluresve unum tignum furati sunt, quod singuli tollere non potuerint; dicendum est, omnes eos Furti in solidum teneri. *d. l.* 21. § 9.

(1) Quod obtinuit contra Ofilii et Trebatii sententiam: qui eos totius acervi et totius dolii fures censebant. Et ita hæ res dividuæ differunt ab individuis, qualis est lanx (*un plat*).

MCCLXXXVII. Ei qui Furti actionem habet, assidua contrectatione furis non (1) magis actio nasci potest. *l.* 9. ff. *d. tit.*

(1) Hæc enim assidua contrectatio pro una habetur. Si tamen res dominium mutasset, vel ad dominum possessio rediisset; nova contrectatio novum furtum videretur, novamque actionem pareret.

§ 2. *De affectu furandi et lucri faciendi.*

MCCLXXXVIII. Furtum sine affectu furandi non committitur. *Institut. l.* 4. *Tit.* 1. § 7.

Is solus fur est, qui adtrectavit quod invito domino se facere scivit. *l.* 46. § 7. ff. *de Furtis.*

Verum est, si meretricem ancillam rapuit quis vel celavit, furtum (1) non esse. *l.* 39. ff. *d. tit.*

Si quis non animo furti faciendi, sed tantum damni (2) dandi, tabulas delevit; Furti non tenebitur. *l.* 41. § 1. ff. *Ad Leg. Aquil.*

Eum qui quid utendum accepit, si ipse alii commodaverit (3), Furti obligari responsum est.... Species enim lucri est, ex alieno largiri et debitorem sibi acquirere. *l.* 54. § 1. ff. *de Furt.*

(1) Quia non animo furandi et lucri faciendi, sed libidinis implendæ causa fecit. Secus, si meretrix non esset.

(2) Si quis alius quam debitor chirographum delevit, animo damni dandi.

(3) Quum sciret se invito domino facere.

MCCLXXXIX. Si quid fur fregerit aut ruperit, quod non etiam furandi causa contrectaverit; ejus nomine cum eo Furti agere non potest. *l.* 22. ff. *d. tit.*

Fur si majoris ponderis quid aperuit vel refregit quod tollere non possit, non est omnium (1) rerum cum eo Furti actio, sed earum tantum quas tulit... Quod si totum vas tollere potuit, dicimus eum totius esse furem; licet solverit ut quasdam tolleret (2) *l.* 21. § 8. ff. *d. tit.*

Qui saccum habentem pecuniam surripit; Furti, etiam sacci nomine, tenetur: quamvis non sit ei animus sacci furandi (3). *l.* 77. ff. *d. tit.*

(1) Nam hoc casu non potest præsumi habuisse voluntatem furandi omnes res; nec enim voluit, quod sciebat fieri non posse.

(2) Præsumitur enim voluisse totum quod contrectavit, furari; licet aliquo casu impeditus postea solverit, ut quasdam duntaxat tolleret.

(3) Propter se. At habuit voluntatem etiam saccum surripiendi propter pecuniam, quod sufficit.

MCCXC. Si quis æs surripuit dum aurum subripere putat, aut contra; furtum (1) committit. *l.* 21. § 2. ff. *d. tit.*

Nihil ad furtum minuendum facit, quod cujus sit ignoret. *l.* 43. § 4. ff. *d. tit.*

(1) Habuit enim voluntatem furandi hoc quod contrectabat, licet in materia erraret; quod sufficit.

§ 3. *De eo quòd ad substantiam furti requiritur, ut citra consensum domini fiat.*

MCCXCI. Quis voluntatem domini habens, fur dici (1) potest? *l.* 48. ff. *de Furt.*

Qui vim intulit; cum possessionem a me sit consecutus, fur (2) non est. *l.* 14. § 12. ff. *Quod met. caus.*

(1) Nec erit fur; etiamsi falso credat se invito domino facere. *Institut.* lib. 4. Tit. 1. § 8.

(2) Volui enim ei tradere, quamvis coactus.

MCCXCII. Si quis nihil in persona (1) sua mentitus est, sed verbis fraudem (2) adhibuit; fallax est magis, quam furtum (3) facit. *l.* 43. § 3. ff. *de Furt.*

Falsus procurator, ita demum furtum pecuniæ faciet; si nomine veri procuratoris assumpto (4), debitorem alienum circumvenit. *l.* 80. § 6. ff. *d. tit.*

Falsus (5) procurator furtum quidem facere videtur, si hac mente dederit ei nummos debitor ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat... Quod si ita det debitor (6) ut nummi procuratoris fiant, nullomodo eum furtum facere. *l.* 43. § 1. ff. *d. tit.*

Si rem meam quasi tuam tibi tradidero, scienti meam esse; magis est furtum te facere (7), si lucrandi animo feceris. *l.* 44. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Id est, qui non se alium esse mentitur; quamvis de conditione sua mentiatur.

(2) Puta, ut ipsi numeraretur pecunia.

(3) Voluntate enim domini, quamvis decepti, accipit.

(4) Hoc casu pecuniam accipit à domino; qui ei quem ille se esse simulabat, non ipsi, pecuniam dare voluit. Quod si non simulavit se esse alium quam revera erat, sed mentitus est se esse procuratorem quum non esset; tamen dominus voluit ipsi dare, quamvis deceptus voluit.

(5) Qui non se alium quam est simulat.

(6) Quamvis deceptus, et cum credens verum procuratorem esse.

(7) Neque enim volui rei dominium transferre, quam nesciebam meam.

MCCXCIII. Quum emeres ad pondus; non ex voluntate venditoris accipis, cum erret (1) in pondere. *l.* 52. § 22. ff. *d. tit.*

(1) Adeoque furtum facis ejus quod plus est quam pondus de quo convenit, si sciens accipias.

§ 4. *Cujus rei furtum fiat; et quomodo, etiam* Usus *aut* Possessionis, *ab ipso rei domino.*

MCCXCIV. Verum est quod plerique probant, fundi Furti agi non (1) posse. *l.* 25. ff. *d. tit.*

Non (2) furtum fit, nisi sit cui fiat. *l.* 43. § 5. ff. *d. tit.*

*Hinc* Rei hereditariæ (3) furtum non fit, sicut nec ejus quæ sine domino est. *l.* 6. ff. *Expil. hered.*

Rei nostræ furtum facere non (4) possumus. PAUL. SENTENT. LIB. 2. *Tit.* 32. § 20.

Socius... potest (5) rei communis furtum facere. *l.* 45. ff. *de Furt.*

Si filiusfamilias surreptus sit, patrem habere Furti actionem palam (6) est. *l.* 14. § 13. ff. *d. tit.*

(1) Fluit ex definitione : *Contrectatio* Enim in solas res mobiles cadit.

(2) Fluit pariter ex definitione : *Contrectatio* enim seu possessionis interversio intelligi non potest, si persona non fuit cui possessio interverteretur.

(3) Si tamen res hereditaria ab aliquo detineatur, puta commodatario, creditore; potest ejus furtum fieri. Hæc trahe ad rem captivi.

(4) At possumus furtum facere possessionis rei nostræ; si hæc possessio aliena sit : infra N. seq.

(5) Sed non facile in socio furtum præsumitur : l. 51, ff. *Pro socio.*

(6) Videtur enim ob patriam potestatem possideri.

MCCXCV. Si pignore (1) creditor utatur, Furti tenetur (2). *l.* 54. ff. *d. tit.*

Qui jumenta sibi commodata (3) longius eduxerit (4), furtum facit. *l.* 40. ff. *d. tit.*

Dominus qui rem surripuit in qua ususfructus alienus est, Furti usufructuario tenetur. *l.* 15. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Idem dic de depositario, de fullone qui polienda mea vestimenta accepit.

(2) Scilicet si se invito domino uti intelligat.

(3) Aut locata.

(4) Aut quavis alia re ad alium usum utitur, quam ad quem commodata aut conducta est.

MCCXCVI. Si bona fide rem meam emeris, eamque ego subripuero; tenebor tibi (1) FURTI, etsi dominus rei sum. *l.* 20. § 1. *ff. d. tit.*

Qui rem pignori dat, eamque surripit; Furti actione tenetur. *l.* 19. § 5. ff. *d. tit.*

Furtum rei pigneratæ dominus, non tantum tunc facere videtur quum possidenti sive tenenti creditori aufert; verum si eo tempore abstulerit quo non possidebat, ut puta si rem pignoratam vendidit (2). *d. l.* 19. § 6.

Si is qui rem commodasset, eam clam abstulisset; Furti cum eo agi non potest..... si nullas retinendi (3) causas, is cui commodata res erat, habuit. *l.* 59. ff. *d. tit.*

(1) Scilicet ita demum si tua intersit rem retinere; puta, propter aliquas impensas propter quas jus rem retinendi habeas. l. 53. § 4.

(2) Aut specialiter alii obligaverit. l. 66. ff. *d. tit.*

(3) Puta, ob impensas quas in eam fecit.

§ 5. *De Furtorum divisione, in* Manifestum *et* Non manifestum.

MCCXCVII. Fur est manifestus, qui deprehenditur cum furto. *l.* 3. ff. *d. tit.*

Magis est, etsi non ibi deprehendatur ubi furtum fecit, attamen esse furem manifestum; si cum re furtiva fuerit apprehensus, priusquam eo loci rem pertulerit quo destinaverat (1). *d. l.* 3. § 2.

Parvi refert a quo deprehendatur; ab eo cujus res fuit, an ab alio. *d. l.* 3. § 1.

Si, quum vidisses subripientem, et ad comprehendendum eum accurrisses, abjecto furto effugit; fur manifestus est. *l.* 7. § 2. ff. *d. tit.*

Si abscondisti te; etiamsi vidisti furtum fieri, attamen non est manifestum. *d. l.* 7. § 1.

(1) Eo die quo furtum factum est. Non est autem manifestus, etsi postea cum re deprehendatur.

§ 6. *De Condictione furtiva.*

*Ex furto fur ad restituendam domino rem quam subripuit, obligatur. Ex qua obligatione domino actio nascitur, quæ appellatur* Condictio furtiva.

*Quibus et in quos competat.*

MCCXCVIII. In furtiva re, soli domino Condictio (1) competit. *l.* 1. ff. *de Cond. furt.*

(1) In quo differt ab actionibus *Furti* pœnalibus, quæ quibuslibet, etiam non dominis quibus surrepta est competit : infra §°. seq. Ei autem qui dominus non est, puta creditori pigneratitio si surrepta sit; hæc quidem Condictio non competit, sed ad hujus instar *Condictio incerti* datur. l. 12. § 2. ff. *de Cond. furt.*

Ei competit Condictio cui (2) res surrepta est, aut heredi (3) ejus. *l.* 11. ff. *d. tit.*

Nunquam Condictione *hac* alius quam qui fecit (4) tenetur, aut heres (5) ejus. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Qui furtum admittit re commodata vel deposita utendo, Condictione quoque ex furtiva causa obstringitur. *l.* 16. ff. *d. tit.*

Quod ab alio servus surripuit, Condici (6) ei non potest; nisi liber contrectaverit. *l.* 15. ff. *d. tit.*

(2) Non aliter igitur domino datur, nisi ipsi sit surrepta.

(3) Non igitur legatario. d. l. 11.

(4) Aut ipse furtum fecit, aut per aliquod factum externum opem tulit. Secus si consilio duntaxat instruxit furem, quamvis hic *Furti* teneatur.

(5) Etiamsi nil ad ipsum pervenerit: in quo hæc actio adhuc differt ab actione *Furti.*

(6) Et in hoc quoque differt ab actione *Furti*, quæ noxalis est et cum capite ambulat. Hæc autem non est *Noxalis*, et datur in dominum servi de eo quod pervenit.

*Quarum rerum nomine competat.*

MCCXCIX. Bove surrepto et occiso, Condictio et bovis et corii et carnis domino competit; si et corium (1) et caro contrectata fuerint. *l.* 14. § 2. ff. *d. tit.*

Quamvis earum rerum quas quis non (2) abstulit, Furti teneatur; attamen condici ei non (3) potest. *l.* 21. § *fin.* ff. *de Furt.*

Liberarum personarum nomine, licet Furti actio sit, Condictio tamen nusquam est. *l.* 38. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Hæc enim contrectatio, novum furtum utpote diversæ rei videtur. Cæterum qui et una pretium bovis consecutus fuerit, summovebitur ab altera; et qui pretium carnis et corii consecutus est, deducto eo pretium bovis consequetur.

(2) Sed tamen contrectavit animo auferendi eas.

(3) Hac enim actione intendit quis ut possessio sibi restituatur: quod intendere non potest, qui eam non amisit.

*Quid veniat in Condictione furtiva.*

MCCC. *Decisio hujus quæstionis pendet ex hac regula:* Semper moram fur facere videtur. *l.* 8. § 1. ff. *de Condict. furt.*

*Hinc* 1.° Si ex causa furtiva res condicatur, placet id tempus spectandum quo res unquam (1) plurimi fuit. *d.* § 1.

*Imo* In Condictione poculorum, etiam cælaturæ æstimatio fiet quæ impensa furis facta est. *l.* 13. ff. *d. tit.*

*Hinc* 2.° Id venire in Condictionem certum est, quod intersit (2) agentis. *l* 3. *ff. d. tit.*

(1) Nam post moram res est periculo debitoris.

(2) Id est, omne lucrum quod ex re percipere potuisset.

*Quamdiu competat.*

MCCCI. 1. Tamdiu Condictioni locus est, donec domini facto dominium ejus rei ab eo (1) recedat. *l.* 10. § 2. ff. *d. tit.*

2. Persecutionem (2) eorum quæ vi vel furto ablata sunt, etiamsi postea intercciderent, integram esse; jure responsum est. *l.* 1. *Cod. de His quæ vi met.*

3. Decisione, Furti quidem actio; non autem Condictio tollitur. *l.* 7. ff. *de Cond. Furt.*

4. Nemo furum Condictione tenetur, posteaquam dominus possessionem (3) apprehendit. *d. l.* 10. *pr.*

5. Parvi refert ad tollendam Condictionem, offeratur servus furtivus; an in aliud nomen aliumque statum obligationis transferatur. *l.* 17. ff. *d. tit.*

(1) Cum enim soli domino competat (supra N. 1298. Reg. 1.) debet desinere actio ei competere, quum suo facto dominus esse desiit (ut si rem legavit, si ipso provocante res in judicio *Communi dividundo* socio adjudicata est: secus si provocatus fuisset; nam actione quæ semel ei competit, quæ *Res sua* est, non facile citra factum suum privandus est.

(2) Fluit ex Reg. 1. N. præced. Et ita obtinet nisi oblatione rei furtivæ purgata fuerit mora.

(3) Condictio enim devenit in eum casum a quo incipere non potuit: supra Reg. *Quamvis* N. 1299.

§ 7. *De actione* Furti *pœnali.*

*Obligatur etiam ex furto fur ad pœnam, aut quadrupli si furtum manifestum, aut dupli si non manifestum fiat.*

*Quibus competat.*

MCCCII. Furti agere potest, is cui interest rem non surripi. Interesse autem ejus videtur qui damnum passurus est, non ejus qui lucrum (1) facturus esset. *l.* 71. § 1. ff. *de Furtis.*

(1) Hinc qui rem alienam quamvis bona fide possidebat; vel *Pro herede* vel *Pro donato*, non habet *Furti* actionem; quia ejus non interest, nisi propter lucrum usucapionis. Secus de bonæ fidei emptore; ejus enim interest propter damnum pretii quod actione DE *evictione* recepisset.

Tunc is cujus interest, Furti habet actionem; si ex honesta causa (2) intersit. *l.* 11. ff. *d. tit.*

*Et ita demum* Is cujus interest non surripi, Furti actionem habet; si rem tenuit (3) domini voluntate. *l.* 85. ff. *d. tit.*

Non is cujuscumque interesit rem non perire, habet Furti (4) actionem; sed qui ob eam rem tenetur quod ea res culpa ejus perierit. *l.* 14. § 10. ff. *d. tit.*

*Harum regularum exempla in regulis sequentibus.*

Si vendidero nec tradidero servum, et is sine culpa mea surripiatur; magis (5) est ut mihi Furti competat actio. *l.* 80. ff. *d. tit.*

Creditori quoque damus Furti actionem, quamvis res in bonis ejus non sit; non solum adversus extraneum, verum et contra ipsum dominum (6). *l.* 12. ff. *d. tit.*

Si servus fructuarius (7) surreptus est; uterque, et qui fruebatur et dominus, Furti actionem (8) habet. *l.* 46. § 1. ff. *d. tit.*

Frugibus ex fundo subreptis (9), tam colonus quam dominus Furti agere potest; quia utriusque (10) interest. *l.* 82. § 1. ff. *d. tit.*

Fullo (11) qui polienda vestimenta accepit, semper agit *Furti*; si autem solvendo non est, ad dominum actio redit (12). *l.* 12. ff. *d. tit.*

(2) Hinc hæc actio non datur malæ fidei possessori.

(3) Hinc tutor, negotiorum gestor, etc. non habent hanc actionem: d. l. 85. § 1. Hinc emptor ante traditionem, non habet hanc actionem: sed venditor debet ei cedere; et nisi cedat, *Utilis* emptori datur.

(4) Ut cui debita est.

(5) Ratio dubitandi, quia videtur mea non interesse; cum, etsi surreptus non esset, eum non possem retinere; sed tenerer emptori tradere, cui hoc furtum non præsto cum sine culpa mea acciderit. Imo (inquit Papinianus) *mea interest; quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad præstanda actiones teneor.* d. l. 80.

(6) Quamvis solvendo sit, et quamvis aliis pignoribus creditori sit aliunde cautum. Interest enim majorem cautionem habere.

(7) Idem dic de usuario.

(8) Nam utriusque interest; et utrique surreptus videtur, cum fructuarius nudam rei detentionem, dominus qui per fructuarium possidebat possessionem rei haberet.

(9) Dum penderent. Alioquin solius coloni erit actio *Furti.*

(10) Domini, quia dominus est frugum surreptarum; et coloni, quia, si non surrepti fuissent, colonus eorum dominium adeptus fuisset eos percipiendo.

(11) Idem dic de commodatario, et cæteris qui rei surreptæ custodiam præstant, ob quam videtur eorum interesse.

(12) Nec enim hoc casu fullonis periculo res fuisse videtur, qui non habebat quod perderet. d. l. 12.

*Qui actionibus* Furti *teneantur, et de quibus rebus.*

MCCCIII. Non tantum qui furtum fecerit; sed etiam is cujus ope aut consilio furtum factum fuerit, Furti actione tenetur. PAUL. SENT. LIB. 2 *Tit.* 10.

Sane post Veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi et consilium (1) malignum habuerit; nec consilium habuisse noceat, nisi et factum secutum fuerit. *l.* 53. § 1. ¶ *sane* ff. *de Verb. signif.*

Consilium dare videtur qui persuadet, impellit, atque instruit consilio ad furtum faciendum; Opem fert, qui ministerium atque adjutorium ad surripiendas res præbet. *l.* 50. § 3. ff. *de Furt.*

Multum interest, furem quis celet an non indicet: qui novit, FURTI non tenetur; qui celat, hoc ipso tenetur. *l.* 48. § 1. ff. *d. tit.*

Qui ferramenta sciens commodaverit ad effringendum ostium, licet nullum ejus consilium principaliter fuerit ad furtum faciendum, tamen (2) FURTI tenetur. *l.* 54. § 4. ff. *d. tit.*

A transeunte et ignoto emisse te dicere non convenit, volenti evitare alienam bono viro suspicionem. *l.* 5. Cod. *d. tit.*

Placuit eum qui filio vel servo vel uxori opem fert furtum facientibus, Furti teneri; quamvis ipsi (3) Furti non conveniantur. *l.* 36. § 1. *d. tit.*

(1) Et quidem hoc consilium, ut furtum fieret; nam si quis injuriæ faciendæ consilio fores effregit, non tenetur *Furti* quamvis fures introierint.

(2) Voluit enim saltem hypothetice, quum voluit obsequi ei quem sciebat furaturum.

(3) Scilicet filius et servus, cum nulla cum his quos in potestate habemus actio nobis esse possit; et uxor, contra quam ob honorem matrimonii actio *Furti* denegatur.

*De quibus rebus Furti actio competat.*

MCCCIV. Si libertus patrono, cliens vel mercenarius, in re vili (1) furtum fecerit; Furti actio non nascitur. *l.* 89. ff. *d. tit.*

(1) Nota, ex rei vilitate, non præcise ex personarum qualitate, hic non competere actionem.

*De duplo in actione furti* Non manifesti, *et quadruplo in* Manifesti.

MCCCV. In actionem *Furti* pœnalem non venit ipsa res quæ surrepta (1) est. *l.* 48. ff. *d. tit.*

Generaliter dicendum, id quod interest duplari. *l.* 27. ff. *d. tit.*

*Quum dominus agit*, In Furti actione, non (2) quod interest quadruplabitur vel duplabitur, sed rei verum pretium. *l.* 50. ff. *d. tit.*

(1) Sed mera pœna.

(2) *Non* tantum. Vide Reg. seq.

Quum jure dominii detur Furti actio; quamvis non alias nisi nostra intersit competat; tamen ad æstimationem (3) corporis, si nihil amplius (4) intersit, utilitas in ea referenda est. *l.* 80. § 1. ff. *d. tit.*

Tunc sola utilitas æstimationem facit, quum cessante dominio (5) Furti actio competit. *d.* § 1.

*Fur* Dupli tenetur, quanti unquam apud eum *res* plurimi fuit. *l.* 67. § 2. ff. *d. tit.*

(3) Etsi is dominus agat *Furti*, cui in eventum alicujus conditionis res evincenda erat; tamen non id quanti est jus quod habet, quod forte minoris æstimaretur, sed quanti res est duplatur aut quadruplatur.

(4) Nam et si ultra aliquid ejus intersit, V. G. quia surreptus servus heres institutus fuit, hoc quoque duplabitur.

(5) Id est quum alius quam dominus agit, puta creditor, fructuarius commodatarius, etc.

*Quando extinguatur necne* Furti *actio.*

MCCCVI. Post (1) decisionem, Furti Leges agi prohibent. *l.* 13. Cod. *de Furtis.*

Apparet, recepta re, nihilominus salvam esse Furti actionem. *l.* 54. § 3. ff. *de Furt.*

Inter omnes constat, etiamsi extincta sit res furtiva, tamen Furti remanere actionem. *l.* 46. ff. *d. tit.*

(1) Sive dominus dederit, sive tutor, curator; item servus qui habet liberam administrationem peculii ex quo res surrepta est. Non dissimili ratione, pluribus rebus simul surreptis; si unius rei nomine actum est, cæterarum nomine non poterit idem conveniri nisi diverso nomine conveniatur. Tit. *de Furtis* N. 83.

## ARTICULUS II.

*De actione* Vi *bonorum raptorum.*

*In eos qui vi, aut etiam sine vi sed coactis ad hoc hominibus, rem alienam rapiunt, aut damnum in re aliena dant; præter actiones* Furti *aut* Legis Aquiliæ *quibus sunt obnoxii, Prætor propriam actionem dat; quæ intra annum est in quadruplum, in quo inest et rei persecutio; post annum in simplum; et appellari solet : actio* Vi bonorum raptorum.

MCCCVII. In *hac* actione, non utique spectamus rem in bonis actoris esse... Et generaliter dicendum est; Ex quibus causis (1) Furti mihi actio competit in re clam facta, ex iisdem causis habere actionem. *l.* 2. § 22 *et* 23. ff. *Vi bon. rap.*

(1) Non solum quod res mea fuerit, sed et quod in ea jus ususfructus aut pignoris habuerim, aut mihi commodata esset, etc. d. l. 2.

Si quis suam rem rapuit, Vi bonorum raptorum non tenebitur (2), sed aliter mulctabitur. *d. l.* 2. § 18.

Vi bonorum raptorum actionem, potius ad mobilia moventiaque quam ad (3) fundos per injuriam occupatos spectare, explorati Juris est. *l.* 1. Cod. *d. tit.*

Homines Coactos accipere debemus, ad hoc coactos ut damnum daretur. *sup. d. l.* 2. § 4.

Et si unus homo coactus sit, dicemus homines coactos. *d. l.* 2. § 6.

Si quis non homines ipse coegerit, sed inter coactos ipse fuerit, et rapuerit; hac actione tenetur. *d. l.* 12. § 12.

In actione *Vi bonorum raptorum*, intra annum utilem, verum pretium rei quadruplatur; non etiam quod interest. *d. l.* 2. § 13.

(2) Nam nec hoc casu *Furti* quis tenetur. Vide tamen exceptiones Art. præced. §.° 4.°

(3) Nam nec *Furti* agitur fundi nomine.

## ARTICULUS III.

*De Damno injuria dato, quod per Legem Aquiliam vindicatur.*

*Lex* Aquilia *primo Capite, in eum qui servum alienum pecudemve injuria occiderit, actionem dat* Quanti *in anno proximo res plurimi fuerit; tertio autem Capite, ob cætera damna in quavis re data actionem dat,* Quanti *res intra dies triginta proximos plurimi fuerit.*

§ 1. *Quod facti genus Lex Aquilia utroque Capite vindicet.*

*Factum quo damnum detur.*

MCCCVIII. Aquilia eas *demum* ruptiones quæ damna (1) dant, persequitur. *l.* 27. § 17. ff. *ad Aq.*

(1) Igitur si quis servum cciderit, et tumorem ei fecerit; si non sit deterior, non huic actioni, sed actioni *Injuriarum* locus est. Idem, si castraverit, etc.

*Damnum in ipsum corpus.*

MCCCIX. Alia species damni est; ipsum quid corrumpere et (1) mutare, ut Lex Aquilia locum

(1) Scilicet ut Aquiliæ locus sit; ea species damni esse debet quæ in ipsum corpus detur, illudque interimat aut deterius faciat.

habeat : alia, nulla ipsius mutatione, applicare aliquid cujus (2) molesta separatio sit. *d. l.* 27. § 14.

Si quis alienum vinum aut frumentum consumpserit, non videtur damnum (3) injuria dare; ideoque Utilis danda est actio. *l.* 30. § 2. ff. *d. tit.*

(2) Non igitur *Aquiliæ*, sed actioni *In factum* locus est, si lolium in segetem injiciatur.

(3) Scilicet damni genus quod Aquilia vindicat, illud est quod in corpus datur ipsumque corrumpit. Nec enim res videtur corrumpi, quum ad eum usum ad quem illa parata est utimur; corrumpi autem videretur, si effunderetur vel vinum spurcaretur, etc.

*Damnum quod corpore suo quis dederit.*

MCCCX. Damni injuriæ actio ob ea ipsa est, per quæ non extrinsecus alia causa oblata damno quis adfectus est. *l.* 57. ff. *Locati.*

Multum interest, occiderit quis (*quodve alium damnum immediate corpore suo dederit*) an mortis *cujuslibetve alterius damni* causam præstiterit; ut qui *duntaxat* causam (1) præstitit, non Aquilia, sed In factum actione teneatur. *l.* 7. § 6. ff. *ad L. Aquil.*

(1) Qualis est qui venenum porrexit, animal inclusum fame necavit, concitaverit canem ut morderet, aut equum ut equitem præcipitaret, funem quo navis religata esset præciderit, etc.

*Damnum injuria datum.*

MCCCXI. Injuriam accipiemus, damnum culpa datum. *l.* 5. § 1. ff. *ad L. Aquil.*

In Lege Aquilia et levissima culpa venit. *l.* 44. ff. *d. tit.*

Culpa est quod, quum a diligente provideri poterit, non esset (1) provisum. *l.* 31. ff. *d. tit.*

Lusus noxius (2) in culpa est. *l.* 10. ff. *d. tit.*

Non videtur iniquum, si infirmitas (3) culpæ annumeretur; cum affectare quisque non debeat, in quo intelligit infirmitatem suam alii periculosam futuram. *l.* 8. § 1. *ff. ad L. Aquil.*

(1) Hinc Aquilia tenetur, qui die ventoso ignem immisit in stipulam suam; qui longius progressus ædes alienas incendit: item putator qui secus viam ramum dejiciens, non proclamavit, et hominem occidit : si quis servos noxios habuit, etc.

(2) Ut si quis occidit prætereuntem, dum jaculatur alibi quam in campo ad hunc lusum destinato.

(3) Idem de imperitia, ut medicus qui male secuit.

Præceptoris nimia sævitia culpæ assignatur. *l.* 6. ff. *d. tit.*

*Quid culpa vacet necne.*

MCCCXII. Si furiosus (1) damnum dederit, cessabit Aquiliæ actio. *l.* 5. § 2. ff. *d. tit.*

Nemo damnum facit, nisi qui id fecit quod facere jus non habet. *l.* 151. Paul. lib. 64. ad Ed.

Qui, quum aliter tueri (2) se non possunt, damni culpam dederint; innoxii sunt. *l.* 45. § 4. ff. *ad L. Aquil.*

Si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur quin Lege Aquilia non teneatur. Sin quum posset apprehendere maluit occidere, magis est ut injuria fecisse videatur. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Illum solum qui vim infert, ferire conceditur; et hoc, si tuendi, non etiam ulciscendi causa factum sit. *l.* 45. § 4. ff. *d. tit.*

Qui occidit adulterum deprehensum servum alienum, hac Lege non tenebitur. *l.* 30. ff. *d. tit.*

Si in publico certamine alius alium occiderit, cessat Aquilia; plane si cedentem vulneraverit, erit Aquiliæ locus. *l.* 7. § 4. ff. *d. tit.*

(1) Idem dic de infante. In has enim personas culpa non cadit.

(2) Nec solum ad suam, sed interdum ad rerum suarum tutelam, magna vi cogente, damnum aliquod in rebus alienis dare conceditur; ut si quis alienas ædes intercideri, depellendi incendii causa. Tit. *Ad L. Aquil.* N. 28.

§ 2. *Quam cædem specialiter primum Caput Legis Aquiliæ vindicet.*

MCCCXIII. Lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi et quasi manu causam mortis præbuisset. *l.* 51. ff. *d. tit.*

Aquilia Lege teneri existimati sunt, non solum qui ita vulnerassent ut confestim vita privarent; sed etiam hi quorum ex vulnere certum esset (1) aliquem vita excessurum. *d. l.* 51.

Quum a pluribus idem servus ita vulneratus esset, ut non appareret cujus ictu periisset; omnes Lege Aquilia teneri. *d. l.* 51. § 1.

Si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimaverit; priorem non teneri quasi occiderit (2), sed quasi vulneraverit, quia ex alio vulnere periit; posteriorem teneri, quia occidit. *l.* 11. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Ita tamen, si revera ex eo vulnere periit : infra mox.

(2) Et hæc sententia, contra Juliani sententiam obtinuit, *d. tit.* N. 4.

Si vulneratus servus non mortifere (3), negligentia perierit; de vulnerato actio erit, non de occiso. *l.* 30. § *fin. ff. d. tit.*

(3) Cæterum etiam leve vulnus ægroto inflictum, lethale recte videbitur; quamvis sano inflictum, non esset lethale. l. 7. § 5. ff. *d. tit.*

### § 3. *Cui actio Legis Aquiliæ detur.*

MCCCXIV. Legis Aquiliæ actio hero competit, hoc est domino (1). *l.* 11. § 6. *ff. ad L. Aquil.*

Dominum Lex Aquilia appellat, non utique eum (2) qui tunc fuerit quum damnum daretur. *l.* 43. ff. *d. tit.*

Liber homo (3) suo nomine Utilem Aquiliæ habet actionem; Directam non (4), quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur. *l.* 13. *ff. d. tit.*

(1) Creditori, fructuario, et cæteris, *Utilis* tantum datur.

(2) Sufficit enim ut retro fuisse videatur; qualis est captivus; heres qui adiit hereditatem ex qua servus hereditarius, dum hereditas jaceret, occisus est, etc. Si ille servus ante aditam hereditatem occisus, erat legatus: remanet actio apud heredem; si vulneratus duntaxat fuisset, cedere eam deberet legatario. *d. tit.* N. 32.

(3) Si mutilatus sit.

(4) Hinc si servus cujus nomine dominus ob ipsum vulneratum hanc Legis Aquiliæ actionem habebat, domino heres existat ex asse; extinguitur actio, cum deveniat in eum casum a quo non potuit incipere. *d. tit.* N. 36.

### § 4. *Adversus quos detur.*

MCCCXV. Actio Legis Aquiliæ cum eo est qui jussit, si modo jus imperandi habuit (1); si non habuit, cum eo agendum est qui fecit. *l.* 37. *ff. ad L. Aquil.*

*Etiam* Magistratus municipales, si damnum injuria (2) dederint, possunt Aquilia teneri. Si quid tamen adversus resistentem fecerit, non tenebitur. *l.* 29. § 7. ff. *d. tit.*

Si dominus proprietatis vulneraverit servum vel occiderit, in quo ususfructus meus est (3); danda est mihi ad exemplum Aquiliæ actio in eum, pro portione ususfructus. *l.* 12. ff. *d. tit.*

(1) Vide supra N. 1283. Reg. 1.

(2) Puta, in pignoribus quæ capiunt.

(3) Idem dic de creditore, bonæ fidei emptore, etc. Socius autem, etiam *Directam* habet.

### § 5. *Quid veniat in hoc judicio.*

MCCCXVI. Æstimatio hominis occisi ad id tempus refertur, quo plurimi (1) in eo anno (2) fuit. *l.* 23. § 3. ff. *d. tit.*

Annus retrorsus computatur, ex quo quis occisus est: quod si mortifere fuerit vulneratus, ex quo vulneratus est. *l.* 21. § 1. *ff. d. tit.*

Omnia commoda (3) quæ intra annum (4) quo interfectus est pretiosiorem servum facerent, hæc accedere ad æstimationem ejus dicendum est. *l.* 23. § 6. ff. *d. tit.*

Non affectiones æstimandas esse puto. *l.* 33. *ff. d. tit.*

(1) Igitur V. G. si peritus pictor fuit, tanti æstimatur; licet antequam occideretur, pollicem amisisset.

(2) Et pariter in cæteris rebus, *Quanti plurimi* fuerunt intra triginta dies.

(3) Non tamen incerta.

(4) Aut triginta dies, si de tertio Capite agatur.

MCCCXVII. Hæc actio adversus confitentem competit in simplum, adversus negantem in duplum. *l.* 23. § 10. *ff. d. tit.*

## ARTICULUS IV.

### *De aliis Damni speciebus, ac præcipue de servo corrupto.*

MCCCXVIII. *Prætor actionem dat in duplum, adversus eos qui dolo servum alienum receperint aut corruperint.*

Ad omnes corruptelas actio De servo corrupto pertinet. *l.* 9. § 1. *ff. de Serv. corr.*

Sive bonum servum fecerit malum, sive malum fecerit deteriorem; corrupisse (1) videtur. *l.* 1. § 4. *ff. d. tit.*

In *hac* actione, non extra rem duplum est: id enim quod damni datum (2) est, duplatur. *l.* 14. § 5. ff. *d. tit.*

(1) Nec refert quod eum crediderit liberum; imo magis hoc casu delinquit.

(2) Scilicet, tum quod servus vilior factus est; tum furta et damna quæ persuasus est facere, non solum domino, sed et extraneis quatenus dominus de his tenetur, non tamen ea furta et damna quæ postea fecerit.

*Servus corruptus* Etsi decesserit vel alienatus sit vel manumissus, nihilominus locum habebit actio. *l.* 5. § 4. ff. *d. tit.*

Qui bona fide servum emit, hoc Edicto non tenebitur (3), nec poterit Servi corrupti agere; quia nihil ejus interest. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

*De servo corrupto* Utilis actio fructuario competit. *l.* 9. § 1. ff. *d. tit.*

De filio filiave familias corrupto; Utilis competit actio. *l.* 14. § 1. *ff. d. tit.*

(3) Nec enim dolo fecit corrumpendo servum quem credebat suum, cum liceat abuti re sua.

MCCCXIX. *Alias damni dati species vindicant; actio quæ datur adversus* Agri mensorem *qui dolo aut lata culpa falsum modum renuntiando fefellit aliquem, de qua Lib. XI. Tit.* 4; *item actio* Arborum furtim cæsarum, *et actio* De tigno juncto, *de quibus lib.* 47.

## ARTICULUS V.

### *De Injuriis seu contumeliis.*

### § 1. *Quando injuria facta videatur.*

MCCCXX. 1. Injuria ex affectu facientis consistit. *l.* 3. § 1. *ff. de Injur.*

2. Pati quis injuriam, si non sentiat, potest; facere nemo, nisi qui scit se injuriam facere, etiamsi nesciat cui faciat. *d. l.* 3. § 2.

*Declaratur exemplis prima pars Regulæ.*

Si quis per jocum percutiat, aut dum certat, Injuriarum (1) non tenetur. *d. l.* 3. § 3.

Si quis hominem liberum ceciderit, dum putat servum suum; in ea causa est ne Injuriarum teneatur. *d. l.* 3. § 4.

*Declaratur secunda pars Regulæ.*

Si injuria mihi fiat.... licet ille *qui facit* putat me alium esse quam sum, Injuriarum habeo. *l.* 18. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Idem dic de magistro qui castigat discipulum quem is plus æquo sævit, l. 5. § 3. ff. *ad L. Aquil.* De a[illegible] qui consultus affirmat aliquem auctorem esse furti qui non sit auctor.

Sive sciat quis filium meum esse, vel uxorem meam, sive ignoraverit (2), habeo meo nomine actionem. *l.* 1. § 8. *ff. d. tit.*

*At* Quum aliquis filiumfamilias, patremfamilias putat; non potest videri injuriam patri (3) facere: non magis quam viro, si mulierem viduam esse credat. *l.* 18. § 4. *ff. d. tit.*

(2) Voluit enim alicui patrifamilias aut alicui marito injuriam facere: quod sufficit.

(3) Non enim potest videri voluisse injuriam facere alii quam ipsi filio meo; adeoque non meo, sed filii mei duntaxat nomine habeo actionem.

MCCCXXI. Is qui jure publico (1) utitur, non videtur injuriæ faciendæ causa facere. *l.* 13. 1. *ff. d. tit.*

Quæ jure potestatis à Magistratu fiunt, ad Injuriarum actionem non pertinent. *d. l.* 13. § 6.

Eum qui nocentem infamavit, non est bonum æquum ob eam rem condemnari: peccata enim nocentium nota esse, et oportere et expedire. *l.* 18. *ff. d. tit.*

Aliud (2) laborem injungere, aliud injuriam facere. *sup. d. l.* 13. § 5.

Multum interest contumeliæ causa quid fiat, an fieri quid in honorem alicujus quis non patiatur. *d. l.* 13. § 4.

Nulla est injuria, quæ in volentem fiat. *l.* 1. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Ut si resistentem trahat in Jus, postquam fuerit contestatus.

(2) Ut si vexandi causa, munus aut honor tibi decernatur.

### § 2. *De variis modis quibus fit injuria.*

*De injuria quæ* In corpus *fit.*

MCCCXXII. Injuria in corpus fit, quum quis pulsatur. *l.* 1. § 2. *ff. d. tit.*

Si quis pulsatus quidem non est, verum manus adversus eum levatæ; Utili Injuriarum actione tenetur. *l.* 15. § 1. *ff. d. tit.*

Si quis mentem alicujus medicamento alienaverit, Injuriarum adversus eum agi potest (1). *d. l.* 15. *pr.*

(1) Fit hæc injuria *In corpus,* cum nonnisi vitiato *Corporis* organo hoc fiat.

*De injuria quæ* ad Dignitatem *pertinet.*

MCCCXXIII. Injuria pertinet ad dignitatem, quum comes matronæ abducitur (1). *l.* 1. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Nec refert per vim abduxeris, an persuaseris ei ut desereret.

*De injuria quæ ad infamiam pertinet.*

MCCCXXIV. 1.° *Pertinet* Ad infamiam; *puta* quum pudicitia attentatur (1). *l.* 1. § 2. *ff. d. tit.*

2.° Qui liberos infamandi gratia dixerit servos, Injuriarum actione conveniri posse non ambigitur. *l.* 9. *Cod. h. tit.*

3.° Si quis non debitorem quasi debitorem appellaverit, injuriæ faciendæ causa, Injuriarum (2) tenetur. *l.* 15. § 33. *ff. d. tit.*

Qui evidentissime locupletem fidejussorem JUDICIO SISTENDI causa non acceperit; Injuriarum actio adversus eum esse (3) potest. *l.* 5. § 1. *ff. Qui satisd. cog.*

Si injuriæ faciendæ gratia *quis* domum absentis debitoris signasset, sine auctoritate ejus qui concedendi jus habuit; Injuriarum actio intendi potest. *l.* 20. *ff. de Injur.*

4.° Qui eventum Sententiæ, velut daturus pecuniam, vendidit; apparet hunc injuriam fecisse *ei* cujus sententiam venditavit. *l.* 15. § 30. *ff. d. tit.*

5.° Ad statuas confugere, vel imagines Principum præferre in injuriam alterius (4), prohibitum est. *l.* 28. § 7. *ff. de Pœnis.*

6.° Vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillumve summittere nulli licet, nisi conjunctus est affinitate. *l.* 39. *ff. d. tit.*

(1) Ut quum honestam fœminam quis appellat, aut assectatur.

(2) Idem si pignus proscripserit quasi a me acceperit, quum non accepisset, vel fidejussorem interpellaverit, quum paratus essem ei solvere.

(3) Tam ei qui, quum hunc fidejussorem offerret, in Jus ductus est; quam huic fidejussori reprobato.

(4) Ad conflandam ipsi invidiam; velut hominis terribilis.

*De injuria quæ* ad Rem familiarem *pertinet.*

MCCCXXV. Si quis domum alienam invito domino introïret quamvis in Jus vocatis, actionem Injuriarum in eum competere. *l.* 23. *ff. d. tit.*

Si quis bona alicujus vel rem unam per injuriam occupaverit (1), Injuriarum tenetur. *l.* 15. § 31. *ff. d. tit.*

Injuria est; si inferiorum dominus ædium, superioris vicini fumigandi causa, fumum faceret, aut superior in inferiores projecerit: si tamen injuriæ faciendæ causa immittitur. *l.* 44. *ff. d. tit.*

(1) Vel etiam in fundum alicujus eo prohibente ingressus fuerit; puta ad venandum, aucupium faciendum, etc.

*De injuria quæ pertinet* ad Libertatem *qua quisque gaudere debet.*

MCCCXXVI. Si quis re (1) mea uti me non permittat, injuriarum tenetur. *l.* 13. § 7. *ff. d. Injur.*

(1) Aut ea re cujus usus omnibus patet; ut si quis me prohibeat in mari ante prætorium suum piscari.

§ 3. *In quibus personis quis injuriam pati videatur; ubi de singulari illa specie Injuriæ, quam per servum nostrum patimur.*

MCCCXXVII. Spectat ad nos injuria quæ in his fit qui vel potestati nostræ (1) vel affectui (2) subjecti sint. *l.* 1. § 3. *ff. d. tit.*

Spectat ad contumeliam ejus injuria, quæcumque sponsæ ejus fit. *l.* 15 § 24. *ff. d. tit.*

Defendi uxores a viris, non viros ab uxore (3) æquum est. *l.* 2. *ff. a. tit.*

Si quis servum meum vel filium ludibrio habeat, licet consentientem (4); tamen injuriam videor accipere. *l.* 26. *ff. d. tit.*

(1) Liberis vel servis.

(2) Ut uxori, sponsæ, nurui. Vide Reg. seq.

(3) Non habet igitur uxor *Injuriarum* actionem, ob injuriam factam viro.

(4) Consensus ejus facit ne ipsi injuria facta videatur: at fit mihi.

MCCCXXVIII. Pater cujus filio facta est injuria, non est impediendus quominus duobus judiciis et suam injuriam persequatur et filii. *l.* 41. *ff. d. tit.*

Ex una injuria, interdum tribus Injuriarum oritur actio. *l.* 1. § 9. *ff. d. tit.*

*Puta* Si nupta filiafamilias injuriam accepit, et vir et pater agant; ... sua cujusque injuria propriam (1) habet æstimationem. *l.* 18. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Pro cujusque personæ dignitate.

MCCCXXIX. Quoties funeri testatoris vel cadaveri (1) fit injuria; si quidem post aditam hereditatem, dicendum est heredi quodammodo factam; quoties autem ante aditam hereditatem, magis hereditati et per hereditatem heredi acquiri. *l.* 1. § 6. *ff. d. tit.*

(1) Vel ejus statuæ.

MCCCXXX. Si verberatus sit servus, vel tormentis de eo habita quæstio; sine causæ cognitione judicium competit. Si aliam injuriam passus sit, non aliter quam causa cognita. *l.* 15. § 43. *ff. d. tit.*

Servus si leviter percussus sit; vel male dictum ei leviter; *Prætor* non dabit actionem. At si infamatus sit, vel facto aliquo, vel carmine scripto; puto causæ cognitionem Prætoris porrigendam et ad servi qualitatem (1). *d. l.* 15. § 44.

Si communem servum quis verberaverit (2), hac actione non tenebitur; jure enim domini fecit. *d. l.* 15. § 36.

Si pro libero se gerentem, aut quum eum alterius existimat, non cæsurus si meum scisset, *verberavit*; non posse eum quasi mihi injuriam fecerit conveniri, Mela scribit. *d. l.* 15. § 45.

Si servum complurium cecidero, competere Injuriarum actionem omnibus, manifestum est; sed non esse æquum pro majore parte qua dominus est, damnationem fieri. *d. l.* 15. § *fin. et l.* 16. *ff. d. tit.*

Si unius permissu id fecero; si quidem solius ejus esse putavi, nulli competit actio Injuriarum; si scivi plurium; ei qui permiserit non competit, cæteris competit. *l.* 17. *ff. d. tit.*

(1) Dabit enim, si dispensator fuit, si bonæ frugi servus: non si fuit servus notæ extremæ.

(2) Idem dic de fructuario.

MCCCXXXI. Si usumfructum (1) in servo habeam, isque verberatus sit; Injuriarum actio magis proprietario quam mihi (2) competit. *d. l.* 15. § 47.

Si servum cujus nomine Injuriarum actio tibi competit, manumiseris aut alienaveris; superest (3) tibi Injuriarum actio. *l.* 29. *ff. d. tit.*

(1) Idem dic de bonæ fidei possessore.

(2) Nec enim servi nomine mihi datur. Sed si in meam contumeliam, animo injuriæ mihi faciendæ hoc factum sit, habeo meo nomine actionem.

(3) Ipsi autem manumisso, de se non competit.

## § 4. *Quæ ad atrocitatem injuriæ conducant.*

MCCCXXXII. Crescit contumelia, ex persona (1) ejus qui contumeliam fecit. *l.* 17. § 3. *ff. d. tit.*

Ex persona atrocior injuria fit; quum Magistratui (2), quum parenti, patrono. l. 7. §. *d. tit.*

Prætoris (3) in conspectu, an in solitudine injuria facta sit, multum interest. *d. l.* 7. § 8.

Vulneris magnitudo atrocitatem facit, et nonnunquam locus vulneris. *d.* § 8.

(1) Ut si servus aut vilis persona injuriam faciat.

(2) Item si sacerdoti dignitatis habitum præferenti. l. 4. Cod. h. tit.

(3) Cujacius legit, *Populi.*

## § 5. *Quibus et adversus quos detur actio Injuriarum; quomodo instituenda, quid in illa veniat, et quando extinguatur.*

MCCCXXXIII. Nec Magistratibus licet aliquid injuriose facere. *l.* 32. *ff. d. tit.*

Liberto (1) adversus patronum, non quidem semper, verum interdum Injuriarum datur judicium; si atrox sit injuria, si sua (2), si servilis (3). *l.* 7. § 2. *ff. d. tit.*

Quanquam adversus patronum liberto actio non detur, verum marito (4) libertæ nomine (5) cum patrono actio competit. *l.* 11. § 7. ff. *d. tit.*

(1) Trahe hoc ad parentes qui filiis emancipatis injuriam fecerunt.

(2) Libertus in *Sua* persona eam passus sit.

(3) Si patronus libertum tractavit ut servum, verberando cum flagris.

(4) Nisi ipse sit conlibertus.

(5) Non tamen ob aliquod convicium non impudicum dari debet.

MCCCXXXIV. Qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum discrimine alienæ existimationis; sed designare et specialiter dicere quam se injuriam passum contendat. *l.* 7. ff. *d. tit.*

Cogendus quis injurias quas simul passus est, conjungere. *d. l.* 7. § 5.

MCCCXXXV. Injuriarum actio ex bono et æquo (1) est. *l.* 11. § 1. ff. *d. tit.*

Injuriarum æstimatio, non ad tempus quo judicatur, sed ad id quo facta est, referri debet. *l.* 21. ff. *d. tit.*

(1) Id est, ex bono et æquo æstimatur a judice.

MCCCXXXVI. Injuriarum actio nec heredi nec in heredem (1) datur *l.* 13. ff. *d. tit.*

(1) Nisi fuerit contestata.

Injuria dissimulatione abolctur. *l.* 11. § 1. ff. *d. tit.*

Qui accipit satisfactionem, injuriam remisit. *l.* 17. § 6. ff. *d. tit.*

Injuriarum actio annuo tempore præscripta est. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

§ 6. *De singularibus quibusdam speciebus injuriæ. De convicio.*

MCCCXXXVII. Convicium *seu illa species maledicti quod in cœtu aut cum vociferatione dicitur, speciali Prætoris Edicto vindicatur.*

Convicium non tantum præsenti, verum absenti (1) quoque fieri posse. *l.* 15. § 7. ff. *d. tit.*

Fecisse convicium non tantum is videtur qui vociferatus est, verum is quoque qui concitavit alios ad vociferationem. *d. l.* 15. § 8.

Si curaverit quis convicium alicui fieri, non tamen factum sit, non tenebitur. *d. l.* 15. § 10.

(1) Ut quum ante ædes vel tabernam alicujus eo absente convicium fit.

*De injuriis quas Lex Cornelia vindicat.*

MCCCXXXVIII. Lex Cornelia ex tribus causis dedit actionem; quod quis pulsatus (1), verberatusve, domusve ejus vi introita sit. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Puto ad omnem habitationem in qua paterfamilias habitat, pertinere hanc Legem; licet ibi domicilium non habeat (2). *d. l.* 5. § 5.

Apparet omnem injuriam quæ manu fiat, Lege Cornelia contineri. *d. l.* 5.

Filiofamilias injuriam passo; patri Prætoria Injuriarum actio (3) competit, filio Legis (4) Corneliæ. *d. l.* 5. § 6.

(1) Pulsatio differt a verberatione, quod sine dolore fiat.

(2) Puta, ibi ubi rusticatur vel studiorum causa agit. Ad diversoria autem non pertinet.

(3) Non actio *Legis Corneliæ*, quæ ipsi duntaxat qui in sua persona passus est datur.

(4) Quam, ut cætera, acquirit patri.

*De famosis libellis.*

MCCCXXXIX. Si quis librum ad alicujus infamiam pertinentem scripserit, ediderit; etiamsi alterius nomine ediderit vel sine nomine, si condemnatus sit, intestabilis esse (1) jubetur. *d. l.* 5. § 9.

(1) Solebat quoque hoc crimen relegatione puniri.

## ARTICULUS VI.

*De Quasi-maleficiis.*

MCCCXL. *Si quis* Peccasse aliquid intelligitur licet per imprudentiam (1), videtur quasi (2) ex maleficio teneri. *l.* 5. § 4. ff. *de Oblig. et act.*

(1) Ut quum judex per imprudentiam inique judicavit: lib. 50. ff. Tit. *de Extr. cognit.* Item is qui in suggrunda protectove quid positum habuerit cujus casus nocere possit; adversus quem popularis actio in decem solidos datur. lib. 9. Tit. *de His qui effud.* Art. 2.

(2) Proprie enim *Maleficium* non est, nisi quod per malitiam peccatur, propositumque nocendi continet. Nec obstat quod actio *Legis aquiliæ* inter eas refertur quæ ex delicto seu maleficio nascuntur, quamvis ex simplici culpa competat: ideo enim inter illas refertur, quod non quidem semper, sed sæpius ex delicto nascatur; quum scilicet dolo damnum datum est.

MCCCXLI. Non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, *quibus casibus* (1) *quis* ob alterius culpam tenetur. *d. l.* 5. §. 5.

(1) Ut is ex cujus cœnaculo quid effusum aut dejectum est; de qua re est actio De dejectis sup. d. Tit. *de His qui effud.* Item exercitor qui ex delictis eorum quorum opera utitur, tenetur.

## ARTICULUS VII.

*De actionibus quæ in aliquem ex alieno delicto dantur.*

§ 1. *De actionibus* Noxalibus *quæ ex servi delicto, in ejus dominum dantur servi nomine.*

*Adversus quos detur* Noxalis *actio.*

MCCCXLII. Caput noxa sequitur. *l.* 4. *Cod. An. serv. pro suo fact.*

Noxalis non alias datur, nisi apud me (1) sit servus. Et, si apud me sit, licet eo tempore non fuit quo delinquebat, teneor. *l.* 7. ff. *de Noxal. act.*

(1) Aut sciam apud quem sit, facultatemque habeam eum repetendi.

*Domini*, Quamvis auferri eis dominium possit, interim tamen conveniendi sunt. *l.* 36. ff. *d. tit.*

Etiam adversus eos qui mala fide possident Noxalis actio datur. *l.* 13. ff. *d. tit.*

Qui pignori (2) accepit, vel qui precario rogavit, non tenetur Noxali actione. *l.* 22. § 1. *ff. d. tit.*

*Adversus eum qui dolo desiit possidere*, Hæc actio in locum Directæ actionis (3) succedit. *l.* 26. § 4. *ff. d. tit.*

Electio est actoris, utrum Directo *judicio* agere velit cum eo qui possidet, an Prætoria actione cum eo qui desiit possidere. *d. l.* 26 § 2.

(2) Idem dic de fructuario: ratio est quia non possunt videri servum habere in sua potestate, cum eum tanquam alienum possideant. Cæterum denegatur ipsis persecutio sui ususfructus aut pignoris; si quum servus nemine ipsum defendente ducitur, eum defendere nolint; aut si quum dominus qui eum defendit condemnatus est, nolint conferre ad litis æstimationem. l. 27. § 1. et l. 17. § 1. ff. *de Noxal. act.*

(3) Hinc si *Directa* extinguatur morte servi, et hæc quoque extinguitur. Hinc cessat si novus possessor, aut manumissus, parati sint suscipere *Directam.*

### *Cui detur.*

MCCCXLIII. Hujus hominis gratia, pro quo noxalem Furti (1) actionem suscipere quis compellitur; adversus (2) alium Furti actionem non habet. *l.* 21. *Cod. de Furt.*

Etiamsi partis dominum nanciscar in servo qui mihi ante furtum fecerat, magis est ut extinguatur (3) actio; quia etsi ab initio quis partem in servo habebat, Furti agere non poterat. *l.* 43. § 22. ff. *de Furt.*

*At* Si servus in quo ususfructus meus est, injuriam (4) mihi fecerit; adversus dominum Noxali judicio experiri (5) potero *l.* 17. § 9. ff. *de Injur.*

(1) Exempli gratia dicitur. Idem dic de quovis alio delicto.

(2) Hinc qui vel pro parte dominus est, non potest *Noxaliter* agere, ne quidem posteaquam desierit esse dominus. Quod si dum servus meus in fuga esset, furtum mihi fecerit; et priusquam eum receperim, meus esse desierit; *Noxaliter* agere potero: quia, cum in fuga esset, non is erat pro quo potuissem cogi suscipere judicium.

(3) Et quidem non ressuscitatur, si alienavero. Cæterum ita extinguitur, si nondum erat contestata lis. *d. tit.* N. 5.

(4) Idem dic de quovis alio delicto.

(5) Nam ipse *Noxali* judicio non teneor: supra N. præced. cum Nota (2).

### *Quæ sit potestas noxalis judicii.*

MCCCXLIV. Noxali judicio invitus nemo cogitur alium defendere; sed carere debet eo quem non defendit, si servus est. *l.* 33. ff. *de Noxal. act.*

Si servus præsens est, dominus abest, nec quisquam servum defendit; ducendus (1) erit jussu Prætoris. Sed causa cognita, domino postea dabitur defensio. *l.* 2. § 1. ff. *Si ex noxal. caus. ag.*

In Noxalibus actionibus; eorum (2) qui bona fide absunt, jus non corrumpitur; sed reversis defendendi potestas datur. *l.* 30. ff. *de Noxal. act.*

Eos quorum Noxali judicio agitur, etiam (3) absentes defendi posse placuit. *l.* 21. § 1. ff. *de Noxal. act.*

Servi ibi defendendi sunt, ubi deliquisse arguentur. *l.* 43. ff. *d. tit.*

Noxæ deditio in solutione (4) est. *l.* 27. § 1. ff. *de Re judic.*

Servus dedetur ei non qui prior egit, sed qui prior ad Sententiam pervenit; et ideo ei qui postea vicerit, actio denegatur judicati. *l.* 14. ff. *de Noxal. act.*

Si servus communis furtum (5) fecerit, quivis ex dominis in solidum Noxali judicio tenetur; sed non alias poterit is qui conventus est evadere litis æstimationem, nisi in solidum noxæ dedederit (6) servum... Ante noxale sane judicium acceptum, poterit sua parte cedendo securitatem consequi. *l.* 8. *d. tit.*

Si *quis* falso neget (7) in potestate sua esse; suscepturum judicium sine noxæ deditione, Julianus scribit. *l.* 2. § 1. ff. *Si ex noxal. caus.*

(1) Id est, abducendus. *On permet au demandeur de s'emparer de l'esclave dont il se plaint, et de l'emmener.* Quandocumque autem damnum resarcierit actor, cogetur extra ordinem eum manumittere. *Instit.* Tit. *de Noxal. act.*

(2) Sive domini, quo absente servus ductus est; sive eorum qui quodvis jus (puta, ususfructus aut pignoris) habebant in servo, quem dominus dum illi abessent noxæ dedidit: ipsis enim reversis permittitur servum defendere, ut jus suum recipiant.

(3) Sed hoc soli domino aut bonæ fidei possessori permittitur, ut absentem servum defendat.

(4) Non in obligatione.

(5) Aliudve delictum.

(6) Et quidem liberum ab omni jure pignoris et ususfructus; et de evictione quæ ob suum factum contingeret, cavere debet. Cæterum etiam statuliberum dedendo liberatur. *d. tit.* N. 27 et 28.

(7) Et in mendacio usque ad litis contestationem perseveret.

### § 2. *De actionibus quæ ex delicto ſamiliæ dantur.*

MCCCXLV. Quum plures *servi ejusdem domini*, furtum admittunt (*aliudve delictum*); datur arbitrium *domino*, ut possit quidem omnes dedere

enimvero, si maluerit æstimationem offerre, tantum offerat quantum si unus liber fecisset. *l.* 1. ff. *Si famil. furt.*

Hæc facultas domino tribuitur, quoties ignorante (1) eo furtum factum est. *d. l.* 1. § 1.

Quoties præstat dominus quantum præstaretur si unus liber fecisset, cæterorum nomine cessat actio non tantum adversus ipsum (2). *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Aut quum saltem non potuit prohibere. Item ita demum si unum delictum factum sit plurium servorum, puta unum furtum: secus si plura facta, ut quum plures injuriam fecerunt, Albumve Prætoris corruperunt: vide Tit. *de Jurisd.* N fin. et ibi Notas.

(2) Sed puta, si unus ex his servis alienatus manumissusve sit; cessat adversus novum ejus dominum ipsumve manumissum. Contra, vice versa, si adversus unum ex his manumissum ejusve legatarium actum sit; cæterorum nomine cum domino agi potest: secus, si adversus emptorem; quia venditor propter regressum ipse videtur præstitisse.

### § 3. *De actione quæ* De Pauperie *dicitur.*

*Ut ex damno quod injuria servi nostri dederunt*, Noxalis *actio in nos datur; ita ad hujus instar, actio datur ex illo damno quod animalia nostra dederunt; quod, etsi proprie* Injuria *dici non possit, tamen speciem quamdam habeat injuriæ. Ex hac notione fluunt regulæ sequentes.*

MCCCXLVI. 1. Generaliter actio (de *pauperie*) locum habet, quoties contra naturam (1) fera (2) mota pauperiem (3) dedit. *l.* 1. §. 7. ff. *Si quadr. paup.*

In (4) bestiis propter naturalem feritatem, actio *hæc* locum non habet. *d. l.* 1. § 10.

2. Etiam in quadrupedibus, Noxa caput (5) sequitur. *d. l.* 1. § 12.

(1) Nam quemadmodum *Injuria* est quod homo contra præcepta rationis qua regi debet, agit; ita quod bellua facit contra instinctum suæ mansuetæ naturæ, injuriæ speciem habet: secus, si commota ab aliquo damnum dederit.

(2) Lex locuta est de *Quadrupedibus*; ex sententia autem Legis, etsi non quadrupes, sed aliud animal mansuetæ naturæ pauperiem facit, actio *Utilis* datur.

(3) Ita vocatur damnum ab animalibus datum. Nec refert corpore suo dederit, an per aliam rem. N. 6. *d. tit.*

(4) Sequitur hæc regula ex eodem principio. Umbram delicti non habet, nisi quod contra instinctum suum agit bellua; damnum autem quod dant illæ belluæ quæ sunt nocivæ naturæ, non contra sed secundum instinctum ipsarum datur.

(5) Scilicet ut detur actio in eum qui, tempore quo agitur, est possessor animalis.

3. Hæc actio non solum domino, sed etiam ei cujus interest (6) competit. *l.* 2. ff. *d. tit.*

4. Ex hac Lege jam non dubitatur, etiam liberarum (7) personarum nomine agi posse. *l.* 3. ff. *d. tit.*

(6) Puta, commodatario; cujus argui potest culpa, quod rem in qua damnum datum est non custodierit. Hac in re hæc actio differt ab actione Legis Aquiliæ.

(7) Quæ a bellua vulneratæ fuerint.

### § 4. *De aliis actionibus quibus quis ex alieno delicto tenetur, et quidem suo nomine.*

MCCCXLVII. Species prima: *Quum delictum servi, domino sciente factum est.*

1. Qui scit, in solidum (1) tenetur. *l.* 5. § 1. ff. *de Noxal. act.*

In omnibus noxalibus actionibus, ubicumque scientia exigitur domini, sic accipienda est, si quum prohibere posset non prohibuit. *l.* 3. ff. *d. tit.*

2. Is qui non prohibuit; sive dominus manet, sive desiit esse dominus (2), tenetur. *l.* 2. § 1. ff. *d. tit.*

3. Si cum eo qui scit, cum noxæ deditione actum sit (3); amplius detracta noxæ deditione danda actio non est (4). In ipso autem judicio, scientiam domini arguere non est prohibendus. *l.* 4. § 3. ff. *d. tit.*

*Pariter dicendum*, Si emptor servi Noxali conventus sit; venditorem quo sciente factum est, conveniri jam (5) non posse. *l.* 7. § 1. ff. *d. tit.*

4. Si plurium servus deliquerit... omnibus scientibus; quivis eorum tenebitur, detracta noxæ deditione nec altero convento alter liberabitur. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Si ex duobus dominis uno sciente, altero ignorante servus deliquit; si ante cum altero qui nesciebat actum sit, iniquum est vilissimi hominis

(1) Id est, non usque ad pretium servi qui nocuit; cujus deditione non potest vitare condemnationem.

(2) Et quidem etiam servo mortuo, alienato, vel manumisso.

(3) Et lis finita.

(4) Et vice versa, si dominus quasi conscius proprio nomine conventus sit; poterit quidem dum lis pendet, actor ad *Noxalem* causam transire: finito autem judicio non poterit. *d. l.* 4. Hæc autem electio locum habet in his delictis, non servus quum servus sciente domino fecit: quod si eo jubente *noxalis* actio cessat; cum solus dominus deliquisse videatur, qui parendi necessitatem habuit.

(5) Nam propter regressum quem emptor adversus ipsum habet, perinde est ac si ipse conventus esset.

deditione alterum (6) quoque liberari. *l.* 17. ff. *d. tit.*

(6) Convenietur igitur, deducto eo quod priore judicio consecutus est actor; et pretio hominis noxæ dediti computato.

MCCCXLVIII. Species secunda *Scilicet de actione* In duplum *quæ in exercitores navis cauponæ aut stabuli datur, ex delictis eorum quorum opera utuntur in nave caupona vel stabulo.*

Debet exercitor omnium nautarum (1) suorum, sive liberi sive servi sint, factum præstare (2) ... si in ipsa nave damnum datum sit. *l.* 7. ff. *Naut. caup.*

Suo nomine exercitor tenetur... et ideo si decesserint, non relevabitur. *d. l.* 7. § 4.

Hæc actio, etiam servi mei nomine (*cujus opera in nave tua aut caupona uteberis, mihi vectori aut viatori*) adversus te competit. *l.* 6. § 1. ff. *d. tit.*

In servo suo ignoscendum (3) *exercitori*, si noxæ dedere paratus sit. *l.* 1. § 5. ff. *Furt. adv. naut.*

Si servus nautæ, *non ipse nauta*, damnum dederit; æquissimum erit, actionem Utilem dare *l.* 7. § 3. ff. *Nautæ, caupon.*

In navi, vectorum (4) factum non præstatur. *l.* 1. § *fin.* ff. *Furt. adv. naut.*

Si quid nautæ inter se damni dederint, hoc ad exercitorem non (5) pertinet. *l.* 7. § 2. ff. *Naut. caup.*

Si prædixerit *exercitor* ut unusquisque res suas servet, et consenserint vectores prædictioni; non convenitur. *d. l.* 7.

Si plures navem exerceant, unusquisque pro parte sua convenitur. *d. l.* 7. § 5.

(1) Hoc trahe ad eos quorum opera exercitor cauponæ aut stabuli utitur in stabulo.

(2) Vectoribus et viatoribus, quibus datur ea de re actio In *duplum*.

(3) Quia hunc non elegit.

(4) Nec in caupona viatorum.

(5) Tenetur enim hac actione solis vectoribus, ut caupo solis viatoribus. Si quis tamen nauta sit simul et vector, remum pro naulo pendens, hanc actionem habet.

MCCCXLIX. Species tertia. *De actione* In duplum *qua tenentur Publicani ex delictis familiæ suæ.*

*Non solum in vectigalibus Populi Romani; sed* Et si quis vectigal conductum a Republica cujusdam municipii habet, hoc Edictum locum habet. *l.* 13. § 1. ff. *de Publican.*

Sive liberi sint, sive alieni qui Publicanis in vectigali ministrant, Edicto continebuntur. *l.* 1. § 5. ff. *d. tit.*

Si servus Publicani rapuit, non tamen in ea familia constitutus quæ vectigali ministrat; Edictum cessabit. *d.* § 5.

Proprium est hujus Edicti; quod, si non exhibeantur servi *noxii*, competit judicium sine noxæ (1) deditione: sive habeant in potestate, sive non; sive possint exhibere, sive non (2) possint; quum, si exhibuissent, Noxali judicio convenirentur. *l.* 1. § 6. *et l.* 3. ff. *d. tit.*

Si servus decesserit, puta *Publicanum* debere (3) liberari. *l.* 13. § 3. ff. *d. tit.*

Absolvendus est etiam, qui post acceptum judicium restituere paratus est; si non (4) restituat, in duplum erit condemnatio. *l.* 5. *ff. d. tit.*

(1) Adeoque jam suo nomine tenentur Publicani.

(2) Quod speciale est contra Publicanos: regulariter enim dominus qui servum in sua potestate non habet, nec cum potest exhibere; ejus nomine non tenetur. Tit. *de Noxalib. act.* N. 10.

(3) Quia jam per rerum naturam impossibilis est ejus exhibitio.

(4) Speciale in hoc Edicto, ut dupli pœna demum locum habeat si res restituta non fuerit.

MCCCL. Species *Quarta. De dejectis et effusis.*

Unde (1) in eum locum quo (2) vulgo iter fit, vel in quo consistetur, dejectum vel effusum (3) erit; in quantum ex ea re damnum datum erit, in eum qui ibi inhabitaverit (4), judicium dabo. *l.* 1. ff. *de His qui effud.*

Et si quid pendens effusum sit, quamvis nemo effuderit, Edictum habere locum dicemus. *d. l.* 1. § 3.

*Hoc Edicto* Hospes (5) non tenebitur. *d. l.* 1. § 9.

Si plures in eodem cœnaculo *non divisim* habitent, unde dejectum est; in quemvis (6) actio dabitur in solidum.... (7) Si vero plures diviso inter se cœnaculo habitent, actio in eum solum dabitur qui inhabitabat in eam partem unde effusum est. *d. l.* 1. § *fin. l.* 3. *ff. et l.* 5. *d. tit.*

Quum liberi hominis corpus ex eo quod dejectum erit, læsum erit; impendiorum quæ in cura-

(1) Sive ex domo, sive ex horreo.

(2) Sive in publico, sive in privato.

(3) Etiamsi nocte, si eo nocte iter esse solet.

(4) Licet alius effuderit, dejecerit; adeoque ex alieno delicto tenetur.

(5) Nec enim is dicitur *Inhabitare*, sed is qui domicilium habet.

(6) Si tamen unus maximam partem habitabat, modica loca cæteris locabat; is solus tenebitur.

(7) Ita ut si unus solverit, cæteri liberentur.

tione facta sunt, operarum quibus caruit aut cariturus est, (cicatricum autem et deformitatis nulla) fit æstimatio. *l.* 7. ff. *d. tit.*

## SECTIO VI.

### *De Reis principalibus, de his qui alienæ obligationi accedunt, et de heredibus creditorum aut debitorum.*

### ARTICULUS I.

*De pluribus ejusdem obligationis Reis principalibus seu* Correis, *tam credendi quam debendi* (1).

§ 1. *Quomodo et in quibus contractibus fiant* Correi.

MCCCLI. *Non sunt Correi, nisi quum hoc actum est. Hinc* Quum tabulis esset comprehensum Illum et illum centum stipulatos, nec adjectum ut duo rei stipulandi essent; virilem partem singuli stipulati videntur: et e contrario viriles deberi, cum non fuerat adjectum singulos spopondisse. *l.* 11. § 1. ff. *de Duob. reis.*

*Cæterum* Parvi refert, simul spondeant an separatim (2) promittant; quum hoc actum sit ut duo rei constituantur: neque ulla novatio fiet. *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Id est, per unam, an per separatas stipulationes.

(2) Non transfundetur obligatio ejus qui prior promisit, in obligationem ejus qui posterior promisit; sed ambo eamdem contrahent obligationem.

MCCCLII. Fiunt duo rei promittendi, non tantum verbis stipulationis, sed et cæteris contractibus (1); item testamento (2) *l.* 9. ff. *d. tit.*

(1) Ut si duo in solidum vendant, emant, locent, conducant, etc.

(2) Ut quum duo heredes in solidum damnantur dare.

§ 2. *De natura correorum.*

MCCCLIII. *Prima Regula.* Quum duo eamdem pecuniam aut promiserunt aut stipulati sunt; ipso Jure, et singulis in solidum debetur, et singuli debent. *l.* 2. ff. *d. tit.*

*Corollarium Primum.* Ideo petitione (1), acceptilatione unius, tota solvitur obligatio. *d. l.* 2.

*At* Quum persona liberatur (2) manente obligatione, alter durat obligatus. *l.* 19. *ff. d. tit.*

*Corollarium Secundum.* Ubi duo rei *debendi* facti sunt, potest vel ab uno solidum peti. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

*Et vice versa vel alterutri ex correis credendi potest solidum solvi; scilicet priusquam neuter prævenerit.*

*At* Ex duobus reis stipulandi si semel unus egerit, alteri promissor offerendo nihil (3) agit. *l.* 16. ff. *d. tit.*

*Corollarium Tertium.* Interpellatio facta ab uno ex correis credendi, et agnitio debiti facta ab uno ex reis debendi, cæteris prodest et nocet ad interpellandam præscriptionem. *l. fin. Cod. d. tit.*

*Secunda Regula. Correorum debendi* Una obligatio (4), una et summa est. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

*Corollarium.* Verius est non esse duos reos à quibus impar (5) suscepta est obligatio. *l.* 9. § 1. ff. *d. tit.*

*Verum* Posterior (6) conventio quæ in alterius persona intercessit, statum et naturam obligationis, quæ duos initio reos fecit, mutare non potest. *d.* § 1.

*Tertia Regula. Rei debendi* Etsi maxime parem causam suscipiunt, nihilominus in cujusque persona propria (7) consistit obligatio. *d. l.* 9. § 2.

*Corollarium.* Ex duobus reis promittendi, alter in diem vel sub conditione obligari potest; nec

(1) Ea quam solutio sequitur. Sensus est: si vel unus ex correis debendi solverit, sive acceptolatum sit; vel si unus ex correis credendi exegerit, aut acceptum habuerit.

(2) Puta, capitis diminutione, confusione.

(3) Is enim qui egit, occupavit quod ante alterutri debebatur.

(4) Quoad subjectum, id est quoad hoc quod debetur: at quoad personas debitorum, *multiplex;* cum unusquisque propria sua obligatione teneatur: infra Reg. 3.

(5) *Impar* re aut causa scilicet. Hinc V. G. duo depositarii non erunt correi, si alter bonam fidem duntaxat, a ter etiam diligentiam præstiterit. Nam diversa debent, quod est contra essentiam obligationis correorum; quæ in eo consistit ut idem debeant. Verum impar die aut loco esse potest eorum obligatio (infra); nam modo idem debeant, possunt diversimode illud debere.

(6) Ut si ex duobus correis qui ambo de culpa repromiserint, alteri culpa remittatur. Hæc posterior pactio, cum sit nuda pactio, non potest tollere obligationem; adeoque nihilominus manent ambo *Correi debendi:* sed hæc pactio pariet exceptionem ei qui pactus est, si de culpa conveniatur; et quidem ei soli, si non socii sint; si socii sint, utrique.

(7) Est eadem obligatio quoad subjectum, ut diximus. At nihilominus propria cujusque personæ est obligatio; unde diversimode possunt ea teneri.

impedimento erit dies aut conditio quominus ab eo qui pure obligatus est petatur. *l.* 7. ff. *d. tit.*

MCCLIV. Reos promittendi; vice mutua fidejussores non (1) inutiliter accipi convenit *l.* 11. *ff. d. tit.*

(1) Ut is qui solvit, etiam non cessis actionibus, habeat actionem adversus alium licet non socium; item ut quod alteri debetur, alter compenset. Habent etiam tales correi ex Novella XCIX. beneficium *Divisionis.*

## ARTICULUS II.

### *De his qui alienæ obligationi accedunt.*

*Obligationi accedunt*, Mandatores *qui mandant ut alteri credatur; et* Fidejussores *qui creditori stipulanti, quod debitor ipsi debet debiturusve est, promittunt.*

### § 1. *Cui obligationi possint* Mandatores *et* Fidejussores *accedere.*

MCCCLV. Omni (1) obligationi fidejussor accedere potest. *l.* 1. ff. *de Fidejussor.*

Adhiberi fidejussor tam futuræ quam præcedenti obligationi potest; dummodo sit aliqua vel naturalis (2) futura (3) obligatio. *l.* 6. § 2. ff. *d. tit.*

Etsi ex delicto oriatur actio, magis putamus teneri fidejussorem. *l.* 8. §. 5. ff. *d. tit.*

Etiam pro fidejussore fidejussorem accipi, nequaquam dubium est. *d. l.* 8. § 12.

*Etiam* Pro liberto jurante (4), fidejubere quemvis posse placet. *l.* 8. § 1. ff. *de Oper. libert.*

(1) Regula unam exceptionem patitur in muliere, quæ fidejussorem pro restitutione dotis, a viro accipere prohibetur.

(2) Non solum si ex Civili aut Prætorio Jure, sed et si solo Jure naturali teneat obligatio; fidejussor recte accipitur : non tamen si sola subtilitate Juris Civilis teneat, et exceptione excludatur.

(3) Non solum contractæ, sed etiam contrahendæ obligationi fidejussor accipitur : ita tamen ut non ante debeat fidejussor, quam quum principalis obligatio erit contracta.

(4) Id est, qui per jusjurandum se obligavit ad exhibendas operas patrono. Quamvis enim quod in obligationem deductum est, id factum sit quod personæ principalis rei cohæreat; tamen fidejussor accipi potest, quia, si non fiat, resolvitur obligatio in id quanti interest, quod a quovis exigi potest.

MCCCLVI. Erroris fidejussio (1) nulla est. *l.* 37. ff. *de Fidejuss.*

(1) Qualis est ejus qui pro eo qui non fuit aut desiit esse obligatus, fidejuberet.

*Constat* Maleficiorum (2) fidejussores accipi non posse. *l.* 70. §. 5. ff. *d. tit.*

(2) Id est, ejus quod inter se socii maleficiorum paciscuntur; quia ex tali pacto, nulla nec naturalis obligatio nascitur.

### § 2. *Pro quo obligatio contrahi possit.*

MCCCLVII. Non intelligi potest, ut quis pro se fidejubendo obligetur. *l.* 21. § 2. ff. *de Fidejuss.*

MCCCLVIII. *Pater pro filio, et* Filiusfamilias pro patre poterit fidejubere. *l.* 10. § 2. *ff. d. tit.*

*Pro* (1) servo et ipse quoque dominus, in id quod sibi debetur, fidejussorem recte accipit. *l.* 70. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Obligatur enim naturaliter, et quidem etiam domino.

MCCCLIX. Mortuo reo promittendi, et ante aditam (1) hereditatem, fidejussor accipi poterit. *l.* 22. ff. *d. tit.*

Creditor filiifamilias, mortuo eo (2) fidejussorem accipere non potest. *l.* 18. ff. *ad SC. Maced.*

Si debitori (3) deportatio irrogata est, non potest pro eo fidejussor accipi. *l.* 47. ff. *de Fidejuss.*

(1) Hereditas enim nondum adita, personæ vicem sustinet; pro qua fidejussor potest intervenire.

(2) Quia cum filiusfamilias, sicut et servus, hereditatem non relinquat; nullus superest debitor, pro quo obligari possit fidejussor. Cæterum accipi poterit fidejussor ejus obligationis qua pater *De Peculio* intra annum tenetur.

(3) Eadem ratio; nullus superest debitor, cum deportatus pro mortuo habeatur, nec ulla sit ejus hereditas.

### § 3. *Cui fidejussor aut mandator obligari possit necne.*

MCCCLX. *Regula Prima.* Fidejussor (1) obligari non potest, ei apud quem reus promittendi obligatus non est. *l.* 16. ff. *de Fidejuss.*

*Regula Secunda.* Non (2) potest quis pro eodem eidem esse obligatus. *l.* 56. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Hinc frustra accipit fidejussorem, qui adjectus est duntaxat solutionis gratia.

(2) Hinc filius vel servus non possunt accipere fidejussorem, pro eo quod pater dominusve ipsis debent.

§ 4. *Quomodo Mandatoriæ aut Fidejussoriæ obligationes contrahantur, et cujus rei.*

MCCCLXI. *Mandatum credendæ pecuniæ sola voluntate, fidejussio demum per stipulationem contrahitur.*

Fidejubere pro alio potest quisque, etiamsi promissor ignoret. *l.* 30. ff. *d. tit.*

Parvi refert utrum pure fidejussorem obligem, an ex die an sub conditione. *l.* 6. § 1. ff. *d. tit.*

MCCCLXII. In aliam rem quam quæ credita est, fidejussor obligari non potest. *l.* 42. *ff. d. tit.*

*Hinc* 1.° Pro eo qui decem promisit, non potest fidejussor accipi ut decem Aut Stichum promittat.... quia in aliam obligationem (1) acceptus est. *l.* 8. § 8. ff. *d. tit.*

*Hinc* 2.° Stichum aut Pamphilum stipulatus, utrum promissor voluisset; non possum (2) fidejussorem ita accipere, Stichum aut Pamphilum utrum fidejussor vellet. *l.* 38. ff. *d. tit.*

Fidejussores et in partem pecuniæ et rei recte accipi possunt. *l.* 9. ff. *d. tit.*

Si reo in fundum obligato, fidejussor in usumfructum accipiatur.... cum ususfructus fundi jus (3) est, incivile est fidejussorem ex sua promissione non teneri. *l.* 70. § 2. ff. *d. tit.*

(1) In aliam rem; si enim (quod potest) eligat debere *Stichum*, aliud deberet quam reus qui decem debet: quod fieri non potest.

(2) Eadem ratio.

(3) Adeoque quodammodo pars rei.

§ 5. *Qualis esse debeat fidejussorum ac mandatorum obligatio, et ad quæ porrigi intelligatur.*

MCCCLXIII. Qui pro aliis obligantur, si fuerint in duriorem causam adhibiti; placuit eos omnino non obligari. In leviorem plane causam accipi possunt. *l.* 8. § 7. ff. *d. tit.*

*Hinc* 1.° Si reus sub conditione sit acceptus, fidejussor pure non (1) obligabitur. *d.* §. 7.

*Hinc* 2.° Sub diversis conditionibus si fuerint interrogati *reus et fidejussor;* si fidejussoris conditio prior extiterit; non tenetur. *l.* 70. § 1. *ff. d. tit.*

*Hinc* 3.° Si reum pure interrogavero, et fidejussorem cum adjectione loci accepero; non obligabitur (2) fidejussor. *l.* 16. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Contra, vice versa.

(2) Durior enim obligatio, ejus qui non potest nisi certo loco solvere.

Si à reo mihi Aut Titio stipulatus, à fidejussore Mihi tantum interrogem; in deteriorem causam acceptum fidejussorem Julianus ait (3). *l.* 34. ff. *d. tit.*

*At* Si reo Stichum aut Pamphilum, à fidejussore Stichum interrogem; ... in meliorem *causam acceptus videtur,* quia mortuo eo liberari (4) potest. *d. l.* 34.

(3) Utpote adempta ei facultate quam reus habet, solvendi adjecto.

(4) Quum contra reus maneat superstitis debitor, mortuo Sticho. Hæc utilitas præponderat utilitati electionis quam habet reus; si servi sint fere æqualis pretii.

MCCCLXIV. *Obligatio ejus qui generaliter fidejubet pro eo qui ex aliquo contractu obligatus est; ad omnem* (1) *obligationem quæ ex illo contractu descendit, non vero ad ea de quibus reus aliunde* (2) *tenetur, porrigitur* : *ex l.* 52. § 2. *et l.* 54. ff. *d. tit.*

*Hinc* Qui fidejusserint pro conductore in universam conductionem, in usuras quoque jure conveniuntur. *l.* 2. § 12. ff. *de Adm. rer. ad civit. pertin.*

*At vero* Fidejussores qui *determinate* in centum annua se obligaverunt (*quæ fuerat pacta conductionis merces*), non in omnem conductionem; decrevit *Imperator,* in usuras non teneri. *l.* 68. § 1. ff. *de Fidejuss.*

*Multo magis* Non debet imputari fidejussoribus, quod *reus* propter suam pœnam (3) præstitit. *l.* 73. ff. *de Fidejuss.*

(1) Exemplum in fidejussore coloni. Is non solum pro pensionibus, sed et pro restitutione instrumentorum fundi, et generaliter pro omni conductionis causa fidejussisse videtur.

(2) Puta, de dolo quem reus admisit circa pignora quæ dedit.

(3) Ut si propter ejus contumaciam aucta est condemnatio; puta condemnatus est, *Quanti* actor in litem juraverit.

§ 6. *Quando conveniri possint fidejussores et mandatores.*

MCCCLXV. Fidejussor, antequam reus debeat (1), conveniri non potest. *l.* 57. ff. *de Fidejuss.*

Placet fidejussoriam obligationem, conditionem taciti temporis ex utriusque persona recipere; tam rei, quam ipsius fidejussoris. *l.* 49. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Id est, ab eo exigi possit.

MCCCLXVI. *Debito autem existente;* Jure nostro est potestas creditori, relicto reo eligendi fidejussores. *l.* 5. *Cod. de Fidejuss.*

Omissis quoque pignoribus, fidejussorem à creditoribus utiliter conveniri; explorati Juris est. *l.* 17. *Cod. d. tit.*

Qui mutuam pecuniam dari mandavit, omisso reo promittendi, et pignoribus non distractis, eligi potest. *l.* 56. *ff. Mandati.*

*Jure Novellarum datur fidejussoribus et mandatoribus Beneficium* Ordinis. *Novell. IV. cap.* 1.

§ 7. *De beneficio* Divisionis *quod habent plures confidejussores, ex Constitutione Hadriani.*

MCCCLXVII. Inter fidejussores, non ipso Jure dividitur (1) obligatio. *l.* 26. ff. *d. tit.*

*Verum ex Hadriani Constitutione;* Ut dividatur actio inter eos qui solvendo sunt, ante condemnationem postulari solet. *l.* 10. § 1. *Cod. de Fidejuss.*

Si quæratur solvendo sit principalis fidejussor, etiam vires sequentis (2) fidejussoris aggregandæ sunt *l.* 27. § 2. ff. *de Fidejuss.*

Si plures sint fidejussores, unus pure, alius in diem vel sub conditione acceptus; succurri oportet ei qui pure acceptus est, dum existere conditio potest: ut interim (3) in virilem conveniatur. *d. l.* 27.

Sicut ipsi fidejussori, ita heredibus quoque (4) succurrendum. *d. l.* 27. § 3.

(1) Adeoque, si solidum solvit, non indebitum solvit.

(2) Qui pro eo fidejussore fidejussit.

(3) Deficiente autem conditione, aut confidejussore antequam existat facultatibus lapso, tenebitur in solidum.

(4) Item et fidejussoribus fidejussoris; ut inter se, et confidejussores ejus pro quo fidejusserunt, actio dividatur.

MCCCLXVIII. Non potest reus desiderare, ut inter se et fidejussorem dividatur (1) obligatio. *d. l.* 27. § 4.

Duo rei promittendi separatim fidejussores dederunt; creditor actiones dividere cogitur, inter eos duntaxat qui pro singulis intervenerunt. *l.* 51. § 2. *ff. d. tit.*

Inficiantibus (2), auxilium divisionis non est indulgendum. *l.* 10. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Nec vice versa fidejussor inter se et reum, nec fidejussor inter se et secundum fidejussorem qui pro ipso fidejussit.

(2) Qui se fidejussisse inficiantur.

MCCCLXIX. Quum inter fidejussores actione divisa, quidam post litem contestatam solvendo esse desierunt; ea res ad onus ejus quis olvendo est, non pertinet. *l.* 51. § 4. *ff. d. tit.*

Humanius est, si alter solvendo sit litis contestationis tempore, per exceptionem ei qui *partem suam* solvit (1) succurri. *d. l.* 51. § 1.

(1) Ut residuum ab altero exigatur; non vero duntaxat inter ipsos divisio residui fiat.

§ 8. *De beneficio* Cedendarum actionum.

MCCCLXX. Fidejussoribus succurri solet; ut stipulator compellatur ei qui solidum solvere paratus est, vendere cæterorum (1) nomina. *l.* 17. *ff. d. tit.*

Intercessorem postulantem cedi sibi hypothecæ sive pignoris obligata jure, non prius ad solutionem (nisi mandata super hac re fuerit persecutio) convenit urgeri. *l.* 21. *Cod. de Fidejuss.*

(1) Id est, cedere suas actiones adversus cæteros ejus obligationis debitores; reum scilicet principalem, et confidejussores.

*Quatenus cedere teneatur creditor.*

MCCCLXXI. Si creditor à debitore culpa (1) sua ceciderit, prope est ut nihil a mandatore consequi debeat; cum ipsius vitio acciderit ne mandatori possit actionibus cedere. *l.* 95. *ff. de Solution.* (§ 11).

(1) Puta, si plus petendo creditum amisit. At, quamvis paciscendo cum uno ex fidejussoribus ne ab ipso peteret, effecerit ut non possit adversus eum alteri fidejussori actiones suas cedere; tamen nulla exceptione summovebitur ab illo altero fidejussore. l. 5. § 1. ff. *de Fidejuss.*

*Sub qua lege teneatur creditor actiones cedere.*

MCCCLXXII. Quum in alia quoque causa *creditor* hypothecas habet obligatas; non prius compellendus est transferre pignora, quam omne debitum exsolvatur. *l.* 2. *Cod. de Fidejuss.*

*Quando hæc cessio peti et fieri possit.*

MCCCLXXIII. Etiam *jam* comdemnatus (1) est unus ex mandatoribus; quum Judicati conveniri cœperit, potest desiderare ut actiones sibi mandentur *l.* 41. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Singulare est exceptioni *Cedendarum actionum*, ut etiam post condemnationem opponatur.

Si post solutum sine ullo pacto omne quod debetur, actiones post aliquod intervallum cessæ sint; nihil ea cessione actum, cum nulla actio superfuerit. *l.* 76. *ff. de Solut.*

*De effectu hujus cessionis.*

MCCCLXXIV. Creditor qui solventi actiones suas cedit, non in solutum accipit, sed quodammodo nomen debitoris vendidit. *l.* 36. *ff. d. tit.*

Paulus respondit: Fidejussorem in quem pignora translata sunt, non emptoris (1) loco substitutum videri, sed ejus qui pignora (2) accepit. *l.* 59. *ff. de Fidejuss.*

(1) Cui ex lege pignoris distracta essent.

(2) Adeoque lui ab ipso possunt.

§ 9. *De actione* Mandati *quam fidejussor mandatorve qui solvit, habet contra reum principalem; et an habeat actionem contra confidejussores.*

MCCCLXXV. Fidejussores et mandatores, etsi sine judicio (1) solverint, habent actionem Mandati. *l.* 10. § 11. *ff. Mand.*

Si quum debitor solvisset, ignarus fidejussor solverit; puto eum habere Mandati (2) actionem. *l.* 29. § 2. *ff. d. tit.*

Si quum solvisset, non certioravit reum; sic deinde reus solvit; oportet Mandati agentem fidejussorem repelli. *l.* 29. § 3. ff. *d. tit.*

Fidejussor qui solvit, non cum sacco (3) adire debet. *l.* 105. ff. *de Solut.*

Si fidejussor ante diem creditori solverit, expectare debebit diem quo eum solvere oportuit. *l.* 31. ff. *de fidej.*

Si fidejussor *pro aliquo* intercessisti; et neque condemnatus es, neque eum dilapidare comprobare possis, neque ita te obligationem suscepisse ut eum possis ante solutionem convenire: nulla ratione, antequam satis pro eo creditori feceris, eum ad solutionem urgeri certum est. *l.* 10. *Cod. Mandati.*

(1) Idem, si legitime assignaverint pecuniam si debitorem suum delegaverint. Item nec refert suo nomine, an nomine rei principa is.

(2) Propter bonam fidem, quamvis non fuerit vera solutio.

(3) Sed modicum tempus dare debet reo ut quærat pecuniam.

MCCCLXXVI. Ut fidejussor *qui solvit*, adversus confidejussorem suum agat, danda actio non est. *l.* 39. ff. *de Fidejuss.*

§ 10. *De duabus singularibus fidejussionis speciebus.*

MCCCLXXVII. 1. Si fidejussores in id accepti sunt Quod a *reo* servari non possit; et cessante creditore, solvendo esse desiit; non temere (1) danda in fidejussores actio. *l.* 41. ff. *de Fidej.*

2. Quum fidejussor hoc modo acceptus esset, Si reus non solverit; verisimile est id actum ut, quum appellatus reus non solvisset, teneretur; item si, antequam appellaretur, decessisset. *l.* 16. § 6. ff. *d. tit.*

(1) Nonnisi causa cognita, an culpa in cessatione creditori imputari possit.

ARTICULUS III.

*De Heredibus creditorum et debitorum.*

MCCCLXXVIII. In executione obligationis, sciendum est quatuor causas esse. Nam interdum est aliquid, quod à singulis heredibus divisum consequi possumus; aliud quod totum peti necesse est, nec divisum præstari potest; aliud quod pro parte petitur, sed solvi nisi totum non potest; aliud quod solidum petendum est, licet in solutione admittat sectionem. *l.* 85. ff. *de Verb. oblig.*

Prima Classis: *Obligationum quæ sunt dividuæ, tam quoad ipsam obligationem quam quoad solutionem.*

MCCCLXXIX. Quum species stipulamur; necesse est inter heredes ita dividi stipulationem, ut partes corporum (1) cuique debeantur. Quoties autem genera (2) stipulamur, numero (3) fit inter eos divisio. *l.* 54. ff. *d. tit.*

Divisio stipulationis operarum, non in partes, sed in numerum cedit. *d. l.* 54. § 1.

(1) Puta, si Dama et Stichus in obligationem deducti sunt, et creditor duos heredes reliquit; singulis dimidia pars tam Stichi quam Damæ debentur: idem dic de debitoris heredibus.

(2) Puta duos homines in genere.

(3) Scilicet singulis, non dimidia duorum hominum, sed singulus homo debebitur.

Secunda Classis : *De obligationibus individuis quoad obligationem et quoad solutionem.*

MCCCLXXX. Ea quæ in partes dividi non (1) possunt, solida a singulis heredibus debentur (2). *l.* 192. MARCELL. LIB. 29 DIGESTOR.

Operis (3) effectus, in partes scindi non potest. *l.* 85. § 2. ff. *de Verb. oblig.*

(1) Ne quidem intellectu, ut iter, via, opus. At res quæ licet natura partes non recipiant, intellectu tamen recipiunt, et pro partibus indivisis possidentur, ut Stichus, etc. ad hanc regulam non pertinent.

(2) Hoc sensu; ut et solidum à singulis heredibus peti possit, nec liberetur unusquisque nisi solidum præstetur. Cæterum re non præstita, resolvetur condemnationem pecuniam *Quanti interest* a singulis pro parte præstandam.

(3) Ut puta, ædificatio domus. A singulis enim promissoris heredibus petitur ut tota domus ædificetur; nec nisi absoluta totius domus ædificatione, unusquisque heredum solvisse quod debet, intelligi potest.

Tertia Classis : *Obligationum quæ dividuæ quoad obligationem, individuæ sunt quoad solutionem.*

MCCCLXXXI. Quum stipulatus sum *rem incertam, puta* hominem incertum, petitio ejus scinditur (1); solvi vero nisi solidus non (2) potest. *l.* 85. § 4. ff. *d. tit.*

Ex stipulationibus *rei incertæ*, nec heredes quidem pro parte solvendo liberari (3) possunt; quamdiu non eamdem rem omnes (4) dederint. *l.* 2. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Nec enim petere possum a singulis heredibus hominem, sed partem hominis, et sic *Dividua* est obligatio.

(2) Vide Reg. seq.

(4) Nam si alter partem alterius rei solvat, neuter liberatus erit; quia una res solvi debet.

(4) Adde, aut reliquam partem desierint; puta, acceptilatione, pacto, aliove modo.

Quarta Classis : *Obligationum individuarum quoad obligationem, dividuarum quoad solutionem.*

MCCCLXXXII. Adversus singulos debitoris heredes, ex quibusdam causis in solidum agi oportet, et partis solutio affert liberationem (1); ut quum ex causa evictionis intendimus (2). *l.* 85. § 5. ff. *d. tit.*

(1) Adeoque hæ obligationes sunt dividuæ quoad solutionem.

(2) Agit enim emptor adversus singulos venditoris heredes, ut defendatur in solidum.

## SECTIO VII.

*De Morâ, per quam perpetuantur obligationes; et de modis quibus extinguuntur.*

### ARTICULUS I.

*Quando exigi possit quod ex quavis obligatione debetur; et de* Mora.

MCCCLXXXIII. In omnibus obligationibus in quibus dies non (1) ponitur, præsenti die debetur. *l.* 14. POMPON. LIB. 5. AD SABIN.

Nihil peti potest ante id tempus quo per rerum naturam persolvi possit. Et quum solvendi tempus obligationi additur, nisi eo præterito peti non potest. *l.* 186. CELSUS LIB. 12. DIGEST.

(1) Vel expresse, vel qui tacite insit; ut V. G. Quum certo loco res danda est, tacite inest tempus intra quod eo loci perferri queat.

§ 1. *Quando Mora alicui fieri videatur.*

MCCCLXXXIV. An mora facta intelligatur, neque Constitutione ulla neque Juris auctorum quæstione decidi potest; cum sit magis facti quam juris. *l.* 32. ff. *de Usur.*

Mora fieri intelligitur non ex (1) re, sed ex persona; id est, si interpellatus opportuno loco non solverit. *d. l.* 32.

Mora videtur creditori fieri; sive ipsi, sive ei qui negotia ejus gerebat mora facta sit. *l.* 24. § 3. ff. *d. tit.*

Non videbitur per *pupillum* mora fieri.... nisi tutore auctore, aut solus tutor interpelletur. *l.* 24. ff. *de Verb. oblig.*

Si denuntiatum est, cæterum postea omissa esset repetendi debiti instantia; non (2) protinus per debitorem mora facta intelligitur. *sup. d. l.* 32. § 1.

Sciendum; Non omne quod differendi causa optima ratione (3) fiat, moræ annumerandum. *l.* 23. ff. *de Usur.*

(1) Id est, non ex eo solo quod non solutum sit.

(2) Scilicet si aliquo argumento appareat, creditorem destitisse ab instantia petendi debiti.

(3) Ut si debitor non fraudandi causa amicos adhibendos requirat, abesse Reipublicæ causa subito coactus sit, etc. d. l. et seq.

Qui sine (4) dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere. *l.* 73. JULIAN. LIB. 17. DIGEST.

*Nam* Non potest improbus videri, qui ignorat quantum solvere debeat. *l.* 99. VENULEIUS. LIB. 12. STIPULAT.

Nulla intelligitur mora ibi fieri; ubi nulla (5) petitio est. *l.* 88. SCÆVOLA LIB. 5. QUÆSTION.

(4) Scilicet ignarus an et quantum debeat, cum hoc ex computatione facienda pendeat. Secus, si liquidæ pecuniæ debitor ad judicium provocet.

(5) Ubi dies exigendi non venit.

MCCCLXXXV. Aliquando etiam in re moram esse decerni solet, si forte non sit (1) qui conveniatur. *l.* 23. § 1. *ff. de Usur.*

In Minorum (2) persona, re ipsa (3) et ex solo tempore tardæ pretii solutionis, recepto jure moram (4) fieri creditum est; in his videlicet quæ moram desiderant, id est in bonæ fidei contractibus, et fideicommissis et legatis. *l.* 5. *Cod. In quib. caus. in int. rest.*

(1) Et hoc testatione complexus sit creditor: argumento legis 2. ff. *de Naut. fœn.*

(2) Id est, quando Minores creditores sunt.

(3) Id est, citra interpellationem; quia contra interpellationis omissionem restituuntur. Oportet tamen ut per debitorem non steterit.

(4) Differt autem hæc mora a mora proprie dicta, quæ ex interpellatione contrahitur; quod illa mora valeat duntaxat ad pariendas usuras ex his causis ex quibus usuræ ex mora debentur, et quod cesset statim atque Minores annum 25 compleverunt. Hoc Minorum privilegium porrexit Justinianus ad ea quæ Ecclesiis pie relicta sunt.

### § 2. *De effectibus Moræ ex parte debitoris, et quando illa purgetur.*

*Duo sunt moræ effectus. Primus Ut pariat usuras pecuniæ quæ ex contractu bonæ fidei debetur, de quo infra Part. seq. Secundus Ut periculum circa rem debitam transferat in debitorem, de quo mox infra.*

MCCCLXXXVI. Verum est eum qui interpellatus dare noluit, offerentem postea, periculo liberari. *l.* 72. § 1. *ff. de Solut.*

Si.... quum in mora promissor esset... rursus *eamdem rem* stipulatus (1) fuero; desinit periculum ad promissorem pertinere, quasi mora purgata. *l.* 8. ff. *de Novat.*

(1) Sive ab ipso promissore, sive ab alio; et quidem etiam si sub conditione stipulatus fuero quæ postea defecerit; hoc ipso enim quod res præsens mihi stipulanti promittitur, perinde est ac si offerretur; et mora purgatur. Secus esset, si res absens foret. Tit. *de Usur.* N. 65.

### § 3. *De mora creditoris.*

MCCCLXXXVII. Pro soluto, id in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet (1) esse. *l.* 72. *ff. de Solut.*

(1) Quamdiu scilicet moram creditor non purgat, priusquam res ei oblata extare desierit.

## ARTICULUS II.

### *Regulæ generales circa distrahendas obligationes, sive ipso jure, sive per exceptionem.*

MCCCLXXXVIII. Nihil tam naturale est, quam eo genere quidque dissolvere quo colligatum est: ideo verborum obligatio verbis (1) tollitur; nudi consensus obligatio, contrario consensu dissolvitur. *l.* 35. ULP. LIB. 48. AD SABIN.

Prout quidque contractum est, ita et solvi debet; ut quum RE contraxerimus, re (2) solvi debet. *l.* 80. *ff. de Solut.*

Omnia quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt. *l.* 100. GAIUS. LIB. 1. REGULAR.

Naturalis obligatio, ut pecuniæ numeratione, ita justo (3) pacto, vel jurejurando, ipso Jure tollitur: quod vinculum æquitatis, quo solo sustinebatur, conventionis æquitate dissolvitur. *l.* 95. § 4. ff. *de Solut.*

In omnibus speciebus liberationum, etiam accessiones liberantur; puta, appromissores, hypothecæ, pignora: præterquam quod, inter creditorem et appromissores confusione facta, reus non (4) liberatur. *l.* 43. *ff. d. tit.*

*Et hæc quidem de modis quibus ipso Jure liberatio contingit.*

(1) Contraria stipulatione, quæ *Acceptilatio* dicitur: de qua infra.

(2) Non vero solvi potest per acceptilationem; sed potest hæc obligatio in obligationem *Verborum* novari, et hac novatione facta jam potest per acceptilationem tolli.

(3) Id est, quod non sit contra Leges aut bonos mores.

(4) Ratio est quia confusio per se magis personam eximit ab obligatione, quam tollit obligationem; et potest reus obligari; quamvis appromissor obligatus esse desierit: contra vice versa.

MCCCLXXXIX. Sed et (*inquit* Marcellus)

desiit debitor esse, qui nactus est exceptionem justam (1) nec ab æquitate naturali (2) abhorrentem. *l.* 66. JULIAN. LIB. 60. DIGEST.

*Quocirca nota.* Sicut initio libera potestas unicuique est, habendi vel non habendi contractus; ita renuntiare semel constitutæ obligationi, adversus non consentientes nemo potest. *l.* 5. *Cod. de Obl. et act.*

(1) Et perpetuam, qualis est exceptio *Pacti.*

(2) Ut si quis iniqua judicis sententia absolutus est. Hic nactus est exceptionem *Rei judicatæ* : sed cum ab æquitate abhorreat, natura debitor manet.

## ARTICULUS III.

### *De Solutione, seu præstatione naturali ejus quod debetur; necnon de obsignatione.*

### § 1. *Quis solvere possit, et cujus nomine solutio fieri debeat.*

MCCCXC. Pupillum (1) sine tutoris auctoritate nec solvere posse palam est. *l.* 14. § *fin. ff. de Solut.*

(1) Idem dic de cæteris qui alienare non possunt.

MCCCXCI. Cuique solvere, pro ignorante et invito licet. *l.* 53. ff. *d. tit.*

*Etenim* Solutione, vel judicium accipiendo, et inviti et ignorantes liberari possumus. *l.* 23. ff. *d. tit.*

*Excipe.* Si navem (1) a se fabricandam quis promiserit, vel insulam ædificandam; fidejussor ipse ædificans non consentiente stipulatore, non liberabit reum. *l.* 31. ff. *d. tit.*

*Creditor* (2) *interdum ipse sibi solvisse intelligitur.*

(1) Huic præcedentis regulæ exceptioni locus est, quoties id debetur in quo spectata sit personalis industria promittentis.

(2) Exempla in creditore pigneratitio, qui quantum sibi debebatur ex fructibus rei sibi obligatæ percepit, in creditore debitoris sui negotia administrante.

MCCCXCII. Cassius ait; Si cui pecuniam dedi ut eam creditori meo solveret, si suo nomine dederit, neutrum liberari; me, quia non meo nomine data sit; illum, quia alienam (1) dederit. *l.* 17. *ff. d. tit.*

(1) Pecunia tamen bona fide consumpta à creditore, convalescit solutio; et liberabitur qui eam alienam suo nomine dedit.

### § 2. *Cui solvi possit.*

MCCCXCIII. *Ei solvi potest, qui suæ est tutelæ et curæ. Hinc* Pupillo solvi sine tutoris auctoritate non potest. Si tamen solverit ei debitor, et nummi (1) salvi sint; petentem pupillum Doli mali exceptione (2) summovebit. *l.* 15. ff. *de Solution.*

Reo criminis postulato, interim nihil (3) prohibet recte a debitoribus pecuniam solvi. *l.* 41. *ff. d. tit.*

(1) Aut ex his factus sit locupletior : quod inspicitur tempore quo petitur : l. 4. ff. *de Except.*

(2) Quæ fluit ex generali Regula supra N. 26.

(3) Non enim ei simpliciter prohibetur alienare, sed duntaxat prohibetur in fraudem fisci alienare.

MCCCXCIV. Quod alicui debetur, alius sine voluntate (1) ejus non potest jure (2) exigere. *l.* 39. ff. *de Negot. gest.*

Quod jussu alterius solvitur, pro eo est quasi ipsi (3) solutum esset. *l.* 180. PAUL. LIB. 17. AD PLAUT.

*Hinc* Vero (4) procuratori recte solvitur. *l.* 12. ff. *de Solution.*

*Nam* Is qui omnibus suis negotiis aliquem præponit, intelligitur etiam debitoribus mandare ut procuratori solvant. *l.* 34. § 3. *ff. d. tit.*

Hoc Jure utimur, ut procuratori litis (5) non recte solvatur. *l.* 86. ff. *d. tit.*

Dispensatori qui ignorante debitore remotus est ab actu (6) recte solvitur. *l.* 51. ff. *d. tit.*

(1) Vel prævia; vel quæ subsecuta fit, licet ex intervallo.

(2) Si tamen pecunia soluta cessit in rem creditoris, aut creditor ei cui solutum est heres postea extitit; tutus erit debitor per exceptionem.

(3) Etiamsi creditor ei jusserit solvi, cui illicite donabat : l. 26. ff. *de Don. int. vir. et ux.*

(4) Id est, ei qui speciale aut saltem generale mandatum habet. Secus de eo qui se ultro negotiis gerendis obtulit, etiamsi debitor crediderit eum habere mandatum.

(5) Neque enim hoc ei mandatur ut accipiat à debitore.

(6) Idem dic de procuratore qui ignoravis revocatum esse mandatum. Nihil enim ei imputari potest, qui semel certior factus de mandato divinare non potuit illud esse revocatum.

Dico; Cuicumque ex tutoribus fuit solutum, etsi honorariis (7) recte solvi; nisi interdicta eis fuerit a Prætore (8) administratio. *l.* 14. § 1. ff. *d. tit.*

(7) Aut notitiæ causa datis.

(8) Aut suspecti fuerint postulati; aut quum administratio fuisset divisa, acceperit ex his causis quæ ad partem administrationis quæ ei obtigit non pertineant. *d. tit.* N. 24.

MCCCXCV. Filiusfamilias (1) patre invito debitorem ejus liberare non potest. *l.* 22. ff. *d. tit.*

Servus meus quod peculiari nomine crediderit, exigendo liberabit (2) debitorem. *l.* 19. ff. *d. tit.*

Si quis servo pecuniis exigendis præposito post manumissionem solvisset; si quidem ex contractu domini, sufficiet quod ignoraverit manumissum: quod si ex causa peculiari; quamvis scierit manumissum, tamen ignoraverit ademptum ei peculium; liberatus erit. *l.* 18. ff. *d. tit.*

(1) Idem dic de servo. Vide exceptiones in Reg. seq. Pariter debitorem uxoris maritus citra uxoris consensum non liberat.

(2) Nisi ademptum ei peculium debitor sciret, aut mortuum dominum.

## § 3. *De adjectis solutionis gratia.*

MCCCXCVI. Nisi quod ad me vim acceperit obligatio, adjectio nil potest (1) valere. *l.* 141. § 7. ff. *de Verb. oblig.*

Apparet, licet alterius persona non recte adjiciatur (2), non ideo minus in nostra persona utiliter procedere stipulationem. *d. l.* 141. § 9.

Filio stipulante, patris tunc adjicitur persona quum stipulatio ei acquiri non (3) possit. *l.* 95. § 5. ff. *d. tit.*

Nihil prohibet, patre stipulante filii personam adjici; cum toties quod pater filio stipulatur sibi stipulatus intelligitur, quum ipse sibi stipulatus non est. *d.* § 5.

(1) Hinc si mihi aut Titio sub diversis conditionibus sim stipulatus; si illa sub qua mihi stipulatus sum defecerit, frustra existet illa sub qua Titio dari stipulatus eram.

(2) Puta, vel quia jam mortuus erat; vel conditio sub qua ei dari posse convenit, defecit.

(3) Scilicet quum filius ex causa peculii castrensis stipulatur.

MCCCXCVII. Quum mihi aut Titio stipulor; dicitur aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titii designari non posse. Sed si Titio ea res soluta sit, quæ in ejus persona designata fuerit, licet ipso Jure non liberetur promissor; per exceptionem tamen defendi possit. *l.* 141. § 5. ff. *de Verb. oblig.*

*In creditoris et adjecti personis receptum est*, Tempora (1) diversa designari posse. *d. l.* 141. § 6.

*Adjectus* Nec petere, nec novare, nec acceptum facere potest; tantumque ei solvi potest. *l.* 10. ff. *de Solution.*

Dum adjecto solvitur, mihi solvi videtur. *l.* 59. ff. *d. tit.*

Si stipulatus fuero mihi au pupillo dari: promissor sine tutoris auctoritate solvendo pupillo, liberatur a me. *l.* 95. § 6. ff. *d. tit.*

Quum quis sibi aut Titio dari stipulatus est; soli Titio, non etiam successoribus (2) ejus recte solvitur. *l.* 55. ff. *de Verb. oblig.*

Magis est ut ita demum recte *adjecto* solvi dicendum sit, si in eodem statu maneat quo fuit quum stipulatio interponeretur. *l.* 38. ff. *de Solut.*

(1) Item diversa loca, diversas conditiones: sic tamen ut illa sub qua mihi stipulatus sum, existere debeat.

(2) Nec domino adjecti, nisi ex adjecti voluntate. l. 95. §§. 7. et 9. ff. *de Solution.*

MCCCXCVIII. Cui jure stipulationis solvitur, ei etiam prohibente me recte solvi potest. Cui vero alias permisero solvi; ei non recte solvitur, si denuntiaverim promissori ne solveretur. *l.* 106. ff. *d. tit.*

Etsi debitor constituerit se mihi soluturum; potest adhuc (1) adjecto solvere. *l.* 59. ff. *d. tit.*

Si petam, amplius *adjecto* solvi non potest; quamvis ante litem contestatam posset. *l.* 57. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Obstat lex 2. ff. *de Constit. pec.* Vide solutionem N. 52. in Nota. *d. tit.*

## § 4. *Quid, ubi, et quando solvi debeat.*

MCCCXCIX. Aliud *pro alio, invito creditore solvi non potest.*

Manifesti Juris est rebus pro numerata pecunia consentiente creditore datis, tolli obligationem (1). *l.* 17. *Cod. de Solution.*

Creditor non est cogendus in aliam formam

(1) Restituetur tamen Minor, si hac in re captus; et Major, si hac in re dolo debitoris circumscriptus est.

nummos accipere; si ex ea re damnum passurus sit. *l.* 99. ff. *de Solution.*

Reproba pecunia non liberat solventem. *l.* 24. § 1. *ff. de Pignor. act.*

MCD. Solutio et exactio partium, non minima (1) incommoda habet. *l.* 3. *ff. Fam. ercisc.*

Qui decem debet, partem solvendo (2), in parte obligationis liberatur. *l.* 9. § 1. ff. *de Solut.*

(1) Hinc invito creditori pars ejus quod debetur, solvi non potest; nisi lis sit de residua parte.

(2) Volenti creditori. Regula fallit in obligationibus generis, et alternativis.

MCDI. Quod certa die promissum est, vel statim dari potest. *l.* 70. ff. *d. tit.*

*Corpus* Quod legatur *aliave ex causa debetur*, ibi dari debet ubi est: quod pondere numero aut mensura continetur, ibi dari debet ubi petitur. *l.* 38. ff. *de Judic.*

Is qui certo loco dare promittit, nullo alio loco quam in quo promittit, solvere invito stipulatore potest. *l.* 9. ff. *de Eo quod cert. loc.*

*Quum illo* Aut *illo loco dari promissum est*; Definit Scævola petitorem electionem habere ubi petat, reum ubi solvat; scilicet ante petitionem. *l.* 2. § 3. ff. *d. tit.*

Mixta (1) rerum alternatio locorum alternatoni, ex necessitate facit actoris electionem et in rem propter locum. *d.* § 3.

Si quis stipulatur Ephesi et Capuæ, hoc ait ut Ephesi partem petat. *l.* 2. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Ut quum stipulatus sum cadum vini *Romæ*, Vel cadum olei *Capuæ* mihi dari; electionem habebo utram rem petam, propter locorum alternationem: quum alioquin electio sit promissoris.

§ 5. *Quomodo solvi debeat.*

MCDII. Unusquisque quod spopondit; suo impendio dare debet; quamdiu id quod debet, in rerum natura est. *l.* 20. *ff. d. Opert. libert.*

MCDIII. Non videntur data, quæ eo tempore quo dantur accipientis non fiunt. *l.* 167. Paul. lib. 49. ad Edict.

Quoties suos nummos accipit creditor, non contingit liberatio debitori. *l.* 22. § 8. *ff. Mandati.*

In perpetuum; Quoties id quod tibi debebam ad te pervenit ut tibi nihil (1) absit, nec quod solutum est repeti possit (2), competit liberatio. *l.* 60. *ff. de Solut.*

Is quis alienum in solutum dedit, usucapto (3) liberatur. *l.* 60. *ff. d. tit.*

Si res tradita fuerit quæ debebatur, quamdiu aliquid juri (4) rei deest, adhuc tamen ipsa res petenda est. *l.* 27. *ff. d. tit.*

Proprie dicitur res non reddita, quæ deterior redditur. *l.* 3. § 1. *ff. Comm. divid.*

*Etsi inutiliter res soluta sit; creditor debitum petens, si eam retineat, exceptione repelletur: ex l.* 94. ff. de Solut.

(1) Nihil ex jure hujus rei tibi desit.

(2) Adeoque solutio non valet; si res, quum soluta est, in ea causa erat ut evinci posset ei cui soluta est. Secus; si ex nova causa evictio contingat: *d. tit.* N. 75, 76, 77, 78. Fallit regula in statulibero debito. *d. tit.* N. 79.

(3) Idem operatur consumptio bona fide facta; fluit ex Reg. præc. Valet enim solutio; quum id quod solutum alicui est, non potest ei auferri.

(4) Puta, jus cautionis creditori de ea re exhibendæ.

§ 6. *De solutionis effectu, et regulæ circa imputationem solutionum.*

MCDIV. Aliquando evenit ut una numeratione duæ obligationes tollantur uno (1) momento. *l.* 44. *ff. de Solution.*

(1) Ut si jussi meo debitor meus solvat creditori meo.

MCDV. 1. Quoties quis debitor ex pluribus causis unum debitum solvit; est in arbitrio solventis, dicere quod potius debitum voluerit solutum; et quod dixerit (1), id erit solutum. *l.* 1. *ff. d. tit.*

2. Quoties non dicimus in quod solutum sit; in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat; dummodo in re præsenti: cæterum postea non permittitur. *d. l.* 1. § 1. *et l.* 3. *ff. d. tit.*

Permittitur (2) creditori constituere in quod velit solutum; dummodo sic constituat, ut in re sua constitueret. *d. l.* 1. § 1.

3. Si a neutro dictum sit; in his quæ diem vel conditionem habuerunt, id videtur solutum cujus dies venit. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

4. In his quæ præsenti die debentur; constat, quoties indistincte quid solvitur, in graviorem

(1) Si plus solverit quam quod ex hac causa debebat, superfluum in reliquas cedet: *d. tit.* N. 98.

(2) Limitatio est præcedentis Regulæ.

causam videri solutum : si autem nulla prægravet, in antiquiorem (1). *l.* 5. *ff. d. tit.*

*Hinc* Quum ex pluribus causis debitor pecuniam solvit ; utriusque demonstratione cessante, potior habebitur causa ejus pecuniæ quæ sub infamia debetur ; mox ejus quæ pœnam continet, tertio quæ sub hypotheca vel pignore contracta est ; post hunc ordinem, potior habebitur propria quam aliena causa. *l.* 97. *ff. d. tit.*

Gravior causa videtur quæ sub satisdatione, quam quæ pura est. *l.* 5. *ff. d. tit.*

5. Non ineleganter scriptum ; Si par et dierum et contractuum causa sit, ex omnibus summis pro portione videri solutum. *l.* 8. *ff. d. tit.*

6. Prius in usuras (2) id quod solvitur, deinde in sortem accepto feretur. *l.* 1. *Cod. de Solution.*

7. Quoties unus ex fidejussoribus suam partem solvisset tanquam negotium reo gessisset, perinde habendum ac si reus ipse unius fidejussoris partem solvisset : sed tamen ut non ex sorte decedat, sed is fidejussor solus liberatur. *l.* 37. *ff. de Solution.*

(1) Si concurrant duo contractus ; antiquius debitum est cujus dies prius venit : *id. tit.* N. 95.

(2) Si civiliter debebantur, aut sub pignore.

§ 7. *De obsignatione.*

MCDVI. Obsignatione totius debitæ pecuniæ solemniter (1) facta, liberationem contingere manifestum est. *l.* 9. *Cod. de Solut.*

(1) Prævia oblatione debiti, loco congruo facta.

## ARTICULUS III.

*De liberatione quæ contingit ex interitu rei debitæ, aut ex eo quod in eum casum devenerit quo non posset in obligationem deduci.*

MCDVII. Si hominem certum (1) mihi debeas ; non aliter post mortem ejus teneris mihi, quam si per te steterit vivo eo ut eum mihi dares. *l.* 23. *ff. de Solut.*

Placet (2) extingui obligationem, si in eum casum inciderit a quo incipere non potest; non tamen in omnibus verum est. *l.* 140 § 2. ff. *de Verb. oblig.*

(1) Idem dic de cujusvis alterius rei interitu.

(2) Vide de hac regula et ejus exceptionibus, supra Part. 1. Cap. 1. Sect. 3.

MCDVIII. Veteres constituerunt ; Quoties culpa intervenit debitoris, perpetuari obligationem. *l.* 91. § 3. ff. *d. tit.*

Quum facto suo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fidejussoris durat obligatio. (1). *l.* 58. § 1. ff. *de Fidejuss.*

Mora rei, fidejussori quoque nocet. *l.* 88. ff. *de Verb. oblig.*

*At.* Si fidejussor solus moram fecerit, reus non tenetur. *l.* 32 § 5. ff. *de Usur.*

*Pariter* Si fidejussor hominem (2) occiderit; reus liberabitur, fidejussor autem conveniri potest. *l.* 88. *ff. de Verb. oblig.*

Ex duobus reis promittendi, alterius factum alteri quoque nocet. (3). *l.* 18. *ff de Duobus reis.*

*Scilicet quum de perpetuanda duntaxat obligatione agitur. Quum vero de ea agenda ac pariendis usuris, hæc contraria regula tenenda est :* Unicuique sua mora nocet. Quod et in duobus reis promittendi observatur. *l.* 173. § 2. PAUL. LIB. 6. AD PLAUTIUM.

(1) Vel mora, *d. tit.* N. 110 et 111. vel factum, etiamsi nondum sciret se debere *d. tit.* N. 108.

(2) Debitum.

(1) Ad perpetunadam obligantionem scilicet, non ad usuras parandas.

MCDIX. Omnes debitores qui speciem ex causa lucrativa debent, liberantur; quum ea species ex causa lucrativa ad creditores (1) pervenisset. *l.* 17. ff. *de Oblig.* etc. *act.*

Si Stichum aut Pamphilum mihi debeas, et alter ex eis meus (2) factus sit; reliquus mihi debetur a te. *l.* 10. ff. *d. tit.*

(1) Ita ut eis auferri non possit, et perfecte ipsorum sit.

(2) Aut mortuus, aut mauumissus.

## ARTICULUS IV.

*De Novationibus.*

§ 1. *Quæ obligatio novari, et in quam obligationem prior transmitti possit.*

MCDX. Qualiscumque obligatio (1) sit quæ præcessit, novari verbis potest; dummodo sequens civiliter teneat aut naturaliter. *l.* 1. § 1. ff *de Novat.*

Sive verbis contractum est, sive non verbis; no-

(1) Naturalis, civililis, Honoraria ; nil refert : d. l. 1.

vari potest, et transire in verborum obligationem. (2) *l.* 2. ff. *d. tit.*

In diem obligatio novari potest, et priusquam advenerit. *l.* 5 *ff. d. tit.*

Si quod sub conditione debetur, pure quis novandi causa stipuletur; ne tunc quidem novat, sed tunc novabit quum exiterit conditio. *l.* 14 § 1. ff. *d. tit.*

(2) Puta, si quis novandi animo a pupillo sine tutoris auctoritate stipuletur : d. l. 1.

MCDXI. Novatio non potest contingere, ea stipulatione quæ non (1) committitur. *l.* 24. ff. *d. tit.*

Qui in diem stipulatur, statim (2) novat. At qui sub conditione stipulatur, non statim novat; nisi conditio extiterit *l.* 8. § 1. *ff. d. tit.*

Si rem (3) dari stipulatus sum, deinde eamdem sub conditione novandi animo, manere oportet rem in rebus humanis, ut novationi locus sit. *l.* 31. ff. *d. tit.*

(1) Hæc et sequentes fluunt ex posteriori parte Regulæ primæ N. præced.

(2) Dies enim exactionem, non obligationem differt.

(3) Regula fallit, si in mora erat debitor, quæ per *secundam* stipulationem purgata non fuerit; puta quia procul erat. Alias enim stipulatio novandi causa facta purgat moram.

§ 2. *Qui novare possit.*

MCDXII. Cui recte solvitur, is etiam (1) novare potest. *l.* 10. *ff. d. tit.*

Non ideo novare veterem obligationem quisquam recte potest, quod interdum (2) recte ei solvitur. *l.* 25. *ff. d. tit.*

Servus (3) nec peculiarem obligationem, citra voluntatem domini novare potest. *l.* 16. ff. *d. tit.*

Dubitari non debet quin filius servusve cui administratio peculii permissa est (4), novandi peculiaria debita jus habeat *l.* 34. *ff. d. tit.*

Novare (5) tutor potest, si pupillo expediat. *l.* 20. § 1. *ff. d. tit.*

Si duo rei stipulandi sint... si unus ab aliquo stipuletur, novatione quoque liberare eum (6) poterit. *l.* 31. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Ergo nec pupillus, nec is cui bonis interdictum est, etc.

(2) Exemplum habes in adjecto; item in filio et servo, quibus recte solvitur quod ipsi crediderunt : item exigendis pecuniis præpositus.

(3) Idem de filio.

(4) Non tamen donationis causa delegare potest.

(5) Idem dic de curatore, et procuratore omnium bonorum.

(6) Obstat lex 27. ff. *de Pact.* ad quam vide Notas d. tit. *de Pactis.* N. 45.

§ 3. *De forma novationis, et animo novandi item, an et quando per novam debitoris creditorisve personam novatio fieri possit.*

MCDXIII. *Ad novationem hoc maxime requiritur, ut hoc ipsum quod priori obligatione continebatur, deducatur in posteriorem : ex Tit.* de Novat. *N.* 19.

*Novatio autem fit vel interventu novæ personæ debitoris aut creditoris; vel absque interventu novæ personæ, si quid immutetur circa accidentalia prioris obligationis.*

Quod ego debeo si alius promittat, liberare (1) me potest; si novationis causa hoc fiat. Non (2) tamen si quis stipuletur quod mihi debetur, aufert mihi actionem; nisi ex voluntate mea stipuletur. *l.* 8. § 5. ff. *de Novat.*

*Regula est* Novationem ita demum fieri, si hoc agatur ut novetur obligatio. *l.* 2. ff. *d. tit.*

Nihil vetat una stipulatione plures obligationes novari. *l.* 3. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Et quidem invitum d. l. 8.

(2) Pete rationem discriminis ex regula generali supra N. 23. *Coroll.* 2.

§ 4. *De Delegatione.*

MCDXIV. Delegare est vice sua alium reum dare creditori, vel cui jusserit. *l.* 11. ff. *d. tit.*

Delegare vel nutu debitorem suum quis potest. *l.* 17. ff. *d. tit.*

Delegatio debiti nisi consentiente, et stipulanti promittente debitore, jure perfici non potest. Nominis autem venditio, et ignorate vel invito eo adversus quem actiones mandantur, contrahi solet. *l.* 1. *Cod. d. tit.*

MCDXV. *Delegatio tres parit effectus.* 1.° *Delegans a creditore suo liberatur :* 2.° *Is qui delegatus est, si fuit debitor delegantis, ab eo quoque liberatur :* 3.° *Is qui delegatus est, creditori obligatur.*

Si non debitorem quasi debitorem delegavero creditori meo, exceptio locum non (1) habebit;

(1) Adversus creditorem meum, qui ab ipso stipulatus est. Secus, si delegassem ei cui donare volebam.

sed Condictio (2) adversus eum qui delegavit, competit. *l.* 13. ff. *d. tit.*

(2) *Condictio indebiti* ei competit, adversus me qui eum delegavi.

## ARTICULUS V.

### *De Acceptilatione.*

*Circa formam Acceptilationis, repete regulas supra circa formam stipulationis*

### § 1. *De natura Acceptilationis.*

MCDXVI. Velut solvisse videtur, is qui acceptilatione solutus est. *l.* 16. ff. *de Acceptil.*

In diem (1) acceptilatio facta, nullius est momenti. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Acceptilatio sub conditione fieri non potest. *l.* 4. ff. *d. tit.*

Inter Acceptilationem et Apocham hoc interest, quod acceptilatione omnimodo liberatio contingit, licet pecunia soluta non sit; Apocha non alias quam si pecunia soluta sit. *l.* 19. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Fluit ex præcedenti, quemadmodum et omnes sequentes.

MCDXVII. *In contractibus synallagmaticis*; Si ego tibi acceptum feci, nihilomagis ego a te liberatus sum. *l.* 23. *ff. d. tit.*

*Ita Labeo ex stricta Juris ratione Contra Paulus, ex æquitatis norma et præsumpta contrahentium voluntate:* Quum nondum res intercessit; utrinque, per acceptilationem, tametsi ab alterutra parte duntaxat intercessit, liberantur obligatione. *d. l.* 23.

### §. 2. *Quæ obligationes per* Simplicem *acceptilationem tolli possint, et quæ per* Aquilianam.

MCDXVIII. Acceptum fieri non potest, nisi quod verbis (1) colligatum est. *l.* 8. §. 3. ff. *d. tit.*

Hoc Jure utimur; ut licet reus non sit verbis obligatur, tamen acceptilatione per fidejussorem (2) liberetur. *l.* 13. §. 7. ff. *d. tit.*

(1) Ut stipulatio, obligatio operarum liberti, dos dicta.

(2) Fidejussor cum ipse sit verbis obligatus, per acceptilationem liberatur; et cum illa vice solutionis sit (sup. N. 1416. Reg. 1.) liberat reum; sicut cum liberaret si solvisset.

MCDXIX. Aquiliana stipulatio omnes omnino obligationes præcedentes novat et perimit (1), ipsaque perimitur per acceptilationem. *l.* 4. ff. *de Transact.*

Quod in diem vel sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest. Sed ita id factum tolli potest, si conditio stipulationis extiterit. *l.* 12. ff. *de Acceptil.*

Sub conditione debitori si acceptum feratur; postea conditione existente, intelligitur jam olim liberatus, *l.* 16. ff. *de Solution.*

(1) Et in *Verborum* obligationem transfundit.

### §. 3. *Quid accepto fieri possit.*

MCDXX. Nisi consentiat acceptilatio cum obligatione, imperfecta est liberatio. *l.* 14. ff. *de Acceptil.*

*Hinc* Qui accepto facit; vel totum, vel (1) partem ejus quod stipulatus est, debet accepto ferre. *l.* 13 §. 2. ff. *d. tit.*

Si id quod in stipulationem deductum est, divisionem (2) non recipiat; acceptilatio in partem, nullius erit momenti. *d. l.* 13. §. 1.

Quod (3) invito stipulatori promissor solvere potest, id et acceptum latum liberationem parit. *d. l.* 13. §. 4.

(1) Frustra ergo qui stipulatus est domum, accepto feret ejus usumfructum aut ejus parietem.

(2) Id est tale sit quod pro parte deberi non possit; ut servitus.

(3) Limitatio est Regulæ 2. mox supra. Hinc species in genere debito, recte accepto fertur; quia et solvi posset. Hinc unum ex his quæ alternative debentur, determinate accepto ferri potest; quia et solvi posset: contra, vice versa.

### §. 4. *Quis accepto ferre, et quis accepto rogare possit.*

MCDXXI. *Accepto rogare nonnisi ipse debitor; et accepto ferre nonnisi ipse creditor* (1), *et quidem is qui alienandi jus habeat, potest.*

*Hi per quos jure nobis acquiritur* (2), *accepto nobis rogare; at non accepto ferre possunt.*

(1) Ratio hujus regulæ est, quod acceptilatio sit contraria stipulatio. Igitur quemadmodum nemo alteri stipulari aut de altero promittere potest; ita nec pro aliquo accepto rogare, aut alteri accepto ferre potest.

(2) Scilicet filii nostri; aut servi qui vel pro parte nostri sunt, aut quos bona fide possidemus, aut in quibus usumfructum aut usum habemus: hi enim ut nobis stipulari, ita et pro nobis accepto rogare possunt At non possunt accepto ferre: ratio disparitatis, supra N. 23. *Coroll.* 1.°

*Imo, quod promisit filius*, Pater acceptum rogando, nihil agit; cum non sit ipse obligatus, sed filius. *l.* 8. §. 4. ff. *d. tit.*

Tutor, curator, nec procurator quidem, potest facere acceptum (3): sed hi omnes debent novare (4); possunt enim sic accepto ferre. Ne his quidem accepto fieri potest, sed novatione (5) facta poterunt liberari. *l.* 13. §. 10. ff. *d. tit.*

(3) Fluit ex Regula 1. h. N.

(4) Stipulando sibi à debitore, quod pupillo debetur.

(5) Expromittendo quod pupillus debet.

MCDXXII. Ex pluribus reis stipulandi, si unus acceptum fecerit; liberatio contingit in solidum. *d. l.* 13. §. 12.

Si ex pluribus obligatio uni accepto feratur; non ipse solus liberatur, sed et hi qui secum obligantur. *l.* 16. ff. *d. tit.*

## ARTICULUS VII.

### *De confusione obligationum, per hereditatis acquisitionem.*

MCDXXIII. Aditio hereditatis . . . jure confundit obligationem; veluti si creditor, debitoris; vel contra, debitor creditoris adierit hereditatem. *l.* 95. §. 2. *ff. de Solut.*

Quasi generale quid retinendum est; ut ubi ei obligationi quæ sequelæ locum obtinet, principalis accedit (1), confusa sit obligatio *accessoria;* quoties duæ sint principales (2), altera alteri potius adjiciatur. *l.* 93. §. 2. ff. *d. tit.*

Ubi aliqua differentia est obligationum (3); potest constitui alteram per alteram perimi: quum vero duæ sint ejusdem (4) potestatis, non potest reperiri cur altera potius quam altera consumeretur. *l.* 5. §. 1. ff. *de Fidejuss.*

(1) Ut quum fidejussor existit heres ei pro quo intervenerat, vel vice versa.

(2) Ut quum correus correo suo, sive credendi, sive debendi heres extitit.

(3) Ut quum altera principalis, altera accessoria.

(4) Ut duæ principales; vel duæ æque accessoriæ.

MCDXXIV. Quod vulgo jactatur, fidejussorem qui debitori heres extitit, ex causa fidejussionis liberari; toties verum est, quoties plenior rei (1) promittendi obligatio invenitur. *l.* 95. § 3. ff. *de Solution.*

Non potest dici non tolli fidejussoris obligationem, si debitor propriam (1) et personalem habuit defensionem. *d. l.* 95. §. 3.

Quum creditor debitori heres extitit pro parte, aut vice versa; ultra portionem qua successit, petitio non confunditur. *l.* 6. *Cod. de Solution.*

(1) Non ergo habebit locum regula, si reus naturaliter duntaxat obligatus erat.

(1) Puta, si Minor sit, cui paratum fit restitutionis auxilium. Hæc enim defensio, est extrinseca civili obligationi; nec facit quominus civilis illa obligatio sit plena. Vide Notas ad h. l. *d. tit.* N. 122.

MCDXXV. Puto aditione hereditatis, confusione obligationis eximi personam (1); sed et accessiones (2) ex ejus persona liberari: alterum reum ejusdem pecuniæ non liberari. *l.* 71. ff. *de Fidejuss.*

Si creditor fidejussori heres fuerit, vel fidejussor creditori; puto, confusione obligationis non liberari reum. *d. l.* 71.

(1) Magis quam solvi universam obligationis causam.

(2) Id est, fidejussores; nec enim possunt pro eodem apud eumdem obligati esse, supra N. 1360. Reg. 2. Pignora autem non liberantur: l. 38 § fin *de Solut.* et l. 59. ff. *ad SC. Trebell.*

## ARTICULUS VIII.

### *De Capitis deminutione debitoris.*

MCDXXVI. *Solvuntur obligationes, quoad civile duntaxat vinculum, capitis deminutione debitoris etiam minima. Sed adversus hujusmodi debitores, actiones creditoribus restituuntur ex Edicto* DE CAPITE MINUTIS; *passim Tit.* de Cap. min. lib. 4°.

*Quocirca nota.* 1.° Ei qui debitorem suum arrogavit, non restituitur actio in eum, postquam sui juris fiat. *l.* 2. § 4. ff. *de Cap. min.*

2.° Sive civitatis sive libertatis amissione contingat capitis diminutio, cessabit Edictum. Dabitur plane actio in eos ad quos bona pervenerunt eorum. *d. l.* 2.

*Quæ species obligationum per capitis diminutionem et quatenus intereant, vide supra N.* 139.

## ARTICULUS IX.

### *De Compensatione.*

#### § 1. *Quando compensationi locus sit, et quæ debita excludat.*

MCDXXVII. Placuit inter omnes, id quod invi-

cem debetur, ipso Jure (1) conpensari. *l.* 21. ff. *de Compensat.*

*Corollarium primum.* Ejus quantitatis cujus petitionem ratio compensationis excludit, usuras non posse repeti manifestum est. *l.* 7. *Cod. de Solut.*

*Corollarium secundum.* Si quis compensare (2) potens solverit, condicere poterit quasi indebito soluto. *l.* 10. § 1. ff. *de Compensat.*

(1) In *Bonæ fidei* judiciis, ipso jure; ex Constitutione D. Marci, etiam in *Stricti juris* judiciis, sed per oppositam *Doli* exceptionem. Jure Justinianeo, in omnibus judiciis ipso jure.

(2) Puta, si compensare omisi quod mihi debebas naturaliter.

MCDXXVIII. *Etiam* Quoties ex maleficio oritur (1) actio, compensatio locum habet. *l.* 10. § 2. *ff. d. tit.*

Jussit Imperator audiri approbantem sibi à fisco (2) deberi, in quod ipse convenitur. *l.* 24. ff. *d. tit.*

In causa Depositi, compensationi locus non est. Paul. sent. *lib.* 2. *tit.* 22.

(1) Ut si agatur *Furti*, vel pecunia surrepta *Condictione furtiva* petatur.

(2) Modo ipsi debeatur ab eadem statione fisci (*au même Bureau*). Præterea quædam sunt causæ fiscalium debitorum, quæ non admittunt compensationem : idem dic circa civitates, *d. tit.* N. 9. et 10.

§ 2. *Quæ debita in compensationem adduci possint necne.*

MCDXXIX. Etiam quod natura debetur, venit in compensationem. *l.* 6. ff. *d. tit.*

In compensationem etiam id deducitur, quo nomine cum actore lis contestata (1) est. *l.* 8. ff. *d. tit.*

Compensatio debiti ex pari (2) specie, et causa dispari admittitur. Paul. sent. *lib.* 2. *Tit.* 12. § 5.

Ea quoque pecunia quam certo loco quis promisit, in compensationem adduci potest; sed cum (3) sua causa. *l.* 15. *ff. d. tit.*

Si cum filiofamilias aut servo contracta sit societas, et agat dominus vel (4) pater; solidum (5) per compensationem servamus: quamvis, si ageremus, duntaxat de peculio præstaretur. *l.* 9. *ff. d. tit.*

(1) Ita tamen ut tale sit, quod summarie probari possit esse debitum.

(2) Ut si utrinque pecunia, utrinque frumentum.

(3) Id est, ita ut ratio habeatur quanti interfuit eo loci solvi.

(4) Petat quod ex persona servi sui aut filii sibi debetur.

(5) Quod contra servus filiusve reo debet.

MCDXXX. *Cæterum in compensationem debitum adduci non potest, nisi quod præsens est, determinatum, liquidum aut facile liquidandum, nec sola subtilitate Juris debitum; et ipsimet qui compensationem opponit, necnon ab eo ipso cui opponitur, debitum. Hinc Regulæ sequentes.*

1. Quæcumque per exceptionem perimi possunt, in compensationem non veniunt. *l.* 14. ff. *d. tit.*

2. Quod debetur in diem (1), non compensabitur antequam dies veniat. *l.* 7. *ff. d. tit.*

3. Creditor compensare non cogitur quod alii quam debitori suo debet; quamvis creditor ejus, pro eo qui convenitur, ob debitum proprium velit compensare. *l.* 18. § *de duobus reis.*

*At* In rem suam procurator datus, post litis contestationem, si vice mutua conveniatur; æquitate compensationis (2) utetur. *l.* 18. ff. *d. tit.*

*Item* Verum est, ipso Jure eo minus fidejussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest. *l.* 4. ff. *d. tit.*

*Quod* Si duo rei promittendi socii non sint, non proderit alteri quod stipulator alteri reo pecuniam debet. *l.* 10. ff. *de duobus reis.*

4. Id quod pupillorum nomine debetur, si tutor petat; non potest compensatio objici ejus pecuniæ quam ipse tutor suo nomine adversario debet. *l.* 23. ff. *d. tit.*

(1) Intellige de die ex lege contractus apposito, non de die ex indulgentia Legis concesso.

(2) Vere enim ipsimet deberi videtur.

## ARTICULUS X.

### *De Pactis* de non petendo.

§ 1. *Quæ generaliter pertineant ad tale pactum.*

MCDXXXI. *Pacta hæc, quemadmodum et alia quælibet, vel* in rem *sunt vel* in personam.

In rem sunt, quoties generaliter paciscor ne petam; In personam, quoties ne a persona petam. Utrum autem In rem an In personam pactum factum est, non minus ex verbis quam ex mente convenientium æstimandum est. *l.* 7. § 8. ff. *de Pactis.*

Si filius aut servus pactus sit ne ipse peteret, inutile (1) est pactum; si vero In rem pacti sunt,

(1) Nisi filius ita pactus sit de debito, quod Quum *sui juris erit* ei debebitur.

ita pactio eorum rata habenda erit... si liberam (2) peculii administrationem habeant. *l.* 28. § 2. ff. *d. tit.*

Si inutilis (3) acceptilatio fuit, tacita pactione id actum (4) videtur ne peteretur. *l.* 27. § 9. ff. *d. tit.*

*Licet* In cautione pecuniæ creditæ non adjecit, PRÆTER eam pecuniam debitam sibi (*puta*) ex causa judicati; integræ sunt utræque petitiones. *l.* 29. ff. *de Oblig. et act.*

(2) Adde, nec ex causa donationis pacti sint

(3) Puta, quia accepto latum ei qui non *Verbis* sed *Re* obligatus erat.

(4) Secus in novatione inutili.

MCDXXXII. Pactus (1) ne peteret, postea convenit ut peteret. Prius pactum per posterius tollitur; non quidem ipso Jure, sed replicatione exceptio elidetur. *l.* 27. § 2. ff. *de Pactis.*

Verius est; Semel acquisitam fidejussori exceptionem (2) *Pacti*, ulterius ei invito extorqueri non posse. *l. fin.* ff. *d. tit.*

(1) Regula fallit quum prius pactum tale est ut actionem ipso jure tollat, puta *Injuriarum.*

(2) Tunc autem ei acquisita est, quum pacto interfuit, illudve ratum habuit.

§ 2. *De singulari specie pacti*, De parte debiti non petenda, *quod cum creditoribus suspectæ hereditatis interponitur.*

MCDXXXIII. Si ante aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus ut minus solvatur, pactum valiturum est. *l.* 7. ff. *de Pactis.*

*Creditores* Si dissentiant; *Prætor* Decreto suo sequetur majoris partis voluntatem. *d. l.* 7 § 19.

Majorem esse partem, pro modo debiti, non pro numero creditorum, placuit. Quod si æquales sint in cumulo dibeti, tunc plurium numerus creditorum præferendus est. *l.* 8. ff. *d. tit.*

Si plures sint qui eamdem actionem habent, unius loco habentur. *l.* 9. ff. *d. tit.*

Nec is qui plures actiones habet, adversus eum qui unam actionem habet, plurium personarum loco accipitur. *d. l.* 9.

In numero pari creditorum, auctoritatem ejus sequetur Prætor qui dignitate præcellit; sin omnia in unam æqualitatem concurrant, humanior sententia a Prætore eligenda est. *supl. d. l.* 8.

MCDXXXIV. *Ex hoc Pacto* Iniquum est auferri *absenti* pignus aut privilegium, qui potuit præsens (1) idipsum proclamare. *l.* 58 ff. *Mandati.*

Scævola respondit; tutorem (2) qui cæteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum esse debere. *l.* 44. ff. *de Pact. et l.* 59 ff. *de Admin. tut.*

(1) Hæc regula obtinet ex Constitutione D. Marci. Antea, ex Rescripto D. Pii, pactum nocebat absentibus creditoribus etiam privilegiariis, non tamen hypothecariis.

(2) Creditorem hereditatis patris pupilli.

# QUARTA PARS.

## *De Legis actionibus, ac præsertim de Judiciis.*

MCDXXXV. Legis actiones, *præcipuæ sunt inter eos actus qui* legitimi (1) *dicuntur.*

*In his quidam sunt, pauci numero, quibus potest dies aut conditio adjici: ut stipulatio. Cæteris autem plerisque actibus legitimis id repugnat: de quibus ita Papinianus.* Actus legitimi qui recipiunt (2) diem vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio servi optio, datio tutoris (3), in totum vitiantur per temporis vel conditionis adjectionem (4): nonnunquam tamen supra scripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehensa (5) vitium afferunt. Nam si acceptum feratur ei qui sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio extiterit (6); quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciat actum. *l.* 77. Papin. lib. 28. quæst.

*Item actibus legitimis hoc commune est, ut per procuratores, tutores, alias-ve similes personas non possint peragi. Nam* Nemo alieno nomine (7) Lege agere potest. *l.* 123. Ulp. lib. 14. ad. Ed.

*Denique his actibus commune est, ut non iterentur, ut in his tutor pupillo per se agendi auctor esse debeat, etc. De quibus alibi passim.*

*Ad actus etiam Legitimos quoscumque, referri potest hæc Hermogeniani regula:* Solemnia verba licet (8) non dicantur, pro dictis accipiuntur. *l.* 23. ff. *de Manum. vind.*

(1) Imo plerique Doctores idem omnino esse volunt, *Actus legitimos*, et *Legis actiones*. Probabilius tamen dicendum, ex aliorum sententia, Legitimos actus magis patere quam Actiones legis. Hæ restringuntur ad formulas et conceptiones verborum, quibus vel inter se homines disceptarent, vel actus voluntariæ jurisdictionis coram Magistratu essent explicandi. Actus autem Legitimi complectuntur, non solum has *Legis actiones*, verum etiam cæteros actus quoslibet qui *Solemniter*, id est certis et solemnibus verbis, etiam extra præsentiam Magistratus fiebant; ut Mancipatio, Acceptilatio, etc.

(2) Ita in Florent. Alias *rejiciunt.* Cajacius lectionem Florentinam tuetur: hoc sensu; in quibus, licet de jure non recipiant, de facto tamen inserta est dies aut conditio.

(3) Hos exempli gratia recenset. Sunt enim multi alii, ut Manumissio, Adoptio, In Jure cessio, In manum conventio, Divortium; qui etiam, neque diem admittunt neque conditionem.

(4) Expressam. Nam *Mancipatio* puta, cum sit ex naturæ sua præsens ac realis traditio et translatio dominii rei quæ manu capitur et ideo *Res mancipi* dicitur; aperte repugnat diem in illo actu conditionemve inseri. Item in *Acceptilatione* quæ imaginaria et commentitia solutio est: ex substantia autem *Solutionis* est, ut obligationem statim perimat et in perpetuum liberet. In *Hereditatis aditione* similiter, præsens, pura, et certa voluntas adeundi requiritur. *Optio* quoque, V. G. *Servi*, pure etiam fieri debet; quia interest universæ familiæ non esse diutius Optioni obnoxiam, ne interim ad libertatem pervenire non possint: et idem pari ratione, in cæteris rebus per optionem legatis. Denique *Datio tutoris* à Magistratu; quia ex officio magistratuum est ut pupillis tutore carentibus hunc creent defensorem qui eos illico tueri possit: quamvis sane aliud in Testamentaria tutela obtineat: quæ sicut pure, ita etiam ex die aut sub conditione deferri potest; scilicet per consequentias liberæ et amplissimæ facultatis testatoribus à Lege concessæ.

(5) Fluit hoc ex Reg. 46. supra: *Expressa nocent, non expressa non nocent.*

(6) Ergo tacita huic acceptilationi conditio inest. Cæterum exempli causa hic acceptilatio ponitur. Simile prorsus in Agnitione Bonorum possessionis a filiofamilias absente patre facta, quæ tacitam habet conditionem ratihabitionis patris: l. fin ff. *Quis ordo in bon.* Item in Manumissione per Vindictam mortis causa facta, quæ tacitam habet conditionem mortis manumittentis: l. 15. ff. *de Manumission.* et in aliis actibus legitimis.

(7) Hæc regula quodammodo fallit in judiciis; in quibus necessitate suadente receptum est ut per procuratorem agere et defendere possemus. Ne tamen omnino vitiaretur regula, dominium litis in hos procuratores transire fictione Legis intelligitur, ut non omnino *Alieno nomine* agere videantur. Vide Tit. *de Procurat.*

Alium sensum huic legi affingit Gothofredus, scilicet ut nemo sibi ipsi actionem exercere possit ex jure alteri competente. Quod quamvis verum sit, non placet hæc legis interpretatio.

(8) Quamvis hæc regula novo potius Juri deputanda videatur, quo per Constantinum aut ejus liberos sublatæ sunt verborum solemnitates (unde etiam colligitur Hermogenianum non esse his temporibus antiquiorem); tamen, etiam Jure antiquo, ubi ista verborum solemnitas desiderabatur in actibus legitimis, præsumptio erat eam intervenisse.

MCDXXXVI. Non est singulis concedendum, quod publice per magistratum publice possit fieri; ne occasio sit majoris tumultus faciendi. *l.* 176. Paul. lib. 13. ad Plaut.

*Ex hac regula profectæ* Actiones *et judicia.*

Nihil aliud est actio, quam jus quod sibi debetur (1) judicio persequendi. *l.* 51 ff. *de Oblig. et act.*

(1) Late sumpto verbo *Debendi*, pro eo etiam quod restitui debet. Alias hæc definitio non competeret actionibus *In rem*, sed *In personam* tantum.

*Quocirca, tradendæ sunt primum Regulæ generales circa varia Actionum genera, earum concursum, Exceptiones quibus excluduntur aut differuntur, et Replicationes; item circa jus successorum tam in agendo quam in excipiendo. Deinde agemus. 2.° De actionum exercitio. 3.° De fine actionum seu Re judicata, et de speciebus rei judicatæ affinibus. 4.° Sigillatim exponentur præcipuæ actionum species. 5.° Sequentur Interdicta. 6.° Remedia Prætorum, quæ instar actionum obtinent. 7.° Denique publica judicia et criminalia.*

## CAPUT PRIMUM.

### *De præcipuis Actionum divisionibus, et earum concursu; item de Exceptionibus quæ adversus eas opponuntur, et de jure successorum tam in agendo quam defendendo.*

#### ARTICULUS I.

*Regulæ generales circa præcipuas actionum divisiones aut species.*

Regulæ *circa actiones quæ* In rem *competunt et adversus rei possessorem dantur.*

MCDXXXVII. 1. Qui (1) dolo desierit possidere, pro possidente damnatur; quia pro possessione dolus est. *l.* 131. Paul. lib. 22. ad Edict.

2. *Item* Generaliter Marcellus probat; Omnem qui se offert petitioni (2), quasi possidentem teneri *l* 13. § 13. ff. *de Petit. hered*

*At* Non videtur se liti obtulisse, qui dicessit (3). *l.* 25. ff. *de rei vindic.*

*Cæterum*, Et si is qui obtulit se, damnatus est; nihilominus a possessore recte petitur. *l.* 7. ff. *d. tit.*

(1) Fluit ex regulis generalibus infra.

(2) Modo creditor ignoret eum non possidere: alioqui non decipitur.

(3) Ante litem contestatam. Uno casu, etsi litem contestatus non sit, tenetur de quo vide l. 27. ff. *de Rei vindic.*

*Regulæ circa actiones* In personam.

MCDXXXVIII. *Actiones* In personam *competunt contra ipsum qui obligationem contraxit, eosque qui in universum jus ejus successere.*

*Verum* Creditores hereditarios adversus legatarios (1) non habere personalem actionem. *l. fin. Cod. de Hered. act.*

*Item.* Personalem actionem contra debitores (2) hereditarios decerni frustra postulas. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

(1) Legatarii enim non sunt juris successores, non succedunt in jus defuncti; adeoque nec in ejus obligationes.

(2) Nam debitor debitoris mei, non est meus debitor.

*Regula circa actiones* Bonæ fidei.

MCDXXXIX. In bonæ fidei judiciis; libera potestas permitti videtur judici, ex bona (1) et æquo æstimandi quantum restitui debeat. *Instit.* Tit. *de Actionib.*

(1) Hinc in his judiciis semper permissum fuit judici compensationem inducere ejus quod vicissim actor reo debebat. Hinc in his judex debitorem condemnat in usuras ex mora; et generaliter, quicquid æquum est, licet in formulam deductum non sit, decernere potest. Qua in re differebant actiones *Bonæ fidei* ab actionibus *Stricti juris;* in quibus, nihil ultra quod formula continebatur, judex pronuntiare poterat.

*Regula circa actiones* Arbitrarias.

MCDXL. *In actionibus arbitrariis*; Qui restituere jussus judici non paret... si quidem habeat rem, manu militari ab eo possessio transfertur... Si non potest restituere, si quidem dolo fecit quominus possit, in quantum adversarius in litem in infinitum juraverit damnandus est... si non dolo fecit, non pluris quam quanti res est. *l.* 68. ff. *de Rei vind.*

*In quid competant actiones.*

MCDXLI. Omnes actiones vel in simplum competunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in

quadruplum (1) : ulterius nulla extenditur. *Instit.* Tit. *de action.* § 21.

(1) In hoc autem duplo aut quadruplo, interdum res inest; interdum mera pœna est. Item interdum ab initio tales sunt; interdum nonnisi in inficiantem crescunt in duplum.

*Quæ actiones* Perpetuæ, *quæ* Temporariæ.

MCDXLII. Admonendi sumus; eas actiones quæ ex Lege, SCto, sive ex sacris constitutionibus proficiscuntur, perpetuo solere antiquitus (1) competere. *Instit.* Tit. *de Perpet. et tempor.*

(1) Jure novo; hæ perpetuæ actiones, triginta annorum spatio concluduntur.

In Honorariis actionibus, sic est definiendum; ut quæ rei persecutionem habeant, hæ etiam post annum darentur, cæteræ intra annum. *l.* 35. ff. *de Oblig. et act.*

*Regulæ circa* Temporarias *actiones.*

MCDXLIII. In omnibus temporalibus actionibus, nisi novissimus totus dies (1) compleatur, non finit obligationem. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Omnes actiones quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ (2) judicio salvæ permanent. *l.* 139. Gaïus lib. ad Ed. Prætoris Urb.

(1) Secus in tempore usucapionis.

(2) Id est, lite contestata.

*Quæ actiones* In heredem *dantur, et quæ non dentur.*

MCDXLIV. In contractibus successores (1), ex dolo eorum quibus successerunt, non tantum in id quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur, hoc est unusquisque pro ea parte qua heres est. *l.* 157. § 3. Ulp. lib. 71. ad Edict.

In contractibus quibus doli præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur. *l.* 152. § 3. Idem lib. 69. ad Edict.

In heredem non solent actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio; veluti, Furti, Damni-injuriæ, Vi bonorum raptorum, Injuriarum. *l.* 111. § 1. Gaïus lib. 2. ad Ed. provinc.

(1) Universales; puta, Bonorum possessores, hi quibus restituta est hereditas.

Honorariæ quæ post annum non dantur, nec in heredem dandæ sunt: ut tamen ei lucrum extorqueatur. *l.* 35. ff. *de Oblig. et act.*

*Regulæ circa actiones quæ in heredem non transeunt.*

MCDXLV. Sicuti pœna ex delicto defuncti heres teneri non debet; ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset. *l.* 38. Pompon. lib. 29. ad Sabin.

Quantum ad heredem pervenerit, litis contestatæ tempore (1) spectabitur. *l.* 20. ff. *Quod met. caus.*

Quum Prætor in heredem dat actionem quatenus ad eum pervenit, sufficit (2) si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti. *l.* 127. Paul. lib. 20. ad Edict.

Toties in heredem damus de eo quod ad eum pervenit; quoties ex dolo defuncti convenitur, non quoties ex suo. *l.* 44. Ulp. lib. 29. ad Edict.

Pœnalia judicia semel accepta, in heredes transmitti possunt. *l.* 164. Paul. lib. 51. ad Ed.

(1) Scilicet ut de eo quod ante litem contestatam interiit, non teneatur. De eo autem quod consumpsit, tenetur. Vide Reg. seq.

(2) Ut, quamvis id postea consumpserit, tamen in id et heres et hujus heredis heredes in perpetuum teneantur.

*Regulæ circa actiones quæ heredi et in heredem dantur.*

MCDXLVI. *Regulariter talis heredi et in heredem datur actio, qualis defuncto et in defunctum competit.*

*Tamen* Quibusdam (1) casibus plenior adversus heredem vel heredi competit actio, quam competierat defuncto. *l.* 51. § 3. ff. *de Eviction.*

(1) Vide exempla in d. l. 51.

*Regulæ circa* Populares *actiones.*

MCDXLVII. 1. Reipublicæ (1) interest, quam plurimos ad defendendam suam causam admittere. *l.* 4. ff. *de Oper. nov. nuntiat.*

Cuilibet in publicum petere permittendum est, quod ad usum omnium pertineat. *l.* 1. ff. *de Loc. et itin. publ.*

(1) Ex hac et seq. Regula proditæ actiones populares, et *Interdicta* popularia.

2. Popularis actio integræ (2) personæ permittitur. *l.* 4. ff. *de Pop. act.*

Mulieri et pupillo populares actiones non dantur, nisi quum ad eos (3) res pertineat. *l.* 6. ff. *d.* tit.

In popularibus actionibus, is cujus (4) interest præfertur. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

3. Qui habet actiones populares, non intelligitur esse (5) locupletior. *l.* 7. § 1. *ff. d. tit.*

4. Omnes populares actiones nec in heredes dantur, nec supra annum extenduntur. *l. fin. ff. de Pop. act.*

(2) Ei demum quæ sit *Integræ* famæ.

(3) Exemplum pone in populari actione *de Dejectis et effusis*; si damnum aliquod in re sua senserunt ex eo quod dejectum aut effusum est.

(4) Si nullius privatim intersit præfertur idoneior.

(5) Nisi quod sua privatim interest, persequatur; aut lis fuerit contestata. Vide Tit. præced. in Verb. *CREDITOR.*

## ARTICULUS II.

### *De Concursu actionum.*

§ 1. *Regulæ generales circa concursum actionum.*

Species prima. *Quum actiones omnes sunt* Rei *persecutoriæ.*

MCDXLVIII. Quoties concurrunt plures actiones ejusdem rei nomine, una quis experiri debet. *l.* 43. § 1. Ulpian. lib. 28. ad Ed.

Plura delicta in una re plures admittunt actiones: sed non posse omnibus uti, probatum est. *l.* 53. *ff. de Oblig. et act.*

Species secunda. *Quum actiones concurrentes diversa, persequuntur.*

MCDXLIX. *Quum ex delicto eodem duæ adversus eamdem personam concurrunt actiones, quarum altera rei persecutoria est, altera mere pœnalis; altera alteram non consumit : ex l.* 7. § 1. *ff.* de Condict. furt. *l.* 34. § 2. *ff.* de Oblig. et act.

*Quum ex eodem delicto duæ adversus diversas personas concurrunt actiones, quarum una rei persecutoria competit adversus eum cujus periculo res mea fuit, altera pœnalis adversus eum qui furtum fecit ammumve dedit; una electa altera consumitur: ex Tit.* Naut. caupon. *N. fin.*

*Quum ex eodem delicto duæ concurrunt actiones, quarum una rei persecutoria est, altera mixta; consumit quidem mixta persecutoriam, at persecutoria non consumit mixtam, sed remanet mixta pro eo quod in ea plus est. Tit.* de Oblig. et act. *N.* 64.

Species tertia. *Quum actiones omnes* Poenales *sunt.*

MCDL. Quum ex uno delicto plures nascuntur actiones *pœnales ;* omnibus (1) experiri, post magnas varietates obtinuit. *l.* 32. *ff. de Oblig. et act.*

Si ex eodem facto duæ competant actiones; judicis partes sunt, ut quo plus sit in reliqua actione id actor ferat; si tantumdem aut minus, nihil (2) consequatur. *l.* 41. § 1. ff. *d. tit.*

*Cæterum*, Nunquam plura delicta concurrentia faciunt ut ullius impunitas detur. *l.* 2. *ff. de Priv. delict.*

*Hinc* Nunquam actiones, præsertim pœnales, de eadem (3) re concurrentes, alia aliam consumit. *l.* 130. Ulp. lib. 18. ad Ed.

(1) Vide limitationem in Reg. seq.

(2) Ita legendum censet Cujacius, pro *Id.*

(3) Ex diversis factis : V. G. si quis hominem surripuit et occidit. Vide exempla alia Tit. *de Oblig. et act.* N. 68. et 69.

§ 2. *De concursu judicii civilis cum criminali, ex eodem delicto.*

MCDLI. Solemus dicere; Ex quibus causis publica sunt judicia, ex his causis non esse nos prohibendos quominus et privato agamus. *l.* 7. §. 1. *ff. de Injur.*

Qui civiliter agere cœpit, nonnisi finita per Sententiam actione civili, ad accusationem *publici judicii* prosilire (1) potest. *l.* 23. *ff. de Oblig. et act.*

Quum judicium privatum, non rem sed vindictam (2) persequitur; si actum sit publico judicio, denegandum est privatum : similiter ex diverso. *l.* 6. *ff. de Injur.*

*Quum civilis actio quælibet concurrit cum criminali extraordinaria, alia aliam consumit: ex l.* 3. ff. Expil. hered. *et l.* 56. § 1. *ff.* de Furt.

(1) V. G. Is cui per vim res rapta est, et egit *Condictione furtiva*, aut actione civili *Vi bonorum raptorum ;* finito demum civili judicio, poterit prosilire ad accusationem publici judicii *De vi.*

(2) Ut actio *Injuriarum.*

## ARTICULUS III.

### *De Exceptionibus et replicationibus.*

§ 1. *Unde descendant, et ad quas personas porrigantur; item an possit quis pluribus exceptionibus uti.*

MCDLII. Cui damus actiones, eidem et excep-

tionem competere multo magis quis dixerit. *l.* 156. § 1. Ulp. lib. 70. ad Ed.

MCDLIII. Omnes (1) exceptiones quæ reo competunt, fidejussori quoque etiam invito reo competunt. *l.* 19. *ff. de Except.*

Exceptiones quæ personæ cujusque cohærent (2), non transeunt ad alios. *l.* 7. *ff. d. tit.*

(1) Fallit regula in exceptionibus quæ personæ debitoris cohærent. Vide Reg. seq.

(2) Ut si quis pactus esset, ne ipse peteret.

MCDLIV. Nemo prohibetur pluribus exceptionibus uti, quamvis diversæ sint. *l.* 8. *ff. d. tit.*

Nemo ex his qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti; nisi (1) Lex impedit. *l.* 43. Ulp. lib. 28. ad Ed.

(1) Cujacius putat hæc verba esse Glossema. P. Faber sic ea intelligit, nisi ea sit exceptio quam *Lex* impediat eum opponere; puta præscriptio *Fori*, quæ lite jam contestata amplius opponi non potest.

§ 2. *Quando opponi debeant exceptiones.*

MCDLV. Præscriptiones fori (1) in principio litis à litigatoribus opponendas esse, Legum decrevit auctoritas. *l.* 12. *Cod. de Except.*

Exceptionem dilatoriam opponi initio oportet. *l.* 19. *Cod. de Probat.*

Præscriptionem peremptoriam omissam, priusquam (2) Sententia feratur, objicere quandoque licet. *l.* 8. *Cod. de Except.*

(1) Ut si quis dicat se jus habere revocandi domum.

(2) Imo quædam etiam post Sententiam recte opponuntur; ut *Senatusconsulti Macedoniani*, *Competentiæ*, etc.

§ 3. *De vi ac effectu exceptionum.*

MCDLVI. Reus in exceptione actor (1) est. *l.* 1. *ff. de Except.*

(1) Eo sensu quod exceptio ei non prosit; nisi probet quod exceptione continetur; quemadmodum actori incumbit probandum quod in intentione sua continetur.

Non utique existimatur confiteri de intentione adversarius, quia exceptione utitur. *l.* 9. *ff. de Except.*

Exceptionem dilatoriam opponi quidem initio; probari vero, postquam (2) actor monstraverit quod asseverat, oportet. *l.* 19. *Cod. de Probat.*

Exceptio actorem excludit, replicatio reum. *l.* 2. § 2. *ff. Except.*

Exceptio ... modo eximit reum damnatione, modo (3) minuit damnationem. *l.* 22. *ff. d. tit.*

(2) Demum *Postquam*, etc. Fluit ex præcedenti.

(3) Ut exceptio *Competentiæ*, etc.

## ARTICULUS IV.

*De jure successorum in agendo aut excipiendo.*

MCDLVII. Non debeo melioris conditionis esse quam auctor meus (1), a quo jus in me transiit. *l.* 175. § 1. Paul. lib. 11. ad Plaut.

*Consonat sequens Regula.* Qui in jus dominiumve alterius succedit, jure ejus uti debet. *l.* 177. Idem lib. 14. ad Plaut.

*Hinc* Plerumque emptoris eadem causa esse debet, circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris. *l.* 156. § 3. Ulp. lib. 70. ad Ed.

*Hinc* Quum quis in alii locum successerit; non est æquum ei nocere hoc, quod adversus eum [non] nocuit in cujus locum successit. *d. l.* 156. § 2.

*Et vice versa*: Quod ipsis qui contraxerunt obstat, et successoribus eorum obstabit. *l.* 143. Idem lib. 62. ad Ed.

(1) In his scilicet quæ ab ipso ad me profecta sunt. In his vero quæ non ab auctore meo, sed a Legibus habeo, possum esse melioris conditionis: hinc ego bonæ fidei possessor, possum usucapere quod auctor meus malæ fidei possessor non potuisset; nam jus usucapiendi a Legibus habeo.

## CAPUT SECUNDUM.

### *De Exercitio judiciorum.*

*Circa exercitium judiciorum consideranda veniunt : 1.° Jurisdictio et competentia Magistratuum apud quos judicia exercentur. 2.° Personæ litigatorum inter quas judicium consistere potest. 3.° In jus vocatio, et editio actionis; ubi de Feriis per quas judicia non exercentur. 4.° Cautiones quæ a litigatoribus eorumque procuratoribus desiderantur. 5.° Postulatio, et ea quæ spectant causarum patronos. 6.° Litis contestatio judiciique constitutio; et ea quæ spectant judices datos, ordinemque cognitionum. 7.° Disceptatio causæ, probationes, instrumenta. 8.° Sententiæ et eremodicia. 9.° Appellatio. 10.° Jus quod in judiciis pro varia eorum natura observatur, circa fructus rerum et usuras quantitatum in judicio deductarum.*

*Pauca subjicienda erunt de Edicto* Quod quisque Juris, *et de judicibus litem suam facientibus.*

## SECTIO I.

### *De Jurisdictione, et competentia Magistratuum.*

#### ARTICULUS I.

#### *De Jurisdictione.*

§ 1. *Quid pertineat ad jurisdictionem in genere, et de discrimine inter contentiosam et voluntariam.*

MCDLVIII Cui jurisdictio data est, ea quoque concessa esse videntur sine quibus jurisdictio explicari (1) non pótuit. *l.* 2. *ff. de Jurisdict.*

Jurisdictio sine modica coercitione nulla est. *l.* 5. § 1. *ff. d. tit.*

Extra territorium Jus dicenti, impune non paretur. Idem, et si supra suam jurisdictionem velit Jus dicere. *l.* 20. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet jus aliquod modicæ coercitionis quo rebelles coerceat.

MCDLIX. *In contentiosa jurisdictione;* Qui jurisdictioni præest, neque sibi Jus dicere debet, neque uxori vel liberis suis, neque libertis vel cæteris quos secum habet. *l.* 10. *ff. de Jurisdict.*

Filius quoque voluntate patris apud patrem (1) manumittere (2) poterit. *l.* 18. § 2. *ff. de Manum. vind.*

Præses apud se adoptare potest, quemadmodum et emancipare et manumittere. *l.* 2. *ff. de Offic. Præs.*

Si Consul vel Præses filiusfamilias sit; posse eum apud semetipsum emancipari, vel in adoptionem dari, constat. *l.* 3. *ff. de Adop.*

(1) Prætorem.

(2) Idem dic de cæteris actibus voluntariæ jurisdictionis.

§ 2. *De differentia eorum quæ de plano et per libellum, et eorum quæ pro tribunali expediuntur.*

MCDLX. Omnia (1) quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt. *l.* 71. Paul. lib. 2. de Officio Procons.

Ubicumque (2) causæ cognitio est, ibi Prætor desideratur. *l.* 105. Idem lib. 1. ad Ed.

(1) Ut alienatio prædiorum Minoris, Bonorum possessiones Decretales, Restitutiones in integrum; hæc omnia, et cætera in quibus causæ cognitio desideratur, non possunt de plano et per subscriptionem ad libellum expediri (*sur placet*); sed a Prætore pro Tribunali sedente, adhibita causæ cognitione peraguntur. Quæ autem nullam cognitionem desiderant, ut bonorum possessio Edictalis, manumissiones, emancipationes, etc., de plano expediuntur.

(2) Eadem sententia ac præcedentis. Ubi Decreto prævia causæ cognitione interponendo opus est; ibi desideratur Magistratus qui tribunal habeat, et pro tribunali cognoscat. Hæc apud Magistratus municipales qui tribunal non habent, peragi non possunt.

§ 3. *Ex quo incipiat, quando finiatur, et in quas personas se exerat imperium et jurisdictio Magistratuum.*

MCDLXI. Proconsules, statim atque Urbem

egressi fuerunt, habent jurisdictionem; non contentiosam, sed voluntariam. *l.* 2. *ff. de Offic. Procons.*

Proconsul ad adventum successoris debet Jus dicere. *l.* 10. *ff. d. tit.*

Corrector provinciæ, abdicando se non amittit imperium. *l.* 20. *ff. d. tit.*

Proconsul *demum* portam Romæ ingressus, deponit imperium. *l. fin. ff. d. tit.*

*Contra*; Præses, si provincia excesserit, privatus (1) est. *l.* 3. *ff. de Offic. Præs.*

Præses in fuæ provinciæ homines tantum imperium habet; interdum et adversus extraneos, si quid manu commiserint. *d. l.* 3.

(1) Qua in re longe minus habet quam Proconsul.

MCDLXII. Non potest dolo carere, qui imperio Magistratus non paruit. *l.* 199. Javolen. lib. 6. epistol.

### § 4. *De Jurisdictione minus plena, qualis est Magistratuum municipalium.*

MCDLXIII. Quæ magis imperii (1) sunt quam jurisdictionis, Magistratus municipalis facere non potest. *l.* 26. ff. *Ad municip.*

Jubere caveri Prætoria stipulatione, et in possessionem mittere, magis est imperii quam jurisdictionis. *l.* 4. *ff. de jurisdict.*

Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere. *l.* 26. § 1. *ff. Ad municip.*

(1) *Imperium* hic et in Reg. seq. non accipitur pro coercitione, ut in suo proprio sensu; sed pro his quæ majoris potestatis sunt.

MCDLXIV. Quoties de quantitate ad jurisdictionem pertinente quæritur; semper quantum petatur quærendum est, non quantum debeatur. *l.* 19. § 1. *ff. d. tit.*

Si idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra jurisdictionem judicantis sit, coacervatio vero omnium excedat modum jurisdictionis ejus; apud eum agi posse placuit. *l.* 11. *ff. d. tit.*

Si una actio communis sit plurium personarum, veluti Familiæ erciscundæ; utrum singulæ partes spectandæ sunt circa jurisdictionem ejus qui cognoscit; an potius tota res, quia et tota res in judicium venit et vel uni adjudicari potest? Quod placet. *d. l.* 11. § 2.

### § 5. *De Jurisdictione mandata.*

MCDLXV. Prætor sicut universam jurisdictionem mandare alii potest, ita et in personas certas, vel de una specie potest. *l.* 17. ff. *de Jurisd.*

MCDLXVI. 1. More Majorum ita comparatum est; ut is demum jurisdictionem mandare possit, qui eam suo (1) jure, non alieno beneficio haberet. *l.* 5. ff. *d. tit.*

*Corollarium Primum.* Mandatam sibi jurisdictionem mandare alteri neminem posse, manifestum est *l.* 5. ff. *de Offic. ejus cui mand.*

*Corollarium Secundum.* Quæcumque specialiter Lege (2) vel Senatusconsulto vel Constitutione Principum tribuuntur; mandata jurisdictione non transferuntur. *l.* 1. *ff. d. tit.*

*Hinc V. G.* Nemo potest gladii potestatem sibi datam vel cujus alterius coercitionis, ad alium transferre. *l.* 70. Ulpian. lib. 1. de Offic. Procons.

*At* Imperium quod jurisdictioni cohæret, mandata jurisdictione transire verius est. *l.* 1. § 1. ff. *de Offic. ejus cui mand.*

2. Est perquam absurdum, antequam *Proconsul* in provinciam venerit, alii mandare jurisdictionem quam non habet. *l.* 4. § 6. ff. *de Offic. Procons.*

Aliquando (3) mandare jurisdictionem Proconsul potest, etsi nondum in provinciam pervenerit, *l.* 5. *ff. d. tit.*

(1) Vi sui magistratus.

(2) Ut tutoris datio, merum imperium, etc.

(3) Si necessariam moram in itinere patiatur.

MCDLXVII. Is cui mandata jurisdictio est, fungetur vice ejus qui mandavit, non (1) sua. *l.* 16. *ff. de Jurisd.*

(1) Etsi propriam mandatarius haberet.

MCDLXVIII. Si is qui mandavit jurisdictionem, decesserit antequam res ab eo cui mandata est jurisdictio geri cœperit; solvitur mandatum. *l.* 6. ff. *de Jurisd.*

Adimere mandatam jurisdictionem licet quidem Proconsuli; non debet autem inconsulto Principe facere. *l.* 6. § 1. *ff de Offic. Procons.*

### § 6. *De Jurisdictione prorogata.*

#### 1.° *Ex præscripto legis.*

MCDLXIX. Qui non cogitur in aliquo loco judicium pati; si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones. *l.* 22. *ff. de Judic.*

Si mutuæ sunt actiones, et alter minorem quantitatem, alter majorem petat; apud eumdem judicem

agendum est, ei qui quantitatem minorem (1) petit. *l.* 11. § 1. *ff. de Jurisd.*

(1) Quidam legunt *majorem*; id est, licet reconveniat in quantitatem quæ sit supra jurisdictionem ejus judicis.

2.° *Ex consensu partium.*

MCDLXX. Inter consentientes, cujusvis judicis qui tribunali præest, vel aliam jurisdictionem habet, est jurisdictio. *l.* 1. ff. *de Judic.*

Privatorum consensus judicem non facit eum qui nulli præest (1) judicio; nec quod is statuit, rei judicatæ contiuet auctoritatem. *l.* 3. *Cod. de Jurisd. omn. jud.*

(1) Aut disparis generis; sic non potest de re pecuniaria jurisdictio prorogari latrunculatori.

*Qui possint alicui prorogare jurisdictionem et de qua re.*

MCDLXXI. 1. Est receptum, eoque Jure utimur; ut si quis major vel æqualis subjiciat se jurisdictioni alterius, possit ei et adversus eum Jus dici. *l.* 14. *ff. de Jurisdict.*

Apud eum cui par imperium est, manumittere (1) non possumus. *l.* 14. *ff. de Manumission.*

2. Inter convenientes, et de re majori apud Magistratus municipales agetur. *l.* 28. ff. *Ad municip.*

Consensisse videntur qui sciunt se non esse subjectos jurisdictioni ejus, et in eum consentiunt (2). *l.* 2. ff. *de Judic.*

Non videtur in judicem consensisse, qui edi sibi genus apud eum desiderat actionis. *l.* 33. *ff. d. tit.*

3. Si convenerit ut alius Prætor quam cujus jurisdictio esset, Jus diceret; et priusquam adiretur, mutata voluntas fuerit; nemo compelletur conventioni stare. *l.* 18. *ff. de Jurisdict.*

4. Si privati consentiant, Prætor autem ignoret consentire, et putet suam jurisdictionem; puto posse defendi ejus esse (3) jurisdictionem. *l.* 2. § 1. *ff. de Judiciis.*

(1) Nec enim prorogatur extraordinaria et voluntaria jurisdictio.

(2) Sponte, non si compulsi Præturæ viribus. Tit. *de Jurisd.* N. 22. Tuncque ita valet consensus in hunc judicem; ut post acceptum judicium, pœnitentiæ locus non sit.

(3) Ut enim ipsi prorogetur jurisdictio; partium, non vero ipsius consensus requiritur.

## ARTICULUS II.

*De competentia Magistratuum.*

§ 1. *De foro competente ratione* Domicilii, *et de jure revocandi domum.*

MCDLXXII. Actor rei forum, sive in rem sive in personam sit actio, sequitur. *l.* 3. *Cod. Ubi in rem, etc.*

Ubi domicilium reus habet, vel tempore contractus habuit, licet hoc postea transtulerit, ibi tantum eum conveniri oportet. *l.* 2. *Cod. de Jurisd. omn. judic.*

MCDLXXIII. Roma, communis nostra patria (1) est. *l.* 33. *ff. Ad munic.*

(1) Unde qui Romæ inventus ibi convenitur non potest declinare forum Romani Prætoris; nisi ex privilegio jus habeat revocandi domum.

MCDLXXIV. Legatis, item his qui testimonii causa evocati sunt, vel si qui judicandi causa accersiti (1) sunt, revocandi domum suam jus datur. *l.* 2. § 3. *ff. de Judic.*

Domum revocant, si non ibi contraxerunt (2) ubi conveniuntur: exceptis Legatis, qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante Legationem contraxerunt, non compelluntur se Romæ defendere; quamdiu Legationis causa hic demorantur. *d. l.* 2. § 4.

Constat, si quis in Legatione constituerit quod ante Legationem debuerit, non cogi ibi judicium pati ubi constituerit. *l.* 8. ff. *d. tit.*

Legatus quamvis Romæ adierit (3) hereditatem, non competit in eum (4) actio. *l.* 26. ff. *d. tit.*

Si Legationis tempore quis *rem* possidere cœperit, non inique cogitur ejus nomine judicium accipere. *l.* 24. § 2. ff. *de Judic.*

Legati ex delictis in Legatione commissis (5) coguntur Romæ judicium pati. *l.* 24. § 1. ff. *d. tit.*

Ex quibus causis non cogitur Legatus judicium accipere, nec jurare cogendus est. *l.* 28. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Aut cujusvis negotii causa, Romæ retinentur.

(2) Sed etsi extra suam provinciam, licet non Romæ; domum non revocant. Item si ipsi egerint Romæ, præterquam actione *Injuriarum*, coguntur ibi ex omnibus causis defendere; si reconveniantur.

(3) Aut ei ex Trebelliano restituta sit.

(4) Sed nisi satisdet, tum creditores tum legatarii mittuntur in possessionem.

(5) Sive ipsi, sive servi eorum commiserunt.

MCDLXXV. In omnibus in quibus protelatur admonitio (1), hoc procedere sine temporali damno (2) creditorum oportet. *l.* 2. § 7 *ff. de Judic.*

Si dubitetur utrum quis domum revocare possit necne, ipse Prætor debet statuere. *d. l.* 2. § 6.

(1) Lis per revocationem domum.

(2) Adeoque si dies actionis exitura sit, tenetur Legatus Romæ litem saltem contestari; ut contestata in provinciam revocetur.

§ 2. *De foro competenti ratione* Contractus, *seu loci ubi contractum est.*

MCDLXXVI. Durissimum est, quot locis quis navigans vel iter faciens delatus est, tot locis se defendi. At si quo constitit (non dico jure domicilii)... ibique distraxit (1), egit; defendere se eo loci debebit. *l.* 19. § 2. ff. *de Judiciis.*

(1) Merces.

MCDLXXVII. Omnem (1) obligationem pro contractu habendam existimandum est; ut ubicumque aliquis obligetur, et contrahi videatur; quamvis non ex crediti causa debeatur. *l.* 20. ff. *d. tit.*

*Corollarium.* Ubi *quis* gessit, rationem oportet reddere. *l.* 1. *Cod. Ubi de ratioc.*

Contraxisse unusquisque in eo loco intelligitur, in quo ut solveret se obligavit. *l.* 21. ff. *de Oblig. et act.*

(1) Regula fallit in dote; quæ, ubi vir domicilium habet, non ubi instrumentum dotale conscriptum est, petenda est. *d. tit.* N. 38.

§ 3. *De foro competente ratione* Rei, *seu loci ubi res sita est.*

MCDLXXVIII. Et in locis in quibus res propter quas contenditur constitutæ sunt, jubemus In rem actionem moveri. *l.* 3. *Cod. Ubi in rem act.*

Ubi domicilium habet qui convenitur, vel si ibi ubi res hereditariæ sunt, degit; hereditatis controversia erit terminanda. *l. un. Cod. Ubi de hered.*

Multis constitutionibus cavetur, ut ibi petatur fideicommissum, ubi major pars (1) hereditatis est. *l.* 50. *ff. de Judic.*

Si ea res quæ per fideicommissum relicta est, eo loci sit; dicendum est non debere præscribi, quasi major pars hereditatis alibi sit. *l.* 52. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Nec attenditur ubi sit ejus æs alienum; cum totum patrimonium minuat, non certi loci facultates; nisi certis oneribus destinatum sit quoddam patrimonium.

§ 4. *De foro competente ratione* Maleficii.

MCDLXXIX. Quæstiones criminum quæ Legibus aut extra ordinem coercentur, ubi commissa vel inchoata sunt, vel ubi (1) reperiuntur qui rei esse perhibentur criminis, perfici debere satis notum est. *l.* 1. *Cod. Ubi de crim.*

(1) Ex Novella CXXXIV. cap. 5. judex hujus loci debet remittere ad judicem delicti.

§ 5. *Quis sit judex competens ejus qui tanquam auctor convenitur, vel hereditario nomine.*

MCDLXXX. Paulus respondit; venditorem, emptoris (1) judicem sequi solere. *l.* 49. *ff. de Judiciis.*

Heres ibi defendendus est, ubi defunctus debuit: nulloque suo proprio privilegio excusatur. *l.* 19. *ff. d. tit.*

(1) A quo tanquam auctor convenitur.

§ 6. *Quo tempore æstimetur an forum ad quod quis vocatus est, sit competems.*

MCDLXXXI Si quis, posteaquam in Jus vocatus est, miles vel alterius fori esse cœperit; in ea causa jus revocandi domum non habebit, quasi præventus. *l.* 7. *ff. d. tit.*

## SECTIO II.

### *De personis litigatorum inter quas judicium consistere possit, et de eorum procuratoribus.*

### ARTICULUS I.

#### *De Litigatoribus.*

§ 1. *Quæ personæ agere aut conveniri possint.*

MCDLXXXII. Vix certis ex causis (1) adversus dominos servis consistere permissum est. *l.* 53. ff. *de Judic.*

*Plura vide supra, N.* 99.

(1) Vide Tit. *de Judic.* N. 16. ubi illæ enumerantur.

MCDLXXXIII. Tam ex contractibus quam ex delictis in filiumfamilias competit actio. *l.* 57. *ff. d. tit.*

Filiusfamilias suo nomine nullam (1) actionem habet *l.* 9. *ff. de Oblig. et act.*

In (2) factum actiones, etiam filiifamiliarum possunt exercere (3). *l.* 13. *ff. de Oblig. et act.*

Si filiusfamilias ex aliqua noxa ex qua patri actio competit velit experiri; ita demum ei permittimus agere, si non sit qui patris nomine agat. *l.* 18. § 1. *ff. de Judic.*

Lis nulla nobis esse potest cum eo quem in potestate habemus, nisi ex castrensi peculio. *l.* 4. *ff. d. tit.*

(1) Nisi ex causa castrensi. Ratio est quod, quidquid habet quærit patri.

(2) Id est, *Utiles*: stricto enim Jure, non ei competunt, sed patri.

(3) Puta, si furtum factum ei sit aut damnum datum; aut quid deposuit, commodavit, mutuum dedit, mandavit; et pater ejus per absentiam agere non possit.

MCDLXXXIV. Magistratus quo anno cum imperio (1) sunt, neque propriam, neque eorum quorum tutelam vel curam gerunt, causam in judicio vel agendo vel defendendo sustinento. *l.* 48. *ff. d. tit.*

(1) Secus de his qui sine imperio sunt: ut Municipales.

MCDLXXXV. Sicut pupillus tutore auctore et agere et conveniri potest, ita adultus curatore (1) consentiente litem intendere et excipere debet. *l.* 2. *Cod. Qui legitim.*

(1) Nisi veniam ætatis impetraverit. L. 11. Cod. *Qui dare tutores*, etc.

§ 2. *De actore et reo.*

MCDLXXXVI. Favorabiliores rei potius quam actores habentur. *l.* 125. Gaius lib. 5. ad Ed. provinc.

*Corollarium.* Non (1) debet actori licere, quod reo non permittitur. *l.* 41. Ulp. lib. 26. ad Ed.

*Vide alia corrollaria infra de officio judicis, item infra de jurejurando.*

(1) Hinc V. G. cum non liceat reo mutare procuratorem post litem, nec hoc debet licere actori. l. 25. ff. *de Procur.*

MCDLXXXVII. *In judiciis duplicibus* Placuit eum videri actorem, qui ad judicium provocasset. *l.* 13. ff. *de Judic.*

ARTICULUS II.

*De procuratoribus per quos judicium suscipitur.*

§. 1. *In quibus litibus dari possit procurator necne.*

MCDLXXXVIII. Qui Populari actione convenietur, ad defendendum procuratorem dare potest; is autem qui eam (1) movet, procuratorem dare non potest. *l* 5. *ff. de Popul. act.*

Qui ita de publico agunt, ut et privatum commodum defendant; causa cognita permittuntur procuratorem dare. *l.* 45. § 1. *ff. de Procurat.*

(1) Sunt et aliæ actiones in quibus procurator non datur, qualc est Interdictum *de liberis ducendis.*

§ 2. *Qui possint dare procuratores.*

MCDLXXXIX. Filiusfamilias et ad agendum dare procuratorem potest, si qua sit actio (1) qua ipse experiri potest. *l.* 8. *ff. de Procur.*

Mutus et surdus, per eum modum qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur. *l.* 43. *ff. d. tit.*

Pupillus et pupilla, tam ad agendum quam ad defendendum tutore interveniente, procuratorem dare possunt. *l.* 11. *Cod. de Procurat.*

(1) De qua re. Vide Art. præced.

MCDXC. Constat procuratorem, alium procuratorem facere non posse. *l.* 4. § 5. *ff. de Appell.*

Nec tutores nec curatores (1), in rem pupilli vel adolescentis procuratorem facere possunt. *l.* 11. *Cod de Procurat.*

Ipsi etiam tutores et curatores, post litis contestationem à se factam, ad exemplum procuratorum qui litem contestati sunt, dare procuratores non (2) prohibentur. *d. l.* 11. *Cod.*

(1) Licet domini loco esse dicantur, supra N. 331.

(2) Per litis enim contestationem: fiunt quodammodo domini litis.

§ 3. *Qui et quot procuratores dari possint necne, et quomodo dentur.*

MCDXCI. Neque fœmina (1) neque miles (2)

(1) Nisi *In rem suam;* item nisi pro parentibus, quum nullus alius est.

(2) Nec pro parentibus; at *In rem suam* esse potest, aut pro causa communi numeri sui.

neque qui Reipublicæ causa abfuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut invitus judicium (3) pati non potest; idoneus defensor intelligitur. *l.* 54. ff. *de Procurat.*

*Repugnat dominum litis dari procuratorem in lite sua.*

Is cui hereditas ex Trebelliano restituta est, heredem (4) jure dabit procuratorem. *l.* 42. § 3. ff. *d. tit.*

Ex duobus reis promittendi, alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. *d. l.* 42. § 5.

(3) His adde infames, et reos criminis constitutos.

(4) Licet heres subtilitate Juris videatur dominus actionum hereditatis; sed effectu, post restitutam hereditatem, non ipse, sed fideicommissarius est dominus.

MCDXCII. *Ad unam litem quis unicum duntaxat procuratorem habere potest.*

*Hinc* Qui dedit diversis temporibus procuratores duos; posteriorem dando priorem prohibuisse videtur. *l.* 31. § 4. *fin.* ff. *d. tit.*

Pluribus procuratoribus simul datis, occupantis melior erit conditio. *l.* 32. ff. *d. tit.*

Unius litis plurium personarum, plures dari procuratores non est prohibitum. *l.* 32. § 1. ff. *d. tit.*

*His qui ad invicem agunt, puta* Si Familiæ erciscundæ agatur; non est permittendum eumdem procuratorem dare. *l.* 42 § 6. ff. *d. tit.*

MCDXCIII. Invitus procurator non solet dari. *l.* 8. § 1. ff. *d. tit.*

Invitus nemo rem cogitur defendere. *l.* 156. (*Alias* 198.) Ulp. lib. 70. ad Ed.

Dari procurator et absens potest. *l.* 1. § *fin.* ff. *de Procurat.*

Et ad litem futuram, et in diem, et sub conditione, et usque ad diem dari potest, et in perpetuum. *l.* 3. et *l.* 4. ff. *d. tit.*

§ 4. *Quæ requirantur ut quis admittatur ad agendum pro alio.*

MCDXCIV. Ut conjunctæ (1) personæ admittantur ad agendum pro aliquo, non exigimus ut habeant voluntatem vel mandatum; sed ne contraria voluntas probetur: quamvis offerant De rato cautionem. *l.* 40. § 4. *ff. de Procur.*

(1) Quales sunt maritus, parentes, liberi, frater, affines, patroni, liberti. l. 35. ff. *de Procur.* a cæteris mandatum exigitur. Mandatum autem actionis persequendæ, porrigitur et ad omnia per quæ ad hanc actionem pervenitur. *d. tit.* N. 28.

MCDXCV. Qui procuratorem dat ut confestim agat; intelligendus est permittere procuratori et postea litem peragere. *l.* 57. ff. *d. tit.*

*Actoris procurator.* Omnium actionum nomine debet defendere (1), etiam earum quæ in heredem non dantur. *l.* 37. ff. *d. tit.*

Actionem ei qui absentis nomine agere vult, si non eum defendat (2), denegari oportere; Edicto Perpetuo expressum est. *l.* 6. *Cod. de Procurat.*

Et hæc personæ debebunt defendere, quibus sine mandato agere licet. *l.* 35. *ff. d. tit.*

Si quis in rem suam procurator interveniat, adhuc erit dicendum debere eum defendere; nisi forte ex necessitate (3) fuerit factus. *l.* 33. § *fin.* ff. *d. tit.*

(1) In reconventione.

(2) Non alias tamen quam in eadem provincia, et in foro competenti.

(3) Cujacius intelligit *Ex necessitate* rei familiaris; id est, ex causa onerosa. Aliter Noodt.

§ 5. *Quæ requirantur a procuratore rei.*

MCDXCVI. Nemo (1) alienæ rei expromissor (2) idoneus videtur, nisi sit cum satisdatione (3). *l.* 110. § 1. Paul. lib. 5. ad Ed.

Qui rem alienam defendit, nunquam locuples habetur. *l.* 166. Idem. lib. 48. ad Ed.

Minor viginti-quinque annis defensor idoneus non (4) est. *l.* 51. ff. *de Procurat.*

(1) Licet locupletissimus, vir Consularis, etc.

(2) Hic accipitur pro eo qui alienam litem in se transfert.

(3) *Judicatum solvi.*

(4) Quia posset restitui adversus satisdationem *Judicatum solvi.*

MCDXCVII. Ei qui defendit eum cujus nomine ipse non agat, liberum est vel in unam (1) rem defendere. *l.* 46. § 1. *ff. d. tit.*

Sabinus (2) ait; Nullas Prætoris partes esse ad compellendum *procuratorem rei*, defendere; sed ex stipulatu Ob rem non defensam agi posse; et si justas causas habeat cur judicium accipere nolit, fidejussores non teneri. *l.* 45. *ff. d. tit.*

(1) Cujus defensionem suscepit: et in cæteras tamen actiones quæ ejus sequela essent, defendere tenebitur. *d. tit.* N. 42.

(2) Cujus sententia prævaluit sententiæ Proculeianorum, qui putabant eum posse cogi, nisi ex justa causa recusaret.

Procuratorem pro quo consentiente dominus Judicatum solvi exposuit; Prætor ait, Judicium accipere cogam (3). *l.* 8. § 3. ff. *d. tit.*

Si habeat (4) præsentem dominum, non debet cogi procurator *judicium accipere;* si tamen dominus cogi possit. *l.* 10. § 1. ff. *d. tit.*

(3) Procurator qui ipse satisdedit *Judicatum solvi*, non cogitur judicium accipere; quia satis est eum, si non accipiat judicium, teneri actione *Ex stipulatu*. At is qui non ipse satisderit, ne impune fidem fallat, cogitur.

(4) Exceptio est præcedentis regulæ. Alias exceptiones vide Tit. *de Procur.* toto N. 44.

§ 6. *De effectu judicii per procuratorem accepti.*

MCDXCVIII. Procurator lite contestata dominus (1) litis efficitur. *l.* 4. § 5. ff. *de Appell.*

*Corollarium.* Ante litem contestatam libera potestas est vel mutandi procuratorem, vel ipsi domino judicium accipiendi. Post litem autem contestatam; qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in se litem transferre vivo procuratore, vel in civitate manente potest; causa tamen prius (2) cognita. *l.* 16. *et l.* 17. *ff. de Procurat.*

(1) Hinc et Sententia fertur in ipsum procuratorem.

(2) Ante litem vero contestatam nulla causa requiritur. Hæ causæ recensentur. *d. tit.* N. 48.

MCDXCIX. Non ferendus est procurator, qui sibi adserit procurationem; cæterum ferendus erit, pudorem (1) suum purgans. *l.* 25. § 1. ff. *d. tit.*

Si retentione aliqua procurator uti velit, non facile ab eo lis erit transferenda. *d. l.* 25. § *fin.*

Procuratore in rem suam dato, præferendus non est dominus procuratori. *l.* 55. ff. *d. tit.*

*Dominus* Si velit quædam transferre, quædam relinquere; juste procurator hanc inconstantiam recusabit *l.* 27. ff. *d. tit.*

Paulus respondit; Etiam eum qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, causæ suæ adesse non prohiberi. *l.* 69. *ff. d. tit.*

(1) Ut si dominus ad eum removendum causam alleget, quæ pudorem ejus oneret.

## SECTIO III.

### *De vocatione in Jus, et editione actionis: ubi de Feriis, per quas in Jus vocatus se sistere non tenetur.*

§ 1. *Quæ personæ vocari in Jus omnino non possint, quænam demum cum venia Prætoris.*

MD. In Jus vocari non oportet Magistratus qui imperium habent. *l.* 2. *ff. de In jus voc.*

Nec impuberes puellas quæ alieno juri subjectæ essent, in Jus vocare permissum est. *l.* 22. *ff. d. tit.*

Nec furiosos, vel infantes. *l.* 4. *ff. d. tit.*

MDI. Generaliter eas personas (1) quibus reverentia præstanda est, sine jussu Prætoris in Jus vocare non possumus. *l.* 13. ff. *d. tit.*

*Regula est,* Honorem patrono habendum, etsi quasi tutor vel curator vel defensor vel actor interveniat (2). *l.* 10. § *fin.* ff. *d. tit.*

Si patroni tutor interveniat, impune in Jus vocari verius est. *d.* § *fin.*

Prætor permissurus est, si famosa actio non sit vel pudorem non suggillet, qua (3) patronus convenitur vel parentes. *d. l.* 10. § 12.

Si sine venia libertus patronum in Jus vocaverit; ex querela patroni, vel pœnam (4) dat, vel à Præfecto Urbis castigatur si inopia dignoscitur laborare. *l.* 25. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet parentes cujuslibet sexus et gradus, etiam mere naturales, etiam adoptivos; patronum, etiam eum qui ex necessitate manumisit, modo jure patronatus non exciderit; liberos conjugem parentesque patroni, heredesque etiam extraneos. *d. tit.* Art. 2. § 1.

(2) Contra vice versa, libertus nomine pupilli sui patronum impune in Jus vocat.

(3) Ex gravissima tamen causa permittit et his actionibus agere. *d. l.* 10.

(4) Quinquaginta aureorum.

§ 2. *In quibus circumstantiis quis vocari in Jus non dabeat; et de* Feriis.

MDII. In Jus vocari non debet qui uxorem ducit, aut eam quæ nubit, nec judicem dum de re cognoscit, nec quem dum apud Prætorem causam agit, nec justa mortuo (1) facientem. *l.* 2. *ff. In jus voc.*

(1) Vide alias causas. Tit. *de In jus voc.* N. 5.

MDIII. Occupati circa rem rusticam, in forum compellendi non sunt. *l.* 1. ff. *de Fer.*

*Corollarium.* Præsides provinciarum, ex consuetudine cujusque loci, solent messis vindemiarumque causa (1) tempus statuere. *l.* 4. *ff. d. tit.*

A nullo judice præsumi debet, ut auctoritate sua ferias (2) aliquas condat. *l.* 4. *Cod. de Feriis.*

(1) Erant et aliæ statæ feriæ; ut *Pridie* Kalendas Januarii, die 3.° post dictas Kalendas, quo vota pro Principe suscipiuntur, etc.

(2) Præcedens regula est de feriis *Statis;* hæc de *Repentinis* quæ ob res prospere gestas aut luctum publicum indicuntur.

Si feriatis diebus fuerit judicatum: Lege cautum est ne his diebus judicium sit, nisi ex voluntate partium. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Quoties res urget, cogendi sumus ad Prætorem venire; verum ad hoc tantum, ut lis contestetur. *l.* 1. § 2. *ff. d. tit.*

MDIV. Liberalia (1) judicia omni tempore finiuntur. *l.* 3. § 1 ff. *d. tit.*

Etiam die Paschæ quæstiones de latronibus habentur; cum facillime in hoc Summi Numinis speretur venia, per quod multorum salus et incolumitas procuratur. *l.* 10. *Cod. d. tit.*

(1) Idem dic de fiscalibus causis; cognoscitur etiam, etsi judicium ferri nequeat, de pluribus causis quæ recensentur. Tit. *de Feriis.* N. 4 et 5.

§ 3. *Ex quo loco vocari aut trahi quis in Jus possit necne.*

MDV. A vinea (1) balneo, et theatro, nemo dubitat in Jus vocari licere. *l.* 20. *ff. de In jus voc.*

Is qui domi est, interdum (2) vocari in Jus potest. *l.* 21. *ff. d. tit.*

Nemo de domo sua extrahi debet. *l.* 103. Paul. lib. 1. ad Ed.

(1) Cujacius legit, *a janua.*

(2) Scilicet quum aditum ad se præstat, aut ex publico conspicitur. d. l. 21.

§ 4. *De effectu in Jus vocationis.*

MDVI. *Etiam* Si quis ex aliena (1) jurisdictione ad Prætorem vocetur, debet venire. Prætoris enim est æstimare, an sua sit jurisdictio. *l.* 5. *ff. de Judic.*

Si quis in Jus vocatus non ierit, (2); a competenti judice, mulcta (3) damnabitur. *l.* 2. § 1. *ff. Si quis in jus voc.*

(1) Modo tamen sit in territorio judicis ad quem vocatur: alias non tenetur parere. Supra N. 1458. Reg. 3.

(2) Cum eum per vim trahere actor, aut non potuerit, aut noluerit.

(3) Remittitur tamen ex causa rusticitatis; aut si non intersit actoris eum venisse.

MDVII. Qui in Jus vocatus est, duobus casibus dimittendus est; si quis personam ejus defendet (1); et si, dum in Jus venitur, de re transactum fuerit. *l.* 22. § 1. *ff. de In jus vocand.*

(1) Id est, pro eo spondeat *Judicio sisti.*

In eum qui *vocatum* vi exemit, In factum judicium datur: quo non id continetur quod in veritate est, sed quanti eas res est ab actore (2) æstimata. *l.* 5. § 1. ff. *Ne quis eum qui in Jus voc.*

Is qui debitorem vi exemit, si solverit, reum non liberat; quia pœnam suam solvit. *l.* 6. ff. *d. tit.*

(2) Scilicet, non quantum debitor fuit; sed quantum actor ab eo qui vi exemptus est petebat, licet perperam peteret.

§ 5. *De editione actionis.*

MDVIII. Qua quisque actione agere volet, eam edere debet. *l* 1. *ff. de Edendo.*

Edita actio speciem futuræ litis demonstrat, quam emendari vel mutari (1) licet. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

(1) Ante litem contestatam, quia nondum est in judicium deducta.

## SECTIO IV.

### *De Cautionibus quæ a litigatoribus, procuratoribusve eorum, ante judicium præstandæ sunt*

#### ARTICULUS I.

*De Cautione* Judicio sisti.

*In Jus vocatus cavere solebat se certa die, de qua inter litigatores conveniebat, judicio se stiturum. Circa quam hæ traduntur regulæ.*

MDIX. Edicto cavetur, ut fidejussor judicio sistendi causa locuples detur: exceptis necessariis (1) personis; ibi enim, qualemcumque (2) accipi jubet. *l.* 1. ff. *In jus vocati ut eant.*

Si quis quemdam in judicio sisti promiserit, in eadem causa debet sistere; hoc est, ita ut actori persecutio loco deteriori (3) non sit, quamvis exactio possit esse (4) difficilior. *l.* 11. ff. *Si quis caut.*

(1) Quales sunt patronus, liberi ac parentes patroni; liberi nostri, parentes, uxor, nurus.

(2) Id est, non locupletem.

(3) Vide Reg seq.

(4) Ut si reus interim novum æs alienum contraxit, non deo minus videtur *Sisti* in eadem causa.

Qui novo privilegio (5) utitur, non videtur in eadem causa sisti. *l.* 12. ff. *d. tit.*

(5) Declinandi fori.

MDX. Qui exhibiturum se aliquem judicio, caverit; mortuo eo (*ante moram*), periculo cautionis liberatur. Paul. sent. lib. 1. *Tit.* 13. § 1.

Non exigimus reum judicio sisti; si negotium propter quod judicio sisti promisit, fuerit (1) transactum. *l.* 2. *ff. Si quis caut. in jud.*

Si quis judicio se sisti promiserit, et valetudine vel tempestate (2) prohibitus (3) se sistere non possit; exceptione adjuvatur. *d. l.* 2. § 3.

Si post tres aut quinque pluresve dies quam sisti se reus promiserit, secum agendi potestatem fecerit, nec actoris jus ex mora deterius factum sit; consequens est, defendi eum debere per exceptionem. *l.* 8. ff. *d. tit.*

Puto conventionem valere, si specialiter (4) causæ exceptionum expressæ sunt quibus a promissore sponte renuntiatum est. *l.* 4. § 4. *ff. d. tit.*

(1) Et quidem ipso jure excluditur stipulatio, si ante transactum sit quam sisti eum oportebat Quod si postea transactum est, excluditur duntaxat per exceptionem; d. l. 2.

(2) Si impedimento fuit itineri; nec præcaveri potuit: *d. tit.* N. 6.

(3) Aliæ sunt causæ quæ pariter exceptionem pariunt: ut funus domesticum; si quis municipalis muneris causa sine dolo retentus est à Magistratu (secus, si à privato); condemnatio capitalis, captivitas, vincula publica aut custodia militaris: *d. tit.* N 5.

(4) Non valeret autem indeterminata renuntiatio exceptionum causis: d. l. 4.

MDXI. Melius est ut in veram (1) quantitatem fidejussor (*Judicio sisti*) teneatur. *l.* 2. § 5. *ff. Qui satisd. cog.*

Si procurator sisti aliquem stipulatus sit; potest defendi, non suam, sed ejus cujus negotium gessit, utilitatem in ea re deduxisse. *l.* 81. § 1. ff. *de Verb. oblig.*

(1) Id est, in id quod revera actori debetur. Hinc si probetur actorem jus agendi non habuisse committetur hæc stipulatio: hinc etiam pœnam ex hac stipulatione petere amplius non potest, si a correo quod sibi debetur consecutus est.

## ARTICULUS II.

### *De cautione* Rem ratam haberi.

#### § 1. *A quibus hæc cautio exigatur.*

MDXII. Qui alieno nomine agit quacumque actione; id ratum habiturum eum ad quem ea res pertinebit, cavere debet. *l.* 39. § 1. *ff. de Procurat.*

Interdum (1), licet suo nomine procurator experiatur, tamen De rato cavere debet. *d. l.* 39. § 1.

Si De dote agat pater (2), cavere debet filiam Rem ratam habituram. *d. l.* 39. § 3.

Qui quasi defensor In rem (3) actione convenitur, etiam De rato debet cavere. *l.* 40. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Exemplum in actione *Constitutæ* ipsi *pecuniæ*: in actione ex ipsius jurejurando; nimirum quoties, licet suo nomine, in rem tamen alterius experitur.

(2) Quamvis suo nomine agat, cum actio ipsi et filiæ communis sit.

(3) Item in judiciis duplicibus, in controversiis de statu, restitutionibus in integrum, cognitione suspecti tutoris; et in aliis quibusdam de quibus vide Tit. *Rem rat. hab.* N. 3.

MDXIII. Cautio ratihabitionis tunc *demum* exigitur a procuratore, quoties incertum est an ei negotium mandatum sit. *l.* 1. *Cod. de Procurat.*

Actor a tutore datus, omnimodo cavet; actor civitatis nec ipse cavet, nec magister universitatis, nec curator bonis. *l.* 9. *ff. d. tit.*

Si pater filii nomine Injuriarum agat, cessat De rato cautio. *l.* 39. § 4. *ff. d. tit.*

#### § 2. *De cujus ratihabitione cavendum, et quando hæc cautio exigi possit.*

MDXIV. 1. *De ratihabitione, non solum domini litis, sed et cæterarum personarum ad quas lis redire potest, cautio debet interponi: ex l.* 22. §§ 9. *et* 10. *ff.* Rat. rem hab.

2. Ratihabitionis satisdatio, ante litem contestatam a procuratore exigitur; semel lite contestata, non compellitur ad cautionem. *l.* 40. § 3. *ff. de Procurat.*

#### § 3. *Quando stipulatio* De Rato *committatur.*

MDXV. Qualiter quis eumdem actum retractet qui a procuratore actus est, committi stipulationem oportet. *l.* 12. § 3. ff. *Rat. rem hab.*

Quamvis non idem sed alius (1) a domino conveniretur, qui conveniri non posset si ratum habuisset; committi stipulationem placuit. *l.* 1. ff. *Rem. rat. hab.*

Dicendum, stipulationem committi; si ab eo petatur qui ejusdem obligationis socius est. *l.* 14. ff. *d. tit.*

(1) Quem stipulatoris intersit non conveniri; puta ejus fidejussor, socius, is cui de evictione tenetur, etc.

MDXVI. *Quamvis pars duntaxat rei, quamvis non eodem sed alio genere judicii petatur; quamvis non ipse dominus, sed ejus successor etiam singularis petat; generaliter, quoties obstatura esset* Rei judicatæ *exceptio si res cum ipso domino esset judicata, committitur stipulatio*: *ex l.* 16. § 1. *l.* 22. § 8. *ff. d. tit.*

*Dominus* Si in Jus vocaverit, judicium tamen cœptum non fuerit; puto non committi stipulationem: hic enim non petit, sed petere vult. *l.* 15. *ff. d. tit.*

Si soluta esset pecunia, licet sine judicio, committitur stipulatio. *d. l.* 15.

Sive quis petat, sive compensatione utatur; committitur statim stipulatio. *l.* 12. § 3. *ff. d. tit.*

Si dominus a sententia judicis procuratore victo provocavit, stipulationis defecisse conditionem apparuit; cum ad auxilium commune confugisset. *l.* 3. § 1. *ff. d. tit.*

§ 4. *An pro parte, an pluries hæc stipulatio committi possit, et in quid committatur.*

MDXVII. Si dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit; non ultra quam in partem committetur stipulatio. *l.* 18. *ff. d. tit.*

MDXVIII. Sæpius ex ea stipulatione agi potest, prout intersit agentis. *d. l.* 18.

MDXIX. In id committitur, quod stipulatoris intersit. *d. l.* 18.

*Scilicet hœc* Stipulatio in tantum competit quantum mihi abest, quantumque lucrari potui. *l.* 13. *ff. d. tit.*

*Et* In stipulatione De rato, non est cogitandum rei promittendi vel stipulandi compendium (1); sed quod interfuerit Ratum haberi. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Si dominus ratam rem non habuerit, sed lite mota rem amiserit, nil præter impendia in stipulatione deducitur. *l.* 22. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Quod extra rem versaretur.

§ 5. *Quando committatur et quid veniat in singulari specie stipulationis* De rato, *quæ propter solutam procuratori pecuniam interponitur.*

MDXX. Quoties procuratori pecunia *indebita* solvitur, et dominus solutionem ratam non habet; existimo id agi ut condictio (*indebiti*) perimatur. Et sola actio ei qui indebitum solvit, adversus procuratorem, Ex stipulatu (*De rato*) competit (1) *l.* 22. *ff. d. tit.*

(1) Quatenus ejus intersit *Condictionem indebiti* adversus dominum negotii non habere, quam haberet si ratum habuisset.

Si falsus procurator pecuniam (*debitam*) exegerit, et satisdederit; mox dominus egit et litem amiserit; (*nihilominus*) committi (2) stipulationem. *l.* 8. § 1. ff. *d. tit.*

(2) Quatenus interest sua, se natura domino (qui ratum non habuit) manere obligatum: cum res judicata civilem duntaxat obligationem peremerit.

MDXXI. *Si demum* Post tempus, liberato jam debitore, dominus ratam rem (1) habet; posse debitorem agere (2) cum procuratore. *l.* 25. § 1. ff. *d. tit.*

*Solutionem procuratori factam quum Minor ratam habuit;* Restitutione postea in integrum data, nec Indebiti Condictionem, nec stipulationem (3) committi constat. *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Id est, solutionem procuratori factam.

(2) Ex stipulatione *De rato*. Procurator enim cavit de ratihabitione quæ foret efficax; adeoque quæ interveniret, antequam debitor tempore liberatus esset.

(3) *De rato*. Ideo in stipulatione comprehendendus erit casus restitutionis in integrum.

## ARTICULUS III.

### *De Cautione* Judicatum solvi.

§ 1. *Quis eam cautionem præstare teneatur, et cui exhiberi possit.*

MDXXII. *Hæc satisdatio*, Si ad defendendum procurator datus fuerit, à domino litis interponitur. Si procurator aliquem *ultro* defendat, ipse cogitur satisdare. *l.* 10. ff. *Judic. solv.*

Etiamsi filius vel pater sit, satisdare debet. *l.* 14. ff. *Qui satisd. cog.*

*A reo qui se ipse defendit, hæc cautio non exigitur* (1)

Qui pro servo *suo* convenitur, satisdatione (2) onerandus non est. *l.* 39. § 1. ff. *de Noxal. act.*

(1) Regula obtinet in actionibus *In personam;* Jure autem Justinianeo etiam in actionibus *In rem.*

(2) Ne quidem pro parte socii; si servus communis est. Sua enim lis est, cum in solidum teneatur defendere, aut parte sua carere.

MDXXIII. Judicatum solvi, et procurator (1),

(1) Non aliter tamen quam si ei mandatum sit, aut dominus ratum habuerit; quamvis esset ex his qui sine mandato admittuntur.

et tutor (2), et curator stipulari (3) possunt. *l.* 3. § 1. ff. *Judic. solv.*

Si præsens sit absentis servus; servo cavendum, non (4) procuratori. *l.* 43. § 5. ff. *de Procurat.*

(2) Qui administrationem habet.

(3) Et acquirere domino litis *Utilem* ex hac stipulatione actionem. Et est exceptio regulæ, *Nemo alteri stipulari potest.*

(4) Procurator enim *Utilem* duntaxat, servus *Directam* actionem acquirit jure potestatis.

§ 2. *Quæ requirantur ut committatur stipulatio* Judicatum solvi.

MDXXIV. Si fuero stipulatus Judicatum solvi, alia actione acturus, aliam autem dictavero; non committitur stipulatio. *l.* 13. § 1. ff. *de Judic. solv.*

Ut committatur, non sufficit cum ea persona acceptum esse judicium quæ stipulationi comprehensa est; sed oportet causam (1) personæ eamdem esse. *l.* 7. ff. *d. tit.*

*At* Etsi ex parte actoris, litis translatio (2) fiat; dicimus committi Judicatum solvi. *l.* 27. § 1. ff. *de Procurat.*

Si quis apud aliquem judicem iturus, stipulatus est Judicatum solvi, et agit apud alterum (3); non committitur stipulatio. *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Non igitur committetur; si procurator rei pro quo reus promisit *Judicatum solvi*, fuerit revocatus: modo tamen non ignoraverim.

(2) A domino in procuratorem, aut vice versa.

(3) Ideo in hac stipulatione solet adjici; *Quive* in ejus locum substitutus erit.

§ 3. *Quando committatur hæc stipulatio.*

MDXXV. Judicatum solvi stipulatio tres clausulas in unum collatas habet; De re judicata, De re defendenda, De dolo malo. *l.* 6. ff. *d. tit.*

*Quando committatur prima clausula* De re judicata.

MDXXVI. In stipulatione Judicatum solvi, post rem judicatam statim dies cedit; sed exactio in tempus (1) reo principali indultum differtur. *l.* 1. ff. *d. tit.*

(1) De quo infra.

*Quando committatur clausula*, De re non defensa.

MDXXVII. Recte defendi, hoc est judicium accipere; vel per se, vel per alium, sed cum satisdatione. *l.* 63. ff. *de Judic.*

Plures heredes rei, necesse habebunt unum dare procuratorem; ne defensio per plures scissa, incommodo afficiat actorem. *l.* 5. § 7. ff. *Judic. solv.*

Non videbitur defensa res boni viri arbitratu, quæ non in solidum defensa sit. *l.* 17. ff *d. tit.*

Sciendum est ibi rem esse defendendam, ubi debet agi. *d. l.* 5. § 8.

Ob rem non defensam stipulatio non committitur, quamdiu potest existere qui (1) defendat. *l.* 3. § 9. *de Judic. solv.*

Stipulatio Ob rem non defensam, non prius creditur commissa, nisi (2) ex stipulatione lis fuerit contestata. *l.* 13. ff. *d. tit.*

Etsi reus, post Judicatum solvi *satisdationem*, invitus in Jus vocari (3) non possit; tamen ni res defendatur, tenentur fidejussores. *l.* 12. ff. *d. tit.*

Vir bonus non arbitratur indefensam esse rem, de qua prætor judicium accipere non cogat. *l.* 18. ff. *d. tit.*

(1) Nec refert quis; puta vel unus ex heredibus promissoris, vel fidejussor, vel prorsus extraneus: l. 5. §§. 1 et 3. ff. *d. tit.*

(2) Ante enim quilibet ad defensionem accedere potest, et sic obstare quominus committatur.

(3) Puta, sit magistratum adeptus.

*Quando committatur clausula* De dolo.

MDXXVIII. In clausula Dolum malum abesse abfuturumque esse, verbum Abfuturumque esse plenissimum est; ut, si aliquo tempore non abfuerit (1) dolus, committatur stipulatio. *l.* 19. ff. *d. tit.*

Doli mali clausula, sicut reliquæ stipulationes in quibus tempus non est, ad principium (2) stipulationis refertur. *d. l.* 19. § 2.

Et ob extranei dolum, promissor tenetur. *d. l.* 19. § 1.

(1) Post stipulationem.

(2) Adeoque non refertur ad dolum qui præcessisset stipulationem.

§ 4. *An pluries committi possit stipulatio* Judicatum solvi, *cui et in quem detur actio ea commissa, quid veniat in hac actione, et quando ipsa stipulatio extinguatur.*

MDXXIX. Si committeretur stipulatio ex uno

casu, amplius ex alio committi (1) non potest. *l.* 2. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Adversus eamdem personam scilicet.

MDXXX. Si procurator meus Judicatum solvi satis acceperit, mihi ex stipulatu actio utilis est; et procurator meus Ex stipulatu agendo debet repelli. *l.* 28. ff. *de Procurat.*

Si defensor (1) meus Judicatum solvi satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur. *d. l.* 28.

(1) Sine mandato: secus, si ex mandato.

MDXXXI. Judicatum solvi stipulatio in tantum committitur, in quantum Judex (1) pronuntiaverit. *l.* 9. ff. *Judic. solv.*

Quoties ob rem non defensam agitur cum fidejussoribus; non est iniquum caveri, dominum priore judicio absolvi. *l.* 14. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Quod si *Ob rem non defensam*, committitur in quantum judex condemnaret.

MDXXXII. Hæc stipulatio, simul atque *reus* defendi cœperit aut defendi debere desierit, resolvitur. *l.* 15. ff. *d. tit.*

Postquam cum uno *fidejussore* lis (1) contestata est ob rem non defensam; ipse reus potest suscipere defensionem; is autem cum quo actum fuit, absolvi debet. *l.* 3. § 10. ff. *d. tit.*

Si lis finita fuerit, vel solutione, vel transactione, vel acceptilatione, vel quo alio modo; placuit evanescere Ob rem non defensam clausulam. *l.* 13. ff. *d. tit.*

(1) Secus, si jam damnatus esset fidejussor, aut si jam solvisset.

## SECTIO V.

### *De Postulatione, et Advocatis.*

#### § 1. *Qui postulare possint necne.*

MDXXXIII Prætor quosdam (1) in totum prohibuit postulare, quibusdam (2) vel pro se permisit, quibusdam (3) et pro certis duntaxat (4) personis. *l.* 1. § 1. ff. *de Postuland.*

Quos prohibet Prætor Apud se postulare, omnimodo prohibet; etiamsi adversarius patiatur. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Puto omnes qui non sponte sed necessario officio funguntur, posse sine offensa Edicti postulare; etiamsi hi sint qui nonnisi pro se postulare possunt. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Ex ea causa prohibitus postulare pro alio, quæ infamiam non irrogat; in ea tantum provincia non recte postulat, in qua Præses fuit qui Sententiam dixit *l.* 9. *ff. d. tit.*

Si quis advocationem præstare fuerit prohibitus Apud se, ut solent; puto apud successorem adesse posse *l.* 6. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Minorem 17. annis, et surdum.

(2) Mulieres, cæcos, capitali crimine aut calumniæ publici judicii damnatos, corpore suo muliebria passos, et qui locaverunt operas ut cum bestiis pugnarent.

(3) Cæteros infames.

(4) Necessitudine conjunctis. Quæ sint illæ, vide *d. tit.* N. 40.

MDXXXIV Qui fisci causas agunt, suam *duntaxat* vel filiorum vel parentum, vel pupillorum quorum tutelam gerunt causas, et adversus fiscum agere non prohibentur. *l.* 10. *ff. d. tit.*

Rescriptum est; Non prohiberi tutorem adesse pupillo, in negotio in quo Advocatus contra patrem ejus fuisset. *l.* 11. *ff. d. tit.*

#### § 2. *De honore Advocatorum, et eorum officio.*

MDXXXV. Non solos nostro Imperio militare credimus illos qui gladiis clypeis et thoracibus nituntur, sed etiam Advocatos. Militant namque causarum patroni; qui gloriosæ vocis confisi munimine, laborantium spem, vitam et posteros defendunt. *l.* 14. *Cod. de Advoc. divers. jud.*

MDXXXVI. *Advocatus* Ne ex industria protrahat jurgium. *l.* 6. § 4. *Cod. de Postul.*

Advocati non ultra quam litium poscit utilitas in licentiam conviciandi et maledicendi temeritatem prorumpant. *d. l.* 6. § 1.

Nemo ex his quos licebit (1) accipere vel decebit, aspernanter habeat quod sibi obtulerit litigator. *d. l.* 6.

Nullum cum litigatore, quem in propriam recepit fidem, contractum ineat Advocatus, nullam conferat pactionem *d. l.* 6.

Advocati, si per eos non steterit quominus causam agant, honoraria reddere non debent. *l.* 38. § 1. *ff. Locati.*

(1) Quidam enim erant quibus non licebat accipere honorarium; nimirum hi qui magnis decorati erant dignitatibus. l. 6. § 5. Cod. *de Postul.*

## SECTIO VI.

### *De Litis contestatione, judicio constituendo, et ordine cognitionum.*

§ 1 *Quæ res in judicium deduci possit, et quæ deducta intelligi debeat; item quando deduci videatur seu* Litis contestatio *fieri, et quis sit hujus effectus.*

MDXXXVII. Non quemadmodum fidejussoris obligatio in pendenti potest esse, ita judicium in pendenti potest esse; vel de his rebus quæ postea in obligationem adventuræ sunt. *l.* 35. *ff. de Judic.*

MDXXXVIII. Non potest videri in judicium venisse, id quod post judicium acceptum accidisset; ideoque alia interpellatione opus est. *l.* 23. *ff. d. tit.*

MDXXXIX. *Res in judicium deducta, seu* Lis tunc contestata videtur; quum judex (1) per narrationem negotii, causam audire cœperit. *l. un. Cod. de Litis contest.*

(1) Intellige Magistratum.

MDXL. Non solet deterior (1) conditio fieri eorum qui litem contestati sunt quam si non; sed plerumque (2) melior. *l.* 86. Paul. lib. 7. quæstion.

Nemo enim in persequendo, deteriorem causam sed meliorem facit. Denique post litem contestatam heredi quoque (3) prospiceretur, et heres tenetur ex omnibus causis. *l.* 87. Idem lib. 13. quæstion.

*Hinc* et Lite contestata, usuræ currunt (4). *l.* 35. *ff. de. Usur.*

(1) Hinc non sistit usuras, privilegia non tollit, in quo differt a voluntaria novatione.

(2) Id hoc quod perpetuat actionem.

(3) Ut actio que heredi non datur, qualis est actio *Injuriarum*, post litem contestatam heredi detur.

(4) Id est, non sistuntur.

MDXLI. Ubi acceptum est semel judicium, ibi et finem accipere debet. *l.* 30. *ff. de Judic.*

§ 2. *Quis possit judicium dare aut denegare, et de judicibus datis.*

MDXLII. Eum qui judicare jubet, Magistratum esse oportet. *l.* 13. ff. *de Jurisd.*

Ejus est actionem denegare, qui possit et dare. *l.* 102. § 1. Ulp. lib. 1. ad Ed.

MDXLIII. Quidam Lege (1) impediuntur ne judices sint, quidam natura (2), quidam moribus (3). *l.* 12. § 2. ff. *de Judic.*

Cæcus judicandi officio fungitur. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Iniquum est aliquem suæ rei judicem fieri. *l.* 17. ff. *d. tit.*

In privatis negotiis, pater filium vel filius patrem judicem habere (4) potest. *l.* 77. *ff. de Re Judic.*

Observandum ne is judex detur, quem altera pars nominatim petat *l.* 47 ff. *de Judic.*

(1) Ut Senatu moti.

(2) Ut furiosi, minores decem et octo annis, surdi, muti.

(3) Fœminæ, servi.

(4) Sed audietur adversarius, si eum recuset.

MDXLIV. Judicare, munus publicum est. *l.* 78. ff. *d. tit.*

*Hinc* Qui non habet excusationem, etiam invitus judicare cogitur. *l.* 13. § 2. *ff. de Vacat. mun.*

Judex, semel agnoscendo judicium, renuntiat excusationi. *d. l.* 13 § 3.

MDXLV. Judices à Præside dati, solent in tempus successorum ejus durare. *l.* 9. § 1. *ff. de Judic.*

Si Longius spatium intercessurum erit quominus judex datus operam possit dare; mutare eum jubet Prætor. *l.* 18. *ff d. tit.*

Judicium (1) solvitur, vetante eo qui judicare jusserat; vel etiam, si ipse judex ejusdem imperii esse cœperit cujus erat qui judicare jussit. *l.* 58. *ff. tit.*

Respondi; Non modo si unus aut alter, sed etsi omnes judices mutati essent, tamen et rem eamdem et judicium idem quod antea fuisset, permanere. *l.* 76. *ff. d. tit.*

(1) Quoad hunc judicem; non omnino. Vide Reg. seq.

§ 3. *De ordine cognitionum.*

MDXLVI. Per minorem causam majori cognitioni præjudicium fieri (1) non oportet; major enim quæstio, minoremcausam ad se trahit. *l.* 54. *ff. de Judic.*

(1) *Præjudicium fieri* seu præjudicari est, ante judicari. Sensus igitur est, non debere judicari minorem causam, nec de ea judicium dari, antequam prius judicata fuerit major ex qua pendet.

Rei majoris pecuniæ præjudicium fieri videtur; quum ea quæstio in judicium deducitur, quæ vel tota, vel ex aliqua parte communis est quæstioni de re majori. *l.* 21. *ff. de Except. rei judic.*

Si in duabus actionibus, alibi summa major, alibi infamia est; præponenda est causa existimationis. Ubi autem acquiparant famosa judicia, etsi summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt. *l.* 104 Ulp. lib. 2. ad Ed.

MDXLVII. *Prius judicandum de possessione quam de proprietate: si quidem* Non aliter lis expediri potest, quam si alter petitor alter possessor sit. *l.* 62. *ff. de Judic.*

*Causa de tota re, aut de re principali, major est quam illa quæ est de parte aut de aliquo rei accessorio: ex l.* 16. *et l.* 18. *ff.* de Except.

*Hinc* Judiciorum (1) quæ de hereditatis petitione fiunt, ea auctoritas est ut nihil in præjudicium fieri debeat. *l.* 5. § 2. *ff. de Her. petit.*

*Causæ circa personæ statum, et causa criminalis, majores sunt causis pecuniaris; easque præcedere debent: ex l.* 2. *l.* 4. *Cod.* de Ord. judic. *l.* 5. *l.* 6. *Cod.* de Ord. cogn.

*Causam pecuniaria causa criminalis statusve, quum utraque principaliter mota est, differre debet. Verum* Quum civili disceptationi principaliter motæ quæstio (2) criminis incidit, vel crimini prius instituto civilis causa adjungitur; potest judex eodem tempore utramque disceptionem sua sententia dirimere. *l.* 3 *Cod. de Ord. jud.*

Prius cognoscendum de vi, quam de proprietate rei. *l.* 37. *ff. de Judic.*

(1) Fluit ex præcedenti. Nam causa de universa hereditate, major est illis quæ sunt de aliqua re singulari ejus hereditatis.

(2) Idem dic de quæstione incidenti de statu personæ; etiamsi is esset judex qui competens non esset, si principaliter moveretur. l. 1. Cod. *d. tit.*

MDXLVIII. Futuri judicii, non facti (1) nomine, hujusmodi exceptiones *præjudiciales* comparatæ sunt. *l.* 13. ff. *de Except.*

(1) Id est, finiti. Vide Cujacium *Observ.* IX. 20. et Notas ad h. l. *d. tit.* N. 19.

## SECTIO VII.

### *De Disceptatione causæ, probationibus, et instrumentis.*

### ARTICULUS I.

*De Dilationibus, seu prolationibus diei quo quis ad disceptandam causam judicio sisti debet.*

MDXLIX. In pecuniariis (1) causis, omnis (2) dilatio plus semel tribui non potest; in capitalibus, reo tres dilationes, accusatori duæ dari possunt, sed utrumque causa cognita. *l.* 10. ff. *de Fer. et dilat.*

Causa cognita, et iterum dilatio impertiri solet; et maxime si aliquid inopinatum emergat. *l.* 7. ff. *d. tit.*

A procedente judice, dilationem non convenit postulari (3). *l.* 4. *Cod. de Dilation.*

(1) Etiam adversus fiscum. At in Consistorio Principis nulla conceditur.

(2) Quæ est trium mensium, quum ex eadem provincia; sex, quum ex continentibus; novem, quum ex transmarina regione afferenda instrumenta petuntur.

(3) Cognitionem enim desiderat.

### ARTICULUS II.

*De Probationibus.*

§ 1. *Cui in disceptatione causæ incumbat onus probandi.*

MDL. Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat. *l.* 2. *ff de Probat.*

Per rerum naturam, factum negantis probatio nulla est. *l.* 23. *Cod. h. tit.*

Semper necessitas probandi (1) incumbit illi qui agit. *l.* 21. *ff. d. tit.*

Qui excipit, probare debet quod excipitur. *l.* 9. *ff. de Probat.*

In exceptionibus dicendum est; reum partibus actoris fungi oportere, ipsumque exceptionem implere (2). *l.* 19. *ff. d. tit.*

*Et* Eum (3) qui voluntatem mutatam dicit, probare hoc debere. *l.* 22. *ff. d. tit.*

(1) Quod dicit scilicet. Hinc in *Negatoriis* actionibus serviturum, nulla requiritur ab actore probatio; sed a reo.

(2) Id est; probare debere, ita tamen, si prius actor probaverit quod intendit N. seq.

(3) Fluit ex Reg. 1. hujus Numeri.

MDLI. Actore non probante; qui convenitur, etsi nihil ipse præstat, obtinebit. *l.* 4. *Cod de Edend.*

§ 2. *Ex quibus rebus eruantur probationes.*

MDLII. In exercendis litibus, eamdem (1) vim obtinent, tam fides instrumentorum quam depositiones testium. *l.* 15. *Cod de Fid. instrum.*

Fiunt scripturæ; ut quod actum est, per eas facilius probari possit. Et sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem. *l.* 4. *ff. de Fid. instrum.*

Apud eos qui rem gestam ignoraverunt, amissorum instrumentorum habita testatio nihil ad probationem veritatis prodesse potest. *l.* 13. *Cod. de Fid. instrum.*

(1) Hoc sensu; ut, quum deest scriptura, testes plenam fidem faciant æque ac faceret scriptura.

*At vero instrumentis* Amissis, non (2) tolli substantiam veritatis placuit. *l.* 10. *Cod. d. tit.*

(2) Scilicet si res aliunde probari possit.

MDLIII. Soli testes ad ingenuitatis probationem (1) non sufficiunt. *l.* 2. *Cod de Test.*

Contra scriptum testimonium, non scriptum testimonium (2) non fertur. *l.* 1. *Cod d. tit*

Census et monumenta publica, potiora testibus esse Senatus censuit. *l.* 10. *ff. de Probat.*

(1) Regula fallit, si instrumenta amissa esse probetur.

(2) Vulgo sic intelligitur, ut probatio quæ ex scriptura eruitur præponderet testibus. Dissentit Schultingius qui sic intelligit, ut testes non audiantur; si, postquam instrumento subscripserunt, diversum testari velint.

*De actis simulatis.*

MDLIV. In contractibus rei veritas quam scriptura perspici debet. *l.* 1. *Cod Plus val. quod agitur*, etc.

Acta simulata, veritatis substantiam mutare non possunt. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

*Quid obtineat, quum hinc inde contrariæ testium professiones eduntur.*

MDLV. Durum et iniquum est, quum diversæ professiones proferuntur, ei potissimum stare quæ nocet. *l.* 13. *ff. de Probat.*

Non ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem. *l.* 21. § 3. *ff. de Testib.*

ARTICULUS III.

*De scripturis quæ ad probationem producuntur.*

§ 1. *Quæ instrumenta edenda sint, et a quibus; ubi, et quomodo.*

MDLVI. Edenda sunt omnia quæ quis apud judicem editurus est; non tamen ut et instrumenta quibus quis usurus non sit, compellatur edere. *l.* 1. § 3. *ff. de Edendo.*

Nimis grave est, urgeri partem diversam ad exhibitionem eorum per quæ sibi negotium fiat *l.* 7. *Cod. de Testib.*

Non (1) oportet originem petitionis, ex instrumentis ejus qui convenitur, fundari. *l.* 8. *Cod. de Edend.*

Argentarius (2) rationes edere jubetur; nec interest (3), cum ipso controversia sit an cum alio. *l.* 10. *ff. de Edend.*

Non (4) est novum, eum a quo petitur pecunia, implorare rationes creditoris. *l.* 5 *Cod. d. tit.*

(1) Fluit ex præcedenti. Cæterum fallit Regula interdum ex causa: item fallit, quum fiscus agit. Observandum quod ipse quidem reus, et ii qui testimonium contra ipsum dicere non coguntur (de quibus infra, Art. seq.) mihi instrumenta sua edere non coguntur; at extranei cogi possunt exhibere, aut jurare se non habere, vel eorum exhibitionem sibi damnosam esse. Vide Tit. *de Fide instrum.* N. 2.

(2) Idem dic de nummulario, idem de tutore meo, procuratore aut socio: idem dic de successoribus eorum, si rationum librum penes se habeant.

(3) Exceptio est superioris regulæ. Hæc autem exceptio fallit, nisi actor ipse sit argentarius argentariive heres qui propriis rationibus instrui possit.

(4) Et in hac re differt reus ab actore.

MDLVII. Ibi quis compellitur edere, ubi argentariam exercet *l.* 5 *ff d. tit.*

MDLVIII. *Ab argentario edenda* Ea sola pars rationum, quæ ad instruendum aliquem pertinet. *l.* 10. § 2. *ff. de Edendo.*

*At in contractibus* Edere non videtur, qui stipulationem totam non edit. *l.* 1. § 4. *ff. d. tit*

Editiones (1) sine die et consule fieri debent *d. l.* 1. § 2.

(1) *Crainte des antidates.* Fallit regula in rationum editione.

§ 2. *Quæ instrumenta fidem faciunt.*

MDLIX. Exemplo perniciosum est ut ei scripturæ credatur, qua unusquisque sibi adnotatione propria debitorem constituit. *l.* 7. *Cod de Probat.*

MDLX. *Sive a privato, sive etiam* Quicumque a fisco conveuitur; non ex indice (1) et exemplo alicujus scripturæ, sed ex authentico conveniendus est. *l.* 2. *ff. de Fid. instrum.*

Scripturæ diversæ fidem sibi invicem derogantes, ab una eademque parte prolatæ, nihil firmitatis habere potuerunt. *l.* 14. *Cod. de Fid. instrum.*

Si, quum fides instrumenti in dubium revocaretur, non usurum se contestatus est quis; uti non potest. *l.* 3. *Cod d. tit.*

(1) *Extrait.*

MDLXI. Incumbit probatio fidei instrumenti, ei primitus qui scripturam obtulerit; deinde ei qui stricta instantia falsum arguere paratus sit. *l.* 24. *Cod. ad L. Corn. de fals.*

Quum morandæ solutionis gratia a debitore Falsi crimen objicitur; nihilominus, salva executione criminis, debitorem ad solutionem compelli oportet. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

## ARTICULUS IV.

### *De Testibus.*

#### § 1. *Qui testes idonei sint necne.*

MDLXII. Mulieres testimonii in judicio dicendi jus habent *l.* 18. ff. *de Testib.*

Quidam propter reverentiam personarum, quidam propter lubricum (1) consilii sui, alii vero propter notam (2) et infamiam vitæ suæ, admittendi non sunt ad testimonii fidem. *l.* 3. § 5. ff. *d. tit.*

Servi responso tunc credendum est, quum alia probatio ad eruendam veritatem non est. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Nullus idoneus testis in re sua intellegitur *l.* 10. *ff. d. tit.*

Idonei non videntur testes; quibus imperari potest ut testes fiant. *l.* 5. *ff. d. tit.*

Domestici testimonii fides improbatur *l.* 3. *Cod. h. tit.*

Testis idoneus pater filio (3), aut filius patri non est. *l.* 9. *ff. de Test.*

Parentes et liberi, invicem adversus se, nec volentes ad testimonium admittendi sunt. *l.* 6. *Cod. d. tit.*

*At* Nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi. *l.* 17. *ff. de Testib.*

Servos pro domino, quemadmodum adversus eum, interrogari non posse; pro (4) facto autem suo interrogari posse, non ambigitur. *l* 8. *Cod. d. tit.*

Ne patroni in causa cui patrocinum præstiterunt, testimonium dicant. *l.* 25. ff. *de Testib.*

(1) Ut impuberes minores 20 annis in criminalibus causis.

(2) Ut Senatu moti, Repetundarum vel ob crimen famosum damnati, et cæteri infames: in crimine tamen *Majestatis*, omnes admittuntur.

(3) De ætate tamen liberorum, professio parentum recipitur.

(4) Puta, de vitio fugitivi.

MDLXIII. Produci (1) testis is non potest, qui ante in eum reum testimonium dixit (2). *l.* 23. *ff. de Test.*

(1) Pertinet hæc regula ad sola criminalia judicia; præcedentes regulæ ad omnes lites.

(2) Suspectus enim inimicitiæ est, qui sæpius in eumdem testis insurgit.

#### *De recusatione testium*

MDLXIV. Si quis testibus usus fuerit, iidemque testes adversus eum in alia lite producantur; non licebit ei, personas eorum (1) excipere. *l.* 7. *Cod. d tit.*

(1) Fallit regula; si doceat inimicitias postea emersisse, aut eos pecunia esse corruptos.

#### § 2. *Quot testes ad probationem requirantur.*

MDLXV. Sancimus ut unius (1) testimonium nemo judicum *facile* patiatur admitti *l.* 9. § 1. *Cod. de Testib.*

Ubi numerus testium non (2) adjicitur, duo sufficiunt. *l.* 12. *ff. d. tit.*

*At vero* Requiruntur ad generis æstimationem testes quinque, si desint instrumenta; vel tres, si instrumenta suffragentur. *l.* 15. § 1. *Cod. h. tit.*

(1) Etiamsi Senator sit. d. l. 9.

(2) In quibusdam enim causis major numerus admittitur: Reg. seq. Vide et alia exempla, *d. tit.* N. 18.

#### § 3. *Qui cogantur necne ad testimonium ferendum; et de officio judicis in evocandis testibus, recipiendisque testimoniis.*

MDLXVI. 1. Incunctabile est ut, si res exigat, non tantum privati, sed etiam Magistratus si in præsenti sint, testimonium dicant. *l.* 21. § 1. *ff. d. tit.*

2. Lege Julia Publicorum judiciorum cavetur; Ne invito denuntietur ut testimonium litis dicat, adversus socerum (1), generum, vitricum, privignum, sobrinum, sobrinam, sobrino natum, eosve qui priore gradu sint. *l.* 4. *ff. d. tit.*

3. Inviti testimonium dicere non coguntur.... quibus venire non licet (2). *l.* 8. *ff. d. tit.*

(1) Item prosocerum, progenerum, etc.

(2) Ob justam causam, puta valetudinis, senectutis, negotii, etc.

MDLXVII. 1. Judices.... eum solum numerum testium, quem necessarium esse putaverint, evocari patiantur. *l.* 1. § 2. ff. *d. tit.*

2. Divus Hadrianus rescripsit; Testibus, non testimoniis (1) credendum. *l.* 3. § 3. *ff. d. tit.*

3. Jurisjurandi religione testes, priusquam perhibeant testimonium, arctari præcipimus (2). *l.* 9. *Cod. d. tit.*

Fides testium diligenter examinanda est. *l.* 3. *ff. d. tit.*

(1) Igitur judex eos ipse audire debet; insuper et auctoritatem fidemque personarum per se ponderare.

(2) Sed et Jure veteri ita obtinebat.

Testes qui adversus fidem testationis vacillant, audiendi non sunt. *l.* 2. *ff. de Test.*

*Circa testes fide minus dignos*, Quod Legibus omissum est; non omittetur religione judicantium. *l.* 13. *ff. d. tit.*

4. Ad fidem rei gestæ faciendam, etiam non rogatus testis intelligitur. *l.* 11. *ff. d. tit.*

## ARTICULUS V.

*De his quœ probationum vice sunt; ubi de prœsumptionibus, et de jurejurando suppletorio seu judiciali.*

MDLXVIII. *Confessio adversarii vice probationis est, nisi errorem probaverit. l.* 15. *ff.* de Probat. *et toto N.* 18. d. tit.

Ea quæ Advocati præsentibus his quorum causæ aguntur, allegant; periode habenda sunt, ac si ab ipsis dominis litium proferantur. *l.* 1. *Cod. de Error. Adv.*

*Item prœsumptiones juris, vice probationum sunt; et his standum, nisi contrarium* (1) *probetur.*

(1) In quo differunt ab his quas Interpretes *Juris et de jure* appellant, quæ omnem contrariam probationem excludunt; quales sunt illæ quæ ex re judicata aut jurejurando nascuntur.

MDLXIX. *Prœsumptiones inducuntur, ex eo quod plerumque contingit. Puta.*

Plerumque, tam heredibus nostris quam nobismetipsis cavemus. (1). *l.* 9. *ff. de Probat.*

Si quis negat emancipationem rite factam, probationem præstare (2) debet. *l.* 5. § 1. *ff. d. tit.*

Ab ea parte quæ dicit adversarium suum aliquo Jure prohibitum specialiter Lege vel Constitutione, id probari oportet (3). *d. l.* 5.

Si chirographum cancellatum fuerit, præsumptione debitor liberatus videtur. *l.* 24. *ff. d. tit.*

Præsumptionem *debiti* pro eo esse qui accepit (4), nemo dubitat. *l.* 25. *ff. de Probat.*

Absurdum (5) est eum qui ab initio negavit pecuniam suscepisse, postquam fuerit convictus eam accepisse, probationem ab adversario exigere. *d. l.* 25.

*Vide alia prœsumptionum exempla*, *Tit.* de Probation. *Sect.* 3.

(1) Præsumetur igitur quis heredi suo cavisse; nisi adversarius probet hoc actum ut sibi duntaxat caveret.

(2) Præsumuntur enim omnes actus rite fuisse confecti.

(3) Præsumitur enim licere cuique quod jure communi licet.

(4) Fluit ex Reg. 1. N. præced. Nam qui solvit, tacite confessus est se debere.

(5) Exceptio est præcedentis regulæ. Alia exceptio petitur ex imbecillitate ætatis sexusve, aut ex rusticitate ejus qui solvit.

MDLXX. *In bonœ fidei contractibus, necnon etiam in cœteris causis;* Inopia probationum, per judicem jurejurando (1) causa cognita res decidi oportet. *l.* 3. *Cod. de Reb. cred. et jur.*

Interdum (2) post jusjurandum exactum permittitur, ex Constitutionibus Principum, ex integro causam agere; si quis nova instrumenta se invenisse dicat, quibus nunc usurus sit. *l.* 31. *ff. de Jurejur.*

(1) Judex autem illud defert, plerumque Reo; interdum actori, quum pro ipso valde probabilia, non tamen plene probatoria argumenta militant; ita ut solum ipsius jusjurandum deesse videatur ad plenam probationem.

(2) Regula locum habet, in eo jurejurando quod a judice defertur: secus in eo quod a parte delatum est, aut relatum; de quo infra Cap. 3. Sect. 2. Art. 3.

## SECTIO VIII.

### *De Sententiis, et eremodiciis.*

#### § 1. *De officio judicis in Sententia ferenda.*

MDLXXI. 1. Judicibus de jure dubitantibus, Præsides respondere solent; de facto consulentibus non debent Præsides consilium impertire, verum jubere eos prout religio suggerit Sententiam proferre. *l.* 79. § 1. *ff. de Judic.*

2. Si convenerit inter litigatores quid pronuntietur; non abs re erit judicem, hujusmodi Sententiam proferre. *l.* 26. *ff. de Re judic.*

3. Eum quem temere adversarium suum in judicium vocasse constitit, viatica litisque sumptum adversario suo reddere oportebit. *l.* 79. *ff. d. tit.*

MDLXXII. Judices, Legibus, non exemplis judicare debent. *l.* 13. *Cod. de Sent. et interl.*

Subtilitatis Legum judex curam gerat, nihil his quæ contra Leges dicta fuerint a principe attendens. *l.* 11. *Cod. d. tit.*

In (1) pœnalibus causis benignius interpretandum est. *l.* 155. (*Alias* 197.) § 2. PAUL. LIB. 65. AD ED.

(1) Hinc V. G. si socius actione *Furti* conventus sit quod rem communem amoverit; in dubio magis interpretandum erit, eum hanc rem amovisse quod pro parte sua esset, quam animo furti faciendi: l. 51. ff. *Pro soc.*

Quoties (2) æquitatem desiderii, naturalis ratio aut dubitatio Juris moratur, justis Decretis res temperanda est. *l.* 85. § 2. PAPIN. LIB. 6. QUÆSTION.

Quoties (3) nihil sine captione investigari potest, eligendum est quod minimum habeat iniquitatis. *l.* 200, JAVOLEN. LIB. 7. EPISTOL.

In re obscura (4) melius est favere repetitioni quam adventitio lucro. *l.* 41. § 1. ULP. LIB. 26. AD ED.

In pari causa possessor (5) potior haberi debet. *l.* 128. (*alias* 170.) PAUL. LIB. 19. AD ED.

In eo quod vel is qui petit, vel is a quo petitur, lucri facturus est; durior (6) causa est petitoris. *l.* 33. POMPON. LIB. 22. AD SABIN.

(2) Inter alia hoc regulæ exemplum affert P. Faber ad h. l. si heres non caveat pro legato quod municipibus relictum est. Eo casu *Æquitatem desiderii* municipum, ut sibi subveniatur per missionem in bona testatoris; illa *naturalis ratio moratur*, quod repugnet universitatem esse in possessione. Igitur *justo decreto rem* ita *temperabit* Prætor; ut mittat in possessionem, non quidem ipsos municipes, quod repugnaret, sed actorem municipum: l. 12. ff. *Ut in poss. leg.*

Hoc quoque alterum exemplum afferri potest. Habeo actionem adversus te, cujus dies brevi exitura est; te convenio Romæ apud Prætorem. *Æquitatem desiderii* hæc dubitatio *Juris* moratur, quod alleges te ex privilegio habere jus revocandi domum: Prætor *justo decreto rem* ita *temperabit*, ut jubeat te saltem contestari litem, ne dies exeat.

(3) Hoc exemplum Cujacius, et P. Faber afferunt. Servus hereditarius fidejussorem accepit de aliqua re; qui se ita obligavit, ut intra certum tempus duntaxat teneretur. Quæritur an ex die stipulationis, an ex die demum aditæ hereditatis, tempus currat? Si dicamus currere ex die stipulationis; videtur captio esse actoris, id est heredis, cui per servum hereditarium actio quæsita est: tempus enim curreret priusquam potuisset agi. At si dicamus tempus currere ex die demum aditæ hereditatis; longe major erit captio rei, id est hujus fidejussoris; qui obligaretur ultra tempus ultra quod obligari voluit. *Eligendum* ergo *quod minimum habeat iniquitatis;* et judicandum, tempus currere ex die stipulationis; quamvis heres ante aditam hereditatem non potuerit agere. l. 4. ff. *de Divers. temp. præscr.*

(4) Hinc quum obscurum est, an quis sciens an ignorans indebitum solverit; magis favendum est *Repetitioni*, dando ei (ut ignoranti) Condictionem pecuniæ indebite solutæ, *quam adventitio lucro* ejus qui eam indebite accepit. Hinc quamvis non appareat eum qui rem titulo lucrativo ab aliquo in fraudem creditorum eam alienante accepit, fuisse fraudis conscium, tamen danda in eum est actio revocatoria; cum melius sit favere *Repetitioni* creditorum, in quorum fraudem res alienata est, quam ejus *Adventitio lucro*.

(5) Fluit hæc regula ex l. *Favorabiliores* supra N. 1486. Hinc neutro probante rem suam esse, possessor præferendus est. Hinc si duobus res singulis in solidum obligata sit eodem tempore; possessor in pignore potior est, etc.

(6) Hinc V. G. in causa usucapionis in qua lucrum vertitur si bonæ fidei emptor qui possessione rei excidit, petat eam *Publiciana* actione, ab alio bonæ fidei emptore qui eam ab alio non domino comparavit; in hac causa in qua uterque certat de lucro usucapionis hujusce rei, *Durior* erit *causa petitoris;* cui adversus parem bonæ fidei emptorem deneganda erit Publiciana.

*Item* Quum de lucro duorum quæritur, melior est causa possidentis. *l.* 126. (*alias* 166.) § 2. ULP. LIB. 15. AD ED.

*Interdum tamen hæc contraria regula obtinet:* Quoties (7) utriusque causa lucri ratio vertitur, is præferendus est cujus in lucrum causa tempore præcedit. *l.* 98. HERMOG. LIB. 4. JURIS EPITOM.

Quum par delictum est duorum, semper oneratur petitor, et melior habetur possessoris causa. Sicut fit quum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori, AUT SI rei quoque in ea re dolo actum sit. *l.* 154. (*alias* 196.) ULP. LIB. 70. AD. ED.

(7) Hæc locum habet, quum uterque ad eodem non domino rem comparavit. Hoc casu hic præferendus, non qui possidet, sed cui priori res vendita ac tradita est: Tit. *de Publ. act.* N 23. Etenim si possessor contra Publicianam ita excipiat, *Si non ego pariter bona fide comparavi;* hanc replicationem patietur, *Si non ab eo emisti qui prius rem mihi vendiderat ac tradiderat:* quæ replicatio tuum auctorem, si ipse rem possideret, etiamsi in hujus rei dominium successisset, repelleret; adeoque et te qui ei successisti repellere debet, juxta regulas supra N. 1457.

MDLXXIII. Non dubitandum est judicem, a litigatoribus (vel his qui negotiis adsistunt) si minus fuerit dictum, id supplere; et proferre quod sciat Legibus et Juri publico convenire. *l. un. Cod. Ut quæ desunt adv. jud. supp.*

### § 2. *Quæ sententia vincat, quum judices dissentiunt.*

MDLXXIV. Inter (1) pares numero judices, si dissonæ sententiæ inveniantur; in liberalibus quidem causis pro libertate statutum obtinet, in aliis pro reo. *l.* 38. *ff. de Re judic.*

(1) Hæc regula spectat Centumviralia judicia, in quibus Prætor aut Decemvir *Litibus judicandis* cum Centumviris judicat; vel ea in quibus Præses cum suis Recuperatoribus judicabat.

MDLXXV. Duo judices dati diversas sententias dederunt. Modestinus respondit; Utramque in pendenti esse, donec competens (1) judex unam confirmaverit. *l.* 28. *ff. d. tit.*

Duo ex tribus judicibus, uno absente judicare non possunt: sed si adsit, et contra sentiat (2), statur duorum sententiæ. *l.* 39. *ff. de Re jud.*

(1) Magistratus qui eos dedit.

(2) Idem et si juret sibi non liquere.

### § 3. *Quæ vitia Sententiam faciant injustam, aut generaliter ita nullam ut nec appellare necesse sit.*

MDLXXVI. Præses non ignorat definitivam

Sententiam quæ condemnationem vel absolutionem non continet, pro justa non haberi. *l.* 3. *Cod. de Sentent. et interloc.*

Ita demum sine certa quantitate facta condemnatio, auctoritate rei judicatæ censetur; si parte aliqua (1) Actorum, certa sit quantitas comprehensa. *l.* 3. *Cod. de Sent. quæ sine cert. quantit.*

Impossibile præceptum judicis, nullius est momenti. *l.* 3. *ff. Quæ Sentent. sine appel.*

(1) Ad quam habeat condemnatio relationem.

MDLXXVII. Non jure profertur Sententia, si specialiter contra Leges vel Senatusconsultum vel Constitutionem fuerit prolata. *l.* 19. ff. *de Appell.*

Contra Constitutiones judicatur; quum de jure (1) Constitutionis, non de jure litigatoris pronuntiatur. *l.* 1. § 2. *ff. Quæ Sentent. sine appell.*

Quum prolatis Constitutionibus, contra eas pronuntiat judex, eo quod non existimat causam de qua judicat per eas juvari; non videtur contra Constitutiones Sententiam dedisse. *l.* 32. *ff. de Re judic.*

(1) Id est, quum judex ipsam Constitutionem impugnare directe videtur: secus, quum jus litigatoris duntaxat infringit.

MDLXXVIII. Prolatam a Præside Sententiam contra solitum judiciorum ordinem, auctoritatem rei judicatæ non obtinere certum est. *l.* 4. *Cod. de Sent. et interloc.*

*Hinc* 1.° Subscriptionem ad libellum datam, vicem rei judicatæ non obtinere non ambigitur. *l.* 5. *Cod. Commin. epist.*

*Hinc* 2.° Arbitri (1) nulla Sententia est, quam scriptam edidit litigatoribus; si non ipse recitavit. *l.* 1. *Cod. de Sent. et interloc.*

*Hinc* 3.° *Die feriato contra absentem Sententia dicta, nulla est* : *ex l.* 4. *Cod.* Quæ et quorum.

4.° *Recte* Sententiam Præsidis irritam dicis, quod non publice sed in secreto loco sententiam dixit. *l.* 6. *Cod. de Sent. et interloc.*

5.° Quum non eo die quo judex præcepit, judex ab eo datus pronuntiaverit; præses appellatione submota, ex integro cognoscet. *l.* 6. *Cod. Quand. provoc.*

*Item* Si Præses, quum certum locum causæ cognoscendæ dedisset, alibi Sententiam adversus absentem protulit; quod ita gestum est, ad effectum Juris spectare minime oportet. *l.* 5. *Cod. Quom. et qu. jud.*

(1) *Arbitrum* accipe, non compromissarium, sed judicem. Tit. præced. verb. *ARBITER.*

MDLXXIX. Factum a judice quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est. *l.* 170. (*Alias* 130.) PAUL. LIB. 3. AD PLAUTIUM.

*Hinc* Judex ad certam rem datus, si de aliis pronuntiavit, nihil egit. *l.* 1. *Cod. Si a non comp. jud.*

*At* Nemo qui condemnare potest, absolvere non (1) potest. *l.* 37. ULP. LIB. 51. AD SABIN.

(1) Quamvis formula qua judex datus est, condemnationis duntaxat faciat mentionem: *Si paret, etc.* CONDEMNA.

MDLXXX. Judicatum, tantum inter præsentes (1) tenet. *l.* 47. *ff. de Re jud.*

Paulus respondit; Eum qui in rebus humanis non fuit Sententiæ dictæ tempore, inefficaciter condemnatum (2) videri. *l.* 2. *ff. Quæ Sent. sine appell.*

Contra indefensos (3) Minores nulla Sententia proferenda est. *l.* 45. § 2. *ff. de Re judic.*

Si quid adversus Rempublicam indefensam statutum est, actionibus ejus nihil est præjudicatum. *l.* 1. *Cod. de Jur. Reipubl.*

Furioso Sententia dici non potest. *l.* 9. ff. *de Re jud.*

Non videtur rationem habere Sententia *judicis*, qui quum cognovisset inter petitorem et procuratorem.... ipsam (4) dominam litis condemnavit. *l.* 1. *Cod. de Sent. et interloc.*

Venales Sententias (5) quæ in mercedem à corruptis judicibus proferuntur, etiam citra provocationis auxilium jampridem a Divis Principibus infirmas esse decretum est *l.* 7. *Cod. Quando provoc. non est nec.*

(1) Declarationem et exceptiones hujus regulæ, vide mox infra § 5.

(2) At procurator qui litem contestatus est, potest condemnari; licet mortuus fuerit dominus litis : Tit. *de Procurat.* N. 46.

(3) Quibus tutor aut curator creatus non est, aut si ab eo non defendantur: quanquam sane remediis Prœtoriis cogendus est defendere.

(4) Nec enim ipsius persona, sed procuratoris, fuit in judicium deducta.

(5) Secus de ambitiosis : l. 65. ff. *de Reg. judic.*

## § 4. *De Eremodiciis, et contumacia.*

MDLXXXI Contumacia eorum qui Jus dicenti non obtemperant, litis damno coercetur. *l.* 53. ff. *de Re judic.*

*Et* Sciendum est; Peremptorio (1) absentem con-

(1) Tria Edicta adversus desertorem litis regulariter proponuntur, quibus ille evocatur; aliquando tamen unicum pro tribus, quod *Peremptorium* dicitur.

demnatum, si appellet, non esse audiendum. *l.* 73. § 3. ff. *de Judiciis.*

MDLXXXII. Contumaces non videntur, nisi qui ad jurisdictionem ejus cui negant obsequi pertinent. *l.* 53. § 3. ff. *de Re jud.*

Contra pupillum indefensum, eumque qui Reipublicæ causa abest, vel Minorem, propositum peremptorium nihil momenti habet. *l.* 54. ff. *d. tit.*

Pœnam contumacis non patitur, quem adversa valetudo, vel majoris (1) causæ occupatio defendit. *l.* 53. § 2. ff. *d. tit.*

*Quod rescriptum est*, Etiam contra absentes Sententiam dari solere; id eo pertinet ut etiam absentem damnare possis, non ut necesse (2) habeas *l.* 1. *Cod. Quomod. et quand.*

Interdum vel absens (3), si bonam causam habuit, vincet. *l.* 73. ff. *de Judic.*

Si qui peremptorium impetravit, absit die cognitionis; is vero adversus quem impetratum est, adsit; circumducendum erit Edictum (4), nec causa cognoscetur (5). *d. l.* 73. § 2.

(1) Puta, si ad majus auditorium vocatus erat.

(2) Nam si bona causa absentis videbitur, etiam pro eo Sententiam ferre poterit : vide Reg. seq. Vel etiam poterit Præses non cognoscere, sed alio modo contumaciam coercere.

(3) Et quidem contumax : de eo enim agitur in d. l. 73.

(4) *On rabat le défaut.*

(5) Tunc scilicet. Cæterum ex integro postea litigare permittitur : sola instantia Edicti perit. d. l. 73.

§ 5. *An et quatenus valeat Sententia contra absentem non contumacem, vel pro absente.*

MDLXXXIII. Non solet quis absenti (1) condemnari. *l.*6. § ff. 3. *de Confess.*

Ea quæ statuuntur adversus absentes non per contumaciam, firmitatem rei judicatæ (2) non obtinere certum est. *l.* 7. *Cod. Quomod. et quand.*

Si posteaquam contra te licet absentem (3) pronuntiatum est, intra diem præfinitum (4) non appellasti; Sententiam rescindi postulanti Constitutiones refragantur. *l.* 11. *Cod. d. tit.*

Ad eo judicato recedi non potest, quod vobis absentibus dicitis esse prolatum; si, ubi primum cognovistis, non illico (5) querelam detulistis. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

Quum ex Edicto peremptorio, quod neque propositum est nec in notitiam pervenit, absentis condemnatio fit; nullius (6) momenti est Sententia *l.* 3. § 3. *ff. Quæ Sent. sine app.*

(1) Qui litem contestatus non est, cum persona ejus in judicium non sit deducta : et sic non pugnat cum Regula *Interdum* N. præced. Eadem ratione, nec absens qui in Jus vocatus est, nec litem contestatus est potest condemnari; sed coercetur permissionem in possessionem.

(2) Ab ea enim sententia appellari potest, et in eo differt ab ea quæ contra contumacem lata est supra N. 1581. Reg. 2. Cæterum valet. Vide tamen exceptiones infra in tribus postremis Reg.

(3) Non contumacem ; alioqui non esset locus appellationi.

(4) Ex quo sententia ad tuam notitiam pervenit. Vide Reg. seq.

(5) *Illico* accipe biduum aut triduum quod ad appellandum datur : infra Sect. seq.

(6) Verum valeret, si non tanquam ex Edicto condemnatus esset : ut mox in superioribus Regulis.

MDLXXXIV. Quicquid contra te absentem statutum fuerit, quando absentiæ causa necessaria fuerit; officeret tibi, Juris ratio non permittit *l.* 10. *Cod. Quom. et quand.*

Morbus sonticus, etiam invitis litigatoribus, ac judice diem differt. *l.* 60. ff. *de Re jud.*

## SECTIO IX.

### *De Appellationibus.*

#### § 1. *De Appellationibus in genere.*

MDLXXXV. Appellandi usus necessarius, cum iniquitatem judicantium vel imperitiam corrigat; licet nonnunquam bene latas sententias in pejus reformet. *l.* 1. ff. *de Appell.*

Non utique melius pronuntiat, qui novissimus sententiam laturus est. *d. l.* 1.

Judicem non oportet injuriam sibi fieri existimare, eo quod litigator ad provocationis auxilium convolavit. *l.* 20. *Cod. de Appell.*

#### § 2. *A quibus judicibus, et qui judices appellentur.*

MDLXXXVI. Sciendum est, a Senatu appellari non posse Principes. *l.* 1. § 2. ff. *A quib. appell.*

A Præfectis Prætorio provocare (1) non sinimus. *l.* 19. *Cod. de Appell.*

(1) Sed ipsi adversus ejus sententiam supplicatur : et si quidem intra decem dies supplicatum fuerit, victor exequi sententiam non poterit nisi satisdet; post decem dies supplicatio interposita, executionem sententiæ non moratur. Non plus autem quam semel admittitur : Novella CXIX. et l. 5. Cod. *de Precib. Imp. offer.*

MDLXXXVII. Ab utroque Prætore Urbano, Præfectus Urbi appellatur. *l.* 17. *Cod. d. tit.*

Si quis, quum una actione ageretur quæ plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus; quarum singulæ notionem Principis non faciunt, omnes autem conjunctæ faciunt; poterit ad Principem appellare. *l.* 10. § 1. ff. *de Appell.*

A judice quem Pinceps delegavit, Princeps (1) appellatur. *l.* 32. *Cod. d. tit.*

Dato judice à Magistratibus Populi Romani, etiamsi ex auctoritate Principis, ipsi tamen Magistratus (2) appellabuntur. *l.* 3. ff. *Quis a quo appell.*

Is erit provocandus ab eo cui mandata est jurisdictio, qui provocaretur ab eo qui madavit jurisdictionem. *l.* 1. § 1. ff. *Quis a quo appell.*

Appellari (3) a Legatis Proconsul potest. *l.* 2. ff. *d. tit.*

Si quis, quum majorem judicem appellare deberet, minorem appellet; error ei nocebit : si vero (4) majorem judicem provocavit, error ei nihil (5) oberit. *l.* 1. § 3. ff *de Appell.*

(1) Nisi Princeps ita eum dederit ut non appellaretur et quidem solus Principi ita judicem dare potest.

(2) Vel ejus successor, l. 1. ff. *d. tit.*

(3) Exceptio Regulæ præcedentis.

(4) Vel parem. d. § 3.

(5) Sed causa remittetur ad eum qui appellari debuit : l. 21. ff. *de Appell.*

## § 3. *A quibus Sententiis vel Decretis appelletur necne.*

MDLXXXVIII. Et in majoribus et in minoribus negotiis, appellandi facultas est. *l.* 20. *Cod. de Appell.*

Si res (1) dilationem non recipiat, non permittitur appellare. *l.* 7. *ff. de Appell. recip.*

Si ex Perpetuo Edicto aliquid decernitur, id quominus fiat non permittitur appellare. *l.* 7. § 1. ff. *d. tit.*

Quominus pignus vendere liceat, appellari non potest. *d. l.* 7. § 2.

A Sententia quam Magistratus adversus aliquem ex suis Officialibus tulit, in his quæ officium ejus spectant, appellatio Officialis non admittitur. *l.* 3. *Cod. Quorum appell.*

Ab executore Sententiæ appellare non (2) licet. *l.* 4. *ff. de. Appell.*

(1) Puta, ne testamentum recitetur, ne scriptus heres in possessionem inducatur; item a coercitione militaris delicti, vel alicujus admissi contra publicam disciplinam, a coercitione contumaciæ, etc.

(2) Nisi modum Sententiæ fuerit egressus. Ab interlocutoriis Sententiis ita licet appellare, si per provocationem quæ post definitivam Sententiam interponetur, gravamen reparari non possit.

Ab eo qui sententiam male interpretari dicitur, appellare licet. *l.* 4. § 1. ff. *de Appell.*

## § 4. *Quæ personæ ad appellandum admittantur.*

MDLXXXIX. Non solent audiri appellantes, nisi hi quorum interest, vel quibus mandatum est, vel qui negotium alienum gerunt quod mox ratum habetur. *l.* 1. *ff. de Appell. recip.*

Alio condemnato, is cujus (1) interest appellare potest. *l.* 4 § 2. ff. *de Appell.*

Si emptor de proprietate victus est, auctor ejus appellare poterit; aut si auctor egit, et victus sit, non est deneganda emptori appellandi facultas. *d. l.* 4. § 3.

Ad appellandum admittuntur fidejussores, pro eo pro quo intervenerunt *l.* 5. ff. *d. tit.*

Si heres victus fuerit ab eo qui de inofficioso testamento agebat, legatariis et his qui libertatem acceperunt permittendum est appellare. *d. l.* 5. § 1.

Non tantum ei qui ad supplicium ducitur, provocare permittitur... verum... credo humanitatis ratione omnem *pro eo* provocantem audiri debere, etsi ipse acquiescit Sententiæ *l.* 6. ff. *d. tit.*

(1) Exemplum est, si procurator meus victus sit; item in Regulis seq.

MDXC. Servi (1) appellare non possunt. *l.* 15. *ff. d. tit.*

(1) Pro aliis; pro se antem, si tristem Sententiam passi sunt, nec dominus pro eis appellet, poterunt appellare. l. 15. ff. *d. tit.*

## § 5. *Ex quibus causis quis excludatur à provocatione.*

MDXCI. Si quis ante (1) sententiam professus fuerit se a judice non provocaturum, indubitate provocandi auxilium perdidit. *l.* 1. § 3. *ff. Qui et a quib. appell.*

Ad solutionem dilationem petentem, acquievisse Sententiæ manifestum est. *l.* 5. *Cod. de Re jud.*

Ne quis convictus, testibus superatus, voce etiam propria vitium scelusque confessus (2), audiatur appellans. *l.* 2. *Cod. Quor. appell. recip.*

*Vide alias causas Tit.* de Appellat. *N.* 14.

(1) Multo magis si post. Non videntur autem partes renuntiasse appellationi, quod citra compromissum in judicem a Præside datum consenseriut : l. 23. ff. *de Appellat.*

(2) Nisi per formidinem tormentorum confessus fuerit.

MDXCII. Quæsitum est an post jusjurandum (1) *quis* appellationem interponere possit? Respondit; Nihil proponi cur denegandum esset. *l.* 28. § 1. ff. *de Appell.*

(1) In litem a judice delatum; item et post Rescriptum Principis.

§ 6. *De forma appellationis interponendæ.*

MDXCIII. Si apud Acta quis appellaverit, satis erit si dicat (1) Appello. *l.* 2. ff. *de Appell.*

*Alias* Libelli appellatorii ita sunt concipiendi ut habeant scriptum, qui appellet, adversus quem (2), et a qua Sententia. *l.* 1. § 4. ff. *d. tit.*

Nihil obest quod in libellis a qua parte Sententiæ appellaret, non significavit. *l.* 13. *ff. d. tit.*

*In libello* Si causam appellandi certam dixerit; puto esse ei facultatem in agendo, etiam aliam causam provocationis reddere. *l.* 3. § 3. ff. *de Appell.*

(1) Viva voce: nec hoc casu desideratur libellus.

(2) Quanquam et si hoc omiserit; cum una causa sit, appellatio valebit.

MDXCIV. Quum in una causa separatim duplex Sententia datur; duplex appellatio necessaria est, ne alteram agnovisse intelligatur. *l.* 17. ff. *de Appell.*

MDXCV. Qui provocavit, non debet conviciari ei a quo appellat; cæterum oportebit eum plecti. *l.* 8. ff. *d. tit.*

§ 7. *De tempore appellationis interponendæ.*

MDXCVI. Si quis ipso die inter acta voce appellavit, hoc ei sufficit; sin, ad libellos appellatorios dandos biduum vel triduum computandum est. (1) *l.* 5. § *fin. ff. de Appell.*

In propria causa biduum accipimus.... Et palam est eam esse Propriam causam, cujus emolumentum vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. *l.* 1. § 1. *ff. Quand. appell.*

*Hinc.* Si alius quam qui judicio expertus est, appellet; dicendum est, secunda die (2) eum appellare debere. *l.* 2. § 1. ff. *Quand. appell.*

Procurator (3) nisi in suam rem datus est, tertium diem habebit. *l.* 1. §. 12. *ff. de tit.*

(1) A die latæ Sententiæ.

(2) Nam ideo appellare potest, quia sua interest; adeoque *propriam causam* persequitur.

(3) Idem de tutoribus, curatoribus, etc. item de his qui de suspecto tutore agunt, etc. Hi alieno nomine appellant.

MDXCVII. Biduum vel triduum appellationis, ex die Sententiæ latæ computandum est. *l.* 1. §. 5. ff. *Quand. appell.*

Si forte ejus à quo provocavit copia non fuerit, ut ei libelli dentur; is dies servabitur quo primo adeundi facultas erit. *d. l.* 1. §. 7.

Hoc Jure utimur, ut si alterutrius *judicis* (1) adeundi copia fuit, præscriptio locum habeat. *d. l.* 1. § 10.

Si adversus absentem (2) fuerit pronuntiatum; biduum vel triduum ex quo quis scit computandum est, non ex quo pronuntiatum. *d. l.* 1. § 15.

(1) Vel a quo, vel ad quem.

(2) Non contumacem, et indefensum: vix enim est ut, si procurator ejus condemnatus est, dominus post tempus ad appellandum admittatur.

MDXCVIII. Militibus appellandi tempora non remittuntur. *l.* 20. § 2. ff. *de Appel.*

§ 8. *De forma et tempore recipiendæ appellationis.*

MDXCIX. Ab eo a quo appellatur, ad eum qui de appellatione cogniturus est, litteræ dimissoriæ diriguntur; quæ Apostoli vocantur (quorum postulatio et acceptio intra quintum diem (1) facienda est. Paul. sent. lib. 5. *Tit.* 33.

Apostolos post interpositam provocationem, etiam non petente appellatore, sine aliqua dilatione judicem dare oportet; cautione de exercenda provocatione, in posterum minime præbenda. *l.* 6. § *fin. Cod. de Appell.*

Eum qui appellationem non receperit, opinionem suam confestim per relationem manifestare; et causam pro qua non recepit appellationem, ejusque exemplum litigatori edere debere, Mandatis cavetur. *d. l.* 6

*Plura vide Tit.* de Appell. *N.* 48.

(1) Alioquin excidit appellatione: si tamen aliquo casu non potuit intra hoc tempus petere: restituetur? Quod si petiit et quidem sæpius; judex autem a quo, noluerit *Apostolos* dare; et hoc quaque ratione doceat: nihil ei nocebit. Tit. *de Appell.* N. 43. et 44.

§ 9. *De effectu appellationis interpositæ.*

MDC. Appellatione interposita, sive recepta sit sive non, medio tempore (1) nihil innovari (2) oportet. *l.* 1. *ff. Nihil innov.*

(1) Donec superior judex recepta appellatione, de causa judicaverit; aut pronuntiaverit judicem inferiorem potuisse eam non recipere.

(2) Fallit regula in quibusdam casibus, ut in pœna de insignibus latronibus sumenda.

*Condamnati* Integer status esse videtur, provocatione interposita. *d. l.* 1. § 3.

MDCI. Quum de possessione et ejus momento causa dicitur, et si appellatio fuerit interposita, tamen lata Sententia sortitur effectum. *d. l.* 1. § 5.

Hoc Jure utimur ut, tametsi appellatio interposita sit tamen apud eumdem judicem a quo quis provocavit compellatur alias causas si quas habet agere. *l. un ff. Apud eum a quo etc.*

§ 10. *Per quem causa appellationis agi possit.*

MDCII. Generaliter quæ causa per alium agi non (1) potest, ejus nec appellationem per alium agi oportet. *l.* 1. ff. *An per alium, etc.*

(1) Ut causæ criminales.

MDCIII. Tutoris heres, antequam reddat rationes, appellationis (1) causam persequi debet; post redditas rationes, nec ipse tutor cogitur. *l.* 27. ff. *de Appell.*

Si procurator absentis appellaverit, deinde rationes reddiderit, nihilominus ipse respondere (2) debet. *l.* 2. ff. *An per alium, etc.*

Dominus litis, causam appellationis quam procurator suus litigando interposuit, etiam absente procuratore exequi potest. *l.* 9. *Cod de Appell.*

(1) A tutore, pupilli nomine interpositæ.

(2) Nec obstat præcedens regula. Disparitas est quod in præcedenti specie tutela pubertate finita est; negotium vero persequendæ litis non finitur, donec judex appellationis judicaverit.

§ 11. *De Officio judicis qui de appellatione cognoscit.*

MDCIV. Super omni causa interpositam provocationem, vel injustam tantum liceat pronuntiare vel justam. *l.* 6. *Cod. de Appell.*

§ 12. *Quibus appellatio prodesse possit.*

MDCV. Si in una eademque causa unus appellaverit, ejusque appellatio justa pronuntiata est, ei quoque prodest qui non (1) appellaverit *l.* 2. *Cod. des Appell.*

(1) Modo uterqae easdem defensionis causas habuerit.

§ 13. *Quando solvatur appellatio.*

MDCVI. Appellatore defuncto sine herede, cujuscunque generis appellatio fuit, evanescit. *l. un.* ff. *Si pend. app.*

*Solvitur etiam pœnitentia appellatoris; item lapsu temporis intra quod peragi debuerit, de quo vide Tit.* de Appellat. *N.* 50 *et seqq.*

*De his quæ in disceptanda et judicanda causa appellationis observentur, vide* d. tit. *N.* 53. *et* 54. *et pœna temerarii appellatoris N.* 58.

## SECTIO X.

### *De vario Jure quod in judiciis pro varia eorum natura obtinet, circa fructus et usuras aliasque accessiones rerum summarumve in judicium deductarum.*

#### ARTICULUS I.

*De Fructibus.*

§ 1. *Regulæ generales circa fructus, item de jure bonæ fidei possessoris circa illos.*

MDCVII. Omnis fructus, non jure seminis, sed jure soli percipitur (1). *l.* 15. ff. *de Usur.*

Fructus rei est, vel pignori dare (2) licere. *l.* 72. JAVOLEN. LIB. 3. EX POSTERIORIB LABEONIS.

(1) Id est, non pertinet ad eum qui sevit, sed ad eum cujus est solum.

(2) Scilicet quum res *Cum fructibus* restituenda est, in fructibus etiam computatur utilitas illa qua caruit petitor, quod sub hujus rei pignore potuisset mutuam pecuniam qua opus habebat accipere.

MDCVIII. *Bonæ fidei possessor*, Quod ad fructus attinet, loco domini pene est. *l.* 48. *ff. de Adq. rer. dom.*

*Corollarium.* Bonæ fidei emptor non dubie, percipiendo fructus ex aliena re, suo interim (1) facit; non tantum eos qui diligentia et opera ejus pervenerunt, sed omnes. *d. l.* 48.

Fructuarii quidem non fiunt, antequam ab eo percipiantur (2); ad bonæ autem fidei possessorem

(1) Quia *interim* donec verus dominus appareat, loco domini est.

(2) Quia usufructus nihil est aliud quam jus eos percipiendi.

pertinent, quoquomodo (3) a solo separati fuerint. *l.* 25. § 1. *ff. de Usur.*

(3) Quia videtur esse dominus soli cui fructus ex solo nati accedunt.

§ 2. *De Fructuum restitutione, in judiciis* In rem.

MDCIX. Certum est malæ fidei possessores, omnes (1) fructus solere cum ipsa re præstare; bonæ fidei vero (2), extantes; post litem autem contestatam (3), universos. *l.* 22. *Cod de Rei vind.*

Quum de fructibus quæritur; constat animadverti debere, non an malæ fidei possessor fruitus sit, sed an petitor frui (4) potuerit. *l.* 62. § 1. *ff. de Rei vind.*

Fructus non modo percepti, sed et qui percipi honeste potuerunt, æstimandi sunt. *l.* 33. ff. *d. tit.*

Quum In rem agitur; eorum quoque nomine quæ usui non (5) fructui sunt, restitui fructus certum est. *l.* 64. *ff. d. tit.*

*Et* Non solum fructus, sed omnem causam præstandam; et ideo partum venire in restitutionem, et partuum fructus *l.* 17. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Id est, non solum extantes, sed et consumptos. Cum enim malæ fidei esse supponantur, dolo consumpserunt, dolo desierunt possidere fructus quos sciebant se restituere debere, adeoque perinde est ac si adhuc eos possiderent: supra N. 1437.

(2) Quorum domini videbantur *Interim* duntaxat, donec verus dominus appareret. De consumptis autem non tenentur, cum eos nec possideant, nec dolo desierint possidere.

(3) Nam lite contestata desinunt quodammodo esse bonæ fidei possessores: præterea contrahunt obligationem quasi ex contractu, restituendi rem cum omni causa si contra ipsos fuerit judicatum.

(4) Vide Reg. seq. Debet enim resarcire omne damnum quod petitori dedit, non restituendo ei ex quo rem scivit alienam.

(5) Id est, commodum ex his rebus quæ naturaliter fructus non gignunt, sed præstant commodum ex suo usu; ut domus, navis, equus, etc.

MDCX. Si dolo aut culpa (1) possessoris res perierit; eo usque fructuum ratio habenda, quousque haberetur si non perisset, id est usque ad rei judicatæ tempus. *l.* 33. *ff. de Rei vind.*

(1) Quid si citra culpam, sed post moram? Idem obtinebit, si rem distracturus fuisset petitor: Secus, si æque apud ipsum fuisset peritura.

MDCXI. Improbe desiderabit petitor fructus æstimari, qui ex artificio percipi potuerunt quod *servus petitus* sumptibus possessoris dedicit. *l.* 34. ff. *d. tit.*

§ 3. *De restitutione fructuum in actionibus* Personalibus.

*De actionibus ut restituatur sive proprietas sive possessio quæ nostra fuit.*

MDCXII. Quum verbum Restituas in Lege (1) invenitur; et si non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi *l.* 173. (*Alias* 133.) § 1. Paul. lib. 6. ad Plautium.

Fructus restituendi sunt utique hi qui percepti sunt; sed et posteriores, si mora fuit, omnimodo (2) restituendi sunt. *l.* 38. § *fin. ff. de Usur.*

(1) Aut Edicto Prætoris.

(2) Id est, post moram; tam fructus a reo percepti, quam hi quos actor percipere potuisset, restituendi sunt.

*De actionibus quibus qui rem sibi debitam petit quæ non ipsius fuit.*

MDCXIII. *Stricti Juris* Si actionem habeam ad id consequendum quod meum non fuit, veluti Ex stipulatu; fructus non consequar, etiamsi mora facta sit. Quod si acceptum est judicium; ex æquitate fructus post acceptum judicium præstandos, ut causa (1) restituatur. *d. l.* 38. § 7.

*At* In bonæ fidei (2) judiciis, fructus omnimodo (3) præstantur. *d. l.* 38. § 15.

*Cæterum* Post rem judicatam, tempus (4) a fructibus dependendis immune est. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Nam per litis contestationem quasi ex contractu obligatur reus ad præstandam rem cum sua causa, si ita judicatum fuerit. Non videtur autem *Cum sua causa* præstari, nisi præstetur cum fructibus omnique utilitate quam habuisset actor si statim præstita fuisset.

(2) Quibus hac in re comparatur actio *Ex testamento*.

(3) Ex mora; in quibusdam etiam ante moram: Tit. *de Usur.* N. 15.

(4) Per inducias enim quæ judicatis dantur, de quibus infra, reus non potest videri in mora.

## ARTICULUS II.

### *De Usuris.*

§ 1. *Quibus rebus usuræ possint accedere.*

*Usuras recipiunt pecunia numerata, et fruges.*

MDCXIV. Si materiam (*puta, vasorum*) quis

ideo reliquit, ut ea distracta pecuniaque relecta fideicommissa solverentur; non oportet frustrationem impunitam (1) esse. Quod si ut his vasis uteretur, non sine rubore desiderabuntur usuræ. *l.* 3. § 4. *ff. de Usuris.*

(1) Et cum obligatio alicujus facti resolvatur in pecuniam si non fiat, admittet etiam usuras: l. 17. § 8. ff. *de Usuris.*

MDCXV. Usurarum (1) usuræ nec in stipulatum deduci nec exigi possunt, et solutæ repetuntur (2) *l.* 26. *ff de Condict. indeb.*

Id quod ab alio debitore nomine usurarum datum; ei (3) qui accipit, totum sortis (4) vice fungitur. *l.* 58. § 11. *ff. de Usur.*

Ad diem minori fœnore non soluto, legitimæ majores usuræ stipulanti promitti (5) recte potuerunt. *l.* 1. § 3. *ff. de Pign. et hipoth.*

Sic temperanda res est, ut in futurum duntaxat (6) ex die cessationis crescat usura *l.* 17. *ff. de Usur.*

(1) Fluit ex definitione. Usuræ sunt *accessio;* non est autem accessio accessionis.

(2) Aut potius in sortem, si qua adhuc debetur, imputantur.

(3) Puta, negotiorum gestori qui id a debitore meo accipit.

(4) Adeoque ejus summæ usuras debere potest.

(5) Non sunt enim minorum usurarum non solutarum usuræ; sed ipsius sortis usuræ, in eum casum quo minores non solverentur, promissæ.

(6) Non valet autem conventio ut retro currat.

MDCXVI Neque eorum fructuum qui post litem contestatam officio judicis restituendi sunt, usuras præstari oportet; nec eorum qui prius percepti quasi malæ fidei possessori condicuntur. *l.* 15. *ff. de Usur.*

(1) Nam hi fructus nobis debentur, non principaliter, sed tanquam accessio rei nostræ quam petimus: accessionum autem usuræ non debentur.

## § 2. *De modo usurarum.*

MDCXVII. Pœnam pro usuris stipulari nemo, supra modum (1) usuraru mlicitum (2) potest. *l.* 44. *ff. d. tit.*

(1) Is modus erat jure Digestorum *Centesima* usura (*Douze pour cent*). Jure Justinianeo, Illustribus trientes (*Quatre pour cent*), negotiatoribus besses (*Huit pour cent*), cæteris semisses (*Six pour cent*) permittuntur.

(2) Ne quidem sub hoc pretextu quod creditor species coactus esset vendere, ut pecuniam redigeret quam mutuam daret.

Si ea lege possessionem *quis* apud creditorem suum obligavit, ut fructus in vicem usurarum consequeretur; obtentu majoris percepti emolumenti, rescindi placita non possunt. *l.* 17. *Cod. d. tit.*

Oleo (3) vel quibuscumque fructibus mutuo datis; incerti pretii ratio, additamenta (4) usurarum suasit admitti. *l.* 23. *Cod. d. tit.*

*Aliam exceptionem Regulæ habes in pecunia* Trajectitia, de qua *supra. N.* 991.

(3) Hæc regula obtinet, quum fruges mutuo datæ sunt; non quum pecunia mutuo data est, ut summa in frugibus redderetur.

(4) Id est, usuras ultra modum legitimum. De hac mutui specie postea Constantinus et Justinianus edixerunt. Vide N. 32. *d. tit.*

MDCXVIII. Placuit, sive supra statutum modum quis usuras stipulatus esset, sive usurarum usuras; quod illicite adjectum est, pro non adjecto haberi, et licitas peti posse. *l.* 29. *ff. de Usur.*

## § 3. *Ex qua demum conventione, et quando etiam citra conventionem, usuræ debeantur.*

MDCXIX. Usuræ pecuniæ fœnebris', citra vinculum stipulationis, peti non (1) possunt. *l.* 3. *Cod. de Usuris.*

Per retentionem pignoris, usuras servari posse de quibus præstandis convenit, licet stipulatio interposita non sit, merito constitutum (2) est. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

Frumenti vel hordei mutuo dati accessio, etiam ex nudo pacto (3) præstanda est. *l.* 12. *Cod. d. tit.*

Etiam ex nudo pacto debentur civitatibus (4) usuræ. *l.* 30. *ff. de Usur.*

(1) In contractibus enim *stricti Juris*, quale est *Mutuum*, nuda pacta non prosunt ad actionem. At ex pacto saltem naturaliter debetur. Reg. seq. nota etiam ex diuturna præstatione, stipulationem intervenisse præsumi. N. 27. *d. tit.*

(2) Nam sufficit natura debitum esse, ut pignus retineatur.

(3) Quod receptum singulari Jure in hac specie mutui, propter incertum valorem fructuum qui forte erunt vilioris pretii quum reddentur.

(4) Ex causa crediti, item ex causa pollicitationis; non ex causa cæterarum liberalitatum erga civitates.

MDCXX. In bonæ fidei contractibus (1), ex mora usuræ (2) debentur. *l.* 32. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Idem observatur in actione *Ex testamento.*

(2) Et quidem citra conventionem.

*In actionibus* Venditi et Pro socio, *necnon in actionibus contrariis* Mandati et Negotiorum gestorum, *etiam citra moram debentur usuræ; scilicet venditori, ex die traditæ possessionis; gestori, sociove qui propriam pecuniam non otiosam in negotia quæ gerebat impendit, ex die quo eam impendit: Tit.* de Act. empt. *N.* 93. *Tit.* Pro soc. *N.* 45. *Tit.* Mand. *N.* 73. *et Tit.* de Negot. gest. *N.* 59.

*In actione* Pro socio, *et in actionibus directis* Mandati et Negotiorum gestorum, *qui pecuniam quam ex gestu habebat, in suos usus convertit, condemnatur in usuras; et quidem maximas, id est centesimas; ex die quo eam convertit: l.* 10. § 3. *ff.* Mandati, *et l.* 1. § 1. *ff.* de Usur.

MDCXXI. Fiscus ex suis contractibus usuras non dat; sed ipse (1) accipit. Quum autem in locum privati successit, etiam dare solet. *l.* 17. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Semisses; nec solum quum ipse contraxit, sed et quum in locum privati successit, et ex quo tempore successit. Contra, privatus qui in locum fisci successit, non exigit.

MDCXXII. Quum bonæ fidei judicio disceptatur; arbitrio judicis usurarum modus, ex more regionis ubi contractum est, constituitur. *l.* 1. *ff. d. tit.*

*Quæ citra conventionem debentur usuræ*, Non sunt in obligatione (1); sed officio judicis præstantur. *l.* 49. § 1. *ff. de Act. empti.*

(1) Unde sequitur, sorte soluta peti non posse.

§ 4. *Quando sistantur usuræ necne.*

MDCXXIII. Supra duplum usuræ, nec exigi possunt (1), et solutæ repetuntur. *l.* 26. § 1. *ff. de Condict. indeb.*

Usuræ (2) per tempora solutæ non proficiunt reo ad dupli computationem. *l.* 10. *Cod. de Usur.*

Ut sistantur usuræ, non sufficit obtulisse *pecuniam;* nisi et deposuit obsignatam tuto in loco. *l.* 28. § 1. *ff. de Adm. tut.*

Si debitor non obtulerit, quamvis pecuniam obsignatam in depositi causam habuerit, usuras præstare cogitur. *l.* 2. *Cod. de Usur.*

Non retardatur totius debiti usurarum præstatio; si debitor solam (3) partem deposuit. *l.* 41. § 1. *ff. de Usur.*

(1) Sistuntur enim quum sortem æquare cœperint.

(2) Hoc immutavit Justinianus. l. 29. Cod. *de Usuris.*

(3) Nisi hac lege creditum sit; ut particulatim solvere liceret.

*Debitor qui deposuit*, Si postea conventus ut solveret moram fecerit; nummi steriles ex eo tempore non erunt. *l.* 7. *ff. d. tit.*

MDCXXIV. Novatione legitime facta; usuræ non currunt (1). *l.* 18. *ff. de Novat.*

Ejus temporis quod post rem judicatam fluxit, usuræ (2) nullo jure postulantur; nisi ex causa judicati (3). *l.* 13. *Cod.*

Qui de appellatione cognoscit; potest, si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animadverterit, etiam de usuris medii temporis (4) condemnare. *l.* 41. ff. *d. tit.*

(1) Id est, antea debitæ sistuntur. Aliud in litis contestatione: supra N. 1540.

(2) Hic non agitur de conventionalibus.

(3) Ex qua causa legitimæ currere incipiunt, post elapsas inducias judicatis concessas.

(4) Et, si omiserit, datur ad eas usuras *Utilis* actio ex Sententia quæ confirmata est.

§ 5. *De tacitæ remissionis usurarum conventionalium præsumptione.*

MDCXXV. Parum juste præteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat. *l.* 17. § 1. ff. *de Usuris.*

## SECTIO XI.

### *De Edicto* Quod quisque Juris, *et de judicibus litem suam facientibus.*

MDCXXVI. Quis aspernabitur idem Jus sibi dici, quod ipse aliis dixit vel dici effecit? *l.* 1. ff. *Quod quisq. jur.*

*Hinc illud Edictum :* Quod quisque juris in alterum statuerit, *dolo* (1) *et cum effectu* (2), *vel pro se statui impetraverit* (3); ut ipse (4) eodem jure (5) utatur. *Rubric. ad d. tit.*

(1) Non ergo incidet Magistratus in Edictum: si Adsessoris imprudentia inique statuit; non, si Jus in se quidem iniquum, sed adversus personam quæ in hoc Edictum inciderat, adeoque relative ad eam personam æquum, decrevit. *d. tit.* N. 2 et 4.

(2) Non ergo incidet, si adversus personam jurisdictioni suæ non suppositam, inique statuit. *d.* N. 2.

(3) Licet ipse usus non sit; modo ipse *impetraverit*, aut mandaverit, vel a procuratore impetratum ratum habuerit. Tutor autem qui pro pupillo impetravit, ipse tenetur.

(4) Magistratus, vel litigator.

(5) Non solum erga eos adversus quos iniquum Jus

statuit, aut reportavit; sed et erga quoslibet, quandocumque similis quæstio occurret. Puta si quis inique alterum ab actione aut exceptione quæ ipsi competebat exclusit; si quandoque ipse similem actionem aut exceptionem proponat, ei denegari debet; sed et heredi ejus, et fidejussori. *d. tit.* N. 6 et 7.

MDCXXVII. Judex quum dolo Sententiam dixerit, si evidens arguatur ejus vel gratia vel inimicitia, vel etiam sordes; veram æstimationem (1) litis præstare cogatur. *l.* 15. § 1. ff. *de Judic.*

(1) Hinc *Litem suam facere* dicitur; quia summam in litem deductam, in quam reum inique condemnavit aut ex qua reum inique absolvit, pro eo solvere tenetur.

---

## CAPUT TERTIUM.

### *De termino judiciorum, seu* Re Judicata; *ubi et de speciebus quibusdam Rei judicatæ affinibus.*

## SECTIO I.

### *De Re judicata.*

### ARTICULUS I.

#### *De immutabilitate Rei judicatæ.*

MDCXXVIII. Res judicata pro veritate accipitur. *l.* 207. ULPIAN. LIB. I. AD L. JUL. ET PAP.

Quod jussit vetuitve (1) Prætor contrario imperio tollere et repetere licet; de Sententiis contra. *l.* 14. ff. *de Re judic.*

Hoc Jure utimur; ut judex qui semel vel pluris vel minoris condemnavit, amplius corrigere Sententiam suam non possit. *l.* 55. ff. *d. tit.*

Neque suam, neque decessoris sui Sententiam quemquam posse retractare (2), in dubium non venit. *l.* 1. *Cod. de Sent.*

Actorum verba emendare, tenore Sententiæ perseverante, non est prohibitum. *l.* 46. ff. *de Re jud.*

(1) Interloquendo.

(2) Ne quidem eodem die.

MDCXXIX. 1. Impetrata Rescripta non placet admitti; si decisæ semel causæ fuerint, Sententia quam provocatio nulla suspendit. *l.* 3. *Cod. Sent. resc.*

2. Judicatum contra majores annis viginti-quinque, non oppositæ præscriptionis velamento, citra remedium appellationis rescindi non potest. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

3. Res judicatæ si sub prætextu computationis instaurentur, nullus erit litium finis. *l.* 2. *Cod. de Re judic.*

*At* Si calculi error in Sententia (1) esse dicatur, appellare necesse non est. *l.* 1. § 1. ff. *de Re judic.*

4. Sub specie (2) novorum instrumentorum postea repertorum, res judicatas restaurari exemplo grave est. *l.* 4. *Cod. de Re judic.*

Principalibus Constitutionibus cavetur, etsi res judicata esset ex falsis instrumentis (3), si postea falsa inveniantur, nec Rei judicatæ præscriptionem opponi. *l.* 11. ff. *de Except.*

Causa judicati in irritum non devocatur; nisi probare poteris eum qui judicaverat, secutum ejus instrumenti fidem quod falsum esse constiterit. *l.* 3. *Cod. Si ex fals. instrum.*

(1) Ita ut ex ipsa sententia error manifestetur.

(2) Hæc regula patitur exceptiones. *Prima* est in negotio publico, ex causa; *Secunda* Quum causa ex jurejurando suppletorio a judice delato decisa est; *Tertia* Quum dolo adversarii subtracta sunt. Tit. *de Re jud.* N. 30.

(3) Idem dic de falsis testibus. l. 33. ff. *de Except.*

### ARTICULUS II.

#### *In quibus rebus, et inter quas personas efficax sit res judicata.*

#### § 1. *In quibus rebus.*

MDCXXX. Quum quæritur, exceptio *rei judicatæ* noceat necne; inspiciendum est an idem corpus sit, quantitas eadem, eadem causa petendi, et eadem conditio personarum: quæ nisi omnia concurrant, alia res est. *l.* 12. *l.* 13. *l.* 14. ff. *de Except. rei judic.*

*Quando idem videatur peti.*

MDCXXXI. IDEM corpus in hac exceptione, pinguius (1) accipitur. *l.* 14. ff. *d. tit.*

(1) Id est, licet immutata sit quantitas aut qualitas.

Si (2) quis quum totum petiisset, partem petat; exceptio rei judicatæ nocet. *l.* 7. ff. *d. tit.*

Qui insulam petit; si cæmenta petat vel quid aliud suum petat, in ea conditione est ut videatur (3) aliud petere. *d. l.* 7. § 2.

(2) Fluit ex Regula generali supra N. 14.

(3) Modo illa non tanquam partem domus petat. Et vero is cujus est domus, non utique semper dominus est singulorum cæmentorum.

*Quando eadem causa petendi necne.*

MDCXXXII. Acquisitum (1) postea dominium, aliam causam facit: mutata opinio petitoris non facit; nam qualecumque et undecumque dominium acquisitum habuit, vindicatione prima in judicium deduxit *l.* 11. § 5. ff. *d. tit.*

Actiones In personam ab actionibus in rem hoc differunt; quod, quum eadem res ab eodem mihi *ex pluribus causis* debetur, singulas obligationes singulæ causæ sequuntur, nec ulla earum alterius petitione vitiatur: at quum In rem ago non expressa causa ex qua rem meam esse dico, omnes causæ apprehenduntur. *l.* 14. § 2. ff. *d. tit.*

Exceptio Rei judicatæ obstat; quoties inter easdem personas eadem quæstio revocatur, vel alio genere judicii. *l.* 7. § 4. ff. *d. tit.*

(1) Idem dic de acquisita postea possessione ab adversario, qui ideo absolutus est quod tunc non possideret.

§ 2. *Inter quas personas.*

MDCXXXIII. Sæpe constitutum est, res inter alios judicatas aliis non præjudicare. *l.* 63. ff. *de Re judic.*

Si is contra quem res judicata est, heres extiterit ei contra quem nihil pronuntiatum est; hereditariam ei litem inferenti præscribi non potest, ex Sententia quam suo nomine excepit. *l.* 10. ff. *de Except.*

Hoc jure utimur ut ex parte actoris (1) in exceptione rei judicatæ, hæ personæ continerentur quæ rem in judicium deducunt; procurator cui mandatum est, tutor, curator, actor municipum: ex persona rei, etiam defensor. *l.* 11. § 7. ff. *de Except. rei jud.*

(1) Sensus regulæ est; actori opponitur exceptio non solum de eo quod contra ipsum, sed et de eo quod contra ejus tutorem vel procuratorem (si tamen mandatum habuit) judicatum est: reus vero excipit de eo quod pro defensore, etiam qui ipsum sine mandato defendit, judicatum est.

*Res judica cum aliquo, prodest ei qui eodem (2) jure utitur: ex l.* 11. § 8. *et l.* 20 § 4 *ff. de Except. rei jud.*

(2) Puta, si absolutus sit reus; proderit fidejussori, patri, etc.

MDCXXXIV. Sententia inter alios dicta, aliis quibusdam etiam scientibus non obest; quibusdam vero, etiamsi contra ipsos judicatum sit nihil (1), nocet. *l.* 63. ff. *de Re jud.*

Si ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur; alteri integra defensio est, etiamsi cum coherede suo agi scierit. *d. l.* 63.

Scientibus sententia quæ inter alios data est, obest; quum quis (2) de ea re cujus actio vel defensio primum sibi competit, sequenti agere patiatur. *d. l.* 63.

Julianus scribit; Exceptionem rei judicatæ a persona auctoris, ad emptorem (3) transire solere; retro autem ab emptore ad auctorem reverti non debere. *l.* 9. § 2. ff. *de Except. rei jud.*

(1) Ita interpungendum recte monet Cujacius *Observ.* XII. 25. Vide exempla utriusque partis Reg. in duabus Reg. seqq.

(2) Exemplum pone in possessore, puta emptore qui cum auctore suo agi patitur.

(3) Scilicet prodest aut nocet successori id quod cum ejus auctore judicatum est; ita tamen nocet, si aut antequam emeret judicatum sit; aut si postea quidem quam emit, sed permisit auctorem suum defendere.

## ARTICLUS III.

*De actione quam res judicata parit, et de Rei judicatæ executione.*

§ 1. *De actione* Judicatis.

MDCXXXV. *Hæc actio datur domino litis; non autem procuratori, nisi sit in rem suam: passim Tit.* de re jud.

Actoris procurator non in rem suam datus, potest desiderare ut sibi ex judicatione satisfiat; si dominus litis solvendo non sit. *l.* 30. ff. *de Procur.*

Paulus respondit; Eos qui una Sententia in unam quantitatem condemnati sunt, pro portione virili (1) ex causa judicati conveneri. *l.* 43. ff. *de Re judic.*

(1) Etiamsi hi fuissent qui debuissent condemnati in solidum, si judex omisit exprimere se *In solidum* eos condemnare.

Si se non obtulit procurator; judicati actio in eum denegabitur, et in dominum dabitur. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Procuratorem damnatum non debere conveniri nisi aut in rem suam datus esset, aut (2) obtulisse, quum sciret cautum non esse; omnibus placuit. *l.* 61. ff. *de Procur.*

Si actor malit dominum potius convenire quam eum qui in rem suam procurator est, dicendum est ei licere. *l.* 29. ff. *de Procur.*

Si quis quum procuratorio nomine condemnatus esset, heres (3) extiterit domino litis; actionem judicati non recte recusabit (4). *l.* 31. ff. *de Procur.*

*Ex Sententia lata adversus heredem qui postea se abstinuit, datur actio in substitutum: l. 44. ff.* de Re judic.

(1) Scilicet quum nec ex mandato domini litis, nec ex muneris sui officio defendit.

(3) Dummodo ex asse.

(4) Perperam enim recusat proprio nomine *Directam* qui eadem actione *Utili* teneretur hereditario nomine.

MDCXXXVI. Judicati actio perpetua est, et rei persecutionem continet. *l.* 6. § 3. ff. *de Re judic.*

Qui post legitimum (1) tempus placitis non obtemperaverit, usuram centesimam temporis quod (2) postea fluxerit solvat. *l.* 1. *Cod. de Usur. rei judic.*

(1) De quo infra.

(2) Debentur et usuræ alterius temporis; scilicet ejus temporis quo tardius judicatum est, frustratoria provocatione interposita.

### § 2. *De executione rei judicatæ.*

MDCXXXVII. Judicum a se datorum vel arbitrorum sententiam exequuntur, hi qui eos dederunt *l.* 15. *ff. de Re judic.*

Sententiam Romæ dictam, etiam in provincia possunt Præsides (si hoc jussi fuerint) ad finem persequi. *d. l.* 15. § 1.

MDCXXXVIII. Qui judicati bona auctoritate sua distraxit, Furti actione et Vi bonorum ei tenetur. *l.* 6. § 2. ff. *d. tit.*

*Executor sententiæ, si judicatus non solvisset res ejus pignori capiebat, et præsenti pecunia distrahebat. De cujus pignoris quod* Judiciale *vocatur specie, vide supra Cap.* 4. *sect.* 3.

## ARTICULUS IV.

### *De Beneficiis quæ judicatis indulgentur.*

### § 1. *De induciis quæ judicatis dantur.*

MDCXXXIX. Constitutorum dierum spatium (1) pro judicato, non contra (2) judicatum, per Legem constitutum est. *l.* 7. ff. *de Re judic.*

Tempus quod datur, judicati etiam heredibus cæterisque in locum ejus succedunt tribuitur; videlicet quod ex tempore deest. *l.* 29. *ff. d. tit.*

(1) Erat ex Lege XII. Tabul. 30. dierum; post, duorum mensium; jure Justinianeo, quatuor.

(2) Ideo potest ante hoc tempus solvere, licet exigi non posset.

MDCXL. Qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus judicati servat; sed nonnunquam arctat (1), nonnunquam prorogat, pro causæ qualitate et quantitate, et personarum obsequio et, contumacia. *l.* 2. ff. *d. tit.*

(1) Perraro hoc tamen.

### § 2. *De exceptione* Competentiæ; *seu beneficio quod ex personæ aut causæ qualitate conceditur, ut quis non ultra quam facere potest conveniatur.*

MDCXLI. Sunt qui in id quod facere possunt conveniuntur, non deducto ære alieno *l.* 16. ff. *de Re judic.*

*Et* 1.° Qui Pro socio conveniuntur: socium autem omnium bonorum accipiendum (1) est. *d. l.* 16.

Non alias socius in id quod facere potest, condemnatur, quam si confitetur (2) se socium fuisse. *l.* 67. § 3. ff. *Pro socio.*

2.° Item parens; patronus, patrona, liberique eorum et parentes. *l.* 16. et *l.* 17. ff. *de Re judic.*

3.° Non tantum dotis nomine maritus, sed ex aliis quoque (3) contractibus in quantum facere potest condemnandus est: quod et in persona mulieris æqua lance servari, suggerit ratio. *l.* 20. ff. *d. tit.*

(1) Imo cæteri socii. Vide Tit. *Pro soc.* N. 46. cum Notis.

(2) Qui negavit, hoc beneficio privatur.

(3) Secus in delictis; ut quum alteruter conjux *Rerum amotarum* convenitur.

Sicut cum marito agitur, ita et cum socero (4) ut non ultra facultates damnetur. *l.* 21. ff. *d. tit.*

4.° Miles qui sub armata militia stipendia meruit condemnatus, quatenus facere potest cogitur solvere. *l.* 18. ff. *d. tit.*

5.° Et exheredatum (5), vel eum qui se paterna hereditate abstinuit (6), nec ex ipsius contractu (7) nisi in quod facere potest condemnandum (8). *l.* 49. *ff. d. tit.*

(4) Si maritus manente matrimonio ex promissione dotis agat. Nam si soluto matrimonio, non habebit socer beneficium. d. l. 21.

(5) Effectu. Nam si ipsi restituta sit ex fideicommisso hereditas, non videbitur quoad hanc rem exheredatus: contra, videbitur si ex permodica parte scriptus sit. Tit. *Quod cum eo, etc.* N. 5 et 6.

(6) Idem dic de eo qui coactus adivit ut restitueret. *d. tit.* ibid.

(7) Secus, si ex delicto conveniatur, aut se patremfamilias finxerit. *d. tit.* N. 7.

(8) Causa tamen cognita: potest enim hoc beneficium ei denegari; si post multos annos conveniatur. *d. tit.* N. 8. Hæc regula et in emancipatis locum habet. *d. tit.* N. 4 et 6.

MDCXLII. Divus Pius rescripsit; Eos qui ex liberalitate conveniuntur, in id quod facere possunt condemnandos. *l.* 28. Ulp. lib. 36. ad Sabin.

Qui ex causa donationis convenitur (1), in quantum facere potest condamnatur; et quidem is solus deducto ære (2) alieno. *l.* 19. § 2. ff. *de Re judic.*

Inter eos quibus ex eadem causa debetur, occupantis melior conditio est. *d. l.* 19.

Fundum quis donavit; si non restituat, ut quivis possessor damnandus (3) est. *l.* 41 § 1. ff. *d. tit.*

(1) Ab ipso donatario. Secus si conveniatur a creditore donatarii, cui donatarius eum delegavit. l. 33. § 3. ff. *de Donat.*

(2) Non tamen illo quod ex simili donationis causa deberet. Vide Reg. seq.

(3) Hoc enim beneficium quod in actionibus *In personam* locum habet, non obtinet quum rem suam actor vindicat. Fingendum autem in specie hujus legis, donatarium possessione fundi donati excidisse; quem contra donatorem ipsum, ad quem fundi possessio pervenerit, vindicat.

MDCXLIII. In condemnatione personarum quæ in id quod facere possunt damnantur, non totum quod habent extorquendum est, sed et ipsarum ratio habenda est ne egant. *l.* 173. (*Alias* 1733.) Paul. lib. 6. ad Plaut.

Tempus spectamus quantum quis facere possit, rei judicandæ. *l.* 63. § 6. ff. *Pro socio.*

Hoc quoque quis facere posse videtur, quod dolo (1) fecit quominus possit. *d. l.* 63. § 7.

Is demum facere videtur quominus facere possit, qui erogat bona (2) sua in fraudem futuræ actionis. *l.* 68 § 1. ff. *d. tit.*

(1) Secus si culpa tantum.

(2) Secus si duntaxat non utatur occasione acquirendi.

MDCXLIV. Etsi fidejussor acceptus sit rei vel actionis, non proderit ei; si persona pro qua fidejussit, in quantum facere potest condemnanda est. *l.* 24. ff. *de Re judic.*

Sciendum est heredes earum personarum, non in id quod facere possunt sed in integrum teneri. *l.* 25. *ff. d. tit.*

Julianus scripsit, defensorem socii in id quod socius facere potest condemnari oportere: at utique idem erit in universis qui in id quod facere possunt conveniuntur. *l.* 63. ff. *Pro socio.*

## § 3. *De Beneficio cessionis bonorum.*

*Inter beneficia quibus judicati gaudent, recte etiam recensetur beneficium cessionis bonorum quod debitoribus Lex Julia concessit ut pœnam carceris evitarent. De quo hæ traduntur regulæ.*

### *Quando possit bonis cedi; et quomodo.*

MDCXLV. Qui cedit bonis antequam debitum agnoscat, condemnetur, vel in Jus confiteatur; audiri non debet. *l.* 8. ff. *de Cess. bonor.*

Bonis cedi, non tantum in Jure, sed etiam extra Jus potest *l.* 9. *ff. d. tit.*

In Omni cessione, sufficit voluntatis sola professio. *l.* 6. *Cod. d. tit.*

### *Qui cessionis effectus.*

MDCXLVI. Is qui bonis cessit, ante rerum venditionem utique bonis suis non caret. Quare si paratus fuerit se defendere, bona ejus non veneunt. *l.* 3. ff. *de Cess. bon.*

Qui bonis cesserint, nisi solidum creditor receperit, non sunt liberati: in eo enim tantummodo hoc beneficium prodest, ne judicati distrahantur in carcerem. *l.* 1 *Cod. qui bon. ced.*

Is qui bonis cessit, si quid postea acquisierit, in quantum facere potest convenitur (1). *l.* 4. ff. *de Cess. bon.*

(1) Non solum ab eis erga quos bonis cessit, sed et ab aliis: l. 4. § 1. ff. *d. tit.* quem vide N. fin.

## SECTIO II.

### *De quibusdam speciebus, rei judicatæ affinibus.*

### ARTICULUS I.

#### *De Confessis in Jure.*

MDCXLVII. Confessus (1) pro judicato est, qui quodammodo sententia sua damnatur. *l.* 1. ff. *de Confess.*

Certum confessus, pro judicato erit; incertum, non erit. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Non fatetur qui errat, nisi Jus ignoravit. *l.* 2. ff. *d. tit.*

*Ad confessionem* In pupillo tutoris auctoritatem exigimus. Minorem a confessione sua restituemus. *l.* 6. § 5. ff. *d. tit.*

(1) Intellige de confesso in Jure, præsente adversario aut ejus procuratore.

MDCXLVIII. Confessi post confessionem, tempora quasi ex causa judicati habebunt. *d. l.* 6. § 6.

### ARTICULUS II.

#### *De Transactionibus.*

#### *De qua re fiant.*

MDCXLIX. Qui transigit, de re dubia et lite (1) incerta neque finita transigit. *l.* 1. ff. *de Transact.*

Post rem judicatam, pactum nisi donationis causa interponatur, servari non oportet. PAUL. SENTENT. *lib.* 1. *Tit.* 1.

Post rem judicatam transactio valet, si vel appellatio intercesserit vel appellare potueris. *l.* 7. ff. *de Transact.*

Post rem judicatam, si negetur judicatum esse, transactio fieri potest. *l.* 11. ff. *d. tit.*

(1) Mota vel movenda.

#### *Quomodo fiat Transactio.*

MDCL. Transactio nullo dato vel retento vel promisso, minime procedit. *l.* 38. *Cod. h. tit.*

Transactum accipere quis potest, non solum si Aquiliana (1) stipulatio fuerit subjecta, sed et si pactum (2) conventum fuerit factum. *l.* 2. ff. *de Transact.*

(1) Per quam novatur obligatio quæ ex causa transactionis remittitur.

(2) Quo casu parit duntaxat exceptionem. Si tamen transactio non intra fines nudi pacti stetit, sed res aliqua intervenit; parit actionem *Præscriptis verbis.*

#### *Quis hujus effectus, et ad quæ porrigatur.*

MDCLI. Promissis transactionis causa non impletis, pœnam (1) in stipulatum deductam, si contra factum fuerit, exigi (2) posse constat. *l.* 37. *Cod. h. tit.*

His tantum transactio obest, de quibus actum probatur. *l.* 9. § *fin.* ff. *de Transact.*

Iniquum est perimi pacto, id de quo cogitatum non docetur. *d.* § *fin.*

(1) Scilicet, quum stipulatio pœnalis pacto transactionis subjecta est.

(2) Sed hoc casu is qui eligit pœnam petere, non potest excipere de transactione; nisi specialiter additum sit ut rato manente pacto pœna præstaretur.

#### *Auctoritas transactionis, an et quando rescindi possit.*

MDCLII. Non minorem auctoritatem transactionum quam rerum judicatarum esse, recta ratione (1) placuit. *l.* 20. *Cod. de Transact.*

Sub prætextu instrumenti post reperti (2), transactionem bona fide factam rescindi jura non (3) patiuntur. *l.* 19. *Cod. d. tit.*

Sub prætextu specierum (4) post repertarum, generali transactione finita, rescindi prohibent jura. *l.* 29. *Cod. h. tit.*

Interpositas metus (5) causa transactiones ratas non haberi, Edicto Perpetuo continetur. *l.* 13. *Cod. h. tit.*

(1) Unde qui transegit, non potest pœnitere, nec statim, nec ex Imperiali Rescripto. N. 17. *d. tit.*

(2) Modo ab altero ex transigentibus non fuerit celatum.

(3) At rescinditur illa quæ facta est ex falsis instrumentis.

(4) Quum de hereditate litigiosa transactum est, species seu res hereditariæ post transactionem repertæ, non possunt transactionem infirmare. Nota; nisi tamen apud tertiam personam ignorantibus contrahentibus fuissent constitutæ.

(5) Gravis.

Qui per fallaciam (6) coheredis, ignorans universa quæ in vero erant, instrumentum transactionis interposuit; non tam paciscitur quam decipitur. *l.* 9. § 2. ff. *de Transact.*

(6) Hunc autem adversæ partis dolum probare debet, qui vult a transactione recedere.

## ARTICULUS III.

### *De Jurejurando sive voluntario sive necessario.*

### § 1. *Quis deferre, et cui deferri jusjurandum possit, et ex quibus causis.*

MDCLIII. Sive pro pacto convento, sive pro solutione, sive pro judicio jusjurandum (1) cedit; non ab aliis delatum probari debet, quam qui ad hæc (2) habiles sunt. *l.* 35. § 1. ff. *de Jurejur.*

Procurator quod detulit *jusjurandum*, ratum habendum est; scilicet si aut universorum bonorum administrationem sustinet, aut si idipsum nominatim mandatum sit, aut si in rem suam procurator sit. *l.* 17. § 3. ff. *d. tit.*

Tutor pupilli, omnibus probationibus aliis deficientibus, jusjurandum deferens audiendus (3) est. *l.* 35. ff. *d. tit.*

Si filiusfamilias jusjurandum detulerit (4) et juratum sit, De peculio danda est actio: sed in servo diversum (5) est. *l.* 5. § 2. ff. *de Pecul.*

(1) Et quidem horum omnium vice est.

(2) Id est, qui capaces sunt paciscendi, solvendi; et si judicio deferatur, capaces sunt standi in judicio.

(3) Ipse autem pupillus non auditur nisi tutore auctore deferat. Defensor municipum aut corporis ita auditur si mandatum super hoc habeat.

(4) De re peculiari; nam de re patris non potest.

(5) Nisi libera peculii administratio ei concessa sit: l. 20. ff. *d. tit.*

MDCLIV. Quoties propter (1) rem juratur, nec parenti nec patrono remittitur jusjurandum. *l.* 14. ff. *d. tit.*

Pupillo non defertur jusjurandum. *l.* 34. § 2. ff. *d. tit.*

Heredi ejus cum quo contractum est, jusjurandum deferri non potest. Paul. sent. *lib.* 2. *Tit.* 14.

*Scilicet quum convenitur. Secus si ipse agat: hinc sequens regula.*

Qui in alterius locum succedunt, justam habent causam ignorantiæ; an id quod peteretur, deberetur. Fidejussores quoque, non minus quam heredes, justam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur, non etiam si agat: nam plane qui agit, certus esse debet; cum sit in potestate ejus quando velit experiri, et ante debet rem diligenter explorare, et tunc ad agendum procedere. *l.* 42. Gaïus lib. 9. ad Ed. provinc.

(1) Id est, de re; an debeatur necne.

Procurator (1) non compellitur jurare: nec defensor. *l.* 24. § 3. ff. *de Jurejur.*

Qui non compelluntur Romæ judicium accipere, nec jurare compellendi sunt. *l.* 35. § 2. ff. *d. tit.*

Jusjurandum, et ad pecunias et ad omnes res locum habet. *l.* 34. *pr.* ff. *d. tit.*

(1) Eadem ratio.

### § 2. *Quomodo deferatur jusjurandum, et de effectu delati jurisjurandi et relati.*

MDCLV. Qui jusjurandum defert, prior de calumnia (1) debet jurare; si hoc exigatur. *l.* 34. § 4. ff. *d. tit.*

Manifestæ (2) turpitudinis et confessionis est, nolle nec jurare nec jusjurandum referre. *l.* 38. ff. *d. tit.*

Quum res in jusjurandum demissa sit judex jurantem absolvit, referentem audiet; et si actor juret, condemnet reum: nolentem jurare reum, si solvat, absolvit; non solventem condemnat. Ex relatione non jurante actore, absolvit reum. *l.* 34. § *fin.* ff. *d. tit.*

(1) Id est, se non calumniæ seu vexandi animo, sed bona fide et veritatis inquirendæ studio, jusjurandum deferre. Hoc jusjurandum parentibus et patronis remittitur item non exigitur ab eo qui refert jusjurandum.

(2) Hunc sequitur eum condemnandum, nisi statim juret aut referat. Ex causa tamen spatium ei conceditur ut certioretur.

MDCLVI. Jusjurandum quod ex conventione extra judicium defertur, referri non potest. *l.* 17. ff. *d. tit.*

### § 3. *Quod jusjurandum tueatur Prætor.*

MDCLVII. Si reus juraverit nemine ei jusjurandum deferente (1) Prætor id jusjurandum non tuebitur. *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Aut non tunc quum delatum fuit: l. 5. § 4. ff. *d. tit.* N. 29.

Jurari oportet, ut delatum est jusjurandum. *d. l.* 3. § *fin.*

MDCLVIII. Omne omnino licitum per quod voluit quis sibi jurari, idoneum est. *l.* 5. ff. *d. tit.*

D. Pius jurejurando quod propria superstitione juratum est, standum rescripsit. *d. l.* 5. § 1.

Si quis illicitum jusjurandum detulerit, scilicet improbatæ publice religionis; pro eo habetur atque si juratum non esset. *d. l.* 5. § 3.

MDCLIX. 1. Qui jurasse dicitur, nil refert cujus sexus ætatisve (1) sit. *l.* 26. ff. *d. tit.*

2. Est justa conventio, si quælibet causa in conditione jurisjurandi deducta fuerit (2). *l.* 39. ff. *d. tit.*

(1) Sibi enim imputet qui ei detulit, puta pupillo.

(2) In quacumque actione sive *In rem*, sive *In personam*, sive pœnali; etiam in causis status. Hoc autem quod per rerum naturam impossibile est, frustra juratur; ut si quis juret sibi dari oportere hominem qui mortuus sit.

## § 4. *De Jurejurando remisso.*

MDCLX. Remittit jusjurandum, qui deferente se, quum paratus esset adversarius jurare, gratiam ei facit contentus voluntate suscepti jurisjurandi. *l.* 6. ff. *d. tit.*

*Demum illud* Jusjurandum quod susceptum est, remitti debet. *d. l.* 6.

Jurisjurandi gratiam facere pupillus non potest. *l.* 32. ff. *d. tit.*

## § 5. *De auctoritate et effectu Jurisjurandi præstiti aut remissi.*

MDCLXI. Jusjurandum vicem rei judicatæ obtinet. *l.* 1. ff. *Quar. rer. act. non. dat.*

Jusjurandum speciem transactionis continet; majoremque (1) habet auctoritatem quam res judicata. *l.* 2. ff. *de Jurejur.*

Jusjurandum loco solutionis cedit. *l.* 27. ff. *d. tit.*

*Et* Est acceptilationi (2) simile. *l.* 40. ff. *d. tit.*

(1) Quia non potest per provocationem infirmari.

(2) Non omnino, nec enim extinguit ipso Jure debitum; sed quoad effectum, ob perpetuam exceptionem quam parit.

MDCLXII. Causa (1) jurejurando delato, et præstito vel remisso decisa, nec perjurii prætextu retractari potest. *l.* 1. *Cod. de Reb. cred.*

Dato jurejurando, non aliud quæritur quam an juratum sit; remissa quæstione, an debeatur. *l.* 5. § 2. ff. *de Jurejur.*

MDCLXIII. Jurejurando dato vel remisso; reus quidem acquirit exceptionem sibi aliisque (1), actor actionem (2) acquirit. *l.* 9. § 1. ff. *d. tit.*

Exceptio jurisjurandi, non tantum si ea actione quis utatur cujus nomine exegit jusjurandum, opponi debet; sed etiam si alia, si modo eadem quæstio in hoc judicium deducatur. *l.* 28. § 4. ff. *de Jurejur.*

Eum qui juravit, ex ea actione quæ inficiando crescit, simpli, non dupli persecutionem sibi (3) acquirere. *l.* 30. ff. *d. tit.*

*Quantum ad successionem*, Jusjurandum (4) patronum non facit. *l.* 14. ff. *de Jur. patr.*

(1) Vide infra §. 6. Interdum jusjurandum reo etiam actionem parit, ut si possessor juravit, non simpliciter rem petitoris non esse, sed suam esse; et postea petitor qui detulit jusjurandum, possessionem aliquo casu nanctus sit: l. 11. § 1. ff. *d. tit.*

(2) *In factum*, ad instar *Judicati*: l. 8. Cod. h. tit Et in hac actione ea veniunt, quæ venirent in actione ex qua juravit sibi deberi: *d. tit.* N. 36. et 37. Uno casu minus venit: infra Reg. fin. hoc §.°

(3) Per actionem *In factum* quæ ex jurejurando nascitur; in qua actione, commodum exonerationis necessitatis probandi, compensare debet pœnam dupli quæ in veteri actione veniret. Liberum autem ei est, neglecta actione quæ ex jurejurando nascitur, veteri actione experiri in duplum; sed suscepto in se probandi onere.

(4) Ratio est, quia hereditatum jura, privatorum cautionibus infringi non possunt: Tit. *de Suis et legit*: N. 26. Et ea in re jusjurandum minorem vim habet quam res judicata: d. l. 14.

## § 6. *Quibus personis Jusjurandum prosit vel noceat.*

MDCLXIV. Jusjurandum alteri neque prodest neque nocet. *l.* 3. § 3. ff. *de Jurejur.*

MDCLXV. Ex duobus reis promittendi, alter juravit: alteri quoque prodesse (1) debebit. *l.* 28. § 3. ff. *d. tit.*

Quod reus juravit, etiam fidejussori proficit. *d. l.* 28. § 1.

A fidejussore (2) exactum jusjurandum, prodesse etiam reo Cassius et Julianus aiunt. *d.* § 1.

(1) Vice enim solutionis est, supra N. 1661. Porro solutio ab uno facta, alteri prodest.

(2) Scilicet si juravit nihil deberi, solutum esse. Secus si de persona duntaxat sua juravit; puta, se non fidejussisse, vel pactum esse ne a se peteretur: *d. tit.* N. 32.

(1) Regula fallit, quum Minor detulit jusjurandum, aut debitor in fraudem creditorum.

Jusjurandum defensoris vel procuratoris (3), ei ab adversario delatum prodesse exceptionemque domino parere. *l.* 9. § 6. ff. *d. tit.*

In duobus reis stipulandis, ab altero delatum jusjurandum etiam alteri nocebit. *l.* 28. ff. *d. tit.*

(3) Item filiifamilias; imo servi, quum ei extra Jus delatum est.

## ARTICULUS IV.

### *De Compromissis.*

MDCLXVI. Compromissum ad similitudinem judiciorum redigitur. *l.* 1. ff. *de Recept. qui arb.*

### § 1. *Quæ negotia in compromissum deducta intelligantur, et quæ in compromissum deduci non possint.*

MDCLXVII. Id venit in compromissum, de quo actum est (1) ut veniret. *l.* 21. § 6. ff. *de Recept.*

De his rebus et rationibus et controversiis judicare arbiter (2) potest, quæ ab initio fuissent inter eos qui compromiserunt, non quæ postea (3) supervenerunt. *l.* 46. ff. *de Recept. qui arb.*

(1) Est enim specialis conventio.

(2) Etiam ex *Pleno* compromisso sumptus, id est quod generaliter de omnibus controversiis factum esset.

(3) Fluit ex Reg. præced.

MDCLXVIII. Si de famoso (1) delicto ad arbitrum itum est, vetare debet Prætor sententiam dicere, nec dare dictæ executionem. *l.* 32. § 6. ff. *d. tit.*

(1) Multo magis de crimine publici judicii. Idem dic etiam de causis status: Tit. *de Recept. qui arb.* N. 4.

### § 2. *Qui compromittere possint, necne, et in quem.*

MDCLXIX. Si pupillus (1) sine tutoris auctoritate compromiserit, non est arbiter cogendus pronuntiare; præterquam si fidejussorem dederit, à quo pœna peti possit. *l.* 35. ff. *d. tit.*

Verius, ex compromisso servi (2) non dandam De peculio actionem *l.* 3. § 8. ff. *de Pecul.*

(1) Idem dic de Minore qui restitui posset, de muliere quæ alieno nomine compromisisset.

(2) Secus de filiofamilias. Nam ex ejus compromisso tenetur pater *De peculio*; etiamsi ex ea causa de qua pater *De peculio* non teneretur, compromissum esset.

MDCLXX. Nemini licet minorem (1) viginti annis compromissarium judicem eligere. *l.* 41. ff. *de Recept.*

Si quis judex sit; arbitrium recipere ejus rei de qua judex est, prohibetur (2) Lege Julia. *l.* 9. § 2. ff. *d. tit.*

De re sua (3), arbiter factus, sententiam dicere non potest. *l.* 51. ff. *d. tit.*

Etiam de re patris (4) dicitur filiumfamilias arbitrum esse. *l.* 6. ff. *d. tit.*

(1) Nec surdum, aut mutum, aut servum, aut mulierem.

(2) Cujus hæc ratio afferri potest, quod ex necessitate incumbat judicandi munus: porro illud declinaret judex datus, arbitrium de re eadem recipiendo; si enim partes sententiæ ex compromisso latæ stare nollent, jam non posset judicis ea in re officio fungi.

(3) Fluit ex Regula generali supra N. 15.

(4) Non de re sua: Reg. præced.

### § 3. *De libera potestate judicandi, et rem ad exitum perducendi, arbitris relinquenda; et de pœna utrinque cavenda.*

MDCLXXI. Puto tale arbitrium non valere, in quo libera facultas arbitri sententiæ non est futura (1). *l.* 17. § 3. ff. *d. tit.*

Si in duos fuerit sic compromissum, ut si dissentirent, tertium assumant; puto tale compromissum non (2) valere. *d. l.* 17. § 5.

Usitatum est, etiam in duos (3) compromitti. *d. l.* 17. § 6.

(1) Puta, si sic fuerit compromissum ut certam sententiam diceret.

(2) Id ex subtilitate Juris; scilicet quia fieri potest ut compromissum ad exitum non perducatur, si dissentiant in eo quem assumpturi sunt.

(3) Quia, etsi dissentiant, Prætor coget eos tertium assumere. Et, si in eo assumendo dissentiant, Prætor ipse assumet: quod in specie præcedenti facere non potuisset; quia lex compromissi erat, ut ab ipsis arbitris assumeretur.

MDCLXXII. *Ut compromissum valeat; requiritur utrinque cautum (1) esse de pœna aliqua, si sententiæ non stetur, aut fiat quominus judicetur.*

Etsi alter rem, alter pecuniam stipulandi compromiserit; plenum compromissum est. *l.* 11. § 2. ff. *d. tit.*

Non interest certa an incerta summa compromissa sit, puta Quanti ea res erit. *l.* 28. ff. *d. tit.*

(1) Vel per stipulationem, vel per pecuniæ depositionem; vel si quis ex alia causa creditor, paciscatur non petiturum se quod sibi debetur, si compromisso non steterit.

Non distinguemus in compromissis, minor an major sit pœna quam res de qua agitur *l.* 32. ff. *d. tit.*

Non sufficit exceptionem (2) habere, ut arbiter sententiam dicere cogatur. *l.* 13. § 1. ff. *d. tit.*

(2) De ipsa re de qua arbiter electus est; ut si, quum inter nos ambigeretur an tibi Stichum deberem, promisisti te non petiturum si arbiter judicaret me non debere. At si ego promisi decem nisi sententiæ staretur, tu vicissim cavisti, ni sententiæ stares, non petiturum decem quæ ex alia causa tibi debebam; valet compromissum: nam utrinque pœna promissa.

§ 4. *Quis recepisse arbitrium videatur, et de cogendo arbitro ad sententiam dicendam.*

MDCLXXIII. Recepisse arbitrium videtur, qui judicis partes suscepit... Quod si hactenus intervenit ut experiretur an consilio suo discuti litem paterentur, non videtur arbitrium recepisse. *l.* 13. § 2. ff. *d. tit.*

MDCLXXIV. Licet Prætor districte edicat, Sententiam se arbitrum dicere coacturum (1); attamen interdum rationem ejus habere debet, et excusationem (2) recipere causa cognita. *l.* 15. ff. *d. tit.*

*Arbiter* Si urgeatur à Prætore ad sententiam, æquissimum erit, si juret de causa nondum liquere, spatium ei ad pronuntiandum dari. *l.* 13. § 4. ff. *d. tit.*

Si plures sunt qui arbitrium (3) receperunt, nemo unus cogendus est sententiam dicere; sed aut omnes, aut nullus. *l.* 17. § 2. ff. *d. tit.*

Prætor se non interponit, sive initio nullum sit compromissum; sive sit, sed pendeat an ex eo pœna exigi potest; sive postea deficiat pœna, compromisso soluto die (4), morte (5), acceptilatione (6), judicio (7), pacto (8). *l.* 32. § 3. ff. *d. tit.*

Non cogitur arbiter sententiam dicere, si pœna commissa sit. *d. l.* 31. § 1.

(1) Mulctæ dictione : *d. tit.* N. 32.

(2) Puta ex causa valetudinis, occupationis propriorum negotiorum quæ supervenerit; si eum litigatores infamaverint, spreverint, etc.

(3) Modo non ea compromissi lege, ut vel unus sententiam diceret.

(4) Nisi clausula fuerit ut liceret diem proferri.

(5) Nisi et de heredibus compromissum sit, et quidem utrinque.

(6) Puta, si vel uni alter pœnam accepto tulerit : adde: si alter bonis cesserit.

(7) Si res in judicium deducta fuerit.

(8) Si de re transactum fuerit.

§ 5. *Quando videatur per alterum ex litigatoribus stetisse quominus judicaretur, ut pœna adversus eum committatur.*

MDCLXXV. Si quis litigatorum defuerit (1); quia per eum factum est quominus arbitretur, pœna (2) committetur. *l.* 27. § 4. ff. *d. tit.*

Est verius eum locum compromisso inesse, de quo actum sit ut promitteretur. Impune igitur non parebitur, si alio loci adesse jusserit. l. 21. § 10. ff. *d. tit.*

Si non appareat de quo loco actum sit, melius dicetur eum locum contineri ubi compromissum (3) est. *d.* § 10.

Arbiter si in aliquem locum inhonestum (4) adesse jusserit, impune ei non parebitur. *d. l.* 21. § 11.

(1) Eo loci quo ad cognoscendum et judicandum arbiter ei adesse jusserat vel per nuntium vel per epistolam : l. 49. § 1. ff. *d. tit.*

(2) Nisi juste fuerit impeditus : quo casu absolvitur, si per eum non stetit quominus denuo sit paratus compromittere.

(3) Scilicet in ea civitate ubi compromissum est; aut etiam circa urbem, si arbiter sit ejus auctoritatis ut in secessibus agere soleat : l. 21.

(4) Sufficit ut vel unus ex compromittentibus eo venire honeste non potuerit.

MDCLXXVI. Etsi quis præsens arbitrum sententiam dicere prohibuit, pœna committetur. *l.* 27. § 6. ff. *d. tit.*

Si quis rem de qua compromissum sit, in judicium deducat... adversus eum pœna committenda est, lite apud judicem suo ordine peragenda. *l.* 30. ff. *d. tit.*

MDCLXXVII. Quum arbiter diem proferre jussit, quum hoc ei permissum (1) est, alterius mora (2) ad pœnam committendam prodest. *l.* 39. § 1. ff. *d. tit.*

Arbiter ita sumptus, diem proferre... potest; referre (3) autem contradicentibus litigatoribus non potest. *l.* 33. ff. *d. tit.*

(1) Ex speciali compromissi clausula; alias non potest.

(2) In proferendo compromisso, iisdem conditionibus; et sub iisdem aut æque idoneis fidejussoribus, quum in primo accepti sunt.

(3) Antevertere.

§ 6. *Quando videatur quis non paruisse sententiæ arbitri, ut ex hac causa pœna adversus eum committatur; et cui sententiæ stari debeat.*

MDCLXXVIII. Si quis jussus est ab arbitro, ex

compromisso, solvere pecuniam, moram fecerit; pœnam ex compromisso debet, sed solvendo (1) pœna liberatur (2). *l.* 52. *ff. d. tit.*

Si arbiter intra Kalendas dari jusserit, nec datum (3) erit; licet postea offeratur (4), attamen semel commissam pœnam compromissi non evanescere *l.* 23. *ff. d. tit.*

Adversus arbitri sententiam fit, si petatur (5) ab eo a quo arbiter vetuit. *l.* 29. *ff. d. tit.*

(1) Ante litem ex causa compromissi contestatam.

(2) Hoc ita, quum nulla dies solutioni ab arbitro statuta est; alias secus, Reg. seq.

(3) Nec steterit per eum cui dare jussus eras.

(4) Modo tamen oblatum non acceperit is qui vicit.

(5) Et quidem, sive ego petam sive heres meus; sive a te petam sive a tuo herede, aut tuo fidejussore.

MDCLXXIX. Stari debet sententiæ arbitri quam de re dixerit, sive æqua sive iniqua (1). *l.* 27. § 2. ff. *d. tit.*

Non ex omnibus causis ex quibus arbitri paritum sententiæ non est, pœna ex compromisso committitur; sed ex his duntaxat quæ ad solutionem pecuniæ (2) aut operam (3) præbendam pertinent. *l.* 39. ff. *d. tit.*

Sententia esse debet de re compromissa. *l.* 32. § 17. *ff. d. tit.*

Arbiter nihil extra compromissum (4) facere potest. *l.* 32. § 21. ff. *d. tit.*

(1) Si tamen per sordes aut gratiam dixisse sententiam probabitur; victus non obtemperans tuebitur se per exceptionem *Doli* si pœna petatur. Idem si quum arbiter inimicus apparuisset et testatione conventus ne sententiam diceret, tamen sententiam dixit : *d. tit.* N. 48.

(2) De qua, an deberetur, compromissum est.

(3) Intellige sententias interlocutorias ; quibus jubentur litigatores adesse, aut aliquod instrumentum edere.

(4) Quando videatur necne, *extra compromissum* quid jubere, vide *d. tit.* N. 40 et 41. Nihil extra compromissum facit, quum diem solutioni præstituit; aut si statuat quemadmodum satisdetur, quemadmodum detur vacua possessio, etc.

*Regula est;* Inutiliter arbitrum incertam (5) sententiam dicere. *l.* 21. § 3. ff. *d. tit.*

Non debent obtemperare litigatores, si arbiter aliquid non honestum jusserit. *d. l.* 21. § 7.

(5) Puta, *Solve quod debes.*

MDCLXXX. Sententia dicta non coram litigatoribus, non valebit; nisi in compromisso specialiter expressum sit, ut vel uno vel utroque absente sententia promatur. *l.* 27. §. 4. *ff. d. tit.*

Coram dicere sententiam videtur, qui sapientibus (1) dicit. *d. l.* 27. § 5.

(1) Non valet igitur, si dicatur presente furioso; aut præsente pupillo, nisi tutor adsit.

MDCLXXXI. Celsus scribit; Si in tres fuerit compromissum, sufficere quidem duorum consensum, si præsens fuerit tertius; alioquin si absente eo duo consentiant, arbitrium non valere. *l.* 17. § 7. ff. *d. tit.*

## § 7. *De immutabilitate Sententiæ arbitri, et ejus effectu.*

MDCLXXXII. Arbiter etsi erravit in sententia (1) dicenda, corrigere eam non potest. *l.* 20. ff. *d. tit.*

Ex sententia arbitri ex compromisso aditi appellari non posse, sæpe rescriptum est; quia nec Judicati actio inde præstari potest. *l.* 1. *Cod. h. tit.*

(1) Definitiva; quia desiit esse arbiter : secus de interlocutoria. Regula obtinet, quamvis de pluribus controversiis sumptus, sic ut de singulis separatim sententiam dicere posset, de una dixit : nam quantum ad hanc arbiter esse desiit.

MDCLXXXIII. Ex compromisso placet exceptionem (1) non nasci; sed pœnæ petitionem. *l.* 2. ff. *d. tit.*

(1) *Reijudicatæ*; multominus actionem *Judicati.*

## CAPUT QUARTUM.

*De singulis præcipuarum Actionum speciebus.*

### SECTIO I.

*De Actionibus* In rem.

*Aliæ universales a quibus ordiemur, aliæ singulares. Actionibus* In rem, *etiam annumerandæ sunt illæ quæ de variis juribus in re competunt.*

#### ARTICULUS I.

*De Hereditatis petitione.*

Petitio hereditatis, *est actio qua quis hereditatem vindicat quæ ad ipsum jure pertinet.*

§ 1. *Adversus quem competat.*

MDCLXXXIV. Regulariter definiendum est ; Eum demum teneri Petitione hereditatis, qui vel jus (1) Pro herede vel Pro possessore (2) possidet, vel rem hereditariam licet minimam. *l.* 9. *et l.* 10. *ff. de Hered. petit.*

Qui pretia rerum hereditariarum possidet, item qui a debitore hereditario exegit, Petitione hereditatis tenetur. *l.* 19. § 1. *ff. d. tit.*

A debitore hereditario (3), quasi a juris possessore (4), hereditatem peti constat. *l.* 13. § *fin. ff. d. tit.*

Si servus vel filiusfamilias res hereditarias teneat, a patre dominove peti hereditas (5) potest. *l.* 34. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Pone exemplum in eo qui, quum vendiderit rem hereditariam, habet actionem *Venditi*, hæc actio est jus ex hereditate.

(2) Vide supra Cap. 2. Art. 2. de possessione.

(3) Sive defuncti, sive hereditatis jacentis; et non a debitore heredis.

(4) Si ideo nolit solvere, quod ipsum se esse heredem contendat.

(5) Nec refert enim quis per se an per eos quos in potestate habet, aliquid hereditarium *Pro herede* aut *Pro possessore* possideat.

Non videtur Pro herede vel Pro possessore possidere, qui contemplatione alterius (6) possidet. *l.* 13. § 12. *ff. d. tit.*

(6) Puta, tanquam alterius procurator. Si tamen, quum is cujus nomine possidet ratum habere nollet, possidere pergat; jam videtur *Pro possessore* possidere, adeoque tenetur : *d. tit.* N. 11.

MDCLXXXV. Emptor (1) universitatis, Utili (2) tenetur. *l.* 13. § 8. *ff. d. tit.*

(1) Idem dic de eo qui in dotem accepit, et cæteris qui quovis singulari titulo hereditatem possident : *d. tit.* N. 13.

(2) Non *Directa* Hereditatis petitione : nec enim se heredem contendit, adeoque proprie non possidet *Pro herede*; nec pro *possessore*, cum habeat titulum, quamvis mala fide emisset : *d. tit.* N. 13.

§ 2. *Quæ res veniant in* Petitione hereditatis *restituendæ.*

MDCLXXXVI. Qui ex asse vel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam, vel pro parte. Sed hoc ei ex officio judicis restituitur, quod adversarius (1) possidet; aut totum, si ex asse sit heres; aut pro parte ex qua heres est. *l.* 10. § 1. *ff. d. tit.*

Placuit.... in hoc judicium venire, sive jura sive corpora ; non tantum hereditaria corpora, sed quæ non sunt hereditaria, quorum (2) tamen periculum ad heredem pertinet. *l.* 18. § 2. *et l.* 19. *ff. d. tit.*

Veniunt et hæ res in hereditatis petitionem, in quibus possessor (3) retentionem (4) habuit. *d. l.* 19. § 2.

(1) Non solum quod jam tempore litis contestatæ, sed et quod postea possidere cœpit : l. 4. l. 18. § 1. l. 41. ff. h. tit.

(2) Ut res commodatæ defuncto.

(3) Defunctus.

(4) Scilicet quarum rerum dominus non erat, sed quas retinere poterat per aliquam exceptionem; item res a defuncto bona fide possessæ.

MDCLXXXVII. Quæ post aditam hereditatem accedunt; si quidem ex ipsa hereditate, puto hereditari accedere; si extrinsecus, non. *l.* 20. § 3. ff. *d. tit.*

Fructus (1) omnes augent hereditatem, sive ante aditam hereditatem sive post aditam hereditatem accesserint. *d. l* 20. § 3.

Veniunt in hereditatem, etiam ea quæ hereditatis causa comparata (2) sunt. *d. l.* 20.

Actiones (3) si quas possessor nactus est, evicta hereditate restituere debet. *l.* 40. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Et fructuum fructus, et omnis causa rei.

(2) Maxime si ex pecunia hereditaria. Alias non, nisi res valde necessariæ hereditati fuerint.

(3) Puta interdictum *Unde vi*, quatenus ad recuperationem possessionis rei hereditariæ competit : *d. tit.* N. 26.

MDCLXXXVIII. *Bonæ fidei possessor hereditatis de rebus quas possidet tenetur; prædo etiam de his quas culpa sua non possidet; passim.* d. tit. *N.* 32.

Si quis sciens ad se hereditatem non pertinere, distraxit; sine dubio non pretia rerum, sed ipsæ (1) res veniunt in petitionem hereditatis, et fructus earum. *l.* 20. § 12. ff. *d. tit.*

Si pluris vænierit res, electio debebit esse actoris ut pretium consequatur. *l.* 36. § 3. *ff. d. tit.*

Restituere pretia debebit possessor, etsi deperditæ sunt res vel diminutæ. *l.* 20. § *fin. ff. d. tit.*

(1) Regula fallit 1.° nisi ex causa necessitatis possessor rem distraxerit: N. 34. *d. tit.* 2.° nisi petitor pretium malit, infra Reg. seq.

## § 3. *De præstationibus personalibus quæ veniunt in Petitione hereditatis.*

MDCLXXXIX. Petitio hereditatis, etsi In rem actio sit, habet tamen præstationes personales. *l.* 25. § 18. ff. *d. tit.*

Omne (1) lucrum auferendum esse, tam bonæ fidei possessori *hereditatis* quam prædoni, dicendum est. *l.* 28. *ff. d. tit.*

Quum hi qui se heredes esse existimant, hereditatem distraxerunt; placet, redactæ ex pretio rerum venditarum pecuniæ usuras non esse exigendas. *l.* 20. § 6. *ff. d. tit.*

*Senatui placuit*, Eos qui justas causas habuissent quare bona ad se pertinere existimassent; usque eo duntaxat quo locupletiores ex ea re facti essent (2), condemnandos. *d. l.* 20. § 6.

Bonæ fidei possessor qui quasi suam rem neglexit, nulli querelæ subjectus est ante petitam hereditatem. *l.* 31. § 3. ff. *de Petit. her.*

(1) Adeoque etiam id quod ab his qui res hereditarias surripuissent, aut in his damnum dedissent, pœnæ nomine exegit, debet restituere : et etiam fructus. Sed bonæ fidei possessor eos duntaxat quos exegit, et ex quibus locupletior factus est; prædo etiam eos qui percipi potuerunt, licet non perceperit. Denique etiam inhonestos quæstus possessor restituere debet : l. 52. ff. *d. tit.*

(2) Quod spectatur tempore rei judicatæ. Vel ex eo solo autem locupletiores videri possunt, quod propriæ pecuniæ pepercerunt impendendo hereditariam.

MDCXC. *Contra prædo de omnibus quæ ex hereditate percepit et percipere potuit, non duntaxat quatenus locupletior est, sed simpliciter tenetur; et usuras debet, et culpæ reddit rationem.*

*Enimvero a prædone*, Fructuum post hereditatem petitam perceptorum, usuræ (1) non præstantur : diversa ratio est eorum qui ante percepti, hereditatem (2) auxerunt. *l.* 51. § 1. ff. *d. tit.*

*Quod* Si pecuniam inventam in hereditate non attingat; negat *Papinianus* eum in usuras conveniendum. *l.* 20. § 14. ff. *d. tit.*

*Item* Prædoni imputari non potest, cur passus est debitores liberari; cum actionem non habuerit. *l.* 31. § 4. ff. *d. tit.*

(1) Ratio est, quod in judicium deducti hi fructus non fuerint, qui tum non existebant; adeoque officio judicis duntaxat, tanquam ejus quod in judicium deductum fuit accessio, præstantur : unde, cum accessio accessionis non sit, eorum usuræ deberi non possunt.

(2) Adeoque in judicium deducti sunt principaliter : et ideo eorum usuræ deberi possunt.

## § 4. *De actionibus quæ in judicium Petitionis hereditatis deducuntur, necne.*

MDCXCI. *Regula est;* Omnes (1) hereditarias actiones, in hereditatis petitionem (2) venire. *l.* 20. § 4. ff. *d. tit.*

*At* Non possumus consequi per hereditatis petitionem, ut a communione discedamus. *l.* 7. ff. *Si pars her. pet.*

(1) Quæ defuncto adversus possessorem hereditatis competebant.

(2) Non tamen cum suo incremento, sed in simplum. At liberum est petitori, eas in judicium petitionis deducere vel non. *d. tit.* N. 51, 52.

## § 5. *De deductionibus quæ possessori fiunt in judicio Petitionis hereditatis.*

MDCXCII. Si quid possessor (1) solvit creditoribus, reputabit. *l.* 31. *ff. d. tit.*

(1) Etiam prædo. Sed prædo cavere debet defensum iri heredem adversus hunc creditorem; bonæ fidei possessor, huic cautioni non est obnoxius.

Si ipsi aliquid prædoni debebitur, hoc deducere (2) non debebit; maxime si id fuit debitum quod natura debebatur.... Justus autem possessor, dubio procul debebit deducere quod sibi debetur. *d. l.* 31. §§ 1. *et* 2.

Potest in eo differentia esse; ut bonæ fidei possessor omnimodo impensas deducat, licet res non extat in quam fecit; prædo autem, non aliter quam si res melior sit. *l.* 38. ff. *d. tit.*

Prædoni probe dicetur, non debuisse in alienam rem supervacuas impensas facere; ut tamen potestas ei fieret tollendorum eorum quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt. *l.* 39. § 1. ff. *d. tit.*

(2) Nisi expediebat petitori hoc solvi. d. l. 31.

MDCXCIII. Si possessor hereditatis, ob id quod ex testamento heredem se esse putaret, legatorum nomine de suo solvit; secundum Senatusconsulti sententiam, subveniendum est ei: ut ipse quidem ex retentione rerum hereditariarum, sibi satisfaciat; cedat autem actionibus (1) petitori, ut suo periculo exerceat. *l.* 17. ff. *d. tit.*

Si quis re sua cautius usus sit, contemplatione delatæ sibi hereditatis; nihil eum ex hereditate deducturum, si eam non attingit. *l.* 25. § 12. ff. *d. tit.*

(1) *Condictione indebiti.*

§ 6. *Quamdiu in hoc judicio quis bonæ fidei possessor fuisse intelligatur.*

MDCXCIV. *Hic obtinet regula generalis; scilicet quod* Post litem contestatam, omnes incipiunt malæ fidei possessores esse; quinimo post controversiam motam. *d. l.* 25. § 7.

*In uno tamen differunt; quod prædo tenetur etiam de his quæ citra culpam post petitam hereditatem perierunt, quia potuisset petitor ea distrahere si tunc restituta fuissent: bonæ fidei possessor eo nomine non tenetur:* d. tit. *N.* 49.

§ 7. *De Petitione partis hereditatis.*

MDCXCV. Qui hereditatem vel partem hereditatis petit, is non ex eo metitur quod possessor occupavit, sed ex suo jure. *l.* 1. § 1. *ff. Si pars hered.*

Si duo possideant hereditatem, et duo sint qui ad se partes hereditatis pertinere dicant; non singuli a singulis petere contenti esse debent, puta primus a primo et secundus a secundo; sed ambo a primo, et ambo a secundo. *d. l.* 1. § 2.

Interdum Prætor incertæ partis hereditatis petitionem indulget, idoneis (1) causis intervenientibus. *d. l.* 1. § 5.

¶ *Supradictæ omnes in hoc Articulo regulæ, non solum de* Directa, *sed de* Utili, *et* Possessoria, *et* Fideicommissoria *hereditatis petitione, quæ bonorum possessoribus et his quibus ex Trebelliano restituta est hereditas dantur, intelligendæ sunt.*

(1) Puta, quum incertum est quot ex ventre mihi coheredes nascituri sunt.

## ARTICULUS II.

### *De* Directa *et civili rei vindicatione.*

§ 1. *Quæ res vindicari possint necne.*

MDCXCVI. Specialis In rem actio locum habet, in omnibus mobilibus, tam animalibus, quam quæ anima carent, et in his quæ solo continentur. *l.* 1. § 1. ff. *de Rei vind.*

Vindicatio, non ut gregis, ita et peculii (1) recepta est. *l.* 56. ff. *d tit.*

Eorum quoque quæ sine interitu dividi non possunt, partem petere posse constat. *l.* 35. § 3. ff. *d. tit.*

Pater filium adjecta causa Ex Lege Quiritum, vindicare potest. *l.* 1. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Disparitas, quod grex est corpus ex distantibus partibus; peculium non corpus, sed nomen juris est: hac autem actione vindicantur corpora, Igitur singula Peculii corpora vindicanda sunt.

MDCXCVII. Quæcumque (1) aliis juncta sive adjecta accessionis loco cedunt, ea quamdiu cohærent dominus vindicare non potest. Sed Ad (2) exhibendum agere potest ut separentur, et tunc vindicentur. *l.* 23. § 5. ff. *d. tit.*

Constat posse me gregem vindicare, quamvis aries tuus sit immixtus; sed et te arietem vindicare posse. *d. l.* 23. § 5.

(1) Regula fallit circa res quæ ex distantibus partibus constant. Vide Reg. seq.

(2) Hæc posterior pars regulæ, fallit in tigno alienis ædibus juncto, quod Lex XII. Tab. separari vetat; item in his quæ per ferruminationem juncta sunt; quæ etiam postquam separata fuerint, non revertuntur ad prius dominium.

§ 2. *Cui competat* Vindicatio; *et adversus quem.*

MDCXCVIII. In rem actio competit ei, qui aut

Jure Gentium aut Jure Civili dominium acquisiit. *d. l.* 23.

Non ideo minus recte quid nostrum vindicabimus, quod abire a nobis dominium speratur. *l.* 66. ff. *d. tit.*

MDCXCIX. Puto, ab omnibus qui tenent et habent restituendi facultatem, peti posse. *l.* 9. ff. *d. tit.*

In rem actio, non contra venditorem (1), sed contra possidentem competit. *l.* 1. *Cod. Ubi in rem actio.*

Si *quis* litis contestatæ tempore non possedit, quo autem judicatur possidet; probanda est Proculi sententia, ut omnimodo condemnetur. *l.* 27. § 1. *ff. de Rei vind.*

Si fundum mihi tecum communem tu et L. Titius possideatis; non ab utrisque quadrantes petere debeo, sed a Titio qui non sit dominus totum semissem: aliter atque si certis (2) regionibus possideatis. *l.* 8. ff. *d. tit.*

(1) Qui possessori vendidit.

(2) Unaquæque enim regio pro parte mea est, non ea sola quam possidet Titius.

### § 3. *De Præparatoriis hujus judicii.*

MDCC. Qui destinavit rem petere, animadvertere debet an aliquo Interdicto possit nancisci possessionem; quia commodius est possidere, quam alio possidente petere. *l.* 24. ff. *d. tit.*

Si In rem aliquis agat, debet designare rem; et utrum totam, an partem, et quotam petat. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Infectæ materiæ pondus, signatæ numerum, factæ autem speciem, dici oportet. *l.* 6.

Incertæ partis vindicatio datur, si justa (1) causa interveniat. *l.* 76. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Puta incertum ejus quod Falcidia detrahet.

MDCCI. In rem actionem pati (1) non compellimur. *l.* 80. ff. *d. tit.*

In speciali actione, non cogitur possessor dicere pro qua parte ejus sit. *l.* 73. ff. *d. tit.*

*Et* Cogi (2) possessorem ab eo qui expetit, titulum suæ possessionis dicere, incivile est. *l.* 11. *Cod. de Petit. hered.*

(1) Sed hoc casu, si possessio apud nos deprehendatur, transferetur ad petitorem; licet non probaverit rem suam esse.

(2) Secus in petitione hereditatis. d. l. 11.

### § 4. *Quæ veniant in hoc judicio.*

MDCCII. Non malum est, aut ibi restitui ubi res sit; aut ubi agitur, sed sumptibus petitoris (1). *l.* 10. ff. *d. tit.*

Qui in rem convenitur, etiam culpæ nomine condemnatur. *l.* 36. § 1. ff. *d. tit.*

*Qui citra culpam rem amisit,* Etsi non cogitur cavere de persequenda re; tamen cavere debet possessor (2), si rem nanctus fuerit, ut eam restituat. *l.* 21. ff. *d. tit.*

Si (3) servus petitus vel animal demortuum sit sine dolo et culpa possessoris.... verius est, si forte distracturus erat petitor si accepisset, moram passo debere præstari. *l.* 15. § 3. ff. *d. tit.*

(1) Quod si prædo sit, qui ex loco ubi res petitur eam ipse alio transtulit; sumptibus ejus reduci debet.

(2) Conventus, qui postea sine culpa possessionem amisit.

(3) Pertinet hæc regula ad malæ fidei possessores.

MDCCIII. *Quum res restituitur* A bonæ fidei possessore, puto cavendum esse de dolo (1) solo debere; cæteros etiam de culpa sua, inter quos erit et bonæ fidei possessor post litem contestatam. *l.* 45. ff. *d. tit.*

Ipsi quoque reo cavendum, His rebus (2) recte præstari. *l.* 19. ff. *d. tit.*

Non solum rem restitui; verum et si deterior res sit facta, rationem judex habebit. *l.* 13. ff. *d. tit.*

(1) Scilicet quod, ex quo ipsi scientia rei alienæ supervenit, nihil dolo fecerit quo conditio petitoris circa rem deterior foret.

(2) Id est, indemnem eum præstari; si quam pro re obligationem contraxit, puta *Damni effecti* cavit.

### § 5. *De Sumptibus possessori refundendis quos circa rem fecit.*

MDCCIV. Sumptus in prædium quod alienum esse apparuit, a bonæ fidei possessore facti, non peti possunt, verum exceptione Doli posita, per officium judicis, æquitatis ratione servantur (1); scilicet si fructuum ante litem contestatam perceptorum summam excedunt. *l.* 48. ff. *d. tit.*

Malæ fidei possessores, ejus quod in rem alienam impendunt nullam habent repetitionem; nisi necessarios sumptus fecerint; sin autem utiles, licentia

(1) Hoc indistincte verum circa necessarios sumptus: circa utiles varie pro variis circumstantiis statuitur. *d. tit.* N. 44

eis permittatur sine læsione prioris status rei eos auferre. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

*De fructibus vide Cap. præced.*

## ARTICULUS III.

### *De* Publiciana *In rem actione.*

MDCCV. Quæcumque sunt justæ causæ acquirendarum rerum, si ex his (1) causis naucti res amiserimus, dabitur nobis earum rerum persequendarum gratia hæc actio. *l.* 13. ff. *de Publ. in rem act.*

*Per Publicianam* Bona fides tantumdem possidenti præstat, quantum veritas (2); quoties Lex (3) impedimento non est. *l.* 136. (*Alias* 178.) Paul. lib. 18. ad Edict.

Ut Publiciana competat, hæc debent concurrere; ut et bona fide quis emerit (4)), et ei (5) res empta eo nomine sit tradita *l.* 7. § 16. ff. *de Publician.*

Publiciana in his quæ usucapi (6) non possunt, locum non habet. *l.* 9. § 5. *ff. d. tit.*

In vectigalibus et aliis prædiis quæ usucapi non possunt, Publiciana (7) competit. *l.* 12. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Aut saltem ex probabili opinione justæ causæ: N. 4. *d. tit.*

(2) Dat enim bonæ fidei possessori, si quando possessione sua excidat, actionem, in qua eadem veniunt quæ veniunt in *Directa* rei vindicatione quam dat verum dominium.

(3) Lex aliqua, quæ rei usucapionem vetaret, impedimento est quominus hæc res possit fingi jam usucapta; adeoque quominus possit Publiciana competere.

(4) Aliove justo titulo acquisierit.

(5) Vel ejus servo, quamvis in fuga esset. Hæc regula fluit ex præced. Bona fides non plus præstat quam veritas; adeoque ut possit quis fingi dominus et *Publiciana* agere, oportet ea omnia interveniisse, quæ ad verum dominium transferendum intervenire oportuisset si a vero domino comparesset.

(6) Nec longo tempore præscribi: Fluit ex Reg. supra *Bona fides.*

(7) Saltem enim possunt longo tempore præscribi; quod sufficit.

MDCCVI. Publiciana (1) actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur. *l.* 17. *ff. d. tit.*

*Inter duos bonæ fidei emptores,* Si ab eodem non domino emerint, potior cui priori res tradita est quod si a diversis non dominis, melior causa possidentis. *l.* 9. § 4. *ff. d. tit.*

In Publiciana omnia eadem erunt, quæ in Rei vindicatione. *l.* 7. § 8. ff. *d. tit.*

(1) Hæc regula fallit quibusdam casibus: *d. tit.* N. 20, 21 et 22.

### § 1. *De Superficiara* In rem *actione.*

MDCCVII. Ei qui non ad modicum tempus conduxit, In rem actio competit. *l.* 1. § 3. ff. *de Superfic.*

## ARTICULUS IV.

### *De Hypothecaria actione.*

MDCCVIII. Pignoris persecutio, In rem parit actionem creditori. *l.* 17. *ff. de Pign. et hypoth.*

Si convenisset secundus creditor de hypotheca, ab omni possessore eam auferre poterit; præter priorem creditorem, et qui ab eo emit. *l.* 12. § 7. *ff. Qui pot. in pign.*

MDCCIX. Etsi nondum dies pensionis venit.... puto dandam pignoris persecutionem. *l.* 14. *ff. de Pign. et hypoth.*

Si sub conditione debiti nomine, sit obligata hypotheca; dicendum est ante conditionem non recte agi. *l.* 13. § 5. ff. *d. tit.*

Persecutione pignoris omissa, debitores actione personali convenire creditor urgeri non potest. *l.* 24. *Cod. h. tit.*

*At saltem antequam hypothecaria agatur,* Debitores præsentes prius denuntiationibus conveniendi sunt. *l.* 10. *Cod. h. tit.*

Qui pignoris jure rem persequuntur, removeri solent si qualiscumque possessor offerre vellet. *l.* 12. § 1. ff. *Quib. mod. pign. solv.*

MDCCX. *In actione hypothecaria, si res non restituatur, condemnatio fit* Adversus debitorem, non pluris quam quanti debet, quia non pluris interest; adversus cæteros possessores, etiam pluris (1). *l.* 21. § 3. ff. *de Pign. et hypothec.*

¶ *De actionibus servitutum* Confessoriis *aut* Negatoriis *vide Tit præced.*

(1) Eatenus enim interest creditoris, ab his quanti pluris est accipere; quatenus ipse hoc quod plus est, debituri *Contraria pignoratitia* actione præstare tenetur.

# SECTIO II.

## *De actionibus* In personam *seu Condictionibus.*

### § 1. *De Condictione* Certi.

MDCCXI. Certi condictio competit ex omni

causa (1), et ex omni obligatione ex qua certum petitur. *l.* 9. *ff. de Reb. cred.*

Certum est cujus species vel quantitas quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione quæ nominis vice fungitur, qualis quantaque sit ostenditur. *l.* 1. ff. *d. tit.*

(1) Sive ex contractu; sive ex delicto, sive ex quacumque causa.

MDCCXII. Sive suo nomine quis obligatus, sive alieno; per condictionem Certi recte convenitur. *sup. d. l.* 9. § 2.

§ 2. *De Condictione* Triticaria.

MDCCXIII. Generaliter dicendum est; eas res per hanc actionem peti, si quæ sint præter pecuniam numeratam (1). *l.* 1. ff. *de Condict. tritic.*

In hac actione si quæratur, res quæ petita est cujus temporis æstimationem recipiat; verius est, condemnationis tempus spectandum: si vero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus; in utroque autem, si post mortem deterior res facta sit, habendam æstimationem quanti deterior res facta sit *l.* 3. ff. *d. tit.*

(1) Nam datur hæc actio potissimum, æstimandæ rei gratia quæ debetur, si a debitore non præstetur; pecunia autem non æstimatur, cum ipsa si cæterarum rerum æstimatio.

MDCCXIV. Si merx aliqua quæ certo die dari debebat, petita sit; tanti æstimanda, quanti fuisset eo die quo dari debuit: si de die nihil convenit, quanti tunc quum judicium acciperetur. Idemque juris in loco. *l.* 4. *ff. d. tit.*

§ 3. *De Condictione ejus* Quod certo loco *dari oportet.*

MDCCXV. Qui certo loco se soluturum pecuniam obligat (1), si solutioni satis non fecerit, arbitraria actione et in alio loco conveniri potest; in qua venit æstimatio quod alterutrius interfuit, suo loco potius quam in eo quo petitur (2) solvi. *l. un. Cod. Ubi conv. qui cert. loc.*

(1) Ex causa *Stricti juris.* In actionibus enim *Bonæ fidei* hæc æstimatio inest, adeoque non recurritur ad hanc actionem.

(2) Ita ut si rei interfuerit alio loco solvi, eo minoris; si actoris, eo majoris condemnatio fiat.

§ 4. *De Condictione* Sine causa.

MDCCXVI. Sive ab initio sine causa promissum (1) est, sive fuit causa promittendi quæ finita (2) est, vel secuta (3) non est; dicendum est Condictioni locum fore. *l.* 1. § 2. ff. *de Cond. sine caus.*

Qui promisit, sine causa condicere quantitatem non potest quam non dedit, sed ipsam obligationem. *d. l.* 1.

(1) Vel datum; ut quum indebitum per errorem solutum aut promissum est.

(2) Ut quum pecunia propter quam dedi tibi chirographum, soluta est.

(3) Quo casu concurrit et alia Condictio, de qua § seq.

§ 5. *De Condictione* Causa *data, causa* non secuta; *et de Condictione* Ex pœnitentia.

MDCCXVII. Quod Ob rem (1) datur, ex bono et æquo habet repetitionem; veluti si dem ut facias, nec feceris. *l.* 65. § 4. ff. *de Condict. indeb.*

*Contra;* Quod Ob causam (2) datur, licet non sit factum; quia donare volui, quamvis falso mihi persuaserim, repeti non potest. *d. l.* 65. § 2.

*Item* Constat eum qui dedit ea spe quod se ab eo qui accepit remunerari existimaret; repetere non (3) posse, opinione falsa deceptum. *d. l.* 3. § 7.

(1) Ut res aliqua sequatur.

(2) Præteritam.

(3) In hac specie enim pure datur, non *Ob rem;* nulla lex dationi adscribitur.

*De dato ut quid fiat.*

MDCCXVIII. Dictam legem donationi, si non impossibilem (1) contineat causam, ab eo qui hanc suscipit non impletam; Condictioni facere locum, Juris dictat disciplina. *l.* 8. *Cod. de Condict. ob turp. caus.*

Si causa pro qua data est *pecunia*, non culpa accipientis sed fortuito casu non est secuta; minime repeti posse certum est. *l.* 10. *Cod. d. tit.*

*Quum* Ob rem *datur, puta* Quum sic datur tanquam in dotem perventurum; quamdiu pervenire potest, repetitio ejus non (2) est. *l.* 8. *ff. de Cond. caus. datur.*

(1) Nam si impossibilis fuit, repetitioni non est locus; nisi per errorem facti, donator crediderit esse possibilem, alias non donaturus si scivisset rem sequi non posse.

(2) Ex causa *Ob rem dati.*

Si ita dedi ut intra certum tempus *V. G.* manumittas; si nondum tempus præterierit, inhibenda erit repetitio nisi pœniteat (3); si præteriit, Condici pòterit. *l.* 3. § 3. *ff. d. tit.*

(3) Quo casu non quidem Condictioni *Causa data*, sed *Condictioni ex pœnitentia* locus erit.

MDCCXIX. Si tibi dedero ut (*quid facias, puta*) Stichum manumittas; si non facis, possum Condicere (1); aut si me pœniteat (2), Condicere (3) possum. *d. l.* 3. § 2.

*Inter utramque Condictionem hoc interest, quod in* Condictione ex pœnitentia *indemnis fieri debeat is a quo condicitur, si quos sumptus fecit propter rem quæ non secuta est; in* Condictione causa data non secuta, *secus obtinet d. tit. N.* 8. *et* 9.

(1) *Condictione causa data causa non secuta*, cum in mora fueris.

(2) Quamvis in mora non fueris.

(3) *Condictione ex pœnitentia.*

*De dato ne quid fiat.*

MDCCXX. Est verum, multum interesse utrum ob hoc solum dedi ne eatur, an ut et mihi repromittatur Non iri. Si ob hoc ut et repromittatur, condici poterit si non repromittatur; si ut ne eatur, Condictio cessat quandiu non itur. *d. l.* 3.

*De casu quo res secuta est.*

MDCCXXI. Si ob rem non inhonestam data sit pecunia; causa secuta repetitio (1) cessat. *l.* 1. ff. *d. tit.*

(1) Tam *Condictio ex pœnitentia*, quam *Condictio causa data.*

§ 6. *De Condictionibus* Ob turpem causam *dati, et* Ex injusta causa.

MDCCXXII. Ob rem honestam datum ita repeti potest, si res propter quam datum est secuta non est. Quod si turpis causa (1) accipientis (2) fuerit, etiamsi res secuta sit, repeti potest, *l.* 1. § 2. *ff. de Cod. ob turp. caus.*

*Nota tamen*, Si et dantis et accipientis turpis causa sit, possessorem potiorem esse; et ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum sit. *l.* 8. ff. *d. tit.*

(1) Puta, ne occidas aliquem: vel ut reddas quod debebas, aut quod meum erat.

(2) Solius. Vide Reg. seq.

Quamvis utriusque turpitudo versatur, ac solutæ quantitatis cessat repetitio; tamen (3) ex stipulatione denegandas actiones, Juris auctoritate demonstratur. *l.* 5. *Cod. h. tit.*

Quod meretrici datur, repeti non potest: illam enim turpiter facere quod sit meretrix; non turpiter accipere, cum sit meretrix. *l.* 4. § 3. ff. *d. tit.*

(3) Quum nondum solutum est: quia promissor qui nondum solvit, possessor est; adeoque potior, Reg. præced.

MDCCXXIII. Jure Gentium condici puto (1) res, ab his qui non justa causa possident. *l.* 25. ff. *Rer. amot.*

(1) Vel *Condictione furtiva*, aut *Rerum amotarum*; vel quum hæ cessant ut quum nupta non consilio divortii viro furtum fecit, ex generali Condictione *Ex injusta causa.*

§ 7. *De Condictione dati* Ob conditionem *implendam.*

MDCCXXIV. Si quis *V. G.* quasi statuliber decem *dare jussus* dederit, quum jussus (1) non esset; Condicere eum Celsus scribit. *l.* 3. § 6. *ff. de Condict. caus. dat.*

¶ *De singularibus actionum* In personam *speciebus actum est Part. præced. quum de singulis obligationum causis ex quibus descendunt, ageretur.*

(1) Idem et si conditio ascripta quidem fuit, sed postea adempta; vel dispositio cui ascripta est, exitum quoquomodo non habuit.

## SECTIO III.

### *De Actionibus revocatoriis eorum quæ in fraudem alicujus gesta sunt.*

*Tales sunt*, Pauliana *quæ creditoribus*, Faviana *et* Calvisiana *quæ patrono dantur. Talis ea quæ harum instar datur adrogato, ad revocationem eorum quæ in fraudem Quartæ ab adrogatore ipsi debitæ sunt alienata. Talis etiam illa qua fiscus revocat in ipsius fraudem gesta; puta a reo criminis, in fraudem publicationis bonorum.*

Regulæ *generales, circa fraudem quæ his actionibus locum dat.*

MDCCXXV. Nemo videtur fraudare eos qui

sciunt (1) et consentiunt. *l.* 145. (*Alias* 187.) Ulp. lib. 66. ad Ed.

Fraudis interpretatio, semper in Jure Civili, non ex eventu duntaxat, sed ex consilio (2) quoque desideratur. *l.* 79. Papin. lib. 32. quæst.

Generaliter, quum de fraude disputatur, non quid [non] habeat (3) sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est. *l.* 78. Idem lib. 31. quæst.

(1) Ergo si consentiente creditore aut patrono, debitor libertusve quid alienavit, quo solvendo esse desiit, aut quo portio patrono debita sit imminuta; non habebit creditor patronusve revocatoriam actionem.

(2) Id est, non sufficit ut ex eo quod alienaverit quis, desierit esse solvendo; oportet ut sciverit se ex ea alienatione desiturum esse solvendo: quæ scientia abfuisse credetur, si probabilis causa appareat cur se ditiorem existimare potuerit quam revera erat; puta si naves mercibus onustas habuerat, quas ignorabat tunc quum alienabat tempestate periisse.

(3) Hac negatione addita, quæ in Basilicis invenitur, eadem erit sententia; scilicet ut revocatoria locum habeat, non inspiciendum quid actor non habeat; id est an revera creditor patronusve non inveniat in bonis debitoris libertive unde sibi satisfaciat. Sed an per adversarium, id est per fraudem adversarii factum sit ut non haberet. P. Faber Florentinam lectionem sine negatione tuetur, et hunc sensum affingit; ut in his actionibus non sufficiat actorem habere rem quæ in fraudem ipsius alienata est, nisi habeat etiam omne emolumentum rei quod per adversarium non potuit habere, dum res non restituitur.

## ARTICULUS I.

### *De Actione* Pauliana *seu revocatoria ejus quod in fraudem creditorum gestum est.*

#### § 1. *Quod et quale gestum revocetur.*

MDCCXXVI. Sive quis rem alienavit, sive acceptilatione vel pacto aliquem liberavit, ... si pignora liberet, vel quem alium in fraudem creditorum (1) præponat, sive se obligavit; palam est Edictum locum habere. *l.* 1. *l.* 2. *et l.* 3. ff. *Quæ in fraud. cred.*

Prætor fraudem etiam in (2) tempore fieri intelligit. *l.* 10. § 12. *ff. d. tit.*

In fraudem facere, etiam eum qui non facit (3) quod debet facere intelligendum est. *l.* 4. ff. *d. tit.*

Nec dos (4) in fraudem creditorum constituenda est. *l.* 10. § 14. *ff. d. tit.*

(1) Quum alii æque instarent.

(2) Si ante diem solvatur creditori.

(3) Ut qui in fraudem amittit servitutem *Non utendo*, aut temporalem actionem *Non agendo*.

(4) Si tamen maritus fraudis conscius non fuerit; hac actione non tenebitur, cum eam videatur ex causa onerosa accipere: N. 20. *d. tit.*

Non fraudantur creditores, quum quid non acquiritur a debitore, sed quum quid de bonis diminuitur. *l.* 134. (*Alias* 176.) Ulp. lib. 21. ad Ed.

*V. G.* Si quis conditioni (5) non paret ne committatur stipulatio, non facit Edicto locum. *l.* 6. § 1. *Quæ in fraud. cred.*

Debitorem qui ex Trebelliano totam hereditatem restituit, *placet* non videri in fraudem creditorum alienasse portionem quam retinere potuisset, sed magis fideliter facere. *l.* 20. ff. *d. tit.*

Papinianus respondit; Patrem qui non expectata morte sua fideicommissum hereditatis maternæ filio soluto potestate restituit, plenam fidem ac debitam pietatem secutus, non videri creditores fraudasse. *l.* 19. ff. *d. tit.*

(5) Præter id exemplum Regulæ præcedentis, alia exempla in repudiatione hereditatis, legati, etc.

MDCCXXVII. Nihil dolo creditor facit, qui suum recepit. *l.* 129. (*Alias* 171.) Paul. lib. 21. ad Ed.

Sciendum (1) eum qui debitam pecuniam recipit, antequam bona debitoris possideantur, quamvis sciens prudensque solvendo non esse recipiat, non timere Edictum; qui vero post bona possessa debitum suum recipit, hunc in portionem vocandum exæquandumque cæteris. *l.* 6. § 7. ff. *Quæ in fraud. cred.*

(1) Regula recipit exceptiones; 1.° in casu legis fin. Cod. *de Jur. delib.* 2.° quum per gratificationem uni solutum, aliis creditoribus æque instantibus: l. 6. § 2. ff. *de Reb. aut. jud. poss.* item in Reg. seq.

#### § 2. *De Fraudis eventu ad hanc actionem necessario.*

MDCCXXVIII. Ita demum revocatur quod fraudandorum creditorum causa factum est, si eventum fraus habuit, scilicet si hi creditores quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius (1) vendiderunt. *l.* 10. § 1. *ff. Quæ in fraud. cred.*

*Et quidem huic actioni*, Etsi unus creditor sit ex illis qui fraudati sunt, probandum est fore locum. *d. l.* 10. § 6.

Si dimisit *creditores* quorum fraudandorum causa fecit, et alios sortitus est; si quidem simpliciter, cessat revocatio; si horum pecunia priores dimisit, revocationi locus erit. *d. l.* 10. § 1.

Si fraudator heredem habuit, et heredis bona vænierint; non est in bonis quibus de agitur factum, et ideo cessat actio. *d. l.* 10. § 9.

Si passi sunt necessarium *heredem* creditores, et

(1) Nec pretium suffecit creditoribus.

quasi in creditum habuerunt nomen ejus; dicendum, nihil revocari ex his quæ testator alienavit. *d. l.* 10. § 10.

§ 3. *Qui hac actione teneantur.*

MDCCXXIX. Hoc Edictum eum coercet qui sciens fraudem, suscepit quod in fraudem creditorum fiebat. *l.* 6. § 8. ff. *d. tit.*

Qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat sine fraudis conscientia, non videtur hac actione teneri. *d. l.* 10. § 4. ff. *d. tit.*

Sufficit etsi unum scit creditorem (1) fraudari, cæteros ignoravit. *d. l.* 10. § 7.

Non caret fraude qui testato conventus (*ne emat*), perseverat. *d. l.* 10. § 3.

Si cui donatum est; non quærendum an sciente eo, sed hoc tantum an fraudentur creditores. *l.* 6. § 11. ff. *d. tit.*

(1) Modo is perseveraverit esse creditor. Cæterum is qui contraxit non audietur, si ei satisfacere offerat ut a cæteris absolvatur; d. l. 10. § 8.

MDCCXXX. Pupilli ignorantia quæ per ætatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus et ipsi lucrosa. *d. l.* 6. § 10.

In hos qui ignorantes *fraudem*, liberalitatem acceperunt, hactenus actio erit danda quatenus locupletiores facti sunt, ultra non. *d. l.* 6. § 1.

*Pauliana tenetur, tam is qui conscius fraudis contraxit, licet res ad eum non pervenerit; quam is ad quem res pervenit, licet ipse non contraxerit, si modo et ipse fraudis conscius fuit, aut ex lucrativa causa res ad eum pervenit. Passim* d. tit. *Art.* 3.

MDCCXXXI. Hæc actio. etiam in ipsum fraudatorem (1) datur; et Prætor non tam emolumentum actionis intueri videtur in eo qui exutus est bonis, quam pœnam. *l.* 25. § 7. *ff. d. tit.*

(1) Ita tamen ut, si res alia ratione recuperari possit, non nisi quatenus facere potest teneatur: l. 6. ff. Cod. *de Revoc. his quæ etc.*

§ 4. *Quæ in hanc actionem veniant.*

MDCCXXXII. *Paulianam* Per actionem res restitui debet, cum sua (1) scilicet causa. *l.* 10. § 19. ff. *d. tit.*

(1) Id est, cum fructibus qui tempore alienationis cohærebant rei, sive maturi sive immaturi essent; item his qui post inchoatum judicium percepti sunt: medii autem temporis fructus non restituentur: eadem distinctio circa partum. Non restituitur autem emptori fraudis conscio pretium quod solvit; nisi adhuc extent nummi quos solvit.

Hac actione non solum dominia revocantur, verum etiam actiones (2) restaurantur *l.* 14. *ff. d. tit.*

Sciendum est ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum, sive res fuerunt, sive obligationes; ut perinde omnia revocentur, ac si liberatio facta non esset. *sup. d. l.* 10. § 22.

(2) Ut si actionis temporalis diem exire passus est quis in fraudem suorum creditorum, aut debitores suos per acceptilationem liberavit.

MDCCXXXIII. *Ejus cui per fraudem acceptolatum est* Si conditionalis fuit obligatio, cum sua conditione; si in diem, cum sua die restauranda est. Si ea erat cujus dies finitur; potest dici restitutionem intra id tempus postulari quod supererat obligationi, non utique intra annum. *d. l.* 10. § 23.

§ 5. *Quamdiu hæc actio duret.*

MDCCXXXIV. Hujus actionis annum computamus utilem, quo experiundi potestas fuit, ex die factæ venditionis (1). *l.* 6. § 14. *ff. d. tit.*

Post annum, de eo quod pervenit, dolo ve factum est quominus perveniret, competit. *l.* 10. § 24. *ff. d. tit.*

(1) Bonorum venditoris.

## ARTICULUS II.

### *De Actionibus* Calvisiana et Faviana.

§ 1. *Quando locum habeant.*

MDCCXXXV. Si in fraudem patroni libertus aliquid alienavit; quatenus legitima pars deminuta est, revocandi tributam convenit esse potestatem. *l.* 1. *Cod. Si in fraud. patr.*

*Scilicet per* Calvisianam, *quum patronus heres est intestati liberti; aut per* Favianam, *quum accepit possessionem contra tabulas liberti.*

*Cæterum* Iniquum excludi a Faviana qui non sponte adiit hereditatem, sed quia bonorum possessionem contra tabulas petere (1) non potuit. *l.* 3. § 2. ff. *Si quid in fraud. patr.*

(1) Scilicet quum ipse esset ex asse per fraudulenta gesta ultra debitam partem deminuto institutus, adeoque nullus esset alius heres contra quem petere posset *Contra tabulas.* Secus si ex semisse institutus, licet ignorans fraudulenta gesta, adivit.

§ 2. *Quæ gesta a liberto, revocentur.*

MDCCXXXVI. Ad ea sola revocanda Faviana pertinet, quæ quis libertus de bonis deminuit. *l.* 1. § 6. *ff. d. tit.*

Si noluit obtinere quum peteret, puto hunc (1) deminuisse. *d. l.* 1. § 7.

Fraus in damno (2) accipitur pecuniario. *d. l.* 1. § 15.

(1) Nam bonis deminuit actionem. Secus si omisit actionem *Inofficiosi*, et similes quæ proprie non sunt *In bonis* nisi quum eas contestamur.

(2) Adeoque rem a liberto venditam justo pretio, non potest sub prætextu affectionis patronus revocare.

MDCCXXXVII. Si rem bona fide vendiderit libertus pretium autem acceptum alii donavit; Pomponius scripsit, Emptorem non inquietandum: eum qui pretium accepit, Faviana conveniendum. Si et res vilius distracta sit, et pretium donatum; uterque (1) Faviana convenietur. *l.* 1. §§ 14 et 16. ff. *Si quid in fraud. patr.*

Si libertus filiofamilias contra SCtum pecuniam crediderit, non est inhibenda actio (2) Faviana. *l.* 6. ff. *d. tit.*

Si mutuam pecuniam libertus in fraudem patroni accepit, et prodegit; non debet perdere qui mutuam dedit, ci imputari cur dedit *l.* 1. § 17. ff. *d. tit.*

Si fidejussit libertus, vel rem pro alio dedit pignori, in necem patroni; creditor non (3) poterit Faviana conveniri. *d. l.* 1. § 19.

Si libertus filiam dotavit, non videtur (4) fraudare patronum. *d. l.* 1. § 10.

Vivus libertus donare bene merentibus amicis potest (5); legare vero (6) nec bene merentibus potest, quo patroni partem minuat. *l.* 9. ff. *d. tit.*

(1) Emptor in id quanto minoris emit, nisi malit rem reddere recepto pretio quod dedit; donatarius in pretium quod ipsi donatum est.

(2) Cum enim ex tali mutuo non nascatur actio; libertus ci credendo, deminuit ex bonis.

(3) Faviana enim lucrum extorquet, ei qui in fraudem patroni aliquid ab eo accepit; non eum qui bona fide contraxit, damno afficit.

(4) Non enim fraudis animo, sed ex justa affectione paterna hoc fecisse videtur.

(5) Etsi portio patroni minuatur. Similis ratio ac in præcedenti.

(6) Nam in legatis, non jam de consilio quæritur; sed tantum an salva sit portio debita, quæ a legatis illibata esse debet.

§ 3. *Quibus et adversus quos hæ actiones competant, et in quid.*

MDCCXXXVIII. *Omnibus patronis, et, si omnes præmortui sint, patronorum liberis, hæ actiones competunt; nec utique ei soli quem libertus fraudare voluit:* Sufficit enim quod in fraudem patronatus factum sit. Magis enim fraudem rei, non personæ accipimus. *l.* 1. § 27. ff. *Si quid in fraud. patron.*

Tenetur Faviana, tam is qui accepit ipse, quam qui jussit (1) alii dari quod ipsi donabatur. *l.* 5. *ff. d. tit.*

Non potest videri dolo fecisse, qui fidem suam amico commodavit, qua alii quam alii quam sibi ex liberti fraude acciperet. *l.* 12. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet si ex hoc jussu aliquid ad ipsum pervenit; puta si, aut eo nomine actionem *Mandati* habet adversus eum qui accepit, aut in solutum ejus quod ei debebat jussit ei dari. Vide Reg. seq.

MDCCXXXIX. In partem Faviana competit; in his quæ dividi non possunt (1), in solidum. *l.* 1. § 21. *ff. d. tit.*

(1) Ut puta, si servitutem prædio suo libertus imposuerit in fraudem patroni: Faviana competet ad revocationem integram servitutis; quæ cum sit quid individuum, nec pro parte constitui potest nec pro parte revocari.

## SECTIO IV.

## *De Actionibus quæ ex variis restitutionis in integrum causis competunt.*

### ARTICULUS I.

#### *De Restitutionibus in integrum in genere.*

MDCCXL. Nemo videtur re exclusus (1), quem Prætor in integrum se restituturum pollicetur. *l.* 5. ff. *de In integr. rest.*

(1) Fluit ex Regula; *Qui actionem habet, rem habere videtur.*

MDCCXLI. Tam Præfectus Urbi, quam alii Magistratus, restituere in integrum possunt; tam in aliis causis, quam contra Sententiam suam. *l.* 16. § 5. ff. *de Minor.*

Minor Magistratus contra Sententiam majorum non restituet. *l.* 18. *ff. d. tit.*

Adversus ejus Sententiam qui vice Principis cognovit, solus Princeps restituet. *l.* 3. *Cod. Si adv. rem judic.*

Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere. *l.* 26. § 1. ff. *ad Municip.*

MDCCXLII. Patri pro filio præstanda restitutio est, licet filius (1) restitui nolit. *l.* 27. *ff. de Minor.*

Omnium qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui possunt. *l.* 6. ff. *de In integr. rest.*

Si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno utili habuit; heredi Minori post annum vigesimum-quintum completum, non totum tempus dabimus, sed id duntaxat quod habuit is cui heres extitit. *l.* 19. ff. *de Minor.*

Sancimus, nec adversus parentes nec adversus patronum dari restitutionem. *l.* 2. *Cod. Qui et adv. quos rest.*

(1) Ratio est, quia periculum patris agitur, qui ex obligatione filii ipse *De peculio* tenetur.

MDCCXLIII. Omnes in integrum restitutiones causa cognita promittuntur. *l.* 3 ff. *de In integr. rest.*

A quibusdam observatum, ne propter satis minimam rem, vel summam, si majori rei vel summæ præjudicetur, audiatur qui restitui postulat. *l.* 4. *ff. d. tit.*

Integri restitutio plusquam semel non (1) est decernenda. Paul. sentent. lib. 1. *Tit.* 7.

Postulata in integrum restitutione, omnia in suo statu esse debent donec res finiatur *l* un *Cod. In integr. restit.*

(1) Fallit Regula; si Minor novas defensiones in priori judicio omissas alleget. Vide Tit. *de Minorib.* N. 23.

## ARTICULUS II.

### *De Vi ac metu.*

§ 1. *Quæ vis quisve metus restitutioni locum det, et per quas actiones succurratur metum passo.*

MDCCXLIV. Vim accipimus atrocem, et quæ adversus bonos (1) mores fiat; non eam (*puta*) quam recte Magistratus intulit jure honoris quem sustinet. *l.* 3. § 1. ff. *Quod. met. caus.*

(1) Qualis non est illa quæ fit ad vim repellendam.

Metum accipiendum, majoris (2) malitatis. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Viris bonis *stupri*, metus major quam mortis. *l.* 8. § 2. *ff. d. tit.*

Nihil interest, quis in se veritus sit, an in liberis suis. *d. l.* 8. §. 3.

Prætor non respicit an adulter sit qui dedit (3), sed hoc solum quod hic accipit metu mortis illato. *d. l.* 8.

(2) Ut mortis, cruciatus corporis, carceris, servitutis.

(3) Pecuniam puta, ne occideretur deprehensus.

MDCCXLV. Vani timoris justa excusatio non est. *l.* 184. (*Alias* 144.) Celsus lib. 7. digest.

Nec timor infamiæ (1) nec alicujus vexationis, per hoc Edictum (2) restituitur. *l.* 7. ff. *Quod met. caus.*

Metum præsentem accipere debemus, non suspicionem inferendi ejus. *l.* 9. ff. *d. tit.*

Cessat Edictum... quia sibi metum ipse infert. *l.* 21. ff. *d. tit.*

Accusationis institutæ vel futuræ metu, alienationem seu permissionem factam rescindi postulantis improbum est desiderium. *l.* 10. *Cod h tit.*

(1) Facti, (*d'un affront*).

(2) Sed ex causa, Utilis actio *In factum* datur.

MDCCXLVI. *Metum passo* Duplici via Prætor succurit, aut utiles (1) actiones dando, aut actionem Metus causa præstando. *l.* 21. § *fin.* ff. *d. tit.*

(1) Puta actionem *Utilem* In rem, si quid per metum alienavit; *Utilem* actionem In personam, quum per acceptilationem dolo extortam amisit; *Utiles* actiones hereditarias, quum per metum hereditatem repudiavit.

§ 2. *De qua re, adversus quos detur actio* Quod metus causa, *et quid contineat.*

MDCCXLVII. Natura Metus actionis, damnum (1) exigit. *l.* 12. § 2. ff. *d. tit.*

Si perfecta sive imperfecta (2) res sit, et actio et exceptio datur. *l.* 9. § 3. ff. *d. tit.*

(1) Ergo si quis per vim extorsit quod sibi debebatur, huic actioni locus non est, cum nihil absit metum passo; sed alio modo punitur, aut publico judicio De *vi*, aut Constitutionibus quæ jubent creditorem hoc casu excidere jure crediti.

(2) *Imperfecta* res est, quum promisi tantum; *Perfecta*, quum etiam numeravi. Etiamsi imperfecta res sit, habeo actionem *Quod metus causa* ut promissione mea liberer.

Hæc actio in rem est scripta; nec *solam* personam vim facientis coercet, sed adversus omnes restitui vult quod metus causa factum est. *d. l.* 9 § 8.

Hujus actionis arbitrium tale est; ut eum qui vim admisit jubeat restituere, etiamsi ad alium res pervenerit; eum autem ad quem res pervenit (3), etiamsi alius metum fecit. *l.* 14. § 5. ff. *d. tit.*

Hæc actio cum arbitraria sit, habet reus licentiam (usque ad Sententiam) restitutionem (4) rei facere. Quod si non fecerit, quadrupli (5) condemnationem patietur. *d. l.* 14. § 4.

Quadruplatur id quanti ea res erit, cum fructibus et omni causa. *d. l.* 14. § 7.

*Metum passo Prætor*, Post annum, in simplum actionem pollicetur, si alia actio non sit. *d. l.* 14. §§ 1 *et* 2.

(3) Si eam habet aut dolo desiit habere. Hinc si reo per vim acceptum feci, et fidejussores teneutur; et vice versa.

(4) Quæ in eo consistit, ut si res alienata sit, rem retradat cum fructibus et causa; et de dolo promittat: si accepto latum sit, se reponat in obligatione, et eadem pignora eosdemque aut æque idoneos fidejussores det; si per vim promissum sit, accepto ferat.

(5) In quo inest ipsa rei quæ per metum abest restitutio.

## ARTICULUS III.

### *De Dolo malo.*

#### § 1. *Quando detur actio* De dolo.

MDCCXLVIII. Nisi ex magna et evidenti calliditate, non debet De dolo actio dari. *l.* 7. § 10. ff. *de Dol. mal.*

Dolum ex indiciis perspicuis probari convenit. *l.* 6. *Cod. d. tit.*

Hæc actio, si modica summa sit, id est usque ad duos aureos, non debet dari. *l.* 9. § *fin. l.* 10. *l.* 11. *ff. d. tit.*

MDCCXLIX. De dolo actio, quum alia nulla (1) competit, causa cognita permittitur. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

Eleganter Pomponius verba (*Edicti*) Si alia actio non sit, sic excipit; quasi res alio modo ei ad quem pertinet salva esse non poterit. *l.* 7. ff. *d. tit.*

Non solum si adversus eum sit alia actio adversus quem de dolo quæritur, non habet hoc Edictum locum; verum etiam si adversus alium sit actio, vel ab alio servari potest. *l.* 2. *l.* 3. *et l.* 4. ff. *d. tit.*

(1) Civilis scilicet. Criminalis autem actio quæ competit, non excludit actionem *De dolo*; item nec actio *Quod metus causa.*

Etiamsi sit vel exceptio qua se tueri possit, cessat Edictum. *l.* 1. § 4. ff. *d. tit.*

Etsi alia actio tempore finita sit, hæc competere non debet; nisi in hoc quoque dolus admissus, ut tempus exiret. *d. l.* 1. § 6.

Non solum si alia actio non sit, sed et si dubitetur an alia sit, putat Labeo De dolo dandam actionem. *l.* 7. § 3. ff. *d. tit.*

Si duo dolo fecerint, invicem De dolo non agent. *l.* 36. ff. *d. tit.*

#### § 2. *Quæ observentur in actione* De dolo, *et contra quos detur necne.*

MDCCL. In *hac* actione designari oportet cujus dolo factum sit, quamvis in Metu non sit necesse. *l.* 15. § *fin.* ff. *d. tit.*

Exigit Prætor ut comprehendatur quid dolo factum sit: nec enim debet actor in tanto crimine vagari. *l.* 16. ff. *d. tit.*

Arbitrio judicis in hac actione restitutio comprehenditur; et nisi fiat restitutio, sequitur condamnatio quanti actor in litem juraverit. *l.* 18. ff. *d. tit.*

MDCCLI. Hæc actio in heredem et cæteros successores datur, duntaxat de eo quod ad eos pervenit... sed utique perpetuo (1) dabitur. Cui conveniens est ut et in ipsum qui dolo commiserit, in id quod locupletior esset, perpetuo danda sit In factum (2) actio. *l.* 17. § 1. *et l.* 28. § 1. ff. *d. tit.*

Ex dolo tutoris, *in pupillum* si factus est locupletior, in municipes, si quid ad eos pervenit ex dolo eorum qui administrant; ex dolo procuratoris, si quid ad dominum pervenit, in dominum datur. *l.* 15. ff. *d. tit.*

Labeo scribit; De dolo actionem servi nomine, interdum De peculio (3), interdum Noxalem dari. *l.* 9. § 4. ff. *d. tit.*

(1) Jam enim magis calculi quam maleficii ratione datur, nec famosa est.

(2) Magis *In factum* actio, quam ipsa famosa *De dolo* actio quæ anno utili finitur.

(3) Si dolum in contrahendo admisit.

MDCCLII. *De dolo actio* Quibusdam personis non datur; puta liberis vel libertis adversus parentes et patronos, humili adversus eum qui dignitate excellet. Sed in horum persona dicendum est, In factum verbis temperandam actionem (1) dandam. *l.* 11. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Idem dic de exceptione *Doli.*

§ III. *De exceptione* Doli.

MDCCLIII. Qui æquitate defensionis infringere (1) actionem potest, Doli exceptione tutus est. *l.* 12. ff. *de Dol. et met. except.*

Si opera creditoris acciderit, ut creditor pecuniam quam soluturus erat perderet; exceptione Doli mali creditor summovebitur. *l.* 6. ff. *d. tit.*

(1) Scilicet ostendendo actionem æquitati seu bonæ fidei repugnare; puta, quod actor id petat quo bis idem consequeretur, aut quo cum damno Rei locupletaretur; vel quod actor non offerat quod ipse vicissim præstare tenetur.

MDCCLIV. Dolo facit, qui petit quod redditurus (1) est. *l.* 173. (*Alias* 133.) § 3. PAUL. LIB. 6. AD PLAUTIUM.

Si (2) quis sine causa fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur; exceptio Doli mali ei nocebit. *l.* 2. § 3. ff. *de Dol. et met. exc.*

Dolo facere eum qui contra pactum (3) petit, negari non potest. *d. l.* 2. § 4.

Sciendum est, si quis quid ex testamento contra voluntatem petat, exceptione eum Doli mali repelli solere. *l.* 4. § 10. ff. *d. tit.*

*Contra;* Non (4) solet exceptio doli, nocere, his quibus voluntas testatoris non refragatur. *l.* 19. § 1. ULP. LIB. 24. AD SABIN.

Dolo facit, quicumque id quod quaqua exceptione elidi potest petit. Nam etsi inter initia nihil dolo facit, nunc petendo facit; nisi si talis sit ignorantia ex eo ut dolo careat. *l.* 2. § 5. ff. *de Dol. et met. except.*

Nemo videtur dolo exequi (5), qui ignorat causam cur non debeat (6) petere. *l.* 177. (*Alias* 137.) § 1. PAUL. LIB. 14. AD PLAUT.

(1) Scilicet si ad hoc reddendum sit pure obligatus

(2) Fluit ex præcedenti; puta, si mutuam pecuniam accepturus spopondi, nec accepi. Idem et si causa, aut non secuta aut finita sit, aut injusta.

(3) Aut contra mentem contractus; *d. tit.* N. 13.

(4) Exemplum hujus et præcedentis Regulæ: in l. 14. § 1. ff. *de Aur. arg. leg.* Si quis quinque pondo auri habens, quinque pondo auri leget, et postea libram unam alienaverit: si quidem animo minuendi legati fecit, nocebit exceptio doli legatario si quinque pondo petat; sin, non nocebit ei; cum voluntas testatoris legatario non refragetur. Adde l. 15. ff. *de Adim. leg.*

(5) Id est, petere.

(6) Ut heres qui petit, ignorans defunctum pactum esse ne peteret. Non repelletur igitur exceptione *Doli*, sed repelletur exceptione *Pacti.*

MDCCLV. In universum hæc regula sequenda est, ut dolus omnimodo puniatur; et si (1) non alicui, sed ipsi qui eum admisit, damnosus futurus erit. *l.* 11. § 1. ff. *de Dol. et met. except.*

Docere (2) debet qui objicit exceptionem, dolo malo actoris factum, nec sufficit ei ostendere, in re esse dolum. *l.* 2. § 1. *ff. d. tit.*

Non est æquum (3), servi dolum amplius domino nocere, quam in quo opera ejus esset usus. *l.* 4. § 17. ff. *d. tit.*

Placet de procuratoris dolo excipiendum (4) esse. Idem de tutore qui pupilli nomine agit. *l.* 11. ff. *d. tit.*

Dicendum, si quid dolo tutor fecerit, et ex eo pupillus locupletior (5) factus est, pupillo nocere debere. *l.* 4. § 23. ff. *d. tit.*

(1) Ita tamen *si.*

(2) Consonat præcedenti: et hac in re differt *Dolus* a *Metu.*

(3) Adeoque non potest domino excipi; nisi de eo dolo servi, quem in ipso negotio quod per ministerium servi sui contrahebat, servus admisit. Si tamen ex peculiari contractu ageret dominus, de quovis servi dolo excipi potest.

(4) Post litem contestatam admisso; quia fit quodammodo, per litis contestationem, dominus litis. De eo autem qui ante admissus est, excipi non potest, nisi procurator sit in rem suam, aut omnium bonorum.

(5) Alias non: supra, N. 333.

MDCCLVI. De dolo auctoris, exceptio emptori (1) non objicitur. *d. l.* 4. § 27.

*Excipe* 1.° Si *quis* accessione auctoris utitur; æquissimum visum est, eum qui ex persona auctoris utitur exceptione pati dolum auctoris. *d.* § 27.

*Excipe* 2.° Ex quacumque causa quæ prope lucrativam habeat acquisitionem quæsisse quis videatur, patietur exceptionem Doli (2) ex persona ejus in cujus locum successit. *d. l.* 4. §. 31.

(1) Secus de eo qui ex causa lucrativa succedit: mox infra.

(2) Similis distinctio inter onerosam et lucrativam causam observatur in delegationibus; ut si dolo meo circumventus, falso existimans te mihi debere, jussu meo alicui stipulanti promiseris; si quidem ei cui donare volebam, possis de dolo meo excipere, quia is cui promisisti, ex lucrativa causa stipulatus est; non possis autem, si meus erat creditor.

MDCCLVII. Non quæritur adversus quem commissus sit dolus, sed an in ea re dolo factum. *l.* 2. § 2. ff. *d. tit.*

§ 4. *De Replicatione* Doli.

*Pleraque exceptiones, ut* Pacti, Rei judicatæ, *etc. possunt elidi per replicationem* DOLI; *si in his*

*de quibus excipitur, dolum ab excipiente admissum probetur.*

### ARTICULUS IV.

*De ignorantia Juris aut facti.*

*Subvenitur etiam ex causa ignorantiæ, maxime si non circa Jus sed circa factum versetur. De utraque hæ regulæ traduntur.*

MDCCLVIII. *Regula est;* Nec stultis (1) solere succurri, sed errantibus. *l.* 9. § 5. ff. *de Jur. et fact. ign.*

*Et* Juris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere. *d. l.* 9.

Error facti, ne maribus quidem in damnis vel compendiis obest; Juris autem error nec fœminis in compendiis prodest. Cæterum omnibus Juris error in damno amittendæ rei suæ non nocet. *l.* 8. ff. *d. tit.*

(1) *Stulti* hic dicuntur, qui ignorant quod scire debuerunt.

MDCCLIX. Juris ignorantia non prodest acquirere volentibus, suum vero petentibus non nocet. *l.* 7. ff. *d. tit.*

Minoribus viginti-quinque annis, Jus ignorare permissum est quod et in fœminis in quibusdam causis propter sexus infirmitatem dicitur. *l.* 9. ff. *d. tit.*

*Et* Miles Jus ignorare potest. *d. l.* 9. § 1.

Juris ignorantiam non prodesse, ita accipiendum; si Jurisconsulti copiam haberet, vel sua prudentia instructus sit. *d. l.* 9. § 3.

MDCCLX. Facti ignorantia ita demum cuique non nocet, si non ei summa negligentia objiciatur. Quid enim si omnes in civitate sciant quod ille solus ignorat? *d. l.* 9. § 2.

Error facti necdum finito negotio nemini nocet; nam causa decisa velamento tali non instauratur. *l.* 7. *Cod. h. tit.*

MDCCLXI. Iniquissimum, cuiquam scientiam alterius quam suam nocere; vel ignorantiam alterius alii profuturam. *l.* 5. ff. *d. tit.*

### ARTICULUS V.

*De restitutione quæ Minoribus viginti-quinque annis, in his in quibus capti sunt, indulgetur.*

§ 1. *Quibus hæc restitutio indulgeatur.*

MDCCLXII. Eos qui a Principali clementia veniam ætatis impetraverunt, in integrum restitutionis auxilium impetrare non posse manifestissimum est. *l.* 1. *Cod. de His qui ven.*

Verissimam arbitror sententiam existimantium, Filiumfamilias minorem annis in integrum restitui posse; ex his solis causis quæ ipsius intersint, puta si sit obligatus. *l.* 3. § 4. ff. *de Minor.*

Servus Minor nullo modo restitui poterit. *d l.* 3. § 11.

MDCCLXIII. Non solum Minoribus, verum successoribus quoque Minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi Majores. *l.* 8. § *fin.* ff. *d. tit.*

Ex his causis in quibus, in re peculiari, filiifamilias restituuntur; posse et patrem quasi heredem, nomine filii, post obitum ejus, impetrare cognitionem. *l.* 3. § 9. ff. *d. tit.*

§ 2. *Adversus quos restitutio in integrum Minoribus detur.*

MDCCLXIV. Adversus (1) eos quoque restitutio præstanda est, quorum de dolo agere non permittitur. *l.* 27. § *fin.* ff. *d. tit.*

Si Minor adversus Minorem restitui desiderat,... puto inspiciendum quis captus sit;... si ambo capti sint... melior sit causa ejus qui accepit. *l.* 11. § 6. ff. *d. tit.*

(1) Justinianus excepit parentes et patronos. Cæterum etiam adversus fiscum competit.

MDCCLXV. Restitutio (1) et in rem datur Minori, id est adversus rei possessorem; licet cum eo contractum non sit. *l.* 13. § 1. ff. *d. tit.*

*Corollarium.* Si servus vel filiusfamilias Minorem circumscripserit; pater dominusve, quod ad eum pervenerit, restituere jubendus est; quod non pervenerit, ex peculio præstare. *l.* 24. § 9. ff. *d. tit.*

(1) Regula adversus possessorem ex causa onerosa ita demum obtinet, si aut possessor scierit rem esse Minoris, aut qui contraxit cum Minore non sit solvendo.

§ 3. *Ex quibus causis hæc restitutio detur aut denegetur.*

MDCCLXVI. Minoribus annis viginti-quinque; etiam in his quæ præsentibus (1) tutoribus vel curatoribus, in judicio vel extra judicium, gesta fuerint; in integrum restitutionis auxilium superesse, si circumventi sunt, placuit. *l.* 2. *Cod. Si tutor, etc.*

(1) Et auctoribus, etiamsi tutor sit pater pupilli.

In his quæ Minorem tutores vel curatores male gessisse probari possunt, licet personali actione à tutore vel curatore jus suum consequi possint; in integrum tamen restitutionis auxilium Minoribus dari, jam pridem (2) placuit. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

Non idcirco (si justum sit restitui) denegandum auxilium, quod tutor delicto vacaret. *l.* 47. *ff. de Minorib.*

(2) Fallit regula; si is adversus quem restitutionem Minor petit, graude inde damnum sit passurus. l. 39. § 1. ff. *d. tit.*

MDCCLXVII. Minoribus, in his quæ prætermiserunt (1) vel ignoraverunt, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. *l.* 8. *Cod. in integr. restit. min.*

Hodie certo Jure utimur, ut et in lucro Minoribus succurratur. *l.* 7. §6. *ff. de Minor.*

Minoribus viginti-quinque annis subvenietur per in integrum restitutionem, non solum quum de bonis eorum aliquid minuitur, sed etiam quum intersit ipsorum litibus et sumptibus non vexari. *l.* 6. ff. *d. tit.*

(1) Puta, si non agnovit bonorum possessionem, si non provocavit; si judicio non adfuit, et ideo ut contumax condemnatus est; si allegationem omisit, in licitatione se vinci passus est.

MDCCLXVIII. Sciendum est non passim Minoribus subveniri; sed causa cognita, si capti esse proponantur. *l.* 11. § 3. *ff. d. tit.*

Non omnia quæ Minores gerunt, irrita sunt; sed si ab aliis circumventi vel sua facilitate decepti; aut quod habuerunt amiserunt, aut quod acquirere emolumentum potuerunt omniserunt, aut se oneri quod non suscipere licuit obligaverunt. *l.* 44. ff. *d. tit.*

Non eventus damni, restitutionem indulget; sed inconsulta facilitas. *l.* 11. § 4. ff. *d. tit.*

Non (1) videtur circumscriptus esse Minor, qui jure sit usus communi. *l.* 9. *Cod. In. integr. restit.*

*Consonat regula*: Non capitur qui jus publicum sequitur. *l.* 11. § 1. Ulp. lib. 11. ad Ed.

(1) Exemplum in l. 51. § penult. ff. *de Fidejuss.*

MDCCLXIX. Minor si communi auxilio et mero jure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium. *l.* 16. *ff. de Minor.*

*Corollarium*. Generaliter probandum est, ubi contractus non valet, Prætorem se non debere interponere, *d. l.* 16. § 3.

Errantibus, non etiam fallentibus (1) Minoribus, publica Jura subveniunt. *l.* 2. *Cod. si min. se maj.*

Placet in delictis (2) Minoribus non subveniri. *l.* 9. § 2. ff. *de Minor.*

Fere in omnibus pænalibus judiciis, et ætati et imprudentiæ succurritur. *l.* 108. Paul. lib. 4. ad Ed.

(1) Ut si se majorem esse per mendacium persuasit ei quocum contrahebat; item si quid dolo in Commodato aut Deposito aliove contractu fecit.

(2) Proprie dictis: secus de his in quibus per imprudentiam Minor peccavit; puta si in commissum vectigalis incidit, restituitur; Vide Reg. seq.

MDCCLXX. Si Princeps Sententiam dixit, perraro (1) solet permittere restitutionem *l.* 18. § 1. ff. *de Minorib.*

Firmata jurejurando Minoris corporaliter præstito, non subsunt restitutioni. *l.* 1. *Cod Si adv. vend.*

Adversus (2) libertatem Minori a Prætore subveniri impossibile est. *l.* 9. § *fin.* ff. *de minorib.*

In judicio de liberali causa Sententiam pro libertate latam, ne quidem prærogativa minoris ætatis, sine appellatione rescindi posse, ambigi non potest. *l. fin. Cod si adv. libert.*

Auxilium in integrum restitutionis, executionibus (3) pœnarum paratum non est. *l.* 37. ff. *de Minor.*

Rem quam a patre vestro (4) quondam creditor ejus obligatam sibi distraxit, per ætatem vestram postulantium revocari desiderium (5) non habet rationem. *l.* 2. *Cod. Si adv. vend. pign.*

( ) Tunc permittit, quum Minor se proditum aut allegationes omissas queritur.

(2) Sive ipse deceptus manumiserit, sive qui ab eo servum emit: sed consuletur ei per actionem in id quod interest.

(3) Id est, non restituitur adversus omissam actionem mere pœnalem quæ tempore interiit, puta *Injuriarum.*

(4) Aliove cui successistis.

(5) Subvenitur tamen et in hac causa Minori, si enorme damnum passus sit: l. 1. Cod. *d. tit.*

MDCCLXXI. Si procuratorio nomine Minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino qui tali commisit sua (1) negotia; si sponte negotiis majoris intervenerit, restituendus erit. *l.* 23. *et l.* 24. ff. *d. tit.*

Si dominus Minor sit, procurator majoris ætatis; non potest facile audiri, nisi si mandatu

(1) Non ergo restituetur; nisi a domino negotii rem servare non possit.

ejus gestum erit, nec procuratore servari res possit. *d. l.* 23.

§ 4. *De forma et effectu hujus restitutionis.*

MDCCLXXII. Ex Edicto (De *Minoribus*) nulla propria actio porficiscitur, totumque pendet ex (1) Prætoris cognitione *l.* 24. § 5. *ff. de Minorib.*

(1) Id est, Prætor ex hac causa non dat ordinariam actionem, sed ipse extra judiciorum ordinem cognoscit.

MDCCLXXIII. Restitutio ita facienda est, ut unusquisque integrum jus suum recipiat. *d. l.* 24. § 4.

Qui restituitur in integrum, sicut in damno morari non debet; ita nec lucro. *l.* 1. *Cod. de Reputation.*

Si minore pretio quam oportet vendiderit adolescens, emptor juberi debeat prædia cum fructibus restituere; juvenis autem eatenus (1) ex pretio reddere, quatenus locupletior est. *l.* 27. § 1. ff. *de Minorib.*

Modestinus respondit; sumptibus voluptatis causa ab emptore factis, adolescentem onerari non debere. *l.* 32. § 5. *ff. de Adm. et per. tut.*

Si majore pretio rem Minor emerit; restitutio ita fit ut venditor, qui pretium reddidit, etiam usuras quas percepit aut percipere potuit reddat; et fructus quibus locupletior factus est juvenis, recipiat. *l.* 27. § 1. *ff. de Minorib.*

(1) Maxime si non ipse, sed tutor ejus vendidit: tutor autem in reliquum convenietur. Si ipse tutore auctore vendidit, non tam facile ei remittitur pretii restitutio: Tit. *de Minor.* N. 55.

MDCCLXXIV. In integrum restitutione postulata adversus aditionem à Minore factam; si quid legatis expensum est, vel pretia eorum qui ad libertatem aditione ejus pervenerunt, a Minore refundenda non sunt. *l.* 22. ff. *d. tit.*

Quum Minor restituitur ad adeundam hereditatem; quæ antea gesta erunt per curatorem bonorum, rata esse habenda Severus et Antoninus rescripserunt. *d. l.* 2.

Modestinus respondit; Si species in qua pupilla in integrum restitui desiderat; cæteris speciebus cohæret; nihil proponi cur a tota Sententia recedi actor postulans audiendus sit. *l.* 29. § 1. ff. *de Minor.*

*Restitutio a Minore impetrata, non prodest Majoribus quibus res cum Minore communis fuit, si ea res sit in qua restitutio pro parte fieri possit; nec etiam prodest fidejussoribus cæterisque qui obligationi Minoris accesserunt, nisi aut ex causa doli restitutio fiat, aut pro Minore non simpliciter sed tanquam certam personam assumente (puta heredis aut defensoris) fidejusserunt, quam Minor deposuerit per restitutionem adversus aditionem hereditatis aut judicium: ex l.* 13. *et l.* 47. § 1. ff de Minorib. *l. un. Cod.* Si in comm. ead. caus. *l.* 1. et *l.* 2. *Cod.* de Fidej. min. *l.* 69. ff. de Acquir. hered. et *l.* 51. ff. de Procurat. *Vide Tit.* de Minorib. *N.* 66, 67, 68.

§ 5. *Quando cesset restitutio in integrum.*

MDCCLXXV. Placet si quis major factus comprobaverit (1) quod minor gesserat, restitutionem cessare. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

Si Minor miscuerat se paternæ hereditati, majorque factus exegerat (2) a debitoribus paternis putavimus tamen restituendum, initio inspecto. *d. l.* 3. § 2.

*Cessat etiam temporis lapsu; quod olim fuit anni utilis, Jure Justinianeo est quadriennium continuum ex quo Major factus est.*

(1) Vel tacite aliquo facto.

(2) Est enim sequela necessaria magis quam approbatio aditionis.

## ARTICULUS VI.

*De restitutione majorum viginti-quinque annis, ex causa absentiæ aut alterius cujuslibet impedimenti.*

Regula *generalis circa duas priores edicti partes.*

MDCCLXXVI. Absentia ejus qui Reipublicæ causa abest neque (1) ei, neque alii (2) damnosa esse debet *l.* 140. (*Alias* 182.) Ulpian. lib. 56. ad Ed.

(1) Hinc 1. pars Edicti.

(2) Hinc 2. pars Edicti de qua infra.

Prima Pars Edicti; *qua absentes restituuntur.*

§ 1. *Quibus subveniatur ex hac Edicti parte.*

MDCCLXXVII. Reipublicæ causa abesse eos solos intelligimus, qui non sui commodi causa sed coacti absunt. *l.* 36. ff. *Ex quib. caus. maj.*

Milites (1) qui discedere signis non possunt,

(1) Hoc porrectum et ad eorum medicos: eosque qui ad legendos, ducendos aut reducendos milites, aut ad compescendos malos homines missi sunt.

Reipublicæ causa abesse intelliguntur. *l.* 45. ff. *d. tit.*

Militem qui commeatu (2) absit, dum domum vadit aut redit, Reipublicæ causa abesse; dum domi sit, non abesse. *l.* 35. § 9. *ff. d. tit*

Milites qui Romæ militant (3), pro absentibus Reipublicæ causa habentur. *l.* 7. ff. *d. tit.*

*Qui provinciæ præest, ut* Præfectus Ægypti, Reipublicæ causa abest; quive aliam (4) ob causam Reipublicæ causa extra Urbem aberit. *l.* 35. § 3. *ff. d. tit.*

Abesse Reipublicæ causa intelligitur et is qui ab Urbe profectus est, licet nondum ad provinciam accesserit; et is qui excessit, donec in Urbem revertatur. (5). *l.* 32. ff. *d. tit.*

(2) *Par congé à temps.*

(3) Secus de cæteris qui Romæ operam dant Reipublicæ causa : *d. tit.* N. 8.

(4) Puta, ad gratulandum Principi, ad res ejus alicubi procurandas, ad assidendum alicui Magistratui : l. 35. §§ 1 et 2. l. 38. ff. *d. tit.* Secus de Notariis Præsidum.

(5) Non tamen ultra illud tempus quod ad reditum sufficit.

MDCCLXXVIII. Adjuvantur qui metus causa abfuissent, si non supervacuo timore (1) deterriti *l.* 2. § 1. ff. *d. tit.*

Succuritur etiam ei qui in vinculis (2) fuisset. *l.* 9. ff. *d. tit.*

Nihil interest parietibus aut compedibus teneatur. *d. l.* 9.

In eadem causa sunt, qui a militibus vel municipalibus ministeriis asserventur; si probentur rei suæ superesse non potuisse. *l.* 10. ff. *d. tit.*

(1) Sed mortis aut cruciatus corporis : l. 3. ff. *d. tit.*

(2) Sive publicis sive privatis, puta vi detentus a prædonibus aut potentiore.

MDCCLXXIX. Ei quoque succurritur qui in servitute fuerit; sive bona fide serviat, sive detentus sit. *l.* 11. ff. *d. tit.*

Qui de statu suo litigat; ex quo lis inchoata est, Edicto non (1) continetur. *l.* 12. ff. *d. tit.*

Ab hostibus (2) captis, postliminio reversis succurritur, aut ibi mortuis; etiamsi curator fuerit bonis eorum constitutus. *l.* 15. ff. *d. tit.*

Transfugis nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. *l.* 14 ff. *d. tit.*

(1) Quia vindiciæ dantur secundum libertatem, pendente lite : Tit. *de Liberal. caus.* N. 21.

(2) Aut apud eos natis.

§ 2. *Adversus quos detur hæc restitutio.*

MDCCLXXX. Qui Reipublicæ causa abfuit, etiam adversus eum qui pariter Reipublicæ causa abfuit, restituendus est. *l. fin. ff. d. tit*

§ 3. *In quibus et intra quod tempus restituantur personæ supra dictæ, et quomodo.*

MDCCLXXXI. Sive quid amiserit *quis*, vel lucratus non (1) sit, restitutio facienda est; etiamsi non ex bonis quid amissum sit. *l.* 27. ff. *d. tit.*

Restitutionis auxilium Majoribus damnus, non quum lucri faciendi ex alterius pœna (2) vel damno (3) auxilium sibi impertiri desiderant. *l.* 18. ff. *d. tit.*

Qui Reipublicæ causa abest, in aliqua re læsus non restituitur, in qua, etiamsi non abfuisset, damnum erat passurus. *l.* 44. ff. *d. tit.*

Inter Minores, et eos qui Reipublicæ causa absunt, hoc interest; quod Minores qui per tutores suos defensi sunt, nihilominus restituantur; ei vero qui Reipublicæ causa absit, et cæteris si per procuratores suos defensi sunt, hactenus restitutione subveniri solet ut appellare eis permittatur (4). *l.* 8. ff. *de In integr. restit.*

(1) Puta, dum conditioni legati parere non potuit : l. 17, § 1. et l. 43. ff. *d. tit.* N. 20.

(2) Hinc non restituuntur adversus omissam actionem pœnalem quæ ipsis competebat.

(3) Hinc non restituuntur adversus interpellatam possessionem rei quam nondum usuceperant : l. 19. et 70. ff. *d. tit.*

(4) Quum procuratores eorum omiserunt provocare.

MDCCLXXXII. *Intra annum utilem Prætor restitutionem concedebat. Justinianus quadriennium substituit; et hoc tempus, si quis sæpius abfuerit, currit demum ex novissimo reditu. l. fin. Cod.* de Restitut.

*Restitutio autem fit data ipsis actione rescissoria, qua res aut jura amissa vindicent, in qua veniunt fructus; datisque* Utilibus *actionibus in vicem earum quas amiserunt.*

Secunda Pars Edicti. *Qua restitutio datur contra absentes, qui conveniri non potuerunt.*

MDCCLXXXIII. Sciendum est non aliter hoc Edictum locum habere; quam si amici *absentis* interrogati fuerint an defendant, aut si nemo sit qui interrogari potest. *l* 22. ff. *Ex quib. caus. maj.*

Tertia Pars Edicti : *Qua restitutio datur quum per Magistratus factum, actio exempta est.*

MDCCLXXXIV. Per Magistratus factum accipiendum est, si Jus non dixit. Si causa cognita denegavit actionem, restitutio cessat. *l.* 26. § 4. ff. *d. tit.*

Quum feriæ *repentinæ* tempus eximunt; restitutio duntaxat ipsorum dierum facienda est, non totius temporis. *l.* 26. § 7. ff. *d. tit.*

Ultima Pars Edicti : Si qua alia mihi justa causa videbitur.

MDCCLXXXV. Quoties æquitas restitutionem (1) suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum. *l.* 2 i. § 9. *ff. d. tit*

*Hinc regula* : Etsi (2) nihil facile mutandum est ex solemnibus; tamen ubi æquitas evidens poscit, subveniendum est. *l.* 183. (*Alias* 143.) MARCELL. LIB. 3. DIGEST.

Sæpissime constitutum est, Legatum alicujus civitatis licet Reipublicæ causa non absit, adjuvari (3) debere; sive habuit procuratorem (4) sive non *l.* 26. § 9. ff. *Ex quib. caus. maj.*

*Et* Generaliter quotiescumque quis ex (5) necessitate non ex voluntate abfuit; dici oportet ei subveniendum *d.* § 9.

Etsi quis ex causa probabili (6) abfuerit, deliberare debet Prætor an ei subvenire; debeat forte procuratore suo (7) defuncto. *l.* 28. *ff. d. tit.*

Ei qui priusquam nasceretur, usucaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit. *l.* 45. ff. *de Minor.*

Si citatus non respondit, et pronuntiatum est, confestim autem adiit; existimari potest parum exaudita voce præconis defuisse, ideoque restitui potest. *l.* 7. ff. *de In integr. restit.*

(1) In exemplum hujus Regulæ affertur species legis 7. ff. *de In integr. restit.* mox infra.

(2) Exempla habes in Regulis seqq. item in l. 20. ff. *de Tut. et rat. distr.*

(3) Ex hac generali clausula.

(4) In qua re plus habet cæteris absentibus. Vide Notas ad *h. l. h. tit.* N. 41.

(5) Ex causa litis aut appellationis prosequendæ, aut testimonii, aut relegationis : d. l. 26. § 1 et § 9.

(6) Probabili duntaxat, ut studiorum, etc.

(7) Secus si nullum reliquisset : esset enim quod ei imputaretur.

## ARTICULUS VII.

*De Alienatione* Judicii mutandi causa *facta.*

MDCCLXXXVI. *Hoc Edicto* Proconsul id agit; ut si quis alienando rem (1) alium nobis adversarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram; tanti nobis (2) actione IN actum teneatur, quanti nostra intersit alium adversarium habuisse. *l.* 1 ff. *de Alien. jud.*

Si alterius provinciæ hominem aut potentiorem nobis opposuerit, tenebitur. *d. l.* 1. § 1.

Si res fuerint usucaptæ ab eo cui alienatæ (4) sunt, locum habet Edictum. *l.* 3. § 4. *ff. d. tit.*

Si hominem quem petebamus *quis* manumiserit, durior fit (4) nostra conditio. *sup. d. l.* 1.

Non ejus factum improbat Prætor, qui tanti habuit re carere ne propter eam litigaret : hæc enim verecunda cogitatio ejus qui execratur lites, non est vituperanda. *l.* 4. § 1. *ff. d. tit.*

(1) *Alienationis* verbum hic, etiam ad solius possessionis translationem porrigitur.

(2) Hoc ita, quum quis alienavit ne secum ageretur; quod si alienavit ut potentior ageret, potentiori actio denegabitur; et is qui alienavit, aget : l. 11. ff. *d. tit.*

(3) Scilicet, si is qui eas alienavit, non æque potuisset eas usucapere, utpote malæ fidei possessor; et eo consilio eas alienavit, ut ab alio usucaperetur, nosque sic dominio privaret.

(4) Nostra enim interest agere potius *Rei vindicatione* adversus eum qui servum manumisit, quam *Liberali causa* adversus hunc manumissum; in quo judicio Prætor solet favere libertatibus. Vide alia exempla importunioris adversarii substituti in d. l. 1. §§ 2. et 3.

MDCCLXXXVII. Si res (1) non fuit petitoris, aut qui alienatus est, sine culpa decessit; cessat judicium, nisi quid præterea (2) actoris interfuit. *d. l* 3. § 5. *ff. d. tit.*

Si is adversus quem actio ex *hoc Edicto* competit, paratus sit Utile judicium pati perinde ac si possideret (3); recte dicitur denegandam ex hoc Edicto actionem *l.* 3. § 5. *ff. d. itt.*

(1) Hæc et sequens regula fluunt ex eo quod dictum est Reg. 1. N. præced. actionem ex hoc Edicto dari in id quod interfuit.

(2) Puta, ratione fructuum.

(3) Non sufficit autem exhibere rem, si non sit eadem causa.

¶ *Est et alia restitutionis species, qua actiones propter minimam debitoris capitis diminutionem extinctæ restituuntur; quam hic indicasse sufficit.*

# SECTIO V.

*De Actionibus aliarum actionum præparatoriis.*

## ARTICULUS I.

*De Actione* Ad exhibendum.

MDCCLXXXVIII. Hæc actio ei creditur compe-

tere; cujus pecuniariter (1) interest (2). *l.* 13. ff. *Ad exib.*

Eleganter definit Neratius : judicem Ad exhibendum hactenus cognoscere, an justam et probabilem causam habeat (3) actionis propter quam exhiberi sibi desideret. *l.* 3. § 11. *ff. d. tit.*

Ejus qui Ad exhibendum agit, utroque tempore interfuisse oportet; et quo lis contestatur, et quo fit condemnatio. *l.* 7. ff. § *fin.* ff. *d. tit.*

(1) Non ergo competit de libero homine exhibendo, sed ad Interdictum recurrendum.

(2) Adde, et quidem propter aliquam actionem : Reg. seq.

(3) Aut saltem habiturus sit postquam exhibitum fuerit, ut quum legatarius *Optionis* exhiberi sibi desiderat.

MDCCLXXXIX. *Regula est*; Eos qui facultatem (1) exhibendi habent, ad exhibendum teneri. *l.* 5. ff. d. tit

Si quis facultatem restituendi non habeat, licet possideat (2), tamen Ad exhibendum non tenebitur. *d. l.* 5. § 6.

Ad exhibendum actione non tantum eum qui possidet, sed etiam eum teneri qui dolo fecit quominus exhiberet, merito tibi responsum est *l.* 5. *Cod. h. tit.*

Si quis non possideat (3) litis contestatæ tempore, sed postea ante Sententiam possidere cœperit; dici putamus debere condemnari, nisi restituat. *l.* 7. § 4. ff. *d. tit.*

Si quis, quum judicii accepti tempore possideret, postea sine dolo possidere desierit; absolvi (4) eum oportet. *d. l.* 7. § 5.

Quum servus (5) tenet, dominus suo nomine tenetur. *l.* 16. ff. *d. tit.*

Heres non quasi heres; sed suo nomine hac actione uti potest; item heres possessoris suo nomine (6) tenetur. *l.* 12. § 6. ff. *d. tit.*

(1) Sive rem possideant, sive eam duntaxat alterius nomine detineant; et quidem sive rem per se, sive eam cui hæc cohæret teneant.

(2) Puta, possideat servum qui in fuga sit.

(3) Nec dolo desiit possidere. l. 8. ff. *d. tit.*

(4) Nisi intersit actoris non fuisse statim exhibitum.

(5) Quod si dolo desierit tenere, non *ad Exhibendum* sed *De dolo* Noxalis datur.

(6) Quatenus ipse possidet.

MDCCXC. In hac actione actor omnia nosse debet, et dicere argumenta rei de qua agitur. *l.* 3. ff. *d. tit.*

MDCCXCI. Quantum ad hanc actionem attinet; Exhibere est, in eadem causa præstare in qua fuit quum judicium acciperetur, ut quis copiam rei habens possit exsequi; actione (1) quam destinavit, in nullo casu læsa. *l.* 9. § 5. ff. *d. tit.*

Ibi exhibendum ubi fuerit quum lis contestaretur; periculo et impendiis actoris (2) perferendum, eo loci ubi actum sit. *l.* 11. § 1. ff. *d. tit.*

Causa (3) petitori in hac actione restituitur. *l.* 9. § 7. ff. *d. tit.*

(1) Hoc est enim *In eadem causa* exhibere : non exhibetur ergo in eadem causa; si usucapta res exhibeatur. In eadem vero causa exhibetur, licet deterior facta : sed actioni *In factum* locus est.

(2) Nisi dolo rei, eo loci ubi est, translata esset.

(3) Adeoque omnes utilitates quas actor amisit; dum fit ipsi mora exhibendi.

## ARTICULUS II.

### *De* Interrogatoriis *actionibus.*

### § 1. *Quibus casibus, et de qua re his locus sit.*

MDCCXCII. Ubicumque judicem æquitas moverit, æque oportere fieri interrogationem dubium non est. *l.* 21 ff. *de Interrog.*

*Puta* 1.° Toties heres (1) in Jure interrogandus est, qua ex parte heres sit; quoties adversus eum actio instituitur, et dubitat actor qua (2) ex parte is cum quo agere velit heres sit. *l.* 1. ff. *d. tit.*

2.° Possessor (3) fundi cogi debet respondere, quota ex parte fundum possideat. *l.* 20. §. 1. ff. *d. tit.*

3.° De ætate interdum interrogatus respondere debebit. *l.* 11. ff. *d. tit.*

(1) Aut alterius generis successor, puta Bonorum possessor, Fideicommissarius.

(2) Ne actor, si ex majori parte peteret, incideret in pœnam *Plus petitionis* : sed et recte interrogabit an heres sit, item an suo nomine; an per alium, an ex testamento, etc. l. 9. § 1. ff. d. tit.

(3) Si quis aut actione *In rem* acturus sit : aut *Damni infecti.*

MDCCXCIII. *Demum* De (1) se debet quis in judicio interrogari, hoc est quum ipse convenitur. *l.* 9 § 3. ff. *d. tit.*

(1) Non punitur igitur procurator; si interrogatus de re quæ spectet eum cujus nomine experitur, nolit respondere. Sed hoc casu non videtur plene defendere; adeoque non admittetur ad agendum. Tit. *de Interrog.* N. 4.

*Interdum* Qui interrogatur (2), tempus ad deliberandum impetrare debet. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Si sine interrogatione quis responderit (3), pro interrogato habetur. *l.* 9. ff. *d. tit.*

(2) Puta, an heres sit.

(3) Modo in Jure, id est apud Magistratum.

§ 2 *De effectu interrogationis in Jure.*

MDCCXCIV. Voluit Prætor astringere eum qui convenitur, ex sua in judicio responsione; ut vel confitendo, vel mentiendo se oneret. *l.* 4. ff. *d. tit.*

Qui in Jure confessus est, suam confessionem infirmare (1) non potest. *l.* 29. § 1. ff. *de Donat.*

Quæ cum alio actio esset, in nosmet confessione (2) nostra conferemus. *l.* 13. ff. *de Interrog.*

Non (3) debet impunitum esse delictum ejus qui fecit, propter eum qui respondit *l.* 20 ff. *d. tit.*

Qui servum alienum responderit suum esse, si Noxali judicio conventus (4) sit dominum liberat: aliter atque si quis confessus sit se occidisse servum, quem alius occidit; vel si quis responderit se (5) heredem *d. l.* 20.

(1) Etiamsi Minor esset. Unde, si Minor interrogatus, responderit per mendacium nihil sibi a tutore deberi, excidit credito. d. l. 29.

(2) Puta; si quis in Jure confessus est se heredem esse, quum alius esset; vel servum qui noxiam commissit, in sua potestate esse; quum in alterius esset, transferri in se actionem creditoris hereditarii qua verus heres tenetur, aut actionem *Noxalem*, qua verus dominus servi tenetur. Tales autem in eum transferentur actiones, quales sunt; et iisdem exceptionibus uti potest quibus verus reus: N. 8. *d. tit.*

(3) Vide Reg. seq.

(4) Et solvendo sit: N. 9. *d. tit.*

(5) Supple, quum alius heres esset. Disparitas est quod in 1. specie dominus servi, non suo nomine, sed pro servo debet; adeoque solutio quæ ab alio pro servo facta est, eum liberat: qui autem servum occidit, aut qui heres est, debent suo nomine; nec liberari possunt solutione quam is qui confessus est, non ipsorum, sed suo nomine fecit. Adde Regulam præced. Si tamen qui confessus est, ex ipsorum mandatu aut quasi ipsorum defensor confessus fuisset; ejus solutione liberarentur.

MDCCXCV. *Qui negat quod est*, Mandacii Pœnam fert quod in solidum convenitur (1). *l.* 11. § 4. ff. *d. tit.*

Qui omnino non respondet... contumaciæ pœnam hanc ferre debet ut in solidum conveniatur; quemadmodum si negasset. *d.* § 4.

Omnino non respondisse videtur, qui ad interrogatum non respondit i. e. ad verbum. *d. l.* 11. § 5.

Nihil interest, neget quis an taceat interrogatus, an obscure respondeat ut incertum dimittat interrogatorem. *d. l.* 11. § 7

(1) Puta; si quis mentitus sit se heredem non esse, quum heres esset ex quadrante, hanc pœnam feret ut non ex quadrante solum, sed in solidum creditori teneatur.

§ 3. *Quæ requirantur ut ex falsa in Jure responsione obligetur quis, et erga quem.*

MDCCXCVI. 1. In totum, confessiones ita ratæ sunt; si id quod in confessionem venit, et jus et natura (1) recipere potest *l.* 14. § 1. ff. *d. tit.*

*Item* Confessionibus respondentes, ita obligantur; si ejus nomine de quo quis interrogatus sit, cum aliquo (2) sit actio. *l.* 13. ff. *d. tit.*

2. Si quis sine dolo, culpa tamen responderit; dicendum erit absolvi eum debere, nisi culpa dolo proxima sit. *l.* 11. § 11. ff. *d tit.*

3. Licet responsi pœnitere, si nulla captio ex ejus pœnitentia sit actoris. *d. l.* 11. § 12.

(1) Puta, inutilis erit confessio; si quis respondeat in sua potestate esse eum, quem ætas non patitur ut filius ejus sit, vel qui sit paterfamilias.

(2) Fluit ex Reg. 3. § præced Inutilis igitur confessio, si quis confiteatur V. G occidisse hominem qui vivit, aut actione *Noxali* conventus, respondeat in sua potestate esse eum qui sit liber aut mortuus.

MDCCXCVII. Si procurator aut tutor, aut quivis alius, confitetur absentem (*puta*) vulnerasse; Confessoria in eos (1) Utilis (2) actio danda est. *l.* 25. § 1. ff. *ad. L. Aquil.*

*Dicendum est ab alio interrogatum* Ab his qui in Jure non interrogassent, ex responso suo conveniri non posse. *l. fin.* ff. *de Interrog.*

Si servus interrogetur, nulla erit (3) interrogatio; non magis quam si servus interroget. *l.* 9. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Non in absentem, quem confessione sua obligare non potuerunt.

(2) Non *Directa*: quia non de se responderunt.

(3) Nam in Jure stare non potest.

# CAPUT QUINTUM.

## *De Interdictis.*

### SECTIO I.

#### *De Interdictis in genere.*

*§ 1. Divisiones et regulæ generales circa Interdicta.*

MDCCXCVIII. Interdicta competunt, vel hominum causa, vel divini (1) Juris, aut de religione (2). *l.* 2. § 1. ff. *de Interd.*

Hominum causa competunt, vel ad publicam utilitatem (3), vel sui (4) juris tuendi, vel officii (5), vel rei familiaris. *d. l.* 2. § 1.

Interdicta quæ rem familiarem spectant, sunt aut adipiscendæ (6) possessionis, aut recuperandæ, aut retinendæ. *d. l.* 2. § 3.

Interdictorum tres species; exhibitoria, prohibitoria, restitutoria (7). *l.* 1. § 1. ff. *d. tit.*

Interdictorum quædam duplicia (8) sunt, quædam simplicia. *sup. d. l.* 2.

Interdictorum quædam annalia sunt, quædam perpetua. *sup. d. l.* 1. § 4.

(1) Ut illud, *Ne quid in loco sacro*, etc.

(2) Ut illud, *De mortuo inferendo.*

(3) Ut *De fluminibus*, *De viis publicis*, etc.

(4) Ut *De liberis exhibendis.*

(5) Ut *De homine libero exhibendo.*

(6) Ut *Quorum bonorum.*

(7) Prohibitoria vetant fieri, hæc etiam jubent quod factum est tolli.

(8) In quibus uterque litigator partes tam actoris quam rei sustinet; quale est Interdictum *Uti possidetis.*

MDCCXCIX. Interdicta omnia, licet in rem videantur concepta, vi tamen ipsa personalia sunt. *d. l.* 1. § 3.

*Omnia Interdicta* (1) *causam possessionis aut quasi possessionis continent.*

(1) Fallit regula in quibusdam quæ quasi proprietatis causam continent, ut *De religiosis*, etc.

*Nullum* Interdictum famosum est. *l.* 13 ff. *de Vi.*

In Interdictis, exinde ratio habetur fructuum ex quo edita sunt, non (2) retro. *l.* 3. ff. *de Interd.*

(2) Fallit regula in Interdictis *De vi* : Sect. seq. Art. 1.

*§ 2. Speciales regulæ circa Interdicta restitutoria, item annalia.*

MDCCC. Verbo Restitutionis, omnis utilitas actoris continetur. *l.* 81. ff. *de Verb. signif.*

*Si noxale sit Interdictum restitutorium;* Officio judicis continetur, ut dominum sua impensa restituentem absolvat, patientiam præstantem noxæ dedere jubeat: si non dedat, quantum in tollendo opere erogatum sit condemnet; si nec patientiam præstet, in tantum condemnet in quantum judex æstimaverit. *l.* 5. ff. *de Interd.*

MDCCCI. Ex quibus causis annua Interdicta essent; ex his, de eo quod ad eum cum quo agitur pervenit, post annum judicium dandum. *l.* 4. ff. *d. tit.*

### SECTIO II.

#### *De præcipuis singularibus Interdictorum speciebus.*

##### ARTICULUS I.

*De Interdictis* de Vi.

*Circa* Vim *plures proditæ sunt actiones. Vim coactivam coercet actio* Quod metus causa; *de vi ejus qui aliquod opus prohibitus facit, est infra Interdictum* Quod vi aut clam; *de vi per quam res mobiles rapiuntur, est actio* Vi bonorum raptorum *de qua supra Part.* 3. *Cap.* 5. *Sect.* 7. *Art.* 2.

*Hic agitur de vi de qua quis possessione rei soli dejicitur.*

MDCCCII. Regula generalis *circa vim*.

Non (1) videtur vim facere qui jure suo utitur, et ordinaria actione experitur. *l.* 155. (*Alias* 197.) § 1. Paul. lib. 65. ad Ed.

(1) Hinc si quis manu militari ex Magistratus imperio rem alicui, qui condemnatus est ipsi eam restituere, auferat; non videbitur vim facere, nec tenebitur aut Interdicto *De vi* si res soli sit, aut actione *Vi bonorum raptorum* si sit res mobilis. Hinc, qui de possessione rei contendens, in solemni manus consertione vim imaginariam adhibet, non videtur vim facere. Hinc si quis opus fecit prohibitus quidem, sed paratus judicium accipere de jure faciendi quod contendit habere, et satisdare, jam non vi facit: infra de Interdicto *Quod vi aut clam*.

§ 1. *Quando locus sit Interdicto* Unde vi.

MDCCCIII. Hoc Interdictum non ad omnem vim pertinet, sed ad eos qui de possessione dejiciuntur. *l.* 1. § 3. ff. *de Vi et vi arm.*

Non est vi dejectus, qui compulsus (1) est in possessionem inducere. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Non alius dejici visus est, quam qui possidet. *d. l.* 5. § 23.

Quod servus vel procurator vel colonus tenet, dominus videtur possidere. Et ideo his dejectis, ipse dejici videtur; etiamsi ignoret eos dejectos. *d. l.* 1. § 22.

Sive corpore sive animo possidens dejectus (2) est, palam est eum vi dejectum. *d. l.* 1. § 24.

Verius puto, eum quoque *fundo* dejectum videri, qui illic vinctus (3) est. *d. l.* 1. § 47.

*Obtinuit* Etiam eum qui fugatus (4) est supervenientibus quibusdam, si illi vi occupaverunt (5) possessionem, videri dejectum. *d. l.* 1. § 29.

(1) Nam, quamvis compulsus, voluit; non dejicitur autem, nisi qui invitus expellitur.

(2) Dum ad fundum quem animo solo possidebat, vi prohibetur reverti.

(3) Item si servi per quos possidebat, illic ab alio possideantur.

(4) Nec expectavit ut expelleretur. Labeo contra putabat.

(5) Secus si alio tenebant.

MDCCCIV. Qui ususfructus nomine qualiter qualiter fuit in possessione, utetur hoc (1) Interdicto. *l.* 3. § 17. ff. *d. tit.*

(1) Competit enim, etsi naturaliter duntaxat quis possideat.

Qui a me vi possidebat, si ab alio (2) dejicitur, habet Interdictum. *l.* 1. § 33. ff. *d. tit.*

(2) Non si a me. Speciale autem fuit Interdicto *De vi armata*, ut si a me dejectus esset, non tamen in ipso congressu, sed ex intervallo, haberet Interdictum.

§ 2. *Quando locus sit Interdicto* De vi armata.

MDCCCV. Etsi unus vel alter fustem vel gladium tenuit, armis dejectus possessor videtur. *l.* 3. § 2. ff. *de Vi*.

Etsi inermes venerant, si in ipsa certatione eo processerunt ut fustes aut lapides sumerent; vis erit armata. *d. l.* 3. § 4.

Qui armati venerunt, etsi armis non sunt usi ad dejiciendum, sed dejecerunt; armata vis videtur. *d. l.* 3. § 5.

§ 3. *Circa quas res his Interdictis locus sit, et adversus quem.*

MDCCCVI. Qualis qualis fuerit locus unde quis vi dejectus est, Interdicto locus erit. *l.* 1. § 4. ff. *d. tit.*

In dubium non venit, Interdictum hoc ad res (1) mobiles non pertinere... Plane si quæ sint in fundo vel ædibus unde quis dejectus est, earum (2) nomine Interdictum competere non est ambigendum. *d.* § 6.

(1) Puta, si quis de nave sit dejectus.

(2) Ut cum his rebus fundus restituatur.

MDCCCVII. Dejicit et qui mandat (1). *l.* 152. (*Alias* 193.) § 2. Ulp. lib. 60. ad Ed.

Quoties verus (2) procurator dejecerit; cum utrolibet eorum, sive domino sive procuratore (3), agi potest. *l.* 1. § 13. ff. *de Vi*.

Dominus... servorum suorum factum præstat, etsi non jussu ejus dejecerunt. *d. l.* 1. § 15.

*In me*, Si filiusfamilias vel mercenarius (4) *meus* dejecerit, Utile Interdictum competit (5). *d. l.* 1. § 20.

Si vi me dejecerit quis nomine municipum, in municipes mihi Interdictum reddendum si quid ad eos pervenit. *l.* 4. ff. *d. tit.*

(1) Vel ratum habet factum.

(2) Si falsus esset, solus teneretur: non dominus, nisi quatenus ad ipsum pervenisset.

(3) Ita ut solutio ab uno facta alterum liberet.

(4) Liber homo.

(5) Quatenus duntaxat ad me pervenit. l. 16.

MDCCCVIII. Quum a te (1) vi dejectus sim; si alius eamdem rem postea possidere cœperit, non possum cum alio quam tecum Interdicto experiri. *l.* 7. ff. *d. tit.*

(1) Et quidem tuo nomine; non ejus qui postea possidere cœpit, alioquin cum utroque agerem.

§ 4. *Quid veniat in his Interdictis.*

MDCCCIX. Ubi dejecit, per (1) eum stetisse videtur quominus restitueret. *d. l.* 1. § 35.

*Corollarium.* Ex Interdicto Unde vi, etiam qui non possidet (2) restituere cogetur. *d. l.* 1. § 4.

Ex die quo quis dejectus est, fructuum (3) ratio habetur. *d. l.* 1. § 40.

In hoc interdicto omnia quæcumque habiturus vel assecuturus erat is qui dejectus est, si vi dejectus non esset, restitui, aut eorum lis æstimari debet. *d. l.* 1. § 41.

(1) Id est, ipso facto videtur esse in mora restituendi.

(2) Quamvis sine culpa desierit possidere: esse enim in mora restituendi videtur.

(3) Tam fundi quam rerum quæ ibi erant; et quidem etiam eorum quos percipere potui, licet prædo non perceperit.

## ARTICULUS II.

### *De Interdicto* Uti possidetis.

§ 1. *Quale sit, quando huic locus sit, et de qua re.*

MDCCCX. Est prohibitorium, ad retinendam possessionem. *l.* 1. § 1. ff. *Uti poss.*

*Ab interdicto* Unde vi *in eo differt, quod* Illud restituit vi amissam possessionem, hoc tuetur. *d. l.* 1. § 4.

MDCCCXI. Si inter litigatores contendatur uter possideat; si res soli sit, ad hoc interdictum remittentur. *d. l.* 1. § 3.

Videris mihi possessionis controversiam facere, qui prohibes me (1) uti mea possessione *l.* 3. § 2. ff. *d. tit.*

*V. G.* Quum inquilinus dominum ædes reficere volentem prohiberet, competere interdictum Uti possidetis placuit, *d. l.* 3. § 3.

(1) Ut si me prohibeas in meo ædificare, reficere; vel tu in meo aliquid me invito facias, habeas.

MDCCCXII. Hoc interdictum in omnibus possessionibus quæ sunt soli, locum habebit. *d. l.* 1. § 8.

*Item* Sive quis totum fundum possidere se dicat, sive pro certa parte, sive pro indiviso possideat. *d. l.* 1 § 7.

§ 2. *Cui detur necne.*

MDCCCXIII. Et inter fructuarios hoc Interdictum reddendum est. *l.* 4. ff. *d. tit.*

MDCCCXIV Qualiscumque (1) possessor, hoc ipso quod possessor est, plus juris habet quam ille qui non possidet. *l.* 2. *ff. d. tit.*

*Corollarium.* Adversus extraneos vitiosa possessio prodesse (2) solet. *l.* 53. ff. *de Acquir poss-sess.*

Si quis possidet vi, clam aut precario; si quidem ab alio, prodest ei possessio; si vero ab adversario suo, non debet eum propter hoc quod ab eo possidet vincere (3). *l.* 1. § 9. ff. *Uti poss.*

(1) Quantumvis injuste quis possideat.

(2) Ut hoc Interdicto jure agatur.

(3) Hujus enim respectu non videtur possidere, cui tenetur restituere.

MDCCCXV. Non denegatur ei Interdictum Uti possidetis, qui cœpit rem vindicare; nec videtur possessioni renuntiare qui rem vindicat. *l.* 12. § 1. ff. *de Acquir possess.*

Creditores missi possessionem rei servandæ causa, Interdicto Uti possidetis uti non possunt, quia non possident. *l.* 3. § 8. ff. *Uti possid.*

§ 3. *Quid veniat in hoc Interdicto.*

MDCCCXVI. Exitus controversiæ possessionis hic est, ut pronuntiet judex uter possideat... ut is qui victus est, petitoris partibus fungatur. *l.* 35. ff. *de Acquir. possess.*

MDCCCXVII. In hoc Interdicto, condemnationis summa refertur ad id quanti interest possessionem retinere *l.* 3. § 11. ff. *Uti possid.*

§ 4. *De Interdicto* De superficie.

MDCCCXVIII. Omnia quæ in Interdicto Uti possidetis servantur, hic (1) quoque servabuntur. *l.* 1. § 2. ff. *de Superf.*

(1) Vide supra Part. 3. *Cap.* 2. *Sect.* 2. *Art.* 7. ubi de superficie diximus.

## ARTICULUS III.

*De Interdictis de usu servitutum.*

*Ei qui intra annum retrorsus a die editi Interdicti computatum, aliqua servitute usus est, puta itinere, actu, aqueductu, aquæ haustu, etc. non vi, non clam, non precario; dantur Interdicta prohibitoria ut ei liceat uti, donec de jure servitutis judicatum sit.*

### Regulæ generales.

MDCCCXIX. 1. Per fructuarium quidem servitus retinetur; per fructuarium autem Interdictum hoc domino non (1) competit. *l.* 3. § 4. *de Itin actuq. priv.*

2. Aristo putat eum demum Interdictum habere, qui se putat suo jure uti; non eum qui scit se nullum jus habere, et utitur. *l.* 1. § 19 *ff. de quotid.*

*Hinc* Qui propterea quia via publica interrupta est, per proximi vicini agrum iter fecerit; non videtur usus. *l.* 1. § 6. *ff. de Itin actuq.*

3. Si quis usus non sit hoc anno, quum superiore usus sit... Interdictum repetita die competit; ex quibus causis (2) in integrum quis restitutionem impetrare solet. *d. l.* 1. § 9.

4. Si quis ab auctore meo, vi, aut clam, aut precario usus est; recte a me uti prohibetur, et Interdictum ei inutile est. *l.* 5. § 2. ff. *d. tit.*

*At* Sicut non nocet ei qui sine vitio usus est, quod eodem anno vitiose usus est (3); ita emptori heredique non nocebit quod ipsi vitiose usi sunt, si testator venditorve recte usi sunt. *l.* 6. *ff. d. tit.*

5. Sciendum, non tantum eum clam uti qui ipse prohibitus utitur; verum eum quoque pro quo (4) quis id jus retinebat; si eo prohibito per quem retinebat, utatur. Plane si ignoro vi prohibitum, et persevero uti; nihil mihi nocet. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

*Quum colonus meus, vel is cui precario concessi fundum cui servitus debetur, rogavit vicinum ut uteretur; ipse quidem precario utitur: at ego per eum utor non precario; adeoque mihi competit Interdictum, quod ei denegatur; ex. l.* 1. § 11. *ff.* de Itin. act. priv.

(1) Quia non domini nomine, sed suo usus est; ipsi ergo competet; *d. tit* N 12. Secus de colono.

(2) Puta, si ob inundationem non potuit uti.

(3) Ab initio enim possessionis, qualitas ejus æstimanda est.

(4) Ita legendum, pro *per quem.*

6. Prætor non inquirit utrum habeat actor jure servitutem impositam, sed hoc tantum (5), an... hoc anno usus sit (6) non vi, non clam, non precario. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

(5) Regula fallit in quibusdam Interdictis, in quibus actori non sufficit docere se usum: nisi et summarie doceat sibi servitutem competere, saltem ex diuturniore usu. Tale est Interdictum *De itinere reficiendo.*

(6) Et quidem in Interdicto *De itinere actuque privato*, oportet ut doceat se ivisse saltem triginta diebus: in Interdicto *De Aqua*, sufficit vel uno die aquam duxisse.

## ARTICULUS IV.

*De Interdicto* Quod vi aut clam.

### § 1. *Quando videatur* Vi *aut* Clam *factum.*

MDCCCXX. Vi facit tam is qui prohibitus fecit, quam is qui quominus prohibeatur consecutus (1) est. *l.* 20. *ff. Quod vi aut clam.*

Prohibitus intelligitur, quolibet prohibentis actu; vel prohibere se dicentis, vel manum opponentis, vel lapillum jactantis. *d. l.* 20. § 1.

Sive jus habuit, sive non; tenetur interdicto. *l.* 1. § 2. ff. *d. tit.*

*Vis.* Semel inter initia facta, perseverat. *l.* 3. § 1. ff. *d. tit.*

Tamdiu vi facit prohibitus, quamdiu res in eodem statu (2) permanebit. *l.* 20. § 2. ff. *d. tit.*

Si quis paratus sit judicio se defendere... magis est ut desinat *vi facere*, si modo satis offerat. *l.* 3. § 5. *ff. d. tit.*

Si prohibiti heres vel qui ab eo emit, ignorans causam præcedentem fecerit; dicendum, non incidere eum in Interdictum. *l.* 20. § 3. *ff. d. tit*

(1) Dolo faciendo quominus dominus loci ad prohibendum accederet.

(2) Desinit esse *In eodem statu*; puta si qui prohibuit, postea permiserit; item in casu Regulæ seq.

MDCCCXXI. Clam facere videri Cassius scribit, eum qui celavit adversarium, nec ei denuntiavit; si modo timuit controversiam aut debuit timere. *l.* 3. § 7. *ff. d. tit.*

Si quis denuntiaverit, non semper (1) non videtur clam fecisse. *l.* 5. § 1. ff. *d. tit.*

Si non sit cui denuntietur; amicis, aut procu-

(1) Ut si dolose denuntiaverit; puta si aliter fecit quam denuntiavit, vel obscure denuntiavit, vel eo tempore quo non possit dominus ad prohibendum venire.

ratori, aut ad domum (2) denuntiandum est. *d. l.* 5. § 2.

Aristo scribit; Non utique possessori (3) esse denuntiandum. *l.* 11. § 11. *ff. d. tit.*

(2) Ad amovendam suspicionem voluntatis celandi.

(3) Puta, si emptori fundi in quo quid facio, denuntiem antequam fuerit ei traditus; non videor *Clam* fecisse.

MDCCCXXII. Si servi mei vel procuratoris (1) celandi causa factum sit mihi interdictum competit. *l.* 5. § 6. *ff. d. tit.*

*Quantum ad consilium clandestinatis*; Si Jussero servum meum opus facere... (2) persona intuenda. *l.* 21. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Adde, aut ejus quem putabat dominum fundi mei: N. 29. *d. tit.* Et pariter quicumque meo nomine prohibuerit, quasi ipse prohibuissem, Interdictum mihi competet: unde dicitur hoc Interdictum *Per quemvis* acquiri.

(2) Adeoque non videbitur *Clam* factum, si celandi animum non habuerim; licet servus habuerit.

MDCCCXXIII. Hoc Jure utimur ut, etsi Vi ET Clam (1) factum sit, Interdictum hoc sufficiat. *l.* 11. § 5 *ff. d. tit.*

(1) Nam interdum vis et clandestinitas concurrunt; ut si *Clam* cœpi opus, deinde prohibitus perrexi.

§ 2. *Ad quæ opera hoc Interdictum pertineat.*

MDCCCXXIV. Hoc Interdictum ad ea sola opera pertinet, quæcumque in solo (1) Vi aut Clam fiunt. *l.* 1. § 4. *ff. d. tit.*

Si quis aliquid ædibus affixum evellerit, Quod vi aut clam Interdicto tenebitur. *l.* 9. § 2. ff. *d. tit.*

In solo fieri accipimus, et si quid circa arbores fiat; non si quid circa fructum arborum *l.* 7. § 5. ff. *d. tit.*

Sive in privato sive in publico opus fiat, sive in loco sacro, sive in religioso; Interdictum competit. *l.* 20. § *fin* ff. *d. tit.*

Non ex qualitate (2) operis, huic Interdicto locus est; sed ex opere facto quod cohæret solo. *l.* 22. § 1 *ff. d. tit.*

(1) Aut in re solo cohærente: Reg. seq. Item si aqua corrumpatur: est enim aqua, portio soli. Videtur etiam *In solo* opus fieri; quod, etsi solum ipsum non contingat, tamen cœlum quod supra solum est, aufert: l. 9 et l. 2... § 4. ff. *d. tit.* Secus si fiat in re quæ etsi portio fundi intelligatur, tamen solo non cohæret: N. 19. *d. tit.*

(2) Qualecumque enim opus, sive formatum sive informe, dat locum Interdicto; ut si quis araverit prohibitus, quod mea interesrat non arari.

MDCCCXXV. Interdictum Quod vi aut clam locum non habet, si melior causa facta sit agri; quamvis prohibitus quis vel Vi vel Clam fecerit. *l.* 7. § 7. ff. *d. tit.*

§ 3. *Quibus hoc Interdictum competat.*

MDCCCXXVI. Interdictum hoc non solum domino prædii, sed etiam his quorum (1) interest opus factum non esse, competit. *l.* 11. § 14. *ff. d. tit.*

Colonum posse Interdicto experiri, in dubium non venit. *d. l.* 11. § 12.

*Quamvis* Statim post venditionem periculum ad emptorem spectat; tamen, antequam ulla traditio (2) fiat, nemo dixit Interdictum ei competere. *d.* § 12.

(1) Puta colono, emptori cædendarum arborum, etc.

(2) Saltem precaria.

MDCCCXXVII. Interdictum Quod vi aut clam, competere filiofamilias (1)... Sabinus ait. *l.* 19. *ff. d. tit.*

*Nota tamen*: Adversus filiumfamilias in re peculiari nemo videri potest Clam fecisse. *l.* 13. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Si quid in re ipsius peculiari, ipso prohibente factum sit. Et odio violentiæ hoc singulare est, ut ipse agere possit; sed et pater ejus potest: d. l. 13. § 1. Secus ergo de clandestinate: vide Reg. seq.

§ 4. *Qui hoc Interdicto teneantur, et quatenus.*

MDCCCXXVIII. Qui Vi aut Clam fecit (1), si possidet, patientiam et impensam tollendi operis; qui fecit nec possidet, impensam; qui possidet nec fecit, patientiam tantum debet. *l.* 16. § 2. ff. *d. tit.*

Officio judicis ita oportere fieri restitutionem judicandum est; ut in omni causa eadem conditio sit actoris, quæ futura esset si id opus nec Vi nec Clam factum esset. *l.* 15. § 7. *ff. d. tit.*

(1) Fecisse autem videor; si aut facere mandavi, aut meo nomine factum ratum habui: adeoque et ego et ille qui fecit, uterque tenemur quasi fecerimus.

§ 5. *Quamdiu duret; et an, et quibus exceptionibus excludatur.*

MDCCCXXIX. Hoc Interdictum post annum

non (1) competit. Annus autem cedere incipit, ex quo opus perfectum est, vel fieri desiit licet perfectum non sit. *d. l.* 15. §§ 3 *et* 4.

Si sub terra fieret opus, etiam post annum causa cognita competit Interdictum. *d. l.* 15. § 5.

(1) Nisi Minoribus, item absentibus Reipublicæ causa.

MDCCCXXX. Adversus vim vel quod clam factum est, nulla justa exceptione se tueri potest. *l.* 1. § 3. *ff. d. tit.*

Si incendii arcendi causa vicini ædes intercidi; si Magistratus fecisset, danda exceptio; privato non concedenda (1). *l.* 7. § 4. *ff. d. tit.*

*Est alia exceptio;* Si *nempe* Vi aut clam *demolitus sim, quod tu ipse* Vi aut clam *ædificares : ex l.* 22. § 2. *ff.* d. tit.

*Est etiam illa ;* Si *ego aut qui jus habet res meas administrandi, permiserimus pergere quod* Vi *aut* clam *cœperas facere.* l. 3. § 3. ff. d. tit.

(1) Ita tamen Interdicto tenebitur, si ignis usque eo non pervenit.

## ARTICULUS V.

### *De Precario.*

#### § 1. *De natura Precarii.*

MDCCCXXXI. Magis ad donationes et beneficii causam, quam ad negotii (1), contracti spectat Precarii conditio. *l.* 14. *ff. de Precar.*

Quum precario quid datur; si convenit ut In Kalendas possideat, nulla vis est hujus conventionis ut rem alienam domino invito possidere liceat. *l.* 12. *ff. d. tit.*

(1) Adeoque nulla civilis actio inde nascitur; datur tamen *Præscriptis verbis.*

#### *Quis et quas res precario habere videri possit, quis concedere.*

MDCCCXXXII. 1. Precario habere, etiam ea quæ in jure (1) consistunt possumus. *l.* 15. § 2. *ff. d. tit.*

2. Si, id quod possideas, alicui precario rogaveris; videris desinere ex prima causa possidere, et incipere ex precario habere. *l.* 22. *ff. d. tit.*.

(1) Ut immissum habere, ut ire, liceat, etc.

3. Unusquisque potest rem suam (2) quamvis non possideat, precario dare ei qui (3) possideat. *l.* 18. *d. tit.*

(2) Aut alienam.

(3) Nec obstat Regula, *Nemo dat quod non habet.* Preces enim rogantis efficiunt, ut possesio quam ille habet, reverti videatur ad eum qui rogatus est; a quo nova possessio in rogantem transeat. Cæterum oportet ut qui rogavit, non fuerit dominus.

#### *Quomodo constituatur precarium.*

MDCCCXXXIII. Precaria possessio constitui potest, vel inter præsentes vel inter (1) absentes. *l.* 9. *ff. d. tit.*

*Imo et sola patientia.*

*Non solum si ego, sed et* Si procurator meus me mandante vel ratum habente precario rogaverit, ego precario habere proprie dicor. *l.* 6. § 1. *ff. d. tit.*

*Vice versa;* Qui servum meum precario rogat, videtur à me precario hebere si ratum (2) habuero. *l.* 19. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Vide exempla, *d. tit.* N. 10.

(2) Imo et citra ratihabitionem, si servus peculiare negotium gerebat.

#### *De effectu Precarii.*

MDCCCXXXIV. Eum qui precario rogaverit ut sibi possidere liceat; nancisci possessionem non est dubium. *l.* 15. § 4. *ff. d. tit.*

Placet (1) penes utrumque esse cum hominem qui precario datus esset; penes eum qui rogasset, quia possederat corpore; penes dominum, quia non decesserit possessione. *d.* § 4.

Qui rogavit ut in fundo moretur, non (2) possidet. *l.* 6. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Hæc regula ex doctrina Sabini refertur, qui admittebat duos in solidum diverso respectu possidere intelligi posse. Ex doctrina autem Proculeianorum supra N. 451: qui precario dedit, revera desiit possidere; quamvis, quantum ad jus repetendi et respectu ejus qui ab eo precario possidet, quodammodo possidere intelligi possit.

(2) Aliud enim precarium *Usus*, aliud *Possessionis.*

#### *Quando finiatur necne.*

MDCCCXXXV. Precarii rogatio et ad heredem ejus qui concessit, transit; ad heredem autem ejus

qui precario rogavit (1), non transit. *l.* 12. § 1. *ff. d. tit.*

Heres ejus qui precariam possessionem tenebat, si in ea manserit, magis dicendum est Clam videri possidere. PAUL. SENTENT. *lib.* 5. *Tit.* 6.

*Solvitur etiam precarium adveniente die aut conditione ad quam constitutum est; aut mutatione causæ possessionis ejus qui precario rogavit. Tit.* de Precar. *N.* 13, 14 et 15.

(1) Quia soli personæ rogantis concessum est. Non suo igitur nomine heres Interdicto tenebitur sed tenebitur hereditario: infra.

### § 2. *De Interdicto* DE precario.

MDCCCXXXVI Habet summam æquitatem, ut eatenus quisque nostro utatur, quatenus ei tribuere velimus. *l.* 15 *ff. d. tit.*

Si quis de re sibi restituenda cautum (1) habet, precarium Interdictum ei non competit. *d. l.* 15. § 3.

(1) Per civilem actionem, puta *Ex stipulatu*, cæterum concurrit cum Interdicto actio *Præscriptis verbis.*

### *Cui et contra quem detur.*

MDCCCXXXVII. Ei demum competit Interdictum, a quo quis precario rogavit, non cujus res est *l.* 8. *ff. d. tit.*

Tenetur hoc Interdicto, non utique ille qui precario rogavit, sed qui precario (1) habet. *l.* 4. § 2. *ff. d. tit.*

Si pupillus sine tutoris auctoritate precario rogaverit; Labeo ait habere eum precariam possessionem, et hoc Interdicto teneri. *l.* 22. § 1. *ff. d. tit.*

Eum quoque precario teneri voluit Prætor, qui dolo fecit ut habere desineret. *l.* 8. § 3. *ff. d. tit.*

Hoc Interdicto heres ejus qui precario rogavit tenetur (2); ut sive habeat, sive dolo fecit quominus haberet, teneatur; ex dolo defuncti, quatenus ad eum pervenit. *d. l.* 8. § 8.

(1) Puta si filius meus rogavit, me volente.

(2) Hereditario nomine; non proprio, cum in ipsum precarium non transeat: sit tamen patiente domino, ipse possedit, novum in ejus persona precarium tacite constitutum intelligitur.

### *De interdicti hujus effectu.*

MDCCCXXXVIII. Ex hoc Interdicto restitui res in pristinam causam debet: quod si non fuerit factum, condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris. *d. l.* 8. § 4.

## ARTICULUS VI.

### *De Interdictis* De liberis exhibendis, et Ducendis.

*Interdicto* DE liberis exhibendis *consequitur pater, ut si quis ex liberis suis apud aliquem sit, ipsi exhibeatur; Interdicto vero* DE liberis ducendis, *ut exhibitum eum sibi liceat ducere.*

MDCCCXXXIX. 1. Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc Interdictum erit; quia filius magis (1) apud se quam apud eum est, in quem interdicitur. *l.* 5. *ff. de Liberis exhib.*

2. Certo Jure utimur ne bene concordantia matrimonia, jure patriæ (2) potestatis turbentur. *l.* 1. § 5. *ff. d. tit.*

3. Etiamsi maxime probet filium pater in sua potestate esse; tamen, causa (3) cognita, mater in retinendo eo potior (4) erit. *l.* 3. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Si igitur nemo detineat filium, non locus erit Interdicto, sed cognitioni extraordinariæ adversus ipsum filium; permittiturque patri eum abducere, si probaverit esse in sua potestate.

(2) Adeoque non permittetur patri his Interdictis abducere filiam a genero.

(3) Si probetur nequitia patris.

(4) Sine dominutione tamen patriæ potestatis: d. l. 3.

## CAPUT SEXTUM.

*De quibusdam Remediis Prætoriis, quæ vice Actionum sunt.*

### ARTICULUS I.

*De Operis novi nuntiatione.*

MDCCCXL. Prætoris Edicto permittitur, ut sive jure sive injuria opus fieret, per nuntiationem inhiberetur; deinde remitteretur prohibitio, quatenus prohibendi jus is qui nuntiasset, non haberet. *l.* 1. *ff. de Oper. novi nunt.*

§ 1. *Ad quæ opera hoc Edictum pertineat*

MDCCCXLI. Hoc Edictum non omnia (1) opera complectitur, sed ea sola quæ solo conjuncta sunt; quorum ædificatio vel demolitio videtur opus novum continere. *d. l.* 1. § 12.

Opus accipimus, non si unum vel alterum cæmentum fuit impositum; sed si proponatur quasi species quædam facti operis. *l.* 21. § 3. *ff. d. tit.*

Hoc Edictum inductum est adversus ea quæ nondum facta (2) sunt: si quid operis fuerit factum (3), cessat (4) Edictum. *l.* 1. § 1. *ff. d. tit.*

Sive intra oppida sive in villis vel agris (5) opus novum fiat, nuntiatio locum habet. *d. l.* 1. § 14.

Opus novum facere videtur; qui aut ædificando aut detrahendo aliquid, pristinam faciem operis mutat. *d. l.* 1. § 11.

Prætor opera excepit quorum mora (6) periculum aliquod allatura est: nam in his contemnendam putavit operis novi nuntiationem. *l.* 5. § 12. *ff. d. tit.*

(1) Non ergo si quis arborem succidat, messem faciat, etc.

(2) Sed cœpta duntaxat.

(3) Consummatum.

(4) Sed locus est Interdicto *Quod vi aut clam*

(5) Sive in loco vacuo, sive in loco jam ædificato: l. 20. § 2. ff. *d. tit.* sive in suo, sive in nostro faciat: l. 5 §§ 8 et 10. ff. *d. tit.*

(6) Qualis est purgatio cloacæ; refectio rivi, etc.

§ 2 *Ex quibus causis fiat nuntiatio novi operis.*

MDCCCXLII. Pedius definit triplicem esse causam operis novi nuntiationis, naturalem (1), publicam (2), imposititiam (3). *l.* 5. § 9 *ff. d. tit.*

*Item* Nuntiatio fit, aut juris nostri conservandi gratia, aut damni depellendi, aut publici juris tuendi gratia. *l.* 1. § 16. *ff. d. tit.*

Nuntiamus, qu a jus aliquod prohibendi habemus, vel ut Damni infecti caveatur nobis. *d. l.* 1. § 17.

(1) Quum in nostro ædificatur, aut quid immittitur; *ibid.*

(2) Quum publicam utilitatem tuemur, puta ne quid in via fiat.

(3) Quum id fit quod ne fieret jus servitutis habemus: vide *d. tit.* N. 8. et ibi Notas.

§ 3. *Cui competat Operis novi nuntiatio, et adversus quem.*

MDCCCXLIII. Si in publico fiat, omnes (1) cives opus novum nuntiare possunt. *l.* 3. § *fin. ff. d. tit.*

Juris nostri conservandi, aut damni depellendi causa, opus novum nuntiare potest is ad quem res pertinet. *l.* 1. § 19. *ff. d. tit.*

Jus habet opus novum nuntiandi, qui dominium (2) aut servitutem habet. *l.* 1. § 3. *de Remiss.*

Creditori cui prædium tenetur, permittendum est de jure (3) opus novum nuntiare. *l.* 9. *ff. de Oper. nov. nunt.*

Usufructuarius opus novum nuntiare suo nomine non potest, procuratorio (4) nomine poterit. *l.* 1. § 20. *ff. d. tit.*

(1) Vide limitationes supra Cap. 1. Art. 1. §. 4.

(2) Aut jus affine, quale habet superficiarius.

(3) Id est, si quid fiat contra jus servitutis prædio sibi obligato debitum.

(4) Tanquam legitimus proprietatis procurator. An autem ipsi domino? vide *d. tit.* Notas ad h. l.

MDCCCXLIV. Non solum proximo vicino, sed etiam superiori opus facienti nuntiare opus novum potest. *l.* 8. *ff. d. tit.*

Si socius meus in communi insula facit, et propriam habeam cui noceatur; putat Labeo non posse *me* (1) nuntiare. *l.* 3. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Sed *Communi dividundo* judicio eum prohibebo: d. l. 3.

§ 4. *Ubi, quando, cui, a quibus, et per quem et quomodo, nuntiatio fieri debeat.*

MDCCCXLV. 1. In re præsenti, et pene dixerim ipso (1) opere, nuntiatio facienda est. *l.* 5. § 4. ff. *d. tit.*

2. Nuntiatio omnibus diebus fieri potest. *l.* 1. § 4. ff. *d. tit.*

3. Operis novi nuntiatio in rem fit, non in personam. *l.* 10. *ff. d. tit.*

*Hinc* Generaliter ei nuntiari opus novum potest qui in re præsenti fuit, domini operisve (2) nomine. *l.* 5. § 3. *ff. d. tit*

4. Si plurium dominorum rei opus noceat; est verius unius nuntiationem non sufficere, sed esse singulis nuntiare necesse. *d. l.* 5. § 6.

5. Nuntiationem nostro et alieno (3) nomine facere possumus. *l.* 1. § 3. *ff. d. tit.*

6. Nuntiatio non habet necessariam Prætoris aditionem. *d. l.* 1. § 2.

(1) Adeoque plures, si in pluribus locis opus fiat: d. l. 5. § 16.

(2) Puta, fabris: d. l. 5 § 2.

(3) Ita tamen ut procurator qui nuntiat, teneatur cavere De rato: l. 17. ff *h. tit.*

§ 5. *De effectu Nuntiationis novi operis.*

MDCCCXLVI. Edicto expressum est ne post operis novi nuntiationem quicquam operis fiat, antequam vel nuntiatio missa (1) fiat, vel vice nuntiationis missæ, satisdatio de opere restituendo fuerit interposita. *l.* 10. § 1. *ff. d. tit.*

*Is cui nuntiatum est;* Antequam (2) caveat, quidquid ædificaverit (3). Interdicto restitutorio destruere compellitur. *l.* 21 § 1. *ff. d. tit.*

(1) Id est, Prætor remiserit nuntiationem, permittendo opus peragi.

(2) Vel remissa sit nuntiatio.

(3) Post nuntiationem; sive jus habuerit, necne.

MCCCXLVII. *Ex nuntiatione* Is demum obligatus est, qui locum possidet (1) in quem opus novum nuntiatum est. *l.* 23. *ff. d. tit.*

Si unus ædificaverit post operis novi nuntiationem; alii qui non ædificaverunt, non tenebuntur. *l.* 5. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Sive ipse sit cui nuntiatum est, sive ab eo emit: nuntiatio enim non fit personæ, sed in rem.

(2) Nisi ut patientiam præstent in restituendo opere.

MDCCCLVIII. Operis novi nuntiatione possessorem (1) facimus cui nuntiaverimus. *d. l.* 5. § 10.

(1) Eo sensu quod in cognitione Prætoria, an remittenda sit nuntiatio, rejicimus in nos onus probandi an jus habuerimus prohibendi.

§ 6. *Quibus modis extinguatur nuntiatio.*

*De remissione.*

MDCCCXLIX. Remissio facta, hoc tantum remittit (1) in quo non tenuit nuntiatio. *l.* 1. § 2. *ff. de Remiss.*

Sciendum est, denegata executione operis novi nihilominus integras legitimas actiones (2) manere. *l.* 19. *ff. de Oper. nov. nuntiat.*

(1) Id est, Prætor remittit nuntiationem; quum summatim cognoverit, nuntiatori jus non esse prohibendi

(2) *Le droit au fonds, réservé;* per actiones servitutum negatorias aut confessorias.

*De cautione nuntiatori danda, ut pergere opus liceat.*

MDCCCL. Si is cui nuntiatum erit, ex operis novi nuntiatione satisdederit, re, remiseritve, aut per eum non fiet; perinde est ac si operis novi nuntiatio remissa (1) esset. *l.* 5. § 17. ff. *d. tit.*

Alieni juris petitor (2) repromissione contentus esse debet. *l.* 8. § 3. *ff. d. tit.*

Si plures ædificent; ait Labeo unumquemque (3) cavere debere, quia restitutio operis fieri pro parte non possit. *l.* 21. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Adeoque consequitur ut, donec res petitorio judicio judicetur, opus pergere sibi liceat; sive jus hab at sive non: et ea de re interim habet Interdictum prohibitorium, de quo vid. Tit. *de nov. Oper. nunt.* N. 38 et seq

(2) Scilicet qui non proprii, sed publici juris conservandi gratia nuntiavit.

(3) Ita legendum. Vide Notas ad h. l. *d. tit.* N. 35.

Si plures nuntient; curandum ut uni caveatur, si inter eos conveniat; si non conveniat, singulis erit cavendum. *d. l.* 21. § 6.

Sive res judicetur (4), sive res non defendatur (5); stipulatio in id committitur ut res viri boni arbitratu restituatur (6). *d. l.* 21. § 4.

(4) Judicio petitorio, in quo vicerit nuntiator et probaverit adversario jus non fuisse ædificandi.

(5) Non defenderit ædificator, quum adversus cum nuntiator petitorio judicio egisset.

(6) Scilicet destruatur opus, restituaturque omnis utilitas quæ per hoc opus intercepta est actori.

*De morte nuntiatoris.*

MDCCCLI. Morte (1) ejus qui nuntiavit extinguitur nuntiatio. *l.* 8. § 6. *ff. d. tit.*

(1) Non vice versa, morte ejus cui nuntiatum est.

## ARTICULUS II.

### *De stipulatione Damni infecti.*

### § 1. *Ad quas damni futuri species pertineat.*

MDCCCLII. Sive ædium vitio, sive operis quod vel in loco urbano aut rustico privato publicove (1) fiat, damni aliquid futurum sit; curat prætor ut timenti damnum caveatur. *l.* 19. § 1. *ff. de Damn. infect.*

Stipulatio hoc continet; quod vitio ædium, loci, operis, damnum sit. *l.* 24. § 12. *ff. d. tit.*

Vitium ædium et loci esse Labeo ait, quod accidens extrinsecus (2), infirmiores cas facit. *d. l.* 24. § 2.

Si in privato fiat, et de loci et de operis vitio cavetur; sed quum locus publicus sit, non est necesse de altero vitio quam operis satisdare. *l.* 15. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Puta, dum quis viam munit: l. 15. § 8. ff. *d. tit.*

(2) Id est, quod inest accidentaliter, non ex natura ipsiusmet loci.

MDCCCLIII. Ad ea opera stipulatio pertinet, quæcumque privatim (1) fiant. *l.* 24. *ff. d. tit.*

*In opere necessario, puta si minus idoneum parietem* Demolire oportuit; non debet, si quid damni ex hac causa attigit, is qui demolitus est teneri. *l.* 37. *ff. d. tit.*

(1) Licet in publico loco. Secus, si publica auctoritate fiat.

Si opus factum est ab eo quem promissor prohibere non potuit, stipulatio non committitur. *l.* 24. § 6. *ff. d. tit.*

Multum interest utrum damnum quis faciat, an lucro (2) uti prohibeatur. *l.* 26. *ff. d. tit.*

Quod alia (3) actione quæri potest, id in stipulationem Damni infecti omnino non deducitur. *l.* 18. § 9. *ff. d. tit.*

(2) Ut si dum altius tollo, vicinus prospectu quem ex cœlo meo excipiebat prohibeatur.

(3) Ex hac regula sequitur, emptori vicinarum ædium non cavendum; quamdiu venditor ei diligentiam præstare debet, adeoque ei tenetur si ipse non peticrit caveri: nec socio, vicinas proprias ædes habenti, quia potest ipse reficere et impensam consequi judicio *Communi dividundo*. Sequitur quoque, nec fructuarium domino proprietatis vicinas ædes habenti, cavere debere; quia habet dominus actionem ex stipulatione ususfructus, si non refecerit: nec vice versa fructuario cavendum a domino, cum ad ipsum fructuarium pertineat refectio: sed nec dominum inquilinis suis ratione rerum quas in ædibus conductis habent, cavere debere; cum habeant actionem *Ex conducto*, et migrare possint. Cæterum et superficiarium domino, et dominum superficiario cavere debere, quamvis invicem habeant actiones *ex Locato* et *Conducto*: quia per has actiones in quas culpa duntaxat venit, non æque prospicitur ac per hanc stipulationem, in qua quodvis soli operisve vitium venit: vide Tit. *de Damn. inf.* N. 14, 17, 19, 20 et 21.

### § 2. *Quibs hæc cautio et a quibus debeatur, et quatenus.*

MDCCCLIV. Vicinis, inquilinisque eorum... cavendum est... item his qui cum his (1) morentur. *l.* 13. § 5. *ff. de Dam. inf.*

Damni infecti stipulatio competit. non tantum ei cujus in bonis res (2) est, sed etiam cujus periculo res (3) est. *l.* 18. *ff. d. tit.*

Inter quos (4) paries communis est; ædificiorum quæ quisque propria habet, stipulari Damni infecti solet. *l.* 39. *ff. d. tit.*

Cavendum (5) est ei ad quem jus monumenti pertinet. *l.* 13. § 7. *ff. d. tit.*

(1) Non ei qui duntaxat diverteret in taberna.

(2) Sive jure dominii, sive superficiei, sive ususfructus: N. 12. *d. tit.*

(3) Hoc sensu, ut ex rei interitu aliquod damnum metuat, qualis est creditor pigneratitius hujus rei. Possessori autem, licet bonæ fidei, ædium quibus damnum timetur, inutilis est stipulatio; cum nullum in his jus habeat quod ex eorum ruina possit amittere.

(4) Alia actione prospicere sibi non possunt: cum de pariete communi, utpote re individua, non sit judicium *Communi dividundo*. Ita demum autem huic stipulationi locus est, (si quidem ex onere parietis damnum timeatur) si ab altera duntaxat parte oneratus est; quod si ab ipsius parietis vitio timeatur ita locus erit si alter pretiosiura habuit ædificia, non si utrinque sint æqualis pretii.

(5) Nisi proprius quam jus est, monumentum extruxerit.

Parum (5) probe postulat *quis* caveri sibi ædium nomine, quarum ipse cavere supersedit. *d. l.* 13. § 11.

(6) Species regulæ est in eo qui, quum ædes (ideo quod earum nomine cavere nollet) amisisset, postea peteret sibi earumdem ædium nomine caveri ab eo qui illas possidere jussus esset.

MDCCCLV. Quum inter ædes meas et tuas *vitiosas* sint aliæ ædes non vitiosæ; magis est ut ambo (1) cavere debeant. *d. l.* 31. § 2.

Iniquum (2), stipulatorem compelli, relicto prædio ex quo damnum timetur, dominum quærere *l.* 39. § 1. *ff. d. tit.*

Plures earumdem ædium domini, singuli stipulari debent sine adjectione partis; quia de suo quisque damno stipulatur. Contra si plures domini sint vitiosarum, pro sua quisque parte promittere debet. *l.* 27. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet, et tu vitiosarum dominus, et dominus mediarum non vitiosarum qui ipse a te debuit petere ut ei caveres.

(2) Hinc sequitur, non utique semper dominum, sed possessorem hanc cautionem exhibere debere. Si ususfructus alienus sit, potest vel a domino, vel a fructuario exhiberi; et si fructuarius de soli vitio caverit, jus domini (nisi caveat) in ipsum transfertur; et vice versa si dominus de vitio ædificii caverit, cujus refectio ad fructuarium pertinet, prohibebis fructuarium frui.

### § 3. *Qualis debeat esse stipulatio, quando committatur, et ad quæ porrigatur.*

MDCCCLVI. 1. Qui de alieno (1) cavet, satisdare debet; qui de suo (2), repromittere. *l.* 30. § 1. *ff. d. tit.*

Qui habet servitutem, puto eum repromittere (3) debere; quia suo nomine facit. *l.* 13. § 1. ff. *d. tit.*

2. Stipulationi debet dies esse (4) insertus; intra quem si quid damni contigerit, locum habet. *d. l.* 13. § 15.

Si intra diem stipulationi comprehensum, supra parietem meum domus deciderit; licet post diem stipulationis paries decidet, possum agere. *l.* 18. § 11. *ff. d. tit.*

3. *Ædium* Earum duntaxat nomine quis cautum habet, de quibus (5) actum fuerit. *d. l.* 18. § 5.

(1) Quales sunt superficiarius, fructuarius, item omnes qui in publico loco opus faciunt.

(2) Quod si ambigatur an possessor a quo petitur cautio, sit dominus; debebit satisdare: sed sub hac exceptione ut, si constiterit eum esse dominum qui duntaxat repromittere debet, fidejussores quos dederit non teneantur.

(3) De opere quod jure servitutis facit in loco sibi serviente.

(4) Stipulationis de opere quod fit in flumine publico ripave ejus, dies est decem annorum: cæterorum diem ipse Prætor arbitratur; et, quum finitus est, ex causa prorogat: si per errorem omissus fuerit, is dies subauditur qui frequentius solet inseri: si consulto omissus, is dies subauditur qui frequentius solet inseri: si consulto omissus, quandocumque committetur stipulatio. l. 15. pr. et §§ 1. 2. l. 14. l. 4. ff. d. tit.

(5) Non ergo etiam earum quas post stipulationem acquisivisset. At etiam ad res mobiles stipulatio porrigitur, quæ tunc in domo non erant.

### § 4. *De actione quæ ex stipulatione* Damni infecti *descendit.*

MDCCCLVII. Quoties ex Damni infecti plures agunt; non debet unusquisque in solidum, sed in partem experiri. *l.* 40. § 2. *ff. d. tit.*

Si plurium sint ædes quæ damnose imminent, pro dominicis partibus convenini eos oportet. *d. l.* 40. § 3.

Ex Damni infecti stipulatione, non oportet immoderatam æstimationem (1) fieri puta ob tectoria et ob picturas; sed honestus modus servandus est, non immoderata cujusque luxuria subsequenda. *d. l.* 40.

(1) Cæterum æstimatio fit, non solum damni ædibus meis dati, sed et rebus mobilibus quæ ibi erant; item ejus quod ex emigratione inquilinorum contigit.

### § 5. *Ad quos Magistratus pertineat cognitio de interponenda stipulatione* Damni infecti, *et Decreto de ea re.*

MDCCCLVIII. *Prætoris est hæc cognitio. Quum autem eam Magistratibus municipalibus delegat, hanc regulam sequitur.*

Duas res Magistratibus Prætor injunxit, cautionem, et possessionem (1); cætera (2) suæ jurisdictioni reservavit. *l.* 4. § 3. *ff. d. tit.*

(1) Id est, ut jubeat caveri; et nisi caveatur in possessionem mittat. Nisi autem Magistratus municipales, quum ab eis postulatum fuerit, hoc curaverint; datur ei qui non facile potuit Præsidem adire, actio in Magistratus in id quod interest.

(2) Ut ex secundo Decreto jubeat possidere, vel ut jubeat possessione decedere.

### § 6. *De primo Decreto, quo imperatur missio in possessionem ædium ejus qui non cavet.*

MDCCCLIX. Si intra diem a Prætore consti-

tuendum non caveatur, in possessionem ejus rei mittendus (1) est. *l.* 4. § 1. ff. *d. tit.*

Nisi in solidum fuerit (2) cautum, mittetur in possessionem. *l.* 23. ff. *d. tit.*

*Priusquam mittat in possessionem*, Prætor exigit denuntiationem (3); si sit cui (4) denuntietur. *l.* 4. § 6. *ff. d. tit.*

(1) Is qui caveri sibi petiit; sive suo nomine sive alieno petierit, offerendo cautionem De Rato. *d. tit.* N. 50.

(2) Ab eo qui est dominus ædium in solidum: cæterum ei qui pro parte dominus est, pro sua parte cavere sufficit; infra.

(3) Domino ruinosarum ædium, ut cavere teneatur: quæ denuntiatio fit ipsi, aut ad domum ejus.

(4) Quod si non sit, puta domus pertineat ad aliquam hereditatem jacentem; citra denuntiationem Prætor in possessionem mittit. Tutius tamen, libellum ad ipsas ædes proponere.

MDCCCLX. Si tam ampla domus sit, ut spatia inter vitiosam partem intercedant, et eam quæ vitium non facit; dicendum, in eam solam partem mitti: sit unita sit uno contextu ædificiorum, in totam *l.* 15. § 13. ff. *d. tit.*

Si agri nomine non caveatur; in eam *duntaxat* partem agri mittendum est, ex qua periculum timeatur. *l.* 38. § 1. ff. *d. tit.*

Quum plures mittuntur in possessionem; æqualiter mittuntur, non pro rata damni (1) quod unumquemque contingeret. *l.* 15. § 18. ff. *d. tit.*

(1) Adeoque nec pro rata dominii quod habent in ædibus communibus, quibus dari damnum timent; nec refert quis prior missus sit.

MDCCCLXI. Qui missus in possessionem, non acceperit; beneficium Prætoris amittit. Hoc ita, si venire neglexit; non si, dum (1) venit, ruerint. *d. l.* 15. § 35.

Si quis a Prætore in possessionem missus, non est admissus; In factum actione uti (2) poterit, ut præstetur ei quantum ei præstari oporteret si de ea re cautum fuisset *d. l.* 15. § 36.

Antequam damnum detur, impunitum est factum ejus qui neque promisit, neque admisit in possessionem; si ante damnum datum, vel cavit, vel possessione cessit. *l.* 16. ff. *d. tit.*

Qui Damni infecti in possessionem missus sit, fulcire eum et insulam reficere, sunt qui putent; sed alio Jure (3) utimur. *sup. d. l.* 15. § 30.

(1) Nec etiam, si metu ruinæ recessit.

(2) Adversus eum qui prohibuit; aut prohibere jussit.

(3) Nam vice cautionis duntaxat in possessione est; et dominus ruinosarum ædium qui eum eo missus est, remanet in possessione: l. 15. N. 20. ff. *d. tit.* De se queri debet, si ipse hoc non fecerit.

MDCCCLXII. Si cautio offertatur posteaquam *quis missus est*; non prius decedere debet, quam si ei caveatur etiam de eo damno quod contigit posteaquam missus est, de impensis quoque si quas fecerit. *d. l.* 15. § 31.

§ 7. *De secundo Decreto quo missus in possessionem ædes possidere et sibi habere jubetur.*

MDCCCLXIII. Non statim ubi misit Prætor in possessionem, etiam possidere jubet; sed tunc demum quum justa causa (1) videbitur. *l.* 2. § 15. ff. *d. tit.*

Ubi quis possidere jussus est, dominus dejiciendus est de possessione. *d. l.* 15. § 23.

Prætoris officium est, ut missus in possessionem etiam eam per longi temporis (2) spatium in suum dominium (3) capere possit. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Si de vectigalibus ædibus non caveatur; decernendum *qui missus est*, eodem (4) jure esset quo foret is qui non caverat. *l.* 15. §. 28. ff. *d. tit.*

(1) Scilicet quum per certum tempus, per contumaciam cavere cessaverit dominus.

(2) Quod tempus ad usucapionem, currit ex die secundi Decreti quo possidere jussus est.

(3) *Civile* et ex Jure Quiritum. Ex die autem secundi Decreti jam adipiscitur dominium naturale et *Bonitarium.*

(4) Scilicet habeat *Utile* dominium: nec enim usucapio cadere potest in fundos vectigales.

MDCCCLXIV. Posteaquam quis possidere jure dominii a Prætore jussus est, nequaquam (1) locus erit cautionis oblationi *d.* 15. § 33.

Si quæ sint jura (2) debita his qui potuerunt de damno infecto satisdare; deneganda erit eorum persecutio, adversus eum qui in possessionem missus est. *d. l.* 15. § 24.

Eorum (4) qui bona fide absunt, in cautione damni infecti jus non corrumpitur. *l.* 19. ff. *d. tit.*

(1) Nisi ex his causis ex quibus solet Prætor restituere in integrum, puta si dominus fuerit minor viginti-quinque annis.

(2) Puta, hypothecæ, ususfructus, etc.

(3) Ex secundo Decreto. Hoc ita, si ab eis petitum est ut caverent: si non petitum est, possunt offerendo impensas quas in rem fecit qui possidere jussus est, jus suum persequi.

(4) Limitatio est superiorum regularum.

MDCCCLXV. Fructuarium etiam, mitti in possessionem vicinarum ædium Damni infecti

causa placuit; et jure dominii possessorum, nec quicquam finito usufructu amittere (1). *l.* 7. § 1. *ff. de Usur. et quemadm.*

(1) Est enim hæc acquisitio, species obventionis ex re fructuaria; ad fructuarium autem omnes obventiones pertinent.

§ 8. *De damno dato, antequam peteretur stipulatio* Damni infecti.

MDCCCLXVI. Quum priusquam Prætor adiretur, ædes tuæ corruerunt, et damnum mihi dederunt; potius est ut nihil novi Prætor constituere debeat, et mea culpa damnum sim passus qui tardius experiri cœperim. *l.* 44. ff. *d tit.*

Plerisque placuit, ne cogi quidem *vicinum* posse ut rudera tollat; si modo omnia quæ jaceant pro derelicto habeat. *l.* 6. *ff. d. tit.*

Si dominus ædium quæ ruerunt, vellet tollere; non aliter permittendum quam ut omnia, id est et quæ inutilia essent, auferret; nec solum de futuro sed et de præterito damno cavere eum debere. *l.* 7. § *fin. ff. d. tit.*

Si quis propter angustias temporis, aut quia Reipublicæ causa (1) aberat, non potuerit Damni infecti stipulari; non inique prætor curabit ut dominus ruinasorum ædium, aut damnum sarciat, aut ædibus careat. *l.* 9 *ff. d. tit.*

(1) Et generaliter, quum non per negligentiam cessavit adire Prætorem.

## ARTICULUS III.

### *De actione* Aquæ pluviæ arcendæ.

*Stipulationi Damni infecti, subjungi solet actio* Aquæ pluviæ arcendæ; *cum pariter per hanc damno nondum facto prospiciatur. De qua has regulas habe.*

MDCCCLXVII. Hæc actio locum habet, in in damno nondum facto, opere tamen jam facto.... ex quo damnum timetur. *l.* 1. § 1. *ff. de Aq. et aq. pluv.*

Puto ita demum Aquæ pluviæ arcendæ actionem locum habere; si qua pluvia (1), vel quæ pluvia crescit, noceat (1), non naturaliter (2), sed opere (4) facta; nisi si agri colendi (5) causa id factum sit. *d. l.* 1. § 15.

*Placet* hanc actionem locum habere, si aqua pluvia noceat, non si (6) non prosit. *d. l.* 1. § 21.

(1) Aliæ aquæ ex quibus damnum inferretur, ad hoc Edictum non pertinent.

(2) Agro. Quod si ædificio noceat; huic Edicto non est locus, sed ad actiones negatorias *Fluminis* aut *Stillicidii* recurrendum est. Modo autem agro noceat, nil refert an ex agro, an ex ædificio immittatur.

(3) Neque enim queri potest vicinus inferior, si ex meo agro in ipsius agrum aqua naturaliter decurrat. Sed hanc actionem habebit, si opere manufacto effecero ut citatior et vehementior fluat: et pariter vicino superiori competet, si manufacto opere effecero ut in ipsius agrum repellatur.

(4) Modo non illud opus sit cujus memoria non extet; vel quod vicinus ex consensu vicini aut jure servitutis prædio suo constitutæ ædificaverit, vel necessariæ agri sui tutelæ causa adversus impetum fluminis: *d. tit.* N. 14. 15. 20. et 21. Cæterum hac actione quis tenetur; non solum si ob opus quod ædificaverit, aqua noceat; sed et si ob opus quod destruxerit, aut quod non ut debebat purgaverit: quocirca nota, fossam factitiam quæ in suo agro sit, sive hujus memoria extet sive non, quemque purgare teneri; sin naturalis est, ad hoc tantum teneri ut permittat eam purgari ab his quorum interest: *d. tit.* N. 16, 17, et 18.

(5) Id est, frugum quærendarum causa, quales sunt sulci sine quibus arare et serere non posset: d. l. 1. § 5.

(6) Jure enim possum in meo agro, opere manufacto, retinere aquam; quæ, si in agrum vicini decurreret, ei prodesset. Nec refert an in meo agro nascatur necne.

MDCCXVIII. Julianus scribit; Aquæ pluviæ arcendæ actionem nonnisi cum domino (1) esse. *l.* 4. § 2. *ff de Aq. et aq. pluv.*

Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat, vel si plurium fundo noceatur; placuit... ut singuli in partem experiantur, et condemnatio (1) in partem fiat. *l.* 6. § 1. *ff. d. tit.*

Si quid ipse feci quo tibi aqua pluvia noceat; mea impensa tollere me cogendum: si quid alius qui ad me non (3) pertinet, sufficire ut patiar (4) te tollere. *d. l.* 6. § 7.

(1) Id est, adversus dominum loci ubi est opus ex quo aqua nocet; et utique eum qui dominus est tempore litis contestatæ. Pariter competit soli domino agri cui aqua nocet. Hæc ita de *Directa* actione; *Utilis* autem, etiam fructuariis et in fructuarios datur.

(2) Si non restituatur opus.

(3) Nam si servus meus fecit; teneor, aut impensam præstare, aut eum noxe dedere.

(4) Salvo tibi Interdicto *Quod vi aut clam* adversus eum qui fecit, ut impensam recipias.

# CAPUT SEPTIMUM.

## *De Criminalibus judiciis, sive Publicis, sive extraordinariis.*

MDCCCLXIX. Non omnia judicia in quibus crimen vertitur, et PUBLICA sunt; sed ea tantum quæ ex Legibus judiciorum Publicorum veniunt. *l.* 1. *ff. de Publ. jud.*

*Cætera omnia* Extraordinaria *dicuntur.*

*Horum autem omnium, sive extraordinariorum, sive* Publicorum judiciorum, quædam capitalia, quædam non capitalia. *l.* 2. *ff. d, tit.*

REGULA GENERALIS *circa judicia criminalia.*

MDCCCLXX. HUMANÆ rationis est, favere miserioribus; et prope inocentes dicere, quos absolute nocentes probare possumus. PAUL SENT. LIB. 4. *Tit.* 12. § 5.

### ARTICULUS I.

### *De Accusationibus.*

§ 1. *Qui accusare possint necne, et qui accusari.*

MDCCCLXXI. Prohibentur accusare, alii propter sexum (1) vel ætatem (2)... alii propter sacramentum (3)... alii propter magistratum (4)... alii propter delictum proprium (4)... alii propter turpem quæstum (5) ... alii propter conditionem (6) suam... alii propter suspicionem calumniæ... nonnulli propter paupertatem (7)... Hi tamen omnes (8), si suam injuriam exsequantur, mortemve propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur. *l.* 8. *l.* 9. *l.* 10. *l.* 11. *ff. de Accusat.*

Rationibus Juris congruit... accusationem tertiam ei qui duos reos delatos habet, non permitti ... nisi suas suorumque injurias persequatur. *l.* 16. *Cod. de His qui accus. non poss.*

Capitis reus, suspenso crimine, causam fisco (10) deferre non prohibetur *l.* 21. *ff. de Accusat.*

Constitutionibus observatur, ut non relatione criminum, sed innocentia, reus purgetur. *l.* 5. *ff. de Publ. jud.*

(1) Mulieres.

(2) Pupilli. Qua ætate autem adulti admittantur ad accusandum, vide *d. tit.* N. 1. in Notis.

(3) Milites.

(4) Majorem, qui et POTESTAS dicitur.

(5) Infames.

(6) Species in Reg. seq. item in eo qui pecuniam ad accusandum vel non accusandum accepisset. d. l. 8.

(7) Sic libertus patronum patronive liberos aut heredes accusare non potest, præterquam si jure mariti *Adulterii* agat; nec liberi parentes, alumnus educatorem. Sed nec frater fratrem gravis criminis postulare, levis autem potest.

(8) Qui minus habent quinquaginta aureis.

(9) Excipe libertos ac liberos.

(10) Non tamen adversus accusatorem suum. Vide Reg. seq.

MDCCCLXXII. Accusare non (1) licet Legatum Imperatoris, item Magistratum Populi Romani. *l.* 12. *ff. de Accusat.*

Ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detractione (2) Reipublicæ causa aberit. *l.* 15. § 1. *ff. ad L. Jul. de Adult.*

Omnibus Legibus (4) servi rei fiunt. *l.* 12. § 4. *ff. de Accusat.*

(1) Magistratu durante.

(2) Affectatione.

(3) In alia provincia: secus si in ea Reipublicæ operam dent, in qua accusantur.

(4) Excipe eas ex quibus pœna pecuniaria irrogatur, ut Julia *De vi privata.* d. l. 12.

§ 2. *Apud quem Magistratum accusatio instituenda, et de eligendo inter plures accusatore, item de libello accusationis.*

MDCCCLXXIII. Alterius provinciæ reus apud

eos accusatur et damnatur, apud quos crimen contractum (1) ostenditur. *l. fin. ff. de Accusat.*

(1) Nec prærogativa militiæ, jus revocandi tribuit; si non de militari delicto agatur : ex causa tamen potest judex loci delicti remittere ad judicem loci domicilii.

MDCCCLXXIV. Si plures existant qui accusare volunt, judex eligere debet eum qui accuset; æstimatis accusatorum personis, vel de dignitate, vel de eo quod interest, vel ætate, vel moribus, vel alia justa de causa. *l. 16. ff. de Accusat.*

MDCCCLXXV. Si cui crimen objiciatur, præcedere debet in crimen subscriptio (1). *l. 7. ff. d. tit.*

*In libello* Locus designandus est in quo (*crimen; V. G.*) adulterium commissum est, et persona cum qua admissum est, et mensis... Neque autem diem neque horam invitus comprehendit. *l.* 3. ff. *d. tit.*

*Cætera quæ formam et ordinem prosequendæ accusationis spectant, fuse exposita vide. Tit.* de Accusat. *Art.* 5.

(1) Per libellum quo accusator crimen proponat; et se, si calumniatus fuerit, ad pœnam talionis obstringat. Accedere debet cautio per fidejussores, de accusatione ad finem peragenda.

## § 3. *An per procuratorem quis stare in publico judicio possit.*

MDCCCLXXVI. Ad crimen judicii publici persequendum frustra procurator (1) intervenit, multoque magis ad defendendum. *l.* 13. § 1. *ff. de Publ. jud.*

Ubicumque absens damnari potest, ibi quemvis verba pro eo facientem audiri æquum est. *l.* 32. § 2. *ff. de Proc.*

Reos capitalium criminum absentes, etiam per procuratorem defendi, Leges publicorum permittunt. *l.* 3. *Cod. de Accusat.*

Absens reus causas absentiæ per procuratorem reddere potest. *l.* 71. *ff. de Procur.*

Servus et per procuratorem domini, æque ac per dominum, defendi potest. *l.* 11. *ff. de Publ. judic.*

Patronus libertum, et per procuratorem, ut ingratum accusare potest; et libertus per procuratorem respondere. *l.* 33. § 1. *ff. de Procurat.*

(1) Cujuscumque dignitatis sit accusator aut reus.

## § 4. *De Accusationis abolitione.*

### *De Abolitione publica.*

MDCCCLXXVII. Abolitio publice fit, ob diem insignem .... vel ob rem prospere (1) gestam. *l.* 8. *et l.* 9. *ff. ad SC. Turpill.*

Quum abolitio publica intervenit, *dantur* triginta dies repetendi utiles (2) ex quo feriæ finitæ sunt. *l.* 10. § 2. *ff. d. tit.*

Abolitione interveniente, eo jure *quis* repetit quo accusabat; nec possunt ei præscriptiones objici, quæ ante abolitionem non sunt objectæ. *l.* 7. *ff. d. tit.*

(1) Ex his causis, ex generali Principis Edicto, abolebantur omnes accusationes liberorum hominum jam in judicium deductæ.

(2) Non currunt ergo, quandiu accusator impeditus fuit.

### *De Abolitione privata.*

MDCCCLXXVIII. *Abolitio fit* Privatim, actore postulante (1). *l.* 10. *ff. d. tit.*

*Divi Fratres* rescripserunt; Nisi probetur evidenter consentire adversarium (2), abolitionem non dari. *l* 18. § 1. *ff. d. tit.*

Fallaciter incusantibus abolitio non dabitur. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

*Hujus abolitionis effectus est : 1.°ut accusator impune ab accusatione discedat.*

2.° Post abolitionem, idem crimen ab eodem in eundem instaurari non potest. *l.* 4. § 1. *ff. ad SC. Turpill.*

(1) Ex Decreto Magistratus pro tribunali cognescentis.

(2) Citra tamen ejus consensum dari poterit, si ante triginta dies accusator eam petierit, nec reus carcerem aut tormenta passus est. l. fin. ff. *d. tit.*

### *De Abolitione quæ fit. ex Lege.*

MDCCCLXXIX. Fit ex Lege abolitio, accusatore mortuo vel justa causa impedito. *l.* 10. *ff. ad SC. Turpill.*

Si accusator decesserit, nomen rei aboletur postulante reo; ita ut liceat alii ex integro repetere (1) reum. *l.* 3. § 4. *ff. de Accusat.*

Divi Fratres rescripserunt; Non debere cogi

(1) Intra triginta dies utiles. *d. l.* 3.

heredes accusatorum, exsequi crimina. *l.* 19. *ff. d. tit.*

§ 5. *De senatusconsulto Turpilliano contra tergiversatores accusatores.*

MDCCCLXXX. Is demum in Senatusconsultum (1) incidisse videtur, qui crimen (2) publici judicii detulit; et causa criminis ordinata (3), non impetrata (4) abolitione destitit (5). *l.* 1. *Cod. ad SC. Turpill.*

In Senatusconsultum Turpillianum incidunt qui subjecissent (6) accusatores, aut subjecti postulassent, nec peregissent reos. *l.* 15. *ff. ad SC. Turpill.*

Si posteaquam accusator destitit, reus decesserit; non ideo magis delictum accusatoris relevatur. *d. l.* 15. § 4.

(1) Cujus pœna erat mulcta cum infamia.

(2) In cæteris criminalibus causis qui destitit, ad Senatusconsultum non pertinet, sed officio judicis punitur.

(3) Id est, inscriptionibus depositis, fidejussore de persequenda lite præstito, reo sub custodia Officii facto. d. l. 1.

(4) Abolitioni æquipollet venia Principis.

(5) Sive ante, sive post litem contestatam; sive in causa principali, sive in causa appellationis : *d. tit.* N. 16. et 17.

(6) Non hi qui duntaxat accusatori fidejussores extiterunt.

MDCCCLXXXI. Destitisse accipiemus qui in totum animum deposuit, non qui distulit accusationem. *l.* 13. *ff. d. tit.*

Destitisse videtur, qui intra tempus reum suum non peregit (1). *l.* 6. § 2. *ff. d. tit.*

Non videtur desistere, qui exemptum (2) reum non defert. *l.* 12. *ff. d. tit.*

Eos de quorum calumnia agere non (3) permittitur, non incidere in pœnam SCti cavetur. *l.* 15. § 2. *ff. d. tit.*

(1) Ita, si animo desistendi cessavit; secus, si ideo quod fuit impeditus aut per simplicitatem : *d. tit.* N. 12.

(2) Abolitione publica interveniente.

(3) In quibus non facile præsumitur calumnia, qualis est maritus qui uxorem accusat jure viri (secus si ut extraneus); item is qui necessitate officii accusavit; item mulieres : Minores quoque; hi tamen tenentur, si non simpliciter, sed inita pactione destiterint.

§ 6. *De Accusatore calumniatore, item de prævaricatore.*

MDCCCLXXXII. Non utique qui non probat quod intendit, protinus calumniari videtur. *l.* 1. § 3. *ad SC. Turpill.*

Jure mariti vel patris qui accusat, potest sine calumniæ causa vinci. Paul. *apud Parint.*

Calumniæ pœna in paternæ (1) mortis accusatione cessat. *l.* 4. *Cod. ad SC. Turpill.*

(1) Aut liberorum.

MDCCCLXXXIII. Calumnia eo tempore coërceri solet, quo de causa præsente accusatore judicatur. *l.* 2. *Cod. de Calumn.*

*Adversus accusatorem judex* Si quidem ita pronuntiaverit Non (1) probasti, pepercit ei : sin autem pronuntiaverit Calumniatus es, condemnavit eum. *l.* 1. § 4. *ff. ad SC. Turpill.*

Calumniantes ad vindictam poscit similitudo (2) supplici. *l.* 10. *Cod. de Calumn.*

Qui calumniatores pronuntiantur, in publicorum duntaxat judiciorum quæstionibus, periclitari (3) solent. *l.* 5. *Cod. d. tit.*

(1) Idem et si dixit, *Temere accusasti.*

(2) Ex lege Remmia pœna erat ut fronti inureretur littera K, et infamia.

(3) In cæteris causis, qui pronuntiatus est calumniator, non fit ipso jure infamis; sed pro qualitate admissi, extra ordinem puniri solet : N. 9. *d. tit.*

MDCCCLXXXIV. Rescriptum est ut in criminibus quæ extra ordinem objiciuntur, prævaricatores eadem pœna afficiantur; qua tenerentur, si ipsi in Legem commisissent qua reus per prævaricationem (1) absolutus est. *l.* 6. *ff. de Prævar.*

(1) Hodie pœna est arbitraria.

§ 7. *De reo qui accusatorem corrupit.*

MDCCCLXXXV. In omnibus causis, præterquam in sanguine, qui delatorem corrupit, ex SCto pro victo habetur. *l.* 7. *ff. de Prævaric.*

Ignoscendum ei qui sanguinem suum qualiter qualiter redemptum voluit. *l.* 1. *ff. ad SC. Turpill.*

§ 8. *Quando extinguatur accusatio, et an bis moveri possit.*

MDCCCLXXXVI. Morte rei judicium solvitur, nisi tale fuit crimen (1) cujus actio et adversus heredes duret. *l.* 15. § 3. *ff. ad SC. Turpill.*

(1) Non tamen indistincte. Vide Reg. seq.

Ex judiciorum publicorum (2) admissis; non alias transeunt adversus heredes pœnæ bonorum ademptionis, quam si lis contestata et condemnatio fuerit secuta (3). Ex cæteris vero delictis pœna (4) incipere ab herede potest, si vivo reo accusatio mota est, licet non fuit condemnatio secuta. *l.* 20. *ff. de Accus.*

(2) Excipe crimina *Majestatis*, *Repetundarum*. *Peculatus*, *De residuis*, *Hæresis*; quæ etiam post mortem nocentis inchoari possunt.

(3) Imo et si secuta fuit, si provocatione suspensa erat, pœna bonorum ademptionis quæ non specialiter irrogata est, sed sequela est capitalis condemnationis, extinguitur. Tit. *de Appellat.* N. 60.

(4) Pecuniaria scilicet.

MDCCCLXXXVII. Ab alio delatum alius deferre non potest. *l.* 11. § 2. *ff. de Accusat.*

Crimen in quo alius destitit, vel victus recessit, alius objicere nemo (1) prohibetur. PAUL. SENT. *lib.* 1. *Tit.* 14.

Qui absolutus est, non prius accusetur quam de prioris accusationis prævaricatione constiterit, et pronuntiatum fuerit. *l.* 3. § 1. *ff. de Prævaricat.*

(1) Vide Tit. de *Accusat.* N. 41.

## ARTICULUS II.

*De custodia reorum.*

MDCCCLXXXVIII. Proconsul æstimare (1) solet, utrum in carcere recipienda sit persona, an militi tradenda, vel fidejussoribus committenda, vel sibi. *l.* 1. *ff.* de *Custod.*

Divus Pius rescripsit non esse in vincula conjiciendum, qui fidejussorres dare paratus est. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Servus si non defendatur, in vincula publica conjici jubetur, ut ex vinculis causam dicat. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Si confessus fuerit reus; donec de eo pronuntietur, in vincula publica conjiciendus est. *l.* 5. *ff. d. tit.*

De his qui carcere effracto evaserunt, sumendum supplicium (2) Divi Fratres rescripserunt, si per negligentiam custodum evaserunt, levius puniendos. *l.* 1. *ff. de Effract.*

Si quis reum criminis pro quo satisdedit, non exhibuerit; pœna pecuniaria (3) plectitur. Puto et si dolo non exhibeat, etiam extra ordinem damnandum. *l.* 4. *ff. de Custod. reor.*

(1) Tum ex criminis qualitate, tum ex rei dignitate et facultatibus.

(2) Quamvis innocentes criminis propter quod incarcerati sunt.

(3) Ejus summæ quæ in cautione comprehensa est; sin, quam statuet Prætor.

## ARTICULUS III.

*De quæstionibus tam testium quam reorum.*

§ 1. *In quibus causis, et de quibus reorum aut testium personis quæstio habenda sit necne.*

MDCCCLXXXIX. Quæstiones (1) neque semper in omni causa et persona desiderari debere arbitror; et quum capitalia et atrociora crimina non aliter investigari possunt quam per servorum quæstiones, efficacissimas eas esse, et habendas censeo. *l.* 8. *ff. de Quæst.*

Divus Pius rescripsit, posse de servis haberi quæstionem *etiam* in pecuniaria causa; sed hoc ita, si aliter veritas inveniri non possit. *l.* 9. *ff. tit.*

Milites (2) neque tormentis, neque plebeiorum pœnis in causis criminum subjungi præcipimus. *l.* 8. *Cod. de Quæstion.*

Etiamsi quis desierit Decurio esse, deinde damnetur; non esse torquendum (3), in memoriam prioris dignitatis, placet. *l.* 14. *ff. de Decur.*

Divo Marco placuit, Eminentissimorum et Perfectissimorum usque ad pronepotes liberos, plebeiorum pœnis vel quæstionibus non subjici; si prioris gradus liberos, per quos ad ulteriorem privilegium transgreditur, nulla macula aspergat. *l.* 11. *Cod. d. tit.*

(1) Verba sunt Edicti Divi Augusti.

(2) Hoc privilegium et ad eos qui militia missi sunt, modo non ignominiæ causa, et ad militum veteranorumque filios porrigitur.

(3) Tormentis Plebeiorum: sed plumbatarum ictibus obnoxii erant.

MDCCCXC. Ex libero (1) nomine, pro testimonio non vacillante, questionem haberi non oportet. *l.* 15. *ff. de Quæst.*

Si quis ne de eo quæstio agatur liberum se dicat, divus Hadrianus rescripsit; Non esse eum ante torquendum quam liberale judicium experiatur. *l.* 12. *ff. d. tit.*

(1) Obtinet regula, etiam in deportato. Fallit, quum manumissus est quis ut quæstioni subduceretur; item in arenario et similibus personis, in quibus causis eorum testimonium recipitur; denique in crimine *Majestatis.*

Nec de statulibero in pecuniariis causis (2) quæstio habenda est. *l.* 9. § 3. *ff. d. tit.*

De minore quatuordecim annis, quæstio habenda non est. *l.* 10 *ff. d. tit.*

(2) At in criminalibus causis, cum tormentis testimonium ejus recipitur; puta in adulterio: l. 8. § 1. ff. *d. tit.*

§ 2. *Pro quo et adversus quem quis quæstioni subjici aut in testimonium admitti possit.*

MDCCCXCI. Non oportet salutem dominorum, servorum arbitrio committi. *l.* 18. § 5. *ff. d. tit.*

Non (1) debet initium probationum de domo rei accusator sumere; dum aut libertos ejus quem accusat aut servos, in testimonium vocat. *l.* 10. § 4. *ff. d. tit.*

Servo qui ultro aliquid de domino (2) confitetur, fides non accommodatur. *d. l.* 18. § 5.

(1) Vide hujus Regulæ exceptiones *d. tit.* N. 18, 19 et 20. Prima est ut in criminibus Majestatis, Falsæ monetæ, Arctioris annonæ, fraudati Census, Adulterii, si conjux conjugis vitæ insidiatus sit, servi in dominos torqueantur. Altera exceptio est, si servus ideo sit comparatus ut testimonio subduceretur. Regula porrigitur et ad eos quorum vel pro parte domini sumus. et ad liberos homines qui bona fide nobis serviunt; et ad eos quos distraximus, ob memoriam pristini dominii.

(2) Puta, dum in se torquetur.

MDCCCXCII. *Servos* Patris, non debere torqueri in filium constitutum est; nec filii servos, in caput patris. *l.* 10. § 2. *ff. d. tit.*

Insolidum est et grave exemplo, audiri servos adversus tutores vel matrem dominorum suorum; nisi Tutelæ agatur. *l.* 2. *Cod. de Quæstion.*

Servum mariti in caput uxoris torqueri posse, Trajanus rescripsit. *l.* 1. § 11. *ff. Quæst.*

Servum municipum posse in caput civium torqueri rescriptum est, quia non sit illorum servus. *d. l.* 1. § 7

Quoties de dominio mancipiorum tractatur; de se ipsa esse interroganda, Juris auctores probant. *l.* 12. *Cod.* 2. *d. tit.*

MDCCCXCIII. In quem (1) quis invitus testimonium dicere non cogitur, in eum nec torqueri debet. *d. l.* 1. § 10.

Is qui de se confessus est (2), in caput aliorum non torquebitur. *l.* 16. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Ut in fratrem, etc.

(2) Ultro. Ne (inquit Paulus *Sent.* 1. 20. 7.) *alienam salutem in dubium deducat, qui de sua desperavit.*

§ 3. *Quando ad quæstionem deveniendum.*

MDCCCXCIV. Non est a tormentis incipiendum. *l.* 1. *ff. d. tit.*

Ad tormenta servorum ita demum veniri oportet quum suspectus est reus; et aliis (1) argumentis ita probationi admovetur, ut sola confessio servorum deesse videatur. *d. l.* 1. § 1.

*Reus*, Si præstita fuerint ex scelere argumenta, ut videantur accedere ad verisimilia causæ crimina .... torquebitur. *l.* 3. *Cod. de Quæst.*

*Etiam* Qui sine accusatore in custodiam recepti sunt, quæstio de his habenda non est; nisi si aliquibus suspicionibus urgeantur. *l.* 22. *ff. d. tit.*

(1) Unus testis ad hoc non sufficit: N. 26. *d. tit.* ex l. 20.

§ 4. *Quæ in quæstione observentur, et quæ sit ejus fides.*

MDCCCXCV. Qui quæstionem habiturus (1) est, non debet specialiter interrogare an Titius fecerit, sed generaliter quis fecerit. *l.* 1. § 21. *ff. d. tit.*

*In quæstionibus*, A suspectissimo incipiendum est, et a quo facillime posse (2) verum scire judex crediderit. *d. l.* 1. § 2.

Ita quæstionem haberi oportet, ut servus salvus sit innocentiæ vel supplicio. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Reus evidentioribus argumentis oppressus, repeti in quæstione potest si, in tormenta animum corpusque duraverit. *l.* 18. § 1. *ff. d. tit.*

*Servi reorum, et accusatoris, in quibus criminibus quæstio de his habetur, ne metuant verum dicere, post quæstionem habitam fisco addicuntur. Servi extraneorum, dominis suis redduntur:* Tit. de Quæst. *Art.* 5.

(1) Habetur autem præsentibus accusatore, reo, et patronis eorum.

(2) Puta, a timidiore, juniore.

MDCCCXCVI. Quæstioni fidem non semper, non tamen nunquam habendam .... Etenim res est fragilis et periculosa, et quæ veritatem fallat. *l.* 1. § 23. *ff. d. tit.*

Et ex sermone, et ex eo qua quis constantia, qua trepidatione quid dicitur, vel cujus existimationis in civitate sua est, quædam ad illuminandum veritatem emergunt. *l.* 10. § 5. *ff. d. tit.*

Convictis confessisque ad societatem scelerum

vocantibus eos à quibus apprehensi sunt, facile credi (1) non oportet. *l.* 4. *Cod. de Quæst.*

(1) Credetur tamen; si is qui eos prodidit, detegatur id fecisse ne adversus ipsum testimonium dicentes audirentur.

## ARTICULUS IV.

### *De Pœnis.*

#### § 1. *De Pœnis capitalibus.*

MDCCCXCVII. Capitalium pœnarum isti gradus sunt; summum (1) supplicium; proxima mortis pœna, metalli coercitio; deinde in insulam deportatio. *l.* 28. *ff. de Pœn.*

*Cæteræ pœnæ non capitales sunt.*

(1) Quod erat crux, vivi comburium, aut ad bestias damnatio in humiliores; decollatio in honestiores. Cæteræ supplicii species reprobantur.

MDCCCXCVIII. Qui ultimo supplicio damnantur, statim (1) et civitatem et libertatem perdunt. *l.* 29. *ff. d. tit.*

In metallum, sed et in ministerium metallicorum damnati (2), servi fiunt; sed pœnæ (3). *l.* 36. *ff. d. tit.*

Inter eos qui In metallum, et eos qui In opus metalli damnantur, differentia in vinculis tantum est. *l.* 8. § 6. *ff. de tit.*

(1) In servilem conditionem deducuntur. Et hæc servitus *Pœnæ*; ideo inventa, ne contra priscas Romanorum leges in caput civis animadverti videatur.

(3 Modo in perpetuum damnati sint; idem dic de his qui ad ludum gladiatorium damnabantur.

(3) Non sunt Cæsaris servi, nec dominum habent nisi pœnam.

MDCCCXCIX. Deportatio ad tempus non est. *l.* 18. § 1. *ff. de Interd. et releg.*

Deportatus civitatem amittit, non libertatem. *l.* 15. ff. *d. tit.*

In opus publicum perpetuo dati, et in insulam deportati, ea quæ Juris Civilis (1) sunt non habent, quæ Juris Gentium sunt habent. *l.* 17. § 1. ff. *de Pœn.*

(1) Ut jura hereditatum, testamentorum, tam activa quam passiva: *Directis* actionibus agere et conveniri non possunt, *Utilibus* tamen possunt.

*Deportati liberis* Ea sola deportationis Sententia aufert, quæ ad fiscum (2) perveniunt. *l.* 97. Hermogen. lib. 3. Juris epitom.

Præsidem deportare non posse nulla dubitatio est, sed Præfectus Urbi jus deportandi habet. *l.* 2. § 1. ff. *de Pœn.*

(2) Scilicet bona paterna quæ publicantur; non jura nobilitatis, non jura familiæ, etc.

#### § 2. *De Relegatione.*

MCM. *Relegatio seu* Exilium triplex est; aut certorum (1) locorum interdictio; aut lata fuga, ut omnium locorum interdicatur præter certum (2) locum; aut relegatio in (3) insulam. *l.* 5. ff. *de Interd. et releg.*

Interdicere quis ea provincia potest quam regit, alia non (2) potest. *l.* 7. § 10. ff. *d. tit.*

Relegatus non potest Romæ morari, licet Sententia non sit comprehensum; nec in civitate in qua versatur Princeps, vel per quam transit. *l.* 19. ff. *d. tit.*

(1) Ut si quis a patriæ suæ territorio arceatur.

(2) Ut si damnetur quis ut domo sua vel ut civitate sua non egrediatur.

(3) Quæ sit in provincia Præsidis qui condemnavit; sin, debet relinquere Principi ut eam assignet. Est et relegatio in *Oasim*, regionem Ægypti culicibus infestam.

(4) Nisi ea sit, ex qua reus oriundus est.

MCMI. Magna differentia est inter deportationem et relegationem; deportatio civitatem et bona adimit, relegatio neutrum tollit. *l.* 14. § 1. ff. *d. tit.*

Relegatus integrum statum suum retinet, et patriam potestatem. *l.* 18. ff. *d. tit.*

*Quinimo* Relegatus statuis et imaginibus honorari non prohibetur. *l.* 17. ff. *d. tit.*

MCMII. In insulam relegari et ad tempus et in perpetuum quis potest. *l.* 7. § 2. ff. *d. tit.*

*Tempus quo quis in custodia fuit donec ad locum exilii proficisceretur, computandum est in tempus exilii. l.* 23. *Cod.* de Pœnis.

#### § 3. *De Pœnis quæ coercitionem corporis continent, item de pecuniariis.*

MCMIII. Coercitionem corporis continent, fustium admonitio, flagellorum castigatio, vinculorum (1) verberatio. *l.* 6. § *fin. et l.* 7. ff. *de Pœn.*

(1) Gothofredus censet *Vincula* hic accipi pro habena aut loris.

MCMIV. Vel certe quantitatis mulcta quis condemnetur, vel ademptione partis bonorum. Universa autem bona, citra pœnam exilii perpetui, *fisco* adjudicari Sententia non oportet. *l.* 39. ff. *de Jur. fisc.*

Generaliter placet, Legibus publicorum judiciorum et privatorum; ut qui extra ordinem cognoscunt, eis qui pœnam pecuniariam egentes eludent, coercitionem extraordinariam indicant. *l.* 1. § 3. ff. *de Pœn.*

§ 4. *De Pœnis quæ in dignitatis depositione aut interdictione consistunt.*

MCMV. Ut senatoribus, ita solet Decurionibus Ordine interdici; vel ad tempus, vel in perpetuum. *l.* 7. § 20. ff. *de interdict. et releg.*

Motum Senatu, Romæ morari (1) Severus et Antoninus permiserunt. *l.* 3. ff. *de Senat.*

Potest alicui et unus honor interdici. *d. l.* 7. § 22.

Perquam ridiculum, eum qui minoribus honoribus pœnæ causa prohibitus sit, ad majores aspirare; majoribus tamen prohibitus, minores petere non prohibetur. *d.* § 22.

*Honoribus pœnæ causa prohibitum*, Honore quidem arceri puto, sed impendia debere præstare. *l.* 8. ff. *d. tit.*

*At* Muneribus si quis pœnæ causa prohibeatur; nihil valebit Sententia. *d. l.* 8. § 22.

(1) Cæterum nec judex esse potest, nec testis: l. 22. ff. *de Senator.*

MCMVI. Potest ita interdici cui, ne apud tribunal Præsidis postulet; et tamen apud Legatum non prohibetur (2) agere. *l.* 9. § 2. ff. *de Pœn.*

Plus est Foro quam Advocationibus interdicere; si quidem huic omnino forensibus negotiis immiscere se non permittatur. *d. l.* 9. § 4.

Præses, ultra administrationis suæ tempus, interdicere alicui arte sua uti non potest. *l.* 43. ff. *d. tit.*

(1) At non vice versa.

§ 5. *Quæ aliæ pœnæ reprobentur.*

MCMVII. Carcer ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet. *l.* 8. § 9. ff. *d. tit.*

Quæstionis habendæ causa, neminem damnandum. *l.* 21. ff. *de Quæst.*

Ne quis pro coercitione delicti, cuicumque corpori, quum alterius sit corporis, addicatur. *l.* 19. *Cod. de Pœnis.*

§ 6. *Quomodo æstimetur natura aut atrocitas criminis, in irroganda pœna.*

MCMVIII. 1. In maleficiis voluntas (1) spectatur, non exitus. *l.* 4. ff. *ad L. Corn. de sic.*

*At* Cogitationis pœnam nemo patitur. *l.* 18. ff. *de Pœn.*

2. Aut facta puniuntur, aut dicta, aut scripta, aut consilia. Hæc *autem* quatuor consideranda sunt, septem modis; causa, persona (2), loco (3), tempore (4), qualitate (5), quantitate (6), eventu (7). *l.* 16. ff. *d. tit.*

(1) Non tamen mera. Vide Reg. seq.

(2) Ejus qui fecit; cujus quis conditionis, ætatis; an is sit qui prima vice, an is qui jam peccaverit; item inspicitur persona ejus in quem admissum est: mox infra.

(3) Locus distinguit *Sacrilegium* a *Furto.*

(4) Aliter fur diurnus, aliter nocturnus.

(5) Sic *Rixa* discernitur a *Grassatura.*

(6) Distinguit *Furtum* ab *Abigeatu*; levius ab atrociori, mox infra Reg. sin.

(7) In percussione, prout mors secuta est necne.

*Ad* Causam *pertinet quod* Delinquitur, aut proposito, aut impetu, aut casu. *l.* 11. § 2. ff. *d. tit.*

3. *Punitur* Aliter qui in dominum parentemve ausus est, quam qui in extraneum; in Magistratum, quam qui in privatum. *l.* 16. § 3. ff. *d. tit.*

Furta domestica, si leviora sunt, non admittenda est accusatio. *l.* 11. § 1. ff. *d. tit.*

§ 7. *De æstimando probationum modo.*

MCMIX. Satius est impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare. *l.* 5. ff. *de Pœn.*

Non de suspicionibus debet quis damnari. *d. l.* 5.

MCMX. Severus rescripsit; Confessiones reorum pro exploratis facinoribus haberi non oportere; si nulla probatio religionem cognoscentis instruat. *l.* 1. § 17. ff. *de Quæst.*

Si quis ultro de maleficio fateatur, non semper ei fides habenda. *d. l.* 1. § 27.

Vanæ voces populi non sunt audiendæ. *l.* 12. § 1. *Cod. de Pœnis.*

§ 8. *An pœna relinquatur arbitrio judicis, et quomodo æstimetur.*

MCMXI. *In publicis judiciis*, Facti quæstio in

arbitrio est judicantis; pœnæ vero persecutio, non ejus voluntati, sed Legis auctoritati reservatur. *l.* 1. § 4. ff. *ad SC. Turp.*

Quamvis de pœna *judex* nihil subjecerit, tamen Legis pœna exercebitur. *d. l.* 1.

Hodie licet ei qui extra ordinem de crimine cognoscit, quam vult Sententiam ferre, ita tamen ut rationem non excedat. *l.* 13. ff. *de Pœn.*

MCMXII. Interpretatione legum pœnæ molliendæ sunt, potius quam exasperandæ. *l.* 42. ff. *d. tit.*

Nec vel severitatis aut clementiæ gloria affectanda est. *l.* 11. ff. *d. tit.*

In levioribus proniores ad lenitatem judices esse debent, in gravioribus severitatem Legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi. *d. l.* 11.

Evenit ut maleficiorum supplicia exacerbentur, quoties multis personis grassantibus exemplo opus sit. *l.* 16. § 10. ff. *d. tit.*

Palam (1) delinquentes, ut errantes, majore pœna excusantur; clam committentes, ut contumaces plectuntur. *l.* 68. ff. *de Rit. nupt.*

Si diutino tempore quis in reatu fuerit, aliquatenus pœna sublevanda erit. *l.* 25. ff. *de Pœn.*

(1) Species Regulæ est in incestis nuptiis.

### § 9. *De inspicienda conditione personæ circa pœnam.*

MCMXIII. Majores nostri severius servos, quam liberos; famosos, quam integræ famæ homines puniunt. *l.* 28. § 16. ff. *d. tit.*

Non omnes fustibus cædi solent, sed hi duntaxat qui liberi sunt, et quidem tenuiores; honestiores fustibus non subjiciuntur. *d. l.* 28. § 2.

Ex quibus causis liber fustibus cæditur, ex his servus flagellis cædi et domino reddi jubetur; et ex quibus liber fustibus cæsus in opus publicum (1) damnatur, ex his servus sub pœna vinculorum (2) flagellis cæsus domino reddi jubetur. *l.* 10. ff. *d. tit.*

Statuliberum quasi liberum jam puniendum Divus (3) Pius rescripsit. *l.* 9. § 16. ff. *d. tit.*

Decuriones propter capitalia crimina deportandos (4) vel relegandos, Divi Fratres rescripserunt. *l.* 6. § 2. *ff. de Interd. et releg.*

(1) Quæ pœna *Operis publici* in solos liberos cadit: at *Metalli* servis et liberis communis est.

(2) Pœna *Vinculorum* sicut *Flagellorum*, in solos servos cadit. Est autem *Pœna vinculorum*, ea qua servus damnatur ut vinctus opus faciat domino.

(3) Vide Notas ad Tit. *de Pœn.* N. 62.

(4) Non summo supplicio afficiendos, multomious pœna metalli aut operis publici. Regula fallit in crimine Majestatis et Parricidii.

Parentes et liberi Decurionum in eadem causa sunt. *l.* 9. § 12. *ff. de Pœn.*

Honor veteranis in eo habitus est, ut liberi eorum usque ad primum gradum pœna metalli vel operis publici non afficiantur. *l.* 5. *Cod. de Pœnis.*

MCMXIV. Placuit (1) non eam pœnam subire quem debere, quam conditio ejus admittit eo tempore quo Sententia fertur; sed quam sustinuerat, si eo tempore erat Sententiam passurus quum deliquisset. *l.* 1. *ff. de Pœnis.*

(1) Hoc ita in publicis judiciis. Aliter in extraordinariis: l. 5. ff. *Si ex nox. caus.*

### § 10. *De executione pœnæ.*

MCMXV. Prægnantis mulieris pœna differtur, donec pariat. *l.* 3. *ff. d. tit.*

Famosos latrones, in his locis ubi grassati sunt, furca figendos compluribus placuit. *l.* 28. § 15. *ff. d. tit.*

In metallum damnati, si valetudine aut ætatis infirmitate, inutiles operi deprehendantur, à Præside dimitti poterunt; si vel cognatos vel affines habeant (1), et non minus decem annis pœnæ suæ functi fuerint. *l.* 22. *ff. d. tit.*

(1) Vide Not. ad h. l. Tit. *de Pœnis.* N. 68.

### § 11. *De Pœna non obtemperantium augenda:*

MCMXVI. Qui ad tempus relegatus est, si redeat, in insulam relegetur. Qui relegatus in insulam, excesserit; deportetur. Qui deportatus evaserit, capite puniatur. *l.* 28. § 13. *ff. d. tit.*

Quisquis in opus damnatus, refugit; duplicato tempore damnari solet. *l.* 8. § 7. *ff. d. tit.*

Generaliter dicitur; Quoties decennium excessura est duplicatio, non esse tempore pœnam arctandam. *d.* § 7.

MCMXVII. Nemo potest commeatum remeatumve dare exuli, nisi Imperator. *l.* 4. *ff. d. tit.*

## ARTICULUS V.

### *De bonis damnatorum, et eorum qui sibi mortem consciverunt; et de cadaveribus eorum.*

### § 1. *Quando, ex quo tempore, et quæ bona damnatorum publicentur.*

MCMXVIII. Damnatione bona publicantur,

quum aut vita adimitur aut civitas. *l.* 1. *ff. de Bon. damn.*

Non ut quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet; sed post condemnationem. *l.* 2. *ff. d. tit.*

Reus, præterquam Majestatis, bona sua administrare potest. *l.* 11. § 1. *ff. d. tit.*

Pendente appellatione, bona non publicantur. *d. l.* 11.

In fraudem res alienatæ revocantur. Idem Juris est et si non quæratur (1). *l.* 45. *ff. de Jur. fisc.*

Publicatis bonis; quicquid postea acquiritur, non sequitur (1) fiscum. *l.* 22. § 5. *ff. Mandati.*

Deportati, nec earum quidem rerum quas post pœnam irrogatam habuerint, heredem habere possunt; sed et hæ publicantur. *l.* 26. *ff. de Jur. fisc.*

(1) Id est, acquirere ommittatur.

(2) Nisi post mortem damnati. Vide Reg. seq.

MCMXIX. Quinque Legibus (1) damnatæ mulieris dos publicatur; Majestatis, Vis publicæ, Patricidii, De veneficis, De sicariis. *l.* 3. *ff. de Bon. damn.*

Si soluto filiæ matrimonio pater damnatus sit, posteaquam (2) filia ei consensit ut dotem repeteret; fiscus eam repetet. *l.* 10. § 1. *ff. d. tit.*

(1) Et cæteris causis remanet apud virum.

(2) Secus si ante.

MCMXX. Ob maritorum culpam uxores inquietari, Leges vetant. *l.* 2. *Cod. Ne ux. pro mar.*

Servorum capitis damnatorum peculia, dominis non auferri notum est. *l.* 11. *Cod. de Bon. damn.*

Si filius deportari meruit, peculium ejus nec quod in castris acquisiit, auferri (1) debet. *l.* 3. *Cod. ff. d. tit.*

(1) Patri.

§ 2. *De his quæ a publicatione excipiuntur.*

MCMXXI. *Filii* Etiam hi qui ante concepti, et post damnationem nati sunt, portiones (1) ex bonis patrum damnatorum accipiunt. *l.* 1. § 1. *ff. de Bon. damn.*

(1) Interdum totum Imperatores, quum plures essent liberi, concesserunt: Theodosius definivit ut portio quæ liberis damnati servatur, esset dimidia. Ad hanc veniunt et adoptivi; veniunt etiam emancipati, sed ita ut suis propria bona conferre teneantur.

Liberis ejus cui pars dimidia duntaxat bonorum ablata est, partes non dantur. *d. l.* 1. § 3.

In his quæ per flagitium damnatus acquisiit, portiones liberorum non augentur. *l.* 7. § 4. *ff. d. tit.*

De bonis matris deportatæ, filiis nihil deberi exploratissimi Juris est. *l.* 6. *Cod. de Bon. proscr.*

MCMXXII. *Patronis*, Liberis etiam (1) patronorum, integrum jus patronatus servatur in bonis liberti cujus bona publicata sunt. *l.* 8. *ff. de Bon. damnat.*

*Excipiuntur etiam a publicatione, Pannicularia; de quibus vide Tit.* de Bon. damnat. *N.* 8.

(1) Etiamsi existat filius liberti, a quo excludantur.

§ 3. *De bonis eorum qui sibi mortem consciverunt.*

MCMXXIII. *In his qui mortem sibi inferunt*, Non facti sceleritatem esse obnoxiam, sed conscientiæ metum in reo veluti confesso teneri placuit. *l.* 3. *ff. de Bon. eor. qui mort.*

Ita demum dicendum est bona ejus qui sibi manus intulit, fisco vindicari; si eo crimine nexus fuit, ut, si convinceretur, bonis careat. *d. l.* 3. § 3.

Qui rei criminis non postulati, mortem sibi intulerunt; bona eorum fisco non vindicantur. *d. l.* 3.

Si quis conscita morte in reatu decesserit; D. Pius rescripsit, si parati sint heredes defensiones suscipere, non esse bona publicanda; nisi de crimine fuerit probatum. *d. l.* 3. § 8.

§ 4. *De Cadaveribus damnatorum.*

MCMXXIV. Corpora animadversorum, quibuslibet petentibus (1) ad sepulturam danda sunt. *l.* 3. *ff. de Cadav. punit.*

Si quis in insulam deportatus vel relegatus fuerit; non licet eum aliobi sepelire, inconsulto Principe. *l.* 2. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet si id petitum fuerit. Interdum tamen denegantur, maxime in crimine *Majestatis.*

## ARTICULUS VI.

*De Reis absentibus et contumacibus.*

MCMXXV. Hoc Jure utimur, ne absentes damnentur. *l.* 1. *ff. de Requir. reis.*

Melius statuetur; in absentes, pecuniarias quidem pœnas, vel eas quæ existimationem contingunt, si sæpius admoniti per contumaciam desint, statui posse; verum si quid gravius, puta metalli vel capitis pœnam, non esse absentibus irrogandam. *l.* 5. *ff. de Pœn.*

MCMXXVI. Absentem capitali crimine accusari non posse; sed requirendum tantummodo adnotari solere, si desit, vetus est Jus. *l.* 6. *Cod. de Accusation.*

Mandatis cavetur, intra annum requirendorum bona obsignari; ut, si redierint et se purgaverint, integram rem suam habeant. Si nec responderint, nec qui se defendant habuerint; post annum bona in fiscum coguntur. *l.* 5. *ff. de Requir. reis.*

*Requirendus adnotatus*, Si intra annum mortuus sit, criminis causa expirat; et bona ejus ad successores transmittuntur. *l.* 1. § 4. *ff. d. tit.*

Qui intra annum noluerit redire, res ejus fisco vindicentur (1); etsi probatione dilucida innocentiam suam purgaverit, nihilominus facultates ejus penes fiscum remaneant. *l.* 2. *Cod. de Requir. reis.*

Sciendum est, nulla temporis præscriptione, causæ defensione (2) summoveri eum qui requirendus adnotatus est. *l.* 4. § 2. *ff. de Requir.*

Criminalis programmatis tenor, non tantum patrimonium debet transferre, sed et existimationem lædere. *l.* 3. *Cod. de Requir. reis.*

(1) Nisi obstet fisco præsciptio viginti annorum; si intra hoc tempus, ex die quo reus requirendus annotatus est, bona ejus occupare cessavit.

(2) Scilicet ut purget crimen, non ut recuperet bona.

## ARTICULUS VII.

*De restitutione in integrum, capitalem Sententiam passis concessa.*

MCMXXVII. Si in metallum damnatus restituatur, magis est ut non extinguat servitus jus patronatus. *l.* 1. § 1. *ff. de Sent. pass. et rest.*

In insulam deportato *patre aut* filio, *et restituto*, potestas tamen patria repetita non videtur. *l.* 6. *et l.* 9. *Cod. de Sentent. pass. et restit.*

Generalis indulgentia Nostra reditum deportatis tribuit, non etiam loca militiæ pridem adempta concessit, nec illibatam existimationem reservavit. *l.* 7. *Cod.*

Non ideo quod ex indulgentia Principis pœna quis liberatus esset, etiam bonorum restitutionem impetravit; nisi speciale beneficium super hoc fuerit impetratum. *l.* 2. *Cod.*

MCMXXVIII. Princeps bona concedendo (1), videtur etiam obligationes (2) concedere. *l.* 21. *ff. de Verb. signif.* Paul. lib. ii. ad Edit.

(1) Ei quem pœnam capitalem passum restituit.

(2) Id est, restituit ei et adversus eum actiones quæ ante Sententiam ei et in eum competerent. Secus, si Princeps ei non universa bona, sed aliquid duntaxat ex ipsius bonis restituit.

## ARTICULUS VIII.

*De variis singularibus judiciorum publicorum speciebus.*

### § 1. *De Crimine Majestatis.*

MCMXXIX. Majestatis (1) crimen, illud est quod adversus populum Romanum, vel adversus securitatem committitur. *l.* 1. § 1. *ff. ad L. Jul. Maj.*

Lubricum linguæ, non facile ad pœnam trahendum est. *l.* 7. § 3. *ff. ad L. Jul. Maj.*

Si quis petulanti maledicto Numina Nostra crediderit lacessenda ... si id ex levitate processerit, contemnendum est; si ex insania, miseratione dignissimum; si ab injuria, remittendum. Theodosius. *l. un. Cod. Si quis Imp. maled.*

In causa Majestatis, omnium æqua conditio est. *l.* 4. *Cod. d. tit.*

Post Divi Marci Constitutionem, hoc Jure uti cœpimus; ut, etiam post mortem nocentium, crimen Majestatis inchoari possit (2); ut convicto mortuo memoria ejus damnetur, et bona eripiantur. *l.* 7. *Cod. d. tit.*

(1) Hujus duplex species, *Perduellio* quæ admittitur ab eo qui hostili animo quid adversus populum Romanum, aut Imperatorem qui in jus ejus successit molitur: et crimen *Læsæ Majestatis* simpliciter, quod admittitur ab eo qui, licet non habens hunc hostilem animum, tamen audaci aliquo facto potestatem publicam turbat, vel debitam Principi et Magistratibus venerationem atrociter offendit.

(2) Regula non de quibusvis *Majestatis* capitibus, sed de perduellione accipienda.

### § 2. *De Lege Julia* De *Adulteriis.*

*Regula communis adulterio et stupro.*

MCMXXX. Ab his *demum* fœminis pudicitiæ

ratio requiritur, quæ matrisfamiliæ (1) nomen retinent. *l.* 29. *Cod. ad L. Jul. de Adult.*

(1) Non cadit igitur accusatio adulterii aut stupri, in ancillas, scenicas, lenas, cauponarias, aliasque turpes fœminas. Ea tamen quæ palam corpore suo quæstum facit, non potest quidem quum vidua est, utpote turpis mulier, accusari stupri: at si nupta sit, potest a marito adulterii accusari; ne ideo vir repellatur, quod gravius offenditur.

### I. *De Adulteriis.*

MCMXXXI. Nec matrimonium qualecunque (1), nec spem (2) matrimonii violare permittitur (3). *l.* 13. § 3. *ff. ad L. Jul. de Adult.*

Adulterium sine dolo (4) malo non committitur. *l.* 43. *ff. d. tit.*

(1) Ergo et ea quæ uxoris loco retinetur, licet uxor esse jure non possit, et concubina quæ *Matronæ* nomen non amisit (puta, patroni sui concubina), potest adulterii accusari.

(2) Nam et in sponsa adulterium vindicatur.

(3) Mulieri: viro autem impune est.

(4) Dolus abest, in muliere quæ vim passa est: item in eo qui eam duxit quam existimabat solutam viro.

MCMXXXII. Crimen Adulterii maritum, retenta in matrimonio uxore inferre non posse, nemini dubium est. *l.* 11. *Cod. d. tit.*

Marito (1) primum, vel patri (2) filiam intra dies sexaginta (3) divortii, accusare permittitur; nec ulli alii in id tempus. *l.* 14. § 2. ff. *ad L. Jul. de Adult.*

Derelictam a marito accusationem, etiam ab alio excitari (4) utile est. *l.* 26. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Hoc ita, si justæ fuerint nuptiæ: et vir non fuerit infamis; alioquin potest duntaxat jure extranei accusare.

(2) Ita tamen ut maritus ipsi præferatur.

(3) Utiles. His elapsis, poterit adhuc accusare, sed jure extranei.

(4) Ad hoc dantur quatuor menses, ex quo tempus viro concessum elapsum est, qui et ipsi utiles sunt; ita tamen ut quinquennium continuum, a die admissi criminis, non excedant.

MCMXXXIII. Probatam a marito uxorem et quiescens matrimonium, non debet alius turbare (1) inquietare, nisi lenocinii maritum accusaverit. *l.* 26. ff. *d. tit.*

(1) Accusando eam adulterii in hoc matrimonio commissi; at licet extraneo adulterum ejus mulieris accusare.

*Nupta quoque muliere; tametsi* Vir lenocinii prior non postuletur, adulterii crimen contra adulterum ab extrario poterit (2) inferri. *l.* 39. § 1. ff. *ad L. Jul. de Adult.*

Nuptam, adulterii ream postulari posse in priore matrimonio commissi, dubium non (3) est. *l.* 5. ff. *d. tit.*

Sero *quis* accusat mores (4), quos uxorem ducendo probavit. *l.* 13. § 10. ff. *d. tit.*

Lenocinium mariti, ipsum onerat, non mulierem (5) excusat. *l.* 2. § 5. ff. *d. tit.*

Periniquum ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat. *l.* 13. § 5. ff. *ad L. Jul. de Adult.*

Cur improbat maritus mores, quos ipse aut ante corrupit aut postea probavit? *l.* 47. ff. *Solut. matrim.*

*Adulterii*, Etiam adversus proprium servum, accusationem instituere dominus potest. *l.* 5. ff. *de Accus.*

Reos Adulterii duos simul marem et fœminam fieri Lex Julia vetat. *l.* 8. *Cod. de L. Jul. de Adult.*

Pœna (6) Adulterii, relegatio et publicatio tertiæ partis bonorum. Paul. sent. *lib.* 2. *Tit.* 27. § 13.

(2) Ab extraneo, non ab ipso marito; et quidem contra adulterum, non contra mulierem.

(3) Ita tamen ut adulter ejus prius peragi debeat; et si absolutus fuerit non possit amplius mulier a quoquam accusari. Quod si mulier fit innupta; vel si vir eam accusaturus denuntiaverit ei ne nuberet; liberum est, an mulierem, an adulterum, prius quis accusare malit.

(4) Puta, stuprum, aut adulterium commissum antequam eam duceret.

(5) Adeoque exceptio *Lenocinii* viri, videlicet quod mulierem deprehensam in adulterio, non statim ejecerit, repellit quidem maritum ab accusatione adulteri, non ab accusatione mulieris. Verum ex hac causa repellitur ab actione civili *De moribus*, ad quam duæ regulæ sequentes referendæ sunt.

(6) Lege Constantinini pœna mortis, quam Justinianus servavit in adultero, contentus ut mulier in monasterium detruderetur.

### II. *De aliis criminibus quæ Lege Julia* De Pudicitia *vindicantur.*

MCMXXXIV. Stuprum committit, qui liberam (1) mulierem consuetudinis causa, non matrimonii, retinet; excepta concubina. *l.* 34. ff. *ad L. Jul. de Adult.*

Qui masculum invitum stupraverit, capite punitur; qui voluntate sua patitur, dimidia parte bonorum mulctatur. Paul. sent. *lib.* 2. *Tit.* 26. §§ 12 *et* 13.

(1) Et honestam.

MCMXXXV. Incestum quod per illicitam (1) matrimonii conjunctionem admittitur, excusari solet sexu vel ætate, vel correctione quæ bona fide intervenit. *l.* 38. § 7. *ff. ad. L. Jul. de Adult.*

Incesti commune crimen, adversus duos simul (2) intentari potest. *l.* 7. § 1. ff. *d. tit.*

(1) Solo Jure Civili; incesta enim Juris Gentium non excusantur.

(2) Secus in accusatione adulterii: supra N. 1933. Reg. penult.

MCMXXXVI. Neminem qui sub ditione sit Romani nominis, binas uxores habere posse vulgo patet. *l.* 2. *Cod. de Incest. nupt.*

MCMXXXVII. Lenocinii crimen Lege Julia præscriptum est, in eum qui de adulterio uxoris suæ quid ceperit (1), item in eum qui in adulterio deprehensam retinuerit (2). *l.* 2. § 2. ff. *ad L. Jul. de Adult.*

Tunc puniendus est maritus, quum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam prætextu incredibilitatis. *l.* 29. ff. *d. tit.*

Qui patitur uxorem suam delinquere (3) matrimoniumque suum contemnit; pœna adulterum non infringitur. *l.* 2. § 3. ff. *d. tit.*

Si uxor ex adulterio viri pretium acceperit, Lege Julia tenetur. *l.* 33. § 2. ff. *d. tit.*

Qui adulterii damnatam sciens duxerit; ex causa Lenocinii punietur. *l.* 9. *Cod. L. Jul. de Adult.*

(1) Vel pactus est.

(2) Aut dimissam reduxerit.

(3) Per negligentiam aut nimiam credulitatem.

MCMXXXVIII. Qui domum suam ut stuprum adulteriumve cum aliena matrefamilias vel cum masculo fieret, sciens præbuerit, quasi adulter punitur. *l.* 8. ff. *d. tit.*

Plectitur, qui (1) pretium pro comperto stupro acceperit: si gratis quis remisit, ad Legem non pertinet. *l.* 29. § 2. ff. *d. tit.*

(1) Sive maritus, sive alius.

## § 3. *De Publicis judiciis Legis Juliæ* De Vi.

MCMXXXIX. Hoc Jure utimur ut, quidquid omnino per vim fiat, aut in Vis Publicæ aut in Vis Privatæ crimen incidat. *l.* 152. (*Alias* 194.) Ulp. lib. 69. ad Ed.

1. *Proprie* Vis Publica *est, quam publica persona, puta, Magistratus infert* (1); *vel quæ contra statum publicum* (2), *etiam a privato infertur.*

*Obtinuit quoque ut* Vis publica *haberetur, quæ a privatis in privatos infertur, sed cum armis aut hominibus coactis.*

Armatos non utique intelligere debemus qui tela habuerunt, sed etiam quid aliud quod nocere potest. *l.* 9. ff. *ad L. Jul. de Vi publ.*

2. *Vis privata, est quælibet vis a privatis in privatos sine armis* (3) *illata.*

*Etiam* Si creditor sine auctoritate judicis res debitoris occupet, hac Lege tenetur. *l.* 8. ff. *ad L. Jul. de Vi priv.*

(1) Puta, dum per vim spreta provocatione Sententiam exequitur, vel impedit quominus reus eam persequatur.

(2) V. G. dum quis privata auctoritate vectigalia instituit, seditiosas conciones habet, judicantibus metum incutit, etc.

(3) Etiam illa quæ fit coactis hominibus; et eo casu, utriusque judicii De *vi publica* et De *privata* accusatori electio est. Hujus pœna, publicatio tertiæ partis bonorum.

## § 4. *De Lege Cornelia* De Sicariis, *veneficiis, incendiariis, etc.*

MCMXL. Lege Cornelia de Sicariis tenetur, qui hominem (1) occiderit. *l.* 1. ff. *ad L. Corn. de Sic.*

Nihil interest, occidat quis, an causam mortis præbeat. *l.* 15. ff. *d. tit.*

Hadrianus rescripsit; Eum qui hominem occiderit, si non occidendi animo hoc admisit, absolvi (2) posse; et qui hominem vulneravit (3) ut occidat, pro homicida damnandum. *l.* 1. § 3. ff. *d. tit.*

Qui hominem libidinis vel promercii (4) causa castraverit (5); ex Senatusconsulto, pœna Legis Corneliæ coercetur. *l.* 3. § 4. ff. *d. tit.*

(1) Nec refert cujus conditionis; servum, an liberum. Non videbatur autem proprie hominem occidere mulier quæ abortum sibi procurat; sed extra ordinem puniebatur.

(2) Pœna legis scilicet; at extra ordinem puniebatur qui per lasciviam imprudens aliquem occidisset.

(3) Quinetiam vel ex eo solo quis pœna legis tenetur, quod cum telo hominis occidendi furtive faciendi causa ambulaverit; licet neminem percusserit.

(4) Secus, si curandi causa.

(5) Idem, et si thlibiam fecerit, aut alium quam Judæum circumciderit.

*Quæ cædes impunis sit.*

MCMXLI. Qui aggressorem in dubio vitæ (1) discrimine constitutus occiderit, nullam ob id calumniam metuere debet. *l.* 2. *Cod. de L. Corn. de Sic.*

Transfugas licet quasi hostes occidere. *l.* 3. § 6. ff. *ad L.* 2. *Corn. de Sic.*

Patri (2) datur jus occidendi (3) adulterum (4), cum filia (5) quam in potestate habet. *l.* 20. ff. *ad L. Jul. de Adult.*

Maritus in adulterio deprehensos (6), non (7) alios quam infames (8) ... servos (9) etiam, (excepta uxore quam prohibetur) occidere potest. Paul. sent. *lib.* 2. *Tit.* 27.

Rectius (10) dicetur; Eos *duntaxat* jus occidendi habere, qui jure patris maritive accusare possunt. *l.* 24. § 3. ff. *ad L. Jul. de Adult.*

(1) Aut pudicitiæ tuendæ causa. Furem autem, etiam nocturnum, occidere ita licet si parcere ei quis sine periculo suo non potuerit. Hinc est quod furem diurnum Lex XII. Tab. non aliter occidere permittit, quam si se telo defendat.

(2) Non avo, quamvis mulierem in potestate sua habeat.

(3) Modo statim atque, domi suæ vel mariti, in ipsis rebus Veneris deprehensus est, eum occidat.

(4) Cujuscumque dignitatis sit.

(5) Nam si parcat filiæ; non jure occidit adulterum. Non videtur autem ei pepercisse, licet filia supervixerit; si ita graviter eam vulneravit, ut casu magis quam voluntate patris supervixisse videatur.

(6) Domi suæ, non etiam soceri.

(7) Minus ei conceditur quam patri. Vide disparitatem Tit. *ad L. Jul. et adult.* N. 63. ex l. 22. § 4.

(8) Non tamen eum cui (licet infami) reverentiam deberet; qualis est patronus.

(9) Servos quoslibet; adde libertos proprios, aut uxoris aut parentis.

(10) Ergo jus occidendi cessat, si adulter sit in magistratu positus; quia tandiu accusari non potest: item si non sint justæ nuptiæ, aut ignominiosa uxor, aut infamis maritus.

*De Veneficis, incendiariis et maleficis.*

MCMXLII. Plus est hominem extinguere veneno, quam occidere gladio. *l.* 1. *Cod. de Malef.*

Qui venenum necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit; plectitur. *l.* 3. ff. *ad L. Corn. de Sicar.*

Ex Senatusconsulto, Legis *Corneliæ* pœna damnari jubetur qui mala sacrificia fecerit. *l.* 13. ff. *d. tit.*

Lege Cornelia tenetur, cujus dolo malo incendium factum est. *l.* 1. ff. *d. tit.*

Ars mathematica (1) damnabilis est et interdicta. *l.* 2. *Cod. de Malef.*

(1) Astrologia.

§ 5. *De Lege Pompeia* De Parricidiis.

MCMXLIII. *Lex Pompeia* De *Parricidiis*, *necem parentum, liberorum* (1), *conjugis, affinium lineæ rectæ, cognatorum usque ad gradum consobrinorum inclusive, et patroni, capitali pœna vindicat: ex l.* 1. ff. *ad L. Pomp. de Parric.*

Pœna Parricidii more majorum hæc instituta est; ut Parricida (2) virgis sanguineis verberatus, culeo insuatur cum cane (3), gallo-gallinaceo, vipera, et simia; deinde in profundum culeus jactatur. *l.* 9. ff. *d. tit.*

(1) A patre aut avo interemptorum.

(2) Stricte accipe, pro his solis qui parentes occiderunt.

(3) Quod hic de animalibus cum parricida includendis refertur, ad exasperandam antiquam pœnam adjectum est.

§ 6. *De Lege Cornelia* De Falsis, *et Senatusconsulto Liboniano; et variis* Falsi *speciebus.*

MCMXLIV. Qui testamentum celaverit, deleverit, interleverit, resignaverit; quive testamentum falsum scripserit, signaverit; cujusve dolo id factum erit; Legis Corneliæ pœna damnatur. *l.* 2. ff. *ad L. Corn. de Fals.*

*Per Senatusconsultum Libonianum pœna Legis producta; Capite* 1.º Si quis (1), quum alterius testamentum (2) vel codicillos scriberet, legatum (3) sibi (4) sua (5) manu scripserit (6); perinde

(1) Militibus et Minoribus remittitur pœna Legis; ita tamen ut pro non scripto habeatur, quod sibi adscripserunt. Cæterum in pœnam incidunt, et liberi, et patronus; licet præteriti potuissent petere Bonorum possessionem *Contra Tabulas*. Is autem non incidit qui, quum ipse intestato si heres testatoris, hereditatem ejus sibi nullo adjectu coherede nec substituto adscripsit.

(2) Nec refert jure factum fuerit necne, modo tamen fuerit absolutum.

(3) Aut quid aliud. Idem et si scripserit ademptionem alicujus legati; quod ab ipso relictum erat.

(4) Sive quem tempore testamenti in sua potestate habebat. His autem qui non erant in sua potestate, quamvis esse crederet; item conjunctis personis, puta uxori suæ, impune quis legatum adscribit.

(5) Ejusve quem in potestate habet.

(6) Non videtur autem *Sibi adscripsisse*, si nomen ipsius alia manu scriptum sit: licet cætera sua manu scripserit.

tenetur (7) ac si commisisset in Legem Corneliam. *l.* 15. ff. *d. tit.*

*Altero Liboniani Capite ;* Legis Corneliæ pœna omnes teneri, qui etiam extra testamenta, falsa signassent. *l.* 16. § 1. ff. *ad L. Corn. de Fals.*

(7) Cessat, si testator specialiter ita subscripserit *Quod illi dictavi et recognovi ;* imo si testamentarius erat in potestate testatoris, generalis subscriptio sufficit. Professio autem testatoris in alia scriptura facta, se hoc reliquisse, prodest ad vitandam pœnam, non ad capiendum.

MCMXLV. *Innumeræ aliæ species* Falsi *sunt, ad quas pœna Legis porrecta est.*

1.° *Circa* Instrumenta : *si quis aliquid amoverit quo verum non appareret, subjecerit, resignaverit; deposita apud se instrumenta prodiderit; in cautione pignoris, diem in fraudem priorum creditorum prætulerit* (antidaté).

2.° *Circa* Judicia : *si qui coierunt ad opprimendos innocentes ; si judex corrumpi se passus sit, et si quis eum corruperit ; si qui diversa inter se testimonia præbuerunt ; si ad dicendum aut non dicendum testimonium quis pecuniam acceperit aut pactus sit; si Prætoris Edicta corruperit quis, vel falsis Prætoris Edictis aut falsis Principis Constitutionibus utatur; si denique contra veras Constitutiones judicet.*

3.° *In* Contrahendo : *si quis sciens duobus eamdem rem diversis contractibus vendiderit, aut obligaverit ; tutelæ alicujus rationibus obnoxius, per obreptionem cum fisco contraxerit ; mensuras publice probatas corruperit.*

*Sunt quoque falsi species ;* Suppositio partus, *item si quis alienæ dignitatis conditionisve insignibus utatur, vel si falsum nomen alicujus decipiendi causa assumat.*

*Cæterum* Nominis mutatio, innocentibus periculosa non est. *l. un. Cod. de Mutat. nomin.*

### *De Lege Cornelia* Nummaria.

MCMXLVI. Qui nummos aureos, argenteos, laverit (1), conflaverit, raserit, corruperit, vultuve signatam monetam præter adulterinam reprobaverit (2); honestiores deportantur, humiliores in metallum damnantur aut in crucem tolluntur. PAUL. SENTENT. *lib.* 5. *Tit.* 25.

(1) Id est, ope liquoris quo metalla corranduntur, imminuerit.

(2) Hoc enim contra reverentiam Principi cujus vultu signata erat debitam factum videbatur : *d. tit.* N. 43.

## § 7. *De Variis aliis publicis judiciis.*

### *De Lege Julia* Repetundarum.

MCMXLVII. Lex Julia REPETUNDARUM pertinet ad pecunias quas quis in magistratu, munere, ministeriove publico accepit ; quo magis aut minus quid ex officio suo faceret. *l.* 1. § 4. ff. *ad L. Jul. Repetund.*

Omnes cognitores et judices, ne alienum jurgium putent suam prædam. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

*Plura alia hac Lege Julia continentur ; puta, ne Urbani Magistratus plus doni munerisve in anno accipiant, quam quod sit aureorum centum, præterquam a cognatis suis : ex l.* 16. § 2. *l.* 1. § 1. *l.* 7. § 1. ff. *d. tit.*

### *De Lege Julia* De Annona.

MCMXLVIII. Lege Julia DE ANNONA, pœna viginti aureorum statuitur, adversus eum qui fecerit quid (1) quo annona carior fiat. *l.* 2. *pr. et* § 2. ff. *ad L. Jul. de Annon.*

(1) Puta, naves retinendo, monopolia exercendo, etc.

### *De Lege Julia* Peculatus, De sacrilegis, *et* De residuis.

MCMXLIX. Lege Julia Peculatus cavetur; Ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave auferat, intercipiat... neve quis in aurum, argentum, æs publicum, quid indat quo pejus fiat. *l.* 1. ff. *ad L. Jul. Pecul.*

*Porrecta est et ad eos qui in publicis tabulis quid deleverint, induxerint, eas produxerint, in his minorem pecuniam quam quid vænierit scripserint: ex l.* 8. § 1. *l.* 9. § 5. *et l.* 10. ff. d. tit.

*Hujus Legis pœna, quadruplum ; cui pœna deportationis successit.*

Sunt sacrilegi qui publica sacra (1) compilaverunt. *l.* 9. § ff. *ad L. Jul. Pecul.*

Lege Julia (2) De RESIDUIS tenetur, qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem retinuit, neque in eum consumpsit. *l.* 4. § 5. ff. *d. tit.*

(1) Capite puniuntur.

(2) Cujus pœna pecuniaria est; scilicet ut amplius tertia parte pecuniæ quam debet, plectatur.

### *De lege Julia* Ambitus.

MCML. *Hæc* Lex hodie in Urbe cessat; quia ad curam Principis, Magistratuum creatio pertinet. Quod si in municipio contra hanc Legem, magistratum, aut sacerdotium quis petierit ; per

SCtum centum aureis cum infamia punitur. *l. un. pr. et § ff. ad L. Jul. Amb.*

Si quis reus vel accusator domum judicis ingrediatur, in Legem ambitus committit. *d. l. un. § fin.*

*Ambitus* Lege damnatus si alium convicerit, in integrum restituitur; non tamen pecuniam recipit. *d. l. § 2.*

### *De Lege Fabia* De Plagiariis.

MCMLI. *Plagium committunt, qui hominem supprimunt. Hac Lege tenentur, et qui liberum hominem sciens vendit emitve, et qui servos fugitivos abscondunt.*

*Ex Senatusconsulto; sub hujus Legis pœna, servum fugitivum vendere ne domino quidem licet, nec eum emere* (1) *: nisi venditio conferatur in id tempus quo deprehensus erit.*

(1) Ratio est ut deterreantur servi a fuga, cum sciant se a nemine recipi posse.

# QUINTA PARS.

*De nonnullis capitibus ad Jus publicum pertinentibus.*

## CAPUT PRIMUM.

*De Romano Principe, Magistratibus, eorum Legatis et Adsessoribus.*

### ARTICULUS I.

*De Romano Principe.*

MCMLII. Quod Principi placuit, Legis habet vigorem; utpote cum Lege Regia (1) quæ de Imperio ejus lata est, Populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. *l.* 1. ff. *de Constit. princip.*

Augustus-Cæsar salutem Reipublicæ tueri nulli magis credidit convenire, nec alium sufficere ei rei quam Cæsarem. *l.* 3. ff. *de Offic. Pref vigil.*

Est Princeps, pater patriæ. *l.* 19. ff. *de Interd. et releg.*

(1) Vide Notas ad h. l. lib. 1. Tit. *de Constit. Princ.* N. 1.

MCMLIII. Princeps (1) Legibus solutus est. *l.* 31. ff. *de Legib.*

Etsi Lex Imperii, solemnibus Juris Imperatorem solverit; nihil tamen tam proprium Imperii est. quam Legibus (2) vivere. *l.* 3. *Cod. de Testam.*

Digna vox est majestate regnantis, LEGIBUS ALLIGATUM PRINCIPEM profiteri : adeo de auctoritate Juris, nostra pendet auctoritas. *l.* 4. *Cod. de Legib.*

Majus Imperio est, Legibus summittere Principatum. *l.* 4. *Cod. de Legib.*

MCMXLIV. Inter æquitatem Jusque interpositam interpretationem, Nobis solis (1) et oportet et licet inspicere. *l.* 1. *Cod. de Legib.*

(1) Vide Notam ad h. l. Tit. *de Legib.* N. 10. Vide et supra Reg. 61.

(2) Hinc ex imperfectis, eisve quibus solemnia Juris desunt, testamentis, relictas sibi hereditates ac legata Romani Imperatores recusant.

(1) Intellige de ea interpretatione quæ legem alioquin claram, prætextu æquitatis vim suam in aliquibus casibus obtinere non patitur : Hæc soli Principi reservatur. Illa vero quæ in detegendis mente et consequentiis legis versatur, judici et Jurisconsulto permittitur : supra Part. 1. Sect. 2.

MCMLV. Calumniandi (1) facultatem ex Principali Majestate capi non oportet. PAUL. SENT. *lib.* 5. *Tit.* 2. § 24.

(1) Hinc *Lites donatas se non suscipere Divus Pius rescripsit* : l. 22. § 2. ff. *de Const. Princ.*

### ARTICULUS II.

*De Provinciarum distinctione, et de officio Magistratuum præsertim provincialium.*

MCMLVI. *Provinciarum aliæ* PROCONSULARES *dicuntur, scilicet provinciæ Populi Romani, quæ per Proconsules lectos ex Senatorio Ordine regebantur : aliæ* PRÆSIDIALES *seu provinciæ Cæsaris, quas per Legatos suos regebat; hi enim proprie dicebantur* Præsides, *et erant minoris in specie dignitatis quam Proconsules, sed majoris auctoritatis cum et exercitibus præessent.*

*Circa eam autem provinciarum distinctionem hæc regula traditur :* Temporaria (1) permutatio jus provinciæ non innovat. *l.* 123. § 1. ULP. LIB. 14. AD ED.

(1) Id est; licet ad tempus, forte belli necessitate, ad

regendam provinciam Proconsularem missus sit *Legatus*, non ideo desinit illa esse *Proconsularis*; et vice versa. Hæc Cujacii interpretatio, prævaluit interpretationi Veterum qui *Jus provinciæ* in hac regula intelligebant, de consuetudine provinciæ cui unus aut alter actus contrarius derogare non debeat. J. Gothofredus aliam interpretationem attulit; scilicet ut, si provinciæ alicujus administratio ad tempus unita sit administrationi alicujus provinciæ, puta quum Palæstina Rectori Syriæ subjecta est; hæc *Temporaria permutatio* non efficiat quominus hæc provincia unita *Jus suum Provinciæ* conservet, et videatur alia provinciaquam ea cui quoad temporariam administrationem unita est. An autem provincia eadem, an diversa videatur, frequens usus in Jure; puta, in præscriptionibus, dilationibus, temporibus appellationum, etc.

Regula generalis *circa officium Magistratuum provincialium.*

MCMLVII. Non spectandum est quid Romæ factum est, quam quid fieri debeat. *l.* 12. ff. *de Offic. Præs.*

*De Magistratus adventu in provinciam.*

MCMLVIII. Proficisci Proconsulem melius est sine uxore. *l.* 4. § 2. ff. *de Offic. Procons.*

Antequam fines provinciæ Proconsul ingressus sit; Edictum debet de adventu suo mittere, continens commendationem aliquam sui, et maxime excusantis ne publice vel privatim occurrant ei. *d. l.* 4. § 3.

Significet qua die fines sit ingressurus. *d. l.* 4. § 4.

Præsidem observare oportet ut per eam partem Provinciæ ingrediatur, per quam ingredi mos est. *d. l.* 4. § 5.

Si in celebrem civitatem advenerit; pati debet commendari sibi civitatem, laudesque suas non gravate audire. *l.* 7. ff. *d. tit.*

*De ejus residentia.*

MCMLIX. Ne qui provinciam regit, fines ejus excedat; nisi voti solvendi causa, dum tamen ei abnoctare non liceat. *l.* 15. ff. *de Offic. Præs.*

*De ejus conversatione in Provincia.*

MCMLX. 1. *Proconsul* Ne in hospitiis (1) præbendis oneret provinciam. *l.* 2. ff. *de Offic. Pro-*

2. Observandum Jus reddenti, ut in adeundo facilem se præbeat; sed contemni non patiatur. *l.* 19. ff. *de Offic. Præs.*

(1) Dum non est contentus domo quæ sibi sufficere possit.

Ne Præsides in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant. *d. l.* 19.

3. Plebiscito continetur; ne quis Præsidum munus donumve caperet, nisi esculentum proculentumve quod intra dies proximos prodigatur. *l.* 18. ff. *d. tit.*

Quantum ad xenia, vetus proverbium est; Neque omnia, neque quovis tempore, neque ab omnibus. *l.* 6. § 3. ff. *de Offic. Procons.*

Inhumanum, a nemine accipere; passim, vilissimum; omnia, avarissimum. *d.* § 3.

4. Qui officii causa in provincia agit, prædia comparare in eadem provincia non potest; præterquam si paterna ejus a fisco distrahantur. *l.* 62. ff. *de Contr. empt.*

Ne qui provinciam regunt, negotientur, fœnusve exerceant. *l.* 33. ff. *de Reb. cred.*

Præses mutuam pecuniam fœnebrem sumere non prohibetur. *l.* 34. § 1. ff. *d. tit.*

*De ejus ministeris.*

MCMLXI. Nemo Proconsulum stratores, suos (1) habere potest; sed vice eorum, milites. *l.* 4. § 1. ff. *de Offic. Procons.*

Ne tenuis vitæ homines, sub prætextu adventus officiorum vel militum, lumine unico vel brevi supellectili ad aliorum usus translato, vexentur. *d. l.* 6. § 5.

(1) Domesticos. *Il ne doit point se servir de ses domestiques pour Officiers.* Vide Tit *de Offic. Procons.* N. 28. cum Notis.

*De officio circa Cognitiones.*

MCMLXII. *Magistratum* Observare oportet, ut sit ordo (1) aliquis postulationum; ne, dum honori postulantium datur vel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant. *l.* 9. § 4. ff. *de Offic. Procons.*

Advocatos petentibus (2) debebit indulgere. *d. l.* 9. § 5.

Circa Advocatos patientem esse Proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne contemptibilis videatur. *d. l.* 9. § 2.

In cognoscendo, neque excandescere adversus eos quos malos putat, neque precibus calamitosorum in lacrimari oportet. *l.* 19. § 1. ff. *de Offic. Præs.*

Præses, si mulctam quam irrogavit, ex facultatibus eorum quibus condixit redigi non posse deprehenderit; necessitatem solutionis moderetur. *l.* 6. § 9. ff. *de Offic. Præs.*

(1) *Un Rôle des causes.*

(2) Maxime his qui propter potentiam adversarii non invenirent.

Præsides non per Adsessores, sed per se subscribant libellis. *l.* 2. *Cod. de Adsessor.*

*De Politia.*

MCMLXIII. Congruit bono et gravi Præsidi, curare ut pacata atque quieta provincia sit quam regit. *l.* 13. ff. *de Offic. Præs.*

Sacrilegos, latrones, plagiarios, fures, conquirere debet. *d. l.* 13.

Furiosis, si non possint per necessarios contineri, eo remedio per Præsidem obviam eundum est ut carcere contineantur. *d. l.* 13. § 1.

Ne potentiores viri, humiliores injuriis afficiant .... ad religionem Præsidis pertinet. *l.* 6. § 2. ff. *d. tit.*

Sub prætextu tributorum, illicitas exactiones fieri prohibeat. *d. l.* 6. § 3.

Nec licita negotiatione aliquos prohiberi, nec prohibitas exerceri ... ad sollicitudinem suam revocet. *d. l.* 6. § 4.

Ædes sacras et opera publica circumire, inspiciendi gratia an refectione indigeant; et si qua cœpta sint, ut consummentur, prout vires ejus Reipublicæ permittunt, curare debet. *l.* 7. § 1. ff. *Offic. Procons.*

*Privatorum ædificiorum* Dominos causa cognita reficere compellat. *l.* 7. ff. *de Offic. Præs.*

ARTICULUS III.

*De Legatis, et Adsessoribus.*

§ 1. *De Legato Proconsulis.*

MCMLXIV. Legati Proconsulis nihil proprium habent, nisi a Proconsule eis mandata (1) fuerit jurisdictio. *l.* 13. ff. *de Offic. Procons.*

Legatos non oportet Principem consulere, sed Proconsulem (2) suum. *l.* 6. § 2. ff. *d. tit.*

*Legato* Adimere mandatam jurisdictionem, licet quidem Proconsuli; non debet autem inconsulto Principe. *d. l.* 6. § 1.

(1) Sed quum ipsis mandata fuerit, etiam quædam habent propria; ut dationem tutoris: Tit. *de Offic. Procons.* N. 39.

(2) Et ab his ipse Proconsul appellari: in quo differunt a cæteris jurisdictionis mandatariis, a quibus is appellatur qui appellaretur ab eo qui mandavit.

§ 2. *De Adsessoribus, seu Jurisconsultis qui Magistratibus adsidebant.*

MCMLXV. Officium Adsessoris in his fere consistit; in cognitionibus (1), postulationibus (2), libellis (3), Edictis (4), Decretis, epistolis. *l.* 1. ff. *de Offic. Adſessor.*

(1) Magistratui cognoscenti Jus suggerebant.

(2) Postulationum ordinem instituebant:

(3) Suggerebant Magistratui, quid responderet libellis sibi oblatis.

(4) Edicta, Decreta, epistolas Magistratuum quibus Principem consulebant, concinnabant.

## CAPUT SECUNDUM.

### *De Re militari.*

§ 1. *Qui possint nomen dare militiæ.*

MCMLXVI. Qui status controversiam patiuntur, non debent per id tempus nomen militiæ dare; nec qui ab hostibus redempti sunt, priusquam se luant. *l.* 8. ff. *de Re milit.*

Libertus operis obligatus, militiæ nomen non sine injuria patroni dabit. *l.* 43. ff. *de Oper. libert.*

Judicio publico damnati (1), inter milites non sunt recipiendi. *l.* 4. § 7. ff. *de Re milit.*

Qui metu criminis in quo jam reus postulatus est nomen militiæ dedit, statim sacramento solvendus est. *l.* 16. ff. *d. tit.*

In fraudem civilium munerum nomina armatæ militiæ dantibus, fraudem prodesse displicuit. *l.* 2. *Cod. Qui milit. poss.*

Non ignoratis eos qui litis causa militiam (2) adpetierunt, postulantibus adversariis solvi sacramento. *l.* 1. *Cod. d. tit.*

(1) Et cæteri infames: Tit. *de Re milit.* N. 8.

(2) Si ex circumstantiis liquidum sit, eam animum habuisse ut adversarium vexarent.

MCMLXVII. Dare se militem cui non licet, grave crimen (1) habetur. *l.* 2. § 1. ff. *de Re milit.*

Gravius delictum est (2) detrectare munus militiæ, quam adpetere. *l.* 4. § 10. ff. *d. tit.*

(1) Hoc capitale in servo; l. 4. § 1. et l. 11. ff. *h. tit.* item in deportato, d. l. 4 § 2. in cæteris, varie punitur.

(2) Olim capitale. Nunc mitius punitur, nec tantum in eo ipso qui ad delectum non respondet, sed et in patre qui filium suum subtrahit.

### § 2. *Quæ militibus interdicantur, et de delictis militaribus.*

MCMLXVIII. Milites... armis, non privatis negotiis occupentur (1). *l.* 31. *Cod. Locati.*

Milites prohibentur prædia comparare (2) in his provinciis in quibus militant (3); præterquam si paterna eorum fiscus distrahat. *l.* 9. ff. *de Re milit.*

(1) Hinc civiles curæ, agrorum cultura, animalium custodiæ, mercimonia, ipsis interdicuntur: l. 15 et l. 16. *de Re milit.*

(2) Sub pœna publicationis fundi. Sed postquam honeste missi sunt, amplius non possunt ex hac causa deferri.

(3) Rustica scilicet; ne studio culturæ a militiæ muniis avocentur. Secus de domo, et quolibet prædio urbano.

MCMLXIX. Militare est delictum, quod quis uti miles admitit. *l.* 2. ff. *d. tit.*

Omne delictum est militis, quod aliter quam disciplina communis exigit committitur; veluti segnitiæ (1) crimen, contumaciæ (2), desidiæ (3). *l.* 6. *ff. d. tit.*

(1) Ut ejus qui prior fugit, qui præpositum suum non protexit, qui languorem simulavit ne pugnaret. N. 17.

(2) Adversus duces et præpositos: N. 19 et 20.

(3) Ut ejus qui arma amisit, abjecit, alienavit quolibet modo: N. 18.

*Aliæ species delictorum militarium: seditiones, rixæ, d. tit. N.* 21; *furtum N.* 22; *si quis sibi manus intulit, N.* 23; *si quis desertor fuerit aut emansor, N.* 24. *et seq.*

*De variis militum pœnis*, d. tit. *N.* 30.

### § 3. *De Officio regentis exercitum.*

MCMLXX. Officium regentis exercitum, non tantum in danda sed etiam observanda disciplina constitit. *l.* 12. ff. *d. tit.*

Debet qui se meminerit armato præesse, parcissime commeatum dare; equum militarem extra provinciam duci non permittere; ad opus privatum, piscatum, venatum, militem non mittere. *d. l.* 12. § 1.

### § 4. *De variis missionibus ex militia.*

MCMLXXI. Missio honesta est, quæ tempore militiæ expleto (1) datur. *l.* 13. § 3. ff. *d. tit.*

Missio causaria est; quum quis vitio animi (2) vel corporis, minus idoneus militiæ renuntiatur. *d. l.* 13. § 3.

Ignominiosa missio est; quoties is qui mittit, addit nominatim ignominiæ causa se mittere. Sed et si eum exauctoraverit (3), inter infames efficit. *l.* 2. § 2. ff. *de His qui not. infam.*

Ignominia missis, nec in Urbe nec alibi ubi imperator est, morari licet. *d. l.* 2. § 4.

(1) In quo computatur et illud tempus quo citra culpam suam in captivitate hostium fuit; non illud quo in defectione fuit, quamvis ex hac causa restitutus fuerit.

(2) Puta, amentia.

(3) Solemnis exauctoratio fit detrahendo insignia militiæ, zonam scilicet aut balteum.

# CAPUT TERTIUM.

## *De Fisco, Civitatibus et Collegiis.*

## SECTIO I.

### *De Fisco.*

### ARTICULUS I.

*De privilegiis fisci; et contra, in quibus causis deteriori jure utatur; item quas dilationes det debitoribus.*

MCMLXXII. 1. Fiscus ex suis contractibus usuras non (1) dat, sed ipse accipit (2). *l.* 17. § 5. ff. *de Usur.*

(1) Privilegium id fisci est; quum cæteri debitores ex mora in contractibus bonæ fidei usuras debeant. Quo jure (cæterorum scilicet debitorum) etiam ipse fiscus utitur quum in privati jus succedit. Tit *de Usur.* N. 48 et 50.

(2) Etiam in contractibus stricti Juris, citra stipulationem; in quo est alterum fisci privilegium: d. Tit. *de Usur.* N. 50.

2. In sortis (3) quantitatem, fisci persecutio potior (4) est. *l. un. Cod. de Pæn. fiscal.*

Fiscum quum in privati jus succedit... puto exinde privilegio esse locum, ex quo inter nomina debitorum relatum nomen est (5)... Privati jure, pro anterioribus suæ possessionis temporis, utitur. *l. 6. ff. de Jur. fisc.*

3. Fiscus semper habet jus pignoris (6) *l. 46. § 3. ff. d. tit.*

4. Si qui mihi obligaverat quæ habet habiturusve esset, cum fisco contraxerit; sciendum, in re postea acquisita fiscum potiorem (7). *l. 28. ff. d. tit.*

5. *Creditori si quis publicam pecuniam in solutum sui debiti dedit;* Placet omnimodo ei pecuniam auferendam esse, etiamsi ignoravit (8) quum consumeret. *l. 18. § 10. ff. d. tit.*

6. Quisquid sciens in fraudem fisci suscepit; non solum rem, sed alterum tantum restituere cogitur. *l. 46. § 1. ff. d. tit.*

7. Sæpe rescriptum est, compensationi in causa fiscali ita demum locum esse, si eadem statio (9) quid debeat quæ petit. *l. 1. Cod. de Compens.*

8. Sustinendæ (10) actiones cæterorum, ne publicæ causæ præjudicetur. *l. 35. ff. de Jur. fisc.*

9. Neque (11) instrumenta, neque acta a quoquam adversus fiscum edi oportet. *l. 45. § 5. ff. d. tit.*

(3) *Sors* hic opponitur, his quæ ex pœnali causa debentur. Pro pœnis enim, uedum fiscus privilegium habeat, imo postponitur creditoribus antiquioribus : d. Tit. *de Jur. fisc.* N. 57.

(4) Cæteris creditoribus.

(5) Vide Tit. *de Jure fisc* N. 38.

(6) In universis bonis ejus qui cum fisco contrahit aliquid, aut etiam quasi contrahit, puta adit hereditatem debitoris fisci. Speciale in causa primipili, ut fiscus jus pignoris habeat, in subsidium, etiam in his rebus quas debitor in dotem ab uxore accepit : *d. tit.* N. 40, 41 et 42. Hæc autem Regula obtinet, quum fiscus ipse contraxit, non quum in alterius nomen successit. *d. tit.* N. 43.

(7) Scilicet hoc privilegium fisci est, ut in concursu temporis potior sit : Tit. *Qui potior. in ping.* N. fin.

(8) Hoc privilegium receptum est contra jus commune : quo solutionem alienæ pecuniæ reconciliat, consumptio ejus bona fide facta. Vide *d. tit.* N. 44.

(9) *Le même Bureau.* Sed et si eadem statio debeat; quædam causæ sunt ex quibus fisco compensatio non opponitur, ut tributorum, etc. Tit. *de Compens.* N. 10.

(10) Puta, si fiscus petat hereditatem: sustinendæ erunt actiones creditorum hereditariorum, donec de jure fisci judicatum sit.

(11) Si cum privato agam; possum a quovis desiderare ut instrumenta quæ habet, mihi (sine illius dispendio) contra adversarium meum futura, edat : hoc non possum desiderare, si contra fiscum agam. Contra, vice versa : fiscus desiderare potest ut is contra quem agit, edat contra se : Tit. *de Fid. instr.* N. 2 et 3. Tit. *de Edend.* N. 10. et Tit. *de Jur. fisc.* N. 46 et 47.

10. *In causis pecuniariis fiscus cogit adversarium edere contra se : ex l. 1. § 1. ff. d. tit.*

11. Si sine fisci Advocato pronuntiatum sit, Divus Marcus rescripsit nihil esse actum. l. 7. *ff. d. tit*

12. *Hoc etiam privilegium est;* Causas in quibus contra fiscum pronuntiatum est, retractari posse. *l. 1. Cod. de Sentent. ad. fisc.*

*Cætera fisci privilegia, vide Tit.* de Jure fisc. *Sect. secunda.*

MCMLXXIII. Non puto delinquere eum (1), qui in dubiis quæstionibus contra fiscum facile responderit. *l. 10. ff. de Jure fisc.*

Æquum (2) putavit Imperator prius (*debitorem fiscalem ejusve*) heredes conveniri debere; in reliquum, *pignorum* possesorem. *l. 47. ff. d. tit.*

(1) Sive judicem, sive Jurisconsultum.

(2) Contra, privatus creditor a pignoribus incipere potest : Tit. *de Pign. et hyp.* N. 31.

MCMLXXIV. Fiscalibus debitoribus petentibus, ad comparandam pecuniam, dilationem negari non placuit... *ita* ut in majoribus summis non plusquam tres menses, in minoribus non plusquam duo prorogentur. *l. 45. § 10. ff. d. tit.*

## ARTICULUS II.

### *De Nuntiationibus ad fiscum.*

### § 1. *Qui sint, et qui possint esse delatores.*

MCMLXXV. *Delator dicitur, qui rem ad fiscum pertinentem* (1) *ultro præmii causa denuntiat.*

Delator non est, qui protegendæ causæ (2) suæ gratia aliquid ad fiscum nuntiat. *l. 44. ff. de Jur. fisc.*

(1) Varias causas ex quibus pertinere ac deferri possit, vide Tit. *de Jur. fisc.* N. 7.

(2) Exempla in d. tit. N. 2. Idem et si, dum quis causam Reipublicæ suæ defendit : *d. tit.* N. 3. Omnibus notissimum, execrabiles nuntiatores esse qui fisco deferunt : l. 4. Cod. *de Delat.*

MCMLXXVI. Deferre non possunt mulieres. *l. 18. ff. de Jur. fisc.*

Milites (1), propter honorem stipendiorum, deferre prohibentur. *d. l. 18. § 6.*

(1) Hoc productum ad Veteranos. A fortiori, Clarissimi deferre non possunt : Tit. *de Jur. fisc.* N. 5.

Damnati (2) deferre non possunt: sed eas causas quas ante damnationem cœperunt deferre, posse eos post damnationem exsequi, rescriptum est. *d. l.* 18. § 2 *et* 4.

Severus constituit ne servi delatores dominorum audiantur (3): libertos quoque causæ mandatores (4), plectendos. *l.* 2. § 6. ff. *d. tit.*

Qui tutores vel curatores fuerunt, non oportere deferre causas pupillorum, vel adolescentium suorum... Quod consequens est et observari in eo qui quasi procurator negocia gessit. *sup. d. l.* 18. § 8.

Qui aliquam vendidit rem, eam deferre non debet. *d. l.* 18. § 9.

(2) Puta ad opus publicum d. § 2. ad metallum § 3.

(3) Excipitur causa Majestatis.

(4) Non solum si ipsi delatores sint, sed et si alteri mandaverint ut deferret.

### § 2. *Intra quod tempus delationes admittantur.*

MCMLXXVII. In omnibus fisci quæstionibus, exceptis causis in quibus minora (1) tempora servari specialiter constitutum est, viginti annorum præscriptio (2) custoditur. *l.* 13. ff. *de Div. temp. præsc.*

Præscriptio viginti annorum solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit. *l.* 1. § 3. ff. *de Jur. fisc.*

Causæ quæ a priore nuntiatore proditæ dicuntur, etiam post *præscriptionis* annos, nuntiari possunt. *d. l.* 1. § 5.

*Vide Tit.* de Jure fisci *N.* 9 *et* 10.

(1) Ut causa vacantium bonorum; cujus nuntiationi quadriennium statutum est, ex quo certum esse cœpit neminem alicui existere successorem.

(2) Ita ut intra hoc tempus delatio fieri debeat. Cæterum intra hoc tempus facta, etiam post hoc tempus peragi potest.

### § 3. *De Delatoris obligatione, et ejus pœna si delationem non impleverit.*

MCMLXXVIII. Sicut renuntiare causam nemo cogitur; ita liberum arbitrium desistendi, ei non datur qui detulit. *l.* 22. § 3. ff. *d. tit.*

Severus et Antoninus rescripserunt; Delatorem audiendum volentem a lite desistere, si mandatorem (1) subtractum queratur. *d.* § 3.

(1) Sed hoc casu ita punitur mandator, ut tantum fisco inferat, quantum præmii nomine habuisset delator si vicisset. Tit. *de Jur. fisc.* N. 11.

Si delator abolitionem petat; judex si errasse (2) videbitur, det imprudentiæ veniam. *l.* 15. ff. *d. tit.*

A delatore qui adesse jussus, respondente possessore, non adfuerit; tantum exigendum, quantum apud Ærarium remaneret si professionem implesset. *d. l.* 15. § 4.

(2) Id est, non calumniæ causa, sed aliqua probabili ratione deceptus videatur ad delationem prosiluisse.

MCMLXXIX. *Non* tantum delator punitur si non probaverit, sed et mandator quem exhibere debet delator. *l.* 24. ff. *d. tit.*

*Vide Tit.* de Jur. fisc. *N.* 11, 12, 13.

### § 4. *De Officio judicis qui de delatione cognoscit, et de pœna ejus qui delatorem corrupit.*

MCMLXXX. quum quis res aut bona detulit; donec controversia pendet, possessor super his inquietandus non est, nec ea interim describi (1) fas est. *l.* 7. *Cod. de Jur. fisc.*

Nullo modo exigendum quem probare unde habeat, circa delationes fiscales. *l.* 25. ff. *de Jur. fisc.*

In fisci causis, pacti cum (2) delatoribus pro confessis habentur (3), si modo pretium vel modicum dederint. *l.* 4. ff. *d. tit.*

(1) Excipiuntur hac lege Officiales Procuratoris Cæsaris, propter consuetudinem fraudum.

(2) Aut judice.

(3) Hæc tamen pœna ut pro confessis habeantur, adeoque rem denuntiatam cum fructibus ex die delationis restituere cogantur; nisi fuerit pronuntiata, non transit in heredes; sed adversus eos instauratur causa. Tit. *de Jur. fisc.* N. 14, 15, 16 et 17.

### § 5. *De distractione rerum publicatarum.*

MCMLXXXI. Hæc forma est, quoties ad fiscum vel minima portio rei pertinet, ut universa distrahatur, pretium partis in fiscum redigatur. *l. un. Cod. de Vend. rer. fisc. comm.*

Res quæ sunt in controversia, non debent à Procuratore Cæsaris distrahi. *l.* 22. ff. *de Jur. fisc.*

Bonorum fisco vindicatorum actores, venumdari (1) non possunt. *l.* 8. ff. *d. tit.*

*Fisci* Procurator, quamvis duplum pro evictione promiserit, tamen fiscus simplum (2) præstabit. *l.* 5. ff. *d. tit.*

(1) Nec manumitti.

(2) Inutilis est, in id quod excedit, ipso jure stipulatio: *d. tit.* N. 24.

§ 6. *De his qui se deferunt.*

MCMLXXXII. Edicto Trajani significatur; ut, si quis antequam causa ejus ad Ærarium deferatur, professus esset eam rem quam possidebat capere sibi non licere, ex ea partem fisco inferret, partem (1) ipse retineret. *l.* 13. ff. *d. tit.*

Ad eos beneficium Trajani pertinet; qui relictum sibi (2) capere (3) non possunt. *d. l.* 13. § 8.

*Ad præmium obtinendum; id deferre quis* Debet quod latet, non id quod fisci est. *d. l.* 13. § 3.

*Vide d. tit. N.* 29 *et* 30.

Ei qui per errorem (4) se detulit, quum capere solidum posset, non nocet. *d. l.* 13. § 10.

(1) Dimidiam scilicet ejus quod habuisset, si non fuisset delatus.

(2) Cessat igitur, si relictum fuerit his qui in ipsorum potestate sunt; aut ei cui heredes extiterunt, nisi defunctus habuisset ipse voluntatem se deferendi et morte præventus non fecerit: multomagis, si defunctus se detulit, et nondum peracta delatione mortuus est. præmium heredi servabitur.

(3) Ex aliqua incapacitatis causa. Secus de causis indignitatis: *d. tit* N. 28.

(4) Qui ob rusticitatem aut sexum sit venia dignus. d. l. 13. § 7. *d. tit.* N. 34.

## ARTICULUS III.

### *De Vectigalibus.*

Vectigal *hic dicitur Octava pretii certarum mercium, quod pro eis advehendis aut evehendis fisco aut civitatibus, prout ferebat consuetudo, inferenda erat.*

§ 1. *Pro quibus, mercibus, a quibus et quale Vectigal pendendum sit.*

MCMLXXXIII. Vectigalia sine Imperatorum præcepto, nec Præsidi nec Curiæ, constituere, nec præcedentia reformare, et his vel addere vel diminuere, licet. *l.* 10. ff. *Public.*

Universi provinciales, pro his rebus quas ad usum proprium vel ad fiscum inferunt, vel exercendi ruris gratia advehunt, nullum vectigal exigantur. *l.* 5. *Cod. de Vect. et comm.*

Fiscus (1) a vectigalium præstationibus immunis est. *l.* 9. § 8. ff. *de Public.*

(1) Non mercatores qui de fundis fiscalibus merces advehunt Nemo, ne miles quidem, nec sub prætextu Rescripti immunis est a vectigalibus. Excipiuntur tamen navicularii, quum sibi negotiantur: *d. tit* N. 21, 23. 24, sed et Barbari fœderati, vectigal pro mercibus quas advehunt debent, non pro his quas ex Romana ditione evehunt.

MCMLXXXIV. In omnibus vectigalibus consuetudo spectari solet. *l.* 4. § 2. ff. *d. tit.*

§ 2. *De pœna Commissi, seu confiscationis, ob non professas merces vectigali obnoxias, aliasve causas; et de effectu Commissi.*

MCMLXXXV. Licet quis se ignorasse dicat; nihilominus in pœnam vectigalis *defraudati* incidere, Hadrianus constituit. *l.* 16. § 5. ff. *de Publican.*

Non imputatur publicano quod non instruxerit transgredientem; se illud custodiendum, ne decipiat profiteri volentes. *d. l.* 16. § 6.

Antoninus et Verus rescripserunt; Pupillo remittere se pœnam commissi, si intra trigesimum diem vectigal intulisset. *l.* 7. § 1. ff. *d. tit.*

Militibus (1) prospeximus; ne ob omissas professiones, pœna commissi tenerentur. *l.* 3. *Cod. d. tit.*

Quum professiones (2) recitantur, commissum cessat. *l.* 16. § 12. ff. *de Publican.*

(1) In his enim præsumitur et excusatur ignorantia Juris. Sed quamvis in paganis non excusetur, tamen si errore non dolo peccasse videntur, jubet Imperator ut publicanus duplo vectigali contentus pœnam commissi remittat: *d. tit* N. 32 in fine.

(2) Licet vectigal non solutum fuerit.

*Aliæ Commissi causæ.*

MCMLXXXVI. Dominus navis si illicite aliquid in nave, vel ipse vel vectores imposuerunt (1), navis quoque fisco vindicatur. *l.* 11. ff. *de Publican.*

In eo loco quo certas merces advehi prohibitum est, si propter necessitatem adversæ tempestatis onus expositum est; non debet commisso vindicari. *d. l.* 16. § 8.

*Vide alias commissi causas*, *Tit.* de Publican. *N.* 35 *et* 36.

(1) Ipso sciente. Nam si ignoravit, solæ merces cadunt in commissum.

*De effectu commissi.*

MCMLXXXVII. Quod commissum (1) est, statim desinit ejus esse qui crimen contraxit. *l.* 14. ff. *d. tit.*

(1) Hoc ipso quod in causam commissi cecidit; puta, hoc ipso quod quis non est professus. Benigne tamen, si servus qui in causam commissi cecidit, manumissus fuerit; non revocatur libertas. *Tit. de Public.* N. 60.

Mancipiis commissis, res peculiares non sunt in eadem causa. *l.* 16. § 2. ff. *d. tit.*

Illicitarum mercium persecutio, heredem (2) quoque adstringit. *l.* 11. § 3. ff. *d. tit.*

Rem quæ commisso vindicata est, dominus (3) emere non prohibetur. *l.* 11. § 4. ff. *d. tit.*

Nec commissum quod ante quinquennium factum dicitur, vindicari potest. *l.* 2. *Cod. de Vectig. et comm.*

Nec pro re quæ in commissi causam cecidit; si non existat nec dolo supprimatur, pretium peti potest. *d. l.* 2. *Cod. d. tit.*

(2) Quatenus scilicet eas possideret: alioquin non tenetur commisso. l. 16. § 13. ff. *d. tit.*

(3) Imo interdum hastæ non subjicitur; et domino permittitur inferre æstimationem, loco rei quam maxime intersit ipsum habere. Vide exempla *d. tit.* N. 38.

§ 3. *De conductione vectigalium.*

MCMLXXXVIII. Prohibiti sunt a fisco conducere, qui tutelam curamve (1) gerunt. *l.* 49. § 1. ff. *Locat.*

Minoribus vectigalia locanda non sunt. *l.* 45. § *fin.* ff. *de Jur. fisc.*

Debitores fisci, itemque Reipublicæ, vectigalia conducere prohibentur. *l.* 9. § 3. ff. *de Publican.*

(1) Aut gestæ rationes nondum reddiderunt.

MCMLXXXIX. Penes illum vectigalia manere oportet, qui superior in licitatione (1) extiterit; ita ut non minus quam triennii fine locatio concludatur. *l.* 4. *Cod. de Vect. et com.*

Ad conducendum vectigal nemo (2) compellitur. *l.* 9. § 1. ff. *de Publican.*

Socii vectigalium, si separatim administrent, alter ab altero minus idonee in se portionem transferre jure desiderat. *d. l.* 9. § 4.

(1) Modo, det idoneos fidejussores.

(2) Excipiuntur illi qui maximos fructos ex redemptione perceperunt: compelluntur enim iterum conducere, si tanti locari non possunt.

## SECTIO II.

## *De jure Universitatum, civitatum scilicet et collegiorum.*

### ARTICULUS I.

*De earum natura et privilegiis; et quatenus cuique liceat coïre in collegium.*

§ 1. *De natura Universitatum.*

MCMXC. Quibus permissum est habere corpus collegii societatisve; proprium est, ad exemplum Reipublicæ, habere res communes, arcam communem, et syndicum. *l.* 1. § 1. ff. *Quod cujusc. univers.*

His qui ejusdem collegii sunt potestatem facit Lex, pactionem quam velint sibi ferre; dum ne quid ex publica lege corrumpant. *l.* 4. ff. *de Colleg. et corp.*

Si quid universitati debetur, singulis non debetur; nec quod debet universitas, singuli debent. *l.* 7. § 1. ff. *Quod. cujusc. univers.*

MCMXCI. In universitatibus nihil refert utrum omnes iidem maneant, an pars maneat, an omnes immutati sint. *d. l.* 7. § 2.

Si universitas ad unum redit, stat nomen universitatis. *d.* § 2.

Municipes intelliguntur scire (1), quod sciant hi quibus summa Reipublicæ commissa est. *l.* 14. ff. *ad Municip.*

(1) Hinc V. G. si scripti fuerint heredes, currit eis tempus bonorum possessionis petendæ ex quo scivit Syndicus.

§ 2. *De Privilegiis universitatum, et maxime civitatum, et ad quæ non porrigantur.*

MCMXCII. Respublica, jure Minorum uti solet, ideoque auxilium restitutionis implorare (1) potest. *l.* 4. *Cod. Ex quib. caus. maj.*

Si quid adversus Rempublicam indefensam statutum est, actionibus ejus nihil est præjudicatum. *l.* 1. *Cod. de Jur. Reipubl.*

Etiam ex nudo pacto, debentur civitatibus usuræ pecuniarum ab eis creditarum. *l.* 30. ff. *de Usur.*

(1) Quum in aliquo contractu capta est.

MCMXCIII. Reipublicæ causa (1) non separatur a cæteris creditoribus, qui habent personalem actionem. *l.* 2. *Cod. de Jur. Reipubl.*

Si civitas nullam propriam legem habet de adjectionibus admittendis, non potest recedi a locatione vel venditione prædiorum publicorum jam perfecta. *l.* 21. § 7. ff. *ad Municip.*

(1) Quædam tamen civitates, ex peculiari ipsarum privilegio, jus taciti pignoris in bonis suorum debitorum habent.

§ 3. *Quatenus cuique liceat coire in collegium.*

MCMXCIV. Neque societas neque collegium neque corpus (1) passim omnibus habere conceditur. *l.* 1. ff. *Quod cujusc. univers.*

(1) Sed duntaxat ex auctoritate Senatus, aut Principis; qualia sunt quædam Romæ, veluti Pistorum, Naviculariorum.

Non licet amplius quam unum collegium licitum habere; et, si quis in duobus fuerit, eligere eum oportet in quo magis esse velit. *l.* 1. § *fin.* ff. *de Colleg.*

Permittitur tenuioribus stipem menstruam in unum conferre, dum tamen semel in mense coeant. *d. l.* 1.

## ARTICULUS II.

### *De officio et obligatione curatorum Reipublicæ.*

#### § 1. *De Officio curatoris.*

MCMXCV. Non acerbum se exactorem, nec contumeliosum præbeat; sed moderatum, et cum efficacia benignum, et cum instantia humanum. *l.* 33. ff. *de Usur.*

Curator imprimis prospicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur sine pignoribus idoneis, vel hypothecis. *d. l.* 33. § 1.

Si bene collocatæ (1) sunt pecuniæ publicæ, in sortem inquietari debitores non debent. *d. l.* 33.

(1) Scilicet sub usura consueta, et sub pignoribus idoneis, nec ad certos usus sit sors destinata : *d. tit.* N. 7.

MCMXCVI. Quod de frumentaria (*V. G.*) ratione, in alium usum conversum est, suæ causæ cum incremento (1) debito restituatur (2). *l.* 2. § 2. ff. *de Admin. rer. ad civit.*

Nisi opus novum specialiter pecunia legata sit, vetera ex hac reficienda sunt. *l.* 5. § 1. ff. *d. tit.*

Legatam municipio pecuniam, in aliam rem quam defunctus voluit, convertere citra Principis auctoritatem non (3) licet. *l.* 4. ff. *d. tit.*

(1) Usuris.

(2) Non admissa compensatione; salva tamen ipsi actione adversus Rempublicam, pro eo quod utiliter impendit in alios usus.

(3) Permittitur autem 1.° si non sufficiat ad novum opus; 2.° si non sit unde reficiantur vetera; 3.° si in eas causas relictum sit in quas Senatus vetuit erogari, puta in venatus, spectacula.

MCMXCVII. Ad curatoris Reipublicæ officium spectat, ut dirutæ domus a dominis extruantur (1): *l.* 46. ff. *de Damn. infect.*

(1) Si cessent, extruetur domos impensa publica; et, nisi eam cum usuris intra certum tempus restituant, distrahetur domus.

#### § 2. *Quatenus ex facto curatoris Respublica obligetur.*

MCMXCVIII. Civitas mutui datione obligari potest, si ad utilitatem ejus, pecuniæ versæ sunt. Alioquin soli qui contraxerunt, non civitas, tenebuntur. *l.* 27. ff. *de Reb. cred.*

#### § 3. *De obligatione administratoris Reipublicæ.*

MCMXCIX. Magistratus Reipublicæ ... etiam diligentiam debent. *l.* 6. ff. *de Admin. rer. ad civit.*

Curatores si negligenter in distrahendis bonis se gesserunt, in simplum tenentur; si per fraudem, in duplum. *l.* 9. § 4. ff. *d. tit.*

Periculum nominum ad eum cujus culpa deterius factum probari potest (1) pertinet. *l.* 35. ff. *de Reb. cred.*

Æquum est pro defectis nominibus, compensationem majorum (2) usurarum fieri. *l.* 11. § 1. ff. *de Usur.*

Pecuniæ quæ ex (3) detrimento solvitur, usuræ non præstantur. *l.* 24. ff. *ad Municip.*

(1) Si tamen successor idoneus ea probaverit, transfert in se periculum.

(2) Id est, compensare potest quod plus consuetis usuris ab aliis debitoribus paravit Reipublicæ.

(3) Curator, pecuniæ quidem quam percepit, usuras debet; ejus vero pecuniæ quæ debetur ob detrimentum ipsius culpa Reipublicæ datum, puta dum debitor a quo cessat exire labitur facultatibus, usuras non debet.

MM. Reipublicæ rationes subscriptæ et expunctæ, adversus eum qui administravit ultra viginti, adversus heredem ultra decem annos retractari non (1) oportet. *l.* 13. § 1. ff. *de Div. tempor. præscript.*

(1) Excipe errorem calculi.

## ARTICULUS III.

### *De his qui accedunt obligationi curatoris.*

#### § 1. *De Fidejussoribus et nominatoribus administratorum Reipublicæ.*

MMI. Non minus qui compulsi magistratu fun-

guntur, cavere debent; quam qui sponte (1) officium agnoverunt. *l.* 38. § 6. ff. *ad Municip.*

Patris qui consulto filium emancipavit, ne pro magistratu ejus caveret, perinde bona tenentur atque si pro eo fidejussor extitisset. *d. l.* 36. § 4.

Filium pro patre curatore Reipublicæ creato cavere, cogi non oportet. *l.* 3. § 3. ff. *de Admin. rer.*

In eum qui successorem suo periculo nominavit, si finito magistratu successor idoneus (2) fuit, actionem dari non oportet. *l.* 15. ff. *ad Municip.*

(1) Non tenentur autem qui ex inquisitione creati sunt. *d. tit.* Art 2. in fin.

(2) Si ante lapsus est facultatibus tenetur : nisi hoc ex casu furtuito acciderit, quum eo tempore quo nominatus est idoneus esset.

MMII. Fidejussores qui Rempublicam salvam fore spoponderunt, et qui Magistratus suo periculo nominant, pœnalibus (1) actionibus non tenentur. *l.* 17. § 15. ff. *ad Municip.*

Nominati successoris periculum, fidejussorem nominnatis non (2) tenet. *d. l.* 17. § 14.

(1) In id enim duntaxat quod Reipublicæ abest, obligantur.

(2) Accessit enim obligationi quœ ex ipsius administratione nasceretur, non ei quam hac nominatione contraxit.

§ 2. *De collega administratoris.*

MMIII. Magistratuum officium individuum, ac periculum commune. *l.* 11. ff. *ad Municip.*

Jus Reipublicæ pacto mutari non potest, quominus Magistratus collegæ quoque nomine conveniantur. *l.* 2. § 8. ff. *de Administr. rer. ad civit.*

Heredes unius ex curatoribus, si quid damnum post mortem ejus dolo vel culpa collegarum accessit, onerari non est rationis. *l.* 1. *Cod. Quo quisq. ord.*

§ 3. *Quo ordine conveniantur qui obligationi administratoris accedunt.*

MMIV. Talis (1) ordo dabitur ut in primis qui Reipublicæ negotia gessit, et qui pro eo caverunt in solidum conveniantur; tum peractis omnibus, periculum agnoscat qui non idoneum nominavit; postremo alter ex Magistratibus qui se non immiscuit. *l.* 13. ff. *ad Municip.*

(1) Pertinet hæc regula ad Magistratus civitatum : sequens ad eos quibus aliqua administratio sine honore committitur.

Quoties duobus non separatim, sed pro indiviso munus injungitur; manus ad nominatorem, priusquam utrique fuerint excussi, nulla ratione porrigi possunt. Si vero separatis portionibus ad munus nominati sunt, prius pro portione conveniatur qui administraverit; item fidejussores; si nec ab his indemnitas fuerit servata; tunc demum creatorem; ac si nec is quidem sufficiat, novissime participem (2) muneris conveniri debere, Præses non ignorabit. *l.* 2. *Cod. Quo quis ord.*

(2) Et quidem ita demum, si intervenire et prohibere eum potuit. l. 9. § 8. ff. *d. tit.*

## ARTICULUS IV.

*De Muneribus et honoribus civitatum.*

§ 1. *Quibus deferri possint honores et munera.*

MMV. *Honores et munera uniuscujusque civitatis non solum civibus* (1), *sed pariter etiam incolis deferuntur.*

*Et quidem* Patrimoniorum (2) munera, mulieres etiam sustinere debent. *l* 9. *Cod. de Munerib. patrim.*

Etiam minores ætate, patrimoniorum muneribus subjugari solent. *l.* 7. *Cod. d. tit.*

(1) Id est, qui ab ea civitate originem ducunt, sive ibi domicilium habeant sive non.

(2) Talia dicuntur, quæ nullam administrationem, nullum honoris gradum, sed sumptum duntaxat continent. Tit. præced. in verb. *MUNUS.*

MMVI. 1. Infames licet nullis honoribus uti possint, tamen civilium munerum vacationem non habent. *l. un. Cod. de Infam.*

2. Corporalia munera fœminis ipse sexus denegat, quominus honores aut munera injungantur. *l.* 3. § 3. ff. *de Mun. et hon.*

3. Ad Rempublicam administrandam ante vigesimumquintum annum, vel ad munera quæ non patrimonii sunt, vel honores, admitti Minores non oportet. *l.* 8. ff. *d. tit.*

In honoribus favoris causa constitutum est, ut pro plenis inchoatos *annos* accipiamus. *d. l.* 8.

4. Reus delatus, etiam ante Sententiam, honores petere prohibetur. *l.* 7. *ff. d. tit.*

Non debet honoribus prohiberi... is cujus accusator destitit. *l.* 6. § 2. ff. *d. tit.*

5. Ad tempus exulare Decurio jussus, impleto

tempore regressus, pristinam (1) quidem recipit dignitatem; ad novos vero honores non admittitur, nisi tanto tempore abstinuerit quanto abfuit. *l.* 2. *Cod. de His qui in exil.*

6. His qui vix de suo victum sustinere possunt, nequaquam honestum est mandare Magistratum. *l.* 6. *ff. de Muner. et hon.*

7. Debitores rerumpublicarum (2) ad honores invitari non posse certum est, nisi prius satisfecerunt. *d. l.* 6. § 1.

8. Decurionum honoribus (3) plebeii fungi prohibentur. *l.* 7. § 2. *ff. de Decur.*

(1) Modo non ex causa famosa damnatus sit, aut duriori pœna existimationem conservaverit.

(2) Ex sua administratione, aut pollicitatione. Secus si ex aliis causis.

(3) Puta, Duumviratu.

MMVII. Ne (1) quis opponat fortunam et causus tristiores suos, ad hoc solum ne patriæ idoneus civis esse videatur. *l.* 3. § 2. *ff. de Mun. et honor.*

(1) Hinc capite damnato, postquam restitutus est, recte honores deferri colligitur.

§ 2. *Quæ observari debeant circa nominationem ad honores et munera.*

MMVIII. Munera non ordinationi, sed potioribus quibusque injungenda sunt. *l.* 7. *ff. de Decur.*

Præses provideat munera et honores in civitatibus æqualiter per (1) vices injungi. *l.* 3. § 15. *ff. de Mun. et hon.*

Gradatim honores deferuntur. *l.* 11. *ff. d. tit.*

Non continuare quisque honores potest. *l.* 14. § 5. *ff. d. tit.*

(1) Scilicet quando virorum idoneorum est copia; alioquin servanda est præcedens regula.

MMIX. Honores et munera in eadem domo continuari non oportet. *l.* 1. *Cod. de Mun. et hon.*

Eodem tempore non sunt honores in duabus civitatibus ab eodem gerendi; et quum utrobique deferuntur, potior est originis causa. *l.* 17. § 4. *ff. ad Municip.*

§ 3. *De necessitate obeundi muneris, et ex quo quis fungi possit.*

MMX. Æstimationem honoris aut muneris in pecunia pro administratione offerentes, audiendi (1) non sunt. *l.* 16. *ff. de Muner. et hon.*

(1) Sed compelluntur per Præsidem, quemadmodum tutores.

MMXI. Statim (1) ex quo quis ab Ordine nominatus est, fungi munere potest; nec expectare tenetur confirmationem Præsidis. *l.* 59. *Cod. de Decur.*

(1) Regula locum ita habet, nisi fuerit provocatum.

§ 4. *De causis quæ excusationem a muneribus tribuunt.*

MMXII. Majores septuaginta annis a muneribus personalibus vacant (1). *l.* 3. *ff. de Jur. immun.*

Corporis debilitas eorum munerum excusationem præstat que corpore implenda sunt; quæ consilio vel patrimonio obiri possunt, nisi certis et receptis probabilibus causis non remittuntur. *l.* 2. § 7. *ff. de Vac. mun.*

Surdus et mutus (2) ab honoribus civilibus, non etiam a muneribus (3) excusantur. *l.* 7. § 1. *ff. de Decur.*

Inopes onera patrimonii non sustinent, corpori autem indicta obsequia solvunt. *l.* 4. § 2. *ff. de Mun. et hon.*

*Ex causa justæ absentiæ, puta* Qui principes appellavit et causam propriam acturus Romam profectus est... ab honoribus et civilibus muneribus (4) excusatur. *l.* 8. § 5. *ff. de Vacat. mun.*

*Quinque* Incolumes (5) liberi, etiamsi in potestate desierint esse, excusationem a muneribus (6) præstant. *l.* 1. § 5. *ff. d. tit.*

A muneribus quæ non patrimoniis indicuntur, veterani excusantur. *l.* 7. *ff. d. tit.*

(1) Vide quasdam limitationes. Tit. *de Vac. et excus. mun.* N 3.

(2) Idem de cæco. Secus de surdastro.

(3) Patrimonii.

(4) Constantinus videtur etiam personalia munera eis remisisse. l. un. Cod. *Qui num. lib. exc.* Multo magis excusantur absentes Reipublicæ causa: imo hi reversi habent anni vacationem, ex die quo redierunt aut redire potuerunt.

(5) Non ergo mortui, nec captivi; nisi ex eo nepotes vicem ejus præstent: at pro superstite est, in bello amissus. Adoptivi non prosunt.

(6) Non tamen patrimonialibus: l. 5. 2. ff. *de Jur. immun.*

Nec eos qui augent facultates, et munera civitatum sustinere possunt, privilegiis quæ tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, uti posse; plurifariam constitutum est. *l.* 5. § 12. *ff. de Jur. immun.*

Ad vacationem munerum negotiatio (7) pro incremento facultatum exercenda est. *d. l.* 5. § 8.

Non alios fisci vectigalium redemptores muneribus excusari placuit, quam qui præsentes negotium exercent. *l.* 8. § 1. *ff. de Vac. mun.*

Medicos, Grammaticos, et Professores alios (8) litterarum, et Doctores (9) legum, una cum uxoribus et filiis, necnon et rebus quas in civitatibus suis possident; ab omni functione, et ab omnibus muneribus vel civilibus vel publicis immunes esse præcipimus. *l.* 6. *Cod. de Prof. et med.*

Philosophis munera sordida corporalia remitti placuit, non ea quæ sumptibus expediuntur. Etenim vere philosophantes pecuniam contemnunt. *l.* 8. § 4. *de Vac. mun.*

Turpe est ut patriæ functiones ferre non possit, qui fortunæ vim se ferre profitetur. *l.* 8. *Cod. d. tit.*

Poetæ nulla immunitatis prærogativa juvantur. *l.* 2. *Cod. d. tit.*

Qui pueros primas litteras docent, immunitatem a civilibus muneribus non habent. *l.* 2. § 8. *ff. de Vac. mun.*

Comites Præsidum a muneribus vel honoribus et tutelis vacent. *l.* 12. § 1. *ff. de Vac. et excus. muner.*

Ab Illustribus personis, sordida munera, et extraordinariæ necessitatis damna removemus. *l.* 16. *Cod. de Excus. mun.*

(7) De negatione quæ annonæ Urbis inservit, hoc dicitur; quæ dat vacationem munerum ei qui illam ex majore parte suarum facultatum exercet.

(8) Rhetores scilicet. Hi omnes, si intra numerum ab Ordine probati in patria sua aut Romæ profiteantur.

(9) Qui in utraque Roma, aut Beryti ubi erant publicæ Juris Scholæ, docebant. Sed et qui Beryti Juri studebant, erant immunes a muneribus personalibus usque ad annum ætatis suæ vigesimum-quintum. l. 1 et 2. Cod. *Qui ætat. vel prof.*

MMXIII. Eodem tempore idem duas (1) curas operis non administrabit. *l.* 14. § 1. *ff. de Vac. mun.*

Si duo filii in patris potestate sint; eodem tempore munera eorum pater sustinere non cogitur. *l.* 3. § 16. *ff. de Mun. et hon.*

(1) Idem dic de cæteris muneribus publicis. Hoc non trahe ad privata, qualia sunt tutelæ, etc.

MMXIV. Honorem sustinenti, munus imponi non potest; munus sustinenti, honor deferri potest. *l.* 10. *ff. de Mun. et hon.*

Ab honoribus ad honores eosdem, quinquennii datur vacatio; triennii vero, ad alios. *l.* 2. *Cod. de Mun. et hon.*

§ 5. *Immunitas a muneribus concessa, ad quas munerum species regulariter pertineat; et intra quas personas concludatur jus immunitatis.*

MMXV. Cui muneris publici vacatio (1) datur, non remittitur ei ne Magistratus fiat. *l.* 12. *ff. de Mun. et hon.*

Ab his oneribus (2) quæ possessionibus vel patrimoniis indicuntur, nulla privilegia (3) præstant vacationem. *l.* 10. *ff. de Vac. mun.*

Qui muneris publici vacationem habent, ad ea quæ extra modum imperantur compelli non solent. *l.* 6. *ff. d. tit.*

*Jus immunitatis superveniens, a deferendis in posterum, non a delatis jam muneribus excusat: ex l.* 5. § 7. *ff.* de Jur. immun.

(1) Puta, ex causa ætatis, numeri liberorum, etc. Quædam tamen sunt pleniores immunitates, quæ etiam ad honores porriguntur.

(2) Ordinariis. Vide Reg. seq.

(3) Quædam tamen patrimoniorum munera, ex speciali privilegio quibusdam personis remittuntur, maxime militibus et veteranis. Professoribus liberalium artium remittitur munus recipiendi hospitis.

MMXVI. A muneribus excusatus, filii tamen sui nomine competentia munera agnoscere debet. *l.* 3. § 6. *ff. de Mun. et hon.*

Personis datæ immunitates, heredibus non relinquuntur. *l.* 1. § 1. *ff. de Jur. immun.*

Immunitates generi posterisque datæ custoditæque, ad eos qui ex fœminis nati sunt non pertinent. *d. l.* 1. § 2.

§ 6. *De immunitatis effectu.*

MMXVII. Quoties penuria est eorum qui magistratum gerunt, immunitas ad aliquid infringitur. *l.* 11. § 2. *ff. de Mun. et hon.*

Si qui certa conditione muneribus vel honoribus se adstrinxerunt, quum alias compelli non possent suscipere; fides eis servanda est. *l.* 2. *ff. de Jur. immun.*

§ 7. *De munere legationis.*

MMXVIII. Præcipitur Edicto Vespasiani omnibus civitatibus, ne plures quam tres legatos mittant. *l.* 4. § 6. *ff. de Legation.*

Ordine (1) unusquisque, munere legationis fungi cogitur. *d. l.* 4. § 5.

Eumdem plures legationes suscipere, prohibitum non est. *l.* 16. *ff. d. tit.*

Quibus jus postulandi non est, legatione fungi non possunt. *l.* 4. § 1. ff. *d. tit.*

Sciendum est, debitorem Reipublicæ, legatione fungi non (2) posse. Debitores autem fisci, non prohibentur. *d. l.* 4 *pr. et* § 2.

Pater trium incolumium liberorum, legationibus publicis liberatur. *l.* 1. *Cod. d. tit.*

Legatione functis (3) biennii vacatio conceditur. *l.* 8. § 1. *ff. de Legation.*

(1) Ordo tamen non servatur, si ea sit legatatio quæ primores civitatis desideret.

(2) Ratio est, ne debiti exactio differatur.

(3) Hoc non trahe ad eos qui sponte, vice alterius, legationis munus impleverunt.

MMXIX. Legati (1) vicarios dare non possunt, nisi filios suos. *l.* 4. § 4. *ff. d. tit.*

Qui legatione fungitur, neque alienis neque propriis negotiis se interponere (2) debet. *l.* 8. § 2. *ff. d. tit.*

Legatus antequam officio legationis functus sit in rem suam nihil agere potest; exceptis his quæ ad injuriam ejus vel damnum (3) parata sunt. *l.* 10. *ff. d. tit.*

Ante legationem susceptam si cui negotium moveatur, etiam absens defendi debet; suscepta legatione, non. *l.* 16. § 1. *ff. d. tit.*

*Pertinet etiam ad privilegia legatorum, jus revocandi domum, quum Romæ conveniuntur: de quo supra, Part. quarta.*

(1) Fallit regula in legatione gratuita quæ alicui absenti injuncta est: hac enim per alium potest fungi.

(2) Per se; at potest per procuratorem.

(3) Permittitur etiam ipsi, domum in patria sua emere, pupillam suam defendere; durante legatione.

## ARTICULUS V.

### *De Curiis municipiorum.*

§ 1. *Quo quisque ordine in Albo Curiæ scribatur, aut sententiam dicat; et quibus non competat jus suffragii.*

MMXX. In Albo Decurionum, nomina ante scribi oportet eorum qui dignates Principis judicio consecuti sunt; postea eorum qui tantum municipalibus honoribus functi sunt. *l.* 2. *ff. de Alb. scrib.*

Decuriones scribuntur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est. *l.* 1. *ff. d. tit.*

Scribuntur qui nullo honore functi sunt, prout quisque eorum in Ordinem venit. *d. l.* 1.

In Albo Decurionum; patrem, non habenti liberos, anteferri constat. *l.* 9. *Cod. de Decur.*

MMXXI. Privilegiis cessantibus; potior habetur in sententiis ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragiis jure Decurionis (1) decoratus est. *l.* 6. § 5. *ff. de Decur.*

(1) Aut qui plures habet liberos.

MMXXII. Minores viginti-quinque annorum, Decuriones facti, sportulas accipiunt; sed interim suffragium ferre non possunt. *l.* 6. § 1. *ff. de Decur.*

§ 2. *De Decretis curiarum.*

MMXXIII. Refertur ad univesos, quod publice fit per majorem (1) partem. *l.* 160. § 1. Ulp. lib. 76. ad Edict.

Lege municipali cavetur, ut Ordo non aliter habeatur quam duabus partibus adhibitis. *l.* 19. *ff. ad Municip.*

Ambitiosa (2) Decreta rescindi debent. *l.* 4. *ff. de Decret. ab Ord.*

(1) Non igitur necesse est omnes adfuisse. Vide Reg. seq. Adde l. 19. ff. *ad Municip.*

(2) Id est, quæ magis ad captandam et ambiendam gratiam quam ad utilitatem publicam fiunt; ut illa quæ largitiones continent, quæ immunitates tribuunt, aut salarium constituunt aliis quam Professoribus liberalium artium et Medicis.

### ARTICULUS VI.

*De Operibus publicis civitatum.*

MMXXIV. Opus novum privato sumptu, etiam sine Principis auctoritate facere licet; præterquam si ad æmulationem alterius civitatis pertineat, vel materiam seditionis præbeat. *l.* 3. *ff. de Operib. publ.*

Publico sumptu opus novum sine Principis auctoritate fieri non licere, Constitutionibus declaratur. *d. l.* 3. § 1.

MMXXV. Si statua Præsidi vel cuivis de Republica bene merito erigatur; privato sumptu ejus in cujus honorem erigitur, debet erigi, nec nisi ex Principis auctoritate. *l.* 1. *Cod. de Statuis.*

Inscribi nomen operi publico, alterius quam principis et ejus cujus (1) pecunia opus factum sit, non licet. *sup. d. l.* 3. § 2.

(1) Sed et si quis aliquam summam duntaxat contulit, licet inscribere operi quantam summam ille contulerit. Si alterius pecunia factum opus quis ornaverit, ejus quoque nomen inscribi potest; sic tamen ut non eradatur nomen ejus cujus pecunia factum est.

## FINIS DIGESTORUM.

# TABULA

Qua nominatim Leges omnes cum suis Paragraphis [§] et Versiculis [❡] ordini Digestorum restituuntur.

*In qualibet Columna, pars prior indicat seriem ordinis Legum et Paragraphorum in Digestis; Posterior indicat Numerum quem sub unoquoque Titulo dictæ Leges occupant in hoc Opere.*

## TITULUS XVII ET ULTIMUS.

### DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI.


Lex Regula est quæ. 1. *h. t. N.* 1
❡ per regulam igitur. *ibid.*
L. Fœminæ ab omnibus. 2. 168
§ 1. Item impubes. 147
L. Ejus est. 3. 16
L. Velle non creditur 4. 8
L. In negotiis contrahend. 5. 159
L. Non vult. 6. 706
L. Jus nostrum. 7. 623
L. Jura sanguinis. 8. 5
L. Semper in obscuris. 9. 845
L. Secundum naturam. 10. 30
L. Id quod nostrum. 11. 469
L. In testamentis. 12. 843
L. Non videtur cepisse. 13. *N.* 15. Tit. *de Verb. sign.*
L. In omnibus obligationib. 14. 1383
L. Is qui actionem. 15. 17
L. Imaginaria venditio. 16. 1064
L. Quum tempus in. 17. 853
L. Quæ legata. 18. 979
§ 1. Si filiusfamil. sub. *ib.*
L. Qui cum alio. 19. 980
§ 1. Non solet exceptio. 1754
L. Quotiens dubia. 20. 92
L. Non debet cui. 21. 14
L. In personam. 22. 98
§ 1. Generaliter probandum. 983

Series Tit. XVII. *De div. Reg. Jur.*
L. Contractus quidam. 23. 981
L. Quatenus cujus. 24. *N.* 117. Tit. *de Verb. signif.*
L. Plus cautionis. 25. 17
L. Qui potest invitis. 26. 470
L. Nec ex Prætorio. 27. 974
L. D. Pius rescripsit. 28. 1642
L. Quod initio. 29. 43
L. Nuptias non concubitus. 30. 380
L. Verum est neque. 31. 973
L. Quod attinet ad jus. 32. *h. t. N.* 96
L. In eo quod vel. 33. 1572
L. Semper in stipulationib. 34. 985
L. Nihil tam naturale. 35. 1388
L. Culpa est. 36. 982
L. Nemo qui. 37. 1579
L. Sicuti pœna. 38. 1445
L. In omnibus causis. 39. 51
L. Furiosi vel ejus. 40. 163
L. Non debet actori. 41. 1486
§ 1. In re obscura. 1572
L. Qui in alterius locum. 42. 1654
L. Nemo ex his. 43. 1454
§ 1. Quoties concurrunt. 1448
L. Totiens in heredem. 44. 1445
L. Neque pignus. 45. 461
§ 1. Privatorum conventio. 64
L. Quod a quoque. 46. 17

Series Tit. XVII. *De div. Reg. Jur.*
L. Consilii non fraudulenti. 47. 1024
§ 1. Socii mei socius. 1054
L. Quidquid in calore. 48. 17
L. Alterius circumventio. 49. 35
L. Culpa caret. 50. 1283
L. Non videtur. 51. *N.* 15. Tit. *de Verb. signif.*
L. Non defendere. 52. 589
L. Cujus per errorem. 53. 1165
L. Nemo plus juris. 54. 12
L. Nullus videtur. 55. *ib.*
L. Semper in dubiis. 56. 40
L. Bona fides. 57. 27
L. Ex pœnalibus causis. 58. 1238
L. Heredem ejusdem. 59. 619
L. Semper qui non. 60. 1035
L. Domum suam. 61. 1205
L. Hereditas nihil. 62. 619
L. Qui sine dolo. 63. 1384
L. Ea quæ raro. 64. 55
L. Ea est natura. 65. *N.* 10. Tit. *de Verb. signif.*
L. Marcellus, desinit. 66. 1389
L. Quoties idem sermo. 67. 984
L. In omnibus causis. 68. 17
L. Invito beneficium. 69. 15
L. Nemo potest. 70 1466
L. Omnia quæcumque. 71. 1460

Series Tit. XVII. *De div. Reg. Jur.*

Lex Fructus rei. 72. *N.* 1607
L. Quo tutela redit. 73. 291
§ 1. Nemo potest tutorem. 286
§ 2. Vi factum. *N.* 225. Tit. *de Verb. signif.*
§ 3. Quæ in testamento. 878
§ 4. Nec paciscendo. 968
L. Non debet alteri. 74. 23
L. Nemo potest. 75. 25
L. In totum omnia. 76. 8
L. Actus legitimi. 77. 1435
L. Generaliter quum. 78. 1725
L. Fraudis interpretatio. 79. *ib.*
L. In toto jure. 80. 14
L. Quæ dubitationis. 81. 987
L. Donari videtur. 82. 1165
L. Non videntur. 83... *h. t. N.* 13
L. Quum amplius. 84. 1189
§ 1. Is natura. *N.* 69. Tit. *de Verb. signifi.*
L. In ambiguis. 85. 405
§ 1. Non est novum. 44
§ 2. Quoties æquitatem. 1572
L. Non solet deterior. 86. 1540
L. Nemo enim. 87. *ib.*
L. Nulla intelligitur. 88. 1384
L. Quamdiu possit. 89. 711
L. In omnibus quidem. 90. 38
L. Quoties duplici. 91. 956
L. Si librarius. 92. 1022
L. Filiusfam. neque. 93. 193
L. Non solent. 94. 47
L. Nemo dubitat. 95. 589
L. In ambiguis orationibus. 96. 843
L. Ea sola deportationis. 97. 1899
L. Quoties utriusque 98. 1572
L. Non potest improbus. 99. 1384
L. Omnia quæ jure. 100. 1388
L. Ubi Lex duorum. 101. 17
L. Qui vetante. 102. *N.* 21. Tit. *de Verb. signif.*
§ 1. Ejus est actionem. 1542
L. Nemo de domo. 103. 1505
L. Si in duabus. 104. 1546
L. Ubicumque causæ. 105. 1460
L. Libertas inæstimabilis. 106. 90
L. Cum servo. 107. 99
L. Fere in omnibus. 108. 1769
L. Nullum crimen. 109. 1283
L. In eo quod. 110. 14
§ 1. Nemo alienæ. 1496

Series Tit. XVII. *De div. Reg. Jur.*

Lex. 110. § 2. Pupillus pati. *N.* 148
§ 3. Ubi verba. 866
§ 4. Mulieribus tunc. 172
L. Pupillum qui. 111. 154
§ 1. In heredem non solent. 1444
L. Nihil interest. 112. *N.* 15. Tit. *de Verb. signif.*
L. In toto et pars. 113. 1[illegible]
L. In obscuris inspici. 114. 985
L. Si quis obligat. 115. } *N.* 15. *de Verb. signif.*
§ 1. Non potest videri. }
L. Nihil consensui. 116. 963
§ 1. Non capitur. 1768
§ 2. Non videntur. 967
L. Pretor bonorum. 117. 897
L. Qui in servitute. 118. 480
L. Non alienat qui. 119. *N.* 24. Tit. *de Verb. signif.*
L. Nemo plus commodi. 120. 716
L. Qui non facit. 121. 1029
L. Libertas omnibus. 122. 91
L. Nemo alieno. 123. 1435
§ 1. Temporaria permutatio. 1956
L. Ubi non voce. 124. 165
§ 1. Furiosus absentis. *ib.*
L. Favorabiliores rei 125. *h. t. N.* 1486
L. Nemo prædo est. 126. *N.* 452. Tit. *de Verb. signif.*
§ 1. Locupletior non est. *N.* 135. *d. tit.*
§ 2. Quum de lucro. 1572
L. Quum Prætor in. 127. 1435
L. In pari causa. 128. 1572
§ 1. Hi cui in universum *N.* 108. Tit. *de Verb. signif.*
L. Nihil dolo creditor. 129. 1727
§ 1. Quum principalis 45
L. Nunquam actiones. 130. 1450
L. Qui dolo desierit. 131. 1437
L. Imperitia culpæ. 132. 982
L. Melior conditio. 133. 192
L. Non fraudantur. 134. 1726
§ 1. Nemo ex suo. 34
L. Ea quæ dari. 135. 48.
L. Bona fides. 136. 1705
L. Qui auctore judice. 137. 452
L. Omnis hereditas. 138. 716
§ 1. Nunquam crescit. 1284

Series Tit. XVII. *De div. Reg. Jur.*

Lex Omnes actiones. 139. *N.* 1443
§ 1. Non videtur. 462
L. Absentia ejus. 140. 1776
L. Quod contra rationem. 141. 74
§ 1. Uni duo pro. } 619
L. Qui tacet non. 142. } 8
L. Quod ipsis qui. 143. 1457
L. Non omne quod. 144. 19
§ 1. In stipulationibus. 979
L. Nemo videtur fraudare. 145. 1725
L. Quod quis, dum. 146. 98
L. Semper specialia. 147. 14
L. Cujus effectus. 148. 31
L. Ex qua persona. 149. 30
L. Parem esse conditionem. 150. 13
L. Nemo damnum. 151. 1312
L. Hoc Jure utimur. 152. 1939
§ 1. Dejicit et qui. 1807
§ 2. In maleficio. 1281
§ 3. In contractibus quibus. 1444
L. Fere quibuscumque. 153. 458
L. Quum par delictum. 154. 1572
§ illi debet permitti. 1031
L. Factum cuique suum. 155. 23
§ 1. Non videtur vim. 1802
§ 2. In pœnalibus causis. 1572
L. Invitus nemo. 156. 1493
§ 1. Cum damnus actiones. 1452
§ 2. Quum quis in alii. 1457
§ 3. Plerumque emptoris. *ib.*
§ 4. Quod cuique pro. 15
L. Ad ea quæ non habent. 157. 1282
§ 1. Semper qui dolo. 13
§ 2. In contractib. success. 1444
L. Creditor qui permittit. 158. 584
L. Non ut ex pluribus. 159. 460
L. Aliud est vendere. 160. 1077
§ 1. Refertur ad universos. 2023
§ 2. Absurdum est. 743
L. In Jure civili. 161. 864
L. Quæ propter necessitatem. 162. 74
L. Cujus est donandi. 163. *h. t. N.* 470.
L. Pœnalia judicia. 164. 1445

Series Tit. XVII. *De div. Reg. Jur.*
Lex Cum quis possit. 165. *N.* 470
L. Qui rem alienam. 166. 1496
L. Non videntur data. 167. * 1403
§ 1. Qui jussu judicis. 12
L. Rapienda occasio. 168. 984
§ 1. Quod factum est. 843
L. Is damnum dat. 169. 1282
§ 1. Quod pendet. 10
L. Factum a judice. 170. 1579
L. Nemo ideo obligatur. 171. 964
L. In contrahenda vendit. 172. 986
§ Ambigua autem. *ib.*
L. In condamnatione. 173. 1643
§ 1. Quum verb. Restituas. 1612
§ 2. Unicuique sua mora. 1408
§ 3. Dolo facit qui. 1754
L. Qui potest facere. 174. 718
§ 1. Quod quis velit. *ib.*
L. In his quæ officium. 175. 97
§ 1. Non debeo molieris. 1457
L. Non est singulis. 176. *h. t. N.* 1436

Series Tit. XVII. *De div. Reg. Jur.*
Lex 176. § 1. Infinita æstimatio. 90
L. Qui in jus dominiumve. 177. 1457
§ 1. Nemo videtur dolo exequi. 1754
L. Quum principalis. 178. 45
L. In obscura voluntate. 179. 92
L. Quod jussu alterius. 180. 1394
L. Si nemo subiit. 181. 657
L. Quod nullius esse. 182. 973
L. Etsi nihil facile. 183. 1785
L. Vani timoris. 184. 1745
L. Impossibilium nulla. 185. 973
L. Nihil peti potest. 186. 1383
L. Si quis præstantem. 187. *N.* 131. Tit. *de Verb. signif.*
L. Ubi pugnantia. 188. 878
§ 1. Quæ rerum natura. 6
L. Pupillus nec velle. 189. 148
L. Quod evincitur. 190. 462
L. Neratius consultus. 191. 89
L. Ea quæ in partes. 192. 1380
§ 1. In re dubia. 40

Series Tit. XVII. *De div. Reg. Jur.*
Lex Omnia fere jura. 193. *h. t. N.* 716
L. Qui per successionem. 194. *N.* 108. Tit. *de Verb. signif.*
L. Expressa nocent. 195. *h. t. N* 46
L. Privilegia quædam. 196. 609
L. Semper in conjuncta. 197. 382
L. Neque in Interdicto. 198. 333
L. Non potest dolo carere. 199. 1462
L. Quoties nihil sine. 200. 1572
L. Omnia quæ ex. 201. 839
L. Omnis definitio. 202. 2
L. Quod quis ex culpa. 203. 13
L. Minus est actionem. 204. 17
L. Plerumque fit. 205. 462
L. Jure naturæ. 206. 26
L. Res judicata. 207. 1628
L. Non potest videri desisse. 208. 13
L. Servitutem mortalitati. 209. 96
L. Quæ ab initio. 210. 839
L. *fin.* Servus Reipublicæ. 211. 97

FINIS TABULÆ TOMI QUINTI ET ULTIMI.

# LEGES TITULORUM PRIMI, SECUNDI AUT TERTII VOLUMINIS,

Quæ ad 5.um hunc Tomum rejectæ,

*Numeris non suis designatæ fuerunt in Tabula sive Tomi primi, sive secundi, sive tertii.*

## EX TOMO I.

### IN LIBRO PRIMO.

#### TITULUS XVIII. DE DIVISIONE RERUM ET QUALITATE.

L. 3. Item lapilli...... *N.* 8. in Tit. *de acq. rer. dom.*

#### TITULUS XI. DE SENATORIBUS.

L. 3. Senatorem...... *N.* 34 in Tit. *de Pœnis.*
L. 4. Qui indignus est...... *N.* 18 in Tit. *de Munerib. et hon.*
L. 11 Senatores licet...... *N.* 12 in Tit. *ad Municipalem.*

### IN LIBRO SECUNDO.

#### TITULUS I. DE JURISDICTIONE.

L. 12. Magistratibus municipalibus...... *N.* 17 in Tit. *de Accusationib.*

#### TITULUS V. SI QUIS IN JUS VOCATUS NON IERIT, etc.

L. 1 Si quis in jus vocatus fidejussorem....... *N.* 13. in Tit. *de stipulat prætoriis.*

#### TITULUS VIII. QUI SATISDARE COGANTUR, etc.

L. Satistadio eodem...... *N.* 50. in Tit. *de Verbor obligat.*
L. 2. Fidejussor in judicio...... *N.* 13. in Tit. *de Stipulat. Prætor.*
§ 3. ¶ et filius fidejussor..... 1 *N.* 14. *de Tit.*
L. 5. § 1. Qui pro rei qualitate...... *N.* 19. in Tit. *de injuriis.*
L. 6. Quotiens vitiose...... *N.* 17 in Tit. *de Stipulat. Prætor.*
L. 7. Si fidejussor non negetur....... *N.* 13. *d. tit.*
§ 1. Si necessaria satisdatio....... *N.* 15. *d. tit.*
L. 8. § 1. Qui mulierem adhibet....... N. 14. *d. tit.*
§ 2. Si servus inveniatur....... *N.* 17. *d. tit.*
§ 3. Si fidejussor judicatum....... *N.* 18. *d. tit.*

§ 4. Tutor et curator....... *N.* 15. *d. tit.*
§ 5. Jubetur jurare de calumnia } *N.* 16. *d. tit.*
§ 6. Hoc autem tunc impetrabitur }
L. 9. Arbitro ad fidejussores....... *N.* 12. *d. tit.*
L. 10 Si ab arbitro probati } *N.* 17. *d. tit.*
§ 1. Qui ex causa improbat }
L. 11. Julianus ait, si antequam....... *N.* 6. in Tit. *Judicatum solvi.*
L. 14. filiusfamilias defendit....... *N.* 4. *d. tit.*
L. 15. Sciendum est possessores } *N.* 8. in Tit. *de Stipulat. Prætoriis.*
§ 1. Possessor autem is. }
§ 2. Creditor qui pignus....... *N.* 9. *d. tit.*
§ 3. Si fundus in dotem....... *N.* 8. *d. tit.*
§ 4. Diversa causa est. } *N.* 9. *d. tit.*
§ 5. Tutores sive pupilli }
§ 6. Si fundum quem possidebam....... *N.* 8. *d. tit.*
§ 7. Possessor autem quis necne....... *N.* 10. *d. tit.*

## TITULUS IX. SI EX NOXALI CAUSA AGATUR, etc.

L. 4. Si cum uno ex dominis....... *N.* 5. in Tit. *judicat solvi.*

## TITULUS XI. SI QUIS CAUTIONIBUS IN JUDICIO SISTENDI, etc.

L. 4. § 5. Item quæritur, si quis quum....... *N.* 4. in *Tit.* de stipulat Prætoriis.

## TITULUS XIV. DE PACTIS.

L. 4. § 2. Hujus rei argumentum....... *N.* 96. in *Tit. de Verb. obligationib.*
L. 7. § 12. Quod fere novissima parte...... *N.* 5. *d. tit.*
L. 10. § 1. Si pacto subjecta sit pœnæ....... *N.* 66. *d. tit.*
L. 60. Imperator Antoninus Avidio....... *N.* 25. in Tit. *de Reb. auctor. jud. possid.*

# IN LIBRO TERTIO.

## TITULUS III. DE PROCURATORIBUS.

L. 27. § 1. Si ex parte actoris....... *N.* 13. in Tit. *Judicat. solvi.*
L. 28. Si procurator meus judicatum....... *N.* 26. *d. tit.*
L. 29. Si actor malit dominum. } *N.* 35. in Tit. *de Re judicata.*
L. 30. Actoris procurator. }
L. 31. Si quis quum procuratorio....... *N.* 37. *d. tit.*
L. 33. § 1. Publice utile est....... *N.* 25. in Tit. *de Accusationib.*
L. 35. § 2. Patronus Libertum....... *N.* 27. *d. tit.*
L. 39. § 1. ¶ sed interdum licet....... *N.* 8. in Tit. *Ratam rem hab.*
§ 2. Quæritur apud julianum....... *N.* 12. *d. tit.*
§ 3. Si de dote agat. } *N.* 8. *d. tit.*
§ 4. Si pater filii. }
L. 40. § 1. Si stipuletur procurator....... *N.* 9. *d. tit.*
§ 3. Rat habitionis autem stipulatio....... *N.* 13. *d. tit.*
L. 43. § 3. Is qui curatorem alicui....... *N.* 10. *d. tit.*
§ 5. Si procurator agat et....... *N.* 9. in Tit. *Judicat solvi.*
L. 61. Plautius ait, procuratorem....... *N.* 35. in Tit. *de Re judicata.*

L. 71. Absens reus causas....... *N.* 27. in Tit. *de Accusationib.*
L. 76. Titius quum absentem....... *N.* 21. in Tit. *Judicat solvi.*

## TITULUS V. DE NEGOTIIS GESTIS.

L. 24. Si ego hac mente pecuniam....... *N.* 95. in Tit. *de Acq. rer. dom.*
L. 33. Heres viri defuncti....... *N.* 3. in Tit. *Expilat hereditatis.*
L. 39. Solvendo quisque pro alio....... *N.* 38. in Tit. *de Solutionib.*

## TITULUS VI. DE CALUMNIATORIBUS.

L. *fin.* De servo qui accusateur....... *N.* 8. in Tit. *ad SC. Turpilianum.*

# IN LIBRO QUARTO.

## TITULUS II. QUOD METUS CAUSA GESTUM ERIT.

L. 14. § 8. Si quis per vim sisti....... *N.* 69. in Tit. *de Fidejussorib.*
§ 12. Qui vim intulit cum possessionem....... *N.* 22. in Tit. *de Furtis.*

## TITULUS IV. DE MINORIBUS 25.e ANNIS.

L. 11. ¶ sed et nomine earum rerum....... *N.* 26. in Tit. *de Oblig. et action.*

## TITULUS VI. EX QUIBUS CAUSIS MAJORES 25.e ANNIS, etc.

L. 23. § 1. Is autem qui apud hostes est....... *N.* 4. Tit. *de Usurp.* ET USUCAP.

## TITULUS IX. NAUTÆ, CAUPONES, STABULARII, etc.

L. 6. § 1. Si servo meo in nave.
§ 2. Sed si damnum in eo datum. } *N.* 4. in Tit. Furti adverus nautas.
§ 3. In factum actione caupo....... *N.* 6. *d. tit.*
L. 7. § 1. Hæc actio in factum....... *N.* 7. *d. tit.*
§ 3. Si servus nautæ, damnum....... *N.* 5. *d. tit.*
§ 4. hac autem actione.
§ 5. Si plures navem. } *N.* 8. *d. tit.*

# IN LIBRO QUINTO.

## TITULUS I. DE JUDICIIS.

L. 2. § 8. His datur mulctæ dicendæ....... *N.* 32. in Tit. *de Pœnis.*
L. 3. Non videtur frustrandæ....... *N.* 13. in Tit. *Quib. ex caus. in possess.*
L. 10. Destitisse is videtur....... *N.* 11. in Tit. *ad SC. Turpillian.*
¶ Desistere enim est....... Plane si quis....... *M.* 19. *d. tit.*
L. 37. Si de vi et possessione....... *N.* 15. in Tit. *de Exceptionib.*
L. 44. Non idcirco judicis....... *N.* 21. in Tit. *de Re judicata.*
L. 45. § 1. Nominæ puellæ tutorib....... *N.* 49. *d. tit.*
L. 54. Per minorem causam....... *N.* 13. in Tit. *de Exceptionib.*
L. 63. Recte defendi hoc est....... *N.* 17. in Tit. *judicat solvi.*
L. 64. § 1. Si quis alio judicio....... *N.* 11. *d. tit.*
L. 81. Qui neque jurisdictioni....... *N.* 14. in Tit. *de Re judicata.*

## TITULUS III. DE HEREDITATIS PETITIONE.

L. 47. Lucius-Titius quum in falsi........ *N.* 13. in Tit. *de Except. rei judicatæ.*

# IN LIBRO SEXTO.

## TITULUS I. DE REI VINDICATIONE.

L. 3. § 2. Pomponius scribit; si quid quod. } *N.* 37. in Tit. *de Acq. rer domin.*
L. 4. Quo quidem casu, etiam communi. }
L. 5. *Idem* Pomponius scribit, si frumentum........ *N.* 39. *d. tit.*
§ 1. Idem scribit, si ex melle....... *N.* 37. *d. tit.*
§ 2. Idem scribit, si equam meam....... *N.* 13. *d. tit.*
L. 23. § 3. Sed et id quod in charta....... *N.* 21. *d. tit.*
L. 39. Redemptores qui suis cæmentis....... *N.* 15. *d. tit.*
L. 41. § 1. Si servus mihi vel filiusfam....... *N.* 49. *d. tit.*
L. 54. Inter officium Advocationis........ *N.* 27. in Tit. *de Except. rei judicatæ.*
L. 61. Minicius interrogatus........ *N.* 18. in Tit. *de Acq. rer domin.*
L. 67. A tutore pupilli....... *N.* 9. *d. tit.*
L. 77. Quædam mulier fundum........ *N.* 46. *d. tit.*

# IN LIBRO SEPTIMO.

## TITULUS I. DE USUFRUCTU, ET QUEMADMODUM, etc.

L. 21. Si servi ususfructus } *N.* 77 in tit. de acq. re. dom.
L. 22. Sed et si quid donetur }
L. 23. Sed sicuti stipulando....... *N.* 12 in Tit. de acceptilat.
L. 24. Si quis donaturus usufructuario........ *N.* 23. in Tit. *de stipulat servor*
L. 25. Sed et si quid stipuletur sibi....... *N.* 77. in Tit. *de Acq. rer dom.*
§ 1. Interdum tamen in pendenti..... 79. *d. tit.*
¶ Quod si ex re utriusque....... *N.* 80. *d. tit.*
§ 2. Si operas suas iste servus....... *N.* 25. in Tit. *de Stipulat. servor.*
§ 3. Quæstionis est an id quod. } *N.* 27. *d. tit.*
§ 4. Servus fructuarius si usumfr. }
§ 5. Idem Julian. eod. lib. scripsit, si servo fructuario....... *N.* 24 *d. tit.*
§ 6. Si duos fructuarios proponas....... *N.* 30. *d. tit*
§ 7. Quod autem diximus ex re....... *N.* 82. in Tit. *de Acq. rer. domin.*
L. 26. Si operas suas locaverit servus....... *N.* 25. in Tit. *de Stipulat serv.*
L. 31. Ex re fructuarii....... *N.* 77. in Tit. *de Acq. rer. domin*
L. 37. Quæsitum est si quum in annos....... *N.* 110. in Tit. de solutionib.

## TITULUS IV. QUIBUS MODIS USUFRUCT. AMITTITUR.

L. 26. Si ager ab hostibus....... *N.* 24. in Tit. *de Captivis et postlim.*

## TITULUS VIII. DE USU ET HABITATIONE.

L. 14. Per servum usuarium. }
L. 16. § 2. Servo cujus usum. } *N.* 83. in Tit. de Acq. rer. dom.
L. 20. Servus cujus mihi usus. }

## IN LIBRO OCTAVO.

### TITULUS III. DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM RUSTICORUM.

L. 16. D. Pius aucupibus ita.... *N.* 21. in Tit. *de Injuriis.*
L. 17. Imperatores Anton. et Verus Augusti.... *N.* 9. in Tit. *de Fluminibus.*

### TITULUS V. SI SERVITUS VINDICETUR.

L. 2. § 3. Pomponius dicit, fructuarium.... *N.* 12. in Tit. *de itinere actuq. priv.*

## IN LIBRO NONO.

### TITULUS II. AD LEGEM AQUILIAM.

L. 18. S d et si is qui pignori servum.... *N.* 64. in Tit. *de Oblig. et actionis.*
L. 23. § 9. Si dolo servus occissus.... *N.* 71. *d. tit.*
L. 27. Si servus servum.... *N.* 68. *d. tit.*
L. 32. § 1. Si idem eumdem servum.... *N.* 69. *d. tit.*
L. 41. § 1. Interdum evenire Pomponius.... *N.* 15. in Tit. *de Furtis.*
L. 46. Si vulnerato servo. }
L. 47. Sed si priore judicio. } *N.* 66. in Tit. *de Oblig. et actionib.*
L. 48. Si servus ante aditam heredit.... *N.* 69. *d. tit.*

### TITULUS IV. DE NOXALIBUS ACTIONIBUS.

L. 38. § 3. Sed et si servo creditoris.... *N.* 24. in Tit. *de Furtis.*
L. 39. § 1. Qui alienum servum.... *N.* 5. in Tit. *Judicat solvi.*

## IN LIBRO DECIMO.

### TITULUS II. FAMILIÆ ERCISCUNDÆ.

L. 44. § 6. Si quis stipulatus fuerit Titium.... *N.* 137. in Tit. *de Verb. oblig.*

### TITULUS III. COMMUNI DIVIDUNDO.

L. 22. Si meo et vicini nomine.... *N.* 15. in Tit. *de Acq. rer. dom.*

### TITULUS IV. AD EXHIBENDUM.

L. 12. § 2. Sæpius ad exhibendum agenti.... *N.* 15. in Tit. *de Except. rei judicatæ.*

## IN LIBRO UNDECIMO.

### TITULUS VII. DE RELIGIOSIS, ET SUMPTIBUS FUNERUM, etc.

L. 12. Senatus-Consulto cavetur ne usus.... *N.* 3. in Tit. *de sepulcr. violato.*

## IN LIBRO DUODECIMO.

### TITULUS I. DE REBUS CREDITIS, etc.

L. 12. Si a furioso, quum eum.... *N.* 23. in Tit. *de Obligat. et action.*

L. 18. Si ego pecuniam tibi.... *N.* 58. in Tit. *de Acq. rer. dom.*
L. 21. Quidam existimaverunt.... *N.* 61. in Tit. *de Solutionib.*
L. 24. Si quis certum stipulatus.... *N.* 135. in Tit. *de Verb. obligat.*
L. 24. Civitas mutui datione.... *N.* 10. in Tit. *de admir. rer. ad civil. pertin.*
L. 35. Periculum nominum.... *N.* 13. *d. tit.*
L. 36. Pecuniam quam mihi.... *N.* 30. in Tit. *de Novationib.*
L. 37. Quum ad præsens.
L. 38. Respiciendum. } *N.* 92. in Tit. *de Verb. oblig.*
L. 39. Itaque.

### *Series* LIB. XII. TIT. I. DE REBUS CREDITIS.

L. 41. Ejus qui in provincia.... *N.* 34. in Tit. *de Stipulat. servor.*
L. 42. Si ego decem stipulatus a titio.... *N.* 121. in Tit. *de Verb. oblig.*
§ 1. Labeo ait, quum decem....... *N.* 117. *d. tit.*

### TITULUS IV. DE CONDICTIONE CAUSA DATA, etc.

L. 3. § 8. Subtilius quoque illud tractat....... *N.* 57. in Tit. *de Acq. rer. dom.*
L. 9. § 1. Si quis indebitam pecuniam....... *N.* 32. in Tit. *de Novationib.*

### TITULUS VI. DE CONDICTIONE INDEBITI.

L. 26. § 14. Idem ait, et si duo heredes....... *N.* 84. in Tit. *de Solutionib.*
L. 35. Qui ob rem non defensam....... *N.* 29. in Tit. *Judicat solvi.*

# EX TOMO II.

## IN LIBRO DECIMO-TERTIO.

### TITULUS I. DE CONDICTIONE FURTIVA.

L. 7. § 1. Furti actio pœnam....... *N.* 63. in Tit. *de Oblig. et act.*
L. 17. Quoniam furtum sit quum....... *N.* 23. in Tit. *de Furtis.*

### TITULUS VI. COMMODATI VEL CONTRA.

L. 5. § 8. Quinimo et qui alias....... *N.* 37. in Tit. *de Furtis.*
L. 18. § 1. Sive autem pignus sive....... *N.* 64. in Tit. *de Oblig. et action.*

### TITULUS VII. DE PIGNORATITIA ACTIONE.

L. 26. Non est mirum.
§ 1. Sciendum est. } *N.* 3. in Tit. *de Reb. auctor jud. possid.*
L. 29. Si rem alienam....... *N.* 57. in Tit. *de Usurp. et usucap.*

## IN LIBRO DECIMO-QUARTO.

### TITULUS II. DE LEGE RHODIA.

L. 2. § 8. Res autem jacta.
L. 8. Qui levandæ navis. } *N.* 97. in Tit. *de Acq. rer. domin.*

### TITULUS VI. DE SCto MACEDONIANO.

L. 18. Creditorem filiifamilias.... *N.* 3. in Tit. *de Fidejussorib.*

## IN LIBRO DECIMO-QUINTO.

### TITULUS I. DE PECULIO.

L. 5. § 1. Sed et si precario res.... *N.* 22. in Tit. *de Precario.*
L. 50. Eo tempore quo in peculio.... *N.* 20 in Tit. *Quib. ex caus. in possess.*

### TITULUS III. DE IN REM VERSO.

L. 20. § 1. Servus absentis rei causa.... *N.* 20. in Tit. *de Novationib.*

## IN LIBRO DECIMO-SEXTO.

### TITULUS III. DEPOSITI VEL CONTRA.

L. 30. Si fidejussor pro te apud.... *N.* 47. in Tit. *de Acq. rer. domin.*

## IN LIBRO DECIMO-SEPTIMO.

### TITULUS I. MANDATI VEL CONTRA.

L. 10. § 11. Fidejussores et.... *N.* 61. in Tit. *de Fidejussorib.*
L. 11. Si ei cui damnatus..... *N.* 65. *d. tit.*
L. 12. § 8. Inde papinianus querit.... *N.* 13. in Tit. *de Donationib.*
L. 22. § 1. Item tractatum est, si quum.... *N.* 64. in Tit. *de Fidejussorib.*
§ 7. Si tibi centum dedero.... *N.* 35. in Tit. *de Furtis.*
§ 8. Si mandaverim servo tuo.... *N.* 74. in Tit. *de Solutionib.*
§ 9. Fugitivus meus.... *N.* 3. in Tit. *de Stipulat. serv.*
L. 27. § 5. Si mandatu meo.... *N.* 73. in Tit. *de Fidejussorib.*
L. 28. Papinianus lib. 3. quæstione ait.... *N.* 87. in Tit. *de Solutionib.*
L. 29. § 2. Si quum debitor solvisset. } *N.* 62. in Tit. *de Fidejussor.*
§ 3. Hoc idem tractari et in fidejussore. }
L. 47. § 1. Si is qui pro te hominem.... *N.* 62. *d. tit.*
L. 51. Fidejussor quamvis per errorem.... *N.* 64. *d. tit.*
L. 55. Procurator qui non res..... *N.* 7. in Tit. *de Furtis.*
L. 56. Qui mutuam pecuniam. } *N.* 42. in Tit. *de Fidejussorib.*
¶ Quod uti liceat. }
§ 1. Fidejussor qui pecuniam.... *N.* 63. *d. tit.*
L. 59. § 2. Paulus resp. Die adjecto.... *N.* 35. in Tit. *de Oblig. et act.*
§ 4. Creditor pignus vendidit.... *N.* 42. in Tit. *de Fidejussorib.*
§ 5. Ille illi salutem Mando.... *N.* 34. in Tit. *de Oblig. et act.*
L. 60. Creditor mandatorem.... *N.* 74. in Tit. *de Fidejussorib.*

### TITULUS II. PRO SOCIO.

L. 41. Si quis a socio pœnam. } *N.* 64. in Tit. *de Verb. oblig.*
L. 42. Quod si ex stipulatu. }
L. 71. Duo societatem coierint.... *N.* 21. in Tit. *de Novationib.*

# IN LIBRO DECIMO-OCTAVO.

## TITULUS I. DE CONTRAHENDA EMPTIONE, etc.

L. 2. Inter patrem et filium....... *N.* 25. in Tit. *de Oblig. et act.*
L. 15. § 2. Si rem meam mihi....... *N.* 57. in Tit. *de Acq. rer. domin.*
L. 19. Quod vendidi, non aliter....... *N.* 60. *d. tit.*
L. 25. Si ita distrahatur....... *N.* 40. in Tit. *de Oblig. et act.*
L. 26. Si sciens emam ab eo....... *N.* 52. in Tit. *de Acq. rer. domin.*
L. 27. Qui a quolibet rem emit....... *N.* 78. in Tit. *de usurp. et usucap.*
L. 41. Quum ab eo qui fundum....... *N.* 39. in Tit. *de Oblig. et action.*
L. 50. Labeo scribit, si mihi....... *N.* 37. *d. tit.*
L. 53. Ut res emptoris fiat....... *N.* 60. in Tit. *de Acq. rer. domin.*
L. 60. Comprehensum erat lege....... *N.* 40. in Tit. *de Oblig. et action.*
L. 67. Alienatio quum fit....... *N.* 61. in Tit. *de Acq. rer. domin.*
L. 74. Clavibus traditis, ita....... *N.* 45. *d. tit.*
L. 76. § 1. Eum qui in locum....... *N.* 42 in Tit. *de Usup. et usucap.*

## TITULUS VII. DE SERVIS EXPORTANDIS, etc.

L. 3. Si quis hac lege væniit....... *N.* 11. in Tit. *Qui sine Manumiss.*
L. 4. Si minor viginti........ *N.* 22. in Tit. *Qui et a quib. manum.*
L. 10. Quum venderet Pamphilam........ *N.* 12. in Tit. *Qui sine manumiss.*

# IN LIBRO DECIMO-NONO.

## TITULUS I. DE ACTIONIBUS EMPTI.

L. 6. § 7. Si filiusfamilias rem........ *N.* 20. in Tit. *de Oblig. et act.*
L. 10. Non est novum ut duæ........ *N.* 126. in Tit. *de Solutionib.*
L. 21. § 6. Qui donum vendebat........ *N.* 40. in Tit. *de Oblig. et act.*
L. 24. Si servus in quo ususfructus........ *N.* 79. in Tit. *de Acq. rer. dom.*
§ 2. Servo vendente hominem........ *N.* 15. in Tit. *de Fidejussorib.*
L. 28. Prædia mihi vendidisti........ *N.* 64. in Tit. *de Verb. obligat.*
L. 40. Q. Mucius scribit, dominus........ *N.* 63. in Tit. *de Acq. rer. dom.*
L. 47. L. Titius accepta pecunia........ *N.* 65. in Tit. *de Verb. Oblig.*

## TITULUS II. LOCATI.

L. 13. § 9. Duo rei locationis........ *N.* 4. in Tit. *de Duob. reis.*
L. 47. Quum apparebit emptorem........ *N.* 9. *d. tit.*
L. 49. Tutores curatoresve } *N.* 27. in Tit. *de publican. et vectig.*
§ 1. Secundum quæ, sane }
L. 50. Si ignorans quis militi......... *N.* 14. in Tit. *de Re milit.*
L. 60. § 1. Heredem coloni........ *N.* 38. in Tit. *de Acq. vel am. poss.*

# IN LIBRO VIGESIMO.

## TITULUS I. DE PIGNORIBUS ET HYPOTHECIS.

L. 25. Cum vitiose vel inutiliter........ *N.* 43. in Tit. *de Jure fisci.*

## TITULUS VI. QUIBUS MODIS PIGNUS SOLVITUR.

L. 15. Primi creditoris qui pignori........ *N.* 61. in Tit. *de Solutionib.*

# IN LIBRO VIGESIMO-PRIMO.

## TITULUS I. DE ÆDILITIO EDICTO.

L. 49. ¶ et benignum est dicere........ *N.* 10. in Tit. *de Censibus.*

## TITULUS II. DE EVICTIONIBUS.

L. 7. Qui a pupillo substitutum........ *N.* 51. in Tit. *de Oblig. et act.*
L. 20. Fundum meum obligavi........ *N.* 20. in Tit. *Dol. et met. except.*
L. 50. Si pignora veneant per........ *N.* 63. in Tit. *de Re judicat.*
L. 51. § 1. Si Titius Stichum. § 3. Non mirum autem. } *N.* 51. in Tit. *de Oblig. et act.*
L. 64. § 4. Qui unum jugerum pro indiviso........ *N.* 48. in Tit. *de Acq. rer dom.*

# IN LIBRO VIGESIMO-SECUNDO.

## TITULUS I. DE USURIS ET FRUCTIBUS.

L. 11. Gaïus Seïus qui rempublic. § 1. Quid si servus publicus. } *N.* 15. in Tit. *de Admin. rer. ad civit.*
L. 17. § 7. Eos qui ex administratione........ *N.* 14. *d. tit.*
L. 24. § 1. Quum reus moram........ *N.* 113. in Tit. *de Solutionib.*
L. 27. Cum patrifam. mora facta sit........ *N.* 115. *d. tit.*
L. 32. § 4. Sed si duo rei promittendi........ *N.* 114. *d. tit.*
§ 5. Item si fidejussor solus....... *N.* 112. *d. tit.*
L. 33. Si bene collocatæ sunt........ *N.* 7. in Tit. *de Admin. rer. ad civit.*

## TITULUS III. DE PROBATIONIBUS.

L. 28. Si arbiter animadvertere........ *N.* 15. in Tit. *de Aq. et aq. pluv.*

## TITULUS IV. DE JURIS ET FACTI IGNORANTIA.

L. 9. § 4. Qui ignoravit dominum........ *N.* 57. in Tit. *de Acq. rer. dom.*

# IN LIBRO VIGESIMO-TERTIO.

## TITULUS III. DE JURE DOTIUM.

L. 46. § 2. Pater etiamsi falso........ *N.* 32. in Tit. *de Novationib.*
L. 55. Quum dotis causa aliquid........ *N.* 12 in Tit. *de Fidejusssorib.*
L. 78. § 5. Si marito dotis nomine........ *N.* 32. in Tit. *de Novationib.*
L. 82. Quum uxor virum suum........ *N.* 29. *d. tit.*

## TITULUS IV. DE PACTIS DOTALIBUS.

L. 9. Si ita conveniat ut si........ *N.* 22. in Tit. *de Verb. oblig.*
L. 12. § 2. Si mulier pacta sit ne........ *N.* 66. *d. tit.*
L. 23. Pater quum filiæ suæ........ *N.* 22. *d. tit.*

## IN LIBRO VIGESIMO-QUARTO.

### TITULUS I. DE DONATIONIBUS INTER VIR ET UXOR.

L. 24. Si inter extraneos facta sit........ *N.* 66. in Tit. *de Usurp. et usucap.*
L. 26. Si eum qui mihi vendiderit........ *N.* 25. in Tit. *de Solutionib.*

### TITULUS II. DE DIVORTIIS ET REPUDIIS.

L. 8. Divus hadrianus eum........ *N.* 6. Tit. *ad L. Jul. de Adulteriis.*

## IN LIBRO VIGESIMO-SEXTO.

### TITULUS VII. DE ADMINISTRATIONE ET PERICULO TUTORUM.

L. 32. Sine herede tutor....... *N.* 9. in Tit. *Rem pup. salv. fore.*
L. 46. § 4. Paulus resp. propter ea quæ.
L. 51. Si duo pluresve tutores tutelam. } *N.* 10. *d. tit.*

## IN LIBRO VIGESIMO-SEPTIMO.

### TITULUS III. DE TUTELÆ ET RATIONIBUS DISTRAHENDIS.

L. 16. Si cum adhuc tutore.
§ 1. Cum curatore pupilli. } *N.* 4. in Tit. *Rem. pup. salvam fore.*

### TITULUS VII. DE FIDEJUSSORIB. ET NOMINAT. TUTOR.

L. 3. Etiam fidejussorem et heredes....... *N.* 9. in Tit. *Rem. pup. salv. fore.*
L. 5. Si cum fidejussorib. tutoris....... *N.* 10. *d. tit.*
L. 6. Pupillus contra tutores....... *N.* 8. *d. tit.*
L. 7. Si fidejussores qui rem....... *N.* 7. *d. tit.*

### TITULUS VIII. DE MAGISTRATIBUS CONVENIENDIS.

L. 1. § 15. Exigere autem cautionem.
§ 6. Plane ubi servus publicus. } *N.* 1. in Tit. *Rem. pup. salv. fore.*

## IN LIBRO VIGESIMO-OCTAVO.

### TITULUS V. DE HEREDIBUS INSTITUENDIS.

L. 23. § 1. Sed si bonorum possessionem.
§ 2. Item si conditioni.
§ 3. Sed si sub conditione.
§ 4. Et ideo ait, causæ. } *N.* 26. in Tit. *Quib. ex caus. in possess.*
L. 46. Quidam quum filiumfamilias....... *N.* 24. in Tit. *de Oblig. et act.*

## IN LIBRO VIGESIMO-NONO.

### TITULUS I. DE TESTAMENTO MILITIS.

L. 39. Si filiusfam. miles captus....... *N.* 38. in Tit. *de Captivis et postlim.*

### TITULUS II. DE ACQUIRENDA VEL OMITT. HERED.

L. 43. Heres per servum....... *N.* 28. in Tit. *de Acq. possess.*

---

# EX TOMO III.

---

## IN LIBRO TRIGESIMO.

### TITULUS I. DE LEGATIS.

L. 48. § 1. Si unus ex heredibus....... *N.* 114. in Tit. *de Solutionib.*
L. 123. L. Titius quum duos filios....... *N.* 128. *d. tit.*

## IN LIBRO TRIGESIMO-PRIMO.

### TITULUS II. DE LEGATIS.

L. 89. § 6. Filium et filiam heredes....... *N.* 128. in Tit. *de Solutionib.*

## IN LIBRO TRIGESIMO-SECUNDO.

### TITULUS III. DE LEGATIS.

L. 41. § 11. Pater naturalis filiæ....... *N.* 39. in Tit. *de Solution.*
L. 79. § 2. Area legata si.
§ 3. Servus quoque legatus. } *N.* 107. *d. tit.*

## IN LIBRO TRIGESIMO-QUARTO.

### TITULUS V. DE REBUS DUBIIS.

L. 13. § 2. Quum ita stipulationem....... *N.* 53. in Tit. *de Verb. oblig.*
§ 3. Utrum ita concipias.
§ 4. Proinde si quis. } *N.* 54. *d. tit.*
§ 5. Si quis autem plura in....... *N.* 55. *d. tit.*

## IN LIBRO TRIGESIMO-SEXTO.

### TITULUS I. AD SCtum TREBELLIANUM.

L. 59. Debitor sub pignore....... *N.* 132. in Tit. *de Solutionib.*

L. 65. § 2. Quum Prætor cognita causa....... *N.* 27. in Tit. *de Re judicata.*
L. 67. § 1. Etiam eo tempore. § 2. Sed et si filius. } *N.* 7. in Tit. *Quæ in fraud. credit.*

## IN LIBRO TRIGESIMO-SEPTIMO.

### TITULUS XV. DE OBSEQUIIS PARENTIB. PRÆST.

L. 4. Per procuratorem, ingratum....... *N.* 27. in Tit. *de Accusationib.*

## IN LIBRO TRIGESIMO-OCTAVO.

### TITULUS I. DE OPERIS LIBERTORUM.

L. 8. § 1. Pro liberto jurante....... *N.* 13. in Tit. *de Fidejussorib.*
L. 43. Operis obligatus....... *N.* 6. in Tit. *de Re milit.*

FINIS.

VERSALIIS, APUD JACOB, PRÆFECTURÆ, TRIBUNALIUM, etc., THYPOGRAPHUM.

K Corpus juris civilis. Digesta
Pandectae Justinianeae in
C8226P3 novum ordinem digestae
t.5

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

[redacted]

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY